

HERMAN OTTÓ

A MAGYAR PÁSZTOROK NYELVKINCSE

BUDAPEST, 1914.
KIADJA
A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI
TÁRSULAT.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT.

MEGINDULT 1872-BEN.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT
A M. TUD. AKADÉMIA SEGÍTKEZÉSÉVEL
KIADJA
A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT.

LXXXIX.

HERMAN OTTÓ

A MAGYAR PÁSZTOROK NYELVKINCSE

A XV. (1914—1916. ÉVI) CZIKLUS
ELSŐ KÖTETE
A KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT ALÁÍRÓI SZÁMÁRA.

VONÚLÓ NYÁJAJUHÁSZ.

XIX-IK SZÁZAD.

A 14-IK OLDALHOZ.

A MAGYAROK NAGY ŐSFOGLALKOZÁSA

A MAGYAR PÁSZTOROK NYELVKINCSE

A KIR. MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT MEGBIZÁSÁBÓL

SZERZETTE

HERMAN OTTÓ

HÁROM KÉPPEL ÉS HÁROM SZÖVEGRAJZZAL.

BUDAPEST
HORNYÁNSZKY VIKTOR CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI UDV. KÖNYVNYOMDÁJA
1914.

ELŐSZÓ.

Ime, második kötete indul útjára annak az érdekes munkának, a melyre csak olyan kutató vállalkozhatott, mint Herman Ottó, a ki mélységes szeretettel rajong a magyar népért, mert ismeri értékes tulajdonságait és küzdött egy merészen kitűzött czélért, a melynek eléréséhez vezető útakat és módokat lankadatlan kitartással jelölte ki és követte. Bámulatos ihlettség megelevenítette munkakedvét, megsokszorozta energiáját és a feje felett sokasodó időnek még mindég rendületlen önbizalommal kiáltja oda: „akarom!“

Herman Ottónak valóban alapos oka van akarni. A magyar nép történelmileg fel nem jegyzett idejéből kíván annyit a mennyit lehet, elénkbe varázsolni, de úgy, hogy állításaiban ne csak az ábrándozók higyjenek, hanem azok is, a kiket a tudomány megtanított kételkedni. Ő, a ki sohasem szeretett kitaposott útakon járni, a magyar nép eredetének helyét új módszer szerint kutatta. Sok híres elődje elment hazánk határain kívül messzire, hogy felfedezze a magyarok őshazáját. Sok becses nyelvészeti és egyéb adatokat gyűjtöttek össze, de az őshaza helyét kijelölniök nem sikerült, mert hiányzott az összehasonlító eljárásnak egyik főeleme.

Herman Ottó nem hagyta el hazánkat, hanem felkereste itthon az ősfoglalkozókat és itt kereste fel az összehasonlító eljárás hiányzó főelemét. Éles szemével megfigyelte a hajlékot, berendezését, a halászatot, az állattenyésztést, az eszközöket, a szervezetet, a szókincset, a köztörténet adatait stb. s ezeket összehasonlítva azzal, a mi más, különösen keleti népeknél ismeretes, megtalálni ipar-

kodott az útjelzőket, melyek megmutatják majdan az útat a magyarság eredete felé.

Mily nagy szeretet, mily erős bizalom vállalkozásának sikerében, hajthatta őt évtizedeken át, hogy sokszor lemondva mindenről, a mit a műveltségben elfinomult ember megszokott, erdőn, mezőn, tó és folyam partján együtt éljen azokkal a magyarokkal, a kik az ősfoglalkozásokban sokat megőrizhettek az ősiségből.

Kutatásainak, gyűjtéseinek újabb eredményeként közli most „*A magyar pásztorok nyelvkincse*“ czímű munkáját.

Úgy látszik, mintha ez a kötet tárgy és közfelfogás szerint inkább a nyelvészet, mint a természettudományok körébe tartoznék. Ámde az ősfoglalkozások már azért is, mert az emberi lét alapfeltételei, a szó magasabb értelmében véve, természettudományi szempontok alá tartoznak; a viszony kifejezője a nyelv, ennek hivatott kutatója és alkalmazója pedig az, a ki az ősfoglalkozásokat tüzetesen tanulmányozza.

Viszont a nyelv is, mint magasra fejlett emberi tulajdonság, természettudományi alapokon nyugszik: de a nyelvnek szerkezetét, szabályait, a rokon vonások alapján származását, a nyelvész kutatja, és így a két, inkább csak megszokás szerint különneműnek látszó szak, alapjában véve egybeesik. Ezért úgy vélem, hogy a Kir. Magy. Természettudományi Társulat jó szolgálatot tett a nyelvtudomány ügyének is akkor, a mikor e szótár megjelenését biztosította.

Herman Ottó munkáját négy kötetre tervezte; kettő már elkészült, a hátralevő részt most rendezi sajtó alá.

Vajha nemcsak vasakarata, hanem vasegészsége is lenne, hogy hatalmas tervét végrehajthassa.

Kelt Budapesten, 1914. augusztus havában.

Dr. Ilosvay Lajos,
a Kir. Magy. Természettudományi Társulat elnöke.

A MAGYAR PÁSZTOROK NYELVKINCSE

ELŐLJÁRÓ SZÓ.

„A magyarok nagy ősfoglalkozása“ czímű, 1909-ben kiadott előtanulmányt, első beszámolóval nyitottam meg. Ennek vége felé a még hátralevő részeket soroltam elő. És ekkor így nyilatkoztam:

„Arra a kérdésre, elbirom-e mindezt végezni? egy szónyi feleletem van: *akarom!*“

Azóta is mindég ennek a szónak hatalma alatt állottam; mert ez az erős szó fogadalom is volt. Elgondolkoztam, nem is egyszer, az életidő mind rohamosabb tünéséről, öreg embernél az életerő fogyásáról, mely szerves kapcsolatban van az életműködés lassú, de folytonos leáldozásával. De az egyszer komoly eltökéléssel kimondott *„akarom!“* ott lángolt lelki szemem előtt, kitartásra serkentett a legsúlyosabb helyzetben is, annyira, hogy a midőn a szélhűdés kiütötte a tollat a kezemből, keményen megállottam és úgyszólván már órák múlva hozzáfogtam az írásgyakorlatokhoz — és íme ismét írok, mert *akarok!*

A mit itt nyujtok, az a magyarok nagy ősfoglalkozásából eredő szószedet, melynek kisebb része eredeti gyűjtés, nagyobb része irodalmi forrásaink kiírása, nem szótári rendben, hanem fogalomkörök szerint való csoportosításban s a betűrendnek csak a fogalomkörben, azon belől való alkalmazásával.

Ez az egyetlen mód arra, hogy necsak az egyes szavakkal, hanem összefüggésben ezeknek értelmén túl és ezeknek segítségével az ősfoglalkozás lényével és jelentőségével is foglalkozzunk, megismerkedjünk.

Ebben gyökerezik a kiadvány egyik eredetisége.

A másik eredetiséget abban látom, hogy a kiadvány azon van, hogy a természetrajzi elemek szakszerűen meghatározva legyenek.

Mindenki, a ki különösen újabb szótárirodalmunkat ismeri, tudja, hogy a természetrajzi elemek szakszerű meghatározásának hiánya vagy megbízhatatlansága, menynyire csökkenti a szótár használhatóságát, alapjában véve tehát mívelődési hivatását, a melyet ilyen forrásműtől megtagadni nem lehet, éppen azért követelni is kell.

Mint sokszorosan úttörő vállalkozás, hozzá oly népies foglalkozás körében, mely átalakulóban, sokszorosan leáldozóban van — és tekintve a csökkenő életerőt is — érzem e rész hiányait, a melyeket, a mennyire lehet, pótolni fiatalabb erők lesznek hivatva. És bizonyára akadnak is, mert nyelvkincs mentéséről van szó, tehát a nemzet életének legsarkalatosabb eleméről. Ez hatalmas rúgó.

E rész jelentőségét a „Kiindulás“ szakasza fejti ki, a hol azok is fel vannak sorolva, a kik gyarapítólag működtek közre. Itt alább adom azoknak a neveit, a kik a meglátogatott pontokon szíves vendéglátó gazdáim és kalauzaim voltak. Ezeknek helységek szerint való felsorolása egyszersmind kifejtője utazásaimnak; de nem adja az egyes pontról való kirándulásoknak sorozatát, mert ez nagyon messze vezetett volna.

A jegyzék a következő, megjegyezve, hogy a *-gal jelzett pontokkal csak leveleztem; a † azt jelenti, hogy az illető azóta meghalt; a számban nem vagyok biztos.

Íme, a sorozat:

1. **Abrudbánya** (és a Detonata):
Boér Béla, polgármester.

2. **Alsórajk**:
Koller István.

3. **Andornak**:
Hebrony Alajos,
Mocsáry Lajos.

4. ***Apahida**:
Orosz Endre.

5. **Barcs**:
Spúr Jánosné úrnő.

6. **Bécs**:
Heger Ferencz,
Hoernes Mór,
Takáts Sándor,
Thallóczy Lajos.

7. **Békés**:
Csuta Lajos, révész,
†Wenkheim Frigyes gróf.

8. **Berlin**:
Krause Edward.

9. **Berzencze**:
Babócsay, tiszttartó.

10. **Biharilye**:
Molnár Károly, juhász,
Szabadhegyi Géza.

11. **Biharudvari**:
Thomm Béla dr.

12. **Brassó** (és Bucses):
Benedek Gyula,
Förder Sándor,
Márk Dezső,
Méhely Lajos,
†Rombauer Emil,
Zakariás.

13. **Budapest**:
†Borovszky Samu,
Czerva Frigyes,
Koszkol Jenő,
Vezényi Elemér,
†Wartha Vincze dr.

14. **Bükkösd**:
†Jeszenszky Ferencz.

15. **Csáklyó** ill. **Tavarna**:
Szeőts Béla.

16. **Csász p.**:
†Németh Albert.

17. **Császta**:
Gaal Gaszton.

18. **Csenger**:
†Böszörményi Endre.

19. **Csík-Gyimes** és **Csongrád**:
Wágner János.

20. **Csokonya**:
Széchenyi Géza gróf.

21. **Csuza**:
Csányi Sándor.

22. **Dárda**:
Czingelly Árpád,
Szegszárdi Ferencz.

23. **Debreczen**:
Haranghy György,
Király Gyula,
Kovács József, polgármester,
†Simonffy Imre,
†Széll Farkas,
Zoltai Lajos.

24. ***Dinnyéshát-puszta**:
Chernel István.

25. **Diszel**:
Saary testvérek.

26. **Ecsedi láp**:
Domahidy István.

27. **Erdélyiek**:
†Ugron Sándor,
Wass Béla gróf.

28. ***Erdődi uradalom**:
Galka István juhász,
Rábay Dezső.

29. **Felsőtárkány**:
Gesztes Lajos,
Samassa János.

30. **Fertő**:
Csörgey Titus,
†Kertész György, halász.

31. ***Firtos-Váralja**:
József János.

32. ***Grácz**:
Peisker J.,
Schuchardt Hugó dr.

33. **Gyergyószentmiklós**:
Kovács Lajos.

34. **Hajdúhadház**:
Imre Gábor dr.
Kiss Gergely, gulyás
Simon Károly.

35. **Hajdúszoboszló**:
†Szívós Géza.

36. ***Hantháza-puszta**:
Lányi Béla, a tótságon is.

37. **Hortobágy-puszta**:
Király Gyula,
†Nánássy László.

38 **Ivád**:
Ivády Béla.

39. ***Jászság**:
Hild Viktor.

40. **Kálmáncsa**:
Schilhán, tiszttartó,
Szécheny István gróf.

41. **Karancs**:
Ledő István.

42. **Karczag**:
Madarász Imre,
Megyeri István, gulyás,
Rimaszombati uram,
Szilágyi Sándor, juhász.

43. ***Kassa**:
Puky József, ny. min. tan.

44. **Kecskemét**:
Dobos Sándor, gulyás,
Dobos József, gulyás,
Jászi Viktor,
Kada Elek, polgármester,
Kelemen Jakab,
Zubornyák József.

45. **Keszthely**:
Csák Árpád,
†Dunszt Ferencz,
†Hencz Antal,
Huszár Károly,
Illés Ignácz,
Imrik J.,
Lovassy Sándor,
Takáts Imre,
Vutskits György.

46. **Kézdi-Vásárhely**:
Barabás Sándor dr.

47. **Királybocza**:
†Piovárcsi Károly.

48. ***Kisbaczon**:
Benedek Elek.

49. **Kisharta**:
Hauer Béla.

50. **Kiskunfélegyháza**:
Gerenday, őrnagy,
Kormos István, gulyás,
Póka, főkapitány,
Rádi, csikós,
Szerelemhegyi polgármester.

51. **Kisújszállás**:
Daday Jenő dr.,
Boleman István és Béla dr.,
Gál Kálmán, polgármester.

52. **Kolozsvár**:
Moldován Gergely dr.

53. **Kunszentmiklós**:
Baksay Sándor, püspök.

54. ***Laskó**:
Dömse Imre.

55. **Lengyeltóti**:
Paulinyi János,
Varga Béla,
Zichy Béla gróf.

56. **London**:
Kropf Lajos.

57. **Márkusfalva**:
†Máriássy Ferencz.

58. **Mernye**:
†Bertalan Alajos.

59. **Mezőkövesd**:
Bónis Bertalan.

60. **Muraszombat**:
Buzetti János, halász,
Czipott Zoltán dr.,
Kiss Elemér dr.,
Lukács Gábor dr.,
Olajos Gábor,
Sinkovics Elek,
Sinkovics Kálmán,
Úy Károly.

61. **Nádudvar**:
Fazekas Lajos,
Ludány Géza.

62. **Nagyenyed**:
†Csató János, alispán,
†Imreh Károly,
Szász József — 1914-ben főispán.

63. **Nagyszalonta**:
Erdélyi Gyula,
Kertmeghy Sándor,
Lovassy Ferencz,
Nagy József.

64. **Németújvár**:
Dömötör Lajos.

65. **Nova**:
Viosz Ferencz.

66. **Ollár**:
†Szily Dezső,
Szily Kálmán.

67. **Pest-Pilis-Solt-Kiskun m.**
†Beniczky Ferencz, főispán,
Halász Jenő.

68. **Peszéradacs**:
†Klempay Elek.

69. ***Rava**:
József Mihály.

70. ***Rea**:
Buda Ádám.

71. **Sárbogárd**:
Id. Madarász József.

72. **Somogy**:
Kacsóh Pál,
†Kund Jenő,
Makfalvay Géza, 1914-ben főispán,
†Szécheny Imre gróf,
Vasdinnyey Aladár.

73. ***Sopron**:
Bünker J. N.

74. ***Szabolcs**:
†Ibrányi Zsigmond,
Józsa András dr.

75. **Szanda-puszta**:
†Wodianer Albert báró.

76. **Szarajevo**:
Reiser Othmár.

77. **Szeged**:
Kovács János,
†Pálfi Antal, nagytanyás,
†Reizner János,
†Szabó Ferencz, tanyás,
Tömörkény István,
†Vőneki Pál,
Zámbó György.

78. **Székelyudvarhely**:
D'Iemár Károly.

79. **Szentmiklós-puszta**:
Des Echerolles-Kruspér Sándor,
Szalay Péter.

80. **Szolnok**:
Kreutzer Balázs,
Lengyel Antal.

81. **Szombathely**:
†Beissig Ede.

82. **Tárnok**:
†Deák Mihály.

83. **Tarnócza**:
Szécheny Ferencz gróf.

84. **Torda**:
Wolff Gyula dr.

85. **Tótkeresztúr**:
†Berke János.

86. **Túrkeve**:
Csató Sándor,
†Fábián Mihály, juhász,
†Finta László, szíjjártó,
†Finta Miklós, számadó gulyás,
Kenéz Béla, polgármester,
Kenéz Zoltán,
†Kis István-Kukora, gulyás,
Kupa Árpád,
†Maksay Mihály, gazda,
†Simon Imre,
Simon László.

87. **Túróczszentmárton**:
Bódis Jusztin,
Bulyovszky,
†Lehoczky Vilmos,
Rupprecht.

88. **Tyukod**:
Szalay Pál, gazda,
†Uray Lajos.

89. **Ungvár**:
Rónay Antal.

90. ***Vaja**:
Schenk Jakab.

91. **Vámfalu**:
†Nagy Károly.

92. **Vázsecz**:
Szokoll Gyula.

93. **Végles**:
†Nemeskéri Kiss Miklós,
Nemeskéri Kiss Pál.

94. ***Verebély**:
a Nécsey-család.

95. **Zala-Egerszeg**:
Csertán Károly,
Szentmiklóssy Gyula,
Szupics Antal.

96. **Zala-Szentmihály**:
Umszuner Lajos.

97. **Zenta**:
Dudás Lajos, polgármester.

98. **Znióváralja**:
†Akantisz Rezső.

A következő helyeket sokszorosan, vezetők nélkül, egyedül is járva érintettem:

99. **Alsóhetény**.
100. **Bak**,
101. **Bakony**,
102. **Beleg**,
103. **Böszörmény**.
104. **Csalhó** és **Nagyhagymás**,
105. **Corba** és **Kriván**,
106. **Csőke**,
107. **Csukár havas**, a Brassóiakkal.
108 **Dobsza**,
109. **Dolha**, Hauer Bélával,
110. **Domahida**, Domahidi Istvánnal.
111. **Erzsébetváros**.
112. **Felsőlok**,
113. **Fülöpszállás**,
114. **Gölle**,
115. **Gyetva**.
116. **Hetény**,
117. **Hétfalu**,
118. **Hódmezővásárhely**.

119. **Iharosberény,**
120. **Jászkunság,**
121. **Javorina havas,** — Túrócziakkal, l. 81.
122. **Kaba,**
123. **Kemend,**
124. **Királyhalma,**
125. **Kiskundorozsma,**
126 ***Kiskunhalas,**
127. **Köveskál,**
128. ***Kupfalva,**
129. ***Lóvész.**
130. **Magyaratád,**
131. **Merény,**
132. **Mezőtúr,**
133. **Mocsolád.**
134. **Nagydobsza,**
135. **Nagyfalud,**
136. **Nagygécz,**
137. **Nyíregyháza.**
138. **Orczi,**
139. **Őszöd.**
140. **Pilishegy** — Szász Józseffel, l. 76.,
141. **Pusztapödöri.**
142. **Rajk.**
143. **Skit,** a Brassóiakkal,
144. **Stana,**
145. **Szabadszállás,**
146. **Szenna,**
147. **Szentmiklós** (Somogy),
148. **Szoboszló.**
149. **Taszár,**
150. **Tiszaabádszalók,**
151. **Törcsvár.**
152. ***Vacsarcsi,**
153. **Vadé,**
154. **Várfala,**
155. **Virágosvölgy.**
156. **Zalaapáti,**
157. **Zseliczség.**

Az erdélyi részekben tüzetes kutatást végzett és végeztetett:

† Pungur Gyula a következő helyeken:

158. **Apácza,**
159. **Bodzamente,**
160. **Erdőszengyel,**
161. **Hatodhegy,**
162. **Ilyefalva,**
163. **Málnás,**
164. **Markod,**
165. **Selye.**

Ez a sorozat mutatja a kutatás helyrajzi kiterjedését is.

A halottaknak a szív mélyéből fakadó kegyeletem felmutatása után, még külön is meg kell emlékeznem azokról, a kik kiváló módon, magyaros és okos vendégszeretetöket is gyakorolva, hathatósan előmozdították működésemet és azokról, a kik osztoztak a fáradozásban.

Hálám és köszönetem legelső sorban illeti DR. SEMSEI SEMSEY ANDORT, a kinek neve ott, a hol nemesnek, szépnek, a haza üdvére szolgálónak csendben, feltünés nélkül való felkarolásáról van szó, már régen fogalommá vált. Nekem nem az anyagi részvétel, hanem az a tudat, hogy működésemet ismeri és helyesli, adta meg a legnehezebb helyzetekben is azt az erkölcsi alapot, a melyen bizton és nyugton megállapodhattam és tovább működhettem, mindég hűségesen kitartva az ő legkedvesebb tárgya mellett: a természettudományok szolgálatában. A második, ki vele sokszor és sokban szövetséges és a magyaros megfontoltság mintaképe, buzdító és mérséklő egy személyben, az SZILY KÁLMÁN, a kivel a sors kedvezése igazán jó órában hozott össze és tette lehetővé, hogy nagy szervezőtehetsége keretében megszolgálhattam a mind hatalmasabban fejlődő és kiható kir. Magyar Természettudományi Társulatot, a mely ma már igazán „a maga lábán jár“. Életem büszkesége és megnyugvása ez — és ezt SZILY KÁLMÁN hűséges kitartásának és barátságának köszönöm.

A kiknek köszönhetem, hogy mélyebben betekinthettem a nagy ősfoglalkozásba, azok a következők: WASS BÉLA gr. *Szentgotthárdon*, az erdélyi Mezőség szívében; † WENKHEIM FRIGYES gr., egykor képviselő társam, ki uradalmainak *Békés* város mellett elterjedő részében és távolabb is, a mi könnyebben elérhető volt, magasra fejlett, de a régit mégis jól fentartó, nagy gazdaságát teljesen feltárta; † WODIANER ALBERT báró, ki *Szanda* pusztájával hasonlóképpen tett; DES ECHEROLLES-KRUSPÉR SÁNDOR *Szt.-Miklós* pusztáján, LOVASSY FERENCZ Nagyszalonta körül ugyanezt tették; IVÁDY BÉLA, egykoron képviselőtársam, törzse fészkét, *Ivádot*, nyitotta meg előttem és mély betekintést engedett a mátravidéki „*hadak*“ szerfölött érdekes és tanuságos viszonyaiba. Igen kitünő vezetőim és tájékoztatóim

voltak *Karczagon* Madarász Imre, egykor képviselőtársam, református esperes; *Debreczenben*: Zoltai Lajos elsőrangú fáradhatatlan gyűjtő és kutató; †Bertalan Alajos, a kegyesrend kitünő jószágkormányzója, buzgó ethnografus *Mernyén*; Imre Gábor dr., Hajdúhadház orvosa és Simon Károly, tanítója; Szily Dezső Olláron, Klempay Elek Peszéradacson, Zámbó György Szegeden, Nagy Károly, református pap, Vámfaluban, különösen a rovások körül és ugyanezekben a jeles kutató Fischer Károly, ki gyűjteményét átengedte; továbbá Lehoczky Vilmos, egykori képviselőtársam, Turóczszentmártonban; D'Iemár Károly derék útitársam, a Székelyföldön végzett nagy gyalogolásban; Bónis Bertalan főszolgabíró *Mezőkövesden* és *Tardon*; Baksay Sándor, a reformátusok püspöke, *Kúnszentmiklóson*, kiről a *„Kiindulásban“* külön is megemlékszem; Madarassy László, a nomád pásztorság kutatója; Vutskits György tanár Keszthelyen, a halászatban írótársam és végül Kropf Lajos, ki mint magyar mérnök, Londonban megtelepedve, sokszor beutazta az Indiákat és rendkívül becses anyagot szerzett a puliról. A szókincs rendezésében és a „correctura“ nehéz munkájában teljes odaadással Schenk Jakab adjunktus és Hámori Mihály gondnok urak támogattak; a revizióban Gorka Sándor dr. első titkár úr. És le kell tennem a kegyeletes megemlékezés koszorúját még három tisztelt és kedves tájékoztatóm sírjára: az egyik márkusfalvi Máriássy Ferencz, a szepességi úr nemes prototypje; a másik Kada Elek, Kecskemét város méltán híres polgármestere, az alföldi róna mintamagyarja és végre a harmadik Ibrányi Zsigmond a Tiszamellék igazi, régi úrvadásza.

De igaz! a sor csak akkor lesz teljes, ha még megemlékszem vezetőim és tájékoztatóim családjairól, a kik oly kedves figyelemmel voltak irántam — végül pedig megemlékszem életem hűséges párjáról, ki — a míg le nem

tört — osztozott fáradalmaimban és buzgón gyűjtötte nyelvünk tiszta, népies elemeit. Hála és köszönet mindeneknek!

Ez azonban még nem végbúcsú, mert e szerény kötet után következik a néprajzi és néptani rész.

Még most is ki merem mondani: *akarom!*

Írtam Budapesten, 1914 január hónapban.

Herman Ottó.

TARTALOM.

1. A KIINDULÁS,

2. A PÁSZTORNYELV HAJLÉKONYSÁGA,

3. PÁSZTORLELKÜLET ÉS

4. BÖLCSESÉG.

1. A KIINDULÁS.

Az 1909-ik évben kiadott előtanulmány, mely a magyarok nagy ősfoglalkozásának történetelőtti (praehistorikus) elemeit és köztörténetét tárgyalta,[1] „első beszámolóval“ kezdődött. Az anyag gyűjtése közben, 1903-ban azonban megjelent HEDIN SVEN első, kétkötetes műve, mely az Ázsia szívében megtett tízezer kilométernyi utat tárgyalta[2] és későbben 1908-ban megjelent STEIN AURÉL első tanulmánya, az ugyancsak Ázsia szívében a futóhomokba temetett városokról.[3] Ezek a művek egész lényemet ragadták meg, a mi nagyon is érthető, mert hiszen a nemzet ősfoglalkozásait kutatva, folytonosan felötlöttek a Belső-Ázsiából származó analógiák. A hatás abban érte el csúcsát, a midőn SVEN HEDIN-nél olvastam és rajzban láttam a *Lopnor* sívó homokjából napfényre került díszítéses farészeket, a melyek szembeszökő módon egyeztek és egyeznek a Zala és Somogy legmagyarabb pásztorainál dívó díszítési alakzatokkal.[4] Különösen ez az egyezés bírt reá, hogy a beszámolóhoz függeléket csatoljak, a melyet következő szavakkal végzek:

Ázsiai homoksivatag. Hedin Sven.

„Azonban STEIN AURÉL — és itt hozzáteszem: SVEN HEDIN — kutatásai, a gyönyörű eredmény daczára, még csak első érintését jelentik a sivatagok világának. Föl kell tennünk, hogy ott, a korszakok menete rendén, kultúrák

Stein Aurél. Pumpelli

[1] HERMAN OTTÓ: A magyarok nagy ősfoglalkozása stb. Előtanulmány. Budapest, 1909. Hornyánszky Viktor.

[2] HEDIN SVEN: Im Herzen von Asien etc. Leipzig. Brockhaus. I. II. 1903.

[3] STEIN AURÉL: Homokba temetett városok. Átdolgozta Halász Gyula. Budapest, 1908.

[4] HERMAN OTTÓ: Előtanulmány XX. lap.

temetkeztek egymás fölé és — szerintem — ott nyugszik *a magyarok „Őshazája“* és onnan ered e nép nagy fejlettsége“.

Nemcsak azon az alapon, a melyet Ázsia szívének kutatói nyujtottak, hanem azért is, mert a kultúrák temetkezésének föltevését, PUMPELLI R., Turkesztánban folytatott kutatásaival még százötvennél is több várossal növelte.[1] Ám ezeknek tárgyalása nem erre a helyre való; sorra következik ez majd az utolsó kötetben, a mikor az ethnographiai és ethnológiai alapok kifejtéséről lesz szó. Ez a kötet a maga egészében a *nyelvkincsnek* van szánva és a mit eddig érintettem, az csak némi szerves kapcsolat helyreállítása érdekében van mondva.

A nyelvkincs.

Ez a szó: *„nyelvkincs“*, óriási szemhatárt varázsol lelkünk szeme elé. Óriási volta nemcsak a térre, hanem a mélységre is van értve. Szorosan véve, meg kellene ragadnunk a ma beszélő embert állatiságának állapotában és abban a pillanatban, a melyben az első tagolt hangot hallatja s azt a fogalom első csirájával kapcsolja egybe. És azután: az emberré alakuló lényt követnünk kellene fejlődése útján, nyomról-nyomra; haladásában, elhajlásában, sőt visszaesésében és sülyedésében is, eladdig a törzsig, annak elágazásáig, a melynek neve, mert szava *„magyar“*.

A kifejtett sorozatra csak gondolva is, agyunk veleje mintha megrendülne és azután összehúzódnék, mert mintegy ösztönszerűen érzi, hogy bármelyik részét veszi elő a sorozatnak: a bizonytalanság meredezik reája; minden ingadozik és a hol biztos feleletet várunk, szembetalálkozunk a kétség kérdőjelével, a bizonytalansággal?

Az ember eredete.

Eredetileg melyik állatalakból fejlődött az ember? — íme, itt a bizonytalanság első kérdőjele! A földkerekség melyik pontján vette kezdetét? Mikor? Ha fejlődött, mely ok indította a fejlődés folyamatát? Milyen okok hatottak közre, hogy irányt vegyen? Mi volt a korszakok menetében az irány vagy irányok tartalma, lényege, változása — az okok oka, az eredmény? — elég!

[1] PUMPELLI R.: Exploration in Turkestan. Carnegie Inst. Washington, 1905. Climat and History.

Azt az embert, a ki már a fejlődés útján van és halad — bármily kezdetleges legyen is az értelmi fok és ennélfogva a haladás —, ezt az embert már fel bírjuk fogni; el bírjuk képzelni a különbségeket, a melyek már akkor is egyénről-egyénre föléledtek és megnyilatkoztak; azt is fel bírjuk fogni, hogy a közös sajátosságot, a legkezdetlegesebb társadalmi alakulat csiráit elvetették: de a kiindulást, az okok okát, azt az ember számára a titok sűrű leple fedi, melyet az eredettől fogva gyarló ember, föl nem lebbenthet. Hozzá sem férhet, mert hiszen saját eredetéről van szó, a melylyel szemben, erő helyett, csak gyengeséget, látás helyett csak vakságot érezhet: mert saját lénye megfejtésében önnönmaga fölé nem emelkedhet.

E tehetetlenségből meríti hatalmát a föltevés, a mely azután a tudás helyett felépíti trónusát és uralkodik azokon, a kik visszariadnak a tudásért folyó harcztól. Már pedig ez a harcz az egyedüli, mely nyomról-nyomra több és több világosságot teremt s mely reátanította az igazi tudásra vágyó embert a kutatás módszerének kieszelésére, alkalmazására, ezáltal a valóság alapján tények megalapítására — és reátanította az önbírálatra is.

Nem a hit, hanem a valóság.

Ezekután a helyzet most már így alakul: mert az eredet, a kiindulás, a kezdet kezdete a kutató emberi elme számára titok és az is marad, nem ezt kell feszegetni, mert szükségképpen tevedésekhez vezet, hanem változtatni kell a módszeren, a kiindulás elvén: nem a sötétség, a bizonytalanság alapjából kell indulni az eredet meghatározása felé, mert ez nem vezethet a czélhoz, hanem a megfogható és meghatározható valósággal kell, mint szövétnekkel indulni és bevilágítani messze multak bizonytalanságába, homályába, mert ez az egyetlen mód, a mely a homályból világosságra vezethet.

A magyarok eredetének kérdését a megfogható és meghatározható valóság alapján megragadva, a feladat így alakul:

A legrégibb foglalkozások.

1. Meg kell határozni azokat a foglalkozási ágakat, a melyektől a nemzet élete és fennmaradása lényegesen függött, lehetőleg még függ.

2. Meg kell határozni azokat a mozzanatokat, a melyek az illető foglalkozási ágak űzésére lényegesek voltak.

3. A foglalkozási ágak történeti elemeit szigorúan viszonyítani kell a jelen, vagy a legközelebbi mult pontosan meghatározható elemeivel, mert ez teszi lehetővé, hogy szilárd talajon haladhassunk.

Az ősfoglalkozások két ágazatában eddig végzett kutatások tanuságtételei így állíthatók fel:

1. A *halászat* ősi elemeinek az élőkkel való egybevetéséből szerintem a következő tétel szűrődött le:

Bár honnan jött légyen a magyarság mostani helyére, halászó helyről kellett jönnie; az irányt véve, ez északkeletről délnyugot felé tartott.[1] Tanítja a mód, a szerszám.

2. Az állattenyésztés és az állattartás, röviden egybefoglalva: a *pásztorélet* ősi elemeinek az élőkkel való egybevetéséből *minden kétséget kizáróan a* ***vándor*** *— nomád —* ***jelleg*** *állapítható meg; az irányt véve, ez is északkeletről délnyugot felé tartott.* Erre az utóbbi tételre a régiségből vett elemek az előtanulmány kötetében,[2] különösen a *szitytyákkal* való egybevetésből derülnek ki. A lehető teljes tárgyi bizonyítás a munka utolsó kötetének marad fenntartva.

A jelen kötet a *nyelvkincsnek* van szánva, a melyben már úgy is nagy jellemző erő nyilatkozik meg, ha a kutató csupán a *„verba valent usu“* régi tételt fogadja is elvül és nem mélyed a szavak eredetének bonczolásába. Vállalkozásom természeténél fogva, engem a szavak *élő értelme* vezérel és kell, hogy ez vezéreljen; mert az élet lényeges jelenségeinek azonosságáról, ennek megállapításáról, az egészről van szó. A nyelvészeti vizsgálat későbbi feladat és másokra tartozik. Én az én helyzetemben Ratzel meghatározását[3] tartom helyesnek és irányadónak, hogy t. i. a kölcsönvevő és a kölcsönadó elemek egykoron tartósan érintkeztek és hogy innen származik a nyelvi anyag kölcsönös átvétele, majd szerves összeforradása.

Ratzel vezérelve.

Úgy a mint önnönmagunkat ismerjük, tudjuk — s itt a népet értve — hogy alig képzelhető nemzet, mely köny-

[1] *A magyar halászat könyve*, a Kir. Magyar Természettudományi Társulat megbízásából írta Herman Ottó, két kötet, Budapest, 1887.

[2] *A magyarok nagy ősfoglalkozása. Előtanulmányok.* Irta Herman Ottó, egy kötet, Budapest, 1909.

[3] Ratzel, dr. Friedrich: *Völkerkunde*, Leipzig, 1888.

nyebben elfogadná az idegen szót, könnyebben beforrasztaná saját nyelve egyetemébe, mint éppen a *magyar*. Éppen azért az átvételeknek a kimutatott súlyt tulajdonítani nem lehet. És alig van nemzet, mely könnyebben elhagyogatná azt, a mi tárgyi ethnographiai tekintetben ősi kincs, mint éppen a magyar. Ez nem mint megrovás van mondva; sőt ellenkezőleg: ez az illeszkedő tulajdonság nem kis mértékben megkönnyíti az egészben csekély számú nemzet megmaradhatását, mert nem alkot tárgyi ellentéteket ott, a hol hatalmas elemek áramlata úgyis ostromolja. De ennek viszont az a gonosz oldala van, hogy a sajátosságok eltünése, vagy elmosódása nagyon is megnehezíti a kutató munkáját.

Ősfoglalkozások kutatása.

Ez az elmosódás volt oka annak a mohóságnak, a melylyel az ősfoglalkozások kutatására és ebben a magyar néprajzra vetettem magamat, melylyel legelőbb a halászatot ragadtam meg s fejlesztettem a fő műig: „A magyar halászat könyve“ czíműig. Utóbb átmentem a nagy ősfoglalkozásra, a pásztoréletre.

Az egész működésben, mint vezércsillag az világított előttem, hogy ezekben az ősfoglalkozásokban, melyeket a legtípikusabb magyar elem űzött, maradhatott meg — és maradt is — legtöbb az ősi jellegből, mely mint ilyen, a nemzet messze multjára sugárzik vissza — el, az eredet felé.

Az első lépést 1885-ben tettem, az első magyar országos kiállítás alkalmával. A bemutatott halászati szerszámgyűjtemény alkotta meg a magyar tárgyi néprajz alapját is, méltatásban részesült, ki is adtam katalógusát, kis könyv alakjában, három nyelven.[1]

A kik akkor mellém állottak: DR. SEMSEY ANDOR és SZILY KÁLMÁN, ma is velem tartanak. Akkoron teljes férfierőben voltunk, ma rajtunk az aggság; de a magyar érzület nem gyengült.

[1] I. *Ősi nyomok* a magyar népies halászatban. 34 rajzzal. Budapest, 1885.

II. *Vestiges des temps préhistoriques* des Hongrois d'après leurs engins de pêche populaires actuels. U. o. 1885.

III. *Urgeschichtliche Spuren* in den Geräten der ungarischen volkstümlichen Fischerei. U. o. 1885.

Tartozom Baross Gábor emlékének annak kijelentésével, hogy czélzatomat azonnal megértette és helyeselte. E kis könyből, mint mustármagból sarjadzott a ma már lüktető magyar tárgyi néprajz, a melylyel mindaddig senki sem foglalkozott.

A hol még a dologra nézve bizonyos kétségek lappangtak, azok eloszlottak az 1896-ik évi országos ezredéves kiállításon bemutatott gyűjtemény hatása alatt, mely az évezred határán, 1900-ban Párisban is megtette hatását és itt Budapesten a meghívott külföldi szaktudósok részéről külön elismerésben részesült.

Tagányi véleménye.

Ekkor írta nekem történeti tudományunk erős harczosa, Tagányi Károly, kiben a kutatás sorrendje iránt kétségek éltek, 1897. évi márczius 27-ike alatt, önkéntes elhatározásból, a következő szavakat: „*Tanulmánya*[1] *teljesen meggyőzött arról, hogy itt (nálunk) első sorban a pusztuló ethnographiai anyag haladéktalan megmentésére van szükség. Tökéletesen igaz s ennélfogva a levéltári anyag felkutatása teljesen másodrendű dolog*“.

A viszonyok azonban nagyon kedveztek a vállalkozásnak. A míg magam számos jóemberemtől és Darányi Ignácz, akkori földmívelésügyi miniszter intézkedésétől támogatva újból és újból kirándulhattam az ország különböző részeibe közvetlen kutatások megtételére, a tárgyi és nyelvi anyag felgyűjtése érdekében, addig éppen Tagányi Károly irányítása mellett, a páratlan szorgalmú, fájdalom oly tragikus véget ért Horváth Ignácz, halomra gyűjtötte a történeti adatokat, úgy, hogy lehetővé vált — már sürgetők megnyugtatására is — a történeti anyag rendezése, bevezetése s egy külön kötetben való kiadása, mely kötetnek czíme a következő: „*A magyarok nagy ősfoglalkozása. Előtanulmányok* stb.“ 1909.

Horváth Ignácz gyűjtése.

E kötetben benne van minden, a mit akkor, a szintén tőlem megállapított ősemberre vonatkozólag megtudtunk, a mi tehát Magyarországra, mint területre nézve, őstörténeti, a palaeolith kor emberére vonatkozott és a mi Európa areopágusa előtt be is vált. Benne van az is, a mi a

[1] „Az ősfoglalkozások. Halászat és pásztorélet stb.“ 1898.

Skythák, vagy magyarán: „*Szittyák*“ nomádságából a görög írók tanusága alapján ide vonható, és benne van a viszonyítás a szittya és a magyar nomádság elemei között is; végre benne van az, a mi a IX-dik századtól kezdve a XIX-dik századig bezárólag, mint okiratos történet bevehető volt és így a köztörténetet alkotta meg.

Takáts Sándor felfogása.

De mindezeknek daczára érezni lehetett az anyagban kifejezett folytonosság szakadozottságát, melynek okát buzgó, a népies elemek iránt oly fogékony történetírónk, Takáts Sándor, így fejtette ki: „A XVI-dik és XVII-dik században a népesség legmagyarabb része állattenyésztéssel foglalkozott. A XVII-dik század végén ez majdnem teljesen megsemmisült. A XVIII-dik században a földmívelés sorra elhódítja a földet az állattenyésztés elől. Mivel pedig a régi állattenyésztés emlékeit nem jegyezték föl, *tömérdek szó, kifejezés, szokás feledésbe ment, megsemmisült*“.

Ki pusztította a XVII. században?

A történeti igazság itt annak megállapítását követeli, hogy az állattenyésztés rettentő pusztulását nem az akkoron már szorongatott török okozta, mert ez eredettől fogva már saját érdekében is jól meg tudott férni a magyar *néppel*; hanem okozta az a kegyetlen gyülevészség, a mely a szent kereszt és a keresztyénség védelmének örve alatt, végig dúlta, végig sarczolta és harácsolta Magyarországot.

De mind ennek daczára mondom, a megsemmisülés nem vehető a szó legszorosabb értelmében olyannak, mert fennállott akkoron a magyar Alföld nádas, gyékényes, mocsaras, ingó lápoktól, szíkektől, homokoktól megszakított világa, kész és be nem vehető menedéke a siserahadtól és egyébtől szorongatott magyarságnak, a mely a természetnyujtotta védelmet mesterileg fel tudta használni, mert vérében volt, mert az ősiségből hozta át a saját javára. És ez a világ nemcsak az embernek, hanem vagyonának, gulyáinak, méneseinek és egyéb nyájának is biztos menedéke volt.

Szilaj pásztorság.

Innen kelt azután az a pásztorság, a melynek nevét a közelmultig is a „*szilaj*“ jelezővel illették. Ezek a pásztorok őrizték a „szilaj jószágot“, a mely jelző inkább az állapotra, mint a tulajdonságra vonatkozott, mert azt jelentette, hogy a pásztor és a jószág éven át nem látott fedelet, hajlékot; nem került tető alá, hanem kiállotta a szabadban

az idő minden viszontagságát s így istenigazában kőkeményre edződött.

Ennek a pásztorságnak senki sem írta meg történetét, senki sem kutatta, gyűjtötte össze nyelvkincsét, a melynek az egész helyzetnél fogva, éppen oly gazdagnak, mint sajátosnak kellett lennie; ez tehát veszteség. És ha valami kevés még megkerülhet, úgy mindenesetre a törvényhatóságok régi gazdasági, bitang és egyéb jegyzőkönyveiből fog kerülni, a melyek eleddig kevesebb becsben állottak nem egy történetíró szemében, a ki a hatalom fényében látja a nemzet életét s kicsinyli, kevesli azt a színtájat, a mely telve van munkával, verejtékkel, áldozattal és szenvedéssel — de éppen azért a nemzet életét jelenti.

A tulipán Leunisnál.

Mielőtt hogy most már a szószedet némi elemzésére áttérnék, álljon itt — némely eljárás menetére — egy példa, mely alkalmas a messze multba is bevilágítani. A példát a *tulipán* szolgáltatja, melyet Linné „*Tulipa*“ név alatt vezetett be füvészete rendszerébe. Magát a nevet véve, a mindég megbízható Dr. Johannes Leunis ezt így származtatja:[1] „Soll von *Tulipant* abgeleitet sein, worunter die Türken ihren Turban (Kopfbedeckung) verstehen, oder von τολύπη, welches Knäuel und auch eine Kürbisart (Türkenbund[2]) bezeichnet“. A magyar népnél a tulipán nemcsak ismeretes, még a legény szeretője is „rózsám, *tulipántom*“ — hanem mint díszítmény teljesen a nép vérében van: ezernyi alakzatban mint himzett díszítmény, mint festett, faragott alakzat fordul elő, sokszorosan stilizálva. A legmagyarabb mesterségekben a legkülönbözőbb tárgyakon ott a tulipán; szűcsnél, szűrszabónál, szíjgyártónál szerte dívik; sőt még a közelmultban a magyar sarut készítő csizmadia is kiverte készítménye sarkára a kecskerágó bokor[3] sárga fájából készített szögekkel a *tulipánt*, e nélkül nem is tartotta mindenkori remeklését tökéletesnek. Az iparfejlesztés legújabb mozgalma is e virág jegyében indult.

[1] Leunis Joh.: „Synopsis der Pflanzenkunde“ etc. etc. Hannover, 1877. II. p. 1111. Note 10.

[2] U. o. p. 645, § 426. Cucurbita verrucosa L. Note 6.

[3] Evonymus europaeus L.

Honnan e jelenség?

Gombocz Zoltán, ki az ifjabb magyar nyelvész-gárda legelejéhez tartozik, hozzám intézett levelében így származtatja a tulipán nevet: „A szó őse a persa *dülbend, dûlbend*, a köznyelvben *tülbend* is = *turbán* és *tulipán*. Innen átkerült az olaszba: *tulipano* (velenczei ol. *dulipàn, tulipàn*, piemonti bolognai *tulipàn*); az olaszból a magyarba".[1] Ez lényegben egyezik Leunis nézetével, ki szintén a turbánt hozza fel. Az eredet tehát *keleti*. A magyar egyes előfordulás más sorba tartozik: *nem társas*. A tulipán Gombocznál.

Vegyük most már más oldalról, hogy a fajhoz jussunk. Itt elsőnek üdvözölhetjük II. Rákóczy Ferencz hűségesét, ki urával a számkivetést megosztotta, a kedves levélírót: Mikes Kelement. Ez 1739-ben küldetésben Bukarestből Jászba lovagolt és az utóbbi helyről június 21-én ezt írja: „Gyönyörűség volt a mi utazásunk és egy menyasszony gyönyörűséggel járhatott volna velünk, mert Bukaresttől fogva egész Jászig, csak a sok külömb-külömbféle szép virágon járt volna; mindenütt a mezők be voltanak terítve virágokkal, hogy csak a *szegfűre* és a *tulipánra* léptek lovaink". Mikes Kelemen.

A fajra nézve azután a kiváló füvész, Degen Árpád dr. — kinek revizióiért nagy hálával tartozom — 1910 szeptember 23-án kelt levelében így nyilatkozott: „Minthogy annak a vidéknek flórája ismeretlen, csak sejtem, hogy a faj a *Tulipa Biebersteiniana* R. et S. lehetett. A szegfüvek közül Mikes csak a legkorábban virítót láthatta, a *mezeit* (*Dianthus campestris M. B.*), a *rétit* (*D. pratensis* M. B.), vagy a *homokit* (*D. sabuletorum Heuff.*); ezek közül a legutóbbi nyílik legkorábban". Dr. Degen.

Következik most már néhány szó a színhatásról.

Erről Rozkošny, Oroszországról írott művében[2] így nyilatkozik: „Minthogy a puszták világában a télből a tavaszba való átmenet hirtelen, a pusztát csakhamar ellepi a friss, buja fű, melynek jelleget kölcsönöz a *Kowyl* — azaz: *árvaleányhaj*, Stipa pennata —; e mellett milliónyi millió *tulipán* nyitja színes kelyhét és adja a szín tengerét." Színhatás.

[1] Levélben és a Magyar Nyelv 2:263. igen tüzetesen.

[2] Rozkošny: „Rusland, Land und Leute IV."

Almásy.

A színeket megnevezi ALMÁSY GYÖRGY DR.[1] „A midőn — írja — a *tulipán* (Tulipa altaica) éppen virágozni kezdett — a hét folyam tájain — daczára a kissé nyomasztó egyhangúságnak, az ezernyi ezer, karcsú száron ülő *sárga* vagy *piros* virág igen kedvesen festett, mintha valami nagy, tarka, piros-sárga és zöld szőnyeg volna a pusztákra kiterítve".

Radde.

RADDE,[2] a híres utazó a *tulipánözön* színéről és benyomásáról így ír: „Perekoptól és Tšungártól északra alkalmam volt óriási tulipánmezőket szemlélhetni. Az kétségtelen, hogy a vadtulipán-mezők a legpompásabb látományt alkotják. A színek oly tiszták és változatosak, hogy ily színpompa a *társásán élő* növényeknél csak ritkán szemlélhető. Az általános, világos-*chrómsárga színt*, mely a tulipánoknál leginkább uralkodik, sokszorosan felváltja az égő *czinóbervörös* vagy a *karmazsin* szín. Ritka a halavány *viola* és még ritkább a *fehér* ... Azonban a mily remek e tünemény, oly mulékony is. Sokszor elég egy déli óra melege, hősége, hogy beláthatatlan terület színpompáját tönkretegye. A tünemény legfeljebb 3—4 napon át ragyog, tetőz; e tetőzés után a szárazföldre konyulnak s a széles levelek hamar elszáradnak. Már május közepén csak nagy fáradsággal bírtam a tulipánok nyomát a fűben felfedezni".

Kirgiz és tulipán.

A mult — XIX-ik — század szerzői nagy kedvvel írnak arról, mennyire vágyik a Kirgiz, hogy telelő helyéről a puszta szabadságába kivonulhasson, a tavasz pompájába, melynek ragyogó elemét a vad tulipán alkotja. A pompát látva, a Kirgiz nagy kedvében meghempereg a virágszőnyegen, mint az arktikus tájak népe a vakító fehérségű friss hóban ...

Magyar és tulipán.

El kell fogadnunk azt, hogy a Magyarok egykoron és tartósan alá voltak vetve Ázsia pusztáin a színpompa hatalmas benyomásának, bevették az alaki részt is lelkületükbe és az egymást követő nemzedékek azt egymásra átörökítették. Így maradt meg a nemes virág a nép lelkületében és művészetében mind e mai napig.

De az eredeti magyar név, melyik volt és hova lett?

[1] ALMÁSY GYÖRGY DR.: „Ázsia szívében" stb. Budapest, 1903.
[2] RADDE: „Versuch einer Pflanzenphysiognomik Tauriens", p. 220.

Az új területen megtelepedve, itt tavaszkor nem köszöntötte a népet a tulipánszőnyeg s a név elhalványodott. Az olasz papok, a kik a magyarságnál történeti szerepet játszottak, ismerték a kerti tulipánt — s a nép elfogadta a nevet, a melyhez kötött alakzattal és színnel, lelke ősi soron telve volt.

A természet hatalmával mindig számolnunk kell!

Ezekután következik az ősfoglalkozások *szószedetének* jellemzése.

Ez a szószedet nem *szótár*, a szó közönségesen bevett értelmében, mely egyetlen szósorozatot alkot, mely az *A* betűvel kezdődik és a *Z* betűvel végződik, s a melynek tagozatai a betűk rendje, egymásutánja szerint alakulnak, a mikor minden szó lehetőleg csak a maga értelmét szolgálja és a vonatkozások a lehető legszűkebb körre szorítkoznak.

2. A PÁSZTORNYELV HAJLÉKONYSÁGA.

Az *ősfoglalkozások szószedete* más. Itt az egyes szó a maga jelentésével beleilleszkedik egy határozott fgalmat alkotó körbe, a mely körben a szavak összessége a kör egységes fogalmát megállapítja. A *bitang* szó egymagára nézve nem kimerítő, az ősfoglalkozásban azonban szükséges. Az emberre nézve meghatározta a magyar Alföld legjobb ismerője, PETŐFI SÁNDOR, a „*Talpra magyar*“ czímű riadójának egyetlen sorával, helyesebben e sor két szavával: Bitang, Petőfinél.

Sehonnai bitang ember

. . . .

Ez az emberre vonatkozólag kimeríti a közkeletű fogalmat. A magyar pásztorságnak és a bitang jegyzőkönyvet kezelő hatóságnak, következő nyelvkincse van a bitang kifejezésére: *barangoló, csatangoló, csavargó, eltévedett, kóborló, kószáló, tilosbajáró, urahagyott, uratlan, uravesztett.*

A meghatározást élesebbé teszi az a körülmény, hogy Bitang karó. a nomád állapot egyik legjellemzőbb maradványa, a bugaczmonostori *cserény* mögött, időmben is, keményen le volt

verve a *bitangkaró,* mely arra szolgált, hogy a cserény közelébe jutott kóborló, tehát *bitang* jószágot hozzákössék, míg gazdája akadt vagy — nem akadt. Egy mellékhivatása a bitangkarónak pedig az volt, hogy a szegénylegény is hozzákösse lovát, a míg a cserényben mulatott. A legszabatosabb meghatározást pedig az nyujtja, hogy a Kiskunság némely pontján a karónak neve egyszerűen *bitó* volt.

Nyájajuhász.

Beléereszkedve a juhászatba, a következő szószedetekhez jutunk! az alapfelosztás ez: *fejős juhász, ellető juhász, bárányos, meddő juhász, ürüs, kosos-* és végre *nyájajuhász.* Az utóbbinál meg kell állapodnunk, mert a közelmultig a legtisztább nomád volt. Kecskemét táján a homokok körül, tehát az ázsiaival analóg területen, legeltette nagy, kizárólagosan ürükből álló nyáját; volt teljes bojtárszervezet mellett, harminczig való szamara, mely a czókmókot felváltva hordta.

A területet kiszemelte a számadó bojtár, ki legott kopolyaásáshoz fogott, hogy mikorra a nyáj és a számadó megérkezik, legyen ivóvize embernek, jószágnak mind közönségesen.

Telepedés — rakodás.

A mikor a nyáj megérkezett, a számadó a legalkalmasabb helyen letűzte az ásót, kivette a ragyogóra csiszolt ivókolompját s reáborította a letűzött ásónyél végére: ez volt a helyfoglalás jele.[1]

Evvel letelepedtek, főztek és legeltettek, a míg a legelő jó volt. Elérkezvén a helyváltozás ideje, a számadó levette az ivókolompot, kiadta a rendeletet: „*rakodjatok*!“ mire a szamár teher alá került s az elvonulás megtörtént.[2] Ennek még részletei vannak, a melyek majd az utolsó kötetben lesznek előadva — ha megérem.

Juh sorrend.

Már Mezőtúron így oszlik meg a tagoltság: *báránufalka, tokjófalka, ürüfalka, kosfalka, heverőfalka, közösfalka.* A falka egyazon tulajdonosé, mint *Szőllőssy-falka, Arany-falka;* az összesített falkák alkotják a nyájat.

Kor szerint a sorrend Kun-Szent-Miklóson így alakul: *bárány, jerkebárány, kosbárány, toklyó,* — még nem

[1] *Kada Elek* elhunyt jóemberem megállapítása.

[2] U. attól.

fogant — *apácza* = meddő; *czanga, fiavesztett, ürü* — metszett; *kos, juh.*

Az erdélyi részben a tagozódás, a nyelvi változatok és az idegenség benyomulása miatt így alakul: *anyajuh, kos, bayka, berbécs* a metszett ürü a latin *vervex*-ből idomítva;[1] *berke, birke, biszke, bürge, bürge juh, czáger, czajger, czanga, czikjuh, czire, csanga, diszke, diszke johó, diszke juh, diszke juhacska, diszkó, döszke, düszke, fejő, fejős juh, fürtös juh, göncz, gubás juh, gyeles, ih, ihocska, jerke, jarka, johó, johók, juhocska,* (*kaptyil*), (*kellány*), (*kerlan*), (*kirlán*), (*killán*); *kostoklyó,* (*mátor*), (*mihóra*), (*miora*), (*mióra*), (*mijora*), (*mijóra*), (*millora*), (*millóra*), *möndöle, möndölecske,* (*nyivor*), (*oaie-buccie*), *öreg juh,* (*pleketor*), *suta juh, száradott juh, szarvas juh, sztronga juh, üvecs, yeh.* A rekesztett nevek idegenek, de használatban vannak.

Változatok.

Már most is meg lehet vallani, hogy itt a nyelvnek bő forrása buzog és összefüggésben adva, világosságot terjeszt.

De folytassuk még egy kevéssé.

A disznóra vonatkozó sorozat a *kan, kocza, malacz, süldő* és *ártány*-nyal nincs kimerítve, mert a tagozódás így alakul: *artán malacz, artán süldő, artány* — már 1247-ben — *disznófén, göbe, gönne, gönne malacz, gönne süldő, kancsi, malacz, mancsi, süldő, südő, südű, süjdő, süldó, sütkő, verő disznyo, verő malacz, wi zildew disznó,* (*süldén*), *valasztási*, a csecstől elválasztott; de kiválasztott is.

Kondás és változatai.

Ehhez a sorozathoz illeszkedik a pásztorszervezet, például *Nagyszalontán: kondás-számadó, kanos, koczás, süldős, malaczos, ártányos, fiadzós, kutriczás.*

Nehéz ustor.

És ha legfőbb terelőszerszámját, az ostort vesszük, akkor ennek neve *nehézustor* és ha a nyelen kezdjük, a mesterszavak így alakulnak:

Karszij, nyel ennek *fogóvége, dereka, telkesvége* ezen *kengyel, telek, forgó, ostortöve,* rajta *pillangó,* következik az *ostor dereka, tőcsapója, csapója,* legvégen *sudara.* Karikás az ostor akkor, a mikor a töve és telke közt karika van, vagy karikák vannak.

[1] Ezt a származást az újabbkori írók elhanyagolták, majd ürünek, majd kosnak vették.

Ló szőre. A színérzék élessége megnyilatkozik, például, a lovak színeinek, helyesen: *szőrének* megkülönböztetésében. Igy a ló leggyakoribb szőrszíne a *pej*, változatai pedig nagyjából ezek: *arany-, barna-, fakó-, meggy-, mocskos-, mogyoró-, piros-, sölét-, szattyán-, tüzes-, világos-pej.*

A nyereg mesterszavai ezek: *Kápa, nyeregbunda, körösztvas, körösztvaskötés, szárnya, izzasztóbűre, felrántója, vakcsattja, hevedere, kengyelvasa, kengyelszíja,* és még: *szügyellője, farmatringja.*

A marha szarvállása: *balcsákó, bodor, búváros, csákó, csobán, fönnálló, hegyes, kajla, kupak, lant, molyos, pörge, senye, sodró, szélescsákó, villás* stb. szinte kimeríthetetlen sorozat.

A kutya. A magyarságra nézve legjellemzőbb az, hogy mindent megnevez; áll ez az egészre és részleteire. Lovának, ökrének, juhának, disznójának meg van a maga neve; a kutya elnevezéseiben pedig egész kedélyvilága nyilatkozik meg. Mielőtt hogy erre vonatkozólag mutatványt adnék, van külön megjegyzésem a kutyára nézve.

A társadalom, mondjuk városi része, érezhetően elfordult a kutyától. Közbiztonságát reábízza a közrend hivatalos őreire, a kik lehetnek válogatott, kötelességtudó emberek, de szimatjuk és hallásuk a kutyáéhoz képest, mint mondani szoktuk, semmi. A két tulajdonsághoz csatlakozik a harmadik, mondhatni az ébren való alvás: a legkisebb nesz és a házőrző talpon van és hangot ad. Erre képtelen a közbiztonság legpéldásabb őre és a legfinomabb, legszilárdabb angol lakat vagy zárókészülék.

Ember és kutya. Hehn Viktor[1] helyesen mondja, hogy a kutya mindenesetre az az állat, mely az emberhez *abban* a megmérhetetlen multban, elsőnek csatlakozott, és tegyük hozzá, teljesen alávetette magát gazdája indulatjának. Követte a forró égövtől a sarkok örök jegéig, hűségét nem törte meg a legrettenetesebb inség sem, megosztotta és megosztja gazdájával a jólétet és a végső nyomort — és nemcsak gazdáját, hanem egész családját, minden bizalmas ismerősét szeretetébe és oltalmába fogadja.

[1] Hehn V. Culturpflanzen und Haustiere in ihrem Übergang aus Asien nach Europa, 1902, p. 454.

Kutya nélkül a legjobb pásztor sem vállalhatna felelősséget a reábizott nagy értékekért, a melyeket egy egy gulya, egy egy nyáj képvisel.

A kutya nemcsak terelő, hanem védője is az éberségére és bátorságára bizott nyájnak, és azt a kevés nyugodalmat, a melyet a pásztor talál, a melyre teste reászorul, a kutya éberségének és hangadó tulajdonságának köszönheti.

A pásztor ezekért meg is becsüli kutyáját.

Az bizonyos, hogy a kutya sajátos betegsége a veszettség rettenetes baj és jaj annak, a ki áldozatul esik neki. A mióta azonban a zseniális franczia, *Pasteur*, megtalálta és a társadalom javára foganatba vette biztos eljárását, a baj terjedelemben folyton csökken. És végtére is: mik azok az elszórt esetek és áldozataik a modern, tömegeket irtó és valóban rettenetes betegségekhez képest, a melyek országok statisztikai kimutatásaiban a halálozások rovatait megtöltik!? s a melyek ellen nincs orvosság!?

A magyar pásztor és a közrendű ember is, kutyáját hivatásához illően nevezi meg. A derék komondort nem nevezi soha például: *Viganó*-nak és a semmifajta csahost, például: *Duná*-nak. Elnevezés.

Az lévén a hite, hogy ha folyónak a nevén szólítja komondorját, úgy ez nem vesz meg, ehhez képest kifejlődött az a hit, hogy a folyónévnek védő hatalma van a veszettség ellen s ilyen neveket adott java ebeinek, kik erejüknél fogva különösen veszedelmesek voltak. Kapcsolatos ez a hit a veszettségnek azzal a tünetével, hogy az eb akkor irtózik a víztől. Tehát a nevek ilyenek: *Berettyó*, *Bodrog*, *Dráva*, *Duna*, *Maros*, *Sajó*, *Sió*, *Szamos*, *Tisza* — leggyakrabban — *Tatros*, *Tömös* stb. — Abból az időből, a mikor a magyar fiúkat még Olaszországba vitték katonáskodni, kerültek a magyar kutyák sorába az *Arnó*, *Tebró*, *Rénó* stb. Urak szájáról felszedett nevek: *Hector*, *Lord*, *Pamina* — a XIX. században igen elterjedt —, *Plúto*, *Szultán*, sőt *Wasszer*. — Humoros magyar nevek: *Nemaz*, *Mitvisz*, *Migondja*; a divatot gúnyolók: *Krinolin*, *Tunika*, *Viklér*. — Egyebek: *Akármi*, *Halgass*, *Hallode*, *Jeszesz*, — valami Jézust emlegető németre szabva: *Kabát*, *Kaczabány*,

orosz téli felöltő, az Alföld főhelyein: *Kaczabáj*, *Kávé*, *Kalács*, *Kiaz*, *Kivigyáz*, *Klapecz*, tót fiú; *Hurka*, *Hallgass*, *Mitlátsz*, *Mizörög*, *Nemaz*, *Taládd-e* — találd el; *Tepertyű*, *Veddrád* stb. Az e nevekből származó sok furcsa helyzet nagy mulatsága a bojtárságnak.

Kriza János „Vadrózsáiban" a régi kiadás 391. oldalán 171 kutyanév van kimutatva, köztük a főfolyók, mint a Királyhágón innen; ott van aztán *Becsület*, a *Prikulics* és hasonlók.

A magyar pásztor legnevezetesebb terelő pásztorebe: a *puli* és mellette a *pincsi* is, a szószedetben van jellemezve és külön tárgyalást kíván.

Az egész névadásból kicsillan a tréfa, a humor és a tisztesség tudása.[1]

Pásztor.

Itt meg kell jegyeznem, hogy noha a magyarság mindenkor állattenyésztő — *történetileg* a végső határig, tehát 890-ig vissamenve, már rendezett viszonyokra valló állapotban volt[2] — a *pásztorra* egyetemes *magyar elnevezése nem volt.* A latin *pastor* nevet a latinítás korában kapta és ezt a nép elfogadta. Az elnevezések rendszere egyezett az állatfaj tenyésztett csoportjának lényegével; de tovább is tagozódott. Kor és állapot szerint ötféle pásztora is volt egyazon állatfajnak, mindegyik névleg megkülönböztetve. Betűrendben a sor így alakul: 1. *Ártányos*, 2. *Bárányos*, 3. *Bikás*, 4. *Bivalyos*, 5. *Csikós*, 6. *Csődörös*, 7. *Csürkés*, 8. *Ellető*, 9. *Esztrengás*, 10. *Falkás*, 11. *Fejős*, 12. *Garabós*, 13. *Gőbölyös*, 14. *Gulyás*, 15. *Kanász*, 16. *Kanos*, 17. *Kecskés*, 18. *Kondás*, 19. *Koczás*, 20. *Kosos*, 21. *Malaczos*, 22. *Meddős*,

[1] Érdekesség okából álljon itt az a tizenkét kutyanév, a melyet Dalsbő, a budapesti állatkertben, 1913 telén tartózkodott karaszjoki lapp karaván vezetője, kérésemre Cerva Frigyesnek, régi jó emberemnek, tollba mondott: *Biana* = kutya (Friis J. A.: „Lexicon Lapponicum 1887; *Baena*, genit. *Baednaga*) — *Tzoaaris, Girgés, Roomni, Ranni, Tschinges, Digaae, Delko, Tsaopis, Baalefi, Doarischi, Tschama, Chopi.* Erre a névsorra ugyan bajosan alapította volna egykori Sajnovics János a lapp-magyar nyelvazonosságát. Megjegyzem, hogy Angliában megtelepedett hazánkfia, Kropf L. szerint, az eb neve Indiaszerte *kutta*; Munkácsi B. szerint Vogul: *kūtuw*, Mordvin: *kutu*, Perm: *kuti*, Votják: *kučapi*, Észt: *kuts* (Árja és kaukázusi elemek stb. 1901).

[2] Előtanulmány, 1909, p. 118.

23. *Nyájas*, 24. *Ökrös*, 25. *Rideg*, 26. *Sőrés*,[1] 27, *Süldős*, 28. *Tehenes*, 29. *Tinós*, 30. *Ünős*, 31. *Ürüs*, 32. *Üszős*.

Hogy mennyire vegyültek a pásztori nevek a magyarság társadalmi szervezetébe, ezt a Csongrád, Bács, Bodrog, Borsod és Zemplén megyék XVI-ik századbeli dézsma lajstromaiból vett sorozat világítja meg, ú. m.: *Bacsa, Bacsó, Bakos, Bárán, Bárány, Bárányos, Barmos, Bial, Bika, Bikás, Borjús, Bujtár, Csikó, Csikós, Csikósantal, Csordás, Disznós, Ellő, Gebelyes, Göböly, Gubás, Gulyás, Hámos, Ihász, Jármos, Juhász, Juhos, Kajla, Kajsza, Kajtór, Kanverő, Kecskés, Kos, Lovas, Lovász, Nyilas, Ökrös, Ökres, Pásztor, Patkó, Patkós, Tulok, Üszős*. A Nyilas a lópata talpán levő *nyilra* vagy *nyirre*, a *kajla* szarvállásra, a *kajtár* tulajdonságra vonatkozik. Ezek közűl nem is egy nemes családnév volt és ma is az.

Hogy már egy-két sajátosabb szerszámmal is megismerkedjünk, itt van az *Ecsedi Láp tolókaszája*, még pedig a *tyukodi* forma; java magyar szerszám, a mely kiskéveszámra nyesi és dönti a nádat. Ennek a nevezetes magyar szerszámnak van: *tolórúdja, tolókávája, tolóvasa, nádtartója, keresztfája, köpűje, vendéggúzszsa* és *ellengúzszsa*. Ez tehát nem *sujtva*, hanem *tolva* kaszál. — A *réti kasza* már úgyszólván anthropomorph elemeket jelez elnevezéseivel, van: ***orra***, *ormója, lanája*, ***sarka***, *kaszacsapója, nyele, kacscsa*, ***öle***, ***nyaka***, *makkja, örve, ékje*.

Tolókasza.

Réti kasza.

Élesen jellemző arra a módra nézve, mely a magyar népet az elnevezésekben vezeti, a keszthelyi *vesszőbárka*, vagy *rütő*, a *rejtővel* azonos jelentésű. Ez egy hasas, tölcséres, vesszőből való haltartó. Mesterszavai a következők, van: ***szádja, nyaka*** — ez a kettő együtt tölcsérformájú —, van: *szövése*, ***dereka, fara***, *peczke* és ***tenyere***. Az anthropomorph elem a *szád* = *száj-, nyak-, derék* és a *far*, — a legnevezetesebb pedig a *tenyér*, a mely, ha hal van a bárkában, a *szájra* jön, mert *kerek deszka*, mely mint az *ember tenyere befogja a bárka szádját* = *száját*.

Vesszőbárka.

Most lényegesen más irányba kell térnünk, mely a pásztor ismeretkörét, annak értékét fejti ki. Egész életével a természetbe helyezve, annak jelenségei közvetetlenül

[1] A göbölyös és sőrés egy és ugyanaz.

érintik, hatnak érzékeire s ezeken át értelmére és hatalmas anyagi érdek is kapcsolódik hozzájuk. Nagy felelősség súlya alatt működve, előtte áll a két kérdés: mi használ, mi nem használ, sőt káros? Megakarja ismerni — keresi a módját.

A kiolvasás. A pásztor látta saját vagy gazdája állatjának a test bizonyos részén való kisebesedését; jobban odaszegezve éles szemét, észrevette, hogy a seb evesedik és az evesedés váladékában nyüvek mozgolódnak. A rovarok fejlődésének és átalakulásának szövevényén nem birt eszével áthatolni s ez reávezette, hogy az alapjában ismeretlen baj ellen hittel és babonával védekezzék. A pondrók kiolvasásának szakasza a néphitnek igen nevezetes része, a fajmagyarságában azonban van nagy furfang, de nagy tudás is.

Mezőkövesd telivér matyó pásztora így felelt a feleségemnek a kiolvasás kérdésére: „Van hetvenkilenczféle is, ilyenféle: visszájára olvasni 9-től 1-ig:

Kilencz nem kilencz, de nyolcz; nyolcz nem nyolcz, de hét; hét nem hét, de hat; hat nem hat, de öt; öt nem öt, de négy; négy nem négy, de három; három nem három, de kettő; kettő nem kettő, de egy. Erre kihull a pondró“.

A furfang abban áll, hogy ha a kiolvasó egyetlen szóban botlik, vége a hatásnak. A ki pedig valamikor kutyából olvasta ki a pondrót, az többé ki nem olvashat semmit, mert *„elbecstelenedik“*.

Voltak azonban, a maguk körében messze vidéken híres kiolvasók, a kik *jó pénzért*, *látatlanban* és teljes biztossággal gyakorolták a kiolvasást és a laikust ugyancsak ámulatba ejtették. Nekem az eljárást nemes *Túrkeve* városa egykori számadó gulyása, Finta Miklós, ki nagyon ragaszkodott hozzám és semmitsem rejtegetett, így magyarázta meg: „a kiolvasó apróra kikérdi a gazdától, vagy pásztortól, mifajta az állat? hányadfüves? mióta nyüves és aztán azt mondja, menjen haza, megcsinálom, hogy p. o. mához egy hétre kihull a pondró, szóval határidőt mond és zsebre teszi a kialkudott bért. És abban az időben csakugyan kihull a pondró. A tudományos magyarázat nagyon egyszerű, világos és biztos: a kiolvasó pontosan ismeri a parasiták megjelenése idejét, épp oly pontosan ismeri az átalakulás

— metamorphosis — menetét és ha a megjelenés idejét megtudja, megmondhatja, egy két nap ingadozással, a megszállott állatból való kitakarodást is. Ez tehát tiszta sor és fényes bizonyítéka a magyar pásztor nagyszabású megfigyelő tehetségén túl, éleselméjűségének is. Ez a magyar síkság pásztorának lelki tulajdonsága.

Túl a Dunán és egyáltalában a dombosabb-hegyesebb vidéken a lelkület más. A babona a nyugoti szomszédból árad be a magyarság közé és — mi tűrés-tagadás van benne — erős része van a vallásnak is. Általánosan ismeretes az, hogy a stiriai, tiroli, ausztriai köznép Európa legbabonásabb elemei közé tartozik és a mi német elemeinkkel érintkezve, azokra hatással van.

Egy másik sorozat az *időjóslás.* Ezt, a hogyan a fajmagyar síksági pásztor tudja és gyakorolja, valóságos népies meteorológia, részben igen finom megfigyeléssel és semmi babonával vagy képtelenséggel.

Karczag városának nekem igen kedves emlékű pásztorai, kik akkoron bizony még ázsiai, szíki területeken legeltettek s kiknek számadója így kiáltott a kisbojtárra: „Gyerök! hóczi a *lúfejemet,* hadd üjjek reá!" mert hát abban a nagy fátlanságban a lókoponya volt a pásztorember széke, hát azok a még sokban érintetlen pásztoremberek az időjóslás következő sorát mondták tollamba: Időjóslás.

1. Ha sűrűn vannak a csillagok: eső leszen.
2. Ha a csillagok futosnak: szél lesz.
3. Ha a Dunáról — délnyugatról — nagy füst száll föl és délnek húzodik: nagy eső, förgeteg, vagy havazás lesz.
4. Ha a leveli béka (Hyla arborea L.) hápog: eső lesz.
5. Ha a daru (Grus) kiált: eső lesz.
6. Ha a lengyel ludak (Anser albifrons) lefelé (délnek) mennek: förgeteges idő lesz.
7. Ha a lengyel lúd *fölfelé* (északnak) megy: *elvész a tél.*
8. Ha éjszakról hangzik a harang s a vadlúd (Anser fabalis) *délre* vonúl: *hideg* lesz.
9. Ha a ló gyakran prüszköl: eső lesz.
10. Ha a szamár elhagyja a juhokat és a nyékhez (karámhoz) húzódik: nagy eső lesz.

11. Ha a fecske az emberhez közel röpül: eső lesz.
12. Ha télen a tehén a sarat rázza a körméről: nagy hideg lesz.
13. Ha a hold vörös: szél leszen.
14. Ha a kutyaugatás és a harangszó délkeletről hallszik: eső lesz.

Látható, hogy ezekben a pásztorregulákban elsőbben is éles figyelés nyilatkozik meg. A pásztor megfigyeli a leveli béka hápogását, a darumadár kiáltását, a fecske röpülését, a tehén, a szamár magatartását és legkivált a vadludak tömegeinek ide-oda vonúlását, a mely utóbbiból a kivont tanulság rendkívül figyelemreméltó, hogy t. i. mikor északra vonúlnak — a hidegek felé — itt nálunk „*elvész a tél*", megfordítva pedig feláll a hideg. A harangszó hallása, úgy a kutyaugatásé is, a levegőég állapotával változik és lehet jele az időjárás változásának is. Szóval: itt is a megfigyelés élessége és bősége, hozzá a magyarság józan felfogása nyilatkozik meg ritka fénynyel.

A magyar pásztorságnak megvan a maga csillagászata, füvészete, állattana és madarászata. Ezeket itt éppen csak fölemlítem.

Lehetne ez elég a szószedet bevezetéséül, mint annak az előleges bizonyítéka is, hogy a magyar pásztorságban rendkívüli elemmel állunk szemben, melynek észbeli fejlettsége más népek pásztorainak fejlettségénél sokkal több és annál értékesebb, mert valóban ősi soron szerezte és hozta át időnkig; a mi pedig annál fényesebb, minél bizonyosabb az, hogy a magyarság mindég forgatagban, nagy érdekek tülekedésében állva, még államot is birt szervezni és ezredéven át fenntartani, akkor, a mikor sok erősebb nép elhanyatlott, részben el is pusztúlt.

3. PÁSZTORLELKÜLET.

Egy pillantást kell vetnünk a magyar pásztor lelkületébe, inkább lelkébe. Itt is oly sajátosságra bukkanunk, a minőt más népek pásztorainál hiába keresünk.

A magyar pásztor lelkületének legtisztább megnyilat-

kozása költői formában történik s önérzete magaslatán állva, az alföldi gulyás így festi helyzetét és érzését; meg kell azonban jegyezni, hogy *itt* a vers származása a második sorba tartozik, mert még ha némely vers a népies hangot csak utánozná is, az a körülmény, hogy a pásztorok szájából közvetlenül van véve, bizonyítja, hogy a lelkületnek megfelelt, így erre jellemző és teljes értékű. Kezdjük tehát az önérzetes gulyással:

Gulya fogja kürül szekrényemet,
Hat komondór örködik amellet,
Sem betyártól, sem vadtól nem félek,
Pásztorsoron szabadon megélek. Az önérzet.

Hogyha megfő bográcsos ebédem,
Körülüli vélem a cselédem;
Hat bujtárnak vagyok fejedelme,
Ugy is hínak: „Gazdám ű kigyelme!"

Ugy jollakom fordított kásával,
Mint a báró rosszparádéjával;
Olyat iszom zsíros csobányomból,
Mint a báró arany poharából.

Ha jóllaktam környékez az álom,
Vetett ágyam a gyepen találom;
Olyat alszom bokrok árnyékában,
Mint a báró paradés szobában.

(Nincs is nékem egyéb vesztességem,
Csakhogy k... a az én feleségem;
Eszembe jut régi legénységem,
Még az élet sem esik jól nékem).

Az utolsó négy sor kivételével bemondta Kis Gergely, számadó gulyás *H.-Hadházon;* az utolsó négy sort legkedvesebb és legtiszteltebb magyar papomnak, Baksay Sándor ref. püspöknek köszönöm, ki népe lelkületének, így költészetének is legalaposabb ismerője és méltatója.

Ez a költemény, noha egésznek látszik, mégis csak töredék. Állítólag az egész Mátyásy József műve, ki a

XVIII—XIX-ik század fordúlóján működött, Izsákon született és 1849-ben, 84 éves korában Kecskeméten meghalt. Kiadott művei azonban nem tartalmaznak népies elemeket. A költemény újabbkori forrása egy 1826-ból származó kézirat, mely Kecskeméten látott napvilágot.[1] Harminczhét strófája végig népies és nem foglal magában KAZINCZY előtti nehézkes elemeket, mint MÁTYÁSY kiadott művei. A költemény számos töredéke sok népdalba be van szőve, részben megváltoztatva.

Erre ki kellett térni, mert egyik, irodalomtörténetileg megszentelt változata, az ERDÉLYI JÁNOS népköltési, még kiadatlan gyűjteménybe tartozva, a Kisfaludy Társaság részéről a Magyar Tudományos Akadémiában van letétben.[2] Ebben van PETŐFI SÁNDOR-nak sajátkezűleg írott változata, mely itt következik:

NÉPDALOK.

Nem bánom hogy parasztnak születtem,
Csak azért, hogy zsiros gulyás lettem;
Úgy jól lakom fordított kásával,
Mint a goróf roszparádéjával.

Ha látom a fergeteg idejét,
Lehajtom a kalapomnak szélét;
Kifordítom a subámat szőrre,
Úgy állok ki a záporesőre.

Ha megunom magam a pusztába,
. . . .[3] megyek a csárdába;
Szépen szólok a csaplárosnénak,
Hogy hozzon bort jó borívójának.

[1] *Kecskeméti Lapok*, 1880, 31-ik szám. A czím: „*A megelégedő gujás dalja*“ Mátyásy Józseftől. Csillag alatt: „E költeményt, melyet elhúnyt költőnk egy *rébéri* barátjánál időzése emlékére írt, érdekesnek tartották közölni egy 1826-ból maradt kézirat után“.

[2] ERDÉLYI JÁNOS: Népdalok és mondák I—III. kötelének kézirati anyaga a M. Tud. Akadémiában *35* sz. PETŐFI: Népdalok 1. sz. A figyelmeztetést DR. SEBESTYÉN GYULA úrnak köszönöm.

[3] Két szó, javítás miatt, nekem olvashatatlan.

Az én lovam százforintos fakó,
Repül, csak úgy szikrázik a patkó;
Mint én, az is igaz magyar fajta.
Nyulat is elkorbácsolok rajta.

Hat bojtárnak vagyok fejedelme,
Így tisztelnek: gazd' uram ő kelme;
Gulya keríti be cserényemet,
Húsz komondór estrázsál engemet.

Még azt mondják, nincs asztalom, székem
Gorófnénak sincs olyan, mint nékem;
Enyém minden halom és tó partja,
Eszem, iszom, a hol kedvem tartja.

Még azt mondják nekem az irígyek:
Ihatom én, mert loptam eleget.
Nem kívánok én annak egyebet:
Soh'se lássa a csillagos eget.

vagy:

Azt felelem én azoknak vissza:
Hogy van annak, a ki meg nem issza.

Egy papirszeleten szintén Petőfi kezétől az imént közlött költemény második versszakának következő változata áll:

Ha érzem a fergetegnek *erejét,*
Lehúzom a kalapomnak *elejét;*
Úgy kinézem a rosz időt alóla,
Hogy *a jég is visszapattog róla.*

Ennek a strófának változatsora evvel még nincs befejezve. Így a „Kecskeméti Lapokban“ közlött versekben ez strófa így hangzik:

Ha látom a fergeteg *idejét,*
Kigyűröm a süvegem *tetejét;*
Fel sem veszem a felhőt alóla,
Még *a jég is visszapattog róla.*

Hajdú-Hadházon pedig kiszakítva, mint töredék, ez a formája volt:

Ha látom a fergeteg *elejét*,
Lehúzom a kalapom *tetejét*;
Úgy nézem a rosz időt alóla,
Még *a jég is visszapattog róla.*

Ez a hadházi változat a leghelyesebb, mert a síkság embere nagy látókörrel bír s ezért már messziről látja a förgeteg közeledését, mely különösen akkor megkapó, a mikor két oldalt a verőfény játszik.

A nép szellemének ez a folytonos ébersége, úgy a mint egyazon kép módosulásaiban nyilvánul, a néplélek élő voltáról tesz tanúságot és vonzóvá teszi a vele való foglalkozást.

Haladjunk immár tovább egy lényegesen más pásztoralakhoz.

A kormányzós nagy uradalom pásztora bezzeg nagyon szerényre ajozza fel kobzát és így énekel:

Nyomorúság

Ócsó itt a pásztor,
Mert nincs becsületje,
Mert a gazda előtt
Mind hunczut a neve.
Ha van valamije,
Azt mondják, hogy lopta,
Ha nincsen semmije:
Hogy elkorhelykodta;
Ha kenyérért mégyen,
Kissebbit választják,
Ha szalonnáért megy,
A félfontra rakják;
Hogyha búzát adnak,
A rossz alját adják.
Mirdenkép keserves,
Szegény pásztor sorja;
Akárhogy fordítja,
Sohasem megy jóra!

(Békés).

De mikor Kecskemét síkján a csikósbujtár lovára pattant és melle kitágult a puszta levegőjétől, ily dalra fakadt:

Henczegés.

Én csikós bujtár vagyok:
Paripám a papné,
Nyergöm a rektorné,
Pokróczom a kasznárné;
Hevederem Julcsa,
Kengyelvasam Marcsa,
Kantárszáram Klára,
Farmatringom Sára:
Csókom utoljára!

Ezek a bojtárok körülbelül a magyar faj virágát alkotják: deli, szép legények, lábszár-csontjuk sajátos hajlásánál fogva remek lovasok.

Más hangot ad a pásztoroló gulyás nótája.

Mintha a harang szava adná meg az alapját:

A gyöngédség.

A nagy Dombainé asszonyom
    Gulyása vagyok én,
Háromszázhat darab
    Tinóját őrzőm én;
Szépen szól a pörge tinó
    Harangja,
Kisasszonyom az ablaknál
    Hallgatja.

Nem lehet szebben és gyöngédebben kifejezni azt, a mit az a pásztor kisasszonya iránt s ez ő iránta érez, mint teszi ebben a rövidke versben a gulyás.

De a ló! A ló nemcsak a magyar csikós, vagy a pásztor, hanem minden vérbeli magyar ember szemében az állatok országának a koronája.

Noha a Kirgiz lova a mi volt parlagi lovunkhoz képest csunya, a Kirgiz szemében mégis minden szépnek a foglalatja, a melytől semmi árért és semmiért sem válnék meg. Hogyne szeretné a magyar is, az egykori lovasnomád ivadék, a maga szép lovát, a mely minden körülmények között szeretetének tárgya marad, mert ez vérében van? A Bácska gazdag Svábja, a Fertőmellék Németje, a Felföld úri birtokosa, mind magyar kocsisra bízza lovait, mert ez nemcsak ért hozzá, hanem szereti is.

A viszonyt ez a rövidke költemény fejezi ki:

A ló szeretete.

Volt egy lovam, ha magam rá
    Vetettem;
Száz mérföldre maradt a szél
    Megettem;
Debreczeni szabadságon
    Eladtam,
Áldomáskor csakhogy meg nem
    Sirattam.

Kedves rózsám ke*leb*ibe[1]
Az ára,
Neki adtam pántlikára,
Ruhára.
Ne szorongasd azt a bankót
Jó lélek,
Ád az isten még többet is,
Ha élek!

Rendkívül fontos és érdekes az a különbség, mely a mostkori ázsiai lovasnomád és az egykori magyar lovasnomád között fennáll. A *Kirgiz* semennyiért és senki kedvéért, a magyar egyedül szeretőjéért válik meg a lovától. És itt nyilatkozik meg az a más népekhez képest mélyenjáró különbség, a mely a magyart a nőhöz való viszonyában jellemzi s a melyet a szerelem mámora után ez a mondás teljesen kifejez: Regina domus mulier — a mely azonban nem csorbítja a férfi uralkodó helyzetét, mert a magyar asszony *feleség*, kinek *ura* van. Ez mindent megmond. Hogy mit érez még a betyár is a szerelem hevében, ezt legszebben megmondta *Séta Pista*, a híres somogyi betyár, ígyen:

Betyár vagyok, Séta Pista a nevem,
Hét regement katona sem bír velem;
Nem is félek, mert van nekem koronám:
Szeret engem az én gyönge violám.[2]

A ló a lovasbetyárt is megnemesíti. A gyalogbetyár, az „kapczabetyár“ s a lovasbetyár világban megvetés tárgya, holott a lovasbetyár a nép felfogásában előkelőséget ölt s az ő cselekedetei csak a büntető Codex értelmében bűnök, ellenben a nép felfogása szerint *virtus* számba mennek, akárcsak a portyázó Turkmén, vagy a barantázó Kirgiz felfogása szerint a „kirándulások“. Nem is aljas a miénk, mint a „*Bayrischer Hiesel*“, vagy a tót *Dovec.*

[1] Következetesen így: „kelebibe“ mondják.
[2] A Kisfaludy-Társaság Népköltési Gyűjteménye VIII. köt. Dunántúli gyűjtés Dr. Sebestyén Gyulától p. 298.

A betyárnóták részleteiben, nem is egyszer, a népies lyra valóságos gyöngyszemeire akadhatni, melyek a magyarság lelkületére nemesen jellemzők. Lássuk csak:

A lovas betyár.

Hej! egy se betyár, ki gyalog jár,
Hej! ki bodor lovon nem jár!
Lám az enyém bodor-deres:
Egész világ engem keres.

Az erdőbe, nagy erdőbe,
Rajtamütött a vármegye;
Ki fokossal, ki baltával,
Ki a maga szerszámjával.

Nyisd ki rózsám leveles kis kapudat,
Hadd kössem be fáradt fakó lovamat;
Adjál neki szénát, zabot
Úgyse mulat harmadnapot
Tenálad.

(Szatmár.)

Meg kell vallani, hogy a költemény akár népies, akár ügyes utánzat, valóságos gyöngy s különösen a harmadik versszak valóban az.

Egészen más hangnemben, de szintén ékesen szól a következő:

BETYÁR NÓTA.

Most gyüttem Szatmárról,
Szatmár városából, —
Hej! ismernek már a lányok
Lovam járásáról!

Magam vagyok Palkó,
Lovam neve Szajkó;
Hej! mind a négy lábáról
Lehullott a patkó!

Csak egy maradt rajta,
Az is kotyog rajta;
Hej! kovács jó czimborám,
Igazítsd meg rajta!

Kesej egyik lába,
A homlokán hóka:
Hej! hogyha tudtam vóna
Szebbet loptam vóna!

(Szatmár.)

A népies felfogás a sikeres betyárkodás iránt nyilatkozik *Rózsa Sándorról* is, a kiről kiváló anatomusunk: Lenhossék Mihály tanár, a koponyaalkat[1] és külső benyomás

[1] Az eredeti koponya Professor Lenhossék Mihály intézetében, fényképét majd a következő kötetben kiadom. Az alak hiteles képe kufsteini rabsága korából nálam van.

alapján úgy ítélt, hogy nincsen bennök semmi aljasságra valló elem, a népies közfelfogás tehát különösen 1849-ben és ezután, hőst láthatott benne. Erre vall a következő két nóta is:

I.

Mikor Rózsa Sándor
Felült a lovára,
Aranyrojtos bő gatyája
Lobogott utánna.

Arany a kantárja,
Ezüst a zablája,
Sárga rézzel van kiverve
A nyerög kápája.

Röpülj lovan repülj
Félegyháza felől,
Röpülj le Gondi Modolhó,
Maga van egyedül.

II.

NÓTA RÓZSA SÁNDORRÓL.

Rózsa Sándor fölül a nyerögbe,
De szép csákó ragyog a fejébe!
Nemzetiszín pántlika van rajta,
Kossuth Lajos neve ragyog rajta.

Letörött a bécsi torony gombja,
Rózsa Sándor lova vizet inna,
Erigy rózsám húzzál neki vizet:
Rózsa Sándor Csehországba siet.

(Mind a kettő Szeged.)

Ez a szabad csapat ideje volt.

A magyar pásztorok demokrácziáját a következő kis dal festi találóan:

Nem vagyok én úri nemzetségből való,
Nem köll néköm selyempaplan takaró,
Beéröm én libatollas dunnával,
Piros végre hajtott czifra czihával.

(Kecskemét.)

De van kivétel is, mert a híres petri gulyás így dalol nagy önérzetesen:

Én vagyok a petri gulyás,
Én őrzöm a gulyát, nem más,
A bojtárom vízen, sáron,
Magam a paplanos ágyon.

A bánatnak szava ismét így zokog:

Megégett a szentpéteri cserény,
Beleégett barna gulyás legény;
Beleégett három pár ruhája,
Számadónak jó irhás subája.

Számadónak nincsen abban kárja,
Párját veszi szögedi vásárba,
De a szegény barna gulyás legény,
Régen a cserénybe égett szegény.

Szőke kis lány kerüli a gulyát,
De nem hallja szeretője szavát;
Szőke kis lány hiába kerülöd,
Mert megégett, ki tégöd szeretött.

(Szolnok körül.)

A csikós a legszabadabb pásztor és áll a mondás; „*A csikós tanyája a ló hátán van;*“ inkább csak szít valamely cserényhez. A csikós lószeretete és egész lénye szerint ázsiai nomádlovas. Ím egy két nótája:

CSIKÓS NÓTA.

Csikós leszek, az apám se vót gulyás,
Ostor fityeg oldalomon karikás,
Ostoromat kivágom a ló után,
Úgy sétálok barna babám udvarán.
Rézsarkantyúm lovam vékonyába vágom,
Repül velem mint madár a rónákon.

(Bihar Szentmiklós.)

CSIKÓS NÓTA.

Lóra csikós lóra!
Elszaladt a ménös.
A nagy major mellett — csuhajla!
Porol már a nyergös — ihajla!

Nem tehetök rúla
Mert mög vagyok fogva —
Van néköm bujtárom — csuhajla!
Maj' számol az rúla — ihajla!

(Kecskemét.)

Csikós és a lova:

CSIKÓS NÓTA.

Az én luvam szabadon jár,
Nem bánja:
Betyár lúra nem kell békó,
Sem pányva.
El se lopják, más gazdára
Se vágyik,
Éhen szomjan egyet szolgál
Halálig!
(Bihar Szentmiklós.)

CSIKÓS NÓTA.

Nem kell az én lovam hátára nyerög,
Nem is úgy termött ez a betyárgyerök;
Úgy segéljen! nem is ér egy fakovát,
A ki szőrin meg nem üli a lovát.
(Bihar Szentmiklós.)

Pásztor szerelem! Ezt már az előzőkből megismerhettük. A nemesen jellemző az, hogy a magyar pásztor szerelme forró, de mindig illedelmes. Nem ismeri a léha szót és az alluziókat. Az indulattól sarkalva öl, de nem gyaláz meg.

A két nem vonzódását szépen fejezi ki a békési kis nóta:

Fehér gulyám kolompja szól a réten,
Gazdag kis lány izent nekem a héten:
Szegény legény! ha jó szíved szeretne,
Gazdagságom mind a tiéd lehetne.
(Békés).

E sorozat záradékául álljon itt egy Bihar-Szentmiklósról és egy ismeretlen helyről való négysoros:

Gyócs a gatyám, patyolat az ingem,
Nem vettem, mert babám varrta ingyen;
Azért is az én kedves kis babám.
Csikósné lesz az alföldi rónán.
(Bihar Szentmiklós).

A minap egy bokor mellett
Három juhom hatot ellett;
Van már juhom van bárányom
Szerethetsz már kis angyalom!

Még egy pár szó legyen a tájnak szentelve, melynek leírása, ha pásztorelme szülte, remek:

Hej puszta, puszta, nagy bugaczi puszta,
Olyan vagy te mint a mönnyég maga!
Halandó szöm be nem láthat tégöd,
Csikós, gulyás, futóbetyár nem éri a végöd!

Messzi látom a karcsú kútágast,
Magos gémjén gomb helyett ül a sas;
Furulyaszó hallik le a dombról,
Hosszú kürtszó az itató kútról.

(Kecskemét).

Az egész sorozatnak befejezése legyen az az ellentét, mely végső kifejlődésében a pásztor és a betyár sorsát élesen jellemzi. Hogy a két alakot egymás mellé teszem, az onnan van, mert a legtöbb betyár pásztorsorból kél; de ha egyszer kiszakadt, vissza nem térhet többé soha, míg a pásztor békében éri meg öregségét.

A pásztorember így végzi napját:

Esteledik, alkonyodik,
Setét van a pusztában,
Szépen hallik falu alatt
Az én gulyám kolompja.

Leterítem a subámat,
Rágyujtok a pipámra,
Rágondolok az én régi
Babámra!

(Békés).

Evvel szemben a betyár így látja helyzetét és sorsának végső kifejlődését:

Megátkozott engem az édesanyám,
Hogy ne legyen se országom, se hazám;
Tüskebokor legyen az én lakásom:
Ott se legyen soha megmaradásom.

A KÁROMLÁS.

Mint minden dolognak, úgy a pásztorság lelkületének is megvan a maga színe és a maga visszája. Ha az örömben és a bánatban, a szerelemben és a gyűlöletben a költői formáig emelkedik, az ellenkezője az illetlenség és ez is akad. A legkirívóbb pedig a *káromlás*, vagy közönséges szólás szerint, a *káromkodás*, a miben különösen a XIX. század első felében valóságos „virtuozitást“ fejtett ki a kanász és csürhés népség és különösképpen az úrkocsis társadalom. És ha a tót száz, sőt ezer istent — sto, tisic

bohou — kavart fel, a magyar a hetvenhetedik és jelzős nagyapjával érte be. Ez azonban a nép helyzetének újabbkori változásával és a népnevelés terjedésével lényegesen alább hagyott.

4. A BÖLCSESÉG.

A magyar pásztor éppen úgy, mint a magyar nép bölcsesége a példabeszédben nyilatkozik fényesen és élesen. A mi a következőkben adva van, az a pásztor szemlélődése azok fölött az állatok fölött, a melyek gondjára vannak bízva. A felfogás mélységére nézve legyen elég egy példa. A bugaczi pusztán járva, egy üszőre bukkantunk, a mely a pásztor közeledtére nagyon kezdett reszketni. Arra a kérdésemre: miért reszket úgy az állat? a vezető számadó példabeszéddel azt felelte: „Nem úgy fázik, a hogy röszket", azaz: tetteti a reszketést — „töszi mer fél, mög azért is, hogy sajnáltassa magát, van ám annak is magához való esze". Az ostorral való könnyű érintés egészen más formában mutatta meg az állatot: felvágta a farkát és usgyé!

PÉLDABESZÉDEK ÉS KÖZMONDÁSOK SORA.[1]

I. Pásztor.	**III. Jószág.**	9. Gulya.	**V. Kecske.**	**VIII. Öszvér.**
II. Ló.	1. Bika.	10. Bival.	1. Bak.	1. Öszvér.
1. Csődör.	2. Komor.	**IV. Juh.**	2. Kecske.	
2. Ménló.	3. Tehén.	1. Juhász.	**VI. Disznó.**	**IX. Kutya.**
3. Kancza.	4. Borjú.	2. Kos.	1. Kan.	
4. Csikó.	5. Tinó.	3. Juh.	2. Disznó.	1. Komondor.
5. Ló.	6. Ökör.	4. Birka.	3. Malacz.	2. Kuvasz.
6. Paripa.	7. Barom.	5. Bárány.	**VII. Szamár.**	3. Kutya.
7. Fakó.	8. Marha.	6. Ürü.	1. Szamár.	4. Eb.

I. Pásztor.

Ahol lágy a **pásztor**, gyapjat sz..ik a **farkas.**

Csak a **pásztor** vétke, ha tudta nélkül eszi meg a farkas a bárányt.

Eben mult **pásztorság**, falu végén dögöt rág.

Minő a **pásztor**, olyan a juh.

[1] Vö. Ballagi Mór: Magyar Példabeszédek stb. Szarvas, 1850.

II. A ló.

1. Csődör.

A jó **csődör** vagy megsántúl, vagy megvakúl.

Tudja két kézre ugratni a **csődört**.

2. Ménló.

A jó **ménló** vagy megsántúl, vagy megvakúl.

A **ménló** rítkán rúgja meg a kanczát.

Ménló mellett kancza falja fel az abrakot.

3. Kancza.

Jobb a **kancza** csikóstúl.

Kanczarúgás nem oly fájós.

Nem oda **kancza** a búzába.

4. Csikó.

Adjuk meg a módját, mint a Páliak a **csikó** herélésnek.

Bojtorjános **csikóból** válik a jó paripa (*a szilaj pásztorság maradványa, mikor a csikó farka tele volt ragadva bojtorjánnal) — Arctium Lappa L.

Délczeg **csikóból** válik a jó paripa.

Csikó is anyja mellett húz.

Ha a **csikót** korán befogod, hamar romlik.

Kicsiny **csikó** nagy derestől, Hámot húzni tanúl restül.

Nála minden nap **csikót** billegeznek (*a lókötés korából).

Rossz **csikóból** is lehet még jó **ló**.

5. Ló és Paripa (herélt).

A bélyeges **lóra** is felül a czigány.

Abrakját hordozó **lónak** nem törik föl a háta.

Abrakját hordozó **lónak** nem túrós a háta. (*Túrós-túrhelyes, kisebzett; a sebhelyeken gyógyulás után fehér szőr nő s ekkor mintha túróval meghintették volna a ló hátát).

Addig zárd be az ólat, míg el nem lopták a **lovat**.

A fogadott **lónak** rövidebb a mértföld.

A hadakozásban jobb **lovadat** az ellenség sövényéhez, mint a magadéhoz kötni.

A herélt **ló** is néha megcsikózik.

A herélt **lovat** a talpáról szokták fejni.

A hol a fék, ott a **ló** is.

A hol nincsen **ló**, a szamár is elkél. (*Analogonja: Ha **ló** nincs, szamár is jó.)

Ajándék **lónak** ne nézd a fogát (* a korát).

A jó **lónak** zabla kell, nem ostor.

A jó **lovat** nem az ostor, hanem a zabola vezeti.

A ki a serény **lovat** sarkantyúzza, czigánykézre szánta.

A kinek **lova** nincs, Bécsben is gyalog jár.

Akkor abrakolja a **lovat**, mikor harczra indul.

Akkor vet lakatot az istállóra, mikor már kilopták a **lovat**.

A kutyának nőjjön a fű, ha **lovai** eldöglenek.

Állva alszik, mint a **ló**.

A **ló** állva álmodik.

A **ló**farkot is lehet lefelé szoktatni.

A **ló** fia is csak ló lesz.

A **ló** is megbotlik, noha négy lába van.

* A csillag a szerző jegye és pótlást jelent.

A **ló** is szépre nyerít.
A **ló** is szokásból rugdos.
A **ló** kötőfékkel jár.
A **lónyerítés** is öröm.
A **lovat** nem szőréért, hanem sörényéért becsülik.
A lusta **ló** indítja ugyan a kocsit, de abban is hagyja.
A lusta **ló** is farka előtt jár.
A nyavalya **lóháton** jön, gyalog megy. (A baj gyorsan jön, de lassan mulik.)
A röst **ló** mindig jobban hízik.
A röst **ló** sarkantyúval jó.
A tanult **lónak** nem kell sarkantyú.
A vén **ló** is megnyeríti az abrakot.
Azt a **lovat** ütik, a mely legjobban húz.
Béna, sánta, kehes **ló,** szekeres lónak mind jó.
Bízik, mint a katona a **lovában.**
Bolond, a ki eb után a **lovat** elveszti.
Bolond, a ki egy zabszemért a **ló** seggibe búvik.
Bolond lomha, ördög **lova.**
Búsúljon a **ló,** elég nagy a feje.
Egészségére válik a **czigánylónak** a rakoncza.
Egyszer megcserélt **ló** könnyen ismét cserébe megy.
Elragadták a **lovak.**
Én **lovat** árulok, te meg belészúrsz.
Esze nélkül van, mint a Muczák **lova.**
Fáradt **ló** is előbb jár a farkánál.
Fáradt **lónak** a farka is nehéz.
Fehér, mint a Szvatopluk **lova.**
Gazda szeme hizlalja a **lovat.**
Gyakran a vén **lovon** verik agyon a farkast.
Ha a **ló** rugdos, végy el az abrakból.
Ha **lovadat** jól tartod, magadnak használsz.
Ha **lovad** nincs, talpad készen legyen.
Haza jár, mint a **Buki lova** az abrakra.
Herélt **lónak** csak egy a lába.
Hitvány **lovat** szállja meg leginkább a légy.
Igen tud a varga **lovat** patkolni.
Ijedtében **lova** helyett tehenét kantározza.
Jobb a **lovat** az ellenség sövényéhez, mint a maga karójához kötni.
Jobban csúszik ott a nyereg, mint a **ló.**
Jók a **lovai,** de rossz a kocsisa.
Jól tud szántani a czigány **lován.**
Ki gyalog igér, **lóháton** meg nem állja.
Kirúgott a hámból. (Ált. a **lóról** véve.)
Könnyebb a **ló** mellett gyalogolni, mint szavakat fontolgatni.
Könnyű **ló** után a szekeret tolni.
Könnyű Szt. Mihály **lovát** abrak nélkül tartani.
Közös **lónak** túrós a háta. (*A hátas lóra vonatkozik, a nyereg törés helyén fehér szőr nő.)
Leszokott az abrakról a czigány **lova** (*megdöglött éhen).
Liptói sajtot ad, hogy **lovat** nyerjen.
Lófarkából csinálj magadnak szakált.
Lófarkánál kantároz a félénk katona.
Lóhalálában siet.
Lónak, lúdnak, leánynak nem jó hinni.
Lóról szamárra.

Lóval imádkozik.
Lovon jött, gyalog ment.
Lószűkiben alkalmasint nyargalhat Jeruzsálembe.
Lusta **lónak** korbács az abrakja.
Margit asszony, deres **ló**, ritkán válik abból jó.
Más szemetén él, mint a Toldi Miklós **lova**.
Még **lova** sincs, már a kantáron búsul.
Megröstül a jó **ló** is, ha nem abrakolják.
Megrúgta a Szent Mihály **lova**.
Megszokta, mint a czigányló a korbácsot.
Megültették vele a fa**lovat**.
Megválik, kinek a **lova** futósabb.
Megverlek, mint az igás **lovat**.
Minden czigány a maga **lovát** dicséri.
Mosolygós asszonynak, görhés **lónak**, világos felhőnek nem kell hinni.
Nagyobb a **ló** az istállónál.
Néha a jó **ló** is czigánykézre kerül.
Nem csoda, ha a vak **ló** megbotlik.
Nem ebre bízzák a **lóhalált**.
Nem mindenkor nevet a vak **ló**.
Nem rúg patkót a bakkancsos **lova**.
Nincs esze, mint a **lónak**.
Nyakas **lónak** nyakába vetik a pányvát.
Nyomtató **lónak** nem kötik be a száját.
Ostoba, mint a **ló**.
Öklelj csákó kurva asszony **lovát**, ha isten fia vagy.
Pap fékel **lovat**, ördög a bűnös.
Rajta ül a **lovon** s mégis keresi (*helyesen: a **sárgán**, mert már mind megtalálta a lovait, csak a sárgát nem, mert rajta ült).
Röst, mint a kolompos **ló**. (*A harangos, mely vezet.)
Simon bíró hajtja a **lovakat**.
Sípot ajándékoz, hogy **lovat** nyerjen.
Sok jó **ló** szakad meg a hámban, míg erkölcsét kitanulják.
Szemes kocsis, szemes **ló**, kerék számra igen jó.
Szemesnek a játék, vaknak az alamizsna, czigánynak a vak **ló**.
Szemesnek áll a világ, vaknak az alamizsna, czigánynak a **vak ló**.
Szürke **lótól** sohasem kérnek vámot.
Tengődik, mint Toldi Miklós **lova** a szeméten.
Tűz az esze, mint a Bari czigány **lovának**.
Úgy ért hozzá, mint a **ló** az abéczéhez.
Vak ember **lova** nem igen hízik.
Vén **lóból** nehéz poroszkát csinálni (*a poroszka = a német Passgänger, hintázó járású a régiségben a nők hátaslova).
Visszafogta a **ló** száját.
Zabla nélkül a **ló**, sohasem leszen jó.
Zabola, fék, ostor a délczeg **lovat** is megtöri.

6. Paripa.

A jó **paripa** is megbotlik néha.
A ki lator **paripán** ül, zabolából itat.
Büszke, mint a **paripa**.
Csiga **paripán** jár. (*Azaz: lassú.)
Jó **paripa** mellett szépen jár a csikó.
Jó **paripa** nem hajt az ebugatásra.
Már hízott legyen a **paripa**, mikor táborba szállasz.

Nehezen hízik a **paripa**, a kinek vak az ura.

Paripa, fegyver, feleség nem közös jószág.

Ritka, mint a huszár **paripa** nélkül.

7. Fakó.

A **fakó** is húz, de a fakót is húzzák.

Többet költ **fakóra**, mint érdemli fara.

III. Jószág.

Gazda szeme hízlalja a **jószágot**.

1. Bika.

Az esett **bikát** a gyermek is rugdossa.

Az írigy nyelv **bika** alá is borjút tehet.

Benn van már a **bika** a búzában, csak a farka áll ki.

Bika alatt is borjút keres.

Erős, mint a **bika**.

Gyakran megveszik rajta a **bika**pénzt.

Kerüld a **bikát** a mikor a földet hányja.

Nehéz a **bikát** járomba fogni.

Nehéz **bikákon** szántani.

Öklelős **bikának** széna a szarván.

Nyakas, mint a vad **bika**.

Röst, mint a metszett **bika**.

Szabados, mint a falu **bikája**. (Nyr. II: 143.)

Volt kelete a **bika**csöknek. (*Ha verekedésre került a sor.)

2. Komor.

Oly kedve van mint a **komornak** a járomban. (*Komor = rosszúl herélt bika.)

3. Tehén.

A mely **tehén** sokat bőg, kevés tejet bocsát.

A **tehén** csikót ellett.

A **tehén** farka is lóg, mégsem esik le.

A **tehén** szarva közt keresi a tőgyét.

Az akkor volt, a mikor a **tehén** megborjazott.

Azt se tudom szegényt: ki **tehene** borja. (Lebecsülés.)

Derék dolog három **tehén** csorda.

Egyik **tehén** a másikat nyalja.

Eltaláltad a **tehén** szarva közt a tőgyét.

Fekete **tehénnek** is fehér a teje.

Ha egy **tehén** fosos, az egész csordát be akarná keverni. (Mikor olyan ember gázol a mások becsületében, akinek magának se tiszta az élete.)

Jaj annak a háznak, hol **tehén** bikának vethet jármot a nyakába.

Kinek **tehene** nincs, kecskét fejjen.

Messzeországot járt be, mint a **tehén**fark: egyik farpofától a másikig.

Minden **tehén** a maga borját nyalja.

Tehenet nyergelsz.

Tudjuk micsoda **tehén** alatt szopott.

4. Borjú.

A **borjúnak**, a míg szopik, nincs neve.

A kinek nem **borja** nem nyalja. (Eger, M. Ny. X: 91.)

Anyja után szalad a **borjú**. (Anyás gyerekre alkalmazzák.)

Azt gondoltam **borjú** röpül.

Bámul mint a **borjú** az új kapura.

Borjúnyíró pénteken. (Sok helyen: holnap után, kis kedden, bornyúnyúzó pénteken.)
Borjút keresett, ökröt vesztett. (Aprósággal bibelődik és ezalatt nagyot mulaszt.)
Borjú vezeti a tehenet. (Gyerek okosabb akar lenni anyjánál.)
Föltartja az orrát, mint a zámolyi **borjú**.
Ha **borjait** megeszed, keveset szántasz a szőkén.
Kinek nem **borja**, ne nyalja.
Megjáratták vele a **borjútánczot**.
Nem sokat ugrál az éhes **borjú**. (*Nem úgy fázik ahogy röszket. Borjúról, üszőről, Bugacz-Monostor.)
Ne nyald, ha nem **borjad**.
Ostoba, mint a **borjú**.
Otthon kedvére nevelt gyermek, végre **borjúból** ökörré válik.
Szép a **borjú**, nyilván kövér tehén alatt szopott.
Szint' annyi **borjúbőrt** visznek a vásárra, mint ökörbőrt.

5. Tinó.

Jármas **tinónak** béres ostor. Tolnam. Nyr. 6:83.
Tanulj **tinó**, ökör lesz belőled.

6. Ökör.

A fáradt **ökör** jobban rakogatja a lábát.
Alánő, mint az **ökörfark**.
A rest **ökör** is nyerget kiván.
A vén **ökör** mélyebben tiporja a sarat.
Az **ökör** csak ökör, ha Bécsbe hajtják is.
Az **ökrök** farába verte a káncziót.
Búsúl, mint a kinek **hat ökrét** ellopták.
Czifra mint a remek **ökör**. (*A czéhrendszer idejében a mesterré avatásra szánt ökröt felszalagoztak, ez volt a remekökör.)
Egy **ökör** nem gulya.
Erős, mint az **ökör**.
Gazdag ember kövér **ökröt** hízlal.
Ha egy **ökör** nekiveti magát a Tiszának, a többi is utána úszik.
Ha tudná az **ökör** az erejét, nem törné fel nyakát az iga.
Hegyes szarvú **ökörnek** letörik a szarvát.
Heverő **ökör** után nem vetnek holdot.
Idegen **ökör** hazafelé bőg.
Igyál **ökör**, tóvíz.
Lefelé nő, mint az **ökör** farka.
Megnyomta a csőszökör a lábát.
Nehezen tanúl a **vén ökör**.
Nekidűl az asztalnak, mint az **ökör** a jáमromnak.
Nem illeti a konyha**ökröt** kos, bot, járomszeg.
Nem úgy keresik a hat**ökröt**.
Nyomtató **ökörnek** fel ne kösd a száját.
Ostoba, mint az **ökör**.
Ökör húzza az igát, ló lakik jól a zabban.
Ökörnyállal takaródzik (*ökörnyál az őszkor repülő pókfonal).
Ökör szánt a zab alá, de a ló eszi meg.
Ökörtől szamártanács.
Ökörtől tanúl a tinó.
Ökrök nélkül csak a gönczöl szekere fordul.
Ökrön dederunt, szamáron tulerunt.
Ökröt is azt tartják legjobbnak, a kit le akarnak vágni.

Ökröt szarván, embert szaván.
Szomjas **ökörnek** a zavaros víz is jó.
Úgy alszik, mintha **ökörbőrt** húznának a jégen (hortyog).

7. Barom.

A mértékletlenségnek a **barmok** is határt szabnak.
Szőrmentiben simogasd a **barmot**.

8. Marha.

A szegényember **marhája** hízlalja a gazdagot.
Jó **marhának** könnyű jó vevőt találni.
Kinek esze nincs, nagy **marhája** sincs.
Kurabarátság, **marha**szaporaság hamar oda van.
Szépen döglik a **marha**, olcsó lesz a bőr.

9. Gulya.

Nagy **gulyája** van a ránczában. (Sok a bolhája.)

10. Bival.

A **bival**, ha csak sóhajt is, messze fú.
Csak akkor szólj, mikor a **bivaly** f . . . ik, — akkor is csak azt: iszom nagyanyám! (kotynyeles gyermeknek).
Lusta **bivalnak** vasvilla a korbácsa.

IV. A juh.

1. Juhász.

A minő a **juhász** olyan a bundája.
Az asztrologus is néha felejtkezik; **juhász** tudja, ha az idő változik.
Két pofára esik, mint a **juhász**-bojtár.
Nem mind **juhász**, a kinek botja van.

2. Kos.

Gyapjáért szokták a **kost** is megnyírni.

3. Juh.

A jó **juh** nem sokat béget, de sok gyapjút ad.
A **juhok** is a békés legelést szeretik.
A **juhot** nyírni, nem nyúzni kell.
A mely **juh** a bárányt szereti, az a kost nem gyűlöli.
A mely **juh** sokat bekeg, kevés gyapjat ád.
A minő a pásztor, olyan a **juh**.
Az olvasott **juhot** is megeszi a farkas.
Egy rühös **juh** az egész nyájat megvesztegeti.
Egy rühes **juh**, egész nyájat veszteget.
Elballag a **juh** maga, de ritkán tér maga vissza.
Gyapjáért szokták a **juhot** megnyírni.
Ha a **juh** szomorúan legel, dögrováson van.
Jó a juhot hajtani is, fejni is.
Jobb a **juh** bárányostúl.
Köhög, mint a vén **juh**.
Könnyen ballag a **juh**, de nehezen tér vissza.
Megszokta, mint a **juh** a sót.
Rossz **juh**, a ki a maga gyapját nem bírja.

4. Birka.

A vén **birka** eléli a téli takarmányt, kikeletkor döglik el.

5. Bárány.

A hol kevés a **bárány**, nehezebben esik, ha vész.
A mészáros nem könyörűl a **bárányon**.
Ártatlan mint a **bárány**.
Csak akkor nem eszi a farkas a **bárányt**, mikor el nem éri.
Farkas is a **bárányok** kövérét szereti.
Farkasnak mondják: Paternoster, azt feleli: **bárányláb**.
Farkasnak sohasem lesz **bárány** fia.
Fél, mint farkastól a **bárány**.
Kis **bárányból** válik a nagy kos.
Könnyű a **báránynak** vérét venni.
Könnyű a **bárányt** megszelídíteni.
Még a **bárányban** is van méreg.
Nehéz a **bárányt** farkassal összebékéltetni.
Nyakametszett **báránynak** sóhajtás a vége.
Oly kellemes a szava, mint az erdei fülemülének, mely a **bárányokat** nyakgatja.
Pásztor vétke, ha tudta nélkül eszi meg a farkas a **bárányt**.
Ritka **bárány** kullancs nélkül.
Sok **bárányt** elhord addig a farkas.
Sok **bárányt** visz el a farkas, a míg a verembe kerül.
Sok húsvéti **bárányt** megevett.
Úgy szereti a farkas a **bárányt** hogy megeszi.

6. Ürű.

Használ, mint agárnak az **ürű**.

V. Kecske.

1. Bak.

A **baktól** őrízkedj, mert seggre taszít.
Bakot lőtt.
Büdös, mint a **bak**.
Bakot tett kertésznek.
Bízik, mint a **bak** a szarvához.
Büdös, mint a **bak**.
Egyik **bakot** fej, a másik rostát tart alája.
Megadták a **bak** árát.
Mindég egy **bakot** nyúz.
Nehezen lesz abból **bakszekér**.
Sok **bakot** megnyúznak addig.
Ugrál, mint a **kecskebak**.

2. Kecske.

A fél **kecskéből** válik a rossz kertész.
A **kecske** akkor rugdalódzik legjobban, a mikor meg akar dögleni.
Anyja csalogatja a **kecskegedőt** a kertbe.
Apró barom a **kecske**.
Azt szeretné, hogy a **kecske** is jóllaknék, a káposzta is megmaradna!
Fut a **kecske**, fehérlik a fara.
Ha valaki elf . . . ja magát, így szépíti a dolgot: Csak **kecskeprüsszentés** volt!
Kecskéhez ne menj gyapjúért. (Rava, Udvarhelym. J. M.)
Kecskék közt bak a bika.
Kecskelábra kapott.
Kecskepásztorságról uraságra menni.
Kecske sem menne vásárra, ha meg nem ütnék az inát.
Kecskét kertésszé, farkast juhásszá tenni.
Képes, hogy **kecske**, mert kurta a farka.
Nem bízzák **kecskére** a káposztát.
Siet, mint a **kecske** a zanót után.
Szereti, mint a **kecske** a kést.
Vén **kecske** is megnyalja a sót.

VI. Disznó.

1. Kan.

A falu **kanját** is olykor megölik; de csak válik más helyébe.

2. Disznó.

A **disznó** is néha búzalisztet eszik.

A **disznó** megeszi a makkot, de nem néz föl a fára. (Mert a lehullottat eszi.)

A **disznó** sem mozsdik, mégis meghízik.

A gazdagnak is kettő az orralyuka, mint szegény ember **disznajának**.

A ki korpa közé keveredik, megeszi a **disznó**.

Akkor volt szép a **disznó**, mikor malacz volt.

A nagy **disznó** mellett apraja is elkel.

Bakonyi **röfögés**, farkasnak rettegés.

Disznó a pocsolyába örömest visszatér.

Disznó a szájárul szép (tokás, kövér emberről [Eger.]). M. Ny. X. 91.

Disznónak, fösvénynek, holtuk után hasznuk.

Disznónak fürdő a mocsár.

Disznón gyapjat keres.

Disznóólra, cserépfedél.

Disznó orra, aranyperecz.

Disznót ebért nem adok.

Egy **disznót** perzselnek.

Éhes **disznó** makkal álmodik.

Eszes **disznó**, mely gyökeret ránt.

Föltartja az orrát, mint az érsek **disznaja**.

Hallgat, mint a hugygyó **disznó** a búzában.

Ha szárnya lenne, legjobb madár volna a **disznó**.

Ha tudná a **disznó**, miért hízlalják, megdöglenék bujában.

Hitvány **disznónak** a bőre se jó.

Jobb a **disznó** malaczostul.

Jó, hogy a **disznónak** szarva nincsen.

Ki **disznó** után indul, mocsárba jut.

Kövér, mint a **disznó**.

Lustább a **disznónál**, mert ez megveti az almot.

Még a **disznó**almot is el akarja adni.

Meglesz **disznó**nyíró szombaton.

Megszokta, mint a **disznó** a pocsétát.

Mindent orrára vesz, mint a **disznó**.

Minél rühösebb a **disznó**, annál inkább vakaródzik.

Moslékot a **disznónak** szoktak tartani.

Nehéz **disznót** a mocsárról elszoktatni.

Nem **disznónak** való a gyömbér: makktól is meghízik.

Nem **disznó** orrára való az arany perecz.

Nem döglik meg a **disznó** a maga álmától.

Nem hintik a **disznó** elébe a gyömbért.

Nem őríztem vele **disznót**.

Nem szokás **disznót** nyírni.

Oláh után szokik a **disznó**.

Összeröfögnek, mint a bakonyi **disznók**.

Östövéres **disznó** makkról álmadozik.

3. Malacz.

Ágál, mint a pótrás **malacz** a garasos kötelen.

A hitvány **malacz** makk alá jár.
A hol **malaczot** igérnek, zsákkal forgolódjál.
Békési **malacz** kilencz is elfér egy ólban.
Egy **malacz** nem csürhe.
Farkas szájából ritkán esik ki nyálazatlan a **malacz.**
Mentől koszosabb a **malacz,** annál jobban vakaródzik.
Okos, mint a tordai **malacz.** (Farral megy a vályúnak.)
Összebújnak, mint a szegény ember **malaczai.**
Szegény ember hamar megszámlálhatja **malaczait.**
Szegény háztól, ösztövér **malacz.**
Minden **koszos malacz** megtalálja a maga dörgölődző fáját (Eger). M. Nyr. 10 : 91.

4. Mangalicza.

Kövér, mint a **mangalicza.**

VII. Szamár.

1. Szamár.

Ábéczére tanítja a **szamarat.**
A **szamár** aranylanton is szamárnótát penget.
A **szamár** fejét nem szokták megszappanozni.
A **szamár** is kedves, a hol ló nincs.
A **szamár** is oroszlánnak látszik a tudatlan szemében.
A **szamár** többre becsüli a szalmát az aranynál.
Döglött oroszlánt a **szamár** is megrúgja.
Elszenvedi a **szamár** a verést, csak adjanak enni.
Eminens, mint juhok közt a **szamár.**
Füles **paripa** = **szamár.**
Ha a koldus **szamárra** kerül, sebesebben megyen, mint az úr, ha lovon ül.
Ha nagy füle volna, éppen **csacsi** lenne.
Igen kell a **szamárnak** a hegedűszó.
Kitetszik, mint juhok közül a **szamár.**
Könnyebb a **szamár**hátra, mint a paripára felkapni.
Már többször hallottam **szamár**rívást.
Megismerni a **szamarat** rívásáról.
Mden **szamár** a maga terhét érti.
Minden **szamár** a maga terhét tudja, mily nehéz.
Nehéz a **szamarat** kutyaságra tanítani.
Nem érti a **szamár** a szép szót.
Nem illeti a **szamarat** a vörös nyereg.
Nem illik **szamárra** a bársony nyereg.
Nem lehet a **szamárra** asztagot rakni.
Nem **szamárra** való a kantár.
Ordításról ismerik meg a **szamarat.**
Ostoba, mint a **szamár.**
Rívásáról ismerik meg a **szamarat.**
Röst, mint a rőt **szamara.**
Sokat a **szamár** is leráz.
Sok **szamár** hord bársonynyerget.
Szamár állott a ló elibe.
Szamarat füléről, oroszlánt körméről, rókát farkáról, ebet szőréről, madarat tolláról, bolondot beszédjéről ismerik fel.
Szamár is kedves, a hol ló nincs.
Szamárrívás, ebugatás nem messze ér.

Szamár se bírja az asztagot.
Vörös nyereg nem illeti a **szamarat**.

VIII. Öszvér.

1. Öszvér.

Konok, mint az **öszvér**.

IX. Kutya.

1. Komondór.

A **komondór** nem sokat törődik, ha a kis kutya megugatja,
Kétfelé tekint, ha agg **komondór** ugat.
Nosza eb után **komondór**.

2. Kuvasz.

A mely **kuvasz** egyszer általússza a Dunát, másszor is megpróbálja. (Kicsi vétekrűl nagyra lépni könnyű. Ball. 269.)
Kuvasz szénán fekszik, de abból nem eszik, de azért morog az ökörre.

3. Kutya.

A félénk **kutyá**nak hasa alatt a farka.
Akár fehér, akár fekete, elég az, hogy **kutya**.
A konczot el nem ejti nyálazatlan a **kutya**. Ball. 267.
A **kutya** a maga víszhangját is megugatja.
A **kutya** egy konczért a prédikácziót is elhagyja.
A **kutya** el nem hagyja az ugatást.
A **kutya**, ha asztalra húzod is fejét, asztal alá búvik.
A **kutya** ha más nincs, a holdat ugatja.
A **kutya**, ha meg nem eszi is a dögöt, legalább körülheveri.
A **kutya** is a szegényt hamar megugatja.
A **kutya** is melegednék a tűznél, ha orrát nem féltené.
A **kutya** is szokásból ugat.
A **kutyá**nak is csak eb a kölyke.
A **kutya** néha jó kedvéből is ugat.
A **kutya** nem nyúl, ha mindjárt vörhenyes színe van is.
A leláncz olt **kutya** csak azt marja meg, ki hozzá közelít.
A mely **kutyát** éri a kő, az rivannik el.
(Német: Wenn man unter die Hunde wirft, welchen es trifft der schreit. Ball. 269.)
A mely **kutyát** megakarnak ölni, veszett hírét költik.
Egy **kutya** = mindegy.
Fekete **kutya**, tarka eb, mind egy ördög.
Fenhordja a fejét, mint a **kutya**, mikor tejes fazékhoz ütötték az orrát.
Ha a **kutyá**ból egyet megütnek, szétmennek; a disznók pedig összeröhegnek.
Ha a **kutya** meg nem marhatja az embert, a követ rágja.
Ha a **kutyá**nak oly szarva volna, mint a mérge, senki se maradhatna mellette.
Ha a **kutya** tutul (vonít) és föltartja az orrát: tűz lesz; ha lefelé: halottat érez. Arács, Zalam. Nyr. 22. 474.
Hamarább utoléri a hazugot, mint a sánta **kutyát**.
Iparkodik, mint a szögverő kutyája — Ferenczi J. Szeged — A

szögverők Szegeden betanított kutyát alkalmaztak a kerék hajtására, mely összeköttetésben volt a fujtatóval: a kutya bent állott a kerékben s a lába folytonosan járt; így jött a kerék mozgásba. A közmondást arra alkalmazzák, ki csak kényszerítő eszköz alkalmazása folytán iparkodik dolgát végezni. Nyr. I. 179.

Jobb élő **kutya** a holt oroszlánnál.

Besser ein lebender Capuciner, als ein todter Papst.

Ki **kutyával** hál, bolhásan kél fel.

Német: Wer mit Hunden schläft, steht mit Flöhen auf.

Angol: do.

Olasz: do.

Kis embertől **kutya** sem fél.

Kis **kutya** nagy koncz.

Kis **kutyától** a macska sem fél.

Kitett magáért, mint a Taczi **kutya** az utczáért.

Ki vagyon, mint a **kutyaikra** a hóból.

Könnyű a lánczolt **kutyával** békét tartani.

Köntös ujjába való **kutya**. (Máskép ölebecske).

Latin: Melitaeus catulus. Ball. 267.

*Kusti, **kutya**, ne ugass! Ne ugasd a guzsajast! (t. i. a látogatóba jövő legényt.)

Kutyaábrázatból nem válik orcza.

Kutya farkassal össze nem szövetkezik.

Kutyafejű (tatár). Nyr. 28 : 90.

Kutyafésülés. Nyr. 28 : 90.

Kutyafülű. Nyr. 28 : 90.

Kutya gyomor a csontot is megemészti.

Kutyahazugságnak *eb* a hitele. Ball. 269.

Kutyahitű. Azaz: pogány.

Kutyálkodik. Nyr. 28 : 90.

Kutyának kutyó a fia, kecskének gedő.

Kutyának legkedvesebb falatja a dög.

Kutyának se jó az első kölyke.

Kutyapeczér nem nagy úr.

Kutya se teszi be maga után az atót.

Németül: Hunde und Edelleute lassen die Thür offen. Ball. 267.

Kutyát fogni. Eredete Szirmay szerint az, hogy első Henrik, német császár, midőn a magyarok az elődе által vállalt évi adót követelték, azoknak az adó helyett egy rühös kutyát küldött, min a magyarok felindulván, roppant sereggel Henrikre rajtaütöttek, de ettől oly hatalmasan visszaverettek, hogy a német írók tanúsága szerint, 50 ezer magyar elesett. Innen, ha valaki szándékát el nem érve, kudarczot vallott, azt mondták, hogy „kutyát fogott". Sőt „**kudarczot vallani**" is annyi lenne, mint „**kutyaarczot vallani**". Ball. 268.

Kutya természetű. **Kutya** vérű.

Kutya tettnek **eb** a jutalma.

Kutya ugatását elhordja a szél. v. Ugat a **kutya**, de elhordja a szél.

Kutyáúl van. Nyr. 28 : 90.

Kutya után ugat a kutya, bár semmi oka ne legyen.

Német: Bellet ein Hund, so kläffe sie alle. Ball. 267.

Kutya után ugat a kutya.

Német: Was vom Hund kommt, bellt gern. Ball. 268.

Kutya van a kertben. (Valaki tilosban jár.) Ball. 266.

Leforrázott **kutya** az esőtől is fél.

Begossene Hunde fürchten das Wasser.

Magyarnak a **kutyája** sem vereti magát örömest.

Makutyi — Hol mondja nép? — „**ma kutyáúl** vagyok“ összevonása. Jókai is használja. Nyr. 27 : 574.

Megszorúlt, mint a recsenyédi **kutya**. (Árvíz idején addig okoskodott, míg végtére is egy a vízből még kiálló boglyatetőre szorúlt s ott vonított és nyomorgott.)

Míg a **kutya** szarik, elfut addig a nyúl.

Franczia: Tandis que le chien pisse, le loup s' enfuit.

Német: Während der Hund sch..., lauft der Hase in den Busch. Ball. 266.

Mintha csak egy tarka **kutya** volna a világon.

Es gibt mehr als einen bunten Hund. Ball. 268.

Nem csak egy **kutyá**nak neve Fari.

Nem csak egy vörös **kutya** van a világon. Ball. 268.

Nem lesz **kutyá**ból soha szalonna, ha megperzselik is.

Nem szokás a **kutyát** megperzselni.

Örvvel erős a **kutya**.

Ráfartja magát, mint az Adorján **kutyája**.

Róka koma, **kutya** sógor.

Rossz **kutya** az, mely megugatja a maga vaczkát.

Se **kutya**, se peták.

Sokára ér a sánta **kutya** Budára.

Sokat a **kutya** farkára sem lehet kötni.

Sokat hízelkedik a **kutya**, de nem hisznek neki.

Sok **kutya** nyúl halála.

Szép volna, ha **kutyák** megbékülhetnének.

Tele van **kutya**sággal, mint a duda satrafékkel.

Ugat belőle a halál **kutyája**.

Veres **kutya**, veres ló, veres ember, egy se jó.

Volt része a **kutya**portióban = neki is kijutott az ütlegekből.

4. Eb.

Ácsorog, mint a jászok **ebe** a dombon.

Addig játszik az **eb**, míg kutyó.

A hamarkodó **ebnek** vakok a kölykei.

A jó **ebet** nem ütik agyon egy túróért.

Egy hegyes túróért agyon nem verik az **ebet**. T. i.: Ha jó szolgád van, ne adj ki rajta mindjárt első vétkeért.

Az **eb** is haragszik, ha az orrát bántják.

Bagzó **ebnek** sok lyuka vagyon. Ball. 93.

Bolond, ki **eb** után lovát elveszti.

Bolond, kit a megkötött **eb** megharap.

Bolondság **eb** után lovat veszteni.

Csak **eb** a kutya.

Eb a bárka hal nélkül. T. i. Ebül van, mitsem ér a bárka hal nélkül.

Eb a bika tehén nélkül.

Eb a csikós suba nélkül.

Eb a gatya rancz nélkül.

Eb a juhász bunda nélkül.

Eb a német kutya nélkül.

Eb az oláh disznó nélkül.

Eb az olasz famacska nélkül. Ball. 87.

***Eb*adta, *Eb*adtáz.** Blasphemat, maledicit. Sándor I. Öszve ebadtázta. Kreszn. 1831.

Eb' agja. Kis gyermekek nyavalyájok. Comedones. P. P. Nagy ehetőség. Sz. D. Ezen nyavalyát okozza, a bőr alatt termő szőr-féreg. Lásd Házi Orvosságok Váczon 1821. p. 45. Kreszn. 1831.

Eb' ágyából esett. Kreszn. 1831.

Eb, a' ki nem barát. Kreszn. 1831.

Eb a kutyával egy alomba, nem egy járomba illenek.

Eb' annya' terhe. Közmond. Kreszn. 1831.

Eb-apának kutya fia. Közmond. Kreszn. 1831.

„**Eb** csont béheged." Közmond. Kreszn. 1831. * Még jobb: béforr.

Ebcsont összeforr. Nyr. **28**: 90.

Eb-ebéd. — Kreszn. 1831. — Prandium caninum. A' hol bor nincs Pázmány Préd. p. 389.

Ebek harminczadjára került. Nyr. 28: 90.

Eb eladóban hagyta. Kr.

Eb-ellette. — Kreszn. — Catulus Vajda 2. k. p. 225. * = ebadta.

Eben gubát. Kúnos Ignácz szerint Kis-Ázsiában (Nyr. **22**: 4) **eb** jelent gubát, subát.

R. Prikkel Marián szerint (Nyr. **24**: 71) **guba** jelent kutyát [„Fanos **ebnek** gubás eb a társa"].

Némedi D. így magyarázza a nép ajkáról: „Két ember találkozott egyszer, zsák a hátukon. Az egyiknek a zsákjában zörgött, a másikéban izgett-mozgott valami.

— Mit visz kentek?

— Diót! Hát kentek?

— Malaczot!

— Cseréljünk!

— Cseréljünk!

Megcseréltek. Megörült mindegyik a cserének, mert rá akarták szedni egymást. De bosszúságra vált az örömük, mikor odébbállva a zsákot kioldották, mert az egyik malacz helyett kutyát, a másik meg dió helyett gubát, gubacsot talált a zsákjában. (?) Némedi Dezső. Nyr. 32: 577.

Eben gubát cserél, általános.

Eben gubát cserélt.

Egy gubás kocsis ebet akart lopni. Hogy könnyebben megfoghassa, ledobta gubáját s a kutya mozgólódása közt ott is felejtette. Haza jövén a kutya ura, ebét ugyan nem, de a gubát a kocsi mellett lelte. A gazda visszajöttét messziről látván a tolvaj: nem mert visszamenni gubájáért. Midőn másnap kérdezték tőle pajtásai, hová tette gubáját? az igazat megvallani szégyellvén, azt felelte, hogy

az éjjel ezt az ebet cserélte a gubán. Ball. 92.

Eben mult **pásztorság** falu végén dögöt rág.

Eb-erkölcsű. — Kreszn. — Cynicus; cynaedus, Sándor I.

Ebet szőréről, madarat tolláról, embert társáról.

Ebet szőréről, rókát farkáról megismerheted — v.

Megismerni **ebet** a szőréről. Ball. 92.

Eb-fa. — Kreszn. — Rhamnus frangula; Sándor I. alias ebesfa.

Eb-faj. — Kreszn. — Genus caninum, ortus de scorto.

Eb-fejű. — Kreszn. — Cynocephalus v. Simia inuus, Sándor I. A népnél kutyafejű tatár.

Eb-fogak. — Kreszn. — Dentes canini.

Eb-gallér. — Kreszn. — Collare caninum. **Örv.** Sándor Istv.

Ebhájjal kenték az alfelét a. m.: hamis. Kreszn.

Eb-hal. — Kreszn. — Piscis capitosus, mugil. Molnár Albert. P. P. Squallus. Hayfisch. Sándor I.

*Umbra canina; Cottus gobio. A békaporonty = ebihal.

Eb halállal veszszen el. Kreszn.

Eb harminczad — Kreszn. — Sors adversa.

Az **ebek'** harminczadjára huzzák.

Eb hátán meg fordúlt. Kreszn.

Eb marad a kutya mindenkor. Ball. 267.

Ebre hájat. Nyr. **28**: 90.

Ebura fakó! Elterjedve, de bizonytalan értelmű; leginkább csufondáros rászólás.

Farkával az **eb** is parancsol.

Fázik, mint az **eb**.

Ha jó volnék, eddig az **ebek** is megettek volna.

Hátulsót harapják az **ebek**.

Játszik mint az **eb** a farkával.

Jó kölyökből válik jó **eb**.

Katonának szép a neve, **eb** az élete.

Késő a vén **ebet** tánczra tanítani.

Késő bánat, **eb** gondolat. Kreszn.

Két **ebnek** is lehet egy neve.

Ki **ebet** akar tartani, korpája legyen.

Ki más **ebét** kötve tartja, kötelét találja.

Kínban van, mint az Undi **eb** a kalodában.

Könnyebb utólérni a hazugot, mint a sánta **ebet**.

„Majd föl fujja az **ebek** dalját." Közmondás, Kreszn. 1831.

Még az **ebnek** sem jó az első kölyke.

Megrágják a konczot, **ebnek** vetik a csontot.

Megugratták alatta a kan **ebet**, vagy:

Meglódították az **ebet**. Ball. 92.

Messze Buda sánta **ebnek**.

Nagy a feje, mint a belédi **ebnek**.

Nehéz a konczot **eb** szájából kivonni.

Nem egy **ebnek** kurta a neve. Ball. 93.

Ne tarts **ebet**, ha kenyérhajad nincs.

Ne tarts **ebet**, ha konyhád nincs.

Ne tarts **ebet**, ha korpád sincs. Ball. 93.

Nosza **eb** után **komondór**.

Nyalakodik mint az **eb**.

Nyujtózik mint az **eb** a pozdorján.

Ott az *ebed*, a pap rétjén. A kutya ott tartózkodik, a hol

valamit ehetik. A rétre nem sokat szoktak hordani, ugyan azért a kutyát ottan hiába keresed. E közmondással tehát akkor él az ember, ha valamit állítani hall, a minek hitelt adni nem tud és körülbelül annyit tesz, mint: „azt másnak mondjad, a ki hiszi“ én oly kevéssé hiszem, mint hogy a kutya a réten tartózkodik. Ball. 92.

Ragadozó, mint a kapzsi **eb**.

Siet, mint a talpa-égett **eb**.

Süveges asszony **eb**szokás.

Szereti, mint az **eb** a gerebennyalást.

Szereti, mint **eb** a macskát.

Több **ebnek** neve fari. Ball. 93.

Ugy néz rá, mint az **ebre**.

Úgy sétál, mint a kúnok **ebe** a homokon. Szirmay, Adagia.

Vess az **ebnek**, csórja farkát. Ball. 93.

A SZÓSZEDET EREDETE
ÉS
BEOSZTÁSA

A SZÓSZEDET BEOSZTÁSA.

A szószedet, mint már érintettem, nem „*szótár*“, nem szavak gyűjteménye, a melyek betűrendet követnek és egy vagy több nyelven a szónak, csupán csak a szorosan vett egyenlő értékét adják.

A fogalom-körök.

A szószedet fogalomköröket igyekszik felkarolni, e köröket részlet és összefüggés szerint meghatározni és a fogalomkörön belül betűrendben könnyen hozzáférhetővé tenni. A szószedet második része a szómutató, a mely minden egyes szónak helyét így jelentését is megmondja annak, a ki keresi.

A magyarázatokra és tudományos meghatározásokra a lehetőségig gondot fordítottam.

A források, gyűjtők.

A forrásokat véve, elsősorban állanak az eredeti gyűjtések, a melyeket számos utamon magam végeztem, úgy a Királyhágón inneni, mint a túli részen. A szorosabban vett erdélyi részben, régi meghitt és ragaszkodó emberem, néhai Pungur Gyula és négy tanítványa, ú. m.: József Mihály (Rava, Udvarhelym.), József János (Firtosváralja, Udvarhelym.), Kovács Lajos (Gyergyószentmiklós) és Wagner János (Csík-Ghimes és később a Királyhágón innenre jöve: Csongrádon) gyűjtött; ezek a Csángók közé is benyomulva, igen lényegesen hozzájárultak a szószedet anyagához. Pungur maga számos kiírást is végezett.

Nagyon is érthető, hogy mindezek a nép szájáról való közvetlen gyűjtések, nem nyujthattak elégséges anyagot, a melyből a fogalomkörök megalkothatók lettek volna, mert a feladatnak megvannak a maga nehézségei, melyek a megbízható elemek ritkaságában, az utánjárás ezer akadályában gyökereznek. Magam is csak egy ember voltam, a kinek a szószedésen kívül, az ősfoglalkozás

történetén túl, még egész tárgyi és értelmi szövevényt kellett szétfejtenem és áttekinthető rendbe hoznom. Be is láttam — elég korán, hogy a feladat — és csak majdan — a nagy munka nagy felosztásával, nemzedékekre való kiterjesztést értve, volna elérhető; de emberileg tökéletesen már akkor sem, mert az ősfoglalkozások részben átalakulóban, részben teljes elhanyatlásban vannak, a mi nagyon érezhetően reáhat a nyelvre, éppen legsajátosabb részében.

Irodalmi források.

Folyamodnom kellett tehát a meglevő, részben gazdag és becses nyelvforrásokhoz, a melyekben nem oly czélzattal gyültek ugyan a szavak, mint a mely engem serkentett munkásságra, de a czél mégis a nyelv gyarapítása, a történeti és népies elemek biztosítása volt, így bevált.

Szótárak.

Sok és becses anyagot, melynek történeti értéke van, nyujtott a SZAMOTA-ZOLNAI-féle *„Oklevél Szótár"*; ezt az anyagot lényegesen gyarapították az igen buzgó TAKÁTS SÁNDOR levéltári kiírásai, a melyeket a legnagyobb liberalitással rendelkezésemre bocsátott. Ebben az irányban sok becses adalékot nyujtott a sohasem nyugvó TAGÁNYI KÁROLY és leghívebb, ragaszkodó emberem, az oly szomorú véget ért HORVÁTH IGNÁCZ is. Ilyen úton jutottam az országos levéltár sok becses anyagához. Bő forrásul és sok magyarázattal szolgáltak régi szótáraink és régi irataink is. Így a szótárak közül: Szenczi MOLNÁR ALBERT 1621; PÁRIZ-PÁPAI 1708; PÁRIZ-PÁPAI-BOD 1767; MÁRTON JÓZSEF 1803. A szószedetek közül: a *Beszterczei szószedet*, mely a XV. századból való; az ugyanebből a századból való *Schlaegli szójegyzék;* SZIKSZAI FABRICIUS BALÁZS 1590-iki szójegyzéke, az ősrégi VERANTIUS FAUSTUS: Dictionarium pentaglossum (kiadva 1834); és egyike a legrégiebbeknek, a *„Lexicon Joannis Murmelii"*, in quo Latina rerum vocabula in suos digesta classes cum Germanica et Hungarica interpretatione 1533. Editio SZAMOTA, 1896.

A dolog természeténél fogva, főforrást alkotott a két tájszótár, ú. m.: az 1838-iki „Magyar tájszótár, kiadta a Magyar Tudós Társaság" és ennek SZINNYEY JÓZSEF gondozta új, bő kiadása, mely a *Magyar Nyelvőr* gyüjtelékeit beolvasztotta. Ezeket az ősforrásból, a M. Nyelvőrből

vettem át. Újabbkori szótárirodalmunkra egyetlen megjegyzést kell tennem, hogy nem fektet kellő súlyt a természetrajziak pontos meghatározására, pedig ismétlem, ha valamiben, úgy ebben nyilatkoznék meg a haladás.

Segítők.

A szószedet derekát azonban megalkották azok a kiírások, a melyek hatalmas és virágzó nyelvészeti folyóirataink: a „*Magyar Nyelvőr*“, maig 40 kiaknázott évfolyama — és a „*Magyar Nyelv*“ maig 9 évfolyama — nyujtottak, a melyeknek kiírását, szerény díj ellenében, a ma már doktor Lambrecht Kálmán, önkéntesen elvállalta és teljesítette, a mely munkáért természetesen a felelősség is terheli. A nyolczvanadik életév küszöbére érve, még sok feladattal szemben állva, a szószedet kegyes olvasói elnézők lesznek, ha erre szükség volna, ezt kérem és reménylem is. Tisztán érzem, hogy az emberit megtettem. A kiket mint kiválóbb segítőtársaimat még megnevezni kedves kötelességem, ezek a következők: Schenk Jakab adjunktus, sok kiírásért és eredeti gyűjtésért is; Kupa Árpád, ezer szóért és ezer útbaigazításért, de leginkább mégis ragaszkodásáért, mely egyformán hű maradt a Kunpuszta perzselő verőfényén és a legkegyetlenebb síksági förgetegben.

A két legjellemzőbb, azért legfőbb terület pásztorságára nézve kedvezett a szerencse. A *Hortobágyra* vonatkozólag hálával tartozom Kovács József, Debreczen nemes városa polgármesterének, Zoltai Lajos, múzeumi őrnek, ennek sok más, becses adalékért is; legújabban Túri Mészáros Istvánnak, ki nagyon alapos kutatást végzett s egyrészét kéziratban engedte át. *Bugacz-Monostorra*, illetőleg *Kecskemétre* nézve nagy hálára kötelezett néhai Kada Elek, a város nagyérdemű polgármestere, ki igazán forró szeretettel viseltetett a népies foglalkozások iránt és sokat mentett meg a feledéstől.

Ezen a helyen lerovom tartozásomat egy elköltözött barátom bessenyei Széll Farkas iránt is, ki rajongó híve volt mindennek, a mi magyar és a mi népies; neki köszönhettem azt a szép és fontos okmányt, mely az „Előtanulmány“ 378—385. oldalán olvasható és a „*Nádudvari rend*“ czímet viseli. Az okmány származása ott mint néhai Hentaller Lajostól való van adva, pedig Széll Farkas

ajándéka. A helyreigazítást megfogadtam és íme teljesítettem. A két halott már régen megbékült.

Evvel azt hiszem, nem részletesen ugyan, de főbb vonásaiban adva van az anyag eredete; adható tehát a csoportosítás és rendje is.

AZ ŐSFOGLALKOZÁSOK SZÓSZEDETÉNEK SORRENDJE.

A szószedet 14 szakaszra és ebben 78 czímre oszlik; hozzájárul még I—III. függelék. A sorrend tehát így alakul:

I. A ház és tája.

1. A ház és tája.
2. Járóművek és részek.
3. Fogat és szerszám.
4. Debreczeni lófogatok.
5. Debreczeni lószerszám.
6. Debreczeni kocsi és igásszekér.
7. Lóhajtás.
8. Debreczeni taliga.

II. A ház és szérűje.

9. Eke.
10. Iga és befogás.
11. Ökörfogat és hajtás.
12. Hangelemek.
13. Rovás és mérték.
14. Vágószerszám.
15. Kasza, sarló.
16. Ironga.
17. Hangszer.

III. Pásztorszervezet.

18. Pásztorszervezet.
19. Pásztortanya.
20. Eszköz, ruha.
21. Ostor.
22. Pásztorkonyha.
23. Tűzhely.
24. Edény.

IV. A jószág.

25. Jószág.
26. Szín.
27. Hangok.
28. Coitus.
29. Betegség.

V. A föld.

30. A föld, a nyíl.
31. Kút és a kopolya.

VI. A ló.

32. Ló szótára.
33. Ló szőre.
34. Bélyege.
35. Lónevek.

VII. Szarvasmarha.

36. Szarvasmarha szótára.
37. Tej és termékei.
38. Szarvasmarha szőre.
39. Szarvállások.
40. Szarvasmarha nevek.
41. Bivaly.

VIII. A juh.

42. A juh szótára.
43. Juh szőre.
44. Juh nevek.
45. Füljegyek.
45/a Juhtej termékei.
46. Juh hangelemei.
47. Kecske.

IX. A disznó.

48. Disznó szótára.
49. Disznó szőre.
50. Disznó nevek.
51. Disznó kergető.
52. Disznó hívása.
53. Disznó mondókák.

X. Szamár és öszvér.

54. Szamár és öszvér szótára.
55. Szamár szőre.
56. Szamár neve.
57. Szamárról, vegyes.

XI. Élősdiek.

58. A lónál.
59. Szarvasmarhánál.
60. Juhnál.
61. Disznónál.
62. Kutyánál.

XII. A kutya.

63. A kutya szótára.
64. A kutya szőre.
65. A kutya szólása.
66. Kutya szólítás.
67. Puli.
68. Pumi.
69. Kutyanevek.

XIII. A macska.

70. Macskanevek.

XIV. Ismeret.

71. Pásztorcsillagászat.
72. Tájékozódás.
73. Pásztor időjárás és idő-jóslás.
74. Pásztor állattan.
75. Pásztor madártan.
76. Madár névrendszer.
77. Fa és bokor ismeret.
78. Pásztor füvészet.

I. FÜGGELÉK:
Tót anyag.

II. FÜGGELÉK:
Oláh anyag.

III. FÜGGELÉK:
Halászat.

Mielőtt, hogy a szószedet kifejtéséhez hozzáfognék, néhány szóval jellemeznem kell a három függeléket, mely a szószedetet bezárja.

Az első függelék jobbadán azt a tót anyagot adja, a melyet a buzgó Lányi Béla Liptó megyében szerzett, a mely élénken mutatja a magyar hatást a tót ősfoglalkozás körében is. Ez nem a sokszorosan felhánytorgatott magyarosításnak következménye, mely nincs is, hanem teljesen önkénytes dolog: a tetszés kifolyása.

A második függelék adja az ősfoglalkozás oláh anyagát, azt, a melynek magyar eredete kétségtelen. A forrás dr. Moldován Gergely kolozsvári egyetemi tanár megállapításaiból van merítve, tehát oly férfiútól származik, a ki az erdélyrészi oláhságnak véréből eredt, annak legalaposabb ismerője és legpártatlanabb méltatója. Hogy miért fektetek én e függelékre kiváló súlyt, az onnan van, mert teljesen megbizonyosodtam abban, hogy az oláhságnak a rómaiaktól való származtatása tévedés, melynek tudományos értéke nem lehet. A legvégsőbb levont tanulság az, hogy az oláhok a *Balkánon ma is élő vlach* — βλαχοζ — *elemnek ivadékai*, melyek a multban majdnem kizárólag juhászok voltak és elterjedésök a magyar részekben arra vezethető vissza, hogy Magyarországon a pásztor sohasem volt jobbágy, hanem *szabadon költözködött* oda, a hol téresebb és jobb legelőre talált, a mint ezt Petrovay György alapos felfogása — „Századok“ 1911, 8. füzet, 623. lap — bizonyítja. Teljesen kétségtelen, hogy βλαχ, *Vlach, Walach* és *oláh* egy és ugyanaz és a latin elemek Ratzel tételére vezethetők vissza, a *rumŭn* névvel együtt.

És semmi kétség, hogy az oláh a magyar szabad költözködéstől vett lendületet elterjedésére. Ennek történeti kifejtése az egész mű záradéka leszen, nagyrészben készen is van.

A harmadik függelék lehető teljességben adja a halászat mesterszótárának pótlékát, a melynek anyaga „A magyar halászat könyve“ megjelenése óta (1887) felgyült, úgy, hogy a halászat mesterszótára a kor színvonalán áll.

RÖVIDÍTÉSEK ES JELEK.

△ = Szily Kálmán.

○ = Chernel István.

* = Herman Ottó.

⁑ = Pungur Gyula.

č = tót: *cs:*

ō = tót: *ó.*

Arany Tsz. = Arany János: Toldi szerelme. 1879.

b. = bivaly.

Ball. = Ballagi Mór: Új teljes magyar és német szótár, Budapest *1881*, 1857, 1867, 1872 és példabeszédek stb. Szarvas, 1850.

B. Sz. D. = Baróti Szabó Dávid: Kisded szótár. Kassa, 1792.

Békessy = Békessy László: A sertéstenyésztés vezérelvei, gazdák részére. 1871.

Bszsz. = A beszterczei szószedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. Kiadta Finály Henrik. Budapest, 1892.

B. Zs. = Bátky Zsigmond: A halászó keszegfalvi ember. (A magy. Nemzeti Múzeum népr. oszt. Értesítője. 1893. 1—2. füz. p. 3.)

Cihač = Cihač: „Dictionaire d'etymologie dacoroumaine." Frankfurt, 1870—1879.

Com. Jan. = Amos Comenius: Janua Linguae Latinae. Kolozsvár, 1673.

CsK. = *Csanád és Kál* falu egyezsége a közös határgyepű felől. 1628. M. Gazd. tört. Szemle IV. 2. 1897.

Cz. F. = Czuczor Gergely és Fogarassy János: A magyar nyelv szótára. Pest, 1862—1874.

Debrlvt. Széll Farkas = Debreczen város jegyzőkönyveiből, Széll Farkas kijegyzései. Nyelvtud. Közlemények XXIV. 337—345. Megjelent a M. Nyelvőrben és az Oklevél szótárban is.

Dely = Dely Mátyás és József: Gyakorlati s elméleti sertés tenyésztés. Pest, 1867.
Dorner = Dorner Béla levelei.
Dudás = Dudás Lajos polgárm. Zentán, in litt.
E.G. = Eisenmayer Sándor és Göbel Celestin: Állatgyógyászat. Pest, 1867.
E. I. = Ecsedi István: A nomád pásztor enyhelyek a Hortobágyi pusztán. 1913. stb.
Englb. = Engelbrecht Károly: A szarvasmarha. Pest, 1872.
F. = Földi János: Természeti história a Linné systemája szerint. 1801.
H. A. = Herrmann Antal: Adalékok a rováshoz. Ethnographia XV. 3. 4. 1904.
H. I. = Halász Ignácz kiírásai.
Hazai Okm. = *Hazai okmánytár.* I—VIII. Győr, Budapest, 1865, 1891.
H. O. M. H. K. = Herman Ottó: A magyar halászat könyve. 1887.
Jánosy = Jánosy Gusztáv: Megszabadított Jeruzsálem. 1874.
j. = juh.
je. = jelek.
Jk. = jegyzőkönyv debreczeni, kiskunfélegyházai stb.
Jk. J. = Jankó János: A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei. III. 2. rész: A balatonmelléki lakosság néprajza. 1902.
k. = kecske.
kk. = közkeletű.
Kkfélegyh. = Kiskunfélegyháza.
Kl. = Különlenyomat.
Kol. és Óv. = Kolozsváry és Óváry: Magyar Jogtörténeti emlékek. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Budapest, 1885.
K. pü. levt. = Közös pénzügyi levéltár (főleg Takáts Sándor adatai).
Kr. v. Kreszn. = Kresznerics Ferencz: Magyar Szótár. Budán, 1831.
Kriza = Kriza János: Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény. Kolozsvár, 1863.
Kupa = Kupa Árpád in litt.
Lipp. P. Kert = Lippai János: Pozsonyi Kert. 1664—1667.
Lz. = Lázár István: Alsófejérmegye magyar népe. Nagyenyed, 1896.
m. = megye.
M. = Malonyay Dezső tárczaczikkei. Bud. Hirl.

M. A. = Szenczi Molnár Albert: Dictionarium hungarico-latinum. 1621.
M. Gazd. tört. Sz. = Magyar Gazdaságtörténeti Szemle I. 1894.
M. J. = Márton József: Magyar német és Német magyar szókönyv. 1803.
MNy. = *Magyar Nyelv.* Szerkeszti Szily Kálmán és Gombocz Zoltán. I—IX. 1905 óta.
M. ó. = Madarassy László: „Nomád pásztorkodás a kecskeméti pusztaságon" 1912.
Magyar Szó = napilap 1904, 143. sz. „Hogyan ismerjük meg a magyar lovat?"
Misk. v. Miskolczi = Franzius. Miskolczi: Egy jeles vadkert. 1769.
Moldován = Moldován Gergely dr.: Alsófehérvármegye román népe. Nagyenyed, 1899.
Mon. = Monostory Károly: A sertéstenyésztés alapvonalai. Bpest, 1897.
Mtsz. = Magyar Tájszótár. Budapest, 1892.
Munk. = Munkácsi Bernát dolgozatai az Ethnographia 1901—1905. köt.
nn. = Nem népies.
Nyr. = *Magyar Nyelvőr.* Szerk. Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond. I. stb. Ny. 3:43 = 3-ik kötet 43-ik oldal.
NytSz. = *M. Nyelvtörténeti Szótár.* 1890—1893.
NyK. = *Nyelvtudományi Közlemények.*
ö. = ökör.
Oklsz. = Szamota—Zolnai Magyar Oklevélszótár.
Orsz. lvt. = Országos levéltár.
Orsz. lvt. d. = Országos levéltár, diplomatica.
Pb. = példabeszéd.
P. Gy. = Pungur Gyula.
PP. = Páriz-Pápai Ferencz: Dictionarium latino-hungaricum. 1708.
PPBod. = Pariz-Pápai Bod. Cibinii. 1767.
Prěw. Tib. = Prževalszkij Reisen in Tibet. 1834.
R. F. = II. Rákóczy Ferencz: Instructio pro spectabili ac generoso Stephano Kálmánczai, universarum fiscalitatum Maramarosiensium praefecto. M. Gazd. t. Szemle. IV. 2. 1897.
RMNy. = *Régi Magyar Nyelvemlékek* (Döbrentei G.) Buda, 1838—1840, a M. Ny. Sz. és Okl. Sz.-ból idézve.
RMK. = *Régi Magyar Költők Tára* (Szilasy Áron) 1877. I—V., a M. Ny. Sz.-ból idézve.

Réthy = Réthy László dr.: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Nagybecskerek, 1890.

Schl. sz. j. = A schlägli magyar szójegyzék a XV-ik sz. első negyedéből. Kiadta Szamota István. Budapest, 1894.

Sch. = Schenk Jakab gyűjtése.

S. I. = Sándor István. Sokféle XII. darab, Bécsben, 1808.

Simics = Simics Károly: Kirgiz pásztorlakások. Ethnogr. Ért. 1903.

Sz. D. = Baróti Szabó Dávid l. B. Sz. D.

Sz. F. B. = Szikszai Fabriczius Balázs latin-magyar szójegyzéke, 1590. Közzétette Melich János. 1906.

Sz. K. = Szabó Károly (forrás az illető helyen).

Szt. és Sztripszky = Sztripszky Hiador: Adatok Erdély őshalászatához. Ethnogr. Ért. 1903. 6. és czikk a Pesti Hirlapban.

Sz. Z. = Szamota és Zolnai: Magyar Oklevélszótár. Z. Okl. Sz.

t. = tehén.

Tolnay = Wolstein Amadeus János fordítása Tolnay Sándortól. 1786.

T. M. = Turi Mészáros István czikkei, Magyar Nyelv. VIII. köt. 1912.

T. M. I. = Turi Mészáros István kéziratai. Nyelvtud. Társ. irattára. 1914.

T. S. = Takáts Sándor kiírásai.

Tseh. Márton = Ts. M. Lovakat orvosló könyv. Pest, 1797.

Tsz. = *Magyar Tájszótár.* Kiadta a Magyar Tudós Társaság. Budán, 1838.

TTK. = *Természettudományi Közlöny*; megindította Szily Kálmán. 1872.

Ujfalvy = Carl v. Ujfalvy, Florenz. Zentralbl. für Anthropologie. IX. 2. 105.

Utsz. = *Új tájszótár*, Szinnyei Józseeftől.

Urb. et Conscrpt. = Urbaria et Consciptiones. Orsz. Levt.

Vadr. = Kriza: Vadrózsák l. Kriza alatt.

Vámb. M. e. = Vámbéry Ármin: A magyarok eredete. Budapest, 1882.

Ver. = Verantius Faustus: Dictionarium pentaglossum. 1595. (1834.)

Z. L. = Zoltai Lajos: A Hortobágy-Debreczen. 1911. és levelek.

Zl. = Zlamál Vilmos: Barmászat stb. Pest, 1861.

A SZÓSZEDET

HÁROM FÜGGELÉKKEL

A SZÓSZEDET.

I. A HÁZ ÉS TÁJA.

A ház és tája.

***Ablak** — Ver. 35. — *Fenestra*, dalmát: Prozor, Oblok.

***Ablak-homlok** — Székelyf., Utsz. I. 3. — az ablakmélyedés felső ívezete. *Szemöldök.

***Ablak-szem** — Sopron m. Répcze m., Palóczság, Deésakna, Eszék vid., Utsz. I. 3. — az ablak üvegtáblája. *Ez nem az ősi forma, mert ez, üveg helyett, a „*lantorna*“, a *hólyag* volt. A lámpáson is ez volt üveg helyett; akad még ma is, l. Lantorna.

***Ablak-tányér** — Udvarhely., Utsz. I. 3. — ablaktábla.

***Ablak-tölgy** — Csík m.: Gyergyó-Remete., Utsz. I. 4. — az ablak oldalfája.

Abora, abara, aborha — Tsz. szerint — széna- v. takarmánytartó és védőalkotmány, mely 4 vastag karóból v. faoszlopból és följebb v. lejjebb csúsztatható könnyű födélből áll. Szláv eredetű. Ószl. obora = sepimentum. Nyr. 27 : 344. — Beregszász. Nyr. 27 : 95. Négy földbeásott oszlopon emelhető-sülyeszthető háztető. — Szatmár. Ua. Nyr. 24 : 431.

Ágas — Csuza, Baranya m. — az oszlop, ha felül nem is kétágú, pl. kerítéságas, kapuágas. *Már a szó — *ágas*, maga mondja, hogy a meghatározás téves. Nyr. 18 : 46.

***Aggaték** — 1. Zala és Vas m. — fogas. „Vedd le az aggatékról a szűrömet“, „Akaszd fel a sipkámat az aggatékra“. — 2. Gömör m. — fogadott gyermek.

Ágos — Győr és Veszprém. m., — kétfelé ágazó fa, a mire a szín hullató gerendája van rátéve. Nyr. 35 : 433.

***Agyfa** — Székelyf., Utsz. I. 13. — a szarvazatban az épület tetejét összefoglaló fa.

Ajtó — Ver. 38. — *Fores*, olasz: Porta, német: Thür, dalmát: Vrata. *Ez a tót kapu, az ajtó: Dvere.

Ajtó-fejfa — Palóczság., Utsz. I. 21. — ajtófélfa.

***Ajtófélfa** — kk. — az ajtó két oszlopoldala. Az ajtót megalkotja a két ajtófélfa, a szemöldökfa és a küszöb, együttvéve *keret*, a melybe a tulajdonképpeni ajtó illesztve van.

Ajtóragasztó — l. ajtófélfa.

Ajtó-retecz — Felső-Somogy. Maróth puszta., Utsz. I. 21. — ajtózár *kulcs nélkül.

⁑**Ajtószár-fa** — Őrség, Vas m., Csúza, Baranya m., Utsz. I. 21. — ajtófélfa.

⁑**Ajtó szemöldöke** — Marosvásárhely vidéke — az ajtókeret felső része.

⁑**Ajtupelhe-lik** — Őrség. Vas m., Utsz. I. 21. — kulcslyuk. (*A „pelhe“ nyilván pléh = blech, sokszorosan a *zár* neve.)

Akna — Dunántúl., Utsz. I. 23. — kémény.

⁑**Állás** — Háromszék m., Utsz. I. 33. — a csűr földje fölött a két gerendafára csinált széna- v. gabonatartó hely, csűrpadlás. Palócz-ság: fészer. Nyr. 22 : 480.

⁑**Állásfa** — Málnás. Háromszék., — a csűrfődje felső, padlásrészének belső felén elhelyezett vízszintes gerendák, melyekre kévés gabonát raknak. — Vö. csűrfődje.

Angor — Hétfalu. Brassó m., — mészárszék. *Nyilván a peczér területe, az Anger, Schindanger, szász réven jutott a magyarba. Nyr. 21 : 144.

Anyaágas — Szabolcs m., — czuláp, szuláp, czulák. Nyr. 17 : 414.

⁑**Árnyék** — Háromszék m., Utsz. I. 54. — félszer, szín.

⁑**Árnyékalja** — Málnás, Háromszék m., — a csűr fedett, de el nem zárt része. (Vö. Csűr.) Itt vannak elhelyezve, beállítva, felaggatva vagy *hiú gerendáira* (padlás g.) felrakva a gazdasági eszközök. Ma: *szekérszín.*

⁑**Azsag** — Székelyföld — sütőkemenczét tisztogató eszköz, pemetefűből vagy kukoricza hántjából való.

Banya-kemencze — Somogy m., Mtsz. I. 98. — sárral tapasztott parasztkemencze, boglyakemencze.

Boglya — Szűrnyeg, Zemplén m., Mtsz. I. 149. — boglyaalakú sárkemencze.

Boldog-anya — Heves m. Karancs vid., Gömör m., Mtsz. I. 156. — a mestergerendát tartó faoszlop a parasztházakban.

⁑**Bordéj, bordi** — Moldovai csángók. Mtsz. I. 163. — = bordély: hitvány kunyhó, viskó, putri.

⁑**Bordély** — Székelyf., Mtsz. I. 163. — hitvány kunyhó, viskó, putri.

***Boronafa**, úsztatott — Lz. — faházépítésre, a fából való falazat be van „vájkolva“, boronálva.

Botló — Kis-Kún-Halas. Mtsz. I. 173. — a kapunyílás közepén levő vastag czövek, a melyre becsukáskor a kapuszárnyak sarkát fölteszik.

***Búbos kemencze** — Lz. — kenyérsütőkemencze.

Butik, budik — Dunántúl. Mtsz. I. 202. — kis kunyhó. *Idegen, nyilván a *butique,* mely katonasoron jutott a nyelvbe.

⁑**Butka** — Abauj m. — **Bútka** — Rozsnyó. — **Butyka** — Szőny.

Győr m., Mtsz. I. 202. — bódé. *A német Bude.

⁑**Bükkfa-tégla** — Málnás, Háromszék — bükkdeszkából vágott téglaalakú darabok. Régente evvel fedték a tetőt.

Bütü — Székelység — vége valaminek, pl. házbütü. Nyr. 2 : 426.

⁑**Cselesznek** — Pográny és vid. Nyitra m., Mtsz. I. 297. — kemencze eleje, szája környéke.

⁑**Csemp, csempe, csempely** — Székelyf., Udvarhelym., Háromszék m., Csík m., Moldvai csáng., Mtsz. I. 284. — kályha.

⁑**Csempe** : kályha. — Sz. D., Kr. 81 : 33., Mtsz. I. 284. — kályhacserép.

⁑**Csepegés** — Székelyf., Mtsz. I. 288. — ház-eresz. „Maradj a csepegés alatt, ott nem ér az eső“.

⁑**Csepegő** — Debreczen., Mtsz. I. 288. — 1. házeresz csurgója; 2. ereszalja, hová a víz lecsurog.

Csereklye — Orbán B., A Székelyföld. — létrát pótló ágas fa. 3 : 85. Nyr. 37 : 90.

***Cserény** — Lz. — vesszőből font, tapasztott boltozat a búbos kemencze fölött. — **Csöreny** — Baranya m., Kis-Kún-Halas., Kecskemét: konyhaajtón levő vesszőfélajtó. Mtsz. I : 295.; — Göcsej : léczajtó. Mtsz. I : 295.; l. Verőcze és vö. Mtsz. I., 294—295.

⁑**Cserép** — Ver. 118. — dalmát: Csryp. *Tót črep.

⁑**Cserepes** — Selye, Marostorda m., — kályha. Részei: 1. fütő, 2. kályha, 3. kályha fa, 4. Ponk, 5. tűzhely, 6. katlan szája, 7. puczok kő, 8. gócz láb, 9. kémény. Vö. *kemencze mege* és Mtsz. I. 296.

⁑**Cseresznek, cseresznyek** — Gömör m., Heves m., Mtsz. I. 297. — kemencze füstfogója, nyitott kürtője.

⁑**Csorgató** — Balatonmell., Mtsz. I. 347. — házeresz csorgója.

⁑**Csornok** — tornácz. Székely szó. Tsz. 76.

⁑**Cső, csű** — Rimaszombat., Mtsz. I. 351. — kemencze sütője. „Tedd a csűbe a pecsenyét, haggy süjjön meg. *Ez a német Rőre, az újkori takaréktűzhely tartozéka és sokszorosan Rérnyi vagy Rér.

⁑**Csurgató** — Veszprém m., Mtsz. I. 347. — házeresz csurgója.

⁑**Csüllik** (= csűr-lik, csűr-lyuk) — Karancs vid., Mtsz. I. 377. — csűr.

⁑**Csűr** — Málnás, Háromszék m. — Részei: Árnyékalja (ma szekérszín), Odor, Csűrfődje, Istálló, Disznópajta. A ház udvarán áll.

⁑**Csűr agya** — Málnás, Háromszék m., — a hijunak az ülőn felüli része. „Az ülőn fejel van a csűr agya.“

⁑**Csűrfődje** — Málnás — a csűr szérűje.

⁑**Csűrkapu** — Málnás, Háromszék m., — a *csűr* csűrfődjének mellső oldalán levő nagykapu. Vö. *csűrfődje kapuja, csűr, csűrfődje.*

*Cuchya—Ver. 108.—*Tugurium.* Német: Paurnhauss, dalmát: Cserga. *Kunyhó. A Cuchya emlékeztet a szláv konyhára, mely Kuchiña.

*Czépus — Málnásfürdő — a tűzhely földbe vert lába. Ebben *czépusszeg.*

*Czikó — Baranya m., Szlavónia., Mtsz. I. 234. — kuczkó, sut, kemencze möge, kemencze. *Szlavónia, Mtsz. I. 234. — kemencze.

Czímzés — M. Zalaapáti — a koszorúgerenda alatt, a ház két oldalán, tégláből rakva. *Vajjon nem Gesimse-e?

*Czövek (Zeuvek) — Ver. 25. — *Cuneus.*

Czuláp — Patóháza, Szabolcs m. — sasfa, ágas. Nyr. 19 : 333. Túrkeve : fa- vagy tégláből rakott oszlop. Nyr. 3 : 229. A tót : stlp = oszlop.

Czüjek — Somogy — czövek. Nyr. 2 : 375.

*Deák-sövény — Tisza-Dob. Mtsz. I. 388. — vesszőből vagy nádból, fonás nélkül készült kerítés, melynek alsó vége a földbe van ásva s a közepe táján meg van korczolva.

Diák-lésza — Barkóság — függélyes fonású kerítés. *Nyilván egy a tiszadobi Deák-sövénnyel, l. azt. Nyr. 32 : 521.

Dikó — Rimaszombat, Gömör m. — az ólban készült fekvőhely a kocsis számára. *Szalmafonatú. Nyr. 22 : 383.

Dufart, dúfart — kapualja. — (Tsz.) Német *durchfahrtból.* Nyr. 24 : 159.

*Duzzogó — Hódmező-Vásárhely. Mtsz. I 446. — kemencze padkája.

*Eblak—Győr vid., Nyr. 5 : 522., Utsz. I. 3. — ablak.

Előte — Bihar — a boglyakemenczének sárból tapasztott ajtaja. *Vö. Tévő. Nyr. 4 : 44.

*Épség — Csík m., Háromszék m. — épület.

*Eresz — Kemenesalja — ház fedele, héja. Csíkszék : pitvar, csarnok. Gömör, Székelyföld : ház fedeléhez való ragaszték. Tolna m. : folyosó, házfedél kiálló része. Tsz. 109.

*Erez — Kézdi-szék., Tsz. 109. — a lakóház pitvara. — *Erez hibásan van adva, mert a székelyek Ereznek mondják.

*Erkely — Ver. 76. — *Pergula.* Olasz: Altana. Ném.: Erker.

Eskája, rétya — Baranya m. Tud. Gyüjt. 1826. — létra. *Nyilván a Scalaból: eskola, rétya = létra, a német Leiter. Nyr. 34 : 483.

Espély — Tsz. — faszeg, a mellyel a sátor ponyváit összefoglalják. Német *speil :* stäbchenből.* Osztrákul Speidl. Nyr. 24 : 100.

*Eszterha — Mtsz. 515—516. — 1. háztető, 2. eresz, 3. eresz-alja. Tótul : sztrecha. Változatait lásd a Mtsz. I. 515. *Pápa vidéke — házeresz, mely a gátort fedi.

⁑Eszterha-alja — Komárom., Mtsz. I. 516. — ereszalja.

Eszterja — Balatonmellék — házeresz, a fedélnek a falból elől s hátul kiálló része. Hullató (Kemenesalja). Tsz. 112. Tótul: sztrecha.

Esztern — Rábaköz — gát az árvíz ellen. Nyr. 3 : 280.

⁑Fal — Ver. 73. — *Paries.*

***Fecskesár** — Berzencze, Somogy. — házépítő anyag: agyag, szalmával jól összetaposva. Igazán a füsti fecskétől eltanulva, ugyanígy a Hajduságon is.

⁑Félodru — Székelyf., Tsz. 119. — p. o. olyan csűr, melynek csak egyik felébe — odorba — lehet gabonát rakni; másik felében istálló van.

⁑Félszer — Kemenesalja., Tsz. 119. — szín, kocsitartó épület.

⁑Fergentyű — Szilágyság — fakilincs, fazár.

⁑Fészer — Baranya m. — szin. Kecskemét, Tsz. 121. Fészerszín, színalja.

Fogas — Bölön. Háromszék m. — zsámoly, melynek deszkalapjába függőlegesen egy-két arasznyi vesszők vannak erősítve. A juhoknak való szénát teszik belé, hogy az istállóban el ne gazolódjék. Nyr. 34 : 104.

⁑Fordító — Kis-Kúnság. Debreczen, Bodrogköz, Székelyföld, Erdély., Mtsz. I. 620. — fakilincs.

⁑Forgó-karika — Heves m., Mtsz. I. 622. — éreczkarika.

⁑Fölső-küszöb — Csúza, Baranya m., Mtsz. I. 634. — szemöldökfa.

⁑Förgölő — Székelység. Nyr. 31 : 114. és 34 : 107. — pajta ajtaján levő fahorog, faretesz.

⁑Fűke — Baranya m., Tsz. — vakablak.

Fül-ajtó — Nyikó, Udvarhely m. — helyesebben *hül-ajtó.* Léczből van készítve s istállókra alkalmazzák (pinczékre is), hogy a friss levegő bemehessen, nehogy az állatok *megfüljenek.* L. Verőcze is. Nyr. 17 : 32 és 86.

⁑Fülke — Gömör m., Tsz. — parasztházaknál kemencze mellett gyömbérnek stb. szánt hely.

⁑Fürgetü — Őrség., Tsz. 131. — ajtó-sasra közepénél fogva szegezett kis fa, melynek akármelyik végével be lehet az ajtót zárni. A *retesz* és *kelencs* másféle zárok. *Helyesen: betámasztó.

⁑Fütő — Selye, Maros-Torda m. — pléhkemencze a cserepes és a fal között. Vö. cserepes. *Újkori.

⁑Gabona-ház — Ver. 42. — *Granarium.* Dalmát: Hambar. *Magyarul Hombár.

⁑Gádér-fa (= gádorfa) — Répcze mell., Sopron m., Mtsz. I. 666. — földre fektetett gerenda, mely a tornáczot az udvartól elválasztja.

⁑Gádor, gâdor, gátor — Dunántúl, Pográny és vid., Nyitra

m., Beret, Abauj m., Mtsz. I. 666. — ereszalja, tornácz, folyosó. *Pinczetorka.

‡**Ganéj helye** — Ver. 101. — *Sterquilinum.* Német: Mistgrube. Dalmát: Gnoischye.

Garággya — Bihar — trágyából s szalmából összehordott félöl magas kerítés. Nyr. 4:44.

‡**Gát** — lésza, sövény. Barkó szó. Tsz. 135.

‡**Gátor** — Pápa vidéke, Tsz. 135. — az a része a lakásnak, mely az udvarra nyúló eszterha alatt szárazon áll.

***Géber** — Lz. — a német Giebeltől. L. Vértelek.

‡**Geráda** — Debreczen, Mtsz. I. 677. — eresz, tornácz.

Gėrėndü — Őrség — gerenda. Nyr. 2:374.

‡**Gerezd** — Kézdi szék, Tsz. 137. — faépület borona végeinek egymásba rovatása, az épületek szegletein.

Gicza: házfödésre való apró zsupp, kettős zsupp. Tsz. I. 695. — Szent-Gál, Veszprém m., Nyr. 3 : 89. — háztetőt fedő zsup. „Házat giczázni."

Giczázni — Szent-Gál, Veszprém m., Nyr. 3:89. — „házat g." Vö. Gicza.

Gicza-zsupp — M.-Zalaapáti — a kontyos tető gerinczén.

‡**Góczal** — tüzelőhely. Székelyf., Tsz. 138.

‡**Gócz alja** — Pest-alja, Kemencze alja. Székely szó. Tsz. 138. Selye, Maros-Torda m., — a góczláb kályha alatti része. Vö. Cserepes.

‡**Gócz láb** — Selye, Maros-Torda m. — a kályha oszlopa fából faragva. Vö. Cserepes.

‡**Gog** — kemencze. — Innen gog-mege, gog-alja, másutt pest-mege, pest-alja. „Ülj be a pest alá", másutt „a gog alá". Székely szavak. Tsz. 138.

‡**Góré** — 1. kukoriczatartó hely. 2. Szőlő- vagy kukoricza-pásztor kunyhója. Balaton melléke. — Négy magas oszlopon álló menedékhely, benne hálnak. Kállay gyűjt. — Gunyhó, halászgóré, halászkunyhó, kaliba. Palóczság. — Szőlő-, dinnye- és kukoriczacsősznek földből vagy fából épített vigyázóhelye. Szeged, Kecskemét, Tsz. 139.

Góró — Orosztony, Zala m. — kukoriczaszárító, magas, léczes pajta. Vö. Góré. Nyr. 24:384.

Göböríteni — Balaton, Tud. Gyűjt. 1839. — hevenyében összetákolni egy kis épületet. Nyr. 34:484.

‡**Grádics** — Ver. 94. — *Scala*, Laiter.

Gudu — Nagyajta, Háromszék m. — földbeásott vályucska vagy gödröcske, itató tyúkok számára. Nyr. 34:104.

‡**Gusba** — olyan fa, melyre tűzre járó üstöt szoktak akasz-

tani. — Székelyf., Csíkszék, Tsz. 144. L. guzsba.

‡**Guzsba** — Lóvész, Csík m. — üsttartó. Részei: *guzsbafa*, ebből kinyulik a *guzsba karja*, végére van illesztve a *guzsbavas;* felső éle rovátkolt. Ideakasztják az üstöt, *sarokfa.* A közepén levő furadékban áll a *guzsbafa.* — **Guzsba** — Csik megye, Gyergyóban — *kollát.* Tsz. 145. L. Gusba.

‡**Gyaka** — a szalmafedelet lecsíptető karó. Innen gyakázni. — Székelyf. Szénaboglyán átjáró pózna. Szurom gyak. Székely szó stb. Tsz. 146.

‡**Gyámol** — (yamol), karó. — Ver. 101. *Statumen.* Német: Pfal, Rabstack. Dalmát: Kolacz taklya. — Ver. 40. — ***Fulcrum.*** PPBod. támasztó.

‡**Hágcsó** — kertek *kerítéséhez alkalmazott lépcső. — Székelyf., Baranya m., Tsz. 151.

‡**Hágszé** — padlás. — Baranya m., Tsz. 151.

‡**Hajlék** — Ver. 104. — *Tabernaculum,* Német: Hütte.

Háska — Csepreg — kerítés, palánk. Tsz. háskó. Nyr. 2 : 372.

‡**Háskó** — hágcsó. — Balatonmellék. Lásd az egész czikket a Tájszótár 157. lapján.

‡**Határ** — Ver. 119. — Dalmát: Kotár. Jelenben: nagy *határ* trágya is = összehordott tr.

‡**Ház** — Ver. 30. — *Domus.* Olasz: Casa, német: Haus, dalmát: Kuchya, *kuča. — **Ház** — szoba. — Barkó szó, Palóczság, Tsz. 157. Székelyföldön is: pl. ódalház = mellékszoba. **Ház** — Málnás, Háromszék m. — Részei: tüzelő, sütőkemencze, kürtő, rajtaja (létra), ágy, asztal, pad, tulipános láda, pohárszék, kemencze, ajtó (belső ajtó), levélajtó (rácsajtó: félajtónyi magas). *Egyetlen* ajtó vezet be a házba (ereszbe), kőtségkamara, kicsi ház, nagy ház, főtés.

‡ **Ház bütüje** — Székelyf., Mtsz. I. 209. — ház vége.

‡**Házikó** — Ver. — *Casa.* — **Ház** — *Casa* — Haus, Hixa (dalmát). *Chiža, tót.

‡**Ház-szarvazat** — a zsindelyezetlen szarufák az épület tetejére felállítva. — Székely szó, Tsz. 158.

‡**Hí, hij** — a padlás fölötti üresség. — Vas m. — **Hij** — padlás. — Marczalmellék, Pápa, Tsz. 161, 162.

Hidlás — Tokaj — deszkapadló az istállóban. Nyr. **19** : 383. L. Híd. — **Hídlás** — Abauj m. — Istállópadló. Nyr. 33 : 22.

‡**Hiju** — Málnás, Háromszék m., — padlás. Az *eresz*ből (vö. *ház*) a tűzelő mellett jobbfelől álló *rajta*ján (létrán) megy fel az ember egy nagy, széles téglaalakú nyíláson át a hijuba. A nyílás fel- és lenyíló ajtaja: *lappancs.* Hijuban gabonát tartanak.

***Hilajtó** — Lz. — L. Verőcze.

***Hiugerendázat** — Lz. — szaru-, rak- vagy horgasfák öszszessége.

Hórdó-rǎjtoja — Szászfalu, Háromszék m. — gabonahordáskor használt szekéroldal. Nyr. 36 : 326.

***Hűl-ajtó** — Székelyf., Mtsz. I. 562. — pitvar, istálló, pincze külső léczajtója. L. Verőcze.

Iskája — Baranya-Szent-Lőrincz — létra, hágcsó. *Nyilván a latin: scala. Nyr. 17 : 335 és 2 : 237.

Isparácz — a lajtorjákat a szirthez erősítő támasz. Német: *Spreize*ből. Nyr. 24 : 252.

***Istálló** — Ver. 18. — *Caula.* Német: Schafstall.

***Istáló** — Málnás, Háromszék m. — A *csűr* szélső szakasza szarvasmarhák és juhok számára. Padlását gyermekkarvastagságú, fiatal fenyőszálak képezik: *perje, istállóperje* maguk a fenyőszálak: *perjefák.* Az istálló padlásürege *istálló odva.*

***Istáló odva** — Málnás, Háromszék m., a csűr istálló szakaszának padlása.

***Istálóperje** — Málnás, Háromszék m., — a csűr istállójának padlásgerendái. Gyermekkarvastagságú fiatal fenyőszálak. Vö. perje, csűr, istálló.

***Járompácza** — Málnás, Háromszék m., vö. *odor járompáczája.* Vö. odor.

***Jászol** (yazlo) — Ver. 81. — *Praesepium.* Dalmát: Yaszlo.

Jazolÿ — Kolozsvár, glossz. 1577. — praesepe. T.[7] Nyr. 36 : 261.

Jazolÿ karo — Kolozsv. glossz. 1577. — vacerra. Cc.[8] Nyr. 36 : 261.

Kabala — Almás, Háromszék m, — a csempekemencze felső része, mely egy farámán nyugszik. Nyr. 36 : 326.

***Kájha** — csempe helyett kemenczének való cserép. Székelyf., Tsz. 184.

***Kakasülő** — Általánosan — a szaru-, rak- vagy horgasfákat az összeérés alatt erősítő keresztfa. Sokszorosan tyúkok alvóhelye.

***Kakó** — egy szeggel megszegzett s a csűr farának zsupjába beléakasztott (leszorító) rúd v. pózna. — Székelyf., Tsz. 185.

***Kaláka** — (vendégséggel öszszekötött társas, tömeges segítség. Van arató, szénagyűjtő, fahordó, fonó stb. kaláka). — Lásd a Tsz. 185. Székelyföld. Van *házépítő kaláka* is: ettől megkülönböztetendő az a segítség, melyet Gyergyóban az *elégett* gazdának a községbeliek, a házának rögtönös felépítésére anyag- és kézimunkaadásban élelmezés nélkül nyujtanak.

***Kaliba** — kunyhó. Kaliba — tőr; kalibába esni: tőrbe csalni. Székelyf., *tulajdonképen *galiba* = baj, „sok galibát csinálni“ stb. Tót. Tsz. 186.

***Kaloda** — ház fedelét szorító kettős fa. — Balatonmellék. — Szeggel összeszegzett s a csűr

tetején keresztülvetett két rúd. Székelyf., Tsz. 187. — **Káloda** — 1. a szalmatetőt átfogó kettős lécz. Balaton. 2. Ekeló, az ekének kétágú csúsztatófája. Székelyf. 3. A méhkas alsó deszkakeremetje. Háromszék. 4. bognárműszó. 5. Bödönhajón. Tsz. I. 1026.

⁑**Kályha** — csempe, kemencze. — Székely szó. *A németnél *Kacheln*, *Kachel*ofen. Tsz. 187.

⁑**Kályha-fa** — Selye, Maros-Torda m. — a cserepesnek az a fából készült rámája, a melyen a kályha össze van rakva.

Kandi — kíváncsi; orrozat nagy ólon, a melyben takarmányt tartanak. Nyr. 12 : 527.

Kapu — Ver. 80. — Porta.

⁑**Kapubábány** — kapugyámolófa, vastag dúcz, melyhez a kapu szárnyai erősíttetnek. „Búcsút vett a kapúbábányától. — Pápa vid. Tsz. 192. *Általánosan: a kapufélfától.

Kapubábony — Kapubálvány, kapufa, kapufélfa, kapulábfel, kapuzába, kapuzábé — a kapu oldalfája.

⁑**Kapubálvány** (Thorsäule). Székelyf. Vö. kapubábány. Tsz. 192.

⁑**Kapufa** — Ver. 110. — *Valvae*. *Torsäule.

Kapufélfa — l. kapubálvány, kapuzábé.

⁑**Kapulábfél** — kapuláb, kapufa (Thorsäule). — Székelyf., Tsz. 192.

⁑**Kapuzába** — kapuláb. Székelyf., Tsz. 192.

⁑**Kapuzábé** — kapubálvány. Székelyf., Tsz. 192.

⁑**Karó** — Ver. 109. — *Vallus*; ein Pfahl. Ver. 73. — *Palus*.

⁑**Karócska** — Ver. 75. — *Paxillus*.

***Károgó** — Tyukod — a ház ormán álló formás fa, a melyet a varjak szeretnek; ott kárognak.

⁑**Kas** — Ver. 119. — dalmát: kos.

⁑**Katlan** — üst- v. rézfazék helye. Balaton m., Tsz. 195.

⁑**Katlan száda** — szája. Székelyf., Tsz. 195.

⁑**Katlan szája** — Selye, Maros-Torda m. — a katlan nyílása a katlan falán.

⁑**Katlantámasztó** — allgemeiner Nothnagel. Győrm. Tsz. 195.

Katroc — Devecser, Baranya — ketrec. Nyr. 18 : 479.

Këmënce pofâja — Mátravidék — a kemencze szája. Nyr. 24 : 431.

⁑**Kemencze** — Málnás, Háromszék m. — Részei: *kemenczefán* nyugszik a felső rész: *csempekemencze* (cserépkemencze); *kemenczelábra* van erősítve a kemenczefa, alsó vége, a *pestaljá*ba nyúlik a *puczok*, pócz, melyre a *kemencze* tüzelőfa végét támasztják; *puczoklik*, mint a pestalja, ez is kő- v. földből van rakva, jól megtapasztva és meszelve; *sod* (sut) a kemencze fején túl.

Ver. 15, 119. — *Caminus.* Dalmát: Kamenicza. Ver. 38. *Fornax.* Német: Ofen, dalmát: *Peech.* *Magy. Pest.

***Kemenczefej** — a kemencze azon része, merről a tűz ég; ezzel átellenben hátul kemenczeláb az a fa vagy vas, a mely kályhák alá tétetik, káholy- v. kemenczefa. Székelyf., Tsz. 200. A Tájszótár e helyen zavarosan szól!

***Kemencze mege** — Selye, Maros-Torda m. — a *cserepes* (l. o.) háta és a fal között levő keskeny köz.

***Kemény** — padka a kályha mellett. Sziget vidéke, Baranya, Tsz. 200.

***Kémény** — Ver. 49. — *Infumibulum.* Dalmát: Dimnya. — **Kémény** — Lóvész, Csík m. — sziklakövekből összerakott tűzhely. Mellette áll a guzsba. Vö. *guzsba.* A kémény felett drót van kifeszítve, melyre üstöt akasztanak. *Újkori.

***Kendőszeg** — Málnás, Háromszék m. — Régente ezen voltak elhelyezve a szép kendők, bokályok, tányérok, kalánok. Ma már nyoma sincs. *Ma fogas.

Kerékjászol — Győr m. — szénatartó az istállóban. Nyr. 3 : 427.

***Kertelés** — Lz. — a házról, ha cserény- v. sövényfonatú.

***Kertelt vessző** — moldvai csángók — fonott vessző. Nyr. 31 : 84.

Kêrtsas — Szászfalu, Háromszék — kerítés oszlopa. Nyr. 36 : 327.

***Ketrecz** — 1. istálló s csűr előtt polyvát, kostot tartó hely. 2. Tyúkok ólja, Székelyf. Baromfihízlaló. Balaton mell., Tsz. 204.

***Kicsi ház** — Málnás, Háromszék m. — a rendes lakószoba. Vö. nagyház, ház.

***Kollát** — Vacsárcsi, Csík m. — szolgafa. Részei: *kollátfa* (guzsbafa), *kollát karja* (guzsba karja), *kollátvas* (guzsbavas), czövek v. sarokczövek: sarokfa.

Kolodába — M.-Zalaapáti — szokás *agyagfalat* verni.

***Kolyiba** — kaliba — Barkó szó. Tsz. 211.

***Konyha** — Ver. 25. — *Culina.* Olasz: Cucina, német: Kuchel, dalmát: Kuhinya.

***Kölyök** — závárnak, fazárnak belső része. — Palóczság, Tsz. 119.

***Kötött szalmafedél** — általános — ha egész zsupokat raknak, illetőleg kötnek a hiúgerendázatra.

***Kőtségkamara** — Málnás, Háromszék m. — éléskamra. *Az elköltenivalóról. Vö. ház.

***Kuczik** — kemencze oldala a tűzhelynél, puszik. — Bodrogköz, Szatmár vid., Tsz. 122.

***Kuczkó** — a kályha melletti szeglet. Sopron. — Kuczik, sut, zug: *angulus.* Tolna m., Tsz. 122.

***Kuczorgó** — törpe ház, melyben fel sem állhatni. — Kállay gyűjt., Tsz. 122.

*Kudar — kemencze v. kályha öble. Kemenesalja, Tsz. 123.

*Kuszkó — kályha mellett való szeglet. Kemenesalja. — Kuszlik, kuczik, sutton, sarok, zugoly, szordék. Balaton mell., Tsz. 227—228.

*Kuszlik — kuczkó, kályhazug. Marczalmell., Tsz. 228.

*Küszöbláb — Székelyf., Mtsz. I. 1268. — l. ajtófélfa.

Lábbítófej — Székelyf., Kriza — a lábbítók hátulsó végei ebbe illesztvék. Nyr. 1 : 281.

*Lábitó — Székelység, Nyr. 31 : 115. — létra. Nyr. 34 : 107., Sárköz, Nyr. 32 : 462., Csúza, Baranya m., Nyr. 18 : 478., Mohács, Nyr. 27 : 111., Dunántúl, Nyr. 5 : 228., Lozsád, Hunyad m., Nyr. 22 : 336., Rétfalu, Szlavónia, Nyr. 34 : 487. — **Lábító** — Borsod m. — A vásárra járó emberek a szekér baloldalára egy hosszú rudat kötnek, hogy arra ráléphessenek, mikor a szekérre akarnak ülni v. arról le akarnak szállni. Nyr. 18 : 515.

Lábtó — Beregszász — létra. *Rétolya* — uo. — ma: betűátvetés. „Lajtorja“. Abaúj m., Nyr. 36 : 431.

Lajmó — Bacsfa, Csallóköz — talpas létra egy szál fenyőből. Nyr. 16 : 92.

Lajtarja — Szőkefalva, Kis-Küküllő m. — létra, lajtorja. Nyr. 14 : 47.

Lajtergya — Felső-Somogy — lajtorja. Nyr. 10 : 190. Fejér m. — létra, Nyr. 10 : 187.

Lajtërgya. — Szepezd, Zala m. — „Hun van a lajtërgya?“ „Itt van a zisztërgya alatt.“ Házeresz, Nyr. 17 : 190. Dobronak, Hetés — létra, Nyr. 15 : 190.

Lajtérgya — Tolna m. — létra. Nyr. 6 : 323.

Lajtorgya, lajtërgya — Szepezd, Zala m. — lajtorja. Nyr. 17 : 236.

Lajtorja, létra — lojtra. Újszl.: leiter, szerb: lotra, lengy.: letra, rutén: l'itra, łytra, łujtra, ófn.: leitara, litv.: leitere, Nyr. 16 : 20. *Ver. 94. *Scala.* Német: Leiter.

*Lantorja — ablak hólyagból az oláhoknál. Erdélyi szó. *A német Laterne, a latin Laterna. Tsz. 233.

Lantorna — Ver. 54. *Laterna*; olasz: Lanterna, ném.: Latern; dalmát: Szvichnicza. *A hólyag is, a mely az üveget pótolta, „lantorna“ volt.

*Lappancs — házból a pinczébe szolgáló felemelhető ajtó, vagy a madárfogó (lecsapódó) ajtaja. Székelyf., Tsz. 234. — **Lappancs** — Málnás, Háromszék m. — a hijuba vezető nyílás csapóajtaja.

Láptó — Tisza-Dada — létra. Nyr. 27 : 45.

Leb — Háromszék m. — a kemencze hőlevegője. A nyári hőségben látható léglebegés is *leb*, melyben néha délibáb is játszik. Nyr. 2 : 523.

Leétra — Szilágy m. — létra. Nyr. 6 : 473.

Lésza — Mátyusföld — a pőzsövény gallérja. Nyr. 20 : 326.

‡**Lészás kert** — felül befedett sövénykert. Székelyf., Tsz. 240.

Létarja — Szolnok-Doboka m. — létra. „A létarja elbillent s elestem.“ Nyr. 10 : 239.

Létorja — Derczen, Bereg m. — létra. Nyr. 20 : 432.

‡**Levélajtó** — félajtó, verőcze. Székelyf., Tsz. 240.

Leveles kapu — sok helyen — léczkapu, kerített udvarba szolgáló.

Lézső — M.-Zalaapáti — tűzfal a ház ormán, l. Vértelek.

Lôbba fa — Dunántúl. — A mezei munkások a kis gyerekeket lepedőben kecskelábakra függesztik, hogy alugyék. *A lepedő így ringó bölcső. Nyr. 16 : 239.

‡**Macska** — Szürnyeg, Zemplén m., Mtsz. I. 1377. — a tűzhelyen az a vas, melyre a fát rakják.

‡**Macskafa** — Székelyf.; Háromszék m., Mtsz. I. 1377. — szarufákat összefoglaló fa, kakasülő.

***Majerpank** — Lz. — a felső gerendakeret = koszorú. Megvan az alföldi szélmalomnál is. *Nyilván a „Mauerbank“.

‡**Major** — Ver. 81. — *Praedium.*

***Majorház** — Selye, Maros-Torda m. — juhászok hajléka; ágasok közé foglalva; deszkafalból, szalmafedéllel. A székelyföld juhászainál a sajtkészítő kunyhó, egyben a bács — itt **major** v. **majoros** — hálóhelye.

‡**Mak** — Bánffy-Hunyad, Mtsz. I. 1387. — régi szabású fakulcsnak három kiálló foga, melyet a vaskulcsnál tollnak neveznek. Vö. Nyr. 12 : 380.

Makk — Tsz. *peterke* alatt — az épület boronafája végének, bevéséssel készült makkja, mely a kivésett fába szolgál. Nyr. 13 : 91.

Makkos karika — Patakfalva, Udvarhely m. — vaskarika, a melylyel a megrepedt kaszanyelet összefoglalják. Nyr. 34 : 105.

‡**Mally** — kemencze malylya = kemencze oldala, belől. Tiszamente. Tsz. 249.

‡**Mestergerenda** — a padlás gerendái alatt keresztbe húzott, erősítő gerenda. Székelyf. Tsz. 259. Országosan használva.

‡**Mór** — szalmás sárból rakott fal, fecske-rakás. — Kemenesalja; Sopron m. Tsz. 261.

‡**Nagy ház** — Málnás, Háromszék m. — fogadószoba = *„tiszta szoba“, vö. kicsi ház, ház.

‡**Nyoszolyó** — szalmából fonott ágy, lésza. — Balatonmell.,* vö. Dikó., Tsz. 271.

Odal — Göcsej — lajtorját, lábtót is jelent; t. i. a szekér fogas oldalát lajtorja gyanánt is használják. *Lajtorját* rendesen réturhanak nevezik. Nyr. 12 : 47.

‡**Odo** — udu, odv, odu. Székelyf., Tsz. 273.

⁑Odor — odu: mellékosztály a csűrben stb. — Székelyf., Tsz. 273.

⁑Odor — Málnás — csűr zárt szakasza, melynek csak a *csűr födje* felőli oldala van szabadon hagyva.

⁑Odor fája — Málnás — az Odort a csűrfődtől elválasztó gerendázat.

⁑Odor fala — Málnás, Háromszék m. — vö. *odor, odor fája.*

⁑Odor járompáczája — Málnás, Háromszék m. — az odor falát (fáját) és búzatartó fát összekötő ágas, vö. járompácza, odor.

⁑Ól — istálló. — Barkó szó. — Ormánság, Palóczság., Tsz. 274.

⁑Olló — szelementartó fa. Balatonmell., Tsz. 274. Lásd uo. *ollóba venni.*

⁑Orrozat — pitvar, eresz, erkély. — Sz. D., Ksz. 62 : 21.

Ostoru — Székelység — létrát pótló ágas fa* = ösztörű. Nyr. 5 : 424.

⁑Oszlop — Ver. 78 *Pila.* Dalmát: Sztuulp. Német: Seul. *Tót: stlp.

Osztoru — Orbán B. Székelyföld — létrát pótló ágasfa. Erdőkön használják. Rákos tájékán: *osztoru.* Köpeczen: *perpelág.* Torján: *cserekje.* Siklódon: *csáklya.* Vö. Ösztörű. Nyr. 37 : 93.

Ottszorú — Sárköz — létra. L. Osztorú. Vö. Ösztörü. Nyr. 32 : 463.

***Ösztörű** — Alföld — köcsögök szárítására, leölt állatok bontására szolgáló ágasfa, sokszor erős karón vízszintesen álló kerék.

⁑Paczok — rövid fácskák, melyeket a szarufák végéhez szegeznek, hogy a házfedél horpadtabb legyen. Bodrogköz (* homályos). Tsz. 281.

***Pad** — Heves m., Dinnyésház — padlás, hiu. ⁑A Tsz. 280-ik lapján, nem világos.

⁑Padika — padocska; alacsony tűzhely. — Baranya m., Tsz. 281.

Padimentom-kövecske — Czeglédi Istv.: II. Rákóczi Gy. stb. 1661 = kavics padló. Nyr. 30 : 326.

***Padka** — Lz. — a búbos kemencze alapja.

⁑Padlás — Ver. 120. — dalmát: Pod. *Tót: Pojd.

⁑Pad-szék — Ver. 94. — *Scabellum.* Német: Banckle.

⁑Pajta — **(paita), csűr (cheűr)** — Ver. 72. — *Palearium.* Olasz: Pagliavo. Dalmát: Poyata.

Pajta — Lz. — istálló. Hétfalú: istálló. Nyr. 3 : 373. Orbán B.: istálló. Nyr. 37 : 93.

Parizáta — Patóháza, Szatmár m., — recze, léczkerítés. Nyr. 19 : 379.

⁑Pártázat — Balatonmell. = kályha karimája. Tsz. 286.

***Patics** — Általános — hasított husáng, mely a tapasztott falú háznak belső vázát adja.

⁑Pemetefa — Bodrogköz — sütőkemenczét tisztogató szalmaseprő. Tsz. 290.

⁑Pemeteg — Csíkszék — fára kötött szalmatekercs, melylyel a sütőkemenczét kiseprik. Tsz. 290.

Pëlvás — Fűr, Komárom m. — pajta, a pelyva, polyvától. Nyr. 18 : 528.

⁑Pemet — Pápa vidéke, Baranya — sütőkemencze tisztogatóeszköz.

⁑Pelyvakutyó — Vas m., Marczalmell. — a pajtákhoz ragasztatni szokott ólforma rekesz, hová a pelyvát töltik s tartják. Tsz. 290.

⁑Pereje — Székelyf. — az istálló felső padlása, melyen a széna áll. Tsz. 292.

⁑Perenge — a fedelen keresztül vetett két, egymással összeszegzett rúd. — Székelyföld. Kállay gyűjt., Tsz. 187. Perentél uo.

Perje — Székelyf. — 1. Az istálló felső padlása karóból vagy vesszőből csinálva. — 2. A csűrben az állás is perjé-nek neveztetik. Tsz. 292. — ⁑Málnás, Háromszék m., vö. *Istállóperje.* — *A pásztorfűvészetben egy fű neve: Poa.

⁑Perjefák — Málnás, Háromszék — az *Istállóperje* (l. o.), fiatal fenyőszálak.

⁑Pernyeszteni — bepernyeszteni — Balatonmell. — Pápa vid. — gizzel-gazzal befűteni. Tsz. 293.

⁑Pest — Tsz. Székelyf. — sut tüzelőhely háta; = kemencze, de magában nem használják, csak összetételekben : pest mellett, pest alatt, pest megett. Tsz. 293—294. — Lásd a Tájszótárban *Peskedni, pest alja* kezdetű czikkeket is.

Pincze — általánosan — a háznak a földbe ásott része.

⁑Pincze — Ver. 18. — *Cellarium;* dalm.: Pivnicze. Német: Keller. Oláh: Ptyemnicze.

⁑Pitar — konyha — Csallóköz. Tsz. 299. — Székelyföldön is.

***Pitár** — Lz. — a ház közepén, nyári konyha is.

⁑Pitvar — Ver. 112. — *Vestibulum.* Vö. Pitar.

⁑Póczik v. polczik — Vas m., Győr m., Pápa vid., Tsz. — leginkább sárból csinált s a házak, vagy kályha előtt levő ülés. Tsz. 301.

Póklya — Őri-Szent-Péter — fenyőfából hasogatott léczecskék. Gyertya helyett égetik. A *póklyatartó* fel-letolható czifra állvány, vége vasból, a melybe a léczecskét erősítik. Nyr. 34 : 221. *= fáklya.

⁑Polyva-kutyó — Vas m., Tsz. — polyvatartó fészer. Tsz. 302.

⁑Ponczik — Gyalu, Kolozs m., Nyr. 31 : 115. — a tűzhely része, hova a fát támasztják.

⁑Ponk — Selye, Maros-Torda m. — tüzelőfa végének felpóczolására szolgál. Vö. *puczok, majorház.*

⁑Pózna — Balatonmell. — szalmaházat s kazalt lenyomtató sudaras fa. Tsz. 305.

***Póznakankó**: szalmafedeles

épületnek farán, fenn a hegyzésinél levő pózna, zavaros. Székelyf., Tsz. 185: Kakó.

*Puczik — Gyalu, Kolozs m. Nyr. 31:115. — Kuczkó.

*Puczik v. poczik, puczok, puczik, puczuk. — Székelyf., Tsz. Űlőhely a sutban, kemencze mege stb. — „A várat s arany midalliákat nem a puczikban keresik!“ — Székely közmondás. Tsz. 308.

*Puczok — Hatod, Háromszék m. — tűzhely az Esztena ajtóhoz közel álló sarokban, pázsintos földből verve.

*Puczok kő — Selye, Maros-Torda m. — a katlan szája előtti pócz, sár, kő v. téglából. Erre támasztják a tüzelőfa végét. Vö. cserepes.

*Putri: huruba, földben kiásott hajlék, kútya. Sz. D., Ksz. 63:19. *A huruba nyilván a tót hrob = sír.

Rács — Kömörő — lajtorja-alakú készülék, melyben szénát tartanak a jászol fölött. Nyr. 12:564.

Rag ajja — Kis-Kun-Halas — a ház padlásának az a része, hol a tető a falat éri. Nyr. 15:380.

*Rag alja — Balatonmell. — a padlásnak a koszorúfák mellett levő alacsonyabb része. Tsz. 310. — Dombóvár, Tolna m., a tető és padlásalkotta lapszög. Nyr. 25:192.

*Rajtaja — Málnás, Háromszék m. — létra. Az ereszből a lappancson át a hijuba vezet, vö. lajtorja.

Rajtoja — Hajdu, Szovát — létra, vö. lajtorja. Nyr. 26:189.

Rajtója — Szászfalu — lajtorja. Nyr. 36:326.

*Rakni — Ver. 102. — *Struere*, Olasz: edificare, Német: Bauen = építeni.

Rakócza — Barkóság — istállóbeli polcz. Nyr. 32:524.

Ramasz — Tatrangi csángók, Erdély — úgy nevezik egy levágott faderéknak mintegy 90 cm hosszú darabokba ródalt részeit, melyek aztán felhasogattatnak kazalfákká. Nyr. 2:523.

Rampa — Vág-Királyfalva, Nyitra vid. palócz — korlát az átjáróknál. Nyr. 33:466. *= Rampe.

***Rázott szalmafedél** — Lz. — ha a szalmát villával rakják a hiugerendázatra.

*Rekesz — rekeszték — Kemenesalja — ól, záradék. Tsz. 313.

Rendfa-ház — Somogy, Zala m., nyug. rész. — Az a farakás, melyet a gazdák télen át szép rendben összeraknak, hogy nyáron át jól megszáradva, annál alkalmasabb legyen a tüzelésre. — Kk., Félegyháza — vasúti munkások így nevezik a kunyhóalakba rakott keményfát. Nyr. 25:187.

*Retesz — Ver. 68. — *Obex.* Német: Riegel, Schloss. Dalmát: Zavor. *Magyar: závár.

Reteszfő — Székelység — függő lakat. Nyr. 2:471.

Rêtlya — Mátravidék — létra. Nyr. 22 : 335.

Rétlya — Szarvas-Gede, Jobbágyi, Szurdok-Püspöki, Csécse, Apcz, Ecseg, Nógrád m. — létra. Nyr. 33 : 301.

Rétoja — Zselyk, Beszterczem. — létra. Nyr. 18 : 576.

Rétolya — l. Lábtó.

Réttya — Sellye, Somogy m. — létra. Nyr. 26 : 48.

Rétyȧ, rétlȧ — Ipolyság, Hont m. — létra. Nyr. 19 : 94.

Rudas — Túrkeve — a petrenczékből rakott kis boglya, melyet rúdra szedve visznek a nagy boglyához. Nyr. 3 : 229.

⁑**Sarok** — Ver. 80. — *Postis.* Német: Thürpfost = ajtósarok.

⁑**Sarokfa** — Lóvész, Csík m., közepén kivájt korong, melyben a *guzsbafa* áll, vö. *guzsba.*

⁑**Sas** — a kert deszkáit megerősítő oszlopok; továbbá az ajtó és ablak oldaloszlopai. Székelyf., Tsz. 325. — Sopron m. — „az a karika, a kibe a zablak akasztóját teszik". Nyr. 6 : 373.

*__Sasfa__ — Lz. — a sövényház szegleteit, ajtó és ablak nyílásait alkotó gerendázat.

Sasuka — Hetés, Zala m. — az ajtó vaskapcsának az a kis karikája, a melyen a lakat karját húzzák át. Somogyban: *Sasóka,* Szlávban: *Zastava* (= összeköttetés). Nyr. 19 : 576.

⁑**Sátor** — Szt.-György völgye — ponyva-sátorfa. — Pápa vid. — a mire a ponyvát terítik. Tsz. 325. — ⁑Ver. 106. — *Tentorium.* Dalmát: Sator. Német: Zelt. — *Sátor,* s különösen *sátorfa* országosan használt kifejezés. „Elhordta a sátorfát". *„Felszedte a sátorfáját" = elment.

*__Sátoroskodni__ — Hajduság — hízelkedni; alkalmasint a pulykakakas sátrozásától véve.

⁑**Seráglya** — Marczalmell. — vesszőből font cserény, ajtónak használják. L. verőcze. Tsz. 327.

⁑**Sikárlani** — Székelyf. — mikor a házat megtapasztják, s ennek repedékeit azután híg sárral bekenik: ez a sikárlás. Tsz. 329. Sikárló: marhaganéj, lúgzott hamuból s agyagból készült híg kenedék; továbbá híg sár a sikárlásra; uo., sikárló, a ki sikárol. Uo.

⁑**Silák** — Székelyf. — gyenge tűzvilág estve lefekvés után a házban. Silákolni uo. — csak alig tüzelni, *máshol: pislákolni. Tsz. 329, 330

Skárpa v. kárpa — Abauj m. — kőkerítés. Nyr. 33 : 24.

⁑**Sod** — tűz melletti kormos fal. Tsz. 332.

⁑**Sod alja** — tüzelőhely.

⁑**Sordék, szurdék, sutton** — kályha megett levő hely, kuczkó. — Göcsej. Tsz. 333.

Sorogja — Kiskászon, Háromszék m. — jászol fölé alkalmazott létra-féle, mely a szénát tartja. Nyr. 36 : 328.

Sörény, csörény — Csúza, Baranya m. — léczajtó. L. verőcze. Nyr. 18 : 382. Vö. cserény.

‡**Sörény** — Baranya m.; Kis-Kun-Halas; Kecskemét. Mtsz. I. 295. = cserény: vesszőajtó a konyhabejáratnál.

‡**Sövény** — Ver. 96. — *Sepes.* *Fonott-sövény. PPBod. — Zaun.

***Sövényház** — Lz. — L. Kertelés.

Spór — M.-Zalaapáti — *„Sparhert“. Spór* v. pór: takaréktűzhely. Bihar, Palóczság, Debreczen, Erdély. Tsz. II. 428. Vö. spârherd, *nagyon elterjedt.

Sprácz: lajtorja. Ex német: *spreize.* Karinth. osztrák: spreitz'n. Vö. isprác, prác. Nyr. 24 : 501.

‡**Sut alja** — tüzelőhely.

‡**Sutton** — Balatonmell., Tsz. — kuszkó, sarok. — Kemenesalja. Tsz. — rejtett szegelet a házban. Suttony — Őrség. Tsz. 337.

‡**Száda** — Székelyf. — szája a kemenczének, katlannak, barlangnak stb. Tsz. 338.

‡**Szállás** — Ver. 100 — istálló. *Stabulum.* Olasz: Stalla. Német: Stal, Herberg. Dalmát: Sztala, Sztaan.

‡**Szalma** — Ver. 121. — Dalmát: Szlama.

***Szalmafedél** — általánosan — ha a fedőanyag szalma.

***Szalonnás kamra** — Lz. — a tornácz végében bedeszkázással megalkotva.

Szalufa — Csallóköz — szamfa. Tsz. Nyr. 1 : 332.

‡**Szamotlás** — Kászonszék, Tsz. 340. — szarúfa állásának szélkoszorú fába való beeresztése.

‡**Szap** — Palóczság, Tsz. — kemencze oldala. Barkó szó., Tsz. — kemencze, ennek részei: szap alja, koczik, cseresznek. Tsz. 340.

‡**Szap-al** — Palóczság. Tsz. 341. — kemencze oldala mellett való pad.

***Szár** — Baranya m. Cz. F. — góré, kukoriczatartó.

***Szarufa** — Lz. — L. horgasfa stb. ‡Ver. 107. *Tignus, Tignum.*

‡**Szeg** — Balatonmell., Tsz. — házsor, p. o. fölszeg, alszeg, középszeg. — Göcsejben sok falut *szög*nek neveznek: Paizsszög, Kustyánszög stb. Tsz. 342. Szeg, a Szilágyságban teszen *felet, részt,* s csak összetételekben használtatik: alszeg, felszeg = a község alsórésze, felsőrésze.

‡**Szekérszín** — Málnás, Háromszék m. Vö. árnyékalja.

Szelemen — Resznek, Göcsej — a ház gerendázatának része. A szelemenfák azok a vékonyabb ágak, melyek a *rag*ra, mint gerinczre rádűlnek. Nyr. 12 : 189.

‡**Szelemen** — Kállay gyűjt., Tsz. — eresz az épületen. — Székelyf., Barkó szó — gerenda, mely ágasokon van. Tsz. 343.

‡**Szenelő** — Balatonmell. — kandalló. Tsz. 344.

*Szer — Pápa vid., Tsz. — sor, házsor; balszer, jobbszer: balfelőli, jobbfelőli házsor; alszer, felszer stb. Tsz. 345.

Szkára — moldvai csángó — lajtorja. Ered. oláhból: scară. Nyr. 30:181.

***Szoba** — Palóczság. Tsz. — padlás, vö. ház. Tsz. 349.

***Szomogy** — Kemenesalja, Tsz. — épület alja, belseje, koszorúzatja. (Talán a háztető alja, koszorúzatja). Tsz. 350.

***Szucsu alja** — Székelyf., Tsz. — kemencze alja. Tsz. 352.

***Szuglya** — Kemenesalja, Tsz. — kályha melléke. Tsz. 352.

***Szurdék v. szubulyék** — Székelyf., Tsz. — szeglethely; kunyhó v. kis ház. Tsz. 353.

***Szurdik** — Kállay gyűjt., Tsz. — kuczkó, kuczik, kemencze mögötti hely. Tsz. 353.

***Szuszék** — Gömör m., Palóczság, Szatmár m., (Szilágy m.) — gabonatartó nagy szekrény. Tsz. 353.

***Szusztora** — Székelyf., Tsz. — viasz seprejéből csinált mécs, *a kenyér bevetésénél szolgál. Tsz. 353.

***Szuvat** — Székelyf. — tűzhelyről, ház oldaláról megégve v. száradva lehulladozó tapaszföld. Tsz. 354.

***Talpfa** — Lz. — a sövényház alsó kerete.

***Támasztó-istápok** — Ver. 42. — *Grallae.* Német: Staltzen.

***Taráta** — Kemenesalja, Pápa vid., Balaton mell. — elhagyott, pusztulásnak indult udvar, kert, ház. Tsz. 358.

Tarogja — Szeged — létra, *lajtorja* nem használatos. *Nyilván *saroglya.* Nyr. 7:236.

***Tatarozni** — Balatonmell. Tsz. — javítni, igazítni p. o. házat, fedelet, stb. Tsz. 359. Országosan használt szó.

***Tégla, zsindel (sindel)** — Ver. 105. — *Tegula.* Ném.: Tack-Ziegel. Dalmát: Simla.

***Tető** — Málnás, Háromszék m. — Az épületeket azelőtt *bükkfatéglával* (l. o.) fedték; ma már zsindely v. cseréppel fedik. Ver. 25. *Culmen.*

***Tévő** — Lz. — a mivel a búbos kemencze szádját betámasztják.

Tiny — hol? Nyr. 12:528. — kerítés.

Tok — Ludashalma, Hortobágy, MNy. VIII:282. — az ajtó és ablak kerete.

Tombácz — Közép-Baranya — kapuszár; Szegeden család neve. Nyr. 3:327.

Tomó — Pannonhalma — kereken járó gyermekfekhely, melyet nappalra ágy alá tolnak. Nyr. 12:188.

Tóp — M.-Zalaapáti — küszöb, pl. ablak *felső-tópja**= szemöldöke.

Tornácz — Lz. — a ház hosszában és az utczára eső részen is. Oszlopos, födött hely,

Tőczik — Kassa vidék — sárból tapasztott, fehérre meszelt padka, melyet nyáron ülőhelynek használnak. Nyr. 18 : 431.

Tőczike — Hegyalja — sárból készült ülőke a ház előtt. Nyr. 24 : 480.

*****Tőtés** — Málnás, Háromszék m. — folyosó. Vö. ház.

*****Türem vagy törem** — Pápa vid. — omladék, falnak megromlott része. Tsz. 372.

*****Tüszhely** — Málnásfürdő — pásztoroké, részei: czépus, czépusszeg, üstrúd, zsendiczefőzőüst.

*****Tüzelő** — Málnás, Háromszék m. — a mögötte álló *sütőkemenczével* együtt a ház ereszének több mint $^{1}/_{3}$-át foglalja el. Részei: *katlan*, felül betapasztott üsttel. A katlan nyílása a tüzelőbe szolgál; *puczok* téglapócz, melyre a tüzelőfa végét támasztják; *kemencze száda* (szája); *tüzelő alja*, téglából, kő- v. földből rakva, tapasztva és meszelve; *térdelő lik* a gazdasszony a kenyér bevetésekor ide dugja a lábát; *üstrúd* (szolgafa); *üstrúdtartó*; *üstrúd karja*, erre akasztják az üstöt; *faszeg* tartja az üstrúd karját magasabban v. alacsonyabban; *tüzelő kéménye*; *tüzelő felső része*. Alakilag megegyezik a *guzsbá*-val.

*****Tüzelőhely** — Vacsárcsi, Csík m. — kövekből összerakva; néha vályogból és sárral összeragasztva és kitapasztva; könyökös forma.

*****Tűzhely** — Ver. 37. — *Focus.*

*****Tűzhely** — Selye, Maros-Torda m. — a *cserepes*nek (l. o.) emelkedett alapja, kb. 20 cm magas. Kőből rakva és sárral összetapasztva, ú. m. a ponk is.

*****Tűzhely-ponk** — Selye, Maros-Torda m. — Vö. ponk; cserepes.

Udvar — Szőkefalva, K.-Küküllő m. — nemesi kúria. Nyr. 15 : 284. *Ver. 17. — *Cavaedium*: dalmát: *Dvor. Ver. 25. — *Curia.*

Üsztürü — Zilah — ágas-bogas fatörzs v. szegekkel kivert faállvány a lóhere szállítására. Vö. Ösztörű. Nyr. 28 : 232.

Vájkolás — Kis-Solymos. — Lz. — tapasztás. L. vakolás is.

Vakolás — Lz. — itt egy a tapasztással.

Varáta — vrata — kapu, tót. Nyr. 35 : 289.

*****Vasmacska** — Selye, Maros-Torda m. — a tüzelőfa hátulsó végének felpóczolására szolgál. Vö. ponk, puczok.

*****Vendégüst** — Lz. — kis üst, mely a „katlan“ fölött lánczon függ.

Verécze — Bihar — kis léczes ajtó. Tsz., verőcze. Nyr. 3 : 232.

*****Verem** — Ver. 95. — *Scrops.* Scrobs PPBod. *Ver. 39. — *Fovea.*

*****Verőcze** — Kállay gyűjt. — félajtó farostélylyal. Tsz. 383., l. Verécze.

Verőczke — Fűr, Komárom m. — udvar- v. kerti deszkaajtó. Nyr. 18 : 528.

***Vérte** — Barkó szó, Tsz. — ház homloka, l. vértelek. Tsz. 383.

Vértelek — *Diósgyőr, Barkó szó — a padon elzárt hely. A ház homlokzata, melyet a fedél △ alakra alkot; nyilván abból a korból való, mikor az ellenség leütött fejét ott tűzték ki. A nép már nem tudja rendeltetését. Tsz. 383.

***Vert ház** — Lz. — földből vert falakkal.

***Vigyor** — Göcsej — két egymáshoz szabott deszka vagy padló között maradt vagy támadt hasadék, üreg. A vert falnak való. Tsz. 385.

***Viskó** — Székelyf., Balaton mell. — kisded, alacsony ház. Tsz. 387.

***Vityilló** — viskó, kunyhó. Alföld, Tsz. 388.

Vóró — Szt.-Lőrincz, Baranya m. — varrófa, koszorúfa (épületeknél). Nyr. 17 : 381.

***Zábé** — Székelyf. — lásd kapu-zábé, kapu-láb, kabu-bálvány stb. Tsz. 389.

Zakota — Nagybánya, Szatmár m. — szalmából, *törekből* földbe vert karók közé rakott fal, az ólaknál, hogy ezek télen át melegebbek legyenek. Nyr. 15 : 191.

Zám — hol? — véghely. Nyr. 12 : 528.

Zárló-fa — Mátyusföld, Bodrogköz — a fazávároknak a nyelve, a mi az ütközőbe belecsappanva, az ajtót becsukja. Szegező-fa — Bodrogköz — ennek a zárnak a kulcsa; annyi szeg van belefúrva, a hány rovátkája van a zárolónak. Nyr. 17 : 555.

***Závár, fazár** — Barkó szó, Göcsej — fakilincs, fából készült zár. Tsz. 390.

***Závár (zavor)** — Ver. 122. — Dalmát: *Zatvor*, „zárd be", ellentétje az *Otvor* = nyisd ki!

***Zavara** — Székelyf. — hasogatott fenyőből készitett kerítés, melyet a kettősen lerakott karók közül könnyen ki lehet szedni s így átjárót nyitni. Tsz. 390.

***Zomogyalja** — Kemenesalja — lásd ragalja. Tsz. 392.

Zugla — Tallós, Mátyusföld — zsákutcza. Nyr. 16 : 382.

***Zsendéj** — Székelyf. — zsindely. Tsz. 394.

***Zsidecz** — Székelyf. — magas mart alatti lakóhely. Tsz. 395.

Zsindel (sindel), tégla — Ver. 105. — *Tegula*. Német: Tackziegel.

***Zsúp** — Székelyf., Erdély — kicsépelt kéve, egybekötött szalmacsomó. Tsz. 397. Van különben nemcsak szalmazsúp, hanem nádzsúp, kórézsúp (= kukoriczaszárakból). — **Zsúp** — stipula. Ab kfnémet: schoub, kfnémet: schob. Nyr. 24 : 404.

***Zsúpolni** — Székelyf. — szalmával fedni. Tsz. 397.

Járóművek és részek.

△ **Ágasfa** — a nyujtószárny. Nyr. 29 : 187.

△ **Ágasgyűrű** — a fojtókarika. Nyr. 29 : 187.

△ **Ágaspánt** — az ágasfákat szilárdító, hajlított vaspánt. Nyr. 29 : 187.

Ágasszög — Vas m. — a hátsó tengely ágasát a nyujtóhoz erősítő szög. Nyr. 30 : 100.

Ágastartó — Csongrád — alkalmazzák a szekér hátulsó tengelyére, hogy a szekéroldal a kerékkel ne érintkezzék. Nyr. 9 : 89.

***Ágos** — Bugacz-Monostor — villavégű karó a taliga rúdjának föltámasztására.

△ **Agy** — kocsikerék közepe, a melybe a tengelyszára szolgál. Vö. fej, kerékagy, kerékfej. Nyr. 29 : 187.

△ **Agycsap** — a küllőt az agyba erősítő csap. Nyr. 29 : 187.

△ **Agykarika** — a kerékagyat repedés ellen védő vasgyűrű. Nyr. 29 : 187. Némedi, Tolna m. — tőkarika. Nyr. 29 : 382.

△ **Agypersely** — a persely. Nyr. 29 : 187.

△ **Agypuska** — a puska, l. puska. Nyr. 29 : 187.

△ **Agytorka** — a kerékagy belseje. Vö. *végiglyuk.* Nyr. 29 : 187.

Agyvégkarika — Csongrád m., Hantházapuszta — a kerékagy külső felén levő karika. MNy. I : 139.

Ajanca-szekér — ajancha-szekér, Beszt. szószed. Porosz lengyel vidéken: *oynitz*wagen. Tagányi szerint a szláv *ojnice* v. *ojnica*ból ered: villaalakú rúd egylovas taligákon v. kocsikon. *Deichselwagen* (egy) rudas szekér. *Oynicz*-equus, equus dysel vel rympfert XIV. sz. Kropf L. Nyr. 28 : 87. *A megfejtés az, hogy szlávban — tótban — *oye* vagy *oje* a *szekér rúdja,* ez a szekér tehát *rudas szekér,* azaz: Deichselwagen, és logice az equus dysel (= Deichsel), az Ojnicz-equus-Deichsel) magyarul a *rudas ló* = Deichselpferd. A „vel rympfert“ nem ide tartozik, mert az a *gyeplősnek* felel meg.

Aksa — Lz. — karó, melyet a rakodó szekér négy sarkába dugnak. Más néven *czepusa* (oláh). *A debreczeni *rakoncza.*

Al-cserény — Kecskemét — a szekér fenekén a két deszka. Nyr. 19 : 46.

***Alj** — Csíkszék, már XVII. sz. — meredek helyről való hordáskor a szekér után kötött friss vágású fenyőfa, a kerékkötő bocskor helyett; máskép *„farkaló“,* l. azt.

△ **Alj** — l. szekéralja. Nyr. 29: 185.

△ **Aljszög** — a förgettyűt, vánkost és tengelytőkét forgatható módon összekötő, közepükön átütött szög, azért *aljszög,* mert a szekér alját tartja össze; vö. derékszög, csinszög, nyujtószög. Nyr. 29 : 186.

△**Álló-fölhércz** — az olyan f., a melyet a fölhérczszög mozdulatlanul rögzít a rúd tövéhez. Nyr. 29 : 186.

△**Alsó marokvas** — az olyan marokvas, a mely alul erősíti a fatengelyt. Nyr. 29 : 187.

Alsó oldalfa — Szentes — a szekéroldal alsó gerendája. Nyr. 29 : 381.

△**Alsó sallangó** — az alsó villatartó karika. Nyr. 29 : 188.

△**Alsószár** — a szekéroldal vagy lajtorja alsó gerendája. Nyr. 29 : 187.

△**Alsövény** — a szekérderék alja v. feneke, ha nem tömör, csupán egy-két lazán egymás mellé fektetett deszkából áll. Nyr. 29 : 187.

Atyafitagadó — Apátfalva, Mátravid. — kétkerekű taliga, tréfás. Nyr. 24 : 288.

Bacsiszta — Tokaj, Hegyalja. — Ezt az eszközt a szekér tengelyeire szokták tenni, a levett oldal helyébe, a midőn is a lőcsök helyett az oldaldeszkát a bacsiszta négy rakonczája tartja. Nyr. 23: 239.

Bak — németül bock, pl. der bock auf dem Wagen. Nyr. 24:59.

Bakkszekér — Zilah — kétkerekű taliga, mit az emberek húznak. Nyr. 28 : 231.

Bakócza — 1. bakszán, vendégszán, Cserhát, Háromszék m.; 2. egy ló után való kis lószekér, Torda-Aranyos m. MNy. I : 428.

Bakonta — Hétfalu, Brassó m. — erdőlő szánnak az a nyujtványa, hova a terhet teszik. Nyr. 16 : 478.

Bakos — Barkóság — szánkózásnál a szánkó végén álló. Nyr. 32 : 520.

Bakszán, négyesszán — Bethlenfalva, Udvarhely m. — ökröt és lovat fognak bele. Nyr. 34:277.

Bakszekér — Répcze-Szent-György, Vas m. — egykerekű targoncza. Nyr. 18 : 480.

Banári-kocsin — M. ó. Kecskemét — képletesen = gyalogosan.

Bërcze — Hont és Bars m. — a hámfa. Nyr. 29 : 382.

Bézsa, birzsa — moldvai csángó — bérkocsi. Oláhból; birjă. Nyr. 30 : 179.

Biga — kétkerekes taliga és nem kétlovas szekér. „1 den. vel denariata panis debetur de biga *ferrata* de *non ferrata* nisi obulus debetur.“ (1252.) Th. *vasalt taliga* 1 den. vámot fiz., *fakó taliga* 1/2 den. vámot fiz. „Currus *vassatus* diversis rerum generibus oneratus“ Fejér CDIX. III : 47. 1359. Fakó szekér: *currus ligneus sine ferramento* MA., PPBod. Kropf. Nyr. 28 : 87.

‡**Bihal-szekér** — Háromszék m. — bivalyhúzta szekér. Mtsz. I. 138.

Billankó — Váraszszó, palócz vidék — az a fa, amire a lógós ló hámfájának kötelét kötik; „*billankó* minden, a mi lóg, billangózik.“ Nyr. 26 : 383.

Birfa — Bereg m. — szekéroldal, melynek egyes fokait *záp*nak hívják. Nyr. 6 : 425.

***Bogárhátú szekér** — l. ponyvás sz.

△**Boka** — erősíti a küllőt a talpba. Nyr. 29 : 187.

Borfa — Felső-Őrvidék — deszkás szekéren az oldalnak a teher tartására szolgáló alsó fája. Nyr. 32 : 176.

Burcsik — Zala és Vas m. — ernyő, fedél a szekéren. MNy. I: 378.

△**Bütü** — a szekéroldal szárainak végei. Nyr. 29 : 188.

Cságatyú — Szentes — görbe vas, mely a vánkus bal végéből a *vezérbe* (l. o.) hajlik, a hol rajta lyukak vannak és egy szög, úgy hogy a *csás kereket* elébb v. hátrább lehet váltani. Nyr. 17 : 45.

Csap — erősíti a küllőt az agyba. Vö. agycsap. Nyr. 29 : 187.

Csáskerék — Szentes — l. a cságattyú magyarázatában, különben a bal kerék. Nyr. 17 : 45.

Csásnyila — Szentes — a keréktengely baloldali tengelynyila; *a baloldali ökör is csásökör. Nyr. 29 : 381.

△**Csatlás** — a fölhérczet a rúdszárnyakhoz erősítő görbült vasrúd. Ha nem vezetik a rúdszárnyig, hátulsó része „csészében“ = karikában végződik, a melyet a tengelyszáron helyeznek el. Nyr. 29 : 186.

Cséptetyű-ág — Palóczság — a szekérrúd kétágú része az első tengely alatt. Nyr. 22 : 33.

Csetenyés szekér — Kalotaszeg — ezzel hozzák este haza a menyasszonyt. Gyarmathy Zsigáné „A fiatal pap“ cz. regényében. Nyr. 16 : 142.

Csikojtó — Szentes — kétháram lánczszemből és egy karikából álló szerkezet, a tézslának a rúdfejhez való ragasztására. (L. járom kategóriában.) Nyr. 29 : 381.

***Csikoltó** — Szilágyság — a tézslát a rúdhoz foglaló láncz (négyes ökörfogatnál).

Csín — Szily K. szerint — bonyolódott rész, szerkezet. „Egy öreg nyári szekér csínjával 5 forint; nyári elő-csín 1 frt; utolsó csín 84 denár.“ II. Rákóczi Ferencz limitatiója 1706. Uo. „Öreg fakó szekér 3 frt; első csín 60 d., utolsó csín 42 d. Fakó kocsi csín 1 frt 30 dr., első csín 30 dr., utolsó csín 24 dr. Egy pár taligakerék tengelyestül 60 d.; csín nélkül 48 d.“ *Csín* Lévay J. szerint: *Első csín*: nyujtó (achsenstok) rúd 2 szárnya, símely, fergettyű és juha (joha). *Hátulsó csín*: símely, nyujtó 3 ága. (L. Asbóth Nyr. 28 : 481—491). L. bőven Szily: Nyr. 28 : 250. — △**Csín** — Szentes — összefoglaló csap pl. kocsin, hordón. Nyr. 29 : 281. L. szekércsínja. Nyr. 29 : 185.

△**Csínszög** — az alszög. (Csínszög azért, mert a csínt tartja össze.) Nyr. 29 : 186.

Csoklya — Hétfalu, Brassó m. — fáthordó gyalogszán. Nyr. 21 : 144.

Csótánfa — Felső Őrvidék — deszkás szekérnél a két felső oldalfa; ezekre aggatják az összetartó lánczokat. Nyr. 32 : 176.

Csörény — Csurgó, Somogy m. — a kocsi hátulsó oldala = *a kas fara. Nyr. 21 : 143.

⁑**Csuszkó** — Szeged — lejtőn leereszkedő kocsi kereke alá illesztett vas v. fadarab. *Rendes neve *bocskor* és *talabor*. Mtsz. I : 371.

Csúszóvas — Németi, Tolna m. — a kerékkötő. *Talabor. Nyr. 29 : 382.

△**Csusztató** — a vánkos és förgettyű között a vánkoshoz és rúdszárnyakhoz elül-hátul lekötött vasrúd; ugyancsak ez a neve a förgettyű alsó lapjára erősített, kopást megakadályozó vaslemeznek, a melyet csusztatópántnak is neveznek. Nyr. 29 : 186.

Csusztatópánt l. csusztató.

△**Csütke** — Erdély — a szekéroldal két szélső zápja. Nyr. 29 : 188.

Czúg — Barkóság — előfogat. Nyr. 32 : 521.

Czuppánt — Vas m. — vaslemezek, a melyek a vánkost a tengőhöz erősítik. (A czuppánt szó megvan a szélmalomban is; czuppánt = czugpánt = Zugband.) Nyr. 30 : 100.

Darabonca — Hertelendyfalva — csángó-talicska (*egykerekű). Nyr. 28 : 523.

Dëlëzsán — Érmellék — széna- v. pelyvahordó kétkerekű kocsi. *Nyilván tréfás, a delizsánczra (Diligence) az egykori postakocsira szabva. Nyr. 29 : 334.

△**Derékkötés** — a hasló. Nyr. 29 : 187.

Dérékszég — Csík m. — az a szeg, mely a szekér hátsó felét az elsőhöz köti. Nyr. 7 : 41.

△**Derékszög** — az aljszög. Nyr. 29 : 186. (Vas m. Nyr. 30 : 100: dërikszëg.)

△**Derékszögtok** — a foglaló. Nyr. 29 : 186.

Digó — Ada, Bács m. — olasz munkások kétkerekű kocsija. Nyr. 27 : 412. (A talián munkás *digós* uo. Nyr. 27 : 468.)

Dragacs — Ada, Bács m. — láda nélküli talicska, targoncza. Szlávos. Nyr. 27 : 477.

Drékszëg — Csík m. — a szekér első tengelyét és nyujtóját erősíti össze. Nyr. 26 : 331.

△**Durung** — Némedi, Tolna m. — a szekéroldalszárai. Nyr. 29 : 382.

△**Dülése** — van a keréknek, illetve küllőinek. Vö. *hajtása*. Nyr. 29 : 187.

△**Éha** — a juha. Nyr. 29 : 185.

Éha — Kis-Kun-Halas — a kocsi belső részében levő keresztfa (a régi *joh* változata). Nyr. 14 : 478.

Ekhó — Debreczen — szekérernyő, négy lábon a szekér két oldalához erősítve. *Visszhangos — Echo — mert felfogja a zajt. Nyr. 11 : 189.

*__Ekhós szekér__ — általánosan — fedeles szekér, az „echó"-tól „mer erősen hallik benne a zaj." Bőrrel vagy gyékénynyel fedve, a fedél négy rúdon áll.

△**Ellentartó** — a nyaklószög. Nyr. 29 : 185.

Előágas — Alsófehér m. — a rúdágas. Nyr. 23 : 576.

△**Elülső alj** — vagy elülső csin, a szekér elülfekvő főrésze, forog, ellentétben a rögzített hátulsó alj-al. Nyr. 29 : 185.

Eplény — Szentes, Csongrád m. — a szántó alsövénye, kettő van: első és hátulsó keresztben a szán talpára, erre jönnek a deszkák s ezekbe vannak erősítve a rakonczák is. Nyr. 16 : 94. — *__Eplény__ — Szilágyság — a szántalpakra erősített keresztpallók.

Eplényes — Veszprém — szánkó, melynek elől kiálló rúdja van. Nyr. 15 : 334.

Epliⁿ vagy **empli**ⁿ — Zilah — szánon. Két talp van, azon négy láb s a két talpat összeköti a négylábon keresztülálló *epli*ⁿ. Erre jön a kas vagy deszka. (Vö. *eplény*, székely.) Nyr. 28 : 232.

△**Erősítő** — a szálkavas. Nyr. 29 : 187.

Fakószekér — már a régiségben is a vasalatlan — a szegénység szekere. Vö. biga.

Fakutya — Zilah — a szekérkerék megkötésére használt kis faválu, l. bocskor, talabór. Nyr. 28 : 232.

Fallat — Csík m. — oldaról a szekér, mikor lejtős helyen megy. *Nyilván farol. Nyr. 26 : 332.

Fallik — a szán oldalas úton. — Székelyf. *Nyilván: *farol.* (Farlik.) Nyr. 25 : 46.

△**Faműves** — Rákóczi Ferencz 1706. évi rimaszombati limitatiója — kerékgyártó. Nyr. 29 : 185.

Farhécz — Hétfalu, Brassó m. — ferhécz. *A rúd végén keresztbeálló, vasalt fa, melyhez a hámfák kapcsolódnak, vasalása a két első kerékhez szolgál. Felhágásra is szolgál. Nyr. 16 : 478.

△**Farik** — Vas m. — farék; ez tartja a nyujtó végét szorosan a hátsó tengelyben. Nyr. 30 : 100.

Farkaló — l. Alj. *

△**Fej** — a kerék agya. Nyr. 29 : 187.

Fejall — Göcsej — főalj, de nem vánkos, hanem csak átvitt értelemben használva. Pl.: *Szekér fejall*: a rakodott szekérnek egyik szárnyát, csúcsát jelenti; *föld fejall:* a földnek keresztben szántott széle. Nyr. 12 : 46.

Félló — egyes ló a kocsi előtt, ad normam félszem, félkéz stb.

Félló talyiga — „Apám uram kocsija." Hódmezővásárhely, MNy. II : 136.

Felső oldalfa — Szentes — a szekéroldal felső gerendája. Nyr. 29 : 381.

△**Felső szár** — a lajtorja felső gerendája. Nyr. 29 : 187.

Felyhercz — Mezőszilvás, mezőségi oláh — felhércz. L. farhécz. Nyr. 37 : 220.

△**Fenék** — a szekérderék tömör alja. Vö. *alsövény*. Nyr. 29 : 187.

Fentő — a küllő. Nyr. 29 : 187.

△**Fergetyű** — Szentes — a förgettyű. Nyr. 29 : 381.

Ferhécz — a német *vorholz*ból. L. forhécz. Nyr. 24 : 207.

△**Fërhécz** — Hont és Bars m. — a fölhércz. Nyr. 29 : 382.

△**Fog** — Erdély — a záp. Nyr. 29 : 188.

Fogantos hintó — ötödik vasfogantos hintó. Monaki Mihály 1651. invent. Nagybánya, v. levtár. Nyr. 24 : 575.

***Fogas** — Bölön — létraszerű szerkezet a széna számára. A német Raufe.

△**Foglaló** — jobb fajtájú szekéren a förgettyű, vánkos és tengelytőke közepén átütött hüvelyes vas, a derékszög tartására. Vö. derékszögtok. Nyr. 29 : 186.

Fojtó karika — Csík m. — a tengely végén van; a tengelyt és a párnát kapcsolja össze. Nyr. 26 : 332. — △**Fojtókarika** — a nyujtót és ágasfáit a nyujtó mellső végén összekötő vaskarika. Vö. ágasgyűrű. Nyr. 29 : 187.

△**Fojtópánt** — a tőkepánt. Nyr. 29 : 186.

Forgătăŭ — Erd. Érczhegység, móczok — forgató. A gyeplőn és a nyaklón levő vaskarika. Nyr. 34 : 251.

△**Fölhágó** — a hágcsó. Nyr. 29 : 187.

Fölhécz, főhécz — Czegléd — a melyen a szekéren a kisefák lógnak. Nyr. 22 : 375.

△**Fölhércz** — a rudat töve táján keresztező, a hámfákat tartó rúd. Csatlás erősíti a rúdszárnyakhoz kétoldalt, fölhérczszög foglalja a rúd tövéhez. Vö. förhécz, mozgó — f., álló — f., förhéncz. Nyr. 29 : 186.

△**Fölhérczhorog** — a fölhércz végén kiálló horog, a hámfa hámtűkarikájának tartására. Vö. förhéczkapocs. Nyr. 29 : 186.

△**Fölhérczszög** — a fölhérczet a rúd tövéhez foglaló szög. Nyr. 29 : 186.

△**Fölső sallangó** — a felső villatartó karika. Nyr. 29 : 188.

△**Förgettyű** — az elülső szekéraljnak alapgerendája, mely a szekéroldalt és a feneket tartja. Vö. fürgentyű, fürgető. Nyr. 29 : 186.

△**Förhécz** — a fölhércz. Nyr. 29 : 186.

△**Förhéczkapocs** a fölhérczhorog. Nyr. 29 : 186.

Förhéncz — Vas m. — a fölhércz. Nyr. 30 : 100.

Furik — Gömör m. — a. m. targoncza. Talán Fuhrwerkből? Cz. F. Furik — Miskolcz — talicska. Talicska uo. = egykerekű, két nyéllel ellátott láda. Ettől a Targoncza abban különbözik, hogy ennek csak hátsaraglyája van, de ládája nincs. *Furik* német ere-

detű, tót kicsinyítő *ik* képzővel. Nyr. 26 : 227. — **Fúrik** — Gömör m. — egykerekű targoncza. Németből — Fur — tótba, innen magyarba átvéve. Nyr. 22 : 431.

Furmányos szekér — Tarczal — a lengyelek nagy társzekere. A félmultban az országos forgalomban az volt, a mi ma a vasút. Nyr. 17 : 565.

△**Fürgentyű** — a förgettyű. Nyr. 29 : 186.

Fürgete — Balatonmell., Tud. Gyűjt. 1839. — szekéren. *A fergetyű. Nyr. 34 : 484. — **Fürgete, Gyuha** — Balatomell., Tud. Gyűjt. 1839. — szekéren. *A fergetyű és a joha. Nyr. 34 : 531.

△**Fürgető** — Vas m. — a förgettyű. Nyr. 30 : 100.

Fürgető — Beő-Sárkány, Rábaköz — ötödik kerék a kocsinál. Nyr. 18 : 48.

△**Fürhécz** — Szentes — a szentesiek két f.-t különböztetnek meg, *első f.*-et és *hátulsót.* (Négyesy.) De melyik a hátulsó? *A felhágó, a melynek vasalása a hátulsó tengelyhez fűződik. Vö. hágcsó. Nyr. 29 : 381.

Görbefa — Szentes — a saroglya oldalfája. Nyr. 29 : 381.

Gyeplűtartó — Szentes — a szekér felső oldalfáján, a mellső vége táján, a lőcs előtt **C** alakban felhajló vasalás. Nyr. 29 : 381.

△**Gyuha** — a juha. Nyr. 29 : 185. — **Gyuha** — Balatonmell., Tud. Gyűjt. 1839. — juhafa a szekéren. *A rúd két ágát összekapcsolja. Nyr. 34 : 484.

△**Hágcsó** — a hátsó csatláshoz erősített fölhágó. Nyr. 29: 187.

Hajlok — kocsitető. M. elem é.-szláv nyelvekben. Nyr. 17 : 304.

Hajszásnyila — Szentes — a keréktengely jobboldali tengelynyila; a jobboldalra fogott ökör is hajszásökör. *A lónál a jobboldali lógós is hajszáslógós. Nyr. 29 : 381.

△**Hajtása** — van a keréknek, ill. küllőinek. Vö. dűlése van. Nyr. 29 : 187.

Hámfa — a fölhérczhorgon vagy förhéczkapcson a hámtűtáska és hámtűkarika közvetítésével megerősített, a lovak hámját tartó lengő fa. Vö. kisafa, késafa, bërcze. Nyr. 29 : 186.

Hámfakarika — Némedi, Tolna m. — ez köti össze a hámfát a förhéczczel. Nyr. 29 : 382.

Hámfapánt — Szentes — a hámtűtáska. Nyr. 29 : 381.

△**Hámtűkarika** — a hámtűtáskát a fölhérczhoroggal összekapcsoló karika. Vö. ragasztókarika. Nyr. 29 : 186.

△**Hámtűtáska** — a hámfa közepén levő bőrkarika, a mely a hámtűkarikát tartja. Vö. húzótarsoly, hámfapánt, tasli. Nyr. 29 : 186.

Hant — négykerekű bányásztaliga. Szep. szász Hundból. Nyr. 24 : 250.

Háráb — moldvai csángószekér. Nyr. 31 : 84.

△**Hasló** — a szekérderekat a nyujtóhoz szegező vagy erősítő, így szilárdító gerenda vagy láncz; azért *hasló*, mert a szekér hasatáján van. Vö. derékkötés. Nyr. 29 : 187. — **Hasló** — Balatonmell., Tud. Gyűjt. 1839. — a szekéren = fenék. Nyr. 34 : 532.

△**Hátsóágas** — a nyujtószárny. Nyr. 29 : 187.

△**Hátsó csatlás** — személyszállításra is szolgáló szekéren, a hasló végeiből kiinduló és a hátsó tengelyszárra csészével illeszkedő, lefelé görbülő vasrúd, a mely, a mellett, hogy növeli a szekér szilárdságát, a fölszálláshoz szolgáló hágcsó alakítására is módot nyujt. Vö. *hátulsó csatlás*. Nyr. 29 : 187.

△**Hátulsó alj** — vagy csín, a szekér hátulsó, rögzített főrésze, ellentétben a forgó elülső aljjal, vagy csínnal. Nyr. 29 : 185.

Hátulsó csatlás — Szentes — a hátsó csatlás. Nyr. 29 : 381.

Hecsko — Baranya m. — a talicska hevedere. Nyr. 2 : 184.

Hételő — Markaz, Gyöngyös körül — előfogat 24 órára. Nyr. 27 : 44.

Hintyó — Gömör m. — hintó, kocsi (Felső-Balog) kizárólag a rúgós. Nyr. 22 : 479.

Homlokdeszka — Negyed — a kis saroglyát helyettesítő deszkalap a szekér elején. Nyr. 23 : 576.

***Hóperecz** — Avas, Szatmár m. — pereczalakú, a hó tetején való járásra. Hegyi téli közlekedési eszköz. A német Schneeschuh.

Hosszú fürgetyű — Némedi, Tolna m. — lőcs nélküli kocsin a hosszú rakoncza. Nyr. 29 : 382.

△**Húzótarsoly** — a hámtűtáska. Nyr. 29 : 186.

Hűrgész — Csikszentdomokos — a ki a szekeret rúdjánál fogva kormányozza. Nyr. 32 : 326.

***Igás szekér** — általánosan — a gazdasághoz való szekér—lovas és ökrös.

△**Iha** — a juha, joha. Nyr. 29 : 185.

In — Szatmár vidéke — a szekéroldal ina, zápja. Nyr. 34 : 382.

Ju — több helyen Mtsz. — a juha.

Juh — Mtsz. — a juha. — **Juh** — Barkóság — szekérrész, az ún. ötödik kerék. Vö. joh. Nyr. 32 : 522.

△**Juha** — a rúdágasokat összekötő lécz. Vö. iha, gyuha, éha, léhafa, ziha, ju, juh, léha. Nyr. 29 : 185.

Juha — Túrkeve — a rúdszárnya végén keresztüllevő rész, l. joh. Nyr.

△**Kaflantyú** — a ragasztószög. Nyr. 29 : 185.

Kanczaoldal — M. ó. Kecskemét — olyan szekér, a melynek oldalában nincsen kereszt.

Káré — Érsekujvár — kétkerekű taliga, feneke és oldalai

berczékkel vannak ellátva, ember húzza. Nyr. 8 : 282. Mátyusföld, Nyr. 20 : 325. Uo. — **Kâré** = kétkerekű szekér. A német Karrenből.

Káré — a német *Karren*-ből. Nyr. 24 : 297.

△**Karikás marokvas** — az olyan marokvas, a mely körbefutva, erősíti a fatengelyt. Nyr. 29 : 187.

Karucza — Zilah — kis szekér, parasztszekér, targoncza. Oláh szó; eredete a német Karren. Megvan az erdélyi részben és a moldovai csángóknál. Nyr. 28 : 232.

Kasfar — Tokaj — a szekérkas hátulsó része. Nyr. 24 : 48.

Kászli — Dombóvár, Tolna m. — egylovas kis szán. *A német Kasztl. Nyr. 27 : 47.

Kázlo — Hetés, Zala m. — kázlofa. A szekéroldal fogait nevezik így. Nyr. 19 : 143.

Kenyeres taliga — Bugacz — l. a bugacz-monostori cserény mellett. *Ősfogl. 1898., pag. 30., l. Taliga. A m. ősf. kör. színes tábla.

‡**Kéreg** — Moldvai csángók — a szekér feneke, oldala, csinálják „kertelt vesszőből, doszkából, hárshéjból". Nyr. 31 : 84.

△**Kerékagy** — a kerék agya (l. o.). Nyr. 29 : 187.

△**Kerékfal** — a talp. Nyr. 29 : 187.

△**Kerékfej** — a kerék agya. Nyr. 29 : 187.

△**Kerékkötő** — kötél, gerenda- v. kapcsoslánez, a mely a lejtőn lefelé haladó kereket köti. Vö. kocsisarú, talpálló, talabor, csúszóvas, kerékkötővas. Nyr. 29 : 187.

Kerékkötővas — Némedi, Tolna m. — a kerékkötő. *Bocskor is. Nyr. 29 : 382.

△**Kerékszög** — a vastengely marokvasát a tengelyszárhoz kötő szög. Vö. végszög. Nyr. 29 : 187.

△**Keresztfa** — lőcstelen szekereken a szekéroldalakat, nagyobb megterheléskor összetartó rudak. Vö. kötő. Nyr. 29 : 188.

Kerík-kéve — Lozsád — a küllő. Nyr. 23 : 96.

△**Késafa** — a hámfa. Nyr. 29 : 186.

Késefa — Hegyalja — nagy hámfa, melyet előfogatoknál használnak s melyen két kisebb hámfa van megerősítve. *A debreczeni keresztes. Nyr. 6 : 425. — **Késefán járni** — Pázmány: „Jobb a papnak késefán járni, mint jámbor házasságban élni". A *késefán járó* nyilván a lógós lovat jelenti, melynek nem kell a többi két lóval a kocsi terhét húzni. Pallas Lexicon stb. „*Hámfa*" = „A lógós istrángját a *kisafára* kapcsolják." Pázmány világosan a lógóskodást értette mondásában. Az Utsz. tévesen adja a kisafa magyarázatát, mintha ez a négyesfogatban csak a két első lóé volna: valamennyi ló kisafánál fogva húz; a két első ló kisafája a keresztesen van megerősítve. A lógós ezen kívül jár.

Késleg — Csíkszentdomokos — a felhámozott lovat v. a rúdhoz fogott, járomban levő marhákat (külön, a szekérhez nem fogva) hajtani. Nyr. 32:327.

Kisafa — Resznek, Göcsej — hámfa, melyet akkor használnak, ha négy lovat hosszára fognak, az első lovak strágját (istrángját) a kisafához kötik, azért *kisafás* a nevük. *A magyarázat nem találó, mert valamennyi ló kisafánál fogva húz v. kisafán jár. Nyr. 12:188. — **Kisafa** — Lovasberény, Fejér m. — a lógós ló hámfája *és valamennyié. Nyr. 17:576. Nagy-kúnság. Nyr. 16: 332.

Kisafőn — Mezőszilvás, mezőségi oláh — késefa. Nyr. 37: 221.

△**Kisefa** — Szentes. — Négyesy szerint a szekérnek hámfája van és nem kisefája, mert ez afféle szabad fürhécz, a mely leakasztható, de hozzá is ragasztható ekéhez, boronához, vontatókocsihoz stb.; van két hámfája. Nyr. 29: 381. *A kisefa és változatai azonosak a hámfával, szabadon lógók, hogy a húzóistrángok ráburkolhatók legyenek. Nyr. 29:186.

Kisëfa keresztes — Szentes — ketteshámfa, levehető. Ezekre vetik az istrángot *két külön dolog, a kisafához az istráng, a kereszteshez a kisafa kapcsolódik. Vö. Kisafán járni. Nyr. 17:46.

Kísig — Bánffy-Hunyad — kisegítőrúd négyes v. hatos ökörfogatoknál. Nyr. 28:426.

Kis saroglya — Szentes — az elülső s., *a melyről a kocsis hajt. Nyr. 29:381.

Kóbor — Erdély — szekér födele. Német elem a m. nyelvben. *Az eredet *franczia*, a Couvert; a német az ágyburkot nevezte „*Kopper*decken-"nek = Couvert-Decken, mi pleonasmus. A Kóbor így a Couvert szüleménye. Nyr. 23:154. és 16:526.

Kóboros — Székelység — ernyős pl. szekér. Vö. Kóbor. Nyr. 2:470.

Koč — Hont m. — tót: kocsi. *Kočiš*. Uo. — kocsis. *Magyar elem a tót nyelvben. Nyr. 29:331.

Kocsi — Fejér m. — a jármű, ha lovak húzzák v. szamarak s négy kereke van; *Szekér* — uo. — ha ökrök húzzák; *Kordé* — uo. — ha csak kétkerekű; *Taliga* — uo. — szántásnál fordul elő *„az eke taligája"; különben elterjedt szállító kétkerekű alkotm.; *Talicska* — uo. — egykerekű, ember tolja s deszkákból összeállított taliga; *Dragacs* — uo. — Ua., ha léczekből van készítve. Nyr. 10:187. — **Kocsi** — Szentes — a lovas szekér, v. *lószekér*. Nyr. 29:381. — **Kocsi** — Kis-Kun-Halas — minden négykerekű járószerszám, *ha ló vonja*; ha ökör vonja: *szekér* a neve. Nyr. 15: 143. — **Kocsi** — Riedl Frigyes — német: *Kutsche*, franczia: *coche*, spanyol: *coche* (kocse), olasz: *cocchio*, angol: *coach*, lengyel: *kocz*, flamand: *goetse*, svéd: *kusk*. Conclusio: a *kocsi* szó, mint ezt Cornides fejtegette magyar

szó, „a mely a XV. században (*Már 1267-ben!) valószínűleg a komáromi *Kocs* helységtől vette nevét“, mely a magyar kocsigyártás székhelye volt. Nyr. 11: 103. — **Kocsi** — Szentes — a lovas fogat *járóműve, de nevezik *lószekér*nek is. Nyr. 29:381. — **Kocsi** — Bugacz, T. M. I. — lovasalkalmatosság. — **Kocsi** — szóról Szamota István. Nyr. 24: 554—556.

Kocsi eredete — Coch, Kocs községtől, innen a tót koč, német Kutsche. Réthei Prikkel M. Nyr. 27:385—388.

△**Kocsisaru** — a kerékkötő, talabór. Nyr. 29:187.

Kocsitámasztó — Némedi, Tolna m. — a macska. Nyr. 29:382.

Kóla — Heves m. — kordé, káré (szerb szó). Nyr. 27:524.

Kólé — Mátyusföld — kétkerekű taliga, feneke és oldalai deszkákból vannak összeállítva, kis ló v. szamár húzza. Nyr. 20: 325. Érsekújvár, Nyr. 8:282.

Kolesz — Török-Szent-Miklós — kétkerekű kocsi egy lóra. *A tót koleso = kerékből. Nyr. 31:52. Tokaj — kétkerekű talyiga, kordé. Nyr. 24:48.

Kolesz — Ónod vid., Borsod m. — nagy ökrös szekér, magas deszkaoldalakkal; rendesen törekhordásra használják. *A tót kolesoból. Nyr. 17:383.

Kolla — Tiszamente — kétkerekű taliga. Nyr. 26:140.

Kólya — Mátravidék — kétkerekű talyiga. Nyr. 22:288.

Kólyika — Szt.-Erzsébet, palócz vidék — talyiga. Nyr. 26: 384.

Konez fakóján — M. ó. Kecskemét — képletesen: gyalog.

Konicza — Hétfalu, Brassó m. — gyalogszánka. Nyr. 16:526.

*‡***Kordé** — kétkerekű szekér, leptika. Balatonmell., Göcsej. Kétkerekű taliga. Marczalmell., Tsz. 114. Vö. kordélni, uo. Kis-Kún-Halas — kétkerekű kocsi = *taliga. Nyr. 15:186.

Kotyiga, kocsiga — moldvai csángó — szekér. Ered oláhból: cotigă, kétkerekű taliga, félkocsi. Nyr. 30:180.

Kölöktézsla — Szentes — a rendes tézsla alatt nyulik el s arra szolgál, hogy az első pár ökörnek közvetlen kapcsolata legyen a rúddal s ne rongálják a hátulsó pár ökröt oly esetekben, ha nem egyszerre húznak vagy indítanak, kanyarodnak; e nélkül a hátsó pár ökör nyakára húznák a jármot vagy félrerántanák őket. Nyr. 29:382.

△**Kölyökrúd** — „az olyan tézslaféle, mely az elülső ökörpár nyakának tehermentesítése végett (négyökrös fogatnál) a hátulsó rúd felehosszaságáig visszanyulik és így erősíttetik meg.“ Nyr. 29:185.

Körpő, körpölyű — Balatonmell., Tud. Gyűjt. 1839. — a szekérrúd elejére erősített fa,

melybe az igatartó nyakszeg jár. Nyr. 34 : 485.

Körpöly — az ökörszekér rúdjának orrára szegezett fa, melybe egy az igáttartó nyakszeg jár. (Tsz.) Német: *körbel, kerbel;* szep. szász: kärbelből. Nyr. 24 : 300.

△**Kötő** — a keresztfa. Nyr. 29 : 188.

Közepső záp — Vas m. — a szekéroldal zápjait összekötő, a szekéroldalak közt, azokkal párhuzamosan haladó lécz. Nyr. 29 : 100.

△**Kupás marokvas** — a fatengelyt végén teljesen fedő s így erősítő marokvas. Nyr. 29 : 187.

△**Kutya** — a ragasztószög. Nyr. 29 : 185.

‡**Kutya** — Szilágyság — vályúszerűleg kivájt fadarab, melyet kerékkötőül használtak volt; = talabor, talpaló. Már rég kiment a divatból s ma a neve is csak öreg embereknél ismeretes. *L. bocskor, talabór. A 60-as években voltak vasból készült ilyen kerékkötők is, ma is vannak.

△**Küllő** — a kerék talpát az agytól kifeszítő karfák. Vö. fentő. Nyr. 29 : 187.

△**Küllőkarika** — a tőkarika. Nyr. 29 : 187.

Lajt — Dombóvár, Tolna m. — négykerekű vízhordó szekér, mely egy terheskocsira vaspántokkal erősített hordóból áll. Nyr. 27 : 47.

△**Lajtorja** — a szekéroldal. Lajtorja azért, mert a közönséges létra mintájára készült. Nyr. 29 : 187.

Laptika — Pápa, Veszprém m. — kétkerekű kocsi, min a gyöpmester az elhullott marhát hordja ki. Nyr. 16 : 527.

Léha — Hétfalu, Brassó m., Háromszék m., Mtsz. — a juha, l. azt.

△**Léhafa** — a juha. Nyr. 29 : 185.

Lensika — Kemenesalja, Tud. Gyűjt. 1829. — kétkerekű taliga, l. leptika. Nyr. 34 : 485.

Leptike — Óbecse, Bács m. — kétkerekű taliga. Nyr. 29 : 190. Ui. Kecskemét, Nyr. 10 : 381. Sopron, Nyr. 2 : 560. Dunántúl, Nyr. 5 : 228. L. laptika.

Lisza — Nyitra palócz — vesszőből font szekéroldal. *Egy a *lészával,* ez pedig nyilván a tót *ljeskatól* = Mogyorófa, Corylus avellana L. ered, melynek vesszeje a legkitünőbb a fonásra. Nyr. 28 : 496.

△**Lógázó fölhércz** — a mozgó fölhércz. Nyr. 29 : 186.

△**Lőcs** — a szekéroldalt támasztó görbített farúd. Részei a lőcsfej és a lőcs szára és lőcsvasa, a melyhez a lőcskarikák járulnak. Nyr. 29 : 186. — **Lőcs** — szláv eredetű; a tót *lévč*ből. Előfordul már M. A.-ban. Nyr. 27 : 322.

Lőcsből hámfa — Hódmezővásárhely. — Az egyszeri pap lőcsőt akart csinálni s hámfa lett belőle. Használjuk, mikor nem

esik meg, a mit akarunk. Nyr. 2 : 239.

△**Lőcsfej** — a lőcs felső vége. Nyr. 29 : 188.

△**Lőcsfoglaló** — a lőcsszár alsó végének vasalása. Vö. lőcskámva. Nyr. 29 : 188.

△**Lőcsgúzs** — a szekéroldal felső szárára erősített, a lőcsöt tartó hurok. *Gúzs vagy vaskapocs. Nyr. 29 : 188.

△**Lőcskámva** — a lőcsfoglaló, *a mely a lőcsfejet a szekéroldalhoz csatolja. Nyr. 29 : 188.

△**Lőcsös kocsi** — az, a melynek szekéroldalait lőcs tartja. Nyr. 29 : 187.

△**Lőcsszem** — a lőcsfoglaló végén levő karika, ezzel illik a tengelyszárra, a marokvas peremkarikája mögé. Nyr. 29 : 188.

△**Lőcstál** — a lőcsfej bevágása, a melyben a lőcsgúzs fekszik. Nyr. 29 : 188.

Lúszekér — Szilágysomlyó — lószekér, mert lehetne ökrös is. Nyr. 16 : 286. Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún m. Nyr. 26 : 188.

△**Macska** — akadályozza meg a fölfelé haladó szekér kerekét a visszagördülésben. Vö. kocsitámasztó. Nyr. 29 : 187.

△**Marokvas** — fatengelynél a tengely szárának végét megpántoló vasalás. Féleségei: alsó-, karikás-, szárnyas-, kupásmarokvas. Vastengelyen a marokvasat kerékszög köti a tengelyszárhoz. Nyr. 29 : 187. — **Marokvas** — Hol? — A fatengelyt a végén az alatta levő vas, a marokvas, egészen körülfogja, mintegy markolja. Így az egész vas hasonlít egy alkarhoz, mely végignyulik a tengely alatt s annak végét a kéz, azaz marok markolja. Török Bertalan. Nyr. 4 : 29.

Mázás (mázsás?) szekér — „Currus magnus summarius vulgo *mázás szekér*" 1435. Decret. Sigism. *Summarius* = teherhordó, innen a német *Saumthier* és magyar *szamár*. Kropf. Nyr. 28 : 87. — **Máza, mázás szekér** — szamár. Zsigmond 1435. okl. és 1405. decr. „extunc, si currus, in quibus huiusmodi Ballae etc. pondera adferentur, magni, onerati, vulgo *Masa* dicti existerint. 1280. Kún László adománylevele: „Nos Ladislaus ... volentes Monasterio B. Virginis de Kompold ... succurrere, Tributum ... concessimus ordinandum taliter, quod de quolibet curru salifero unum sal, et de uno curru qui *Masa*, vocatur unum pondus etc ... *Mázás szekér* (mázsás) tehervivő társzekér lehetett. A súlyról, a melyet elbírt, kapta nevét. *Szamár* az olasz *somaro*. (Középlatin: sagma, salma, sauma: onus, sarcina; ≺ sagmarius, sahnarius, sommarius, summarius.) Tolnai Nyr. 28 : 131.

Megközölni, megközletni valamit — Csík m. — a szekérrel úgy járni, hogy a kő vagy más útban levő tárgy a két igás és a négy kerék közt maradjon el. Nyr. 10 : 330.

△**Mozgó-fölhércz** — az olyan fölhércz, a melyet a fölhérczszög nem rögzít a rúd tövéhez mozdulatlanul. Vö. lógázó-fölhércz. Nyr. 29 : 186.

Nagy saroglya — Szentes — a hátulsó saroglya. L. azt. Nyr. 29 : 381.

Negj loúú zeker — Kolozsvári glossz. 1577. — quadriiugus. *Négylovas szekér. Nyr. 36 : 416.

Négyelő — Cz. F. — 1. Így nevezik néhutt a szokottabb nevű kisefát, (*azaz keresztest) vagyis a négylovas kocsi rúdjára akasztott hámfákat, melyek elé a két első lovat fogják. Négyelőnek mondják, mert csak akkor használják, midőn négy lovat fognak be. 2. Hosszú szíjostor, melylyel négy ökröt hajtanak, l. bakos.

△**Négyelő** — négyesfogatoknál a rúdvégszögre akasztott förhécz hámfái. Nyr. 29 : 187.

Négyelő ostor — l. Cz. F.

Nyakló — Pápa, Veszprém m. — a mivel a kocsirudat a ló nyakára akasztják. Nyr. 16 : 528. — **Nyakló** — Kis-Kún Halas. — *1. Az a szíj, melylyel az ostor a nyélre van kötve. 2. A melylyel a kocsirudat a ló nyakához erősítik. Nyr. 15 : 283.

△**Nyaklószög** — a rúdfej alsó részén álló szög. Vö. ellentartó. Nyr. 29 : 185.

Nyárs — Karczag — rakoncza. Nyr. 26 : 46.

△**Nyomórúd** — a rudalló. Nyr. 29 : 188. — **Nyomó-rúd** — nem trudes v. hypomochlium, hanem „pertica foeni pressoria, in curru rustica“ uo. Kreszn. v. druckstange, heubaum, Ball. *Az a rúd, a melylyel a felrakott szénát lenyomják, hogy ne szóródjék. Nyr. 28 : 171.

△**Nyujtó** — az elülső és hátulsó szekéraljat összekötő két, illetve háromágú rúd. Ágai a nyujtószárnyak. Nyr. 26 : 185.

△**Nyujtószárny** — a nyujtó két oldalsó ága. Vö. ágasfa, hátsóágas, utóágas. Nyr. 29 : 187.

△**Nyujtószög** — az aljszög, azért nyujtószögnek nevezve, mert a nyujtót is a csín vázrészeihez erősíti. Nyr. 29 : 186.

Oldalfa — Szentes — a saroglya rámájának szélső kerete. Vö. görbefa. Nyr. 29 : 381.

Oldalzáp — Szentes — a záp. Nyr. 29 : 381.

Orszok (orszak) — Székelyf., Erdély — rúdágast helyettesítő fa a szán orrán. Oláh elem a m. nyelvben. Nyr. 23 : 483.

Ökörrúd — Bölön, Háromszék m. — szekérrúd. *Nem elégséges magyarázat. Nyr. 34 : 106.

△**Pánt** — a rúdtő szalagos vasalása. Nyr. 29 : 185.

△**Párna** — a vánkos. Nyr. 29 : 186.

Pating — Kis-Kun-Halas — az ekét és taligát összekötő láncz v. gúzs. L. Csík m. Nyr. 12 : 189. és 15 : 333.

Patting — Lz. — (szláv) erős szíjú, a lőcsöt a szekérlajtorjákhoz köti.

Pengőkarika — Tokaj — a szekértengelyen levő lapos karika, mely peng, s a kerékagyat a szegtől védi. Nyr. 19 : 432.

△**Persely** — pörzsöl, pörsöly MTsz. A kerékagy vasbélése (a kerékagy torkában). Vö. agypersely. Nyr. 29 : 187.

Pisafa — Csúza, Baranya m. — sokszor l. *kisafa* = hámfa. Nyr. 18 : 335.

***Ponyvás szekér** — Borsod m. — ponyvával fedett. A meszeseknél használatos. L. bogárhátú. A fedele emlékeztet p. o. a cserebogár fedőszárnyainak domborúságára.

Posztorong — moldvai csángó — láncz a szekéren, a mely a rudat tartja = *tartóláncz. Nyr. 30 : 172.

Pörzsöl — Baja MTsz. — a persely.

Proczáp — moldvai csángó — ökörszekér rúdja. Eredeti oláhból: proţap: rúdtartó, husáng. Nyr. 30 : 181.

△**Puska** — a kerékagy torkának vasbélése, kopás ellen véd. (Hosszúfalu, Brassó m. Mtsz. piska). Nyr. 29 : 187.

Ráf — a keréktalp abroncsa; a német Reif. Vö. sín. Nyr. 29 : 187.

△**Ráfsróf** — a ráfot, azaz kerékabroncsot a talphoz rögzítő csavar. Nyr. 29 : 187.

△**Ráfszög** — a ráfot, azaz kerékabroncsot a talphoz kötő szög. Vö. sínszëg. Nyr. 29 : 187.

Ragaszt — Tiszadob — a rendes fogathoz még egy mását hozzácsatol. Nyr. 27 : 45.

Ragasztókarika — a hámtűkarika. Nyr. 29 : 186.

△**Ragasztószög** — a rúdfejen felül kiálló, hajlított vasszög, a melyhez a tézslát ragasztják. Vö. kaflantyú, kutya, rúdszeg. Nyr. 29 : 185.

△**Rákláb** — a derékszöget a foglaló fölött megerősítő vas; megfelel a csavar „mutter“-jának. Nyr. 29 : 186.

⁑**Rakoncza** — Szilágyság — a szán eplényeinek végeibe erősített négy záp, mely a szán kasát tartja. — **Rakoncza** — Nagykúnság — a szekér 4 sarkára tűzött 4 rúd *arra való, hogy a szénát, gabonakeresztet magasra lehessen felrakni. Nyr. 16 : 474. — △**Rakoncza** — az elülső szekéralj förgettyűjének és a hátsó alj vánkosfájának végeire erősített, fából vagy vasból való, fölfelé álló rudak. Lőcs nélküli kocsin a szekéroldal fölső szárán túlmennek, lőcsös kocsinál rövidebben és ekkor csak az alsó szárán oldalt levő hüvelybe akasztják bele. Nyr. 29 : 186. — **Rakoncza** — m. elem az oláhban. Lexicon Budense. Nyr. 17 : 467.

Rókancza — Csík m. — rakoncza. L. Mtsz. Nyr. 32 : 52.

Rokincza — l. rakoncza. Nyr. 5 : 129.

△**Rúd** — a szekér elülső, kinyuló rúdja, a melyhez a lovat fogják *s a mely a szekeret kormányozza. Nyr. 29 : 185.

△**Rúdágas** — a szekérrúd tövéhez illő két ágas. Vö. rúdszárny ágasa, rúdszárnya, előágas. Nyr. 29 : 185.

△**Rudalló** — szénásszekéren a széna lekötésére használt rúd. Vö. rudazó, nyomórúd. Nyr. 29 : 188.

△**Rudazó** — a rudalló, nyomórúd. 29 : 88.

△**Rudazókötél** — a rudazó lekötésére szolgál. Nyr. 29 : 188.

△**Rúdfej** — a szekér rúdjának elülső, megvasalt vége. Vö. rúdorr, rúdvég, rúdhegy. (Szentesen — Nyr. 39 : 381 — csak az ökörszekérnek van rúdfeje; a kocsinak rúdvége, rúdorra.) A rúdfej abban különbözik a többi rúdvégződéstől — rúdorr és rúdvégtől —, hogy felül rövid kiágazása van, az így keletkező ≺ alakú rúdvég két ágán keresztül jár a ragasztószög (a melyhez a tézslát ragasztják). Nyr. 29 : 185.

Rúdhegy — Némedi, Tolna m. — a rúdfej. Nyr. 29 : 382.

△**Rúdorr** — a rúdfej, a melyre a gyeplőt akasztják. Nyr. 29 : 185.

△**Rúd szára** — a rúd középső Nyr. része. 29 : 185.

△**Rúdszárny ágasa** — a rúdágas. Nyr. 29 : 185.

Rúdszárnyo — Vas m. — a rúdágas. Nyr. 30 : 100.

Rúdszeg — Némedi, Tolna m. — a ragasztószög. Nyr. 29 : 382.

Rúd tolva — Székelység — rúd szárnya, a tövénél való kettéválás. Nyr. 31 : 114.

△**Rúdtöve** — a szekér rúdjának vastag, szekérfelöli vége. Nyr. 29 : 185. Vas megyében : rúdtövő. Nyr. 30 : 100.

△**Rúdvég** — a rúdfej. Nyr. 29 : 185.

△**Rúdvégkarika** — a rúdfej végén levő karika, a tézsla csikoltó lánczának, a rúdhoz való kapcsolására. Vö. sikoltyú, csikoltó karika. Nyr. 29 : 185.

Sallangó — N.-Kúnság — a szekérnél az a vaspálcza, mely az oldalt és felhérczet összetartja. Nyr. 2 : 326.

Samu — Szentes — a vontató alatt a rudasfát tartó fa. Nyr. 6 : 232.

***Saraglya** — Edvi Illés Pál — a hová a szénát rakják etetéskor; a német : *Schragen* és tót : *Šragla*. *A Nyr. 27 : 177. téved, mikor a tótból — šragle — jövevénynek mondja. Különben van a szekér végében az elrekesztő, az elején az ülő saraglya.

△**Saroglya** — Hont és Bars m., Nyr. 29 : 187. Saraglya — a szekérderék mellső és hátsó, léczből alkotott zárórésze. Az elülső s. a *kis* —, a hátulsó a *nagy-saroglya.* (A kis-saroglyát gyakran a homlokdeszka helyettesíti). Saroglya a németben : *Schragen.* Nyr. 39 : 382.

Saroglya alsófája — Szentes — a saroglyaráma vízszintes alsófája. Nyr. 29 : 381.

△**Saroglyacsatló** — a saroglya láncza, a melylyel a saroglyát a felső saroglyakarikához kapcsolják. Nyr. 29 : 188.

Saroglya felsőfája — Szentes — a saroglya rámájának vízszintes felsőfája. Nyr. 29 : 381.

△**Saroglyakapocs** — a szekéroldal alsó oldalszárának bütüin levő, a saroglyák bekapcsolására szolgáló karikák. Vö. saroglyatartó. Nyr. 29 : 188.

△**Saroglyakarika** — a szekéroldal felső szárának bütüire erősített, a saroglya lánczát tartó karikák. Nyr. 29 : 188.

Saroglya középsőfája — Szentes — a saroglyaráma alsó- és felsőfája között futó vízszintes lécz. Nyr. 29 : 381.

Saroglyalevél — Szentes — a saroglya zápjai, a hasonlat a nyitott könyv leveleiről van véve. Nyr. 29 : 381.

Saroglyapálcza — Szentes — a saroglya zápjai. Nyr. 29 : 381.

△**Saroglyaráma** — a saroglya kerete, benne a zápok. Vö. oldalfa, görbefa. Nyr. 29 : 188.

Saroglyatartó — Szentes — a saroglyakapocs. Nyr. 29 : 381.

Serággyo — Fejér m. — saroglya a kocsin ; ehhez hasonló kis konyhaajtó. Nyr. 10 : 188.

Siketü karika — Szentgyörgyvölgy, Zala m. — fölvonócsiga. Vö. Tsz. sikoltyú, sikotyú, sikatytyú-*L. çsíkolto, mely a tézslát a rúdhoz köti. Nyr. 2 : 280.

△**Sikoltyü** — a rúdvégkarika. Nyr. 29 : 185.

Símej — Tokaj — tengelyvánkos, a rúd szárnya a tengely és símej közt van. Nyr. 24 : 240.

△**Simely** — a vánkos. Nyr. 29 : 186.

△**Sín** — a kerék talpának abroncsa. Vö. ráf. Nyr. 29 : 187. — Vas m., (Síny) Nyr. 30 : 100.

Sing — 1. elle ; 2. ráf, vasból a kereken. Német : schiene. Nyr. 24 : 396.

Sínszëg — Némedi, Tolna m. — a ráfszög. Nyr. 29 : 382.

△**Sípkarika** — a kerékagyat repedés ellen védő kívűlről körülvevő vasgyűrű. Vö. széleskarika. Nyr. 29 : 187.

Síraglė — Hajdú m. — oláh — saroglya.. Nyr. 25 : 300.

Sirin — Zenta — a szekérnek vesszőből font oldalai *= a kas. Eredete nyilván a cserény. Nyr. 18 : 383.

Sliccz — kocsirész (*melyik ?) Német : schlitz. Nyr. 24 : 396.

Soroglyás talicska. M. ó., Kecskemét — egykerekű, az isztrongakerítés és a tejhordásra.

Steszli — Csiliz-Radvány, Győr m. — a teszli, eredete a német stoszen, Stössel. Nyr. 23 : 577.

Száglás talicska — Kemenesalja, Nemes-Magasi, Vas m. — bakszekér, *bakos taliga. Nyr. 19 : 191.

△**Szálkavas** — fatengelynek, helyesebben szólva félig vasalt tengelynek vasalása. Vö. Erősítő. Nyr. 29 : 187.

△**Szárnyas marokvas** — az olyan marokvas, a mely két oldalt (szárnyakkal) erősíti a fatengelyt. Nyr. 29 : 187.

***Szeg** — Bugacz-Monostor — a taliga rúdján, a melynél fogva a taligát a szekér után kötik = ragasztószeg.

⁑**Szeker** — e. h. szekér. — Csík m. — szeker részei: Nyujtó, rakoncza, küllő, füréncz, fürénczpácza, tengű, pengű, ütközű, sárkánykarika, lőcs, hámfa, kisafa, gyuha, sín, agy, üklű, v. üklely. *A rúd és az oldal kimaradt. Tsz. 343. Szentes — az ökrösfogat, vö. *ökörszekér*. Nyr. 29 : 381. — **Szekér** — Séllye, Somogy m. — Részei: rúd, kerék, tengöl, fürgete, nyútó, ódâ, kis ágas, lőcs, sarágja, fölhécz, juha, rakoncza. Nyr. 26 : 48. — **Egészvágás szekér** — Székelyf. — nagy lajtorjás, buta szénahordó szekér. **Félvágás szekér** Kisebb, erdőlésre v. trágyahordásra használt szekér. Nyr. 23 : 524. — **Szekér** — szán, tengely, nyereg, ostor a honfoglalásnál is régibb szók. *Nyereg, ostor* finn ugorban is megvan; *szán, tengely* talán török eredetű. *Nyujtó, juhafa, késafa, hintó,* régi m. szavak. *Nyujtó* ex nyujt. Juhafa ex *juh, joh* = belsőrész gyomor. Késafa l. Nyr. 25 : 280. Hintó = ex hintázó kocsi. Nyr. 27 : 38. — **Szekér** — Szentes — az ökrösfogat, gyakran: ökörszekér. Nyr. 29 : 381. — **Szekérfajták** — Gyergyó — fakószekér, félvágásszekér, hordószekér, kóbërësszekér *az igás kimaradt. Nyr. 34 : 322. — **Szekér** — Bugacz. T. M. I. — ökrös alkalmatosság.

△**Szekéralja** — szekércsínja, a szekér főrésze, van elülső alj v. csin és hátulsó alj v. csin. Nyr. 29 : 185.

△**Szekércsinja** — a szekéralja. Nyr. 29 : 185.

△**Szekérderék** — a tengelyeken nyugvó felső szekérrész; benne a szekérkas. Nyr. 29 : 187.

***Szekérkas** — általánosan — a szekérderék vesszőből font bélése.

△**Szekéroldal** — a szekér két felső, párhuzamos oldalgerendája (Vas m. Nyr. 30 : 100. ódófa). Nyr. 29 : 186—187.

△**Szekéroldal pántja** — a szomszédos zápokat összekötő, a szekéroldal száraival párhuzamos lécz. Nyr. 29 : 188.

Széles karika — Némedi, Tolna m. — a sípkarika. Nyr. 29 : 382.

⁑**Szin, szin-al** — Székelyf., Tolna m. — szekér v. egyéb számára való fedett hely. Pápa vidékén: sziny. Tsz. 347.

Szinely — Szentes — a tengelytőke. Nyr. 29 : 381.

Szügyellő — Szentes — kettős karika a lószekér-rúd végén; belehúzzák a kettős nyaklót. Nyr. 29 : 382.

Tajicska — Nkúnság — emberi erőre készült kétkerekű kézi kocsi.

Tajiga v. **kordé** — uo. — kétkerekű egylovas kocsi. Nyr. 16: 524.

⁑**Talabor** — Székelyf. — válúszerűleg kivájt fadarab, melyet a lejtőn lefelé való menetnél kerékkötőül szoktak volt használni, l. bocskor. Tsz. 355. — **Talabor** (alabor) — Székelység — talpaló. A kerék alá talabort vet. Tsz., Kr. Nyr. 2:471. — △**Talabor** — a kerékkötő. Nyr. 29:187.

Talicska — Csallóköz — deszkából készült egykerekű szállító eszköz.

Taliga — uo. — kétkerekű emberhúzta kocsi (Kún László szekere). Nyr. 16:140.

***Taliga** — Debreczen és általánosan — kétkerekű alkotmány, melyet a ló, két rúd közé fogva, húz. Különben lőcsös-oldalas. Nyilván ázsiai eredetű, egy az *arba* v. *araba* járóművel; teljes analógonja pedig az orosz *telega*. MNy. VI:6. Kl.

***Taliga** — Bugacz-Monostor, de Hortobágy is — kétkerekű, fedeles, zárt alkotmány, a melyben az eleség állott, innen *Kenyeres taliga*; a cserényszekér után volt kötve, egyrudas, ágasfára feltámasztva. *Kecskemét, *Kis-Kún-Félegyháza, *Csongrád, 1799., l. Taligás.

Taligás — Bugacz-Monostor, Debreczen, Hortobágy — az a pásztor, a ki a gazdaságot ellátja; a Hortobágyon már nincs is taligás. Bugacz-Monostoron az a pásztor, a ki a cserényben gazdálkodik: *lakos.*

△**Talp** — a kerék talpa, azaz kerülete. Vö. kerékfal, tóp. Nyr. 29:187.

△**Talpalló** — a kerékkötő. Nyr. 29:187.

⁑**Talpaló** — Székelyf. — fából készült kerékkötő; nagyobb forgalmú helyeken vasból is készült = talabor, *l. Bocskor. Tsz. 356.

Tángyérkarika — Csík m. — vaskarika a tengelyen belül, hogy a surlódás kisebb legyen. Nyr. 26:428.

Targancs — Monor — targoncza.

Tergenye — Debreczen — *tergenyés szamár:* teherhordó szamár *nyerge. Nyr. 11:477.

⁑**Targoncza, talicska** — Székelyf., Tsz. 358. — kétkerekű szekér, koldulószekér.

Targoncza = talyiga — Hajdú. Szovát — kétkerekű kocsi. Nyr. 24:584.

Tasli — Szentes — a hámtűtáska. Nyr. 29:381.

Telega, Kibitka, Araba — Ázsia, Kisázsia és Oroszország — kétkerekű járóművek.

Tengelyág — Németi, Tolna m. — a tengelytőke. Nyr. 29:382.

△**Tengelycsap** — a tengelyszár. Nyr. 29: 186.

△**Tengelyderék** — a keréktengely középső része, dereka, két oldalán a tengelyszárak szolgálnak az agyba. Vö. tengő. Nyr. 29 : 186.

△**Tengelyfa** — a tengelytőke. 29 : 186.

△**Tengelynyila** — Szentes — a tengelyszár, a tengely baloldali nyila; csás nyila; a jobboldali: hajszásnyila. Nyr. 29 : 186.

△**Tengelyszár** — a tengelyderéknak a kerékagyba szolgáló nyulványa. Vö. tengelycsap, tengelynyila. Nyr. 29 : 186.

△**Tengelytőke** — a kerekek tengelydereka fölött fekvő, a vánkost tartó gerenda. Fatengelyeknél a tengelytőke és a kerék tengelye azonos. Vö. szinely, tengelyág, tengelyfa, tőkefa, tengelyderék. Nyr. 29 : 186.

Tengelyvégszeg, tengelyvasszeg — Szatmár m. — a szekér része. Nyr. 34 : 383.

Tengő — Vas m. — a tengelyderék. Nyr. 30 : 100.

Ténzsala — Lz. — Két *szőres* viszen egy *fittykalbászt.* (Két szarvasmarha közt a ténzsala.) Találós mese.

***Tergenye** — Alföld — szamárnyereg, melyre a terhet rakják.

Tëszli — Vas m. — a tengely végét körülvevő és a lőcsöt tartó vastok. Nyr. 30 : 100. Negyeden is teszli, ab steszli = német Stosen. Nyr. 23 : 577.

△**Tézsla** — az a vendégrúd, a melyhez a négyes ökörfogatnál az első pár fogva van. Nyr. 29 : 185.

Tézsla, ténzsola — Lz. Alsófehér m. — szekérrúd. Nyr. 22 : 418. — ⁑**Tézsla, tézsolya** — Székelyf., Balatonmell., Kemenesalja, Őrség, Tsz. 363. — *A négyes ökörfogatnál az első párnak való rúd, a melyet a csikoltó köt a szekérrúdhoz.

Tezsola — Sirok, Heves m. — szekérrúd. L. tézsla. Nyr. 27 : 44.

Thaliga, taliga — Kolozsvári glosszák, 1577. — bigae, birotum. C[4], tibiale (!) Cc[7]. *Thaligas.* uo. — carrucarius, bigarius U[3]. Nyr. 36 : 70.

Tóp — Vas m. — a kerék talpa. Nyr. 30 : 100.

⁑**Torboncza** — Székelyf., Tsz. 366. — targoncza.

△**Tőkarika** — az agyat repedés ellen védő vasgyűrű a küllők mellett. Vö. küllőkarika, agykarika. Nyr. 29 : 187.

△**Tőkefa** — a tengelytőke. Nyr. 29 : 186.

△**Tőkepánt** — foglalja össze az elülső és hátulsó szekéraljban a vánkost és tengelytőkét. Vö. fojtópánt. Nyr. 29 : 186.

⁑**Történetes hely** — Göcsej, Tsz. 369. — veszedelmes hely, hol a szekér könnyen felfordulhat.

⁑**Türet** — Balatonmell., Tsz. 372. — a szénásszekeren több (?) türetek vannak s a türetek száma

szerint drágább is. (Talán: csomórétegek?)

Ujstye — moldvai csángó — kocsirúd. *A szláv oje-ből. Nyr. 30:173.

Utóágas — Alsófehér m. — a nyujtószárnya. Nyr. 23:576.

‡**Üklely, üklű** — Őrség — az a szöglet, hol a kocsirúd a tengely alatt kétfelé ágazik. Tsz. 375.

Ülisdeszka — Vas m. — ülésdeszka, a kocsi v. szekér elején a szekéroldalakra akasztott kocsisülés. Nyr. 30:100.

Ütköző — Vas m. — védi a „puska" végét a kopástól. Nyr. 30:100.

△**Vakszög** — a vasrakoncza felerősítésére és támasztására szolgáló, a förgettyűbe, illetve a vánkosfába behajtott szög. Nyr. 29:186.

△**Vánkos** — a tengelyderék fölött szekérszéltiben fekvő, elől a förgettyűt, hátul a szekérfeneket tartó gerenda. Vö. simely, vánkosfa, zsámoly, párna. Nyr. 29:186.

△**Vánkosfa** — a vánkos. Nyr. 29:186.

Vánkus — Szentes — a tajiga tengelye fölött levő vastagabb fa, melyen a gerendely vége nyugszik. Nyr. 17:45.

△**Vasalás** — a rúdon van vasalás a rúdfejen és a rúdtövén pántok. Nyr. 29:185.

Vasvillatartó — Szentes — a villatartó. Nyr. 29:381.

△**Végiglyuk** — a kerékagy torka; kitünő néphumor. Nyr. 29:187.

△**Végsőkarika** — a kerékagyat repedés ellen védő vasgyűrű. Nyr. 29:187.

△**Végszög** — a kerékszög. Nyr. 29:187.

△**Vendégoldal** — szénás- és szalmásszekérre, annak keresztfáira fektetett gerendák, hogy a szekeret szélesítsék. *Arany* Toldijában: „Szörnyű vendégoldal reng araszos vállán". Nyr. 29:188.

△**Vendégoldalgúzs** — a vendégoldalakat összekötő hurok. Nyr. 29:188.

Vezér — Zilah — a szán orránál az a rész, melyhez a rudat erősítik. Nyr. 28:233.

△**Villatartó karika** — a szekéroldal felső szárán levő, szénavillát tartó karika; párja az alsó oldalszár hátsó részére esik. Vö. Alsó-, fölső sallangó. Nyr. 29:188.

Vőgyi — Tisza-Dob — még pedig a *kelés vőgyi* (közepe belseje); a *vetélő vőgyi*, a mozdulatlan tengely, a melyen a csíve forog; a *rúd vőgyi* a rúd töve, a melyen rúdszeg megy keresztül. Nyr. 27:46.

‡**Záp** — Szatmár vid. — egy íz a szekéroldalban. Tsz. 390. Tokaj: 1. romlott (tojás), 2. a szekéroldal keresztfája. Nyr. 24:335.

△**Záp** — a lajtorja vagyis szekéroldal alsó- és felsőszárát és a saroglya rámát összekötő rudak. Vö. fog, csütke, oldalzáp, saroglyalevél, saroglyapálcza. Nyr. 29 : 187.

Zéha — Mtsz. a juha. L. azt.

Zeplény — Sárköz — a szánkó egyik része. L. eplény. (*„Az eplény" helyett „a Zeplény"). Nyr. 32 : 464.

Ziha — a juha. Nyr. 29 : 185.

△**Zsámoly** — a vánkos. Nyr. 29 : 186.

Lófogat és szerszám.

Bêső — Csallóköz, Bacsfa — balról befogott ló. *Helyes közfelfogás szerint a *nyerges*. L. azt. Nyr. 16 : 47.

Bottartó — Bugacz, T. M. I. — derékszíjon vaskarika, a csikós használja, ha lóra száll.

***Csatlóláncz** — Debreczen — hosszúláncz, a melynél fogva a lógósok húznak.

***Csattosdarabok** — Debreczen — felcsattolásokra szolgáló szíjak a lónyergen. MNy. VI : 6. Kl.

***Czímeres** — általánosan — derék; van czímeresökör, czímeresszád, czímeresfogat (a debreczeni) stb. MNy. VI : 12. Kl.

***Czölömp** — Keszthely — koloncz, a mit a kutya nyakára kötnek.

***Dzségér** — Kis-Kun-Halas — zsiger.

***Egyszéltibe** — Debreczen — a szekérrúdhoz értve, keresztbe egysorba fogott lovak. MNy. VI : 6. Kl.

Előjárók — Drávavid. és Baranya m. — a kocsi elé fogott lovak. *Csak a négyesfogat előljáróinak felel meg. Nyr. 7 : 477.

***Embertülső** — Debreczen — *lógós*, a csoportos lófogatban a balfelől befogott *lógós*. Vö. lógós. Szekérnél, taligánál egyaránt.

***Farbőr** — Debreczen — a két nyeregkápa közötti, a melyre a felülés történik. MNy. VI : 6 Kl.

Félló — Hódmezővásárhely — egyesló a kocsi előtt. — **Félló-taliga** — Apámuram kocsija. MNy. II : 136. *Ad normam félkéz, félláb, félszem stb.; típikus magyar.

***Felrántó** — Debreczen — keskeny szíj, mely a hevedert megfeszíti. MNy. VI : 6. Kl.

Fogókötel — l. ponyváskötél.

***Fokostartó** — Debreczen — a lónyereg elülső részén egy bőrhurok, melybe a fokos jár. MNy. VI : 6 Kl.

Gamó — Bugacz, T. M. I. — horog, a vasfazék felakasztására.

Gönczi békó — Bugacz— T. M. I. — kulcscsal zárható.

Gyeplős — Kolozsvári glosszák, 1577. — antecessarius B. *A négyes fogatnál az előlfogott baloldali ló. Nyr. 39 : 179

***Gyeplős** — általánosan — a négyes fogatoknál, de a többi

csoportnál is az elől befogott balfelőli ló.

Gyeplős lovak — NytSz. — funales equi PPBod. *A négyesfogatban az előljáró baloldali ló; helyesen van adva: Ballagi 1873. Hont és Bars m. Nyr. 29:32. Balatonmell,. 1839. Mtsz. Cz. F. magyarázat.

***Hajszás** — Debreczen — *lógós*, a hármasfogatú taligában a jobboldali, rúdon kívül fogott ló, mely hajszás, mert a taligás *jobb* keze ügyében vagyis a jobbkézben tartott ostor alatt jár; tehát *hajszol*ható. MNy. VI—7. Kl.

***Hámfa** — általánosan — az, a melyhez a lógosok istrángja szolgál. L. kisafa, ill. kisefa.

***Hármas** — Debreczen — *fogat*, a három ló egysorban, egyszíltibe fogva. A rudat véve *balról* a nyerges, jobbról a *rudas*, ez utóbbi mellett a *lógós*, mely külön kisafához fogva a tengelyhez megerősített *csatló*láncznál fogva húz. MNy. VI:7. Kl.

***Hármasfogatú** — Debreczen — taliga; a középső ló, *nyerges*, a két rúd között jár, erre dűl a teher, a két rudat *heveder* köti össze s ez nehezedik a nyeregre. MNy. VI:7 Kl.

***Hatlólánez** — Debreczen — eredetileg a hatosfogatnak sajátos láncza, mely átment a többi népesfogatra is.

***Hatos** — Debreczen — *fogat*. Elől egyszíltibe négy, a rúd mellett két ló: balról a *nyerges*, jobbról a *rudas*. Elől középen balról a *gyeplős*, jobbról az *ostorhegyes*; balról a gyeplős mellett az *embertülső-*, jobbról az ostorhegyes mellett a *hajszás* lánczos. MNy. VI:11. Kl.

***Hetes** — Debreczen — fogat. Elől egyszíltibe négy, hátul három ló, a nomenclaturát lásd a hatos fogatnál. MNy. VI:11. Kl.

***Heveder** — Debreczen — tenyérnél is szélesebb szíj, mely a nyerget a ló hátán megerősíti. MNy. 6:6. Kl.

***Hittyes** — Debreczen — a négyesfogat bizonyos formája, a midőn a kocsis nem nyeregből, hanem a saroglyából hajt.

***Hittyesre fogott négyes** — Debreczen — két ló elől kisafához, kettő a rúd mellé fogva. Ez nemzetközi forma is. Hátul a rúd mellett balra a nyerges, jobbra a rudas; elől balra a *gyeplős*, jobbra az *ostorhegyes*, mert az ostor csak a hegyével éri. MNy. VI:9. Kl. és Nyr. 3:36. Hajdú m.

***Kengyel** — Debreczen — a mibe a lovas fel- és leszálláskor s lovaglás közben beteszi, illetve betéve tartja a lábát. MNy. VI:6. Kl.

***Kengyelszíj** — Debreczen — a mely a kengyelt a nyereghez erősíti. MNy. VI:6. Kl.

***Keresztes** — Debreczen — két összeszíjazott hámfa, a melyhez az előljáró lovak, gyeplős, ostorhegyes, fogva vannak.

***Keresztfa** — Debreczen — a lónyereg első kápáján. Néha vas-

ból, néha sárgarézből, de azért mindig kereszt*fa*. MNy. VI : 6. Kl.

***Kettes** — Debreczen — fogat, egy rúd mellé két ló jobbról-balról befogva. MNy. VI : 7. Kl.

***Kéztűső** — Patonyszél, Alsó-Csallóköz — a rudas ló. Vö. azt. Helyreigazítja a Nyr. 1 : 231 és 12 : 142 adatát. A „belső" Heves megye, *jobbról* befogott ló. Mtsz. 115, a *rudas*. L. azt. Ugyanez a Mtsz. 116 alatt *jobbról* felhozott ló is.

***Kisafa** — sok helyen — l. Hámfa, Kisefa.

Kisefás — Cz. F. — Midőn négy ló van a kocsi elé fogva, a rúd jobboldalán járó ló neve *rudas*, az elébe fogotté pedig *kisefás* vagy *ostorhegyes;* a rúd baloldalán járóé, *melyen több vidék szokása szerint a kocsis ül, nyerges*, az előtte járóé pedig *gyeplős*. *Helyes.

Kocsi — István ifj. kir., 1267. — „ad nos properare debeas apparatibus bellicis super totidem *cochy* iugalibus vehendis et *bene vasatis, jól vasalt kocsi.* Nyr. 8 : 551.

***Koppantóra** — Debreczen és több vidéken — a rúd mellett kettő, nyerges és rudas, ezek előtt egy ló, mely szántáskor a barázdában jár. A tótságon sokszorosan, hátul két ökör, elől egy ló, a fogat neve: *na vidlički.* MNy. VI : 13. Kl.

Lăgăŭ — Erd. Érczhegység, móczok — *lógó*, melyet harmadik lónak fognak be. *Cal de lăgăŭ* = lógoló. Nyr. 34 : 256.

***Lánczos** — Debreczen — az *embertülső*, az ötös fogatban, melynek hámfája a hátlótartó hosszú lánczhoz van kapcsolva, mely az első tengelyhez szolgál. MNy. VI : 11. Kl. Ellentétben a lógósokhoz, a melyek a hátulsó tengelynél fogva húznak. MNy. 6 : 11. Kl.

Lóggós — Kis-Kun-Halas — a kocsi elé fogott harmadik ló. Rendesen csak kettőt fognak be. „Hiszen szeretné bággyadt szamárnak csak lógón útfélen járni. Czó rúd mellé csak." (Matkó: B. Csák 275.) Nyr. 15 : 238.

Lógó — Bagota, Komárom m. — így nevezik a harmadik lovat, mely nem a kocsirúd mellett, hanem egyik ló mellett áll. Nyr. 25 : 478.

***Lógós** — általánosan — a csoportos lófogatoknál, külső oldalon, külön hámfához (kisafához) fogott ló. Van *embertülső* és *hajszás* lógós, l. azokat. — *Logōš* (ló) m. elem a tótban: łogosz, łokosz, rutén: lōgōšnyj, szerb-horvát: logov. Nyr. 17 : 447.

Logós út — Ballagi — „a szekérút mellett azon útvonal, a melyen a lógós ló szokott menni". 1873.

***Lónyereg** — l. Nyereg.

Lovagló kantár — Bugacz, T. M. I.

***Nyeregfa** — Debreczen — a lónyereg faalkotmánya. MNy. VI : 6. Kl.

***Nyeregkápa** — Debreczen — első és hátulsó; a nyereg két kiálló része, a mely közé a felülés történik. MNy. VI : 6. Kl.

***Nyerges** — Debreczen — az egy rúd mellé fogott két ló közül a *baloldali* — a bakról vagy saroglyából véve — még akkor is, ha nincs nyereg a hátán. Az elnevezés állandó, helyhez kötött, akárhány lóból álljon is a fogat. MNy. VI : 7. Kl. — Vas m., Nyr. 30 : 99 — a balról befogott ló. Helyesen még: Cz. F., Balatonmellék, Mtsz. 1839., Hont és Bars m., Nyr. 29 : 382., Ballagi 1873. *Nyergës* — NytSz. — ephippiarius, ephippiatus, stratarius M. A. (gesattelt, satteltragend) *Nyergeslő* clitellarius Pesti: Nom. III. 102 equus sellarius, ephippiarius PPBod. cadit in *nergues* potok 1268 (Wenzel III. 195). Az sarga louat fekestůl hamostul, zekeres niergessel hagiom Thamasnak RMNy. II, 302.

***Nyolczas** — Debreczen — elől is, a rúd mellett is egyszéltibe négy-négy ló. A nomenclaturát l. a hatos fogatnál. MNy. VI : 11. Kl. — *Ötletes fogat* egyszéltiben. Az adat néhai Széll Farkastól való. Sokan kétségbevonták; de a gazda felelete Sz. F. kérdésére: már mire való az a sok ló? Azer mer van! Rávall a debreczeni típikus önérzetre s ez valóvá avatja Sz. F. adatát. MNy. VI : 12. Kl.

***Oldalbőr** — Debreczen — a farbőrnek a lónyereg oldalára leérő része. MNy. VI : 6. Kl.

***Ostorhegyes** — általános — a négyes lófogatnál, az első sorban jobbfelől befogott ló, melyet a kocsis csak ostorhegygyel érhet el.

Ostorhegyes ló — Kreszn. — a gyeplős ló mellett való. S. I. Helyesen még: Cz. F., Ballagi, 1873.

***Ötös** — Debreczen — fogat: 1. *nyeregből* hajtva. Ez a típikus debreczeni fogat: elől három, hátul a rúd mellett két ló, még pedig a rúdtól balra a *nyerges*, jobbról a *rudas*; elől balra a *gyeplős*, jobbra az *ostorhegyes*, a gyeplőstől balra az embertülső *lánczos*, mely külön hámfán az első tengelyhez csatolt hosszú láncznál fogva húz. MNy. VI : 11. Kl. — 2. *Hosszúgyeplőre*, francziásan hajtva: a saroglyából. Két sor ló, *hátul három* a rúd mellett, balról a *nyerges*, jobbról a *rudas*, e mellett a *lógós*, külön kisafához fogva. Elől balra a *gyeplős*, jobbra az *ostorhegyes* MNy. VI : 9. Kl.

Pányváskötél — Bugacz T. M. I. — hosszú kötél, a végén hurok, lófogásra.

***Rudas** — Debreczen — az egy rúd mellé fogott két ló közül a *jobb*oldali — a bakról vagy saraglyából véve. Az elnevezés állandó helyhez kötött, akárhány lóból álljon is a fogat. MNy. VI : 7. Kl. — **Rudas** — Ballagi, 1873. — kocsiba befogott két ló közül az, a melyik jobbfelül áll. Helyesen még: Balatonmellék,

Tsz. 1839. Vas m., Nyr. 30:99. Hont és Bars m., Nyr. 29:382. Cz. F., hozzá a népdal:

Állj meg Jancsi, itt van már a csárda,
Ihatnék a rudas lovam, a sárga.

Rudas — NytSz. — temonis; stangen, Rudas lovak: equi jugales, jugatorii, jugarii PPBod. Az én lovaim az rudas sánta, az két gyermek ló erőtlen az keh miatt. Lev. T. II. 30. Ha te üdvözülsz, az én rudas lovam is üdvözül. Thaly Adal. I. 80.

***Seggbőr** — l. farbőr.

***Szíltire fogott négyes** — Debreczen — fogat. Középen, a rúd mellett *balról* a nyerges, *jobbról* a rudas. A nyergestől balra az *embertülső*, a rudastól jobbra a *hajszás*-lógós. MNy. VI: 9. Kl.

Vasbékó — Bugacz, T. M. I. — ló lábára való.

Debreczeni lófogatok.

(Rövidítések: Debr. l. f. = debreczeni lófogat, E.-t.-l. = embertülsőlógós, O.-h. = ostorhegyes, H.-l. = hajszáslógós.)

Egyfogatú taliga — Debr. f. — alakzata: Nyerges, taliga.

Egyszíltibe — Debr. sz. — ha kettőnél több lovat egysorba fognak.

Előrefogni — Debr. sz. — ha a lovak két sorban, négyes, ötös stb. fogat, vannak befogva.

Francziás hatos — Debr. f. — fogat, szántásra, alakzata:

E.-t.-lánczos — Gyeplős — Ostorh.,
Lógós—Nyerges—Rudas,
Eketaliga,
Eke.

Hármas szekérfogat — Debr. f. — alakzata:

Nyerges—Rudas—Hajszáslógos,
Szekér.

Háromfogatú taliga — Debr. f. — alakzata:

E.-t.-l.—Nyerges—Hajszás-lógós,
Taliga.

Hatos fogat — Debr. f. — alakzata:

E.-t.-l.—Gyeplős—Ostorh.—H.-l.,
Nyerges—Rudas,
Szekér.

Hegyesre fogott — l. Koppantóra.

Hetes fogat — Debr. f. — ritka, alakzata:

E.-t.-lánczos–Gyeplős–O.-h.–H.-l.,
Nyerges—Rudas—Lógós,
Szekér.

Kétfogatú taliga — Debr. f. — alakzata:

Nyerges—Hajszás-lógós,
Taliga.

Kettős szekérfogat — Debr. f. — alakzata:

Nyerges—Rudas,
Szekér.

Koppantóra — Debr. vidéki f. — kisebb erővel szántásra való; alakzata:

Gyeplős,
Nyerges—Rudas,
Eketaliga,
Eke.

Lógóra fogott hatos — Debr. f. alakzata:
E.-t.-lánczos—Gyeplős—Ostorh.—
Nyerges—Rudas—Lógós,
Szekér.

Négyes szekérfogat — Debr. f. alakzata: 1. *előrefogva*; hittyes v. francziás hosszú gyeplőre, saroglyából hajtva:
Gyeplős—Ostorhegyes,
Nyerges—Rudas,
Szekér.
2. *egyszéltiben fogva*:
E.-t.-lógós—Nyerges–Rudas–H.-l.,
Szekér.

Nyeregből hajtott — Debr. sz. — az a kétsoros fogat, a mikor a kocsis, a nyeregben ülve, hajt.

Nyolczas fogat — Debr. f. — a teljes nomenclatúrát adja két sorban előrefogva; alakzata:
E.-t.-lán.–Gyeplős—O.-h.–H.-lán.,
E.-t.-lógós—Nyerges-Rudas-H.-l.,
Szekér.

Ötös fogat — Debr. f. — 1. *saroglyából* hajtott, alakzata:
Lánczos—Gyeplős—Ostorhegyes -
Nyerges—Rudas,
Szekér.
2. *nyeregből* hajtott, ez a világhírű típikus fogat; alakzata:
Lánczos—Gyeplős—Ostorhegyes,
Nyerges—Rudas,
Szekér.
3. *lógóra* fogott, alakzata:
Gyeplős—Ostorhegyes,
Nyerges—Rudas—Lógós,
Szekér. — nn.

Ragasztani — Debr. sz. — annyi mint hozzácsatolni, karikával a ragasztószeghez akasztani a keresztest kétsoros fogatnál.

Saraglyából hajtott — Debr. sz. — az a fogat, a mikor a kocsis sem ül nyeregbe.

Debreczeni lószerszám.

(Rövidítés: Debr. l.)

Álladzó tekerés — Debr. l. — a csikósféken, a forgó karikát tartja.

Átalvető — Debr. l. — l. csikósnyereg.

Csikósfék — Debr. l. — jellemzi a homlokszíj hiánya, a mi a ló fejének sajátos jelleget ad; különben részei: Fejszíj, pofaszíjak, orodzó, abladzó, forgókarika, kikötőszíj, pofasallang, lyukasztott díszítéssel, zabla.

Csikósnyereg — Debr. l. — csak mint általvető egy pokróczdarab, hozzácsatolt kengyelekkel.

Fék — Debr. l. — a kantár népies formáinak neve, vö. szekeresfék, csikósfék és nyergesfék v. kantár.

Fékfej — Debr. l. — a fék fülmögötti része.

Fékszár — Debr. l. — az a rövidebb szíj, mely a nyergen ülő kocsishoz a zablától megy.

Gyeplő — Debr. l. — az a hosszú szíj, mely a zablától indulva a kocsis kezébe jut.

Hám — Debr. l. — bőrből alkotva a melynél fogva a ló a szekeret húzza. Részei: Hámhúzó, a szügynek szolgáló rész. Csülök, a melybe az istráng fűződik. Nyakszíj, a ló nyakán átvetve. Vállszíj, a ló vál-

lát övedzi. Hátszíj, a ló hátán vonul. Hámtáska, az istráng számára. Czombtáska, vagy tomportáska. Hasló, alulról tartja a hámot. Istráng kenderből.

Kantár — Debr. l. — Z. L. szerint a *szemellős*, simlideres = Schirmleder úri készség, nn.

Kikötőszár — Debr. l. — a forgókarikából indul.

Nyereg — Debr. l. — úgy a szekeres, a taligás fuvarozásnál szerepel. Részei: Első nyeregkápa v. nyeregfű, Hátsó nyeregkápa v. nyeregfű. Farbőr, ülésrevaló. Nyeregszárny v. oldalbőr. Heveder, a nyereg lekötésére. Lekötőszíj ua. Vakcsatt, mert nincs peczke. Felrántószíj, a bevarrott vakcsatton. Csattos kengyelszíj. Kengyel. Keresztfa v. keresztrész. Csattosdarabok. Farmatring, a ló farka alatt. Fokostartó, ma fékszárnak való. Nyeregbunda, a farbőrön. Izzasztó, a nyereg alatt.

Nyergesfék — Debr. l. — a szekeresféktől a félkörben futó *órádzó* különbözteti meg. Vö. szekeresfék.

Ostor — Debr. l. — részei: Ostornyél. Ostortelek. Suhogó.

Szekeresfék — Debr. l. — Részei: Fék feje. Pofaszíj. Homlokszíj, szironyos díszítéssel. Homloksallangó. Keresztszíj. Zablatartó szíjak. Zabla és karikái. Fapeczek, mint zablatartó. Alladzó. Tartalékszíj. Szíjtartókarikák. Pofasallangó.

Szemellő — Debr. l. — tulajdonképpen szemellenző. L. Kantár.

Debreczeni kocsi és igásszekér.

(Rövidítés: Debr. k. i. sz.)

Abrakostarisznya — Debr. sz. — etetéskor az abrakadásra szolgál; a ló fejére akasztható; a szekér tartozéka.

Alsó oldalfa — Debr. sz. — Z. L.

Csatlófa — Debr. sz. — feszíti a derékkötőlánczot.

Csatlós — Debr. sz. — a felhércz vasalása, mely a rúd szárnyához szolgál.

Csobán — Debr. sz. — víztartó faedény, a szekér rendes tartozéka.

Derékkötőlánc — Debr. sz. — teherrakodás esetén a szekéroldalak összehúzására szolgál.

Egyrúdú szekér — Debr. — Z. L.

Első tengely — Debr. sz. — Z. L., két keréknek.

Fejszetartó — Debr. sz. — a hosszúnyelű fejszének szolgál; a szekér tartozéka.

Felhércz — Debr. sz. — mely a rudat töve táján keresztezi, a kocsi szélességénél valamivel hosszabb rúd. Z. L.

Felhérczkapocs — Debr. sz. — a felhércz két végén alkalmazott vasalás. Z. L.

Felhérczkarika — Debr. sz. — a melyen a többes fogatoknál a lánczos ló lánczát átbujtatják.

Felső oldalfa — Debr. sz. — Z. L., a melyet a lőcsök támasztanak.

Gúzs — Debr. sz. — az, a melylyel a vendégoldal a szekéroldalra van beakasztva.

Hámfa — Debr. sz. — a melyhez a lovat az istrángnál fogva befogják. Vö. kisafa stb.

Hátsó tengely — Debr. sz. — Z. L., két hátulsó keréknek.

Keresztes — Debr. sz. — az a rész, melyhez az előrefogott lovak a kisefánál fogva húznak.

Lőcs — Debr. sz. — Z. L., a szekéroldalak támasztására.

Lőcsfő — Debr. sz. — a négy lőcs felső vége, mely a felső oldalfát támasztja. Z. L.

Lőcskarika — Debr. sz. — a bal lőcsön a többágú vasvilla nyelének befogadására.

Nyaklószeg — Debr. sz. — a rúd végén a ragasztószeg mögött áll.

Ragasztószeg — Debr. sz. — a rúd végén, a keresztes beakasztására szolgál.

Rakoncza — Debr. sz. — emeli a szekeret s takarmány és gabonahordáskor jön alkalmazásba; de az is, a mely a szekéroldalakat alul tartja.

Rúdszárny — Debr. sz. — a rúdnak a szekér alá nyúló ágas része.

Rúdtöve — Debr. sz. — a szekér felé eső vastagabb vége.

Rúdvég — Debr. sz. — a rúdtővel ellenkező, vékonyabb rész, rajta a ragasztóvasalás.

Sallangó — Debr. sz. — a melyre a csobán, szeredás, vakaró, abrakostarisznya és a csikóbőrös kulacs van akasztva; mind a szekér tartozéka.

Szeredás — Debr. sz. — eleséges tarisznya, a debreczeni szekér rendes tartozéka.

Vakaró tarisznya — Debr. sz. — a ló tisztítására való szerszámmal, a debreczeni szekér rendes tartozéka.

Vasperecz — Debr. sz. — nagy beakasztó karika a keresztesen.

Vendégoldal — Debr. sz. — növeli a szekér szélességét s gúzssal van akasztva a szekéroldalra.

Zápok — Debr. sz. — a felső- és alsó oldalfákat összekötő léczek; elölről haladva, van első, második és harmadik záp. Z. L.

Lóhajtás.

Debreczen.

***Gyű te!** — Debreczen — indító szó, a lófogatnál. MNy. VI:6. Kl.

***Hahó** — Debreczen — tartóztató szó a lóhajtásnál. MNy. VI:6. Kl.

***Hó** — Debreczen — megállító szó a lófogatnál. MNy. VI:6. Kl.

No, gyű! — Debreczen — indító szó a lófogatnál. MNy. VI:6. Kl.

Debreczeni taliga.

(Rövidítés: Debr. t.).

Aljdeszka — Debr. t. — a taliga feneke.

Hasló láncz — Debr. t. — mely a taligás ló hasa alatt elmenve, tartja a két rudat.

Heveder — Debr. t. — a nyergen átvetve szolgál.

Keresztszóp — Debr. t. — a mely a taliga két rúdját együtt tartja.

Kétrúdú — Debr. t. — a kétkerekű taliga.

Rúdtartó szíj — Debr. t. — a ló nyergéről lecsüngve, tartja a rudat.

Saroglya — Nyírség — a taligán is van.

Ülésdeszka — Debr. t. — l. aljdeszka.

II. A HÁZ ÉS SZÉRŰJE.

Eke.

‡**Anda-monya** — Csík m., Utsz. I. 42 — ekeszeg.

‡**Anya-szarv** — Heves m., Utsz. I. 46 — az eke nagyobbik szarva, melybe a gerendely vége van befoglalva.

Átlaló — Csík m. — összekötő, átfogó pl. ekekabala átlalója. MNy. I : 282.

Corman — Erd. Érczhegység. móczok — *kormány*, az ekén a kormányvas. Nyr. 34 : 151.

‡**Cságató** — szántó taliga horgas löjtforma rúdja, melylyel az eke nagyobb, vagy kisebb fogásra igazíttatik. Székely szó. Tsz. 58.

Cságattyu — Nagykúnság — az eketaligán az a görbe vas, mely az eke irányát szabályozza, l. cságató. Nyr. 16 : 190.

‡**Csigóté** — a tézsla végét az ekerúddal összefoglaló fa-csatt. Balatonmell. Tsz. 70. *Csikóté* — foglaló, melylyel a rudat a szánhoz foglalják. Marczalmell. Tsz. 71.

Csikótó — Palóczság — sikoltyu; az ekét a rúdhoz tartó faszög. Nyr. 23 : 384.

Csoroszlya Oklsz. 1587: Eǵ lapȯs was es kęth chorozla hozza. 1594: Ket lapos vas chorozliastol. 1597: Ekere valo szeles es czorozla vasak. 1638: Lemez vas. Czioroszlia vas. — **Csoroszlya** — ált. — az a késszerű vas, mely az ekevas előtt irányt vág.

Czank — Tsz_2. — szeg, a melylyel az ekét mélyebbre eresztik vagy kijjebb emelik. Német *Zange*-ból. Ny. 24 : 102.

Czioroszlia — Sz. F. B. — Culter praecisorius.

Egy ekebeli — Hódmezővásárhely. — A pór nép így fejezi ki, ha sok gyermeke van; egy *ekebeli* hat, mivel ennyi ökröt szoktak szántáskor az eke elé fogni. Nyr. 2 : 189.

Ekefejelés — Oklsz., 1521. — Eodem die Ekefeyelesre. Az ekefej javítása.

‡**Eke kabala** — Csíkszék — ekeló. Tsz. 104. A székelyföld nagy részén: Marostorda és Udvarhely megyékben *kabala*, l. ekeló.

Ekekissig — Érmellék — az ekéhez tartozó összes szerszám. Nyr. 29 : 334.

***Ekeló** — ekének kétágú csúsztatófája. Balatonmell., Tsz. 104. A székelyeknél kabala. L. azt.

Ekelú — Olaszfalu, Veszprém m. — V-alakú faeszköz, melyen az ekét vontatják. L. ekeló, ekekabala. Nyr. 17 : 46.

Ekepénz — Oklsz., 1568. — De singula media sessione soluunt pecuniam wlgo eke penz vocatam semel in anno. Az adó egy neme.

Eke részei — Marót puszta. Felső-Somogy. — Ekecsoroszla, eketormány, laposvas, ekeszarva, Nyr. 10 : 190. — **Eke részei** — Sellye, Somogy m. — göröndő, lapisvas, csótár, kődök, körösz-szög, két szarva, rúd, cságaté, tengöl, kerék. Nyr. 26 : 48.

Ekés ember — Oklsz., 1596. — Minden ekés ember ad egy-egy kalangya búzát. Szuhay: Az egyházlátogatás p. 138. 1598. Minden ekés ember egy kalangya búzát ad, manip. 32, félekés felényit, azaz 16 kéve búzát stb. Aratrum habens, faciens.

Ekeszaru — Kolozsv. glossz., 1577. — stiva. Aa', *a melynél fogva a szántó ember az ekét fogja. Nyr. 36 : 416.

Eketaliga — kétkerekű alkotmány, a mely az eke húzására, szállítására szolgál. Van rúdja, tengelye, kereke.

Eketalp — Kolozsv. glossz., 1577. — buris D. dentale G_3, bentale C_3. Nyr. 36 : 418.

Ekezarwa — Kolozsv. glossz., 1577. — buris D_1. Nyr. 36 : 69. — **Eke (zarwa)** — Kolozsv. glossz., 1577. — V. ö. szarv. Nyr. 36 : 19.

Élleli — Háromszék m. — a kovács a használat által megtompult szántóvasat. Nyr. 4 : 427.

Észtéke — Répczemell., Sopron m. — ösztöke, az ekevasra rátapadó föld letisztítására szolgáló fanyeles vas. Nyr. 2 : 518.

Eősztőke — Sz. F. B. — Stimulus.

Ezteke — Kolozsv. glossz., 1577. — trula Cc_7. Nyr. 36 : 175.

Felkaboláz — Csíkszentdomokos — az ekét ráköti a kabolára, indulásra. Nyr. 32 : 326.

Fiókszarv — Heves m., 1840., Mtsz. — az eke kisebbik szarva.

Gabóna — Beregszász — az ekénél a talyiga helyett használt kétágú fa. L. kabala, ekeló. Nyr. 29 : 539., 30 : 300.

Gërëndëj — Szentes — az eke főgerendája, a német Grindel. Nyr. 17 : 45.

Gerendely — Tokaj — az eke gerendája (átv.). L. Gërëndëly. Nyr. 23 : 384.

Gërëndëly — axis, axe ; pflughaupt, pflugsterze (NySz.). 1. Azon hosszú görbe fa, a melyre az ekefej van illesztve. 2. A nagy

malomkerék tengelye. 3. A borsajtó vm. része. A német *grindel, grendel,* osztr. bajor *grindl*ből. Nyr. 24 : 247.

Gólya — Halas — kabola, eke-ló. L. ekeló, e. kabala. Nyr. 23 : 48.

Halkad — Székelyföld — az eke után a föld, ha nem omlik össze, hanem nagy *halkakban* (darab) fordul fel. Nyr. 25 : 47.

Iga — Oklsz. Jugum. 1558. — Harom eke wasawal talygayawal igayawal és mynden zerzamawal eghetembe.

Kabola — Szatmár m. — azon két darab fából, háromszögalakra (egyik oldala nyitott marad), készített egyszerű eszköz, melyre szántáskor az ekét, boronát különös módon szokták ráfektetni s rajta csúsztatva szállítani ki a mezőre s onnan haza. Vö. Kabola, ekeló. Nyr. 14 : 427 és 28 : 233.

Kakasszég — Csík m. — az eke géréndéjben az a szeg, mely az ekét a taligával összeköti. Nyr. 7 : 236.

Kakasszög — Kis-Kún-Halas — mely az ekét és a göröndőt foglalja össze. Nyr. 15 : 142.

Kalabina — Gömör m., Karancs vid., Mtsz. — ekeló. Vö. Kabola.

‡Kéntelen csuszó — ekekabala. Tsz. 200. Eredethelye nincs megadva; talán székelyföldi.

‡Koppantóra — mikor az ekébe a két rudas ló eleibe egy harmadik van fogva. Szilágyság.

Kormánydeszka — Tokaj — az ekében, *mely a kihasított földet fordítja. Nyr. 19 : 383.

Kormány-fő — kórmán-fő, Komáromszentpéter; kórmán-fű, Mezőtúr: az eke egyik része; ehhez van erősítve a kormánylemez és ez utóbbihoz az ekevas. Pest m. Mezőtúr, Komáromszentpéter, Hajdú m. MNy. V : 141.

Kődök — Tokaj — az ekében a szántóvasnak az a része, mely a gerendelyhez van erősítve. Nyr. 19 : 383.

Kődökszeg — Uo. — mely a ködökvasat a gerendelyhez fogja. Nyr. 24 : 48.

Kődökvas — Tokaj — az ekevas öntött része. Nyr. 24 : 48.

Lapos vas — Oklsz. — vomer. 1521: Ferrum arabilem wlgo Laposwas. 1553: Quattuor vomeres lapos was. 1566: Portiones ferri lapos was. 1587: Eģ lapis was és kęth chorozla hozza. 1594: Ket lapos vas chorozliastol.

Lemez — Oklsz. — vomer. 1558: Egy Lemes nadlastul az Ember wasabul ha nadlya, öth kraiczarth wehessen a kovács. M. Gazd. tört. Sz. VI. 137. 1566: Eke harom. Azokhoz lemes wagon harom Chotar negy. Ezteke harom Ekenadfwro egy. Vö. Asboth. Nyr. 31 : 171. Lemez = csoroszlya,

Lemes vas — Zarka Máximái Pest, 1807. — „Lemes vasát (ekéről van szó, hihetőleg *lapos vas)* asztal gyanánt maga elibe fordítván. 100-ik maxima. Talán

lemez vas? Ny. 1 : 378, 2 : 376, 25 : 285.

Lemezvas — Oklsz. 1638. — Lemezvas. Cziorosziavas. Vö. Asboth. Nyr. 31 : 172., 173.

Macska — Patóháza, Szatmár m. — szántáskor az ekét s taligát összekötő szerszám. Nyr. 18 : 432.

Marokvas — Lexicon Budense p. 59. — lamina ferrea, qua mediolus rotae interius munitur; eisernes blech, womit der radfack inwendig beschlagen wird. M. elem az oláhban. Nyr. 17 : 372.

Megtorkolni — Tsz. — *torkolni* alatt az ekében a gaz megtorkolik = megakad, felgyűlik. Nyr. 13 : 92.

***Ösztöke** — eketisztító. — Őrség, l. eszteke. Tsz. 280.

***Pating** — Székelyf. — a mivel az ekét a taligához fogják (szíjv. gúzskötél). Tsz. 288. Régebben a lőcsöt is a szekéroldalhoz *pating*gal — erős, vastag festetlen bőrkarika — erősítették oda a Székelyföldön. — **Pating** — Tokaj — vasgúzs, mely az ekét a taligához köti. Nyr. 12 : 189., 24 : 192.

Patting — Tokaj — gúzs, mely az ekegerendelyt a taligához szorítja. Nyr. 19 : 432.

***Peterke** — Székelyf. — a borona fájának vésett vége: makkja, melyet a sasfának vagy talpfának megfelelő vésményébe illesztenek. Tsz. 295. Vö. az idézett hely egész czikkével. L. *peterkézni* czikket is.

Sárnyeső — Sopron m. — sárvas, l. ösztöke. Nyr. 6 : 373.

Suka — Zselyk, Besztercze m. — kerülőeke; nem váltható eke. Nyr. 18 : 576.

Tiézsla — Nyitra palócz — ökrös ekerúdja, *ha négy ökör húzza. Nyr. 28 : 497.

Üsztöke — Bars m. — az ekét tisztító vas. L. Ösztöke. Nyr. 10 : 138.

Vezér — Szentes — az eketaliga rúdja. Nyr. 17 : 45.

Iga és befogás.

Befogás rendje.

Befogás — a mi a lónál a hám, az az ökörnél az iga vagy járom, mely a szekérrúd végére van alkalmazva, mindig két ökör befogására szolgál, tehát páros. A négyes és hatos fogatnál kisegítő rúd jön alkalmazásba, a *tézsla* vagy *ténzsola*, mely a *csikoltó* lánczczal a rúdhoz van ragasztva, így szabadon mozgó; igája szintén páros s a rúdrészszel a nyakszeggel függ össze. Minden ökörpárhoz külön iga és külön tézsla kell.

Âfa — Némedi, Tolna m. — alfa. Nyr. 29 : 382. Sárköz Nyr. 32 : 461.

Âfa, ᵘófa — Győr és Veszprém m. — az alfa. Nyr. 35 : 435.

*__Aj-fa__ — Székelyf., Utsz. I. 25. — a járom alsó keresztfája, al-fa. Gyergyó. Nyr. 34 : 322.

Àldëszkà — Nógrád m. — alfa. Nyr. 33 : 303.

Alfa — Leánykút, Temes m. — a rúdhoz erősített, vízszintesen haladó alsó lécz. L. fa. — **Al-fa** — (ajfa Székelyf., Tsz.) — a járom alsó keresztfája (Kis-Kun-Halas. Nyr. 14 : 236.; 15 : 28.; Székelyf., Nyr. 2 : 380.; hely nélkül. Nyr. 2 : 380.). Mtsz. I. 25.

Beel deszka — Sz. F. B. — Dentale.

Béfa — az a függőlegesen álló, szarvszerű fa, mely az ökör nyakának rúdfelőli oldalát fogja, vö. járomszeg. Székelyf., Tsz., hely nélkül mint bélfa. Sárköz, Nyr. 32 : 461, *béfa.* Némedi, Tolna m., Nyr. 29 : 382. Ercsi, Pest m., forrás nélkül, *béfa.* Vas m., Nyr. 30 : 100., *béfa.* Győr és Veszprém m., Nyr. 35 : 435., *biéfa.* — **Béfa, beëfa** — Sárköz, Tolna m. — bélfa, belfa az iga belső két szarvalakra álló fája, *mely az ökör nyakának egyik rúdfelőli oldalát fogja. Vö. járomszeg. Nyr. 33 : 336.

Béldëszkà — Nógrád m. — l. béfa. Nyr. 33 : 303.

Bëlfeïë — Erd. Érczhegység, móczok — bélfa, l. béfa. Nyr. 34 : 146.

Belfjaŭä — oláh-járom béfája. Nyr. 17 : 116. Magyarorsz. részek és móczok. (Torda-Aranyos m.). L. béfa.

Bolfé — Mezőszilvás — mezőségi oláh-bélfa a jármon. L. *béfa.* Nyr. 37 : 220.

Bordicza — szinonimje a járom két *béfájának,* l. azt. Miklosich többi magyarázata nem áll meg. Helyes a Nyr. 4 : 42. Székelység, *járombélfa.* Nyr. 34 : 322., Gyergyó, *járombélfa.* Nyr. 34 : 83., Gyergyó, járomközfa. Vö. járomszög.

Cujet' — oláh — *cövek* a járomnál. Arad s Bihar m. L. csikoltószeg. Nyr. 17 : 117.

Csigattyú szég — Sopron m. — a legnagyobb járomszeg. Nyr. 6 : 373.

Csikótó — általánosan — az a csatlólánczs, mely a négyes ökörfogatnál a tézslát a rúdhoz köti s a csikoltószeggel megerősíti. Nyr. 9 183., Mezőtúr : *csikótó.* Nyr. 9 : 182., Szilágyság : *csikoltó.* Nyr. 2 : 518., Répczemellék : *csikótó.* Sz. M. A. Czikoltó : vinculum ligneum, in conjugatione Jogorum bovinum. Sz. M. A. Csikoltószeg, clavus ligneus, vinculi jugalis.

Czikoltoszeg — Sz. M. A. — Clavus ligneus vinculi jugalis.

*__Decz__ — Kézdivásárhely — l. béfa.

Dérzsola — Hetés, Zala m. — az igához tartozó rúd, mely szántáskor és boronáláskor a rudat helyettesíti, *egy a tézsolával, l. azt. Nyr. 19 : 142.

Eszköz — Csallóköz — igás fogat. Nn. Nyr. 16:47.

Fa — l. áfa, béfa; szolgafa; végfa; ajtófélfa, szemöldökfa.

Fej — l. rúdfej; tézsla feje; ustorfej.

Felfa — Gyergyó — a nyakfa v. járomfa. Nyr. 34:322.

Fias-tézsola — Csík m. — a hátsó fogatnak az a befogó tézslája, melynek első felén a két első fogat felerősítésére egy szeggel ellátott fakampó van. Vö. csikójtyú, csikótó. Nyr. 32 : 406.

Fölakasztotta az igát a szégre — kifogyott a szarvasmarhája. Őrség. Nyr. 1:462.

Gerendelyrud — Sz. F. B. — Temo.

Hó — Mátyusföld — iga. *Hő mellé!* kiált a mátyusföldi az ökörre, *hogy az igába menjen. Nyr. 12:527.

Iga — Vas m. — A felső vízszintes fa *iga*; alsó vízszintes fa *igaósófa*. A kettőt 2 *igabéfa* köti össze, melyek az *igabéfaszëgygel* vannak az igához kapcsolva. Az *igaszëg* a marha nyakát zárja az igába, *nyakszëg* pedig a *szekérrúd* végét, a *rúdfejet* kapcsolja az igához. Nyr. 30:100. — **Iga** — Miklosich iugum, joch — ószlovén: *igo*. Vö. jarĭmŭ. A finn jukko = a gót *jukk*. Nyr. 11 : 220. Dunántúl: „A német fôrosoknak igás a lovuk szërszáma". Nyr. 16:190. — **Iga** — Győr és Veszprém m. — *âfa*; ᵘófa = az alsófa, *bⁱéfa* — uo. — a 2 | fa, *járom*: iga, *nyakszëg*: a középső. Nyr. 35:435.

Igabéfa — Répczemellék, Sopron — így nevezik azon 2 függélyes fát, mely az igának felső és alsó darabját összetartja, Nyr. 2:518., *s a melyhez az ökör nyakának befelé eső oldala illeszkedik. Vas m. Nyr. 30 : 100. L. béfa.

Igafa — Némedi, Tolna m. — járom. Nyr. 29:382.

Iga-ófa — Nagylózs, Sopron m. — az igának alsó vízszintes fája = alfa. Nyr. 30:444.

Iga-ósófa — Vas m. — az alfa (alsófa). Nyr. 30:100.

Igaszëg — Vas m. — a járomszög, *mely a jármot a rúdhoz fűzi. Nyr. 30:100.

***Járom** — Miklosich — iugum, ószlovén: *jarimŭ*, újszlovén: *jarem*. Vö. *igo*. Nyr. 11:222. Sz. F. B. Jugum. Nyr. 35:435 Győr és Veszprém m., *iga*. Nyr. 34:322 Gyergyó, *járom*. — Leánykút, Temes m. — a rúdfejhez erősített és az alfával párhuzamos felső vízszint haladó lécz. Összetételekben l. járomszeg. — Pinka-Mindszent — részei: van Nyakafája, béfája, sioga, rúdszöge, alsófája. — Gyergyó — *járompácza* (a két külső), *bordicza* (a két belső), *ajfa* = aljfa, *felfa* ebben lyuk, melybe a *köz* jár és a közbe jő a *küszküllő*. Nyr. 34:322. — Göndör Domokos járma Kadicsfalván. Malonyay: A magyar nép művészete, II. köt., 225. lap, 353. ábra. Járom áll 6 darabból: járómív,

2 bordicza = *béfa, 2 járomszeg. Bordiczának van szarva. *Az alfa kimaradt.

Emelem ágas . . . járom;
taszítom szőrős . . . ökörnyak;
allóbelebütykös . . . Járomszeg.
Szatmár m., találós mese. Nyr. 15 : 331.

***Járomalja** — Kézdivásárhely — l. alsófa.

Járomdêrcze — Szászfalu, Háromszék m. — a járom közepén kétfelé görbülő két fadarab. Nyr. 36 : 326.

Járomfa — Némedi, Tolna m. — az ökör nyakán van. Nyr. 29 : 382.

Járom-fa — a mestergerendához vagy a keresztgerendához szegezett álló gerenda. Sárospatak, Nyr. 17 : 527.

Járom v. **igafa** — Némedi, Tolna m. — a *szekér* járuléka, melynél fogva a jószág a szekeret húzza. Részei: az ökör nyakán van a kétszer görbített *járomfa*, evvel párhuzamos alul az *âfa*, e kettő között van a két lyukkal ellátott függőleges *béfa*, a melynél fogva az egész igafát *megbévítik*. Az ökör nyakát egészen körülzárják a két *járomszëggel* s az egész jármot a *nyakszëggel* erősítik a rúd végéhez. Nyr. 29 : 382.

***Járomfej** — Kézdivásárhely — l. nyakfa.

Járomfő — Nógrád m. — nyakfa. Nyr. 33 : 303.

Járomív — Székelyf. — a járom felső íve, *járom* szoros értelemben.

Járompácza — Gyergyó — a két külső járomszög, *mely a befogott ökör nyakának külső oldalát fogja. Nyr. 34 : 322.

Járom részei — Nógrád m. — hat helyen; åldëszkå = áfa, béldëszkå = béfa, járomfő, nyåkszög. Nyr. 33 : 303.

Járomszeg — Leánykút, Temes m. — a járom legszélső, függőleges alkotórésze: vasszeg, mely a járom és alfán átütve az ökör nyakát a béfa és a járomszeg közé zárja. L. szeg, l. járompácza. Sz. F. B. radius. Nyr. 29 : 382. Tolna m. *járomszeg.* Járomszög — Ercsi.

Járom-tézsla — kisegítő járomrúd, a mely mellé a négyes ökörfogat első párja van fogva. Bereg-Rákos, Bereg m. vid. Pap Károly. MTsz. I. 981.

Kiszáradt a járma = eldöglött a marhája. Székelyf. Nyr. 2 : 232.

Kölyökrúd — az olyan tézslaféle, mely az elülső ökörpár nyakának tehermentesítése végett a hátulsó rúd felehosszaságáig visszanyulik s így erősíttetik meg. Nyr. 29 : 186.

‡**Körpölü** — az a fa-csat, mely a taligarudat a tézsolával összeköti. Őrség. Tsz. 120. Vö. körpöly.

‡**Körpöly** — az ökörszekér rúdjának orrára szegezett fa, melybe jár egy az igát tartó nyakszeg. Balaton mell. Tsz. 121.

Köz — Gyergyó — a *felfa* v. járomfa lyukába illik; talán a

nyakszög? Közéjük jön a küszküllő. Nem világos. Nyr. 34 : 322.

Küszküllő — Csík m. — „azon két fa, mely a jármot a rúdhoz erősítő ún. vonószíj két végén keresztül szuratik (Közküllőből)". Nem világos. Gyergyó ú. l. egy a ténzsolával. Nyr. 8 : 93, 34 : 83, 34 : 322 és köz.

Nyaksi — Sárköz, Tolna m. — a járom felső részének, vagyis az igának ívalakú hajlásai, másutt járomfa. *Vö. felfa. Nyr. 32 : 461. Nyr. 33 : 335.

Nyakszeg — Leánykút, Temes m. — a rúdfejet a járomhoz erősítő kampós vasszeg. L. szeg. — **Nyak-szeg** — (nyakszög): az a fa v. vasszeg, a melylyel az igát a szekérrúdhoz v. a tézsolához csatolják. Balatonmell. Tsz.; Heves m., Csépa. Nyr. 22 : 478. Mtsz. I. 1530. Nyr. 35 : 435, Győr és Veszprém m.: *nyakszëg.* Nyr. 30 : 100, Vas m.: *nyakszeg.* Nyr. 29 : 382, Tolna m.: *nyakszëy.* Tsz. 268 Balatonmell. *nyakszeg.* Ercsi és Nógrád m.: *nyakszög.*

ᵘÓfa — Győr és Veszprém m. — alfa- Nyr. 35 : 435.

Ósófa — Vas m. — l. igaósófa. *Afa (alfa). Nyr. 30 : 100.

***Pálcza** — Kézdi-Vásárhely — l. szög, *járomszög,* mely az ökör nyakának kifelé álló oldalát fogja. L. Járompácza.

Rákláb — Csík m. — az igás szekérrúd szárnyában levő vastag szög, végén lapos, szögletes lyuk van, melybe egy kétrétűen összehajtott vaslemez jár, ez a rákláb. Két végét szétnyitják azért, hogy a lyukból ki ne hulljon s a nagy szeget is a kihullástól védje. Ilyen ráklábszeget más szerszámokba is szoktak erősíteni, de mindenhol egy nagyobb szeg végébe *(sasóka,* l. Mtsz.). Nyr. 32 : 52.

Rëstëű — Erd. Érczhegység, móczok — *eresztő* a járomnál. Nyr. 34 : 315.

Rúd — Leánykút, Temes m. — az alfán túl érő rúd.

***Rúdfej** — a szekérrúdnak a jármon túl kiálló része, l. rúd.

Rúdvégkarika — csikoltó karika. *A csikoltó karika a ténzsolán van. Nyr. 29 : 185.

Sikojtyu — Csík m. — szarvasmarha négyes fogatnál 1 méter hosszú, magamagából faragott horoggal ellátott, fából készült vonóeszköz, melynek hátsó vége a szekérrúdra van erősítve, az első végére pedig a fahorognál fogva az elsőfogat vonórúdját erősítik. Ennek használatával a négyesfogat megfordulása kisebb körben, kevesebb helyen történhetik. *Nem sikoltyu, hanem ténzsola, l. azt. Vö. Csikoltó. Nyr. 32 : 53.

Sikoltyú — Oklsz. — Vinculum catenarum, temonum. 1444 óta személynév. 1513 : Vomeres ad aratra duo, *chykolthe* ferrea quatuor. 1520 : Ad currum wlgo

Chykoltho de ferro feci parare. 1569: Breues catenae ferreae *chykotho* vocatae. 1597: *Tesla czikotestül.* 1658: Két szőke jó ökör harangostul, tézslástól, jármostól, kötelestől, *sikotiostól.*

Szeg — l. járomszeg, nyakszeg, ikszeg, tsikolto-szeg, l. azokat.

***Szék** — Kézdi-Vásárhely. — L. Rúdszög.

Tesla — Sz. F. B. — Temosula. *A négyes ökörfogatnál az első párnak való rúd: a ténzsola. Alsó-Baranya: Tezsla. Nyr. 11:382. Egyéb nevei: *dérzsola* Hetés, Zala m.; *fias tézsola* Csík m.; *gerendelyrúd* Sz. F. B.; *kölyökrúd* Szily; *sikojtyú* Csík m. (téves); *tesla* Sz. F. B. temosula; *tézsla* Alsó-Baranya, Leánykút; *járom tézsla* Bereg m.; *tesla rúd* Sz. F. B.; *tęsola* Kolozsv. glossz. 1577.; *tézsla* Csallóköz; *tézsola* Székelys., Csík m.

Tesla rúd — Sz. F. B. — Histoboeus vel Histoboe. Temo, Portica jugalis. PPBod.

Tęsola — Kolozsv. glossz. 1577. — temo. Nyr. 36:420.

Tézsla — Oklsz. — Temo. 1552: Juga cum attinenciis *theslaywal.* 1586: Vagion egy *tesla* kinec uegebe uas lancz vagion. 1658: Két szőke jó ökör harangostul, *tézslástól,* jármostól, kötelestől, sikotiostól.

Tézsla — Leánykút, Temes m. — négy ökör befogása esetén kisegítő járom. Összetételekben l. tézsla feje, tézsla rúdja, tézsla csikojtó, tézsla csikajtó. *Járom-tézsla:* kisegítő járomrúd, a mely mellé a négyes ökörfogat első párja van fogva. (Bereg m., Bereg-Rákos vid. Pap Károly.) Mtsz. I. 981. — 1. A négyes v. hatos ökörfogatnál használt toldalékrúd v. előrúd (négyesfogatnál a szekérrúdhoz van akasztva, hatosfogatnál az első a szekérrúdhoz, a második pedig az első toldalékrúdhoz). 2. Az a hosszú rúd, a mely mellé szántáskor és boronáláskor az igás marhát fogják. Mtsz. II. 728. — **Tézsla** — Csallóköz — szekérrúd. Tézslás ökör. Van lánczos t., szántó t., nyelves t. Tsz. Nyr. 1:332. — **Tézsla** — Leánykút, Temes m. — a kisegítő járom rúdja.

Tézsla-fa — l. Tézsla. — Mtsz. II. 728.

Tézsla csikojtó — Leánykút, Temes m. — a kisegítő jármot a hátsó járomhoz erősítő lánc. L. tézsla csikajtó, csikojtó, csikajtó, tsikoltú, tsikoltú szeg.

Tézsla-fej — Ercsi — ezt a tézslarúddal tézsla*karika* (több) köti össze.

Tézsla feje — Leánykút, Temes m. — a kisegítő járom rúdfeje. L. fej.

Tézsla-fej — a tézsla eleje, a melybe a jármot a nyakszeggel belefoglalják (Csallóköz, Kecskemét: Csaplár Benedek; Czegléd: Ilosvay Vilmos). Mtsz. II. 728.

Tézsola — Székelység — taliga rúdja. Nyr. 4:328.

Tézsola-fő — Orbán B., A Székelyföld — azon felfelé hajlított fa, melynek segítségével a járom a rúdhoz van esősítve 1:108. *Hozzáteendő, hogy az első páré. Nyr. 37:93.

Tézsola lábú — Háromszék — kinek lába előre, kifelé görbül és széjjel áll. Nyr. 4:431.

Tsikoltú — PP. — Vinculum ligneum in conjunctione jugorum borinorum, ein hölzernes Band, das das Ochsen-Joch zusammenbindet.

Tsikoltó-szeg — PP. — Clavus ligneus vinculi jugulis, ein Joch-Stecken.

Ökörfogat és hajtás.

Hely szerint:

Csás = balra fogott.
Hajszás = jobbra fogott.

Magyar ökörfogat. A rendes, teljes fogat négy, a rendkívüli hat ökör, a közönséges iga két ökör s ez a szekérrúd mellé fogva, a mikor a csoport így alakul:

Rudas csás—Rudas hajszás,
Szekér.

A négyes fogat:

Első csás—Első hajszás,
Rudas csás—Rudas hajszás,
Szekér.

A hatos fogat:

Első csás—Első hajszás,
Második csás—Második hajszás,
Rudas csás—Rudas hajszás,
Szekér.

Megnevezett négyesek:

Ágyas—Szeles,
Villás—Daru,
Szekér.

Továbbá:

Hattyú—Vidra,
Gatyás—Inges.

Pásztor—Bojtár,
Rigó—Kárász.

Csárdás—Buár,
Csákó—Szarvas.

Bobé—Halász,
Zsombó—Pénzes.

Gyűrű—Meggyes,
Göndör—Pirók.

Villám—Gyertyás,
Pásztor—Fütykös.

Csákó—Bicskás,
Gatyás—Tornyos.

Bojtos—Vizsla,
Hajas—Pengő.

Forrás—Zsombó,
Babér—Szőke.

Vezér—Virág
Huszár—Kajla
stb.

Láder—Viktor,
Rudas—Piktor.

Cselő—Mozsár,
Lepke—Káplár.
Érmellék, Nyr. 29:532.

Viklér—Timár,
Körmös—Perge.

Boros—Kardos
Szegén—Fogoly.
Nyr. 4:240.

Két-két összefogott ökör neve sokszor rímel, vagy alliteral, vagy egyébként rokonjelentésű, így:

Zsandár—Betyár,
Hullám—Villám,
Csöngő—Pöngő,
Dongó—Fátyó.
Nyr. Marót puszta, Somogy.

Vagy:

Lader—Viktor,
Rudas—Piktor.

Gatyás—Inges együtt jár.
Pásztor—Bojtár szintén.

Hattyú—Vidra viziek
stb.

Csá! — Gyergyó—Ficzkó! ökörbiztató. Nyr. 34 : 260.

***Csá** — Csákó! *jobbra* tereli a *balról* befogott Csákó ökröt.

Csá-hó nye — Csík-Szt.-Mihály — ökörterelő a balról levőnek. Nyr. 30 : 493.

***Csali** — terelő szó. L. Csá.

Csálié, csali — Pápa vid. — ökörterelő szó = *jobbra*. Nyr. 36 : 38.

***Csá ne**! — Marosvásárhely — ökörhajtó szó = *balról jobbra*.

Csá nye! **Csahó** — Hétfalu — ökörterelő = *jobbra!* Nyr. 38 : 143.

***Csás** — általánosan a balról befogott ökör, megfelel a lófogatnál a *nyergesnek*.

Cselő — Alföld — ökörterelő szó. Szólás: „Cselőre áll a bajusza“ = egyik fele le, a másik fel. Mtsz. I. 283.

Cselő v. **csálé**! — Hódos, Arad m. — ökörterelő = *balra*. Nyr. 26 : 239.

O „**Cselő hó ne**!“ — Puszta-Dinnyéshát — „Isten áldjon, *hó ne, ne!*“

***Farta**! — Zilah — = farolj! azaz: a farral oldalt menj! A terelő rendesen a tenyerével ráüt az ökör tomporára.

Farta te — Marosvásárhely — ökörterelő szó = *lépj oldalt, arrébb.* Nyr. 27 : 480.

Fartova! — Miskolczi G. p. 10 — „a barmok a mondásra melly hamar engednek“.

Hájcz, hőjcz — Háromszék m. balról jobbra tereli az ökröt. Nyr. 5 : 37.

Hajcz-nyē! — Csíkszentdomokos — ökörterelő = *balra*. Nyr. 32 : 326.

Haj ki! — Szt.-Pál — ökörszólítás. Nyr. 3 : 44.

Haj-na — Mezőtúr — Virág-Bumbó! Ökörindító. Nyr. 8 : 144.

***Hajsz**! — általánosan — befogott ökörirányítás. L. hajszás. — ***Hajsz** — Lombár! *balra* tereli a *jobbról* befogott Lombár *hajszos* ökröt. — Hódos, Arad m. — ökörterelő szó = jobbra! Nyr. 26 : 239.

***Hajszás** — általánosan — a jobbról befogott ökör, megfelel a lófogatnál a *rudasnak*.

Hí elé nye! — Hétfalu — indítás. Nyr. 38 : 143.

***Hikk** — Vas m. — igavonónak *balra.* Nyr. 30 : 99.

Hîk-meg — Beösárkány, Baranya m. — ökörhátráltató. Nyr. 18 : 94.

Hó! — Hétfalu — ökörterelés = megállítás. Nyr. 38 : 143.

Hó-ha! — Mezőtúr — ökörmegállító szó. Nyr. 8 : 144.

Hó ide — **Hoide-ne!** — Udvarhely m. — ökörhajtás. Nyr. 12:477.

Hojs hid'is käjlač — ökörterelő (magyar elem oláhban). Nyr. 17 : 163.

Hók ide ne! — Marosvásárhely — ökörhajtószó = *jobbról balra.* Nyr. 27 : 480.

***Hokk** — Vas m. — igavonónak = *balra* Nyr. 30 : 99.

***Hó me!** — Marosvásárhely — ökörhajtó szó = *jobbról balra.* Nyr. 27 : 480.

Hó meg ide! — Hétfalu — ökörterelő = *balra.* Nyr. 38 : 143.

Hó meg ide nye! Csík-Szent-Mihály — ökörterelő a fordulónál. Nyr. 30 : 493.

Ho mellé! — Mátyusföld — = igába! kiált az ökrész az ökörnek. Nyr. 12 : 527.

Hosz — Pápa vid. — ökörterelő szó = *balra.* Nyr. 36 : 38.

Hódéra-csára — Székelység — „hajszra csáléra". Nyr. 2 : 427.

Hó vissza nye! — Hétfalu — ökörterelés = *hátra.* Nyr. 38 : 143.

Hózad nye! — Mezőszilvás — oláh ökörterelő szó (magyar elem). Nyr. 37 : 221.

Hők v. hők te hők! — Zilah Nyr. 28 : 286 — hátráltat (hőköltet szarvasmarhát). Kis-Kún-Halas. Nyr. 15 : 282.

***Hök me!** — Marosvásárhely — ökörterelő szó = *hátrálj.* Nyr. 27 : 480.

Hök még nye! — Udvarhely m. — ökröt hátráltató szó. Nyr. 9 : 236.

***H's ne!** csó, hó bé, hí odább, hí megide csá! Ökörterelők — Rava, Udvarhely m.

Hujde — Gyergyó — Bolokán! ökörbiztató. Nyr. 34 : 260.

Hujde nye — Csík-Szent-Mihály — ökörterelő a *jobbról* levőnek. Nyr. 30 : 493.

***Humëg** — Vas m. — hátráltatás az igába. Nyr. 30 : 99.

Húmëg! — Vas m. — ökörterelő szó: hátráltató. Nyr. 30 : 99.

Hüköltetés — sokfelé — az igások hátráltatása. Nyr. 36 : 334.

Körha te! — Hódos, Arad m. — ökörszólítás = „tedd a járomba a nyakad!" Nyr. 26 : 239.

Kerhó! — Balatonmell. — a marhaigába való szólítása. Tsz. 202.

Me, Jámbor me! — Hétfalu — ökörhivogatás. Nyr. 38 : 143.

Ne te! — Écs — tehénszólítás. Nyr. 36 : 334.

Hangelemek.

Szarvasmarha.

***Az ördög győzi!** — Borsod m. — szól a bika bömbölve, ha sok tehenet adtak a csordába.

Bén — Őrség, Vas m. — bőg (tehén). A marhák nagyon bétak. Bejok, bész, bén, béjunk, bétok, bénak. Nyr. 12:380. Őrség, Nyr. 12:381. „A borgya után bén“.

***Bőg** — általánosan — a szarvasmarha hangadása. Vö. Nyr. 7:335.

Böhel! — Csíkszentdomokos — marhát kergető szó. Nyr. 32: 324.

‡**Brünnyög** — Csík-Szt.-György — a tehén mikor félhangon szól a borja után.

Eu-e! — Kúnság — ha a marha elbódorog, a kereső pásztor, mire megpillantja, ökölbe szorítja a kezét, hogy csak hüvelykujja áll felfelé, akkor leguggol és az öklöllel magafelé intve odakiált a figyelő marhának: „Eu-e-Eu-e! Az állat megszakításokkal közeledik. Szemere Lászlótól.

Hoj-ki-boczi-te — Mezőtúr — tehénhívás. Nyr. 8:144.

Hé nye! — Csík-Szt.-Mihály — tehénterelés. Nyr. 30:493.

Hojsz-csali-bokros — Veszprém m. — tehénhivogató. Nyr. 6:284.

‡**Me-ide-me!** — Rava, Udvarhely m. — ökör-, tehénhivogató.

Me-is-me! — Háromszék, orbai járás - tehénhivogatás. Nyr. 7:190.

Me só! — Csík-Szt.-Mihály — tehénhivogató. Nyr. 30:493.

***Mi-hály** — Szabolcs m. — bika szava; az első szótag mély, a második egy oktávával magasabb. Vö. Nyr. 4:88.

Nè-bocze-né-né — Veszprém m. — tehénhivogató. Nyr. 6:284.

Ökör v. tehén hívása — Szürnyeg — haj! haj ki! haj fel ne! hajrá! hú! húha! hai ha ne! prok! prok ne! csá! csálé! csálé csá! csálé ne! haj ne! hök! hök te! fartó! ná(h)! ná boczi ná(h)! prücski ne! bőg, bömböl. Nyr. 10:279.

Ptró — Forró-Encs — ökörhajtó szó. Nyr. 28:422.

Ptrű — Kalotaszeg — ökörbiztató szó, így: Ptrű, elő Csákó! Mozsár! Há bide Szilaj! Nye! Nyr. 27:233.

‡**Tala be, hajj be!** — marháthajtó szó. —Kállay gyűjt. Tsz. 355.

Tala-el-te! — Mezőtúr — tehénhívás. Nyr. 8:144.

Tala-te! — Mezőtúr — tehénhívás. Nyr. 8:144.

Tprücs-bé! — Drávamellék — marhahajtó szó. Nyr. 61:87.

Borjú.

***Bëcce në-ne-ne** — Vas m. — borjúhivogató. Nyr. 30:99.

Beczcze-beczcze — Ádánd, Somogy m. — borjúhívás. Nyr. 5:431.

Beczcze-ne, beczcze — Sz.-Gál — borjúhívás. Nyr. 3 : 44.

***Boczi**, boczi tarka
Se füle, se farka stb.
Népdal, országszerte.

Böcze-ne! böczikém-ne! — Fejér m. — borjúhivogató. Nyr. 10 : 188.

Borjú — Vadr. 513. — bőg, csacsog, brünynyög, midőn anyjához vágyik.

Hí, hí elé-csá! — Udvarhely m. — ökör-, tehénhajtás. Nyr. 12 : 477.

Kicike-Kicike-gici-gici-gici! — Csík-Szt.-Mihály — borjúhívás. Nyr. 30 : 493.

Kogy-el! — Csík-Szt.-Domokos — borjúhajtó szó. Nyr. 32 : 327.

Kuty-ki! prücs ki! — Marosvásárhely — borjúűzés. Nyr. 27 : 480.

Me-kicsike-me! — Hétfalú — borjúhivogató. Nyr. 38 : 143.

Ne-beczi-ne! — Pannonhalma — Nyr. 12 : 336.

***Prű-bé** — prücsi-bé, prücsibé-ne, prücski, kuty-ki. Marosvásárhely, borjúkergető.

Prücsi-bé! ne! — Marosvásárhely — borjúkergetés. Nyr. 27 : 480.

Prücsi-ê! prücsi ki! — Hétfalu — borjúűző. Nyr. 8 : 143.

Prücsi-nye! — Csík-Szt.-Mihály — borjúűzés. Nyr. 30 : 493.

Prücsike-me! memeke! — Hétfalu — borjúhivogató. Nyr 38 : 143.

Prücsi-prücsi-prücsi! — Marosvásárhely — borjúhívás. Nyr. 27 : 480.

Pücsi-pucsi; pucsike! — Udvarhely m. — borjúhívás. Nyr. 12 : 477.

Tala be! — Ádánd, Somogy m. — borjúbehajtás. Nyr. 5 : 431.

Tala-ki! — Ádánd, Somogy m. — borjúkihajtás. Nyr. 5 : 431. Szt.-Gál, Nyr. 3 : 44.

***Tala-ki-te** — Kisújszállás — borjúterelőkiáltás.

‡**Tprücsi-me-me! tprücsi-me-me!** — Rava, Udvarhely m.

‡**Trücs-be, prücs-be!** — Kállay gyűjt. — borjútbehajtó szólás. Tsz. 370.

Rovás.

Általánosan véve a rovás az analfabetizmus idejében az egész közéletre kiható elszámolás, nyilvántartás, ellenőrzés eszköze volt, melynek gyakorlata abban állott, hogy a rovókéssel bizonyos konvencziónális jegyeket róttak alkalmas *pálczákra.* Az adás-vevésben, a hitelben, ellenőrzésben, közérvényben állott a rovásfa és számos találó szólásmódban érvényesült. Valakinek sok *„bűne van a rováson“*, innen *„rovott multú“*, *megróni* valakit, *felróni* valakinek valamit, *leróni* a tartozást, mind a rovástól és műveletétől erednek. A duhaj nóta így mondja

Korcsmárosné bort ide a kupámba,
Hadd igyék a szegény legény [bújában;
Róvja fel a rézfokosom nyelére:
Hány itcze bor fogyott el már [kedvembe.

Kiváló értékkel és jelentőséggel bírt a rovás a pásztoréletben, hol a nyáj és szolgálmánya s minden járandóság nováson tartatott nyilván és számoltatott el. A számrendszer ötös = quinárius volt s a kéz öt ujján alapult.

Bárányrovás — Alföld és Dunántúl, Zala, Somogy — fából faragott páros, apró szerszámok, házieszközök, de a párban az egyik mindig nagyobb. Elléskor a nagyobb felet az anya, a kisebbet a bárány nyakára kötötték, hogy az anyajuh és a bárány összeadhatók legyenek. A jó juhász az volt, a ki harmadnapon már rovás nélkül is összeadta az anyajuhot bárányával. L. Bárányszoktató.

***Bárányszoktató** — Kunság — l. Bárányrovás. V. ö. figurafa.

***Béróni** — XVII. század, Kassa város artikulusaiban 1688-ban — írásban megállapította, hogy: „annak *bérótt* régi módja és szokása szerint."

***Billeg** — Szeged-Csöngöle — a rováson az a jegy, mely a juhfalka gazdáját jelenti. Újabban már tintával írva, monogrammszerű.

Birgerovás — Dobos Sándor — „elől van az öreg birge, a másik oldalon elől a *bárány*, utána az ürü, legutolsók a kosok. Ágasegyháza.

Bürgerovás — Bugacz — l. Birgerovás.

Czinkus — Erdélyi részek, XVIII. sz. vége — a hasított rovásnak az adósánál maradt része; a pásztoroknál is a gazdának adott, ellenőrző rész.

Disznórovás — Dobos Sándor — elől vannak a kanok, ezek után az öreg disznók, ezek után az ártányok, ezek után a süldők, legvégül a malaczok. A süldők rendszerint két csoportot alkotnak ú. m. a *választási*, a melyek tenyésztésre vannak szánva s az eladók.

***Figurafa** — Bihar-Ilye — l. Bárányrovás. A juhász helyesen jegyezte meg, hogy „a lumerust a sitét akolban nem látom, de a figurafát kitapogatom". Akkor t. i. már *ráfestették* a számot a juhra és a bárányra.

Gérézdelni — Háromszék m. — bemélyülő rovátkákat húzni valamin. Nyr. 5:36.

Gulyarovás — Bugacz — a fővovás, a melyre a gulya egész állománya, az állatok neme, kora és a tulajdonos szerint fel van róva; a nemet és illetőleg a kort az egymásután tünteti fel. Így a baromrovásnál első helyen áll a bika, azután következik a tehén stb.

Hajok — Hétfalu — farováskor kihullott forgács. Nyr. 3:524.

***Hasitott rovás** — Bugacz-Monostor — külön minden gazda számára; rajta van a számadó rovásának illető része, a gazda jegyével együtt s akkor ketté van hasítva; az egyik fele a gazda, a másik fele a számadó kezén marad mint ellenőrzés és elszámolás is. L. Czinkus.

Hasitott rovás behozatala — H. A. Rovás. — 1799: A Gubernium felterjesztése Ő Felségéhez. „Parem controlleriam proponit praefectus de Huttern in protocollo suo diurnalo, quod pagum Jelenbach in eo, ut loco longarum unilateralium et penes judices asservari solitarum incisuram simpliciores et quoad quemlibet contribuentem distinctare fissaeque *quorum una pars apud judicem et altera apud contribuentem ipsum asservatur* vulgo *Czinkus* dictae incisurae introducantur, et in his compositis incisuris quaelibet administratio comotetur. 1800: Körrendelet a magyar és székely törvényhatóságokhoz: „az kétfelé hasított *rovásoknak* is azon helységekben, a hol a lakosok írástudatlanok, behozása elrendeltetik.“ 1801: Pasztóhi szolgabíró, Nagy Cserged, felterjesztése a főbíróhoz. A hasított rovások *ellen* nyilatkozik, mert a bírák nehezen tudják összeszerkeszteni s ha a *kötő* elszakad, egy idő mulva senki sem tud a rovásokon eligazodni, holott az uzusban volt hosszú rováson 50—60, sőt 100 esztendő mulva is biztos volt az eligazodás.

***Hopmoringon szurkolás** — Bihar-Ilye — a rovással való elszámolásról azt mondta a juhász: „akkor a pásztorok még hopmóringon szurkoltak“. A szurkolás abban állott, hogy drótalakzatokat olvasztott szurokba mártották s a juhok orrára vagy pofájára nyomták.

***Hosszú rovás** — Erdélyi részek — a XVIII. század végén és XIX. század legelején, azok a rovások, a melyeken a községek adója négy oldalra felróva szedetett; de a pásztorrovás is, a melyen a gazdák, juhaik és illetményeik fel voltak róva.

***Kés allya fa** — PP. — a rovás, mert kés alól kerül ki.

***Koczka** — Bihar-Ilye — l. Bárányrovás, már betűkkel és számokkal ellátott, lyukasztott fakoczkák, a juhok és bárányok nyakára kötve.

Kötő — H. A. Rovás. — Vö. hasított rovás. 1801.

Lerovás — általánosan — a pásztor a mikor beszámolt, a rovás számait a kés keresztmetszésével látja el, a mi a beszámolást jelenti, a művelet gulyás nyelven a számok „elhúzása“. „Le is kéne már faragni a rovást.“ Nyr. 27:91.

Nyugtató — Bereg — valamely rovásnak a másolata, melyet a pásztor vagy a pénzkölcsönadó az adósnak ad.

Ökörhúgyvonal — Peszér, Adacs — a rovást nem hasították, hanem ∽∽ vonalra kettéfűrészelték.

Ökörrovás — Bugacz — a melyre az ökörgulya állománya van felróva.

Összeróni — Bugacz — a tőkerovásokat a gulyarovásra. Vö. Tőkerovás és gulyarovás.

Páros rovás — M. ó. Kecskemét — melynek mind a két felére egy vágással róvtak s azután az egyik fél a pásztornál maradt, a másik a gazdának jutott. Így keletkezett a hasított rovás is.

Răvás — Mezőszilvás, mezőségi oláh — rovás. Nyr. 37 : 222.

Răvarş, răvaş — Erd. Érczhegység, móczok — rovás. Nyr. 34 : 315.

Ravó [rovó] — „A nagyságos személyek szégyenlik a számtartó írások megvizsgálását, mintha gyalázatot tennének magokon, ha nyomozzák a *ravót*, a viczegazdát.“ Nyr. 24 : 317.

Ró — ált. — Czuczornál: „Éles eszközzel bizonyos kemény testen metszést tegyen, hézagot, vonalat vés; betűket, számjegyeket róni fába, botra“.

Roó, rovó — moldvai csángókés; már csak ritkán hallani. A rovás, mint az írás helyettesítője még járja az írásnemtudóknál. Nyr. 30 : 172.

Rováncs — Dálnok, Háromszék m. — használják, mikor egy ellenőrző közeg vagy felsőbb hatóság megvizsgál valamely közpénztárt. Nem lehet népies. Nyr. 27 : 233.

Rovár — Vörösmarthy Mihály VI. 177. — Rákóczi Ferencz értelmében: a jegyző.

***Rovás** — Békés m. — számrendszer: Mogyorosi István „hetvennyolczba forduló“ kanász az uradalom utolsó rovásos pásztora a rendszert így adta:

|/X/\Ж(Ж=oláh) a kéztől így:
1 5 10 50 100 1000

Ez a magyar quinárius számrendszer!

Rovás v. **ravás** — 1. crena, tessera, talea = bacillus incisus = Kerbholz, Kerbe.

***Rovás** — általánosan — bacillus incisus = a számokkal való nyilvántartás régi módja. A magyar rovás a quinarius számrendszeren alapult s a kéz öt ujjára volt alapítva. L. előbb! — ***Rovás** — általánosan — alkalmas fa, a melyre a pásztor — de más is — a számszerinti nyilvántartást alkalmas jegyekkel felrótta, vagy metszette. — ***Rovás** — Bugacz-Monostor — van: Számadó rovás; l. azt. Hasított rovás; l. azt. — **Rovás** — Oklsz. — Tessera — 1469 Sebasciani *Rovas.* Soproni

Okl. II. 456. 1544 Attam szenaert kit *rauasra* hortak eǵ hetig. Az meszaros *rauasra* hordot húst.

Rováš — magyar elem a tótban — „*Má mnoho na rováši*“ = sok van a rováson. Nyr. 33 : 572.

Rovásba venni — Monum. Hung. Hist. VII. p. 244. — Hidvégi Mikó Ferencz mondja: „Megverték a (Mihály) vajdát Szt. Mihály havának 10-ik napján hétfőn délben, azután halomba hányták a testeket. Enyedi ember *vette rovásban*, kilenczezer fekszik az öregebbik halomban, a kisebbikben kétezer, kiket közel tájban összehordottanak“. Áll a marhaállományról is.

Rovásírás — Csokán Pál — leghatározottabban állítja, hogy Hódmezővásárhelyen se 1903 körül, se régebben soha nem használták a rovásírást. „Van ugyan *számrovás* ma is, de az csak *számjegyeket* helyettesít és nem egyéb a római I, V, X, L, M jegyek változatainál és eltorzított másainál. Nyr. 82 : 352.

Rováson van — nem az állítólagos hun székely írásra mutat vissza, hanem arra a középkori szokásra, mely szerint az adófizetést pálczára rovott vonallal jelezték. Innen az *accisa* szó is = ad cisa (rovásra). Nyr. 17 : 263.

„**Rováson van** — felróni vkinek vmit (leróni, megróni)“. Régi igen sok népnél elterjedt módja a feljegyzésnek, fapálczikákra való bevágásokkal, kivált a pogányvilágban, de még ma is. *Rovásfa* minálunk: kétfelé hasított pálczika, melyen haránt bevágásokat: rovásokat tesznek, úgy, hogy mind a két felén meglegyenek. A bevágások jelzik po. a mészárosnál a vett húst, korcsmában az iczczéket, a fuvarok számát, szüretnél a lehordott csöbröket stb.; a rovások szerint jár azután a fizetés. A rovásfa egyik felét rendesen a munkaadó, hitelező, másikát a munkás, adós tartja meg; ellenőrzésül a két felet összeteszik s akkor a rovásoknak egyezniök kell. Népdal: „Rójja fel a rézfokosom nyelére, Hány icce bort ittam meg már hitelbe“. Németül: *einem* etwas *ankerben*, bei jemand auf dem Kerbholze stehen. Maga a „Buchstabe“ = „betű“ jelentése is eredetileg *bükk pálczika* volt. Nyr. 25 : 500. — *A rovás rendszere legmagasabb fejlődését a magyarság állattartásában érte el, hol az állatállomány faj, nem és kor szerint — részben igen elmésen és mindég pontosan volt — és részben még ma is van kimutatva és ellenőrizve; kifejlesztette a nagy anyagi érték, mely az állatállományban összpontosult, a gyakorló a pontosság volt.

***Rovás, öszvejáró** — tehát hasított. II. Rákóczi Ferencz, 1704 p. 73.

Rovásra fel = — T. L. — menteni a marhát, nyilvántartás végett.

Rovat — újkori értelemben — po. gazdasági, törvényszéki stb. rovat.

Rovatal — Csík m. — a pótadó, a mit *kirónak.*

***Rovátka** — egyenes bevágás, innen: rovátkol, rovátkolat, rovátkos, rovatik, rovátkos, rovatékos, rovátkolás.

Rovatolás — rovat szerint való elrendezés, ellenőrzés stb.

Rovó — ált. — az eszköz, a mivel rónak; de a személy is a ki gyakorolja; a régiségben királyi, országos, *rovó* gyakran *ravó* alakban. Már 1541-ben „Mathias Janos, ő felsége ravója". Rovó, ravó: praefectus tributorum = adórovó, innen: *rováspénz* = bizonyos kulcs szerint kivetett adó, melyet az illetőre rárónak.

***Számadó rovás** — Bugacz-Monostor — négy, hat, ritkán nyolczszegletes méternél is hoszszabb, gyalult, két ujjnyi vastagságú fa, a melyre a számadó gulyás stb. a kezére bízott egész állatállományt, gazdák szerint felróvja. A felrovás a kéztől eredő quinarius számrendszeren alapul. A gazdák jegye az írás elterjedése óta „monogrammszerű". Vö. gulyarovás.

Számbaszedés — Bugacz — a jószágnak felrovása.

Szólások — Fischer K. — fel vagy róva, rovásod van, rovásom van ellened, majd rovásra veszlek — felrólak, lerovom tartozásomat. Ród az orrodra. Nyr. 27 : 91. Sok van a rováson, uo. *Rovott ember, rovott multú, rovott életű ember. Már megtelt a rovásod.

Tinórovás — Bugacz — rendszerint külön mutatja ki a tinókat, a melyek ökröknek vannak szánva.

Tőkerovás — Bugacz — az, a melyet a számadó gulyás a tulajdonosnak ad nyugtatóul, hogy jószágát szám- és kor szerint átvette. A tőkerovás hosszában kettéhasítva, tehát *páros,* az egyik fele a pásztor kezében marad, a másik fele a gazdának jut. A felrovás, a két felet összeillesztve történik. A tőkerovások mind a főrovásra átmásoltatnak.

Mérték.

Arasz — palmus, legtöbbször a letűzött hüvelyk-, nevendék-, néha kisujj kifeszítésének átérő távolsága (átlag 22 cm).

Bakarasz — a mennyit a hüvelyk- és mutatóujj feszítve átér (átlag 17 cm).

Bucsér — l. kópicz.

Czolt — zoll (körülbelül 3 cm). A szó Középbaranyában él. Nyr. 3 : 282.

Egy csipetnyi — a mennyit a hüvelyk-, a mutató- és a középsőujj foghat; a sónál a hüvelyk- és a mutató is elég.

Egy kőhajtásnyi — a meddig egy férfi egy alkalmas követ elhajintani bír.

Egy marékkal — a mennyit a marék foghat — módjával, mert „a ki sokat markol, keveset szorít".

Egy nap járó föld — a meddig egy megtermett férfi egy nap alatt el bír menni.

Felöntő — Somogy m. — $^1/_4$ pozsonyi mérő. Nyr. 2 : 375.

Ficska — Szíhalom, Borsod m. — $^1/_4$ véka. Nyr. 24 : 432.

Finak — Sopron m. — pozsonyi mérőnek $^1/_8$-át mérő faedény. Tud. Gyűjt. 1848. Nyr. 35 : 41. Fejér m., kis véka. Nyr. 5 : 36.

*****Font** — Ver. 108. — *Trutina*; Wag. 13. Bilanx. — **Font** (Funth) — Ver. 55. — *Libra*. Német: ein Pfund; ein Wag. *Mérleg* és *súly* értelemben; ma is él.

Fuka — Bihar m. — a véka nyolczada. Nagykúnság, Nyr. 3 : 232.

*****Kankó** — Hatod, Háromszék m. — a *mázsa* (l. o.) rúdjának kampója (mázsa = félkarú mérleg).

Kópicz — Vas m., Somogy m. — szalmából font mély kosár, melyben lisztet tartanak. Nyr. 16 : 239. Őrség — nagy, szalmából font véka. Tsz. Nyr. 2 : 562. L. Bucsér.

Korecz — „Hat korecz zab“. Korecz a. m. modius = véka. Tótul: *korec*. Nyr. 5 : 210.

Köböl veka — Kolozsv. glossz., 1577. — modius P_6. A német: Kübel; tulajdonképen négy véka. Nyr. 36 : 422.

Köbü és köböl — Répczemellék, Sopron m. — mérő. Nyr. 2 : 560.

Köpéce — Mezővári, Bereg m. — 10—13. L. nagyságú edény. Nyr. 27 : 523.

Köpércze — Bihar m. — a véka nyolczadrésze. Nyr. 3 : 232.

*****Körtvély** — *Cursor in statera romane*. Tisza mell. Tsz. 121. Az egykarú mérlegnek — Schlag — a gömbölyű súlyozója.

Kupa = két itcze ($^1/_2$ kupa egy itcze). Vö. Tsz. Székelység. Nyr. 2 : 470.

Lukna — „Hat lukna árpa“ — mérték. Milyen? Nyr. 5 : 205. okiratokban.

Marok — német: Faust: lómérték, a földtől a *mar* éléig; (átlag 10 cm).

*****Mázsa** — Hatod, Háromszék m. — egykarú vasmérleg, részei: *mázsa rúdja, kankó, mázsa botja, mázsa tálja*. Vö. slág, fontos tál, kompona. *Máskülönben 100 font.

*****Mázsa botja** — Hatod, Háromszék m. — a *mázsa* (l. o.) súlyozója.

Mérő — Somogy m. — $^1/_2$ pozsonyi mérő. Nyr. 2 : 376.

Métyelnek — mondják Heves m.-ben a *métert*. Nyr. 7 : 286.

Minczér — Magyar-Soók, Nyitra m. Tata. Mtsz. I. 1458. — körtés mérleg (münzer).

Öl — német: Klafter, így hat suk = láb.

Öreg mérő — „Minden esztendőben egynek hat *öreg mérő* buza“. Kőszeg, 1723. (436) MNy. 183.

*****Porczió** — Selye, Maros-Torda m. — Egy porczió: régi mérték

s leginkább a pálinkamérésnél használták: egy porczió pálinka. A mostani mérték szerint kb. egy deczi.

Rőf = mint sing, a tót: „ríf“ nyilván a magyarból átvéve, a német: Elle.

Sing — német: Elle. A kifeszített karon a hüvelyk hegyétől a mell közepéig mérve (kb. 60 cm).

Suk — ein Schuk, egy láb, úgy mérve, hogy a két ököl az elálló hüvelykkel érintkezik (átlag 30 cm).

Szájtli — Répczemellék, Sopron m. — messzely. Német: Seitl. Nyr. 2:561.

Szapu — Mátyusföld — gabonamérő faedény; három mércze. Nyr. 20:328.

Szindzsák — Bukovina — egy messzely (fél römpöly). Nyr. 6:525.

Vasas — Somogy m. — egy pozsonyi mérő. *Derék *vas*abroncsos mérőedény volt, *az abroncsról vasas. Nyr. 2:377.

Vèrdung — Veszprém m. — fél messzely, messzely, *az itcze negyedrésze. Német = vierting. Nyr. 5:523., 24:402.

Vödör — Székelység — 16 kupa, leginkább bormérték, sok helyen veder. Nyr. 2:472.

Vágószerszám.

Agús-kapa — Barkóság — kétágú kapa. *Agas kapa a trágyára való. Nyr. 32:520.

Akollo fa — Bazin vára inventa riuma 1586. Szt.-Györgyvára levt. Nyr. 16:132.

Arşău — Erdélyi Érczhegység, móczok — 1. ásó, 2. alsó (kártya). Nyr. 34:145.

***Balaska** — Somogy m. — balta, pásztorok fegyvere. A Wlach eredetű „*walaška*“, a juhászok „*Walasi*“ fegyvere. A név sokfelé elterjedt és idomult. Ui. Kemenesalja, Szepezd, Zala m., Göcsej, Veszprém, Felső-Somogy, Balatonmellék. Utsz. I. 90. Nemes-Magasi, Vas m. Nyr. 19:191. Tsz. 1838:31. Majd hosszúnak, majd rövidnek mondva. L. Walaška.

Balta — meglehetősen általános — kisebb fejsze s inkább fegyver, mint: a kanászbalta, kondásbalta, mely fok nélkül való és alakilag a rézkorival azonos, juhászbalta, mely szintén sajátos alak és βλαχ-forma, innen Walaška, Balaška, vö. Balaska és Walaška, sőt maga a balta is ide vonható.

Baltička — baltácska, alakilag. M. elem a tótban. Nyr. 33:571.

⁑**Baltika** — Szőreg, Torontál m., Utsz. I. 93. — baltácska.

⁑**Baracska** — Kálmáncsa, Somogy m., Utsz. I. 90. = Balaska. *Walaška.

Bárd — Oklsz. — 1. Ascia, beil, 2. azon erdőrész, mely egy *bárddal* egy nap alatt kivágható. 1214: Silue que uulgo *Bard* dicitur. Vö. *Tagányi* Erd. oklvt. I. XIII. 1499: Silvis fogotherdew vel *Bard*alya appelatis. 1309

Vsum securis in communi silua qui uulgariter *bard*uta dicitur. Zala m. — *Bárd — Ver. 10. *Ascia.*

Bikanyúzó — Nagykúnság — a fanyelű tót bicska tréfás neve. Nyr. 16 : 142. Szekszárdon: *bugyli.* Nyr. 11 : 527.

Bizsok — Jk. J. „Balatonmell. — pásztornál = bicsak v. bicska. Somogy Tsz. I. 141. *Csokonya. Bárándi puszta Tsz. I. 141.

***Baóta** — Palóczság, Utsz. I. 93. — Balta.

***Bóta** — Dergecs, Zala m.; Somogy m.; Szentgál, Veszprém m.; Eszék vid.; Rima és Balogvölgy, Gömör m.; Hont m., Utsz. I. 93. — Balta.

***Botoska** — Keszthely, Mtsz. I. 174. — kézi balta.

***Budák** — Majláthfalva, Arad m., Mtsz I. 188. — fejsze.

Bugyli — Somogy — kis késfajta. Nyr. 3 : 140.

***Buti** — Szeremle, Pest m., Mtsz. I. 202. — fejsze. Sárköz. Nyr. 32 : 461.

***Csákány** — Bakony, Koch útleírásában — fokosnak, de fejszének is leírva; kanászok fegyvere.

Csákány — Miklosich — reuthaue, stockhammer; ószlovén: *čekanŭ;* meissel, újszlovén: *čakan;* hammerbeil, lengyel: *czekan;* streitkolben. Nyr. 11 : 118.

Csokány — Tatrangi csángók, Erdély — csákány. Tsz. csokmány. Nyr. 2 : 476.

***Csokmán** — Baranya-Szt.-Lőrincz, Mtsz. I. 337. — fejsze.

***Csokmány** — Sziget vid. — faragófejsze. Máléfejsze. Sárköz, Tsz. 74.

Csomak — Somogy — ékfejsze. Nyr. 2 : 375. *Somogy m. Mtsz. I. 339.

Éles igyekezet — Őri-Szt.-Péter — a favágó baltája. Nyr. 34 : 221.

Elüő kés — Kővágóörs, Révfülöp, Zala m. — ölőkés. Nyr. 19 : 48.

Erdölőfejsze — Oklsz. — securis arboraria. 1545: Vöttem eǵ *erdöllö* feyszet.

***Fejsze** — Ver. 95. — *Securis.*

Fésze — Székelység — fejsze. L. Kr. Nyr. 4 : 93.

***Fësze** — Szilágyság — fejsze.

Fokos — O. Sz. — 1635: „Egy pallos, a ki félig *fokos*". Cambuca.

Fokoska — Árva m. tót — kis fejsze v. a juhászok fokosa. Nyr. 25 : 507.

Fütyő — Marosvásárhely — fanyelű bicsok. Nyr. 15 : 239.

Ganajvágó — Oklsz. — 1548: Ligoneś sunt ut wlgo dicitur *gana vago.*

Gwraboló — széles kapa. — Bazin vára inventáriumából. 1586: Szt.-György város levéltára. Nyr. 16 : 132.

Hókoñ — Olaszfalu, Veszprém m. — baltaféle. L. Hókony. Nyr. 17 : 46.

‡**Hókony** — Pápa vid. — balta neme. *Nagyon Hacke-ízű. Tsz. 165. Tisza-Adony, Bereg m. Nyr. 26 : 477, mint halaszték. Nyr. 24 : 254 a német hackenből. Győrvidék. Nyr. 6 : 272. — **Hókony** — Bőny, Győr m. — kisebbnemű fejsze, melylyel fél kézzel faragnak. Evvel ellentétben a favágó f. = *öreg fejsze.* Veszprémben a hókony = balatka, a pásztoremberek fejszéje = balta. Nyr. 15 : 285.

‡**Horgos fejsze** — Lóvész, Csík m. — válut vájnak vele.

Irtókapa — Szina, Somogy m. — keskeny pengéjű kapa. Szatmárban: *kapafejsze.* Nyr. 19 : 382.

Ispót — spatha, meissel, schröteisen. Érvágó vasszerszám. Ném. *spāt*-ból. Nyr. 24 : 252.

Juhászbalta — ált. — Vö. Balaska és Balta.

Kaczér — Csurgó, Somogy m. — húsvágó fejsze. Nyr. 29 : 336.

Kanászbalta — l. Balta alatt.

Kapa — Kolozsv. glossz., 1577. — ligo. Nyr. 36 : 65.

Kapa — részei: Nógrád m., (hat. helyen) nyél, fok, kapafő. Nyr. 33 : 303.

Kapácska — Oklsz. — 1597: Satorhoz valo hituan kapaczka.

Kapafok — Oklsz.— 1700: Egy kapa forrasztásátul s jó kapafok csinálásátul adjanak egy polturát. M. Gazd. tört. Sz. I. 84.

Kapanyél — Oklsz. — 1700: A kapanyélnek az ára: kettőnek leszen egy poltura. M. Gazd. tört. Sz. I. 84. Mondás, „Ha isten akarja elsül a kapanyél is“.

‡**Kés** — Ver. 25. — *Culter.* — **Kés** — culter, részei: késpenge, foka, éle, hegye, nyele.

Kés foka — Kecskemét — a kés nyelének vége, *tévedés, mert a kés foka szemben van a kés élével, tehát a tompa rész. Nyr. 19 : 46.

***Késtok** — Karczag — pásztoroké; van hüvelye és kupakja.

Kétágú kapa — Oklsz. — 1587: Irtó kapa. Tooth kapa. *Keth agho kapa.* 1638: *Ketagu kapa* — a ganaj eltakarítására.

Kęt elẅ feize — Kolozsv. gl. 1577. — bipennis, hellebart, oder byhet C_4. Nyr. 36 : 176.

Kloszér — Kopács, Drávamellék — nádsarló. Nyr. 16 : 430. *Ugyanaz a mi a halászok „kaszurja“, mely a *kasza-orrából,* készül. Ui. Csúza, Baranya m. Nyr. 16 : 430.

Kondásbalta = Kanászbalta. L. Balta.

Köpe — Beő-Sárkány, Rábaköz — a fejsze háta, foka. Nyr. 18 : 94. Kfnémet: kipfe = spitzeből. Nyr. 24 : 300.

Kötőfejsze — Oklsz. — 1549: *Keoteo feyze quatuor*, azóta gyakori.

Kulya fejsze — Oklsz. — 1566: Bwbos feyze. Kwlya feyze.

Kúrúcska — Beregszász — csáklya. *a Krückére emlékeztet. Nyr. 36 : 94.

***Kusztora** — túl a Dunán — faragóbicska, a melylyel a pásztorok fricskálnak.

Lapátásó — Visnye, Somogy m. — olyan ásó, a milyennel a *szérűt* szokták tisztogatni; de különben ásásra nem való. Nyr. 17 : 333.

Lapos kapa — Oklsz. — 1638: *Lapos kapa.* 1669: Öreg *lapos kapa* 21 denár. M. Gazd. tört. Sz. I. 91. 1700: Fizessenek 4 *lapos kapák*nak és csákányoknak élesítésétől 1 polturánál többet nem. Uo. 84. 1702: *Lapos kapát* 7. vettem den 34. fl. 2. 18. Adal. Zemplén m. Tört. VI. 45.

Lipityánka — Bátyu, Bereg m. — lapos ásó. Nyr. 34 : 382.

Málé fejsze — Sárköz — kukoriczaszár-vágó fejsze. Nyr. 32 : 463.

Metelő ollo — Sz. F. B. — Forfex.

Ortókapa — Kassa — csákány. Nyr. 19 : 190.

Ösztöke — Oklsz. — sarculum stimulus. 1275/1323: Quorum vnus vocatur *Estuge* Veszprém. 1279: Kese filü *Estyuge* Alsóörs. 1566: Eke harom. Azokhoz lemes wagon harom Chotar negy *Esteke* harom.

Penge — ex *plenge* késvas, kardvas. Mert a nyeletlen kés hányás által *peng.* Nyr. 28 : 28.

Pias — Dunántúl — csákánkapa. Így magyarosították meg a kerti munkások a kertésztől hallott francia *pioche* szót. Nyr. 16 : 240.

Pilinga — Székesfejérvár — a kés pengéje. Nyr. 7 : 187.

***Pilingya** — a kusztora kés vasa. Pápa vidék. Tsz. 296.

Pofás fejsze — Göcsej — mikor életlen, vastag a fejsze. Nyr. 6 : 180.

Rámásfürész — Csúza, Baranya m. — *a keretes kézifűrész. Nyr. 18 : 382.

Sarló — Oklsz. — Silicula. 1295 óta hely- és személynév; 1532: Unum wlgo *sarro.* 1552: Husz *sarro.* 1566: *Sarro* tyzenkettő. 1597: Kaza *sarro* fogas sarro.

Sarlópénz — Oklsz. — Falcialis. 1468: Quibusdam pecuniis racione dictarum decimarum proueniendis que wlgo *Sarlopenz* appellarentur. 1551: Pecunie *Sarlopenz* vocate. 1553: Extranei et inquilisni metentes *sarlopenz* soluent. 1557: Pecunie *sarlopenz* vocate etiam si quattuor vel vltra fuerint et ad vnam partem mersuerint soluuntur duntaxat.

Sarro vel methele kes (!) — Kolozsv. glossz. 1577. — secula falx. Nyr. 36 : 69.

Sora van — Csík m. — minden éles szerszámnak, késnek, fejszének, kaszának, mikor ujon köszörülik, az éle szélén látszanak a leköszörült fémszilánkok, ez az élnek a *sora.* Nyr. 32 : 53.

Suba — M. — a bizsók pengét védő fatok, hogy „kárt ne tegyen a tarisznyában". Bárándi puszta. Suba: ebben az értelemben új, de magyar.

Szalukapa — Szt.-Lőrincz, Baranya m. — keresztfejsze, vakarófejsze. Nyr. 17 : 380.

Szeles elȍ kapa — Sz. F. B. — Bipalium.

⁑**Szívó-kés** — Kállay gyűjt. Tsz. 349. — kétnyelű vonókés. Szívó-szék. Uo. vonószék.

Szȏlȍ meczȍkes — Sz. F. B. — Falx vinatoria, putatoria.

Szólȍ szedȍ kes — Sz. F. B. — Falcula.

Topor — Szegszárd-Palánk — rövidnyelű, *széleselű bárd, gerendák megfaragásához való. Szlávnak látszik. Nyr. 11 : 527 — **Topor** — Seregélyes — kis szekercze. *Tévedés, mert széleselű bárd. L. Topor, Szegszárd. Nyr. 19 : 288. ⁑Balaton mell. kerékgyártó fejsze. Tsz. 368.

Valaska — Pozsony m. — Nyr. 8 : 471. L. Balaska, Walaška. Ui. Nyitra, Vágkirályfalva. Nyr. 33 ; 466. Balatonmell. Utsz. I. 90.

Walaška l. Valaska és Balaska. A diminutivumok, mint: Baltička, Baltika, Baracska mind idetartoznak, l. azokat.

Kasza, sarló.

Ballóka — Pográny, Nyitra m. — palócz. A kaszanyél fogantyúja. Lósy.

⁑**Bankó** — Balaton vid. Mtsz. I. 1397. — kaszának jobbkézbeli fogantyuja.

Csapó — Bőny, Győr m. — aratáskor a kaszára erősített, hajlított pálcza, mely a gabona szárát szépen letakarja. Nyr. 16 : 143. Debreczen. Nyr. 7 : 137. L. bankó.

Dëréc — Hétfalu, Brassó m. — 1. kasza fokán a fölhajló párkány, 2. kasza megnádalása. Oláh elem a m. nyelvben. Oláhban: *dres, dires* = ausbesserung. Nyr. 22 : 337.

Derécz — Hétfalu — kasza megnádalás. Nyr. 5 : 330.

Dërécz — Hétfalu, Brassó m. — a kasza fokán a felhajló párkány. Tsz. Kasza megnádalása. Nyr. 16 : 478.

Éles ügyekezet — Őri-Szt.-Péter — kasza. Nyr. 33 : 57.

Elȍ horgat kaza, sorro — Kolozsv. glossz. 1577. — falx procurva T_8. Nyr. 36 : 262.

Első-kasza — Barkóság — először kaszált széna. Nyr. 32 : 521.

Fen — Beszt. szójegyz. — cos. (Fintok: Melich az Alföldön *kasza fen*-t is hallott). Nyr. 22 : 180.

⁑**Fen-kő** — Ver. 24. — *cos*; olasz: *cote.*

Fenkw — Kolozsv. glossz. 1577. — cos F_3. *Kaza kw.* Uo. cos falcaria F_3. Nyr. 36 : 66.

Fentér, fentok — Szatmár m. — fenkő tokja. Nyr. 10 : 430.

Finkű — Mezőtúr — fenőkő. *Fintok.* Uo. a miben a fenőkő áll. Nyr. 9 : 479.

Fintok — N.-Kunság — fenőtok; kaszakő tokja. Nyr. 16 : 237.

Gorzsa — törött kasza, nyélbe alkalmazva, kóróvágásra való.

***Kaczor** — Kiskunfélegyháza — a kasza orrából készült szőlőmetszőkés.

Kalló — Csík m. — a kézfejtől hónaljig érő külön ujj, melyet aratáskor a karra húznak, hogy az ingujj ne kopjék. Nyr. 7 : 236.

Kanta — Csík m. — a kaszanyél fogantyúja. Nyr. 7 : 236.

Kasza — Oklsz. — 1478. óta személynév is. 1634: Egy szecska metteo lada, *kasza* nelkül. ‡Ver. 35., 119. Falx. Dalmát: Kossá. — **Kasza** — Győr- és Veszprém m. — *bᵘókkonkacs*, a nagy kacs, *csikóláb*, gömbölyű kis kacs, *kisörv, padosörv*: a nyélen levő két karika, *pipa*: a takarót a kaszanyélre erősíti, *pöcs* (i), kis szeg a pados örvön, *takaró*, gereblye formájú. Nyr. 35 : 435. — ***Kasza** — Csík-Tapolczán — részei: Hegyi, sarka, *fáncza*, nyaka, karikája, *czókja*-ék, nagy*kanta*, kicsikanta. — ***Kasza** — Csokonyán — orra, ormója, csírje-nyaka, kisbankója, nagybankója, karikája, ékje. — ***Kasza** — Pinka-Mindszenten — orra, penéje, orma, nyaka, karikája, ékje, nyele, kiskampója, nagykampója. — ***Kasza** — Berzenczén, Somogy m. — högyi, oromgya, pönöggye, sorka, karikájo, nagymankója, kismankója, nyele, köböle, ékje. — ***Kasza** — Tyúkodon — pengéje, pántja, horga, csapója-sujtó, mankóköziöle, nagymankója, kismankója, orra. — ‡**Kasza** — Málnáson, Háromszék m. — nyaka, éle, páncza, makkja, mankója, nyele. — **Kasza** — *kétszínű* — keszkenővel játszik és *két kaszával kaszál*. Nyr. 24 : 414.

Kasza alja — Oklsz. — prati pars, quae uno die una falce desecari potest. 1597: Reeth 15, *kasza allya* = kaszáló rész, melyet egy nap, egy kaszával lekaszálhat.

Kaszafen — Mátravidék — kaszafénkő. Nyr. 24 : 384.

Kaszafén — erdélyrészi közmondás: Elkopik az ember, mint a kaszafén(kő). Nyr. 6 : 461. Zala m. Zenta: kaszakő, fenkő. Nyr. 19 : 528., 18 : 383.

Kaszajég — Mánd — éles jég. Nyr. 19 : 335.

***Kaszakű** — Tyúkod — a kasza vetélőalakú fénköve.

Kaszaküpü, Kaszasutu — Sárfalva, Háromszék m. — fenkőtok. Nyr. 36 : 327.

Kaszál — Oklsz. — 1519: Est quoddam pratum fessile quod XV. homines falcant vno die wlgo XV. ember *kazalya*. 1581: Szt.

János nap után, ha kaszáló fű lészen rajta (t. i. a parlagon). Székely Oklvt. V. 126. *Ver. 34. falcare. Dalmát: kossiti.

Kaszálás — Oklsz. — 1330—1505: Ad quendam locum *Kazalas* vocatum. 1599: Minden barmatlan ember egy-egy napi *kaszállással* tartozik. Szuhay B., Az egyházlátogatás. Miskolcz, 1900: 148. *Kaszálás* = Foenisecium, PPBod. 1767.

Kaszálópénz — Oklsz. — 1578: *Kazalo penzth* dant.

***Kasza-mankó** — kasza nyelében levő horgasfa = fogantyú. Székelyf. Tsz. 194—195.

Kaszapénz — Oklsz. — 1492: *Kazapenz* communiter soluetur medium florenum sin autem falcanerunt domino terrestri nichil soluetur. 1507: *Kazapenz* denar X. 1519: De quolibet fumo jobagionali soluunt prouisori qui vocantur *kazapynz*.

Kaszás — Oklsz. — 1336 óta gyakori személy-, hely- és foglalkozásnév. Foenisector.

***Kaszás adó** — 1631. Vas megye tanuvallatása — a legelőhasználatért négy tehén után egy kaszás járt az uradalomnak, a Nádasdy és Győrfi családoknak.

Kaszasarló — Oklsz. — 1597: Kaza sarro 3, Fogas sarro 4. „*Frecskay* szerint: kaszagyártás közben az olyan kaszát, a mely hátsó végén kihasadt, a selejtbe vetik és ebből megrövidítéssel sarlót vernek ki. Az ilyen sarlót nevezik kaszasarlónak, a mely némileg különbözik attól a sarlótól, a mely eredetileg sarlónak készült." *Frecskay tévedett: a kasza selejtjéből készült görbe, síma élű sarló fűre való, a fogas sarló fogacsos élű könnyedén hajlított sarló érett, szalmás gabonának.

***Kaszatok** — Tyukod — így: a kasza fénkövének tokja. *Székelyföld, fénkövet tartó fa- vagy csontkupa. Tsz. 195.

***Kaszatok** — Málnás, Háromszék m. — az a fából v. szarúból készült edényszerű eszköz, melyben vízben tartják a *fénkövet*. *Kankócská*jánál fogva akasztják a kaszatokot a derékkötőre.

Kâszô — oláh szó — kasza; *koszôsk* ua. kaszál. Nyr. 16:45.

Kaza vel zarlo — Kolozsv. glossz. — 1577: falx, ein sichel J_4. Nyr. 36:65.

***Kaszúr** — Alföld — kaszából készült, nyélre erősített vágószerszám.

Kepézni — Somogy m. — kaszával aratni s nem sarlóval, mert az ezzel való aratás az igazi aratás. Nyr. 19:287.

Keringeni — Hétfalu — kaszálni. Nyr. 3:373.

Kikandász — Csíkszentdomokos — a kasza hegyével kivájja a gödörben levő füvet. Nyr. 32:326.

Koma kaszás — Szabolcs — a ki ingyen segít kaszálni, gyengén kaszál. Nyr. 9:136.

Solló — Segesvár — sarló. Nyr. 9:44. Ui. Székelység, Nyr. 4:328. Háromszék, Nyr. 9:236.

CSONT-CSÁKLYÁN IRONGÁLÓ MAGYAR FIÚK.

A 141-IK OLDALHOZ.

Sóró — Ormányság — (soru) sarló. Nyr. 3 : 230. Ui. Drávamellék, Nyr. 6 : 43. Kopács, Nyr. 17 : 44. Innen: *sórós,* Numenius arquatus (a sarlósorrú gojzer v. polimadár).

Sorró — Erdővidék. — Nyr. 9 : 236.

***Szárvágó** — Kkfélegyh. — l. Kaszúr és Gorzsa, a kasza orrából készülnek.

Toklyó — Hont m. — kasza fénkő tokja. Tsz. II. 748.

***Tokmány** — Szeged-Csöngöle — tülök, a kasza fénkövének való. Ui. Őrség, Kemenesalja. Barkóság, Palóczság, Balatonmell., Tsz. 365. Zenta, Nyr. 38 : 143. Karczag, Nyr. 26 : 46. Szucsák, Nyr. 18 : 576. Somogy, Nyr. 10 : 477. Csúza, Nyr. 18 : 429. Kiskúnhalas, Nyr. 15 : 473.

Ironga.

Bőrhidázni — Érsekujvár — a vékony, még ropogós jég hátán csuszkálva keresztülszaladgálni. Nyr. 7 : 40.

Csáklya — csontkorcsolya a ló metatarsusából. Zilah, korcsolya. Nyr. 14 : 287.

⁑Csáklya, csákja — Zilah, Erdély, Székelyf., Mtsz. I. 259. — korcsolya, korcsolyának használt csont v. fa.

***Csáklyabot** — l. Iszánkodóbot.

⁑Csáklyázni — Zilah — korcsolyázni. Nyr. 14 : 287. — **Csáklyázni** — lószárcsontokon, vasszeges bot segítségével a jégen sebesen csúszni. Csíkszék, Tsz. 59. A *Csáklyázni* szót az 50-es években használták még Marosszéken is = korcsolyázni.

⁑Csicsonkázni — Zilah — csuszkálni. Nyr. 14 : 287.

Csilikányoznak — Hegyhát — „a gyermekek, mikor karót dugnak a földbe és azon csórják magukat“. Nyr. 1 : 467.

⁑Csiszokázni — csuszánkodni csuszolni a jégen. Erdély, Tsz. 74.

***Csontcsáklya** — Kézdi-Szt.-Lélek — a ló két középcsontjából készült korcsolya. Dr. Barabás Sándor.

⁑Csoszkorondani — Turócz m. Mtsz. I. 371 — csuszkálni (jégen).

⁑Csuszánkodik — Erdély? Mtsz. I. 371. — csuszkál (jégen).

⁑Csuszkondik — Nógrád m., Mtsz. I. 371. — csuszkál.

⁑Csuszkora — Csallóköz. Mtsz. I. 371. — csuszka. Ironga? Vö. Ballagi Mnyszt.

⁑Csuszkorál — Sopron m., Csallóköz, Mtsz. I. 371.

Csuszkorányi — Moson m. — jégen csúszni. Nyr. 10 : 382.

⁑Csuszkorondik — Gömör m., Mtsz. I. 371. — csuszkál (jégen).

⁑Csuszkotol — Háromszék m. Mtsz. I. 371. — csuszkál.

⁑Csuszpitol — Győr m., Mtsz. I. 371. — csuszkál.

⁑Csüdöz — Székelyf., Mtsz. — I. 375. — lócsonton korcsolyázik.

Glics — Csík m. — fakorcsolya. Gyerekek a talpukra kötve úgy használják, mint az aczélkorcsolyát. *Szepességi szász szó: Glitschen = jégen csuszkálni. Nyr. 26 : 427.

***Gusztony** — Alföld — l. Iszánkodóbot. — ⁑**Gusztony** — vasszeg, bot v. pálcza végében. Gusztonyos bot. Meggusztonyozta = megszurkálta. Tsz. 145. Szeged. *A csontkorcsolya hajtóbotja. Nyr. 7 : 235.

Illangatnyi — Nyitra, palócz — jégen csúszni. Nyr. 28 : 496.

Illanka — Nógrád m. — kis szánkó Nyr. 15 : 143.

Illankázni — Kővár vidék, Ipolyvölgy — csuszkálni jégen. Nagyszótár szerint Alsó-Nyitravölgyben: *illangat*, Nyr. 16 : 476. Nógrád m., Nyr. 15 : 143.

Illonkázni — Ipolyság, Hont m. — csuszkálni jégen. Nyr. 19 : 46.

Iringa — Bács m. — csuszkálóhely. Nyr. 16 : 144.

Iringál — Hatvan vid. — csuszkál a jégen. Ui. Bács m., Nyr. 9 : 378, 27 : 44.

Iringolni, iringálni — Jász-Ladány — jégen csuszkálni. Nyr. 26 : 188.

Irintani — Szarvas-Gede, Nógrád m. — csuszkálni a jégen. Sokszor *irontani*. Ue. Hatvan. Nyr. 33 : 178.

***Irongálni** — csontkorcsolyán csúszni.

Irontani — Kunszentmárton — csúszni a jégen. Nyr. 33 : 178.

Iszánk — Csík m. — síma jég, melyen csuszkálnak. Nyr. 26 : 428.

***Iszánkodni** — Csík-Madaras — jégen csuszkálni. (*Iszánk*, uo. csuszkálóhely a jégen). Nyr. 20: 47. Ui. Nyr. 9 : 377. Makó, Csíkszék, Kecskemét, Tsz. 178. Hajdu m., Nyr. 7 : 235. (Szeged). Hétfalu, Nyr. 34 : 83. Gyergyó, Nyr. 34: 83. Alföld, Nyr. 13 : 577.

***Iszánkodóbot** — Kézdi-Szt.-Lélek — a csontkorcsolyához való szeges tolóbot, l. Gusztony.

Kanyargatni — Hetés, Zala m. — csuszkálni a jégen. Nyr. 19 : 143.

Korcsija — Szeged — korcsolya, értve alatta az irongát. Nyr. 7 : 236.

Korcsoja — Kézdivásárhely, Háromszék m. — kis szánkó. Nyr. 29 : 431.

Korcsolázni — T. S. Kecskemét, 1685. — kóborolni: „Ha valaki vasárnapokon szekereivel ide-oda korcsolyázik, büntetése 12 frt“.

⁑**Korcsolya** — kézi, kis szán bikfa deszkából készítve, rúdja, eplénje nincs. *Korcsolyázni*: mikor a gyermekek ilyen szánnal a hegyoldalon leereszkednek, vagy egymást húzzák. (Korcsolya = hordót leeresztő eszköz). Székelyf., Tsz. 113.

⁑**Kuszkorondani** — Rimaszombat, Mtsz. I. 371. — csuszkorondani, csuszkálni (jégen).

***Megsíkul** — Kézdi-Szt.-Lélek — a csontcsáklyahasználattól a jégen = síma, sík lapra kopik.

Sikandozik — Szilágysomlyó jégen csuszkál. Nyr. 16 : 287.

Sikanyôzni — Akna-Szlatina, Máramaros m. — jégen csuszkálni. Nyr. 36 : 34.

Sikárkó — Tokaj — csuszkáló. *Sikárkozik*, uo. csuszkál. Nyr. 24 : 240.

⁑**Sikárkozni** — Bodrogköz, Tsz. 329. — jégen csuszkálni. — **Sikárkózni** — Abauj m., Beregszász — jégen csuszkálni. Nyr. 33 : 24, 26 : 523.

Sikonka — Apa-Nagyfalu, Sz.-Doboka m. — jég, melyen a gyermekek csuszkálni szoktak. Nyr. 15 : 382.

⁑**Sikonkázni** — Székelyf. — jégen csuszkálni. Tsz. 329. Marosvásárhely = irongálni.

Sikonkodni — Udvarhely m. — irongálni.

Simulkázik — Hegyalja — csuszkál a jégen. Nyr. 24 : 479.

Simulkâzni — Rozsnyó — csuszkálni a jégen. *Simulka* erre alkalmas jég. Nyr. 8 : 566.

Sinkᵃó — Palóczság — jégcsuszkáló *sinkᵃóznyi*, uo. jégen csuszkálni. Nyr. 22 : 79.

Sinkózás — T.-Szt.-Miklós — csuszkálás. Nyr. 31 : 52.

Sinkózik — Rimaszombat — csuszkál a jégen, másutt *iringál*. Nyr. 17 : 574.

Sisinkázni — Marosvásárhely — jégen csuszkálni. Nyr. 9 : 428.

Slutyifa — Losoncz, 1858. — fakorcsolya. Nyr. 14 : 287.

Hangszer.

⁑**Billegető** — Somogy m., Mtsz. — hatlyukú síp.

⁑**Bordó-síp** — Erdővidék, Mtsz. — duda.

⁑**Csampolya** — Székely szó. Tsz. — duda, vö. csimpolya.

⁑**Csimpolya** — 1. Zilah, Székelyf. — duda. 2. Apa-Nagyfalu, Szolnok-Doboka m., Udvarhely m., tilinkó. 3. Székelyf., Mtsz. Kis dob, melyet az ujjak hegyével vernek.

***Duda** — szerte a magyarságnál is — lényegileg a római tibia gemina, levegőtömlővel. Vö. csimpolya.

⁑**Dünnyögni** — Bodrogköz, Tsz. — sípfuvás, furulyázás mellett a torkával az orron át zúgni.

***Fakürt** — Oklsz. — 1581: „Keth eoregh hozzu *fa kwrth*“.

***Fujera** — Gyetva vidék, Zólyom m. — három hanglyukas, közel embernyi síp, melyet vendégcsövön fujnak meg. (A magyar ősfoglalkozások köréből. TTK. 1900 : 271.).

Furolya fia — Lisznyai Kálmán. Új palócz dalok. 1858. p. 146. Nyr. 19 : 140. — v. tilinkó, itt = (fűzfa) síp.

* **Furuglya** — Somogy — több helyen a tilinkó. Vö. furulya.

Furulya — általánosan — a tilinkó. Horger A. oláh jövevényszónak tartja. Nyr. 31 : 546.

‡**Fúvószipka** — Lóvész, Csik m. — a kürtön az a kis cső, a melyen megfujják. Vö. vendégcső.

Fűzfasíp — általánosan — a fűz, leginkább gyenge hajtásából készitett síp. *Petőfi*: „Lovagolok fűzfasípot fujva“. *Tavaszkor, mikor nedvbe szökken a fűz — Salix — héja lecsavarható, hogy csövet alkot, a miből könnyen készül a síp.

‡**Gajda** — Újvidék, Mtsz. — duda. *Szláv, hangfestő.

‡**Gajdás** — Újvidék, Mtsz. — dudás. *L. Gajda.

‡**Harántsíp** — Pápa vid., Tsz. — fuvola.

***Havasi kürt** — Máramaros, Ung — a havasok vidékén, a fiatal hársfa kérgéből alkotott, a nyír- v. meggyfa kérgével körülcsavart, a fejlettebb fokon kettéhasított fatörzsből vájt abroncsokkal egybefoglalt öblű kürt, legújabban bádogból is készül. (A magyar ősfoglalkozások köréből. TTK. 1900 : 271. [Nyr. 26 : 170 szerint havasi kürtöt használnak a sziléziai goralok is.]) Üvegből készül az *üvegkürt.*

***Hosszifuruglya** — Somogy — hosszú, ötlyukú fúvóhangszer, tilinkó, hangja méla, a pásztor belé is dünnyög. Hossza öt ököl és négy ujj; hanglyukai a két hüvelyk összeérése, azután egy, két ujj és egy hüvelykujj szélessége szerint csoportosulnak. Ha készítője kiskezű, a hang magasabb és fordítva. (A magyar ősfoglalkozások köréből. TTK. 1900 : 270.)

***Kanászkürt** — Somogy, Zala — rendesen ökörszarvából, dísz nélkül való tülök.

‡**Kürt** — Lóvész, Csík m. — Egy és fél, 2 m hosszú, fából készült, nyírfakéreggel körülcsavart hangszer; vastagabb végén 10—12 cm, a vékonyabbon 5—7 cm átmérőjű; ezen van a *fúvószipka.*

Nünü — Csík m., Tsz. Kemenesalja, Tsz. — nádból vagy hőbér (= lopótökhébér) szárból készült síp.

Nyéklő — Barkóság, Borsod m., Nyr. 32 : 524 és Komoróczy Miklós in litt. — Baromfi lábszárcsontjából készült, vadcsalogató síp, különösen a vadorzók kezén. Úgy készül, mint a fűzfasíp. Nyelvcsapjának és a nyéklőcsontnak hosszától függ hangja.

Síp — általánosan — fúvóhangszer. Ver. 37. fistula, tibia; német: Pfeiff, dalmát: svrha, szvirale.

Sípborda — Alexics; magyar elem az oláhban. Nyr. 17 : 468, tömlősíp, duda.

‡**Sipos** — Ver. 107. — *Tibicen.*

***Széltől-szélig** — Ropoly puszta, Somogy m. — a furuglya, tilinkó kiméréséné l az egész hossza.

Szültű — Moldvai csángó — furulya. Nyr. 31 : 86.

Tárogató — szerte — *szerkezete kétes.

Tilinka — Székelyf., Tsz. — nem a tilinkó, hanem fűzfasíp.

***Tilinkó** — Alföldszerte általánosan — hatlyukú síp; a juhászok bodzából maguk készítették; hossza két ököl, a hanglyukak ujjhegy szélességre egymástól; neve hangfestő. Erdélyben ez a furulya, Dunántúl furuglya.

Timbura — Székelyf., Etéd Malonyay — tambura.

Tömlősíp — a régiségben: 1577, Kolozsv. glossz., Nyr. 36: 368; tömlősíp, tômlô sÿp — duda. NySz. 11 : 1575.)

***Tülök** — Alföldszerte — szaruból készült kürt, rendesen a csordás használja.

Türkölni — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 474; Tisza-Szt.-Imre, Nyr. 9 : 137. — tülköt fujni. *Türkölni = kürtölni.

***Üvegkürt** — Székelység — üveghutában, rendesen Bükszádon fujt havasi kürt. (A magyar ősfoglalkozások köréből TTK. 1900: 271.) Az üveghuta megszünésével eltünt a kürt.

***Vendégcső** — Gyetva vid., Zólyom — a fujerán, az a cső, a melyen megfujják a hangszert, mert hosszúsága miatt a fuvó nem éri el másképp a síp végét.

III. PÁSZTORSZERVEZET.

Pásztorszervezet.

***Bugacz-Monostor.** Pásztorok 1895-ben. Gulyások:

Árva-Tóth,	Nagy,
Borka,	Nyers,
Dobos,	Oroszi,
Farkas,	Pintér,
Gángó,	Repka,
Hornyák,	Sáfár,
Józsa,	Sinkai,
Kovács, Krumplis,	Tóth,
Lakatos,	Varga,
Mészáros,	Zubornyák.

***Abrakos** — 1549. Vö. MNy. II : 127. — az, a ki a cselédeknek szánt bort kezelte: „Az abrakos pinchében wr zolein termeth borok vannak". Abrakon, a lovak eledelén kívül, szolgáknak adott kenyeret és szalonnát is értettek; abrakos tehát az a szolga, a ki ételben kapta meg járandóságát, ellentétben a béressel, a ki bért kapott.

Abrakosztó — 1577: Kolozsv. glossz. Nyr. 36 : 365. — abrak ozto: az, a ki a lovakat abrakoltatta, de lehet az is, a ki a szolgáknak az ételt kiadta. L. abrakos.

***Agaso campestris** — a XIII-ik század óta — mezei lovász.

***Agazo** — a régiségben — lovász. Már Plautusnál teherhordómarhahajtót jelent. Nyr. 27 : 91 szerint ago+asinus, tehát eredetileg szamárhajtó.

Amaxobii — szekeren élő nomádok. (Ptolomaeus Claudiusnál.)

Ab: ἅμαξα = fedeles szekér. Vö. Előtanulmányok 89, 102.

***Ángária** — Alföld — pásztorok kialkudott vagy szokásos járandósága.

Anya-juhász — Hortobágy, MNy. VIII: 236. — több gazda egy nyájba, falkába vert jószágát őrzi.

***Armentarius** — XVIII. század — equorum = csikós.

***Árvául** — T. S., Kecskemét, 1702. — elhagyva, gazdátlan: „Király István úr nem árvául fogta fel azon telelő és nyaraló helyeket, hanem bekéredzett stb."

***Árvául felfogni** — 1702. Kecskemét — telelő és nyaraló helyet, ha el voltak hagyatva, elfoglalni.

***Bács** — általánosan — a számadó juhász, a tótságon „Bača". A régiségben, Oklsz., 1590 ill. 1692 óta. *Bács* alakja inkább a székelységnél, *bacsó* alakja az Alföldön él. Szólás: Szőkefalva, K.-Küküllő m., Nyr. 15: 335. „Három napig magának fej a bács".

Bacsa — Palóczság, Tsz. — göllniczvölgyi németeknél. Nyr. 25: 299. a bács.

***Bacsó** — sok helyen — a számadó juhász, a Palóczságban. Nyr. 22: 528. Bácsó. (Gyalu, Kolozs m., Nyr. 31: 115; vagyontalan parasztember is).

Bacsó gazda — Barkóság, Nyr. 32: 520. — számadó juhászgazda.

***Bacsu** — Karczag — juhászkunyhó, ha sajt készül benne. Forró Encs, Abauj m., Nyr. 31: 83. — Számadó juhász. (Moldvai csángóknál, Nyr. 31: 83; öreg ember.)

Bacsus — Tisza-Szent-Imre, Nyr. 9: 137. — számadó juhász.

Bacza — Nógrád m., Nyr. 4: 425, 33: 561. — számadó juhász. Helyesen: Bača, a tótoknál.

Bárányos — Tk. Balatonmell., Mezőtúr, MNy. VI: 279. — a bárányfalka őrzője.

Barmatlan ember — 1599. Oklsz. — a kinek nincs barma, azaz marhája. „Minden barmatlan ember egy-egy napi kaszálással tartozik (a predikatornak). Minden b. e. tartozik aratással a predikatornak".

Barmos ember — régebben — a pásztor, de inkább a marha gazdája. 1581, Gyergyó. (T. S. Bud. Hirl. 1904. 35.) 1599: „A barmos ember egy-egy napi szénahordással tartozik". (A predikatornak.) Oklsz.

Barom pásztor — Kolozsv. glossz. 1577. Nyr. 36: 366. — barom paztor; Sz. F. B.: „barom vaǵ ȏkȏr pasztor, a marhák őrzője.

***Barom tőzsér** — T. S. Nyr. 32: 54. — a XVI., XVII. században marhakereskedő.

Basu — Moldvai csángó, Nyr. 31: 83. — öreg ember (egyébként számadó juhász.).

***Bébiró** — 1748. Karatna község, Csallóköz, Nyr. 16: 432. — az, a ki másutt lakik és bír, de

itt is van birtoka s itt is van joga, pl. legeltetési, erdőlni. Vö. idebíró.

***Becsüpénz** — 1715. Peselnek falu — a mi a kár becslése után a kárvallottnak jár.

Berbécses — Lz. — herélt kosok pásztora. *Magyarán Ürüpásztor v. Ürüs.

Béres — általánosan — az oláhban és az erdélyi Érczhegység móczainál (Nyr. 16 : 354 és 34 : 147.) biriş; Hont m., tót. Nyr. 29 : 331. bíreš, szolgaember, a ki bérért, azaz pénzért dolgozik. A régiségben 1387 óta személy- és foglalkozásnév. Oklsz. Grossinger I. 120. és Ny. Sz. ökör, sőt juhpásztornak is veszi. Vö. bgyéres.

Bérespénz — 1525. Oklsz. — „Tam jobagiones, quam inquilini annuatim tenentur soluere quod Beres penz dicitur“ úrbéri illeték, adónem.

***Bérótt** — 1688. Kassa articulusai — a fizetést régi *bérótt* mód szerint szedjenek; beróvott, régen rováson kimutatott fizetés. Vö. Előtanulmányok 202.

Berszán — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 324. — *berszány.* Székelyf. (Orbán B. II. 23, 101, 104.) Nyr. 37 : 190. havasi oláh pásztor.

Berszány — l. berszán.

Betyár — Szentesen, Nyr. 6 : 179. — urasági cseléd; rang szerint csikós, béres és birkaúsztató közt áll. Csongrádban, Mtsz. a béresek mellett szolgáló ostoros. Betyár a régiségben nőtelent jelentett. Előtanulmányok 363. — *Betyár-befogadásért 100 bot, ismétlés esetén, katonának adatik.

Betyár béres — Félegyháza, Nyr. 6 : 134. — az, a ki csak télen béreskedik.

***Betyárkenyér** — Békés — régentén a pásztorok kenyérilletményét mindég egy kenyérrel megpótolták, hogy adhassanak a jelentkező szegénylegényeknek, betyároknak s így azokat kielégítve, a rablástól visszatartsák.

Bgyéres — Mezőszilvás, oláh, Nyr. 37 : 220. — béres.

Bialos — l. bivalyos.

Bihalos — Dunántúl, Nyr. 16 : 190. — l. bivalyos.

Bika gujás — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 236. — az a gulyás, a ki csak bikákat őriz.

Birkapiczér — Zalaapáti, M. — birkapeczér.

***Birkások** — Komárom, Dunántúl — Szászországból a merino-juhtenyésztésre betelepített szakértők, — nem pásztorok — Komárom megyében birkáscsaládok: Békefy — azelőtt Friedrich, Mille — azelőtt Meil, Hencz — azelőtt Sauer, Mihályi — azelőtt Micheler és Herbst. Ilyen családok még: mányoki Koller, Kégl és mások. A legtöbb meghonosodott s nemességet nyert. A tótban — Nyr. 17 : 253. — birkáš. Vö. bürgés.

Bíró — általánosan — uradalmakban vagy községek gazdaságaiban a felügyelő. Van: esztenabíró, fabíró, fűbíró, pajtabíró,

pusztabíró, szénabíró, székbíró, szűrűbíró, tőkebíró, határbíró, mezőbíró, pásztorbíró.

Biros — Zsolna vid., tót, Nyr. 26 : 422. — béres.

***Bitang** — általánosan — a csavargó ember s a kárbamenő, idegen jószág, innen bitang ember, bitang marha, bitangolás stb. Szegeden 1723-ban. (Nyr. 30 : 252. a középfelnémetből származtatja; tréfásan Bitt' Dank-ból.). Kecskemét, ua. Bitang jegyzőkönyvei, kitünő források.

***Bitangban élni** — XVII. sz. — törvénytelenül.

***Bitang ember** — 1794. Bihar m. statutuma — a tilosban járó rossz ember. L. csapongó is. Vö. Előtanulmányok 267.

***Bitang karó** — Bugacz-Monostor — a cserény mögött levert karó, a melyhez a bitang marhát kötötték; de az ellátogató szegénylegények lovaikat is, a míg mulattak, a b. k.-hoz fűzték.

***Bitang marha** — általánosan — a tilosban járó, kártokozó idegen jószág.

***Bivalyos** — mindenütt, a hol bivalyt tartanak — a bivalyok gondozója, ápolója, terelője. A régiségben 1692 óta. — Oklsz. — „Két bialosnak külön-külön pénz fl. 3, buza cub. 4".

Bocskoros — Barkóság, Nyr. 32 : 520. — szőllőpásztor.

***Bocsolázni** — Kecskemét régiségéből — beleszédülni a verekedésbe.

***Bojtár** — általánosan — a számadópásztor segítője. Van: öregbojtár, csikósbojtár, gulyásbojtár, juhászbojtár, tinósbojtár, üszősbojtár, kanászbojtár stb. T. S. szerint egy a dunántúli *voydár*ral = ispán. (Nyr. 32 : 154.) Kossuth Lajos Romagnából közli, mint olasz tájszót: *boitario* = ökörpásztor (Nyr. 13 : 563); Miklosich szláv eredetűnek tartja (Nyr. 11 : 117., vö. Nyr. 17 : 253 és 37 : 101.); Grossingernél — I : 120. — bubulcus. Vö. bujtár.

Bojtos — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 236. — a bojtár.

Bojtosné — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 237. — bojtárné.

Borjúpásztor — általánosan — a régiségben 1554 óta — Oklsz. — Benedictus Bornyw pastor; 1692. Borjúpásztor stb. — a borjak őrzője.

***Boros kenyér** — Kecskemét régisége — gyógyszer a bevert fejekre, kivált a pásztorokéra.

Botos — Balatonmell., Mtsz. — csősz, mezőpásztor, mert bottal őriz. T. S. szerint a XVI., XVII. században a bottal terelő marhahajtók, szemben az ostorral terelő ostorosokkal. (Előtanulmányok 178.)

Botos ispán — Barkóság, Nyr. 32 : 521. — oklevélnélküli, tehát nem iskolázott gazdatiszt.

***Botozás** — XVIII. sz., Bihar m. statutuma 1792. — A pásztor kap elsőízben 12, másodízben 24 botütést; a nemes ugyanazért első-

ízben 2 Rfrt, másodízben 4 Rfrtot fizet. Vö. Előtanulmányok 266.

***Boum pastor** — XVIII. század — gulyás.

Böllér — általánosan — közrendből való, nem tanult disznóölő. A régiségben 1469 óta, Oklsz. Beller stb. Sokszor a pásztorrendből való.

***Bőrgyűjtő** — T. S., 1594, Kecskemét. — A régiségben az elhullott állatok bőrével beszámolt a pásztor és a bőrgyűjtő ezeket szedte össze. „Kék lovat, bitangot adtak, hogy azon járjon a bőrgyűjtő", vagyis bitangolva talált, hamuszín lovat.

***Branista** — XVII. század 1630, a fogarasvidéki tanuvallatásban — tilos, tilalmazott értelmében; a szláv „braniti" = tilalmazni, oltalmazni értelmében; „*brana* = kapu is, lehet tehát kapu őre, védője is". Vö. Előtanulmányok 211.

***Branistér** — XVII. sz. 1636, a fogarasi praevarikáczióban — csősz, a szláv braniti = védeni után. (Vö. Előtanulmányok 197.)

Brëgó — Ercsi, Fejér m. Nyr. 26 : 80. — kisbéres. Vö. bregós.

Bregócs — Némedi, Tolna m., Nyr. 32 : 119, Enying, Nyr. 26 : 38. — kisbéres. Vö. bregós.

Bregós — Gesztesi járás, Komárom m., Mtsz. — öregbéres. Némedin Bregócs, a. m. kisbéres. Ilyen értelemben közli R. Prikkel Marián is (Nyr. 26 : 38.). Vö. bregó, bregócs.

***Bubulcus** — Anonymusnál I. fejezet — gulyás értelmében.

Bucciu — oláhban, Nyr. 37 : 468. — vágóhídi mészáros.

Budár — Szeged, Mtsz., Kiskunhalas, Nyr. 14 : 286. — szőllőpásztor.

Buddog — Jászság, Nyr. 29 : 47. — a csősz járásáról: czammog.

Buger — Felsősomogy, Nyr. 8 : 432. — kaszás tót.

Bujtár — némely helyen; Szeged, 1727. — bojtár.

Büki — Fehér m., Nyr. 26 : 524. — mezőcsősz.

***Bürgés** — több helyen — a bürge őrzője, tehát birkás.

***Cioban** — juhász, balkáni szó. Az oláh = vlach pásztornak nincs hazája, hegyek hátán halad a nyájjal, a merre jó legelő van; a székelységnél „Csobán".

***Custos equatiae** — XIII. század H. I. — csikós értelmében, különben ménes őre.

***Custos pecorum** — XI. század — barompásztor vagy őr = gulyás.

Csamangó — Kecskemét, Nyr. 4 : 284. — kutyapeczér.

***Csapongó** — Bihar, 1792. — a bitang, kóborló, csavargó ember. Vö. bitang ember. Vö. Előtanulmányok 267.

***Csapongó ember** — l. Bitang ember.

Sehonnai *bitang* ember,
A ki ha kell, halni nem mer,
stb. Petőfi.

Csatás — Székelyföld, Udvarhely m., Háromszék m., Mtsz. — éjjeli csordaőr (a *csata* őre, l. szarvasmarha alatt).

Cserdás — Göcsej, Tsz. Őrség, Nyr. 4:521. — csordás.

* **Cserényalja** — Bugacz-Monostor — tagjai: 1. *Számadó,* a cserény feje. 2. *Lakos,* ki a cserény gazdaságát látja el; nem legeltet. 3. *Bujtár,* több: 1-ső, 2-ik, 3-ik, 4-ik ezek között. 4. *Öregbujtár,* alatta az ifjabb bujtárok. 5. *Kisbujtár,* a borjúkat őrzi. A második reggel főzéshez lát.

Csetres — Balatonfüred — pásztorgyerek. Nyr. 37:428.

* **Csihés** — T. S. — hivatlan segítő, jöttment. Debreczenben, Nyr. 34:524, béres.

Csikós — általánosan — a lovak őrzője; hajtóeszköze a bot és a karikás. Van: számadó csikós, csikósbojtár, czifra csikós, renyhe csikós. 1384 óta a közrenden gyakori családnév (Oklsz.) „Chykos“.

Csikósbojtár — általánosan — a számadó csikós mellett szolgáló lóőrző.

Csikósné — Hortobágy, T. M. MNy. VIII:237. — a csikós felesége.

* **Csikósszervezet** — Kkfélegyháza — 1 számadó, 3 bojtár.

Csirás — Szőllős-Györök, Somogy m., Nyr. 22:238. — az urasági tehenek gulyása (mert ott az uraság gulyája *csira,* azaz svájczi tehenekből állott).

Csiszár — Szentes, Nyr. 8:187 és általánosan — marhakereskedő. Gencs, Szatmár m., Mtsz. lótolvaj. Vö. lócsiszár.

Csobán — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 22:295, Uzon, Háromszék m., Mtsz.; Tatrangi csángó, Nyr. 2:476; moldvai csángó, Nyr. 30:179. — juhász, az oláh cioban. De jelent edényt is (l. Edény categoria) és Hétfalun, Csík és Udvarhely m., nagy juhászkutyát is. Vö. Csobány.

Csobány — Erdély több helyén — juhász. Vö. csobán, oláhos.

* **Csontot zörgővé tenni** — Kecskemét régisége — verekedésben a legyőzöttről: „zörgött a csontja, úgy megverte“.

Csordahajtó — Vép, Vas m., Nyr. 30:446. — az az utcza, a melyen a csordát hajtják.

* **Csordapásztor** — T. S. — röviden csordás, teheneket legeltető, estére a helységbetérő pásztor. A régiségben, Oklsz., 1497 óta személynév: Anthonio Chordapazthor. 1596: csordapásztor.

Csordás — általánosan — az estére hazajáró fejős vagy tejelő jószág pásztora, őrzője. A régiségben, Oklsz., 1400 óta személynév: *Chordas.* Az erdélyi Érczhegység móczainál, Nyr. 34:151. *csurdar.* Grossingernél I:120. boarius seu bubulcus. Vö. *csordós.*

Csordás-gyerek — Hortobágy, T. M., MNy. VIII:236. — a csordás segítője.

Csordós — Répczemell., Sopron m., Nyr. 2:518. — *csorduós.* Beő-Sárkány, Rábaköz, Nyr. 18:47, csordás.

Csoringár — Szilágy m., Mtsz. — bojtár. (Pungur szerint nem magyar.)

***Csősz** — Kecskemét és általánosan — a pusztán felügyelő, a pusztagazdának alárendelve. A régiségben, Oklsz., 1903 óta Cheuz, Chewz stb.

***Csősz-biró** — Oklsz. — 1668-ban: „Nagy András, Csőz biró". A csőszök felügyelője.

Csukás — Szilágy m. — csikós. Nyr. 7:381.

Csűrbíró — a régiségben, Oklsz. — 1692: Csürbíró; a gabonaház tisztartója.

***Csürhés** — szerte — disznópásztor, a ki a helység sertéseit reggel kihajtja, este hazatereli. A csürhéssel szemben a kondás éven át kint marad.

Csürhés kanász — Kiskunfélegyháza 1781—1801. évi jegyzőkönyve — a csürhét hajtó pásztorember.

Csűrös — a régiségben, Oklsz. — 1601 óta személynév is.

Czanga-juhász — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 236. — juhász, *a fiavesztett anyajuhok pásztora.

Czárán — moldvai csángó, Nyr. 30: 179. — munkás; az oláhban ţaran = paraszt, földműves.

Czéh — általánosan — az egy foglalkozást űzők társulata. A szabad ipar törvénybe foglalásakor — 1884: XVII. t.-cz. — helyükbe ipartestületek léptek. A czéh rendesen iparosemberekből állott, de pásztorczéheket is ismerünk 1635, illetve 1649 óta. Vö. Előtanulmányok 188., 192.

Czifra-csikós — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 236. — a czifra ménes őrzője.

Czifracsikósné — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 237. — a czifracsikós felesége.

***Czíhos** — Udvarhely m. — lólopásban segédkező. *Nyilván ez csiholta a szikrát, hogy a lovak megriadjanak.

***Czimbora** — T. S., Kecskemét, 1837. Nyr. 32: 154. — részvényes értelemben. „Fogadták a gazdák a czimborát telelőre is." „Czimbora!" — így szólítja meg az öregebb vagy rangidős pásztor a fiatalabbat. (Hortobágy, MNy. VIII: 237.)

Czinczár — Kiskunhalas, Zenta, Bács m., Mtsz.; Ada, Bács m., Nyr. 27: 412. — nem tanult, kontár mészáros v. hentes.

***Disznó őrző** — Oklsz., 1505: „Benedikto *Dyzno Ewrzew*" — tehát a sertések őrzője.

Disznópásztor — általánosan — a disznók őrzője. A régiségben 1544 óta — Oklsz. — dizno paztor, 1588: Dyzno paztor. 1692: disznópásztor; kolozsvári glossz.

1577., Nyr. 36:366., dizno paztor; Sz. F. B.: diszno pasztor.

Disznós ember — 1581. Oklsz. — „Ha disznót találnak a tilalmasban és kárt tészen, megfizesse *disznós ember* a hajtópénzzel együtt", tehát vagy az, a kinek disznaja van, vagy a disznópásztor.

Dodos — Tatrangi csángó, Erdély, Nyr. 2:524. — juhászféle ember gúnyneve.

***Egy bot** — XVIII. század, 1791. Segesvár erdőrendtartása — ily értelemben „ne külön, kisebb nyájakban, hanem *egy bot* alatt = egy pásztor alatt legeljen a marha"; németül: „unter einem Stab". Vö. Előtanulmányok 297.

***Éjszakás** — Szeged — az a bojtár, a kin az éjjeli őrzés sora van, azaz: az éjjeli őrzésben *soros*.

***Élés** — Kecskemét, XVII. sz. T. S. — használat értelmében; pusztákat élni, földeket élni.

***Elesküdni** — T. S., Kecskemét — a tulajdonjogot esküvel bebizonyítani, elesküdte ökrét = megtalálta és esküvel szerezte vissza.

Elkacsmarni — l. kacsmarni.

***Ellető pásztor** — T. S. — a ki a tenyésztést intézte.

***Elletős** — Mezőtúr, MNy. VI: 279. — az a pásztor, a ki az ellő jószágot kezeli.

Elletős-juhász — Hortobágy, T. M., MNy. VIII:236. — a ki elleti a birkát.

Előzködő — Barkóság, Nyr. 32:521. — az, a ki szekérrel, lóval mindig elhagyni törekszik az előtte haladót.

***Első bujtár** — Bugacz-Monostor — az, a ki éjjel lóhátról legeltet.

Elszorítani — 1612-ben — az utakat, vagyis: keskenyíteni.

***Eltudni** — T. S., Kecskemét, 1739. — elbocsátani, eltagadni: „igenis felfogadtuk a gazdát, de úgy, hogy mindenkor eltudhassuk magunk mellől".

***Építeni** — T. S., Kecskemét — törvénytelen gyermeket; de földet is megépíteni = berendezni.

***Eques serviens** — XVIII. század — lovas szolga.

***Equitantes** — XI. század — lovászok, *equites* is, más helyen Agazones. Az előbbiek a bakonybéli apátság jószágainak és vagyonának 1086-iki összeírásában.

Erdőbíró — Háromszék m., Nyr. 17:137. — a községi erdő felügyelője.

Esztena bíró — Háromszék m., Mtsz. — a juhfejő tanya felügyelője. Vö. *bíró*.

***Esztenás** — az a juhász, a ki a juhokat az Esztenában feji.

Esztrengás juhász — Mezőtúr, MNy. VI:279., Hortobágy, MNy. VIII:236. — fejős juhász, a ki a juhokat esztrengálja, vagyis az esztrengába kergetve, megfeji és a tejet feldolgozza. Vö. fejős juhász.

Fabíró — Kisvárda, Szabolcs m. és Etéd, Udvarhely m., Nyr. 17 : 137., 138. — erdőfelügyelő, fabecslő (Borszörcsök, Veszprém m., Nyr. 17 : 138.). Vö. *bíró.*

***Falkás pásztor** — T. S. — ki egy gazdának jószágát = falkáját legelteti.

Falu lába — Barkóság, Nyr. 32 : 521. — a kisbíró, a ki a községi végzéseket, a pásztorokét is kidobolta, tehát összejárta a falut.

Falu szabadítás — a régiségben is — vö. Hajtópénz. A „szabadítás“ a legeltetés kezdhetésére vonatkozik.

Fandi — Erdély és Máramaros, Nyr. 4 : 284. — kutyapeczér.

***Farkaskéve** — T. S., Kecskemét, XVII. század, Nyr. 32 : 154. — pennaticum, tulajdonképen pennapénz = írásdíja, vagy bírság; nem világos. Rokon a „farkaspoenitentia“. L. RMK. IV. 341.

Farkpénz — Beő-Sárkány, Rábaköz, Nyr. 18 : 47. — *farkapíz,* borravaló, a melyet a ló- vagy disznókereskedő cselédje a vevőtől az állat hazavezetéseért vagy hajtásáért kap.

***Fejőjuhász** — Kecskemét, Alföldszerte — a ki anyanyájat őrzött, fejt és sajtot készített. L. Nyájajuhász.

***Fejő pakulár** — Márkod, Maros-Torda m. — fejőjuhász, bojtár. Vö. pakulár. *A pakulár ab baculo, tehát: botos.

***Fejős gulyás** — T. S. — ki a szarvasmarha, tehéngulya tejgazdaságát viszi.

***Fejős juhász** — 1772. Hajdúság és Alföldszerte — a ki fejős nyájat őriz és tejét feldolgozza.

***Fejős pásztor** — T. S. — ki az anyabaromgulyák körül a tejgazdaságot folytatta.

***Feldgraff** — XVII. század vasvári és fraknói rend 1668. — a ki a határ rendjét intézte s a pásztorok fölött állott. (1649-ben vasvármegyei pásztorok czéhlevelében: *„mezei gróf“.*) Vö. Előtanulmányok 224.

***Felelő pásztor** — XVII. század 1688. — székely falu törvényében = számadó pásztor.

***Felfogadás** — Kecskemét — a pásztorokról szegődtetés értelmében.

***Felhóhérolni** — Kecskemét régisége — kegyetlenül megverni.

Félnyirtékes gazda — Lz. — az a juhászgazda, a ki a tizenhatodik versen kap egy fejést vagy egy sajtot.

***Fiadzós** — Nagyszalonta — a fiadzó anyadisznók pásztora.

Fogadott béres — 1577. Kolozsv. glossz., Nyr. 36 : 130. — mercenarius.

***Fogott bíró** — XVII. század, Gömör m. —köztiszteletben álló ember, kit vitás esetekben bírói tisztre felkértek.

Formondor — Érsekujvár, Nyr. 26 : 284. — határbíró, a csőszök felügyelője — a német Vormünder. Vö. Fürmender.

Főkenéz — l. kenéz.

***Főkerülő** — XVII. század — a közönséges kerülőnél rangosabb.

***Fölépíteni** — Vas m., XVII. század — conformálni, azaz: czéhbe tenni. Nádasdy F. utasítása. Vö. Előtanulmányok 192.

***Futamodott legény** — Kecskemét régisége — nekibúsult, nekivadult, futóban levő legény.

***Fűbér** — Kecskemét és általánosan — a legelő használatáért fizetett pénzösszeg.

Fűbíró — Háromszék m., Nyr. 16 : 137. — az erdei kaszálóhelyek felügyelője. Vö. bíró.

***Fürmender** — Kassa város statutuma 1687 — gyám, a német „Vormünder“ után. Vö. formondor.

***Füvelőhadnagy** — XVI. sz. lólegeltetés rendje — a ki a pányván legelő lovak dolgában ellenőrködött, a praesidiariusok fűgyűjtését szabályozta. A rend alapja: egy ló, egy vezeték fű. A vezeték az a kötél, a melynél fogva a lovat vezették; a mai kötőfék. Vö. Előtanulmányok 225.

Gács — Kézdi-Polyán, Csík m., Nyr. 28 : 46. — juhász. (Talán rokon a *bács*-al.)

***Garabi csikós** — T. S. — ?

***Gazdarend** — Kecskemét, 1754, a város régi jegyzőkönyveiből — a gazdák rendtartása.

***Gazdaság** — Vacsárcsi és más helyeken — a gazdák összessége, a kik juhaikat pásztorolásra összeadják.

***Gonasz** — Kohl, Útleírás — kanász. Kohl, nagyon mulatságosan a Gonasz't a *gonosz*tól származtatja, azt mondja, hogy a németek ejtik „kanász“-nak s ez rossz.

***Gosztina** — XVII. század — a legeltetésre befogadott idegen jószág; de a vendégül befogadott jószág legeltetéseért való díj is. A szláv gostina = vendégségtől így. Fogarasvidéki tanuvallatás 1630. (Cihac II : 126, góştină.) Vö. Előtanulmányok 210. Vö. gosztinázás.

***Gosztinázás** — XVII. század, fogarasvidéki tanuvallatás — idegen állatokat legeltetésre díj ellenében felvállalni, tehát vendégül látni. A szláv Gost-Host = vendég, gostina-hostina vendégség, de lakoma is. Vö. gosztina.

Göbölyös — T. S., Grossinger I : 120 és általánosan — ki a hízó szarvasmarhát az istállóban gondozza. Sima, Somogy m., Nyr. 19 : 381, *göbölös*. Vö. sőrés.

***Göbölypásztor** — T. S. — hízó szarvasmarhát őrző. Vö. göbölyös.

***Göbölytartó** — 1712, Kecskemét, T. S. — marhakereskedő, ki göbölylyel kereskedett.

Gujásbojtár — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 236. — a szarvasmarha pásztora, a számadógulyás alárendeltje.

***Gulyás** — országszerte — a szarvasmarha pásztora, éven át kint legeltetője; ha a gulyáért ő

a felelős, akkor számadó gulyás. Sok helyen *gujás*nak ejtik. Grossingernél I : 120, *gulás*. A régiségben 1588 óta, Oklsz., Gulyas. Hont megyei tótoknál, Nyr. 29 : 331, *guľáš*; az északi szláv nyelvekben magyar elem: *gular*. (H. I., Nyr. 17 : 303.) Van még a számadó gulyáson kívül: gujásbojtár, bikagujás stb. — *Szervezet* — Kkfélegyh. — 1 számadó gulyás, 1 öregbojtár, 4 bojtár, 1 lakos.

Gyalog szer — Oklsz. — 1683: „Barma nincsen, csak gyalog szerben szolgál az marhátlanság miatt". — Gyalogszer — Székelység, Mtsz. — gyalog, kézi napszám, a ki végzi, az a *gyalogszeres*, uo.

***Gyalogszeres** — 1800. — a kinek nincs marhája, napszámosforma, mert gyalogszerrel jár. A régiségben, Oklsz., 1668: Mind gialogh szeres s mind marhás ember. 1684: marhás és gyalogszeres jobbágy.

***Gyermeképítés** — T. S. — ha a pásztorember törvénytelen gyermeket „épített", borjút adott a „fattyat vetett lánynak".

Gyülekezet-gazda — Barkóság, Nyr. 32 : 522. — tréfás elnevezése a pásztorgazdának.

***Hajdú** — T. S. szerint, Nyr. 22 : 87. — Bécsben *Heyto, Heydo,* die *Haytok, Heytok* a XVI. század okmányaiban *Heydoggen,* Ochsentreiber, Ochsenknecht helyett; de sokszor szinonym a horvát és rácz csempészekkel is. A régiségben 1500—1510 óta, Oklsz. Fontos adat az 1514. évi Oklsz.: „Item Statutum est, quod pro Pecudum aut Pecorum conservacione in terris Aliorum Nemo Rusticorum eciam Liberarum vel aliarum Ciuitatum Regiarum domos seu Casas decetero Campestrales siue Tuguria communi vocabulo *Zallaas* nuncupata tenere aut conseruare possit, vt per hoc malicia *Haydonum* cesset et depereat. Praeterea quod Bubulci wlgari sermone *Haydones* nuncupati etc. 1524: Pastoribus *haydonibus,* qui duxerunt quatuor boues. Ezekből kitünik, hogy a hajduk hivatás szerint jószághajtók voltak és mint ilyenek edzett úgy szilaj voltuknál fogva válhattak oly vitézekké, a minőknek közhit és história ismeri.

***Hajtó** — XVII. század. T. S. — marhahajcsár, egy a botossal, német szájon Hejdo, Hejdogg, utóbb többesben Haydoggen és Heyduggen alakra romlott s a magyar mint „Hajdút" vette vissza. A Székelyföldön Nyr. 25 : 47., mezőszilvási oláhságnál uo. 37 : 221. és erdélyi Érczhegység móczainál uo. 34 : 252. — mezőőr, határpásztor, a ki a tilosból marhát hajt. Vö. hajdú.

***Hajtóczédula** — Debreczen — a legeltetésre jogosító hatósági bizonyító okmány.

***Hajtogató** — XVII. század, T. S. — a ki a kiszakadozó marhát helyreterelte. Kecskeméten 1673: „juhokat hajtogató".

***Hajtópénz** — a marhát hajtó pásztor bére, melyet bitangoláskor megvettek a hajtón ill. pásztoron, p. o. 1581-ben. „Ha valamely ember éjjel juhát falu híre nélkül, falu szabadítása előtt a tilalmasban behajtja, annak bírsága flor. 1, az *hajtópénz* minden 10 juhtól 1 pénz". 1715: Peselnek, Kecskemét.

***Hallomást vallani** — Kecskemét régisége — mások elbeszélése után vallani. Vö. Látomást vallani.

***Hamargatni** — T. S. — sürgetni.

Handgrof — T. S. XVI—XVII. század — a magyar marhatőzsérek „honti gróf"-ja, ki a közvetítést vitte s a taksákat beszedte. L. Hontigoróf. T. S. szerint újabban „Hansgraf".

Hantos — Lipta-Gerge, Nyr. 30:301. — hentes.

Hanycsősz — Nagy-Lózs, Sopron m., Nyr. 30:444 — hanysági csősz.

***Harmadfües** — Balatonmell. — a harmadfűre kelő, előhasi juhok pásztora.

***Háros** — 1800, Marosszék — személy, „marhátlan gyalogszeres pásztor". A Dunának van Budapest mellett egy „Háros" szigete. Az oklevélben a *háros* tollhiba *hátos* helyett. Vö. *hátos.* A szó azokra vonatkozik, a kik *hátukon* vitték, hordták fájukat.

***Határbíró** — 1748, Karatna közs., Háromszék m., Nyr. 17: 137, 138. — a ki a határpásztorok, csőszök fölött áll.

***Hátos** — (1800, Marosszék erdővédő javaslata) — azok a gyalogszeres emberek, a kik hátukon viszik ki a száraz ágat, almot az erdőből. Az eredeti oklevélben íráshibából háros áll. A *„hátiteher"* most is mérték az erdészeti rendtartásban. MNy. II. 1908. Vö. Előtanulmányok 319.

Hegybíró — Hont m., Nyr. 6:232, több helyen Mtsz. — a szőllők felügyelője, a szőllőcsőszök feje. A szó a szőllőhegyről van véve.

Helbőséteni — Ózd, Baranya-m., Nyr. 27:478. — állásában megerősíteni „minnyá pásztort helbősétöttek".

***Helyös embör** — Kecskemét — 1602-ik évi jegyzőkönyv 225. old. „Elsőben vetöttük az 10 f. adoth helyös embörre" = családos embör, ellentétje a rideg embernek.

Hendzsér — Kecskemét, Nyr. 35:91. — hentes.

Hentellér — néhol, Debreczenben, Nyr. 35:90. — *hentéler*; disznóölő hentes, a hentel = disznót öl szóból. A régiségben 1587. — Oklsz. — Quicumque opus laniorum vel mactationis personarum in ordine Henteler vocata exercere voluerit. 1656: Az henteller meszarok keozt.

Hentes — általánosan móczoknál is, Nyr. 34:253. — disznóölő. A régiségben 1619. — Oklsz. —

„az mészárosok instancziájára az hentes szer, a hova a hust kell felhordani és árulni, az henteseknek legyen helye“ (Debreczen). Itt a hentes szer = hentes sor, a vásáron.

Hentesszer — l. hentes.

***Hevederpénz** — 1635. Gömöri juhászszabadság, a Wesselényi rendjében — a sajton kívül készpénz adó; nyilván a széles bőrheveder — öv a tót opaszok — után, a melyben a pénz számára külön zseb volt és van. Vö. Előtanulmányok 189.

Hidlós — l. hidó.

Hidó — Beret, Abauj m., Nyr. 2:423., Kóvár vid., Ipolyvölgye, Nyr. 16:476., Szihalom, Borsod m., Nyr. 24:432. — *hidlós*, Göcsej, Tsz., *hidós*. Vas m., Mtsz., ostorosgyerek, a ki a szántásnál a lovat, (Szihalmon az ökröt) hajtja.

Hidós — l. hidó.

***Hitlés** — 1748. Nagy-Baczon falu — eskütétel, eskü alatti vizsgálat. Vö. Előtanulmányok 295.

***Holla** — 1565., Miksa király erdőrendtartásában. A tót Hola, a Holi = meztelentől, a havasoknak a törpefenyő-öv fölötti kopasz része, egyértelmű a Székely Havassal. Legelőterület.

***Honti goróf** — T. S. — a bécsi *Handgróf*, a ki a marhakereskedést igazgatta. L. Handgraf.

***Hozó** — H.-Hadháza — a bojtár, a ki a kérő által bekért eleséget kihozza. L. Kérő.

***Hozzá!** — Kecskemét régisége — kiáltás, ha marhatolvajok támadták a pásztorokat; kiáltásra a pásztorok összefutottak és nekitámadtak a tolvajoknak.

Humni — Szeged körül — pásztorszó, annyi mint húnyni, azaz: aludni.

***Hűtő** — Szeged-Csöngöle — l. Tejes.

Hűvetér — Pozsony m., MNy. I:378. — szőllőpásztor.

***Idebíró** — 1727. Szemerja falu — a ki máshol lakik és itt is bír. Vö. Bébíró. Vö. Előtanulmányok 278.

***Igazítani** — Vas m., 1649. XVII. század — igazolni. Nádasdy F. utasítása.

***Igazságlevél** — Csongrád, 1799. — pásztorok igazoló irata; a község elöljárósága állította ki. Vö. Előtanulmányok 232.

Ihász — Nagy-Lózs, Sopron m., Nyr. 30:443., Őrség, Nyr. 4:521. Kállay gyűjt., Tsz. — juhász. A régiségben. — Oklsz. — 1400 óta gyakori személynév: ihaz.

***Interkapor** — T. S. XVI—XVII. század — tőzsérek szava, mely „Unterkäufert“ jelentett; ennek is díj járt.

***Intés** — Kecskemét régisége — húsz botütés annak a pásztornak, a ki kóborolt.

***Iratos szolga** — 1661. A keszthelyi rendtartásban — „a császár iratos szolgáinak“ a legeltetés meg volt engedve: a kik

kilétüket császár iratával bizonyították. Vö. Előtanulmányok 221.

Ispán — általánosan — a gazdaságok felügyelője. Munkácsi B. szerint, Nyr. 31 : 34. az iráni *špān* szó.

***Isztronga-lík-lábú** — Kiskunhalas — pásztoroknál ( ) lábú ember, a juh-isztronga nyílásáról véve, másképp dongalábú.

Jargaló — 1564. Oklsz. — nyargaló ; lovasszolga.

***Jegyváltás** — T. S. Kecskemét — pásztoroknál jegykendővel és czifra gatyamadzaggal járt.

***Jobagio campestris** — XIII. század — mezei jobbágy, mint pásztor is.

***Jós** — Háromszék m., Nyr. 5 : 37., 28 : 292. — Juhos, Szily Kálmán szerint.

***Jószágos** — Kecskemét, 1673. — tulajdonos értelmében, t. i. az, a kié a jószág. A juhász rendtartás eredeti szövegének 6. pontjában így : „Jószágossént valahakor tapasztaltatik“, a *„sént“* lapsus calami *ként* helyett. Vö. Előtanulmányok 368.

***Juhász** — általános — az, a ki a juhot őrzi. Sz. F. B. : juhaaz. 1400. — Oklsz. — Ihaz ; majd Jwhaz, Juhaz stb. A hontmegyei tótoknál. Nyr. 29 : 331. juhás. H. I. szerint magyar elem az északi szláv nyelvekben (Nyr. 17 : 304.) ; Komárom megyében a hosszúszőrű magyar juh őrzője. A Hortobágyon, MNy. VIII : 236. van : számadó juhász, nyáj-, anya-, czanga-, elletős-, fejős- v. esztrengás-, magyar juhász ; számadó bojtár és kisbojtár.

Juhászczéh — a régiségben — a juhászok társulata (M. Gazd. tört. Sz. IV. 2. 94.).

***Juhászdézsma** — M. Gazd. tört. Sz. IV. 93. — Gömörben, 1606-ban bizonyítva van, hogy a juhászok emberemlékezet óta se bárányaik, sem vetésük után nem fizettek ; adtak a kir. dézsmásoknak két sajtot és egy hevedert — opaszok ? — vagy az utóbbi helyett 6 pénzt.

***Juhászrendek** — J. Balatonmell. — az összeszoktatott kategóriák szerint : Kosos, Ürüs, Birkás, Harmadfües (előhasi), Toklyós, Bárányos.

***Juhászszabadalom** — M. Gazd. tört. Sz. IV. 92. — „Valaszká Sloboda“ Gömörben, talán 1848-ig. A krasznahorkai és csetneki juhászok már 1635-ben alkottak társulatot.

***Juhászszervezet** — Békés — Számadó, Bojtár, Kisbojtár, Ellető, Fejős, Kosos, Bárányos, Ürüs, Meddő, Nyájajuhász.

Juhásztat — Debreczen, Nyr. 7 : 329. — megszelídít. Vö. megjuhászodik.

Juh-czinczár — Szeged vid., Mtsz. — juh-vágó, juhokkal kereskedő ember.

Juhos — a régiségben, 1341 óta, Oklsz. — az a gazda, a kinek juha van.

***Juhos gazda** — Kecskemét, 1673. évi szabályzat — a kinek juha van. Vö. Előtanulmányok 368.

Juh-pásztor — a régiségben, Bszsz.: yeh paztor. Ver. 71. Jih pásztor — opilio, vagyis juhász.

***Kacsmarni** — Kiskunhalas, Nyr. 15:142. — elkaparítani, lopni. Êkacsmarni, Halas, Túrkeve, Zala Mtsz. Ua. Szólás Halason, Mtsz. „Ha húst köllött kacsmarni, âra a Dávid szörnyen kantáros vót".

***Kaczifántos** — Somogy m. — hetyke, kényes, rátartós; különösen kanászokról; gyakori, nem is veszik gúnynak. (Baranyában is él. Mtsz.)

***Kalangyász** — 1715. Peselnek falu — az, a ki a kalangyák között, tehát bitangban legeltetve, azokban kárt teszen. Vö. Előtanulmányok 272, 314.

***Kanász** — sok helyen — az a disznópásztor, a ki a tenyésztéshez értett, ezt és különösen a kanokat gondozta. L. Kanos. A kanász szó a régiségben 1141—1161 óta szerepel — Oklsz. — mint személynév is: Kanaz stb. A kanász évszámra kint őrzi a sertéseket (Hatvan, Nyr. 33:176.). A tótság is átvette (Nyr. 17:444.) Mondóka, Körmenden. Nyr. 2:469.

„A ki minket meggyaláz
Pokuba legyen kanász
Ott se legyen egyebe
Csak e kuli tehene".

(A pokuba = pokolban).

Kanászbojtár — Hortobágy, T. M., MNy. VIII:236. — a kanász segítője.

Kanászfattyú — Hortobágy, T. M., MNy. VIII:236. — gyereksorban levő disznópásztor.

Kanászgyerek — Hortobágy, T. M., MNy. VIII:236. — gyereksorban levő disznópásztor.

***Kanászszervezet** — N.-Szalonta — *Számadó, Bojtárok*: Kanos, Koczás, Sűdős, Malaczos, Fiadzós, Kutriczás. — P.-Szt.-Miklós, Bihar — Számadó, Számadóbojtár, Sűdős, Koczás, Kanos, Malaczbojtár. — Felső-Tárkány — 1 Számadó, Bojtár, „a mennyi kellett".

***Kanos** — általánosan — uradalmakban az a pásztor, a ki a sertéskanokat gondozta.

***Kantáros** — K.-K.-Halas — ügyes, alkalmazkodó legény. Kantáros bojtár: ügyes bojtár.

***Kappan** — Kecskemét XIX. század eleje — nőtlen juhászok, kik télen kisebb, *köralakú* sánczok közt tanyáztak (Kada Elek). *Ezek a köralakú sánczok tulajdonképen nyékek.

***Kapusember** — 1748 Karatna község — a ki a tanorok kapuját nyitja. Vö. Előtanulmányok 273.

Kár — Tisza-Dob, Nyr. 19:47., általánosan — a pásztorok nyelvén a jószág kártétele vetésben, veteményben. „Kárba van a jószág" a m. vetésbe ment a jószág s ott kárt okoz; tilosba megy.

***Kárlátni** — 1748 Karatna falu — a kárt ahhoz értő emberekkel megnézetni. Vö. Előtanulmányok 274.

***Káromkodás** — Kecskemét régisége — tilalom alatt volt.

Kártélyozó — Őrség, Vas m. Nyr. 2 : 472 — az, a ki a mezőn lop, vagy marháját tilosba ereszti, azaz kárt tesz.

Kecskepásztor — Sz. F. B., Ver. 16. — a kecskék őrzője. Vö. kecskés.

***Kecskés** — XVII. század, általános — a kecskepásztor. Monoron — Nyr. 6 : 234. — gúnynév, Magyar-Pécskán — Nyr. 5 : 286. — családnév.

***Kenéz** — a régiségben — pásztoroknál számadó pásztor. Ilyen értelemben használja az Oklsz. 1570: „Kenezius singulos anno soluit tempore stronga vnum agnum et caseum". Horvátország 1758. törvényében: „knézii domini comisssarii" (Előtanulmányok 285, 316.) A délszlávoknál fejedelem, a tótoknál kňaz = pap. A kenéz a szláv szó lágyítása. — Takáts szerint MNy. II. 23, 25. — a vlachus és rutén pásztorszékhelyek élén kenézek és soltészok állottak. Krajnán (Máramaros m.) 1610-ben van főkenéz. Erdőszáda 1583. évi összeírása felsorol: főkenézt, marhával szolgáló kenézt, gyalogszeres kenézt, henye kenéz gazdákat, adófizető kenézeket és szolgáló kenézeket.

***Kenyeresgazda** — 1796 Nádudvar, Kunság — a XVIII. században az volt, a kit a gazdák Compossessoratusa a végett választott, hogy a pásztorokat kenyérrel és egyéb élelemmel ellássa, azt a gazdáktól földjeik, vagy az utczák sorrendje szerint beszedje. Volt a gulyához kenyeresgazda, nyájjuhász-kenyeresgazda. Előtanulmányok 382, 383, 384. Vö. pénzesgazda.

***Kenyérsor** — Békés — az öreg Mogyorósi kanász így kezdte: „Mikor *kenyérsorba* bémegyek" = mikor rajtam a sor stb.

***Kérő** — H.-Hadház — a számadó gulyás, a ki a gazdákat feljárja, hogy eleségadásra sorrendszerint felkérje. L. hozó.

Kerülő — Szentes, Nyr. 10 : 430 — csősz.

Két-tejesgazda — Lz. — minden renden kétszer kapja a rendes fejést.

***Kéz alá** — általánosan — a jószágot a pásztor őrzése alá adni.

***Kezes** — Hatod, Háromszék m. — jótálló, a kit a juhász állít a községbeli juhosgazgák elé, hogy anyagi biztosítékuk legyen a juhász kezére bízott juhokért.

Kezes csikós — Kkfélegyh. 1750. évi jegyzőkönyvében — „kezes csikós conventio"?

***Kezet beadni** — a közbíráknak; egyezségek ünnepélyes megerősítése, a „mely ellen semminémű törvénybeli remedium, se contradictio, inhibitio, repulsio, se bírókérés, avagy tilalom nem obstálhat". P. 86. Cs. K. 1628.

Kilakni — Kunszentmárton, Nyr. 3 : 30. — „kilakik a pusztán"

= állandóan kint él, kint tartózkodik.

Kisbéres — sok helyen — béresgyerek. 1517. Oklsz. Andrea Kysberes.

Kis-bojtár — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 236. — bojtárgyerek.

***Kisbujtár** — Bugacz — a borjak őrzője; bojtárgyerek.

Kiskondás — Tatrangi csángó, Erdély, Nyr. 2 : 525. — gúnyneve annak, a ki „mindég betyáros ingbe jár".

***Koczás** — Puszta-Szent-Miklós, Bihar m. — a nőstény disznók pásztora.

Kommenczió — sok helyen — a latin conventio; a pásztoroknál egyezség a fizetés dolgában; sokszorosan a pénzbeli és természetben való fizetést is értik alatta.

Komplár, kompolár — a régiségben, Nyr. 35 : 289., Oklsz. — kompanista, a tőzsérek társgazdája. 1469 Petro Kompolar; 1522 Gregorius Compolar. L. *komplárság.*

***Kompláros** — T. S. — „ügynök"-féle; de leginkább „kompanista". (Előtanulmányok 178.)

***Komplárság** — T. S. XVI., XVII. század — kompanistaság, tőkések szava, mely a társas vásárlást jelentette, de a föld felvállalóinál is dívott. Ilyen értelemben 1667 (Oklsz.) „Farkas Márton komplárságra fordította (Debreczen) város földet". Vö. Előtanulmányok 178.

Kompolár — l. komplár.

Konász — Marosvásárhely, Nyr. 33 : 176. — a kanász.

***Koncsorgó** — 1748 Csongrád m. stat. — bitang, csavargó értelmében. (Előtanulmányok 261).

Kondár — Fölső-Nyék, Tolna m. Nyr. 6 : 274; Bars m. Mtsz. — kondás.

***Kondás** — általánosan — a disznókonda őrzője, a ki nyáron át kint él a jószággal a legelőn és csak ősszel hajtja a helységbe. (Nyr. 33 : 176. Hatvan vidékéről a kondás szót a csürhés értelmével magyarázza tévesen.) Az oláhban: kondás (Nyr. 17 : 163.), tótban: kondaš (Nyr. 17 : 446), rutén: kondás (Nyr. 25 : 298); mindkettőbe a magyarságból került. Túrkeve, Ecseg pusztán a kondások Gömörből valók voltak; fegyverük a borsodi és hevesi formával azonos balaska. A kondással szemben a csürhés naponta hazahajt.

Kondász — Pápa vid. Tsz.; Csallóköz, Nyr. 1 : 280. Háromszék m., Nyr. 33 : 176. — a kondás.

***Korcsolyás** — 1658 Nagybánya a városi statutumban — csőszféle ember, a ki a bitangoló marhát behajthatta, a legelőt őrizte. Vö. Előtanulmányok 221.

Kos — Alattya, Jász-Nagy-Kun-Szolnok m., Nyr. 10 : 143 — juhász gúnyneve; gyermekkorában a többi gyermekkel játszva, fejüket összeütötték s mivel, mint erősebb, minden gyermeket legyőzött, rajta maradt a *kos* név. A kos ökleléséről vétetett.

***Kosos** — Debreczen, Jk. Balatonmellék — a kosnyáj pásztora.

Kospásztor — Kkfélegyh.; Mezőtúr, MNy. VI : 279. — a ki a kosokat legeltette.

Kospétèr — Nagy-Lengyel, Göcsej, Nyr. 10 : 191. — Hofstetter nevű ember magyarosított neve.

***Kótyavetyés** — T. S. — a ki a marhát árverés útján vette.

Kotyós ember — Gyergyó, Marosszék, Nyr. 34 : 262. — fuvaros; talán kótyagosságáról így nevezve.

Köpecz — Kalotaszeg, Nyr. 28 : 426. — kereskedő ember: „oda van köpeczkedni“ = marhával kereskedni. A tótból: kupec = kereskedő.

Köpeczkedni — Kalotaszeg, Nyr. 28 : 426 — marhával kereskedni.

***Köszmér** — XVII. század T. S. — marhakereskedő. Debreczenben 1714-ben van 12 köszmér. (Zoltai Nyr. 35: 91.) Vö. Előtanulmányok 178. l. kuszmér is.

***Követés** — 1635: Szatmár m. tanuvallatása. (Előtanulmányok 213.) — „Az nyomást szabadoson járhatták; az Krasznán túl az erdő felől követés által járhattak“ *szerint, a szabadon juráson kívül valószínűleg soros vagy szerre legelés is.

Krabat — 1548 óta a XVI. században a bécsi királyi és kamarai rendeletekben. T. S., Nyr. 32 : 87. — Kroát, horvát; horvát marhahajtó, általánosan hajtó értelemben használják.

Kupecz — több helyen állatkereskedő, pl. lókupecz, disznókupecz. Tót szó.

Kurrencs — Göcsej — csordás. Nyr. 2 : 474.

Kurta-gulyás — Kiskunhalas, Nyr. 22 : 142. — 50—60 marha gulyása. Vö. kurtagulya (szarvasmarha alatt).

***Kurtakorcsmárulás** — Kecskemét régisége — korhelykedés.

Kuszmér — Debreczen, Nyr. 35 : 91. — *köszmér*, uo.; *kuszmir*, Oklsz. a régiségben, — marhakereskedő, a ki azonban csak kicsinyben kereskedik. 1702 Debreczen: „A kuszmérokrul vagyon sokszori végezés, ha rajta kapják, a bárány hust tőlük el vehetik“. (Sárosi tótoknál, Nyr. 34 : 479. kuszmér = szűcs.) Vö. köszmér. *Ez utóbbi tévedés, mert a tótságon a szűcs = kušňir, ez pedig nyilván a német Kürschner.

Kutricza — Nagyszalonta — alacsony ól, a melyben az anyadisznók fiadzanak.

***Kutriczás** — Nagyszalonta — a fiadzó disznók őrzője.

***Különkenyeres** — 1615 — a Pelsőcz város és Szalócz falu közti perben, fogott bírák ítéletében: az az ember, a ki a maga kenyerén élt, tehát önálló volt. Előtanulmányok 207.

Lábaserdő csősz — Cserhát, Mtsz. — az az erdőcsősz, a ki

csak a védelmi teendők teljesítésével van megbízva.

***Lakos** — Kiskunhalas, Kecskemét — az a bojtár, a ki a cserényben maradt, vitte a gazdaságot, főzött, beoltotta a tarhót, összegyűjtötte a száraz tőzeget, fejte a teheneket; tisztán tartotta a cserény környékét, de mikor a gulya a cserényhez jött és lehevert, a pásztorok pedig alvásra tértek, a lakos ügyelt a jószágra is. L. Talyigás, Tanyás.

***Lappangtató** — T. S., XVI., XVII. század — marhatolvaj, „marhalappangtató“.

***Látó** — Baja, Nyr. 33:531. T. S., MNy. I:356. — a bécsi *„Beschauer“*, a ki az eladó marhákat megvizsgálta, mielőtt tovább hajthatták; de a látó itthon is megvolt s ellenőrző, felügyelő tisztet végzett, mint: húslátó, borlátó, sárlátó, révlátó; (analogonja: malombíró, csűrbíró, czéhbíró, majorbíró, révbíró). A látó szó a *meglát* = megvizsgál igéből.

***Látomást** vallani — Kecskemét régisége — mint szemtanu. Vö. Hallomást vallani.

Legeltető pásztor — Sz. F. B, — az, a ki a jószágot legeltette.

***Legény** — Munkácsi — alán elem: juvenis, adolescens stb., a régiségben *legnen.*

***Leváltani** — T. S., Kecskemét — az akasztófáról a jó juhászt, vagy váltsággal kiszabadítani a jó pásztort.

***Lignatió** — XVII. század — a faizás, a latin lignum = fától.

***Lixa** — XII. század — a legalsóbbrendű szolga; pásztorkodva is.

***Lóbeli ügy** — Mezőtúr — a lókötők szava, mikor a törvénynyel összeütköztek; lóbeli sor is.

***Lócsiszár** — általánosan — lókereskedő. A Kiskunságban Nyr. 3:565., lókínzó, lónyúzó.

***Lódoktor** — általánosan — állatorvos.

***Lófő** — székely szó — a székelyek régi szervezetében a második rend, mely saját lován és saját költségén tartozott a hadban szolgálni, lehetett hadnagygyá, béke idején székbíróvá. (Előtanulmányok 157.)

Lófőség — 1463, Marosszék — a székelység második rendje, mely saját lován és költségén végezte katonai kötelezettségét. (Előtanulmányok 151, 157.)

Lóhajtó — 1577, Kolozsv. glossz., Nyr. 36:227. — kocsis értelmében.

***Lókötő** — általánosan — lótolvaj, de a cselekvés nem megbélyegző, hanem virtus, a lovas nomád eredetet bizonyító elem.

***Lókupecz** — általánosan — lókereskedő.

Lópásztor — Bszsz. — low pastor: lovak őrzője.

Lótanító — a régiségben — a lovat nevelő lovász. 1623: „Az ló-tanítót gyakran magához hi-

vassa, megfenyegesse, lásson igen jól hozzájok és tanítsa őket szépen". 1476 óta, Oklsz., személynév is: Lothaneytho.

Lótörő — Kopács, Drávamell., Nyr. 16:431, 6:374. — lóherélő; a törésről vagyis herélésről.

Lóval bánó — Oklsz., 1548. — „Lowalbano" = a ki a lovat kezeli.

***Lóval imádkozni** — hiábavaló törekvés.

Lovaslegény — 1265 „jobagiones equestres, qui vulgariter lovaslegen nuncupantur"; lovász. Nyr. 8:551.

***Lovász** — T. S. — lóistálló körül foglalkozó, idomító. Sz. F. B., louasz.

***Lóvá tenni** valakit, — általánosan — rászedni.

***Lovazón** — 1236: a magyar lovász latinizálása: „terras per Lovazones (Agazones) ablatus. Előtanulmányok 127.

***Lózsián** — Szabolcs — lózsivány = lókötő.

Magyar juhász — Hortobágy, T. M., MNy. VIII:236. — az, a ki a magyar juhokat őrzi. A rangsorban hátrább áll; *a birkás elébe vág.

***Majorbíró** — 1648. I. Rákóczi György rendje — a majorban az, a mi az udvarbíró az udvarban; sok helyen csűrbíró. Erdély, egyértelmű a számadóval. Oklsz. 1637. l. Szkotár.

***Majoros** — több helyen, a Mtsz. szerint Szirákon, Nógrád m. — gulyás; de ez a meghatározás alighanem téves, mert majoros rendesen a juhászok főembere, a ki a fejésre ügyel fel. Így: nyárádmenti székely juhászok, Maros-Torda m.; Márkod, Maros-Torda m.; Selye, Maros-Torda m.

***Malaczbojtár** — P.-Szent-Miklós, Bihar m. — a malaczok mellett őrködő bojtár.

Malaczos — a régiségben, Oklsz. — a ki a malaczokat gondozza. 1453: Malachwser = Malaczosér; disznók heverő patakja.

Malmot vágni — Kecskemét régisége, XVI., XVII. sz. — verekedéskor az ellenfelet felemelve földhöz vágni. (Nyr. 32:90. Századok, 1907:55.)

Marhabánó — Rimaszombat, Gömör m., Nyr. 17:573. — marhagondozó falusi ember, a ki a városi tehenesgazdákhoz reggel-este bejár, a városba a teheneket ellátni. A Barkóságban, Nyr. 32:523, marhát gyógyítani tudó ember.

***Marha-gyógyító** — Edvi Illés Pál — állatorvos.

***Marhagyűjtő** — T. S. — a ki a gazdák „tőkéit" összeszedi és összetereli.

Marhakár — Oklsz. — 1683: „Az országnak nagyobb része a török parancsolatjából kimenvén Győrhez, sok ember s marhakárral jövének meg". Itt a marhában esett kárt jelenti. Különben országosan rendesen a marha kártétele.

Marha kuszmír — Debreczen, 1712., Oklsz. — marhakereskedő.

***Marhaloppangtató** — XVI., XVII. század T. S. — marhasikkasztó. Vö. Előtanulmányok 178.

Marhás — Oklsz. — az, a kinek marhája van. 1467: Andreas Marhas. 1668: Mind gialogh szeres s mind marhás ember. A marhás ember, ha tsak két ökre van is, fizet két kereszt buzát, 16 kévéjével. 1711: A mely rétek vagynak, azokban a marhátlan emberek tartoznak délig kaszálni, a marhás emberek béhordani. A marhás ember fuvarral szolgált; a marhátlan gyalogszerrel, munkával.

***Marhás gazda** — Kecskemét a régiségben — annyi mint vagyonos, innen marhásabb = jobbmódú, marhátlan = szegény. Vö. *marhás.*

***Marhátlan gazda** — Kecskemét — l. Marhás gazda.

Marhavevő — 1577. kolozsvári glosszák, Nyr. 36:423. — marha veuő.

***Meddő juhász** — Kecskemét — a ki a fiavesztett vagy más okból nem tejelő juhokat legeltette; oláhlakta vidéken ez a *meddő pakulár.*

***Meddő pakulár** — Márkod, Maros-Torda m. — juhászbojtár, a ki a meddő juhokat és a bárányokat legelteti. Vö. pakulár.

***Megárúlni** — 1615. Győr, T. S. — megalkudni értelemben is.

Megjuhászodik — általánosan — megfélemlik, lecsendesedik.

Megkanászodik — Háromszék m., Nyr. 33:176. — a. m. megjuhászodik.

***Meglakni a pusztát** — Kecskemét régisége — a pusztán megmaradni, a helyet megtartani.

Meglátni — T. S., MNy. I:356. — megvizsgálni; innen húslátó, borlátó stb.

Megtézslázni — sok helyen — ökröt jārommal (tézslával) ellátni. A régiségben átvitték a kalodával való büntetésre: 1722. — Oklsz. — Borsod m.: „megtézslázták" a. m. kalodába zárták.

***Megunszolás** — T. S. XVI., XVII. század — tőzsérek szava, úgy látszik a megintés, a melyért asztalpénzt fizettek. Előtanulmányok 178.

***Megváltozni** — T. S. XVI., XVII. század — megváltani értelmében; a tőzsér czéhbe beadta magát, lefizette a körösztpénzt és evvel „megváltozott".

***Megzöcskölni** — Kecskeméti régiség — agyba-főbe verni, megdögönyözni, kárt tenni egymásban.

Méneshajtó — Sz. F. B. — menes haito = csikós.

Ménespásztor — általánosan a régiségben — a lovak pásztora, vagyis csikós. Oklsz., 1425: Petrus Menespazthor. 1544: attam az menes pasztornak flor II. Kolozsv. glossz., 1577., Nyr. 36: 366. menes paztor. 1584: Mynes paztor Pöre János. 1588: Menes

paztor. 1728: Miskolcz, „Protestál solemniter az Ménés Pásztor arrúl, hogy Actor Uram Danyi nevű szolgája az Lónak gondgyát visellye és nyügben vesse, mivel hogy idegeny és igen szökő is vólna azon ló, az Ménésben meg sem maradna. Debreczenben, XVIII. század elején ménespásztor. (Z. L., M. Gazd. tört. Sz. XII. 1905. 2.)

Menős — Sopron (Tud. Gyűjt. 1840.) Nyr. 34:485. — csavargó. (Pásztorok nevezik menősnek.)

Mészár — Oklsz. — 1453: Mezaar (Somogy m., helys.); 1650: „Az henteller meszarok". A m. mészáros, *a tót *meso* = hús, *mesjar* = mészáros. Henteller = hentes.

Mészáros — általánosan — marhaölő. A régiségben 1405 óta Oklsz. Vö. Mészár.

***Mezei gróf** — Vas m., 1649. — Nádasdy Ferencz utasításában: „marhapásztorok vagy mezei grófok". Vö. Előtanulmányok 192.

Mezőbíró — sok helyen — a mező felügyelője. Vö. bíró.

Mokány — Lz. — havasi oláh, *innen Mokány ló = havasi fajta.

Monyator — Székelység, Nyr. 4: 236., Erdély, Nyr. 23:438., Hatod, Háromszék m., (P. Gy.); *monyotor* — Orbán Balázs, Székelyf., (I. 80.) Nyr. 37:92., *munator* Mtsz. — az a juhpásztor, a ki a fejő juhokat a fejő likon át a sztrungába bocsátja. A szó nyilván a latin Monitor = intő-től ered, mert a juhokat intésre eresztgeti.

Moré — Lz. — a nagy turmát őrző pakulár segítője.

Mulgetor — Lz. — fejő pásztor. *A latin Mulgere = fejni szótól ered. Vö. Monyótor.

***Nemtelen** — XVIII. század Csongrád m. statutuma 1799. — a ki nem nemes; kártételkor azt megbotozták, a nemes fizetett. Sz. F. B. szerint: *nemtelen* = paraszt, az ignobilis.

***Nyájajuhász** — 1772. Hajdúság, Kecskemét, Alföld — az a számadó juhász, a ki nem fejős juhot, hanem ürüket vagy meddőket legeltetett, tehát nem fejt, sem sajtot nem készített. Ez legtovább volt nomád. (Előtanulmányok 242.) Vö. nyájjuhász, fejőjuhász.

***Nyájjuhász** — 1750: Kiskunfélegyháza; 1773: Kecskemét; 1796: Nádudvar; Mezőtúr, MNy. VI:279: Hortobágy (T. M.) MNy. VIII:236. — az, a ki több gazda falkájából alakított nyájat legeltet. (Előtanulmányok 382.) Vö. nyájajuhász, számadó juhász.

Nyájkanász — Hortobágy, (T. M.) MNy. VIII:236. — számadó disznópásztor, a tenyésztésre szánt disznók, különösen kanok őrzője.

Nyájkondás — Hortobágy, (T. M.) MNy. VIII:236. — számadó disznópásztor, a ki éven át kint legelő kondát őriz.

***Oculált kondás** — Sárospatak, 1719. — a „külföldi“ kondás, kit a makktermés becslésére elhívtak; tehát a kebli kondások közé szemzett. Előtanulmányok 235.

***Oculatio** — Sárospatak, 1719. — szegődtetés, l. oculált kondás.

***Opilio** — Anonymus I. fejezet — juhász. Előtanulmányok 118.

***Orozni** — Kecskemét, a régiségben — ellopni. Vö. orság.

***Orság** — T. S. Kecskemét — egyértelmű a lopással. Vö. orozni.

***Ostoros** — általánosan — az ostorral bánó pásztor, rendesen béres gyerek. T. S. szerint a XVI., XVII. században a marhahajtásnál ostorral terelők, szemben a bottal terelő botosokkal. (Előtanulmányok 178.) Vö. ustoros.

***Oszkotár** — 1633. a kománai összeírás — kondás, disznópásztor, de az Oklsz. szerint juhász is. Az oszkotár szó a szláv *skutár* magyaros alakja. (Előtanulmányok 187.) Vö. oszkotárság, skutar, skutárság, szkotár.

Oszkotárság — 1637. Oklsz. — „Uadnak harom oszkotarsagh allya sereg Juhok. Első *oszkotarsagh* alatt vagyon feyeös Juh 226. Meddő eöregh juh 24. Masodik szkotarsagh allya maiorsagh Juh. Eöregh baranyos Juh 78. Ez idej kos barany 35 etc.“. Oszkotárság tehát itt juhpásztortanyát jelent. A szó a szláv skutar, skutárság magyarosítása. Vö. Oszkotár.

Ökör csordás — Kiskunfélegyháza, 1749. évi jegyzőkönyve — az ökörcsorda őrzője.

***Ökörgulyás** — Kaba — az ökörgulya pásztora.

Ökör pásztor — 1577. Kolozsv. glossz., Nyr. 36 : 68. — ekewr pastor; Sz. F. B. barõ vaǵ *ökör pasztor*; Bszsz. *ekur paztor*; Ver. 14. *ökör pásztor*; a latinságban már Anonymusnál *bubulcus* (Előtanulmányok 117.) ökröket legeltető.

Ökörtőzsér — 1557. Oklsz. — „Neque Negociatores wulgari Sermone et Hungarico idiomate Ewkewr Thewzer vocati soliti nunquam ad Officium laniorum se se intromittere et illis vti et gaudere valeant atque possint“ ökrökkel kereskedő, marhakupecz.

Ökrész — Olaszfalu, Veszprém m., Nyr. 17 : 47., *ökrisz*, Bacsfa, Csallóköz, Nyr. 16 : 92. — az ökrök pásztora.

Ökrisz — l. ökrész.

Ökrös — Olaszfalu, Veszprém m., Nyr. 17 : 47. — az ökrök pásztora.

***Öregbojtár** — Bugacz-Monostor, *öregbujtár* uo. és általánosan — gulyánál, kondánál és ménesnél a bojtárok feje, alárendelve a számadónak. Van tehát öreg csikósbojtár (a ménesnél) és öregbojtár a kondánál és gulyánál.

***Öregbujtár** — l. öregbojtár.

***Öreg csikósbojtár** — Kecskemét, Bugacz-Monostor — a csi-

kósbojtárok feje, alárendelve a számadó csikósnak. Vö. öregbojtár.

***Öreggazda** — Kecskemét — a régiségben az a választott gazda, a ki a pásztorok fölött állott és gondoskodott ellátásukról, gazdáról gazdára szedve be a járulékot. Katholikusok és reformátusok külön-külön. Az öreggazdát a tanács bízta meg a pásztorok fölfogadásával. Vö. tőkegazda, tőkésgazda.

Öregrend ember — Ege, Udvarhely m., Nyr. 29 : 190. — öreg ember (60 éven túl).

***Őrzető** — Kecskemét — őrizés, ilyen alkalmazásban: „magán őrzető", megkülönböztetésül a hivatásos pásztorral való őrzéstől. Kiskunfélegyháza, 1781—1801. évi jegyzőkönyvei is említik az „őrzetőt".

Őrző — moldvai csángó, Nyr. 31 : 85 — őrző-pásztor.

Összehajt — 1632. Oklsz. — „Ha penigh valamelyik Jobagynak any Disznaja ninczen, hogy tizre kelnek, az oly ember massal vagy harmanis eöszue haitiak disznojokat es ugy adnak tizedet de valto penzel nem tartoznak", itt tehát összehajt = egy kondába verni a disznókat.

Öszvér őrző — Sz. F. B. — eőszuer őrző, az öszvérek pásztora.

Öszvérpásztor — Bszsz: *ezuer pastor*; Sz. F. B.: *őszuerrel bano* — mulio, azaz az öszvér őrzője.

***Pakulár** — Erdély, általánosan; Lz. Marosvásárhely, Nyr. 9 : 428; Székelyf., Tsz., Nyr. 23 : 483; Selye, Maros-Torda m., P. Gy. — juhászbojtár; oláhosan pakulár a latin baculus = bot-tól, tehát *botos*, mert bottal őriz. A régiségben 1692 óta Oklsz. (Vö. Előtanulmányok 196.) Márkodon, Maros-Torda m., P. Gy. szerint van fejő pakulár, meddő pakulár és pakulárfiúk. Vö. pakurar.

***Pakulárfiú** — Márkod, Maros-Torda m. — juhászbojtárgyerek; az oláhosított latin baculus = bottól, mert bottal őriz.

Pakurar — Lz. — még oláhosabban *pakuraru*. Uo. a pakulár, l. o.

Paraszt ember — Sz. F. B. — Rusticus, agrestis homo.

***Paraszt tiszt** — 1674. Nagyszőllősi rendtartás — parasztsorból való csősz vagy kerülő. (Előtanulmányok 223.)

***Pascuatio** — XVII. század — legeltetés.

Pásztor — általánosan — a ló, szarvasmarha, disznó, juh stb. őrzője, legeltetője, gondozója. A régiségben 1095 óta Oklsz. 1095: Aratores in cupan Poscuba zartou Ratun Scelleres *Paztur* Lopu tunc bokon woiadi. 1240: *Pazthorhatara*; 1370 óta személynév. 1522: Ad terras arabiles Pazthormezeye vocatas. A kolozsvári glosszák szerint Nyr. 36 : 366., pastor, barom paztor, dizno paztor, menes paztor. Miklosich szerint ószlovénben pastyrĭ, ujszlovénben pastir (Nyr. 11 : 363.). — *Pásztor — T. S., Kecskemét — megkülönböz-

tetve: ménespásztor, csikós, gulyás, göbölypásztor, lovász, ökörpásztor, csordapásztor, nyájjuhász, kospásztor, fejős juhász, ellető pásztor, meddő juhász, sztrengahajtó, garabó csikós, bojtár, rideg legény, falkás pásztor, göbölyös, kondás, csikós bojtár, szénázó-, szalmázó-legény, marhagyűjtő, ökrész, sőrepásztor, sőrés.

Pásztorbíró — 1649. Vas m., Nádasdy Ferencz utasítása (Előtanulmányok 192.) — az első valóságos pásztorczéhben annak előljárója.

***Pásztor elé adni** — a lábasjószágot = legeltetés végett reábízni, hogy szemmel, azaz: maga előtt tartsa. (Előtanulmányok 163, 196, 260.)

***Pásztor eleiben adni** — Kraszna m., Statut. 1739., ma is általános — a pásztor *elébe* adni, hogy a rábízott jószág mindég szeme előtt legyen. (Előtanulmányok 260.); pásztor elé adni.

Pásztorember — Kecskemét, XVII. század, T. S., Nyr. 32 : 154. — Ménespásztor, Csikós, Gulyás, Göbölypásztor, Lovász, Ökörpásztor, Csordapásztor, Nyájjuhász, Kospásztor, Fejős juhász, Fejős pásztor, Ellető pásztor, Meddő juhász, Sztrengahajtó, Garabó csikós, Bojtár (v. voydár) l. o., Rideg legény, Falkás pásztor, Göbölyös, Kondás, Fejős gulyás, Csikósbojtár, Szénázó-, Szalmázólegény, Marhagyűjtő, Ökrész, Sőrepásztor v. Sőrés.

Pásztorkodni — 1692. Oklsz. — őrizni: „szőlőpásztoroknak, mikor pásztorkodnak“.

***Pásztorolás** — a régiségben — a. m. legeltetés. L. pásztorolni.

***Pásztorolni** — a régiségben — legeltetni. 1581. Oklsz. „Ha valaki lovát vagy egyébféle barmát a csóvás parlagon *pásztoroltatja* vagy rá köti Sz. János napig, 3 girán maradjon“. 1610—1718: Marosszék constitutiója: az határokat... *pásztorolják*; 1744: Csík-Gyergyó és Kászonszék constitutioi: a pásztorok kikelettől hó leestig tartoznak *pásztorolni* a marhát. (Előtanulmányok 218, 261.) 1719: kiknek juhait hagyá *pásztorolni*. (Cantionale Catholicum p. 368., Nyr. 30 : 430.) Vö. pásztorolás.

***Pásztorok rendje** — Bugacz, T. M. I. — *Marhánál*: Számadó gujás, Öreg bujtár, Második bujtár, Harmadik bujtár, Kis bujtár, Lakos. *Lónál*: Számadó csikós, Öreg bujtár, Második bujtár, Harmadik, kis csikós bojtár. *Rang szerint*: Gulyás, Csikós, Juhász, Kanász.

***Pásztoros** — 1581. Oklsz. — „Az tilalmasban ha valami barmot találnak, ha *pásztoros* leszen is, behajtsák“. Pásztoros tehát = pásztor őrizete alatt levő, nem bitang marha.

***Pásztorszervezet** — Kaba — Ökörgulyás, Üszőgulyás, Borjúpásztor, Bojtár, Csordás.

***Pénzesgazda** — 1796. Nádudvar a régiségben — a gazdák

választottja, a ki a pásztorok eltartására szánt pénzt beszedte, fizette és elszámolt. (Előtanulmányok 382, 383, 384.) Külön-külön volt a gulyának pénzes gazdája, csikós pénzesgazda. Vö. kenyeresgazda. Alföld.

***Persecutor** — 1794. Előtanulmányok 258. — csendbiztos, hatósági lovastiszt, a ki a közrendre ügyelt.

***Pistor** — 1169. Előtanulmányok 124. — „septem domos pistorum = kenyérsütő, kenyeres.

Pógár embör — Balatonmell., Somogy m. — paraszt földmíves. Nyr. 16 : 477.

Pogonyics — Lz. — marhahajtó kis gyermek. Oláh szó.

***Poszogó** — Kiskunhalas — fingó, a szamárháton járó juhász csúfneve: „A poszogó juhászkoma mögülte a Bertalant“ (a szamarat).

Pudar — Dunántúl — pásztor. Nyr. 5 : 228.

***Puháncs** — Puszta-Dinnyéshát, Heves m. — a kisbéres.

***Purzsás** — Debreczen — erdélyi juhos emberek, kik nyájaikkal télire bevonultak, hogy Debreczen körül a takarmány fölöslegét felhasználják. (Fényes Elek M. O. geogr. szótára 1851.)

***Pusztabíró** — Kecskemét, 1829. — széles hatáskörrel bíró város-gazdája, a pusztákon a legnagyobb méltóság; ügyelt a határra, a határdombokra, a legeltetés rendjére, bírságot szabott ki és szedett be, felügyelt a kutakra, vályúkra és vedrekre, szárnyékokra, felvette a *széksóseprés dézmáját*, a „nyalatkodó“ pásztorra hat botütést mérethetett, a pusztázó hadnagyokat és csőszöket utasította.

***Pusztagazda** — Kecskemét, 1821 — a városnak a pusztán való megbízottja.

***Pusztázó** — 1750, Szeged statutuma — lovas mezőőr. (Előtanulmányok 278.) Vö. pusztázó hadnagy.

***Pusztázó hadnagyok** — Kecskemét, 1821. — a biztonság és rend fenntartására hivatott fegyveres lovasok, kik a pusztázó legények fölött rendelkeztek; közvetlenül a pusztabírónak voltak alárendelve. Vö. pusztázó.

***Pusztenmeister** — XVIII. sz., Székesfejérvár, Ditz — a juhászczéhet alkotó külföldi (német) juhászmesterek, egygyek a birkásokkal. (Előtanulmányok 253.)

***Rácz** — T. S. — a török kiverése után sok rácz pásztorkodott az alföldön; ezeknek jellemzését úgy adta a magyarság: „Ebtül szakadt rácz pogány“. (Előtanulmányok 176.)

Raczó — Eger vid. — gúnyosan: paraszt. Nyr. 17 : 477.

Rajtár — lovas; a német Reiter. Nyr. 24 : 392.

***Rántmester** — T. S., Közös p. ü. min. levéltár 1619. — annyi mint a német Rentmeister.

***Rátarti** — Kiskunhalas és általánosan — a hetyke pásztorról.

Rédeg — Visnye, Somogy m. — nőtelen ember. Vö. rideg. Nyr. 17 : 334.

***Regia** — T. S. — 1640. királyi okmány, mely a marhának a vásárra való indítását megengedte. Salvus conductus. (Előtanulmányok 181.)

***Rend** — 1719, Kraszna m. statutuma — a ki a bitangoló marhát behajtja; a mai *rendőr* értelmében. (Előtanulmányok 298.)

Renyhecsikós — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 236 — a mezei munka szünetelésekor legelőre kicsapott, heverő kanczák és herélt lovak (azaz a renyheménes) őrzője.

Renyhecsikósné — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 237 — a renyhecsikós felesége.

***Rideg** — Szeged — 1727 decz. 20-iki tanácsülésből: „Determináltatott, hogy az egész városnak lakossai, civisei, sellérjei, jövevényei és *ridegjei* proxime conscribáltassanak“ stb. Reizner J. in litt. és azt gyanítja, hogy időlegesen felfogadott pásztort jelenthetett. Herman Ottó szerint tűzhely nélkül valóra vonatkozott, a kinek se telke, se családja, se rendes szolgálata nem volt. (Előtanulmányok 231.) — **Rideg**. Kecskeméten a XVII—XVIII. században rideg, rideg legény, rideg betyár az olyan nőtelen, családtalan ember, a ki ifjúságát szolgálatban töltötte és mint mezei munkás, részes és napszámos él. (Előtanulmányok 363.) Vö. rédeg, rideg adó, rideg ember, rideg betyár, rideg legény.

***Ridegh adó** — Kecskemét — 1660. évi jegyzőkönyv 163. old.: „Faragó János Ridegh adót Tall. 2 Soluit“. Az adónak egy neme, a melyet a *rideg* emberek fizettek. L. rideg.

***Rideg betyár** — Kecskemét, Nyr. 3 : 84, 222; Előtanulmányok 363 — nőtelen rideg; azaz ifjúságát szolgálatban töltött, férfikorában nőtelen maradt mezei munkás, részes vagy napszámos. A nőtelenséget a rideg is jelzi, mert rideg az, a kinek se családja, se telke, se rendes szolgálata nincs, de jelenti a *betyár* szó is, a mely a régiségben = nőtelen. Vö. rideg.

***Rideg ember** — 1734, Kecskemét, T. S.: *„ridegh embör“* — az, a kinek senkije sincs, ridegen él. Ez „jobbágysági jussal nem élhetett“. Vö. rideg.

Rideg gulás — Rábaköz, MTsz. — a gulya őrzője, ellentétben a fejőssel.

***Rideg legény** — Kecskemét, XVII. század, T. S. — család nélküli ember, a ki ifjúságát szolgálatban töltötte, aztán is nőtlen maradt, nyáron mint mezei munkás és részes, télen mint napszámos tisztességesen megélt. *Rideg legény* az a pásztor is, a ki a *rideg marhát* (l. szarvasmarha-categoria) legeltette. (Előtanulmányok 363.) Kecskemét, 1649. —

Rideg legény 1651. évi jegyzőkönyve 59. oldalán: „*Ridegh legények* számtartása“ stb. Vö. rideg.

***Ridegül lakni** — 1677, Kecskemét, T. S. — „Pandur Mihály . . . *ridegül* is lakott Tóth Mihálynál“. Ridegül lakni tehát a. m. szegődés nélkül lakni valakinél. Itt a ridegnek az a jelentése, hogy se telke, se háza nem volt, így másnál lakott.

Rikkancs — Göcsej, Nyr. 5: 35; Baranya m., Tsz. — kanász; a rikkantástól. Seregélyesen — Nyr. 10 : 189 — tehénpásztort jelent.

***Ringő** — kecskeméti régiség — verekedéskor a „ringőre lerántani“, nyilván a német Ring, Ringen átvitt értelmében, mint verekedés helye is.

***Séda** — T. S., XVI—XVII. század — hajtási tőzsérek szava, a marhahajtásra vonatkozó okmány. A latin Scheda = czédula. PPBod.

***Series-őrzés** — 1748, Karatna község (Előtanulmányok 273.) — mikor pásztor nem akadt, 10 ember *seriest alkotott* s egymás után, sorrend szerint pásztorkodott, l. Szerre őrzés, szerőrzés.

***Skutár** — 1633-iki kománai összeírás (Előtanulmányok 187.) — kondás, disznópásztor; magyarosítva oszkotár. Vö. szkotár.

Skutárság — 1637, OklSz. — „Uadnak harom *oszkotarsag allya* seregh Juhok . . . Második szkotarsagh allya maiorsagh Juh etc.“. Itt tehát skotárság juhásztanyát jelent; az oláh skutár magyarosítása. Vö. oszkotárság.

Soros — Szeged — az a bojtár, a kin az éjjeli őrzés sora van; l. Északás. — **Soros** — Szatmár m., Nyr. 11 : 285 — a kint háló pásztor mellé a gazdák a faluból felváltva mást és mást rendelnek őrül; a ki sor szerint kimegy, az a soros.

***Sőrepásztor** — T. S. — ki a hízott marhát őrizte. Vö. sőrés.

***Sőrés** — általánosan — a hízó szarvasmarha őrzője, mert sőre = hízó szarvasmarha. Másként sőrepásztor és gőbölyös.

***Subulcus** — Anonymusnál, I. fej. — kanász. (Előtanulmányok 118.)

***Surbankó** — Szeged, de máshol is — siheder gyerek, rendesen nyájak körül.

***Suttyó bujtár** — Kiskunhalas — újdonsült, tapasztalatlan.

***Sűdős** — szerte — a süldők, azaz fiatal és előhasú disznók pásztora.

***Süldős** — l. sűdős.

Szabadhajtás — 1603 — a marháé, ki az országból, melyet illeték nem terhelt. (Előtanulmányok 174.)

***Szabad legények** — 1661, Keszthely rendtartása — ha a császár iratosai között legeltettek, évi egy garast fizettek minden öreg marha után. (Előtanulmányok 221.)

***Szájpénz** — Kecskemét — mint bírságot a város perceptora a kecskeméti Cyprián vásárkor szedte be, a jószág száma szerint.

Szállásadó — Nyr. 8 : 552 — 1251: „filii jobagionum qui vulgo zalasodov dicuntur".

***Szalmázó legény** — T. S. — a ki nagy marhaállomány körül a szalmát mint takarmányt vagy almot kezeli. Vö. szénázó legény.

***Számadó** — országszerte — a pásztoroknál az, a ki a gazdával szemben felelős és a kezére bízott jószágról számot adni tartozik. Innen: számadó gulyás, csikós, juhász, kondás. Bugacz-Monostoron a számadó a cserény feje. Arad m. oláhjainál sämäduşag = számadóság. Nyr. 17 : 60. Vö. számadó bojtár; — csikós; — gulyás; — juhász; — kondás; — pásztor.

***Számadó bojtár** — Hortobágy, Puszta-Szent-Miklós, Bihar — az első bojtár.

***Számadó csikós** — országszerte — az a pásztor, a ki felelős a kezére bízott ménesért. Vö. számadó.

***Számadó gulyás** — országszerte; *számadó gujás* — sok helyen — az a pásztor, a ki felelős a kezére bízott gulyáért. Vö. számadó.

***Számadó juhász** — országszerte — az a pásztor, a ki felelős a kezére bízott juhnyájért. Mezőtúron — MNy. VII : 279 — a nyájjuhász is számadó pásztor. Vö. számadó.

***Számadó kondás** — országszerte — az a pásztor, a ki felelős a kezére bízott kondáért. Vö. számadó.

***Számadó pásztor** — a Királyhágón innen általánosan — az, a kire a gulya, konda, nyáj bízva van, ki arról felel. L. Felelő pásztor. Vö. számadó szolga.

Számadó szolga — a régiségben, MNy. II : 75, 1576 — „Jo Georgy Captalanban keteth leuele, hogy wgy lakyk az ioszagban, mint *Zamado zolgam*", az a szolga, a ki felelt, számot adott a kezére bízott jószágról. Vö. számadó pásztor.

***Szamárhajtó** — Ver. 5. — *Agaso* (asinorum).

***Szamárpásztor** — Bszsz. — agaso. Vö. szamárhajtó.

Számozkodik — Rimaszombat Nyr. 17 : 574. — leszámol, pl. a gazda a béressel év végén.

***Szarcsolni (!)** — 1649, Vas m., Nádasdy Ferencz utasítása, Előtanulmányok 195. — e h. sarczolni.

Szavatos — a régiségben — jótálló. A régiségben: 1239 — Oklsz. — cum expeditore quod dicitur Zuodus; 1468 — uo. — venditores suos wlgo Zowathus; 1769 — Csanád m. statut., Előtanulmányok 264. — „a pásztorok . . . olyan szavatosokra hivatkoznak, a kik ilyenekül nem tekinthetők stb.". Vö. szavaty.

***Szavaty** — T. S., XVI. század — ilyen alkalmazásban: „A

legtöbb marhát oda hajtották, a honnét *a legtöbb szavaty futamodott"* — tehát biztosíték, ajánlat, jó ár, kereslet. Széll Farkas szerint szavaty = szavatos = zuvat (Nyr. 26 : 56). Melich a szavagy, zavagy, zuvat = jogszokás szavakat szláv eredetűnek tartja (Nyr. 27 : 289).

Szék-disznópásztor — 1733, Aranyosszék — a széknek saját disznópásztora. (Előtanulmányok 236.)

Szekeres — általánosan — pásztor, a ki szekérrel fuvaroz. Az oláhban is megvan: sekiraš. (Nyr. 17 : 62.)

Szemre híni — Kecskemét régisége — bíróság elé idézni.

Szénázó legény — T. S. — a ki nagy marhaállomány körül a szénát hordja. Vö. szalmázó legény.

Szerpásztor — XVII. század az, a ki másokkal sorrendben végezte a pásztorkodást. Vö. *szerről-szerre pásztorolás.*

Szerről-szerre pásztorolás — Bereczk, 1802. Előtanulmányok 338. — sorrendben, egymást felváltó pásztorolás. Vö. Szerpásztor, szeriesőrzés.

Szkotár — a régiségben — 1637 : Oklsz. „Ezekett baranyokat, kecskéket stb, miuel karos uolt az baranyozas miatt be haytatni Fogarasban, az Leblekj sieteös polgarok az *szkotarral* eggÿwt connumeraltak s nekẘnk az mayor biro igy atta szamban" itt tehát szkotár = juhász, kecskés. Magyaros alakja oszkotár, a szláv *skutar*ból. Vö. Oszkotár, skutar.

Szolgarend — 1754, Kecskemét, jegyzőkönyv — a birtoktalan, rendesen bérért szolgáló proletariátus.

Szón megállani — 1672, Győr — szándékánál megmaradni, szavát állani.

Sztrengahajtó — T. S. — a ki az Esztrangánál fejéskor a juhokat a fejőpásztor keze alá terelte. Sztrenga = Esztrenga. (L. Pásztorhajlékok alatt.) Vö. Monyátor.

Sztrongahajtó — a sztrengahajtó.

Szúró — Tiszadob — a kisebb vágómarhát, borjút, birkát, sertést, leszúró, ölő mészáros. Nyr. 27 : 45.

Tagpásztor — Királyf., Kisküküllő m., Nyr. 33 : 247. — csősz, a ki egy tagot őriz. *(Tag* Mtsz. = egy darabban levő szántóföld, tagosításkor jutott határrész.)

Tahó — Ádánd, Somogy m., Nyr. 28 : 335; Baranya m., Nyr. 14 : 142; a. m. pásztorember, juhász, béres, különben buta.

Tajigás — l. talyigás.

Taligás — Debreczen — az, a ki a taligát kezelte. A Hortobágy nomád pásztorainál a taligás vitte a vonuló nyájak után az eleséget, ő volt a gazda. Úgy, a mint a mozgó állapot megszünt, a taligás kunyhót kapott,

ott gazdálkodott és gazdálkodik; de a neve ebben az állapotban is és ma is *taligás.*

***Talyigás** — Hortobágy — *„tajigás“* az a pásztor, a ki a tanyán gazdálkodik. Kecskeméten „lakos“ a cserényben. A Hortobágyon a nomád pásztorság maradványa, de ott már csak a szó; a taliga használata ott a pásztoroknál megszünt. Kecskeméten még megvan. A talyigás teendői: főzés, mosogatás, seprés, fejés, vályumosás, dögszállítás, vízhúzás és mialatt a pásztorok pihennek, esznek, a jószágra való ügyelés. Idővel bojtár, sőt számadó is válhat belőle. Vö. MNy. VIII: 236 és Előtanulmányok 375. Vö. *Tanyás.*

***Tanyás** — Kiskunhalas — a tanyán gazdálkodó pásztor, ugyanaz, a mi a Hortobágyon a *talyigás,* Kecskeméten a *lakos.* L. azokat.

***Társul bocsátani** — 1672, Győr — társul fogadni.

***Tartás** — a régiségben és általánosan — a pásztornak természetiekben való illetménye, mint kenyér, szalonna, főzelék, só stb.

Tehéncsordás — 1750, Kiskunfélegyháza jegyzőkönyv, Hortobágy, MNy. VIII: 236. — a fejőstehenek őrzője.

Tehenes — Csallóköz, Nyr. 16: 140. általánosan — a tehenek őrzője. A régiségben, Oklsz.,1296: Thehuenustelke, 1344: Tehenusteluk, 1429: Egidio Thehenes.

Tehenész — Gömör m., Torna, Tsz., *tehenész* — Fejér m., Nyr. 10: 188, a tehenek őrzője, gondozója.

Tehenísz — l. tehenész.

Tehénpásztor — Székelyf., Tolna m., Tsz., sok helyen — a tehenek őrzője.

***Termetes kéz** — Kecskemét régisége — erős kéz.

***Tilalomrontók** — 1742, Miskolcz — a kik a tilalmat nem tartják tiszteletben. (Előtanulmányok 282.)

***Tinó gulyás** — Lengyeltóti — a ki az uradalom tinóit őrzi.

Toklyós — Jk., Balatonmell., — egyesztendős bárányok vagy birkák őrzője.

***Tollcsiszár** — a régiségben — ki a kócsag, daru és egyéb ékes tollal kereskedett.

Tőkegazda — Mezőtúr, MNy. VI: 279. — az a választott gazda, a kit a közös falkát tartó juhosgazdák maguk közül megbíztak a falka és a juhász felügyeletével. Vö. Tőkésgazda.

***Tőkésgazda** — Bugacz-Monostor, Kecskemét — *tőkegazda.* Mezőtúr, az *öreggazda,* l. o.

***Tőzsér** — a régiségben, általánosan. (Előtanulmányok 178.) — marhakupecz. 1419 óta, Oklsz., gyakori személynév, pl. 1442: Tewser György. (Nyr. 5: 510.) 1670: Debreczen, Oklsz., *tösir;* a németben Tauscher (Nyr. 24: 410.); az erdélyi Érczhegység

móczainál *ťëujer*, pl. t'ëujer de oĭ, de boĭ = juh, ökörkereskedő. (Nyr. 34 : 318.)

***Tőzsérség** — T. S. — marhakereskedés is.

Tulkos — a régiségben is — személynév. 1453 : Oklsz.; új korban Kémeren, Szilágy m., Nyr. 29 : 192, juvencos habens.

Ustoros — Fejér m. — ostorosgyerek (a béres mellett), hajtó. Nyr. 10 : 188.

***Ünneptörés** — Kecskemét régisége — részeg fővel az ünnepet rontani.

***Ünőgulyás** — Kaba — az ünők pásztora. Ünő és Üsző az egy.

***Ürüs** — Jk., Balatonmell. — az ürüjuhok pásztora.

***Vákálni** — 1685, Kecskemét — az el nem foglalt nyaralókról.

Vákáncsos — Debreczen, Nyr. 35 : 93 — erdei kaszálókban lakó, a város fiatal erdőültetvényeit művelő család.

Város csordása — Oklsz. — 1668 : Varos Csordasa = a város csordáját legeltető pásztor.

Viae boariae — XVII. sz. — külön utak, a melyeken a barmot vásárra vagy a külföldre, leginkább Bécsbe terelték. (Előtanulmányok 182.)

Vigyázó — 1792, Bihar; (Előtanulmányok 267.) — felügyelő. „A pásztorok aránt kirendeltetendő *vigyázók* hetenként a biráknak jelentést tegyenek, ha .... nem tapasztaltak e .. kóborló embereket vagy bitang marhákat.“

***Vigyázó csikós** — Hortobágy, (Előtanulmányok 376.) — a csődörménes mellett, állandóan künnlakik.

Zahin — Alföldszerte és Dunántúl általánosan, Mtsz., Kecskemét régiségében is — jómódú vagy dúsgazdag ember. „Némely jómódú *zahin* ember.“ (Hornyik kézirat.) Vaskosat, köpczöset is jelent (Mtsz.). Kecskemét polgárságában a *zahinok* a dúsgazdagok rétege, a „marhás“ gazdák, a kik egész pusztákat béreltek és bírtak, a melyeken saját gulyáik, méneseik és nyájaik legeltek. (Előtanulmányok 363.) Vö. Zahinyos.

Zahinyos — Füzes-Abony — rátartós ember. Nyr. 8 : 509.

Zendes — Homoródszentmárton, Udvarhely m., Nyr. 25 : 429 — egy szántó neve, ma *Endes*. A monda szerint a tatárjárás idején az a hely zengett a táborszekerektől; innen eredne a név.

Zsellér — a régiségben is — Sz. F. B.: sellyer: inquilinus. 1682-ben — Bars m. — zsellér. (Előtanulmányok 227.) Nyr. 24 : 403 szerint a német Seldner, Söldner, Einwohner.

Zsitár — Lz.; Háromszék m., Nyr. 25 : 383; Lozsád, Hunyad m., Nyr. 23 : 144; Klézse, Moldva, csángó, Nyr. 7 : 477; Székelyf., Mtsz. — határpásztor, csősz.

Zsózsó — Csallóköz — herélő. Nyr. 1 : 333.

Pásztortanya.

Abara — Szinyérváralja, Szatmár m., Nyr. 15 : 188. — az *abora* (l. o.).

Ablak — Ludashalma, Hortobágy, MNy. VIII : 282. — vályogból vert, vagy deszkából, téglából épült, tehát már fejlett, újkori kunyhón, pl. a ludashalmi csikóstanyán áll *tok*ból (ez a keret) és benne *ablakszemek*ből (üveg) vagy *rostély*ból.

Ablakszem — Ludashalma, Hortobágy, MNy. VIII : 282. — az ablaküveg. *Eredetileg hólyag = lantorna, l. a házsorozatban.

Abora — Máramaros m.; Krassó és vid., Mtsz. — *abara* — Szinyérváralja, Nyr. 15 : 188.; *aborha* — Bereg m., Mtsz. — négyoszlopos, emelhető és sülyeszthető tetővel biró széna- v. takarmánytartó alkotmány.

***Aborha** — Bereg m. északi vid., Mtsz. — = abora (l. o.).

Abrakos pincze — 1549, Takáts S., MMy. II : 127. — az a pincze, a hol az abrakosok (l. pásztorság szervezete alatt) számára az élelmiczikkeket tartották; másképp kenyeres v. praebendás pincze.

Ág — Kecskemét, Kada Elek in litt. 1905 febr. 1. — a szárnyék fala. Szólásban: — Gazduram! elpusztult a szárnyék egyik ága! — Melyik? — A felső ága.

***Ágas** — általánosan — az a villásan végződő fa, a mely a szelement támasztja (l. szelemen); de jelenti általában a villásan végződő fát, pl. Törökbecsén — Nyr. 9 : 92. — köcsögtartó; gémes kútnál a gémet tartó oszlop.

Ajtó — Ludashalma, Hortobágy, MNy. VIII : 284. — fejlett pásztorkunyhón, van *tokja* (ez a keret), *küszöbe* és *szemöldökfája*, a melyet *Arany* is ismer:

Toldi pedig bément, sötét volt a [házba,
Bele vágta fejét a szemöldökfába.

A szemöldökfa hasonlat, mert az ember szemöldöke magasságában van* és alakilag is megfelel.

Aklos — Csallóköz — lóólas. Nyr. 1 : 231.

Akó — Zalaapáti, Malonyay; *akô* — Palóczság, Nyr. 22 : 480. — akol. Zalaapátin az öreg Tüttő szerint „gané az ódala, falábon tető“.

***Akoj** — Bölön; Zalaapáti, Malonyay; Székelyf., Tsz. — akol.

Akol — M. ó., Kecskemét — csak kis részben fedett, télire trágyával és ízikkel körülbástyázott alkotmány, mint: lóakol, baromakol, juhakol és csürheakol.

***Akol** — általánosan — fedett, de fedetlen alkotmány is, lábasjószág tartására. Leginkább *juhakol* formában. Zoltai szerint Fegyverneken, Ondód-puszta egy részén (Debreczenhez tartozva), a gulya legeltetésén kívül helyet adott a ménesnek is. (M. Gazd. tört. Sz. XII. 1905. 4.) A régiségben Oklsz. 1095. uilla que uocatur *ocol*; 1240 körül *Nyrocol* (Nyirakol); 1256. *Nyrokol*; 1291.

Okulfenere; 1292. *Okulfenevhath*; 1307. *Nyrokol*; 1317. *Okol*; 1346. *Nyrakal*; 1367. *Akolwelgh* (Akolvölgy); 1367. *Akaluta* (Akoluta); 1380. *Akulalya*; 1471. Ipsos Equaces conseruasset in tribus conseruatoriis sew angariis wlgo *akol*; 1476. Pro suis pecoribus habitaculum sew custodiam wlgo *akol* vocatum erexisset; 1517. Stacionem equorum vulgari sermone *akol* vocatum; 1520 körül Pecorariis quoque vulgariter *Akol* dictis; 1539. De disponendo *akol* pro equaciis; 1716. marha *akoly*. 1577. — Kolozsvári glossz., Nyr. 36 : 17. — *akol* = ein schaffstal. Sz. F. B.: „gődőlye es Barany *akol*". Miklosich szerint újszlovénben *okol*; rumun: *okol* (Nyr. 11 : 71.). Vö. *akó, akoj, okaj, okoly, kollát*. A hortobágy-ludashalmi csikóstanyának is tartozéka az *akol* vagy *kollát*; ennek belső részébe, az úgynevezett *kis kollátba* terelik a lovat, hogy könnyebben megfoghassák.

Állás — általánosan — az a hely, a hol a jószág pihen. 1634. — Oklsz. — Egi hiazat alat vagion Disznok ola, Boriuk ola, Tehenek *állása* eöt riszben. Vö. *hálatóállás*. (Székelyföldön, Mtsz. állás = csűrpadlás.)

***Állítás** — Kiskúnság — öreg Kormos István 87 éves gulyás szerint XIX. század elején a cserény kéthetenként cserélt helyet. A gulya hátul ment s gyalog terelték. A gulyáscserény állításrendje ez volt: Elől: kocsi a cserénynyel, utána: a taliga, hátul: a gulya. — Pusztaszeren teljes pásztorcserény állítási és vonulási rendje: ménes, gulya, gúnyás szekér, cserényes szekér taligával, apró lábasjószág. (Előtanulmányok 109.)

***Állófa** — Bugacz-Monostor, Kiskunfélegyháza, Szeged-Csöngöle, Kiskunhalas — a cserény előtt leásott magas, hántott ágas-(nyár)-fa; használtak ilyet a csőszök is, a hol tanyát ütöttek; sőt még a 40-es években is a csárdák előtt megvolt az állófa: ehhez kötötte a lovas népség, lovas betyárság hátaslovát; újabb időben az erdővédelem folytán csak hosszú pózna, csúcsán csóvának meghagyott ágakkal. Régi időben *tekintő*. Vö. gólya, őrfa, messzelátó, gulyifa, lókaró, láz.

***Anyaszárnyék** — Karczag, Kaba — a karám verőfényes része; meleg, a juhokat a szél ellen védi. L. Juhászkarám.

Araba — Ázsia — a kétkerekű taliga; orosz telega; magyar taliga.

Arczaljászol — Nagykúnság, Nyr. 3 : 233. — az, a melynek mindkét oldalára lehet lovat állítani (arczczal egymásnak); ellentéte a félszerjászol.

Argal — l. Nyék alatt.

Árnyék — Velenczei tó, Fehér m., Szőllösgyörök, Somogy m., Mtsz. — széltől, fagytól védett hely. Székelyföldön és Háromszék m., Mtsz.: félszer, szín. „Béfekütt a tehen az éccakára az árnyék alá, megváltozik az üdő." „Ta-

szítsd bé ezt a szekeret az árnyék alá.“

Árnyék alja — Székelység, Mtsz. — félszer, szín.

Aszaló cserény — a régiségben és Kemenesalján, Vas m., Tsz.: cserény = gyümölcsszárító. 1597. — Oklsz. — „apro azalo *czerenek*“.

***Bacsú** — Karczag — a juhászkunyhó, a melyben a bács lakik és dolgozik.

***Bak** — sok helyen — czölöp, oszlop; ez tartja pl. juhakolban a sráglákat.

***Bárányketrecz** — Hortobágy — a juhászok fejőaklának az a ketrecze, a melyben a bárányokat tartják. Vö. Dranka.

Baromállás — E. J., Hortobágy — ezt a levert dörgölőzőfa jelezi.

Baromélő — Csallóköz; *baromíllő* Naszvad, Komárom m., Mtsz. — legelő.

Baromjászol — 1634, Oklsz. — „Azon Czürös kertben vagion egy hoszu baromiaszol“.

***Baromkert** — Csíkszentmárton — nyék. (Nyr. 34:108. akolnak magyarázza.)

Baromól — már a régiségben, Oklsz. — 1683.: „Három szakasztban valo barom olak“.

***Berszán esztena** — Vacsárcsi, Csík m. — oláhoké. Egy gazdáé, ki juhait vagy maga pásztorolja, vagy bácsokkal pásztoroltatja. Vö. gazdasági esztena, drék esztena. Salamon Péter, az esztena fejő pásztorának bemondása.

Billegő peczek — sok helyen önműködő készülék az ajtó kitámasztására.

***Bitangkaró** — Alföld — a pásztorcserény mögött levert karó, a melyhez a bitangolva talált jószágot kötötték. Vö. bitó. A beköszöntő szegénylegénység ehhez kötötte lovát.

***Bitó** — Szeged-Csöngöle — l. Bitangkaró.

Bitófa — Kálmáncsa, Somogy m., Mtsz., Baranya m., Nyr. 6: 474 — jelzőoszlop; az Ormányságban, Nyr. 7:524., tilalomfa.

Bivalyakol — már 1246—1263 körül — Oklsz.: Byolokol de comitatu Dobica. Zimmermann Werner: Urkundenbuch z. Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. 1892, I., p. 72.

Bogárhátú kunyhó — általánosan — az olyan, a melynek fonott fedele domború s így a bogár hátára emlékeztet.

***Borjúczüvek** — Bugacz-Monostor — az állófa és cserény közötti téren bevert négy fejes czövek, a melyhez a borjúkat kötötték, míg a tehenet fejték.

Borjúól — a régiségben Oklsz. — 1211: Juxta cuius ripam in loco qui dicitur *Bureuohul* est meta; 1594: *Borjus oll.*

Bujdosó pásztorok — Com. Jan. — „Vagi pastores pascua mutantes, mapalda sive magalda

sua carris circumvehunt", ez nyilván a cserényköltöztetésre vonatkozik.

***Búrdé** — Alsórákos, Nagy-Küküllő m. — félig földbeásott kunyhó, putri. (Nyr. 34 : 103.) Háromszék m., Mtsz., viskó, putri, az oláhok *hurubája.*

Butik (budik) — Dunántúl, Nyr. 5 : 128. — kis kunyhó.

Čatur — l. Sátor.

Čatyr — Almássy, in litt. 1904, VII. 29. — Ázsiában szártoknál a sátor, egyébként palatka.

Ćergă — törökben, Alexics, Nyr. 19 : 408 — csergesátor. Törökből magyarba és oláhba.

Četwer — l. Sátor.

Csárda — vö. *šâtor.*

Csavarás — Ludashalom, Hortobágy, (T. M.) MNy. VIII : 282. — kolbászalakú szalmatekercs, (körömrúgó) a lovak háta mögött az istállóban.

***Cserény** — Bugacz-Monostor, Kecskemét, Félegyháza, Dorozsma, Szeged, Halas — fedetlen, vesszőből táblásan fonott pásztorlakás, lovaknak való szárnyékkal, melyet a pásztorok még a XIX. század első felében is legelőről-legelőre költöztettek. 1848-on innen lassanként állandóbbá vált, palánkos lett és helyen-közön félfedelet is kapott. (A Hortobágyon nem volt meg, csak a *csirin* szót ismerik. MNy. VIII : 282.) Szabatos ősfoglalkozási meghatározása a fent közölt, egyéb jelentéseit l. a Mtsz.-ban, így: Udvarhely m.-ben szobai kemencze belső fala, sövénykapu, kis konyhaajtó, vesszőből font kerítés, véka, saroglya, szekéroldal, szikrafogó szabadtűzhelyen, vesszőből font parasztházpadlás, gyümölcsszárító stb. Az oláh is átvette (az aszalócserény fogalmat). Nyr. 17 : 321. — Cserény — belsejében van: Tüzelő, Szógavas, Piszkavas, Tűzfogó vas, Favágó tőke, Elesiges láda, Dohán láda, Vizes pad, Nyeregpad, Pócz, Vasfazék, Vaskanál, Főzőkanál, Keverőkanál, Kanáltartó, Késtartó, Sótartó v. Sósgurguja, Falakat, Csobojó, Iszák (báránybőr), Átalvető, Sikár (faedényre), Ülőszékek. — *Cserény szérűjén van az: Állófa, Fejőágas, Borjúkaró, Sózó, Kenyeres taliga.

***Cserénykaró** — Bugacz-Monostor — a melyhez a cserény süvénye kötve van.

***Cserénykorcz** — Kiskunhalas — a sövényfal fonásának széle.

Cserényköltöztetés — Com. Jan. — már 1643-ban, l. Bujdosó pásztorok. A Szilágyi Benjamin István fordítása szerint: „A bujdosó pasztorok à legeloe mezoeket megváltoztatván, az oe kalibájokat avagy kunnyójokat taligán hordozzák ide s tova."

***Cserénysátor** — Bugacz-Monostor — a vándorcserénynek fedett sarka, a melyben a számadó ládája és becsesebb czókmókja áll.

***Csikós-kunyhó** — Szeged — bogárhátú. Részei: Ágas, Szelemen, Horogfa, Karczé = korcz.

Csikóstanya — Hortobágy, MNy. VIII: 282. — a XX. században a csikósok vályogból vert hajléka. Ludashalmon, a Hortobágyon vannak vályogból vert *oldalfalai,* két *vége,* két *tűzfala* (vértelke), *teteje, eresze, ereszajja,* egyik végéhez ragasztva *szénás bódé.* Ez a csikóstanya kétosztatú; áll *szoba-* és *istállóból,* köztük *fal,* rajta *ajtó* (ennek *tokja* [kerete], *küszöbe* és *szemöldökfája), ablaka* (ennek *tokjában ablakszeme* vagy *rostélya).* A szobában *evőszékek, kenyérpócz* és edény állnak. Az istállóban több ágas *duczfa* tartja a csődöröket egymástól elválasztó rudakat, az ú. n. *strájfákat. Strájfa-karikák* lánczán lógnak a strájfák a jászol és duczfa között. *Fonás* az ágasok és strájfák szalmafonása. A *jászolhoz* vagy *zablóhoz lánczkarikával* vagy *fékkarikával* kötik az állatot; a jászol előtt *stand* a ló állóhelye. A stand és a fal közötti rész a ló háta mögött a *placz;* a kettő határán *csavarás,* azaz kolbászalakú szalmatekercs (körömrúgó) húzódik végig. A lovak fara fölött csüngő táblás szalmafonat a *porfogó. Szerszámfogas* tartja a csikósok szerszámait. A tanya *tetejének* részei belül a *majorpáng,* a *horogfák, kakas-ülők, folyógerendák* és *szelemen,* kívül a *gerincz, szegés* és *koporsó.* A tanya mellett áll az *akol,* a *hágatódeszka* és a *ganédomb.*

Csilsátor — Tömörkény, Szegedi Napló, 1898, III: 6. Nyr. 27: 222. — vászonsátor. Vö. *Duttyán.*

Csiríny — Bugacz, T. M. I. — mozgó pásztorlakás. Van: Vesszőcsiriny, Sövény-csiríny, Deszkacsiríny.

Csirínysátor — Bugacz, T. M. I. — a cserény egyik sarkát fedő deszkázat, mely alatt a számadó ládája és becsesebb holmija van.

Csóva — általánosan — ágasfa, csúcsán ágakból csóva; rendszerint tilalomjel. Vö. Csóvás, csóvázott.

Csóvás — a régiségben — csóvával megtilalmazott föld. 1581, Oklsz.: „Ha valaki lovát vagy egyébféle barmát a *csóvás parlagon* pásztoroltatja vagy rá köti sz. János napig, 3 girán maradgyon. Minden tilalmasbeli csóvás szénafű vagy parlag ha lészen, de senki semmi birodalmával rá nem mehet az bírák híre nélkül". Vö. Csóva.

***Csóvázott** — Jakab puszta, Szabadszállás — az ágasfa, csúcsán ágakból csóva. Vö. Csóva.

Csődörös bódé — Hortobágy, (T. M.), MNy. VIII: 282. — fafalazatú tetős építmény szobával és istállóval, kanfaros. A csődörök és csikósaik hajléka.

Csöröglő — Sárköz, Tolna m., Nyr. 33: 338. — sátorkészítés, fiatal menyecske első lebetegedésekor, átvitt értelemben a keresztelő is.

***Csúcsos sátor** — Simics — két méternyi kört körülfogó, három csúcsban összefutó s ott háncskötéllel összetartott rúdból alakított sátor, kéregtakaróval a kirgizeknél. Közel áll a kabai kontyoskunyhóhoz stb. L. seggenülő.

Csüllik — Karancs vid., Mtsz. — csűrlik = csűr.

Csűr — általánosan — gabonatartó ház. A régiségben: 1493, Oklsz.: Vnum magnum stabulum wlgo *chyr* pro conseruendis frugibus. Zarwfath pro *chyr*. 1577, Kolozsv. glossz., Nyr. 36 : 19., *czwr vel ystalo.* 1637: Az *czürnek* tetein ket plehes gombos vytorla. 1638: *Czür,* melinek oldala tapasztos ket felől oldalul valo fiokiaval, hei azattiaval és vitorlaival. A németben *Schinre* = bedeckter Ort. (Nyr. 24 : 158.) *Scheuer.

Csürheakol — Kunszentmiklós — a csürhe hálóhelye, fedett alkotmány.

Csűrkert — Háromszék m., Mtsz. — baromudvar.

Csüröskert — Székelyf., Mtsz. — szérű. A régiségben 1634: Oklsz. Az *czüröskertben* vagon eöt abora. 1638: *Cziüröskert.* 1683: Egy mayor haz *csürös*kertivel együtt.

***Czangakarám** — Karczag — a karámnak az a része, a melyben a fiavesztett vagy meddő, nem tejelő juhokat tartják.

***Czap** — Bugacz-Monostor — a keskeny, gyalogösvényszerű marhajárás; mondás „czapon halad a barom a kútho“.

Czerkó — Nagykunság, Nyr. 2 : 135, Tisza-Örs, Mtsz. — nádból v. kukoriczaszárból csinált kunyhó.

Czuczálni — Zala m., Nyr. 28 : 523. — sátorfákat leverni.

***Delelő** — általánosan — legelő gulya, ménes, déli pihenő helye, rendesen itató is; kérődzőhely.

***Déli szárny** — Nádudvar — a juhászkarám déli szárnya, a melyből a kontyos kunyhó is meg van alkotva.

Délleló — Balatonmell., Tsz. — a delelő (talán inkább *déllő).*

***Déllő** — sok helyen — közönségesen delelő, a kút körüli hely, a hol gulya, vagy ménes is, itatás után megpihent, a gulya kérődzött.

***Deszka-libitárus** — Hatod, Háromszék m. — Három, kettős, függőleges deszkaheveder közé úgy van befoglalva három deszka, a végein és közepén, hogy mindenik deszka között majdnem egy deszka szélességű köz marad. Vö. *libitárus.*

Disznó akoj — Bölön, Háromszék m., Nyr. 34 : 104. — *disznyózakój.* Oroszfalu, uo. Nyr. 36 : 326, helyesen disznóakol = sertésól.

Disznóól — általánosan — a sertések éjjeli nyugvóhelye. A régiségben 1577, Kolozsv. glossz., Nyr. 36 : 19, 365—67, *dysnool, dizno oll, dÿsno ol.* Sz. F. B. *dizno ool.* 1228: Nyr. 7 : 415,

meta vadit adhinc ad *gyžnoowl;* 1307: — Oklsz. Meta vulgariter *Gyznouolfew* nuncupata.

Disznópajta — Székelyf. Mtsz. — sertésól. — ‡**Disznópajta** — Málnás, Háromszék m. — a csűr oldalsó szakasza. Egymás mellett kettő áll. Föléjük tető alá apróbb terményeket raknak.

Disznós ól — Csúza és Béllye, Baranya m. — sertésól. Nyr. 18: 93 és 16: 134.

***Disztókarám** — Kaba — bogáncsból alkotott körkarám, kapuval, három dörgölőfával, kunyhóval, melyet sáncz kerített; sertések számára, igazi praehistorikus alkotmány.

Dobogó — általánosan — az a kis deszkapadolat, a melyre a juhot fejéskor állítják.

Dom — Almássy in litt., 1904, VII. 29. — a kirgizeknél ház, de nomád sátor is, rendesen jurt. A Dom szláv, ill. latin.

***Dörgölődző fa** — Hajdúság — a gulyás kunyhója körül bevert karók, a melyekhez a jószág dörgölődzik.

***Dranka** — Hortobágy, (T. M.), MNy. VIII: 282. — négyszögletes birka- és juhakol, drankákból építve. „Ott van abba a drankába a bárá^{n}; a *dranka* a tót *Stranka,* tehát tót elem, alapjában oldalrekesz.

‡**Drék esztena** — Vacsárcsi, Csík m. — több gazdából álló társulat esztenája. Vö. *Gazdasági esztena.* Salamon Péter az esztena fejő pásztorának bemondása.

Dúczfa — Ludashalom, Hortobágy, MNy. VIII: 282. — a csikóstanya istállójában a strájfákat tartó ágasok.

Duttyán — Dugonics: Példabeszédek és jeles mondások könyve, II: 4; Szeged vid. tanyai népnél, Tömörkény, Szegedi Napló 1898. III: 6. — vászonból való sátorponyva; régebben *Csilsátornak* nevezték. (L. Nyr. 27: 87, 222.) Arab-törökben *dükian* = zárt hely; délszlávosan *dutyán.*

Elemózsiás taliga — M. ó., Kecskemét — az, a mi a kenyeres taliga.

‡**Élet** — Székelység — a telek házastul, udvarostul.

Ellető — Sárospatak, Mátyusföld, Bodrogköz. Ónod vid., Borsod m., Székelyf., Nyr. 17: 554; Győr m., Nyr. 25: 473; Kecskemét, már a régiségben Kecskemét 1673. évi szabályzat — az a védett hely, a hova a juhokat elléskor vitték. Vö. Fogadtató. (Az *ellető* juhoknál, *fiadzó* disznóknál használatos:)

Eny — Alföld — az a hely, a mely véd, enyhet ád. Már a XVI. században előfordul íróknál (Nyr. 17: 11.). Herman Ottó: Magyar halászat könyve, p. 782., „a pumaharcsa tőkében *fa enyhében* lakozik". Vö. *Enyhely.*

***Enyhely** — Az Alföldön, Kunszentmiklóson tizenkét nádkévéből vagy deszkából háromélre készí-

tett, a szobasarokra emlékeztető mozgó pásztorhajlék; a szárnyéknak és karámnak (Karczag) az a része, a hová a szél nem juthat; a pásztorok itt tartózkodnak, Puszta-Bojáron a földbe dugott karókból alakított szélfogó. A pásztorhajlékon kívül enyhely minden olyan a szél, eső, hó, nap heve ellen védő hely, a mely enyhet ád. (Ilyen értelemben általános Mtsz.) L. Simonyi: Nyr. 17:11.; Négyesy: Nyr. 17: 203—211. — **Enyhely** — Alföld az az egyszerű alkotmány, a hol a pásztor árnyékot: *enyhet* talál. Innen: faenyhibe, házenyhibe stb.

***Enyhet ád** — Bugacz-Monostor — a szárnyék a jószágnak, azaz: védő, különösen a széljárás ellen.

Eresz — általánosan — házon a tetőnek a fal elé nyúló része.

Ereszajja — általánosan — ereszalja, vagyis a tető kiugró része alatti védett terület.

***Ernyő** — Szeged-Csöngöle — az isztronga fedett részén.

Estálló — Hetés, Nyr. 2:44; Palóczság, Nyr. 22:33, 28:495; Székelyf., Mtsz. — istálló, de néhol pajta, csűr értelmében is.

***Északi szárny** — Nádudvar — a juhászkarám északnak nyúló szárnya; a leghidegebb, itt áll a szamár.

Ësztëna — Székelyf., Nyr. 22:437. Kozma, már a régiségben, 1620: Ménaság, Mindszent stb. székelyfalvak. 1715: Peselnek, Előtanulmányok 276. Erd. Okltár I:344, moldvai csángó, Nyr. 30: 179, Bukovina, Nyr. 6:472. — az a felállítható és szétszedhető, kerítésszerű alkotmány, a melybe a juhokat fejés előtt behajtják s a „fiók" részen egyenként kieregetve megfejik. Itt készül a sajt is; gyakran itt is hál a juhnyáj. Tót: stena = fal; oláhban *stina.* A magyar esztena a stena lágyítása. (Kolozs m., Bánfihunyad mellett fekszik Esztána, Sztána falu. Nyr. 9:502.) Vö. sztronga, *esztrenga, esztina, isztina.* — ‡**Esztena** — Hatod, Háromszék m. — Hossza és szélessége két-két öl. Magassága egy öl a fedél nélkül, mely háromnegyedölnél nem emelkedik magasabban. Oldalai gyalulatlan deszkából valók, *ágasok* közé szorítva. Fedele vékony deszka. Ajtaja deszkából, hevederekkel van összefoglalva, *sorkon (sarok)* forog, vasból készült kilincscsel befelé nyílik. Részei: 1. küszöb, 2. küszöbláb, 3. küszöblábboríték.

‡**Esztena berendezései** — Vacsárcsi, Csík m. — üst, káva (sajtforma), sajtruha, sajtnyomó deszka, sajtnyomó kő, ordaszedő kalán, Ótós kalán, Fejővidrek, Savós sétár, ordamérő sétár, 1 kupástól 2 kupásig. 1 kupa = $1^1/_8$ l., ordafőző üst, kicsi tekenő, kalántartó kosár.

***Eszterága** — Hortobágy — l. Ösztörű. Mert ez hórihorgas, a gólya is Eszterág.

Esztina — Kalotaszeg — az *esztena.* Nyr. 22:437.

***Esztrenga** — általánosan — az a felállítható és szétszedhető kerítésszerű alkotmány, a melybe a juhokat fejés előtt behajtják s a „fiók“ részen egyenkint kieregetve megfejik. Száldoboson, Udvarhely m., Nyr. 4:93, esztrunga. Karczagon a kunkarámnak része. Általánosan a sajtot készítő juhászoknál az egész alkotmány, a melyben a juhokat tartják. A régiségben 1554 óta szerepel *sztronga* alakban (l. o.). 1619: Oklsz., Eztrenga. Esztrenga az oláh *strunga*. Vö. *esztena, esztina, isztina, isztronga, osztronga, sztena, sztina, sztronga, sztrunga,* továbbá esztenázni (*juh* alatt), esztenás, sztrengahajtó és sztrongahajtó (*pásztorság szervezete* alatt). Vö. Fejőkarám. — **‡Esztrenga** — Márkod, Maros-Torda m. — a fejőkosáron levő hézag, hol a fejni való juhokat kihúzza a fejőpásztor. Vö. Fiók.

***Etető** — Jk. Balatonmell. — a juhakolban „létraszerű, két hosszú durung közt elhelyezett *fogak*ból áll, oly távolságban egymástól, hogy a juh orra beférjen; 6—8 *fog* után jön egy *záp*, a fogak vékonyak, hengeresek, a zápok szélesek és laposak. Az etető hosszában van a *válú*, a melybe az abrak, zab jön.“ L. Juhakol.

***Evőszék** — Hortobágy — a vasalóban kerek kivágással a bogrács számára, négylábú, étkezéskor körülüli a pásztorság.

Farhajtásos — Kungyörgy, Hortobágy, MNy. VIII:282. — v. kanfaros, a csődörösbódé, t. i. széle, hossza egy és nem tűzfalra van építve. (Debreczenben is Mtsz.)

***Fecskerakás** — H.-Hadház — szalmával elegyes sárral való házépítés. Füstifecske technikája.

***Fecskesár** — Berzencze — szalmával vegyített sár, mint építési anyag.

Fecskevakolás — Heves m., 1840, Mtsz. — a falra csak rácsapkodott, de el nem simított vakolat; a fecskefészek ripacsosságáról véve.

***Fejőágas** — Kiskunhalas — egy a Bugacz-Monostoron dívó állófával; az utóbbi helyen az állófa mellett leásott kisebb ágasfa, a melyhez a fejőstehenet fejés közben kötötték.

***Fejőágos** — Bugacz-Monostor — az állófa mellett kisebb ágasfa, a melyhez a fejőstehenet kötötték; az ágak tárgyak akasztására is szolgáltak.

***Fejőakol** — Hortobágy — juhászat, van: Szárnyékja, Silépje—Žleb (tót elem), Drankája—Stranka (tót elem), Báránykerecze.

***Fejő karám** — Karczag — a karámnak az a része, a melyben a fejő, telelő birkák vannak, tehát az esztrenga.

‡Fejő lik — Hatod, Háromszék m. — nyílás a kosár libitárusán, a melyen a juhot fejésre kibocsátják. Úgy áll elő, hogy a

libitárus 1—2 fogát kiveszik. Vö. *Kosár* és *Fiók.*

***Fejőszék** — Hatod, Háromszék m. — 20—25 cm magas, 20—35 cm széles; 35—40 cm hosszú szék. Vö. *Fejőtőke, Ülőtőke.*

***Fejőtőke** — Hatod, Háromszék m. — Vö. *Ülőtőke, Fejőszék.*

Fékkarika — l. Lánczkarika.

Félszerjászol — Nagykunság, Nyr. 3 : 233. — az olyan, a melynek csak egyik oldalára lehet lovat állítani, szemben az *arczaljászollal.*

Fészkótatni — Balatonmell., Somogy m., Nyr. 16 : 477. — czölöpbeveréskor a czölöpöt a földbe fúrni = fészkeltetni.

***Fiadzó** — Somogy m. — a kutricza mellett is; szűkített hely, a hol az emsék fiadzanak; l. Fiasztó, Kutricza, fiasztógödör, kecz. (A *fiadzó* disznóknál az *ellető* juhoknál használatos, de lényegileg ugyanaz.)

***Fiaskarám** — Karczag — a karámnak kunyhószerű, fedett része, a védelemre szoruló bárányok tanyája; ha nincs bárány, juhászlakás is.

***Fiasztató** — Pusztasztmiklós, Bihar m., Zilah, Nyr. 28 : 187., Sárospatak, Mtsz. — kis rekesz az ólban, a hol az emsék fiadzanak. Vö. Fiadzó.

***Fiasztó** — Hortobágy, Puszta-Szanda — síralakú gödör, alommal, a melybe az emsék fiadzottak: a honnan a kis malaczok nem bírtak kiugrálni, az anyaemse igen. L. Fiadzó és fiasztógödör és fogadtató. Ez a gödörfiasztó messze néz a nomádság multjába.

***Fiasztógödör** — Hortobágy — l. Fiasztó.

***Fiók** — Karczag, Mezőtúr, MNy. VI : 279. — a fejőkarámon vagy esztrengán az a kibúvó, a melyen a tejelő juhot kiszorítják, hogy megfejhető legyen; a *fiók* v. *fióka* mellett kuczorog a fejős juhász és itt fej.

***Fiók szék** — Karczag — a mire a fejő juhász leül, mikor a juhot feji. Rendesen *lókoponya* volt. Kiáltás: Bujtár! hóczi a székemet! = lókoponyát. Tréfásan: Hoczide a *lúfejemet,* hadd üjjek rá!

***Fogadtató** — Mezőtúr, MNy. VI : 279. — kis zárt ketrecz, a juhszínben, a hová ellés után zárták az anyajuhot fiával, ha gyenge volt vagy nem akarta szoptatni fiát. Kabán ugyanaz mint *fiasztó,* avval a magyarázattal: „Ebben hever a kocza, hogy a malaczok szopni tanuljanak“.

Folyógerenda — általánosan — keresztgerenda, pl. a ludashalmi csikóstanya házán, a majorpánkra fektetve.

Fonás — Ludashalom, Hortobágy, MNy. VIII : 282. — a csikóstanya istállójában az ágasok és strájfák szalmafonása.

***Fődi ól** — Félegyháza — a cserény mellett malaczoknak ásva,

benne födött vaczok és földi ól, messze bevilágít a nomádságba.

***Förgölő** — Udvarhely — faretesz, istállón. Nyr. 31.

***Fűalja** — Karczag — kukoriczaszárból készült, kötött párna = fejalja. Vö. Ülőszék.

Füst — E. I., Kunság — a kiveszőben levő kerek, hegyes pásztorkunyhó.

***Füstölő** — Szeged-Csöngöle — szilárdan épített alkotmány, alul tüzelővel, feljül füstölőpolczozattal; a gomolyasajt megfüstölésére; van: füstölőszája, szelelője és tüzelőlyuka.

***Füstülőszáj** — l. Füstölő.

Ganédomb — Ludashalom, Hortobágy, MNy. VIII : 282. — az a hely a csikóstanya közelében, a hol a lóganajat halmozzák.

***Gángó** — Ecseg-puszta — a *szolgafa.* Különben kurtítható, hosszabbítható faszerszám, a bogrács akasztására.

Garádjás akol — Heves m., Nyr. 27 : 527. — garáddal, azaz léczkerítéssel kerített akol; télen dudvával rakják körül.

Gazdahely — Ádánd, Somogy m., Nyr. 28 : 334. — a meghatározás így szól: „gazdahell: a hun nagy jószág van".

***Gazdasági esztena** — Vacsárcsi, Csík m. — vö. *Drékesztena.*

***Gazkötél** — Pusztaszentmiklós, Bihar m. — a mivel a boglyakunyhón a szalmát megkötik, hogy a szél el ne vigye. Szalmából sodorják.

Gerincz — általánosan — a tető éle.

Gógán — Dánántúl, Székelység, Nyr. 9 : 525., Mtsz. — vesszőből font, sárral betapasztott kémény v. szikrafogó, Udvarhely m. ugyanilyen a kemencze.

***Gólya** — Ecseg-puszta, Kunság — ágasfa, öt méterig, a pásztorkunyhó mellett; arra való volt, hogy a pásztor a tetejéről a rétségben szemlélhesse a gulyát. L. Állófa, messzelátó. A földmívelésben emelő, a melylyel szénát, szalmát raknak a kazalra. (Érmellék, Nyr. 29 : 334., Heves m. Nyr. 27 : 524.)

Góré — általánosan — napraforgószárból vagy léczből tákolt, olykor szalmával fedett kunyhó csősznek, kukoriczának. Felső-Csallóközön (Nyr. 8 : 333.) = göré. A régiségben, 1587. Oklsz.: „Az goreban wagion egy aztal".

Gödölyeakol — Szily, Nyr. 18 : 33. — kecskeistálló, a melyben gödölyék vannak.

***Gugyecz** — Peszér-Adacs — melléképület, a putri alaprajza szerint építve és a földbe beásva; néha sertésól, néha majorság ketrecze; de tehénistálló is. Mindenesetre ősi építmény. L. Gurgyecz, gugyész, gurda, gurgyal, gurgyi, kotyecz, gurdon, gurgyesz, gurgyal.

Gugyész — Ádánd, Somogy m., Nyr. 28 : 333. — kis szamáristálló,

Budapesti Hirlap XI : 133. (Nyr. 22 : 233.) „a konvencziós marhák szintén földbe vájt sötét gugyeszekben voltak elhelyezve“. L. Gugyecz.

Gugyolló — Félegyháza — kunyhó. Nyr. 4 : 559.

Gulaakó — Somogy m. — gulyaakol, azaz tehénistálló. Nyr. 11 : 40.

Guliba — általánosan — kis kunyhó. Nyr. 20 : 19., így származtatja : gu[nyhó + ga]lyiba. Ismeri Zarka Maximáiban 1807. (Nyr. 15 : 285.)

Gulyás kunyhó — Hortobágy, (T. M.) MNy. VIII : 282. — fából szegezik össze vagy vályogból verik.

Gulyástanya — Hortobágy, (T. M.), MNy. VIII : 282.

Gulyi fa — Heves m., 1840., Mtsz. — kukoriczacsősz **ágasfája,** a melyre felhágva, az egész földet áttekinti.

***Gúnyapad** — Bugacz-Monostor — deszkapad a cserény bejáró oldalán, a gúnya helye.

***Gúnyaszárító** — Bocsár — „így is nevezik az *állófát*“ ez tévedés, mert ez a fejőágasra vonatkozik.

Gunyhó — Palóczság — kunyhó. Nyr. 22 : 35.

Gurda — a régiségben — gurgustiolum, a mai *gurgyecz,* azaz a putri, alaprajza szerint a földbe beásott pásztorhajlék. 1516 : Oklsz. In prefata domo subulci *Gworda* appellata. In domo *Gwrdal* vocata. Vö. Gugyecz.

Gurdon — Szigetköz, Győr m., Nyr. 19 : 190. — szalmakazal aljában hagyott üreg szerszámok számára. Rokonhangzású és alakilag is rokon a gurdával.

Gurgyal — Cz. F., Nyr. 26 : 154. — alacsony kunyhó (a melyben csak gurnyadva, görnyedve lehet járni). Vö. Gugyecz.

***Gurgyecz** — Tisza-Duna közén — részben a földbeásott őskunyhó. L. Gurda. Gugyecz, nyilván a *gurgustium.*

Gurgyesz — Székesfehérvár, Mtsz. — viskó, rozzant ház ; de lehet az is, hogy a gugyecz.

Gurgyi — Hatvan vid., Nyr. 25 : 575. — kerített hely a takarmány számára; helyesen a *gugyecz* volna.

Gurnyó — Gerencsér palócz, Nyitra vid. — kunyhó. Nyr. 33 : 461.

Gutyesz — Vaál, Fejér m., Nyr. 18 : 573. — a *gugyecz* (a Nyr. ugyan *kunyhó*nak mondja, de pontos definitiója *gugyecz* lehet). Szarvas Gábor kutya = kutyácska = kunyhóból vezeti le a szerb analogiával : čamac = csónak, magyarosítva : csámesz ; *kutjicza* = kunyhócska, magyarosítva kutyesz = gutyecz. (Nyr. 18 : 567.) Vö. Gugyecz.

***Gyalogsári** — Hortobágy — az ösztörű.

***Gyalogszék** — Hortobágy, T. M. I. — alacsony négylábú székek

a vasalóban az étkező pásztorok számára. A régiségben 1566 — Oklsz. — „Harom galogh zek".

Gyepü — általánosan, l. dr. Sebestyén, Ny. 28 : 466. — sövénykerítés, *nem elég, mert gyepsáncz, előtér stb. is.

Hágató deszka — ált. — a csikóstanya közelében az az alkalmatosság, hogy a csődör a kanczával szembenállva a deszka által elválasztva annál inkább tűzbe jőjjön és hágjon.

Hágó — Kupa in litt. 1904 szept. 10 — a *veremház* (l. o.) lejárata.

Hajzás — Kapnik, vö. Nyr. 2 : 183, Szolnok-Doboka m., MTsz. — épületfedél.

Hálás — Szilágyság, Nyr. 9 : 477. — a marha éjjeli nyugvóhelye.

***Háló állás** — Hortobágy — az a hely, a hol a gulya éjen át pihen.

***Hamvas** — Túrkeve — régi formájú, kerített, tapasztott sütő-főző alkotmány, két kemenczével és négy katlannal. A boglyakemenczék kupolaalakúak. De az Alföldön durva *lepedő* is, a melybe a fűtésre szolgáló szalmát kötik (Mtsz.).

Hasovány — Göcsej, Nyr. 2 : 437. — hasogatott fából készült kerítés.

Hatszögletű sátor — Huc et Gabet — a si-fanok vagy keleti tibetiek vékony vászonsátra, belső támasz nélkül. Alsó hat sarkát a földhöz czövekelik, a fedélrészt kötelekkel feszítik ki; a sátortól kis távolságra rudakra rakva és a földhöz karikákkal erősítve. A tibeti nomádoknak ez a fekete sátra (Przewalskij : Schwarzes Zelt) óriási, magas lábakon mozdulatlanul álló pókra emlékeztet. A sátor helyét 4—5 láb magas fallal kerítik körül. Vö. Négyszögletű sátor.

Héba — Szent-Gál, Veszprém m., Nyr. 2 : 185. — a padlása (ab: a hiúba).

Hevertető — Ormányság, Baranya m., Nyr. 9 : 285. — disznóhevertető, azaz fertő.

Híd — Munkácsi — alán elem: pons. Innen az ól és istálló *hídlása* (?)

Hidas — Dunántúl általánosan, Gömör és Nógrád m., Nyr. 5 : 181., 7 : 139., 19 : 381., 17 : 46., 22 : 479. és Mtsz. — gerendákkal padlózott disznóól, hogy tisztogatni lehessen. A régiségben 1584 — Oklsz. — „az *hydasban* hyzlalnak disznót ötöth". 1597 — uo. — hízlaló *hidas*. 1750 — Wagner Phraseologia, Nyr. 22 : 505. — Egyéb jelentése hídbér, komp, hídhajó (MNy. I : 464.). Vö. *Hídlás*.

***Hídlás** — Hortobágy — a juhkarám fiókjában arra szolgáló deszka, hogy a juh fejéskor azon álljon, általánosan gerendákkal padlózott alkotmány, hogy lovat és tehenet istállóban tisztogatni lehessen (Mtsz.). Vö. Hidas.

Hiú — általánosan — padlás. Vö. *Héba*.

Hizló ól — Ádámos, Kis-Küküllő m., Nyr. 33. Hídvég, Háromszék m., Nyr. 34 : 105. — disznóhízlaló ól.

Hízó — Rimaszombat, Gömör m., Buzita, Abauj m. Mtsz. — disznóhízlaló hely.

Hízó pajta — Székelyf., Tsz. — disznóhízlaló pajta.

Hodály — Somogy m. és Alföldszerte — juhtartásra alkalmas akol. Az oláhban odae. Nyr. 30: 180. Szinnyei szerint török ➢ magyar ➢ szláv ➢ oláh. Nyr. 23 : 6. Balassa szerint törökből szláv és oláhba, innen magyarba került. Nyr. 23 : 130.

***Horogfa** — Szeged-Csöngöle, Hortobágy, MNy. VIII : 282. — a csikóskunyhón az, a mely a fedél formáját határozza meg (olló). L. Rakfa.

Huruba — Székelyf., Nyr. 2 : 427., Nagybánya, Szatmár m., Nyr. 23 : 57., Zilah, Nyr. 28 : 187., Erdély Mtsz., moldvai csángóknál: *hurba* (Mtsz.) — putri részben a földbe ásva, tót szó: hrob = sírgödör.

Istálló — általánosan — a lábasjószág, ló, tehén, ökör éjjeli hajléka; Ludashalmon (MNy. VIII: 282.) a csikóstanya egyik szobája, a hol a lovakat tartják. Az erdélyi Érczhegység móczainál — Nyr. 34 : 255. — csak a lóistállót nevezik *iştalău*-nak, a többi marháét *poĭată*-nak. — A régiségben, 1291: — Oklsz. — *Stabulum* eiusdem quod *Stallo* uulgariter nuncupatur; 1352: *Stallou*; 1545: *Estallo*; 1594: *istallo*; 1637: Suppal fedett *istallo*. Különben semmi kétség, hogy magyar lágyítással a Stabulum-tól ered éppen úgy, mint a német Stall.

Iszling — Arács, Zala m.; Fertőmell., Mtsz.; Némedi, Tolna m., Nyr. 23 : 119 — kis rekesz, fáskamra, tyúkól. Rokon az izikkel.

***Isztina** — Erdély, havasok, Kalotaszeg, Nyr. 22 : 437. — juhászkunyhó, az oláh Stina. A szókezdet lágyítása megfelel a magyar nyelv szellemének. Az eredet nyilván tót: *stena* = fal. Vö. Esztena. L. Iztina.

***Isztronga** — Szeged-Csöngöle — fejőkarám; van: fejője = fiók, hídlása. Vö. Esztrenga, Sztronga.

Itató tanya — a régiségben — folyó mentén az a hely, a hol a jószágot itatják. 1589: — Oklsz. — „Az eggyyk *itato toniara* az bẃdös uyz rea zoretotta uolna az halat“.

***Izik** — 1353-ban — spelunca, vulgo Izikuk; nyilván többes számban; maga az építmény részben a földbe vájt mai „verem“ lehetett, mely még ma is sokszorosan eleségtartó kamra; de cselédlakás is. Vö. Iszling.

***Iztina** — Márkod, Maros-Torda m. — a hol a juhokat fejik. Vö. Fejőkosár.

Jászó — Székelység, Nyr. 2: 427. — jászol.

***Jászol** — Bugacz-Monostor és általánosan — létraszerű és vá-

lyús etető alkotmány a lúszárnyékban, a lovak számára. Vö. nyári jászol, zabló.

Jászú — Veszprém m., Nyr. 5 : 470. ; Pannonhalma, Nyr. 12 : 187.; Palóczság, Nyr. 22 : 75. — jászol.

***Juhakol** — sok helyen — a kizárólag juhoknak épített, terjedelmes, fedeles akol, belül *srág-lákkal* van rekesztékekre felosztva, a melyeket *bakok* tartanak. L. Etető.

***Juhászkarám** — Kaba — egy a hajdúsági szárnyékkal : >—< mellette tapasztott kunyhó; részek : tüzelőszárnyék, meddőszárnyék, anyaszárnyék, szamár helye. Vö. Karám.

Juhkarám — Ugocsa m., Nyr. 15 : 574. — l. karám.

Juhoda — Szendrő, Borsod m., Nyr. 11 : 236., 16 : 35. — juhhodály, vagyis juhakol.

Juhól — a régiségben, 1208—1359. Oklsz.; Bszsz. — a mai juhakol.

Juhszállás — 1588., Oklsz. — „az reghi *jwh szallasok*" — a mai juhakol.

Juhszín — Csallóköz, Nyr. 15 : 279. ; Mezőtúr, MNy. VI : 279. — juhakol.

Jurt — Ázsia nomádjainál — nemezsátor ; visszatükröződik a dunántúli nagyon ritka *tatárház* alkotmányában, melynek félkörű előcsarnoka jurtszerű.

Kaiba — Háromszék m., Mtsz. — kaliba.

Kajiba v. **kajba** — Zilah, Nyr. 28 : 187. — pásztorkunyhó.

Kakasülő — Ludashalom, Hortobágy, MNy. VIII : 282. — a csikóstanya tetején az ollókötések.

Kalabina — Rimaszombat, Nyr. 5 : 272., 182. — sátor és sátorfa. (Gömör m. ekeló.)

Kaliba — sok helyen — kunyhó. A régiségben, 1496: — Oklsz. — Aut in silua aut extra siluam edificasset sibj thabernaculum wlgo *kalyba*. 1577, Kolozsvári glossz. — Nyr. 36 : 261. — kaliba, koliba. *Málnásfürdő — a sztinán kívül két ágasra támaszkodó fél szalmafedél.

Kalodafa — Nyitrai palócz, Nyr. 28 : 496., Balatonmell., Székelyf., Mtsz. (és Nyr. 27 : 224.) — a szalmatetőt átfogó kettős lécz. (Kresznerics szótárába Nyr. i. h. szerint bejegyezte egy röjtöki [Sopron m.] ember, hogy házon és kazalon van k.).

Kamó — Tolmács, Nógrád m., Nyr. 16 : 46. — ágbog, ágasfa. *Gamó, gajmó.

Kandi — Győr és Veszprém m., Nyr. 35 : 434. — az istállóban kerékjászol; de kútkávaalakú takarmánytartó is. (Vö. Nyr. 12 : 527.)

Kanfaros — Kungyörgy, Hortobágy, MNy. VIII : 282 — a kungyörgyi csődörösbódé előre lecsapott fedele. Vö. Kanfarú.

***Kanfarú** — H.-Hadház — a ház előre lecsapott fedele. Vö. Kanfaros, Farhajtásos.

Kappantanya — Kecskemét, Kada Elek in litt. — a nőtlen juhászok, ú. n. „kappanok“, Kecskeméten a XIX. sz. elején köralakú sánczokban tanyáztak, a melyeknek bejáratával szemben putri volt; az egész tanya tehát *putri, nyékkel.* (Vö. H. O. MNy. I: 25.)

***Karám** — Karczag, Nádudvar, Pusztaszentmiklós, Túrkeve, Ecsegpuszta és sok helyen — kerítés, a melyben a jószág éjen át tartózkodik. A tót Kram és Chram. A régiségben 1737: Oklsz., Szeged, azt is mondván, hogy akár ízrül ízre az *karámbul* kihányná fatensnek marháját. Az osztrák-bajorban is megvan: *kramm* = ein kleines Behältniss bei Bergbauen und Schmelzhütten zum aufbewahren der Gerätschaften (Nyr. 24: 297.). Ilyen értelemben, Lz.: szénégetők kunyhója. Ősfoglalkozási értelmében véve Pusztaszentmiklóson, Bihar m., ízikből van kerítésszerűen, szilárdan rakva; vastag, embermagasságú, az egyik sarkon tágas kapu. Túrkeve, Ecsegpusztán tulajdonképpen szárnyék a juhok számára, három szárnyú, nádból, korczra kötött alkotmány, mely a nyájat a szél ellen védi. A karczagi juhászkarám nádból való, részei: Napkeleti szárnyék, reggeli nap felé; Anyaszárnyékja, a széltől védett rész; Mátraszárnyékja, a Mátra szelének kitéve; Fiaskarám, fedett, kunyhószerű; Czangakarám, fiavesztett és meddő anyajuhok helye; Fejőkarám, a melyben a fejő, tejelő birkák vannak. A nádudvari juhászkarám részei: Északi-, déli-, keleti-, nyugoti-szárnya, a déliből a kontyos kunyhó is megvan alkotva. Juhászkarám van említve Borsod m. (Nyr. 16: 35.), Ugocsa m. (Nyr. 15: 574.), gulya és ménes számára. Tokaj-Hegyalja (Nyr. 24: 48.) és Borsod m. (i. h.). Kecskeméten a *karám* szót nem ismerik. Mezőtúron (MNy. VI: 279.) és a Hortobágyon nádból verik (MNy. VIII: 282.), utóbbi helyen N, ⅄, >—< alakú, de van *körkarám* is (Peszér-Adacson). Az irodalomban használja Szenvey (Messzinai hölgy 154.; Nyr. 24: 475.) és Tompa (uo.). Vö. Juhászkarám, karán, körkarám, léczkár, korlát, léczka, lésza, lészka, kosár, mapalia.

Karán — Szatmár vid., Visk, Máramaros m., Mtsz. — karám. (Tsz. szerint disznóól.)

***Karczé** — Szeged — *karczél.* Uo. Nyr. 1: 425., a *korcz.* Kun-Dorozsma.

***Katlan** — Alföldszerte — tapasztott boglyaalakú tűzhely felül nagy lyuk, a bogrács elhelyezésére, oldalt három vagy négy ívesnyílás a tüzelésre.

***Katrocz** — Somogy — ketrecz.

Katroczsráglya — Jk., Balatonmell. — a juhakolban külön rekeszték a fiavesztett juh számára, hogy más bárányt elfogadjon.

Kecskeakol — Sz. F. B. — keczke akol = caprile.

Kecskeistálló — Ver. 16. — caprile.

Kecz — általánosan — rekesz, elkerített hely. Hajdu, Szabolcs m., Mtsz.; Szatmár m., Nyr. 10: 430., 18:187.,281.; Bodrogköz, Nyr. 17:554.; Tiszadob, Nyr. 20:285. disznófiadztató rekesz; Feketepatak, Ugocsa m., Nyr. 34:382. szénatartó az istállóban; Somogy m. Nyr. 9:283: borjuketrecz.

Keczes ól — Somogy m., Nyr. 10:430. — az a disznóól, a melyben több *kecz* van.

***Keleti szárnya** — Nádudvar — a juhászkarámnak a keletnek néző szárnya.

***Kenyeres polcz** — Túrkeve, Ecsegpuszta — a kontyoskunyhóban deszkapolcz, a melyen a kenyeret tartják.

***Kenyeres taliga** — Bugacz-Monostor — a cserényhez tartozó födeles eleségtartó taliga, a közönséges födetlentől megkülönböztetve. Vonulásnál a cserényes szekér után van kötve. L. Előtanulmányok p. 105.

Kerités — l. Kert.

Kert — Munkácsi — alán elem: septunn, septimentum, hortus, általában kerített hely. Úgy látszik, hogy a kecskeméti kert a legelővel kapcsolatban a septunnra vág.

***Kétosztatu** — általánosan — az olyan ház, tanya, lakóhely, a melynek két külön lakosztálya van.

Kibitke — Simics — a kirgizek csúcsos kéregkunyhója; jó rajzát. L. Stephen Sommier „Un estate Siberia" Firenze, 1885. p. 518, 519.

Kigyóverem — Túrkeve, Kupa Á. in litt., 1904. IX. 10. — dombhátakba vájt, szabálytalan, néha köralakú, nem mély, magtárul szolgáló verem; a nyúlveremmel együtt a legősibb formának látszik. Vö. Kútverem.

Kiháló — Székelység — éjjeli szállás marhalegeltetéskor. Nyr. 2:470.

Kis kollát — Ludashalom, Hortobágy, MNy. VIII:282. — rekesz az akolban = kollátban.

Kitámasztani — általánosan — billegő peczekkel az ajtót, hogy nyitva maradjon.

***Kitámasztó** — Hortobágy — bevert, felül beróvott czövekben, keresztszegen forgó peczek, egyenetlen súlyozással, úgy hogy a vékonyabb = könnyebb vég fenáll. Ajtónyitáskor ennek alsó széle megbillenti a peczket, a mely — visszaesve — kitámasztja az ajtót. Kunyhón, vasalón dívik.

Kócsin — Lozsád, Hunyad m. — ól, istálló. Nyr. 23:96, 200.

Kojiba — Abauj m. — kalyiba, azaz kunyhó. Nyr. 33:23.

Kóléca — Csíkszentdomokos, Nyr. 32:324. — a ház oldalához ragasztott kis szín.

***Koliba** — Moldvai csángók — kunyhó. Nyr. 31:84.

***Kollát** — Hortobágy, Ludashalom, MNy. VIII:282. — vastag

rudakból való korlát, mely a vasalót a marhák dörgölődzése ellen védi.

Kolyiba — Palóczság — kunyhó. Nyr. 22 : 76.

Komárnyék — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 327., Gerend Torda-Aranyos m., Nyr. 23 : 577. — juhfejőhely. A tót komaňik.

Komárnyik — Lz. — a juházalék készítésére szolgáló üst helye a stina közepén. Tót elem.

Kondás-tanya — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 282, — a kondás lakása az aklokkal.

***Kontyoskunyhó** — Túrkeve, Ecseg-puszta, Nádudvar — nádból kötött kerek, csúcsos, a csúcson szénából csavart kötéllel körülkötött, peczekkel keresztülütött *konty* — alacsony bejárású hegyes kunyhó, váz helyett csak korczozva, ez rekettyevesszővel szilárdan kötve. Gulyásnak és csikósnak való.

Koplaló — E. I., Hortobágy — három leásott ágas keresztülfektetett gerendával a fejőstehenek megkötésére.

Kopolya — Alföld, Dunántúl — vízállás, itatótócsa; a XVI., XVII. században két-két szállás között. Vö. Szállás; különben időlegesen ásott kút is.

Koporsó — Ludashalom. Hortobágy, MNy. VIII : 282. — a csikóstanya teteje, a szegést borítva. *A koporsó nem a szegést, hanem a gerinczet borítja.

***Korcz** — sok helyen — az a nádból formált kolbász, a melylyel a nádsövényzetet vagy falazatot megerősítik (korczvesszővel). L. Karczé.

***Korczfa** — Tyúkod — az, a mit a kunyhókon másutt léczeknek neveznek, a mi a szarufát keresztezi.

Korczoló fatű — Hortobágy — csak a mióta vasdróttal korczolnak, legújabbkori, — hasonlít a hálókötőtűhöz.

***Korczvessző** — Hortobágy és szerte — a vasaló korczának kötéséhez való rakotytya — Genista — vessző; de fűz is.

Korlát — általánosan, sok helyen *kollát* — bekerített hely lovak, szarvasmarha, juhok számára. Néhol a karámot is így nevezik. (L. Mtsz., MNy. V : 141., Nyr. 16 : 35.) A régiségben *nyék.*

***Kosár** — Hatod, Háromszék m. — nagy, négyszögű udvar, melynek kerítése *libitarusokból* van összeállítva. Rendesen minden gazda szokott adni egy libitarust, sokszor azonban a kas összes libitarusai a bács tulajdonai. Ez esetben a bács a gazdáktól bizonyos megfelelő bért kap. A *kosárnak* az *esztenával* (l. o.) szemben eső oldalán szokott végbemenni a fejés. E czélra az egyik libitarus megfelelően van berendezve, a mennyiben egy, esetleg két foga ki van véve s az így támadt hézagon, *fejőlikon,* egyenként jönnek, ill. a *monyator* (l. o.) által bocsáttatnak ki a juhok, melyeket az ott

fejőszéken v. *fejőtőkén* (l. o.) ülő *bács* (l. o.) egymás után megfej az előtte a földön fekvő *viderbe* (l. o.), melynek madzagai közé van csíptetve a *fejőcsupor* (l. o.) arra való, hogy a tej habzását akadályozza. A kosár úgy van összeállítva, hogy 2—2 libitarusnak a vége egymás mellé illesztetik s két karóval összefoglaltatik. E karók felső végei *gúzszsal* vannak összekötve. A kosár belseje, udvara két részre van osztva, ugyancsak libitarusokkal. Az egyik részbe a *fejőket*, a másikba a *meddiket* (l. o.) szokták ereszteni. Vö. libitarus. *A tótoknál is megvan a „košjar", ill. „košjarisko". — ***Kosár** — Málnásfürdő — az a sztinán kívül álló kerítés, melybe a juhokat zárják. Körülbelül kétméteres darabokból (= „kosarakból") összeállítva. Minden juhosgazda ad hozzá egy darabot. — **Kosár** — Bereg m., Nyr. 27 : 279. — szétbontható, áthelyezhető karám, galyból és tövisből, marhák számára. A föld trágyáztatásához használják s a művelet: *kosarazás*. Vö. *Léczka*.

***Kóst** — 1803, Középszolnok — erdei nyék, marhák tartására szolgáló kerítés (Verhau). (Előtanulmányok 335.)

Kotécz — Erdély — ól, főleg sertésól, de tyúkól, kunyhó is. Vö. Kotyecz.

Kotyecz — Erdélyszerte — sertésól. Vö. Gugyecz.

***Körkarám** — Peszér-Adacs — vályogból rakott fallal kerített, sokszor 40—50 lépés átmérőjű karám, kapuval; szarvasmarha számára. Vö. *Karám*.

Közfa — Sopron m., Nyr. 25 : 526 — az istállóban a lovakat egymástól elválasztó lengő rúd. Vö. Strájfa.

Kuburcz — Csallóköz, Nyr. 1 : 280. és Mtsz. — sár és sárkemencze.

Kujhó — Gömör m., Nyr. 22: 576 — kunyhó.

Kulina — E. I., Hortobágy — a fedett hodálynak vagy akolnak az a része, a hol a pásztor lakik; talán a tót: „kuhiňa" = konyha.

Kulipingyom — Mátyusföld, Nyr. 20 : 326. és szerte — viskó. A név tréfás és a viskó hitványságára vonatkozik. A konyhalatinításban a culus = anus, ennek tájékán levő szőrökre sokszor rászáradó merda függnek — „pendere", ezek a részek a culipendianok, magyarítva *kulipingyók*.

Kulipintyom — Ipolyság, Hon m., Mtsz. — viskó. L. Kulipingyom.

***Kunyhó** — Tyukod — seggenülő, elől-hátul ágas, élő fűzből kizöldülve; körül van árkolva; nádalkotmány.

***Kunyhófa** — Csúza — rakfa; lásd uromfa is, tulajdonképpen oromfa = szelemen.

Kunyhóház — Gerencsér, Nyitra m., palócz, Nyr. 33 : 461. — kunyhó.

Kunyhóverem – Túrkeve, Kupa in litt. 1904. IX. 10. — vagy *tubus*:

hét-nyolczméteres vályog- vagy tömöttfalú építmény. Vö. *veremház.*

Kunnyó — E. I., Hortobágy — kunyhó helyett.

Kuripintyó — Kassa vid., Mtsz. — viskó. L. Kulipingyom.

Kusornyó — Félegyháza, Nyr. 4 : 559.; Nagykőrös, Nyr. 24 : 335.; Halas, Mindszent, Csongrád m., Szentes, Mtsz. — (rőzse-)kunyhó.

Kuszlil — Dunántúl, Nyr. 5 : 181. — viskó.

***Kutricza** — Puszta-Szanda, Bihar m., Nyr. 3 : 232., Puszta-Dinnyésház, de Somogyszerte is — sertésfiadzó, alacsony ól, benne rekesztő és fiasztó. (Az oláhban, Nyr. 3 : 232. : kotra.)

Kútverem — Túrkeve, Kupa in litt. 1904 szept. 10. — szűkszájú, nagyhasú, mint a túri korsó, ha kicsi a hasa, *fonnyadtnak* mondják. Ősi magtár. Akadnak századosok is, csak megfeketedett szemmel. Ezeket használat előtt megfüstölik. Az ilyen vermeket előbb polyvával, majd vesszővel, utoljára földréteggel borítják. Vö. tubus v. kunyhóverem, sír- v. szükségverem, kígyó-, nyúlverem, veremház.

Kutyácska — a régiségben — gurgustiolum, azaz itt vaczok: 1597. — Oklsz. — Zalma hazachkaya awagy *kwtyachkaya.*

Kutyecz — Alföld — háromágú, a földbe is mélyedő putri; néha gugyecz — a gurgustiumból.

Kuznyik — Hidas, Tornyos, Németi, Abaúj-Torna m., Nyr. 31 : 351 — tyúkól; tót szó, kura = tyúk.

Küszöb — általánosan — az ajtófélfákat alul összekötő lécz v. gerenda.

‡**Küszöbláb** — Hatod, Háromszék — az esztena ajtajának ajtófélfája. Vö. esztena, küszöblábboríték.

‡**Küszöblábboríték** — Hatod, Háromszék — az esztena ajtajának szemöldökfája. Vö. esztena, küszöbláb. *Hibás, mert a szemöldökfa mindig az ajtó *felső* összekötője.

Lábas — Heves m., Mtsz. — disznóhízlaló-ól.

***Lábfa** — Somogy — a pásztorkunyhókban az, a mi máshol az ágasfa. Háromszékben és Kézdivásárhelyen marhanyúzásnál a marha lábát fölnyilazó, alátámasztó ágasfa (Mtsz.).

Láda — Peszér-Adacs — l. Szekrény.

Lakhangyi — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 237. — v. *lakhandi* — földbe ásott, náddal, gazzal födött pusztai lakás, tehát veremház.

Lambó — Csallóköz, Nyr. 1 : 280. — csőszhágcsó.

***Látófa** — l. Gólya, Állófa, Őrfa.

Láz — Hegyalja, MNy. I : 378. — a kukoriczacsősz őrfája.

***Lebotolni** — Szeged — az álló fáról az ágakat levágni.

Léczka — Bereg m., Nyr. 27 : 279. — szétbontható, áthelyezhető karám (léczekből összeróva). Ha a földet juhokkal részenként akarják megtrágyáztatni, akkor használják; a művelet *léczkázás.* (Ha a kerítés galyból és tövisből készül, neve *kosár.*) Vö. Léczkár, Lésza, Lészka.

***Léczkár** — Ivád — szétbontható, áthelyezhető karám. Vö. Léczka.

Lésza — általánosan — pásztoroknál nád- v. galy-, vesszőkerítés (karám) a jószág körülkerítésére. Vö. léczka. (A halászatban vejsze szárnya, l. H. O.: Magyar Halászat Könyve és Mtsz.)

Lészka — Hatvan vid., Nyr. 25 : 575 — juhkarám. Vö. Léczka.

‡**Libitarus** — Hatod, Háromszék m. — a *kosár* (l. o.) kerítését alkotó létraszerkezet. Részei: *záp, libitarus zápja, fogak,* egyenes hámozott vagy hámozatlan vastag mogyoróvesszőből, *libitarus felső álla, libitarus alsó álla*: két vége a zápokon vésett lyukon megy át. Vö. *kosár.* A kosár a libitarusokból úgy van összeállítva, hogy 2—2 libitarusnak a vége egymás melléillesztetik s két *karóval* összefoglaltatik. E karók felső végei *gúzszsal* vannak összekötve. A libitarusok lehetnek deszkából is. L. *Deszkalibitarus.*

‡**Libitarus álla** — Hatod, Háromszék m. — felső és alsó lécze.

Lóakol — a régiségben — lóistálló. Oklsz. 1193: lovacol (l. Nyr. 23 : 329. is); 1319: luocul.

Lóistálló — általánosan — a lovak éjjeli hajléka. A régiségben, 1597: Oklsz. Az lo Istalonak fele vekonj nadal födöth az töbj puzta, Egj kw kemen bene azis törödöth.

***Lókaró** — Kiskunfélegyháza — az állófa, melyhez lovat kötnek.

***Lókert** — 1632., T. S. — kerített lólegelő.

***Lókoponya** — Karczag — általánosan mint pásztorszék dívott; a mióta a dögöt temetik s a lókoponya ritka, nádzsupot vagy kukoriczaszárat nyalábba kötve használnak. L. Fűalja, Ülőszék.

Lóól — a régiségben — lóistálló. 1297: Oklsz., Luoul.

***Lószárnyék** — Kiskunfélegyháza — a cserény része, lovak beállítása.

***Lúszárnyék** — Bugacz-Monostor — a cserény toldalékja a lovak beállítására.

Lútanya — Kopács, Drávamell., Nyr. 16 : 431. — a ménes éjjeli helye, azonos a lószárnyékkal.

Macskafa — Erdély, Mtsz., Nyitrai palócz, Nyr. 28 : 496. — a szalmakunyhó kalodája. Vö. Kalodafa.

‡**Major** — Márkod, Marostorda m. — juhásztanya az épülettel s a közelében levő juhfejő- és éjjelezőteleppel együtt.

‡**Majorház** — Márkod, Marostorda m. — szétszedhető épület, ácsolt munka. Hossza két öl, szé-

lessége kb. $1^1/_2$ öl. Magassága, a fedelet belé nem számítva, egy öl. *Anyaga:* a *talpfák* és *oldalágasok,* tölgy, a *fedélágasok* vékony fenyőgerendácskák; épp így a *padlásgerendák* is. *Oldalak, falak* fenyődeszkából. *Fedél:* fenyőléczeken fenyő*zsindely.* A talpfák, oldal- és fedélágasok egymásba vannak *vésményekkel* eresztve. Az oldalágasok *válus* vésményeibe illeszkednek végeikkel az *oldal-faldeszkák,* melyek egymással páronként vannak *hevederrel* egymáshoz erősítve. A zsindelyezett fedél négy-négy részből áll: a *fal-oldal* három egymás mellé illesztett lapból áll két-két deszkával, a felső két és fél deszkából, melyek végeikkel az épület négy szögletén az oldalágasokba vannak eresztve. Az oldalágasok alól a talpfába, felül a *koszorúgerendázatba* vannak erősítve, emebbe van eresztve a fedélzet *ágasa,* számszerint három pár. A gerendák, ágasok egymással *vashorgokkal* vannak szilárdul összekapcsolva. Majorház két oldala: oldalágasok, deszkafal három hasábja, lapja, közepén léczhevederrel összeerősített deszkákból, végeikkel az ágasokba csiptetve, koszorúgerenda, talpgerenda. A padlót a föld nyers talaja képezi, mely azonban szépen egyengetve s talán még sikálva is van. Padlás nincs, ezért a fedél ürege egybeolvad a falazat üregével; az épület egész belvilága tágas, kényelmes, szellős és bár ablak nincs, nappal elég világos még akkor is, ha az ajtó nincs nyitva. Levegőnek és világosságnak elég utat nyitnak az *eszterhéjnál* és fedél végén levő deszkázat hézagai. — **Majorház** — Selye, Maros-torda m. — Ágasok közé foglalt deszkafallal és szalmafedéllel. Részei: Tüzelő, Üstakasztó, Kirinta, Sajtfacsaró, Ágy, Szekrény. A koszorúgerendázaton szikrafogó, sajtpóczok.

Majorpáng — általánosan — a ház falának tetején végigfutó, a folyógerendákat és az egész tetőt tartó gerenda. Megvan a szélmalomban is. A német „Mauerbank“.

Malacztartó — Mátyusföld, Nyr. 20:326. — rekesz a disznóólban.

Mapalia — MNy. I:361. — Molnár Albert szótárába beirt egykorú jegyzet szerint = karám, kalyiba.

Marhaakol — általánosan — marhaistálló; már 1716-ban, Oklsz. marha akoly.

Marhasátor — Iharos-Berény, Somogy m. — a nyékes pásztorkunyhónak fedeles része, a mely alatt a beteg jószágot tartják.

***Mátra szárnyék** — Karczag — a karámnak a szép időben oda ellátszó Mátra hideg szelének kitett szárnya.

***Meddőszárnyék** — Kaba — a juhászkarámban, a hol a meddő juhokat tartják, l. Czangakarám.

***Megépiteni** — 1701, Kecskemét — épületekkel ellátni a telelőt (de gyereket is).

Ménesakol — a régiségben — lóistálló; 1388: Oklsz., Ad quendam locum *Menes akul* vocatum; 1429: Terre *Menes akol.*

Ménestartó szállás — Sz. F. B.

***Mereglye** — Bugacz-Monostor a cserény sövényén azok az ujjnyi fűzvesszők, a melyek közé a szövésre való vesszők fonatnak, szövetnek; a kiálló végekre van az apró tárgy: rovás és egyéb akasztva. Egyéb jelentését főleg halászatban l. H. O. Magyar halászat könyve és Mtsz.

***Messzelátó** — Kunság és Zenta, Nyr. 38:141. — a *gólya.* L. Őrfa, Állófa.

***Napkeleti szárny** — Karczag — a Karámnak napkelet felé nyíló része, ebben van a tüzelőhely.

Négyszögű sátor — Přzew. Tib. 144. — a tibeti nomádok yak szőrből való embermagasságú nemezsátra; alapja három karó, oldalfalak leczövekelve, fedélrésze közepén füstlyuk, ez egyúttal ablak; középen agyagtűzhely. Több sátor együtt adja a falut. Vö. Hatszögletű sátor.

Nomád lakások — Huc et Gabet, Finsch in litt. — l. a mongol *jurt,* si-fan hatszögletű sátort és négyszögletű sátort.

***Nyári jászol** — Pusztaszentmiklós, Bihar m. — létraszerű, kerekeken járó.

***Nyék** — Nagykunság — nádból alkotott, kerek, vagy rendetlen alakú, korczolt, fedetlen alkotmány, szemben a téli putri ajtajával, a melyben a szilaj pásztor kiválasztott jószágot tartott. Az analogia megvan a Kaspi környék kirgizeinél, hol a zemljanka = putri, a rudaskarám = nádnyék. L. Szárnyék. A nyék főformái: 1. árokkal és földhányással körülfogott kerek nádalkotmány, télen tapasztva. Nagykunság, Kecskemét tája, mint a putri járuléka. 2. Ugyanilyen, de szárnynyal, Nagykunság, a veremház járuléka. 3. Árokkal és földhányással, néha vályogfallal körülfogott terület pásztorépítményekkel. Hortobágy, Igar. 4. Rudakból összealkotott korlátszerű alkotmány. 5. Nádfalazatokból szárnyszerűen összealkotott, szél ellen védő alkotmány és ekkor szárnyék. (L. bőven H. O. MNy. I:24—28.) M. J. 1803 és Ballagi 1857, 1867 szerint németben Neckenmarkt! A régiségben 1193; Negk (Vö. H. O. i. h.) Horváth Mihálynál a hét nemzetség fejei: *Nyék,* Tarján, Kara, Kaza, Kund, Ung, Megyer. Szegeden: Nyr. 30:387., folyó mellett fekvő erdő. Nem ismerik a nyék szót: Kecskemét, Tiszaszeg, Csengőd (Pest m.), Mátraalja (Borsod m.), Bábolna (Komárom m.), Nyr. 30:386. és Pálfa, Kemenesalja. Nyr. 30:546.

***Nyeregpad** — Bugacz-Monostor — a cserény lószárnyékában a nyeregnek való pad.

***Nyugoti szárnya** — Nádudvar — a juhászkarámnak a nyugatnak néző része.

Nyúlverem — Túrkeve, Kupa in litt. 1904, IX. 10. — vizenyős talajba vájt, alig egy m mély, felül szélesebb szájú verem; a kígyóveremmel a legősibb formának látszik.

Odor — Székelység, Nyr. 5 : 90. és Mtsz. — a csűr oldalrekesze és maga a csűr.

Óka — Gyöngyös, Nyr. 2 : 181. — ól, helyesen akol.

Okaj — Gerend, Torda-Aranyos m., Nyr. 23 : 577. — juhakol.

Okoly — Moldvai csángó, Mtsz. — akol.

***Ól** — általánosan — fedett építmény, háziállatok tartására; van disznóól, tyúkól stb. A palóczságban *aól.* Nyr. 22 : 78.

***Oldalfa** — Tyukod — a pásztorkunyhón a szaru v. rakfa.

Oldalfal — Ludashalom, Hortobágy, MNy. VIII : 282. — a vályogból vert csikóstanyán.

Osztronga — Pusztafalu, Abauj m., Mtsz. — az esztrenga. L. azt és Sztrunga, isztronga stb.

Ököról — Bszsz. — „eker-ol“ = ököristálló.

***Őrfa** — Orosi-puszta, Bihar, Geszt tájékán — a rétség idejében a rét szélére állított magas ágasfa, állófa, hova a számadó felhágott, hogy betekintsen a rétbe: merre jár a gulya. Vö. Állófa, Ösztörű.

***Ösztörű** — Hortobágy, Debreczen, Nyr. 23 : 335. — embernél jóval magasabb ágaskaró, vagy ilyen karón rossz kerék, a mire az esett vagy megölt állatot lenyúzás és tágolás végett a horgasinnál fogva felakasztják. Vö. eszterága, gyalogsári. Jelent általában ágasfát, edény stb. felakasztására (Mtsz.) és a Hegyalján a kukoriczacsősz *őrfáját* (MNy. I : 378.). — **Ösztörű** — Oklsz. — Clausura, stagnum, fossatum, insula. 1233: Volumus etiam ut populus ecclesie, nec ad incidendas indagines, nec ad clausuram aqua ultra bobet quod uulgo dicitur *yztru* alquaquam ullomodo cogatur ire. 1264: Que quidem terra Janoa incipit et orditur a plaga septemtrionali iuxta clausuram domini Regis *vstrov* nuncupatum et uergit versus Rabam. Wenzel VIII : 111. — **Ösztörű** — 1279—1291: Latitudo uero eiusdem ab *Wztro* inquoatur et uadit usque magnam wallem. 1282—1379: Ad stagnum *vztro* nominatum. 1320: In loco *Oztrou* dicto duo jugera. *Az azonosság nem meggyőző.

Ösztörű vas — Túrkeve, Nyr. 3 : 473. a nádas házak tetejének s élé-hez illő deszkákat odaszorító vas.

Pajta — általánosan — deszkából tákolt akol, ól, istálló. ‡Székelyföld, csűr. Kállay gyűjt. = istálló, ól kotyecz.

Palánk — általánosan — kerítés; az oláhban is pälank, palanta (Nyr. 16 : 16.). ‡Baranya m., Pápa vid., Balatonmell., Székelyf., hasogatott fából rakott kerítés. Tsz. 282.

Palatka — Almássy in litt. 1904. VII. 29. — Ázsiában a sátor. Vö. Čatyr.

***Paléta**, — Kerka mell. — sátorponyva; penyva — penyva hol? Tsz. 325.

Pasta — Hajdu-Szovát — szőllőkunyhó. Nyr. 24 : 587.

Pihéskunyhó — Hajdúság — a kontyoskunyhó, mert a „konty" nádbojtokból áll, a melyeken a mag pihés.

Placz — Ludashalom, Hortobágy, MNy. VIII : 282. — az istállóban a lovak mögötti tér. *Német szó.

Poìată — Erdélyi Érczhegység mócz, Nyr. 34 : 255. — tehén- v. ököristálló; a lovaké istalăŭ.

***Polyvás** — Szeged, Pálfi-tanya — tányiriczaszárból (Helianthus) épült kis szín, szalmának, polyvának. Vö. Tutajra építeni.

Porfogó — Ludashalom, Hortobágy, MNy. VIII : 282. — az istállóban a lovak fara fölött lecsüngő táblás szalmafonat.

Porgolád — Csallóköz és Erdély, Mtsz. — vesszőfonatú kerítés a mezőn; porgolár és porgolát alakban is. Vö. Porgoládkapu.

Porgoládkapu — XVII. század, Gömör m., MNy. I : 413. és T. S. 1632., Mtsz. — vesszőfonatú mezei határkapú az olasz pergolato = lugasozás után; porgolát és porgoláckapú alakban is él.

Pölé — Ormányság — kilincs, závár. Nyr. 1 : 379.

Pözsövény — Tallós, Mátyusföld — vesszőkéve-sövény. Nyr. 16 : 334.

***Puruttyán** — Kiskunhalas — *tartani* a cserényt, azaz: rendetlenül.

Putri — sok helyen — földkunyhó, földbeásott izik; Túrkevén, Kupa in litt, 1904. III. 27. szemben a putrival áll a nyék (Vö. H. O. MNy. I : 24.); a putrinak megfelel a kirgiz zemljanka, a nyéknek a rúdkarám. A putrinak éles gerinczű teteje van s ebben különbözik a veremháztól, a melynek teteje maga a föld.

***Rakfa** — sok helyen — a házfödél formáját adó fa, mely a szelemenre támaszkodik. L. Horogfa, Kunyhófa, Szarufa, Oldalfa.

Rakó — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 328. — a csűrpadlás polczai, a hová a szénát rakják.

***Rekesztő** — Puszta-Szanda — l. Kutricza, a disznók fiadzóhelye.

***Rend** — Pusztaszentmiklós, Bihar m. — az a gerenda, mely a kunyhóban a földre erősítve a fekvőhelyet a tűz felé határolja. L. Vaczoktartó.

Rostély — Ludashalma, Hortobágy, MNy. VIII : 282. — az ablakon, üveg helyett. Idegen, rács helyett.

Rúdkarám — Simics — a Volga árterén, tekintős rúdkarámok vannak, vihartetős pásztorlakással; a rúdkarám kerek, rúdkerítésű karám; a pásztor helye a karám

bejáratánál van, itt emelkedik a tekintőhágcsó, ülőkével (emlékeztet a tonnárára). Az egész vízzel kerített dombon áll. A rúdkarám tehát megfelel a nyéknek; ha zemljanka is áll vele szemben, ez a putrinak s így az egész a putris nyéknek. A hágcsó az ülőkével az állófa fejlett formája.

Rükarr — Prževalszkij — a karatangusoknál a sátor.

***Sallasch** — az erdélyi szászoknál, hontmegyei tótoknál, Nyr. 29 : 332. a régiségben — oláh juhásztanya, mindég a *Wallach* = juhpásztor oláh szóval kapcsolatban. Vö. szállás.

Sas — általánosan — kerítés oszlopa.

Sasfa — általánosan — kerítés oszlopa.

Sasolás — Tallós, Mátyusföld, Nyr. 16 : 382, — a pözsövény pereme, ívben font tűzvesszőkből alkotva.

Sasolni — Tallós, Mátyusföld, Nyr. 16 : 382. — a pözsövény peremét beszegni.

Sátor — általánosan — rudakból és borítószövetből alkotott védőszerkezet; régen a nomád lakás. A mongoloknál Satra (Prževalszkij); oroszul *šatyûr,* mint mongol átvétel; de oroszból is származtatva: *četwer* = négyes, innen *čatur,* a *négy* sátorfára vonatkoztatva. Az orosz magyarázat *Szily* Kálmántól való, ki tifliszi *Poggenpohl*tól vette (in litt.). *Almássy* (in litt. 1904. VII. 29.) tatár: čâtyr = čihâr dur = 4 oszlop, a perzsában, a hol čihâr, čehâr, čâr = 4.; oroszban satjor; törökben üj, ev. Analogia: *csárda* a *csárdak*ból = perzsa čar = 4. Törökben (Vámbéry: Magyarok eredete p. 299.) sátor = čatma és čatir v. čator a čat v. šat tőből, a mely = összehajtani (ellentétben a török *tîm, tam* szóval = kőház. *Finsch* (in litt.) a törököt *tschadyrnak* írja. Töröktől vehette a lengyel is: szater, szatr, szatra Nyr. 17 : 497.; tót a magyartól (ui.). A régiségben ismeri a Ferencz-legenda Nyr. 1 : 220; 1200 óta helynevekben. Oklsz. és 1484: Nos comparauimus et enumus a magistro Johanno *Sathor*mesther dicto vnum tentorium wlgariter *Sathor* vocatum. Fejérmegyében, Sárbogárdon sátor = a putri bejárója (máshol garad); Bugacz-Monostoron a cserény fedett sarka, a hol a számadó ládája áll.

Sátorásó lapát — 1556. Oklsz. — „*sathor* aso homorw *lapath*“, amelylyel a sátor czölöpeit beásták.

Sátorgat — Hegyalja, Abauj m., Mtsz. — áztatott kenderkévét szárítás végett sátorformára fölállítva. Vö. Sátorít.

Sátorít — Fülek, Karancs vid. — a. m. sátorgat. Nyr. 22 : 95.

Sátoros — a régiségben Oklsz. — 1265 óta helynév.

Sátort vonni — Szőkeli János beodrai öreg földműves szerint —

sátort állítani: „Kossuth Lajos sátort vont Uj-Szeged mellett“.

Šatra — l. Sátor. Şatră alak él az erdélyi Érczhegység móczainál is. Nyr. 34 : 317.

Šatyúr — l. Sátor.

***Seggenülő** — sok helyen — a csőszkunyhó, mert emlékeztet az ülő kutyára. Hajduhadházon gulyáskunyhó, benne „szekrény“. A kunyhó körül van sánczolva, bejáróját korlát védi, a sáncz előtt sok dörgölőzőkaró (dörgölőfa). Csúzán, Baranya m. Mtsz. seggenülő bab = föl nem futó bab.

***Sellencz** — Dunántúl, Cz. F. — a szárnyék.

Sertefa — Czegléd, Mtsz. — a nádtető szélén kissé kiálló léczekbe szúrt fák, a melyek a nádszegély tartódeszkáját támasztják meg. 1740: Oklsz., Gerendának avagy Sertefának írva.

Sertevas — Czegléd, Mtsz. — a nádtető szélén kissé kiálló léczekbe szúrt vasak a nádszegély tartódeszkájának támasztására.

Silapos — Somogy, Nyr. 2 : 377 — nagyereszű (ház) innen a nagykarimájú kalap: *silapos* kalap, a német Schlapphut.

***Silép** — Hortobágy — a fejőakol része; a tót žleb.

Sír — Túrkeve, Kupa in litt. 1904. IX. 10. — vagy szükségverem: kútformájú ásott verem, gabonatartásra; rossz, mert a gabona könnyen megdohosodik benne. Vö. kútverem.

Sorok — Zenta, Dudás L. in litt. 1904. VII. 25. — sorban álló tanyák. Nevüket nagyobb gazdáktól nyerték, a kik régen telepedtek meg s családjaik, ott szaporodva, helyt maradtak s új tanyákat építettek. A sorok leginkább a közlegelők szélein állanak. Zentai tanyákon a köv. *sorok* vannak: 1. Riegerek sora. 2. Kopaszok sora. 3. Híres sor. 4. Sándorfalvi gunaros. 5. Patócsok sora, Kevin. 6. Likasi-uti belső gunaros. 7. Tornyosi sor. 8. Kadvánok sora. 9. Külső gunaros. A több sor nem szemben, hanem egymás mögé építkezik: a legrégibb hadirend.

***Sövényfal** — Kiskunhalas — a rekettyevesszőből font egyes rész, a melyből a cserényt összeállították. L. Süvény.

***Srágla** — sok helyen — saroglya, a melylyel a juhakolt rekeszekre osztják, bakokon nyugszik. Nyr. 24 : 397.: srág = léczkerítés.

Stand — Ludashalom, MNy. VIII : 282., de szerte is — a lovak állóhelye az istállóban. Német.

***Stena** — l. Esztena.

***Stina** — l. Esztena.

Strájfa — Ludashalom, MNy., VII : 282., de szerte is, Nyr. 24 : 398. — istállóban az állatokat egymástól elválasztó rúd. Vö. közfa.

Strájfa-karika — Ludashalom, Hortobágy, MNy. VIII : 282 — lánczain lógnak a strájfák a jászol és duczfa közt.

***Süvény** — Bugacz-Monostor — a cserény vesszőfalazata. L. Sövényfal.

Szabad konyha — Mezőtúr, Nyr. 10 : 568. — nyitott vályogtűzhely a konyhában.

Szabad vaczok — E. I., Hortobágy — puszta hálóhelye a jószágnak, a melyet semmi sem véd.

Szakasz — Győr, Veszprém m., Nyr. 35 : 434. — rész, szoba; a hány szoba van, annyi szakaszból áll a ház. 1683: — Oklsz. — „harom *szakasztban* valo barom olak".

***Szakasztó cserény** — 1577., Oklsz. — Harom *zakaztho cheren* = vesszőfonás, a melyre a kenyeret kirakják, mielőtt a sütőkemenczébe vetik.

***Szalas** — a régiségben *zallaas*, 1565. Miksa kir. erdőrendtartásában — a magyar szállás, mint juhásztanya, a tót és oláh pásztorok átvették a szót: *salaš*, plur. *salaše*.

Szállás — általánosan — juhásztanya, a hol a tejgazdaság és sajtkészítés folyik. A tót és oláh pásztorok átvették a szót: *salaš* (Nyr. 16 : 422., 15 : 506., 26 : 231., 32 : 155.). Kecskeméten a XVI., XVII. században (T. S., Nyr. 32 : 155.) kemény telek idején a szilaj jószág számára nádból és gazból tákolt menedék. 1598-ban — uo. — a gazdák kérték, a város adta, s a ki kapta, el is hagyhatta; ezeket másoknak osztották. Augsburgi marhakereskedők szerint kemény télen a magyarok a marhát a szállások nádfödelével és sásával tartják; két-két szállás között kopolya állott. — A régiségben — OklSz. — 1211 óta helynév; 1367: *Zallas patacha.* 1514: Statutum est quod pro Pecudum aut Pecorum conseruacione interris Aliorum Nemo Rusticorum eciam Liberarum vel aliarum ciuitatum Regiarum donus seu Casas decatero Campestrales siue Tuguria communi vocabulo *Zallaas* nuncupata tenere aut conseruare possit, vt per hoc malicia Harydonum cesseret et depreat. 1573: *Zallas* vel ouile. 1724: pecoribus . . . ex arundinibus et exiguis structuris in Hungaria vulgo *szállás* vocatis locis, integro anno pecora teneri assolerent. — A *szállás* magyar elem majdnem valamennyi keleteurópai nyelvben a pásztortanyák jelölésére szolgál, Nyr. 67 : 101. Az erdélyi szászoknál: Salasch. — ***Szállás** — Vacsárcsi, Csík m. — juhásztanya minden felszereléssel s az elhelyezkedésre és tartózkodásra szolgáló egész területtel, mely lehetőleg a legelőterület középpontját teszi. — **Szállás** — Hortobágy, T. M. I. —:

Megígett a hortobágyi állás,
A lovamnak hol találjak *szállást.*
Pásztornóták.

*Igen jó meghatározás.

***Szamárhelye** — Kaba — a juhászkarám része, az északi szélnek kitéve.

***Szár** — Bugacz-Monostor — a háromszárnyú szárnyéknak egy-egy szárnya.

***Szárnyék** — Nagykunság, de egyebütt is — két nyéknek szárral való egybefoglalása a)—(b itt *a b* a két *nyék,* az összekötővonal a *szár.* Nádból alkotott korczolt alkotmány, mely a jószágot a szél ellen védi. A háromágú szárnyék a három szél irányához van alkalmazva. Kecskeméten a háromosztatú szárnyék (Kada, in litt. 1904. IX. 25.), a mikor is *a* az anyaszárnyék, mert a jószágot a K. Ny. É. széltől védi. Túrkevén a szárnyék részei: Kisfias, Mátraszárnyék, Napkeleti szárnyék, Czéhe, Czangás (Kupa in litt. 1905. II. 21.) a szárny neve itt *ág.* Lehet egyszerűen |— alakú is; újabban deszkából készül. A szárnyék védő értelmét átviszik a szűrre is, ha a tüzet a szél ellen védi; sőt a marhát védő erdőcskére is. Vö. Nyék és Sellencz.

***Szarufa** — sok helyen — a szelemen és koszorúgerendára támaszkodó födéltartó fa. L. Rakfa, Horogfa.

Szekeres ló állás — 1634., Oklsz. — „Azon vendigh fogadó haz mellet vagion egy hoszu Istálo, *szekeres Ló állas*“ tehát itt nyitott szekérszín.

***Szekrény** — Hajdúság — pásztoroknál az a kisebb-nagyobb láda, a melyben az eleséget és a czók-mókot tartják. Megvan Peszér-Adacs körül is, hol neve „láda“. Mezőkövesd.

***Szelelő** — l. Füstölő.

***Szelemen** — általánosan — háznál, kunyhónál az a gerenda vagy rúd, a mely a tető gerinczét alkotja meg. L. Uromfa.

Szelep — Mánd, Szatmár m., Nyr. 19:383, 11: 285. — háztetőalakú kunyhó, tehát olyan, mint a magyar csőszkunyhó.

Szemöldökfa — Ludashalma, Hortobágy, MNy. VIII:282. — az ajtófélfákat fölül összetartó gerenda. Arany:

Toldi pedig bément, sötét volt a [házba
Bele vágta fejét a szemöldökfába.

Szénás bódé — Ludashalma, Hortobágy, MNy. VIII:282. — a csikóstanya végéhez építve.

Szerszámfogas — általánosan — az istállóban, a melyre a szerszámot akasztják.

‡Szikrafogó — Selye, Marostorda m. — a tüzelő feletti 1·50×1 m vesszőfonat, felső oldalán megtapasztva; ez a két egymásba szögellő koszorúgerendán és emezekre átfogószerűen fektetett *szikrafogó rúdon* fekszik.

‡Szikrafogó rúd — Selye, Marostorda m. — Vö. Szikrafogó.

Szín — általánosan — nyitott istálló, pl. szekérszín, tehénszín; a közelmultban játékszín, el a szinházig.

Szoba — Ludashalma, Hortobágy, MNy. VIII:282. — a vályogból vert csikóstanyában az a lakóosztály, a hol a csikósok hálnak, holmijuk áll.

***Szolgafa** — Nádudvar — *vas-*

ból, becsapható ; a számadó megfelelő kérdésre ezt felelte: „Hát kérem, van fából való szolgafa is, e' meg vasból való; de má mink azt is csak *Szolgafának* mondjuk". Ez tehát analogonja az „ujmódi *vasból való fejfának".* Vö. gángó.

Szópa — Nyitrai palócz, Nyr. 33 : 467. — pajta; a tót *šopa,* a német Schoppen, Schupfen.

***Szoptatóketrecz** — Pusztaszentmiklós — a juhakolban; keskeny, hogy a bárány szorosan együtt legyen az anyajuhhal s így tanuljon szopni.

***Sztina**—Málnásfürdő.—*Részei belül*: 1. kirinta, 2. szűrő, 3. cseber, 4. sajtnyomtató, 5. sajtdeszkácska, 6. tűzely, 7. czépus, 8. czépusszeg, 9. üstrúd, 10. zsendiczefőzőüst, 11. vidrek, 12. ordaszűrőkalán, 13. lisztes-kalán (fából faragva), 14. tejoltó (ez is kalán), 15. karika (sajtkarika szitakéregből), 16. teknőcske, 17. ejtel, 18. savós kártya (kártyus), 19. kalántartó kosaracska, 20. sajtpócz, 21. sajtágas. *Részei kívül*: 22. kaliba, 23. kosár, 24. csereklye. Vö. Isztina.

***Sztrenga** — l. Esztrenga.

***Sztronga** — 1616. Munkácsi rend — hordozható kerítés, juhoknak, hol fejik is. L. Isztronga, Esztrenga, Sztrunga; az oláh „staul" mely azonos a régi „istal" és élő „stal" szóval. Vö. (Előtanulmányok 184.) 1554. Oklsz. *Ztronga*; 1567: *ztronga*; 1569: oues majores in *Ztronga* 1570: tempore stronga (sztrongálás idején); 1619: *ztronga.* 1621: *stronga.*

Szükségverem — l. Sír.

Tag — általánosan — egy darabban levő szántóföld (tagosításkor jutott határrész). Nagykállón, Nyr. 12 : 429., tanya is.

Talpfa — több helyen, Mtsz. — faház alapgerendája: 1683. Oklsz. „vagyon egy jó öregh uj csűr, mellyet talp fajatul foghva épitetett".

Tanórok — főleg Székelység, Mtsz. — rét kerítése, innen *Tanórok kapu,* uo. vetéskapu, faluvégi kapu, mely a falut a külső határtól elválasztja.

Tanya — általánosan — pásztoroknál a lakóhely minden járulékával. Halászoknál l. H. O., M. H. K.; tótban taňa, stán, stának. Nyr. 17 : 499. — ***Tanya** — Szeged, Pálfi-tanya — állatjai: Szarvasmarha, Ló, Sertés, Birka, Tyúk, Kacsa, Lúd, Kutya, Macska, Galamb, vadócz, a mely maga keresi eledelét.

***Tanyázni** — Bihar-Udvari — szárazmalom alatt, pásztorenyhelyeken beszélgetve időt tölteni.

Tányértartó szeg—Hortobágy, T. M. I. — a vasaló belső korczába beszúrt szegekről lógnak le a tányérok.

Tapaszos — 1638. Oklsz. — csűr, melinek oldala *tapaszos* = tehát vályoggal tapasztott.

***Targoncza** — Szeged — az a horgas, hajlott rúd, a melyre a

bográcsot és a csörgőkocsit is akasztják, hogy a vállon vihessék. Ezenkívül rudas tolókocsit is jelent.

Tehénszín — 1594. Oklsz. — „*Thehen zin, tehen zen*" tehénistálló.

***Tejes** — Szeged-Csöngöle — a juhászház hátulsó részében, mélyen leásva, hogy a tejet hűvösen tartsa. A ház belsejétől lepedő választja el.

Ték — Hol? Nyr. 12 : 528. — kerítés.

Tekintős rúdkarám — Simics — l. *rúdkarám.*

Telek — általánosan — darab föld, főleg házhely, de a ház összes melléképületeivel is. Kiskunhalason, Nyr. 15 : 429. telek = a művelés alatt álló föld és a ganaj is (teleköl = ganéjjal beken). Kutyatelek: az a hely, a hol a kutyák ganajoznak. L. Ostortelek is.

***Telelő** — Kecskemét, 1775. a juhok, gulyák telelésére szolgáló egész alkalmatosság, már a régiségben. (Előtanulmányok 360.)

Tény — Hol? Nyr. 12 : 528. — kerítés.

Tik-ój — Zsombor, Udvarhely m., Nyr. 34 : 106. — tyúkól, tyúkketrecz.

Tik-okó — Ózd, Baranya m., Nyr. 27 : 479. — tyúkakol, azaz tyúkketrecz.

Tinó-tanya — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 282. — tinógulyások hajléka.

Tonya — Csík m. Nyr. 26 : 428. — erdei major, azaz tanya; felvigyázója a tonyás.

***Topos** — Szeged, Pálfi-tanya — az ágasfa: „a szelement két topos tartja". Ormányságban, Nyr. 1 : 380., top v. tâp.

Tubus — Túrkeve, Kupa in litt. 1904. IX. 10. — vagy kunyhóverem, l. o.

Tulipintyom — Félegyháza, Nyr. 4 : 559. — kulipingyom, azaz hitvány viskó.

***Tutajra építeni** — Szeged, Pálfi-tanya — mikor a tányériczaszárat egymás mellé rakva hevederléczczel átfogják, a mi a tutajra emlékeztet. Vö. Polyvás.

***Tüzelőlyuk** — Szeged, Csöngöle — l. Füstölő.

***Tüzelő szárnyék** — Kaba — a juhászkarámnak az a része, a hol a tűzhely áll: napkeleti.

Tűzfal — Ludashalma, Hortobágy, MNy. VIII : 282. — a vályogból vert csikóstanya tető alatti homlokfala, azaz a vértelek.

***Tyúkól** — Hortobágy — nádból készített, korczczal kötött házikó, benne pár karó ülőrúdnak áttolva. — ***Tyúkól** — karczagi karámok — földbeásott gödör, ráhányt náddal fedve; a pásztortyúkászathoz való. Arra a kérdésre: — Mit tartanak ebben? felelet: — Tyúk vaot a míg tyúkunk vaot!

‡**Udor** — Székelyf. — csűrben levő gabonáshely = Odor. Tsz. 373.

***Uromfa** — Csúza — „oromfa", egyebütt szelemen. L. Kunyhófa.

***Ülőszék** — Karczag — mint a fűalja, l. azt; de lókoponya helyett széknek használva. Vö. Fűalja, Lókoponya.

***Üstök** — Somogy — a pásztorkunyhókon a kirugó fedélrész, melyet külön lábfa tart. Munkácsi szerint alán elem: coma. Ló üstöke, pásztorkunyhó üstöke, ember üstöke is.

***Vaczok** — Szeged — mélyített, sokszor fedett fekvőhelye az állatoknak; Karczagon a karám mellett a földbe ásott, fedett gödör a nyájörző kutyák számára, tyúkól is.

***Vaczoktartó** — Pusztaszentmiklós, Bihar — l. Rend.

***Vasaló** — Hortobágy — patkó- vagy körtealaprajzú, kúpos, kivájt, lópatához hasonló, fedetlen nádalkotmány, szolgafás tűzhelylyel rendesen három korczra kötve; evő- és gyalogszékekkel. A felső korczban czövekekkel, tányérok felakasztására, iszákok és zacskóknak valók. Csobolyóval, újabban ivóbádoggal. Itt gazdálkodik a „taligás". Az egész konyha, étkezőhely. Van ajtaja, ajtófél- és szemöldökfája, küszöbe, középen a tüzelőhely bodonkával a szolgafa befogadására.

Vasfazék — Hortobágy — egyértelmű a bográcscsal.

Vége — Ludashalma, Hortobágy, MNy. VIII: 282. — a vályogból vert csikóstanya oldalfalait bezáró két vályogfal.

Verem — Munkácsi — alán elem: fona, crypta = gödör, barlang, verem, sírgödör. Borsod-Ostoroson az a hegyoldal, a a melybe barlanglakások mélyednek, a *Verempart.* Veremfajták Túrkevén: tubus v. kunyhóverem; sír- vagy szükségv., kút-, nyúl-, kígyóverem és veremház.

Veremház — Túrkeve, Kupa in litt. 1904. V. 17. — a földbe vájt verem, lakásul szolgál: teteje a föld (szemben a putrival, a melynek /\ teteje van). Keletre dülő dombokba vájják. Tartozéka gyakran a nyék is. A veremház lejárata: hágcsó.

***Veröm** — Szeged, Pálfi-tanya — putriszerű alkotmány termények tartására.

Villáncs — Székelység, Nyr. 2: 472. és Mtsz. — éjjeli pásztortűz.

Villáncsol — Mtsz. — pislog a tűz, halványan világít a reves fa.

Vizesbádog — Hortobágy, T. M. I. — újkori, régentén híres túri cserépkorsó csecses füllel, leginkább pedig mázatlan cserépkorsó, mely hűvösen tartotta a vizet; ú. n. vászonkorsó.

***Záp** — Hatod, Háromszék m. — v. libitárus zápja. Vö. Libitárus.

Zehána — Háromszék m., Nyr. 23: 535. — juhhúsvágó szín (különben zsírjából kifőzött kecskehús is).

Zemljanka — Simics — a halom lejtőjébe ásott földalatti putri

(kirgizeknél); az orosz szó, földben levő lakást jelent.

***Zsombó** — Kiskunhalas — kiszárított zsombék, pásztorok ülőkéje; gyalogszék helyett; a Hajduság némely helyén is.

Eszköz, ruha.

Acskó — Alföld — tulajdonképpen zacskó. A szó úgy keletkezett, hogy „*a z*acskó" „*az* acskó" lett éppen, mint a zászló-ászló. L. Bacskó.

***Aczél** — széltében — a mivel a pásztor a kován tüzet csihol a taplóba.

‡**Arasz** — Ver. 73. — *Palmus*. *Mérték.

Arzsak — Csallóköz — dorong, megarzsakolni: megverni. Nyr. 1:231.

Átalvető — Zilah — középen nyitott s ott vállra függesztett tarisznya, melynek egyik ága elül, másik hátul csüng. *Lovon, szamáron a háton átvetve kétoldalt lóg le. Nyr. 14:286.

Babó — Udvarhely m. — juhszőrből készített lomos utazópokrócz. Fehér v. szürke. Nyr. 17:432.

Bacskó — Szolnokdoboka m. — zacskó. Nyr. 11:188.

***Bajszolóvas** — nyeles karimavas, melylyel az ökör orrára fekete festéket nyomtak, hogy a felhajtott gulya „jól fessen". Kecskemét, Kada Elek.

Báránysuba — Oklsz. — 1523: Vestes pergamal et Baran suba. Orsz. lvt. d. 26—312.

Baszárka — Közép-Baranya — vászontarisznya, szíjtartón. Tsz. Nyr. 2:236.

‡**Bityikós bot** — Székelyf., Marosszék — bunkós bot. (Bityikó = butikó: bütyök, bog. Átvitt értelemben: a *dolog bityikója* = a dolog nehéz része, nehéz oldala).

‡**Bojász** — Orosháza; Pocsaj, Bihar m., Mtsz. I:151. — kutat, keres, tarlóz.

Borjú-czövek — Hortobágy, T. M., MNy. VIII:283. — fejéskor ehhez kötik a borjút, míg az anyját fejik. *Ui. Bugacz-Monostoron is.

***Bot** — Lengyeltóti — a pásztorbot mindig görbe, mert ez, elhajítva, nem megyen „bökőre", tehát nem tesz kárt a marhában; az egyenes bökőre megy. Hortobágy, T. M., MNy. VIII:283.

‡**Botóka** — Lóvész, Csík m. — A legkeményebb fa görcsös részéből készített verő.

***Bökőre** — Lengyeltóti — menni, t. i. az elhajtott pásztorbot, ha egyenes; l. Bot.

‡**Börczül** — Vas m., Mtsz. I: 181. — botot úgy hajít el, hogy a földet a végeivel váltakozólag érintve bukfenczezzék.

‡**Butyikos bot** — Székelyf., Mtsz. I:204. — bunkós bot. (Főként a pásztorok botját hívják így.)

⁑**Bürök, bürög** — Szeged, Bihar m., Mtsz. I : 208. — burok.

⁑**Csáfér** — Kiskanizsa, Zala m., Mtsz. I : 256. — furkós bot.

Csahol — Gyöngyös — kohából tüzet csihol. Nyr. 2 : 180.

⁑**Csapáng** — Szatmár m., Mtsz. I : 268. — nagy bot, rudacska.

Csapópénz — Csíkszentdomokos — borravaló kocsisnak. Az ostor csapójától. Nyr. 32 : 325.

Csaptatu — Hetés, Zala m. — csaptató. Karvastagságú két-két és fél m. hosszú, többnyire gyertyánfarúd. Kötelet v. lánczot szorítanak vele. Nyr. 19 : 142.

Csatóka — Gyergyó-Ditró — sallang, fityegő, appendix. Nyr. 12 : 281.

Csató-patóka — Csíkszentdomokos — apró szerszám. Nyr. 32 : 325.

⁑**Csehel** — Székelyf., Mtsz. I. 281. — csihol = aczél és kovával.

***Csihar** — Vas m. — nagy bot. Nyr. 30 : 99.

Csihol — Nagybánya, Szatmár m. — aczél- s kovával való tűzgerjesztés míveletének elnevezése. Nyr. 13 : 578.

Csikós-czövek — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 283.

Csikósnyereg — T. M., MNy. VIII : 283. — kápa nélkül, *pricscsel* (pokróczdarab), erről két *szíj* és egy-egy *kengyelvas* lóg le. A prics katonaműszó.

***Csillagos bicska** — Debreczen, illetőleg Hortobágy — ipari készítmény, becsapható késsel és reteszesen hozzáilleszthető, szintén becsapható villával. Nyelét berakott ékes rézcsillagok ékesítik s két fajtája van: *farvillás,* ha a villa a nyél végéről és *oldalvillás,* ha oldalról van bereteszelve.

Csinetér — Csík m. — egy feketés kovaféle kő, melyet jó kova hiányában tűzütésre használnak. Nyr. 10 : 227. ⁑Csíkszentgyörgy, Mtsz. I : 322.

***Csippel-czuppal** — Somogy m. — apránként.

⁑**Csontika** — 1. Őrség, Zalaszentgyörgyvölgye — pipagyujtó fácska v. vékony fenyőszilánk. 2. Göcsej, Őrség, Ormányság, Mtsz. I : 343. fenyű-fáklyának el nem égett maradékrésze.

Csöngetyű — általánosan — kis harang; rendesen ifjú állatokra kötik, díszül.

Csuha — Nógrád m. — szűr, melynek mindkét ujja be van varrva; *innen a kérdés: „Mi van a csuhújban?“ Nyr. 6 : 273.

⁑**Csuklya** — a szűrnek hegyes, fejrehúzható gallérja; a pakulárok néha eleségöket is hordozzák benne. Kézdiszéki szó. *Cucullus,* Balatonmell. Szűr, Székely szó, Tsz. 78.

***Csusza** — Szeged — a magyar pásztorbocskor, onnan, mert a füvön való járástól talpa nagyon símává lesz és csúszik.

Csüszö — Patóháza, Szatmár m. — oldal bőrtarisznya az oláhoknál. Nyr. 18 : 431.

***Czedele** — Háromszék m., Zeke, Csík m., Szokmán, Gyergyó — durva gyapjúszövetből, czondrából készült, térdigérő felöltő vagy szűr (= szűrkankó, H. O.). A czedele a tót ceğidlo = szűrő, mely nemezből való, tarisznyának is szolgál. Tsz. 84.

***Czelőke** — Vas m. — rövid, vastag bot. Nyr. 30 : 99. Veszprémben furkósbot, fütykös. Nyr. 5 : 330.

Czepőlék — Győr m. — czelőke. Nyr. 8 : 522.

Czihol — l. Csihol.

Czirka — Nyitra m., Nyr. 28 : 496. — gyujtó. Tót jövevényszó: *sirka* = gyujtó (*síra* kénből). Nyr. 33 : 562.

Czojta — Kiskunhalas — rúd, nehéz bot. Nyr. 15 : 189.

Czókmók — általánosan — a pásztorember mindenféle apróbb tulajdona.

Czondra — Székelység — czondra nemezből készült zeke. A Nyr. magyarázata: gatya, tévedés. Nyr. 2 : 426.

Daku — Nagykunság — ködmön. Nyr. 16 : 236. *Daku,* Szegeden sárgára festett gyermekfelöltő, báránybőrből. Nyr. 2 : 43. *Dóka,* Tsz., rövid ködmen, *Dokány,* Csallóköz, kabát, Nyr. 1 : 123.

***Dakúködmen** — Kiskunhalas — irhaködmen. A „*ködmen*" csak derékig ért, de ezt már nem viselik s újabban *daku* v. *ködmen* mindegy. Nyr. 14 : 476.

***Dallos** — Szentes, Mtsz. I : 383. — (tréf.) suba.

***Dederúja** — Szentes, Mtsz. I : 389. — (tréf.) suba.

***Derékra való** — Hortobágy — mellény.

***Dészü** — Hatod, Háromszék m. — pásztortüszö.

***Dob** — Felső-Lok, Csík m., csángó — fatörzs. Vö. Karosszék.

Dobó — Kopács, Drávamell. — két drb. faabrincs, mely félkörben van összehajlítva s a kettő egymáshoz mintegy 20 cm-nyire összekötve és ritkán behálózva zsineggel; *ezzel hordanak szalmát a marhák és lovak alá.* Nyr. 16 : 284.

***Dohányzacskó** — Nagy-Gécz, Szatmár m. — macskabőr, szépen sallangozva. A gulyás — talán babonából — semmi áron sem adta.

***Dorozmás** — Somogy — érdes.

***Eevádúnyi** — Somogy — elvállalni.

***Ercze-purczája** — Somogy — csínja-bínja.

Evőszék — általánosan — a cserénynél és a vasalónál nagyobb négylábú szék, kerek lyukkal, a melybe a bográcsot evéskor beállítják.

***Fejes-bocskor** — Csongrád; Mtsz. I: 558. — lábszárig szíjas bocskor.

Fejőzsombó — Kecskemét — ha a fejőjuhász szék helyett zsombékot használ.

Fëlkőtés — Csíkszentdomokos a csizma torka. Nyr. 32 : 325.

***Fésűtartó** — Szeged, Pálfitanya — egy darab lófark az ajtófélfához szegezve. Ebbe vágják belé használat után a fésűt. Igazi lovasnomád „toilette“.

Foglantyú — Székelyf. — a késen és aczélon olyan fogantyú, melynél fogva szíjra lehet kötni. Nyr. 25 : 46.

Fűaj — E. I., Hortobágy — fejalja = párna, de a pásztornál deszka is.

Fűzőtű — Barkóság, Borsod m. — gatyamadzaghúzó, a *disznó* hátulsó lábszárcsontjának a kötőcsontjából (szárkapocs) készül. A kötőcsontot símára tisztítják, csiszolják, egyik végén kissé meghegyezik, másik végén pedig hosszúkás lyukat vágnak rajta. Komoróczy Miklós in litt.

***Gajló** — Túrkeve — régi, már kiveszett csikószerszám; bot, a végén vaskarikával, a nyeregből való, tereléskor az elhajított bot fölszedésére való csikósszerszám.

Gajmó — Hont m. — gamó, kamó. *Juhászbot. Nyr. 6 : 182.

Gamó — Hajdú-Szoboszló — juhászbot. Nyr. 27 : 43.

Ganaj — Oklsz. — Excrementum. 1544 : Az ganeit az uduarrol kiuitték. 1594 : Az zeoleo boitas es ganey nekẅl szẅkös.

Ganajhányó villa — Oklsz. — 1587 : Ganey haño was wella.

Garagulya — Bőny, Győr m. — 1·5 m hosszú egyenes rúd, melynek két végén levő két horogra két vedret akasztanak s vállon visznek vele vizet. Nyr. 16 : 144.

Gatyamadzag — T. S. — czifra, a pásztoroknál a jegykendő mellett az eljegyzés jele volt.

***Gémvilla** — Túrkeve, Ecsegpuszta — a kanalasgém csőrének alsó kávájából való; evésnél használatos villa.

Guba — Oklsz. — 1387 : Vnum burum (?) quod wlgo *Guba* dicitur. 1440 : Quatuor Stamina lane wlgo *negregguba.* 1496 : Induto super se quodam Buro wlgo *Ghwba.* 1528 : Ad vestem *gwba.* 1548 : Eg̀ *gwba.* Hosszú júhszőrből készül ma is. — **Guba** — ruhanévről vett személy- v. helynév, Árpádkori oklevelekben. L. Malonyay, Bud. Hirl. 1908., VIII. 29.

Gulyás pásztori — Kecskemét, XVI., XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 90. — bot. *Mindig meggyfa, mert kérge szép piros.

Gúnya — általánosan a pásztorember ruházata. — ***Gúnya** — Nagyszalonta — pásztoroké: Lékri (rekli), Szűr, rajta szűrcsat, szűrszíj, Kapnis csizma,

Gatya, ezen korcz, Ümög, Kalap. „Kapni“ az orrán külön burok, a német Kappe. — Bugacz. T. M. I., ruha.

Gunyacz — T.-Becse — parasztszűr. Nyr. 9 : 92.

Gurgula — Székelység — fasótartó. Nyr. 2 : 427.

Gyalogszék — általánosan — kis négylábú székek, evéskor használják.

⁑**Gyapjú** — Ver. 53. — *Lana.* Német: Woll; Dalmát: Vuna.

⁑**Gyékény** (Gykiny) — Ver. 101. — *Storea.* Német: Decken, Matzen; Dalmát Sztura. — **Gyékény** Ver. 105. — *Teges.* Német: Decken.

Gyolcs — Oklsz. — 1303: „Deinde uadit ad Mezeuteluk et postea transit lacum qui dicitur Malechua *golchu*“. 1400: „Aquam que vocatur *Ergyolch.* Tovább 1421: *wygyolch,* 1426: *Kevesgyolch.* Ezenkívül: „Kylsew*gyolch*fenek, Gyochfenek“.

⁑**Gyujtószálka** — Hatod, Háromszék m. — gyufa. Nedves időben járja még az *aczél, kova és tapló* is.

***Gyűrűcseszár** — Szeged — parasztpipába való, hitvány feketegyűrűbokorból való pipaszár.

***Hajasbot** — Kecskemét — rendesen furkós, meggyfabot, melynek kérge szépen megpirosodik.

Hajintóbot — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 283. — vö. hajítóbot.

Hajítóbot — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 283. — hajítófa. Vö. Hajintóbot.

Hajítófa — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 283. — vö. hajítóbot, hajintóbot. „Mingyán meghajítófázlak, ha szót nem fogaczcz“.

Harang — Alföld általánosan — a kolomp, csöngetyű.

Harangos — általánosan — l. Kolompos.

Háti bőr — Oklsz. — A Mtsz. szerint „kanászok juhbőrkaczagánya“, a melyet a szűr alatt arra fordítanak, a merről a szél fuj. 1759: Háti bőrt lopott el. Debreczeni jegyzőkönyv, NyK. XXVI : 337. A háti bőr ma is él, szél ellen szolgál. Ismerte Tóth Béla.

Hát suba — Oklsz. — 1555: Haat swba Maal swba, *a málból készült.

***Heszekusza** — Somogy m. — tarka-barka.

***Husáng** — több a botnál, kevesebb a rúdnál.

Hütykösbot — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 283. — fogóján dúdorodás.

Ing váltság — Oklsz. — 1545: Czani vramnak *imeg* valczagatol attam.

Irhássuba — általánosan — kidolgozott báránybőrből varrott, szőrös felső.

Iszák — Kiskunhalas — egészben (végigmetszetlen) lehúzott birkabőr, melyet a pásztorok különféle eleség eltartására használnak. Nyr. 15 : 142.

Ivóharang — általánosan — pohárrá alakított kolomp.

Ivótülök — Hortobágy — tehénszarvból alakítva, hosszú szíjon lógva, merítésre való.

***Juhászati eszközök** — Hatod, Háromszék m. — *Ordás kalán, Szűrő szita, Juhnyíró olló* (fogója *foncsikával* van körültekerve). — Selye — Maros-Torda m. — juhászat eszköze: Káva, Sajtkáva, Savós cseber, Kártya, Ordafőző üst, Ordás kalán, Puiszkafőző fazék, Puiszkakeverő fa.

***Juhászkampó** — Túl a Dunán — a barkóczafa ága; nagyon fényesre kopik.

***Kajmó** — horgasvégű bot, minővel a bárányokat kifogják. Beke gyűjt. Tsz. 184.

Kákó — Túrkeve — görbe fahorog, melyre a dohánypórékát szárítás végett kötözik. Szeged táján *kuka*. Nyr. 3 : 472.

Kalafinta — Székelység — boronahorog, az az eszköz, melylyel a boronát a vonómarhák után akasztják (a Nyárád alsó völgyében; Háromszékben azt mondják, a kit meg akarnak verni: megkalafintázlak). Nyr. 8 : 474.

***Kalános** — Hatod, Háromszék m. — kalán- és ordamérőkupakészítők.

***Kalántartó** — Málnásfürdő — kosaracska, benne evőeszközök, kés, pléhkanál, evő fakanál stb. állanak. Ordaszűrő kalán, lisztes kalán, tejoltó kalán — a falra vannak akasztva.

***Kalézó(l)** — Somogy m. — lót-fut.

***Kampó** — Karczag — juhászbot, rajta vas, réz, néha pakfong kampó, arra való, hogy a juhász a juhot a hátulsó lábánál fogva „kifoghassa". Botja legtöbbször válogatott, göcsös somfa. A *pedum* őse. — **Kampó** — Nádudvar — juhászbot, van: Kampója, Horga, Köpüje, Botja, Karikája. — **Kampó** — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 283. — Részei: Nyele, Köpüje, Kankalikja. *A püspökpálcza ettől vette eredetét.

***Karosszék** — Felső-Lok, Csík m. — csángó, két oldalkarral, egy *dob*ból, fatörzsből úgy kifaragva, hogy külső részén alól és oldalkarjain a kéreg is rajta van hagyva; a négy láb bele van ékelve. Egy ember számára való. *Kiokoskodva. — **Karosszék v. szék** — Lóvész, Csík m. — elől két, hátúl egy lábbal. Egy drb természetesen görbült faderékból faragva. Ülőkéje kisimítva, alsó és hátsó lapja kérgesen hagyva. *Kiokoskodva.

***Kásakavaró** — Túrkeve, Ecsegpuszta — püspöki pedum, pásztorbotalakú, jó arasznyi hosszúságú vasszerszám, a kása kavarásához való. A kavarórész lapos, a másik vége füles; szára kisujjnyi vastagságú, csavart.

Kasziba — Lz. — kaszáslábú ().

Katyus — Lz. — kerge, bolond

(mente captus). *Minduntalan zökken az elméje.

***Kavaró** — Bugacz-Monostor tarhonyakavarásra való, ékesen faragott, lapiczkás fa; fogóvégén oly ékítménynyel, hogy a bogrács fülére akasztható.

Kecskeláb — Oklsz. — 1549: Ferramentum, uulgo *kechkelab vasalás* = *hasított végű, mint a kecske körme.

Kent bot — Szentes — az alföldi pásztornép félelmetes ütőszerszáma. Így készül: leginkább erős meggyfa-hajtást embermagasságú, egyenes botnak vágta a pásztor, rajta hagyva héját is. Ezt mindennap megkente hájjal vagy zsírral s napra tette. E kenést addig folytatta, míg a bot zsírral teljesen át nem szívódott. Nem tört, nehéz, hajlékony és felfogta a kard- v. baltavágást is. Nyr. 2 : 137.

Késség — Alföld — pipára s egyéb kis eszközre mondják, ha egybe van foglalva. Nyr. 4 : 329.

Kesze — Csúza, Baranya m. — lapos, hajlított vas, fanyéllel; kéményvakaró formájára. A válú fenekét tisztítják vele Nyr. 18:237.

***Készség** — pásztor tűziszerszámtartója.

Ketrán — Tatrangi csángók, Erdély — gyufa. Nyr. 2 : 477.

Kircséj — Hétfalu, Brassó m. — vas-ék. Nyr. 21 : 528.

Kiszarvaz — Oklsz. — 1754: Az első rendbeli Incattus tavaly is *kiszarvaztatott,* kicsapattatott paráznaságáért, mindazáltal bejött a városba. Debreczeni Jegyzők, NyK. XXVI.

Kittel — Oklsz. — zwillich. 1522: Pastori porcorum V vlnis kyttel = vászonkabát.

***Koha** — Békés — kova; már csak késfenésre szolgált; tüzet „masinával" gerjesztettek.

Kolomp — Bugacz, T. M. I. — nagykolomp, harang, csengő, csengetyű: mind kisebbedő sor. L. Harang.

Kolompos — ált. — az az állat, a mely a kolompot viseli s evvel vezérli a nyájat, ménest stb. az emberről, a ki a rosszban elől jár.

Koloncz — ált. — a kutya nyakára kötött, néha faragott fa, mely a futásban gátolja. Mintha a német Klotztól eredne, mert tényleg a „német világban" 1850 körül lett kötelezővé.

Kondít — Oklsz. — 1423: Clemente *Kondoytho* = „kondító Kelemen", ergo: ostoros.

Kopis — Ormánság — görbe bot. Nyr. 2 : 137.

Kostök — ált. — a kos testiculusbőréből készített dohánytartó.

Kotak — Szentes — tűziszerszám. Nyr. 6 : 232.

***Kova** — széltibe — tűzkő. Ui. Tsz. 118.

Körömvas — a kovácsok, kőfaragók, kőfejtők bizonyos vaseszköze. Hol? és mire való? Nyr. 4 : 192.

*Kuka — Dárda — juhászkampó.

Kuna — Udvarhely m. — kicsi aczél. Nyr. 8 : 471.

Kutyivátor — Nyitra-Bodok, palócz — lókapa. Nyr. 33 : 465.

Kürtős — Oklsz. — 1683: Egy kürtős sütő kemencze (= kéményes H. O.).

Lábító — Oklsz. — 1435: Versus dictam possessionem Zekelhyd usque Mak*labitho* (hágcsó). Károlyi Oklvt. II. 163.

Lapiczka — Pannonhalma — lapátalakú keverőfa. Nyr. 12 : 187

*Lapittó deszka — Lóvész, Csík m. — tésztalapitásra. Erre teszik ki a megfőtt puliszkát is.

Lazsnak — Kunszentmiklós — oly takaró, melyet a birkák kisebbzett vagy csupasz hátára alkalmaznak. *Régente a teher leborítására való takaró. Nyr. 15:47.

Lel be! — Heves m., NyFüz. 16. sz. 50. — a tyúkokat e szavakkal terelik az ólba pásztorék is.

*Macsuka — Székelyf. Tsz. 247. — bunkó. Macsukás, matyuka bot, különösen a pásztoroké. Marosszék, s általán a Székelyföldön; de *oláh* eredetű lesz.

*Mágicsa — Somogy m. — támaszték.

Magyar bűr — E. I. Hortobágy — a szamár tergenyéje alá tartozik; juhbőr.

*Mast — Somogy m. — most.

*Megrögzült — Somogy m. — megzabált.

*Merekje — Szilágyság — szalmát vagy szénát rakó rúd magas kazlaknál.

*Mericskő — Karancsalja — szépen, sokszor díszesen faragott ivóedények fából, sok alakú fülekkel, melyet a pásztorok a tarisznyán viselnek.

Nyilpuska, nyilvessző — Pálfa, Kemenesalja — gyermekjáték. Nyilván az ősi lövőszerszám leszármazottja. Nyr. 30 : 534.

Océl — Mezőszilvás, mezőségi oláh — acél. *Tótul: ocel. Nyr. 37 : 221.

Pányva — Oklsz. — 1532: Pro nygh et *ponwa.* 1544: Kethewfek *Pannyua* Tanistra. 1545: Az louaknak *pańuanak* estrangokat. 1552: Pro nygh et *panwa* dati sunt estrang zal tres. Hosszú kötél, lovat kiczövekelő, kifogókötél.

*Parittya — Ver. 40. — *Funda*; olasz: Tromba; német: Sling, *Schleuder; dalmát: Prachia.

*Pásztor felszerelése — Hatod, Háromszék m. — dészű = tüsző, tubákos zacskó = dohányzacskó.

Pásztorszűr — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 237. — Van: nyaka, gallérja, ajja, ujjai, rózsája több: színes czifra varratok, gombja: a rózsák szélére varrt, ötkoronás nagyságú színes diszítő szövetdarabka szíjja és ennek csattja.

Pĕcĕk — Csíkszentdomokos — csatt nyelve. Nyr. 32 : 328.

Pemét — Szt.-Gál, Veszprém m. — pemet; szénvonópemét helyett: szényvonó. Nyr. 2 : 185.

⁑**Póráz** — Ver. 120. — dalmát: Povraz, *német: Strick, magyar: kötél.

Pörgő — Bugacz, T. M. I. — a disznó nyakán kis kolomp.

Pörtet — Hegyhát — botot, mikor valaki eldobja s az forogva repül. Nyr. 1 : 467.

⁑**Puliszkaszelő** — Lóvész, Csík m. — részei: czérna, *csapócska* hámozott vesszőből egyenletesen hajlítva, íjforma.

***Rácsiholni** — Szeged táján — a pipára = rágyujtani aczél, kova taplóval. Lótolvajoknál: belopakodni sötét éjjel a lovak közé, hogy a lovak a hirtelen villanó fénytől megriadjanak, zavart támasztva, a lókötőnek az elkötést megkönnyítsék.

Rénfa — Zenta — kétlábú fogas, húsfelakasztásra. Nyr. 38 : 142.

Rĕngő — Zemplén m. — vászonból vagy lepedőből hevenyészett bölcső, melyben a gyermeket a mezőn ringálják. Nyr. 4 : 522.

Saru — a régiségben — szárral bíró lábbeli = csizma.

***Sikolyáz** — Somogy — sikoltoz.

***Soláta** — Somogy — saláta.

⁑**Solya** — Ver. 93. — *Sandalium.* *Sandale, bocskor, saru.

⁑**Sótartó** — Lóvész, Csík m. — egy darab keményfából vájva.

Suba — Toga pellita. Bőrsuba. 1290 óta gyakori.

Subapénz — Oklsz. — 1588: Minden iobbagi ad *suba penzt* denar 4½.

Sujokbot — Zilah — nagy fabunkó, mivel a fejsze fokát ütik fahasításkor. Nyr. 28 : 232.

***Svečka** — Dárda — csörgős pásztorbot, magyar csikós kezében is e név alatt.

⁑**Szarva** — Kemenesalja, Tsz. 341. — puskapor-tartó.

Szeges örv — ált. — kovácsolt, hosszútüskés örv a komondor nyakára, hogy a farkas harapásától védje.

⁑**Szék** — Lóvész, Csík m. — Göcsös fenyőgerenda-végből hasítva. Ülőlapja síma, alsó része kérges marad. Négy lába van.

⁑**Szenes** — Baranya m., Tsz. 344. — kis, négyszegű erszény, pipások tűzszerszám-tartója. L. Készség.

⁑**Szénszító** — Székelyf., Tsz. 344. — vaskalán (a szénkezeléshez).

⁑**Szer** — Székelyf., Tsz. 345. — rend, sor. „Se szere, se száma“ = rendetlenül és sokszor. „Rétad van a szer“ = rajtad van a sor, te következel. *A *szer* sokértelmű; de alapjában sorrendet jelent és

egymásutánt is, járt vele a *szer-rovás*, mely kimutatta, ki rótta le a reáeső részt? Így, ha nem volt pásztor, a gazdák *szerre* őrizték a csordát, csürhét, lovat, vagyis megállapodtak, mikor és ki, s milyen sorrendben végzi az őrzést: ez volt a *szerre őrzés.*

‡**Szer** — Székelyf., Tsz. 345. — eszköz, műszer, szerszám. *A gyógyító s mérges szer is.

***Szíkikova** — Karczag — l. Terméskova. Leginkább a szíkeken legeltető juhászok találják záporesők után, melyek e kovaszilánkokat kimossák. A pásztorok erősen hiszik, hogy ott teremnek. Sok a paleolith-szilánk, nyílhegy körte.

***Szikraverő** — Erdély — a tűziszerszám aczélja.

Sziószék — Ormánság — faragószék. Nyr. 9 : 285.

‡**Szívanó** — Bodrogköz, Tsz. 348. — szénvonó.

Szurka-piszka — Barkóság, Borsod m. — pipaszurkáló a lúd sarkantyújából (kulcscsont), vagy süldődisznó lábszárának kötőcsontjából (szárkapocs). Komoróczy Miklós in litt.

‡**Szürű** = *szerű* — Pápa vid., Tsz. 354.

***Szüvés** — Peszér-Adács — a bocskor fejvarrata.

***Taka** — Avas, Szatmár — két karó között madzagon függő jávorfadeszka — 1 m hosszú —, melyet a kotisokkal vernek, hogy a vadat a szántóföldtől távoltartsák. Oláhok mondták be. Vö. *Kótis*, a taka — hangfestő. A lovas katonáknál is dívik, bizonyos műveletek jelezésére.

Tanyisztra — tarisznya, már 1544-ben. L. Pányva alatt.

‡**Tapló** — Ver. 38. — *Fomentum.*

***Tavalidén** — Somogy — taval ilyenkor.

***Telekes bocskor** — sok helyen — mely hosszú, a lábszár körül tekert szíjjal volt felkötve. Pásztorviselet.

Tergenye — Alföld — a szamár nyerge, nincs kápája, hanem szarva van.

***Terméskova** — Kunság — a szíki pásztorságnál a tűzkő, mely rendesen praehistorikus kovaszilánk vagy nyílhegy s a melyről a pásztor hiszi, hogy a szíken terem. Eső után szedik. A pásztorok ezt kovának használják. Vö. Szíkikova.

Tetű v. bóha — Győr vidék — kis ék. Nyr. 5 : 522.

Tisztás — Alföld — a szalonnának való tiszta vászonzacskó.

‡**Tobzás** — Kemenesalja, Tsz. 365. — mellékék.

Topló — palóczoknál — tapló. Nyr. 32 : 347.

Törlő szűr — Oklsz. — pannus detersorius. 1524: Grisium pro tergendis equis wlgo *thewrlew zewrnek.* 1528: Wlgo *therlew zer* equis. *Therlew zewr* circa equos. 1552: Pro *therleo zwr* dedimus vnam vlnam grisli.

Török — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 473. — árforma, de ennél nagyobb szerszám; tengerit irdalnak vele morzsoláskor. *Függelékcsont, bőrvarrásnál lyukak tágítására való.

⁑Tubákos zacskó — Hatod, Háromszék m. — dohányzacskó. *A Királyhágón innen a tubák dohánypor, melyet az orrba tömtek.

***Tükörfa** — Zala, Somogy — kerek vagy négyszögletű, széttolható vagy nyitható, szépen faragott és sokszor művészi díszítésű pásztorszerszám, az egyik felében tükör, a másikban lapos vájás bajuszpedrővel. Ornamentikailag, de különben is rendkívül fontos pásztorkészítmény.

Tüszkü — Veszprém — tűzkő, kova. Nyr. 2 : 135.

Tűzköves — Tokod, Esztergom m., 1881-ben — dűlő neve. Nyr. 35 : 238.

Tűzszőr — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 474. — kis zacskó, melyben az aczél, koha, tapló áll. Vö. Készség.

Tűzütő szerszám — Oklsz. — chalybs. 1544 : Uöttem az utra eǵ *tűz ütő* szerszamot.

Tűzvas, tűzvasz — moldvai csángó — aczéldarab a kova mellé. Nyr. 30 : 173, 177.

Tyz ythe kw — Kolozsv. glossz., 1577. — silex Z³. Tűz ütő kő. Nyr. 36 : 66.

Ugarkő — Nagyszalonta — a kova, tűzkő, ha kiássák vagy kiszántják; rendesen őskori.

***Ümög** — Somogy m. — ing.

⁑Vakaró — Ver. 101. — *Strigiles.* Dalmát: cseszadlo.

Vanna — Oklsz. — alveus. 1596: Wreos *wanna.* 1619: Boronza egy korczos *vannaval.*

Vasbíkó — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 284. — vasbéklyó.

⁑Vaskalán — Székelyf. — vaslapát, melylyel az égő szenet, forró hamut stb. kezelik.

Vassikoltyú — Oklsz. — 1520 körül *Waschykoltho* Vehiculum cordam. Nógrád m. 1566: Egy *was chykothe.* Nagykanizsa. 1567: Was *chykotho.* 1568: Stimuli ferrei *Was chykoto.* Ónod. Vinculum ferreum catenarium temonum. *A téslakapcsolásra való.

⁑Vonyigó — Kállay-gyűjtemény — vonyogó, Balatonmell., szénát vagy szalmát, a kazalból húzó kampós vas. Tsz. 388. A székelyföldön régebben ez az eszköz fából volt készítve.

Zacskó — általánosan — leginkább dohány és száraz eleség tartására. Vö. Acskó, Bacskó.

⁑Zar — Schl. sz. j. — szár, croceus.

Zeenwono — Kolozsv. glossz., 1577. rutabulum y_1. Nyr. 36 : 71.

Zsírbasült — Tiszaujlak, Ugocsa m. — fütykös bunkós bot, zsírral kezelve, hogy szíjjas legyen. Nyr. 27 : 383.

Ostor, ustor.

***Babka** — Ivád — a karikás ustor része; tót elem.

Bakló — Egerszeg, Malonyay — a kocsisostor, talán, mert bakról hajtanak vele.

Bakos — Abauj, Ung, Zemplén m., Nyr. 17 : 243. — hosszú ostor, melylyel a négyes fogatot hajtják bakról; kenderből készült és „kulimázzal“ jól kikenik. (Kotaj és Demecser, Nyr. 28 : 123., rövidnyelű, vékonyvasú fokos.) Vö. Bakos-ostor.

Bakos-ostor — Abauj, Ung, Zemplén m., Nyr. 17 : 273., Gömör m., Nyr. 17 : 136. — hosszú ostor, melylyel a négyesfogatot bakról hajtják = bakos-ostor. ‡Szürnyeg, Zemplén m., Utsz.

Biszuszka — Moldvai csángó — ostor. Nyr. 30 : 171.

***Bojt** — Nagygécz, Szatmár m., Hortobágy (T. M.) MNy. VIII : 283. — a *suhogó* az ostor végén.

Bokor — l. Pillangó.

Csandarit — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 325. — cserdít (ostort v. ostorral.).

***Csapó** — Hortobágyon és általánosan — a karikás ostorvége, rendesen lószőr; ez csördít vagy kondít. Mtsz. szerint van kendercsapó, selyemcsapó, bőrcsapó. (Kösd az ostor végére a patkószeget.) Vö. Sudár, Sugár.

Csápolni — Szabolcs m., Nyr. 33 : 364., Tokaj Hegyalja, Nyr. 23 : 288., Nagykunság, Nyr. 16 : 191., ‡Szilágyság — az ostorral csapkodni, hadonászni.

Cserdíteni — Nagykunság, Nyr. 16 : 191., Nagykálló, Nyr. 12 : 430., Rimaszombat, Mtsz. sok helyen — az ostorral pattantani.

Cserget — Debreczen, Nyr. 7 : 137. — a csordás ostorával pattog.

Csundi — Fehér m., Nyr. 9 : 284., Veszprém m., Nyr. 5 : 330. — rövidnyelű kanászostor.

Csűrcsavarintó — Pápa, Veszprém m., Nagykőrös, Nyr. 21 : 95., 141. — ostorjáték.

***Czifraság** — Mezőkövesd — az ostor czifrasága = apró sallangjai.

***Czímeres** — Hortobágy, de másutt is — derék, rangos p. o. czímeres nád; de czímeres ostor is, a melyik ékesebb. Nádudvaron: az ostor czímere. Czímeres ökör.

***Derék** — Puszta-Szanda, Nógrád m., Nyr. 33 : 303. — az ostor dereka. L. o.

Durgat — Csúza, Baranya m., Nyr. 18 : 94. — ostorral pattog. Hangutánzó.

Estáp — Dobronak, Hetés, Nyr. 15 : 190., 2 : 44. — ostor v. vessző: „majd megestápollak“ = megraklak ostorral.

Eszten — Székelység, Nyr. 14 : 47. — ökörhajtó vessző, ha végén tű v. szeg van : szömös eszten.

***Fej** — Hortobágy — a karikásnyél feje, a hol a telek ízül

Foganték — Balatonmellék, Jankó — az ostor nyelének fogóvége.

Fogó — Balatonmell., Jankó — az ostor nyelének fogóvége.

***Fogóvég** — sok helyen — az ostor nyelének alsó része, a hol megfogják.

***Fonós** — Hortobágy — karikás vagy nehéz ustor: Apró fonás 12 ágra. Kígyóhát 16, 18—24-ig. Egyszerű 8 ág.

***Forgó** — l. Rézforgó.

***Forgó karika** — széltibe — vasból vagy rézből, arra való, hogy a karikás ne csavarodjék. Vö. Rézforgó.

***Fűzni** — Karczag — fonni értelmében: „Megfűzöm a sallangszíjat kígyóhátra". L. Sallangszíj.

***Gomb** — Pusztaszanda — hurkolt csomó az ostoron.

***Hadaró** — Mezőkövesd — a karikáson az ostor vastag töve; oly viszonyban van a nyéllel, mint a cséplő hadarója a cséppel.

***Hadarótelke** — Mezőkövesd — a karikásnak, a mely a nyélhez köti.

***Hasi** — H.-Böszörmény — a hasról való, nyersen kikészített bőr, melyből az ostorfonáshoz szükséges szíjak kerülnek.

***Hegy** — általánosan — az ostor hegye = vékony vége.

***Högyi** — Szandapuszta = az ostor hegye.

Kancsika — M. ó., Kecskemét — a karikás; 1849 óta az orosz kancsukától, a melytől a nép és jószága sokat szenvedett. L. Nehéz ustor.

***Karczé** — l. Korcz.

***Karikás** — általánosan — a pásztorok hosszú, fonott, forgókarikán járó ostora, a melynél az ostorfej és telek közt karikasor van beiktatva. Helyes neve: „nehéz *ustor*".

Karikásostor — Hortobágy, MNy. VIII: 283. — v. ostorkarikás, „lúbűrbül és hasi bűrbül vagy kötébűl font" ostor. Ma már csak telkes karikás ostorokat használnak. A régiségben, 1577., Oklsz.

***Karszíj** — Hortobágy, Békés — a karikásnyél fogóvégén, hasított sallang, a melyet a pásztor a karjára fűz, hogy az ostort megtarthassa.

***Kígyóhát** — Karczag és Hortobágy — a karikásfonásnak az a formája, a mikor a fonat a kígyó hátára — tulajdonképpen hasára emlékeztet.

***Kígyóhátra** — Alföld — fonott ostor, ha a fonás menete a kígyó *has*lemezeire emlékeztet.

***Konditani** — Bessenyey György — a karikással, a csikósról, de kondásról is.

***Korbács** — általánosan — bőrből font s régente szarvas- v. őzlábnyélre erősített rövid, vastag ostor; lovasember, de olykor kocsis is használja.

***Korcz** — általánosan — ránczos fűzés.

Körömszedés — Csík m., Nyr. 9 : 525. — parasztpárbaj, ostorral megvívva.

***Kötés** — Pusztaszanda — az ostornak az a része, a melynél az ostort a nyélhez kötik. L. Ostortelek.

Kukela — Ordas, Kalocsa vid., Nyr. 31 : 286. — rövidnyelű és kötelű, végén csomózott ostor, a melyet itatáskor használ a pásztor.

***Kukuriczaszem** — Karczag és másutt — a karikásfonásnak az a formája, a mikor a fonat a szemes kukoriczacsőre emlékeztet.

Lágyellő — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 237.; Kecskemét, Nyr. 19 : 46.; Majsa, Nyr. 9 : 526. — négy-hat ökör hajtására szolgáló ostor nyele.

***Megfűzni** — Karczag — a sallangot, ostort, fonatos kötéssel, melyhez csak pásztorok értenek.

Négyellő — Halas, Nyr. 9 : 526., Heves m., Nyelv. Füz. XVI : 51. — hosszú négy ökörre való ostor. Csík megyében, Nyr. 26 : 428., az a rúd, a mely mellé négyesben szántáskor, a két első tulkot, ökröt fogják. (Uo. *négyeslő* is.) Megfelel a tézsolának.

Négyelni — Székelyf., Nyr. 27 : 47. — megverni (négyellővel.).

***Nehéz ustor** — sok helyen — karikás ostor. Pásztorszájon a nehéz ustor a „karikásnak“ igazi neve. Karikás, ha díszül karikái vannak. Van: Karszíja, Nyele, ennek, Fogóvége, Dereka, Telkes vége vagy nyélnyaka, Kengyele, Telke, Forgója, Ostora, ennek töve a pillengőkkel, Dereka, Tőcsapója, Csapója, Sudára.

***Nyak** — Puszta-Szanda — az ostornak a nyélhez illő része.

***Nyakló** — Nagygécz — a szatmári oláhos ostoron az a szíjhurok, a melylyel az ostor a faragott, nyakszerű ostornyél fejhez kapcsolva van. Vö. Ostortelek, Telek.

***Nyaklós nehéz ustor** — Nagygécz — az, a melynél az ostor a faragott ostornyél fejéhez szíjhurokkal = nyaklóval van erősítve; a nyaklós megerősítés szláv forma. Vö. Telkes. Vö. Ostortelek, Telek.

***Nyalkaság** — Nagygécz, Szatmár m. — a nehéz ostoron a pillangók; l. azt.

***Nyél** — általánosan — vagy *ostornyél*: az ostor nyele. Ennek van feje, dereka, fogóvége, nyélczifrája, karszíja.

***Nyélczifra** — Nagyszalonta — az ostor nyelének czifrázott, faragott része.

***Nyélfej** — több helyen — az ostor nyelének vastag fogóvége. Vö. Ostornyélfű.

***Nyélnyak** — Békés — az ostor nyelének vékony része, a hová a telek lesz erősítve.

***Nyolczág-fonás** — Hortobágy — a nehéz ustornak vagy karikásnak nyolcz keskeny szíjból

való fonása. Van 12-tes és több, 24-ig.

Nyüstölni — Tiszadob, Nyr. 27 : 45. — tréfásan : ostorral csapdosni : „Eleget nyüstöli a szegény párát, még se húz“.

Ostor — általánosan — hajtóeszköz; pásztoroknál a rövidnyelű nehéz ustor v. *karikás*, kocsisoknál a hosszúnyelű kocsisostor. Csukcsoknál : *oschtol*; sanskrit : áṣtrā, vogul : ḁštier (Munkácsi, Nyr. 31 : 38.). Sok helyen *ostor* maga az ostorkötél v. ostorszíj, illetve annak hossza, közepe : dereka.

***Ostor-adó** — Ver. 63. — *Mulcta*. Német : ein Straff, buess.

***Ostorderék** — Nádudvar, Mezőkövesd, Békés m. — a karikás ostor hosszának közepetája, dereka.

***Ostorfej** — Mezőkövesd, Nádudvar — a karikás ostornak a nyélhez ízülő része.

Ostorhegyet futtatni — Hódmezővásárhely, Nyr. 2 : 420. — Szólás : „ostorhegyet futtat“, mikor az ostorhegye éri, ösztökéli.

Ostor-karikás — Hortobágy — a karikásostor, nehéz ostor.

***Ostornyak** — Békés — az ostornak a nyélhez közeleső része.

Ostornyakló — Székelyf., Mtsz., Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 328. — a nyakló.

Ostornyél — általánosan — az ostor nyele ; rendesen faragva. „Jó fogású ostornyél“. Nagykunság, Nyr. 3 : 368.

***Ostornyélfű** — Nagyszalonta az ostornyél feje.

***Ostor sudara** — sok helyen — a sudár = vékonyabb vég, a melyhez a suhogó van fűzve.

Ostortelek — sok helyen — a *telek*, a hol az ostor a nyélhez kapcsolódik.

***Pillangó** — Alföld — Kisújszálláson, Mezőkövesden, *pillengő* is — a karikáson rövid, háromszögű sallangok, díszítésül ; ha több van „bokrot“ alkot.

***Rézforgó** — Nagy-Gécz, Szatmár — a karikásostor telkén két, lazán kapcsolt karika, arra való, hogy az ostor össze ne csavaródhassék.

Rittyen — Udvarhely m., Nyr. 16 : 94. — az ostor : pattan. Hangutánzó.

***Rudas** — Szandapuszta — a tőcsapó.

Sallang — Nádudvar, Kaba, Pusztaszanda — rojtszerűen vágott bőr, ékességül az ostornyélre.

***Sallangszíj** — Karczag — az a keskenyre vágott bőr, a miből a karikást fonják, vagy „fűzik“.

Sasóka v. szolga — Balatonmell., Jankó — az ostor része (melyik ?)

Sudár — általánosan — a *csapó*. L. azt.

***Sugár** — Kiskunfélegyháza, Nagyszalonta — a karikáson a *csapó*. L. o. (Az oláhban *šugjar*.

Nyr. 17 : 497.) Nagyszalontán a sugár macska- v. kutyabőrből készül, mely nagyon tartós.

Suhogó — Szeged, Tolna m., Tsz.; Hortobágy, MNy. VIII : 284. az ostor *csapója* (l. o.), de Tolna megyében „vékony hosszú ostor is, mely csóválva suhog".

Sujtó — Balatonmell., Jankó — az ostor suhogója.

Suttyanik — Lesencze-Istvánd, Zala m., Nyr. 16 : 94. — az ostor: pattan, suhog.

***Szíjcsapó** — Békés, Nádudvar — karikásostor vékonyabb tája, a mely már a csapó előtt van és szíjból készül, nem fonott.

Szíjkarikás — Hortobágy, MNy. VIII : 284. — marhabőrből szíjgyártók által font karikás.

***Szíjnyakló** — a nyaklós nehéz ustornak az a szíja, a mely az ustort a nyélhez erősíti (hurokszerűleg.)

***Szíjtelek** — Kaba — a telek a karikáson.

Szitel — Nyitra, palócz, Nyr. 28 : 497. — az ostor nyeléhez kötött madzag, rövidítve *szíjtelek*ből.

Szolga — Balatonmell., Jankó — vagy sasóka: az ostor része (melyik?)

Szömös eszten — Székelység, Nyr. 14 : 47. — szemes eszten = végén tűvel, szeggel ellátott ökörhajtó vessző.

Telek — általánosan — az a kettős szíj, a melylyel az ostort nyeléhez erősítik, tulajdonképen a megerősítés helye.

***Telekfogó** — Puszta-Szanda — karika, ez fogja a nyélen a telket.

Telektartó — Hortobágy — a karikás ostor, feje nyelének vége.

Teleng — Pápa, Veszprém m., Nyr. 16 : 576., Beő-Sárkány, Rábaköz, Nyr. 18 : 238. — a telek, l. azt.

Telenk — Balatonmell., Jankó — a *telek.*

***Telkes nehéz ustor** — általánosan — telkes karikás ostor; a telkes megerősítés magyar forma, szemben a szláv nyaklóssal.

Telkes ostor — sok helyen — a Palóczságban *telekes ostor*, Nyr. 28 : 414. — az olyan ostor, a melynél az ostorszíj v. kötél, szíjjal, azaz telekkel van a nyélhez erősítve, szemben a *Telketlen ostor*ral, Palóczságban *teleketlen ostor* uo., a mely egyenesen a nyélre van hurkolva. Vö. *Nyaklós nehéz ustor.*

Telleg — Répczemell., Sopron m., Nyr. 2 : 561., 4 : 29. — a telek; németes.

***Tőcsapó** — Nádudvar — a karikás ostor vékonyabb vége, a melyhez a csapó kapcsolva van.

***Tűcsapó** — Kaba, Nagyszalonta, Békés m. — l. Tőcsapó.

***Ustor** — sok helyen — ostor; Ivádon a karikás. *Ustor* je-

lenti még magát a kötél -v. szíj-ostort is, nyél nélkül.

***Ustorhegy** — Ivád — a karikás hegyes vége, a csapó után következik.

***Ustorkarika** — Ivád — a mely az ostorcsavarodást lehetetlenné teszi, általánosan *forgó*.

Pásztorkonyha.

Angyalbögyörő — Körmend, Vas m., MNy. I : 93. — burgonyás tésztából készült galuskaféle.

Árvaleves — Lozsád, Hunyad m. MNy. I : 281., Zilah, Szilágy m., uo. — u. n. hamisleves, vagyis olyan, a melyben nem főtt hús (Zilahon zsíros tepertővel vagy szalonnazsírban pörkölt hagymával megízesítve.) Vö. Árvatészta.

Árvatészta — Zilah, Somogy m., MNy. I : 281.

***Ázalék** — 1772. Hajduság — főzelék a nyájjuhász járandósága, „kenyér, ahhoz való *ázalék*".

Bálmos — Székelység, Máramarossziget és Moldva: Klézse, Mtsz. — kukoriczalisztből juhíróval készült étel. Az oláhban Gombocz, MNy. I : 257., balmoş, balmuş.

***Bél-hús** — Székelyf., Mtsz. — vesepecsenye = bélszín.

Bélpecsenye — Erdély, Mtsz. — vesepecsenye.

***Bélszín** — Kolozsvár, Mtsz. — vesepecsenye.

Biracs — Hont m., Nyr. 26 : 174., 27 : 87. — ugyanaz, mint a csiripiszli. L. o.

Birkapaprikás — Hortobágy, T. M. I. — *A birka bebozatala előtt juhpaprikás volt.

Bocskoros málé — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 412. — kukoriczamálé, a mely alá kenyérlisztből aljat = bocskort készítenek.

Bodon — Hortobágy, T. M. I. — ételhordóedény.

***Bodzavirág-leves** — Karczag — pásztorétel.

Bogrács — Hortobágy, T. M. I. — vas főzőedény, melyet fülénél fogva a könyökös szolgafára akasztanak a tűz fölé, vagy az átló szolgafáról lelógó kankalékra.

Borjúkötél — Hortobágy, T. M. I. — étel neve.

Borjútömlő — Hortobágy, T. M. I. — egészben lenyúzott gyenge borjú bőréből készült tömlő, ruhaneműre, dohányra.

***Borondza** — Abaúj m. — juhtúró = brindza.

Bundásgölödin — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 412. — tréfásan a sült burgonya.

Burjános — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 325. — főtt saláta disznóhússal.

Csavirga — Gömör, Heves m., Nyr. 25 : 287. — gyönge bor.

Csimbókos leves — Beregszász, Nyr. 36 : 93. — sóskaleves. (A Nyr. magyarázata téves lehet, mert cs.

valószínűleg csipedettet jelent, tehát azt a sóskalevest, a melyben csipetkés tészta van.

Csiripiszli — Ó- és Újszőny, Komárom m., Nyr. 26 : 128., 174. — Csirázott búzából készült pép, a melyet cserépedényben pirosra sütnek. L. még Biracs, Keltés, Szaladós.

Csiromálé — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 87. — ugyanaz, mint a csiripiszli. L. o.

Csoban — Hortobágy, T. M. I. — l. Csobolyó.

Csobolyó — Hortobágy, T. M. I. — kulacsforma, lapított, ivóviztartó faedény.

Bort ez csobolyóba, az kecske-[tömlőben
Kenyeret hoz amaz bikkfateke-[nőben.
Arany.

Csöröge — l. Percz.

Czakompak — Hortobágy, T. M. I. — kásából, kolompérból és lebbencsből főzött levetlen étel. *Különben katonai műszó: Sack und Pack, azaz mindenestül.

Czibere — Oklsz. — 1475-ben tehén neve is; máskülönben savanyú lé; jusculum acetosum.

Czőkös czipó — Gombocz, MNy. I : 161. — élesztős, kovászolt czipó. Czők (P. P. tzők), nyugati megyékben cájg, a német (bajor-osztrák) Zeug = élesztő szóból.

Dalma — Alföld, Székelyf., (Gombocz MNy. I : 256) — töltött-káposzta, illetve a töltelék.

Délebéd — általánosan — a napközben való főétkezés. A jószág delelésével egybeesik és rendesen szalonnázásból áll.

Domikát — Kassa, Nyr. 19:189. — juhtúrós leves, a tótoknál Demikat.

***Eetöllni** — Kiskunhalas — valami étellel jóllakni, eltelni.

***Éhnyál** — Kiskunhalas — mely valamely szagra, vagy valamely ételnek már fölemlítésére is összefut és kicsordul.

⁑**Élés**, eledel — Ver. 19. — *Cibaria.*

⁑**Étek** — Ver. 20., 26. — *Dapes.*

Fehér eczetes — Hortobágy, T. M. I. — rántott hagymaleves füstölt disznóhússal.

Fejér — Székelység, Tsz. — szalonna. „Hány ujjnyi fejérje volt a sertésednek?"

***Fordított kása** — Kecskemét, Hortobágy, T. M. I. és általánosan — oly sűrűre főtt, tepertyűvel rakott kása, hogy a bográcsból ki lehetett fordítani. Karimáskása alatt is járta.

Fröstök — Hortobágy, T. M. I. — reggeli, a német „Frühstück"; Gvadányinál: *fölöstököm.*

Gabonás kása — Bugacz, T. M. I. — kása tarhonyával.

Görhe — l. Görhő.

Görhő, görhöny — Nyr. 11 : 92. — l. Poroja.

Guba — Gömör m., Nyr. 30:300. — l. Kruczonyika.

Gugyi — Hortobágy, T. M. I. — pálinka.

Gujásos — Hortobágy, T. M. I. — gulyáshús.

Gujásos hús — Hortobágy, T. M. I. — lére hagyott hústétel. Csak marha-vagy juhhúsból főzik.

Gulás — Árva m., tót, Nyr. 25:506, — gulyáshús.

Gürüczi — Hortobágy, T. M. I. — nudli (sic!) formára nyujtott tészta. Tepsibe lerakják s kemenczében megsütik, aztán szétszakgatják s forró vízzel leöntik, a megdagadt tésztából zsírral, túróval levetlen ételt készítenek (Hajdúnánás).

*__Handóka__ — Karczag — kásaleves. Vö. Kotyleves.

Hasán tekercs — Hortobágy, T. M. I. — ételnév, szamárkötél. Hasán sodrítja az asszonyféle a kötélformára kinyujtott tésztát tekercscsé.

Husos kóbász — Sárvár vid., Vas m., Nyr. 26:192. — húsos kolbász.

Irdált — Szeged — irdált szalonna = megvagdalt. Utsz. I:952.

Kanalas — általánosan — átlyukgatott deszka, ma már bádog, kanalak betűzésére.

Kaneczetes — Hortobágy, T. M. I. — rántott hagymaleves. Vö. Fehér eczetes.

*__Kása__ — általánosan — a köleskása. Panicum miliaceum L., nagyon kiadós, kedvelt pásztoreledel volt; most leáldozóban van. Legfőbb formája a *fordított kása:* sűrűre főve, úgy hogy a bográcsból kifordítható és szelhető; járuléka túró vagy tepertyű.

Kásás kóbász — Sárvár vid., Vas m., Nyr. 26:192. — kásás kolbász.

Keltés — Bars m., Csallóköz, Nyr. 26:174. — *kőtés, kőtis*; Pozsony m., német uo.: *götisch;* nyitrai tót Nyr. 25:514.: *keltýš;* csirázott búzából készült pép. Vö. Csiripiszli.

Kemény tarhonya — Bugacz, T. M. I. — levetlen étel.

Kenyerez — Hortobágy, T. M. I. — mikor hideg ételt eszik a pásztor, akkor kenyerez.

Keszőcze — Csallóköz, Nyr. 1:279. — szilvafőzet.

Kolompér — Hortobágy, T. M. I. — Solanum tuberosum L.

hát öcsém, Juttka
Éppen most búvik be a kemencze-[lyukba,
Sült *kolompért* szed ki, pofázza befelé...

Petőfi.

*A német *Krummbirn'* magyarítása.

*__Kotyleves__ — Karczag — kásaleves. Vö. Handóka.

Kovrics — Hétfalú, MNy. I:162. — perecz. Gombocz szerint oláh eredetű, ahol covrig ≺ szláv kovriga = kerek kenyér.

15*

Kölödör — Alföld, MNy. I : 258. — gölödény; Gombocz Zoltán szerint az osztrák-bajor *Knödel*.

Kőtés — l. Keltés.

Kruczonyika — Szernye, Bereg m., Nyr. 30 : 300. — kenyértésztából apróra gömbölyített, sütött eledel, a melyet megzsirozva, megtúrózva költenek el. Gömör megyében ez *guba*.

Kudari — Felső-Somogy, Nyr. 10 : 190. — savós leves.

***Kukercza** — Köpecz — ordás lé.

Kúra — Püspökladány, T. M. I. — Gürüczi.

***Lacsuha** — Karczag — nyujtott, tépett és szárított tészta, lébe főzve; l. Lebbencs; de sok más helyen is. Poroszló, T. M. I. *A gyűjtő szerint *laczuha*.

Lágy só — Debreczen, ill. Hortobágy — az őrölt kősó.

Lakozás — M. ó., Kecskemét — a pásztorok elszámolás utáni vigadalma.

Lángelő — Hortobágy, T. M. I. — *a lángos.

Lángos — általános — kenyérsütéskor a kész tésztából alakított lepény hirtelen lángon sütve és megzsírozva.

***Laska** — Gombocz, MNy. I : 259. — persa lakše. Népiesen a magyarban is van laksa, laska helyett; a tót lokše is.

***Lebbencs** — Kunság — lére és öreg = sűrű; levesszerű pásztorétel. Vö. Lacsuha. — **Lebbencs** — Hortobágy, T. M. I. — kerekre nyujtott, napon megszárított széttördelt tészta.

Lefőzött — M. ó., Kecskemét — megfőzött, röviden: főtthús.

Lúdnyak — Nádudvar, T. M. I. — gürüczi.

Mácsik — Dunántúl, MNy. I : 258. — Gombocz szerint tulajdonképpen mákcsík (csíkmák); ma metéltet, itt-ott csipedettet jelent. Van mákos mácsik, diós mácsik.

Maláj — Brassó, MNy. I : 257. — köleskása. Gombocz szerint az oláh *mălaiu* = köles, kölesliszt.

Málé — általánosan — a kukoricza, Zea Mays L. és különösen a kukoriczalisztből tejjel vagy vízzel sütött lepényféle. M. A. és PPBod.: málé. Gombocz szerint MNy. I : 257., az oláh *mălaiu* — kukoriczaliszt, kölesliszt.

Mamaliga — Erdélyi magyarság, MNy. I : 257. — puliszkaféle; Gombocz szerint az oláh: mămăligă (szerb: mamaljuga; kisorosz: mamalyga; újgörög: μαμαλίγχα.)

Nyúlkenyér — Jk. Balatonmell., Szepezd, Zala m., Nyr. 17 : 237. — kenyérmaradék, a melyet a pásztor gyerekeinek visz, ha hazamegy = „madárlátta kenyér". (Arany János: „Családi kör".)

Ódalas — Sárvár vid., Vas m., Nyr. 26 : 192. — a disznóoldal sülve.

Odvas méz — Ada, Bács m. Nyr. 27 : 412. — a régiségtől már szinte barna méz.

Órgya — Sárvár vid., Vas m., Nyr. 26 : 192. — a disznó orjából készült étel.

Öhön — Hortobágy, T. M. I. — slampucz, ételnév.

Öreg kása — Hortobágy, T. M. I. — l. Fordított kása.

Pampuska — Egyek, Hajdu m., T. M. I. — ételnév. *Sült tót, a mostani *fánk*.

***Paprikás** — Szeged — zsírjára lefőzött húsétel. *Paprikásfőzés*: A birkát bográcsra hányik. Alúra töszik a fejit, ekkörű a dzségért, mánmint: a májat, tüdőt, szívet, rá a gégéjit a czopákot, aztán a nyakát; a bogrács óldaláhó a csontjával kifele forgatva az ódalast, azé', hogy hozzá ne kapja, mer' akkó' kozmás lönne; a közepibe gyün a többi hús, de mind kétfalatnyira darabóva, a legtetejibe oztán a sós, borsos és paprikás kenyérbéllel töltött hurka, akár a koszorú. Mikor a hús főseje rözög, akkó' mán az ajja mögfőtt. Akkó' mög kő fordítanyi, hogy a hurka essön alú, a fej meg föjü. Hanem a húsfordításnak is fogása van. Azt ukkő' mögtönni, hogy a mint a bográcsot a füliné fogvást mögrázinti az embör, akkó' kettőthármat maga felé vet rajta, de úgy ám, hogy eddarab se essön ki belüle. Mikó' oztán még eddarabig főtt, akkó' mán löhet önni. (A bojtároknak csak a tüdő, meg a máj jut; máshoz nem nyulhatnak.)

Paprikás krumpli — Bugacz, T. M. I. — a paprika a jellemző.

***Pásztorkonyha** — ezekből áll: Kondér, Bogrács, Szolgafa, Gyalogszék, Evőszék, Kavarók.

Paszuj — Hortobágy, T. M. I. — Phaseolus vulgaris L.

***Pecsenye** — Baranya m., Tsz. — szalonna. *A tót sült hús.

Percz — Balatonmell., Tsz. — kisütött szalonnának salakja, másképp *csörgé*-nek, *töpörtő*-nek is nevezik.

Pergelt tésztaleves — Hortobágy, T. M. I.

Peszmeg — peszmet — Nyr. 27 : 367, MNy. I : 162. — kétszersült. Mikes szerint örmény nemzeti eledel. Kunos Ignácz a törökből származtatja.

Pirított tésztaleves — Hortobágy T. M. I.

Pogácsa — általános — a palóczságban: *bogâcsà*, Bszsz. Schl. sz. j., Calepinusnál: azimus, kouaz nelkwl való kinyér. Gombocz szerint a latin focacia, panis focacius. MNy. I : 161.

Pokronta — Gombocz, MNy. I : 161. — Schl. szsz. hamuban sült kenyér. Szláv eredetű; a cseh: pokruta.

Pompos — Dunántúl, Mtsz. — czipó, vakarcs, kenyértésztából sütött vastag lepény. (Hont m. állítólag fánk.) Gombocz szerint

talán a tót: pampúch, pampuška. MNy. I : 162.

Poroja — Szeged, Nyr. 11 : 92. — kukoriczalisztből sütött pogácsa v. lepény: a görhő, prósza ugyanez.

Pörkölt hús — Bugacz, T. M. I.

Pöszmételeves — Hortobágy, T. M. I. — disznóhússal. A pöszméte: Ribes grossularia L.

Prósza, porósza, porócza, prohe — Dunántúl, MNy. I : 257. — kukoriczalisztből sütött pogácsa v. lepény. A cseh: proso. Vö. poroja.

Puliszka — Gombocz szerint MNy. I : 257. — szláv eredetű szó: poliska = staubmehl, *vízbe főtt kukoriczaliszt.

Ránguss — Hortobágy, T. M. I. — rerángoss = pálinka, a tót = palenka, égetett.

Sajt — a szó Gombocz szerint, MNy. I : 165. — a honfoglalás előtti török hatás emléke. A csuvaszban: t'sẙẙĕt.

Savanyú — Hortobágy, T. M. I. — „főzzetek savanyút!"

Sifileves — Hortobágy, T. M. I. — hitvány leves.

Slampucz — Hortobágy, T. M. I. — levesben krumplis tészta. A pásztorok kedves étele. *Krumpli a Krummbirnből. Vö. Kolompér.

Sóbafőtt — Szucsák, Kolozs m. *és az egész erdélyi részben, Nyr. 18 : 516. — főtt marhahús.

Sósszelencze — M. ó., Kecskemét — pásztor-sótartó; szinonymjai: *sóskupa, sósbödön, sóstülök, sósgurgulya.*

Sótartó — Hortobágy, T. M. I. — elnyűtt csizmaszárból csinált tömlő.

Suplencz — Bugacz, T. M. I. — tarhoonyás krumpli, levetlen étel = slampucz a Hortobágyon.

Szalados — Sopron m., Nyr. 25 : 514., Vas m., Tolna m., Pest m., Komárom m., Mtsz. — kicsiráztatott búzából készült lágy, édes sütemény. B. Sz. D. is ismeri; Gombocz a cseh-tót *slad*-ból származtatja. MNy. I : 258.

Szalonnabürke — Bárándipuszta, Malonyay.

Szalonnás zacskó — Hortobágy, T. M. I.

Szalonnázni — Hortobágy, T. M. I. — Szólás: Jól beszalonnáztunk = szalonnával jóllaktunk.

Szamárkötél — Nádudvar — ételnév. T. M. I.

Száraz hús — M. ó., Kecskemét — előbb jól megfőtt, azután a napon megszárított hús. Pásztoreledel.

Szárított hús — Bugacz, T. M. I. — a csontról lefejtett, megfőzött és gyékényen megszárított hús, melyet azután felaprózva a tarhonyába kevertek.

Szemörcsökgaluska — Székelyf., Tsz. — összevagdalt szalonnából, tehénhúsból, tojás sárgájából készült, lisztlángban gömbölyűre faragott, levesbe főzött galuska. (Gombocz MNy. I : 259., régen *zömörcsök.*) Gombát is jelent.

Szeredás — Hortobágy, T. M. I. — szőrszövésű tarisznya.

‡**Szolánna** — Göcsej, Tsz. — szalonna.

***Szörzötthús** — Kecskemét — nem igaz úton szerezve.

***Tarhó** — Alföld — édesen altatott tej. Gombocz szerint a tót tvaroh = tehéntúró. Peisker 189 szerint a turkotatár *tvarogъ*.

***Tarhonya** — általánosan — tojással keményre gyúrott tészta úgy felmorzsolva, hogy árpakásanagyságú szemet alkot, ekkor az árnyékban jól megszárítva; kitünő, kiadós eledel, igazi konzerv. Gombocz MNy. I : 259., a szláv trhana, perzsa terχāne.

Tarló — a régiségben — így is a tarhó, l. azt.

Tekercs — Debreczen, T. M. I. — l. Hasántekercs.

Tekercsig — Egyek, T. M. I. — gürüczi.

‡**Tepertyű** — Székelyf., Tsz. — a szalonnának a zsírolvasztás után megmaradó része. Vö. Percz.

Térdentekercs — l. Szamárkötél.

Tésztáskása — Hortobágy, T. M. I. — lebbencsből és kásából főzött levetlen étel.

***Tokány** — Erdélyszerte — zsírba és hagymába vetett felaprított hús. Vámbéry szerint a kirgiz *talkan*; Gombocz szerint oláh tocană — MNy. I : 255. — Szucsákon (Kolozs m. Nyr. 18 : 575.) és Somogy m., Tsz. gulyáshúsféle.

Tom — M. ó. Kecskemét — tor helyett, a melyet a pásztorok nevezetes alkalommal, mint: lovak, birkák usztatása, csikónyírás, marhabillegezés stb. tartanak.

Töpörtő — általánosan — kiolvasztott disznózsír, szalonna maradéka.

Tutajos — Bugacz, T. M. I. — tarhonya tört krumplival.

***Tvarogъ** — tarhó, turkotatár szó. Peisker 189. A tót Tvaroh, Gombocz Zoltán szerint.

***Vakaró** — általánosan — kenyérsütéskor a teknőhöz tapadt tészta vakarékjából sütött, megtúrózott, vastag lepényféle.

***Vasásó** — Bugaczmonostor — a szolgafának hegyes vasalása.

***Vasfazék** — Bugaczmonostor — a bogrács. — **Vasfazék** — Hortobágy, T. M. I. — l. Bogrács.

Vetrecze — l. tej és termékei categoriában.

Villáskés — Hortobágy, T. M. I. — egy nyelen becsapható.

Vizes bádog — Hortobágy, T. M. I. — bádog ivóedény, újkori a régi cserépedény helyett.

Zabaréz — Barkóság, Nyr. 32 : 525. — forrázott korpa- vagy zabliszt: disznó eledele.

Zsikora — Patóháza, Szatmár m., Nyr. 18 : 432. — a tepertő.

Zsiradék — Bugacz, T. M. I. — szalonna, általában zsír.

Zsírozó — Hortobágy, T. M. I. — szalonna.

Tűzhely.

Ászok — Barkaszó, Bereg m. — két hasáb fa, a melyre tűzgyujtáskor a forgácsot és fákat keresztbe teszik. „Nem lehet a tűz alá gyujtani, mert vékony az ászok". Nyr. 27:478.

Ételhordó bot — Hortobágy, T. M. I. — ölnyi hosszú bot, melynek két rovátkos végére akasztják kantárnál fogva az ételes edényt.

Evőkanál — Hortobágy, T. M. I. — kerekfejű vaskanál. Fakanalat nem használ a pásztorság.

***Főzőfa** — H.-Hadház, Békés — a szolgafa.

Főzőkanál — Hortobágy, T. M. I. — hosszúnyelű, kerekfejű vaskanál.

***Furkó** — Bugacz-Monostor — egy méternyi nyelen göcsös fatuskó, a karók beverésére való.

***Gamó** — Bugacz-Monostor — fahorog, a melyre a vasfazekat akasztják. M. ó. Kecskemét.

Gangó — Mezőtúr — szolgafáról, kéményből lelógó kötél végén levő fahorog, a bográcsot akasztják rá a főzés alatt. Nyr. 10:477.

***Gángó** — Túrkeve, Ecsegpuszta három-négy fokos szolgafa, a kunyhóban való főzéskor. Ez kötélen lóg s erre akasztják a tűz fölé a bográcsot.

Gúzs — voieda, *gúzsba*: üstfa, *gusba*: üsttartófa a tűz felett; *gúzsadt*: meggörbült. Nyr. 11: 169.

Gúzsba — Erdély — üsthorog. Oláh elem a m. nyelvben. Nyr. 22:537. — **Gúzsba** — Tatrangi csángók, Erdély — üsthorog. Tsz. gúzsba és gúsba. Nyr. 2:477.

***Gyalogszék** — Bugacz-Monostor — alacsony, négylábú, padalakú székek, a bogrács körüli letelepedésre valók, egy cserényben 4—6 drb.

***Kákó** — Hortobágy — l. Szolgafa. — **Kákó** — Hortobágy, T. M. I. — felakasztható láncz, végén horoggal. Erre akasztják a vasfazekat a forró étellel, ekkor: *hűtőkákó*.

***Katlan** — H.-Hadház — a gyepbe beásva, tüzelővel és kéménynyel.

Kirimács — Hilib, Háromszék m. — piszkafa; pásztortüzek élesztésére való rúd. *Kirimancs-fa*, uo. ua. Nyr. 38:237.

Kiteperni a tüzet — Baranya m. — feléleszteni a t. (*talán eloltani?). Nyr. 2:184.

Kondér — O. Sz. — 1594: „Égh eoregh vas fazek *konder*" nagy bogrács, üst.

***Kutyagerincz** — Somogy, Zala és Alföld — egyforma, szakos fácskákból összetett fakoszorú; arra való, hogy az abroszra te-

gyék s ezt a bogrács kormától védjék. Régentén faluvégen, pusztákon sok ebnek fehérített gerincze hevergetett s az óvó szerszám csakugyan erre emlékeztetett.

*Nyárs — Ver. 68. — *Obelus*. Német: Spiess. Dalmát: Rasany.

Parázscsiptető — Alföld — régen fából, újabban vasból élőszén fogására való.

Pároskés — Hortobágy, T. M. I. — a kettő összejár. Késes munka.

Piszkavas — M. ó., Kecskemét — vékony vas a tűz felpiszkálására, egyszersmind arra való, hogy az ajtó elé leszúrva, azt elzárja.

***Sikár** — Bugaczmonostor — czirókból — Holcus — kötött csutak, a vasfazék tisztítására való.

***Szen** — Ormánság, Tsz. 344. — parázstűz; szén.

Szógafa — Hortobágy, T. M. I. — főzőfa.

Akasztott egy bográts hust a *szógafára*. Gvadányi. Kiskúnhalas, Nyr. 15 : 428.

***Szolgafa** — Bugaczmonostor — a nagy vasfazéknak, kondérnak való könyökös, a földbe szolgáló végen hegyesre vasalt fa; a vasalás neve vasásó. M. ó. Kecskemét „hold fogytán vágott galagonya“ — Crataegus oxyacantha L. — *természetesen könyökös fa, melynek hegyes vége a földbe szolgál; rovátkos vége a bográcsfül beakasztására való. — ***Szolgafa** — Túrkeve, Ecseg-puszta — könyökös, a hosszabb száron hegyes, a rövidebb száron a végén rovátkos, erős fa, melyet a tűz mellé leszúrnak s melyre a bográcsot fülénél fogva a tűz fölé akasztják. — **Szolgafa** — Mezőtúr — felyül összetákolt s a földön szélylyelálló három karóból készült alkotmány, melyről gangós kötél lóg le. A pásztorok használják a bogrács felakasztására. Nyr. 10 : 569. — ***Szolgafa** — Matics Imre — az a két ágasfa, melyre a gulyásos bográcsot akasztják. Tsz. 350.

Szolgavas — Kecskemét — vagy vasszolga ugyanaz, a mi a szolgafa, l. azt.

Tonvadni — Füzesgyarmat, Gömör m. — A pásztorok a mezőn sokszor elteszik későbbre a tüzet úgy, hogy elföldelik s a parázs csak belülről lassan ég; ekkor mondják a gyereknek, a ki a tűz körül marad: „Csak tonvadjon az a tűz, vigyázz reá!“ Nyr. 35 : 141.

***Tüzelők** — Pusztaangyalháza — szabadok; a széljáráshoz képest a szárnyékban változtatják a helyet.

***Tűzhúzó** — Somogy — tűzigazításra való pásztorszerszám.

***Tűzpaly** — Gömör m., Torna, Tsz. 372. — tűzhely.

Üsfa — Szárazpatak, Nagynyujtód, Háromszék m. — vasból készült horog, mely az üstöt a tűz fölött tartja. Hiába vasból való, neve mégis csak üst*fa*, mutatva a fejlődést. Nyr. 36 : 328.

***Üst** — Székelyföld, Tsz. 375. — bográncs.

Üst-forgó — Nagyajta, Háromszék m. — sarkon forduló fa- v. vaseszköz, melynek a karjára akasztják az üstöt. Nyr. 34 : 107.

Üstláb, üstkar — Marosvásárhely — a. m. szolgafa, szolgavas, vas szolgafa. Nyr. 25 : 327.

Válgém — Hortobágy, T. M. I. — ételhordó bot. *Kitünő és jellemző a magyar észjárásra: a hasonlatot a kút gémjéről és a gémmadárról vette!

Edény.

***Aránka**—Felcsík, Nyr. 31 : 115. — Csupor.

Átalag — Csík — kisebb hordóalakú faedény, hordócska. Nyr. 6 : 471.

***Bandó** — Pellérd, Baranya m., Utsz. I. 95. — bőszájú hasas korsó.

***Bangyos** — Baranyasztlőrincz, Utsz. I : 97. — bőszájú hasas korsó. Vö. Bandó.

***Begre** — Palóczság; Szikszó, Abaúj m., Gömör m.; Eger és vidéke, Mtsz. I. 176. — bögre.

***Begrike** — Nógrád m., Mtsz. I. 177. — bögrike; bögrécske.

Bendés v. **böndő** — Középbaranya — korsó (vízhordó) Tsz. bendő, bendős. Nyr. 2 : 237.

***Bendi** — Ormányság, Baranya m., Mtsz. I. 117. — bőszájú hasas korsó.

***Bendis** — Bátta, Tolna m., Mtsz. I. 117. — bendős.

***Bendő, böndő** — Dunántúl, Mtsz. I. 117. — bőszájú hasas korsó. (Vö. bandó, bendi, bendős, bangyos.)

***Bendős** — Ormányság, Baranya m., Mtsz. I. 117. — bőszájú hasas korsó. (Vö. Bangyos, Bendi, Bendő, Bandó.)

***Besterő** — Hétfalu, Brassó m., Mtsz. I. 168. — borstörő.

Bocskás — Középbaranya — csobolyó. Nyr. 3 : 282. *A Bočka tót szó. Somogyszentbalázs és vidéke — dézsa, melyben a moslékot tartják. Nyr. 36 : 142.

***Bodán** — Hortobágy — Csobán és Csobolyó is, víztartó faedény.

***Bogolyó** — Erdővidék. Mtsz. I. 154. — csobolyó, légej.

Bokáj — Gyergyóditró — karcsú edény (pokál), néha: kis csupor, Nyr. 12 : 281. *Karcsú, ékes korsók, díszül a kendőszegre és ünnepkor mézes bornak valók. Mtsz. I. 153, Ormánság, Nyr. 2 : 473. Göcsej, Mtsz. I. 153. Ui. Csurgó, Somogy m. Kemenesalja, Tsz. I. 153. Munkácsi B. Nyr. 11 : 141.

***Bokálla-korsó** — Kemenesalja, Vas m., Mtsz. I. 153. — cserépkorsó.

Bokolyó — Oklsz. — 1731: Egy *bokolyó* haltól pedig, mivel háton hozza szombaton és köznap, a vásárpénz 1 den. M. Gazd. tört. Sz. VII. 87., l. Csobolyó.

*Borbolyó, borboló** — Bácsfalu, Hétfalu, Brassó m. Mtsz. I. 163. — csobolyó, légej, ivóvíztartó faedény. Hétfalu, mezőre hordozható víztartóedény. Nyr. 3 : 523.

Borhordóedény — Sz. F. B. — Vas vinarium.

***Borstörő** — fa- vagy cserépmozsárka, Mtsz. I. 168. — l. Bosstörő, Besterő, Bostörő, Böstörű változatokat.

Bortöltő desa — Sz. F. B. — Dolium.

***Bosstörő** — Háromszék m. — borstörő.

Bóta — Háromszék m. — fenyőfa víztartó, tréfás nevén: vizes tarisznya. Kádármunka, lapos. Nyr. 4 : 561.

***Bödre** — Erdély, Mtsz I. 176. — bögre.

***Bögöre** — Dráva mell., Mtsz. I. 176. — bögre.

***Bögyöke** — Kemenesalja, Vas m., Mtsz. I. 110. — kőkorsó, köcsög.

***Böngyös** — Baranyaszentlőrincz, Ormányság, Baranya m., Mtsz. I. 117. — bendős, korsó.

***Börge** — Dunántúl, Mtsz. I. 176. — bögre.

***Böstörő** — Balatonmell., Szalonta, Szilágy m., Hétfalú, Brassó m. — borstörő.

***Böstörű** — Göcsej, Őrség, Mtsz. I. 168. — borstörő.

Bucsi — Somogy m. — bucska, csobolyó, kis hordó, lapos. Nyr. 2 : 375. *Mtsz. I. 187.

***Budé** — Lóvész, Csík m. — *kártya*formájú és nagyságú 7—9 l. űrtart. fületlen faedény.

***Budulék** — Székelyf., Mtsz. I. 189. — víztartó faedény. L. Budulló.

***Budulló** — Lóvész, Csík m. 10—12 l. űrtart. lapos, kávás abroncsos víztartó faedény, van: *füle, szipkája.* Ez a felső lapba beilleszthető. A tele edényből ezen keresztül töltik ki a vizet és ezzel isznak. — ***Budulló** — Felső-Lok, Csík m., csángó — víztartó faedény, mindkét végén befenekelve; hengeres. Egyik végén van füle s fenekén kijáró *szipkája* = csapja, csöve.

Budzsi — Ormánság — ivóedény. Nyr. 1 : 424.

Bugyoga — Répczemell., Sopron m. — nagyobb korsó, melyben a mezei munkásoknak vizet visznek. Nyr. 2 : 517., Őrség, kis korsó. Nyr. 12 : 381.

***Bugyogó, bugyoga** — Dunántúl, Mtsz. I. 193. — szűkszájú, füles, csecseskorsó (töltéskor „bugyborékol" H. O.). Resznek, Göcsej, kis korsó. Alföld butykos. Másutt bucska. Nyr. 12 : 188.

Bugyogós — Tatrangi csángók, Erdély — korsó. Tsz. butykos. Nyr. 2 : 476., Hétfalú, bőhasú, szűknyakú, cserépedény. Nyr. 3 : 523.

***Bugyugós-korsó** — Kiskanizsa, Zala m., Mtsz. I. 193. —

szűkszájú, füles, csecses korsó. (Vö. butykós). * *Csörgő korsó.*

‡**Bukán** — Szentes, Mtsz. I. 153. — Bokal: cserépkorsó.

‡**Bukolyós-korsó** — Pográny és vid., Nyitra m., Mtsz. I. 154. — szűkszájú korsó.

Burdu, burdo — általános — tömlő. Szinnyei török jövevényszónak tartja. Nyr. 22:339. Hétfalu, juhbőr, melybe a túrót eltöltik, *tömlő. Nyr. 5:329.

‡**Butykós** — Dunántúl, Gömör és Torna m., Mtsz. I. 204. — öblöshasú, szűkszájú, bugyogós korsó. Szilágy- és Szatmár megyékben: szűknyakú pálinkás korsócska.

Csanak v. **csinik-csanak** — jelenti a kalotaszegi parasztházban a czifra fogasokra *fölakasztott kancsókat,* s a mi oda *nëm fér,* a falba vert szögekre, a nagy tükör köré elhelyezett *tángyérok* és *tálak* összességét. Nyr. 27:186. *A halászatban a kis lapátforma fakanál, a melylyel a csónakból a vizet kihányják.

‡**Csatlós** — Zilah, Udvarhely m., Háromszék m., Mtsz. I. 276. — kancsó, kulacs.

‡**Csempesz** — Győr m., Fehér m., Mtsz. I. 285. — kétfülű cserépedény.

‡**Cserhák** — Eger, Mtsz. I. 299. — cserpák: meregető edény, meregető csöbör, *vízhányásra való; tót.

Cserpák — Oklsz. — merítő faedény. 1731: Sernek való szalad. Léhok 3. *Cserpák* 6. Vottkás hordók 2. *Cserpák* 6. Miskolcz, MNy. I. 276., sörfőzőház eszközei közt. *Tót. — **Cserpák** — a tót črpak, merítőt jelent, leginkább betódult víz kihányására. Abauj m., Nyr. 33:562., Arad, Szatmár, Kasa, Zemplén, Bereg, Gömör m., Heves m., Nyr. 27:95., stb. Sátoraljaujhely, Mtsz. I. 299.

Cserpka — Miklosich — Schöpfgefäss, forrásból merítő edény (Kreszn.) *cserpák*: kobak, kupa (Tsz.) ószlovén: *črŭpati*: haurire; ószlovén: *črŭpalo*: haustrum; tót: *čerpak*: merítő. Nyr. 11:119.

***Csinep** — Szabadszállás, Jakab-puszta — a csobolyóba szolgáló nádsíp, l. azt.

‡**Csipor** — Csík m., Háromszék m., Zajzon, Hétfalu, Brassó m., Mtsz. I. 368. — csupor.

***Csobán** — Karczag — fából való, kerek, lapos ivóedény, melyből nádon, nádsípon át isznak. Csobány, Tsz. 74., Nagykunság, Nyr. 16:191., Szatmár, Nyr. 14: 96., Szabolcs m., Nyr. 16:383., Palóczság, Nyr. 24:191., Nagyszalonta, Nyr. 8:130., Kiskunság, Mtsz. I. 335., Répczemell., Mtsz. I. 335. — **Csobán, csobány, csobáncz** — Miklosich — urceus, lägel, ószlovén *čbanŭ, čvanŭ*; szerb: *džban*; cseh: *čbán*; rumun: *zbankŭ*; ventosa. Nyr. 11:120. — **Csobán** — Oklsz. — Culigna. 1559: Vnum choban ligneum. 1590: Keth choban. Vö. Facsobán.

⁑**Csobáncz** — Komárom, Mtsz. I. 336. — csobolyó.

⁑**Csobilló** — Somogy m., Mtsz. I. 336. — csobolyó, víztartóedény.

Csobojó — Bács m. — nagyobb kulacs, melyben az aratók vizet tartanak. Nyr. 5 : 471.

***Csobolyó** — Túrkeve, Ecsegpuszta — lapos, kerek hordócskaféle, rendesen vasfüllel. Víztartó, a melyből nádsíppal szívják a vizet. Vö. Csobán. Csobolló, Vas m., Csobolya, Kiskunhalas, Mtsz. I. 336., Csobojó, Bács m., Nyr. 5 : 471., Csobilló, Somogy m., Nyr. 2 : 238., Kecskemét, Nyr. 10 : 380., Tsz. 74., Baranya m., Nyr. 3 : 565., Gömör m., Nyr. 22 : 383., Nyr. 12 : 190., *Szeged, Csöngöle, Gyöngyös, Nyr. 2 : 180., Paloczság, Nyr. 22 : 38. — **Csobolyó** — Oklsz. — Cirnea. 1329: Prope locum vinee desolate chobolow dicte Zalai Okm. I. 239. 1557: Ket köbles chyobolyot. 1594 Vagion egy chobolio. Vö. Facsobolyó.

⁑**Csoborló** — Sopron m., Mtsz. I. 336. – csobolyó: víztartóedény.

⁑**Csopor** — Erdővidék, Mtsz. I. 367. — csupor.

Csorbolyó — Hont m. — kisebb edény. Nyr. 5 : 426.

⁑**Csöböllő** — Somogy m., Mtsz. I. 336. — csobolyó: víztartóedény.

Csömpe — Komárom m. — nagy cserépcsésze. Nyr. 4 : 235.

Csörő-kosár — karra való kosár. Baranya, Csúza, Tsz. I. 358.

Csörő-kosárka — M. — fűzvesszőből font kosár. Tolnamegyei Sárköz.

⁑**Csubujó** — Szatmár m., Mtsz. I. 336. — csobolyó: viztartóedény.

⁑**Csucsorka** — Háromszék m., Mtsz. I. 362. — korsónak kiálló hegyes ajka, *csecscse.

⁑**Csúcsos-fazék** — Eszék vid., Ormányság. Mtsz. I. 362. — köcsög.

⁑**Csutora** — 1. Pécs — mezei munkások és pásztorok lapos víztartó hordócskája (csobolyó, légej). — 2. Győr m., Kiskunhalas, Kecskemét vid., Rimaszombat, Székelyf., Háromszék m., Mtsz. I. 373. — pipaszár szopókája. 3. kulacs.

⁑**Csücskés-korsó** — Callóköz, Komárom, Mtsz. I. 374. — szűkszájú, füles, csecses korsó.

⁑**Csücsörke** — Háromszék m., Mtsz. I. 375. — korsónak kiálló hegyes ajka, *csecscse.

⁑**Czepe** — Kiskunhalas, Mtsz. I. 224. — kancsó.

Cziczés-korsó — Deregnyő, Zemplén m., Mtsz. I. 228. = csecses korsó.

Cziőbőr — Sz. F. B. — Tina (PPBod.: „boros edények, borhordó és tsebernek mondja).

Czőbőr rud — Sz. F. B. — Baculus gestatorius, *a melyet csöbör = dézsa két fülén keresztül dugnak.

Czyobolio — Sz. F. B. — Obba. *Csobolyó, lapos.

Dacskó — Ormánság — zacskó. Tsz. Nyr. 1:379.

‡**Deberke** — Deregnyő, Zemplén m., Nagybánya és vid., Málom, Szolnok-Doboka m., Székelyf., Mtsz. I. 388. — alul szélesebb, fölül szűkebb, hordócska alakú faedény, melyben túrót, sajtot, vajat, zsírt, szilvaízt stb. eff. tartanak.

***Dézsa** — Kiskunhalas — nagy víztartóedény, kétfülű, kádármunka.

Dobonka — Székelység — víztartó faedény, olyan mint a korsó. Nyr. 4:42. — ‡Selye, Maros-Torda m. — vízhordó faedény, oldalán füllel.

Dorkó — Szeged — fából készült ivóedény, kupa. Nyr. 2:43.

‡**Döbörke** — Erdély, Mtsz. I. 388. — deberke: túró, vaj stb. tartására való faedény.

Dudulló — Ormánság — szájaskorsó. Vö. Budulló. Nyr. 1:424.

Fa csobán — Oklsz. — 1597: Fa czoban, 1608: Faa choban. Vö. csobán. L. Facsobolyó.

Facsobolyó — Oklsz. — 1638: *Fa cziobolio. Lapos kerek víztartó edény fából, rövid dongákból fenékkel és beöntő lyukkal. A vizet csővel, szivókával szívják.

‡**Fazék-kötő** — Nagybánya, Szatmár m., Mtsz. I. 552. — *kasornya.* Fazékhordó kantár.

Fejő sajtár — Oklsz. — Mulctra. 1559: Parua scaphia föyö seter. 1587: Feyő seyter.

‡**Fék-szotyor** — Székelyf., Mtsz. I. 566. — kasornya, ételhordókantár.

Félköböl — Oklsz. — 1596: A csordapásztor *félköblöt* adott, ha a prédikátor barmát nem őrzötte. Szuhay: Az egyházlátogatás, p. 139.

‡**Gambács** — ajkas korsó. Tót szó, Gömör m. palócz. Tsz. 133. *A „gamba“ = ajak tót szótól.

‡**Gebre, göbre** — Hont és Komárom m.; Palóczság; Érsekújvár, Mtsz. I. 176. — bögre.

‡**Göbre** = **bögre**, kis fazék. Palóczság. Tsz.

‡**Göndő** — Háromszék m., Mtsz. I. 117. — bendő.

Homokkorsó, bokállakorsó — Kemenesalja, Nemesmagasi, Vas m. — megkülönböztetve a festett korsótól, mert ennek olyan színe van, mint a *fejérítetlen* vászonnak; kb. egy iczczés. Nyr. 19 : 191.

***Hűtő** — Tyukod — gödör, a melyben a csörgőkorsó áll, hogy a víz friss maradjon.

***Iszák** — általánosan — egészen hasítás nélkül lehúzott juhbőrből készült szalonnatartó zacskó, szák, nyilván ih = juh és szák; de nagy tömlő is a gúnya csomagolására, mikor a juhászság továbbvonult. ***Iszák** — Kiskunhalas — az öreg Gál Lajos szerint tulajdonképpen ihszák az ih = juhtól, mint a pásztor neve *Ihász.* A szák különben = Sack. ‡Marczal mell. kettős, elől-hátul lógó koldus-

tarisznya. Göcsej. Vö. Átalvető. Tsz. 178.

Ivóharang — Alföld — kolompból alakított ivó pásztoredény; a földbeütött ásó nyele végére borítva a nyájajuhásznál helyfoglalás jele volt.

***Ivóka** — Alsótárkány — fából faragott ivóedény, a pásztortarisznyán lóg; sokszor csínos mű.

***Ivókolomp** — Kecskemét — a juhász fényesre zsurolt ivókolompot tart. Mikor a juhász tanyát ütött, leszúrja az ásót s ennek nyele végére borítja a bojtár az ivókolompot. A homokokon való vándor pásztorság idejéből való. Kada Elek in litt. l. Ivóharang.

***Káforka** — Kiskunhalas — pásztorok ivófaedénye.

‡**Kancsó** — Lóvész, Csík m. — vö. Korsó.

‡**Kandér** — kupferner oder eiserner Kessel; réz- v. vaskandér, Székelyf., kondér, Kecskemét, Tsz. 189. Én a Székelyföldön legtöbbször *kondér*-nak hallottam, s értenek alatta nagy kétfülű s a szája felé szűkülő cserépedényt = ugorkás, zsíros kondért.

‡**Kanta** — szájas, fa ivóedény. Dunántúl, Tsz. 190.

‡**Kántár** — Selye, Maros-Torda m. — edényhordó kantár, szilfaháncsból kötve.

Kapinya — Ormánság — merítőedény. Nyr. 8 : 47.

Kapsza — (szl. kapsa : tarisznya) . . . „ueue egy nemӱ zegennek capsayatt (capellum) Ferencz-legenda p. 83; capsayat hatara uettuen Ferencz-l. p. 84. *A kapsza tót szó. Szarvas G., Nyr. 1 : 222.

Karafina — Göcsej — széles, öblös szájú üveg. Nyr. 6 : 180. *Die Karaffe.

Kármentő — Szepezd, Zala m. — jó széles faedény, melybe azt az edényt teszik, a melyet meg akarnak tölteni valamivel. A mi ebből kifoly, megmarad a kármentőben. Nyr. 17 : 191.

Kárt — Oklsz. — culigna ; hölzernes trinkgeschirr. 1535 : Lignei cantari *karth* dicti. 1549 : *Kaarth* seu cantari maiores lignei. 1638 : Fakupa vagy *kart*. A mai „*kártya*" = fakanta. ‡Palóczság, kanna, kártika, kiskanna. Tsz. 194.

Kártos v. fakupa — Akna-Szlatina, Máramaros — vízhordó fakánna. Nyr. 36 : 34. ‡Székelyf., kártya, dobonkó, légely. Tsz. 194.

Kártus — Szatmár m. — merítőveder, kanta. Nyr. 25 : 383. Földes, Szabolcs m., bormérő faedény, Nyr. 3 : 37.

Kártya — Háromszék m. — hosszúkás, fazékalakú fa vizesedény. Nyr. 5 : 90. A Királyhágón innen : kanta. ‡Székelyf., vízmerítő faedény. Tsz. 194.

‡**Kártyus** — kanna. Székely szó. Tsz. 194. Szilágy és Szatmár megyékben.

Kasornya — Oklsz. — corbis ciborum. 1637 : Ket *kasornya.* *Hám, ételes fazekak vitelére, kantár is. ‡Székely szó, kötött

kas, melyben ételt hordanak. Tsz. 194.

*Kászú — Selye, Marostorda — cseresznyefakéregből készült nagy tarisznya *sajtnak, túrónak. Innen a híres *kaszutúró*. Nyr. 2:427.

Kaszutúró — l. Kászú.

***Kettős-zsák** (ketteüs-Xaak). — Ver. 59. — *Mantica* = átalvető, Erdélyben.

Kóficz — Csepreg — olyan véka, mely gömbalakúlag van fonva és kicsiny szája van. Kendermagot tartanak benne. Tsz. Nyr. 2:372.

***Koncsu** — Moldvai csángók, Nyr. 31:87. — kancsó.

***Kondér** — csobolló. Baranya m. — nagy fazék, öblös edény. Kemenesalja. Szatmár m. *Nagy tejforraló üst. Tsz.

Konpir — Kisháza, Bihar m. vízmelegítő bádogüst. Nyr. 25:575.

Korcos — Oklsz. — ein sechstel scheffel fassend. 1619: Boronza egy korczos vannaval. *Ürmérték.

Korsó — vékony és szorosnyakú. Sz. F. B., Guttus.

***Korsó** — Lóvész, Csík m. — fekete cserép, két-négy, l. víztartó, kézi használatra. Vö. Kancsó.

***Kosornya** — kötőkas; l. kasornya. Kállay gyűjt.: kantár is. Tsz. 116.

***Kossó** — korsó. Székelyf., Tsz. 116.

Kôből — Sz. F. B. — Amphora. A német Kübel.

***Köcsög** — bögyöke, kőkorsó. Kemenesalja. Tsz. 119.

***Köcsöge** — nagyobb cserépedény, melyben vajat, zsírt tartanak. Beke gyűjt. *Köcsök*, zsírtartó cserépedény. Balatonmell. Tsz. 119.

***Kubucz** — szalmakosár, tojástartásra. Gömör m., Tsz. 122.

Kulač — Hont m., tót — kulacs. Kétséges magyar jövevényszó. Nyr. 29:331.

***Kulacs** — Gömör m., Torna, Kecskemét, Csutura, Dunántúl, Székelyf., Kemenesalja — *borosedény. Tsz. 124.

***Kupa** — Hevesmegye, Dinynyéshát — kanna. — **Kupa** — Oklsz. — 1448 óta. 1635: Egy összejáró kupától, a kiben czifra ember orczákkal megékesíttetett, avagy virágos kívül-belül. M. Gazd. tört. Sz. VIII:474.

***Kupujka** — Karczag — kivájt és megszárított, tojástartásra való tök. Ui. Gyékényből szépen fonva — Alföld, Kisujszállás — sokszor urna alak.

Lazsnak — Győr és Veszprém m. — lepedő, a miben a takarmányt az istállóba viszik. *Kecskemét. Nyájajuhászatban a szamárteher leborítására való volt. Képletesen: „meglazsnakolni“ = veréssel elborítani. Nyr. 35:433.

Légej — Lz. — átalag forma víztartó faedény. *Leginkább fekvő

forma, innen a német Lagl. Hétfalu, Bácsfalu — vizesedény, l. Borbolyó. Nyr. 3 : 564.

‡**Légely, Négely** — facsobán, vízhordóedény. Székelyf. Tsz. 236. Vö. Légej. Zilah, Nyr. 14 : 334. Háromszék Nyr. 5 : 90. — **Légely** — Oklsz. — butellia. 1560: Eg *negel* aprolek marha. 1594: Korsó, *legeölli*, bodon. 1595: Anguilla egy *neghel* stb. — **Légely,** obba stb. csobolyó. Erd. szász: *legel*-ből. Szepes. szász: *lägel-*, lögel-, legelből. Osztr.-bajor: lāgel, lagl-ból. Nyr. 24 : 303.

Lék — a német *leck*-ből. Nyr. 24 : 303.

Lélöklik — Kiskunhalas — kis lyuk a kulacs v. csobolyó nyakán, hogy a levegő belemehessen, mikor isznak. Nyr. 15 : 237.

Lendzsi — Dunántúl — korsó. Nyr. 5 : 228.

Lóitatócseber — Oklsz. — 1638: *Loo itato czieber.*

‡**Maronna** — Eszék vid. Tsz. 253. — kis kancsó.

Mericske — Kecskemét — meregetőedény *a merítéstől. L. Ivóharang. Nyr. 12 : 283.

Merőke — Baranya m. — füles fapohár. Nyr. 5 : 331.

***Nádsíp** — Túrkeve, Ecsegpuszta — czímeres nádszálnak két bötök közötti része, mint cső, a melylyel a csobolyóból a vizet felszívják. — ***Nádsíp** — Kecskemét, Karczag — a csobolyóvagy csobányba szolgáló nádszál vagy cső, a melyen át a pásztor a vizet szíva issza.

‡**Négely** — legely, dobonka. Székely szó. Tsz. 266.

***Nider** — vizmerő, Sz. F. B. — urna, ornula. Sajtóhiba *uider* h., Melich.

Opalka — Vágsellye, Magyarsók, Nyitra m. — vesszőből font abrakolókosár. Nyr. 15 : 518. Vö. *opalko* — Taksony, Pozsony m. — hárskéregből = háncsból fonott nagy abrakolókosár. Nyr. 15 : 190. *Mind a két forma tót.

‡**Palaczk** — csutura. Székely szó. Tsz. 282., *kulacsforma, lapos edény; alakilag innen ered a „palaczkféreg“ = poloska.

Pitli — Sárköz — lóitatóedény. Ui. Törökbecse, Ipolyság. Tót eredetű. Nyr. 32 : 463.

Putina — Beregszász — liszttartó faedény. Nyr. 26 : 523.

Putton — Sz. F. B. — Oenopohrum. *Háti faedény.

Puttonhordó — Sz. F. B. — Staphilophoros. *Szőlőhordó edény.

Rocska — tót jövevény — egyfülű vízhordó faedény, Tót: *ročka.* Nyr. 27 : 177. Ásboth O. szerint fordítva áll a dolog. Nyr. 27 : 218. — **Rocska** — Bihar m., Nyr. 4 : 182.; Csongrád, uo. 6 : 373.; Gömör m., uo. 23 : 95.; Nádudvar, Hajdu m., uo. 8 : 234. — faedény, a melybe fejnek. Barsban (Nyr. 10 : 138.) lóitató. Makón (uo. 9 : 377.) disznóetető. Törökbecsén (uo. 9 :

93.) vízmerítő edény. Borsodban vízhordó faedény. Vö. zsajtár, tót szó, melyet a faedényes tótok lehozogadtak s a névvel együtt elterjesztettek.

Simicza — Somogy — fapalaczk, szláv. Nyr. 2 : 377.

Sirány — Dunántúl — kis fazék, a kibe az ételt hordják (!); a tótságon az éjjeli edény! Nyr. 5 : 182.

Szájas — Szentgál, Veszprém — szájas korsó. Nyr. 2 : 185. Vas m., Tsz. 338.

Szájjos — Fejér m. — széles-szájú korsó; a másikat (keskeny v. kisszájút) egyszerűen *korsó*nak mondják. Nyr. 10 : 189. Vö. Szájas.

⁑Szalonnás iszák — Kiskunhalas — idétlen bornyúnak egészben lehúzott bőréből készült tartó, szalonna számára való.

⁑Szekrény — Selye, Marostorda — egyik szélén vájúzott, bükkfalapokból összeeresztett fedeles láda. Vö. Szekrényláda, Majorház.

⁑Szeredás — Szilágyság — gyapjúból vagy kecskeszőrből font tarisznya. — **Szeredás** — Bihar — tarisznya. A szerdai hetivásárra viszi magával a paraszt. Nyr. 3 : 232.

⁑Szipka — Felső-Lok, Csik m., csángó. Vö. Budulló.

***Szivóka** — Hortobágy — l. Nádsíp.

⁑Szotyor — Székelyf., Tsz. 351. — Szatyor, gyékényből font táska.

⁑Szütykő — Szilágyság — tarisznya.

Szütyő — Perkáta, Fejér m. — kisebb zsák. Nyr. 3 : 36.

⁑Tálas — Balatonmell,, Gömör m., Bodrogköz — edénytartó, tál-tartó. Tsz. 356.

Totyka — Csallóköz — káforka, vizesedény. Nyr. 1 : 333.

Vălăŭ — Erd. Érczhegység, móczok — válú. Nyr. 34 : 320.

Váló — Abauj m. — válú. Nyr. 33 : 24.

Válú — Oklsz. — trulla. 1430: Quoddam vas ligneum wlgo *walw* dictum stb. 1510 *körül*: Pro equis *waalw* laboravit. Kőrösi Sándor, Nyr. 16 : 63. olasz kölcsönvételnek tartja: *vaglio, valo:* vak rostából háziállatokat is abrakoltatnak Olaszországban. Régi szótárainkban *válo* is ismeretes. De válú nem rosta v. rostaalakú etetőedény, hanem *„levágott és egész hosszában kivájt fatörzs, melynek üregéből a marhát, lovat, sertést stb. szokták itatni.“* (Ballagi.) Régen is ezt jelentette, mert Molnár Alb., Páriz P. trulla, trulleum, canalis, wassertrognak fordítják. Van *malomválú* is (Szabó Dávid szerint *selép*) a tót žleb = csatorna s rendeltetése más, mint az abrak v. *itatóválúé* (így Károlyi bibliája, Mózes I. k. 30., 38.). Munkácsi

szerint a válú azon forrásból került hozzánk, honnan a baromtenyésztésre vonatkozó legtöbb primitív műveltség szavunk, t. i. a törökségből. Nyr. 16:261. M. elem a tótban: *válov,* válovčok, válovéc. *Csehben*: válov, válovec, válovek. Nyr. 17:500. *Válú* van: *disznóvályú, madárválú* a kalitkában, *abrakolóválú* lovak számára, *itatóválú* stb. Nyr. 16:63.

Vatalé — Melich szerint a román *vĕtšlah*ból = *kecske*bőrből készült tömlő, ered. Megvan a müncheni Codexben stb. Nyr. 25:116—120. — **Vatalé** — Csallóköz — fából készült vízhordóedény, (csobolyó), munkások használják. Nyr. 16:140. Pozsony: Nyr. 8:471. Székelység: Nyr. 2:471. Komárom, Sopron: *Vatolaj.* Nyr. 24:180. Sopron: Nyr. 6:373. — **Vatalé** — Oklsz. — obba, lagena. 1586: Egy hituan *vataley.* 1587: Ket *watolait* lemonyaknak.

Veder — Oklsz. — urna. 1525: Vnum *veder* emi. 1544: Vöttem eģ *vödör* cikot. 1587: *Wödörre* walo ket karyka foghateyawal eģgüth. 1597: *Vödör* vasastól az kankālekon. Az kankalek vegen vas horog.

***Vendel** — Ivád — a bödön.

Vider — viz hordo. Sz. F. B. Hydria. ‡Málnásfürdő, kisebb, nagyobb dézsa.

‡**Vízhordóedény** — Márkod, Maros-Torda m. — ??

Vízmerőharang — M. ó., Alföld — l. Ivóharang.

Vődőr — Sz. F. B. — Vrna.

Vődőr, vagy merni való edény — Sz. F. B. — Mergus oris, hydria quam non nulli situlam vocant, vulgo tamen dicitur.

***Zsétár** — Heves m., Dinnyéshát — sajtár, fából való fejőedény; a tót Šochtar.

IV. A JÓSZÁG.

A jószágról.

Álláspénz — Gyöngyös város levéltárából való okiratban — helypénz. „Determináltatott, hogy valakik az itten leendő sokadalmakra külső helyekről eladni való marhákat bé hajtonak: minden marhátúl *álláspénzt,* úgy mint 4—4 pénzeket Birák Uräimék kezéhez letegyenek.“ Nyr. 9:413.

***Árulni** — T. S., Győr v. lev.-tár, 1615. — megalkudni: „hozd be a marhát, ha megárulhatok veled, meg is veszem“.

Aprómarha — Veszprém m., MNy. I.:281. — *juh,* sertés. Rendes értelme *baromfi.* Cz. F.

Asztalpénz — T. S., XVI—XVII. század, B. H. 1904. 35. — a mit a tőzsérek a *megunszolás* után fizettek.

Baléta — Alföld — czédula, melyet a fogyasztási hivatalban adnak a juh- és sertésvágóknak. Nyr. 2:424.

Barmok járása — Kiskunfélegyháza jzők. 1781—1801.

Baromjáró föld — Oklsz. — 1588: Kwlen *barom yaro föld.* Orsz. lvt. Urb et Conser 64., 35. 1697: Ott volt a marháknak dellői, de telelő sohasem volt, hanem *baromjáró föld.* Pascuum.

Bëcslevél — Barkóság — mezei kártételekről felvett hivatalos jzőkönyv. Nyr. 32:520.

***Behajtani** — általánosan — a jószágot a legelőről haza. De megbírságolás végett is.

Behajtás — Oklsz. — 1752: Bé is hajtsák (a tilosban járó marhákat) és az béhajtást tiszttartónak értésére adják azonnal. M. Gazd. tört. Sz. VI: 140.

Bészaladás — Oklsz. — 1613—1696: Minden esztendőben sok embereknek sok károk esnek szőlőjekben, barmainknak bészaladások miatt. M. Gazd. tört. Sz. VII: 410.

Bir — Erd. Érczhegység, móczok — bér. *Bir de drum* útbér, *Bir de pădure* erdőbér. Nyr. 34: 147.

Bitang jószág — uratlan barom; barangoló (bitangoló), csatangoló (csavargó), eltévelyedett, kóborló (kószáló), tévelygő, tilosban (erdőn-mezőn keresztül) járó, urahagyott v. uraveszett marha. Egyes törvényhatóságok *b. m.*-nak nevezik azokat az állatokat is, a melyeket közigazgatási úton elkoboznak (elkobzott marha). Nyr. 27: 185.

***Bitangkaró** — Bugacz-Monostor — a cserény mögött volt leverve; ehhez kötötték a bitangban talált marhát; de a betyárok is lovaikat.

Bitang marha — Kiskunfélegyháza jzők. 1781—1801. l. Bitang jószág.

***Bitangolni** — a régiségben és ma is — állatról felügyelet nélkül járva kárbamenni. Emberről = csavarogni.

Sehonnai *bitang* ember
. . . .
Petőfi.

Bitangságba venni — Debreczeni Ellenőr, 1897 okt. 6. — a. m. a bitang jószágok közé felvenni vagyis gondját viselni a bitang állatnak, míg gazdája megkerül. „Földes községben egy drb. koros pej kancza, félszemű és egy 10 éves sárga kancza *vétetett bitangságba*; ki nem sajátítás esetén elárvereztetnek". Előljáróság hirdetménye. Nyr. 26: 558. — **Bitangságba venni** — Hajduság — A gazdátlan, kóbor jószág bitangságba esik, b. kerül; ha behajtják a községházára: *bitangságban fogott* (gazdátlan állat). Nyr. 27: 87.

Bogároztatni — T. S. — a marhát a réteken, azaz: legeltetni; képletesen.

Bőrök — Nyr. 38: 263. — Egy pár *negyedfű tinó* bőr. Egy pár *harmadfű tinó* bőr. *Harmadfű üszü* bőrt hármat egy párban számlálván párban. *Harmadfű csikó* bőr. *Rugot(t) csikó* bőr. Dög

birke kosnak . . . bőre. Egy dög magyar *juh kosnak* . . . bőre. Magyar *juh toklónak* a bőre. *Birka toklónak* a bőre. „Az 1794-dik Esztendőben Bőjt más Havának hetedik, és több következendő napjaiban tartatott Tekéntetes Nemes Bács Vármegyének Köz-Gyülésében fel Olvastatott és helyben hagyatott Mester-Emberek kézi Munkai bérének, és némű nemű hozzátartozó Materialék árának meghatározására rendeltetett Deputationak Munkája". Eredetije a Bács-Bodrogvármegyei Történelmi Társulat irattárában.

Busa — kövér, köpczös, nagyfejű.

‡**Csikerész** — Göcsej, Mtsz. I. 312. — böngészve, csipegetve, szálalva, gyér növényzetű ugaron v. parlagon legel a jószág.

***Csipe** — 1737 Debreczen — csípő helyett. Z. L.

‡**Csípős** — Heves m., Mtsz. I. 328. — sovány, kiálló csípőjű (állat).

‡**Csukerész** — Székelyf., Mtsz. I. 312. — csikerész: böngészve, csipegetve legel stb.

Czablatni — Erdővidék — tilalmasba járni. Talán a *zab*tól ered: zabba járni, zablatni. Benedek Elek. Nyr. 9:41.

Cziopor — Erd. Érczhegység, móczok — csoport. Un cĭopor de oi = egy csoport juh. Un cĭopor de porci = egy csoport disznó. Szarvasmarhára *cĭurdă* = csorda vonatkozik. Nyr. 34:150.

‡**Dalin** — Bszsz. — simarius (jelentése ismeretlen; summarius, a régi sagmariusból átalakult szó teherhordó állatot jelent. Fn.).

Deg — Oklsz. — l. Dög. A deg czigányforma.

Dög — Oklsz. — 1240 mint személynév: „Demutur *Deg*".

***Dögbőr** — általánosan napjainkig is — az elhullott állatról lenyúzott bőr, melyet a pásztor a gazdának felmutatni tartozott. A levágott fül, orr, bélyeg felmutatása nem igazolta a pásztort.

***Döggel számolni** — Kecskemét, 1821. — így számolni tilos volt. Ha a marha elhullott, bőrében kellett hagyni, míg hatósági megbízott, ill. a tulajdonos nem látta.

‡**Dzégér** — Kiskunhalas — a zsiger: máj, tüdő, szív, gége.

***Egy bot** — 1791. Segesvár város — alatt: „unter einem Stab", annyi mint egy pásztor alatt.

Elakaszt — Perkáta, Nyr. 2: 519., nem perkátai, Nyr. 10:189., l. még Nyr. 16:10. — terel erőszakosan és rossz szándékkal. „Nem akasztottam el senki gulyáját".

***Elállani** — 1672. Győr — a marha mellől = kilépni a társüzletből.

***Elé adni** — általánosan — a jószágot a pásztor elé, hogy folyton szemmel tarthassa.

***Elébe adni** — általánosan — a pásztornak, a jószágot = rábízni, mert a jó pásztor a jószág után jár, szeme előtt tartja.

***Eleibe** — általánosan — a pásztor eleibe adni a jószágot, hogy szeme előtt tartsa.

***Ellegel** — Hortobágy — ha a jószág mozogva legel.

***Elterül** — Hortobágy — ha a jószág téres helyen eloszolva legel.

***Eltilalmaztatni** — 1792. Bihar — kitiltani, eltiltani valami legelőtől, erdőtől.

***Eltudni** — 1739. Kecskemét — valakit valaki mellől vagy valakik közül, módjával kizárni.

Eme — *femina, femella, animal, femineum,* vel *mater, nutrix.* S. I. Kr. I. 124. Lásd ebbe a régi szócsaládba tartozó: *emik, emli, emlő* stb. szókat.

‡**Emes** — 1. *Mammata.* 2. *Álmos* anyjának tulajdonneve. *Emesu* (*Anonymus*nál Cap. 3.) Kr. I. 124.

‡**Emik** — *lactat*; szopik, szopja. Emli: *lactat.* (*Pesthy*) = szoptat. Emle: *Ubera.* „Boldogok a méhek, melyek nem szültek és az *emlék,* melyek, melyek nem *emlettenek.*" *Pázm.* Kr. I. 124. = emlők, melyek nem szoptattanak. L. Emlő.

‡**Emlő** — Ver. 43. — *Habena.* Olasz: Redine, Német: der Zugl, Dalmát: *Vzdenicza. Tévedés, mert nem *emlő,* hanem *gyeplő.* — ‡**Emlő** — Com. Jan. — mamilla. (= emlw): mamilla. Schl. 376.

‡**Emő** — *lactens, sugens* = szopó. *Csöcs-emő*: *infans lactens*: Csöcs-szopó. Kr. I. 124.

***Esett** — Alföld-szerte — állatról, ha megdöglik; esett birka, esett disznó stb. Elfogyasztották.

Esett állatok húsa — Přzew. Mong. p. 48. A Lámák (mongol) nem eszik a ló- és tevehúst, de sem ők, sem földieik *nem vetik meg az esett állatok húsát,* különösen ha az állatok kissé kövérek. *Akárcsak a karczagi szikeken.

Ësszecsukorít — Csíkszentdomokos — marhát egy csomóban hajt. Nyr. 32 : 325.

Ėtkės — Beret — egészséges, jógyomrú, jól emésztő pl. tehén, sertés stb. Nyr. 2 : 475.

Fajt — Veszprém — állatra, növényre mondják: jó fajt, rossz fajt = jófajú, rosszfajú. Fajta értelemben. Nyr. 25 : 474.

Falka — Oklsz. — frustum, portio stb., pásztoroknál rendesen egy gazdának kisebb számú jószága. — **Falka** — Vas m. — frustum, darab, rész. „A buzámnak ëgy *fókaját* eladom". Nyr. 21 : 28. — **Falka** — Lz. — tömeg, általános értelemben. Falkapénz, falkagúnya. — **Falka** — Komjáthy Pál „Szent Pál levelei" 1532 — „Arabyaba es Damascomba egy *falkayg* predicallotta az Chrystosth" p. 248. tehát *egy falkáig* = egy darabig. A MNySz. szerint falka = pars temporis, aliquod tempus, eine zeit lang.

Vö. német ein *bischen*. Jelentésében megváltozott szó. Nyr. 18 : 449.

***Far** — kk. — Podex.

Fékes-penez — 1240 — IV. Béla: „statuimus quod ydem populi nec descensum comiti, nec liberos denarios, nec *bovem*, nec *fekespenez* soluant“. Nyr. 7 : 415.

***Felfogni** — T. S. Kecskemét 1701 — „a telelőt felfogta, megépítette s csinálta, szántotta, törte, telekesítette“.

***Felhajtani** — általánosan — a marháról, legelőre, erdőbe, vásárra stb.

***Felolvasás** — Kecskemét — a jószágot felolvasni = megszámlálni, ellenőrzés értelmében.

***Felszabadulni** — általánosan — pásztornyelven: a tilalom alól.

Fóka — Répczemellék, Sopron m. — falka, egy rész:

Gabona egy fókája,
Csibék egy fókája.

Nyr. 2 : 518.

Foltba verni — T. S. — az eladó marhát elhajtás végett összeterelni.

Fölkelő marha — Oklsz. — 1604 Az zalagos Embernek ha *feolkeleo* zaloga uagion, azt hozzak el; ha nincz *feolkeleo* zaloga peczetelliek ki hazabol, mind addigh az migh veget eri dolganak. Azutan megh nem ualthatia azon beczwn, hanem eoreokben eoue lezen akar eoreokseg akar *felkeleo Marha*. M. Jogt. Eml. 35. 37. A régiségben a drágaság kincs = marha; ettől különbözteti meg a *felkelő* jelző a jószágot.

***Föltekinteni** — Szeged — a jószágot, új nyelven: szemlét tartani, számba venni.

Fölválasztás — Kiskúnfélegyháza jzők. 1781—1801. „Moldvay Kanczák föl választása.“

‡**Füjel** — Vas m., Mtsz. I. 659. — füvel: legel.

***Fűköröm** — Lengyeltóti — a kisköröm, a mely csak a füvet éri.

***Fültő** — a koponya fülmögötti része. Kondásoknál a disznót a kondásbaltával úgy kellett „fültövön sujtani“, hogy holtan rogyott össze.

Fül-vásár — Székelyf., Mtsz. I. 653. = fülsár.

‡**Füvel** — Kiskunság; Ónod, Borsod m.; Bodrogköz, Szolnokdoboka m.; Székelyföld; Vas m., Mtsz. I. 659. — legel.

Füvelni = legelni.

Gamba — ajak, alsó ajak, különösen a duzzadt. Palóczság; Rimaszombat, Rozsnyó; Bars és Hont m., Mtsz. I. 673. *Sült tót.

‡**Ganaj** — Ver. 36. — *Fimus*. Német: Mist. Dalmát: Gnoy.

Ganajoz — Oklsz. — 1588. Az kaposztas kerthet kertelik, *ganezzak*, be wltetik. 1712 körül. Az oltoványokat hasonlóképen irtogassák s tövét kapálják, s *ganajozzák*, hogy a kert tisztuljon,

kövérebb füvet teremjen. M. Gazd. tört. Sz. VII. 416.

Ganajoztatás — Oklsz. — 1636. A szántóföldek ganajoztatását vagy egyik, vagy másik földeken minden esztendőben continuálja. M. Gazd. tört. Sz. I. 271.

Gémpénz — T. S. XVI—XVII. század — ezt a tőzsérek fizették marháik itatása után, a gémeskutak használatáért.

Gerdsa — Kóvár vid., Ipolyvölgye, Mtsz. I. 689. — gerincz.

Gërhas — Mátyusföld — sovány. Nyr: 20:324. * Görhes formában is.

Gyalogszer — XVI. sz. — Így szolgál a marhátlan ember. Vö. Marhátlan.

Gyuha — (átv. ért.) gyomor, begy. Tele már a gyuhám (= gyomrom). Kr. I. 208. *Nyilván egy a *Joh*-hal.

Hajla — Csík m. — sugárnövésű, pálczavastagságú, leggyakrabban mogyoró- v. fűzvessző, melylyel abroncsozni s néha *marhát is hajtani* szoktak. Nyr. 7 : 139.

‡**Hajszolni** — Szilágyság — kergetni. „Ne hajszold a jószágot."

***Hajtani** — Karczag — kinek jószágát legelteted helyett: Kinek *hajtol.*

***Horpasz** — általánosan — a csípő előtti tájék.

Hujjogatni — T. S. — a jószágot szóval terelni.

Hunyal = honalja. Moldvai csángók. Nyr. 31 : 87.

[z]**In** — ér; Moldvai csángók. Nyr. 31 : 84.

Jámbor — Kaba vidékén — a. m. együgyű, bárgyú ember. Nyr. 25:426. *Szelíd, jó, az állatról.

Járatni — T. S. — a jószágot csordán, gulyán.

Jargaló pénz — Oklsz. — 1578. Unum hominem captinassent super quem florenos 12 accipere pro mulcta uulgo *jargalo pynzth* uult.

***Járni** — a régiségben sokszorosan — a legelőt = legeltetni.

Jártást — Csikszentdomokos — lépésben haladni. Nyr. 32 : 326.

***Jártatni** — 1715. Peselnek falu — a szolgát a marha után; legeltetni. — **Jártatni** — XVI. század, 1635. — egy adott területet nyájjal legeltetni. L. Szabadítás.

Jovít — Kóvár vidék, Ipolyvölgy — javít. Állatokra vonatkozólag: hízlal. Nyr. 16 : 476.

‡**Kalobálni** — lovas katonáknál kotiskákkal vmi darab deszkán jelt verni, abrakolási jelt adni. Bodrogköz. Tsz. 187.

Kárban kapni — 1613—1696. „Az kerülők, vagy egyéb rendbeli emberek is, kik *kárban kapják* a marhákat, tehát pünkösdig minden baromtúl nappal egy pénz, éjjel 2 pénz, pünkösd után penig mindaddig, míg az tarló és rét fel nem szabadulnak, az bíró és község akaratjábul nappal 2 pénz, éjjel is 2 pénz. M. Gazd. tört. Sz. VII. 411.

***Kéz alá** — sokszorosan a régiségben — marhát stb. a pásztor keze alá adni, rábízni.

***Kiállítás** — Kecskemét 1821 — összeállítás helyett; t. i. ménesek, gulyák összeállítása. A kiállított egységek csak akkor kezdhették meg a legeltetést, mikor a szájpénz le volt fizetve.

***Kicsapni** — 1719. Kraszna m., de általánosan is — a jószágot minden felügyelet nélkül legelőre bocsátani.

***Kifiggő** — 1748. Karatna község — kirúgó, kijáró jószág, mely a falu kerítésén kívül jár.

***Kihajtani** — általánosan — a jószágot a legelőre.

***Kihaladott** — 1825. Torda m. — a marha, a mely a telelést elvégezte, abból „kihaladott".

***Kipányvázni** — általánosan — az állatot hosszabb-rövidebb kötélnél fogva czövekhez erősíteni, hogy a területet, a kötél hosszához képest, körben legelhesse.

‡**Kis fw** — Schl. sz. j. — kis fő, fonticulum.

Kiszakasztás — sok helyen — lábasjószág, különösen marhalopás; kiszakasztás, a gulyából elrabolni.

***Kitárlani** — 1748. Korotna község — a kaput kinyitni = kitárni.

***Kiverni** — 1729. Esztergom v. — a jószágot a legelőre = kihajtani.

‡**Kodozni** — erre-arra eledelt keresni. „Eme puszta sovány helyen kodoztak szegény lovaink — nem kaptak füvet", = a marhának étel nélkül lenni. Székelyf. Tsz. 209. *Kodoz*: ennivalót keresgél. *Kodozik*: éhezik: Székelyf.

***Kurtafalka** — Kecskemét, 1721. — a birtokosok kötelesek voltak jószágaikat a fennálló négy gulyához, ill. méneshez adni s így tilos volt, hogy saját jószágukból falkát alakítva, ezt külön legeltessék: ezek voltak a tiltott *kurtafalkák*.

***Kűdök** — Lengyeltóti — a köldök.

***Lábasjószág** — országszerte — a szárnyassal szemben ú. m. szarvasmarha, juh, sertés. A ló különálló kivétel. Tompa ismer lábas- és fejősjószágot. Nyr. 20:271.

***Lappangtatni** — T. S., Kecskemét — a jószágot; tilos módon rejtegetni.

Látó — a régiségben — az a hatósági megbízott, a ki a marhakereskedést ellenőrizte. L. Látópénz.

Látópénz — T. S. XVI.—XVII. sz. — a tőzsérek a vizsgálónak, látónak fizették. L. Látó.

***Legel** — Tiszamente — a köd a réten, kaszálón, mezőn, de a vizen is, mikor vékony rétegben mintegy odatapad s csak lassan száll tova.

Madárhúsú — Csúza, Baranya m. — sovány. Nyr. 18:286.

Makkolás — Kiskunfélegyháza jzők. 1781—1801. — a sertés makkal való hízlalása.

Marha — Komjáthy Benedek, 1532. — vagyon, jószág. Nyr. 18:495.

Marhaindítás — XVII. század a legelőkről a vásárra.

Marhajáró föld — Oklsz. — 1701: ohatot *marhajáró földnek* kell hagyni. M. Gazd. tört. Sz. IX. 9. Ohat, a debreczeni határ része.

Marhátlan — Oklsz. — 1670: Az debreczeni ember, ha őrni akar, idején szert fogjon, szénát vigyen s hét számra őrjön, hogy sem az vidéki örlős, sem az itt való *marhátalan* ember meg ne fogyatkozzék. Debreczen, NyK. 26:343. 1711. Az mely rétek vagynak azokban a *marhátlan emberek* tartoznak délig kaszálni, a marhás emberek behordani. Szuhay: Az egyházlátogatás 167.

Marhátlanság — Oklsz. — 1683: Barma nincsen csak gyalog szerben szolgál a *marhátlanság* miatt.

Márka iránti rend — Kiskunfélegyháza jzők. 1781—1801. — Csordákra és Csürhés eleibe tartozandó Márkák iránti rend (*talán Marhák?).

Megcsapni a jószágot — Kiskunhalas — visszafordítani, visszaterelni. Nyr. 19:335.

Megesztringol — Kővár vidék, Ipolyvölgy — jól elver. A Balaton és Pápa vidékén *megesztrengálni*: kordán tartani, megkergetni. Nyr. 16:526. *Az esztrengáról, mert az korlátot szab a belé zárt jószágnak.

Megfordít — Oklsz. — 1721: Hahogy valaki valami marhát jószágában tapasztal, le ne légyen szabad vágni avagy lőni, hanem az biró házához tartozik hajtani, az biró pedig tartozik kárát megfordétani. M. Gazd. tört. Sz. VII. 128.

***Megfordítás** — 1812. Erdélyi törvény — megtérítés értelmében.

Mëgkesül — Csúza, Baranya m. — megfakul, kopik. Nyr. 18:286.

***Megnyúzni** — Ver. 27. — *deglubere.*

Megócsódik — l. Ócsódik.

Megunszolás — l. Unszolás, Asztalpénz.

***Megvilágtalanodni** — T. S., Kecskemét — a jószágról = elveszni.

Murdalló — Balaton — állathús; állathulla. Nyr. 31:51.

Nyáj — Přzew. Mong. p. 50. — A nyájak szabadon, minden felügyelet nélkül járnak s az itatónál találkoznak. *A szilaj pásztorkodás idejében nálunk is így volt.

* **Nyílcsülök** — Lengyeltóti — csűd, a hátulsó lábcsont, a melyen a *tőrök* van, ennek neve *nyíl* is.

Nyomaszt — Balaton, Tud. Gyűjt. 1839. — hajszolt állatot elfog. Nyr. 34:532.

Ócsódik — T. S. — olcsóvá lesz a marha.

‡**Ocsu** — l. Ucsó.

Ököradó — A székely „alkotmány“ a hadviselés kötelezettségén és a királynak némely esetekben kiszolgáltatott ököradón kívül, minden más adófizetéstől mentesíté a székelyt. Orbán Balázs után Malonyay 2 : 25.

***Őrzető** — Kecskemét — a jószág őrzetőben van = őrizet alatt áll.

***Összeverni** — 1816. Hajduság, de másutt is — a jószágot a legelőn t. i. több birtokosét egybefoglalni.

Pánk — pók. Moldvai csángók. Nyr. 31 : 87.

‡**Poklája**, burok v. bürök — Székelyf., Tsz. 302. — burok, (*secundae*); Bihar megyében *bürög.*

Pokolszökés — Szatmár m. — mérges kelés. Nyr. 25 : 383.

***Poszka** — Kaposvár — hitvány emberről és állatról.

Rédia — Nagykálló — marhalevél. Nyr. 12 : 430.

Rémonda — Gyönk, Tolna m. — komisz. Nyr. 25 : 288. *A lovaknál a még tanulatlan ló; a franczia *remonter*től ered, a lovasítás viszonylatában: „remonter un régiment“ = egy ezredet lóval ellátni.

Rëmunda — Mátyusföld — rendetlen, átvitt értelemben. L. Remonda. Nyr. 20 : 328.

‡**Sereg** — Ver. 5. — *Agmen.* *Állatsereg értelmében is. ‡*Caterva.* Ver. 17., német: Schar.

***Szabadítani** — XVII. század 1635. — így: „az úr szabadította őket a tilalmasra“ és „a tilalmas jártatásra nem szabadított“.

***Szabadítás** — a régiségben is — tilalom alól feloldani.

***Szájpénz** — Kecskemét eredettől fogva, felemlítve 1773., 1821. — a legelőre kiadott minden egyes jószág után járó illetéknek neve „szájpénz“ volt. Így rótták ki a bitangoláson kapott jószág után is a bírságot.

Szakaszt — Oklsz. — Partior, divido 1715. Erdeit ne usurpálhassák, mint az előtt volt, ezután is úgy legyen. *Szakasszanak* nékiek szántó- és kaszálóföldet s magunk marháinak is szakasszanak. M. Gazd. tört. Sz. IX. 26.

***Számosjószág** — Debreczen — az, a mely a legelőre be van írva, így számot teszen, mert számot kapott a lajstromban.

Szárazallya — Mátravidék — alom. Nyr. 22 : 384.

***Szél alá** — Karczag — menni = széllel menni.

***Szél ellen legelni** — Kiskunhalas — a jószág legelve szél ellen halad, fontos akkor, a mikor keresni kell.

Szénaabrak — Kiskunfélegyháza, jzők., 1781—1801.

Szénafű — Oklsz. — Foenum. 1349 óta. Erdélyben fűtermő határrész.

Széna-portio — Kiskunfélegyháza jzők., 1781—1801 — a mostkori „adag".

⁑**Szopni** — Ver. 53. — *lactere.*

⁑**Szoptatni** — Ver. 53. — *lactare.*

⁑**Szőrén-szálán elveszett** — Pápa vid., Tsz. 352. — hirtelen és teljesen eltünt, a marháról véve.

***Szügy** — kk. — a két első láb köze, pectus equi.

Szülés — Hidas és Tornyosnémeti, Abaujtorna m., Nyr. 31 : 351. ; *szüllés.* Rimaszombat, Nyr. 17 : 374. ; *szülesség* — Répczeszentgyörgy, Vas m., Nyr. 18 : 575. ; takarmány a marha számára.

⁑**Takarmány** — Balatonmell., Tsz. 355. — marhák számára télire eltett táplálék. Ma már országosan használt szó.

Telek — Ada, Bács m. — trágya, ganaj, ha rakásba van gyüjtve, másképpen határ is. Nyr. 27 : 413.

***Teleltetés** — 1838., Máramaros, de egyebütt is — a jószágnak télen át való tartása; e czélra idegen jószágot is vállaltak: telelőre befogadták. — **Teleltetés** — T. S., Kecskemét, 1596. — egy télen át való tartás.

***Tenyészet** — T. S., Kecskemét, 1701. — a mai szaporulat helyett.

***Terítöni** — Szeged — a jószágot szétoszlatni, hogy az egyest meg lehessen nézni.

Tétovázó vas — Békés — fogószerű készülék, a melylyel az állatok fülét színes jegygyel látják el. A jegyek pontokból vannak csoportosítva, a pontokat tűk szúrják be, a mely tűk festékbe vannak mártva. Valóságos „tätovázás". Behozta gr. Wenckheim Frigyes.

Tilajgat — Kunság — a tilosba szabadult jószágot szép csendesen visszahajtja az istállóba. Nyr. 14 : 526.

Tilalomszegés — Oklsz. — 1581: Minden esztendőben a hütös bírák a falut megfeleltessék, a falu is ahoz embert válaszszon és valamint a falu megfelel, írva legyen és úgy büntessenek mindeneket; valami barmot pedig kijelelnek *tilalom szegésre,* annak birsága 12 denár. Székely, Okl. V. 127.

⁑**Tincselni** — Székelyf. — hizlalni. *Tincsődni,* Székelyf., hízni. Tsz. 364. Ezt a szót nem hallottam; talán Csíkból való.

***Tiporni** — országosan — a jószág tiporja a lábával a füvet, földet.

⁑**Törek** — Székelyf., Szilágy m. — a gabonának apróra töredezett szalmája (ilyet szoktak éjjelre a marháknak *alomul* vetni). Tsz. 369. — **Törek** — Oklsz. — spicarum et straminum fragmenta. 1524 : Georgius *Tewrek,* Michaelis *tewrek.* 1594 : *Theorek* vagyon egy rakassal.

⁑**Tutuska** — Barkó szó — apróbb ganéjrakás a mezőn. Tsz. 371.

‡**Ucsó** — Székelyf. — gabona-alja, nyomtatáskor a szemetes hulladéka. Vö. Ucsu, Ocsú. Tsz. 373.

‡**Ucsu** — l. Ucsó.

Unszolás — T. S., XVI—XVII. sz. — megsürgetés. L. Asztalpénz.

‡**Vehem** — Murm. 1533. — pullus.

***Vékonya** — Edvi Illés Pál — l. Horpasz.

‡**Verdik** — Szilágyság — vedlik; szőrről és tollról is.

***Verni** — Alföld — a jószágról általában: kihajtani, elválasztani, pl. a legelőre kiverni „az anyabarmokba tinókat verni“, az ökörcsordákat szétverni = feloszlatni stb.

Visszaindít — Oklsz. — 1717. Midőn Estvére még a nap fent vólt, itattni hajtotta vólna a fatens szolgája, és Eöcse az ökröket, a vizrül *visszaindítván* az Istaló felé semmiképpen be nem hajthatták sokáig. Borsod m. jegyzők.

***Zúrzavar** — Kecskemét, 1760. szabályzat — *tétovázás* nélkül eleget tenni.

Szín.

Állatok színe — Szeged — fehér, fekete, sárga, szürke, pej, deres, vasderes, almáspej, almásszürke, tarka, kesej, vörös (tehén, kutya) lóra ezt nem hallotta, pedig „vörös kutya, vörös ló, vörös embör egy se jó“ közmondásban megvan; tarka tehenet *svájczer*-nek mondják. *Borzsderes,* mely nyugati marhafajt jelent; e vidéken a nép nem használja. Tömörkényi István, Nyr. 32 : 295.

Ciccergalamb — Eger, Tud. Gyűjt. 1838. — háta hosszában fehér, többi része vörhenyeges v. fekete. Nyr. 35 : 43.

Csókaszem — Székelység — világoskék szem. Nyr. 28 : 94.

Fecske-hasú — Barkóság — fehérhasú fekete állat. Nyr. 32 : 521.

Fehér — Englb. — az albinoszerű és a kékes. Az albinoszerűnél a szőr gyérebb, festőanyagnélküli, a bőr halovány rózsaszínű, a körmök világosak, a farkbojt fehér, a szarv töve sárga. A kékesnél a szőr festőanyaga kékes, a bőr szürkés, a köröm szürkésfekete, a szarvtő szürkés, a szarv hegye, orrtükre, szempilla fekete. Ha a kékes marhának orrtükre világos, szeme, szőre, pérája világos, a szarvak sárgásak, akkor nevük: *kesely.*

Galambszínek — Szeged — fakó, fehér, fekete, kék, májas, rozsdás v. rezsdás, sárga, pöttyös, vörös. Nyr. 32 : 295. L. Ciccer.

Gengeszín — Losoncz vidék — rózsaszín. Nyr. 30 : 301.

Gyilán — Csík m. — ölyves állat, olyan t. i., melynek nyaka más színű, mint testének egyéb része. Nyr. 7 : 139.

Homályszín — Kecskemét — fehéres barna, bizonytalan. Nyr. 19 : 46.

Iromba — a. m. tarka. *Iromba-tyúk,* (Szabó Dávid 1792.) olyan színű, mint a petymeg. *Iromba,* Sándor I. 1808. = maculosus, striatus stb. Népnyelven a. m. tarkás, babos, pettyegetett kendermagos (tyúk, csirke, kakas); tarka szőrű, barnacsíkos szürke (macska). Nyr. 35 : 114. — **Iromba** — Lexicon Budense p. 508. — kendermagos: maculosus, sparsus, varius; gefleckt, gesprenkelt. M. elem az oláhban. Alexics Gy. Nyr. 17 : 371 — **Iromba** — Kisujszállás — barna csíkosszürke. *I. macska*: barna csíkkal sávolt, szürke macska. Nyr. 20 : 191. Patóháza, Szatmár m., habos vadgalambszínű csirke. Nyr. 19 : 334., Besnyőd, Szabolcs m., szürkés színű fekete sávokkal vegyítve pl. iromba macska. Nyr. 12 : 48. Nagykunság, tarka szőrű macska. Nyr. 16 : 286.

Kesely — vö. Fehér.

Keselyédik — Kapnik — megfakul, színe kopik. Nyr. 2 : 235.

Kokasszín — Komárom m. tatai járás — kendërmagos, sárga, gyöngyös. Nyr. 32 : 294.

Roska — Háromszék m. — pirosszőrű állat. Oláh elem a m. nyelvben. Nyr. 23 : 488.

Sarga vel ordas — Kolozsv. glossz. 1877. — flavens vel flavus I_7. Nyr. 36 : 368.

Savószem — Székelység — fejérre elvékonyuló világos szem. Nyr. 28 : 94.

Sikári szőrű állat — Halas — a melynek nem bodor a szőre, hanem egyenes, mint a sikárfű. *Sikari,* uo. sovány, szikár. Nyr. 23 : 239.

Szamár-színek — Marosvásárhely — fekete, szürke, egérszőrű. Nyr. 32 : 295.

Szurmos — néhol — a magyar bika szemetája, nyaka és szügye = kormos.

Szűr-lúd — Fülek, Karancs vid. — hamvas, szürke. Nyr. 22 : 95.

Tyúkszínek — Gyöngyös — fehér, fekete, kendërmagos, hamvas, sárga, pëttyes. Nyr. 32 : 294. — **Tyúkszínek** Zovány, — Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m. — kendermagos, fehér, fekete. Nyr. 32 : 295.

Hangok.

Beeget — Nagy Istv. Mart. Coron. Kr. — béget, borjú, bárány.

Bég — Heltai Mes. M.

Béget — PPBod., Nyt. — bárány, juh, Csongrád, a juh = bürge = birka.

Bekeg — BMsz. — mekeg, kecskéről. Km. Dug., Kr., a juh.

Berreg — BMsz. — kutya, farkas. ‡ Csíkgyímes, csángó. W. J., juh és bárány.

‡ **Bőg** — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — a juh. 1. A tehén, Csongrád; tehén, Csík-Gyímes. A szarvasmarha, Firtos-Váralja. A tehén, ökör, bika; Rava, Udvarhely m. 2. A disznó; Firtos-Váralja. A disznó; Rava, Udvar-

hely m. Kár. Bibl., Érdy C., mugio, balo. Kr., mugit, boat.

Bőget — M. A. — Kr., mugit.

Bömböl — Com. Jan. — bikáról. Rava, Udvarhely m., Csongrád, Firtos-Váralja, ha ingerült. M. A. Az oroszlán, Sylv. Ujt. Ha a csordában sok a tehén, a bika azt bömböli: Az ördög győzi, bú. Alföld, ugyanott, kiáltása: Mi—háj.

Böng — Nyt. — mugio.

Bönget — M. A., PPBod., Nyt. — mugio. M. A., Kr., mugit.

‡**Börönköl** — Csángó, Csík-Gyímes W. J. — a bika, mikor haragos.

Disznóröhögés — PP., 1708. — grummitus. *Helyesen: röfögés.

Gágog — a liba. Csík-Gyímes. Csángók és általánosan.

Gajdol — lármáz, kiabál, éktelenül énekel stb. Dunántúl, Nagykunság, Nagybánya, Bereg-Rákos. Mtsz. I. 668. Gajdorál: ua. Gajdorász: ua. Gajdol: tót szó = dudál.

‡**Görög** — Csík-Gyímes, csángó W. J. — a disznó.

Herreg — BMsz. — kutya, farkas = berreg.

***Horkan** — a ló, mikor megijed.

‡**Hortyan** — M. A. Káldi Prov. — ronchissat, stetit.

Kaff — Kr. — a fogak összeveréséből előálló hang.

Kaffog — Kr. — l. *Kaff.*

Kahol — S. I. Kr. — latrat.

‡**Kattog** — Sz. D. Kr. — fogával csattogtat, dentibus strepit.

Mekeg — Kr. — a kecske. *A kecskéről általánosan így. Szorosan hangfestő.

Mekken — Kr. — kecskemódra szól.

‡**Möczörög** — Firtos-Váralja, Udvarhely m. J. J. — a czáp párzáskor.

Nyaf — Kr. — kutya. *Nyif-nyaf, mikor vadat hajt.

‡**Nyafog** — Rava, Udvarhely m., I. M. — a kutyakölyök.

‡**Nyahog** — Nyr. 22. — nyafog. Palóczság.

Nyavíkol — Csongrád — a macska. *Helyesebben: nyivákol.

Nyerít — Kr. — hinnit. *A lóról, kizárólag.

Nyervog — Csongrád — a macska.

Nyikorgok — Eder — gannio, grunnio. Ich belle wie ein Fuchs, grunze.

‡**Nyirbákol** — Fülek, Nyr. 22. — nyafog.

Nyíret — Kr. — a lóról mondják, midőn kergetik és hangot ád. *Másképp: nyerít.

Nyírnak — Sz. D., Kr. — kutya- vagy macskakölykök.

Nyivákol — Szilágyság — kutya- és macskakölykök.

Nyivog — Szilágyság — kutya- és macskakölykek. — *Rava, Udvarhely m., I. M., a kutyakölök.

***Nyivvog** — Nyr. 21. — nyávog. Várpalota, Veszprém m.

Nyöfög — M. A., Kr. — grunnit.

Nyökörög — Sz. D. Kr. — marha.

Nyöszörög — Sz. D. Kr. — marha. *A beteg.

***Ordít** — Csík-Gyímes, csángó, W. I. — a kutya. *Inkább a farkas.

***Orgonál** — Rava, Udvarhely m., I. M. — vonít a kutya. Ha a kutya orgonál, vagy halál, vagy vész jő a házra. *Vagy tűz van.

***Röfög** — Rava, Udvarhely m., I. M. — a disznó, ha a malacza veszélyben van. *U. i. Firtos-Váralja, Csík-Gyímes és mondhatni: általánosan.

Röfögni — Eder — grunnire.

Röhög — Com. Jan., Nyt. — disznóról.

***Sikolt** — Rava, Udvarhely m., I. M. — a malacz, a disznó, ha megfogják, vagy ölik. *L. Visít.

***Sipol** — Rava, Udvarhely m., I. M. — az ökör és bika, mikor a bömbölés után fülhasítóan bőg.

***Sír** — Rava, Udvarhely m., I. M. — a malacz, ha éhes. Vö. *Bőg*, Visít.

***Tprünnyög** — Rava, Udvarhely m., I. M. — a tehén, mikor a bornya közelébe jut.

***Ugat** — Csík-Gyímes, csángó, W. J. — a kutya. Általánosan.

***Visít** — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — a disznó.

***Vonít** — Csík-Gyímes, csángó, W. J, — a kutya. Általános.

***Vonyít** — Csongrád, W. J. — a kutya.

Coitus.

***Bagoz, bagzik** — Mtsz. — coitus, kutya, macska, nyúl, farkas, róka, hal; Somogy, Fehér, Baranya, Zemplén m., Palóczok, Csallóköz. *Bagzani*, Miskolcz, 266., békáról. *Bagzás*, Miskolcz 302., Nyt. 164., coitus. *Bagzik*, M. A., coitus. *Bagzik*, macska, nyúl; Csongrád.

Bagzódik — M. A. — coitus.

Bajzik — Nyr. 21. — coitus; Karancs vidéke.

Bakik — Nyr. 21. — coitus; Karancs vidéke. *Bakik*, Karancs vid. Mtsz. *Bakik*, Kresznerics.

Baklat — Mtsz. — coitus, kutya, macska, farkas; Székelyföld, Háromszék.

Baklatni — B. M. N. — coitus. Székelyföld, kutyáról, macskáról.

Bakzani — általános — coitus.

Benderész — Mtsz. — coitus, kakasról, Háromszék.

***Bereg** — Rava, Udvarhely m. — a *kecskék* és a *juhok* őszszel beregnek. *Bereg*, a *juh*, Csík-Gyímes, Csongrád, *bereg*; Barcs, Vas, 109., a *juh*, *bereg*, Mtsz. Szé-

kelyf.; *bereg,* a *macska,* Rava, Udvarhely m.

Beregtet — Háromszék m., Mtsz. — coitus.

Berget — Háromszék m., Mtsz. — coitus.

‡**Berreg** — Gyergyószentmiklós, Kovács L. jelentése, 1898. IX. 28. — a juh és a kecske közösülése. A *kecske* berreghetnék. A *czáp* megberregte.

Bikik — Karancs vid. — coitus. Nyr. 21 : 21. Ui. Mtsz.

Bislet — Mtsz. — coitus, untalan jön-megy, ide s tova koslat, kutyafélék. Kovászna, Háromszék m.

Bisletni — Székelyf. — coitus; macskáról.

‡**Börög** — Firtos-Váralja, Udvarhely m. — párosodik a juh, a kecske.

Börrög — Székelyf., Mtsz. — coitus.

Búg — Tokaj-Hegyalja, Nyr. 23 : 287. — a sertés, mikor párosodik. *Csongrád, Lengyeltóti, Somogy, Csík-Gyímes. Sz. D., Kr., Rava, Udvarhely m.

Búgat — Abauj — a kandisznó.

‡**Búghatnék** — Gyergyószentmiklós, K. L. — a gője (♀ disznó).

Búgik — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — a disznó.

Búgni — Pethe. Hári Maj. 6. § 3. — coitus, disznóról. PP. 1708.

Burrog — a disznó. Háromszék m., Nyr. 4 : 561., mikor erősen búg.

‡**Bütyköl** — Békés m., Mtsz. I. 210. — (coit), a disznó.

Czaflat — Zilah — koslat, kóriczál. Nyr. 22 : 223. Irodalmi adat újkori szépirodalomból. Nyr. 28 : 280.

‡**Fajat** — Kisküküllő m., Mtsz. I. 615. — fojat, folyat, *leginkább kanczáról és tehénről.

Fékni — Síma, Somogy m., Nyr. 19 : 381. — coitus, megfékte a kakas a tikot.

Fislat — Mtsz. — coitus.

Fislet — Mtsz. — coitus.

‡**Fojat** — Rava, Udvarhely m., József M. tanító gyűjt. — tehén. Szürnyeg, Zemplén m., Mtsz., Nyr. 12 : 384.

‡**Fójat** — Székelyf., Mtsz. I. 615. — folyat.

‡**Fojathatnék** — Firtos-Váralja, Udvarhely m. — a coitust kívánja (a tehén).

‡**Fojatik** — Gyergyószentmiklós — *(coit vacca cum tauro).*

‡**Folat** — Somogy m., Mtsz. I. 615. — folyat.

‡**Folyat** — Somogy m.; Rimaszombat; Szürnyeg, Zemplén m.; Szatmár vid.; Szőkefalva, Kisküküllő m.; Székelyf. — párosodik, üzekedik (tehén). Csongrád, a bika. Gáti T. H. 134., coitus szamárról. — **Folyat** — S. I.,

Kr. (I. 166.) — equit, subat, catulit, circum currendo coitum quaerit.

Folyatás — Misk. 124. — coitus.

Forog — Kr. — coitus, kutyáról. Nyr. 19 : 382., kutyáról, Szatmár.

Fürdik — Dunántul — a hal = ívik, l. azt.

‡Fútos — Rava, Udvarhely m., József M. tanító jelentése — a tehén.

‡Fútosik — Gyergyószentmiklós — coit vacca cum tauro. A bihal közösül.

‡Futosnak — Csík-Gyímes, csángók — a tehenek. (Coitus.)

Gácsérozódik — Csongrád — a kacsa.

Ganározódik — Csík-Gyímes, csángók — a liba.

Görög — Kr. — coitus, disznóról. Bőny, Nyr. 15 : 285. Győr, Fejér m. Nyr. 15 : 285.

Görögni — Pethe Hári Maj. 6. § 3. — coitus, disznóról.

Gunározás — Misk., 302, 310. — coitus, lúd.

Hág — Kr. — coitus, lóról.

‡Hágatás — Rava, Udvarhely m. — tehén, kancza.

‡Hágatni — Gyergyószentmiklós — „viszik hágatni“ a tehenet.

Iszik — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 12 : 384. — coitus, halról.

Ivik — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 12 : 384. — coitus, halról.

Kakasolódik — Csik-Gyímes, csángók — a tyúk, továbbá galamb és minden madár.

Kancsolni — Fülek, Nyr. 12 : 95. — coitus.

‡Kihágja — Gyergyószentmiklós — a bika a tehenet. (Ascendit taurus super vaccam.)

‡Kihágta — Gyergyószentmiklós — a bika a tehenet.

Kóborló — Sz. D., Kr. — coitus.

Koslat — Mtsz. — coitus *a kutya. Sz. D., Kr., a *kutya*. Csongrád, W. J., a *kutya*. M. A., S. I., Kr., a *juh*. F. 90., a *juh*.

‡Koslathatnék — Rava, Udvarhely m. — a kutya, ha „rájut a párosulás“.

Koslatni — Székelyf. — coitus, kutyafélékről.

Koslató — Sz. D., Kr. — coitus.

Közösülés — Misk. 44. — coitus.

Kurittoló — Sz. D., Kr. — coitus.

Kurittyoló — Sz. D., Kr. — coitus.

Lődörgő — Sz. D., Kr. — coitus.

Megbaboz — Sopron m., Mtsz. — coitus, kakasról.

‡Megbúg — Rava, Udvarhely m., I. M. — a disznó. Ui. Gyergyószentmiklós.

Mëgbúgat — Palóczság, Gömör és Nógrád m., Nyr. 22 : 480. — közösül a disznó.

Megcziczeréli — Sopron m., Mtsz. — coitus, kakasról.

⁑**Megfut** — Kr. (I. 176.) — Megfutott a tehén; megüzekedett.

⁑**Megfútossa** — Gyergyószentmiklós — bika a tehenet.

⁑**Meghágja** — Gyergyószentmiklós — bika a tehenet. *A mén a kanczát.

⁑**Meghágta** — Gyergyószentmiklós — a bika a tehenet.

Megistyelődzik — (*coit scrofa*) „Gölye megistyelődzött" — Moldvai csángók. Nyr. 31 : 85.

⁑**Megszökte** — Firtos-Váralja, Udvarhely m. — a bika a tehenet fedezte.

Megtiporodik — (*coit gallina, anas*) — Moldvai csángók. Nyr. 31 : 85.

Megtojózza — Sopron m. Mtsz. — coitus, kakasról.

⁑**Megüzetés** — Rava, Udvarhely m. — tehén, kancza.

Megverődik — *coit caballa, equa.* — Moldvai csángók. Nyr. 31 : 85.

Ménez — S. I., Kr. — coitus, lóról.

Ménzik — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 12 : 384. — coitus, lóról.

Nőszés — Misk. 266. — coitus.

Ollózik — Rava, Udvarhely m. — megollózik: ellik, megellik a kecske.

Összeelegyedni — F 79. — coitus, kutyákról.

⁑**Percselődnek** — Csík-Gyímes, csángók — a kecskék.

Peterészni — általános — coitus.

Ridzik — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 12 : 384. — coitus, disznóról.

Sarhudás — Misk. 69. — coitus.

Sárhudni — Misk. 44. — coitus.

Sárithatna — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 12 : 384. — coitus, kanczáról.

Sárlik — általánosan — a kancza.

⁑**Szöketés** — Rava, Udvarhely m. — tehén, kancza.

Tojódzani — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 12 : 384. — coitus, szárnyas állatokról.

Tojózik — Csongrád — a kakas.

⁑**Üzekedik** — Balatonmell., Vas m. — folyat, párosodásra indul; tehénféléről. Tsz. 376. Gyergyószentmiklós; Fejér m. Nyr. 10 : 188. a tehénről. F. 79. a kutyáról. — ⁑**Üzekedik** — Csongrád — a birka.

⁑**Űzeti magát** — Rava, Udvarhely m. — tehén.

Űzik — Szürnyeg, Zemplén m. — coitus, juhról. Nyr. 12 : 384.

⁑**Űződik** — a birka. Coitus. — Csongrád, Szürnyeg, Zemplén m. Nyr. 12 : 384. Moldvai csángók. Nyr. 31 : 85.

Vizslat — Mtsz. — coitus.

Betegség, orvoslás.

Agygyulladás — Encephalitis. E. G. (ló).

Büdös sántaság — Alföld — ha a juhok körmit nem metszik, a mélyedésekben felgyülemlett szenny megbüdösödik, rothadást, majd sántaságot okoz, a melybe az állat belepusztulhat. L. Körmölés.

Csira — Hydrocephalus internus chronicus. E. G. (ló).

***Csömör** — Gross. I. p. 140. — magyar betegség, a sok húsevéstől.

Dermenet — Tetanus, E. G. (ló).

***Emelgetős** — Nádudvar, Kecskemét, a régiségben — a beteg jószág, a mely a lábáról leesett, hogy emelgetni kellett; ez a pásztor kötelessége és jóságának egyik próbája volt.

***Emelős jószág** — Alföld — beteg jószág, mely lábáról leesett s így emelni kell. L. Emelgetős.

***Esett jószág** — általánosan — a betegségben elhullott jószág; a régibb időben sokszorosan elfogyasztották. Az ázsiai állattenyésztő nomádoknál ez általános szokás.

Felfúvódás — dobkórság — Timpanitis. E. G. (Marha).

***Forróság** — Gross. p. 140. L. Csömör.

Guga — általánosan — a fej és nyak találkozása táján a torok felől kifejlődő mirigydaganat.

Gyík — Angina. L. Torokgyík.

***Hagymázat** — Gross. I. p. 140. L. Csömör.

Hashártyagyulladás — Peritonitis. E. G. (ló).

Hasmenés — Diarrhoea. E. G. (ló).

Hasrágás — Colica. E. G. (ló).

Húgykórság — Diabetes. E. G. (ló).

***Juhbetegségek** — Békés. Vér, Anthrax. Sántaság. Ürüsántaság. Kábaság, Taenia coenurus Sieb. L. Hólyagféreg. Nyűvesség, Oestrus ovis. L. lárvája.

Juh-himlő — „Variola ovis“. Zl.

Keh — Tussis, PPBod. — elégtelen lélegzés. E. G. (ló).

***Kikkű** — Nagyszalonta — kékkő, gáliczkő pora, mint gyógyszer „légykikezdés“ és „szakadás“ ellen.

Kolótikus — M.-Sárköz, Tolna m. — a. m. tuberkulotikus.

Kútyika — Nógrád m. — ha valakinek a szája széle kipállik, arról mondják, hogy „kútyikâja van a szâjân“. *Tótból: kut = zug, innen kutyik = zugocska, tehát: szájzug és nem széle. Máshol: zabla. Nyr. 6 : 135.

***Légykikezdés** — Nagyszalonta — ha a sebes helyet megköpi a légy. L. Kikkű.

Lépfájás — l. Lépfene. Zl.

Lépfene — vérbetegség, anthrax. Zl.

Lépüszög — l. Lépfene. Zl.

Májgyulladás — Hepatitis. E. G. (ló).

Marhavész — keleti — „pestis bovina orientalis". Zl.

Megnyilalás — a ló patkolásánál, mikor a szeg nem a pata szarujába, hanem az elevenbe téved.

Mellhártyagyulladás — Pleuritis. E. G. (ló).

Mirigyek — Adenitis. PPBod. szerint „futosó mirigyek" (ló).

Nádravérzés — E. G. (ló).

Nyelvfene — Anthrax linguae. E. G. (ló).

Nyirrothadás — a ló patája talprészén levő nyílszerű kiemelkedés rothadása.

Orbáncz — Erysipelas. Zl. (disznó).

***Pók** — részben a lólábcsontokon, de leginkább az inak állományában képződő, a lábakon látható, nem fájdalmas képződmények mint a: csánkpók, vápáscsontpók, inpók, csúzpók, csűdpók, hüvelypók, érpók, vérpók stb.

***Rihelő mesterség** — Karczag — szaruból készített tartók, az unguentumot tartják benne, a mivel a rühes juhot gyógyítják.

***Sertésorbáncz** — Erysipelas suum.

Sű — Bugacz-Monostor — a marha pofáján támadó mérges kelés.

Szájfojás — Aphthae, PPBod.

***Szakadás** — Ruptura, leginkább izom-, ín- és vérérszakadás; az ok: erőművi. — **Szakadás** — Nagyszalonta — sebesedés. L. Kikkű.

Szédülés — Vertigo, E. G. (ló).

Szëgezés — Csúza, Baranya m. — nyilalás „Szúr a szëgezés". Nyr. 18:382.

Takonykórság — Mucus equi, PPBod. (ló).

***Tarjó** — Gross. I. 156. — morbus: quum vesica feliis in bove tumescit etc. L. Tarjag. PPBod., pustula ulcus, hólyagcsa, pattanás, ragya.

Tehénhimlő — varioli vaccae.

Tetem — csontos képződmények, leginkább a ló lábán mint: őztetem, nyúltetem, holttetem, kaptatetem, gyűrűtetem; közös jellegük az, hogy, a gyűrűtetem kivételével, hosszúkások. Vö. Pók.

Torokfájás — T. S., Nyr. 32: 156. — szentül hitték a pásztorok, hogy a fájós torok mindjárt meggyógyul, ha az ember nyakát háromszor a disznóvályúhoz dörzsöli.

Torokgyík — Angina, Syranche PPBod. — (sertés).

Trokár — Udvari, Nyr. 15:335. — háromélű kést magában rejtő

rézcsőalakú állatorvosi műszer, melylyel a lóherétől fölfuvódott marhát gyógyítják olyan formán, hogy azt oldalába bocsátják s rajta keresztül ömlesztik ki a bajt okozó anyagot. A franczia *trocart* átvétele. Nyr. 26 : 511.

Tüdőgyuladás — Pneumonia, E. G. — (ló).

***Vér** — Anthrax, l. Lépfene Zl.; de más is: ágyékvér, hátvér, vérdaganat. Erre vonatkozik a pásztorok kifejezése: „a jószág vérbe döglik".

***Vérbe dögleni** — Bükkösd — szarvasmarhabetegség, úgy gyógyítják, hogy meghasítják a fülit.

Vérdaganat — Carbunculus Zl.

***Véredzés** — Hortobágy — a ló bőrének vérzése, legyek csípésétől.

***Vér ellen** — Békés — a szem fölött a homlokon vágnak keresztet.

Vérhas — Dysenteria, E. G. — (ló).

Vértályog — l. Lépfene, Zl.

Vérvizelés — Haematuria, E. G. — (ló).

Vesegyuladás — Nephritis, E. G. — (ló).

Veszettség — Rabies canum, PPBod.

V. A FÖLD.

A föld, a nyíl.

Aczintos — Nagykunság, Nyr. 16 : 141. kiszáradt föld. Székelyf. Mtsz.: „ojan az agyagfőd: ha szárad, megaczintosodik".

Agyagos homok — mely annyira kötött, hogy a szél nem kapja fel.

***Angyalhullásos** — Karczag — olyan föld, a melyen kiszáradt zsombék van; nagyon rázós, dödczögős = a Sziklapos.

Apoka — Gömöri palócz, Nyr. 22:480. — Mtsz. szerint homokföld, Nyr. i. h. szerint televény agyagréteg: „Ahogy kimosta a víz a zarkot, megláccot, hogy milyen apokás a föld".

***Area** — XI. század — equorum regis: a király lovainak szánt terület, vagy szérű. A zaztyi apátságnak 1067 körül kelt alapítólevelében. Előtanulmányok 120.

Atka — Aszófő, Balatonmell., Nyr. 26 : 139. — rétmelléki terméketlen, agyaggal vegyes homokréteg. Vö. Magyar Halászat Könyve: *atkás fenék* = gyökeres, akadékos vízfenék.

Avar — Hortobágy, T. M. I. — avaros â mező, mikor a kiszáradt fű esőt kap és felújul, ez gyepfű.

Bakhát — Szepezd, Zala m., Nyr. 17 : 144; Kiskunhalas, Kecskemét, Balatonmell. Mtsz. — földhát pl. két kerékvágás, vagy a szőllőtőkesorok közt, de homokdomb is. L. Markaf útja.

Balogtag-féle — Pálfa, Kemenesalja, Nyr. 25 : 417. — Balog gazda munkásai, ha a tagra mennek dolgozni, nem a Balog-féle

tagot, hanem Balogtag-félét mondanak. Tudálékos.

Bara — Bácska, Nyr. 16 : 317. — nádas mocsár és kicsiny esésű sekély patak; a szerb bara = álló víz, mocsár.

Baranyálni — Baranya m., Nyr. 2 : 184. — boronálni.

Barázda — ált. — keskeny, sekély árok; az ekevas szántja a földbe.

Baromélő — Csallóköz, Nyr. 1 : 231. — legelő; vö. Baromélő Föld, Baromillő.

***Baromélő föld** — 1631 — legelő, a melyért az uraságnak adó járt.

Baromillő — Naszvad, Komárom m., Nyr. 14 : 283; Mátyusföld, Nyr. 20 : 322. — baromélő, azaz legelő.

***Baromjáró föld** — T. S. Kecskemét — a melyen a barom legel.

Bekompolni — T. S. — a legelőre szükséges területet földhányással v. más tilalomjellel elhatárolni. Vö. Fűbocsátás.

Beránnya — Hetés, Nyr. 11 : 44. — borona.

Berek — általánosan — vízjárta rét; vízmenti fiatal erdő.

***Bészabadul** — Csík Gyergyó és Kászónszék konstitucziója 1650 — erdélyiesen felszabadul t. i. a tarló, legeltetés alá. Előtanulmányok 220.

***Birodalom** — 1740 Kecskemét, T. S. — birtok, tulajdon; a kertet valakinek birodalmába bocsátani. (Göcsej és Székelyf. is, Mtsz.)

***Bitangban élni** — 1669 Nádasdy Ferencz rendelete — az erdő tiltott használatáról; megtilalmazott erdőt jogtalanul használni.

Bitangpuszta — M. ó. — a gazdátlan puszta; Kecskemét.

Boglya — általánosan — magas halomba rakott széna. Török analogonjait l. Gombocz, Nyr. 29 : 54, 134. A hozzá hasonló kemencze parasztházakban a boglyakemencze.

***Boglyás kaszáló** — Debreczen — 3600 □-öles kaszálóterület, mely egy derék boglya szénát adott.

Bongor — Cs. K. 1628, Udvarhely m., Mtsz. — gyümölcsös, de bokros hely is, a német Baumgarten.

Borozdafű — Alsófehér m. magyarsága, Lázár 120. — a mennyit egy kaszavágás befog egész nyíl hosszán.

***Bökővé** — Tolnay 1786. — tenni a földet: göröngyössé.

Buczka — Alföld — szélhordta homokalakulat; akad 50 méter magas is. Legtöbbször pusztán homok, de van sok megállapodott is, a mikor t. i. a növényzet belép s állandósítja.

Bukor — Bugacz, T. M. I. — bokor.

Bürü — Göcsej, Őrség, Nyr. 28 : 133., Somogy Mtsz. — gyalog-

híd: árkon v. patakon átfektetett gerenda. (Nyr. i. h. szerint délszláv.)

* **Csalit** — Tolnay, 1786. — bokros hely.

Csapa — általánosan — nyom, pl. kerék, nyúl, disznó, szekér csapája.

Csapás — általánosan — nyom, marhajárás az erdőn, széles út vetéstáblák közt. (L. még H. O. M. H. K.)

* **Csás** — Kecskemét, a régiségben — a kocsikerék forgásával való kimérésnél az az ember, a ki a bal kerék küllőjére kötött csóvát tartotta szemmel. A szarvasmarhafogatban a balfelőli ökör a *csás*, innen történt az átvétel. Vö. Hajszás.

* **Csávai fehér föld** — Edvi Illés Pál — bizonyos föld, mely felső Sopron megyében Csáva — Stob — falunál fordul elő. Jó, a tehén tejelésének előmozdítására.

Csegely — Csík m., Nyr. 6 : 525., Székelység Nyr. 11 : 426. és Mtsz. — a szántóföldek közé ékalakúan benyúló rét, de ékalakú kaszáló is.

Csekharaszt — Vép, Vas m., Nyr. 30 : 446. — szántó és kaszáló. *Csekharasztalja* — uo. — ua.

Csenderes hely — PP., Nyr. 18 : 370. — bokros hely.

Cseplesz — Székelység; Szatmár m., Mtsz. — apró csenevész bokor, erdő.

* **Csepleszerdő** — 1808., Udvarhelyszék — növendék vagy sarjerdő, mert cseplesz = apró. Vö. Cseplye.

Cseplye — Mátraalja, Borsod m., Nyr. 30 : 386. — sűrű, fiatal erdő.

Cserő — Duna-Tisza köze, Nyr. 36 : 187. — agyagos, löszös föld. Mtsz. szerint, Arad m., sűrű tüskebokor.

Csihe — Debreczen Nyr. 35 : 93. és Mtsz. — v. csihés = kisebb csomókban lerakott takarmány-v. kis szekér széna.

* **Csíkér** — Karczag — hóvizes, álló pocsolya.

Csomó — Szilágysomlyó, Nyr. 16 : 238. — meghatározott nagyságú szénarakás.

Csordajárás — régiségben — a csorda útja; már 1282., Oklsz., Charadajaras.

‡ **Csordajáró** — Mtsz. 1. Csallóköz; Székelyf. csordára járó (marha); 2. Csallóköz; Székelyf. legelő, melyet a csorda jár; 3. Háromszék m., csorda-út, csordacsapás.

‡ **Csorda-kelő** — Háromszék m., Mtsz. — csordagyűlőhely.

* **Csorda-nyom** — Oklsz., már 1525-ben: „Quedam via Chorda Nyom apellata“ — rovátkosan kitaposott út, mely a csorda egyforma lépésétől ered.

Csorda-út — Oklsz., már 1291-ben: „Que via uocatur wlgariter Churda uta“ — vagy csordajárás.

* **Csóva** — általánosan — egy kötés ág, szalma, nád vagy széna, botra, póznára kötve; ma a tila-

lom jegye, a régiségben valószínűleg az időleges jogszerzés jegye is. Osztozásnál, kimérésnél az egységek jelzője. Innen a példabeszéd: *„A hol a csóva, ott a tilalmas“*. A csóva kitűzése: kicsóvázás.

Csölle — Naszvad, Komárom m., Nyr. 4 : 235. — nádkéve.

Csörmő — Nagykunság, Mtsz. — nádtörmelék; tüzelőanyag.

Csuha — moldvai csángó, Nyr. 30 : 176. — rúd vagy bokor, mint jegy a földmérésnél.

Csutaj — Mátraalja, Felsőborsod, Nyr. 30 : 386. — sűrű, fiatal erdő.

***Czabol** — Székelyf., Mtsz. — tilosban járva gázolja a vetést.

***Czapax** — XVIII. sz., 1719, Fertőszentmiklós — legelőről, a mai „képes“, hogy t. i. „négy határ ötezer juhot (bír) képes kitartani“ = lat. capax.

Czelőke — Szőkedencs, Somogy m., Nyr. 3 : 140. — bokros hely; különben furkósbot.

Czibakhát — Sárköz, Nyr. 32 : 461. — dűlőútak végén a határkarók vonala, mert czibak = czövek, itt határkaró (Mtsz.).

Czinkushúzás — Székelyföld, Mtsz., Alsófehér m. magyarsága, Lázár 35. — sorshúzás közös föld kiosztásakor.

Dancza — Mezőtúr, Nyr. 11 : 285. — zsombékos fenék, a melyben hó- és esővíz megáll; idővel jó kaszáló.

Delelő — általánosan. L. Déllő.

Delelők — Hortobágy, T. M. I. — a legelőrészeken itt-ott ültetett kis erdők, a fanem az ákácz. Nagyon rossz időben a juhokat és birkákat a delelőkbe hajtják.

***Déllő** — Oklsz. 1436. „Ipsum vadum non hoc nomine Agyagos sed *dellew*“ = delelő. Az a hely, a hol a legelő jószág dél idején megpihen; rendesen az itatóhelyen. Csík m., Mtsz., déllő: a szántóföldnek délre fekvő lába.

Denár — (Századok, 14 : 682.), Nyr. 17 : 575. — „Kisújszálláson a forintos elnevezés van használatban, a forint 102 denárral számíttatik, egy forintos föld = 1000°“, itt telekmérték, de értelme homályos.

Disznófőd — Hortobágy, T. M. I. — a melyen a csürhe járt.

Domb — Hortobágy, T. M. I. kisebb halom.

***Donatárius** — XVII. sz., fogarasvidéki tanuvallatás — adományos, ki adomány utján jutott földbirtokhoz.

Dűlő — Oklsz. A régiségben: dulew, deley, dellew, dewleye; már 1254-ben: confinium, collimitium. Kemenesalján *düllüő*-nek ejtik. (Nyr. 32 : 510.; szófejtése Nyr. 32 : 353, 445.)

Ebes — Hont, Füzes-Gyarmat, Nyr. 30 : 386. — zsombékos, csalitos vízpart, de dűlő is.

Égevényföld — Mátyusföld, Nyr. 20 : 324.; Csallóköz, Palóczság,

Mtsz. — homokos v. kavicsos sovány föld, a mely könnyen kiszárad és benne a vetés kisül, azaz kiég, innen égevény.

Egy fertály — l. Fertály.

Egy hely — l. Fertály.

Éjháló — Székelyföld, csángó, hétfalusi magyar, Malonyay 2 : 45. — ha a legények a marhával éjjeli legeltetésre vagy favágásra kimennek.

Ekényi — egy ekényi jog az Árpádok korában 120—150 hold, l. *Kötél* alatt is. Tagányi F. K. p. 31.

***Élni** — XVII. század — a legelőről: „hogy azt *ne élje* akárki“ = használni.

***Élőföld** — Kecskemét 1737 T. S. — a kompossessorok szántóföldje; Veszprém m. élőfőd = szántóföld, Mtsz.

Első foglalás — sok helyen dívott még a XVII-dik században is. Az első foglalás törvényét önkénytelenül egészen szabatosan mondja ki Debreczen város 1673-i-ki statutuma így: „Az ki az Elepen parlagot felfog, avagy gyepet feltöret, míg élni akarja, élheti; ha eláll mellőle, *az foghatja fel, az ki eléb éri.* Tagányi f. k. p. 12., 13. A székelyeknél törvényét a Bogát pusztán így mondták ki még 1828-ban is: Kiki annyi földet foghat fel, a mennyi neki tetszik, de nem adhatja el s ha három évig nem míveli „ha más elébb beléakaszthatja az ekéjét, nála nélkül marad“ t. i. az előbbi. Tagányi f. k. p. 21.

Ér — Hortobágy, T. M. I. — vízszakadék kis parttal.

Erdőkaráj — Csitár, nyitrai palócz, Nyr. 33 : 462. — erdőszéle, a tót kraj = szél, karima. Nyr. 33 : 467.

Erdőlni — Háromszék m., Nyr. 3 : 324., 5 : 36., Udvarhely m., Mtsz. — fát vágni v. gyűjteni az erdőn és hazaszállítani. A régiségben 1623. Brassó város legeltetési rendjében a mai faizás értelmében.

Erdőlőpénz — Oklsz. — „gebühr für das waldumhauen“. 1480 körül: Erdelewpenz florenum 1. Reethpenz florenos 2.

***Erdőpénz** — 1637. A jászói Convent tanuvallatása — az erdő legelésnek taksája.

Eresztvény — Hernádvölgy és Cserehát, Gömör m., Tarczal, Paun, Nyitra m., Háromszék, Nyr. 17 : 554. — fakadó, sűrű bokros fiatal erdő. A régiségben: Kolozsvári glosszák 1577. (Nyr. 36 : 19.) *ereziven* = lucus, silva, nemus. Oklsz. 1231: *Eresteun*; 1244, 1296. Ad vnam partiam siluam quod vulgo vocabulo *erezteuen* dicitur stb. Nyr. 6 : 123. szerint, XIV., XV. században az az erdő, a melybe a jószágnak szabad bejárása volt. Bátorkeszin hegyhátnak, Kont-Füzes-Gyarmaton szőlőhegynek, Leleszen dűlőnek neve. Nyr. 30 : 386.

***Faluszer** — Bereg m., 1556. — a sorrend, a mely szerint a nyílföldeket juttatták.

***Favágító** — sok helyen — favágóhely.

Fehérföld — l. Csávai fehérföld.

Fejsze — Dósa, Jászkunság, (Századok 14 : 682.) Nyr. 17 : 576. — egy öl föld = „egy fejsze föld“.

***Felfogni** — Debreczen, XVII. sz. — földet: mívelés alá venni; vö. Fűbocsátás. Peselnek falu 1715. évi constitucioiban (Előtanulmányok 276.) felfogni: területről valami más czélra lefoglalni.

***Felkérni** — Kecskemét — a feljelentő (l. Szükös) a följelentés fejében „felkérhette“, azaz magának kérhette a telelőkertet.

***Felnyesés** — 1807. törvényben — az erdőszakaszok felosztása és megjelölése.

***Felszabaditani** — általánosan — a tarlót, irtást stb. legeltetésre. XVII. század.

Férőjű — Székelyf., Nyr. 38 : 95. — „három véka *férőjű* főd,“ azaz három véka vetőmagot magába fogadó föld; férőjű tehát a. m. beleférő. Vö. Fertek.

Fertály — általánosan — űrmérték, de a föld viszonylatában telekmérték is. A Mátyusföldön (Nyr. 17 : 478., 20 : 324.) *egy fertály* = egy egész telek = Vezekényen 58, Tallóson 66 hold. *Egy hely*nek is mondják. Vö. Fertó.

Ferté — Oklsz. — l. Fertő.

Fertekű — Székelység, Nyr. 28 : 95. — „Hány véka fertekű a főd?“ azaz hány véka *férőjű* = hány véka vetőmagot magába fogadó a föld.

Fertó — Ormányság, Nyr. 7 : 525. — egy negyed telek (fertályból).

Fertonpénz — Oklsz. — 1700: „Minden vidéki emberek, valakiknek helyünkben házok nincsen s dézmaadó szőlejek vagyon, fertonpenzt denar 72 szoktak őnagyságoknak dézmájok mellé fizetni.“ M. Gazd. tört. Sz. VII. 405.

Fertő — Oklsz. — már 1055-ben: „Posthec ad elenni humuk inde ad harum *ferteu*“. Később *ferthew, fertheu, ferthoe, fertu.* Sáros hely pl. itatóhelyeken; disznófertő.

Ficzkó — Mátyusföld, Nyr. 20 : 324. — egy negyed telek; a fertály negyed része. Ilyennek tulajdonosa *ficzkós gazda.*

Figur — Felsőszentgyörgy (Századok, XIV : 683.) Nyr. 17 : 576. — „egy kötél földben van 4 figur = 45 forintos = 40 hold“. Vö. Kötél, Forintos.

***Fik** — Tolnay, 1786. p. 22. — „a földet fikká teszi“. Értelme talán az, a mit a Mtsz. közöl a Marczallmellékről: „Agyon fikja a lovait“ = agyonhajtja, azaz tönkreteszi, tehát a földet fikká teszi = tönkreteszi, rablógazdasággal *agyon b..a.

***Fok** — Hortobágy, T. M. I. — vízszakadék, magas parttal.

***Forgóföld** — Debreczen a régiségben — három-, illetőleg hétévenként új osztásra kerülő föld.

Forintos föld — (Századok XIV: 682.) Nyr. 17 : 576. — Jászkiséren egy katasztrális hold, Kunhegyesen 1275 négyszögöl. Vö. Denar (forintos = 102 denar), Figur.

***Föld** — alkalmazás vagy kapcsolat szerint: baromjáró-föld, marhajáró-föld, *nyilas-föld*.

***Földinspector** — Debreczen, XVII. század — a ki a földosztást végezte, ellenőrizte.

Földkiosztás — Kecskemét, Kada in litt. 1905. XI. 18. — „Mérőeszköze kecskeméti őseinknél a *kocsikerék* volt, a melylyel a mérést úgy teljesítették, hogy a kocsi két első kerekének küllőjére szalmacsóvát kötöttek és megszabták, hogy hány kerékforgásnak megfelelő földterületet adnak át. A kerékforgást a kocsi két oldalán ülő polgár ellenőrizte. Vö. *szakállal mérni.*

***Futóhomok** — Alföld — leglazább, mely a szél hatására megmozdul s különböző alakulatokat teremt.

***Fűbér** — a régiségben 1588., Oklsz., 1672., Győr, T. S., 1676. szemerei közbirtokosok rendje; Kecskemét — legeltetésért minden darab jószág után fizetett díj. Vö. Szájpénz.

***Fűbocsátás** — Kecskemét, T. S. — a legelésre szükséges terület átengedése; ezt *fel kellett fogni, megépíteni, törni, telekesíteni* és *bekompolni*. 1643-ban a Hajduságban kaszálóhelyek kiosztását is jelenti.

***Fűhegyön** — Kiskunhalas — jár tavaszkor a jószág, a fű t. i. kibuvik.

Fülled — Répczemellék, Sopron m., Nyr. 11 : 518., Alföld és Fehér m., Mtsz. — megmelegszik, erjed az összerakott takarmány, széna.

***Fűmegbocsátás** — 1643. Hajduság — kaszálók kiosztása.

Fűosztás — Tagányi f. k. és Nyr. 24 : 182. — legelő, kaszáló kiosztása.

***Fűpénz** — l. Fűbér.

***Fűszakasztás** — 1643. Hajdúság — kaszálóosztás.

***Füvelni** — XVII. század — füvet gyűjteni (sarlózni?). 1636., Oklsz. Egy rétecske is vagyon. Az udvarbíró füveli lovát rajta, tehát legeltetni is.

***Füvelőhelyek** — 1646. lólegeltetési rend — a hol legeltetni lehet; védve is voltak a felszántás és szűkítés ellen.

***Füveskert** — T. S., Kecskemét 1600. — legeltetésre alkalmas helyek a pusztán, a melyeket a város osztogatott.

Füvönosztás — gyepes, füves pásztákkal való határjelölés az egyes, kiosztott tagok között. Tagányi f. k. p. 30., Oklsz. is ismeri 1297-ből ilyen értelemben; Fyunwztas.

***Gaz** — Szilágyság, Mtsz. — kis erdő, cserjés erdő.

Gesztencze — Csallóköz, Nyr. 27 : 524. — nádrakás.

Gesztes — Bábolna, Komárom m., Nyr. 30 : 386. — több pagony együtt.

Gezemicze — általánosan — száraz törmelék, pl. a boglya körül is.

Göbölyjárás — általánosan — a régiségben: Félegyháza, 1781—1801. évi jegyzők., az a legelő, amelyre a hizómarha jár. Hódmezővásárhelyen, Tud. Gyűjt. 1819. II. 37., határrész neve.

***Gulya-járás** — Hortobágy — l. Járás.

Gyaka — Angyalos, Besenyő, Gidófalva, Háromszék m., Nyr. 18 : 528. — szalmahordó hegyes farúd, közepén faszeg.

Gyalogföld — (Századok XIV : 682.), Nyr. 17 : 516. — egy gyalogföld Jászapátin = 1/4 sessio, azaz 400 forintos váltságú föld negyedrésze, Jászladányban = 12 régi hold = 56 katasztrális hold és 206 □-öl. Értelmezhető úgy is, hogy olyan darab föld, a melyet gyalog (mondjuk 1 nap alatt) körül lehet járni.

***Gyeppénz** — T. S., XVI—XVII. sz. — tőzsérek fizettek marháik után.

Gyepszél — Hortobágy, T. M. I. — határ vége, legszéle.

Gyepszélén fehérlik Toldi Lőrincz [háza.
Arany: Toldi, VI.

***Gyepű** — általánosan — sánczszerű földhányás, bekerítése, különösen a marha bebitangolása ellen. Cs. K. 1628, Középszolnok m. 1728., Kraszna m. 1725. Vö. Határgyepű.

Gyóta — Ormánság, Baranya m., Tsz. — legelő.

Gyöpszín — Kecskemét — kivágott gyepestéglák, az árkolások kirakására.

***Hajszos** — Kecskemét a régiségben, T. S. — a kocsikerék forgásával való kimérésnél az az ember, a ki a jobb kerék küllőjére kötött csóvát tartotta szemmel. Hajszás vagy hajszos az ökörfogatban a jobboldali ökör; innen vétetett át. Vö. Csás.

***Hajtópénz** — 1581., Gyergyó, Kecskemét — a legelő marha után fizetett taksa, de szerepelt a marhakereskedésben is. Előtanulmányok 168.

Halesz — Tiszaföldvár, Nyr. 29 : 233. — Tiszaföldvár tövében keskeny barázdákra osztott földdarab van, mely a község szegényebb lakóinak veteményeskertje; az egésznek *halesz* a neve. Régente ugyanis a Tisza évente elöntötte Földvárt; a területet mégis bevetették, mondván: „*ha lesz*, jó, ha nem, hát nem“. Székesfehérváron szőlőkert neve. Fóth és Tápiószele szőlő, t. i. *ha lesz* szőlő. Gömörben „Hogy ne vóna gazdag, mikor két pusztája van, az egyik *ha vóna*, a másik *jó-vóna*. Analogiák: mihaszna, Neszürjhegy (Szegeden szőlőhegy), Únomhegy, Ebkérdi csárda, Mitlátsz (kutyanév).

Halhé — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 413., Heves m., Mtsz. — ol-

dalra fektetett rend, pl. „a kíviket halhéra fektettük“ = oldalukra, vagyis úgy, mint a halhéjak = halpikkelyek, egymást félig elfedve.

Hálogatni — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 326. — kijárni hálni, például az esztenába: „nyáron hálogatni megyünk“.

Halom — Hortobágy, T. M. I. — kisebb a dombnál és kerek. — **Halom** — Osv. 54, Sárrétdomb — rendeltetése szerint temető, őrhalom, les, akasztó, kivégző; a vezérek korában a sátor helye is — állítólag.

***Haraszt** — általánosan a régiségben is — a mi nem kaszáló, nem rét, de legelhető növényzettel bír, melyet nem kaszálnak, mely tehát őszkor kiszárad s ekkor zörög.

Nem hiába zörög a haraszt.
Közm.

Sok helyen: lehullott lomb.

***Haraszton legelni** — XVII. század — takarmányszűke idején a lehullott lombot föletetni.

***Hát** — Debreczen, már a régiségben is — *hátosabb* részei a Hortobágynak, melyeket szántottak, t. i. domborulatok. — **Hát** — Hortobágy, T. M. I. — a föld hátja (így), bizonyos földterület magasabb fekvésű része.

***Határgyepű** — két helység közötti ránczolás. Cs. K. 1628. p. 83. Vö. Gyepű.

***Határszabadítás** — XVIII. sz., de máig is él — a tilalmi idő leteltével a legeltetés czéljából.

Határvetés — Ozsdola, Háromszék m., Nyr. 36 : 326. — határmegállapítás (analog kifejezés: nyílvetés).

Hátashely — általánosan — emelkedettebb hely a síkon.

Hatló — Barkóság, Nyr. 32 : 522. — nehezen járható út (csak hat ló húzhat rajta).

Hátság — M. ó., Kecskemét — húzódó domborulat.

***Hévar** — Karczag, de Biharban is, B.-Udvari — vékony, hólyagos jég, mely recsegve szakadozik be.

***Heves-puszta** — Prónay „Vázlatok“ 1855. — fátlan, napsütéses puszta.

***Hidas** — T. S., XVI—XVII. század — hídpénz v. vám értelmében, tőzsérek szava.

Hodáj — Udvarhely m., Nyr. 6 : 272. — hold, pl. sok hodáj földje van = sok hold földje van.

Homok — Alföld — homokterületek, melyek sokszorosan gazdasági jelentőséggel bírnak s különbözők; van: agyagos-, kavicsos-, meszes- és televényes-homok; végre futóhomok.

Homokság — Ortelius — „Homogshag“ néven már 1609-ben. Kecskemét környezetének homokterületei *Treitz* vizsgálata szerint szelek szórása a Duna völgyéből.

Homokzátony — az ártereken a homoklerakodások, főképpen a Duna árterein. *Hauer Béla.*

Horh — Dunántúl, Nyr. 21 : 94., Mtsz. — mély (hegyi) út.

Horog — Pannonhalma, Nyr. 19 : 37. — magas partok között fekvő út.

Hortobágy — általánosan — *Ohat, Máta, Zám* pusztákból; ezeknek *részei:* Halászköz, Macskatelek, Faluvéghalom, Pentezug, Ludashalom, Hármashalom, Szatmáritelek, Kungyörgyhalom, Disznófőd, Mátahát, Feketerét, Szásztelek, Derzsitelek, Hármasijárás, Sárosér, Papegyháza, Mátaitelek, Toronydomb, Ökörföld, Elep, Nagyálomzug, Kösélyszeg, Csunyaföld. *Vizek:* Kösélyfolyás, Kadarcsfolyás, Árkusfolyás, Sárosér, Hortobágyfolyó.

Hóstát — szerte, főleg Kolozsvár, Nyr. 24 : 251. — külváros, a német Hofstadt.

Högy — M. ó., Kecskemét tája — a puszta minden domborulata, a melyről a víz lefolyik.

Imeshold — 1492 : In verre autem sessio dimidia soluet medium cubulum auene: cum eodem vero habent seminare; quod vocant *ÿmes hold* (DL. 36992). 1492 : Item in autumno et verre quodlibet aratrum habet arare vnum juger, quod vocant *mezhold.* (Uo.) MNy. I : 377.

Imola — Székelyf., Csallóköz, Mtsz. — semlyék, ingovány, szittyó (Juncus.) 1193., Oklsz. Inde ab aquam *imola.* 1476., Oklsz. Secus quendam vallem *Imylamacharalio* nomine *Euzfeu* vocatum.

Irtás — általánosan — kivágott erdőn a földben maradt gyökerek sűrű bozóthajtása, egészen fiatal erdő is. Nyr. 30 : 386.

Irtványos — szerte — az irtás.

Iszkes hely — Zselyk, Beszterce-Naszód m., Nyr. 18 : 576. — északos hely (talán északnak néző).

Itó — Oklsz. — Itató. Már 1211. *Ituuh.* Jószággal kapcsolatban. 1417 : „Ewku*ytho*" = Ökörító. 1456 : „Oewkewr*ytho*, Wyewker*ytho*" = Ököritató. Ugyanakkor „Lo*ytho*" = Lóitató.

***Járás** — általánosan — a hol a jószág legelve jár : göbölyjárás, gulyajárás; minden csapatnak külön a járása; Kecskeméten a gulya mellett azonegy járáson egy csürhe is jár.

***Jászhely** — 1746. Jászság — — a hol jászok laknak.

Jobbágytelek — l. Székhely.

***Juhporos** — Kunság — a karámban kupaczokba összesöprött, száraz juhtrágya, mely tüzelésre való.

Kabolaút — Patóháza, Szatmár m., Nyr. 18 : 432. — több összevágó szekérút v. gyalogösvény.

***Kajtor** — Aba, Fehér m. — puszta. Csiás kajtor vasútállomás: Csiás család pusztája; Fiáth kajtor.

***Kalangya** — Erdély — az a mi a Királyhágón innen gabonakereszt. 1715 Peselnek falu. L. Nyr. 28 : 439. Asbóth; 28 : 399. Melich.

Kapubírság — Oklsz. — 1581: Az kapubirság denar 50, ha valami barom mégyen bé rajta, arról valami kár lészen, az kapus ember megfizesse a kárt hajtópénzzel edgyütt. Székely Oklvt. V. 124.

Kapurováspénz — Oklsz. — 1573: Hozot kapu rauas penzt het kaputol (a kapu használatáért; a nyilvántartás rováson történt).

Karáj — Serkes, Gömör m., Nyr. 19 : 45. — halom, dombocska.

Karóleütés — Alsófehér m. magyar, Lz. — a föld birtokbavételének egyik módja.

Kaszacsapás — Zilah, Nyr. 28 : 283. — a lekaszált fűnek a földből kiálló hegyes szára. Vö. Csapás.

***Kaszáló** — helyesen — pratum, Wiese. A rétségek eltünése óta mindinkább *rét.*

Kátyú — sok helyen — sáros mélyedés, járókelőnek veszedelmes.

Kavicsos homok — mely kavicscsal van elegyítve.

Kavillás — Szeged, Nyr. 2 : 44. — őszi időben a mezőnek oly füves része, a melyben a nyulak tartózkodnak. „Kavillásban találod ősszel a nyulat."

Kegyetlen — Beret, Abauj m., Nyr. 2 : 520. — sűrű, csalitos hely az erdőben: „kéki kegyetlen, forrai kegyetlen".

Keményszík — Kunság — kemény, nyáron megcserepesedik.

Kepe — általánosan — 1. gabonakereszt; 2. ezeknek sora; 3. papnak, kántornak a hívektől szolgáltatott gabona (szalmájában) és fa; van: búza-, zab-, fakepe; 4. aratórész: kepére mennek = aratni mennek részért. Nyr. 33 : 22. 1577: Kolozsv. glosszák Nyr. 36 : 262.: salarium.

***Kert** — Kecskemét, XVII. század, T. S. — a telelők, l. azt, vagy tanyaföldek kétfélék voltak, ú. m.: „*Város adománya kert*", melyet a város bérbe adott és „*Pénzes kert*", melyek mint örökbirtokok adás-vevés tárgyai voltak; a kert itt kerített legelőt jelent.

***Kertfogás** — 1643 Hajduság — kertnek való hely foglalás. A kert kerített legelő értelmében is.

Két ökör megszántható mező — Komáromi Csipkés Biblia, T. S. 14 : 14. Nyr. 36 : 100. — akkora mező, amelyet egy pár ökör egy nap alatt felszánthat.

***Kicsóvázás** — XVI. század — a hatalmasul vett területet csóvákkal megjelölni. L. Csóva.

***Kivirágzik** — Kunság — a szík, ha a széksótól kifehéredik. Vö. Széksós.

Kocsikerék — vö. földkiosztás.

Komp — általánosan — határdomb, határhányás, halom.

***Kompolás** — T. S., Kecskemét — legelő- vagy földbekerítés. Vö. Bekompol.

***Kopározás** — Kassa, 1664 — legelt területen újból való legeltetés, azaz kopárra legeltetni.

Kopasz szík — Alföld — merőben növény nélkül való, olyan, mint az „aszfalt“, erről söpörték egykoron a széksót. Többnyire víz alatt áll s csak nyáron szárad ki, ha pedig kocsi megyen rája, akkor *zököq. Hauer Béla.*

Kopoltat — Patóháza, Szatmár m., Nyr. 19 : 379. — csépeltet.

***Kopolya** — Alföld — állandóan megmaradó állóvíz, de időleges ásott kút is.

***Kóst** — XIX. század, 1803., Középszolnok m. — az erdőben a lopott vagy duggatott marha számára készített rejtekhely; Erdélyben — Mtsz. — takarmány.

***Kotú** — Sárrét, máshol kátyú — sáros, süppedékes, mélyedés; kotús hely, süppedékes, veszedelmes hely; a pákásztudomány fontos tárgya. Tetétlen, Hajdu m. Nyr. 26 : 238: — rét.

***Kotúsföld** — Karczag — egykoron nádas; Kotú itt a nád töve = zsombék. Most búzatermő föld, a melyből az eke még kivetegeti a nádtorzsákat. Vö. Kotú (botanica).

Kottyanó — Túrkeve, Nyr. 3 : 472. — zökkenő, a kerékvájta mélyedés kocsiúton. Vö. Kotyor.

Kotyor — Szernye, Bereg m., Nyr. 30 : 300. — kerékvájta mélyedés a szekérúton, a kottyanástól. „De kotyoros ez az út“.

Köblösföld — Bihar, Hajdu m., Nyr. 36 : 144. — területmeghatározó; a hány köblös a föld, annyi köböl termést ad.

Könyérváró högy — M. ó., Kecskemét — földhullám, a melyre a pásztorember felhágott, hogy a kenyeresszekeret lássa.

Kötél — a földosztásnál mint mérték szerepelt; szerepelt 6—10—12—24—30 stb. öles, de ugyanott félkötélnyi jog = 60—75 hold föld, minthogy egy kötélnyi = egy *ekényi* jog = 120—150 hold. Tagányi f. k. p. 31. Vö. Rúdosztás, Fűkötél. Rimaszombatban, Nyr. 26 : 479., kötel = kb. 1 hold. Gömör m. (Mtsz.), egy kötél föld = egy hold. Dorozsmán, uo., egy kötél tanyás oszt. föld = 18 kat. hold; egy kötel nyilas = 8 hold; egy kötel feketeföld = 1200 □-öl.

Kövesföld — Sz. F. B. — kőues fǒld = calculosus; kavicsos.

***Közlegelő** — általánosan — közös legelője a helységeknek.

***Közönséges** — a régiségben mindig — a közös helyet, így közlegelő = közönséges legelő; közönséges pásztor = közös p. stb.

Láb — Alsófehér m. magyarsága, Lz., 35.; Szilágy m., Mtsz. — egy tagban levő nagyobb földbirtok.

Lábas — Mátraalja, Borsod m., Nyr. 30 : 386. — *lábos;* Háromszék m., Mtsz.; lábán álló, még le nem aratott gabona, le nem vágott erdő.

Láncz — általánosan — egy hold föld. Alsófehér m. magyar-

ságánál (Lz. 35.) ma 10 m., régente 10 öl széles és dűlőhosszúságú föld. Vö. Fűkötél.

Láp — általánosan — ingóláp, a melynek felületét vízinövényszövedék borítja; alatta a mélység. 1261 : Oklsz., Terras Lap etc.

Lapácz — 1310—1338., Oklsz. — Ad wallem *Lapaz* dictam = síkság.

Lápás — 1468., Oklsz. — Terras arabiles Lapasweghath vocatas.

Lapos — Hortobágy, T. M. I. — vizenyős, vízjárta hely. — **Lapos** — általánosan — csekély mélyedésű hely; 1288: Oklsz. In *Lopus*-telek tria iugera.

***Láz** — 1838 : Máramaros, de egyebütt is — a szláv lazi; irtványok; de fensík, erdei tisztás is.

Lazna — Tiszaadony, Vásárosnamény, Bereg m., Nyr. 27:478., Szabolcs m., Mtsz. — gizgazos hely, fű. „Ide is kell hajtani a jószágot, hadd legelje le a laznát". Laznahely = kaszálóhely.

***Legelő** — (Tolnay 1786.) — javítás lovak után, a letaposott talaj felporhanyítására, ehhez kell — holsteini parasztok szerint — egy ló után öt szarvasmarha; a francziák szerint négy ökör és három tehén. — **Legelő** — Pest városa földjei osztatlanok voltak, mindenki kénye-kedve szerint használhatta. 1720-ban az egész határ *legelőnek* van véve. Világosan kivehető, hogy a súly nem a földmívelésen, hanem az állattenyésztésen feküdt, p. 16. Tagányi f. k.

‡**Legelőhely** — Ver. 74. — *Pascuum.*

Legelő mező — 1760., Oklsz. — legelőhely.

Lehen — jobbágytelek. (Német: geliehenes Gut = kölcsönzött.) Nyr. 24 : 303.

Lirtpénz — Oklsz., — Erdőbér. 1520: Tenentur dare pecunias que vocatur lirth penz idest erdewber.

***Lófőség** — székely szó — birtok, mely a lófőség anyagi alapját alkotta s úgy látszik 40 holdnyi volt.

Lok — Székelység, Nyr. 11 : 470., Mtsz. — völgylapos.

Lonka — Bukovina, Nyr. 6 : 472. — a. m. lunka.

***Lopott út** — Pusztaszentmiklós — rossz, hepehupás.

***Lunka** — Kraszna m., 1719. — egy a lankással.

Máglya — több helyen, Mtsz. — szénaboglya; értelme: rakás.

Magyar földközösség — az ősidőkbe nyúlik vissza. Fokozat: *a)* első foglalás, *b)* nyílvetés, *c)* nomád gazdaság. Tagányi f. k.

Maláka — a régiségben — pocsolya: a szláv mlaka. 1254—1378 : Aquam que Chorna malaka dicitur. 1347 : Vnam aquam paludosam *Malaka* vocatam.

‡**Marha-élés** — Székelyf., Mtsz. — marhalegelő. *Marhaélőhely,*

Székelyf., ua. *Marhajáró,* Hegyalja, Mtsz., ua.

***Marhanyaraló** — Kecskemét régisége — hely, a hol a marha nyáron át legelt.

***Marhatelelő** — Kecskemét régisége — hely, a hol a marha telelt.

Marikkal rakott főd, zsombékos, befüvesedett hely. Vö. Monyas szík.

Markaf útja — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 282. — Markalf útja: kocsiúton a két kerékvágás közötti, rendesen begyöpösödő emelkedés. L. Bakhát.

Megépíteni — l. Fűbocsátás.

Megfordítani — Szőkefalva, Kisküküllő m., Nyr. 15 : 283. — a csűr fődjét agyaggal bevonni.

Meszes homok — mely mész — szemcsés.

Mező — Hortobágy, T. M. I. — a telkeken most jó *mező* van.

Gazdag legelőkön visz az út ke-[resztül
Ott hever a göböly;
Rekkenő a hőség, azért nem [fogyaszt most
A kövér *mezőből.*
Petőfi.

— **Mező** — általánosan — füves puszta, itt-ott maga a fű is. 1055: Oklsz. „ad bagat *mezee*" ezóta gyakori helynév.

Mezőpuszta — Oklsz. — 1564: Az ki zsellér mező pusztára száll, annak négy esztendeig való szabadsága legyen, mind adótúl és minden rendbeli szolgálattúl. (M. Gazd. tört. Sz. I. 70.)

Míres — Ék. felföld, rutén, Nyr. 25 : 298. — mérés = kb. egy holdnyi terület.

Monyas szík — Alföld — az Alföld szíkesein kis, féltojásalakú, füves kupaczok, melyek a szíkes tócsák szélein állanak. *Hauer Béla.*

Monyókos(föld) — Nagykunság — agyag- és színvegyületű föld, mely a vizet nem veszi magába. Nyr. 3 : 281.

Nád — Oklsz. — Arundo. 1282: *Nad*mezeu stb. helynevekben.

Nádas — Hortobágy, T. M. I. — nád, Arundo, termőhely.

Elfeküdt már a nap túl a *nádas* [*réten.*
Arany.

— **Nádas** — Oklsz. — arundinosus. 1259: Nadoslaz s helynevekben.

Nádderok — Csallóköz — nádas tó. Nyr. 27 : 524.

***Nemes lábföld** — Torda — a nemesek része, ellentétje a paraszt nyíl. Tagányi f. k. p. 23.

Nomád földközösség — az adott darab földnek kiélése után való más darabnak mívelés alá vétele. Tagányi f. k. p. 11.

Nosztok — Nostoc commune Vauch. L. Vakszík.

***Nyaraló** — 1678., Kecskemét — nyári legelő, hol a gulya az egész nyarat kihúzza. L. Telelő.

Nyerénk, nyerénkes — Udvarhely m. — a mezei út vagy

országút harmat és eső után. Nyr. 26 : 330.

Nyersés — Szentgyörgyvölgy, Zala — irtáshely. Nyr. 2 : 280.

Nyiristye — Klézse, Moldva, Nyr. 5 : 89. — tarló; oláhosítás.

***Nyomás** — általánosan a régiségben is — az a határrész, a melyre a barmot azért hajtják legelni, hogy azt megtrágyázza. Oláhban nimâs, imâs. (Nyr. 30 : 177.); a régiségben, 1425: Nyr. 22 : 362., Terres arabiles . . . in tribus calcaturis *nyomas* dictis". 1413: Oklsz., *nyumas*.

Nyomós — Kecskemét, Nyr. 19 : 46. — marhalegelő. Vö. Nyomos föld.

Nyomos föld — 1612. — az, a melyet a marha legelve jár, így nyomot ró és trágyáz. Vö. Nyomás.

Oktál — Mátyusföld, Nyr. 20 : 327. — egy helynek vagy teleknek fele; Mtsz. szerint sessio octava: Jallóson 33, Vezekényen 28 hold; Horpácson, Sopron m., 48 mérő.

Ornyák — Orosztony, Zala m., Nyr. 24 : 384. — szűk völgynyílásban levő rét.

***Ökörföld** — Debreczen, Hortobágy, T. M. I. — legelőterület, a melyre csupán jármos ökröket lehet legelőre hajtani.

***Ökörjáró hely** — 1738, Torda — ökörlegeltető hely.

***Ökörkert** — 1632., T. S. — kerített ökörlegelő.

Ökörmező — Sonkád, Erdőhát, Szatmár m., Nyr. 3 : 382. — a mező azon része, a melyen az ökröket legeltetik.

***Ökörtilalmas** — 1738., Torda — legelő, mely más jószág előtt tiltva van.

Öl föld — Dósa, Jásznagykunszolnok m., Nyr. 17 : 576. (Századok XIV : 682.) — egy öl föld szántóföldben = két kat. hold és 124 □ öl; kaszálóban 1422 □ öl.

Ősz határ — Nagyajta, Háromszék m., Nyr. 34 : 106. — a határnak azon egyharmad része, a melybe a tagosítás előtt búzát és rozsot vetettek; a vetés idejéről így nevezve. Vö. Tavasz határ.

***Padkás szík** — Karczag — szíkes helyek, a melyeken a lefutó hólé lapos folyásokat vájt; ezeknek partján üldögél a pásztor, ezért padkás.

Pagom — Écs, Győr m., Nyr. 30 : 386. — pagony.

Pagon — Rábaköz, Edve, Nyr. 30 : 540. — pagony.

Pagony — szerte — bokrosodó erdővágás. Nótában: Halas, Nyr. 30 : 386.

*Pagonyom*ban széles árok
Vadat lesni oda járok,
Még a vadat lesem, várom
Megjelenik legott három
Barna kis lány a *vágáson.*

Pap — általánosan, Kaba, Nyr. 25 : 426. és Mtsz. — a gabonakereszt legfelső kévéje. Tréfás.

Papné — általánosan — az alatta fekvő kévék, számszerint 17. Tréfás.

Paraszt — Tokaj, Nyr. 19 : 432. — szántáskor szántatlanul maradt föld.

Parlag — általánosan — bevetetlen föld.

***Parrag** — Somogy — l. Parlag.

***Pascua** — a régiségben — legelők.

Páska — Rimaszombat, Nyr. 5 : 229. — legelő, a latin pascua. Tót: paša.

Páskáczin — Hetés, Nyr. 2 : 373. — legelő, a latin pascua; oláhos alakban.

Paskó — Nyitrai palócz, Nyr. 32 : 467. — legelő, a tótban pašt = legeltetni.

Paskom v. **páskom** — általánosan — legelő, pascua.

Paskony — Komárom m., Nyr. 4 : 283. — legelő, a páskom.

Paskum v. **páskum** — szerte — legelő, latin pascua, pascum.

Passág — a régiségben — mocsaras hely. 1426—1486. Oklsz. „Venissent ad decursam cuius dam Riuuli sew loci paludinosi wlgo *pasagh* vocati. 1430: Loci paludinosi wlgo *passagh* vocati.

Pást — Barkóság, Palóczság, Tsz. — pázsit.

Pázsit — általánosan — fű, gyep.

Pénzesföld — XVII. század, Debreczen — az, a melyet a gazdák pénz ellenében béreltek.

***Pénzeskert** — Kecskemét, T. S. — l. Kert.

Petrencze — általánosan — kis szénarakás, a melyből a boglyát állítják össze.

***Pocsvány** — Karczag — posvány.

Poléta — Sárköz, Tud. Gyűjt., 1833., Nyr. 34 : 486. — sorrend, a mely szerint robotolnak. (Balétából, a mely czédula juhvágóknak a fogyasztási hivatalból. Mtsz.)

Porgolád — több helyen — gyepükerítés a mezőn, a bitangoló jószág ellen. Már 1613—1696-ban. Oklsz.

Porgoládkapu — általánosan, T. S., K. p. ü., 1632. — kerítések és gyepük kapuja, bitangoló jószág ellen való. Vö. Proglátkapu.

Porszik — Alföld — melynek felülete nem kötött, kemény.

Pózna föld — Jászalsószentgyörgy (Századok XIV : 682.) Nyr. 17 : 576. — egy pózna föld = négy kat. hold és 222 □-öl; 24 pózna = egy sessio.

***Proglátkapu** — a határgyepün, úgy készítse, hogy magátul betevődjék. Cs. K., 1628. p. 84. Vö. Porgoládkapu.

Próstya — szerte — fakerítés; 1721. Oklsz., kiki tartozik jó sövént, árkot, *próstyát* tartani.

Puszta — Hortobágy, T. M. I. síkság, róna, nem mindég az. Kietlen föld, pusztaföld. Nagy róna, síkság, a hortobágyi nagy róna.

Szólás: Elgyött már megnízni a rónát. — **Puszta** — általánosan — síkon fekvő szántóföld, legelő stb. Oláhban pustä (Nyr. 17 : 120.); svábban *puszte* (Nyr. 23 : 231.); Zsolna tótjainál *pusztosina* is (Nyr. 26 : 423.); Szláv: pustĭ, pustŭ; finn: autia, gót auths (Nyr. 11 : 414.). A régiségben 1306—1359. Puztaság, 1416. Puztha stb. (Oklsz.). *A puszta nem sivatag, hanem gazdaságra alkalmas terület.

Pusztás — a régiségben is — sík, erdőnélküli; 1700: pusztás lévén sokszor a szőllőben. 1712: pusztás helyekre vad fákat ültessenek (Oklsz.).

***Ráfeküdni** — Kecskemét, XVII. század, T. S. — a területre: azt elfoglalva tartani.

Reglő — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 328., *regelő*, Csík m., Nyr. 26 : 428. — legelő.

***Rét** — helyesen — vizes, vagy vízjárta hely, sással, náddal és egyéb vízi növénnyel felverve, a latin: Palus, a német: Ried. Vö. Kaszáló. 1223 óta helynevekben gyakori (Oklsz.). — **Rét** — Hortobágy, T. M. I. — régente a gyékény és nádtermelő területeket nevezték rétnek. Ezeknek a helyén most sík talajon rövidszárú fű terem. *A rét sokszorosan synomym a kaszálóval.

Rétecske — 1636., Oklsz. — „Egy rétecske is vagyon. Az udvarbíró füveli lovát rajta", itt legelő az értelme.

Rétkert — 1481., Oklsz. — „Duas particulas pratorum Rethkert vocatorum".

Rezala — Gilvánfalva, Baranya m., Nyr. 30 : 386. — irtás.

Rezes — Moldvai csángó, Nyr. 30 : 171. — helyesen: *részes*, az a kinek egy őse a földosztáskor részt kapott.

Rigya — Velenczei tó, Fehér m., Nyr. 17 : 431. — ladikkal nehezen járható zsombékos, buczkás, torzszsal vegyes nádashely. *Mások szerint ritkás náddal felvert hely.

Róna — Hortobágy, T. M. I. — ezt a szót Konyi János vezette be az irodalomba. Vö. MNy. III : 125.

Redő árkok nyílnak, homloka [*rónáján*.
Petőfi.

Rovásosföld — (Századok XIV : 682.) Nyr. 17 : 576. — Túrkevén: egy rovásosföld váltsága 22 frt volt; egy rovásosföld szántóban = nyolcz hold.

***Rudas** — sok helyen — petrencze vagy annál valamivel nagyobb szénacsomó; 12—16 rudasszéna ad egy boglyát. Az elnevezés onnan ered, hogy rudakon hordják a boglyarakáshoz a szénát.

Sarabolni — Dunántúl, Mtsz. — füvet, gyepet megnyírni sarlóval. Az osztrákbajorban = schrappen. Nyr. 24 : 395.

Sarlópénz — T. S., Kecskemét — legelőhasználat után járó taksa.

Séd — Dunántúl, Mtsz. — folyás, csermely; 1095 óta helynevekben, Oklsz.

Ség — a régiségben — domb; 1055 óta helynév, Oklsz.

Semlyékes — l. Zsemlyékes.

Sík — Hortobágy, T. M. I.

Szennyes is, rongyos is volt az [öreg csárda
Oda illett volna Hortobágy sikjára.
Arany.

Sikár fű — Alföld, Andropogon ischämum L. — az első fűfaj, mely a futóhomokból alakuló buczkát megszállja és köti. *Hauer Béla.*

***Sikér víz** — Somogy — sekély víz.

Sió — a Sió-folyó név a csuvaszban is meg van sivë = hidegből eredve: sivë-jó ➢ sio azaz hideg folyó, ad analogiam Hév-jó ➢ Héjó = meleg folyó. (Pápay, Nyr. 27 : 367.)

***Sívány** — Alföld. L. Sivóhomok.

***Sivóhomok** — Alföld — a futóhomok legterméketlenebb faja.

Slág — Szilágy m., Mtsz.; *slóg* — Csuza, Baranya m., Nyr. 18:382. — erdővágás. A német Holzschlag, röviden Schlag.

Sővény — általánosan — vessző- vagy bokorkerítés; Oklsz. 1252. helynév; 1613—1696. sövényeket nem akarnak tartani, ki miatt nagy károkban esünk barmaink kiszaladásával; 1638. Ezen oltovanios kertnek keörniös körül vagion reghi oh sövenie, hasab karokkal allatott lesza nelkül.

Surjás — Mátraalja, Felsőborsod, Nyr. 30 : 386. — sűrű, fiatal erdő.

***Szabadítani** — a régiségben is — a határt aratás után legeltetésre felszabadítani.

Szabad nyomás — Oklsz., 1522. Omnia pecora de libera terra wlgo Zabadnyomas dicta abigi et abduci fecisset — az a határrész, a melyre szabad marhát hajtani legeltetésre.

Szájbér — Kecskemét, Nyr. 37 : 327. — az az összeg, a melyet a jószág tulajdonosa fizet a városi gazdasági hivatalnak a legelőre kicsapott marháért; a kifizetésről adott nyugta a *szájbér*-czédula.

Szájpénz — általánosan — a fűbér.

Szakállal mérni — Kecskemét, Kada Elek in litt. 1905. XI/18. — a mikor a régiségben a földet csak úgy gondolomra mérték, erre mondták, hogy „szakállal van mérve“. Vö. Földkiosztás, Kocsikerék.

Szamoga — Udvari, Szatmár m., Mtsz.; *szomoga* — hol? Mtsz. — vizenyős, kákatermő hely. 1425-ben, Oklsz., Silua Gyrv-zomoga. Arany János: Elveszett alkotmány I. ének: szamuka; magyarázata szerint Avasújváros, Szatmár m., szomoga = csermely.

***Szárnyék** — Hortobágy — a nádból kötött alkotmány nevét az

újabb időben ültetett, a marha védelmére szolgáló erdőcskére vitték át.

***Szecska** — általánosan — zabformára vágott szalma. Tót szó: sekati = vágni.

Szék — általánosan — a szíkes föld; 1095. Oklsz. Per alueum salsuginis que dicitur *scequ.* 1194: Ex inde tendit ad Weguhomoc, quod est Scecu; azóta gyakori.

Székhely — a régiségben, MNy. I: 377. — 1492. Primo in festo beati Michaelis Archangeli quelibet sessio quartalis wlgo *Sekhel* habes soluere denarios wiennenses 20 — tehát egynegyed jobbágytelek.

***Széksós** — Alföld — a melyen a székső „kivirágzott", azaz oly bőven van, hogy söpörni lehet.

***Szem** — Edvi Illés Pál — mint táplálék, mint árpa-, kukoricza-, stb. búzaszem.

***Széna** — Ver. 38. *Foenum.* Olasz: Fieno. Dalmát: Szeno. *Tótul is az.

***Szénafű** — 1758. Torda — az, a mi a Királyhágón innen a kaszáló. Erdélyi szó.

Szénaság — Felsőboldogaszszonyfalva, Udvarhely m., Nyr. 34: 106. — szénatermő hely.

***Szénázni** — 1713. Győr — a juhokat szénával ellátni. Vö. Szalmázni.

***Szérő** — Székelyf., Tsz. — csűrföld. *Szérű,* Matics Imre, hol csépelik v. nyomtatják a gabonát.

Szík — általánosan; *széksós* Dunántúl, Halas, Szeged — szíkes, azaz Na_2CO_3, natrium carbonat. Féleségei: *Mezőtúron,* Mtsz., Patkós szík, Mészáros szík, Turtő szík; *Czegléden* Átal-szék, Czigányszék; a mezőtúri patkós szík tk. a *padkás* szík, Karczag, l. azt.

***Szikér** — Karczag — a szíkeken az a sekély árok, a melyet a lefutó hólé mosott.

Szíkes — Alföld — vagy székes, széksóval átjárt talaj. L. Vakszík, Porszík, Termő szík, Virágosszík.

Szíkes tócsa — Kunság — a hol a víz tükröt alkot.

Szíkfok — Hortobágy — a hol a szíkes végződik és víz fakad.

Szíki kaszáló — Kunság — melyen tavaszkor buja növényzet terem, mely azonban nyárra egészen elszárad.

Szíki növények — Kunság — Cripsis aculeata, C. alopecuroides. Beckmannia cruciformis, Atropis fajok, Festuca pseudoovina, rutila, Hordeum Gussoneunum, Cyperus pannonicus, Scirpus maritimus, Ornithogalum tenuifolium, Iris spuria, Rumex limosus, Atriplex microspermium, Schoberia salinaria, pannonica, Camphorosoma ovata, Salicornia herbacea, Salsola soda, Ranunculus pedatus, Lepidium perfoliatam, crassifolium, Bupleurum tenuissimum, Sedum caespitosum, Trifolium fragiferum, diffusum, angulatum, parviflorum, filiforme, striatum, Lotus corniculatus, gracilis, Statice Gmelini,

Plantago sibirica, maritima, tenuiflora, Aster pannonicus, canus, Matricaria chamomilla, Artemisia monogyna, salina, pontica, Podospermum Jaquinianum, Triglochia maritimum, Salsola Kali, Corispermum nitidum, canescens. *Fák:* Tamarix gallica, Ulmus glabra, Ulmus montana, Ailanthus glandulosa, Sophora japonica, Kolreuteria paniculata, Salix alba, Pruinosa dentifolia, Populus alba, Fraxinus excelsior, Gleditschia, Robinia, Ulmus effusa, Sambucus nigra, Syringa vulgaris, Prunus spinosa. *Bernátsky* szerint.

***Szík kotmany** — Pusztaszentmiklos — kátyu, süppedés.

***Sziklapos** — Karczag — lapos terület sűrűn álló fejnagyságú zsombékokkal. Ezen a kocsi hihetetlenül ráz, ezért mondja a magyarkún „angyalhullásosnak".

Színpados föld — Szentes, Csongrád m., Mtsz. — az, a melyen a szík kis padok alakjában virágzott ki. Vö. Padkás szík.

***Színzöldje** — Kunság. Nostoc commune Vauch. L. Vakszík.

Szohát — Moldvai csángó, Nyr. 30 : 181. — nyomás, az oláh *sohat.*

***Szükös** — Kecskemét — „földnélküli szükös" körülírással, ki a kerthez juthatott, ha visszaélést jelentett fel. L. Felkérés.

***Szűzgyep** — Alföld — mely sohasem volt fölszántva. Nyr. 29 : 17.

Tábla — Lz. — Egységes, nagyobb földterület. A latin *tabula.*

Tag — általánosan, Nyr. 25 : 515. — egységes földbirtok, tagosításkor jutott határrész. A kifejezés csak újabb korban, a tagosítások óta használatos.

Tanárok — l. Tanorok.

Tang — Hanva, Gömör m., Nyr. 27 : 524. — laza, porhanyó: „A hol tang a föld, a marha megtaposná".

Tanor — Dunántúl, Mtsz. — rét kerítés, azaz tanorok.

Tanórkapu — Székelyf., Nyr. 4 : 478., Mtsz. — faluvégi kapu, vetéskapu; a tanorok kapuja, azaz a falu kerítés v. kaszáló kerítéskapuja.

***Tanorok** — székely szó — falu kerítése, rajta kapu; 1337 óta, Oklsz., tornuk, toronok stb.; újabban tanárok (Dunántúl) tanórok is. De jelent kerített kaszálót is. Székelység, Nyr. 5 : 424., 26 : 428., 32 : 329., PPBod.: septum pascuarium.

Tanorokkapu — Székelység, Tsz., Mtsz. — falu kapuja, a mezőkre vezető vetéskapu v. kaszáló kapuja. Vö. Porgolátkapu.

Tanorokoldal — Homoród-Szent-Márton, Udvarhely m., Nyr. 25 : 430. — szántó neve, mellette szép kapu. Az elnevezés onnan ered, hogy a kaszáló tanorokkal volt körülvéve.

Tanya — gazdasági — a határban levő gazdálkodóhely, pásztoroknál a lakóhely és járulékai. Vö. „A magyar halászat könyve" is.

Tanyás — Századok XIV. 683., Nyr. 17 : 576. — Dorozsmán egy kötél tanyás oszt. föld = 18 kat. hold; egy kötél nyilas = 8 hold; egy kötél fekete föld 1200 □-öl.

Taplocza — Székelység, Nyr. 5 : 424. — erdei irtott hely, helység neve is.

Taráta — Dunántúl, Mtsz. — kerítés nélküli puszta hely.

Tarló — általánosan — lekaszált szántóföld, 1233/1345 óta, Oklsz., helynevekben gyakori.

***Tatárszék** — Kaba — lapos halom, lapos, széles árokkal körülvéve; begyepesedve. Alkalmasint tatár táborhely.

Tavasz-határ — Nagyajta, Háromszék m., Nyr. 34 : 106. — a határnak azon $^1/_3$ része, a melybe (a tagosítás előtt) tavaszszal törökbúzát, zabot, haricskát, árpát, kölest vetettek.

Telek — általánosan — gazdálkodási földdarab, gyakran házhely is. MNy. I : 240. szerint „mint hogy a telkeket kötéllel is szokták mérni, a kimért földterületet a mérőtelekről lehetett elnevezni, úgy mint Bácskában a hold földet egyszerűen láncznak nevezik ma is. A gazdaságban van jobbágytelek, telkesgazda, háztelek; a szerszámban: ostortelek, bocskortelek, telekesbocskor. — **Telek** — a fundus értelmében 1095 óta szerepel. Oklsz. — **Telek** — Hortobágy, T. M. I. — a legelő partosabb része: „a telkeken most jó mező van“. „Juhtelkes hely, ezek a helyek, ha megtrágyázódnak termékenyek lesznek“, innen juhtelkes főd.

Telekeríteni — l. Fűbocsátás.

Telekezett föld — Zenta, Nyr. 18 : 383. — megtrágyázott föld.

***Telelő** — T. S., Kecskemét 1724 — a pusztákon azok a helyek, a melyeken a marhát télen át tartották. Ellentétje a nyaraló; l. azt.

***Telelőkert** — Kecskemét 1775 — a pusztán, a juhok teleltetésére való terület. L. Felkérni.

Televényes homok — Alföld — könnyen mívelhető, kitünően termő, helytmaradó homok. *Hauer Béla.*

Tenyeres napszám — Udvarhely m., Mtsz. — gyalog- v. kézinapszám, azaz olyan napszám, a melyet fuvar nélkül, szántás nélkül (ökörnapszám) tenyérrel végeztek.

***Termőszik** — Alföld — a melyen a szíksó tartalom nem zárja ki a termést.

Tilos — általánosan — bekerített hely, erdő, kaszáló, legelő, a hol tilos a legeltetés, vadászat; a tótban tilaš. Nyr. 17 : 499.

Tokál — Mátyusföld, Nyr. 17 : 523. — egy helynek vagy egy teleknek fele; Tallóson 33 hold, Vezekényen 28 hold.

Torgút — Nyr. 24 : 400. — kapuadó, a német Thorgut.

Toró — Szepezd, Zala m., Nyr. 17 : 191. — *torró.* — Székelység, Nyr. 4 : 328. — tarló, ad normam sarló-sórró.

Törni — l. Fűbocsátás.

Törvénylátás — Oklsz. — judicatio. — 1581: Ha valaki a tilalmasban kárt tétet és meg nem alkuszik az káros emberrel, törvénylátásának előtte, ha bírák eleiben jutnak, 3 girán maradjon érette a barmos ember a mi módunk szerint, mivel törvény vár rája. Székely Okl. V. 126, 127.

Törvényrét — Oklsz. — 1577: Quoddam foenetum in territorio possessionis Hydwegh quod tenentur officiali defalcare *teorwen reth* vocatur.

***Tőzeg** — Hortobágy — a tüzelésre szolgáló, szárított marhahulladék. Kecskeméten *tőzek*; Szent-Istvánon, Borsod m., teözik. Mtsz.

Turjányvíz — M. ó. — Ürbő, Peszéradacs, Balázs baromjáráson a kopolyából felfakadó fehéres víz; főzésre, ivásra alkalmas.

Ugar — általánosan — bevetetlenül hagyott szántóföld, régente ezzel védték meg a talajt a kimerülés ellen, hogy egy-két éven át ugaron hagyták; újabban ezt váltógazdasággal érik el.

Ugarszer — Nagyajta, Háromszék m., Nyr. 34 : 107. — a határnak azon $^1/_3$ része, a mely (a tagosítás előtt) ugaron maradt; *szer* t. i. jelent részt is. Vö. ősz-, tavaszhatár. *Az ugaron maradás egymásutánhoz volt kötve, tehát szerre következett.

Unokasarjú — Dombóvár, Tolna m., Nyr. 25 : 192. — a harmadik kaszálás; a rokonsági fokozatról véve: első az apa, második a fiú, harmadik az unoka.

Útpénz — a régiségben, Nyr. 8 : 552. — 1229: uoth penez; 1230 ut piniz; útadó.

Üdülő — Csík m., Nyr. 31 : 114., 34 : 107. — a szántóföld fordulója, mert a míg fordul, pihen s egy kissé felüdül.

***Ültetni** — T. S., K. pü. levt. 1589 — telepíteni, így: „falut ültetni".

Vadlegelő — Oklsz. — 1386: In monte *Vadlegelew* (a mely nem tilalmas).

Vágás — általánosan — kivágott erdőrész, de növendékerdő is. Vö. Slag.

Vágat — Mákó, Kalotaszeg, Nyr. 28 : 429. — vágás, azaz kivágott erdőrész.

***Vákálni** — T. S., Kecskemét 1685 — üresedésben lenni; nyaraló- és telelőhelyekről, a melyeket a város osztogatott; a latin vacuum = űr.

Vakbarázda — Érmellék, Nyr. 29 : 335. — az, a melyet az eke nem vájt jól ki s ezért újra ráját.

***Vakszík** — Kunság — a minden növényzet nélkül való szík; a mi itt-ott mégis előfordul az a Nostoc commune Vauch., mely a német nép hite szerint a hulló csillagok orrfuvása; a kunsági pásztor szerint az a szík zöldje, melyet a juh mohón felnyal s a mitől hamar hízik. Vö. Kopasz szík.

Városkert — Kecskemét, T. S. — L. Kert.

Velálföld — Nyr. 33 : 52., 1597-ben — község földje.

Vetéskapu — Székelység — a falu végén, hogy a marha a vetésre ne menjen. Vö. Tanórok. Nyr. 2 : 471.

***Villangó** — T. S., K. pü. levt. 1632. — határ = vitás határ.

***Villongó erdő** — XVII. század, 1630. — a leleszi convent tanuvallatásában, *vitás* értelmében.

Virágosszík — mikor őszfelé a kopasz- vagy vakszík kijegeczesedik, hogy a szíksót seperni lehet, akkor mondják, hogy „kivirágzott“ v. „virágos“ a szík. *Hauer Béla.*

Vízfolyás — általánosan — a hol minden víz lefolyik.

Vonás — Barkóság, Nyr. 32 : 525. — határvonal.

Vontató — Alföld-szerte — kis széna- v. gabonaboglya.

Zsambó — Bugacz — T. M. I. — zsombék.

Zökög — Alföld — a nyáron kiszáradt kopaszszík, ha szekér szalad rajta. *Hauer Béla.*

***Zsemlyékes** — 1740., Kecskemét — föld = lapos, nedves, süppedős; Czegléd körül *Semlyékes.*

Zsombék — általánosan — 1. földpúp, 2. káka, 3. nádüstök gyökérzete, 4. hangyaboly és vakondtúrás is. 1137—1262. Oklsz. Duobus mancipiis scilicet Somboc et Keleb. 1386: Sombokos. *Az igazi zsombékot egy Carex-faj alakítja.

Nyíl.

Falu nyílfölde — l. Nyílföld.

***Felnyilazni** — nyílak szerint felosztani a földeket. Tagányi f. k. p. 8.

Ferton penz — Oklsz. — 1594: Az kinek egez *nila* vagjon melliet *ferthon* penznek is hínak iök egez *niltol* 12 penzt adnak az ispannak fel *nylthol* hat penzt. 1600 : Pecuniam *ferton* penz vocatam de hortis a singulis portis denar 11. 1668: *Ferton* penz az kit hínak.

***Fogni** — 1700., Ecsed urbariuma, T. S. — foglalni helyett: „A ki *nyilast* fog, egy öl szénával tartozik“.

***Forgó nyilak** — oly földek, melyek nyílvetéssel osztattak ki, hol ennek, hol másnak jutottak. Székely jog: Jutott pedig nemesembernek négy, szabad székelynek kettő, darabontnak és jobbágynak egy nyíl. Tagányi f. k. p. 20.

***Földközösség** — oly területek, a melyek *nyílvetés* vagy első foglalás útján kerültek használatra; eredete határozottan ősi. Tagányi f. k. Vö. Magyar földközösség.

***Fölnyilazni** — Tagányi f. k. p. 25. — a földet, nyílvetéssel felosztani; már a régiségben Nagybánya XVI. sz. jegyzőkönyvében: „a város egy puszta földet fel-

nyilaztatott" (Nyr. 15 : 371.). Jelent azonban emelőrúddal való feltámasztást is: fölnyilalni. (Kopács, Dráva mell., Nyr. 16 : 284.)

***Fűkötél** — fűosztáskor használt mérték, mint helyen-közön a „láncz". Vö. Rúdosztás. — **Fűkötél** — „fyuketel" a földosztásnak neve is, vagyis a földosztáskor kapott *nyíl*. Tagányi f. k. p. 30.

***Komplárkodni** — Debreczen, XVII. század — kézalatt közösen használni, *a nyílas földről.* Ez tilos volt

Nyíl — Oklsz. — 1. sagitta, 1577 óta, 2. sors, Loos; 1726 nyíllal oszt. M. Gazd. tört. Sz. III. 91., 3. pars 1418 óta. Vö. *Tagányi* A földk. tört. M. Gazd. tört. Sz. I. *4. Érczzúzókban a zúzóczölöp neve nyíl. *5. Kendertörőben az ütőczölöp neve nyíl. — **Nyíl** — Lz. Ha közös birtok a föld, akkor a *nyíl* természetesen annál nagyobb, minél kevesebb az élvezője. Istvánházán az *erdőnyilakat* három öles rúddal mérik; egy rúd a szélessége, tíz a hosszúsága. Felenyeden, Magyarlapádon, Istvánházán stb. az úrbéresek az uradalomtól napszámért vagy a cselédek konvenczióban kaptak 1—1 földterületet s azt *nyilakra* osztották. A kétökrös napszám volt a szántás egysége, a négyökrös két *nyilat* kapott, a kinek ökre nem volt, tenyérnapszámot teljesített. A kiosztás sors útján, Enyeden és közelében czinkushúzással, a marosújvári járásban *nyílhúzással* történt. Mindkettő ugyanegyet jelent s úgy látszik, ez a nyíl, mint földdarab nevének is eredete; azonban a név eredeti jelentése a köztudatból egészen kiveszett s ma már keskeny földdarabokat jelent, melyek nagyobb földterület részei. Nyilakba gabonát ritkán vetnek, inkább szénafű vagy házi szükségletre való vetemények termelésére használják fel; innen ered: borsónyíl stb. L. még i. h. csegej, jugerum, vékás, barozdás stb. — **Nyíl** — Lz. — olyan keskeny terület, a mely nagyobb földdarabok felaprózásából keletkezett. Pl. családfő halála után az egy tagban maradt nehány holdnyi birtokot a testvérek felosztják egymás között. — **Nyíl** — Bibarczfalva, Udvarhely m. — földmérték „Learattam egy nyilat". Nyr. 35 : 341. — **Nyíl** — Gr. Sztáray-család oklt. „In terris nigris, nec non sex mensuris *nyl* dictis sorte missis" (2 : 199) *1418.* Ma is használatban van: egy nyilas föld. Nyr. 22 : 362. — **Nyíl** — Oklsz. 1594: „Az kinek egesz *nila* vagion, meliet ferthon penznek is hínak w̃k, egesz *niltól* 12 penzt adnak az ispánnak fel *nylt*hol hat penzt". Vö. Fertonpénz. — ***Nyíl** — XVII. sz. Felsőfehér megye, 1788. — erdőterület is. — **Nyíl** — 1788., Felsőfehér megye — az erdő nyilakra volt felosztva; a részek egyenesbe egymás mellett kihasítva, mint a nyilak a tegezben. — ***Nyíl** — Verespatak — a székelyektől eredő zúzókban a vasalt gerenda-zúzók szorosan egymásmellett működnek, nevők: „nyíl"; a zúzók ezek-

nek számához képest: 3 nyilas, 6 nyilas, 12 nyilas. — **Nyíl** — a közösföld kiosztásra való egy része, Zemplén. Tagányi f. k. p. 7. — **Nyíl** — Melich J. szerint — a régiségben a szerencse magyar elnevezése. Pedig a nyíl csak eszköz, a melylyel sorsot vetnek, tehát szerencsét keresnek, éppen úgy, mint a koczkával; ezért nyilat vetni, nyilat ereszteni stb. (Melich J. Szláv jövevényszavaink I. 1. 1903. p. 8—9.)

Nyilacska — Oklsz. — 1725: „Ezen tövises föld végében Kozárvár felől egy nyilacska, melyet senki sem colált régtül fogva; az alsó végit Dadai uram maga földihez szántotta." M. Gazd. tört. Sz. III. 187.

Nyilal — Szatmárhegy — házat nyilalni. — **Nyilal** — Dengeleg — lovat nyilalni vasaláskor. Nyr. 19 : 382. — **Nyilal** — Rábaköz, Győr m., valami nehéz tárgyat hosszú rúddal (emeltyűvel: *nyíl*) fölemelni. Nyr. 15 : 431.

***Nyilas** — kaszálók, borsodi Bükk, csak használatra a kincstár részéről kiosztva. — **Nyilas** — Debreczen — egy nyilas 300 öl hosszú, 30 öl széles, tehát 9000 négyszögöl. Debreczeni polgár 16 nyilasnál többet nem bírhatott, mert csak 8 lovat foghatott a szekérbe; egy ló megmunkált két nyilast, 8 ló 16-ot. Egy nyilas után tarthatott 12 nagy, 60 darab kis jószágot. Ma a legtöbb egy gazdánál 180 drb nagy, 900 drb kis jószág. Nánásy László községjegyző szerint. — **Nyilas** — Debreczen — 9000 □-öl; három nyilas a legkisebb tanya, 16 nyilas a legnagyobb, Fényen. — **Nyilas** — Hajdúnánás — egyvékás föld, mert annyit vetnek bele. Terjedelme Hajdunánáson 400 □-öl. Nyr. 27 : 141. — **Nyilas** — Hajdúnánás, (l. még Nyr. 27 : 94. és 140.) — nem föld, szántóföld mérésére, hanem szőllőskert egyes kisebb részeire használatos. *Egy nyilas* szőllő cca 20—22 sor szőllőt tesz ki. Nyr. 27 : 225. — **Nyilas** — Vámosgyörk, Heves m., Nyr. 34: 440. — egy düllő neve; közös föld, nyilat húzva apró részekre osztva adják ki. — **Nyilas** — Szíhalom — Borsod m. — kaszálórét egy része, mely több emberé. Nyr. 24 : 432. — **Nyilas** — Tokaj — erdő-vagy rétrész. Nyr. 19 : 384. — **Nyilas** — Kecskemét, Kada in litt. 1905. XI/18. — az erdőnek tisztás része. Kada szerint nem a „nyíl" (főnév), hanem a *nyílik* igével van kapcsolatban. (Ez tévedés.) Vö. Nyilazás. — **Nyilas** — Oklsz. 1. sagittarius, 1343 óta személynév, 2. pars sorte obtenta. 1290 óta helynév.

Nyilas ember — Oklsz. — 1596: Nilas embernek kith hinak az ki az nilat fel weszi tartozik 1/2 köböl zabbal.

***Nyilasföld** — Debreczen a régiségben — a nyílvetéssel osztott föld. Vö. Nyílföld. Oklsz. 1694.

***Nyilas házhely** — 1693. Közös p. ü. T. S. — sorrendben osztott házhely.

Nyilas kaszáló — Oklsz. — 1597: Az Hanon walamy kewes

oztál nylas kazalo (melyet nyílvetéssel mértek ki hajdan.).

Nyilasocska — Oklsz. — 1597: Az Hanban reth heleth nylasochkaya wagyon.

Nyilas-osztás — az osztásra való földet annyi egyenlő darabra — a jobbat kisebbre, a rosszabbat nagyobbra — osztották, a hányan azokra jogot formáltak, azután következett a nyílvetés, l. azt. Tagányi f. k.

Nyilastag — Bihar és Hajdu m., Nyr. 36:144. — egy bizonyos terület.

***Nyilast fogni** — 1706., Urbarium, Ecsed, Közös p. ü. T. S. — kaszáló nyilast foglalni.

Nyilat vetni — Kolozsv. glossz., 1577., Nyr. 36 : 423. — nÿlat úetnÿ = sortiri, nilat vessůnk ra, igazan meg ozzuk, uo. divamus Aa_2.

Nyilaz — Alföld — rét vagy nádas felosztásakor nyilat vetnek, hogy melyik darab kinek esik, ezt *nyilazásnak* mondják; a felosztott darab pedig *nyilas*. „Nekem ugyan kijutott a nyilazásból, mert ugyancsak hitvány nyilas esett“. Nyr. 14:527.

Nyilazás — Kecskemét, Kada in litt. 1905. XI. 18. — A földterület elosztása sorshúzás útján. Eszköze a nyílvessző. Vö. *Nyilas.*

Nyílczédula — Magyar-Valkón, 1800-ban így ment végbe a *„nyílvetés“*: „a kiosztandó föld annyi darabra osztatott, a hány telket bíró gazda volt, „mindenik darabra *nyílczédulát* készítenek és azon czédulákot valami edénybe béteszik; kiki a communitás tagjai közül húz belőle s kinek melyiket mutatja az általa kihúzott nyílczédula, azon esztendőben annak a nyílnak veszi hasznát“. Tagányi f. k. p. 24.

***Nyílföld** — Bereg m., 1556. — telek után kihasított föld. Vö. Nyilasföld. — **Nyílföld** T. S. Nagy Guth, 1556. — Tornosy, Bereg alispánja írja: „mely után való helyhez annyi nÿlfẘldet adgyanak, a mennyit az falu zeryben egy helyhez adnak“. — **Nyílföld** — kiosztásra való közös föld, Zemplén. Tagányi f. k. p. 7.

Nyílfüvek — kaszálók Máramarosban — 1622-iki statutuma Máramarossziget városának. Tagányi f. k. p. 26.

Nyílhúzás — Alsófehér m. — l. Nyíl.

Nyilat húztak — „a nyíl esék *Bertalanra*“, Arany Toldi estéje = sorsot húztak. P. Erdősi: Az én ruhámra *nyilat vetének.* Károlyinál „az én köntösömre *sorsot vetének*“ és *„Nyilat* vontak az én népemre“:

„Azután a nyilat húzták ki sorjába,
Hogy szép rendbe menjen, ne csak
[bolondjába“.
Daliás Idők II. ének.

„Holnap az ifjú had — rendeli —
[kövessék.
Tízre öreg harczos, *nyíllal,* egy-
[egy essék“.
Buda Halála X. ének.

= nyílhúzás v. sorsvetés útján:
„Hagyjátok azért, hogy *nyíl* legyen a többi Három közt a

sorsot adó — tehát ő is *nyilat* ád, s miután megesett a *sorshúzás*" stb. A kióvi csata198—199. Ma is *húz* a nép *nyilat*, de már nem *igazit* (mint a Gyulafi testvérek), hanem hosszabb, rövidebb csomós katószárat, síma vagy csomós pálczikát, fejes vagy nem fejes gyújtót stb. *Nyilasnak* hívják a sorshúzással valakinek jutott rétet, kaszállót stb. Sokszor hallani: „Annak három helyen is volt *nyilasa*" (Nép.). *Nyilaz* v. *nyilal* = sorsot húz. Kétszer nyilaltunk (Nép.).

„Nyilat vetett rám a fináncz, de nem tudott elcsípni". (Nép.)

Vö. „A melyre esett az Ur *nyila*". Biblia. Lehr. MNy. I:17.

Nyíl nagysága — Helmecz, 1567-ben — hat hold; Kis-Géres két-három hold; Zombor, 1584 egy nyíl = egy kötél = 10 köblös föld, Zemplén. Tagányi f. k. p. 8.

Nyílrendszer — volt Zemplénben, Szabolcsban, a Hajduságban, Miskolcz (nomád forma), Heves m., Bihar m., Debreczen, Jászság, Győr m., Erdély, Fogaras vidéke, Hunyad m., Torda m., Partium, Kraszna m., Középszolnok. Tagányi f. k.

Nyílvetés — közös földek osztásánál a sorsolás, Zemplén. Tagányi, f. k. p. 7. Vö. Nyílvonás. — ***Nyílvetés** — Debreczen, a régiségben — a kiosztott földnek sorsolása, az ősiségben az összeadott nyilak, ma bárczák húzásával, a melyekre átment a „nyíl" elnevezés. — **Nyílvetés** — Hajduszoboszló — egyáltalában sorshúzás, leginkább szalmával, újabb időben gyufával, egyike rövidebbre van letörve: a ki a hosszabbat húzza, az nyer. Szivos Béla szerint, Vas. Ujs. 1902. 1. szám — örökösök osztozkodásánál is.

Nyílvonás — l. Nyílvetés.

Ökörnapszám — l. Polgári nyíl.

***Ősi foglalás** — Máramarossziget város 1680. évi statutumában „... az városnak régi szokása szerint is: ha valamely embernek földe mellett bokros erdő vagyon, azt a maga földéhez applicálhatja és irthatja, *míg egy szekerczével elhajíthatná!*" Ez szinte bizonyossá teszi a nyílvetés = lövés foglaló jelentőségét is. Tagányi f. k., p. 26.

Paraszt nyíl — a nyílvetéssel parasztoknak osztott föld illető részei, Torda. Ellentétje a nemes lábföld. Tagányi f. k., p. 23.

Polgári nyíl — Lz. — Nagy-Enyeden azon bekebelezett polgároknak, kik a közügy munkálásában érdemeket szereztek, v. a lakosságot fenyegető veszedelmek alkalmával kitüntek éberségükkel s elszántságukkal, a községi birtoktestből 1200 öles darabot adtak haszonélvezetre. Később a kérelmezők között kisorsolták. Ma szavazás útján adják, melyért a tulajdonjog elismeréseért 1 frt 40 kr. taksát fizetnek. A vidéken és valamely nagyobb, legtöbbször kö-

zös földterületművelésre kiosztott v. bérbe adott egyes parczelláit jelenti. Ha egy-egy parczella haszonélvezője haldokolt, a jogigénylők tömegesen vonultak ki ekéjükkel, hogy mihelyt a halál a *nyilat* gazdátlanná tette, *ekéjük beakasztásával azonnal ténylegesen birtokukba venni* igyekezzenek, mert azé lett a haszonélvezet, a ki először elfoglalta. Sokszor tettlegességre került a dolog. — **Polgári nyil** — Lz. — A közös v. bérbe vett erdőterület vágás alá került egyes részei; akár sorsolás útján osszák ki egymás közt a jogosultak, akár árverésen veszik meg, ritkábban pénzért, többször *ökör-*, vagy *tenyérnapszámért.*

Rúdosztás — rúddal való felosztása a *nyílföldeknek.* L. Fűkötél és Kötél is. Tagányi f. k.

***Ürgenyilás** — Debreczen — a legkisebb tanyánál is kisebb bérlet. Fényes.

Tenyérnapszám — kézi napszám, megkülönböztetve az igásnapszámtól; *a nyilas* rendszernél is divott.

Kút és a kopolya.

***Ágas** — Heves megye, Dinnyéshát — a gémeskútnak a földbe szolgáló, fölső végén kétágú fája, a melyen a gémfa jár. L. Kút. — **Ágas** — Beodra, Torontál m. — a gémeskút földbe ásott, a gémet tartó fája. L. Fordító kocsiágas; kunyhóágas. — **Ágas**: 1. köcsögtartó, Török-Becse; 2. oszlop, pl. kapufélfa; 3. a kocsi rúdját kétfelől összefoglaló horgas fa; 4. a szár nyelén a villás rész, Komárom, Herman O., Hal. K. Mtsz. I. 10.

Ágas füle — Hortobágy, T. M. I. — az ágas kétfelé álló villája fülre emlékeztet.

Ágos — Győr és Veszprém m. — kútágas. Nyr. 35 : 434. Debreczen, Nyr. 7 : 90.

Ájos-kutájó — Orosztony, Zala m. — kútmester. Nyr. 24 : 384.

Ásott kút — Sz. F. B. — aasot kut = puteus.

Behéjazott kút — Sz. F. B. — Be heiazot kut = puteus testudinatus* = Kávás kút, l. azt.

Blána — Alsófejér m. — a miyel a kút fala ki van rakva.

***Borta** — Szolnokdoboka m., Mtsz. I. 169. — odvas v. kivájt fatörzszsel bélelt és kővel fedett mezei kút. Vö. *Burtuka.*

Bodonos kút — Somogy. — L. Bödönös kút.

Bödön — Beregszász — a kútba helyezett kivájt fatörzs. Megakadályozza a bedőlést. Nyr. 27 : 95. Győr és Veszprém, Nyr. 35 : 434. Sopron, Nyr. 34 : 486.

Bödönös kút — Somogy m. — kivájt fával, bödönnel bélelt kút, v. Bodonos kút. Nyr. 19 : 380.

Bunár — Aracs, Torontál m. — kút és gémeskút is. Oláh elem.

Bunda — Gömör m., Tud. Gyűjt. 1818. — kút (?) Nyr. 34 : 483.

Butykó — Kalotaszeg — fatuskó; a kútgém butykója: az az idomtalan vastag fadarab, melyet a kútgém végére kötnek; másutt koloncz. Nyr. 12 : 379.

Csanak — Torna, Veszprém m. — kis cserépedény, mezőn levő kutaknál szokott lenni, ivóeszköznek használják. *Halászoknál is merítő, melynek nyele van. Nyr. 15 : 382.

Csatorna — Hortobágy, T. M. I. — a vályúba szolgál s ebbe vezeti a dézsából zúdított vizet.

Csatornakút — Sz. F. B. — cyatorna kut = cisterna.

Csatornás kút — Kolozsv. glossz. 1577., I_8. Nyr. 36 : 316. — chiatornas kut = fons, canalis.

Cseber, csöbör — Miklosich — medimnus, zuber, ószlovén: *čĭbrĭ;* újszlovén: *čeber*; cseh: *čber, džber, žber*. Vö. litván: *kibirras*; német: Eimer; latin: *chybrio:* cum duabus chybrionibus cerevisiae; rumun: *čubŭr*. Nyr. 11 : 118*; a tót: *džbar*.

Cséve — Felső-Somogy — cső pl. kútnál. Nyr. 8 : 432. *Takács mesterszó.

Csevice, cëvice, csevicce — savanyú víz, ilyen kút. Tót jövevény: *šťavica* — Sauerbrunn (Loos). Nyr. 33 : 562 és 17 : 238.

Csiga — l. Csigáskút.

Csigáskút — különösen Baranyában, hol a gémet csiga helyettesíti. A csiga ágasfán forog. Rendesen gémeskútnak értelmezik. Mtsz. I. 309., Nyr. 18 : 93.

***Csorgóvég** — Békés — az itatóvályúnak a fertőbe szolgáló vége, hol a víz lecsapolható. Vö. Kút.

Czibak — Tsz. — kútágas szege, mely körül a gém forog. Német *Zwack*-Nagelből. Nyr. 24 : 103.

***Czíp** — Hétfalu, Brassó m. — Mtsz. I. 238. — csorgós-kút.

Deszkázat — Hortobágy, T. M. I. — ha a kút öble deszkával van bélelve.

Dézsa — Hortobágy, T. M. I. — a kankalékra akasztott merítő faedény.

Friss mézet is adott neki egy [*dézsával.*
Gvadányi.

A dézsának két füle van, a két fül között a keresztfa: forgótengely.

Fakötések — Hortobágy, T. M. I. — a deszkás kutat erősítő kötések.

Faküjü — Székelység — kútfoglalvány. L. Káva. Nyr. 5 : 376.

Falazat — Hortobágy, T. M. I. — ha a kút öble téglával van kirakva.

***Fertő** — szerte — sár, a melyben a bivaly, sertés „fertőzik“. L. Kút. — **Fertő** — Békés — a gémeskút vályújának csorgója fertőbe vezet, erős sövényfonatba foglalva, hogy a marhát távoltartsa s a kút környéke ne legyen sáros.

Furka — Torontál, Ozora — ágas; latin elem, furca = villa.

Gárd — Hortobágy, T. M. I. — a kút kerete, *gárgya* — ezen belől van az *álló*, melyen a vízhúzó ember áll.

Gárd — kút gárgya — Porcsalma, Szatmár m., kút kávája. Nyr. 20:191. Alföld, Nyr. 13:478. Segesvár, Nyr. 9:44.

Gárdolat — Tiszaadony, Bereg m. — a kútnak a föld felszíne fölött készült deszkarésze, gárgya = kerítése, foglalatja. Nyr. 26:476.

Gárgya — Gyergyó — kútkáva. Oláh kölcsönszó. Nyr. 34:82. Csík m., Nyr. 7:92. Szamoshát, Nyr. 10:139.

Gárgyás kút — Oklsz. — 1638: Egy fa gargias kut kankarekiaval. Gárd = gárgya stb. a kút kiálló kerete.

***Gém** — Alföldszerte — l. Kút és Gémeskút. Győr és Veszprém, Nyr. 35:434. Aracs, forrás nélkül. Beodra, Torontál. Tsz. 156., rosszul, kankaléknak magyarázza. — **Gém** — Hortobágy, T. M. I. — hosszú, karcsú gerenda, mely a két fül közt a vasszegen billen.

***Gémeskút** — általánosan — melynek ágasfán gémje jár s erről az ostorfája a vedret a mélységbe ereszti. L. Kút. — **Gémeskút** — Hortobágy, T. M. I. — az ágasok száma szerint van egyes, kettős, *hármas, négyes* kút.

O**Gémfa** — Heves m., Dinnyéshát — a kút járógerendája, melynek vékonyabb végén a kútostor lóg, vastagabb végén a koloncz van.

Gémpénz — T. S., XVI—XVII. század — ezt tőzsérek fizették marháik itatása után, a gémeskutak használatáért.

G¹ermano — Torontál, Ozora, oláh — gém.

Gözme — Ormánság — „A szivárványos kút, ha fábul van, mindig teli van gözmével". Nyr. 7:525.

Gulyakút — Székesfehérvár — kút neve. Nyr. 2:565.

***Gulyásdézsa** — Karczag — a gémeskút vödre. L. Kút.

Gura bunariului — Torontál, Ozora — kútgárgya. Kút szája v. torka.

Gyámolok — Hortobágy, T. M. I. — az ágast tövén támogató, rézsünt álló czölöpök. Minden ágásnak van négy gyámola.

Gyémes-kút — Lz. — Baromitató. A gémre deszkát szögeznek, hogy az eső ne verje.

Hangarêk — Szamoshát — kútostor végén levő horgas vas. L. Kankalék. Nyr. 10:139.

Hankalék — Felső-Csallóköz — függvény, azon része a kútágasnak, melyre a veder van alkalmazva, s mely a kútba lejár s a sujtóhoz van alkalmazva (nagyon czifra, azért homályos!) L. Kankalék. Nyr. 8:377.

Hankalékos-kút — Garamvölgy, Zeliz vidék — gémeskút.

„Hankalék“ a kútágasra fektetett gém; másutt „kankalék“-nak mondják és a kútgémen lógó ostort értik rajta. Nyr. 14 : 287. *Az utóbbi volna a helyes, ha a gyűjtő a kútostor vasalását mondta volna hankaléknak.

Hankalik — Vág-Királyfalva, Nyitra vid., palócz — kútgém. Nyr. 33 : 466. *Azaz: a kútostor vasalása. L. Kankalék. — **Hankalik** — Komárom m. — hibásan kútgémnek magyarázva. Nyr. 4 : 283. L. Kankalék. Ugyanígy Nyitra, palócz. Nyr. 28 ; 495.

Hánkálík — Mátyusföld — kútveder rúdja. Nyr. 20 : 325. *Kútostor, de a Hankalék = Kankalék, l. azt.

Hänkálik — Érsekujvár — melyen a kútveder lóg. Nyr. 8 : 282. *L. Kankalék.

***Harog** — Pinka-Mindszent — hosszú rúdon kapaalakú fa, kirovással, melybe a vödör füle szolgál; a kútból való vízmerésre. Hetés, Nyr. 2 : 44., de itt szénahúzó is.

Heveder — Taksony, Pozsony m. — a sujtón lóg s a vedret tartja. L. *Sujtó*. Nyr. 15 : 190.

Horog — Sz. F. B. — kúton való horog = harpax, harpago.

Járom — Beodra, Torontál m. — a kútágas két ága közötti *fapálcza*, mely körül a gém jár. Ha e pálcza vasból van, neve: *vaspálcza*. Járom-fa: a mestergerendához v. a keresztgerendához szegezett álló gerenda, Sárospatak, Nyr. 17 : 527. *Járom-tézsla*: kisegítő járomrúd, a mely mellé a négyes ökörfogat első párja van fogva (Bereg m., Beregrákos vid., Pap Károly). Mtsz. I. 981.

Kabo — Aracs, Torontál m. — megfelel a vödörnek.

Kallanytyú— Győr és Veszprém m. — a vödör fülét fogja a kankalékba. Nyr. 35 : 434.

○ **Kámva** — Heves m., Dinnyéshát — a kút külső kerete. Csallóköz, káva. Nyr. 1 : 279. — **Kámva** — „Megfogta az ostorfát, felhágott a kút kámvájára. Ott sunyi tekintettel körülnézett, egyet lódított magán, s mint a macska, a kútkáván keresztül az ellenkező oldalon leugrott a földre“. Baksay: Gy. Ő. 2 : 184. Nyr. 24 : 474.

Kámváskút — Seregélyes — gémeskút. Nyr. 10 : 189. *Földfeletti foglalattal.

Kámvo — Győr és Veszprém m. — káva. Nyr. 35 : 434.

***Kankalék** — helyesen: a gémeskút ostorának a kútba járó végén való horogvasalás, reteszszel; a vödör befogadására. Néha fából is. Somogy, Nyr. 2 : 376. partim. Hortobágy, T. M. I.

Kankalekos — Oklsz. — 1594: Kankalekos kwt vagjon. A mai gémeskút ostorának vasalásától „kankalékos“. L. Kút és kankalék. 1786: Tolnaynál ugyanígy.

Kankalét — Erdővidék — a kút vedrét tartó rúd. Nyr. 8 : 188. *A rúd vasalása. L. Kankalék.

‡**Kankalík** — Vas m., Tsz. 190. — kútostor. *Vasalása. L. Kankalék.

Kankalin — Nagy-Lózs, Sopron m. — kútágas. Nyr. 30 : 443. *Azaz: a kútágas gémjén lógó kútostor vasalása. L. Kankalék.

Kankarék — Oklsz. — 1519: sunt putei septem supra quos noscitur wlgo *kankarek* septem esse. 1597: Vödör vasastól az kankalékon. Az *kankalék* végén vashorog (az a vashorog a kankalék). 1638: Egy fa gargias kút kankarékjával. L. Kankalék.

Kankarékgém — Ormánság, Nyr. 8 : 47. — *Azaz: a gémeskút gémjén lógó kútostor vasalása. L. Kankalék.

Kankarík — Mezőtúr — a kútostor végén levő eszköz, mely a vedret tartja. L. Kankalék. Nyr. 10 : 285.

***Kánva** — Karczag — a gémeskút foglalatja, kerítése. L. Káva és Kút. Felső-Csallóköz, Nyr. 8 : 378.

Kárva, gárgya — (Szláv). Lz. — a kút bedeszkázott oldala. *A helyes: foglalatja v. kerítése.

Káva — általánosan —; foglalat: kútkáva; de abroncs is, varsa káva, szák kávája „*Kawaskut*“ már 1235-től fogva. — ‡**Káva, kútkáva** — koszorúforma kerítés a kutakon, többnyire fából. Vas m., Szatmár vid., Tsz. 197.

Káváskút — Oklsz. — 1235—1270: Uersus orientem eundo ad Kauaskuth. Haz. Okm. VI. 164. 1397: Primo circa quendam locum Kawaskuth nominatum incepissent. 1402: Versus orientem eundo ad Kawaskuth 1597: Fa kauas kut. Befoglalt kút, valószínűleg gémeskút.

Kereszt — Kézdivásárhely, Háromszék m. — a kút fenekén elhelyezett deszkából kerekre készült alkotmány, mely a vázat széttartja. L. Koszorú.

Keresztfák — Hortobágy, T. M. I. — a melyek a deszkázatot a kút öblének falához szorítják.

Koloncz, kölöncz — 1. kútgém végére nehezékül ráerősített tuskó; 2. állat nyakába akasztott fadarab, mely az első lábai közé akadva a futásban akadályozza. Tsz². Nyr. 24 : 323.

Kompona — Udvarhely m. — kútgém. Diemár K. szóbeli közl. *A mérlegről hasonlatképpen véve.

Kopoja v. kopojakút — Szeged — ásott kút, a mely nincs kővel kirakva. L. Kopolya. Nyr. 8 : 235.

* **Kopolya** — Kecskemét, 1775. — a város jegyzőkönyvéből: hevenyészett kút, melyet ivóvíz nyerése czéljából a pásztorok ástak „lapos helyeken“, hol már pár ásónyomnyira fakadt fel a víz. Nomád maradvány.

***Kopolyakút** — Kecskemét — a gulyák és a ménesek itatására szolgáló, leginkább homokba ásott kutak, a melyeket helyváltoztatáskor betemettek. Nomád maradvány.

Koszmacska — Veszprém — egy háromágú horog, melylyel a kútba esett vödröket szokták kihúzni. *Vasmacskának* is mondják Nyr. 15:334.

Koszorú — Beodra, Torontál m. — a kút fenekén deszkából kerekre készített alkotmány, mely a falakat tartja szét. L. Kereszt.

Koszorúfa — Sz. F. B. — Mutuli, vel mutili.

Kölömp — Hétfalu — a fatörzsből kirovott fadarab, nevezik *rakamaznak* is. Nyr. 3:373. *Nyilván egy a kolonczczal. L. azt és Kölöncz.

Kölöncz — Felső-Somogy — tuskók a kútgémen. L. Koloncz. Nyr. 10:190.

Kút — kibẽ eső viz esőtt — Sz. F. B., Puteus, displuuiatus. — **Kút** — Anjoukori okmánytár I. kötetében 1301—1321. — „ad fontem putei *lanc-kuta* uocatum…, aqua *kurthwel-kuthapothoka* …, puteus *chibyn-kuta* …, fons *doman-cuta*". Nyr. 7:516. — ***Kút** — Karczag és Alföldszerte — gémeskút, a jószág itatására való. Részei: Ágas, ebben jár a Gém, ennek vékonyabb végén lóg az Ostor = a kútba szolgáló vékony rúd, rajta lóg a kankalék; a gém vastagabb végén van a Koloncz, súlyozó, mely a teli dézsa felhúzását könnyíti; az ostoron lóg a Gulyásdézsa, van körösztfája, melybe az ostor vége szolgál, a kutat keríti a Kánva, a kút mellett van az Itatóvályú, ennek végében, a hol a fölös víz lefoly, van a Csorgó, ez alatt a Fertő = sár. Ostornyak, a lánc, mely a kútostort a gémmel kapcsolja össze. — ***Kút** — Pusztaszentmiklós. Van Ágasa, Gémje, Ostora, Gargya, Állása, Rovása, Feneke. A kút alapja a koszorúfa, erre jön a tégla: ez a rovás. — **Kút** — Marczalmellék — kankalékos, részei: Ágas; a kút Ménje = gémje, vagy Nyila, Csigája, Sudara (ostora) a végén a Kankalék a veder beakasztására. Tsz. 189—190. — **Kút** — Lz. — oldalai blánával vannak kirakva, még többször vesszőből fonva és bevájkolva.

Kútágas — Hortobágy, T. M. I. — az a felül ágakra, villásan oszló erős fa, a melyen a gém jár. Kiskunhalas, kútágast áll = tótágast áll. Nyr. 15 : 184.

Egy szomjú kútágas ácsorgott előtte
Bencze nyerges lovát a mellé
[kötötte.
Arany.

Amott egy nagy *ágas*
Áll szomorúan, egykor kútágas
[lehetett
Mellette a gödör, hanem már be-
[omlott
Be is gyepesedett
Elmerengve nézi
Ez a kútágas a távol délibábot
Nem tudom mit nézhet rajta hisz
[effélét
Már eleget látott.
Petőfi.

***Kutak** — *Kecskeméten, Bugaczmonostoron:* Balog kútja, Dékány kútja, Droski kútja, Eprös kútja, Ferenczi kútja, Görbeszéki kút, Hajtski kút, Lestár kútja, Lóhomoki kút, Sió kút, Szél kútja, Tassi kút, Templom kút, Új kút. — *Szegeden:* Agyagvőgyi, Ződfás,

Szitafája, Sövényfája. — *Nagykőrösön:* Encsikút, Kőkút, Kiskút, Padlóskút. Nyr. 2 : 47. — *Czegléden:* Apáczák kútja, történeti, Igenyes kút, Város kútja, Szőllő v. Szalyi kút, Új kút, Bajdora kút, Kis kút, Tófő kút (gulya kút). Nyr. 1 : 385.

Kútásó — Sz. F. B. — kut aso = putearius.

***Kútbér** — Debreczen — az itatókút használatáért szedett bér, minden jószág után 10 kr. = 20 fill.

Kút és ostorfa — Ángyom elterpeszkedik, bátyám beleereszkedik. Kecskeméti találós kérdés. Vö. M. Népk. Gy. II. 352. és M. Nyszet I. 372. l. (62.) Nyr. 2 : 90.

Kútfara — Beodra, Torontál m. — a gémnek közvetlen a koloncz előtti része.

Kútfő, forrás — Sz. F. B. — kut fő, forras = fons.

Kút-gárda — Kalotaszeg — kútfoglalat pereme. Nyr. 29 : 479.

Kútgárgya — Székelység — kút foglalatja. Nyr. 4 : 183.

Kútgém — Gömör, Torna és általános — a kútágason billenő gerenda.

Kútka — Abaúj m. — forráskút feje. Nyr. 33 : 23.

Kútkankarék — Zala m. — a kútostor végén, melybe a vedret akasztják. Nyr. 8 : 469.

Kútkarzat — néhol — kútkáva.

Kútkáva — Oklsz. 1594. — Faragoth a faragatlan aitora ablakra es kuth kavara valo könek.

Kútköböl — Székelység — kútkerítés. Nyr. 4 : 183. Bibarczfalva. Nyr. 35 : 341.

Kútköpü — Székelység — kútkáva. Nyr. 2 : 470. — **Kútköpü, kútküpü** — forrás vagy kútfalul alkalmazott tágasöblű (kiodvasodott vagy kivájt) faderék. Székelyföld. Tsz. 228a. 229b. Nyr. 2 : 470. Mtsz. I. 1260.

Kútküpü — Paal Gyula, Nyr. 2 : 555. — Kőrész Kelemen szerint a. m. kútkáva. Helyes meghatározás, mert a régi méhes köpüi is csupa kivájt fatörzsek voltak, tehát alkalmasak kutak foglalására is. A szigonynak is van *küpüje,* a melybe a nyél szolgál. A vájat a lényeges.

Kútleírás — T. M. I. — elsőrendű:

Ösztövér *kútágas* horihorgas *gémmel*
Mélyen néz a kútba s benne vizet [kémlel,
Óriás szúnyognak képzelné valaki,
Mely az öreg földnek vérét most [szíja ki.
Válúnál az ökrök szomjasan [delelnek,
Bögölyök hadával háborúra kelnek;
De felült Laczkó béresek nyakára,
Nincs ki vizet merjen, hosszú [csatornára.
Arany.

Kútostor — Hortobágy, T. M. I. — vékony rúd, mely a kútgémről csüng s a kútba szolgál.

***Kútostor** — Alföld. L. Kút.

***Kútostor nyaka** — Túrkeve — az a rövid láncz, a melylyel a kútostor a kút gémjéhez van erősítve. Vö. Kútostor telke.

***Kútostor telke** — Körösmente — l. Kútostor nyaka. A körösmenti elnevezés igen jellemző a magyarság észjárására nézve. A gémeskút az ágas és gém viszonyánál fogva a *gémre* vág; de miután a kútba szolgáló vékony rúd ostorra emlékeztet, az ostort pedig a nyélhez a *telek* kapcsolja, ennélfogva a kútostor láncza is már *telek.*

Kút öble — Hortobágy, T. M. I. — a kút belső, *lenti* része.

Kútródolás — Sárköz — kútkánva összerovása. Nyr. 32 : 462. — Tolna m. — kútgerendák összerovása. Nyr. 33 : 335.

Kútrovás — Kiskunfélegyháza, Palóczság, Gömör m. — kútkorlát, kútkáva, kútkerítés. Mtsz. I. 1260. — **Kútrovás** — Érsekújvár — kútkarzat, foglalat. Nyr. 8 : 282. — **Kútrovás** — Hajdunádudvar — kútkáva. Nyr. 37 : 375.

Kútszája — Hortobágy, T. M. I. — az állója és kút *öble* közötti rész.

Kútszër — Sóvárad, Marostorda m. — a gémeskút egész felszerelése. Nyr. 33 : 246.

***Lápikút** — Tyukod — egy czímeres nádszál, melynek legalsóbb anyabogja nem volt keresztülütve; alatta a szál résünt élesre volt levágva, a bog fölött oldalt lyukak vagy rések. A többi bog lyukasztva volt. Ezt a nádat keresztülütötték az ingó, vagy leragadt lápon, hogy a mélység friss vizét szívhassák = ihassák. Ősi Norton kút.

‡**Lórugta kút** — S. I. Kr. II. 20. *Hippocrene*; Múzsák kútja a Helikonhegy alatt. A lórugta kútból kevesett ivott = a költéshez nem igen ért.

Mén — Marczalmell. — a kankalékos kút gémje.

‡**Mény** — Kemenesalja, Tsz. 257. — kút gémje.

Mohos kút — Sz. F. B. — Puteus muscosus. Ma is, ha a kútépítés kötőanyaga moha.

Nyíl — Marczalmell. — a kút gémje.

Nyomaték — Beodra, Torontál m. — a gém hátsó részére erősített nagyobb kődarab vagy fatuskó; megkönnyíti a vizet húzó munkáját. L. Súly.

Nyomtaték — Hétfalu, Rakamaz, Nyr. 3 : 373.

Ontora — Udvarhely m. — a cseber alsó párkánya. Nyr. 17 : 32. *Az ontástól véve.

Ostor — legtöbb helyen — a kút ostorfája, mely a kút gémjén lóg s a kútba szolgál.

○ **Ostorfa** — Dinnyéshát, Heves m. — a gémeskúton a kútba szolgáló rúd. Szeged, Tolna m., Tsz. 276. — ‡**Ostorfa** — *meregetőrúd* a kútgémen. Szeged, Tolna m., Tsz. 276.

Ostorfa — a kútgémről lefüggő rúd, a melynek végére a vödör van akasztva. (Tolna m., Szeged. Tsz.) Mtsz. II. 26.

○ **Rocska** — Dinnyéshát, Heves m. — a gémeskút vedre; Borsodban a konyhában szolgáló vízhordó faedény. Tót.

Rovás — Ó-Becse, Bács m. — a földből kiálló kútkeret. L. Káva, Kánva.

Sárkoloncz — Hortobágy, T. M. I. — súly a gém vastagabb, föld felé járó végén.

Csikorog a *kútgém* ott künn az [udvaron
Lovait itatja a kocsis éjszakára.
Petőfi.

Nagy *koloncz* köszönget a kút [méla *gémén*.
Arany.

Siba — Aracs, Torontál m. — megfelel a gémeskút ustorfájának. *Oláh elem; lehet tót is a sibať = ostorral csapni után.

Sibie — Torontál-Ozora — ustorfa. L. kútostor, Kút és Siba.

Sír-kút — M. ó. Kecskemét — árokszerű kopolya, hogy a jószágnak itatásra szolgáljon.

Sudar — Marczalmellék — a kankalékos kút ostora. L. Kút.

Sudár — Győr és Veszprém m. — egy a kútostorral, ostorfával. Nyr. 35:434.

Sujtó — Taksony, Pozsony m. — a kútnak *az ostorfája. Nyr. 15:190.

Súly — Udvarhely m. — nyomtaték. *L. Koloncz. Diemár K. szób. közl.

Szip — Hétfalu, Bácsfalu — csős kút, melyből folyvást foly a víz. Nyr. 3:564.

Szivárványos kút — Kun-Majsa — szivattyús kút. Nyr. 8:470.

Szoja — Törökbecse, Aracs — megfelel a gémeskút ágasának.

***Telegraf** — Alföld — a legrégibb magyar T. a gémeskút, a melylyel különösen a betyárvilágban sűrűn éltek a betyárok és pártolóik. A gém különféle állásának jelentősége volt.

Tengely — Hortobágy, T. M. I. — erős vasszeg a füleken keresztülütve.

***Törökbori** — Karczag — híres kút, három gémje jár, az ostorán gulyásdézsa lóg; a gulya itatására való; még a törökvilágból származik, neve a töröknek a bortól való tartózkodására czéloz: ebből a kútból ivott, mert vize jó.

Turjányvíz — Alföld — a turjányba ásott kopolya, melynek felfakadó vize fehéres, de iható.

Tyinga — moldvai csángó — kötés a kútban: az ásott kút oldalfala ezekből áll. Nyr. 30:173.

Ustorfa — Beodra, Torontál m. — a gémhez láncz közvetítésével erősített rúd, melyen a vödör lóg, mely a kútba merül.

Vadra — Torontál-Ozora — vödör.

Vajor — Toroczkó — a város utczáján levő itató- és mosókutak. Malonyay 2:302.

Valu — Sz. F. B. — Concha, Trulla, alueolus.

***Vályu** — Karczag és szerte — itatóvályú, mélyen kivájt faderék. L. Kút, Fertő. Hortobágy, T. M. I.

Gemkútból teletölte *való*jukat.
Gvadányi.

Vályúhoz mék, lovam inni kíván.
Petőfi.

Vályú — Sz. F. B. — Kut mellet valo valu = canedium, canalis.

Vaspálcza — Beodra, Torontál m. — az ágas két ága közötti vaspálcza, mely körül a gém jár.

Vider — Szatmár — veder. Nyr. 15 : 335.

Vidör — Ormányság — védėr. Nyr. 3 : 230. Csúza, Nyr. 18 : 429.

Zvod — tótul — kút gémje. Zwód, zvod — lauzici, szerb — kútostor. Asbóth Oszkár, Nyr. 29 : 70.

VI. A LÓ.

A ló testrészei. Van: *feje*, rajta: *füle, fejéle, homloka*; ezen: *üstöke*; *orra a likakkal*; *szeme, vakszeme; szája, álla, állkapcsa*; *nyaka*, van: *éle*, ezen: *sörénye*, van: *nyakszirtje, nyakatöve, torokéle, marja, háta, válla, ágyéka, lágyéka, véknya, horpasza*, *fara, szügye, farka*, ennek: *töve, farkcsíkja, szőre*; van: *vaszora, f . . . a*, illetőleg *pérája*; az első lábon van: *lapoczkája, felsőszára, térgye* a *térgykalácscsal, alsószára, bokája*, ezen a *kapczaszőr, patája* a *koszorúval*, talpán a *nyír;* a hátulsó lábon a *tompor* vagy *czomb, felső lábszár*, a *csánk* a *horgasinnal, alsó lábszár, boka* a *kapczával*, a *csüd*, a *pata*, talpán a *nyír*.

A ló szótára.

***Abrak** — általánosan — a ló jobb eledele, mint: a zab, árpa, melyet a fejre akasztott, átvetett tarisznyában adnak. Vö. Abrakol, Megabrakol. Ver. 120, dalmát: Obrak.

Abrakol — általánosan — a ló = abrakot eszik. Vö. Megabrakol.

Abrakoló válú — lovak számára. Nyr. 16 : 63.

Abrakostarisznya — általánosan — az a tarisznya, a melyben az abrakot a ló fejére akasztják, úgy, hogy az egész száj-, áll-, orrrész a tarisznyába jut.

Ag marha — Oklsz. — 1630—1648: ne legyen az a ló ag marha = ne legyen vén.

Agrat — Erdővidék, Udvarhely m. — megabrakol. Zolnai, MNy. I. 139.

Ajjazni — Mezőtúr, általánosan is — a ló v. tehén alá éjszakára almot rakni. Vö. még szarvasmarha és disznókategóriában: *almozni*, mert ajj = alom. Vö. Kiajjazni. Nyr. 10 : 285.

***Ájos** — 1742 Debreczen, Tan. jzők. — így a lóról: „a jobbik füléből, alól *ájosan* ki van véve“, tehát \/ illetőleg /\ formára. Vö. Ájosfülű.

***Ájosfülű** — Csíkszék — lóról, „konyafülűvel“ azonosnak

magyarázva, hibás. Az ájos /\ vagy \/ szerű kivágás a nyílvessző alján — vastagabb végén — levő rovátka, a melybe az íj húrja beléfekszik. Gyakori tulajdonjegy disznónál, juhnál is.

‡**Ájoz** — Székelyföld, Maros-Torda m. — kifeszíteni a ló száját, a liba csőrét. Ha a kifeszített szájba a peczek belejut, A alakot látunk.

***Áll** — Kálmáncsa — a ló álla.

***Állaközi** — Kálmáncsa — a ló állaköze = állkapocs köze.

Állás — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 324. — az istállóban két ló számára való rekesz. Innen a szólásban: három állás lova van = hat lova van. A régi útmenti vendéglők mellett fedett, tágas szín, a hol a fuvarosok lovastól, szekerestől éjszakáztak.

‡**Állkapcza, állkapocs** — Sajóvölgye, Gömör m., Utsz. I. 32., Szilágy m., Erdély.

***Anyakancza** — Kiskunfélegyháza — nőstény ló, mely már ellett.

***Árkány** — sok helyen — a hurkos pányvakötél, a melylyel a lovat kifogják.

Ármesszár — Moldvai csángó, Nyr. 30 : 179. — ármosszár = hím ló. *Nyilván az equus *armentárius* = ménesbeli mén.

Ármosszár — l. Ármesszár.

Avas — Hódmezővásárhely, MNy. II : 91. — az állat tavalyi szőre, az avasságról = régiségről véve. Szólás: A ló hányja az avast = vedlik; de *a színről is, ha sötét s fehérrel mintegy őszbecsavarodott.

Bágatni — Veszprém m., Nyr. 17 : 575. — kanczát födöztetni a ménnel. *Tulajdonképpen *hágatni*, innen Hágómén = Csődör, l. azokat.

Baklós — Palóczság, Nyr. 22 : 32. — bakl$_a$ós = fejét folyton levágó, csökönyös ló. Szólás: *Baklóságot* kap = csökönyös lesz. (M.-Gyerővásárhely, Kalotaszeg, Nyr. 27 : 527.) Vö. Bakol.

Bakóczál — l. Bakol.

Bakol — Tiszadob, Nyr. 25 : 474. — *bakól.* Hanva, Sajóvölgye, Gömör m., Nyr. 20 : 286., Palóczság, Nyr. 22 : 32., *bak^{a}ól,* uo., bakol; Borsod m., Mtsz., *bakóczál*; Tokaj-Hegyalja, Nyr. 23 : 240., a ló = bólintgat, fejét le- s fölhányja, nyári melegben, de Hanván különösen ősszel, ha a legyek csípik vagy nyáron a déllőn, ivás után. Nyr. 24 : 60. A német bockenból származtatja. Vö. Baklós, bókol, bóktat, bőcsikél, habókol. *A német bocken = hőköl.

***Baksa** — Oklsz. — a régiségben, már 1211-ben = csikó. Család neve is.

Balkéz felől való — Sztripszky — ló, *nyerges.

Balog — Debreczen, 1691. évi jegyzőkönyve — szeplős, szürke, balogkörmű ló = befelé álló k.

Balogos — Székelység — befelé álló, p. o. balogos körmű ló, befelé hajlott körmű. Nyr. 14 : 334.

Barköröm — T. S., 1699. — lóról, XVII. század, Debreczen. „Mind a négy lábára *bar*körmű". Homályos. Nyr. 32 : 154.

Befog — általános — lovat hámba fogni a kocsi elé. Vö. Befogdos, Betámogat.

Befogdos — Csúza, Baranya m., Nyr. 18 : 46. — lovat befogni a kocsi elé.

Béhámoz — l. Hámoz.

***Béka** — Csokonya, Hortobágy, Kálmáncsa és általánosan — a ló „szárain" az a varrszerű cserepesedés, mely fekvéskor a patanyomástól ered és öröklődik. A Nagykunságban *kisbéka* a neve. Békának nevezik sok helyen még a pata talpának középső szarúállománynyal borított részét is, a melynek helyes neve *nyír*. Béka a nyír értelmében használatos Baranya m., Nyr. 33 : 49; Nagykunság, uo.; Hortobágy, Király Hegy János XVII. századbeli lőcsei Cisiojában, Nyr. 29 : 257. „Az melly Lonak békája vagyon". Vö. Kisbéka, Vadköröm, Kötőköröm, Kötőhely, Kődökköröm, Lótalp békája.

Békó — általánosan — kötél, gúzs, vagy vasbilincs, a melylyel egy lovat mind a két és két lovat egy-egy előlábánál fogva össze lehet kötni, hogy legelve messze ne mehessen. A kötélbéklyót rendszerint a csüdhöz kötik. A régiségben compes, *compedes* 1468 — Oklsz. — Compedibus ferreis vulgo Beko. Vö. Nyüg, Békóvas.

Békóvas — 1548. Oklsz. — Beko was = ugyanaz, mint a békó.

Bergány — Pellérd, Baranya m., Mtsz. — tüzes ló. (Munkácsi B. szerint a Kaukázusban barkan, burχan = ló. Nyr. 31 : 33.)

Betámogat — Ibafa, Baranya m., Nyr. 20 : 46. — lovakat befog. Vö. Befog.

***Binyaménes** — Heves m. 1840, Mtsz. — hámoslovak ménese (megkülönböztetésül a *szilaj ménes*től).

***Bitang ló** — Edvi Illés Pál — mely felügyelet, pásztor nélkül jár-kél. 1469: — Oklsz. — Equum vnum Bithang. 1569: — uo. — Bythang seu pecora errabunda. A legmagyarabb városok — Kecskemét — ily lovakról Bitang-jegyzőkönyvet vezettek.

Bogár — Szeged, Mtsz. — tréfásan: ló. „Dejszen az én bogaraim kitesznek magokért."

***Bogaras** — Szeged-Csöngöle — a Gastrus equi nyüvétől — a ló. Kun-Dorozsma.

***Bogáros idő** — Kálmáncsa — jár a ménesre = a Gastrus környékezi a lovat s ekkor nyugtalankodik.

***Bokaszár** — P.-Szt.-Miklós, Bihar m. — a ló bokabőréből készül a pásztorerszény.

***Bókol** — Kálmáncsa — a ló mikor a fejét fel-le hajtogatja. Vö. Bakol.

Bokros — általánosan, l. Lehr MNy. I. 17. — az a ló, a mely

könnyen megijed, a szólás szerint megbokrosodik, tehát ijedős, tüzes, szilaj. Arany: Nagyidai czigányok „Bokros, mint a jó ló". Tompa: „De a ló nem bokros, hogy megugrott volna". Czuczor: „Ménem bokros vére". Baróti Szabó: „Nagyon bokros almásszürke lováról földre lehulltában". Vö. Bokrosodni.

***Bokrosodni** — általánosan — lóról, makacskodni, megriadásból ellenkezni. Vö. Bokros.

Bóktat — Sárköz, Nyr. 32 : 461. — a ló: fejét a melegben le-föl hajtogatja. Nyr. 24 : 65. szerint *bókk* a német *buck*-ból. Vö. Bakol.

Bonta — Gvadányi, Nyr. 35 : 113. — tarka; rendesen disznóról (buntadisznó), de Gvadányinál „Barna bontacsikót adott alám". *Talán a *Bunt*.

***Bőcsikél** — Hortobágy — a ló mikor veszteg áll és fejével nagyokat bólint. Vö. Habókol és Bakol.

***Bulyakoncza** — Debreczen — a meddő kancza, azaz nőstény ló, ha meddő.

Chykuragathu — Oklsz., 1232. — csikórángató.

Csaffog — Lehr A. szerint MNy. I : 13. — a ló fogával, ha jóllakott.

***Cság** — Békés, Orosi-puszta — a ló csánkja.

Csakkant — Barkóság, Nyr. 32 : 521. — az olyan ló, a mely *futás közben első lábát a hátsóval veri.

***Csánk** — Csokonya, Hortobágy, Kálmáncsa, Lengyeltóti és általánosan — a ló hátsó lábának az a része, mely az ember lábtövének felel meg. Vö. Cság.

***Csánkgomb** — Lengyeltóti — a hátsó lábon a csánk sarokcsontjának szabad vége, a melyhez a horgasin kapcsolódik.

Csánkpók — Hutyra — lovakon a csánkízület, ritkábban a szárizom inát körülvevő hüvely gyuladásával kapcsolatban kifejlődő csontkinövés, az ízületet alkotó egy vagy több csont belső oldalán. Vö. Himpók, Inpók, Pók.

Csap — l. Kicsap.

***Csapásozni** — Alföld — elkötött jószágot nyomozni, különösen a lóról.

Csapottfarú — Dunántúl, Mtsz. — laposfarú ló. Alsólendván, Zala m., Mtsz., *csapottfarú ló* az, a melynek farka hosszú lévén, kétrétűen fel van kötve. *A mely lónak fara meredeken le van csapva.

Csata — Székelyföld, Udvarhely m., Mtsz. — csapat: „Csata ménes". Vö. a szarvasmarha-kategóriában: Csata.

***Cseberbe hágó** — 1700. Debreczen, jegyzőkönyv, T. S. Nyr. 32 : 158. — „mindkét lábával cseberbe hágó ló" az, a mely lábát magasra emeli, mintha cseberbe hágna. Emberre is mondják. H. O. Vö. Csöbörbe hágó. Pusztaszanda, spanyol ló, a faj tulajdonsága,

melyet az iskolalovasok szépnek tartottak.

***Csecsfog** — Tolnay, 1786. L. Csikófog.

***Cséder** — L. Csődör.

Csena — Barkóság, Nyr. 32 : 521. — gyenge csikó.

Cserepcsík — Kiskunhalas, Nyr. 14 : 429.; *cserepcsíp*, Balatonvid., Mtsz.; *csípcsalap*, Ormányság, Nyr. 7 : 525. — a lóherélésnél a herezacskók összeszorítására szolgáló csíptetőfák. Vö. Mtsz. és Magyar Halászat Könyve.

Csetkó — Murmelius, 1533 — csikó.

Csidu — Abaúj m., Nyr. 33 : 21.; Bodrogköz, Tsz. — kis csikó.

Csíka — Vácz, Mtsz. — kis csikó.

Csikaj — Perkáta, Fejér m., Nyr. 2 : 519. — csikó.

Csikerl — Baranya m., Szabolcs és Pécsbányatelep, Nyr. 28 : 414. — csikó. (Németes kicsinyítés a csikóból.)

Csikla, csiklya — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 5 : 330, 16 : 478. — a lóboka forgója.

***Csikló** — Hajduhadház. L. Csüd, Csikla.

Csiklya — l. Csikla.

***Csikó** — általánosan a ló, kb. 5 éves koráig, míg a csikó fogai megvannak. Csokonyán *4 éves koráig.

Csikócsa — Szlavónia, Nyr. 33 : 358. — Csikó.

Csikócska — Szürnyeg, Zemplén m. Nyr. 10 : 278. — kis csikó.

***Csikófog** — Tolnay, 1786. — a melyet a csikó leghamarább, 4—5 éves korában elveszít. Edvi Illés Pál pontos meghatározása szerint a két középső kapafog, a melyet azonban 2½ éves korában vet ki s helyébe a lófog nő. Vö. Csecsfog, Lófog.

Csikóherélés — Kiskunfélegyháza, jzők. 1781—1801. — a fiatal hím ló heréinek kivágása.

Csikólép — Hajdu m., Nyr. 32 : 527. — népies gyógyszer, „jeles szíverősítő ijedtségnél a csikólép, az a nyákdugasz, a mely a világra jött kis csikó orrából az első tüsszentéskor szabadul".

***Csikónyírás** — Kiskunhalas — második- és harmadfű csikóknál az üstök és a fark és sörény első nyírása; az üstököt és a sörényt tőből vágták le, a farkat a *farkcsík*, a fark végső íze, hegyéig; a meghagyott szőrt négy garádicsra nyírták, hogy a gazda egy évig még be ne foghassa, a míg t. i. a szőr újból ki nem nő; nyírottfarkú lovat befogni szégyenszámba ment.

***Csikózás** — Tolnay, 1786. — a csikó ellése.

***Csikózik** — Edvi Illés Pál, Sima, Somogy m., Nyr. 19 : 380. — a kancza, azaz ellik, fiat szül. Vö. Csikuz, Csitkózik.

Csiku — Északkeleti felföld, rutén, Nyr. 25 : 298. — csikó, nyilván a magyarból véve.

Csikuz — Őrség, Vas m., Mtsz. — fiat szül a kancza; a csikózból. Vö. Csikóz.

Csillag — Lengyeltóti *, Palóczság, Nyr. 23 : 384. — lójegy: a ló homlokán kis fehér folt. Vö. Csillagos.

Csillagos — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 189., Rozsnyó, Gömör m., Nyr. 32 : 452. — az a ló, a melynek homlokán kis fehér folt van. Vö. Csillag.

***Csimbók** — Kiskunhalas — a mivé a lószőrt kötik; régente az is, a melybe a pásztor saját haját kötötte.

Csiná — Palóczság, Nógrád m., Nyr. 24 : 48., 6 : 134. — csikó.

Csinuská — Nógrád m., Nyr. 7 : 134. — csikó, beczézés.

Csipcsalap — l. Cserépcsík.

Csipő — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. — a ló csípője.

Csira — l. Czéra.

Csitkó — Csík m., Nyr. 22 : 334., Csíkmadaras, Nyr. 19 : 527., Csíkszentmihály, Nyr. 30 : 493., Gyergyószentmiklós, K. L., Gyergyó, Nyr. 30 : 260., Háromszék m., Nyr. 4 : 561., 7 : 283., Maros-Torda m., Nyr. 10 : 48., Rava, Udvarhely m., J. M. — ifjú ló kb. 4—5 éves koráig. Vö. Csikó, Szitku, Csitkuó, Fiatal Csitkó.

Csitkódzik — l. *Csitkózik.*

Csitkós kabala — Gyergyószentmiklós, K. L. — fias nőstény ló; a kifejezés analogonja: borjas tehén.

Csitkózik — Székelyf., általánosan; *csitkódzik.* Moldvai csángó, Nyr. 30 : 174., Székelyf., Mtsz. — fiat szül a nőstény ló. Vö. Csikózik.

Csitkuó — Hétfalusi csángó, Nyr. 37 : 11. — csikó.

***Csókaláb** — sok helyen — „csókalábat vet a pányva", ha nincs forgója s a jószág körüljárással összesodorja.

Csókaszem — általánosan, 1711. Debreczen — a jószágnál és háziállatoknál a csóka searnéhez hasonló kékcsillagos szem. A kék szín a szem-irisen van. L. Kék ló.

***Csomóra állni** — Csokonya — a lóról, mikor a legelőn veszteg összeáll.

Csontorag — Háromszék m., Nyr. 22 : 296. — béna; innen: csontorag ló = béna ló.

Csöbörbe hágó ló — Győr m., Nyr. 3 : 427. — az, a mely hátulsó lábát minden lépésnél fölkapja. Vö. Cseberbe hágó ló.

Csőd — l. Csüd.

Csőder — l. Csődör.

Csődője a lónak — Lexicon Budense p. 116. — astragallus, talus equi, knöchel, knorren des pferdes. M. elem az oláhban. Alexics, Nyr. 17 : 321.

***Csődör** — általánosan — hím ló. A régiségben 1521 — Oklsz. —: Equum vnum wlgo Czewder, 1541: Cheder, 1548: czoeder, 1594: cheödeör, és equus emissarius. (Simonyi a német zelter-ből származtatja. Nyr. 12 : 435.) — Somogy-

ban, Mtsz. — a ló hímvesszeje. Vö. Armesszár, Cődör, Csődörcsikó, Csődörménes, Csődörparipa, Mén. L. Cződör.

***Csődörcsikó** — Kiskunfélegyháza, Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII. 188. — fiatal hím ló. A régiségben Kiskunfélegyházi jegyzőkönyv 1781—1801: csődörcsikó. Vö. Méncsikó.

Csődör Ló — Kiskunfélegyházi jzők. 1781—1801. — hím ló.

***Csődörménes** — Debreczen — válogatott apalovakból alkotott tenyésztőménes.

Csődörparipa — Kónyi, Nyr. 22 : 545. — „A csődörparipák kényeken hevertek." Herélt hímló.

Csög — Székelyföld, Mtsz. — „a ló lábcsontja", melyet korcsolyának használnak.

Csőgös — Csík m., Nyr. 10: 330. — a rossz lóról mondják, ha lába el van bogosodva.

***Csök** — Orosipuszta, Nagyszalonta — a ló hímvesszeje. Vö. Szarvasmarha kategóriában: Csék.

Csökkentyű — Kórógy, Szlavónia, Baranya m., Nyr. 3 : 565. — csikó.

***Csukló** — Csokonya, Kálmáncsa, Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. és általánosan — a német Gelenk.

Csunya — Tolna m., Mtsz. — vad, megvadult; lóról, bikáról, emberről mondják.

Csura — Csurgó, Somogy m., Nyr. 21 : 143. — csikó. 1587-ben már személynév: Csurra Mihók, Oklsz.

Csurka — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. — ló testrésze. Oláh családnév: Csurku.

Csüd — Hortobágy, *Hegyalja, Miskolcz, Nyr. 17 : 420. — a ló és marha patája feletti csukló, de általában a metacarpus illetve metatarsus. A régiségben Debreczen 1708, Nyr. 22 : 518. Vö. Csög, Csüg, Csük, Csűr.

Csüd — O. Sz. — már 1240 körül mint személynév, mint lábrész világosan: „1708 Zelizi János érsemjéni predicator talált Erdős Jánosnénál egy barna pej herélt lovat, első jobb lába *csüdben* merő".

***Csüg** — Nádudvar, Kiskunhalas, Nyr. 14 : 430., Székelyföld, Mtsz. — a ló és marha lábán a pata fölötti csukló. 1666 Debreczen: hátulsó lába az csügben fejér = kese. Vö. Csüd.

***Csüg** — 1666, Debreczen, Zl. — „hátulsó lába az csügben fejér" — tehát *kese.*

Csük — Debreczen, 1667, Nyr. 22 : 518. — „Az első, felülő felül való lába csükben fejér", a ló csüdje. L. o. különben Balláb.

Csülök — Szólás: Csülökre állani, csülökre magyar, csülökre legények. Nyr. 25 : 497. Különben a csősz ösztörű hágcsói.

***Csüngszőr** — Nádudvar — a ló csüdjének lelógó szőrözete. L. Kapcza.

Csűr — Palóczság, Nyr. 21 : 46. — „Hisz a mi lovunknak csüriig se ér, pornak is kicsi oda“ — a ló csüdje.

Csütben fejér — T. S. — ló. XVII. század, Debreczen. Mai értelemben *kese*lábú.

Czáfol — Csallóköz, Nyr. 1 : 232. — hátrál a ló.

Czéra — Székelyf., Mtsz. — *czira*, uo. veszedelmes kelés a ló fejében. „Hogy a czéra verjen ki“, mondják a lónak v. kecskének Vö. Csira.

***Cziframénes** — Debreczen — válogatott kanczákból alkotott tenyésztő ménes. (T. M. I. is említi a Hortobágyról. MNy. VIII : 91.)

Czigánybékó — sok helyen — lakat nélkül. L. Gönczi békó.

***Czigányosan hajtani** — Edvi Illés Pál — a lovat, vagyis, a ló vezetése, mászkálása.

Czikó — Sz. F. B. — csikó.

Czira — l. Czéra.

Czoczó — Csík m., Nyr. 6 : 524.; Gyergyó, Nyr. 34 : 83.; Nagykunság, Nyr. 19 : 576. — gyermeknyelven a ló.

***Czomb** — Kálmáncsa, Orosi puszta, általánosan is — a ló czombja, vagyis a femur.

Cződör — Balatonmell., Mtsz.; Fehér m. Nyr. 9 : 284. — csődör.

Czubukkol — Szatmár vid., Nyr. 34 : 483. — a ló, ha a sárban lépked; hangutánzó a czuppogásról.

Czuczó — Csíkmadaras, Nyr. 19 : 527. — gyermeknyelven a ló.

Czuczúl — Ormányság, Baranya m., Nyr. 7 : 525. — a lovat nyelvcsettentéssel (tsz, tsz) nógatni.

Czúgat — Udvarhely m., Mtsz. — lovat indulásra nógatni. Vö. Czulálgat.

Czulálgat — Szilágy m., Mtsz. — lovat indulásra nógatni. Vö. Czúgat.

Czurukkol — általánosan — hátrál a ló. A német zurückből. (Nyr. 24 : 105.). Vö. Czurukkoltat.

Czurukkoltat — általánosan — lovat hátráltat; a német zurückből. Vö. Czurukkol.

Czüvekelni — Csallóköz, Nyr. 15 : 473. — a lovat czövekhez kikötni, hogy el ne menjen.

***Dajka-far** — Udvarhely m., Mtsz. — hirtelen hajló, lejtős, nem gömbölyű fara a lónak.

***Dalm** — Schl. sz. j. — simarius, drommodarius. (A latin szó ismeretlen; a magyarra nézve némi felvilágosítást ad a következő idézet: 1335: Duo equi indomiti item duo emissarii, unus palefridus quinque equi vulgariter *dalm* dicti et sex equi curriferi. Anj. O. III. 179. Szamota.) Oklsz. szerint equus sagmarius.

Déczeg — l. Délczeg.

Délczeg — M. A. — 1621: *déczeg*, uo., a ménes, a délczegtartásról. Oklsz., 1597: deczeg. Alexics szerint, Nyr. 17 : 321., az oláhba a magyarból került.

Digdáncs — Pápa, Veszprém m., Nyr. 16 : 527. — *dikhancz*; Rimaszombat, Gömör m., Nyr. 5 : 271., *dikhencz*; Rimaszombat, Nyr. 28 : 91., Tokaj, Nyr. 23 : 336., rossz ló, gebe.

Dikhancz — l. Digdáncs.

Dikhencz — l. Digdáncs.

***Dobogó** — Tseh Márton, 1740. — ló a ménesbe nem alkalmas. Vö. Szívverő.

Egér — Tokaj, Nyr. 23 : 336. — lóbetegség, mely a szomjúságtól ered. Gyógyítása: orrát befogva kergetik. Szólás: „egere van".

Egész ló — T. S., Nyr. 32 : 159. — mely nincs herélve. 1729. Kecskemét, jzők., tehát csődör vagy ménló.

Eingatni — Göcsej (Tud. Gyűjt. 1838.), Nyr. 35 : 42. — megkergetni a lovat.

Éles vasalás — Tokaj, Nyr. 23 : 336. — a patkolásnak az a módja, a mikor hegyes szöget használnak, hogy a ló el ne essen a jégen.

***Elkötni** — általánosan — a lovat ellopni, azaz a jászoltól eloldani és elragadozni.

Ellik — Győr m., Nyr. 14 : 527. — a ló, szül.

Előjáró — Drávavidék és Baranya, Nyr. 7 : 477. — a kocsi elé fogott ló. *A négyes fogatnál az első pár.

Elragadozni — 1608. Oklsz. „Jó lovaimat elragadozták", itt a. m. ellopták. Egyértelmű az elkötéssel.

Elrúg — általánosan — az anyaló elrúgja a csikót, ha a tej fogytán van. Szólás: Székelyföld: Erugott a kanczám; Kiskunhalas: a csikót êrúkta az annya.

Elszágódozik — Mezőtúr, Nyr. 10 : 569. — a csikó: kiválik a többi közül és össze-vissza nyargalász.

***Elszakajtani** — Kiskunhalas — a gulyából, ménesből jószágot kiszakítani, azaz rabolni. Lovasbetyárok módja, kik vágtatva vitték el a prédát. Nomád vonás.

Elválasztani — Somogy m., Nyr. 3 : 275. — a csikót az anyjától: elszoktatni az anyatejtől. Szólás: „csikót, borgyut tőttibe kő eválasztanyi, nem fottán vagy ujján".

Elvetélt csikó — Perkáta, Fejér m., Nyr. 2 : 519. — döglött anyából kimetszett, de élő csikó. *A meghatározás téves, mert az elvetélés értelme az embryonak az anyaméhből idő előtt való eltávozása. Vö. Elvetélt borjú (szarvasmarha-kategoriában).

Eme-ló — S. I., Kreszn — nőstény ló. Az eme (= emse) szó rendesen a disznónál jelenti a nősténységet; onnan vétetett át a lóra is.

***Emissarius** — a régiségben — a mén, csődör.

Ephippiarius — Finály — nyerges; *Ephippiatus*, Finály, ephippiumot használó, eques. *Ephip-*

pium -ii, Finály, többnyire többes számban, *puha lótakaró, nyereg.*

***Equa equatialis** — a régiségben — ménesbeli anyakancza.

***Equa subdita** — a régiségben — a mén alá adott kancza: „Emissarii cum subditis equabus“.

***Equatium** — a régiségben, H. I. — ménes.

***Equi equatiales** — a régiségben — ménesből való = tenyésztett lovak.

***Equus indomitus** — XI. század — ló, mely még nem volt befogva.

***Equus spado** — XIII. század — herélt ló, paripa.

***Equus sylvestris** — XI. század — a szilaj ló, mely a szabadban ki is telelt.

Erkölcsös — Szatmár m., Nyr. 11 : 284. — csökönyös, makranczos ló. Szürnyegen, Zemplén m., Mtsz., szólás: „erkölcsös lú ez; nem indít a szentnek se, ha eccer belébujik az ördög“.

***Érző in** — Tolnay, 1786. — ideg értelemben.

Falka — általánosan — a juhnyájra, helyenként a disznóra mondják, de Petőfi a ménes egy részére is mondja:

Csak jön, csak jön, halk lépést tart
Egyszer a méneshez ugrat
Kiszakít egy jó nagy falkát
Kiskunság, most Isten hozzád.

Kisebb számú csoport.

***Far** — általánosan — az anatomiában általánosan „a medencze hátulsó felszínén kétoldalt kiemelkedő duzzanat“ (Mihalkovics). Lónál erre sütik tüzes vassal a bélyeget tulajdonjegyül s innen ered a szólás: jobb farán, bal farán bélyeg.

‡**Farib** — Schl. sz. j., Bszsz. — paripa, dextarius.

***Fark** — általánosan — a gerinczes állatok törzsének az „alfelnyíláson“ túl eső része, melybe a gerinczoszlop folytatódik s izmok mozgatják (Entz). Elnevezések: Lengyeltóti: töve, szára, lombja, ugyanígy Kálmáncsán és a Hortobágyon; Csokonyán a lomb neve: farkalambja. (Szarvasmarhánál ugyanígy).

***Fark** — Pusztaszanda. Van: Töve, Farcsíkja, Bojtja.

***Farkalambja** — Csokonya — a fark lombja. Vö. Lomb.

***Farkasfog** — Szeged, Csöngöle és általánosan — vagy ebfog a lónál, kutyánál, sertésnél stb. az agyar és alsó zápfog között egyesével álló fog, a mely csak egyszer jelenik meg s nem váltatik. A lónál a ferdén álló és a szomszédos lágy részeket súroló zápfogakat farkasfogaknak mondják, a foghús által takart vagy igen megnőtt agyart kihúzzák, mert ártalmasnak tartják (Cselkó). Vö. Kiütni a farkasfogat.

***Farkasügetés** — általánosan — a ló járása, mely a kutya oldalgó ügetéséhez hasonlít (Hundstrab).

***Farkcsík** — Kiskunhalas, Nádudvar — a ló farkának végső íze, tehát nem a szőr. Vö. Farokczímer.

***Farokczímer** — Lengyeltóti — a ló farkának végső íze; tehát nem a szőr. Vö. Farkcsík.

***Fartol** — Abauj m., Palóczság, Nyr. 20:34. — a ló, ha farával jobbra vagy balra tér = farol. Átvette a németség és a tótság *Farto* alakban.

Fedeztetni — Borsod m., Nyr. 9 : 333. és általában — „fedeztetni a kanczát a ménnel“ = közösültetni. Vö. Hágatni, Födöztetni.

Félcsípejű kancza — Debreczen, 1670., T. S., Nyr. 32 : 158. — „fekete, negyedfű félcsípejű kancza,“ = talán magas csípőjű.

***Félfül** — általánosan — az egyik fül, éppen úgy, mint félszem stb.

Felhámoz — l. Hámoz.

***Féloldalog** — Pusztaszentmiklós, Bihar — a ló a féloldal két lábát egyszerre rakva = Passgänger.

***Félszem** — általánosan — p. o. „sötétpej, félszemére vak“.

***Félszilaj ménes** — l. Félszilaj gulya. (A szarvasmarhakategóriában.)

Feltódani — Székelyf., Nyr. 25:46. — ha két ember lovat cserél, az olcsóbbikat pénzzel kell feltoldani, hogy értéke a drágábbikéhoz érjen fel.

***Felülő-fél** — 1670, Debreczen — a ló baloldala, a mely felől a lovas a nyeregbe száll. Z. L. T. S., Nyr. 32:158., csókaszemű ló, *felülő* felől szárlábú.

***Felvág** — Puszta-Szanda, Nádudvar és széltibe — a ló mikor vágtat, két lábbal felváltva egyszerre haladva.

***Feszítőzabla** — Szeged-Csöngöle — egy darabból való vasszerkezet, a melylyel a ló száját szétfeszítik, a mikor a farkasfogat kiütik.

***Fí** — Tseh M. 1740. — fű, a ló korának meghatározásáról, így: harmad*fí*, negyed*fí*, egészen heted*fí* a fűre, azaz legelőremenéstől. Vö. Fű.

***Fiatal csitkó** — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — fiatal csikó, a ló 2—3 éves korában.

Finczol — Székelyf., Nyr. 25: 46. — ficzkándozik a délczeg ló. Mtsz. szerint fincál. Vö. Ginczáz.

***Fog** — általánosan — az állat csontszerű elmeszesedett rágó szerve. A lónál Edvi Illés Pál szerint van: alul, felül hat *kapafog*, ezek közöt két középső a *csikófog*; ezeket $2^1/_2$ éves korban kiveti s jő a *lófog* helyette; ekkor a ló *harmadfüves*. $3^1/_2$ éves korban kiveti a lófogak szomszédságában levőket, ekkor *negyedfüves*. 5 éves korában kiváltja a két szélsőt, ekkor *ötödfüves*. Vö. Fűrtfog és Kiütni.

***Fogókötél** — Túrkeve, Ecsegpuszta — több méteres hüvelykvastagságú kötél, hurokkal; lovak vetve fogdosására való. L. Pányva (azonos a Lassóval). A hurkot vaskarikával alakítják.

***Folyó epéjű** — Tseh Márton, 1740. — ló a ménesbe nem alkalmas.

Forgó — Szürnyeg, Nyr. 10 : 278. — a ló testrésze.

Födöz — Dunántúl, Mtsz. — hág a csődör, azaz közösül. Vö. Hág.

Födöztet — Szihalom, Borsod m., Mtsz. — csődörrel hágatni a kanczát, azaz közösültetni. Vö. Fedeztetni.

Fölad — 1595., Oklsz. — az eladás értelmében: „Barta Jakabnak az ménes lovat adtam fel két magyar pénzen".

***Fölkapni** — Kiskunhalas — a fejit; az ijedező ló, ökör teszi.

Fölöltöztetni — Bibarczfalva, Udvarhely m., Nyr. 35 : 341. — a lovat = felhámozni.

***Fölvágni** — Kiskunhalas — a farkat, a megijedt ló felfelé fordítja a farkát s így rohan.

Furkós — 1709 Debreczen, Nyr. 22 : 519. (Széll F.) — „fekete herélt ló, az orra fel vagyon hasítva, a füle is, a lábai furkósak", itt a furkós a m. görcsös.

***Fúrtfog** — 1741 Debreczen — így: „Hadadról deres, fúrt fogú kancza ló". Z. L. Úgy látszik mesterséges jegy. Vén lovak fogának oly vésése, hogy mint fiatalabbaknak látszók, jobb áron keljenek el. Kupa Á.

Fútoshatnék — Gyergyószentmiklós, K. L. — közösülne a kancza. (A fútosás rendszerint a szarvasmarha közösülését jelenti.)

Futrás — Marosvásárhely, Nyr. 17 : 566., Gömör m. uo. — az a szalma, v. szénatekercs, a melyet a hosszú útra kelt huszárok, lovaik számára a nyeregkápához kötnek. Vö. Mtsz. Alkalmasint a német Futter.

Fű — kor értelmében l. Fí.

***Függő nyakú** — Tseh Márton, 1740. — ló a ménesbe nem alkalmas. Vö. Szomorú.

Fül — általánosan — az állat hallószerve és különösen annak külső hangfelfogó kagylója. Vö. Ájosfülű, Kimetszés, Kónya. Tseh Márton szerint 1740 a hegyesfülű ló alkalmas a ménesbe.

***Füvelni** — XVII. sz. — lovat pányvánál, árkánynál vagy vezetéknél fogva legeltetni.

Gabancs — l. Gabbancs.

Gabbancs — Beő-Sárkány, Rábaköz, Nyr. 18 : 94. Petőfinél *gabancs* = rossz ló, gebe.

Gacsos — 1700 Debreczen jegyzők., T. S., Nyr. 32 : 158. — „jobb lába gacsos" hibás, csomós lábról.

Gama — Békés m., Mtsz. — pókoslábú, nehézjárású ló. Vö. Gama-lú.

Gama-lú — Érmellék, Nyr. 29 : 334. — vén gebe. Vö. Gama, Gamancs.

Gamancs — Paks, Tolna m. Mtsz. — gebe. Vő. Gama.

Gáncs — Tseh Márton, 1740. — „magával hozott (veleszületett)

gáncs nélkül való ló“ itt a gáncs = testi hiba.

***Gángoló** — Kiskunhalas — a kényes nevelésű ló, melynek minden könnyen megárt. (Nyr. 14 : 572. tévesen rossz, sovány lónak definiálja.)

Garas — Oklsz. — a lóval kapcsolatban az adó egy neme: 1584: Mykoron menesth haytanak, myndenektül eǵ eǵ Garasth fyzethnek. Ha melette wezetykön wyzy es el adny, vǵan vǵ Garassal tartozik tüle. 1597: Mykor deczegeth haythnak, myndenykthewl egy egy garast.

Gavallár — Bukovina. Nyr. 6 : 472. — *gavallária.* Uo. Ménes.

Gebe — általánosan; *gébe,* Hétfalu, Brassó m., Nyr. 21 : 478; *gheĭbë,* erdélyi Érczhegység mócz, Nyr. 34 : 252. — rossz, sovány ló. Vö. Gabbancs, Gama, Gamancs, Gebencs, Gerhes, Gernye, Gibercs, Gircsás, Girhes, Göcsöre.

Gébe — l. Gebe.

Gebencs — Ordas, Kalocsa vid., Nyr. 31 : 286. — rossz ló, gebe.

Gerhes — l. Girhes.

Gernye — Háromszék m., Nyr. 17 : 381. — gerincz. Gërnye ló = sovány ló, gebe, mert gerincze kilátszik.

Gibercs — Kiskunfélegyháza, Nyr. 5 : 35. — rossz ló, gebe.

Ginczáz — Csepreg, Nyr. 2 : 372. — a ló: jókedvűen ficzkándozik.

Gircsás — Czegléd, Nyr. 22 : 375. — kehes ló.

Girhes — Czegléd, Nyr. 22 : 375.; Nagykunság, Nyr. 16 : 285.; Palóczság. Nyr. 21 : 46; *gerhes,* Apa-Nagyfalu, Szolnok-Doboka m., Nyr. 12 : 429. — rossz, sovány ló, gebe, görhes.

Göcsöre — NytSz. I. 1111. — gebe.

Gönczibékó — sok helyen — vasból, lakatrajáró, a ló első lábára való, hogy bitangba ne menjen.

***Görbe kabla** — T. S., 1597, Kecskemét — hibás kanczaló.

‡**Görcsló** — *Equus macie confectus.* S. I., Kr. I. 195.

Görhes — Mohács, Nyr. 17 : 112. — rosszul táplált, sovány ló, gebe. Vö. Girhes.

Graszt — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 412. — ló: „ez a vín graszt nem akar húzni“.

***Gunárnyakú** — Lengyeltóti — a ló, a mikor a nyaka ívesen hajlott.

***Gyeplős** — Debreczen, de általánosan is, H. O., MNy. VI. 54. — négyes fogatban az első sor baloldali lova. 1577-ben a Kolozsvári Glosszák *gjeplős*nek írja és antecessariusnak magyarázza. (Nyr. 36 : 179.) Kemény Zsigmond: Rajongók IV. 140. (Nyr. 22 : 275.) „Egyik a horkanó gyeplőst . . . tartá“.

Gyermekded ló — 1630—48 Oklsz. — ifjú ló, csikó „hét

vagy nyolczad fű" (tehát a míg csikófogait nem veszti. Vö. Gyermekló.

Gyermekló — Martonos, Komárom m., Nyr. 30 : 338. és a régiségben — fiatal lócsikó. 1544: Az ǵermek louakat. 1556: Neg zablaczka gyermeklora walo, Oklsz. Pázmány Predik. Kreszn: Egy botlásért inát el nem vágják a gyermeklónak. L. Takáts, Nyr. 32 : 156. Kecskemét. Vö. Gyermekded ló.

Gyilok — kézdiszéki szó, Tsz. — a ló torkában nőni szokott csomó. Nyr. 24 : 249., a német *dolch*ból származtatja. A régiségben: gyolkos, meg is őrizte a német dolch alakot.

⁑Gyorsan futó ló — Murm., 1533. — veredus.

⁑Gyorsan levél viselős — Murm. 1533. — veredarius. L. Hírviselő. Nysz.

Gyöktet — Rava, Udvarhely m., J. M. — a ló, mikor nehézkesen halad.

Habaró — Olasztelek, Erdővidék, Nyr. 15 : 575. — a ló alsó ajka.

Habókál — l. Habókol.

***Habókol** — Hortobágy, Nádudvar, Nagyszalonta, Nyr. 21 : 282., Nagykunság, Nyr. 2 : 325., 21 : 90., *habókál,* Nagykunság, Nyr. 16 : 285., 21 : 90. *hâjbókôl,* Zilah, Nyr. 28 : 280. — a ló, mikor veszteg áll és a fejével nagyokat bólint. Vö. Bakol, Harangozik.

***Hág** — általánosan — közösül a mén v. csődör; innen hágómén. Vö. Hágat, Meghág.

***Hágatni** — Edvi Illés Pál, általánosan, Palóczság, Nyr. 22 : 35., Székelyf., Tsz. — a kanczát a csődörrel, fiasítás végett.

***Hágómén** — általánosan — a hím ló a hágásról.

Hagymán — ? — „Az nyergesek egy hátas lónak nyereg alá való posztó nélkül való *hagymánt* 16 pénzen adgyanak". (Tört. Tár. XVIII : 227.), Nyr. 21 : 38. L. NytSz.

Hajbókol — l. Habókol.

Hajtós — Pannonhalma, Nyr. 12 : 187. — az a lusta ló és ökör, a melyet hajtani kell.

***Hamarja** — 1731., Debreczen — lóról, így: „felülő, felől, hátúl a *hamarjárúl* darulábforma . . . elsütött bélyegű, konyafülű, seregélyszőrű . . .". Z. L. A NytSz. szerint *nyúl hamarja* = a nyúl lábának csuklójában egy kis csont vagy inas hús. Közli Cserényi, 1592. évi adatát: „Hogy nagy vala lova Masistiusnak, a hamarját lőni találák annak; a ló a seb miatt eltántorodék.

Hámol — l. Hámoz.

Hámosló — Sz. F. B. — helciarius equus, hámba fogott, felszerszámozott ló. L. Igás ló.

Hámoz — általánosan; *hámol,* Szabófalva, moldvai csángó, Nyr. 30 : 175., *béhámoz,* Udvarhely m., Mtsz.; *felhámoz,* Csallóköz, Mtsz. — hámba fogni a lovat, felszerszámozni.

Hamut — Oklsz. — Helcium. *Húzóhám, szügyhám. 1490: *Hamwth* in quo equi trahunt. 1554: Corollarium *hamuth* vocatum in quo equi solent currum trahere. 1564: Pectoralia equorum helicia *hamut* vocata. 1566: Lo nyakba walo *hamoth*. 1597: Harom nemeth lohoz való *hamuth* szakadozot zabloiamal eoszueo. (*Kumét*, Mtsz.) Tagányi: Századok 1893: 323.

Happoltat — Makó, Nyr. 9: 377. — lovat, marhát hátrafelé lépdeltet, hátráltat.

Hara — Tiszadob, Nyr. 25: 474., Nagyszalonta, Mtsz., Érmellék, Mtsz. — leginkább lósörényből készített durva, lótakaró vászonpokrócz. Vö. Lúhara.

***Harangos** — Kiskunhalas — az a ló, a melyre a harangot kötik s a mely szerint a ménes igazodik. Egy a szarvasmarhák kolomposával. L. Kabola Vezér, Vezér, Vezérkancza.

***Harangozik** — Puszta-Szanda — a ló, ha veszteg állva fejével nagyokat bólint. Vö. Habókol.

***Harmadfű** — Bszsz., Sz. F. B. — triennis (lóról), azaz harmadszor hajtják legelőre, fűre, tehát harmadik évében van. Vö. Harmadfüves.

***Harmadfüves** — Edvi Illés Pál, *harmadfüves csikó*, Szürnyeg, Nyr. 10: 278. — a ló életének harmadik évében, a mikor a csikófog helyébe a lófog nő ki.

***Háromfű kancza** — T. S. — hároméves, mert háromszor érte meg az új füvet. L. Háromfű marha a szarvasmarha-categoriában.

Hasas — l. Poczos.

***Hát** — általánosan — az állat törzsének a mellel ellentett felső része; erre teszik a nyerget.

***Hátas** — Kecskemét — kancza, hátasló = nyereg alatt járó. Bitang, Jk.

Hátasló — általánosan — hátasló, Sz. F. B., *hatasluv*, északkeleti felföld rutén, Nyr. 25: 298. 1544: hatas lo, Oklsz., nyerges v. lovaglásra szolgáló ló.

Hátralépő ló — Murm., 1533. — hatra lepô, mászó, Sz. F. B. Equus cespitator.

Hegyesfülű üstököslő — 1668., Debreczen, jegyzők. Nyr. 22: 519., 521.

***Herélt** — Csokonya, Szürnyeg, Nyr. 10: 278., Fáb. 504., *herélyt*, Tolnay 1786., *herélt ló*, Ver. 16., Hortobágy, MNy. VIII: 189., *herélt lú*, uo., *hereth lo*, Schl., sz. j., Bszsz., PPB., Sz. F. B. — heréitől megfosztott hím ló. Vö. Paripa.

Herélt ló — l. Herélt.

Herélt lú — l. Herélt.

***Herélyt** — Tolnay, 1786. — herélt, paripa, azaz heréitől megfosztott hím ló.

Hergely — Moldvai csángó, Nyr. 10: 203., 23: 6. — ménes. Törökben: hargele, hergele; oláhban: hergelie. Vö. Hergia.

Hërgiá — Szlavónia, Nyr. 23: 359. — ménes; a horvátban: ergela. Vö. Hergely.

***Hertelen álló ló** — Tseh Márton, 1740. — valószínűleg csökönyöset jelent, mert Tseh szerint az ilyen ló nem alkalmas a ménesbe.

Heveder — az oláh nyelvben a Lexicon Budense szerint, Nyr. 17: 371. — döglovat, rideglovat jelent. Tulajdonképeni értelme öv, átalvető.

Hever — XVII. század, Király Hegyi János, Cisio, Nyr. 29: 258. — „Az mely Lonak heverje vagyon", tehát lóbetegség. A Székelyföldön, Mtsz., kólika vagy farzsába miatt nem tudván a lábán állani, heverész a ló.

Heverő ló — Lehr A., MNy. I: 61. — az, a melyik nincs használatban. Vö. Heverő ökör.

***Hibás ló** — Tseh Márton, 1740. — a ménesbe nem alkalmas: 1. Szalonnanyakú; 2. Hertelen álló; 3. Késtető; 4. Szívverő v. dobogó; 5. Taknyos; 6. Függőnyakú v. szomorú; 7. Kőmonyos; 8. Folyó epéjű; 9. Holttetemes; 10. Tellyes körmű; 11. Ha valami növést magával a világra hozott.

***Hibátlan ló** — Tseh Márton, 1740. — a ménesbe alkalmas ló jegyei: 1. tiszta száj; 2. szép nagy szem; 3. szép karcsú (száraz) fej; 4. hegyes fül; 5. sima lábszár, végre magával hozott (veleszületett) gáncs nélkül való.

Hím — l. Hím ló.

Hím ló — Sz. F. B., Kreszn., 1548., Oklsz.: *hymlo* — a ló hímje, azaz csődör vagy mén.

Himpók — Sima, Somogy m., Nyr. 19: 381., Balatonmell., Tsz. — a ló lábának csánkja alatt támadt megcsomósodás, mely sántaságra vezet. Pontos meghatározását, l. Csánkpók. Vö. Inpók.

Himpókos — Sima, Somogy m., Nyr. 19: 381. — az a ló, a melynek himpókja van.

***Hímvessző** — Orosi-puszta és általában — az állat s így a ló penise.

Hinnyog — Nagybánya, Nyr. 21: 283., Tiszadob, Nyr. 25: 474., Székelyföld, Mtsz. — vihog, nyihog a mén és a kancza párosodáskor vagy egymással játszva.

***Hintázó** — Puszta-Szanda — a ló egy oldalon két lábával lép. (A német Zelter, Passgänger.)

Hógat — Kiskunhalas, Mtsz., Csallóköz, Székelyföld, Háromszék m., Mtsz.; Csík m., Nyr. 10: 330. — *hᵃogat*; Palóczság: *hóggat*; Kecskemét, Mtsz.: *hó!* kiáltással megállásra szólít lovat, ökröt.

***Hóka** — Lengyeltóti, Hortobágy, MNy. VIII: 189. — a ló homlokán az orrig lenyúló fehér csík; lójegy, hibás magyarázat. A hóka nagyobb a csillagnál, kisebb a lámpásnál és a piszránál.

***Holt tetem** — Tseh Márton, 1740. — L. Kaptatetem. A holttetemes ló ménesbe nem alkalmas.

***Homlok** — Kálmáncsa, általános — a fej szemközötti tája.

***Horgasin** — Hortobágy, Lengyeltóti, Orosi-puszta, Székelyföld, Tsz. — a hátulsó lábon a sarokcsonthoz kapcsolódó erős in. Vö. H. O. MNy. II : 247.

***Horkan** — általánosan — a ló, ha megijed és hangot ad.

Horpasz — Balatonmell., Tsz., Sárköz, Nyr. 31 : 462., Tokaj, Nyr. 23 : 384., általánosan — az állatnak ágyék alatti, kétoldali behorpadása ; ha az állat jóllakik, megtelik.

Höjköl — l. Hőköl.

Hőköl — általánosan ; *hőjköl :* Angyalos, Bessenyő, Gidófalva, Háromszék m., Nyr. 18 : 528. ; *hököl* : Esztergom m. ; *hükköl* : Balatonmell., Mtsz. — hátráltatni lovat (v. marhát) szekérrel. Vö. Hőköltet.

Hőköltet — Debreczen, Nyr. 7 : 329 ; *hükköltet,* Balatonmell. ; *hükkőtet,* Szepezd, Zala m., Mtsz. — lóval szekeret hátráltatni.

Huosi — Sárköz, Nyr. 32 : 462., Baja, Nyr. 33 : 530. — csikó.

Húzalom — Ormányság, Nyr. 11 : 477. — húzás : „Majd ha húzalomba gyünnek a lovak“.

Hükköl — l. Hőköl.

Hükköltet — l. hőköltet.

Hüvelyk — általánosan — a lovak testmértéke, körülbelül 2·5 cm, 4 hüvelyk = egy marok.

Igás ló — általánosan — munkát végző, nem kényelemre való ló. L. Hámos ló.

‡**Igetés** — Székelyf., Tsz. 173. — ügetés.

Imádkozni — Lóval imádkozni = hiábavalóság.

Impok — l. Inpók.

***In** — 1737., Debreczen — „inán pedig . . . bélyeg. Z. L.

***Inpók** — Tseh M., 1740. — a német Spat. XVII. sz. Király Hegyi János : Cisio. Nyr. 29 : 258. : „mikor az Lólábán impok indul“. Az inpók magyarázatát l. Csánkpók alatt. Vö. Himpók.

***Inpókosodás** — Edvi Illés Pál — a lovaknál a lábromlásnak egy fajtája. Magyarázatát l. Csánkpók alatt.

Iromba-járású — Háromszék m., Mtsz. — a ló: iramodó. Az iramodásról.

‡**Iromba menő** — Rava, Udvarhely m., J. M. — a ló, ha lábait gyorsan szedve halad. (Vö. Iromba-járású.)

‡**Iromlani** — Székelyföld, Tsz. — szapora lépésekkel menni p. o. lónak, iramlani.

Itató fék — 1548. Oklsz. — fék, a melynél fogva itatóra vitték a lovat.

Iz-víz — XVII. sz. Király Hegyi János Cisio Nyr. 29 : 258. „Az mely Lonak tsépőjén avagy térdén, avagy bokáján seb esik, avagy iz-víz járna ki belőle. Az iz-vizet megállítytya szépen“.

***Jártatni** — Tolnay, 1786. — a kanczát és a csikót egészségi és erősödési szempontból.

***Játszik** — Puszta-Szanda — a ló; pajkoskodik.

Jeszke — Székelység, MNy. I : 17. — ijedős ló.

Jobbkéz felől való — Sztripszky — *rudas.

Jó futó ló — Kolozsv. glossz., 1577., Nyr. 36 : 317. — veredus, equus laboriosus.

***Jólépő** — Kiskunfélegyháza — a ló mozgásáról = helyesen lépő.

Jó lótartó — Nyr. 31 : 55. Őrségi község jellemző elnevezése: Jó lótartó Kis-Rákos.

Kabala — Murm. 1533.; Bszsz.; PP.; 1329—1335. Oklsz., Kabalafey; Székelyföld, Tsz.; Firtosváralja, Udvarhely m. JJ.; Gyergyószentmiklós, K. L.; Moldvai csángó, Nyr. 31 : 85.; Marosszék, Háromszék, Mtsz.; Kriza, Nyr. 24 : 472.; Nyr. 22 : 543. — nőstény ló; a tótban *kobula*. Vö. Ekekabala (az eke-categoriában). Vö. Kabla, Kabala ló, Kabola vezér, Kabalik.

Kabala ló — Schl. sz. j. 1353. — nőstény ló.

Kabalik — Moldvai csángó, Nyr. 30 : 173. — nőstény ló. Vö. Kabala.

Kabla — T. S. — ló. XVI. század, Kecskemét, nyilván egy a székely Kabala, tót Kobila, Kobula = kanczával.

***Kabola vezér** — R. M. K. — nem „ductor equi" hanem *vezér-kancza* (mai szó: *vezér-ürü*). Szily, Nyr. 28 : 121. Irodalmi adat. *L. Harangos.

Kacsiba — Mikes, 1717. (Drinápoly, okt. 29.) Tör. lev. Abafi kiadás, 1880 : 6. — „ki jó, ki kacsiba lovakon" jött. Mtsz. a kacsibát görbének, horgasnak magyarázza.

Kaczola — Sz. F. B.; PP.; M. A. — nőstény ló, azaz kancza. Oklsz. 1545. Kaczola. 1548. Kachyola. 1549. Thatar kaczola. 1584. Öregh kaczola. Arany János: kaczolatej = kanczatej. Vö. Kaczola ló.

Kaczola ló — Kreszn. — nőstény ló, kancza. 1594., Oklsz., Eoregh kaczola lo. Comenius: Janua, Nyr. 22 ; 543. „A teherhordó nyergek kacola-lóra tétetnek fel." Vö. Kaczola.

Kamfarú ló — Székelység, Tsz. — az, a melynek hirtelen bebütüződő fara van, mint a kamnak, azaz a disznókannak. Vö. Kanfarú. *A háztetőről is.

Kancza — M. A., PPB., Firtosváralja, Udvarhely m., J. J.; Gyergyószentmiklós, K. L.; Rava, Udvarhely m., J. M.; Szürnyeg, Nyr. 10 : 278. — nőstény, rendesen lóról. 1435: Oklsz., Kancha. 1584: kancza. XVI. század Újbánya, Nyr. 15 : 228., kancza, nőstény ló.

***Kancza borjú** (!) — Kecskemét — fiskális irta be a Bitang Jk.-be. Tulajdonképpen kancza csikót kellett volna írni, ha lóra vonatkozik.

Kanczabőr — 1637., Oklsz. — nőstény ló bőre.

***Kanczacsikó** — általánosan — nőstény csikó. Vö. Kanczacsitkó.

Kanczacsitkó — Rava, Udvarhely m., J. M. — nöstény csikó.

Kanczaló — Kr., Sz. F. B., Nyr. 22 : 543. — nőstény ló.

***Kanczaménes** — Kecskemét, Bugacz, T. M. I. — csupa kanczából álló, tenyésztésre szánt ménes.

Kancza vehem — Oklsz. — 1587: Tawaly *kancza vehem* = kancza csikó; vehem a míg az anya méhében van.

Kanfarú — T. S. — ló, melynek fara mint a kandisznóé le van csapva XVII. sz. Debreczen; a Hajduságban házfedelekről is. Vö. Kamfarú.

***Kapafog** — Edvi Illés Pál — a ló metszőfogai, alul-felül 6. A két középsőt csikófognak is nevezik.

***Kapálódzik** — Székelyf., Tsz. — vág a ló a lábával.

***Kapcza** — Lengyeltóti — a ló csűdjén levő hosszú szőrözet. Vö. Kapczás.

***Kapczás** — Debreczen, 1748. — ló, „szíjhátú fakó, két első lába *kapczás*", nyilván *kaptás* helyett; — Mezőszilvás, oláh, Nyr. 37 : 221. — kapczás ló, Székelyf., Mtsz., kaptás az olyan ló v. ökör, a melynek körömházán baja van (ez tehát a *kaptás* l. o.). Vö Kapta.

***Kapta** — 1741 Debreczen — így: „piros pej ló . . . első két lába *kapta*". Z. L. Külső erőszak (traumatikus) útján előállott csontszerű dudorodás, legtöbbje mozgó. Kupa Á. Heves m., Erdély Mtsz. szerint a ló körme fölött a csüdcsontján elül képződött kemény daganat, kinövés (pók). Vö. Kaptás, Kaptatetem.

***Kaptás** — Debreczen, 1741. — „Bárándi ló, első jobb lába kaptás"; kapta: külső erőszak folytán keletkezett csontdudorodás, legtöbbje mozog". Kupa Á. — Balatonmell., Nagy-Igmánd, Erdély, Mtsz. — csomós csuklójú, pókoslábú ló. Vö. Kapta, Kaptatetemes.

***Kaptatetem** — 1670 Debreczen, Nyr. 22 : 519. — ló, „szeplős, herélt, *kaptatetemes*, felülő felől való lába". Kaptatetem ridegen (magánosan) fekvő, sohasem mozgó, hússzerű dudorodás, mely nem ered külső erőszaktól. Kupa Á. L. Holttetem, Kapta. (A különbség: kapta = erőszaktól ered, kaptatetem = nem külső erőszaktól.)

Káré menni — Orbai járás, Háromszék m., Nyr. 25 : 524. — „káré ment a lovam" = elpusztult; ab : kárba ment.

Karikásmester — MNy: I. 377. — 1506: „magistro karykasmesther dedit fl. 11". Talán csikós?

Kártol — Nyr. 24 : 296. — lovat vakar, Ballagi szerint a német Karden-ből = mittels der Karde rauhen, aufkratzen, streichen. A magyarság a kártolás alatt a gyapjú fésülését érti.

***Kaszál** — Kiskunhalas — a csikó magának kaszál = maga keresi táplálékát; már maga legel.

Kecskelábú — Hortobágy, T. M., MNy. VIII. 189. — olyan ló, a melynek hátulsó két lábán a csüd előrebukó állásban van.

***Keh** — Tseh M., 1740., Kálmáncsa, általánosan — lóbetegség; faja a „száraz keh“, oka a „tüdő és máj rothadása“. Vö. Kehe.

Kehe — általános, mezőszilvási oláh, Nyr. 37 : 221.; *chehe*, erdélyi Érczhegység, mócz, Nyr. 34 : 149.; *kehi*, Olaszfalu, Veszprém m., Nyr. 17 : 46. — igavonó háziállat gyógyíthatatlan lélegzési nehézsége; felső légutak hurutja, mirigyek genyes gyuladása (Hutyra). Vö. Kehecsomó, Keh, Kehes.

Kehecsomó — Székelyf., Mtsz. — ló torkában támadt csomó.

Kehes — Gyergyó, Nyr. 34 : 261., *chehes*; erdélyi Érczhegység, mócz, Nyr. 34 : 149. — 1630—1648: kehes ne legyen a ló. Oklsz.

***Kerengőbe** — (Tolnay, 1786.) — állani, körbe állani, lovakról, hogy magukat kirugással védjék.

***Keresztcsont** — általános — az állat öt keresztcsigolyájának összeforradásából keletkező tája a gerinczoszlopnak, mely a medenczecsontokkal ízesül.

***Kesecsillag** — Lengyeltóti — fehér bokájú, homlokán csillagos ló.

***Késtető** — Tseh M., 1740. — ló a ménesbe nem alkalmas; késlekedő, lassú ló lehet.

Kettyentő — Magyar Egregy, Baranya m., Mtsz. — csikó.

***Kezes ménes** — sok helyen — a melyből az idomításra alkalmas lovak kerülnek. Kiskunfélegyháza, 1781—1801. évi jegyzőkönyveiben már említve.

Kiajjazni — Mezőtúr, Nyr. 10 : 285. — a ló vagy tehén alá éjszakára rakott almot reggel kihordani.

Kicsapni — Nyr. 16 : 10. — a jószágot a legelőre = kihajtani, kizavarni. Szólás: „kicsapja velünk, hogy mi jártassuk meg“ stb.

*** Kicsi csitkó** — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — fiatal csikó.

Kifogás — sok helyen — a lovat a lókötő tolvaj „kifogja a ménesből“, azaz ellopja, elköti, leginkább pányvával.

Kifő — Mezőtúr, Nyr. 10 : 477, — kiizzad, tajtékzik a ló nagy melegben vagy sebes hajtásban.

Kimarjul — sok helyen és a régiségben is — kisebesedik. 1488 körül, Oklsz. „meg santulth a ló, merth laba ky mariulth“; XVII. század, Király Hegyi János: Cisio, Nyr. 29 : 258., „az melly Lónak ki-marul az lába“.

Kimarul — l. Kimarjul.

***Kimetszés** — 1665., Debreczen — a szoboszlai ló fülén. Z. L., füljegy. Vö. Juh-csoportban.

Kinövés — l. Növés.

***Kinyűgözni** — Alföld — a lónak két első lábát nyűgbe vetni, hogy legelve ne mehessen messzire. A nyűgbevetni úgy is lehet, hogy két lovat egyazon nyűggel egymáshoz fűzik. Vö. Nyűg.

***Kipányvázni** — Bugacz-Monostor, Alföld; Gömör m., Kemenesalja; Tolna m., Tsz. — az állatot pányvánál fogva czövekhez kötni, hogy körben legelhessen. Göcsejben átvitt az értelme, Tsz., „kipányváztattam a rétemet" azaz póznákat bögdöstettem fel, hogy tudják, meddig az enyém, meddig a másé.

***Kirúg** — általánosan — a ló: rúg. Szólás: „kirugni a hámból", egy vagy mind a két hátulsó lábával. Kirugni a hámból = a rendes életből kizökkenni.

Kisbéka — Finta Miklós bemondása, Kupa Árpádnak, H. O., MNy. II: 247. — az a varrszerű cserepesedés a ló szárain, a mely fekvéskor a patanyomástól ered. Vö. Béka.

Kis csikócska — Szürnyeg, Nyr. 10: 278. — fiatal csikó.

‡Kis ló — Murm., 1533. — equulus, tehát termete szerint kicsi vagy fiatal, azaz: csikó.

Kitörni — Kopács, Drávamell., Nyr. 6: 374., 16: 431. — kiherél lovat. Szólás: „tegnap törte ki a csikónak a tökit". „Tegnap törettem ki a monyast".

***Kiütni** — Szeged, Csöngöle — a farkasfogat vésővel és kalapácscsal a feszítő zablán át, mert a farkasfogat (l. o.) ártalmasnak tartják.

Kivájni — Nagykunság, Nyr. 33: 49. — patkoláskor vésővel vagy más kovácsszerszámmal kinyesik, kivájják a ló patakörme alatti fehéres szürke, szarunemű anyagot, a melyen a ló a patakörmön kívül közvetlenül jár.

Kocsiló — l. Kocsisló.

***Kocsis** — általánosan — a lovat ápoló és hajtó cseléd. A német-sváb gazdáknál a kocsis rendszerint magyar.

Kocsisló — 1552., Oklsz. — kochys lo; Sz. F. B.: koczis lo; 1558., Oklsz., kochis zekeres lo; 1549., Oklsz., kwchylo, kochylo, kocsi elé fogott, tehát fuvarozó vagy teherhúzó ló.

Kocsó — Zemplén m., Mtsz. — csikó.

***Koczog** — széltiben — a ló, mikor lassan, nagy port verve fel, üget.

***Koczogás** — széltibe — a ló lassú ügetése. L. Koczog.

***Komor ló** — Debreczen; Tiszaroff, Mtsz.; Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 189. — a rosszul herélt, még ingerlékeny hím ló. A Hortobágyon az a hím ló, a melynek csak egyik testiculusa vétetett ki. Vö. Komor bika (szarvasmarha-categoria).

Kónya — általánosan — a fülről, mikor lelógó; leginkább lóról: fél füle kónya = lekonyuló. Deb-

reczen, 1762. „kónyafülű, balfelől darulábforma sütéssel jegyes ló".

***Koppodzik** — Hortobágy, Puszta-Szanda, Nádudvar; Nagykunság, Nyr. 3 : 281. — a ló, mikor kettesével szemben összeáll és kölcsönösen koppasztgatja, csipkedi, rágja a marját.

***Kosorrú** — Lengyeltóti, de kk. is — a ló, ha feje éle olyan hajlott, mint a kosé.

***Koszos** — Kecskemét — lónál a szőrről, ha beteg. Bitang Jk.

***Kődök** — Kálmáncsa, de általánosan is — az állat hasi oldalán fekvő heges behúzódás; a magzat köldökzsinórjának kiindulási helye.

Köldök — l. Kődök.

Köldökköröm — Kiskunság, Finta Miklós öreg számadó bemondása Kupa Árpádnak. MNy. I : 247.; *kődökköröm*, Nagykunság, uo. — az a varrszerű cserepesedés a ló szárain, mely fekvéskor a patanyomástól ered. Vö. Béka, Kisbéka.

***Kőmonyas** — Tseh Márton, 1740. — ló a ménesbe nem alkalmas, ha töke betegesen kemény.

Körmölni — l. Körműnyi.

Körműnyi — Tolna m., Nyr. 6 : 523. — lovak patakörmét levágni.

Köröm — általánosan — a ló patakörme. 1691. Debreczen, Oklsz., „szeplős, szürke, balog körmű ló"; 1737., Debreczen, Z. L., „a két lábán fehéres körmű ló"; 1786., Tolnay, „A körömnek nyírja és szeglete".

Körömfaragó — 1597., Oklsz. — Az kovács házban: keöröm farago stb. véső a ló patakörmének faragásához.

Körömfogó — Bethlenfalva, Udvarhely m., Nyr. 33 : 290. — éles vasfogó az állat patakörmének nyírására.

Körömház — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. — a lópata körmének külső része, Nyr. szerint „tokja".

Körömkerítő — 1597., Oklsz. — keorom keriteo kovácsszerszám a ló patakörmének levágására.

Körömnyíl — Kemenesalja, MNy. V : 141. — Sztrokay szerint a nyírt nevezik itt körömnyílnak.

Körömszedés — Bethlenfalva, Udvarhely m., Nyr. 33 : 290. — az állat hibásan fejlődött, vagy eltorzult körmének ollóval vagy körömfogóval való levágása. Szólás: körmöt szednek; megszedik az állat körmét.

Körömvas — Oklsz., 1552. Ferramentum kerem was. 1597. Keoröm vass. Kovácsszerszám a patakörööm vágásához.

Kötőhely — Solt m., Finta Miklós öreg számadó bemondása Kupa Árpádnak. H. O., MNy. II : 247. — a *béka*, azaz az a varrszerű cserepesedés a ló szárain, mely fekvéskor a patanyomástól ered. Vö. Béka.

Kötőköröm — Bácsbodrog m., Finta Miklós öreg számadó bemondása Kupa Árpádnak. H. O. MNy. II : 247. — az a varrszerű cserepesedés a lószárain, a mely fekvéskor a patanyomástól ered. Vö. Béka.

Kunhátas — Tiszamell., Tsz., *kumhátas*, Alföld, Mtsz. — makacs, csökönyös ló. NySz. szerint kunász, kuntat, a. m. csökönyösködni.

***Kúpol** — Hortobágy — a ménes, mikor a lovak fejjel összeállanak.

***Kurta-ménes** — Kiskunhalas — egy birtokosnak a ménese.

***Kurva** — Tolnay, 1787. — a kancza, mely idegen ménesbe kicsap és idegen ménnek adja alá magát.

Kusi — Szlavónia, Nyr. 23 : 358. — csikó.

***Lábéle** — Karczag — a ló hátulsó lábközép csontjának, — metatarsus — függelékcsontja. Ebből készül a pásztor ár: a *tőrök*.

Lábszár — általánosan — az emlősállatok mellső végtagjának metacarpusa, hátsó végtagjának metatarsusa. Tseh Márton 1740 szerint síma lábszárú ló alkalmas a ménesbe.

***Lágy** — Tolnay, 1786. — a ló körme, ekkor rossz ; átöröklődő állapot. Ilyen lóról mondja Tolnay, hogy „még ingyen is drága".

Lamb — l. Farkalambja = szőre.

***Lapoczka** — általánosan — az állatok os scapulae-ja.

Lassú ügető ló — Sz. F. B. — sonipes : lassu igető lo.

Lazukál — Nagykunság, Nyr. 16 : 382. — a ló, mikor nem húz. Mtsz. szerint lazukál = tétlenkedik, *mert ekkor az istrángok meglazulnak.

***Lecsikózás** — Edvi Illés Pál — a kancza szülése.

***Legyes** — Szeged-Csöngöle — a ló, mikor a fejével erősen bókol, a farkával csapdos. Kundorozsma.

***Legyeskedik** — Szeged, Csallóköz, Csík m., Mtsz. — mikor a ló a legyektől háborgatva nyugtalankodik.

***Legyes lesz** — Kiskunfélegyháza — a ló, mikor fejjel összebúvik, védekezik a Gastrus-légy ellen.

***Lekonyuló** — sok helyen — l. Kónya.

Lekötelezni — Paks, Tolna m., Nyr. 19 : 479. — szilaj lovat, a mely még nem volt kötélen, fektiben megfogni.

***Lé-lé** — Tisza-Salamonban — — felhívó szócska, ilyen értelemben : lé-lé ! amoda egy bitang ló !

Lentet — Mezőtúr, Nyr. 9 : 183. — a ló, ha lassan koczog. Általában, Mtsz., lomhán járni.

Lép — általánosan — a ló s általában az állat járása. L. Csikólép.

***Lépés** — általánosan — a ló járása.

***Lépésbe** — széltében — jár a ló, lassan egyik lábát felváltva a másik elé rakva.

***Lépésbe mén** — Puszta-Szanda — a ló lépésben megy.

***Lépésben** — halad a ló, lépegetve keresztbe szedi a lábát.

Lépő ló — Sz. F. B. — lepő lo = gradarius.

‡**Letlen** — Fülek, Nógrád m., Székelyf., Mtsz. — meg nem született, hanem az anyja hasából kivágott és életben maradt (*csikó*, bárány, borjú, gyermek).

Ló — általánosan — *lo*, Derczen, Bereg m., Nyr. 22 : 432; *lú*, sok helyen, pluralisa Szent-Lőrincz, Baranya m., Ormányság, Nyr. 17 : 380: lohak, lohakok, laak; Csököly, Kaposvár mellett, Nyr. 25 : 93: lohak; Baranya m., Nyr. 3 : 565: lohok; Tolna m., Nyr. 5 : 379: laak. 1. Equus caballus. L. 2. A ló 3—4 éves korán túl, addig csikó: Csokonya, *Gyergyószentmiklós K. L., Rava, Udvarhely m., J. M. 3. A herélt hím ló (v. paripa) Firtosváralja, Udvarhely m. J. J.; Gyergyószentmiklós, K. L.; Rava, Udvarhely m. J. M. A régiségben: 1295 — Oklsz. — Hotlounoguta; 1461 — uo. — lo. Bszsz. low; Murm. 1533. Sz. F. B.

Lóállás — Oklsz. — 1524: Solui lo allaserth. 1544: Szenaert, zabert, lo allasert.

***Lóbeli sor** — Mezőtúr — a hajdan híres lókötők, mikor ügyvédet vállaltak, mindég így kezdték: „Ekkis *lóbeli sorom* vóna".

‡**Lócsitkó** — Rava, Udvarhely m., J. M. — herélt hím ló 3 éves koráig.

‡**Lócsorda** — Szerencs, Abauj m., Mtsz. — ménes.

‡**Lódögében** sietni — Szeged, Csallóköz, Mtsz. — lóhalálában sietni.

***Lóf. sz** — általánosan — a ló hímvesszeje, a penis.

Lófiú — Csík m., Mtsz. — *ló fi* — Murm. 1533. — csikó.

***Lófog** — Edvi Illés Pál — a ló két középső metsző foga, a mely a 3-ik évben a csikófog helyébe nő.

Lófő — Székelység — a hadban lóháton, a maga költségén szolgáló székely. A régiségben 1346 — Oklsz. — Cum Terris Toty Lwfewet. 1367 — Uo. — Inter duos fluvios Palyazow et *Lowfew* vocatos.

***Lóhalálában** — általánosságban — sietni erővesztésig, a czélt mindenáron elérni. Vö. Lódögében.

***Lóhátról terelni** — Orosipuszta — a csikósok lóhátról terelnek = legeltetik a ménest. Vö. „Nádudvari rend". Előtanulmányok 378—385.

***Lójárás** — a ló *lépésben megy*: lassan keresztbe szedi a lábát; *koczogva halad*: felváltva magasabbra szedi a lábát; *üget*: határozottabb a koczogásnál; *felvág*: az első és hátulsó lábat felváltva, ugorva szedi; *vágtat*: az első és hátulsó lábát nagy ugrásokban szedi. — **Lójárás** — Pusztaszent-

miklós — lépés, koczogás, felvágás, féloldalog = Passgänger, máshol: *örményes* (örvénylő); nem rossz!

Lókaró — M. ó., Kecskemét — a taliga előtt levert karó, lovak megkötésére.

***Lókötő** — általánosan — lótolvaj, onnan véve, hogy a tolvaj *elköti* a ménesből a lovat.

***Lókötőhely** — 1610., Marosszék — a községek határában, hova a postálkodók és czirkáló tisztviselők lovaikat kipányvázhatták és legeltethették. Vö. Előtanulmányok 186.

***Lomb** — Kálmáncsa, Lengyeltóti — az állat farkának lombja, a szabad szőrözet. Vö. Farkalambja.

Lombár — Sopron m., Nyr. 34:485., 35:42. — nagy, testes ökör vagy ló.

Lómérték — l. Marok.

Lónyűg — általánosan — kenderkötélből vagy lószőrből való, a legelő lovak lenyűgözésére, azaz: az elólábak összekapcsolására.

Lópipa — Kisújszállás, Mtsz. — szájkosár-féle, melyet a kovács patkoláskor a lónak orrába csíptet, hogy csendesen álljon.

Lópor —Borsod, Gömör, Abauj, Zemplén, Szabolcs m., Mtsz. — a ló szőréből lóvakaróval kifésült por.

Lóravaló — MNy. I:377. — a régiségben a lószerszám; 1540: vnum magnum naygba wetew lorawalo ex Argento.

Lórend — Toroczkó, Orbán B., Nyr. 37:92. — a lovak tartása és útiköltség czímén szedett költség.

Lótalp békája — Szentes, MNy. II:137. — a lópata talpának szaruállománynyal borított része. L. Béka, Nyíl, Nyír.

Lóterű — Székelyf., Orbán B., Nyr. 37:42. — lóteher.

***Lótetű** —általánosan— Gryllotalpa vulgaris L., rovar.

Lótok — Csík m., Mtsz. — hám. A régiségben, 1487: Oklsz., Armi equi wlgo lothok; 1490: Lothok; 1528: Lwthok.

Lótörő —Kopács, Drávamell., Nyr. 6:374., 16:431. —lóherélő.

***Lovagolni** — Teleki codex, 1525—1531. —lóra ülve haladni.

***Lóval imádkozni** — Kiskunhalas — hiábavaló dolog az ostoba emberrel a véleményt vagy jótanácsot elfogadtatni.

Lóvám — Oklsz. — 1597: Egy pynth chykkal es lo wammal tartoznak. A csíkhalat mindig űrmértékkel mérték.

***Lovat elkötni** — Szeged táján — betyár szájon = ellopni.

***Lőcsláb** — Pusztaangyalháza — a lónál, állatnál az, a mely térdben szűkül, alul szétáll.

Lú — Beregszász, Nyr. 25:192.; Felső-Őr, Vas m., Nyr. 36:46.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10: 278.; Zemplén m., Nyr. 4:522.; Zselyk, Beszterce m., Nyr. 18:

576. és Mtsz. — ló. Equus caballus L.

Lúdtalpú — T. S., Nyr. 32 : 158. — ló. XVII. sz., 1678., Debreczen. Valószínűleg betegesen szélespatájú ló. Lehet telitalpú is, a mikor nincs nyírje, nyila v. békája. Vö. Telitalpú, Teljes köröm.

Lúhara — Tiszadob, Nyr. 26 : 474. — lótakaró pokrócz. L. Hara.

***Lú után menni** — Baja — lovat legeltetni.

Macsi — Csíkmadaras, Nyr. 19 : 527., Székelyf.*; Hétfalusi csángó, Nyr. 37 : 11. — gyermeknyelvben és megszólításban csikó.

Macza — Vas m., Nyr. 30 : 99. — csikó.

Maczi — Csurgó, Somogy, Nyr. 29 : 336.; Kemenesalja, Tsz. — csikó.

Maczkó — Göcsej, Székelyf., Tsz. — csikó. (Göcsejben, kis parlagi ló.)

Madárhúsú — Földes, Szabolcs m., Nyr. 3 : 181. — sovány ló, a melyet sehogy sem lehet meghízlalni.

Magkancza — Paks, Tolna m., Nyr. 19 : 479. — tenyésztésre rendelt, csikót nevelő nőstény ló, a melyet hámba nem fognak. A szólásban: *makkancza.* A *mag* mindenkor a szaporítást jelenti, így magmarha, magdisznó stb.

Mag-ló — Erdély, Mtsz. — szaporítás végett tartott csődör, azaz hím ló (Sándor I., Kreszn.). Nem tévesztendő össze a *magló*val, a mely szaporító disznót jelent.

Makkancza — L. Magkancza.

Maksa — Barkóság, Nyr. 32 : 523. — vén anyakancza, a *mag* szóból, tehát tenyészőt jelent.

Mar — általánosan — *marj*: Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Székelyf.; *mor*: Csallóköz, Csík m.; *morj*: Csallóköz, Székelyföld, Mtsz.; az állat nyakatövének felső éle mögött és a hát előtt kimagasló gerinczrészlet; az első hátcsigolyák tövisnyúlványai hosszabbak a hátsóknál; ezért emelkedik ki a mar.

Marok — általanosan — a lovak testmértéke. A marok négy hüvelyk, körülbelül 10·5 cm.

Másodfű ló — Bszsz., masodfiw — kétéves, másodfűre kelő ló. L. Fűre kelni (disznó-categoria).

Medvemenő ló — Dőr, Sopron m., Nyr. 30 : 119. — nehézkes, czammogó járású ló.

Megabrakol — általánosan — abrakkal megetetni a lovat. Vö. Abrakol.

Megbaklik — Gömör m., Nyr. 17 : 88. — *mëbbaklik*, uo. 22 : 576.; *mëyboka°gyik*, Runya, Gömör m., Nyr. 22 : 286., a ló megcsökönyösödik.

Megboka°gyik — l. Megbaklik.

Megcsapkod — általánosan — lovat ostorral érinteni. 1734: Oklsz., megcsapkod a lóhajtó.

Megcsikózni — Csúza, Baranya

m., Nyr. 18:286.; Wagner Phraseologia, 1750. Nyr. 22:464., *megcsitkózni*; Gyergyószentmiklós, K. L. — az anyalónak fiat szülni.

Megcsitkózni — l. Megcsikózni.

Megcsöndesedni — Szentlőrincz, Tolna m. Nyr. 3:177. — megállni (lovakkal).

Megdob — Mohács, Nyr. 26: 330. — megrúg a ló.

Megereszt — Székelyf., Mtsz. lovat a hámból, ökröt az igából kiengedni, hogy legelhessen.

***Megfútosni** — Gyergyószentmiklós, K. L. — közösülni (a nőstény lóról). A fútosás rendesen a szarvasmarha közösülését jelenti.

Meghág — Tolnay, 1786., Firtos-Váralja J. J., Gyergyószentmiklós, K. L. — a him ló közösülése. Meghágja a monyas a kanczát. Vö. Hág.

Meghányó ló — Murm. 1533., Sz. F. B. — az, a mely lovasát a földre veti.

Meghégat — Alsórákos, Nagyküküllő m., Nyr. 34:105. — *mëkhégat*, lovat farával visszafelé terelget; a hő, vagy hé! kiáltásról.

Megheverni — Zilah, Nyr. 28: 287. — hengerkezni a földön. Szólás: „megheveri magát a lú a fődön".

Meghőköltetni — Háromszék m., Nyr. 5:36. — hők kiáltással hátráltatni a lovat.

Megkötni magát — Székelyf., Tsz. — makacsul megállani. Szólás „megköti magát a ló".

Megnyilal — l. Megnyilaz.

***Megnyilaz** — Székelyf., Mtsz., 1813: „Néma orvos" p. 87. Nyr. 17:126.; PPBod. 1767; *megnyilal*, Dombóvár, Tolna m., Nyr. 25: 192.; Dengeleg, Szatmár m., Mtsz.; Koritsánszky, Nyr. 33:525; *mën-nyilal*, Palóczság, Nyr. 22:77.; *megnyilá'*, Somogy; Kiskunhalas, MNy. II:248. — patkoláskor a patkószeget az elevenbe verni. Vö. Nyilaz.

Megpatkolni — általánosan — a ló patáját, kopás ellen, patkóval megvasalni. 1544: Oklsz., megpatkoltak. Sz. F. B. megpatkolni.

Megrezzen — XVII. sz., Kecskemét, T. S., Nyr. 32:90. — megijed. A ménes megrezzen, ha pl. tolvaj megtámadja.

Megrúg — általánosan — az állat lábának hirtelen mozdulata. 1544: Oklsz., az louak meg rugtak vala.

***Megsánlott** — Tolnay, 1787. — kancza, sárlott helyett. Megsárlik = sárlik, a nemi ösztön ingere alatt nedvet bocsátani. Lehet sajtóhiba.

Megsántul — általánosan — az állat valami lábhibát kap. 1488 körül, Oklsz., meg santhulth louad.

Megsárhatni — Székelyföld, Tsz. — meghágni a ménnek a kanczát. Átvitt értelemben a sárlástól.

Megsárlott — általánosan — a kancza, mikor párzási ösztöne lecsillapult.

Megsárodzani — Gyergyószentmiklós, K. L. — közösülni; a nőstény lóról. Vö. Megsánlott.

Megszedni — a körmöt — l. Körömszedés.

Megszökni — Gyergyószentmiklós, K. L.; Moldvai csángó, Nyr. 30 : 174. — közösülni; a hím lóról, meghágni. Szólás: megszökte a monyas a kabalát = a ménló a kanczát.

Megtökélleni — Beősárkány, Rábaköz, Nyr. 18 : 143.; *megtökillette magát* — megcsökönyösödött a ló.

Megverődik — Moldvai csángó, Nyr. 31 : 85. — párosodik a ló. Szólás: kabala megverődött.

***Megzabál** — Edvi Illés Pál — a ló, ha annyit eszik, hogy megárt neki. Emberről is mondják.

Megzabállik – Csíkszentgyörgy, Nyr. 10 : 238. — a ló bizonyos betegségbe esik. „A ló is megzabállik, ha izzadtan állva hül le", vagy ha kimelegedve iszik.

Méló — l. Ménló.

***Mén** — Munkácsi — alán elem: equus admissarius; ménló, méncsikó. Általánosan hím lovat jelent. Anonymus caput XIX. Bszsz. 1525., Oklsz., duos equi Thurcales wlgo Men. Már Anonymusnál soknejűséget is jelent: Mén Marót. Nyr. 23 : 155—162. Vö. Ménló, Monyas, Monyas ló, Mony'.

***Méncsikó** — általánosan — a hím ló addig, a míg a csikófoga megvan.

***Ménes** — Alföld — sok birtokos lovát egyesítő sereg, mely tavaszkor kihajtva, őszig nem tér vissza, sokszor künn telel is. Vö. Kurtaménes. Gután, Komárom m., Nyr. 28 : 524: *menes.* Hortobágyon, MNy. VIII : 91 : *minës.* A régiségben Bszsz., Bécsi Codex 24. 1436. 1439. Equatium. 1301., Oklsz., Menus pathalla. 1517., uo., menes. 1521., uo. Equos wlgo Meneseketh. Csík megyében, Nyr. 10 : 238. és a Székelyföldön, Nyr. 2 : 470., 27 : 47., Mtsz.: egy lovat is *ménes*nek neveznek. — **Ménes** — a Hortobágyon, T. M. I. szerint van, MNy, VIII : 91., csődörménes, cziframénes, renyhe ménes, városi csődörménes és törzsménes. *Petőfinél:*

Csak jön, csak jön, halk lépést tart
Egyszer a méneshez ugrat
Kiszakít egy jó nagy falkát
Kiskunság, most Isten hozzád.

Méneses — Heves m., Mtsz.; *méneses ló,* XVII. sz.; Kecskemét, T. S., Nyr. 32 : 90. — ménesre várt, tehát nem hámolt és nem nyergelt ló.

Méneses ló — l. Méneses.

***Méneslovak** — a régiségben „Equi equatiales". Sz. F. B. „menes kőzőt jarodelczeglo = equus armentalis.

Ménesriasztás — XVII. sz. Kecskemét, T. S., Nyr. 32 : 90. — a ménes gyors terelése. Ha a ménes éjjel a vetésbe tévedt, közös erővel terelték el onnan. Ezt mondták ménesriasztásnak.

Ménló — Firtosváralja, Udvarhely m., J. J.; Rava, Udvarhely m., J. M.; Edvi Illés Pál; *méló*, Csikgyimesi csángó, W. J. A régiségben 1577., Kolozsv. glossz. Nyr. 37 : 317.; Sz. F. B.; 1498., Oklsz., Septem equaces cum emissario wlgo menlw, 1545., uo., equum meum menlo — hím ló; a latinságban equus admissarius vel emissarius.

Menni — l. Lú után menni, lovat legeltetni.

Ménzik — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 12 : 384. — a ló: párosodik.

Mokány ló — Erdély, Mtsz. és Nyr. 23 : 438. — a havasi mokányok kicsiny, zömök, bozontosfarkú teherhordó lova. Máramarosban is megvan, (Kovácsy-Monostori: A ló és tenyésztése, 386.)

Moldvay Kancza — Kiskunfélegyháza, 1781—1801. jegyzőkönyv — feltünő, mert moldvai marhát ismerünk, de moldvai lovat nem.

Monyas — Csúza, Baranya m., Nyr. 18 : 286.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 10 : 238., 9 : 43.; Gyergyószentmiklós, K. L.; Kiskunhalas, Nyr. 15 : 282., 23 : 191; Rava, Udvarhely m., J. M.; Rimócz, Nógrád m., Nyr. 6 : 273.; Somogy m., Nyr. 14 : 479.; Balatonmell., Göcsej, Csongrád m., Háromszék m., Mtsz., Tolnay 1786., Edvi Illés Pál — hím ló. Vö. Mén, Csődör.

Monyasló — Baranya m., Mtsz.; Csíkgyimesi csángó, W. J., Kreszn. — hím ló. Vö. Mén.

Monyasos — Sorokmellék, Vas m., Nyr. 22 : 144. — hím ló tulajdonosa.

Monyi — Háromszék m., Mtsz. — hím ló. Vö. Mén.

***Mögadni magát** — Alföld — szilaj csikóról, tinóról, mikor erőszakkal megülik vagy befogják s addig sanyargatják, míg csak föl nem hagy az ellenállással.

Murga — Csallóköz, Nyr. 1 : 280.; Székelyföld, Nyr. 2 : 556. — apró, sovány ló, gebe. A Székelyföldön elhullott lónak csontváza, különösen irongának használt kiszáradt lábszárcsontja.

***Nádkéscsikó** — Kiskunhalas, Nyr. 8 : 85. — gyenge, hitvány, a nádkés vékonyságáról vett hasonlat.

***Nádra** — Tolnay, 1786. — méh (uterus) a lónál.

***Negyedfüves** — Edvi Illés Pál — a ló 4 éves korában, a mikor negyedfűre kél. Ekkor veti ki a lófogak szomszédságában levő fogakat. Vö. Fűre kelni (szarvasmarha-categoriában).

Német ló — 1597. Oklsz.

Nërávás — Hétfalu és Tatrang, Brassó m., Nyr. 17 : 527., 23 : 440.; Nyén, Háromszék m., Mtsz. — fortélyos ló vagy ember. Oláh elem.

Nőstény ló — l. Kancza.

***Növés** — Tseh Márton, 1740. — kinövés az állaton; a ló, ha valami növést hozott magával a világra, ménesbe nem alkalmas.

Numuslou — 1249. évi okmány, Nyr. 7 : 318.

***Nyak** — általánosan — az állatnak fejét a törzszsel összekötő testtája.

***Nyakazni** — Gyarmathi S. — a csikót, megfékezni.

***Nyakhegy** — Hortobágy — az első csigolya.

Nyakszíj — Hortobágy, MNy. VIII : 283. — a pányvás ló nyakán levő szíj; forgó karikáján csüng a *pányvás kötél*, a karika mellett a *pergő*.

***Nyargal** — általánosan — a ló. A XVI. században a magyarban *jargal*nak hangzik. Ez Simonyi szerint török eredetű (Nyr. 26 : 176.). A csagatajban jorga, jorgala a. m. poroszkáló, poroszkálni. Budenz az észt *karga* szóból származtatja, a mely annyit jelent: gyorsan futni (Nyr. 26 : 176.). A Budenzmagyarázat okoskodó. H. O.

Nyekeg — Ormányság, Baranya m., Nyr. 9 : 285; *nyehög*, Somogy m., Mtsz. — nyerít a ló.

***Nyereg** — Orosi-puszta — a számadóé, van: Kápája, Nyeregbundája, Körösztvasa, Körösztvaskötése, Szárnya, Jizzasztó bűre, Felrántója, Csattja, Hevedere, Kengyelvasa, Kengyelszíja; mint járulék: Szűgyellője, Farmatringja.

Nyeregpad — általánosan — a kecskeméti cserényben a lószárnyék padja, a melyen a nyergek állanak.

***Nyerges** — Vas m., Nyr. 30 : 99.; Edvi Illés Pál; Kiskunfélegyháza, 1781—1801. évi jegyzőkönyve és országosan — a szekér vagy kocsi elé balkéz felől befogott ló. Ha nem bakról, hanem nyeregből hajt a kocsis, úgy a nyereg ezen a lovon van.

Nyerges ló — Kiskunfélegyháza, 1781—1801. évi jegyzőkönyve — nyereggel felszerelt vagy balkéz felől befogott ló.

***Nyerít** — általánosan — a ló hangjáról. Vö. Nyeheg.

‡**Nyihog** — Rava, Udvarhely m., J. M. — a kancza, azaz nyihogó hangot ad, ha közelít a mén.

***Nyilaz** — Balatonmell., Tsz., Vö. H. O., MNy. II. — à ló lábán a patkószeget az elevenbe verni. Vö. Megnyilaz.

***Nyílcsülök** — Lengyeltóti — Vö. Nyíllábszár.

***Nyíllábszár** — Lengyeltóti, Somogy m. — a ló hátulsó lábának metatarsusa = lábközépcsontja az árszerű, nyíl függelékcsonttal, az os calamiformeval. Vö. Tőrök.

***Nyír** — Tolnay, 1786. — „A körömnek nyirját és szegletét veszteg kell hagyni“. A „szeglet“ alatt a szélét érti. Tovább: „A hosszú körömnek lemetszése a rothadt, evetséges *nyírját* helyre hozza“. A ló talpán a béka v. nyír.

Nyírás — l. Csikónyírás.

Nyiret — Balatonmell., Vas m., Felső-Csallóköz, Mtsz. — *nyűret, nyűrel*; Csallóköz, Felső-Csallóköz,

szűkölő hangot ad a ló. Miskolczi G. p. 140. nyerítés értelmében használja.

Nyiretez — Hetés, Dobronak, Nyr. 3 : 474. — a ló v. szarvasmarha, síró hangot ad.

***Nyirett csikó** — Edvi Illés Pál — l. Rugott csikó, mikor a kancza a szopástól elrúgja.

***Nyírfa** — Udvarhely m., Nyr. 6 : 272. — rossz fehér ló. Szólás: Oláhfalun, Udvarhely m., 1891. VIII : 11. Pungur Gy.: „Adja keed oda Están bá'nak délig a kabaláját, mett az ő *nyirfája* ehejt a hidnál kidőle s ahajt nem tud Udvarhelyre menni“.

Nyűg — sok helyen — lószőrfonadékból, kötélből vagy gúzsból készített kötés, melyet a ló két első lábára vetnek, hogy legelve messze ne távozhasson. A régiségben *copulae.* L. Békó, a mely vasból van.

Nyűgbe vetni — 1728, Miskolcz — a ló lábát nyűggel ellátni, hogy messze ne menjen. A város 1728. évi jegyzőkönyvében, MNy. I : 277. „Protestál solemniter az Ménés Pásztor arrúl, hogy Actor Uram Danyi nevű szolgája az Lónak gondgyát visellje és *nyügben vesse,* mivel hogy idegeny és igen szökő is vólna azon ló, az Ménesben meg sem maradna“.

***Orr** — általánosan — az állat szaglószerve.

Ostorhegyes — általánosan; Heves m., Mtsz., különösen Debreczen, Mtsz. és H. O., MNy. VI : 54. — négyes fogatban az első sorban jobboldalt, a *rudas* előtt befogott ló, a melyet a kocsis csak ostorhegygyel érinthet. Kemény Zs.: „Rajongók“, IV : 140. (Nyr. 22 : 275.). „Egyik a horkanó gyeplőst, másik a kirúgó *ostorhegyest* tartá“.

Ostorhegyre venni a lovat — általánosan — befogni.

Ördögjegy — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. — a ló lábain a térdhajlás alatt levő varforma. A néphit szerint az ilyen lovat az ördögök maguknak jegyezték el s a lónak fele maga az ördög. L. Béka.

Őrlős ménes — 1752., Debreczen — ménes neve, valószínűleg a helyről a hol járt; de lehet az örvénylő járású lovak ménese is.

***Örményes** — Nádudvar — a ló járása: Passgänger, örvénylő, ringató járású.

***Összeállítani** — Hortobágy — a ménest tömegbe összeterelni.

Összebókláz — Paks, Tolna m., Nyr. 22 : 430. — összejár (a ló az udvart).

Össztövérló — Sz. F. B., Murm., 1533. — sovány, equus pavidus.

Öszvér — Munkácsi — alán elem; régi alakja *eszpér,* ezper (Schl. szószedet): mulus = a szamár és ló ivadéka.

***Ötödfüves** — Edvi Illés Pál — az ötödfűre kelő, tehát ötéves ló; ekkor váltja ki két szélső fogát.

***Ötön szerezni** — Alföld, Sárrét — betyár kitétel, annyi mint az öt ujjal elkötni a lovat.

Paczér — Ormányság, Baranya m., Nyr. 9 : 285. — hitvány, kis ló.

Paczi — Balaton, (Tud. Gyűjt. 1839.) Nyr. 34 : 486., 531; Beő-Sárkány, Rábaköz, Nyr. 18 : 191., Somogy m., Nyr. 19 : 287., *pajczi*; Somogy m., Nyr. 5 : 425. — csikó, legtöbb helyen a gyermeknyelvben.

Paczizni — Balaton, (Tud. Gyűjt. 1839.) Nyr. 34 : 486. — lovazni, lovacskázni.

Pajczi — l. Paczi.

Pajzányos ló — Szeged. Nyr. 2 : 92. — de ökör is, a melynek nincs párja s a gazda egy ideig nem veheti hasznát.

Pampula — Kecskemét, Nyr. 10 : 382., Kiskunhalas, Nyr. 23 : 239.; *papula* — Kiskunhalas, uo. — szarvasmarha és ló szája, különösen alsó ajka. A tótban papula = nagy száj. (Alföldön, Nyr. 15 : 95., pampula = ló orrczimpája; tévesen) a tótból, mely megfelel a német Maulnak.

***Pányva** — általánosan — több méteres hüvelykvastagságú kötél hurokkal lovak fogdosására. Vö. Fogókötél; a pásztor talpon állva veti.

***Pányvás** — Kiskunhalas, Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 283. — az a ló, a mely nyergelve és pányvával ellátva legel s így mindég készen áll a pásztor részére, hogy nyeregben teremhessen s így tereljen. A Hortobágyon: pányvás lú.

Pányvás kötél — Hortobágy, MNy. VIII : 283. — a pányvásló nyakszíjának forgókarikáján csüngő kötél.

Papula — l. Pampula.

***Paripa** — általánosan — herélt hím ló, Equus spado; de a pásztoroknál minden finomabb hátasló is paripa (pl. Csokonyán). Raván, Udvarhely m., J. M., hím lovat jelent. A régiségben 1528 óta. Oklsz. Vö. Farib. A tót és cseh nyelvben parypa. (Nyr. 17 : 449.)

Parozka — l. Poroszka.

***Párta** — Orosi-puszta, de sok helyen is — a ló lábának az a része, a mely közvetlenül a pata fölött van s azt pártaszerűen szőrrel köríti.

***Pata** — általánosan — a patás állatok végtagjának ujjhegyét fedő szaruképződmény.

***Patkó** — általánosan — a ló patáját a túlságos kopás ellen védő félholdalakú vas. A régiségben 1342 óta. Oklsz. A régiségben lemezszerűen borította a talprészt. A patkó a tót „Podkova"-tól ered, a mely alákovácsolást jelent; magyarságnál „vas", a művelet „vasalás".

***Péra** — Csokonya, Lengyeltóti és sok helyen — a kancza ivarnyílása.

Pihés — Mezőtúr, Nyr. 10 : 509. — a csikó, ha nagy a szőre.

Pipál — Háromszék m., Nyr. 3 : 374., Tállya, Zemplén m., Mtsz.,

Gyergyó, Nyr. 34 : 260. — a ló, ha hőségben fejével bólintgat.

Pipázik — Mezőtúr, Nyr. 10 : 569. — a ló : jár a vékonya, ha jóllakott.

Pisó — Decs, Sárköz, Nyr. 38 : 47., Mohács, Nyr. 27 : 111. — csikó, a gyermeknyelvben.

***Poczos** — Edvi Illés Pál, Balatonmell., Mtsz. — kancza, mikor teherben van.

Pók — általánosan — a lónál, lágy daganat a csánkon. Magyarázatát l. Csánkpók. Szólás: Majláthfalván, Arad m., Mtsz. „A köszvény a lábon pókot vet“. Vö. Pókos.

Pókos — Derczen, Bereg m., Nyr. 20 : 432., Mezőszilvási oláh, Nyr. 37 : 222., Tokaj, Nyr. 24 : 192., Csallóközön *pankos* — csánkpókos, azaz csomóslábú ló.

***Poledrus** — a régiségben — a csikó.

***Poroczka** — Sz. F. B. — ló, Dromedario, Asturco, gradario. Vö. Poroszka.

***Porosz** — a régiségben 1234. — neque equos, neque currus, qui *porosz*, vocantur. A mai *„porosz-káló“* ló. Vö. Poroszka.

***Poroszka** — Nádudvar, Marczalmell., Mtsz., Murm. 1533; Sz. F. B.; Ver. 42; a régiségben 1416, Oklsz. *poroska*; 1545, uo. *porozka*; *parozka*, Schl. szój. — apró lépésben sebesen járó ló, nagy port szokott verni. A német „Passgänger“ is, mikor egy oldalon mindkét lábával lép egyszerre, nem ráz, hanem hintáz.

Poroszkaló — Kreszn. — poroszkálva menő ló. L. Poroszka.

***Poroszkáló** — Kiskunfélegyháza — poroszkálva menő ló. L. Poroszka.

Porozkaló — O. Sz. — 1545, l. Kaczola alatt; oly ló, mely kitartóan *porozkálva* halad, a mai *ügető*nél apróbb lépésű, a port fölverő. Vö. Poroszka.

Pőcsikél — Mezőtúr, Nyr. 10 : 569. —; *pőcsikel* — Beregszász, Nyr. 36 : 94. — l. Bőcsikél.

Prüszköl — Firtos-Váralja. J. J., Nyr. 7 : 335. — a ló.

Přzewalski-ló — Equus Přzewalski Poljakow, Přzewalskij ezredes fedezte fel Középázsiában, legközelebb áll az E. caballushoz.

Púdër — Barkóság, Nyr. 32 : 524. — gyenge csikó.

Purcsi — Barkóság, Nyr. 32 : 524. — *ponny* ló.

Puruttyaló — Nagykőrös, Nyr. 24 : 335. — alázatos, szamármódra viselkedő ló.

***Pusztai ménes** — Tolnay, 1786 — az, a mely monyasok, kanczák és csikókból áll, éjjelnappal, télen-nyáron, emberi gondviselés nélkül jár. Ez a *szilajménes* fogalma.

***Renyheménes** — Debreczen — a mezei munka szünetelésekor ménesbe vert, heverő kanczák és herélt lovak.

Rezzen — l. Megrezzen.

Riasztás — l. Ménesriasztás.

Ribinczos — Zilah, Nyr. 28 : 285. — „ribinczos lú“ — makranczos ló.

Rideg fóka — Fehér m., Nyr. 9 : 284. — a magyarázat szerint fiatal csikófalka, de az összetétel nem helyes, mert a falka rendszerint marha-, juh- vagy disznócsapatot jelent.

***Rideg jószág** — Kecskemét — melyet télen is az ugarokra hajtanak, nem tenyésztő és használatban sincsen.

Rideg ló — Tolna m., Mtsz. — meddő, nem szaporító ló.

Rideg ménes — Dunántúl, Mtsz. — herélt lovak ménese. Vö. *rideg* a szarvasmarha categoriában.

Rokkant — Kemenesalja, Vas m., Tsz. — megromlott elejű ló.

Rozsféreg — Tokaj, Székelyf., Mtsz.; XVII. század Király Hegy Janos Cisio, Lőcse, Nyr. 29 : 259.: „Az melly Loban ros féreg vagyon“ a ló végbelében levő Gastrus equi és haemorrhoidalis lárvája.

Röhög — Firtos-Váralja, J. J., Rava, Udvarhely m., J. M. —; *röszög* — Őrség, Vas m., Nyr. 2 : 473. — a ló, ha abrakot vár vagy kér; hangutánzó szó.

Röszög — l. Röhög.

***Rudas** — általánosan — a szekérrúd mellé jobboldalt befogott ló. A régiségben — Oklsz. — 1327 óta; 1532: duos equos redales, vnum Rudas alterum Kys Kek Holdws.

***Rúg** — általánosan — a ló a hátulsó lábával.

Rugó ló — Murm. 1533, Sz. F. B. — equus calcitro.

***Rugott csikó** — Kiskunhalas, Hortobágy, MNy. VIII. 188., Ormányság, Nyr. 8 : 47., Edvi Illés Pál — az anyától elválasztott, már nem szopó csikó. Ha a nagyobb csikó szopni akar, az anyja elrugja magától, innen a rugott.

Sálik — l. Sárlik.

Sállik — l. Sárlik.

Sallószabású — 1671, Debreczen, Nyr. 32 : 158., T. S., *sallóhátú* ló, XVII. század, Debreczen. Púposhátú, sarlóra emlékeztető. Vö. Sarlóshátú.

***Sárhadnak** — Csík-Gyimes, csángó, W. J. — a lovak, közösülnek.

Sárhatnék — Székelyf., Tsz., Firtos-Váralja, J. J. és Rava, Udvarhely m., J. M. — a kancza: közösülne.

Sárhit — Tsz., Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 12 : 384. — közösülne a kancza.

Sárhoz — Tsz. — közösülne a kancza.

Sárít — Csongrád, W. J., Nagykálló, Nyr. 12 : 430. — a csődör v. a kancza, ha közösülne.

***Sárlik** — általánosan; *sálik,* Veszprém m., Nyr. 5 : 523; *sállik,*

Balatonmell., Tsz., Olaszfalu, Veszprém m., Nyr. 17:47., Vas m., Nyr. 30:99. — a kancza: fölébredt a nemi ösztöne s elfogadja a hágó mént.

***Sarlóshátú** — Puszta-Angyalháza; *sollóhátú*, Székelyf.; Mtsz. púposhátú ló. Vö. Sallószabású.

***Sarlóslábú** — Puszta-Angyalháza — ívelt lábú ló.

Sározhatnék — Gyergyószentmiklós, K. L. — a kancza, közösülne.

Serény — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10:278. — a ló sörénye.

Sérült ló — Bugacz, T. M. I. — rosszul herélt, máshol „komor".

Sollóhátú — l. Sarlóshátú.

Sor — l. Lóbeli sor.

Sörény — általánosan; a régiségben 1545 óta: serén, sereny, Oklsz. — a ló nyaka felső élének hosszú szőrzete.

***Suhintani** — Székelyf., Tsz. — vágni a lóra ostorral.

Sunyít — Dombóvár, Tolna m., Nyr. 27:47. — a ló, ha fülét hátraszegezve, rugni készül.

Süge — a régiségben, Nyr. 28:123. — „Az havasokon sügével tolja az ló az havat", talán a *szügy*.

***Sűrű** — Kecskemét — lóról, ha kicsi, tömzsi. A számadó csikós szerint: „kis, *sűrű*, nagyfejű lovak", állítólag az ősi faj. Kada Elek.

Száj — általánosan — az állat szájnyílása. A régiségben, Oklsz. 1630—1648: vigyázni kell, „hogy az ló erős szájú ne legyen, mert az erős szájú ló merő ellenség". Tseh Márton szerint, 1740, tiszta száju ló alkalmas a ménesbe. Erősszáju a ló, ha zablával és gyeplővel nehezen kormányozható, van ló, a mely a zablát fogai közé veszi s ekkor nem enged a gyeplő rántásának.

Szállábú — Túrkeve, Kupa — vékonyczombú.

***Szalonnanyak** — Tseh Márton, 1740. — ha a ló nyakának sörényéle kövér, vastag. „Szalonnanyakú ló a ménesbe nem alkalmas."

Szamárorrú — T. S. — ló. XVII. sz. Böszörmény, ha orra = arczéle a szamáréhoz hasonló.

Szántó ló — Murm. 1533., Sz. F. B. — equus agrarius, azaz eke elé fogott ló.

***Szár** — általánosan — 1. a ló lábszára, a mellső végtagon a metacarpus, a hátsón metatarsus. 2. Lengyeltótin a farknak is van *szára*, a tőtől a lombig terjedő rész. *Szár*, jegy, mikor a fejérség bokán felül a térdig és feljebb terjed. L. Szárlábú.

***Szárazkeh** — Tseh Márton, 1740 — lóbetegség; oka „a tüdő és a máj rothadása". Vö. Kehe.

Szarka paripa — Oklsz. — 1594: „Az istalloban vagion szarka paripa"; nyilván fehér-fekete-tarka, mint a szarkamadár.

***Szárlábú** — Somogy m. — a

ló, ha a keseséget alkotó fejérség a bokán felül térdig terjed. — **Szárlábú** — Túrkeve, Kupa — térdig kese (fehér).

***Szarvasbetegség** — Kálmáncsa — lóbetegség. A ló szomorú, nem eszik s nyakát nyujtogatva szarvashoz hasonlít.

Szëcsála — Moldvai csángó, Nyr. 30 : 181. — lókaparó, az oláhban: ţeseală.

***Szeglet** — Tolnay, 1786 — „a körömnek szeglete“ a ló patakörmének széle.

***Szegy** — Somogy m., Berzencze; Szent-Gál, Veszprém m., Nyr. 3 : 184. — a ló szügye.

Szekeres ló — általánosan — kocsi v. szekér elé fogott, teherhúzó ló. 1558: — Oklsz. — kochis zekeres lo; Sz. F. B.: hamos vagy szekeres lo.

***Szelíd ménes** — 1752 Debreczen — télen istállózott lovakból álló ménes.

***Szem** — általánosan — az állat látószerve. Tseh Márton szerint — 1740 — szép nagy szemű ló alkalmas a ménesbe.

***Szétteríteni** — Hortobágy — a ménest; nagy térségen szaladni engedni. Nappalra szól.

***Szíjhátú** — Kiskunhalas — lovaknál, ha a hátán a szamárjegy: a háton végighúzódó sötét csík megvan; itt „szíjhátú fakó“.

***Szilaj csikó** — Kiskunhalas — mely még sohasem volt elfogva.

***Szilaj ló** — általánosan — a mely még sohasem volt elfogva.

***Szilajménes** — Heves m., Mtsz., általánosan — l. Szilajménös.

***Szilaj ménös** — Kiskunhalas — mely még semmire sincs nevelve s még nem volt istállózva, télen-nyáron a szabadban van. Vö. Pusztai ménes és szarvasmarha alatt szilaj gulya.

Szitkú — Moldvai csángó, Mtsz. — csikó.

***Szívverő** — Tseh Márton, 1740 — vö. Dobogó; szívbajos, nem tenyésztésre való.

***Szomorú** — Tseh Márton, 1740 — Vö. Függőnyakú.

Szopornyicza — általánosan — állatok, különösen lovak takonykórja. Szólás a Székelyföldön: A mely ló sokáig kehës, megszopornyiczásodik. Tótos szóalak.

Szoptatós kancza — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Tolnay 1786. — az a kancza, a mely még szoptatja a csikót.

Szügy — általánosan — a ló törzsének eleje, vagyis a nyaktól az előlábak közepéig terjedő mellrész. Vö. Süge, Szegy, Szügyő.

Szügyő — Beő-Sárkány, Rábaköz, Nyr. 18 : 238. — a ló szügye.

*‡Tajték** — Bszsz. — spuma, *különösen a lónál.

Tajug — Szalonta, Bihar m., oláh, Nyr. 17 : 63. — tályog a lónál.

***Taknyos** — általánosan — takonykóros ló, Tseh Márton szerint, 1740, T. ló a ménesbe nem alkalmas.

Talp — általánosan — a ló patáján, annak alsó lapja. Vö. Lúdtalpú.

Tályog — általánosan — fekély, nyílt seb az állaton. Vö. Tajug.

Tapródik — Hegyhát, Körmend, Vas m., Nyr. 27 : 96. — tipeg, topog a ló.

***Tarsi** — 1711, Debreczen, Nyr. 22 : 521. — ló leírásában így: „piros pej, *tarsi* serényű“. Z. L. *Tarsi* v. *tarzsi* sörény — Túrkeve — a rövidre nyírott vagy fejletlen sörény. Kupa.

Tarzsi — l. Tarsi.

Tatárbélyeg — 1691 Debreczen, Oklsz. — tulajdonjegy a ló tomporán: „Fejérszürke herélt ló, az bal orra hasított, balfelől tomporán tatár bilyog“, formája eddig ismeretlen.

***Tátos** — a népmesék állandó, csodás lóalakja, mely mindig a jónak s nemesnek védő és mentő szellemeként szerepel. A régi pogánykorból ránkmaradt tradicziónak egy a népnyelvben élő töredéke. Kreszneritsnél tátos ló: proteus equus. Az oláh és tót is átvette. Nyr. 17 : 499.

Tavali — a régiségben — második éves állat. Sz. F. B.: tauali, masod fű lo = biennis. 1231 — Oklsz. — tvvly = tavali. 1549 tawaly. Vö. Előtanulmányok 126.

Teherben van — általánosan — az anyaállat: viselős, hasas. Vö. Poczos.

***Telitalpú** — általánosan — az a ló, a melynek patakörme nincs bemélyedve. Vö. Lúdtalpú = nyíl nélkül való talp.

***Teljes köröm** — az a pataköröm, melynek talpfele lapos, mélyedés nélkül való. Tseh Márton szerint 1740: Tellyes körmű ló a ménesbe nem alkalmas. Egy a *telitalpúval.* L. azt.

Tenyésző — 1532, Oklsz. — szaporító ló „duos equuos emissares wlgo Thenezeketh“.

***Térd** — általánosan; *térgy*, sok helyen — az állat mèllső végtagján az ulna és radius és a metacarpus ízülete.

***Térdes-térgyes** — Puszta-Angyalháza — a térdben szétálló, azaz sarlóslábú ló.

Terhes ló — általánosan, Murm., 1533. Sz. F. B. — a teherhordó kancza.

Terpel — Csíkszendomokos, Nyr. 32 : 329. — a ló: aprókat lép; a Trippeln-re emlékeztet.

***Terülni** — Kiskunhalas — legelő ménesről, mikor legelve egyenletesen szétoszlik; „szépen mög vótak terűve a lovak“.

Tetem — Kovácsy, Monostori, 131. — a csánk vagy a mellső végtag csontkinövései. Van holttetem, kaptatetem, gyűrűstetem, vápástetem.

Tímál — Göcsej, (Tud. Gyűjt. 1838.) Nyr. 34 : 531. — ledörgöli pl. a hám a szőrt.

Tócs — Ége, Udvarhely m., Nyr. 27 : 526., Székelyf., Mtsz. — zabliszt és polyva, vízzel föleresztve ; lóeledel.

***Tompor** — 1738, Debreczen általánosan — a far értelmében, bélyegzésről. Z. L.

Toppantyú — Csallóköz, Nyr. 1 : 332., 5 : 219. — a ló patája.

***Torpan** — sok helyen — a ló, ha hirtelen, erősen megáll; veszedelemmel szemben megtorpant a ló.

***Tő** — Lengyeltóti — a ló farkának töve.

***Tök** — általánosan — a ló heréje.

Tör — l. Kitör.

Törő — l. Lótörő.

***Tőrök** — Túrkeve, Ecsegpuszta — többesszám: *tőrökök*; csontár, a tőrbe szúrt lyukak tágítására. A ló hátulsó lábának, lábközépcsontjának maradványa: azaz az os calamiforme; a német „Griffelknochen". Leginkább lószerszám- és bocskorvarrásnál, fűzésnél szerepel. De hasítás útján is készül; egészen praehisztorikus analógia.

Török ló — Sz. F. B., Gáti T. H., 130., Csuza, Baranya m., Nyr. 18 : 424. — kisfajta, teherhordó ló.

Törs ménes — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 91. — törzs ménes; Debreczen város tulajdona. Vö. Szarvasmarha-categoriában: törs guja.

***Trukitë** — Vas m. — (zurücksteh) hátráltató lovaknál. Ny. 30 : 99.

Túrhelyes — 1709, Debreczen, Nyr. 22 : 521. — „Egy deres herélt lovát ismerte meg, háta túrhelyes". Mai nyelvhasználat szerint „túróshátú"; a nyereg nyomásától támadt sebhelyeken fehér szőrözet nő úgy, hogy a sötétszínű ló háta mintha túróval volna hintve.

***Túrós** — 1708, Debreczen, Nyr. 22 : 521. — a hátán a ló, ha a nyereg feltörte s a sebhelyeket fehér szőr növi be. Vö. Túróshátú. Szólás: Közös lónak túrós a háta (mert sokat nyomja a nyereg).

Túróshátú — általánosan — a nyeregtöréses ló. L. Túrhelyes, túrós.

Turosodik — Háromszék m., Mtsz. — *megturosodik*, uo. feltörik a ló háta, rendesen a nyeregtöréstől.

Turzik — Alföld, Nyr. 15 : 281., Háromszék m., Mtsz. — kisebesedik a ló háta vagy marja a nyeregtöréstől, illetve hámtól. Helyébe fehér szőr nő. L. Túrhelyes, túrós, túróshátú.

***Tüdőromlás** — Edvi Illés Pál — lónyavalya, mely megmelegedett állapotban való itatástól ered.

Tür — Csík m., Nyr. 26 : 428. — gyorsan hajtó. „Türjed azokat a lovakat".

Ugratni — Bőny, Győr m., Nyr. 17 : 575.; Sorokmellék, Vas m., Nyr. 22 : 144.; Kővágóörs;

Szabadka, Mtsz. — a kanczát födöztetni a ménnel.

Üget — a ló, mikor gyorsan felváltva keresztbeszedi a lábát. Vö. Lójárás.

Ügetni — Döbrent. Codex, 473. 1508. és általánosan — lóról: sietve aprókat lépni. A német Trab, innen magyarra rontva: trappolni.

Üstök — általánosan — a ló fülei közül a homlokra lelógó szőrcsomó. 1668-ban, Debreczen, Nyr. 22 : 521., „hegyesfülü, üstökös ló“.

Vaczkor ló — Székelység, Nyr. 2 : 471. — hitvány ló.

Vadköröm — Szilágyság, Finta Miklós öreg számadó bemondása Kupa Árpádnak; H. O. MNy. II : 247. — az a varrszerü cserepesedés a ló szárain, a mely fekvéskor a patanyomástól ered. Vö. Béka.

Vágtat — a ló, mikor az első és hátulsó lábat felváltva és messze kinyujtva szedi. L. Lójárás.

Vakar — általánosan — vakaróval lovat dörzsölni, tisztítani.

Vakszem — Tiszadob, Nyr. 20 : 576. — a ló halántékgödrei.

Váll — általánosan — az állat, itt a ló lapoczkatája, a martól a könyökig.

Válogatott kancza — Kiskunfélegyh. jzők. 1781—1801.

Városi csődörménes — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 91. — a város és a gazdák csődörei vegyest.

Vas — Tiszadob, Nyr. 27 : 46., sok helyen — lónál a patkó. Szólás: Vasban van a lú = meg van patkolva.

Vasalni — általánosan — a lólábon a patát vassal ellátni. Vasalás a művelet, egyértelmű a tótos patkolással.

Vaszara — Ormányság, Nyr. 8 : 47. és sok helyen; *vaszor, vaszora*, Lengyeltóti — a hím ló hímvesszejének bőrtokja, a nőstény ivarnyílására is mondják.

Vaszor — l. Vaszara.

Vedlik — l. Veret.

Vegyesménes — Kecskemét — kanczákból, csikókból és paripákból álló ménes.

Vehem — Tolnay, 1786, de általánosan is — a kancza terhe, innen: „ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes“ lovas nemzet példabeszéde. A régiségben 1556 óta: vehem, Oklsz. Erdővidék, Háromszék m., Mtsz., Sz. F. B. — újonszült csikó.

Vehem bőr — 1587. Oklsz. — wehem bőr: pellis equulei.

Véknya — Hortobágy, Kálmáncsa — a ló véknya: a hol a has végződik és a tompor kezdődik.

Vemhe — Edvi Illés Pál — az éppen született, még nedves csikó.

Vemhes — Edvi Illés Pál — a kancza, l. Poczos.

*Vemhet hordozó — Tolnay, 1786 — a kancza ellés előtt. Sokszor nehezen felismerhető, innen: „Ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes“ példabeszéd az önkény értelmében is.

Vemhezik — Veszprém m., Nyr. 14 : 527. — vemhet hord vagy éppen szül a ló.

‡Vén gebe — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — öreg, hitvány ló.

‡Vén ló — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — öreg ló.

*Vér — Kálmáncsa — lóbetegség.

*Véredzik — Nádudvar — a ló = vérzik, nyeregtöréstől, érszakadástól.

Veret — Somogy m. (Csapodi), Nyr. 18 : 239. — a ló: vedlik = szőrt vált.

*Véső — Szeged, Csöngöle — a mivel a ló farkasfogát kiütik.

*Vezér — Hortobágy — az a ló, a melyen a kolomp van. Vö. Harangos.

*Vezérkancza — általánosan az a kancza, a melyen harang vagy kolomp van. Analogonja a juhászatban a vezérürü. Vö. Vezér, Harangos.

*Vezeték — XVII. sz. — lólegeltetés rendje. 1646-ban „egy-egy vezetéket füvelhessen“, azaz a lovat a vezetéknél fogva kipányvázhassa s a ló a darabot, a mennyire a pányva vagy árkány engedi, lelegelhesse.

*Vezetékfüvelés — 1646 — Praesidiariusok legeltetési joga: a hány lóra volt fizetése, annyi lovat bocsáthatott pányvára (vezeték) legelni, vagyis pányvázhatott ki.

Vezeték ló — Sz. F. B., Murm. 1533; Oklsz.: wezetek lo (1548), vezetek lo (1552) — előljáró ló vagy pedig az, a melyet zabolánál és kantárszárnál fogva vezetnek.

Vinnyog — Firtos-Váralja, J. J. és Rava, Udvarhely m., J. M., Csíkgyimes W. J. — a ló hangja.

Vírhedzik — Nagykunság, Nyr. 3 : 282. — a ló, ha hátából a nyeregtöréstől vér serked.

*Vitatni — (Tolnay, 1786) — a farkasok a lovakat vitatják = támadják. A vívástól.

*Vizelés — Kunság — Ha a ló nem tud vizelleni, szűzlány pendelén kell átvezetni és hozzá fütyülni.

*Zabló — Edvi Illés Pál — vályú, a hova az abrakot, zabot töltik. — ‡Kemenesalja, Gömör m. — abrakosválú, abrakosláda. Tsz. 389.

Zabolából itatni — Faludi Ferencz, Nyr. 24 : 464. — „a ki lator paripán ül, zabolából itat“, azaz itatáskor nem veszi le a kantárt.

*Zabolásfék — P.-Szt.-Miklós — l. Kantár.

*Zabolázni — általánosan — zabla segítséggel a lovat fékezni; az emberre is átvíve: féktelen embert megzabolázni.

Zuvatni — Székelyf., Tsz. — ló vagy más jószág tolvaja után kutatni. Vö. Zsuvatni.

Zsuvatni — Székelyf., Tsz. — a m. zuvatni.

Ló szőre.

Aczélszürke — Hortobágy, MNy. VIII : 189. — fénylőszürke.

Agyagsárga — Pápa, Nyr. 32 : 293.

Alma — általánosan — a ló szőréről (színéről) almaalakú foltozott, a szürke színnel jár.

‡**Almahíme** — Schl. sz. j. — almahímű, scutellatus (lószín.). (Hím, hímes stb. a régi nyelvhasználatban színest, főként tarkát jelenthetett).

Almakék — Magyar Szó 1904: 143. — az almáskék. A nép bizonyos szürkét kéknek mond.

***Almapej** — J., Balatonmell. — ló szőre, ha a pejszőrön almanagyságú fényfoltok láthatók. ‡Firtos-Váralja, J. J.

***Alma-pettegetett szürke** — Tolnay, 1786. — lószín.

Almás — Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294.

Almásderes — *Puszta-Szanda, *Békés, Palóczság, Nyr. 32 : 294. — kerekded, sötétszürke árnyékolással. Szeged uo., Gyöngyös uo.

Almásfakó — Magyar Szó, 1904 : 143. — fakószőr, inkább fényfoltokkal.

Almásfekete — Gyöngyöshalász, Heves m., Nyr. 32 : 294. — (az alapszínnél sötétebb karikák, foltok vannak rajta). Hortobágy, MNy. VIII : 158., Bugacz, T. M. I.

Almáskék — a régiségben — 1577 : Kolozsvári glosszák, Nyr, 36 : 129., 262., Sz. F. B., Oklsz. 1556 : almas kek lowak. 1586 : Equi cerulei uulgo almaskek dicti. *Szürke ló, mikor a farán almaalakú világosabb foltok vannak.

Almáspej — Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295., Galambok, Zala m., Nyr. uo., Szeged uo., Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Hortobágy, MNy. VIII : 189. — inkább fényfoltok. Bugacz, T. M. I.

Almássárga — Szeged, Nyr. 32 : 295. — fényfoltos.

Almásszőrű — ‡Rava, J. M. — (szürke szőr között barna foltok). Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 294.

Almásszürke — országosan — ló szőre, ha a sötét szőrözet a fehér alapon almanagyságú körökben sorakozik. *Pusztaszentmiklós, Bihar; *Nagyszalonta; *Kiskunfélegyháza; *Nagyenyed; Pápa, Nyr. 32 : 293., öreg, fekete foltokkal czifrázott. Tata, Nyr. 32 : 294., Palóczság, uo. — ***Almásszürke** — Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295.; Szilágyság, uo.; Galambok, Zala m. uo.; Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., Nyr. 32 : 295.; Gyöngyös uo.; Gyöngyöshalász, Heves m., uo.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Hortobágy, MNy. VIII : 189.

***Almaszürke** — Tolnay, 1786 — ha az egész test, néha csak a far almaalakú idomokkal van jelölve. Az „Apfelschimmel" mása.

Aranyfakó — Magyar Szó, 1904 : 143. — tüzesebb szín.

***Aranypej** — Szeged — ló szőre. Tóth Mór „A Hét" XI. 5. p. 70., állítólag betyárszó. Orosipuszta, Peszér-Adacs, Pápa, Nyr. 32 : 293. Vö. Világospej. Magyar Szó, 1904 : 143.

Aranysárga — Pápa, Nyr. 32 : 293. — tüzes szín.

***Aranyszín** — Tolnay, 1786 — pejről : fényes, sötétsárga ló szőre, tulajdonképpen tajték- és kenderfarkú fakó.

Aranyszőrű — sok helyen — ló szőre, ha a szőrözet sárga és fényes, tüzes. Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293. ; Gyöngyös uo. — *Aranyszőrű fakó,* Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295.

Babos ló — a régiségben — tarka színt jelent. PPBod., equus maculosus. 1651 : Debreczen, Nyr. 22 : 518., vörösderes babos ló ; 1677 : uo., sárga babos ló. Gvadányi (Nyr. 35 : 119.). „Paripája szép volt, babos, mint a tigris" ; van babos ökör is.

Barna — ‡Firtos-Váralja J. J. ‡Rava J. M. Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295. ; Szilágyság, uo.; Gyöngyös, uo.

Barna deres ló — 1686, Debreczeni lvt. Széll F. — ha az alapszínbe fehér szőrök vegyülnek. Nyr. 22 : 518.

Barna — herélt kanfarú — Debreczen, jzők. 1695., T. S. Nyr. 32 : 158. — ló.

Barna — lószőr — Hortobágy, MNy. VIII : 189. — fényesbarna, feketés-, őz-, sötét-, szattyánbarna.

Barnapej — XVII. sz., Böszörmény, T. S., Nyr. 32 : 158. ; *Hortobágy, Nádudvar — barnába játszó sötétpej, „barnapej, szamárorrú" ; 1699 : Debreczen, uo., „barnapej görbe".

Barnasárga — Bugacz, T. M. I.

Barnatarka — Tardoskedd, Nyitra, Nyr. 32 : 294.

Bársonyfekete — J., Balatonmell. — ló szőre, sötét, fénytelen fekete.

Bogár — szőr, szurokfekete. Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 294. ; Szécsány, Nógrád m., Nyr. 32 : 294.

Bogárfekete — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295., Hortobágy, MNy. VIII : 158., Bugacz, T. M. I.

Bonta — a régiségben — tarka. 1709 : Debreczen, Nyr. 22 : 518., „barna kancza ló, a fara bonta". 1544 : Oklsz. „Az bonta louat". Gvadányi (Rontó Pál, Nyr. 35 : 113.) „barna bonta csíkót adott alám". (Thaly : Adalékok : II : 41. bunta disznó.)

Bontosláb fakó — Magyar Szó, 1904 : 143. — fakó ló, lába tarka.

Borzderes — Gyöngyös, Nyr. 32 : 294. — mint a borz elegyes szőrű.

***Csillag** — általánosan — kis fehér folt a ló homloka kellő közepén, kisebb a hókánál és a holdnál. *Nagyszalonta, *Kiskunfélegyháza, *Lengyeltóti, *Békés, *Nádudvar, *Csokonya, Kálmáncsa; Palóczság, Nyr. 32:294., Bugacz, T. M. I.

***Csillagos** — Puszta-Szanda, Kölesd, Tolna m., Nyr. 32:294.; Rava, J. M. — a csillag a homlok kellő közepén van.

***Csillagos fejű** — J. Balatonmell. — a ló, ha homlokán csillagszerű, kicsiny, fehér folt van.

***Csillagos kesely** — Bugacz-Monostor — keselylábú ló, homlokán csillag.

***Csókaszemű** — általánosan — a ló vagy marha, ha a szemcsillag, mint a csókamadáré, világos; előfordul a kutyánál is. 1678: Debreczen, T. S., Nyr. 32:158., „csókaszemű ló, felülülő felől szárlábú".

Czifra — nagyon tarka. Kölesd, Tolna m., Nyr. 32:294.; Szill-Sárkány, Sopron m. uo.; Felső-Segesd, Somogy m., uo.; Galambok, Zala m. uo.

Daru — Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32:293. — egyenletes kékesszürke, mint a darumadár tollazata.

***Daruszőrű** — szürke ló. XVII. sz., Böszörmény, Nyr. 32:158.; a daru színére emlékeztető szürke. Bugacz, T. M. I., Kevermes, Csanád m., Nyr. 32:294.; Szilágyság, uo.; Galambok, Zala m. uo.; Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., Nyr. 32:295.; Szeged uo.; Szécsány, Nógrád m., uo.; Gyöngyös, uo.; Szürnyeg, Nyr. 10:278.; Hortobágy, MNy. VIII:189.

Amott megyen egy kis lány
Korsót visz a vállán;
Utána megy kapitány
Daruszőrű paripán.
Népdal.

Darúszürke — Hortobágy, MNy. VIII:189. — a daru, Grus grus, színéhez hasonló. Bugacz, T. M. I.

Darvas — Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32:293. — a darumadár szine felé hajló.

Dejkó — Pálfa, Vas m. — piros ló, a *pejkó* változata, tüzes pejszín. Nyr. 25:576.

Deres — Oklsz. — 1610: „*Deres* szabású" csikó, Komárom, jk. Mint emberjelző már 1291-ben: „Gregorius dictus *Deres* = deres hajú. Kecskemét Bitangjegyzőkönyvében is megvan. Geleji Katona István szerint, Nyr. 35:116., deres = dérszőrű. Mint lószőr jelző megvan a cseh és tót nyelvben is. (Nyr. 17:300.) Kreszneríts szerint deres = equus coloris murini, azaz egérszürke. — **Deres** — *Bugaczmonostor, *Nagyszalonta, *H.-Hadház, *Puszta-Szanda, *Peszér-Adacs, *Kálmáncsa, *Nagyenyed, *Puszta-Angyalháza, *Békés, Kölesd, Tolna m., Nyr. 32:294., Palóczság, Nyr. 32:294.; Tardoskedd, Nyitra m., Nyr. 32:294.; Szill-Sárkány, Sopron m., uo. *Rava, J. M., Marosvásárhely, Nyr. 32:295.; Szilágy-

ság, uo.; Felső-Segesd, Somogy m., uo.; Galambok, Zala m., uo.; Kemenesalja, uo.; Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., Nyr. 32 : 295.; Székelyhíd, Nyr. 32 : 295.: Hódmezővásárhely, uo.; Szécsány, Nógrád m., Nyr. 32 : 294.; Gyöngyös, uo.; Gyöngyöshalász, Heves m., uo.; (sötétebb mint a szürke) Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Deres pej — Debreczen, jzők. 1639., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló; ha a pejszínbe fehér szőrök dérszerűen elegyednek.

Deres-pókos — Debreczen, jzők. 1693., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló = deresszőrű, pókoslábú ló.

Deres szőr — Hortobágyon, MNy. VIII : 189. — rozsdás-, sárga-, vas-, vércse-, veresderes. Ezenkívül pej-, feketederes (Magyar Szó, 1904 : 143.): mikor a szőrbe mint a dér fehér szőrök elegyednek.

Dinka — Magyar Szó, 1904 : 143. — pejszőr fajta.

Egérszőrű — országosan — a ló szőre, ha az egérre emlékeztető szürke. A régiségben XVII. század. Böszörmény, T. S., Nyr. 32 : 158.; Kecskemét, Bitangjegyzőkönyv.; *Bugacz-Monostor, *Orosi-puszta, *Puszta-Szanda, *Peszér-Adacs, *Kálmáncsa, Tata, Komárom m., Nyr. 32 : 294.; Szill-Sárkány, Sopron m., uo.; *Rava, J. M., Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 294.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Egérszőrű fakó — Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295.; Szeged, uo. — ha sárgás-szürke.

***Egérszőrű szíjhátú** — T. S., Nyr. 32 : 158. — ló. XVII. század, Böszörmény. L. Egérszőrű és Szíjhátú.

***Egérszürke** — Nagyenyed.

***Egészhód** = piszra, különben hold, Mándok, Szabolcs m. — ha a homlokról a fehér szőr az orrig terjed.

***Ezüstszín** — Tolnay, 1786 — czombú ló, ha a czombon ilyen a szőr színe, nem szabatos.

Ezüstszőrű — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 294.

Ezüstszürke — Magyar Szó, 1904 : 143.

Fakó — országosan — világos egyszínűen szürkéssárga. Ha a fark, sörény és üstök fehér, akkor *kenderfarkú fakó.* A régiségben, Oklsz.: gilvus, flavus. 1324: Eisdem fokow et andree. 1549: Harom fako lo. 1586: Equi cinerici coloris uulgo fako dicti. Tolnay, 1786. Megvan magyarból átvéve az északi szláv nyelvekben; tótban (Nyr. 17 : 301.). *Bugacz-Monostor, *Nádudvar, *Orosi-puszta, *Kiskunfélegyháza, *H.-Hadház, *Pta-Szanda, *Kálmáncsa, *Nagyenyed, Pápa, Nyr. 32 : 293., se piros, se sárga, Tata, uo.; Palóczság, Nyr. 32 : 294.; Tardoskedd, Nyitra m., uo.; Szill-Sárkány, Sopron m., uo.; *Firtos-Váralja, J. J.: *Rava, J. M.; Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295.; Marosvásárhely, uo.;

Szilágyság, uo.; Galambok, Zala m., uo.; Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., Nyr. 32 : 295.; Székelyhíd, uo.; Szeged, uo.; Hódmezővásárhely, uo.; Gyöngyös, uo.; Gyöngyöshalász, Heves m., uo.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Fakóbarna színű — Debreczen, jzők. 1639., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, sötétfakó.

Fakóderes — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 294.

Fakó, hódas — Debreczen, jzők. 1649., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, ha a homlokon a csillagnál nagyobb fehér folt = hold van.

Fakópej — *Pusztaszentmiklós, Bihar m., *Orosi-puszta, Hortobágy, MNy. VIII : 189.

Fakóspej — *Puszta-Angyalháza, Hortobágy, MNy. VIII : 189.

***Fakó-sültes** — Kecskemét — szőrű, ló színe. Bitangjegyzőkönyv, ha a szőr mintha perzselve volna.

Fakószőr — Hortobágyon, MNy. VIII : 189. — egérszőrű, fakó tarka, hamvasfakó, rozsdásfakó, sárgafakó, világosfakó. *Magyar Szó,* 1904 : 143., almás-, arany-, bontosláb-, egérszőrű-, szamárorrú-, szíjhátú-, zsemlyefakó, zöld ló, sültszőrű ló.

Fakó-tarka — Hortobágy, MNy. VIII : 189. — lószőr. Bugacz, T. M. I.

Fátyolfakó — *Bugacz-Monostor — szépen fehéresen feleresztve.

Fátyolsárga — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295. — sörénye és üstöke fehérbe játszó.

Fecskehasú — Hortobágy, MNy. VIII : 189. — fehérhasú pejszőrű ló, Bugacz, T. M. I., ha a has a többi testnél világosabb.

***Fehér** — Tolnay, 1786. — mint ló szőre. Kölesd, Tolna m., Nyr. 32 : 294.; Tardoskedd, Nyitra m., uo.; Szilágyság, uo.; Galambok, Zala m., uo.; Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., Nyr. 32 : 295.; Hódmezővásárhely, uo.; Szécsány, Nógrád m., uo.; Gyöngyös, uo.

Fehérszürke — *Lengyeltóti, Pápa, Nyr. 32 : 293.

‡**Fejér** — Schl. sz. j. — albus (lószőr) *Kálmáncsa, ‡Firtos-Váralja, J. J., Rava, J. M., Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295.

Fejér kék ló — 1643., Debreczen, Nyr. 22 : 519.; 1594 : Kecskemét — „fejér kék lovat bitangot adtak, hogy rajta járjon a bőrgyűjtő“, Nyr. 32 : 159., ha a fehér szürkés.

Fejér pej — Sz. F. B. — subalbus. Magyar Szó, 1904 : 143.

Fejér szepe kancza — Debreczen, jzők. 1685., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló; a szepe = szeplős, szeplősen foltos.

Fejér szepes — Böszörmény, XVII. század. T. S., Nyr. 22 : 158. — ló = fejér, apró, szeplőszerű foltokkal.

Fejér szeplős ló — Oklsz., 1610 : Komáromi jegyzőkönyv. Később *szepe,* rövidítve.

***Fejérszőke** — 1665., Debreczen — ló szőre. Z. L.

Fejérszürke herélt ló — 1691., Debreczen, Nyr. 22 : 519.

Fejér vércse — Debreczen, jzők., 1666., T. S., Nyr. 32 : 158. — kancza = világos, vércsemadárszínű.

Fekete-szőr — Hortobágy, MNy. VIII : 189., almás-, bogár-, nyári-, szennyesfekete (vagy kék ló). Magyar Szó, 1904 : 143.: holló-, sültszőrű fekete; barna, szennyes, *Bugacz-Monostor, *Nádudvar, *Orosi-puszta, *Puszta-Szanda, *Csokonya, *Kálmáncsa, *Hortobágy, *Mándok, Szabolcs, *Puszta-Angyalháza, Kölesd, Tolna m., Nyr. 32 : 294., Tata, Komárom m., Nyr. 32 : 294., Palóczság, uo., *Firtos-Váralja, J. J., Szilágyság, Nyr. 32 : 295., Felső-Segesd, Somogy m., uo., Galambok, Zala m., uo., Kemenesalja, uo., Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., uo., Székelyhíd, uo., Szeged, uo., Hódmezővásárhely, uo., Gyöngyös, uo., Szécsány, Nógrád m., uo., Balatonmell., Jankó. Schl. sz. j. ismeri.

Feketebarna — Oklsz. — 1607: Equus coloris subnigri vulgo fekete barna. Bugacz, T. M. I.

Fekete csillagos — Böszörmény, XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló = feketeszőrű, homlokán csillagfolt.

Feketecsonka — Debreczen, jzők. 1681., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, azaz feketeszőrű, hibás ló.

Feketederes — Magyar Szó 1904 : 143.

Fekete pisztra hódos — Böszörmény, XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, a melynek egész orra és homloka szélesen fehér.

Feketésbarna — Hortobágy, MNy. VIII : 158. — nagyon sötét barna.

Feketeszürke kancza gyermekló — Debreczen, jzők. 1671., T. S., Nyr. 32 : 158. — csikó.

Fényesbarna — Hortobágy, MNy. VIII : 158., Bugacz, T. M. I.

Festett fakó — II. Rákóczi György ménesében lószőr, M. G. Sz. 1895 : 53.

Festett tatár — II. Rákóczi György ménesében lószőr, M. G. Sz. 1895 : 53.

Flavus maculis nigris aspersus — Nagy Lénárd összeír. 1618., T. S., Nyr. 32 : 159. — ló: sárga, fekete foltokkal hintve; körülbelül tigrisló.

Gatyó — Beregszász, Nyr. 26 : 330.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. — a. m. gatyás, azaz fehérlábú ló, l. Szárlábú.

Gesztenye (szín) — *Mándok, Szabolcs, Nagy Lénárd 1618. évi összeírásában, T. S., Nyr. 32 : 159. — equus castanei coloris.

Gesztenyepej — Hortobágy, MNy. VIII : 189.

Gesztenyeszín-pej — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 294.

Hamvas fakó — Hortobágy, MNy. VIII : 189. — lószőr. Bugacz, T. M. I.

Héja vércse veres — Böszörmény, XVII. sz., T. S., Nyr. 32: 158. — ló, vércseszőrű fakó.

***Hermelin pej** (?) — Szeged — ló szőre. Tóth Mór „A Hét“ XI. 5. p. 70. állítólag betyárszó. A hermelin télen fehér, tehát nem pej, nyáron inkább hajlik a pejre. Nem szabatos.

Hímes — ált. — tarkázott ló. S. I. (Kreszn.) equus discolor. Somogy, Nyr. 3 : 141.

***Hód** — hold, Mándok, Szabolcs m. — hókánál. Nagyobb fehérség a homlokon.

Hódas csóka szemű — Debreczen, jzők. 1696, T. S., Nyr. 32 : 158. — kancza = holdas homlokú és csókaszemű.

Hódas deres herélt — Debreczen, jzők. 1665, T. S., Nyr. 32: 158. — ló = homlokán hóka, azaz hold van.

Hódas pejló — Debreczen, jzők. 1666, T. S., Nyr. 32 : 158. — „az hátulsó lába a csütben fejér“ = pejszínű, homlokán fehérholdas ló, lába kesely.

***Hódos** — 1667, Debreczen — pej kancza, *hódos,* azaz holdas homlokjegygyel. 1732 Debreczen: „hódos mind homloka, mind a két hátulsó és egy első lába“. Itt tehát *kese* helyett szerepel. 1685 — Debreczen, Nyr. 22 : 519. — hódos fejű kancza ló. 1708: fekete hódos ló, szár lábú. 1708: Szeg kancza ló, hódos. Vö. orrig hódos. Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295., *Nagyenyed.

Hóka — már a régiségben is — közepes fehér folt a ló homlokán; nagyobb a csillagnál. Hont m., Nyr. 14 : 575., Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293. Megkülönböztetendő a holdastól, a mi foltot jelent. Marosvásárhely, uo., Gyöngyös, uo., *Puszta-Szent-Miklós, *Lengyeltóti. — **Hóka** — l. Lisza is. Szeged, Nyr. 32 : 295., homlokán nagyobb fehér csillag. Palóczság, Nyr. 32 : 294., homlokán hosszúkás fehér folt. *Puszta-Szanda, *Csokonya, *Kálmáncsa, *Hortobágy, Bugacz, T. M. I., Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333., Gyöngyöshalász, Heves m., Nyr. 32 : 294. — **Hóka** — a régiségben — 1808: Sándor I., 1784: Szabó V., Nyr. 35 : 121.

***Hókakesely** — Bugacz-Monostor — azaz: fehér folt a homlokon, fehérség a csüdben.

Hókaorrú — J., Balatonmell. — a ló, ha orrán a fehérség kisterjedelmű. Vö. *Sarcsaorrú.*

Hókás — hókajegyű homlok. *Puszta-Angyalháza.

Hold — sok helyen — nagyobb fehér folt a sötétszínű ló homlokán; nagyobb a csillagnál, kisebb a lámpásnál vagy pisztránál. L. Holdas.

Holdas — a ló, ha homlokán hold van. A régiségben 1532 — Oklsz. — Duos equos Rhedales, vnum Rudas, alterum Kys Kek Holdws. 1609 — Komárom, jegyz., Oklsz. — Fekete vércseszerű holdas. Vö. hódos. 1708 Debreczen — Nyr. 22: 519. — egy sárga herélt ló, hom-

loka az orráig = holdos ez már piszra.

Holló — fekete, fényes. Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293.

***Hollófekete** — Szeged — ló szőre. Tóth Mór: „A Hét“ XI. 5. p. 70. állítólag betyárszó. *Nagy-Enyed, Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295., Marosvásárhely, uo.

Hópej — Sztripszky (?). Lószőr.

Hőke — Nyr. 35 : 121. — „kese vagy sárgás fehér szinbe vegyült fejű ló, ökör, tehén“.

***Hwsti** — Schl. sz. j. — üsti, varius (lószőr).

Izabella — Pápa, Nyr. 32 : 293. — sötétes fakó. Nem népies.

Kapczás — Hortobágy, MNy. VIII : 189. — a ló, ha kapczájában kesely. Bugacz, T. M. I.

Kék — sokszorosan és különösen a régiségben — jószág színéről : 1435 : „Paruum equum kek vocatum“, Oklsz.; 1495: „Equum keek“; 1685: „ket ökre, egyik keek“; 1532 — Oklsz. — „Duos equos Rhedales, vnum Rudas, alterum Kys Kek Holdws“; itt kék alatt fehéret kell érteni. 1638 Debreczen — Nyr. 22 : 519. — kék kancza; 1594 Kecskemét — Nyr. 32 : 159. — kék kabla. 1618 Nagy Lénárd összeírása: „Equus coerulei coloris“, Nyr. 32 : 159.

Kék ló — Oklsz. — 1594: „Hat szekeres kek ló“, azaz: kékesszürke s általában szürkeszőrű. Hortobágyon Túri Mészáros szerint — MNy. VIII : 189. — szennyes fekete vagy kék ló.

Kékpej — Oklsz. — lóról, 1337: „Equum kykpeg, colore“; 1345: „Vnum equum kekpeg coloris“; 1422: „Equum nostrum kekpegh kolore“. (Vö. Munkácsi: Árja és kauk. elemek 1 : 517.) Szabolcs m. — Nyr. 6 : 124. — kékpej = sötétpej.

Kékszürke — Debreczen, jzők. 1639., T. S., Nyr. 32 : 158.; 1640., Debreczen, Nyr. 22 : 519. — ló, azaz kékesszürke.

***Kenderfarkú fakó** — Orosi-puszta — egyszínűen szürkés-sárga ló, amelynek farka, sörénye és üstöke fehér, mint a kender.

***Kenderfarkú vércse** — 1670 Debreczen, Nyr. 22 : 519. — „az másik ló *kenderfarkú vércse*“ azaz veresesfakó, mikor a farka, sörénye, üstöke fehérszőrű (Munkácsy Mihály a honfoglalás képén Lehel vezért kenderfarkú vércse lóra ültette).

***Kese** — leginkább lovaknál — ha a ló színe sötét s a láb csüdben fehér, innen keselábú. Fontos jegy a tulajdon bizonyítására. Tata, Komárom m., Nyr. 32 : 294., Tardoskedd, Nyitra m., uo., Felső-Segesd, Somogy m., uo., Paloczság, uo. Legalább 2 lábaszára a pata fölött fehér (ez már *szár*). Kölesd, Tolna m., uo. Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293., lábán v. fején fehér folt. *Nagyszalonta, *Nádudvar, *Kiskunfélegyháza, *Csokonya, *Puszta-Angyalháza, *Puszta-Szent-Miklós, *Kálmáncsa,

Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. 1240 óta — Oklsz. — gyakori személynév.

***Kesecsillag** — Lengyeltóti — a ló fehér homlokjegye, ha szakadozott, vagy: homlokon csillag, lábcsüdben fehérség.

Kese - hóka — Tardoskedd, Nyitra m., Nyr. 32 : 294. — keselábú, homlokán fehérfoltos ló.

Kesej — szerte — a kese így is.

Keselábú — J., Balatonmell. — a ló, ha sötét szőr mellett lába a csüd táján fehér. Tata, Nyr. 32 : 294. *Puszta-Angyalháza.

***Kesely** — Kecskemét — a ló lába, ha a szín sötét, a láb a bokában fehér. Bitangjegyzőkönyv. *Nagy-Enyed, Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295., Szilágyság, uo., Gyöngyöshalász, Heves m., uo., Szeged, uo., Nyr. 32 : 294., tévedésen alapul. Bugacz, T. M. I. — ***Kesely** — Békés — regula:

Egy lábon kesely: vedd meg;
Két lábon kesely: ne vedd meg;
Három lábon kesely: nézd meg;
Négy lábon kesely: b . szd meg.

*Békés, az orron ha bőrfolt, a lábon térdig. A régiségben 1495 körül: Equus kesel magnus. Oklsz.

Keselyedik — Tisza-Süly, Nyr. 25 : 432. — „a repcze keselyedik" = érik a féloldala.

Keselylábú — bokában fehér. *Puszta-Szanda, Hortobágy, MNy. VIII : 189.

Kesely szőr — Hortobágyon, MNy. VIII : 189. — hódas, kapczás, keselylábú, szárcsaorrú. Magyar Szó 1904 : 143., ezenfelül hóka, hodos, tarka. Nem szabatos meghatározások.

Kesi fusz — Apatin, Nyr. 24 : 579. — németesen a keselyláb.

***Kevertszőrű** — Tolnay, 1786 — nem egyszínű, tarka.

Kormossárga — Hortobágy, MNy. VIII : 189. — *különösen ha lábai feketével vannak futtatva.

***Lámpás** — Békés — fehérség, mely a sötét ló orrán és homlokán van elterjedve. L. Pisztra. *Nádudvar, *Puszta-Szanda, *Nagy-Enyed, ‡Rava, Udvarhely m., J. M.

***Legyes** — országosan — ló szőre, ha a szőrözet, fehéres alapot alkotva, úgy van hintve apró, sötét petytyekkel, mintha legyek szállották volna meg.

Legyesszürke — l. Legyes. *Kiskunfélegyháza.

***Légyszürke** — Tolnay, 1786 — a népies „legyes". *Nagy-Enyed.

Lilaszín — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295. — nem népies.

‡**Lísza** — Szlavónia, Nyr. 23 : 358. — olyan ló, melynek homlokán fehér folt van; másutt hóka.

Májsárga — Hortobágy, MNy. VIII : 189.

Mëggyszínű — Tardoskedd, Nyitra m., Nyr. 32 : 294.

*__Megypej__ — Szeged — ló szőre. Tóth Mór: „A Hét“, XI. 5. p. 70 állítólag betyárszó; sötétpiros. *_Megygypej_, Puszta-Szent-Miklós, Bihar m., *Nagy-Szalonta, *Peszér-Adacs, *_Megypej_, Nagy-Enyed, *_Megygypej_, Hortobágy, *Békés, Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 294., Pápa, Nyr. 32 : 293.

__Mézszürke__ — *Puszta-Szent-Miklós, Bihar m., *_Mézesszürke-legyes_, Nagy-Enyed, _Mézszürke_, Pápa, Nyr. 32 : 293., világos.

__Mocskos__ — Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294., bizonytalan szennyes szőr.

__Mocskospej__ — l. Mocskos. *Orosi-puszta.

__Mocskosszőrű__ — Böszörmény, XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 158., ló; bizonytalan sötét, kevert szőrű.

__Mogyoró-pei ló__ — S. J., Kr. II. 55. — almás-pei ló: _Equus spadiceus, scutulatus._ *_Mogyorópej_, Orosi-puszta, Bugacz, T. M. I., szőre a mogyoró piruló héjára emlékeztet.

__Möggypej__ — Bugacz, T. M. I.

*__Murga__ — Hétfalu, Tatrang, Brassó m., Mtsz. — pej. Oláh elem.

__Nyári barna__ — Szilágyság, Nyr. 32 : 295. Mikor a téli szőre levedlett.

__Nyári fekete__ — XVII. sz., Böszörmény, Nyr. 32 : 158. — az a változat, melynek bozontosabb téli szőrözete vörhenyes, a nyári síma, fényes fekete. *Puszta-Szent-Miklós, Bihar m., Hortobágy, MNy. VIII : 189. (v. sültszőrű). Bugacz, T. M. I.

__Nyirfa__ — Udvarhely m., Nyr. 6 : 272. — rossz fehér ló; fehérsége a nyirfa kérgére emlékeztet.

__Ómás__ (almás) — Felső-Segesd, Somogy m., Nyr. 32 : 293.

__Ómáspej__ — l. Almáspej. *Lelle, Somogy m.

*__Orrig hódos__ — 1737, Debreczen, Tan. jzők. — ha a lónál a fehér homlokjegy, a hold, az orrig vonul le. Másképpen piszra-, lámpás- és szárcsajegy.

__Őzbarna__ — Hortobágy, MNy. VIII : 189. — Bugacz, T. M. I.

__Őzpej__ — Hortobágy, MNy. VIII : 189.

__Patkányszőrű szijhátú ló__ — 1650, Debreczen, Nyr. 22 : 520. (Szürke, szamárjegyű, t. i. a szamár háta közepén fut a sötét csíkszíj.)

__Peg (Pey)__ — Oklsz., Coloris maculosi — 1296: Quendam equum alma hymu _peeg_ coloris. 1323: Unum palefridum _pey_ coloris in civitate nitriensi de Iwanka videlicet sive nitriensi octo marcis precio comparaverat, alium vero _peeg_ coloris valentem ultra decem marcas. Anjou Okm. II. 63. 1324: Vnum _ecum peg_ coloris. 1335: Vnum equum ipsius Nicolai _peg_ coloris. 1346: Vnum equum _pegh_ coloris. 1357: Unum equum suum _peg_ coloris. Anjou Okm. VI. 631. 1403: Vnum equum _pegh_ coloris. 1444: Duos equuos

bonos wlgo *peyg* simul cum magno equo similiter peg. Szamota szerint az ószlovén *pjeg* = tarka. L. Pej. *Szamota tévedett, mert a pej kizárja a tarkaságot; az a lónál alapszín.

Pej — országosan — vörösbarna, sok fokozatban, mint: Tüzespej, Sötétpej, Pirospej. — **Pej** — Hortobágy, MNy. VIII : 189. — Almáspej, Világospej, Pirospej, Fakópej, Fakóspej, Mogyorópej, Szattyánpej, Fecskehasú, Setétpej, Nyári fekete- vagy Sültszőrű, Szegpej, Meggypej, Őzpej, Gesztenyepej. Magyar Szó, 1904 : 143. arany-, fejér-, vércse-, fecskehasú, piros, dinka, tulipiros. — ‡**Pej** — Schl. sz. j. — subalbus (lószín), a latin nem találó. *Kiskunfélegyháza. *Hajduhadház. *Peszéradacs. *Kálmáncsa. *Nagyenyed. *Pusztaangyalháza. Kölesd, Tolna m., Nyr. 32 : 294. Tata, Komárom m., uo. Palóczság, uo. Tardoskedd, Nyitra m., uo. — **Pej** — Szillsárkány, Sopron m., Nyr. 32:293. ‡Firtos-Váralja, J. J. ‡Rava, J. M. Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 294. Marosvásárhely, uo. Felsősegesd, Somogy m., uo. Galambok, Zala m., uo. Kemenesalja, uo. Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., uo. — **Pej** — Székelyhíd, Nyr. 32 : 295. Hódmezővásárhely, uo. Szécsány, Nógrád m., uo. Gyöngyös, uo. Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. A régiségben, 1290, Oklsz., Equum meum pey coloris. Azóta gyakran. 1577, Kolozsv. glossz. Nyr. 36 : 366., peÿ, uerhenie zinw. Erdélyi érczhegység móczainál. Nyr. 34 : 313., peĭ. (Vö. Kropf, Nyr. 30 : 298.)

Pejderes — ha a szőre fehérrel elegyes. *Békés.

Pejkék — Debreczen, jzők. 1639, T. S., Nyr. 32 : 158. — ló.

Pejkó — zsolnai tót, Nyr. 26 : 423.; Kemenesalja, Nyr. 32 : 293. — Pejkó, tótul kis pejló, vagy a pejló beczéző elnevezése, a tót azonban nyilván a magyarból vette. H. O. (Vö. Halász I., Nyr. 17 : 495.) Arany János Toldi lovát *Pejkó*nak nevezte el, noha a név a kicsinyítővel tótos.

Pejszőrű — 1300, Nyr. 8 : 551. — Equus *verus-pei-zer* coloris, talán *verespej.*

Pettyes — ha apró sötét pontokkal tarka. ‡Rava, J. M.

Pettyesszürke — *Csokonya (szepe).

Pintinó — tatrangi csángó, Nyr. 11 : 523.; *Pintinok,* Hétfalu, Nyr. 23 : 485. — a keselylábú ló. Oláhban *pintenog,* Lexicon Budense, equus habens pedem albo sparsum.

Piros — J., Balatonmellék — ló szőre. L. Pirospej. Tata, Komárom m., Nyr. 32 : 294. Tardoskedd, Nyitra m., uo. ‡Firtos-Váralja J. J. Galambok, Zala m. Nyr. 32 : 293. Magyar Szó, 1904 : 143. Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Piros pej — Böszörmény, XVII. sz.; T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, néhol ma is az és Tüzespej. *Pusztaszentmiklós, Bihar m., *Orosi-puszta.

*Hortobágy. *Mándok, Szabolcs m. *Pusztaangyalháza. *Rava, J. M. Bugacz T. M. I. Hortobágy, MNy. VIII : 189. *Kecskemét, Bitangjegyzőkönyv.

Pirospej hóddal pisztra — Böszörmény XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 158. — homlokán külön folt, a hold; az orr végig külön fehér = *pisztra* vagy piszra; egyébként a szőr pirospej.

Pirossárga — Böszörmény, XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, már nem sárga és még nem pej.

Piszkosszürke — Magyar Szó, 1904 : 143.— fehér szőrfajta.

Piszra — l. Pisztra. *Pusztaszentmiklós. *Nagyszalonta. *Hortobágy. Hortobágy, MNy. VIII : 189. A régiségben 1709, Debreczen, Nyr. 22 : 520., „fejér herélt lovát, az orra sárga, szeplős, piszra“.

***Pisztra** — a régiségben — lóról, ha orra szélesen és végig fehér; most *Piszra*.

***Pisztrángszürke** — Tolnay, 1786 — „átallyában fehér és itt amott apró barna és szegletes pettegetésekkel hintve“. Pápa, Nyr. 32 : 293., kékes.

Ráró v. seregélyszürke — Magyar Szó 1904 : 143. — fekete, fehér petytyekkel, mint a seregélymadár.

Rigószőrű — Hortobágy, MNy. VIII : 189., Bugacz, T. M. I. L. Rigószürke.

Rigószürke — Magyar Szó, 1904 : 143. — bizonytalan.

***Roh** — a régiségben — l. a mai Sötétpej. Schl. sz. j., Sz. F. B., PPBod. szerint subniger. Oklsz. 1290. Equum meum *Roh* coloris. 1335: *roh* stb. 1501: Unum equum nigrum wlgo *Roh* vocatum. 1545, 1549: *roh* porozka. 1544, 1556: *roh* lo. *Rohzar*, 1364, Nyr. 8 : 551., tres equos videlicet *peg* coloris et *rohzar* coloris.

Rojba — Tatrang, Brassó m., Nyr. 23 : 488, 2 : 524. — pirospej; oláh elem.

***Róka** — Tolnay, 1786 — lószín; germanizmus „Fuchs“; a magyarban egyenlőértékű a *sárga*. Kölesd, Tolna m., Nyr. 32 : 294.

Rozsdásderes — Hortobágy, MNy. VIII : 189. Bugacz, T. M. I.

Rozsdásfakó — Hortobágy, MNy. VIII : 189. Bugacz, T. M. I.

Rozsdavërës — Gyöngyöshalász, Heves m., Nyr. 32 : 294.

Sajla? — Szillsárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293.

Sajó — Szillsárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293. — bizonytalan, inkább név.

Sár — a régiségben — sárga. (Az aranyról: sárarany.) 1332, Oklsz.: Equum *sar* coloris. 1484: Saar. 1504: Sar.

Sárczaorrú — J., Balatonmellék — a ló, ha sötétszínű, orrán olyan, a bőrtől eredő fehérséggel, a milyen a szárcsa, Fulica atra, fehér „holdja“. Vö. Hókaorrú. Vö. szárcsaorrú.

Sárga — szőr. Hortobágyon, MNy. VIII : 189. Világos-, setét-, veres-, máj-, szeg-, kormossárga; továbbá

Magyar Szó, 1904 : 143., arany-, almás-, szögsárga; *Bugaczmonostor, *Nádudvar, *Lengyeltóti, *Selle, Somogy m., *Kiskunfélegyháza, *Pusztaszanda, *Csokonya, *Kálmáncsa, *Hortobágy, *Mándok, Szabolcs m.; *Pusztaangyalháza, Kölesd, Tolna m., Nyr. 32 : 294., Palóczság, uo., Tardoskedd, Nyitra m., uo., *Firtos-Váralja, J. J., *Rava, J. M., Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295., Marosvásárhely, uo., Szilágyság, u. o., Galambok, Zala m., uo.; Kemenesalja, Nyr. 32 : 293., Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., uo., Székelyhíd, uo., Hódmezővásárhely, uo., Gyöngyös, uo., Szécsány, Nógrád m., uo., Gyöngyöshalász, Heves m., uo., Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. *Balatonmellék; a régiségben 1479: — Oklsz. — Vnum equum Zewgh — szög, alium equum coloris crocei *sarga.* Kecskemét, Bitangjegyzőkönyv.

Sárga, babos — Debreczen, jzők. 1667., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, sárga foltok fehér alapon.

Sárga, deres — Hortobágy, MNy. VIII : 189. Bugacz, T. M. I.

Sárga, fakó — Debreczen, jzők. 1639, T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, sárgába húzó fakó szőr. Hortobágy, MNy. VIII : 189. Bugacz, T. M. I.

Sárga, hódas kancza — Debreczen, jzők. 1666, T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, ha homlokán hold van.

Sárga, hóka — Böszörmény, XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló = sárga ló, homlokán fehér hókafolt.

Sárga, kenderfarkú — l. Kenderfarkú fakó. *Bugaczmonostor.

Sárga, kese — (a lábán). *Mándok, Szabolcs m.

Sárga, pej — Debreczen, 1642, Nyr. 20 : 520. — sárgás pejló.

Sárszegló — Schl. sz. j. — a mai szögsárga (Nyr. 28 : 459.).

***Selem** — Tolnay, 1786 — selyem; a lószőrről.

Seregélyszőrű szürke — 1692, Debreczen, Nyr. 22 : 520. — kancza: sötét alapon fehérpetytyes, mint a seregély.

Seregélyszürke — Böszörmény, XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, l. Seregélyszőrű szürke. Tóth Mór „A Hét“ XI. 5. p. 70., állítólag betyárszín. *Kálmáncsa, Pápa, Nyr. 32 : 239., apró feketefoltos, Galambok, Zala m., uo., Magyar Szó, 1904 : 143. szerint vagy ráró.

Seregeszőrű — Hortobágy, MNy. VIII : 189., Bugacz, T. M. I. — seregélyszürke, tulajdonképpen seregélyszínű és tarka.

***Seregeszürke** — Alföld, de egyebütt is — ló szőre, ha sötét alapon aprón fehérfoltos, mint a seregélymadár. *Lengyeltóti, Hortobágy, MNy. VIII : 189.; Bugacz, T. M. I. L. Seregélyszőrű.

Seregíszürke — *Nádudvar — azaz seregélyszürke.

***Setétpej** — Kecskemét — lószőr. Bitangjegyzőkönyv. *Mándok, Szabolcs m., Hortobágy. MNy. VIII: 189. *Sëtítpej,* Tardoskedd, Nyitra m., Nyr. 32 : 294.

Setétsárga — Hortobágy, MNy. VIII : 189.

Setétszürke — Hortobágy, MNy. VIII : 189.

Solymár — bizonytalan. Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293.

Sólyom — bizonytalan. Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293.

Sötétbarna — Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295. ; Hortobágy, MNy. VIII : 189.

Sötétderes — Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295.

Sötétfakó — Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295. ; Szeged, uo.

Sötétkék — Oklsz. — 1504 : Habeo duos equos vnum Setethkek alterum vero Verespey. Sötétszürke.

***Sötétpej** — *Bugacz-Monostor, *Pusztaszentmiklós, Bihar m., *Orosi-puszta, *Lengyeltóti *Lelle, Somogy m., *Puszta-Szanda, *Peszér-Adacs, *Csokonya, *Kálmáncsa, *Békés, Pápa, Nyr. 32 : 293. Vö. Megygypej. *Lengyeltóti, *Rava, J. M., Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 294. ; Marosvásárhely, uo. ; Szilágyság, uo. ; Szeged, uo. ; Gyöngyös, uo.

Sötétsárga — *Csokonya, Lengyeltóti ; *Sötítsárga,* Pápa, Nyr. 32 : 293. ; *Sötétsárga,* Marosvásárhely, uo. ; Szeged uo.

Sötétszürke — *Lengyeltóti, Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295. ; Szeged, uo.

***Sültszőrű** — Kecskemét és máshol — kétféle : 1. Mikor a ló szőre a naptól kifakul, a szín bizonytalan, „homályos“. 2. Ha a ló a rossz legelő miatt nem bírta lehányni a szőrt s az kifakult = „rásült a szőr“. Bugacz-Monostor, Hortobágy, MNy. VIII : 189. (v. nyári fekete).

Sütétderes — Bugacz, T. M. I.

Sütétpej — Bugacz, T. M. I. — másfelé sültszőrű.

Sütétsárga — Bugacz, T. M. I.

Szálkék — Nyr. 28 : 567. — a. m. aczélkék, azaz aczélszürke, kékbejátszó, sötétszín.

***Szállábú** — 1709, Debreczen — l. Szárlábú. Z. L. Vékonyczombú láb. Kupa Á.

Szamárorrú fakó — Magyar Szó, 1904 : 143.

Szár — a régiségben — Térdig, vagy még azon felül is kesely v. kese. Kupa. 1357 : zar coloris, Oklsz. 1479 : Zaar. 1689 : Debreczen, Nyr. 20 : 520. ; hátulsó lába bokába *szár* = kese. 1700 : Nyr. 32 : 158. ; bal lába *szár*. 1708 : Nyr. 22 : 520. ; lába *szár*. Nem éles megkülönböztetés, mert fehérség a bokában = kese, ezen felül nyomulva = szár.

Szárcsa — Kölesd, Tolna m., Nyr. 32 : 294. — a melyiknek az orra végig fehér, mint a szárcsamadár homloka.

Szárcsakesely — *Bugacz-Monostor — lójegy, ha a homlokán és a csűdben = bokában fehér.

Szárcsaorrú — vö. Sárczaorrú. *Kiskunfélegyháza, ha a fehérség a bőrben is van. Magyar Szó, 1904. 143. Hortobágy, MNy. VIII : 189, Bugacz, T. M. I. A szárcsa Somogyszerte: *sárcza*, mert a sarakon, sárosfenekű vizeken él: ez a forma magyarabb.

Szárcsi — szárcsa. Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295.

***Szárlábú** — 1678, 1798, 1737, Debreczen — „ló, herélt, mind a négy lábára szárlábú"; Kupa szerint: mind a négy lábára térdig s azon felül kesely = kese. 1678: Debreczen, Nyr. 32 : 158., csókaszemű ló, felülülő felől *szár*lábú. 1685: uo. 22 : 521., *szár*lábú, hódosfejű kancza. 1708: uo., fekete hódos, *szár*lábú. 1699: uo., 32 : 158., hátuljára *szár*lábú ló, mind a négy lábára barkörmű.

Szarvasfakó — Böszörmény, XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, ha színe a szarvaséra hasonlít, rőt.

Szattyán — világos fakószínű, mint a szattyánbőr. *Kisujszállás.

Szattyánbarna — Hortobágy, MNy. VIII : 189. — Bugacz, T. M. I.

Szattyánhasú — Hódmezővásárhely — ha a háta pej v. sárga, a hasa alja pedig halványszürke, v. szattyánfehér v. világos bőrszín; ha minden tagját ilyen szőr takarja, akkor *szattyánszőrű*. Nyr. 32 : 294.

***Szattyánpej** — Szeged — ló szőre. Tóth Mór „A Hét" XI. V. p. 70., állítólag betyárszó. *Orosi-puszta. Hortobágy, MNy. VIII. 189. Bugacz, T. M. I.

Szattyánsárga — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295.

Szattyánszőrű — Hódmezővásárhely. L. Szattyánhasú.

Szeg — 1680, Debreczen, Nyr. 32 : 160., 1688, Debreczen, Nyr. 22 : 521. — *szeg*, herélt ló. 1708: uo., *szeg*, kancza ló, hódos, egyik lába hólyagos. 1301—1321: Nyr. 7 : 79., *zeg*. Egyértelmű a szög-színűvel; körülbelül gesztenyeszínű.

Szege — Hortobágy, MNy. VIII : 189. — *szeg*.

Szeges — szürke — Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293.

Szegpej — Hortobágy, MNy. VIII : 189.

Szegsárga — Böszörmény, XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, sötétsárga, pejre hajló szín. 1686: Debreczen, Nyr. 22 : 521., szegsárga. *Kecskemét, Bitangjkönyv. *Puszta-Szent-Miklós, Bihar m., *Orosi-puszta, Hortobágy, MNy. VIII : 189., Bugacz, T. M. I.

Szennyes — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295. — (piszkossárga).

Szennyesfekete — Hortobágy, MNy. VIII : 189. — Bugacz, T. M. I.

Szénsárga — képtelenség, de bomondták. *Bugacz-Monostor.

***Szepe** — már a régiségben is — *szeplős*, lóról ha az emberi

arcz szeplőjéhez hasonló apró foltocskák tarkítják szőrét. Debreczen, 1730: „szepefejű, szürke farú, fekete zsinórforma jegyű“. 1685: Debreczen, Nyr. 20:521.; szepe, herélt ló. 1690: uo.; szepe vércse, fakó ló. *Orosi-puszta, *Nagyszalonta, Bugacz, T. M. I. A szeplős lányok gúnyneve „szepi“.

Szepe szürke — Böszörmény, XVII. század. T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, szürke szőrön szeplők. *Nádudvar, *Pusztaszentmiklós, Bihar. m. *Békés.

***Szeplős** — 1667, Debreczen — ló szőre, mikor világos alapon apró, barnás foltok — szeplők — tarkítják. L. Szepe. *Kiskunfélegyháza. 1517: Oklsz. Equum meum coloris *seplws*. 1670: *Szeplős* herélt ló, Debreczen, Nyr. 22:521. 1671: uo. 32:158.; szeplős kancza. 1691: Oklsz. *szeplős* szürke balogkörmű ló.

Szeplőszürke — Hortobágy, MNy. VIII: 189., Bugacz, T. M. I. — l. Szepeszürke.

***Szerecsenfejű** — Tolnay, 1786 — az a szürke ló, melynek feje sötétszínű.

Szíjhátú — általánosan — leginkább lóról, ha a hátán végig sötét csík vonul, mint a szamárnál. Szamárjegy is. A régiségben: 1393 — Oklsz. — Duos equos vnum videlicet Zyuhatowzo coloris; 1650 Debreczen, Nyr. 20 : 521.; 1678 uo. 32 : 158.; 1724 Kecskemét, uo. 32 : 159. szíjhátú fakó; XVII. sz. Böszörmény, 1708 Debreczen, Nyr. 32 : 158., 22 : 521. *szíjhátú* piros pej; XVII. sz. Böszörmény, Nyr. 32 : 158. *szíjhátú* fakó hódas. Vö. Varjúfakó.

Sző — Oklsz. — flavus, subalbus. 1290: Equum meum *zeu* coloris. 1299: Equi *zeu* coloris, Hazai Okmt. VIII : 390. 1314: Equam quandam *zeu* coloris. 1321: Vnum equum *zug* coloris et alium *zew* coloris. 1334: De quatuor equaciis indomitis duas vnam *Zug* coloris et aliam *Zeu* stb. 1370 körül: Equum *zeu* dictum. 1373: Vnum equum emissarium *zeu* coloris centum florenos valentem. 1381: Vnum equum *zeu* coloris. 1393: Duos equos vnum videlicet Zyuhatowzo (szíjhátú) coloris et alium *zugh* nominatum. 1460: Lego vnum equum *zew* vocatum. 1479: Vnum valde bonum equum *zew* coloris. Schl. sz. j. *zw* = marnulus, Szamota szerint morellus = subfuscus.

Szög — általánosan — körülbelül gesztenyeszínű. A régiségben: Oklsz. 1290: *zug*; 1303; *zeg*; 1314: *zug*; 1317; *zugh*; 1479: *Zewgh*. Zrinyi alatt szög ló van (Nyr. 35 : 121.).

Szögsárga — *Bugacz-Monostor, Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295. (sötétsárga), Hódmezővásárhely, uo., világos és sötétsárga közötti sárgásbarna, barnasárga. A régiségben: 1686 Debreczen, Nyr. 22 : 521.: szegsárga kancza. L. Sző és Szög.

Szögszár — a régiségben — ? 1301—1321 — Nyr. 8 : 79. — equus *zukzaar* coloris; 1311 —

Oklsz. — *zuk zaar*; 1336: *Zugzar*; 1373: *Zugzar*. Vö. Szőszár.

Szőjke — Nagy Lénárd 1618. évi összeírása, Nyr. 32 : 159. — szőke.

Szőke — a régiségben — a fakó szín árnyalata. 1639 Debreczen — Nyr. 32 : 158. — *szőke* csődör; 1666 — uo. — *szőke* kónyaszabású kancza; Oklsz. 1618: Equus coloris szöjke 159.

Szőszár — a régiségben — talán szögszár. 1347: Equum suum zewzar coloris; 1479: equum Zewzaar (Oklsz.).

***Szürke** —országosan – ló színe, ha a szőrözet fehér-fekete vegyes, úgy hogy az összhatás szürke. *Bugacz-Monostor, *Lengyeltóti, *Lelle, Somogy m., *Kiskunfélegyháza, *Nagy-Enyed, *Pusztaangyalháza, Kölesd, Tolna m., Nyr. 32:294. — ***Szürke** —Kecskemét—ló szőre. Bitangjegyzőkönyv, Palóczság, Nyr. 32 : 294., Tardoskedd, Nyitra, uo., Szill-Sárkány, Sopron m., uo., ‡Firtos-Váralja, J. J., ‡Rava, J. M., Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 294., Marosvásárhely, uo., Felső-Segesd, Somogy m., uo., Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293., Kemenesalja, uo., Székelyhíd, uo., Szeged, uo., Hódmezővásárhely, uo., Szécsány, Nógrád m., uo., Gyöngyös, uo., Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. A tótban: sirko, sivko (magyar elem; Nyr. 18 : 498.).

Szürke-szőr — Hortobágy, MNy. VIII : 189. — aczél-, almás-, daru-, serege-, setét-, szeplő-, tej-, vércse-szürke.

Szürkefehér — *Mándok, Szabolcs m.

Szürkekék — 1594, Kecskemét, Nyr. 32 : 159., 1667, Debreczen, uo. 32 : 158.

***Tajték** — Lelle, Somogy m. — világos fakószőrű, fekete farkú, sörényű és üstökű ló, a lábvégek kormosok, l. Varjú, Fakó.

Tar — 1432, Oklsz. — Duos equos nostros *Taar* coloris, úgy látszik *tarka* helyett. (Egyébként a *tar* kopaszságot jelent.)

Tarfakó — 1557, Oklsz. — Vnum equum tarfakó.

Tarka — mikor a foltok más alapszínen fehérek és nagyok. *Bugacz-Monostor, Pápa, Nyr. 32 : 293., pej meg fehér, Palóczság, uo., Tardoskedd, Nyitra m., uo., ‡Firtos-Váralja, J. J., ‡Rava, J. M., Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295., Marosvásárhely, uo., Szilágyság, uo., Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., uo., Gyöngyös, uo., Gyöngyöshalász, Heves m., uo., nagy fehér foltok váltakoznak. Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Tarsi — 1711, Debreczen, Nyr. 22 : 521. — egy piros pej *tarsi-serényű* herélt ló.

Tarsó — 1694, Debreczen, T. S. — „tarsó kancza", l. Tarsi.

Tejszürke — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 294., Hortobágy, MNy. VIII : 189.

***Tigrisszőrű** — Tolnay, 1786 — a ló, ha világos földön párduczos foltjai vannak. Nem népies.

Tigristarka — Böszörmény, XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, fehéres alapon sötét, néha udvaros foltokkal.

Tikszaros — szepe, (tyúkszaros). *Kálmáncsa. A tyúkok hálóhelyén az összehalmozódott hullajtás ilyen tarkaságú.

Tisztasárga — *Pusztaangyalháza.

Tulipiros — Magyar Szó, 1904 : 143. — piros pej ló (rikító piros).

Túrhelyes hátú — Debreczen, jzők., 1680., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, a melynek hátán sebhegedések vannak, itt a szőr fehér; ezért olyan, mintha túróval volna hintve. Vö. Túróshátú.

Túrós — 1708, Debreczen, Nyr. 22 : 521. — vasderes, herélt, túrós ló = túróshátú.

Túróshátú — általánosan — a ló, ha a hátán a nyeregtől sebhegedéses; itt a szőr fehér, ezért olyan, mintha túróval volna hintve. Vö. Túrhelyes hátú.

Tüzes pej — színről. *Nádudvar, *Hortobágy.

Tűzött szőrű — a lóról — ha sötét alapon a fehér, apró szőrfoltok, mintegy tűzdelve vannak. *Kálmáncsa.

***Varjúfakó** — Túrkeve — fakó, mikor az üstöke, sörénye, farka sötét, a háta szíjas. (Kupa.) Vö. Szíjhátú.

Vas — ló szőre, mint a reszelt vas. (Ném. : Eisenschimmel.) Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293.

Vasderes — sok helyen — ló szőre, ha szőre vöröses és fehérrel dérszerűen futtatott, vagy olyan, mint a reszelt vas. L. Vas. *Nádudvar, *Pusztaszentmiklós, Biharm. *Kiskunfélegyháza *Pusztaszanda, *Nagyenyed. Pápa, Nyr. 32 : 293., feketésszürke. Kölesd, Tolna m., uo. A régiségben: 1681 : Debreczen, Nyr. 32 : 158., *vas deres*, herélt ló; 1691 : Kecskemét, uo., szép *vasderes* módú kancza; XVII. sz., Böszörmény, uo., *vasderes* ló; 1708 : Debreczen, Nyr. 22 : 521., *vasderes*, herélt, túrós ló; 1786: Tolnay a derest nem ismeri, de a vasderest a szürkéhez csatolva, nyilván az Eisenschimmelt érti. Palóczság, Nyr. 32 : 294.; Tardoskedd, Nyitra, uo.; Kevermes, Csanád m., uo. Galambok, Zala m., uo.; Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., uo..; Szeged, uo.; Hortobágy, MNy. VIII : 189.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Vércse — 1641, Debreczen, Nyr. 22 : 521. — vöröses, aprón tarka, mint a vércsemadár.

Vércsederes — 1686, Debreczen, Nyr. 22 : 521., Hortobágy, MNy. VIII : 189., Bugacz, T. M. I.

Vércsefakó — 1690, Debreczen, Nyr. 22 : 521. és 32 : 158. — egy szepe vércsefakó = szeplős-vércsefakó.

Vércsekék — 1591, Kecskemét, Nyr. 32 : 159.; 1641, Deb-

reczen, Nyr. 22 : 521. — szép hamuszín, a kékvércse hímjének színéhez hasonló.

Vércsepej — 1701, Kecskemét, Nyr. 32 : 159. — „vércsepej paripa, hódos, szárlábú“ (homlokán hold, lábán szár, fehér).

Vércseszepe — Böszörmény, XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, vércseszínű, aprófoltos = szeplős.

Vércseszerű — 1609, Komárom, Oklsz. — „fekete vércseszerű, holdas ló“.

Vércseszürke — 1686, Debreczen, Nyr. 22 : 521. ; XVII. sz., Böszörmény, Nyr. 32 : 158. — vörösesszürke. Hortobágy, MNy. VIII : 189.

Veres — pejváltozat. Szécsány, Nógrád m., Nyr. 32 : 294. Közmondás : Veres kutya, veres ló, veres ember: egy se jó.

Veresderes — Böszörmény, XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, ha az alapszín vöröses s a fehér szőr dérszerűleg vegyül bele ; *veresderes hódas* ugyanilyen és *hódas* (l. o.). Gyöngyös, Nyr. 32 : 294. ; Hortobágy, MNy. VIII : 189.

Verespej — 1300, Nyr. 8 : 551. — „equus *verus-pei-zer* coloris“.

Veressárga — 1686, Debreczen, Nyr. 22 : 521., Bugacz, T. M. I. — ló.

***Veresszabású** — Tolnay, 1786. — veresszínű ló.

Vérpiros — Magyar Szó, 1904 : 143. — piros pej ló. Túlzott, nem népies.

Világosderes — Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295.

Világosfakó — Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295. ; Szeged uo. ; Hortobágy, MNy. VIII : 189. ; Bugacz, T. M. I.

***Világospej** — Kecskemét — ló szín. Bitangjegyzőkönyv. *Puszta-Szanda, *Csokonya, *Kálmáncsa, *Hortobágy, *Békés. Pápa, Nyr. 32 : 293. Vö. Aranypej. Tardoskedd, Nyitra m., uo. *Lengyeltóti, *Nádudvar. Szeged, Nyr. 32 : 295. ; Hortobágy, MNy. VIII : 189. ; Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 294. ; Marosvásárhely, uo. ; Szilágyság, uo. ; Gyöngyös, uo. ; Bugacz, T. M. I.

Világossárga, hóka — Böszörmény, XVII. század, T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, világossárga szőrű, homlokán hókajegyű. *Pusztaszentmiklós, Bihar m. *Kálmáncsa, *Békés. Pápa, Nyr. 32 : 293. ; Kevermes, Csanád m., uo. ; Marosvásárhely, Szeged, Nyr. 30 : 295., Bugacz, T. M. I.

***Világossas** — Kecskemét — pej ; lóról. Bitangjegyzőkönyv.

Világosszürke — Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295. ; Szeged uo.

Vircseszürke — Böszörmény, XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 158. — ló, vércseszürke.

***Vízegér** — Tolnay, 1786. — ló színe, mint a vízipoczoké.

Vörhenyeges — Sz. F. B. — vőrhőnieges lo = equus spadiceus, vörhenyegesen szeplős.

Vörösderes — *Lengyeltóti. Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 294.

Vörösderes babos ló — 1651, Debreczen, Nyr. 22 : 521. — a deresség nagyobb, babszerű foltokkal elegyes.

Vöröspeg — Oklsz. — vöröspej. Vnum equum triennem *verespeg* coloris. 1428: Palefridus *verespegh* et equus magnus zegh = szeg, szög. 1430 körül: Palefridum et alium *verespeg*. 1454: Item palefridum et alium *verespeg* equos. Vö. Peg = coloris maculosi.

Vöröspej — Oklsz. — subrufus. 1488 körül: Weres pey lo. Bagonya Zolnai Nyelveml. 153. 1496: Vnum poledrum *werespey*. 1504: Habeo duos equos vnum Setethkek alterum vero *Verespey*. 1607: Equus coloris sub rufi vulgo veres pey. Vö. Vöröspeg.

Vöröstarka — Tardoskedd, Nyitra, Nyr. 32 : 294. — vörös alapon fehérfoltos.

***Zordon** — a régiségben — mint ló színe: 1270: „Vnum equum Zurdyn coloris". Gróf Dessewffy okmt. p. 60. Nyr. 8 : 552. Schl. sz. j., Bszsz.: valószínűleg szürkeszőrű.

Zöld ló — Magyar Szó, 1904: 143. — ? (fakószín fajta).

Zsemlyefakó — Böszörmény, XVII. sz., T. S. Nyr. 32 : 158. — ló; — Tolnay 1786., mint a zsemle, sárga.

Zsemlyeszínű — Palóczság, Nyr. 32 : 294.

Zsëmleszőrű — Tardoskedd, Nyitra, Nyr. 32 : 294.

***Zsufafakó** — Szeged — ló színe. Tóth Mór „A Hét" XI. 5. p. 70., állítólag betyároktól való. Szilágyság, Nyr. 32 : 295. Levesszínű.

Bélyege.

Béjog, béjogtalan — 1779: Kiss György Ujj Magyarnak, Testimonialis adattatott két el veszett lovárúl, mellynek egyike fejér paripa *hatod vagy hetedfű* vólt, minden jegy és *béjog* nélkül való. A másik fekete kancza *béjogtalan*, mintegy *tizedfű*, egy kis fejérség van az homlok közepin, az első bal lábának körme meg van hasadva. Sajószentpéter, Borsod m., régi jzőkönyvéből. MNy. I : 276.

Bélag — Sirok, Heves m. — bélyege (a lónak). Nyr. 26 : 332.

Bélyeg — általánosan — tüzes vassal a ló, ökör stb. tomporára, szőrére sütött tulajdonjegy. A régiségben, 1436 — Oklsz. — Decem septem Equos equaciales ipsius exponentis cum ipsorum *cauteriis* wlgo *Bylegh* consignassent potencia mediante. 1597, uo. Peoczetes bilig. 1779, uo. Kiss György Ujj Magyarnak Testimonialis adatott (Sajószentpéteren) két elveszett lovárúl, mellynek egyike fejér paripa hatod vagy hetedfű volt, minden jegy és béjog nélkül való. A másik fekete kancza béjogtalan stb. Vö. Jegy, Tatárbélyeg, Bélyegző vas, Bélyeges ló.

Bélyeges ló — Magyar Szó, 1904 : 143. sz. — equus cauteriatus, azaz tüzes vassal megjegyzett, megbélyegzett, tulajdonjegy-

gyel ellátott ló. Vö. Bélyeg. Debreczen 1736. évi kimutatásában. Zoltai, M. Gazd. tört. Sz. XII. 1905. 3 *bélyogzott.*

Bélyegsütés — T. S. — a lovak czombján tüzes vasbélyeggel való égetés. Még a XIX. században is sokszor a czímer, vagy az összefonott kezdőbetűk voltak használatban, mint eredet és tulajdon bizonyítéka.

Bélyegvas — l. Bélyegzővas.

Bélyegzővas — általános — az a vas, a melylyel az állat szőrére sütik a bélyeget tulajdonjegyül. A régiségben: 1587 — Oklsz. — Byligh was. 1638, uo. Beliegző vas. XVI. század második felében — Magyar Szó, 1904 : 143. sz. — Billegző vassal megbillegezve.

Bijok-vas — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 283. — Lóbélyegző.

Billegős lo — Sz. F. B. — Equus cauteriatus.

***Billegus ló** — Murm., 1533 — billeges ló, cautherinus. Szamota: Cautherinus = herélt ló, Cauterium = bélyegző vas; e kettő összecseréléséből keletkezett a fenti kitétel.

Billegvas — Bugacz, T. M. I. — régi bélyegsütő.

***Czomb** — Kecskemét — lójegyről: jobb czombján, bal czombján. L. Far. Bitangjegyzőkönyv.

***Daruláb** — (XVII—XVIII. század, Debreczen), Z. L. — gyakori bélyeg, ᛉ forma.

***Elsütni** — 1731, Debreczen — rosszul sütni a ló hamarján a bélyeget. Z. L.

***Felszolgálni** — 1730, Debreczen — fölfelé irányulni, a *tatárnyíl* lójegyről.

***Háromágú** — 1665, Debreczen — belyög, kápolnai ló jobb farán. Z. L.

***Iszparing** — Debreczen, 1668. Nyr. 22 : 519. „Hegedűs Boldizsár (bajomi) találta meg borodi vajdánál egy fejér szürke kancza fias lovát, felülő felől kereszt bélyög, az négy végén iszparing vagyon. — ***Iszparing** = „Spannring“ tehát: [jel] Iszpáring [jel] az a kettős vaskapocs, a melylyel a kovács kovácsoláskor a fogó ágait egybekapcsolja, hogy a vasat biztosan tarthassa és forgathassa. T. S. 1667, Debr. jegyzőkönyv, fias ló, felülő felől keresztbélyeg, az négy végén *iszparing.* Nyr. 32 : 158.

Jegy — a lovon, mint tulajdonjegy. L. Bélyeg.

***Keresztbélyög** — 1668, Debreczen — keresztalakú lóbélyeg. L. Iszparing.

***Kulcsbélyeg** — 1665, Debreczen — Szoboszlóról való lovon, a felülő (bal) faron kulcsalakú bélyeg. Z. L.

***Sódar** — 1742, Debreczen — bélyegzésről úgymint tompor, far. Z. L.

Sütésbélyög — Debreczen, 1670 — l. Sütésbilyog. Z. L.

***Sütésbilyog** — Debreczen — az a bélyegzővas, a melyet megtüzesítve rányomnak a jószág testére, hogy állandóan jegyezzék s így felismerhessék. Z. L.

Tatár — Debr. lvt. Széll F. — fejérszürke herélt ló, az bal orra hasított, balfelől tomporán *tatár* bilyog, 1691. L. Tatárnyíl. ← Nyr. 22 : 521.

***Tatárnyil** — 1730, Debreczen — ló leírásban: „bal nyakán végig egy háromágú felszolgáló *Tatárnyíl forma* bélyegű ló“, → = tatárnyíl.

Lónevek.

Rövidítés: II. R. Gy. = II. Rákóczi György ménesében M. G. Sz. 1895 : 53.

Abaza — II. R. Gy.

Abnatica — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Abrak — Kriza, Vadr.

Abszolon — Újtelektanya, Nyiregyháza. Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Aczél — Kriza, Vadr.

Adám — Kriza, Vadr.

Adony — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Aga — II. R. Gy.

Agár — Kriza.

Ahmet — II. R. Gy.

Ajándék — II. R. Gy.

Aklyos — Kriza.

Albert — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Albort — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Ali — II. R. Gy.

Alma — II. R. Gy.

Almás — Sztripszky.

Amási — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Ancsa — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. A Johanna v. Anna tót beczézője.

András — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Anus — Heves m., Nyr. 4 : 240.

Anyó — Forróencs, Abauj m., Nyr. 28 : 422.

Apafi — II. R. Gy.

Aprics — Kriza.

Apró — Kriza.

Arab — II. R. Gy.

Árkus — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Ármán — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej. Nyr. 30 : 255.

Ármás — fakó. — II. R. Gy.

Árpád — Kriza, Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

* **Aseka** — Keszthely — herczegi ménes, de csikós szájon.

Askár — II. R. Gy.

Áspis — II. R. Gy.

Atlac — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Bába — II. R. Gy.

Babám—Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Bábel — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Babos — Kriza, II. R. Gy.

Babos-tatár — II. R. Gy.

Badár — Nyr. 31 : 535., Újtelektanya, Nyiregyháza, — tirpák. Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Bagdi — Kriza.

Báger — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Bajusz — Kriza, Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535 — tirpák.

Bakancsos — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Balásfalvára — II. R. Gy. — hozott kék.

Balásfalvi — II. R. Gy. — szürke.

Bálint — Kriza.

Bálvány — Bugacz, T. M. I.

***Bandi** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Szürnyeg, Felső - Zemplén, Nyr. 10 : 278. ; Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476. ; Hont m., tótoknál, Nyr. 29 : 332. ; Écs, Győr m., (kedveskedő név) Nyr. 36 : 333. ; Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. *Kisujszállás. Kriza.

Bángó — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.

Banka — Kriza.

Bánó — Kriza.

Bányás — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Bárány — Kriza.

Barcsai — II. R. Gy.

Barcsai — II. R. Gy. — barna.

Barcsai — II. R. Gy. — kék.

Bári — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Barkó — Kriza.

Barna — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. ; Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Marczali, Somogy, 1874., Nyr. 27 : 480. Kriza. Jankó, Balatonmell.

Barna — II. R. Gy. — gyermekló.

Bárson — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Bársony — Kisujszállás, Nyr. 38 : 287. *Parsó*, Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231. *Bársony*, Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479. Hajdu m., oláh, Nyr. 35 : 301., Kriza. Balatonmell., Jankó.

Basa — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Basa — barna. II. R. Gy.

Batiz — Kriza.

***Bátor** – Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238., Heves m., Nyr. 2 : 142., Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431., Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239., Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — **Bátor** — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479., 27 : 384., Hajdu m., oláh, Nyr. 35 : 301., Kriza. Batór, a tótságon is. Nagyenyed.

***Bazséra** — Keszthely — herczegi ménes, csikósszájon.

Becze — Kriza.

Beczkó — Kriza.

Begyes — Kriza.

Béha — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Belán — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239. — Szláv = fehér.

Bëlán — (fehér v. szürke ló). Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238., tót.

Bendegúz — Kriza.

Beťár — Hont m., tótoknál, Nyr. 29 : 332. — betyár.

***Betti** — Békés.

Betyár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. *Bëtyár,* Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. *Betyár,* Heves m., Nyr. 2 : 142., Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. *Petjár,* Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231. — **Bëtyár** — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384., 28 : 479. *Betyár* — Marcali, Somogy m., 1874, Nyr. 24 : 480., Hajdu m., oláh, Nyr. 35 : 301., Árva m., tót, Nyr. 25 : 506., Zsolna vid. tót, Nyr. 26 : 423. *Bëtyár,* Marót-puszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480. — **Betyár** — Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143. — Balatonmell., Jankó.

Bezzeg — Kriza.

Bíbor — Marcali, Somogy m., 1874, Nyr. 24 : 480., Forróencs, Abauj m., Nyr. 28 : 422.

Bicskás — Hajdu m., Nyr. 35 : 301.

Bihar — Écs, Győr m. (kedveskedő név), Nyr. 36 : 333.

Bimbó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Heves m., Nyr. 2 : 142., Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384., Balatonmell., Jankó.

Bogár — Újtelektanya, Nyíregyháza, Nyr. 31 : 535.; — tirpák. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Kissziget, Hernyék és Ortaháza, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255., Zsolna vid. tót, Nyr. 26 : 423., S. I. XII.

Bogdi — Kriza.

Bojgó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Heves m., Nyr. 2 : 142., B.-Ujváros, Nyr. 9 : 143., Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Bojtár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Bokroš — Hont m., tótoknál, Nyr. 29 : 332. *Bokros*, Kriza.

Bolygó — Kisujszállás, Nyr. 38 : 287.

Borcsa — Érmellék, Nyr. 29 : 533. — Borbála, magyar beczéző alak.

Borcza — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák ; a Borbála beczéző formája, tót.

Boros — II. R. Gy.

Boros — II. R. Gy. — vércse.

Borsos — Kriza.

Botom — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Börgön — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Brúgós — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Brunczvik — egykor szereplő név. Kriza; a nép fülének furcsa név.

Buczkó — II. R. Gy.

Budai — II. R. Gy.

Bujár — búvármadár. Balatonmell., Jankó.

Bujdos — Heves m., Nyr. 2 : 142. — Kriza, Vadr.

Bujtár.— bojtár. Balatonmell., Jankó.

Buka — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Bukuroz — II. R. Gy.

Bulia — II. R. Gy.

Burkus — Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476. Balatonmell., Jankó.

Busa — S. I., XII.

Butzkó — S. I. XII.

***Buvár** — Pusztaszentmiklós, Bihar.

Buzdi — Kriza.

Büczke — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — Olv. Büczke = Büszke.

Büszke — Békás, Nyr. 3 : 238. ; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. ; Écs, Győr m., (kedveskedő név) Nyr. 36 : 333. Sztripszky. Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479. ; Marczali, Somogy, 1874., Nyr. 27 : 480. ; Hajdu m., oláh, Nyr. 35 : 301. Kriza. Balatonmellék, Jankó, S. I., XII.

Čilák — Hont m. — tótoknál. Nyr. 29 : 332.

Csábeli — Sztripszky.

Csacska — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Csalfa — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej. Nyr. 30 : 255.

Csárdás — Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Békás, Nyr. 3 : 238. ; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Csás — Sztripszky.

Császár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — II. R. Gy.

Csausz — II. R. Gy.

Cselebi — II. R. Gy.

Csendes — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Csendőr — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Csengő — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Csesznyák — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — tót foghagyma.

Csëzár — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. ; *Csézár*, Pócsfalva, Kisküküllő, Nyr. 38 : 239. ; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 28 : 479. ; Forróencs, Abauj, Nyr. 28 : 422.

Csikófalvi — Sztripszky.

Csikós — Sztripszky.

Csikósi — Sztripszky.

Csikószállási — Sztripszky.

Csilás — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.

Csillag — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. ; Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Békás, Nyr. 3 : 238. ; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. ; Érmellék, Nyr. 29 : 533. ; Écs, Győr m. (kedveskedő név). Nyr. 36 : 333. ; Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Gölniczvölgyi németeknél, Nyr. 37 : 102. Sztripszky. Kisujszállás, Nyr. 38 : 287. *Tsilag*, Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231. *Csillag*, Marczali, Somogy m., 1874., Nyr. 27 : 480. ; Árva m., tót, Nyr. 25 : 506. *Csilág*, Zsolna vid. tót, Nyr. 26 : 423. ; Marót-puszta, Somogy, Nyr. 26 : 480. ; Nádasd, Vas m. Nyr. 26 : 143. ; Sellye, Somogy, Nyr. 26 : 143. ; Gölniczvölgyi, német, Nyr. 25 : 299.

Csincsi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

***Csinos** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. ; Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Békás, Nyr. 3 : 238. ; Écs, Győr m. (kedveskedő). Nyr. 36 : 333. ; Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Sztripszky. Kisujszállás, Nyr. 38 ; 287. ; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384., 28 : 479. ; Marczali, Somogy, 1874. Nyr. 27 : 480. ; Zsolna vid., tót, Nyr. 26 : 423. ; Marót-puszta, Somogy, Nyr. 26 : 480. ; Balatonmell., Jankó, Pusztaszentmiklós, Bihar, Nagyenyed.

Csintalan — II. R. Gy.

Csipke — Kisujszállás, Nyr. 38 : 287. ; Balatonmell., Jankó.

Csóka — Szürnyeg, Felső-Zemplén, Nyr. 10 : 278.

Csóka — II. R. Gy. — fakó.

Csombos — Kriza.

Csóré — II. R. Gy.

Csődör — Sztripszky.

Csődörnevek — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 188. — Matyi, Dervis, Kozák, Kérő, Nádor, Narancs, Sámson, Tatár.

Csődörössi — Sztripszky.

Csöndesz — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Csucsi — Kriza.

Csülkösi — Sztripszky.

Czéda — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543. ; Écs, Győr m., (csökönyös fajta) Nyr. 36 : 333. ; Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; (Kancza) Marót-puszta, Somogy, Nyr. 26 : 480. ; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143. ; Balatonmell., Jankó.

Czédrus — Balatonmell., Jankó.

Czegléd — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Czérna — Kriza.

Czézár — Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476. — felszedett.

Czicza — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Czifra — Békás, Nyr. 3 : 238. ; Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Kriza.

Czigán — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Czigány — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238., Heves m., Nyr. 2 : 142., Forróencs, Abauj m., Nyr. 28 : 422.

Czigló v. **Ciglovic** — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Czigó — Kriza.

Czímer — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Czinczár — Kriza.

Cziri — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Czukor — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Czup — II. R. Gy.

Dabiza — fejér. II. R. Gy.

Dajka — Heves m., Nyr. 2 : 142., Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431., B.-Újváros, Nyr. 9 : 143., *Békés, Kriza.

Dajmám — oláh. Kriza.

Dajna — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Dali — Heves m., Nyr. 2 : 142. Kriza.

Dáma — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476., Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255., Kisujszállás, Nyr. 38 : 287., Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 28 : 479., Marót-puszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480., Balatonmell., Jankó.

Dán — bahmat. II. R. Gy.

Dandár — Écs, Győr m. (kedveskedő név), Nyr. 36 : 333. Kriza.

Dani — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238., *Dáni*, Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Darab — Kriza.

Darázs — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255., Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479., Kriza ; Jankó, Balatonmell.

Daru — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255., S. I., XII.

Darvas — Kriza.

Delia — II. R. Gy.

Deregnyő — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcscj, Nyr. 30 : 255.

Deres — Újtelektanya, Nyiregyháza. Nyr. 31 : 535. — tirpák, (szín), Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. Elek-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476. Écs, Győr m., (szín után), Nyr. 36 : 333. Sztripszky. — **Deres** — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Sellye, Somogy m. Nyr. 26 : 143. Kriza. Balatonmellék. S. I. XII. **Deres** — gyermekló. II. R. Gy. — **Deres** — kolozsvári. II. R. Gy. — **Deres** — tatár. II. R. Gy.

Dervis — Heves m., Nyr. 4 : 240. II. R. Gy.

Dési — II. R. Gy. — barna, fakó, pej, kék, szürke.

Dezső — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Dingó — Érmellék, Nyr. 29 : 523.

Dobos — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Kriza.

Dombóvár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Domiusz — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Nyilván Noniusz helyett — felszedett név.

Dongó — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

***Dóra** — Keszthely — herczegi ménes, de csikós szájból véve.

Döndics — Kriza.

Drága — Kriza.

Drágám — a régiségben, T. S., Nyr. 32 : 156. — lónév.

Drumó — Kriza.

Duczi — Kriza.

Dudás — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Duhard — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Duna — Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Duska — tót — Kriza.

Egza — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Elcsi — II. R. Gy.

Elvira — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Elza — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Embertülső — Sztripszky — rudas lógós.

Emir — II. R. Gy.

Erzsi — Forróencs, Abauj, Nyr. 28 : 422.

***Eszter** — Pusztaszentmiklós, Bihar.

Fáczán — Kriza, Balatonmellék, J.

Fakó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Écs, Győr m. (szín után), Nyr. 36 : 333.; Göllniczvölgyi németeknél, Nyr. 37 : 102. Sztripszky. Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Marczali, Somogy, 1874., Nyr. 27 : 480.; Sellye, Somogy, Nyr. 26 : 143.; Göllniczvölgyi német, Nyr. 25 : 299. Kriza. II. R. Gy., S. I. XII.

Fakov — Árva m., tót, Nyr. 25 : 506. — a magyarból átvéve.

***Fáni** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Heves m., Nyr. 2 : 142.; Érmellék, Nyr. 29 : 533.; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.; Forróencs, Abauj, Nyr. 28 : 422. Kriza. Keszthely, herczegi ménes, de csikósszájon.

Farkas — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535., — tirpák. II. R. Gy.

Fáta — II. R. Gy.

Fattyú — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Fátyol — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.

***Fecske** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. *Fĕcske*, Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543. *Fĕcskĕ*, Apatin, Bács, Nyr. 24 ; 579., magyarból. Nádásd Vas m., Nyr. 26 : 143. Kriza. II. R. Gy., *Kisujszállás.

Fedő — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Fehér — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Fejér — Kriza.

Fejérke — a régiségben, T. S., Nyr. 32 : 156.

Fekete — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.

Fekete — II. R. Gy. — tatár.

Felhő — Érmellék, Nyr. 29 : 533. Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Bugacz, T. M. I.

Felleg — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Fényes — Kriza.

Feri — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.

Feszes — Kriza.

Fetske — Óverbász, bácskai sváboknál. Nyr. 26 : 231. S. I. XII.

Ficsor — II. R. Gy.

Ficsór — Kriza.

Ficzkó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. Kriza.

Filkó — Heves m., Nyr. 2 : 142. Bugacz, T. M. I.

Financz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. *Fináncz* — Békás, Nyr. 3 : 238.

Finnyás — Kriza.

Finom — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Fitzkó — S. I. XII.

Flóra — Balatonmellék, J.

Fódi — Kriza.

Fodros — Kriza.

Fogas — Kriza.

Fojtás — Kriza.

Forgács — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Kriza.

***Forgó** — Pusztaszentmiklós, Bihar, Érmellék, Nyr. 29 : 533. Sztripszky.

Föcske — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — (kedveskedő név). Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Balatonmellék, J.

Franci — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Fricska — Kriza.

Friczi — Kriza.

Fukszi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák, németből. Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Fura — Balatonmellék, J.

Furcsa — Kriza.

Fúrjozó — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. — Furioso, felszedett név.

Füles — Kriza.

Fülöp — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Fürge — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. Kriza.

Fűszer — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Gábor — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Galamb — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Kriza.

Gallér — Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Gárdás — Balatonmellék, J.

Gartos — Kriza.

Gatyó (gatyás) — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. — szín.

Gebe — Sztripszky.

Géza — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Gída — Balatonmellék, J.

Gidra — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255., Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 28 : 479. L. Gidrán.

Gidrán — Écs, Győr m. (kedveskedő név), Nyr. 36 : 333. — lófaj, ménesből vett.

Girgicze — II. R. Gy.

Golfusz — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — Német „Goldfuchs“; felszedett név.

Gondos — Kriza.

Göndör — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Görbe — Kriza.

Görcsi — Kriza.

Görög — II. R. Gy. — pej.

Gurczi — II. R. Gy.

Gyakor — Kriza.

Gyémánt — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Gyeplős — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., (befogás után úgy nevezve), Nyr. 10 : 278.

Gyeplűs — Sztripszky.

Gyilkos — Heves m., Nyr. 2 : 142., S. I. XII.

Gyömbér — Kriza.

Gyula — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Gyulai — II. R. Gy.

Gyuri — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Gyurku — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Hajas — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143. ; Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476., S. I. XII.

Hajnal — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. Pócsfalva, Kisküküllő, Nyr. 38 : 239., Kisújszállás, Nyr. 28 : 287. Kriza. S. I. XII.

Hámfás — Kriza.

Hammas — Kriza.

Hamvas — Marczali, Somogy m., Nyr. 24 : 480.

Hangos — Kriza.

Hangya — Kriza.

Hanti — S. I. XII.

Hanzi — Kriza, *szász átvétel.

Hásznos — Kriza.

Hászon — II. R. Gy.

Hátas — Sztripszky. Kriza.

Hatbán — Bugacz, T. M. I.

Hattyú — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. Kriza.

Havasali — II. R. Gy. — barna. — **Havasali** — II. R. Gy. — pej. — **Havasali** — II. R. Gy. — szürke.

Hazug — II. R. Gy.

Héja — Békás, Nyr. 3 : 238.

Helenka — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Tótos átvétel.

Helina — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Tótos átvétel.

Hengér — Kriza — Henker, a szász bakó, Hänger.

Hénrik — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Hérmán — Kriza. Szász átvétel.

Herte-perte — Kunszentmárton, Nyr. 2 : 474. — a mesebeli tátos ló neve. *Inkább: „*Serte-perte*“.

Hetes — S. I., XII.

Hetmány — II. R. Gy.

***Hetyke** — Keszthely.

Hifler — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — felszedett név.

Hikszos — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Hirës — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Hirnyós — Kriza.

Hódas — Kriza.

Hódor — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Hódos — Békás, Nyr. 3 : 238.

Hojszás — Sztripszky.

Hóka — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. ; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. ; Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543. ; Écs, Győr m. (szín után), Nyr. 36 : 333. ; Sztripszky. Kriza, S. I. XII.

Holdos — S. I. XII.

Holló — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Békás, Nyr. 3 : 238. ; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. ; Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239. Kriza.

Holó — Óverbász, bácskai sváboknál. Nyr. 26 : 231.

Hópej — Sztripszky.

Hoppos — Kriza.

Horkos — Kriza.

Hörcsög — Kriza.

Hunczut — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Hundi — Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476. Német, felszedett.

Huszár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. ; Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. ; Érmellék, Nyr. 29 : 533. ; Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, ; Nyr. 30 : 255. Árva m., tót, Nyr. 25 : 506. ; Zsolna vid., tót, Nyr. 26 : 423.

Hutyori — Kríza.

Iboja, — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Ildó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Ilka — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Békás, Nyr. 3 : 238. ; B.-Újváros, Nyr. 9 : 143. ; Érmellék, Nyr. 29 : 533. Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Imre — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Indián — Forróencs, Abauj m., Nyr. 28 : 422., nn., felszedett.

Iramó — Stephán vajda. II. R. Gy.

Irén — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255., nn., felszedett.

Irisz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák, nn., felszedett.

Irka — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák, nn.

Irma — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Kissziget. Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255., nn.

Jáczint — Kriza — nn.

Jádzi — Kriza.

Jámbor — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.

Jancsár — II. R. Gy. Kriza.

Jancsi — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239. ; Ada, Bács m. Nyr. 28 : 479. ; Hajdu m., Nyr. 35 : 301.

Jártas — Kriza.

Jefterdár — II. R. Gy.

Jeges — Kriza.

Jegyes — II. R. Gy.

Jéllasics — Heves m. Nyr. 4 : 240. Reminiscenczia 1848-ra.

Jóniusz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Nyilván Nonius helyett.

Jordaki — II. R. Gy.

Jordi — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. A Jordán kicsinyítője.

Jordics — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Jóska — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Józsa — Marót-puszta, Somogy, Nyr. 26 : 480.

Józsi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

***Juczi** — Pusztaszentmiklós, Bihar, Kriza. B.-Újváros, Nyr. 9 : 143. ; Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239. ; Kisújszállás.

Juda — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

***Julcsa** — Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476. ; Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543. ; Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479. ; Balatonmellék, J. *Pusztaszentmiklós, Bihar m., Kisújszállás.

Juli — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Julis — Écs, Győr m. (csökönyös fajta), Nyr. 36 : 333. ; Forróencs, Abauj m., Nyr. 28 : 422.

Juszi — Újtelektanya, Nyiregyháza, 31 : 535. — tirpák.

Kabalás — Sztripszky.

Kabalási — Sztripszky.

Kabolafi — Sztripszky.

Kaczér — Écs, Győr m. — kedveskedő név, Nyr. 36 : 333. ; Kisujszállás, Nyr. 38 : 287.

Kajla — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.

Kakas — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. ; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. ; Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543. Kriza.

Kalandor — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Kálmán — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Kamarási — II. R. Gy.

Kancza — Sztripszky.

Kanczás — Sztripszky.

Kantáros — Sztripszky.

Kapucsi — II. R. Gy.

Kapucsi — II. R. Gy. — kék.

Karalás — II. R. Gy.

Karcsi — Kriza.

Karcsú — Heves m., Nyr. 2:142.

Kartács — Kriza.

Katalin — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535. — tirpák.

Katarczi — II. R. Gy.

***Kati** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535. — tirpák. Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30:255.; Pusztaszentmiklós, Bihar. m.

Kató — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29:543.

Kazin — II. R. Gy.

***Kedves** — Heves m., Nyr. 2: 142.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9: 431.; *Kedveš*, Hont m., tótoknál, Nyr. 29:332.; *Kedves*, Écs, Győr m. (kedveskedő név), Nyr. 36: 333. Sztripszky. Kisujszállás, Nyr. 38: 287. Kriza. Balatonmell., J., — **Kedves** — II. R. Gy., Nagyenyed, S. I. XII.

Kefe — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535. — tirpák.

Kelepcze — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535. — tirpák.

Kengyel — Kriza.

Kengyeles — Sztripszky.

Kényes — S. I. XII.

Kesa — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535. — tirpák. A *Kese*, tótosan.

Kese — Érmellék, Nyr. 29:533.; Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29: 543.; Écs, Győr m. (szín után), Nyr. 36: 333.; Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30: 255.; Ada, Bács m., Nyr. 27: 384.; *Kèsə*, Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26: 231.; *Kese*, Marczali, Somogy, 1874., Nyr. 27: 480.; Marót-puszta, Somogy m., Nyr. 26: 480.; Nádasd, Vas m., Nyr. 26: 143.; Balatonmell., J.

Keše — hontmegyei tótoknál. Nyr. 29: 332.; — **Kesej**, Csíkszentgyörgy, Nyr. 9: 431.; Forróencs, Abauj m., Nyr. 28: 432.; — **Kešel**, árvamegyei tótoknál, Nyr. 25:506.

Kesely — Heves m., Nyr. 4: 240.; Békás, Nyr. 3: 238.; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10: 278.; *Kesely*, Sztripszky. Kisujszállás, Nyr. 38: 287.; S. I. XII., Kësi, Apatin, Bács-Bodrog m., Nyr. 24: 579.

Kezlár — II. R. Gy.

Kicsin — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30: 255.; *Kicsiny*, Balatonmell., J.

Kigyó — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10: 278.; B.-Ujváros, Nyr. 9: 413.; Érmellék, Nyr. 29: 533.

Kincsëm — Écs, Győr m. (kedveskedő név), Nyr. 36: 333. — Lónév a régiségben, T. S., Nyr. 32: 156.; Balatonmell., J.

Kisasszony — II. R. Gy.

Kis fakó — II. R. Gy.

Kis gyöngy — II. R. Gy.

Kisjány — Forróencs, Abauj, Nyr. 28: 422.

Kis kalmuk — II. R. Gy.

Kis tramó — II. R. Gy.

Kódus — Marczali, Somogy, 1874., Nyr. 27 : 480.

Kokas — Marczali, Somogy m., 1874., Nyr. 27 : 480.

Kolbász — Kriza.

Kondësz — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Kondor — Bugacz, T. M. I.

Kontár — Kriza.

Kontesz — Balatonmell., J.

Kontész (comtesse) — Heves m., Nyr. 2 : 142. — felszedett, nn.

Korhel — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; *Korhely*, Balatonmell., J.

Kormány — II. R. Gy.

Kozák — Kriza.

Koztandin — II. R. Gy. — barna, pej, szeg.

Kökény — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Középső — Sztripszky.

Kucsori — Kriza.

Kuncsár — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — kedveskedő név.

Kurtány — II. R. Gy.

Kurucz — Kriza.

Labancz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Laczkó — Kriza.

Lájbis — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.

Lajhár — Kriza.

Laji — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.

Lámpás — Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476., Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Kriza.

Láncsás — II. R. Gy.

Lánczos — Sztripszky.

Lángos — Kriza.

Lankás — Kriza.

Lantos — Kriza.

Lapta — Kriza.

Látó — Kriza.

Lator — Újtelèktanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Sztripszky.

***Legény** — Békés.

Lekenczi — II. R. Gy.

Lektika — II. R. Gy.

Lelkes — Kriza.

Lengyel — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543., Balatonmellék, J. II. Rákóczi György ménese.

Lënka — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

***Lenke** — Békés.

Leperd — Bugacz, T. M. I.

Lépes — Kriza.

***Lepke** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Kisújszállás, Nyr. 38 : 287., Pusztaszentmiklós, Bihar m.

Léta — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m. Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Lila — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Heves m., Nyr. 2 : 142., B.-Újváros, Nyr. 9 : 143., Érmellék, Nyr. 29 : 533., Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239., Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 28 : 479.

Lina — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543., Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.

Linda — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 ; 535. — tirpák. Heves m., Nyr. 2 : 142., Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255., Balatonmellék, J. Felszedett, nn.

Linka — Csikszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Lippai — II. R. Gy.

Lisza — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 28 : 479.

Liszka — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255., Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Líza — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238., Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239., Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

***Lizi** — Kisújszállás — Kriza.

Lócsiszár — Sztripszky.

Lófalvi — Sztripszky.

Lógó — Sztripszky.

Logofét — II. R. Gy.

Lógós — (befogás után így nevezve), Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Longár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Lovas — Sztripszky.

Lovász — Stripszky.

Lucsa — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Lucza — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Luczi — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. Heves m., Nyr. 2 : 142. Békás, Nyr. 3 : 238. Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 28 : 479. Kriza.

Lula — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143. — felszedett.

Lupul — II. R. Gy. — oláh.

Lutzi — S. I. XII.

Lüdvércz — Kriza.

Maczi — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 28 : 479.

Maczkó — II. R. Gy. Kriza.

Madár — Heves m., Nyr. 2 : 142. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476. Écs, Győr m. (kedveskedő név), Nyr. 36 : 333. Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480. *Mâtâr*, Apatin, Bács m., Nyr. 24 : 579., *magyar*, sváb átvétel.

Madár — Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143. Balatonmellék, J.

Magló — Sztripszky.

Mámzel — Kriza — gúnyolódó.

Manczi — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Marcsa — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — csökönyös fajta. Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zalam., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. cs 28 : 479.

Marczella — Kriza — felszedett név.

Marczi — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Mari — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Forróencs, Abaúj m., Nyr. 28 : 422.

Markos — Kriza.

Maró — Kriza.

Mátring — Kriza.

Matuzsa — Kriza.

Matyi — Forróencs, Abaúj m., Nyr. 28 : 422.

Matzkó — S. I. XII.

Méczi — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Medve — II. R. Gy.

Mëggyes — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — kedveskedő név. Balatonmellék, J.

Mënta — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.

Mérges — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543. *Mirges*, Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231. *Mérges*, Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143. Kriza. Balatonmellék, J.; S. I. XII.

Merlecz — Kissziget, Otarháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Méta — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — kedveskedő név.

Mezőszárnya — Kunszentmárton, Nyr. 2 : 474. — tüzes, tátosló neve. Költői kép.

Micza — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Miczi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Mikes — II. R. Gy. — deres. — **Mikes** — II. R. Gy. — pej.

Miksa — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

***Mirges** — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — csökönyös fajta. Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Pusztaszentmiklós, Bihar m.

Mirza — Heves m., Nyr. 4 : 240. Balatonmellék, J.

Misca — Erd. Érczhegység, móczok, Nyr. 34 : 257. — Miska.

***Miska** — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. Heves m., Nyr. 2 : 142. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476. Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239. Forróencs, Abaúj m., Nyr. 28 : 422. Kriza. Kisújszállás.

Mocskos — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Kriza.

Mojzsi — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Mokány — Heves m., Nyr. 4 : 240. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. *Mokán*, Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. *Mokány*, Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239. S. I. XII.

Moldvai — II. R. Gy. — barna. — **Moldvai** — II. R. Gy. — pej.

Mondér — Békás, Nyr. 3 : 238.

Mondi — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Monyas — Kriza — különben a mén.

Monyók — S. I. XII.

Mordáj — Kriza.

Morzsa — Heves m., Nyr. 2 : 142., Békás, Nyr. 3 : 238.

Mucsi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Mucskos — Sztripszky.

Muczi — Balatonmell., J.

Mujki — Balatonmell., J.

Mujku — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Mujzli — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Muki — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Mundra — Kriza.

Murcsi — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

Murga — Kriza.

Muszka — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543., Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543., Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255., Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479., Marótpuszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480., Kriza.

Nacza — Écs, Győr m. (csökönyös fajta), Nyr. 36 : 333.

Náczi — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Nagy kalmuk — II. R. Gy.

Náncsi — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Nëgró — Écs, Győr m. (csökönyös fajta), Nyr. 36 : 333.

Nem adom — II. R. Gy.

Német — Békás, Nyr. 3 : 238.

Nohaj — II. R. Gy. — **Nohaj** — tatár. II. R. Gy.

Noniusz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Vö. Joniusz.

Noszlár — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Nyájas — Kriza.

Nyakas — II. R. Gy.

Nyalka — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255., Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 28 : 479.

Nyerétő — II. R. Gy.

Nyerges — Újtelek tanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. — **Nyerges** — (befogás után így nevezve) Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Sztripszky, Kriza.

Nyulas — II. R. Gy.

Nyűgető — II. R. Gy.

Olga — Forróencs, Abaúj m., Nyr. 28 : 422., felszedett, uras, úri.

Ondó — Balatonmell., J.

Óriás — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Orient — Balatonmell., J. — ménesnév, úri.

Ostorhegyes — (befogás után így nevezve) Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Ozora — Bugacz, T. M. I.

Őszike — a régiségben — T. S., Nyr. 32 : 156.

Öszvéresi — Sztripszky.

Pádi — Balatonmell., J.

Pajkos — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535., — tirpák. Érmellék, Nyr. 29 : 533., Sztripszky, Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 28 : 479. Balatonmell., J., S. I. XII.

Pajtás — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384., Forróencs, Abaúj m., Nyr. 28 : 422., Kriza.

Pajtáska — a régiségben — T. S., Nyr. 32 : 156.

Pajzán — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143., Balatonmell., J.

Pali — Balatonmell., J.

***Palkó** — Kisujszállás.

Pandúr — Kriza — Bugacz, T. M. I.

***Pántlika** — Keszthely — a német Band-ból, tótosan kicsinyítve.

Pára — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Paraszt — II. R. Gy.

Párducz — Heves m., Nyr. 2 : 142. — Kriza.

Paripás — Sztripszky.

Pásztor — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Patafalvi — Sztripszky.

Patkán — Kriza.

***Páva** — Heves m., Nyr. 4 : 240., Écs, Győr m., (kedveskedő név), Nyr. 36 : 333., Kissziget, Ortaháza és Hernyék. Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255., Pusztaszentmiklós, Bihar m.

Pázsint — Kriza.

Peczár — Heves m., Nyr. 4 : 240.

Peczek — Kriza.

Peczkes — Kriza.

Pej — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. *Pej*, Csikszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. Kriza, S. I., XII.

Pejfi — Sztripszky.

Pejkó — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287., Balatonmellék, J., Arany János: Toldi lovának neve.

Pengő — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Pereszlen — Kriza.

Peták — Kriza.

Péter — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Piczi — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. Kriza.

Piczkó — Kriza.

Pillants — Kriza.

Pille — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Balatonmellék, J.

Pimon — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Pipás — Kriza.

Piros — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431., Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476., Forróencs, Abauj m., Nyr. 28 : 422., Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143. Kriza. — **Piros** — II. R. Gy.

***Pista** — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238., Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431., Hajdu m., oláh, Nyr. 35 : 301. Kriza, Kisújszállás.

Piszra — Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476. — lójegy.

Plutó — Kriza — paptól szedve.

Poczkos — Kriza.

Poczok — Kriza.

Poďor — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231. — bodor.

Pogány — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278., Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239., Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. Kriza, S. I. XII.

Pohár — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.

Poleszár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Tót: nyilván Koleszár = kerékgyártó.

Póli — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Polka — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.

Polkány — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.

Poltra — Kriza.

Polyár — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Pompás — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — kedveskedő név. Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Kriza.

Poni — Sztripszky.

Pópa — II. R. Gy.

Porhajas — II. R. Gy. — tűziszerszám ebből készül.

Préda — II. R. Gy., Hétfalu, Brassó m., Nyr, 38 : 238. Kriza.

Puczi — Kriza.

Pundza — Kriza.

Purdé — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.

Puszta — Kriza.

Putina — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák, oláhos.

Putkó — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Puzdri — Kriza.

Puzsgás — Kriza.

Püszke — Békás, Nyr. 3 : 238.

Rabló — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Heves m., Nyr. 4 : 240.; Eleppuszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.; Bugacz, T. M. I.

Radnóti — II. R. Gy.

Radnóti — II. R. Gy. — szürke.

Rahovicz — II. R. Gy.

Rája — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Rajkó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; *Békés.

Rajku — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Rára — Heves m., Nyr. 2 : 142.

***Ráró** — Heves m., Nyr. 4 : 240.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Kisujszállás, Nyr. 38 : : 287. Kriza. Pusztaszentmklós, Bihar m. S. I. XII.

Rátotta — Hajdú m., Nyr. 35 : 301.

Rebi — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543. — Rebekka beczézője.

Remény — Forróencs, Abauj, Nyr. 28 : 422.

Remonda — Sztripszky.

Repcze — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Repdes — Kriza.

Rezsdő — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Ricska — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Ricza — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

***Rigó** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Kisujszállás, Nyr. 38 : 287.; Balatonmell., J., Kisujszállás, S. I. XII.

Rigú — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.: Ada, Bács m. Nyr. 28 : 479.

Ringyó — Heves m., Nyr. 2 : 142.; Szürnyeg, Felső-Zemplén Nyr. 10 : 278.

Ringyu — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Rojba — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Róka — Békás, Nyr. 3 : 238.; Balatonmell., J.

Romandó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Romlás — Kriza.

Rontó — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Róska — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Rostėl — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Roža — Hont m., tótoknál, Nyr. 29 : 332.

Rózsa — Békás, Nyr. 3 : 238.; *Rúsə*, Óverbász, bácskai sváboknál, Nyr. 26 : 231.; *Rózsa*, Marczali, Somogy, 1874., Nyr. 27 : 480.; Marót-puszta, Somogy, Nyr. 26 : 480.; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.; Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143. Kriza.

***Rózsi** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.

Rubin — Forróencs, Abauj, Nyr. 28 : 422. Uras.

Rudas — (befogás után így nevezve) Szürnyeg, Felső-Zemplén. Nyr. 10 : 278.

Rúsi — Apatin, Bács-Bodrog m., Nyr. 24 : 579. — *magyarból* átvett. S. I. XII. Kisujszállás. Kriza.

Rusticus — II. R. Gy.

Rúzsa — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.; Balatonmell., J.

Sáfrán — Kriza.

Sajó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Sámson — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Sami — II. R. Gy.

Samu — Újtetektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Sándor — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Sánta — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Sárga — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. Békás, Nyr. 3 : 238. (szín), Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. — **Sárga** — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. *Šárga* (vocativus *Šárgo*), Hont m., tótoknál, Nyr. 29 : 332. *Sárga*, Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543. Écs, Győr m. (szín után), Nyr. 36 : 333. Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Göllniczvölgyi németeknél, Nyr. 37 : 102. — **Sárga** — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. *Sárgə*, Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231. *Sárga*, Marczali, Somogy m., 1874. Nyr. 27 : 480. Árvamegyei tót, Nyr. 25 : 506. Zsolnavid. tót, Nyr. 26 : 423. Marót-puszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480, Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143. Göllniczvölgyi német, Nyr. 25 : 299. — **Sárga** — Kriza. Balatonmellék, J.; S. I. XII.

Ṡarga — oláh — sárga; „Popa d'in Valá Re sus pä *ṡarga* sä guje: Vala Re-ből (a rossz völgyből) a pap föltápászkodott a *sárgára*“.

Aradmegyei népdal. *Śargać*, oláh, lóról mondják: sárgás. Arad s Bihar m., Nyr. 17 : 51.

Sargă — Erd. Érczhegység, móczok, Nyr. 34 : 317. — sárga.

Sári — Heves m., Nyr. 2 : 142.; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Sárig — Hétfalu, Nyr. 38 : 238.

Sárkány — Heves m., Nyr. 2 : 142.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Sztripszky.

Sármánt — Kriza. Uras: charmant.

Sarolta — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.; Marótpuszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480.

Sáspi — Kriza.

Sátán — Kriza.

Selét — Kriza.

***Selyem** — Keszthely — Kriza.

Septeles — II. R. Gy.

Serény — Kriza.

Serli — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Setét — Kriza.

Siklós — Kriza.

Sikos — Kriza.

Sima — Kriza.

Simli — Balatonmellék, J. A német Schimmel.

Sinór — Kriza.

Sólom (sólyom) — Óverbász, bácskai sváboknál, Nyr. 26 : 231. **Sólyom*, Békés, Kriza.

Spárga — Kriza.

Stella — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143. — uras.

Strimfli — Kriza.

Subri — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — Sobri Jóska egykori híres betyár tótos neve.

Suczi — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Sudár — Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.

Sugár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Heves m., Nyr. 2 : 142.; Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476. Kriza.

Sundi — B.-Ujváros, Nyr. 9 : 143.

Sunyi — Kriza.

Susi — Kriza.

Suszter — Kriza.

Szagló — Kriza.

Szájas — II. R. Gy.

Szajha — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Kis-Sziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Kriza.

Szajkó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Békás, Nyr. 3 : 238.; Elep-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143. S. I. XII.

Szajku — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Szálas — Kriza.

Szálka — Kriza.

Szálkás — II. R. Gy.

***Szaraczéna** — Keszthely, herczegi ménes; de csikós szájon.

Szárcsa — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535., — tirpák. II. R. Gy. Heves m., Nyr. 2 : 142.; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Szárcsi — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. Kriza.

Szarka — Kriza.

Szárnyas — Kriza.

Szártsa — S. I. XII.

Szártya — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.

Szarvas — II. R. Gy., Kriza, S. I. XII.

Szattyán — Heves m., Nyr. 4 : 240.

***Száva** — Keszthely.

Szebeni — II. R. Gy.

Szedrës — Forróencs, Abaúj m., Nyr. 28 : 422.

Szeg — S. I. XII. — **Szeg** — balásfalvi — II. R. Gy. Gyermekló, uo., Ifjúúri, uo., Kalmuk, uo., Szárcsa, uo.

***Szegfü** — Keszthely.

Szekfü — Kriza.

Szeles — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Szelesztrei — II. R. Gy.

Szelíd — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535., — tirpák. Kriza.

Szellő — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Heves m., Nyr. 2 : 142.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Érmellék, Nyr. 29 : 533.; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Kriza, Balatonmell., J., Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Szellü — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Szelő — Óverbász, bácskai sváboknál, Nyr. 26 : 231.; zsolnavidéki tótoknál, Nyr. 26 : 423.

***Szemes** — Békés. H. O. Kriza, S. I. XII.

Szennyes — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Sztripszky, Kriza.

Szerecsen — II. R. Gy. — fakó.

Szerencse — II. R. Gy.

Szerzem — II. R. Gy.

Szidi — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Uras.

Szikla — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255., Kriza.

Szikra — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.;

Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. Marczali, Somogy m., 1874., Nyr. 27 : 480.; Balatonmell., J., S. I. XII.

Szilaj — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Színes — Kriza.

Szippancs — Kriza.

***Sziréna** — Keszthely, herczegi ménes, de csikósszájon.

Szódé — Kriza.

Szolga — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.

Szorgos — Kriza.

Szőke — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Marczali, Somogy m., 1874., Nyr. 27 : 480.

Szöszke — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Szpáhia — II. R. Gy.

Szpaoglán — II. R. Gy.

Szpotár — II. R. Gy.

Szulák — II. R. Gy.

Szulimán — II. R. Gy.

***Szultán** — Érmellék, Nyr. 29 : 533.; Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 28 : 479.; Forróencs, Abauj m., Nyr. 28 : 422.; Keszthely, uras. — **Szultán** — II. R. Gy.

Szügyes — Kriza.

Szürke — Újtelektanya, Nyir. egyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. (Szín) Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; uo. Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Écs, Győr m. (szín után), Nyr. 36 : 333.; Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Kisujszállás, Nyr. 38 : 287.; Marczali, Somogy, 1874., Nyr. 27 : 480.; Forróencs, Abauj, Nyr. 28 : 422.; Hajdu m., oláh, Nyr. 35 : 301.; Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143. Kriza. S. I. XII.

Szürke — II. R. Gy. — gyermekló.

Tacskó — Kriza.

Tajár — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480. — arabs mén neve.

***Tallér** — Kisújszállás.

Talpas — S. I. XII.

Támasz — Kriza.

Tánczos — Zsolna vid. tót, Nyr. 26 : 423. Kriza.

Tapsi — Kriza.

Taréj — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143.

Tarka — (szín), Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. *Tarka*, Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Kriza.

Tarka — II. R. Gy. — tatár.

Tartós — Kriza.

Tatár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543., Ada, Bács m., Nyr.

27 : 384. és 28 : 479. Balatonmellék, J.

Taurusz — Újtelektanya. Nyiregyháza, 31 : 531. — tirpák.

Telek — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Testes — Kriza.

Tindír — Apatin, Óverbász, Bács m., sváboknál. Nyr. 24 : 579., 26 : 231. = Tündér.

Tisza — Kriza.

Tiszta — Kriza.

Tizes — Óverbász, bácskai sváboknál, Nyr. 26 : 231. = Tüzes.

Tolvaj — Kriza.

Tordai — II. R. Gy.

Torma — II. R. Gy.

Tömösvári — II. R. Gy.

Tréfa — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Treza — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.

Tsendes — S. I., XII.

Tsillag — S. I.. XII.

Tsinos — S. I., XII.

Tsóka — S. I., XII.

Turazó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Turcsi — Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143. Kriza.

Tuti — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Tükör — Kriza.

Tündér — Kriza, Heves m., Nyr. 2 : 142., Békás, Nyr. 3 : 238.; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 28 : 479. — Balatonmellék, Jankó. S. I., XII.

Tündik — Kálló — vezeték- és *lónév*. Nyr. 15 : 520.

Tűzér — Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

***Tüzes** — Heves m., Nyr. 2 : 142.; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384., Kriza, Balatonmellék, Jankó; Pusztaszentmiklós, Bihar m.

Udvarbíró — II. R. Gy. — szürke.

Ugron — II. R. Gy.

Vágó — Kriza.

Vajda — II. R. Gy. — **Vajda** — fakó, kék, küldte-barna, szeg, szürke. II. R. Gy.

Vajna — II. R. Gy.

Vándor — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Varju — S. I. XII.

Vasderes — (szín) Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Vaskó — Kisujszállás. Nyr. 38 : 287.

Vaskos — Kriza.

Vaszi — Kriza. *Az oláh Vaszilé-ből = Basilius.

***Vércse** — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 ; 278. ; Marczali, Somogy, 1874., Nyr. 27 : 480. ; Pusztaszentmiklós, Bihar.

Veres — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Véres — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480. Kriza.

Vértse — S. I. XII.

Vezér — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; B.-Újváros, Nyr. 9 : 143.; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479. Kriza.

Vida — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Vidám — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Hontmegyei tótoknál, Nyr. 29 : 332. ; Kissziget, Ortaháza és Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479. S. I. XII. — **Vidám** — Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143. Kriza.

Vidra — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.; Balatonmellék, J.

Vígmiska — Székelység, MNy. II : 12.

Viktor — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

***Viktoria** — Keszthely — herczegi ménes, de csikós szájról.

Világ — Kriza.

Vilám — Zsolna vid. tótoknál, Nyr. 24 : 480.

***Villám** — Pusztaszentmiklós, Bihar. Kriza. Balatonmell., J., Békás, Nyr. 3 : 238. ; Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239. ; Écs, Győr m. (kedveskedő név), Nyr. 36 : 333. ; Kisujszállás, Nyr. 38 : 287. ; Marczali, Somogy, 1874., Nyr. 27 : 480. ; Marót-puszta, Somogy, Nyr. 26 : 480.

Villancs — Kriza.

Villog — Kriza.

Vilma — Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Hajdu m., Nyr. 35 : 301.

Virág — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 ; 535. — tirpák. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Nyr. 10 : 278. ; Forróencs, Abauj, Nyr. 28 : 422. Kriza.

Vircse — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143.

Virgó — Kriza — felszedett név.

Virgoncz — Sztripszky. Kriza.

Vitán, Vitám — Apatin, Bács m., sváb-magyar, Nyr. 24 : 579.

Vitéz — Kriza.

***Vizsla** — Pusztaszentmiklós, Bihar m., Kriza.

Vizter — II. R. Gy.

Vóbán — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Zabosi — Sztripszky — gúnynév.

Zacskó — Kriza.

Zivatar — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Zoltán — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Zsandár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Zsarnok — Bugacz, T. M. I.

Zsendevics — Forróencs, Abauj-m., Nyr. 28 : 422.

Zsivány — Balatonmellék, J.; Bugacz, T. M. I.

Zsobri — Kriza.

***Zsófi** — Pusztaszentmiklós, Bihar m.

Zsuzsa — Balatonmellék, J.

Zsuzsi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Zsuzska — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

VII. SZARVASMARHA.

A marha testrészei. Van: *feje*, rajta a *fül*, benne a *fülpamat*, *fejeéle*, kétoldalt a *szarv*, a *homlok*, a *vakszem*, a *szem*, az *állkapocs*, az *orr* a *likakkal*, ezek között a *szutyak*, a *száj* az *ajakkal*, benne a *fogak*, a *torok*, a *tarkó*, a *járomél*, a *nyakoldal*, a *torokél*, ezen a *lebernyeg-lebeny*, ritkán: *kendő*, a *szügy*, a *hát*, az *oldalak*, a *has*, a *horpasz*, a *far*, ezen a *csípő*, *fartő* és *faroktő*, *farok* ennek *töve*, *szára*, *lombja*, *s..ge*, a tehénnél a *péra*, a hímnél a hasafelén a *here*, a *tasak*, a *vessző*, tehénnél a *tőgy*, az első lábon a *lapoczka*, a *vállszeglettel*, felső *szár*, *térd*, *boka*, rajta a *fűköröm*, *csüd*, ezen *párta*, *csülök*, a hátulsó lábon: a *koncz*, a *csánk* a *horgasinnal*, a *fűköröm*, a *csüd*, a *két csülök*, a hason a *has*, *korcz*.

Szarvasmarha szótára.

Ágas — általánosan — a tejesköcsögöket tartó ágas állófa, a melyhez fejéskor a tehenet kötik. Szólás Kömörőn, Szatmár m., Mtsz.: *fejjük meg az ágast* = nincs tejünk.

Agg ökör — Bszsz. ag öker: emeritus.

Áj — fecskefarkszerű tulajdonjegy a juh és szarvasmarha fülén kimetszve. Vö. Ájas, Ájó, Ájos, Ájosfülű; Ájossan. Füljegyek kategóriája. Nyilván a nyíl fogóvégén levő rovátka, a mely az íj húrját befogadja.

Ajj — Vö. Alj v. Alom.

Ajjaz — Mezőtúr, Nyr. 10: 285.; Nagykunság, Nyr. 16 : 141. — ló v. szarvasmarha alá éjszakára almot hinteni. Vö. Alom és Kiajjaz, Almoz.

Ájó — Gyergyó, Mtsz. — füljegy a szarvasmarhán. L. Áj.

Ájos — Csík m., Nyr. 26 : 331. — szarvasmarhák és juhok füljegye. Debreczen levéltárában 1686: Csákó ökör, az jobb füle ájos; 1686: Egy hegyes szőke ökör, kinek a balfülében kivettek, az jobb füle ájos. 1706: Az egyik ökörnek jobb füle ájos. Széll Farkas-Borovszky, Nyr. 22 : 518. Vö. Áj.

Ájosfülű — T. S. — ökör, XVII. sz., Debreczen; fülhegyén \/ alakú kimetszés. Vö. Áj.

Ájossan — Debreczeni lvt., Széll F.-Borovszky. — Ladányi Szabó István találta és ismerte

meg két ökrét, mindkettőnek a balfülén ájossan ki vagyon véve, 1708. Vö. Áj. Nyr. 22 : 578.

*Alánehezedő — Edvi Illés Pál — a jó tehén hasáról.

Alj — Palóczság, Nyr. 36 : 87. — a jószág alá hintett szalmacsomó. Vö. Ajj, Alom.

‡Áll-deszka — Szürnyeg, Zemplén m. Mtsz. I. 32. — az ökör álla alatt való deszka.

Almoz — Bőny, Győr m., Nyr. 16 : 143. — a barmok alá ágyaz. Vö. Alom, Ajjaz, Kiajjaz.

Alom — Bőny, Győr m., Nyr. 16 : 143. és országszerte — a barmok szalmaágya v. baromalja, Simonyi csuvasz jövevényszónak tartja, Nyr. 35 : 384. Szerinte Nyr. 36 : 87., a szalmát jelentő cseremisz *olom*mal egyenértékű. Palóczoknál Nyr. 36 : 87., alom = a jószág alá szórt szalmacsomó. Ha ez egész nap a jószág alatt volt, a palócz azt mondja: hányd ki a j. alól az almot v. hányd ki a j. alól azt az *aljat*. Vö. Ajj, Alj.

Angol — l. Svajczer alatt.

*Anyabarom — Kecskemét, Bugacz, T. M. I. — öreg tehén, az ezekből álló gulya az „anyabarom gulya“. Vö. Baromgulya.

*Anyabarom-gulya — Bugacz-Monostor — a szaporító és tejelő jószág gulyája. Vö. Anyabarom.

*Anyagulya — Debreczen, Békés — tehenek és rugott borjúkból álló gulya. L. Tőkegulya.

*Anyaszopó — 1748, Karatna község — borjúról, mely még szopik. Vö. Borjú.

Anyja — Szolnokdoboka m., Nyr. 10 : 239. — nőstény: „a bornyú annya“.

Armurár — Kapnikbánya és vid., oláh elem a magyar nyelvben, Nyr. 22 : 73. — marhatályog és azt gyógyító növény.

Árvagané — általánosan — a szarvasmarha tányéralakú száraz hulladéka, tüzelőnek való. Bugaczon *tőzeg*.

*Árvaganéj — Nádudvar — a szarvasmarha, de főleg a juh hulladéka. Vö. Juhporos (a juhászat-kategóriában).

Árvajószág — Székelyf., Mtsz., Szilágy m. — ‡silány, hitvány, beteges marha.

Áztatott — Csík m., Udvarhely m., Mtsz. — vízzel elegyített polyva és sarjú a marhák számára.

Bacza — BMsz. — borjú.

Bagarász — Kovár vid., Ipolyság, Nyr. 16 : 380. — keresve legelész a marha. Vö. Bakarász.

Bajusz billegző — Kecskemét, Kada in litt. —)———· Ezt festékesen a marha orra fölé nyomták, hogy bajuszt alkotva, a fej kisebbnek, szebbnek lássék.

Bakarász — Székelyf., Háromszék m., Mtsz. — l. Bagarász.

Bakmony — Kúnos Ignácz, Nyr. 12 : 108. — ex Bachmann.

Bálám bikája — Békés m. — nagy, buta ember. MNy. I : 428.

Baorgyú — Szolád, Somogy m., Mtsz. — borjú.

***Barom** — általánosan — *pecus*. Így Schl. sz. j. : Murm. 1583 ; Ver. De jelent *gulyát* is, (Szeged, 1779.). Kiskunhalason : Két barom, három ménös járja a főggyit. Nyr. 14 : 237. Zenta : „a tehén künn volt a barmon“ Uo. 38 : 40. Sőt a Székelyföldön = baromvásár : „béállott a barom“. Mtsz. Oklsz. 1256 óta ismeri : „Borumlak, Baromlak, Boromfekthyn stb. Vö. Ekebarom, Gulyab., Tarkab., Vágób., Vonób. XVIII. sz. 1779, Szeged kimutatása : „4000 ökör 12 *barmokban* és 7 csordában“. *Itt a barom gulyát jelent*, a mely állandóan a pusztákon van ; a csorda fejős és szaporító állomány, mely mindennap kihajtva, estére hazatér.

Baromeledel — Ver. 72. — Pabulum.

***Baromgulya** — Kiskunfélegyháza — l. Anyabarom. Az anyabarmokból álló gulya.

Baromlak — Oklsz. — 1256 : Item Wosontou Item *Barumlok*, Wenzel VII : 430. Borovszky : A honfogl. tört. 87. lapján a német Wurmloch magyarosodott alakjának tartja. Ugyanígy Kúnos Ignácz, Nyr. 12 : 108. Elmés, de téves magyarázat.

Baromökör — Oklsz. — bos. 1671 : „Az itthon meghizlalt s eladott baromökröket, akiket fotostul eladják, annyit adjanak adóban, a mennyit az felvivők“. Debreczen, M. Gazd. tört. Sz. XI. 265.

Baromtartás — Kolozsv. glossz. 1577. — veterinarium Dd_4. Veterinarium, Finály, állatgyógyintézet ; veterinaria, uo., állatgyógytudomány. Nyr. 36 : 419. (Tévedés! A baromtartás az, a mit a német „Viehhalten“ szóval fejez ki.)

***Bealkudni** — Kecskemét a régiségben, T. S. — a rideg legények munkába beszegődve bealkudták jószágaikat tartásra, a munkaadó gazda gulyája közé, alkuban kikötötték, hogy a jószáguk a gazda gulyája közt legelhessen.

Bebogározik — Udvarhely m., Mtsz. — befut, futás közben betéved : „A bornya bebogárzott a pap udvarára“. A szó a *bogárzás*tól van kölcsönözve, de nem azonos vele.

Becsel — Csík m., Mtsz. — öklelődik : „becselnek a birkák, az ökrök.“

Becze — Göcsej, Kemenesalja, Vas m., Balatonmell., Aranyosszék, Marosszék, Háromszék, Csík m., Mtsz. ; Felső-Szakony, Nyr. 17 : 383. ; Pápa, Nyr. 36 : 38 ; Répczemell., Sopron m., Nyr. 2 : 517. ; Arács, Zala m., uo. 22 : 192., Vas m., uo. 30 : 98. — bece, becce, bécce, béczcze — Kreszneritsnél és B. M. N. is borjú (főleg a gyermeknyelvben). Vö. Becek, beczi.

Beczek — Csurgó, Somogy m., Nyr. 21 : 47. — kis borjú. Vö. Becze.

Beczi — Somogy m., Mtsz.; bëcci, Arács, Zala m., Nyr. 22 : 192. — kis borjú. Vö. Becze.

Befogás — Vö. Belső, Hajszás, Brázdás, Csábali, Csálés, Csáli, Csásökör, Embërfőső, Hajsz, Hajszás, Hiszbeli ökör, Hízbali, Hízbeli, Kesleg, Késleg, Kesleg marha, Kürek, Külső, Türtő.

Befogó — Tolna m. — marha, mely már alkalmas a járomra. Vö. Befogócska. Nyr. 5 : 523.

Befogócska — Menyhe, nyitravid. palócz. — marha. Vö. Befogó. Nyr. 33 : 464.

Beköt — Oklsz. — conjungo. 1680: Mivel minden béres méltó az eő jutalmára *nyomtato Eökörnek sem kötik be száját*: Azért mikor tavul vidékre mennek a borbirák vasárolni, a korczma jövedelméből illendőképen élhetnek.

Belső — Balatonmell., Tsz., Vas m., Nyr. 30 : 99. — a jobbfelől fogott ökör. Vö. Hajszás.

***Bélyeg** — sok helyen, Őrségen: billeg, Nyr. 12 : 386. — jegy, legtöbbször a tulajdont jelölve. L. Billog. — **Bélyeg** — Magyar Szó, 1904 : 143. — Bártfán a városi bélyegző vasat leginkább csak mértékhitelesítésre használták volna a Jus civile 59-ik titulusa szerint. Később, különösen az Alföldön, a mikor a városbeli gulyát tavaszszal összeverték, mindegyik marhára rásütötték a város számbélyegét is. Régebben tehát nem a bélyeg, hanem a szőr volt az ismertetőjel.

Bélyegző mester — Oklsz. — l. Látó mester.

Bellyegző vas használata — 1701. Jus civile tit. 59. Bártfa: „Ha az prókátor hamisságban találtatik, tehát a város pellengérihez kell erősen megkötözni és az minémű *jelvassal* ez városnak, *az mellyel jegyeznek, deszkákat és egyéb edényeket, itczéket,* tűzben erősen meg kell tüzesíteni, az olyan hamis prókátornak az két orczáját azon *jel-, avagy billyegző vassal* meg kell billyegezni, hogy így mások is példát vévén tőle stb". M. Sz. 1904. 143.

Beőtteni — Őrség, Nyr. 2 : 472. — a tehenet = igába fogni.

Bérgyu — Hegyhát, Vas m., Nyr. 1 : 467.; Simonyi szerint bérgyu, Nyr. 5 : 219. — borjú, l. o.

***Bészabadítani** — Csíkgyergyó Kászonszék — a legeltetésre beereszteni a marhát. XVII. század.

Beszámolás — Bugacz — vö. Szolgáltás.

***Beszorul** — Szeged — a jószág az istállóba, télire.

Bic — Erdélyi érczhegységi móczok, Nyr. 34 : 146. — bika, l. o. Vö. Bică.

Bică — Erdélyi érczhegységi móczok, Nyr. 34 : 146. — l. Bic.

***Bihanyik** — Őrség, Vas m., Nyr. 2 : 562. — bőg (marháról).

Bihó — Dunántúl, Nyr. 16:190.; Répczemellék, Mtsz. I: 138. — bivaly, l. o.

***Bika** — kk. — Bos taurus, hím szarvasmarha, mely szaporít. Engelbrechtnél a már űzött hím szarvasmarha. Ugyancsak Bos taurus a Hortobágyon (T. M., MNy. VIII: 187.), Schl. sz. j., Sz. M. A., PPBod., Murm. (1533), Sz. F. B., Bszsz., Gross 1: 119., Ver. Oklsz. 1193 óta ismeri: „Uadit usque ad „biquacut", 1198-ban már „Bika". Firtos-Váralján (Udvarhely m., J. J.) hím szarvasmarha 4 éven túl, Raván, Udvarhely m., J. M., mindaddig míg ki nem herélik. Szarvas Gábor szerint Nyr. 16: 164. — **Bika** — a sulyom (Trapa naans L.) neve is bika (szarvalakú tüskéiről, H. O.). Miklosich szerint a szláv nyelvek a magyarból vették át (Nyr. 2: 116), Halász I. szerint pedig török eredetű (uo. 17: 253.). Az oláhban is Bos taurus (Nyr. 17: 116., 163. Vö. Bic, Bică, Biku, Bikus, Bikä, Bikaborjú, Bikagulya, Bikacsök, Bikapénz, Bikás, Bikatinó, Cap, F. szas öker, Monyas, Ökörbika, Ökör, Rugott borjú, Vika. — **Bika** — Békés — „szép a bika, ha sűrű, kemény, tömött testű". Pásztor mondás. — **Bika** — Ada, Bács m., Nyr. 31: 286. — cséplőgép hajtója. *Zúg a bika* = zúg a cs.

***Bikaborjú** — Kr., Edvi Illés Pál, Engelbr., Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J., Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 187., Pusztaszanda, Bugacz, T. M. I. — fiatal bika, Vitulus taurinus. Vö. Bikabornyú.

***Bikabornyú** — Mezőkövesd — a bikaborjú.

Bikacsék — S. I., Kreszn., bikacseke, Ipolyság, Hont m., Nyr. 6: 181., 19: 45., Hont m., tót: bikaček, Nyr. 29: 331. L. Bikacsök. Szárított hímvessző, az egykori pandúrok szerszáma.

Bikacsög — Abauj, Borsod m., Mtsz. — bika szárított nemző vesszejéből való pálcza; Székelyf. uo., ugyanabból lőcsszorító gúzs. Vö. Bikacsök, l. Bikacsék.

***Bikacsök** — általánosan — nervus taurinus, vel taurea; Abauj m., Borsod m., Székelyf., Mtsz. Vö. Csék. Csök. Bikacsék. A régi pandúrvilág rettegett büntető eszköze.

***Bikagulya** — Debreczen — csupa bikából alakított gulya.

Bika hangja — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII: 187. — ordít, bőg, bömböl, sikkongat, sikkant.

Mert alig hogy Miklóst a bika meg- [látta
Rémítőt sikkantott és a port [kapálta.
Arany.

Bikanevek — Békés — Hunyad, Finnyás, Dallos, Gulyás, Vezér, Káplár, Gallér, Bognár, Árpád, Bársony, Madár, Rigó.

Bika nézése — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII: 188. — kemény (vad, szilaj), gyenge (szelíd), sunyi (alattomos). Vakul néz a sunyi bika.

Bikanyakú — vastagnyakú (a Bos taurus nyakáról átvéve). Oklsz. 1341: „Blasii Bykanyakw, dicti".

***Bikapénz** — Debreczen és sok helyen — a közös bika tartásáért járt. Szentesen (MNy. II: 137.) azon pénz, melyet a tehén megfolyattatásáért fizettek a bika tulajdonosának. Oklsz. szerint ugyanezen értelemben 1573 „Birsagium alias bikapinz". A magyarázat már eredetileg helytelen, mert a bírság = mulcta, a coitusért pedig díj járt és jár ma is, a díj pedig nem bírság, hanem taksa.

***Bikás** — Kaba, Lengyeltóti — rosszul, vagy későn herélt bika, mely megtartotta jegyeit. L. Czap. Vö. Bikásforma.

Bikásforma — T. S. — ökör, XVII. sz. Debreczen; rosszul herélt, úgy hogy még bikajegyei maradtak. Vö. Bikás.

Bika tartása — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII: 188. — Nevek: Gangos, Suta.

Bika-tinó — Gyergyószentmiklós, K. L. — 1—3 éves bikaborjú. A *tinó* az 1—3 éves kort még nem jármoltságot fejez itt ki.

Biku — Palóczság, Nyr. 22: 575. — bikácska. Játék közben két gyerek összetëszi a fejét és *türköl*, erre mondják: „*No turi bikű*". Vö. Bikus és Bika.

Bikus — vö. Biku.

Billeg — Őrség, Nyr. 12: 380. — bélyeg.

Billog — l. Bélyeg.

***Bimbó** — általánosan — a tehén tőgyének négy szoptatója. L. Csecs.

Binda — Székelység, Nyr. 2: 426. — ökör.

⁑**Biró Gáspár** — debreczeni polgár, Oláh Miklós püspök idejében 10,000 marhát hajtott ki a Hortobágyra. Gross., I. p. 139.

⁑**Bizsán** — Csík m., Mtsz. I. 140. — erős, izmos ökör. L. o.

Blőnye — Gömör m., palócz, Nyr. 23: 42. — a szarvasmarha nyálkás, mócsingos szügyhúsa.

⁑**Bocsing** — Sopron m., Mtsz. I. 142. — marhának lábszára.

Bocskǫrpénz — Hidas- és Tornyosnémeti, Abauj-Torna m., Nyr. 31: 349. — minden a legelőre kijáró tehén után a pásztornak fizetendő 4—6 krajczárnyi illeték.

Bocza — Nógrád m., Nyr. 6: 134. — borjú.

***Boczi** — borjúkényeztető, de hivogató is. Szilágyság és sok helyen. — **Bóczi** — Oklsz. — borjú már 1221, mint név. Karczag, Nyr. 26: 333., gyermeknyelven borjú. L. o. Vö. NyK. 29: 2. füz. Ez az alak általános s benne van a tréfás nótában is:

Boczi, boczi tarka,
Se füle se farka.

Boczika — Nógrád m., Nyr. 6: 134. — borjú l. o.

Bodacs — Tsz., székely szó — tinó, aprómarha. Csíkszentdomokos, Nyr. 32: 325., 1 éves tinó, l. o. Székelység, Nyr. 2: 426.,

Nyr. 27 : 46., vö. Nyr. 4 : 220., csigbig marha. Vö. Kriza; bodócs. Csallóköz, Nyr. 15 : 472., ökör (tréfásan). Vö. Bodács, Marha.

Bodács — Miklosich, Nyr. 2 : 116. — tinó, apró marha. Szerbül: bodač = bos petulcus. Vö. Bodacs.

Bodor — Barkóság — bozontosszőrű marha. Nyr. 32 : 520.

Bogaras — Szeged, Vas m., Mtsz. — bogarak, legyek, bögölyök csípésétől nyugtalankodó szilaj marha.

Bogarász — Ipolyvölgye, Mtsz. — keresve legelész (a marha). „Ott bogarász a tehén a tóllak (tarlók) körül, de sehogy sem javul“. Vö. Bakarász.

Bogarászik — Zilah, Nyr. 28 : 280. — a borjú, mikor játszik, futkározik. Helyesen: ha keresve legelész.

Bogaraz — Göcsej, Mtsz. I. 148. — vö. Bogároz.

***Bogarica** — Háromszék m., Mtsz. I. 148. — bogárszarvú tinó v. más marha.

***Bogárka** — Pográny, Nyitra m., Mtsz. I. 148. — marhácska. „Bogarkvájim (Nyr. 28 : 495.), fiatal ökreim, tinaim.“

***Bogároz** — Com Jan. — discursitat. Com. Jan. 42.: „Az bögöly miatt felindittatott barom futkároz, *bogároz*“. Balaton mell., Torontál m., Sátoraljaújhely, Mtsz. I. 148., legyektől. bögölyöktől üldözve futkos, megfut (marha). Vö. Bogárzás. Fejér m., Nyr. 10 : 186., fejével megtaszít.

Bogározik — *a muscis infestatus fugit.* Faludi: E. M. p. 204. — Elbogározott a marha. Kreszn. I. 45. A Hypoderma elől fut. Vö Bebogározik, Bogároz, Bogárzás.

Bogározni — Szőkefalva, Kisküküllő m., Nyr. 15 : 335. — elszaladni, nagyrészint csak a tehénről bihalról (?) mondják, mikor nagy nyári melegben nekivadulva a harmadik faluba is elfut, hogy *elbogárzott.* Vö. Bogárzás.

Bogároztatni — T. S. — a jószágot; képletesen: legeltetni és a bogárzásnak kitenni. Vö. Bogárzás.

***Bogárzás** — általánosan — ered a *Hypoderma bovis* légytől, mely a marha szőrére ragasztja petéjét; a kikelő lárva az állat bőre alá eszi magát, hol daganatot kelt, melynek váladékából táplálkozik, megnő s megérve kieszi magát, a földbe jut, hol bebábozódik s a következő évben kikel, hogy újból kezdje az életkörfolyamot. A légy villanó sebességgel röpül és dong. A marha a dongást ismeri, „megriad, világgá megy“, hogy a kíntól megmeneküljön; az a megriadás és menekülés a *bogárzás,* a pásztorok réme, mert roppant bajos a gulyát ismét rendbeszedni. Pásztorleírás, mely minden babona nélkül való éles megfigyelés eredménye, a következő: a bogárzás oka egy fekete bogár, mely görbített farral a marhához vágódik, mikor a marha szőrére ragasztja tojását, melyből a *gizsó* kikel, a bőr alá jut. A marha a dongást ismeri s világgá megy

Bemondta Bocsáron egy közönséges gulyás. A szóanyag: bogaraszík, bogaraz, bogároz, bogározik, bogározni, bogároztatni, bogászik, csipiszik, elbogározik, fölbogarozik, megbogarodzik, megbogározik, megbogárzik, visszabogárzik. Idő: rozsvirágzáskor.

Bogárzik — Tokaj, Hegyalja. Nyr. 23 : 287. — ha a jószág, a Hypoderma miatt megvadulva fut, arra mondják, hogy bogárzik. Zilah, Nyr. 28 : 280., a borjú, mikor játszik, futkároz. Rossz! Vö. Bogároz, bogárzás.

Bojtos — Bugacz, T. M. I. — a marha farkavége.

Bokor — egy pár (2) Oklsz. — 1635: Egy bokor tehénbőrt kijártatván, bokrát 4 f. M. Gazd. tört. Sz., VIII : 483.

***Bologós** — (tehén) Zala m., Mtsz. I. 159. — kósza.

***Borgyú, borgyu** Sopron m., Zala, Somogy, Baranya m., Gömör m., Kiskunhalas, Felső-Bácska — borjú. Bélye, Baranya m., Nyr. 18 : 46.; Őrség, Nyr. 12 : 381., borjú.

Borjas — Oklsz. — tehén, melynek borja van. 1598 tisztán: „két ökröt és egy borjús ünőt adjon nékie. 1590: Harom Boryus tehenetth stb. 1634: Borius tehenek eöregek 11. Ezeknek boriok is ez idei vagion 11.

Borjas tehén — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 188.; Bugacz, T. M. I. és általánosan — a fias, a melynek borja van.

***Borjas tehenek** — II. R. F. 1704. p. 71.

***Borjaszík** — általánosan — borjút szül.

Ihajla, csuhajla,
Megborjazott a kajla.

Népies, gúnyolódó ízű. Vö. Borjazik.

Borjazik — Veszprém, Nyr. 14 : 527. általánosan is — fiat szül (a tehén). Oklsz. 1634: Hat eöregh Boriuzando tehenek. Boriuzando Eöregh tehenek 6. Boriuzando eleö hasu tehen 3. Itt borjúzandó = vemhes. A kolozsvári glosszákban boriúzás (1577., Nyr. 36 : 131.). Vö. Borjúzás, Borjúzik, Megborjúzik, Bornyadzó, Bornyazni, Boruszol, Boruszúl, Megbeczézni, Megborjazik, Leborjúzni.

***Borjú** — általánosan Puszta-Szanda — a fiatal szarvasmarha. Megkülönböztetve: bikaborjú, üszőborjú, szopósborjú és rugottborjú. Gross I : 120. vitulus. *Hortobágy, H. O. és T. M., MNy. VIII : 187., egy éves koráig. *Lengyeltóti, a míg szopik. Engelb. első évig. Sz. F. B.: borjú, Schl. sz. j.: boriw. Oklsz. 1355: Nicolai Boryw. 1549: Eg chechemew idey boryw. 1553: Mostany boryw, gyermekded. — **Borjú** — l. még: Anyaszopó, Bacza, Baorgyú, Becze, Bérgyú, Boczi, Bornyú, Bocza, Boczika, Böcze, Buru, Bülőke, Cziczibű, Diszke, Előhasi, Elvetélt borjú, Kanczaborjú, Nőstényborjú, Ökorborjú, Rugottborjú, Szopósborjú, Tehénborjú, Üszőborjú, Bikaborjú.

Borjúcsorda — Csongrád m., Nyr. 6 : 373. — *Csak a már el-

választott = elrugott borjak csordája lehet.

***Borjúfalka** — Lengyeltóti — az egy pásztor kezére bízott borjúsereg.

Borjúhús — Sz. F. B. — boriu hus = caro vitulinus.

Borjúmetszés — Csapodi István. Mesterszavak: borgyúfej, borgyúvelő, lábok, gyomor v. sajtílesztő, krézli v. borgyúbél (melyet megtisztogatva esznek), brizli, nyaka, karmonádli, borgyú mellé, borgyú vesêssė, borgyúczomb. Nyr. 12 : 382.

***Borjúzik** — Edvi Illés Pál — a tehén. Vö. Borjazik.

Bornyadzik — Gyergyószentmiklós, Kl. — a tehén = borjat szül. Vö. Borjazik.

Bornyazni — Sima, Somogy m., Nyr. 19 : 380. — elleni: „Megbornyazott a kajla". Vö. Borjazik.

Bornyú — Abauj m., Nyr. 33 : 21.; Debreczen, *Erdély, Esztergom, Gömör m., Gyöngyös, Gyergyószentmiklós, Kl., Nagykunság, Palóczság, Rava, Udvarhely m., *Mezőkövesd, Szentes, Torna m., Székelyf., Mtsz. *bornyao,* Gömör, Mtsz., *bornyau,* Apátfalva, Mtsz., *borñëŭ,* erdélyi Érczhegység mócz, Nyr. 34 : 148. — borjú. L. azt. (Hajduhadházon „borjúszájú" gúnynév, Nyr. 31 : 45.). Borjúszájú az ing, ha az ujja szoknyaszerűen bő.

Bornyúkantár — általánosan — óradzója vastövisekkel, hogy a borjú ne szophasson, a tehén elrugja, innen rugottborjú.

Bornyú palóka — M. ó., Kecskemét — l. Palóka.

‡**Borsos-fű** — Szatmárnémeti, Mtsz. I. 169. — a marha húsának a füle felől való része, füle-töve.

***Botorkál** — Edvi Illés Pál — a szarvasmarha, ha bágyadozva jár-kél.

‡**Bottlott-hús** — Székelyf., Mtsz. I. 173. — döglött marha húsa.

Böcze — Dunántúl, Nyr. 5 : 128.; Csúza, Baranya m., Nyr. 18 : 47.; Fejér m., Nyr. 10 : 186.; *böcze, böczcze,* Dunántúl, Mtsz., *böczcze,* Somogy m., Nyr. 8 : 524.; Székesfejérvár, uo., 7 : 138.; Őrség, uo., 2 : 374. — borjú.

Böhény — Göcsej, Mtsz. — szarvasmarha gyomra, bele.

***Böjt** — Pusztaszentmiklós — l. Lebeny.

Bök — Őrség, Nyr. 12 : 381. — a szarvasmarha = döf. Vö. Bük.

***Böketés** — Edvi Illés Pál — a marhának bot végével való meglökése, mitől p. o. a tehén el is vetél. *Azért görbe a pásztor botja, hogy dobáskor ne menjen bökőre.

Bömböl — Bugacz, T. M. I. — a bika.

‡**Börczöl** — Kemenesalja, Mtsz. I. 181. — megűz, meghág. Vö. Coitus.

‡**Börczül** — Hegyhát, Vas m., Mtsz. I. 181. — kérődzik.

***Bőrtisztulás** — Bocsár — mikor a szarvasmarha bőréből az émely kihull = Hypodermától való szabadulás.

Bráha, brága — Mtsz. — sörfőzés után maradt moslék, a melylyel a marhákat hízlalják. Szatmár m., Székelyf., Brassó m., Hétfalu. Eredetét l. Nyr. 30 : 295.

***Brázdás** — Vas m. — a jobbról befogott szarvasmarha. Nyr. 30 : 99. Hajszás.

***Brünnyög** — Maros-Torda m. — a borjú szava. Vö. Prünnyög.

Bú — Karczag — gyermeknyelven tehén (l. o.). Nyr. 26 : 333.

Búböczcze — Tab, Somogy m. — boczi. Vö. borjú. Nyr. 15 : 240.

Buczko — Debreczeni lvt. Széll F. — „Szőke buczko ökör" 1708. Nyr. 22 : 578.

Bukós — Comenius — myinda, blindekuh. Nyr. 28 : 459.

Buru — Moldvai csángó, Mtsz. — borjú.

Burusz — Moldvai csángó, Mtsz. — borjas (buru = borjú).

Buruszol — Vö. Buruszúl.

Buruszúl — Moldvai csángó, Mtsz. — buruszol = borjasul, borjazik (buru = borjú).

Busa — Debreczeni lvt., Széll F. Egyik barna *busa*, másik csákó szőke, harmadik busa szőke ökör, 1686. Szőke busa ökör, 1707. Egyik fakó, másik kesely busa ökör, 1708. Sárga busa ökör, 1708. Bán Tamás ismerte még itt városunkban lakos Kecskeméti Pálnak egy rőt busa sőrejét, 1711. Nyr. 22 : 518.

Bük — Csúza, Baranya m., Nyr. 18 : 47. — a bika = döf, szúr. Vö. Bök.

Bünnyög — Csík m., Nyr. 10 : 330. — a tehén.

Bütüz — Vas m., Nyr. 30 : 103. — öklelőzik a szarvasmarha. Göcsejben, Nyr. 22 : 90. „bütüznek a kosok" = összeverik homlokukat.

Csábali — Gyergyó, Nyr. 34 : 260. — jobbról befogott tehén vagy bivaly — székely fogat.

***Csajkos** — Bugaczmonostor — a marha, ha a körme fölvetett, papucsszerű. Kiskunság, Nyr. 14 : 429.: görbelábú; Székesfehérvár: görbe, egyenetlen; Debreczen: sáros, mocskos.

Czâjla — Zilah, Nyr. 28 : 284. — kajla, görbe.

Csálés — Vas m., Nyr. 30 : 99.; Répczemellék, Sopron m., Nyr. 2 : 517.; Balatonmell., Tsz. — fogatban balról menő ökör. Vö. Csáli, Embërfőső, Külsőhajszás.

Csáli — Kemenesalja, Tsz. — balról befogott ökör. Vö. Csálés.

Csánk — Balatonmell., Győr m., Tsz. — hátulsó kiálló „térde" a marháknak. Beke gyűjt., Tsz., a marhának hátulsó lábain a térd körüli részek. Szőkedencs, Somogy m., Nyr. 3 : 140., a barmok hátulsó lábainak hajlása. *Berzencze, Somogy m., a horgasin. Kállay gyűjt., Tsz., horgas in. „Csánkot vetni" = lábat vetni, hogy elessen.

***Csánkbúb** — Csokonya — a hátulsó láb sarokcsontjának búbja, a melyhez a horgasin tapad.

Csapa — Őrség — nyom. Így mondják: kerékcsapa, ökörcsapa, disznuk csapája. Nyr. 12 : 475.

Csás — Somogy m. — a baloldalt jelzi: *csás fül*, Somogy m., Nyr., 4 : 174., bal fül; *csás-ökör*, Somogy m., Szentbalázs, uo. 36 : 143., balfelől befogott ökör. *Csás*, uo., általában a balfelől befogott.

Csata — Székelyföld, Mtsz. — 1. csapat, csorda: „van egy csata ökröm = (csorda ökröm), jó csata ménesem“ ; 2. éjjeli csordaőrizet, melyet az egyes gazdáktól rendre küldött éjjeli őr (csatás) teljesít. Vö. Csataj, Csorda. *Inkább egyértelmű a falkával.

Csataj — Szatmár m., Szamosköz, Mtsz. — csata, l. o. = csapat, csorda. Vö. Csata * alatt.

***Csecs** — sokszorosan — az emlő, ill. tőgy szoptatója, l. Bimbó; de az emlő, tőgy maga is; a csörgő korsó fülén a szopóka. Vö. Bimbó. *Csëcs*, Moldvai csángó, Nyr. 30 : 176., e helyett tőgy, l. o.

Csék — Kecskemét, Mtsz., Hont m., Nyr. 6 : 181. — a bika nemzővesszeje; Berzenczén, Somogy m., *általában penis. Jelenti Ballagi „Teljes szótára“ szerint még a virág hímszálát, a csülköt és egy kereplő gyermekjátékot. Utóbbi értelemben Kr., S. I., B. Sz. D., PPBod., M. A. (2., 3., 4.), Nyr. 17 : 29. Vö. Csök, Bikacsök. L. Bikacsok, Bikacsék.

***Csékiszőre** — Berzencze, Somogy m. — a csökszőr, l. o.

Csellengő — Barkóság — az ökör szarván díszül alkalmazott piros bojt. Ny. 32 : 521.

Csengettyűs — Bugacz, T. M. I. — tehén, ha csengő van a nyakán.

Csercse — Mtsz. — apró barmok álla v. torka alatt lógó kinövés v. bőrfityegő. „Hagiok Niro Mathenak két tulkot, az csercsét és az fekete holdast.“ RMNy. 2 : 302. Itt a bőrfityegőt jelentő *csercse*, bőrfityegős állatot is jelent, mint *hóka* a ló homlokán lévő fehér folt és a fehérfoltos állat is. Nyr. 30 : 184. Vö. Csërcsëlye (juh csoportban).

Csërda — Fűr, Komárom m., Nyr. 18 : 528. — csorda.

⁑**Cseta** — Zala m., Mtsz. I. 301. — alacsony, de igen erősfajtájú szarvasmarha, l. o.

⁑**Csetva** — Vas m., Mtsz. I. 304. — rossz tehén, l. o.

Csigbig marha — Vö. Bodacs.

Csikasz — Palóczság, Nyr. 23 : 383.; Rimaszombat, Gömör m., uo. 22 : 383.; Tokajhegyalja, uo. 23 : 288. — sovány, beesett horpaszú marha. Vö. Megcsikaszik.

⁑**Csipérzik** — Baranya m., Mtsz. I. 326. — bogárzik (a marha). Vö. Bogárzás.

Csira — Balatonmell., Göcsej, Somogy m., Tolna m., Fehér m., Mtsz., Szőllősgyörök, Somogy m., Nyr. 22 : 238. — kisszarvú, vörösestarka, aprófajta svájczi tehén.

Heves m., Nyr. 7 : 41., meddőt, a Palóczságban, uo. 24 : 95., hermaphroditát jelent; tótosan skira. L. még szarvasmarha szőre alatt és vö. Stira, Csirák, Csiramarha, Csiratehén.

Csiragula — Zalaapáti, Bárándpuszta, Malonyai B. H. 1908. XII. 29. — svájczi tehenek gulyája: csiragulya.

Csirák — Balatonmellék, Somogy m. — svájczi faj tehenek. Vö. Csira. Nyr. 16 : 477.

Csiramarha — Vas m. — vöröstarka, rövidszarvú fajmarha. Vö. Csira. Nyr. 30 : 98.

***Csiratehén** — Somogy m. — színesfajta, köz. „svájczi". Somogy m., Nyr. 2 : 375., risa v. riska tehén. Vö. Csira.

‡**Csitri-csutri** — Székelyföld, Mtsz., I. 333. — kurtasörényű (ló) v. kurtaszarvú (marha).

Csócsál — Nagykőrös, Nyr. 36 : 382. — összerág, (szarvasmarha).

***Csókaszem** — általánosan — lónál, bivalynál, kutyánál a kékesfehér iriszes szem.

‡**Csókoló** — Szatmárnémeti, Mtsz. I. 338. — a vágómarha fején levő szurókás hús. „A mint a marha a fejin kétfelé hasítódik, látunk olyan szurókás hust; eszt nevezzük csókolónak."

Csomóslábú — T. S. — ökör. 1667, Debreczen: „ezen a darulábon bélyeg".

Csonka — Debreczeni lvt., Széll F. „Egyik szőke csonka, a másik kék sőre ökör, 1708." A csonka a szarvra vagy a farkra vonatkozik. Nyr. 22 : 518.

Csopák — l. Szarvállások alatt.

***Csorda** — általánosan — sok gazdának éven át éjjel istállózott, nappal pásztor elé adott tejelő szarvasmarhából alakult tömeg, mely reggel a legelőre kivonul, estére hazajár. Hozzátartozik 1—2 bika. Pásztora a csordás, l. azt és a Csordapásztort. Van teháncsorda, ökörcsorda, borjúcsorda, sőt Erdélyben disznócsorda is. Bszsz.: cherda, chorda; Ehrenfeld-Codex, Nyr. 22 : 120., cherda; Kolozsvári gloss. 1577, Nyr. 36 : 172.: cziorda, Ver. 118.: csorda, (a dalmátban csrida); a Ferenczlegendában, Nyr. 1 : 218.: „az felben czordanal vÿgyaznak uala (cum gregibus vigilabant). Szlávban črêda, Nyr. 2 : 120.; Erdély érczhegységének móczainál: cĭurdă, (Ciurda de boi = ökörcsorda; c. de vacĭ = teháncsorda), Nyr. 34 : 151. Vö. Darab, Csata, Csataj, Gulya, Gyülekezet, Ökörcsorda, Sorda, Szorda.

Csordajárás — a csorda útja. Már 1282—1325 közt „Ad locum quendam charadajaras"; Wenzel XII : 371., Oklsz. Vö. Csordanyom, Csordaút.

Csordanyom — Oklsz. 1525. Quedam via Chorda Nyom appellata. Leleszi Convent Protoc. V. 276a. Vestigia gregis. Vö. Csordajárás.

Csordaút — Oklsz. – Via gregis. 1291. Que via uocatur wlgariter

Churda uta . . . Inde per viam gregis sunt quatuor mete. Monum. Strigon. II. 309. 1292: A parte meridionali via wlgariter Churdauta dicta, Kovácsi. 1340—1449: A parte inferiori Chordawt, Körmend. 1343. Duas vineas in monte Churdawth. Veszprémi kápt. levt. Szőlős. Vö. Csordajárás.

Csordáztatni — Alföld és Erdélyi rész — a barmokat a csordába legeltetés végett beadni.

Csök — Oklsz. — már 1198. mint személynév is. különben a bika szárított vesszeje, a pandurvilág rettegett szerszáma. Sok helyen *Csék* alakban. — **Csök** — Csík m., Abauj, Borsod m., Göcsej, Kecskemét, Somogy m., MTsz. — l. Csék. A XVI. században pénzbírság. 1590: Komárom „az chyöki penig 100 forynth", 1606: „száz forint lögyön az chyögi és kövesse meg az tanácsot". Takáts, MNy. II: 131.

***Csökszőr** — Hajdúhadház — a penis kijáróján levő szőrbojt (bikánál, ökörnél). Vö. Csékiszőre.

Csörsz — Prágai Andr.: „Fejedelm. serkentő órája. 1628: „Az Magyarok tsak tzifraságért híják az veres ökröt hajsz *Rőtt*, és az fekete ökröt hök *Csörsz*, mert mind a kettő Német szó, az *Rőt* az németeknél vereset tészen, az *Schwartz* per contractionem *Csörsz* feketét jegyez. Ezenképen a lovat is tsak tzifraságért híják *Paripának*, mert az *para* és *Hippos* Görög ige (*Mont* a magyar neve törkölynek"). — **Csörsz, Czercz** NytSz. hibásan magyarázza Cser-csének, Csërcs v. Csërcz helyett. „Hagiok Niro Mathenenak ket tulkot, az czerczet és az fekete holdost". RMNy. 2: 302. Ez azonos a *Csörsz*-el.

***Csuklója** — Berzencze, Somogy m. — a marha testrésze: clitoris.

‡**Csukorat** — Székelyf., Mtsz. I. 365. — csoport (ember, marha, csibe).

Csula l. Szarvállások és sula.

Csuli l. Csula.

Csulyi l. Csuli v. csula.

Csüg — Kiskunhalas, Nyr. 14: 430. — a ló és marha lábán a köröm feletti íz, hova a lónak a békót v. nyügöt teszik (*Ha ez fehér, akkor a láb kese).

Csülök l. Csék alatt is.

Csüősz-ökör — Rábaköz, Nyr. 17: 182. — „Mëgnyomta mâ a *csüősz-ökör* a lábát" = saját kárán tanult. Vö. Ökör.

Csütüzik — Balaton, Nyr. 31: 51. — öklel (kis borjúról).

***Csüves** — Kiskunhalas — rendesen a rangos téli ruháról, bundáról, ködmenről; de marháról is, ha igen derék. Nyr. 36: 235 szerint Kiskunságban szarvasmarháról.

Czaf — Tud. Gyűjt. 1848, Nyr. 35: 41., Sopron m. — félheréjű ökör.

‡**Czafragos fősál** — Sopron, m., Mtsz. I. 215. — marhaczomb eleje.

Czammog — Rava. Udvarhely m., J. M. — ökör, tehén, disznó stb. ha lassan megy.

***Czap** — Lengyeltóti — a későn herélt bika, mikor megmaradnak bikaformái. L. Bikás. *Peszér-Adacs, Bugacz, T. M. I. későn herélt bika, Kiskunság, Nyr. 14:383., vén korában kiherélt és járomba fogott bika. Vö. Komor. Kiskunhalas Mtsz. Egyébként l. „Kecske". Kategóriában a bakkecske.

Cziczi bű — Karczag, Nyr. 26:333. — gyermeknyelven kis borjú, l. o.

Czifra — Hortobágy, Turi Mészáros MNy. VIII:187. — minden szépállású és szarvú marha.

Czifragulya — Békésben, Gf. Wenckheim urad. — válogatott tenyésztőanyag.

***Czímeres** — általánosan — derék, erős, tekintélyes, mint: czímeres ökör, czímeres nád stb.

⁑**Czipe-szájú** — Heves m., Mtsz. I. 239. — szarvasmarha tréfás neve. Vö. Szarvasmarha.

⁑**Czorhalék** — Brassó vid., Mtsz. I. 245. — elpetyhüdt hús, marha nyaka alatt lecsüngő hús, lebernyeg.

⁑**Dagadó** — Kecskemét és vid., Mtsz. I. 381. — a marha lágyékának vékony húsa.

⁑**Darab** — Gömör és Torna m., Mtsz. I. 385. — csorda, l. o.

***Darvas** — Englb. — a szarvasmarha, ha a pofa, lapoczka nyakoldal, koncza és czomb szürkés szőrű; a többi rész fehér. Ha a *darvasság* erős, hogy az egész fej, szemkörnyék, fül, nyak feketék-kormosak, a köldök-szeméremtáj, nyakél és has világos, s az orrtájon világos gyűrű van, akkor *Rigó.*

Dédó — Csallóközön, Nyr. 16:330. — tehenesnek, kanásznak beváló hülye neve.

***Delel** — általánosan — a gulya, a csorda, a ménes, a juhnyáj, mikor tömörülve állva pihen. Vö. Összedéllel.

***Delelés** — általánosan — mikor a lábasjószág csorda, ménes, juhnyáj déltájban, rendesen az itató körül vagy közelében összeáll, pihen, leheveredik, kérődzik, szóval nem legel. Hegyháton, Nyr. 1:467: *déletének* a marhák = delelnek.

Délet — l. Delelés.

Diszke — Gyergyószentmiklós, Kl. — rendesen juhról, de tehénről is az előhasi és a 2—3 éves, bornyazás előtt álló tehénborjú. Vö. Diszke-tehén.

Diszke-tehén — Gyergyószentmiklós, Kl. — 2—3 éves, borjazás előtt álló, vagy előhasi tehénborjú.

⁑**Dobasz** — Szilágyság — vastag kövér, telt; főleg a hasról; „dobasz a hasa a tehénnek".

Dobogó — általánosan — a fiók padolata, a melyre az állatot fejéskor állítják.

Drimbolni: „két ökröt nyársra huzass egészben, másik két ökröt

penig fel kell *drimbolni* tokánynak“ = darabolni, diribol Tsz. Szemere György tárczája, B. H. 1904. VII/26. Nyr. 34 : 430.

Duczifaros — Kiskunhalas, Nyr. 14 : 477. — kövér, széles farú.

***Ecselkedni** — Csongrád m., Mtsz. I. 453. — fejni (tehenet).

Éfujni — l. Elfujni.

Egercsel — l. Egercsél.

Egercsél — Székelyföld, Nyr. 25 : 46. — *egercsel* uo. Mtsz. a marha : szálanként szedeget, böngész vagy ha kopár legelőn falevelet szed, kopározik.

Egy-almu — Székelyföld, Mtsz. — egy alombeli, együtt növekedő borjú, csikó, malacz, de gyerek is. Teljes alakja : *egy alamu, egyalami* = egyhasi (rendesen malacz).

***Egyhasi** — Debreczen — jószágnál egykorú. *Sok helyen, iker. L. Oklsz. 1744. A feleségét két egyhasi gyermekkel elhagyta. Debreczen, NyK. XXVI : 337. = iker. Zilahon iker : ëgyhasi, Nyr. 28 : 185.

Éjháló — Orbán B. A Székelyföld — „A midőn marhákkal éjjeli legeltetésre v. favágásra kimennek“, 6 : 141.; Nyr. 37 : 91.

Ejtődzik — Alsó-Baranya m., Ormányság, Nyr. 26 : 268. — kérődzik.

Ekebarom — Oklsz. — 1522 : „Lego wlgo *Ekebarmwth*“. Ma jármosökör, igásökör, l. o.

Eker — l. Ökör.

Elakaszt — Perkáta, Fehér m., Nyr. 2 : 519. — „elakasztja a gulyát“, erőszakkal máshová tereli. Népdal : „Nem akasztottam el senki gulyáját“. Vö. Hajt, Kerget, Pásztorít, Terel, Űz.

***Elapad** — Edvi Illés Pál — a tej, kimarad a tehénnél. Tiszamente a víz, de a tehén teje is. Bőny, Győr m., Nyr. 17 : 413., minden fias állatról azt mondják „elapad“, ha a tejelést elhagyja (tehén, juh, ló). Vö. Apadott juh. Fehér m., Veszprém m., Mtsz. I. 48., tejét veszti. „Egészen elapadtak már a juhok = nincs semmi tejük, el kell választani a bárányokat.“ Vö. Züllik.

***Elapasztani** — Edvi Illés Pál — a tehén tölgyét, elapasztja a repcze is.

Elbogározik — Balatonmellék, Tsz., Marosszék, *Kisküküllő m., Udvarhely m., Mtsz. — bogárzás közben elrohan a jószág. L. Bogárzás.

***Elbogárzott** — általánosan — bogárzás közben elrohant a jószág; az így elveszettről is. Vö. Bogárzás.

Elfuj — Őrség, Nyr. 2 : 472. — éfujta magát a tehén = párosodott. Vö. Meghág.

***Elkötni** — Szeged — a borjút. a tehéntől elválasztani. Edvi Illés Pál, a borjút a tehéntől messzire kötni. Lótolvaj nem lopja, hanem elköti a más lovát.

Ellet — Menyhe, Nyitra m., palócz, Nyr. 33 : 463. — az ellés

eredménye: ellėttye valaminek = fiatalja.

Elmulat — Székelyföld, Nyr. 25 : 46. — elmulaszt. „A tehen elmulatta a futosását": elment, elmúlt a közösülő ösztöne. (Csak ebben a kifejezésben.)

***Előhasi** — Hortobágy, Mezőkövesd — az üsző, mikor először van teherben; azontúl tehén. Englb. és Kassa, Nyr. 17 : 238.; Kecskemét. uo. 10 : 381.; Kiskunhalas, uo. 14 : 477.; Győr m., uo. 3 : 427.; Répczemellék, Sopron m., uo. 2; 518.; Szepezd, Zala m., uo. 17 : 190.; Vas m., uo. 30 : 99., ugyanaz. Vö. Előhasú. Hetés Nyr. 2 : 372., elűhasi; Répczeszentgyörgy, Vas m. (uo. 18 : 480.) elűöhasi.

Előhasi tehén — Englb. — az először fogant üsző.

Előhasú — Oklsz., 1634 — „Eleö hasu megh boriuzott tehenek". Primipara, a mely állat először jön teherbe. Vö. Előhasi (1429 : Benedictus Eleuhaso). Zemplén m., Nyr. 4 : 425., először borjastehén. Vö. Előhasi.

Előhasú tehenek — II. R. F., 1704, p. 71. — vö. Előhasi.

Elrug — Zilah, Nyr. 28 : 285. — êrugott a tehén v. bivâj = nem ad tejet, nem enged magához közel.

***Elszakajtani** — Kiskunhalas — a gulyából, ménesből elrabolni: kiszakajtani.

***Elszívni** — Békés — ha a borjú a tehenet szopásával megviselte = elszívta.

***Elszopni** — Edvi Illés Pál — kiszopni, a borjúról.

Eltelni — Tolna m., Nyr. 5 : 523. — ökörről mondják: eltelleni = jóllakni.

Eltudni — T. S. — kiszakítani a nyájból, gulyából, ménesből stb. ellopni. Eltudni a nyájtól = eltulajdonítani.

Elűhasi — l. Előhasi.

Elüőhasi — l. Előhasi.

Elválasztás — Szőkedencs, Somogy m., Nyr. 3 : 275. — csikót borgyut tőttibe kő eválosztanyi, nem fottán vagy ujján.

Elválasztási borjú—Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 188., Bugacz, T. M. I. — v. rugott borjú : a csecstől elválasztott borjú, a melyet anyja már elrug magától.

Elvet — Kolozsv. glossz. 1577 A_2 (Nyr. 36 : 319.) — mikor el ueti az barom az fiat = abortio. *Elvetél,* Runya, Gömör m., Nyr. 22 : 284., a tehén, ha nem elevenet szül. *Elvetélt borjú,* Perkáta, Fehér m., Nyr. 2 : 519., döglött anyából kimetszett, de élő borjú. Csikóra is mondják. Vö. Megvet. *Elvetni,* Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 329., a borjút = elválasztani anyjától.

‡**Elvette** — Gyergyószentmiklós, Kl. — a bornyát = elvetette = időelőtti rossz szülés.

Embërfőső — Vas m., Nyr. 30 : 99. — fogatban balról menő szarvasmarha. Vö. Csálés, Befogás.

Emelgetős — T. S. — marha, juh, ló, mely beteg, leesett a lá-

báról, a melyet a pásztor emelgetni tartozott. Vö. Emelős.

Emelős — Beregszász — a jószág, ha nem bír saját erejéből felállani. Vö. Emelgetős. Nyr. 26 : 329.

***Eregeltet** — Székelyf., Mtsz. I. 498. — legeltetve tovább hajtogat (baromcsordát).

Ereszt — „Tegnap a fiam a tinókat egy kicsit beeresztette a nyilasba".

A csikókat terelgetem,
Erre, arra eresztgetem.
Népdal.

Nyr. 16 : 10.

***Esett** — általánosan — jószág: egy a dögmarhával.

***Facsi** — Székelyf., Mtsz. I. 524. — sovány fajta marha.

Fajadzás — vö. Fajatni.

Fajatni — Szőkefalva Kisküküllő m., Nyr. 15 : 336. — fajadzás. L. Folyatás.

***Falka** — általánosan — a lábasjószág kisebb egysége, mely nem nyáj, gulya, ménes, konda stb. de egy gazdának állománya. Vö. Tőke.

Falkabarom — Ver. 19 — *armentum.*

***Falka jószág** — általánosan — egy gazdának szarvasmarhája, ha így van a legelőn ; ha gulyába kerül, akkor *tőke.* L. ott.

***Falkás jószág** — Kecskemét seregben járó jószág (a mely falkában legel).

Falkás marha — T. S. — 1652 táján. Úgy látszik, hogy a falkában átjáró marhát eladni ill. venni nem lehetett; de szükség esetén külön engedelemmel 4—5 darabot „kiszakaszthattak".

***Far** — Tyukod— 1. Kanfarú, ha a fara lecsapott, meredek.

***Farazatos** — Kunszentmiklós — 1. Kanfarú.

***Fark** — Lengyeltóti — a szarvasmarhánál, beleértve a bivalyt — is, cauda ; van töve, szára, lombja. *Mezőkövesden : töve, szára, legyezője. *Peszéradacson : töve, szára, sudarja. *Bükkösd : töve, szára, lombja.

***Farklambja** — Lengyeltóti — a bivaly farkának lombja = bojtja.

***Farkalamja** — Kézdivásárhely — a fark lombja. Vö. Fark és Lomb, Farklambja.

***Farkszára** — Lengyeltóti — a bivaly farkának a szára.

***Farktöve** — Lengyeltóti — a bivaly farkának töve.

***Farol** — általánosan — a jószág, ha topogatva jobbra v. balra mozdul a farával.

Fartol — Abauj m. — a ló, szarvasmarha, ha oldalvást mozdul. Nyr. 33 : 21.

F . szas öker — Visk, Máramaros m. — bika. Nyr. 15 : 520.

Fejés — Kada in litt. — Fejésnél a tehenet nem izgatják.

***Fejősgulya** — Peszéradacs — a melyet fejnek.

***Fejőstehenek** — II. R. F. 1704. p. 71.

Fektet — Hegyhát, Vas m., Nyr. 1 : 467. — a delelő csordát őrzi (a bojtár).

***Félfül** — általánosan — az egyik fül: fél füle kónya, hasított stb. Vö. Fül.

Félhúsú — Oklsz. — 1669: Alföldi nagy csontos és öreg hízlalt ökörnek párja 80 frt. Középszeres *félhusu* 60 frt. M. Gazd. tört. Sz. I. 88.

Felkosaraz — Alföld — szájkosárral ellát pl. szántáskor az ökröket. Nyr. 13 : 382.

Felolvasni — M. ó., Kecskemét — megszámlálni a jószágot.

***Félszilaj** — Kecskemét — az a gulya, mely csak télire kerül tető alá. L. Szilaj.

***Félszilaj gulya** — Bugacz-Monostor — a mely télen át istállózva volt; ezt a szilaj gulyából válogatták ki őszre. Vö. Szilaj gulya.

Férgezés — Bodrogköz? — a marhából a féreg kipusztítása. „Bodzát hajt le, azzal férgezi ki a gulyát". Vö. Kiférgezni. Nyr. 17 : 560.

Fias tehén — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 188. — fijas tehén = a borjas tehén.

Ficzkóvásár — Székelykeresztúr és vidéke — tulok-vásár. Nyr. 29 : 432.

Finczot — fogott a tehen, aztán êszalatt — Hegyhát, Körmend vid., megugrott, ugrándozott. *Finczál* = ficzánkol. Nyr. 34 : 109.

***Fogak** — Edvi Illés Pál — szarvasmarhánál: születéskor az alsó állkapocsban van nyolcz *kapafog*, a két középső $1^1/_2$ éves korban, a két mellette álló harmadfű korban, a hátralevő négy fog közül kettő a negyedik, kettő az ötödik évben válik ki.

Fojat — l. Folyat.

Folat — l. Folyat.

***Folt** — általánosan — marháról is, kisebb csapat, mely a zöld legelőn mint egy folt látszik. Hegyalja, Nyr. 6 : 425., egy fót marha; Szilágyság, Nyr. 9 : 477., fót ökör.

Folyat — általánosan — a tehén, azaz: fölébredt a nemi ösztöne s elfogadja a bikát. Palóczság, Nyr. 22 : 34., tehenet közösít. Szürnyegen, Zemplén m., Nyr. 12 : 384., *fojat;* Székelyföldön, uo., 17 : 137., *fójat;* Somogy m., uo., 14 : 479., *folat.* Vö. Fojatni, Folyatás, Coitus.

***Folyatás** — Kecskemét — tehénről, a párosodás ingere. (Miskolczi p. 273., a' Kosnak á' Ketskével való meg-folyatásából igen tsudalatos Fele-más állat származik (!). Vö. Coitus.

***Folyatni** — Békés és országosan — a tehén folyat = a bikát kívánja. Vö. Coitus.

***Forgólábú** — Bugacz-Monostor — a marha, bizonyos csámpásjárású.

Fót — l. Folt.

Fölbogározik — Mátyusföld, Mtsz. — „fölbogárzott a tehén“ = bogárzásnak indult.

Fölkelhető — Kalotaszeg — az összes ingóság, beleértve a *marhákat* is. Nyr. 29 : 479.

Futatik — Székelyföld, Nyr. 17 : 137. — a tehén párosodása. Vö. Coitus.

Futosás — Székelyföld, Nyr. 25 : 46. — közösülő ösztön. Vö. Elmulat.

Fútosik — Gyergyószentmiklós, K. L. — a bihal közösül. Vö. Coitus.

Futosni — bikát keres a tehén, megfutosott (megfolyatott). Székelyföld. Vö. Coitus. Tsz. 130.

Fű — általánosan — mint időmérték a jószág korában pl. harmadfű tinó = hároméves s így tovább a másodfűtől kezdve. 1584: „Ötöd*fy* wehem. Ötöd*fy* kancza. 1587: „Harmad*fy tulyok*, eģ Harmad*füre* kelendő íző tyno = üszőtinó. Vö. Kor. — **Fű** — Oklsz. — 1. gramen, 2. a régi magyar földközösség mesterszava. 1248 körül: Terram reginae de communi assensu restaurarent ita quod de quadraginta funiculis quod uulgo fiu uocatur sex darent populis reginae. Wenzel VII. 278. 1297: Comperimus ipsam particulam terra intra Dorog esse mixtim quod uulgariter fyu dicitur uo. X. 277. 1297—1459: In eisdem litteris comperimus ipsam particulam terrae in terra Dorog mixtim quod wlgariter Fyu dicitur. Monu. Strig. II. 403. 1338: In possessione Fyuteluk (Múzeum). L. Tagányi Gazd. tört. Sz. I. 223. Vö. NytSz. I. 858. (fiu); Nyr. 24 : 181. Bartal szerint „Funiculus = sorte addicta pars agri communis; görög. χλῆρος; fűkötél, nyíl (az osztáskor kapott szétszórtan fekvő föld“). 3. korjelző. 1419: Georgio dicto Harmadfyw. Zichi Okmt. VI. 561. 1549: Negyedffy harmadffy és thawaly izók. 1584: Öregh kanczola. Ötödfy wehem. Ötödfy kancza. 1587: Harmadfy tulyok eģ Harmadfűre kelendő izö tyno. 1597: Harmad fira menendeo ŵszeo tino. Oklsz. 1630. 48.

Fűbér — marhák legeltetéséért járó díj. Balatonmellék. Tsz. 130.

Füjelni — Vas m., Tsz. — füven legelni. Vö. Füvelni.

****Fűköröm** — Lengyeltóti — az a mi a disznónál, l. azt. Kiskunhalas, Nyr. 14 : 572.; Sopron m., Mtsz., a szarvasmarha két kisebb (fölebb levő) körme. *Nagygécz, Szatmár m., *Berzencze, Somogy m., a felső kis körömpár, mely csak a fű hegyét éri. Afterklauen. Vö. Marhaköröm.

****Füleszőre** — Berzencze, Somogy m. — a szarvasmarha fülekagylóját védő szőrözet. Vö. Pacsmag.

Fűre kelni — általánosan — másod-, harmadfűre kelni szarvasmarháról = második-harmadik esztendős korba kelni. Vö. Kor. — **Fűre kelni** — T. S., Kecske-

mét — három fűre kelő tinó, negyed fűre kelő tinó. Oklsz. 1587: Harmadfűre keliendő ző tyno.

Fűre megy — Hortobágy, MNy. VIII : 188. — korjelzés másod-, harmad-, negyed- ötödfűre megy a jószág. *Csokonai* (Dorottya). „Már hatvan-ötöd' fűre lessz menendő".

Fűszám — Bugacz, T. M. I. — fűszámra számítják az üszőborjú korát addig, míg meg nem borjazik, a tinóborjú a míg meg nem jármolják.

***Fütye-lótya** — Kemenesalja, Mtsz. I. 658. — a nyáj alja, hitványa, kimustrált, dögrováson levő vagy levágásra szánt része.

Füvelni — Vas m., Tsz. — Vö. Füjelni.

Ganéj — általánosan — a marha hulladéka. Sz. F. B.: ganey.

Gizsó — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 14 : 43. — dudorodás a marha bőrén a „pöcsik" szurásától. „Gizsója" van a marhának. „Gizsázva" mennek a marhák a délőre = viczkándozva mennek. * *Gizsó*, a Hypoderma bovis lárvája, mikor kikel, okozza a bogárzást, l. azt.

Gőböl — Balatonmell., Tsz. *Edvi Illés Pál, Nemesvis, Répczemellék, Nyr. 17 : 336.; Kállay gyűjt., Tsz., Sima, Somogy m., Nyr. 19 : 381.: Vas m., uo. 30 : 99. — hízásra szánt szarvasmarha. A dombóvári uradalom 1729. évi rendtartásában „Legelőmezői a gőböl számára rendeltettek". M. Gazd. tört. Sz. IX : 77 — 109. (Nyr. 32 : 380.). Vö. Hízlaló, Sőre, Gőböly.

Gőböly — *általánosan, Orosztony, Zala m., Nyr. 24 : 384.; Kecskemét, XVI. század. T. S., Nyr. 32 : 156. — hízásra szánt, Kecskeméten a hízlaló legelőn tanyázó marha. Oklsz. 1402: Andrea Gwbůl (Zichy Okm. V : 280.) „Göböly ökör", Hódmezővásárhely, Tud. Gyűjt. 1819. II : 57.; Kiskunfélegyháza jk. 1781—1801. Sopron m., *gűőböl*, Nyr. 5 : 269. Vö. Sőre, Gőböl, Magló (mint ellentét).

Gölödínszömű — Halas, Nyr. 23 : 48. — nagyszemű. Vö. Gülüszömű.

***Gömbő** — marha-böndő, melyből lantornát csinálnak; a sertéseknél gömböcz. Székelyf., Tsz. 141.

Gubis — Heves m., Mtsz. — összehajló kisszarvú marha.

***Guga** — Bugaczmonostor — „a torkon támadó daganat".

Guja — T. M. I., MNy. VIII : 90., Hortobágy — szarvasmarhák sokasága. Van: bikaguja, tinóguja, tehénguja, továbbá szűzguja, törsguja. A gujának van *jobb és bal szárnya* *és eleje.

Gulamarha — Vas m., Nyr. 30 : 99. — „legelőre járó marha". Vö. Ridegmarha.

***Gulya** — általánosan — öreg szarvasmarhatömeg, mely egy

számadó pásztor kezére van bízva; lehet város, polgárok összeadott, egyesek gulyája. A legelés egész szakát a legelő területén tölti, néha künn telel is. Vö. Czifra-, Fejős-, Rideg-, Szűz-, Tőke-, Vegyesgulya, Üszőgulya, Kurtagulya, Csorda. Az egyes gazda része tőke, így a gulya tőkék egyesítése. — ***Gulya** — a Balatonmelléken, Tsz., rideg szarvasmarhák serege. Az oláhban gul'ä = állatnév, Nyr. 17 : 163.; Erdővidéken játékszer és mint melléknév, a. m. suta, uo. 20 : 507. — **Gulya** — Kisújszállás — van: Törzsgulya, Nagygulya, Anyagulya, Szűzgulya, Tehéngulya, Nagytinógulya, Kistinógulya. T. M. I.

***Gulyabarom** — Oklsz. 1584: „Gula barom“ = Armentum, l. Barom, Tenyésztőgulya.

Gulyába veretni — l. Veretés.

Gulyabeli marha — Kiskunfélegyh. jzők. 1781—1801 — gulyában levő vagy ahhoz tartozó marha.

***Gulyák** — Békés, grf Wenkheim urad. — I. Czifragulya, válogatott tenyésztőanyag. II. Tőkegulya, melyből az I-et egészítik. III. Vegyesgulya, eladónak, igásnak stb. *Peszér-Adacs — Fejősgulya, tenyésztő; Szűzgulya, még nem tenyésztő; Rideggulya, tenyésztésből kisorolt.

Gulyatehén — Oklsz. — megkülönböztető 1587: „Feÿös tehen wagon harmyncz nyocz 38 Byka eģ 1, Az Gulya tehen öthwen eģ 51“; mindenesetre tenyésztő barom.

Guzsolt marha — Csík m., Nyr. 26 : 427. — sokat járatott, kihasznált marha.

Gülüszömű — Halas, Nyr. 23 : 48. — l. Gölödinszömű.

Gűöböl — l. Gőböly, Göböl.

Gyér marha — Székelyföld, Nyr. 25 : 47. — gyenge, gyorsan fáradó marha.

Gyermektinó — T. S. — ifjú marha, hím.

***Gyilok** — székelyeknél — a szarvasmarha lábán veszedelmes daganat. Tsz., Mtsz. *Gyilokba lép* — Orbai járás, Háromszék m. — a ló v. ember; vlmi olyan tárgyba, mely megsebezte, megvérezte lábát, leginkább szeget értve. Összefügg a „megnyilazással“ = a patkószegnek az eleenbe való verésével. Nyr. 26 : 170.

Gyülekezet — Székelyföld, Nyr. 27 : 46. — csorda.

Hajnali kurjantás — Fejér megyében az ökrész hajnalban bekurjant a béreseknek, hogy ganéjni, itatni kell. Nyr. 4 : 44.

Hajsz — Kemenesalja, Tsz. — l. Hajszás.

Hajszás — Balatonmellék, Tsz. — a jobb felől befogott ökör. Vö. Hajsz, Belső, Brázdás, Csálés.

Hajt — előre meghatározott irányban, hogy valahová jusson. Vö. Kerget, Pásztorít, Terel, Űz.

Hajtós — Pannonhalma, Nyr. 12 : 187. — ökör, ló = használatban levő.

Hakk! — Vas m., Nyr. 30 : 99. — indító szó a marha baloldalra hajtásakor. Vö. Hikk.

***Hálatni** — Hortobágy — bizonyos helyen a marhát. Vö. Hálás (szállás csoportban).

„Halokra lépik" — Székelyföld, Nyr. 25 : 47. — pl. az ökör: lassan, de erővel és kimérten. *Halok*, uo., fejszével vágott nagy darab forgács.

***Hámos ökör** — általánosan herélt bika, mely negyedfű korában hámba fogatott. Vö. Ökör; egyértelmű a jármolt v. járomba fogott ökörrel.

Hapsa — Lz. 54. — Vö. Hopsa, Szer. Az osztás czinkussal (Enyed) v. nyílhúzással (Küküllő) történt. Vö. Hapsába felvonni; l. Hopsa.

Hapsába felvonni — Vö. Hapsába ütni.

Hapsába ütni, hapsába felvonni — Csíkmadaras — (vmiféle szarvasmarhát): a szarvasmarhát levágni és a húst a részesek közt egyenlően elosztani. Vö. Hapsa Nyr. 20 : 46.

***Harangos** — Lengyeltóti, Bugacz, T. M. I. — a vezértinó, ökör, a melynek nyakára a vezérkolomp van felszíjazva. Vö. Vezérökör; a lónál is dívik.

Harangos tehén — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 188. — a kolompos vezér.

Harangos tinó — Balatonmellék, a mely után a tinógulya kihajtáskor, legeléskor stb. igazodik.

Harmadfű — T. S., K. pü. lvlt. 679., Sárvár — ökör = hároméves ökör, tulok. Vö. Fű. Kecskemét, Nyr. 19 : 46., hároméves barom, t. i. annyiszor ment már új fűre. 1691: Kecskemét, harmadfű ökör, tinó. T. S., Nyr. 32 : 159.; Bugacz, T. M. I. Vö. Rugott borjú.

Háromfű marha — T. S. — hároméves marha, l. Háromfű kancza; ma így is: másodfű, harmadfű stb. = éves. Vö. Fű.

Hasas tehén — Sz. F. B. — Forda.

Hasított fülű — Debreczen jzők. 1665, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha füljegye. — **Hasított fülű** — T. S. — ökör. XVII. sz. Debreczen, gyakori jegy marhánál.

Hasznos barom — Murmelius 1533, és Kolozsv. gloss. 1577: haznos barom = iumentum.

Házköz marha — Oklsz. — supellex. 1521 körül Kenderesy Benedekné Margit aszony adot menedeket az w jegyruhajarul és haz koz marharul. Károlyi Okl. III. 134.

‡**Hecz** — Kr. I. 232. — állatok viaskodása; németből került.

Hegedűnyakú — Szentes — olyan szarvasmarháról mondják, a melynek nincsen *leménye* s nyaka hasonló a hegedű nyakához. A hegedűnyakú szarvasmarha nem magyar fajta, mert a magyar fajtájúaknak mindnek van *leményük* (lebernyeg l. azt). MNy. II : 137.

Herélés — castratio, a herék kivágása. Vö. Fordított herélés, Kitakarítani.

Herült borjú — Bugacz, T. M. I. — tavalyi, egyéves.

Heverő morha — Drávamellék, Nyr. 5 : 423. a nem tejelő csorda = rideg.

Heverő ökör, ló v. **lógó** — a melyik nincs használatban. Vö. Heverő kasza, kapa, eke, kocsi. MNy. I : 61.

Higocz — Hétfalu, Orbán B. VI : 136., Nyr. 37 : 91. — „sovány, betegség miatt meghízlalásra alkalmatlan marha.

Híkk — Vas m., Nyr. 30 : 99. — indító szó a marha jobb oldalra hajtásakor. Vö. Hakk.

Hímtinó — T. S., Kecskemét, 1591. — „bitang" ; ma a hím a tinóba értetődik ; még nem ökör.

Hím tulok — T. S. 1594., Kecskemét — tinó. Ebből látszik, hogy a „tulok" ifjú szarvasmarhát jelentett, nemre való tekintet nélkül is.

Hinár ökör — Csákberény — hitvány, gyenge ökör. Nyr. 43 : 46.

Hiszbeli — l. Hízbali.

Hitvány — Erdélyi Érczhegység móczoknál: hit'iŭan, Nyr. 34 : 254. — gyenge. Boĭ hit'iŭanĭ = hitvány ökrök.

Hízbali — Gyergyó, Nyr. 34 : 260.; *hízbeli*, Csíkszentdomokos, uo. 32 : 326. ; *hiszbeli* Csík m., Nyr. 26 : 428. — jobb felől befogott jószág (A Nyr. szerint *hízbali* = balról befogott).

Hízlaló — Vas m., Nyr. 30 : 99. — hizó marha. Vö. Göböly, Magló.

Hof — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 21 : 478. — a marha fartöve, czombhúsa.

Hólyagos szemű ökör — 1707, Debreczeni lvt., Széll F., Nyr. 22 : 519. — nagy szemű.

***Homály** — sok helyen — a rosszul herélt hím marha, melyen a bikajegyek még láthatók. Már tulokról is. De bizonytalan színről is.

‡**Hopsába ütni** — Ha a marhának szarva, vagy lába törik, nyaka szakad : az ilyent leütik, közösen† elhasználják és a becsárt a károsnak közösen megfizetik. Ezt az esetet *hopsá*-nak, *szer*-nek nevezik ; ilyenkor mondják, ha sok hús jut : *ez már jó szer, jó hopsa volt.* Rava, Udvarhely m. Vö. Hapsa. József Mihály gyűjtése. 1899. VI. 14. Gyergyóditró. Nyr. 12 : 282.

Horgas ín — általánosan — a hátulsó láb sarokcsontjához tapadó erős ín.

Horgas inú kékszőke — Debreczen, jzők 1665, T. S., Nyr. 32 : 157. — ökör, bizonytalan színű.

Horgos — Lz. 122. — görbe, hajlott; horgos ín, térdhajlás, tulajdonképen sarokhajlás. L. Horgas ín.

Horpacs — vö. Horpasz.

† A falubeliek. (Ez áll más ehető jószágra, pl. disznóra is, legalább Erdély némely más vidékein. Pungur.)

Horpacz — l. Horpasz.

***Horpasz** — Kézdivásárhely — a marha véknya. Tokaj, Nyr. 23: 384: a ló, szarvasmarha oldalán levő 2 mélyedés. Vö. Horpacz, Horpacs.

Hosszú pofájú — Bugacz, T. M. I. — nem szép tehén, marha.

Hőkölni — Udvarhely m., Nyr. 9:236. — marhát hátráltatni Hők még nye! szólással. Különösen ökrökre használják; a lóra „czuruk"-ot mondanak (katonabefolyás).

Hőköltet — Zilah, Nyr. 28: 286. — hátráltat hők! v. hők te hők! szólással. Vö. Hűköltet.

***Husatlan** — 1676., T. S. — sovány, a marháról.

Hűkköltet — Balaton, Tud. Gyűjt. 1839., Nyr. 34:532. — ökröt faroltat. Vö. Hőköltet.

Hütyü, huhu — Lz. 122. — a borjú gyöngyös híme.

Igás ökör — l. Jármos ökör.

***Iizék** — Kiskunhalas — a széna apró, törött része, mely etetés után a jászolban, de a szénapadon is a széna alatt marad. L. Törek.

***Iker** vö. Egy hasi.

Imelő tehén — Kecskemét, XVI. sz. T. S., Nyr. 32:156. — *ümeleő* tehén pontosabb magyarázat nincs, *valószínűleg szoptató.

‡**Ingó-bingó** — Székelyföld, Tsz. 176. — marha apróság 3 esztendeig, míg t. i. hámba vagy járomba fogják.

‡**Inyezni** — Székelyföld, Tsz. 176. — marha v. ló ínyén v. foghúsán eret vágni.

Istálló — általánosan — a stabulumból, innen a német Stall is. Leginkább az ökröké.

Iszeő l. Üsző.

Izék — Lengyeltóti — törek, takarmánymaradvány, a mit a marha vagy juh nem eszik meg. A vermek betakarására is szolgál Kiskunhalas, Balaton mell. Kemenesalja. Szatmár vid., Gömör m., Tisza mell. Tsz. 179. — **Izék** — Veszprém, Győr m., Nyr. 21:524.; Tokajhegyalja, Bodrogkeresztúr, Nyr. 25:92.; *ízék* Nagykunság, Nyr. 21:332.; Gömör m., Nyr. 21:332.; Békéscsaba, Nyr. 25:92.: Debreczen, Alföld, Nyr. 21:524. L. *izik*, vö. izink, izik, üszék, törek, üzek, izzék, üszéng, zagot stb. A Palóczságnál, Nyr. 22:75; íẑëk, izelyiék. Nyr. 28:496.

Izékedik — l. Üzekedik.

Ízékelés — Nagykunság, Nyr. 21:332. — ha a marha maga alá túrja a szálastakarmányt *így izékre töri.

Izelyiék — l. Izék.

***Izík** — ott a hol é helyett í-t mondanak.

Izík — Répczeszentgyörgy, Vas m., Nyr. 18:527.; Litke, Nyr. 4:226.; *ízik* Nagyszalonta, Nyr. 25:92.; Szolnok-Doboka m. uo. 17:382.; *izík* Lozsád Hunyad m. Nyr. 25:92.; Czegléd uo. 4:132.;

Hajdunádudvar uo. 8 : 234. ; Nagykunság uo. 16 : 286. ; Répczemellék Sopron m. uo. 2 : 501. ; Lozsád uo. 23 : 96 ; Ada Bács m. uo. 27 : 413 ; *izink* Erdővidék uo. 8 : 142; Udvarhely 25 : 92 ; *izzék* Paks uo. 25 : 92 ; *izlék* Hétfalu uo. 6 : 475. — L. Izék, szárizik.

Izink l. Izik.

Izlék l. Izik.

Izzék l. Izik.

‡**Jármazni** — székely szó, Tsz. 180. — ökröt járomban járatni.

***Jármolt** — Alföld — az a szarvasmarha, a melyre jármot vetettek és szekér elé fogtak. — ***Jármolt** — Debreczen — az igavonó, tehát járomban húzó ökör. A tinó csak jármolás után vált ökörré.

‡**Jármos** — Gyergyószentmiklós, K. L. — igás marha.

***Jármos ökör** — általánosan — herélt bika, mely negyedfű korában járomba fogatott ; ökörgulyában növekedik. Kolozsvári glossz., Nyr. 36 : 365. : „olj ŏkŏr, kjnem hagia magat az iaromba fognj", Oklsz. 1594. „Jarmos eokeor". Vö. Igás ökör.

Járó marha — Mátraalja, paloczság, Nyr. 36 : 329. — az igás jószág.

***Jelek** — Edvi Illés Pál — megüzekedett-é a tehén : kevés vízbe frissen fejt tehéntejet önteni ; ha a tejcsepp a víz fenekére száll, van borjú a tehénben, ha szétfolyik, nincs.

Jól tejel — l. Tejel.

***Jószág** — általánosan — a gazdaság állatállománya, kivéve a szárnyasokat, a juhot, sertést. Leginkább a szarvasmarhára alkalmazva. *Jószág:* Szilágyság, Nyr. 9 : 503. ; Mátyusföld. Nyr. 17 : 479. ; Tolna m., Nyr. 5 : 379. ; Fehér m., Nyr. 5 : 379. ; lábon álló vetés is. *Josag:* Erd. Érczhegység, mócz, Nyr. 34 : 255. ; oláhban : Nyr. 17 : 163.

Jus — Zenta, Nyr. 18 : 383. — üsző v. föld, mint az asszony hozománya.

***Kacsálódni** — Berzencze, Somogy m. — tülekedni, a szarvasmarháról, különösen bikákról.

Kajszás ökör — l. Kaszás ökör.

‡**Kajtár marha** — Székelyf., Tsz. 185. — a mezőre elkapó, tilalmasba járogató marha.

‡**Kajtat** — Székelyf., Tsz. 185. — valami portékát vagy barmot keresni.

Kalézó — Kispirit, Veszprém m., Nyr. 29 : 239. ; Galambok, Zala m., uo. — barangoló, marha.

Kanczaborjú — Kalotaszeg, Nyr. 17 : 526. ; Bugacz, T. M. I. — üszőborjú.

Kanczatinó — Szilágy m., Nyr. 7 : 382. — két éven aluli üszőborjú ; itt a tinó kort jelent, (rendesen hímre vonatkozik). Vö. Tinó.

Kanfarú — Tyukod — l. Far és Farazatos.

*Kantáros borjú — Tyukod — elválasztás alatt, a míg a tüskés kantárt viseli. L. Rugott borjú. A kantár szúró tüskéi rendesen vasból valók, ritkábban a kantár órádzójára egy darab tüskésdisznó-(sün-)bőrt alkalmaznak.

Kanyarít — Debreczen. Nyr. 7:329. — eszik a marha.

***Kapafog** — Edvi Illés Pál — Vö. Fogak.

Kapar — Bugacz, T. M. I. — a bika, *mikor elülábával a hasa felé hányja a földet.

Kaszál — Rava, Udvarhely m., J. M.; Hortobágy, T. M., MNy. VIII:188. — az ökör v. tehén, ha járás közben hátsó lábaival kaszáláshoz hasonló mozdulatot tesz. Vö. Kaszás ökör.

***Kaszás ökör** — székely szó, Tsz. 195. — melyik a két hátulsó lábával karikosan kivetve megy. Vö. Kajszás.

Kavillál — Lz. 122. — tévelyeg.

Kavilla ökör — Székelyf., Nyr. 25:96. — kóválygó.

Kékfajta — Bugacz, T. M. I. — régi magyarfajta marha.

***Kelni** — T. S., Kecskemét — a jószág korára nézve: harmadnegyedfűre kelni = a harmadik, negyedik évet megkezdeni; alkalmazva: harmadfűre kelő tinó = kétéves éppen mult. Vö. Fűre kelni.

***Kendő-lebeny** — Nagygécz, Szatmár m. — a marha torkán végig s be a szügybe lelógó bőr.

Kenyérhajos — M. ó., Kecskemét — méhkasszerű kenyérhajtartó; füstölésre való, mikor a jószág riadoz. Vö. Marhafüstölés.

***Kerdes** — Schl. sz. j. — eructatio, kérődés. Vö. Kérődzés.

***Kerek csip** — Székelyf., Tsz. 201. — szeges bőr a borjú orrára, hogy meg ne szopja az anyját.

Keresztborjú — Jászság, Nyr. 29:90. Vö. Keresztmalacz, Keresztbárány.

Keresztezett gulya — Bárándi puszta — Malonyay, Bud. Hirl. 1908, XII. 29. ?

Kerget — Bélteky Kálmán, Nyr. 16:11. — egyszeri cselekedet; ezzel szemben a hajtás és űzés tartós. Vö. Hajt, Űz, Terel, Pásztorít, Elakaszt.

***Kérődzés** — általánosan — bizonyos állatoknál a bevett eledelnek újból való megrágása, ruminatio. Vö. Kerdes. *Peszéradacs, a jószág reggel, napközben és este kérődzik. Vö. Ejtődzik.

***Kesleg** — XVII. sz., Csíkszenttamás falu törvényében — élő szó: *késen, késenn*; szabadon, nyűg nélkül hajtani, Ormányság, Tiszaroff; *Késleg*, ua. Csíkmegye, Mtsz.: „Két ökröt szekérbe fogtam, kettőt *késleg* hajtottam“. A késleg hajtott ökör ill. jószág, vetések között jobbra-balra tépeget s így kárt teszen. Késhám, Késefa = Kisafa? Vö. Befogás, Késleg.

***Késleg** — a régiségben is — a jószágot szabadon, teher nélkül,

pl. szekér után kötve vinni, hajtani. Tiszaroff, Ormányság. Vö. Kesleg.

***Késleg** — Csík m. — „két ökröt szekerbe fogtam, kettőt késleg hajtottam". Nyr. 7:330. Vö. Kesleg marha.

***Kesleg marha** — XVII. sz., 1667, Csíkszenttamás falu törvényében — az a marha, melyet a vetések közt pórázon vezetve legeltetnek, „a vetés közt senki *kesleg* marhát ki ne hajtson, hanem járomban..." Vö. Kesleg.

***Keszkenő** — H.-Hadház — szarvasmarhánál a lebeny, lebernyeg.

Kevert — Háromszék m., Nyr. 2:522. — malátával kevert baromhízlaló korpaeledel.

***Kezes jószág** — Kecskemét — az istállózott, szelíd.

Kiajjaz — Mezőtúr, Nyr. 10: 285. — a ló v. szarvasmarha alá éjszakára hintett *ajj* v. alom kihordása (reggel történik). Vö. Ajj, Alom, Ajjaz.

***Kiálló bika** — Orosi-puszta — veszedelmes, támadva-öklelő.

***Kicsapni** — XVIII. sz. 1719, Kraszna vm. statutuma — a marhát, azaz felügyelet nélkül kihajtani.

***Kicsinálni** — Csáklyó, Zemplén m. — a szarvak vésésénél valamely alakzatot bevégezni.

Kiereszteni — Csík m. — a marhákat útközhen a járomból, hogy egyenek. Nyr. 10:238.

‡**Kiférgez** — Bodrogköz, Mtsz. I. 578. — férgektől megtisztít. „Bodzát hajt le, azzal férgezi ki a gulyát." Vö. Nyivêni (juhászatnál), Férgez.

Kihálni — Csík m. — az éjszakát a barmokkal künn tölteni a legelőn. Nyr. 10:238.

Kinnvaló marha — Hódmezővásárhely — éjjel-nappal kinn a legelőn járó marha, tekintet nélkül a korra és nemre. Nyr. 37:85.

***Kisköröm** — H.-Hadház — a jószágnál. L. Fűköröm.

Kiszáradt a járma — Székelyf. — a. m. eldöglött a marhája. Nyr. 27:47.

Kitakarítani — Szőkefalva, Kisküküllő m., Nyr. 15:336. — kiherélni.

***Kiverni** — általánosan — a jószágot tavaszkor a legelőre. Eleinte nem igen indul, azért ostorral kell hajtani = kiverni. L. Verni.

Kiverődik — általánosan — az ifjú marhánál a szarv; ütközik is.

‡**Klepafülű** — Baja, Mtsz. I. 1142. — nagyfülű. L. Fül.

Kolompos — a vezérökör. Vö. Harangos, mert kolomp, vagy harang volt a nyakán.

Komor — *Békés m., Pusztaszanda, *Hajduhadház, Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII.: 187., Bugacz, T. M. I. — későn, vagy rosszul herélt bika. Csokonai:

A komor bika nyomában
Sok szép fehér tehenek.

Komor tinó — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 187. — féltökös v. rosszul herélt bikaborjú. Vö. Komor ló.

***Kopározni** — XVII. század, Kassa statutumában 1664 — a marhát silány, rossz, kopár legelőn tartani = kopározni.

Kor — T. S., Nyr. 32 : 157. — a kort majdnem az egész Alföldön (a XVI—XVII. sz.) a füveléssel határozták meg. Ha már bizonyos évet betöltött a marha v. ló s a következő évet is megkezdte, azt így fejezték ki: *harmadfűre kelő tinó, negyedfűre kelő tulok* stb. Synonymák: fűre kel, fűre megy, 7-ed fűig.

Kost — Szőkefalva, Kisküküllő m., Nyr. 15 : 336., Székelyf., Tsz. *kószt* — szarvasmarha téli takarmánya: széna, szalma. törek.

Kószt — l. Kost.

Köldök — l. Kűdök.

Kölöngy — Felső-Csallóköz, Nyr. 8 : 378. — a marha lábára akasztott fa, hogy el ne mehessen.

Kravicska — Rozsnyó, Gömör m., Nyr. 17 : 476. — tehén. Tót jövevényszó: kravička = kis tehén (Nyr. 33 : 565.), tehénke.

***Kurta gulya** — Kiskunhalas, Kecskemét — egy birtokos gulyája. Analogonja juhászatnál: *falka.*

Kurta marha — Halas, Nyr. 23 : 142. — 50—60 drb., egy gazdáé.

Kurta orrú — Bugacz, T. M. I. — szép tehén v. marha.

***Kűdök** — Lengyeltóti — a bivaly köldöke.

Külső — Balatonmell., Tsz. — balkéz felől álló ökör. Vö. Csálés.

Kürëk — moldvai csángó, Nyr. 31 : 84. — ki-, be- : ki-be fogom az ökröt. „Kikürtin ëz ökrekët". Vö. *befogás.*

Labas barom — Kolozsvári glossz. 1577., Nyr. 36 : 130. — armentum B..

***Lábas jószág** — általánosan — a gazdasághoz tartozó négylábú állatok összessége, kivévén az ebet és szamarat. *És a mi egészen külön áll, az a *ló.* A ló a magyarnál a szeretet tárgya, akárcsak a kirgiznél s ez a szeretet sugározik vissza a lovasnomád eredetre.

Lábasmarha — L. Lábasjószág is. — **Lábasmarhák** — a kozmássi jószágban Rücsön levő mezőségen. Béldi Kelemen inventariumából 1627. Öreg vonóökör 20 darab, borjústehén 15, meddőtehén 9, bika 1, harmadfű tulok 4, harmadfű üszőtehenek 7, tavalyi ökörtinó (?) 8, tavalyi üszőtinó 4, ezidei borjúk 14, ezekben kilencz ökörborjú vagyon. Deák Farkas közl. Nyr. 14 : 83.

***Lábbogni** — 1748, Karatna község constitutiója — marháról, ha nem futva, hanem menve kerül tilalmasba. A bírság kiszabásánál súlyosbító.

Lábfájás — Hódmezővásárhely, Tud. Gyűjt., 1819, II : 57. — marhabetegség.

***Lamb** — Lengyeltóti — l. Lomb.

‡**Lantorna** — Székelyf., Tsz. 233. — marha gyomráról levont megszárított hártya; ablaknak s lámpásnak is használja a köznép.

Lapkó — Alföld — a borjú orrára való lefüggő deszka, hogy az állat ne szophasson.

Laposorrú — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII: 188. — szarvasmarhajegy.

***Lappangtatni** — T. S. — a marhát = elelterelgetni, tolvajművelet.

Látómester — Oklsz. — 1595: Annak okaerth minden mezaros, Amelj barmot az Coloswari hataron wezen, azt addegh sehowa Se az Varos mezejere se masuwa ne haythassa, hanem eleob az *lato* avagj *beliegzeo Mesterrel* megh beliegeztesse. M. Jogtört. Eml. I: 243.

‡**Leadja** — a tehén a tejet, mikor fejik. Nem adja le, mikor nem az feji, a ki rendesen szokta, vagy más valamely okból. Zala m., Mtsz. I. 6. Ugyanígy Szilágy m.-ben és Szatmár m. némely részén.

***Lebbeny** — Kézdivásárhely — így. L. Lebeny.

Lebeny — Lengyeltóti, Kézdivásárhely, Pusztaszentmiklós — a szarvasmarhánál a nyak alsó felén lecsüngő bőrtaraj. Vö. *Lebbeny, Lebernyeg, Bőjt, Pötyögő,* Pötyöngő, Lebinye, Leffentyű, Lebönye, Lemény, Lepenyeg, Pillengő, *Berzencze, Somogy m., ua. Kolozsv. glossz. 1577 R_1, Nyr. 36: 317., az ökörnek lepenięje az nyakan = palcarium. Vö. *Szegyfej.*

***Lebernyeg** — Lengyeltóti, Pusztaszentmiklós. L. Lebeny.

Lebinye — Dunántúl, Nyr. 5: 228. — l. Lebeny.

***Leborjúzni** — Edvi Illés Pál — a borjút szülni. Vö. Borjazik.

Lebönye — Kiskunság, Nyr. 36: 235. — a bika mellén. L. Lebeny.

‡**Legelés** — Ver. 74. — *Pastio.*

Legeltetni — Ver. 72: Pabulari, Ver. 74: Pascere.

***Legyező** — Mezőkövesd — a fark lombja. L. Lomb, Lamb.

***Legyeződik** — Pusztaszentmiklós, Bihar m. — farkával és dobbantással űzi a legyet.

Lemény — Szentes, Csongrád m., Nyr. 16: 95. — l. Lebeny. Szentes, MNy. II.: 137., a szarvasmarha állától a szügyéig terjedő, lecsüngő, redős bőr lebernyeg: *egyedül a magyarfajta szarvasmarha sajátsága.* (A lúdféle lábai között: lúdlemény.)

Lemetsz — Sopron m., Nyr. 12: 381. — borjút. Vö. Megöl (disznót), Levág (marhát).

***Lenézni** — Csáklyó — a szarvak vésésénél a mintát másolni. Ha nincs minta, a pásztor „a maga eszitől“ vési a szarvat.

Lepenyeg — M. A. — palearia (az ökör torkán). Sz. D. (Kreszn.)

„nagy lepenyegű ökör“. Debreczen, Nyr. 7:477., a bikának a szügyinél lelógó húsa. Vö. Lebeny.

Lépóka — Tapolcza, Nyr. 10: 475. — járványos marhabetegség. Vö. Porzsáka.

Letehenedni — Kemenesalja, Pápa vid.; *letehénkedni,* Győr, Tolna, Szilágy, Szatmár m., Tsz. és l. *Tehenedni.

Letehénkedni — l. Letehenedni.

Lëtlen — Fülek, Karancsvid., Nyr. 22:95. — hasbeli, meg nem született, pl. „lëtlen borjú“.

Lettyentyű — Dunántúl, Nyr. 5:228. — l. Lebeny.

Levág — Sopron m., Nyr. 12: 381. — marhát. Vö. Megöl (disznót); Lemetsz (borjút).

***Libár** — Székelyf., Tsz. 192. — gyönge, szikár szarvasmarha.

***Libiczke** — Szeged, Csöngöle — l. Palóka. Kiskunhalas, Nyr. 15 : 238., 23:239., 18 : 192. libiczk.

***Libiczkölni** — Debreczen — fityegni; innen a *„libiczk“* deszka, mely a borjút a szopásban akadályozza.

Lipsatinó — Csetény, Veszprém m., Mtsz. — lelógó fülű tinó. Vö. Fül.

***Lógó marha** — Háromszék m., Mtsz. I. 1354. — dologtalan marha.

Lógó ökör — vö. Heverő ökör.

***Lomb** — Lengyeltóti, Bükkösd, a farkvégen levő bojtos szőrözet; de csak a szarvasmarhánál. Vö. Lomb és Farkalamja.

Lombár — Sopron m., Tud. Gyűjt. 1840 és 1848 — nagy testes *ökör* és ló. Vö. Tsz. Tulajdonképpen név. Nyr. 35 : 42.

Magló — Vas m., Nyr. 30:99. — tenyésztő, tehát nem hízó marha; rendesen disznó, de szarvasmarha is. Vö. Göböly, Hízlaló, Magmarha,

Magyar barom — Bugacz, T. M. I. — a tenyésztőbarom.

Magmarha — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 31 : 50. — tenyésztőállat. Vö. Magló.

Magyar fajta — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 187. — a magyar fajta szarvasmarha (fehér), Engelbrecht szerint keleteurópai szarvasmarhafajta erdélyi válfajjal. Valószínűleg a Kaukázus vidékéről származik és megvan Podolia, Volhynia, Ukraina, Moldva, Oláhországban, Szerbia és Bukovinában, de fejletlenebb formában elterjedve. Erős, de nem nehéz csontozatú, a szarv rendesen nagy, olykor hegytől hegyig mérve 6′—7′ hosszú; nyak elől karcsú, a torokélen közepes lebernyeg; törzs hosszú, de nem mély; csípők szélesek, kiállók; far többnyire csapott, végtagok magasak, de erősek, jó szaruval alkotott körmökkel.

Mangalicza — Fehér m., Nyr. 5 : 36. — hízott ökör v. disznó, majdnem kizárólag disznófajta, (szerb) értve.

***Mar** — Kecskemét — a bika nyakatövének legmagasabb része.

***Marha** — általánosan — szarvasmarha; a régiségben: arany, ezüst marha = portéka, vagyon is. (Vö. Kropf Lajos, Nyr. 27 : 372.); Mohács, Nyr. 27 : 111., tehén; Erdélyi Érczhegység, móczok, Nyr. 34 : 257., *marhă. Takáts S.* szerint a XVIII. században a harminczadosok értelmében *tulok* az a jószág, a mely még nem hordott igát; mihelyt rátették: *marha* lett. Földi J. szerint van: Marha, Szarvasmarha, Bika, Ökör, Tehén. 1584: Mikoron nyaron az *hanon* (= mocsár, innen Hanság) marhath atal wyhethnek. 1630—48: Hogy ne legyen a ló valami ag marha, hanem ha lehet, lenne gyermekded ló, hét vagy nyolczadfű, M. Gazd. tört. Sz. I. 288. (Oklsz.) *Melich* a német *march, marc* (= ló) szóból származtatja. Balassa J. szerint march, marc = vagyon, jószág, vieh; de sohasem = ló. Valószínű a szó szláv eredete, Nyr. 29 : 419.; Miklosich: újszlovén: mrha, rumun: marfŭ, marvŭ, Nyr. 2 : 319. Vö. Bodacs, Bodács, Bogaras, Csigbigmarha, Bogárka, Csikasz, Csiramarha, Csitri-csutri, Gőböl, Göböly, Gyérmarha, Heverőmarha, Higoc, Homály, Ingó-bingó, Kinnvaló marha, Lógómarha, Magló, Hizlaló, Magmarha, Pára, Rideg, Rideg jószág, Rideg marha, Gulamarha, Rédeg, Rédeg marha, Sőre, Szénásmarha, Vágócska, Vágómarha, Vonósmarha, Morha.

Marhabetegség: lábfájás, szájfájás, megvérhűdni, métöly, lépóka, porzsáka, rög, rögény, rögzik, sárga, vértálé, szeminvaló, armurár.

Marhafajták — Bugaczon, T. M. I. — Svajczer, Tiroli czirmosszőrű, Moldvai.

Marhafüstölés — M. ó., Kecskemét, — megverés. Vö. Kenyérhajas.

Marhakár — Kecskeméti régiség — ha a marhában kár esett.

Marhakiszakasztás — Kecskemét, XVII. sz., Nyr. 32 : 90., T. S. — lopás.

***Marhaköröm** — Lengyeltóti — a szarvasmarha járókörme. Vö. Fűköröm.

Marhalátó — Dunántúl, Nyr. 5 : 228. — tehenes. A régiségben ellenőrző közeg.

***Marha száj** — 1800. Marosszék — ily alkalmazásban: „a marha szájától nem oltalmaztatnak“ vagyis, a marhát a tilosba behajtják stb.

Markos bélyeg — Nyr. 24 : 347. — állatbélyegzővas a német *mark*ból.

Másodfű — *Mezőkövesd — 2 éves marha.

Meddő — Engelb. — nem fogant tehén. Infecundus, sterilis. 1266—1274 óta hely- és személynév. 1637: Meddeö keczke . . . Eöregh meddeö kapra. 1669: hízlalt meddő alföldi szálas 26 frt, . . . Közönséges alföldi kisebb testű fejős vagy meddő 18 frt. M. Gazd. tört. Sz. I. 88. Oklsz.

Meddő tehén — PPl. — Taura, Vacca.

Meddű — Gyergyószentmiklós, K. L. — tehénről: meddün maradt = nem vett fel bornyat. *Meddű*, Sopron m., Nyr. 6 : 373., az a tehén, a ki nem borgyazik. Gyergyó, Nyr. 34 : 260., tehén v. bihal. Vö. Meddő.

Megbeczézni — Kállay gyűjt., Tsz. — megborjazni. L. Borjazik.

Megbogároz — Fejér m., Nyr. 10 : 186. — fejével megtaszít; a bogárzás következtében. Vö. Bogárzás.

Megbogározik, megbogárodzik — Hétfalu, Brassó m., Mtsz. — a tehén = megfutosik. Vö. Bogárzás.

***Megbogárzik** — Debreczen — a gulya, ha a Hypoderma bovis elől száguldva menekül.

***Megborjazik** — a tehén. Csúzán, Baranya m., Nyr. 18 : 286. : mëgborgyaz. L. Borjazik. 1634 : Eleo hasu megh boriuzot tehenek. Oklsz.

Megcsikaszik — Palóczság, Nyr. 23 : 383. — megsoványodik: „mécscsikászik“ a marha. Vö. Csikasz.

Megfut — Őrség, Nyr. 2 : 472. — megfutott a tehén = meghágta a bika. Vö. Megház.

Megház — a bika meghágja a tehenet; a coitus kifejezése. Vö. Megüzekedett, Megfutott, Megugrik, Elfut.

Meghal — T. S. — a marha, ló stb. Így is: „döggel halt meg“; a dög a mai vésszel egyértelmű.

Meghőköl — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 282. — az ökör hők! szóra meghátrál; alföldiesen meghőköl.

Meghőkölni — Székelyföld, Kállyay-gyűjt., Tsz. — hátráltatni az ökröt *hők* szóval.

***Megjáratni** — Hortobágy — „a csapat marhát minden éjjel *megjáratni*“. Rövid éjjeli legelés.

Megjármosítani — T. S. — a tulkot befogni, így ökörré avatni. Vö. Megtézsláz.

Megje — Somogy. Nyr. 10 : 477. — a tehén vulvája. Vö. Möge.

***Megkoszosodik** — Edvi Illés Pál — a borjú, ha születésekor sóval hintik be.

***Megközletni** — Edvi Illés Pál p. 254. — lassanként átmenni = a takarmányt nem hirtelen, hanem *megközletve*, lassan átmenve változtatni.

Megócsódik — l. Ócsódik.

***Megpihentetni** — Hortobágy — a csapat marhát „hajnalra *megpihentetni*“.

Megtézsláz — ökör nyakába tézslát vet. A régiségben a kalodabüntetést is megtézslázásnak mondták, a mint ez Borsod megye 1722. évi jegyzőkönyvéből kitünik: „A zsérczi disznót Balog András lopta el . . . melyért meg is tészlazták erűssen“. L. MNy. I : 277. Vö. Megjármosítani.

*Megtisztul — Edvi Illés Pál — a szarvasmarha szarva, mikor teljesen ki van fejlődve, ezután minden öt évben a szarv tövén egy-egy karika képződik.

Megugrik — Kállay gyűjt., Tsz. — a. m. meghág.

Megüzekedett — Őrség, Nyr. 2 : 472. — a tehén; meghágta a bika. Vö. Meghág.

Megüződött — Őrség, Nyr. 2 : 472. — a tehén. L. Meghág. Vö. Megüzekedett, Megüzüdik.

Megüzüdik — Moldvai csángó, Nyr. 31 : 85. — l. Megüződött; a tehén folyatott.

‡**Megvérhüdni** — Székelység, Tsz. — marhának sok futástól tüdőgyulladást kapni, melyet fülön való érvágással gyógyítanak.

Megvet — Zilah, Nyr. 28 : 284. — a tehén = idő előtt borjazik, idétlent szül. (Selyén, Marostorda m. ‡Megvetett juh az, a mely elvetette bárányát, de mégis tejel. Vö. Juhcsoportban Pleketor). Vö. Elvet, Nyelepcsére.

Megvilágtalanodott — XVI., XVII. század, T. S., Nyr. 32 : 157. — elveszett marha, ló.

*__Megyi__ — Tyúkod — vulva. Vö. Möge.

Merkel — Rava, Udvarhely m., ‡J. M. — ökör vagy tehén öklelni készül; ilyenkor nyakát megszegi és orrán hatalmasan fuj. Erdővidéken, Nyr. 8 : 188., a. m. bőg a marha. Vö. Türköl.

Metsző borjú — Oklsz. — vitulus ad cultrum destinatus. 1629: A zalai hódoltság adójának jegyzékében. „Egy metsző borjú“. M. Gazd. tört. Sz. XI : 375.

‡**Miczereg** — borja után sír a tehén. Székely szó, Tsz. 260.

Mom — Barkó szó. Gömör m., Nyr. 34 : 373. — ganéj.

Monyas — Kálló, Szabolcs m., Mtsz. — a bika. Vö. Monyi; leginkább azonban a mén, csődör.

Monyi — Háromszék m., Mtsz. — nagymonyú ökör. Vö. Monyók.

Monyók — Oklsz. — nagymonyú; 1686. Debreczen: Monyók szőke ökör. Nyr. 22 : 520.

Morha — a régiségben általánosan és ma: Csúza, Baranya m., Nyr. 18 : 286.; Kopács, Drávamellék, Nyr. 16 : 473. — marha.

Möge — Balatonmell., Túrkeve, Hegyalja, Abauj m., Szilágy m., Mtsz. — a tehén fara, vulvája. Vö. Megje, Megyi, Mögyi, Péra.

Möghőköl — l. Meghőköl.

Murga — Székelység, Nyr. 2 : 470. — rossz, sovány, pl. tehén.

Mustrás — Zalaapáti, Malonyay — a jószágban = kiselejtezett.

‡**Nadalyodzik** — Fertőmell., Mtsz. I. 1502. — hígságot bocsát a nemi részéből a tehén a borjazás idejének közeledtével. Vö. Coitus, Nadárzik, Folyat, Nadár.

‡**Nadár** — Ságh, Vas m., Mtsz. I. 1502. — hígság, mely a tehén nemi részéből a borjazás idejének közeledtével foly. Vö. Nadalyodzik.

Ballaginál (M. N. Sz.) das Fruchtwasser = Liquor amnii.

***Nadárzik** — Fertőmell., Mtsz. I. 1502. — nadalyodzik, l. o. *Nadárzik,* Körmend, Hegyhát, Vas m., Nyr. 29 : 383., a tehén borjúzás előtt, Ballaginál (Magy. Ném. Sz.) das Fruchtwasser entrinnt.

***Napon sült málé** — Kecskemét, Csallóköz, Nagykálló, Mtsz. I. 1509. és Tsz. = tehénszar. Néphumor. Vö. *Napon sült pogácsa.*

***Napon sült pogácsa** — tréf., Marosvásárhely vidéke, Nyárád mente, Maros-Torda megyében, a XIX. század 50-es és 60-as éveiben — elszáradt tehénganéj úgy, a mint a legelőkön összefüggő egészben vékonyan megszáradt. Néphumor. Vö. *Napon sült málé.*

Negyedfű — T. S., K. p. ü., 1679. Sárvár — négyéves ökör, tulok. Kecskemét, Nyr. 19 : 46., négyéves barom, t. i. annyiszor ment már új fűre. Marczalmell., Tsz. három esztendős; egy fűvel kevesebb, mint mondatik. Vö. *Kor, Fű* és *Fűre kelni.*

Nőstény — l. Anya.

***Nyakkendő** — Hajduhadház — l. Lebeny. Újkori.

Nyelepcsére — Domokos, Szolnokdoboka m., Nyr. 1 : 194. — „nyelepcsére borjazik" a tehén: ha kelleténél hamarább borjazik. Vö. Megvet.

Nyergeshátú — Debreczen, jzők. 1693—1696. T. S., Nyr. 32 : 157. — ökör; behorpadt hátú.

***Nyihelődzik** — Szeged-Csöngöle — a marha, mikor a szarvával a földet túrja, vagy a földhöz törli a nyakát.

Nyihelődzni — Kundorozsma — dörgölődzve vakaródzni. Szarvasmarha.

***Nyilas fül** — Kecskemét — borjúról; ismeretlen jegy. Bitangjegyzőkönyv. Alkalmasint Ajos, l. azt. Vö. Fül.

Nyomás — általánosan — az a legelőterület, a melyen a legeltetés folyik = a melyet a jószág nyom.

***Nyőstény borjú** — Ver. Kr. I. 49. — *Vitula.*

Ócsódik — Takáts S., Magyar bikaviadalok — vagy megócsódik a jószág = megszaporodik.

Odaragasztani — l. Ragasztani.

***Orrpára** — Edvi Illés Pál — a szarvasmarhánál a kilélegzés, kivált télen látható.

Óttájje járni — Hetés, Zala m., Nyr. 19 : 143. — marhákkal járni, azokat őrizni.

Öker — Zselyk Beszterczenaszód m., Nyr. 18 : 576 — Beszterczei szószedet, ökör. Vö. Ag öker.

Öklel — Balaton mell., Tsz. — döf; Barkaszón, Bereg m., Nyr. 27 : 478; ökvel. Vö. Becsel.

***Ökör** — kk. T. S., Nyr. 32 : 156., Kecskemét, XVI. sz. — herélt hímmarha harmadéves korától fogva (*Békés 4 évtől), negyedfű korában járomba fogatott. Edvi

Illés Pál szerint 6 hetes korában kell a bikaborjút herélni; a későn herélt megtartja a bikajegyeket s ekkor *czap*. Volt jármos-hámos és szekerező ökör. Kolozsvári gloss. (Nyr. 36 : 365.) ȣkȣr; Schl. Szój. Sz. F. B. ȣkȣr: Gross, I : 119., ökör. A Ferencz-legendában „az ewkrewkewt (boves) hattavala". Csuvasz: vigur (Szarvas G., Nyr. 1 : 219.). 1299 óta hely- és személynév. 1608: Hat eókeórhóz valo kessegh. 1683: Minden ökör utan egy egy szeker tragyaval tartozik. 1680 . . . nyomtato Eökörnek sem kötik be száját . . . Adal. Zemplén vm. tört. V : 280 (Oklsz.). Firtosváralján J. J. és Raván J. M. Udvarhely m. és Gyergyószentmiklóson, K. L. ötödik életéven túl levő herélt hím szarvasmarhát jelent (vö. tulok). Hortobágyon: az igásmarha (Turi Mészáros, MNy. VIII: 188.). — **Ökör** vö. Binda, Bizsán, Czaf, Csás (ökör), Csüőszökör, Ekebarom, Eker, Hámosökör, Igásökör, Jármosökör, Monyi, Monyók, Öker, Ökörbika, Ökörborjú, Ökörtinó, Ökörtulok, Ökörcsorda, Ökörgulya, Ökörtinócska. Rugott ökörborjú, Sőre, Szekerezőökör, Tinóökröcske, Vonóökör, Vadökör. — **Ökör** — Miskolczi, 122. — Az ökȣrnek nevezeti alatt a' Görög és Deák Tudósak szólása szerint, a' Bika és Tehén is egybe foglalva értetik. Sőt annak nemei kȣzzé számláltatnak a' Bialok is . . . Ide tartoznak a *Tehén-Borjúk* is, melylyeknek húsok az ember testének táplálására, mindennémű ȣkȣr húsnál jobb és alkalmatosabb.

Ökörbika — Kolozsvár gloss., 1577., Nyr. 36 : 365. — bubalus, bos. *Melius Péter*. A szt. Jób könyvének fordítása Várad 1565., Nyr. 22 : 546. — A hitetlenek ökörbikái megbornyuztatják az ünőket. Az ornithologiában ökörbika vagy bölömbika a Botaurus stellaris L. Szarvas Gábor., Nyr. 16 : 164. tévesen mondja Sackgansnak, mert a Botaurus = Rohrdommel, a Sackgans = Pelecanus, Gödény.

***Ökörborjú** — Firtos-Váralja, Udvarhely m. J. J. — kiherélt szarvasmarha, 2 éves koráig.

Ökörbőr — Oklsz. — 1587: Jartathlan ökör bör. 1669: Egy öreg ökörbȣrnek párja 10 frt stb.

***Ökörcsorda** — Kecskemét — sok ökörből, mely sok gazdának tulajdona, összealkotott sereg, megkülönböztetésül a gulyába vert tenyésztő anyabaromtól. Az erdélyi Érczhegység móczainál: Ciurda de boi, Nyr. 34 : 151. Az oklevélszótár 1632 óta ismeri. Vö. Csorda.

***Ökörgulya** — Kiskunfélegyháza — a melyben az igás vagy jármos ökrök növekedtek s a sőre is innen került. L. Sőregulya.

Ökör haszna — Miskolczi 123 — „. . . igen hasznos állat, melylyel régente szent áldozatúl-is szoktanak vala élni; ma-is pediglen ételre szántásra 's egyebekre igen alkalmatos. A' paraszti munkára embernek merȣ társa, a' kenyér keresésre hű szolgája, a' szegényeknek jó segédek, kiknek a szérűn kerengȣ nyomtatásá-

val gabonát szerez, ganéjjával a' főldet igen meg'sirositja, a' bőriből saruk, a' szarvából kéz-ívek, szabja-markolatok, késnyelek, kűrtők, fésűk 's tőbb efféle eszkőzők lésznek".

Ökörító — E helység elnevezése, mint azt a hagyomány előadja, onnan vette eredetét, hogy a régi időben élt lakosai kíválólag a baromtenyésztéssel foglalkoztak, melyre kedvező alkalmat nyujtott a határában levő számos tó, hol barmaikat itatták. Egy itatóhely elneveztetett *Ököritatónak*, ebből később össze lett vonva *ököritó*. Nyr. 11 : 47. Szinnay A. Szatmár m. leírásában „*Ukuritó*" név alatt említi, mely 1238. iratott így.

Ökörkert — T. S., K. p. ü. levt., 1632 — kerítve, ökrök számára.

Ökörnevek — Petényi irataiból, valószínűleg: Nógrád. — Bimbó, Bodor, Bojtár, Busa, Csákó, Csengő, Daru, Dombár, Gombos, Hegyes, Kajla, Kócsag, Kormos, Lombár, Pajkó, Perge, Piros, Rendes, Sugár, Szarvas, Szilaj, Villás, Virág.

Ökör sor — Ny. Sz. — „Az lakosok rendi egész helyre, fél helyre és ökör sorra osztatott. Egy ökör sorra nyolcz rovás imputáltatott s ez után egy kötél föld adatott ki."

***Ökörtinó** — Edvi Illés Pál — a herélt bikaborjú az igába való befogás előtt, mi a 3—4-dik évben történik. Gyergyószentmiklós, K. L., kiherélt hím borjú (ökörborjú), 1—3 éves korig. Oklsz., 1702: Eökőr, Tinó 7., Adal, Zemplén vm. tört. V. 331.

Ökörtinócska — Oklsz. — az ökörtinó deminutivuma. 1696: Eökör Tinócska. Adal. Zemplén vm. tört. IV : 216.

Ökörtulok — Régi Magyar Nyelvemlékek 2 : 211., Nyr. 22 : 546. — „Gazdám asszony a többi közül két szép ökör-tulkot szakasztott ki." Tulok a régiségben növendékmarhát, itt tehát 3—5 éves ökröt jelent.

Ökörvásár — Sz. F. B. — forum boarium: őkőr-vasar.

Ökrös-marhás — „. . . minden szekeresnek indifferenter az lovasoknak és *ökrös marhásoknak* lészen kész pénzül való fizetések." Kőszeg, 1708 (380). MNy. VI : 183.

Ökvel — l. Öklel.

***Őrzető** — Kecskemét — a gulyába becsempészett jószág, mely ily módon kikerülte a fűbért stb. 1895-iki szabályzat.

***Ösvembe** — Tyukod — jön a gulya a kúthoz, azaz: szaporán.

***Összefekszik** — Bugaczmonostor — ez egy gazda tulajdonát alkotó jószág mindég együtt tart s éjjelre összefekszik. L. Tőke.

Összekalátyolódik — Székelység, Nyr. 8 : 525. — öklezik a marha.

***Összeverni** — Kecskemét, XVI. század máig is — a gulyát több gazda állományát egyesíteni. Vö. Verni.

***Összevert** — Kecskemét, a régiségben, T. S. — az a gulya, a mely több gazda állományából alakult.

***Ösztövérség** — Edvi Illés Pál — a tehénnél jóság jele; a kövér nem tejel jól.

Ötödfű — általánosan — l. Harmad- és Negyedfű. Vö. Rugott borjú.

***Pacsmag** — Lengyeltóti — a szarvasmarha fülekagylóját védő szőrözet. Vö. Füleszőre.

Paczal — Veszprém m., Nyr. 5 : 522. — v. paczâ, paczó: gyomor. Birkapaczâ, marhapaczâ.

Pajzányos ökör, ló — Szeged, Nyr. 2 : 92. — melynek párja nincs s a gazda egy ideig nem veheti hasznát. Vö. Pajzán. (Tsz.)

***Palóka** — Bugacz-Monostor, Szeged-Csöngöle, *Peszéradacs, *Pusztaszanda, Kiskunhalas, Nyr. 23 : 239.; Kunmajsa, uo., 8 : 470.; Mezőtúr, uo., 10 : 569.; Szeged, uo., 1 : 425.; Szentes, uo., 8 : 331. — vékony deszka úgy kifaragva, hogy a borjú orrának közfalára beakaszthassák, hogy az állat ne szophasson. Vö. Libiczk, Libiczke.

Pampula — Kecskemét — a ló v. szarvasmarha alsó ajka. Nyr. 10 : 382. *A tót: papula = csúfosan a száj.

Pára — Tolna m., Nyr. 6 : 323. — szarvasmarha; szólás: itasd meg a párákat. Vö. Orrpára is.

Paraszt — Jászság, — Köz. értelmén kívül még a jószágra, háziállatra is használják abban az értelemben, hogy jámbor, szelíd, nem vad. Nyr. 29 : 91.

Pasmintani — Kővár vidék, Ipolyvölgy — kényeztetni. „Elpasmintani a marhát jó takarmánynyal". Nyr. 16 : 526.

Pásztorít — Béltelky Kálmán, Nyr. 16 : 11. — irányváltoztatással hajt, l. o. Vö. még: Űz, Kerget, Elakaszt. „Erigy csak Pista, pásztorítsd idébb azt a szárnyát a gulyának". Nyr. 16 : 10.

***Peöch** — 1616 — a munkácsi udvarbíró utasításában marháról: „peöch-barom", mely a konyha szükségére hízlalóban van a sarkadi réten. Egy a sőre, azaz: hízó barommal.

***Péra** — Lengyeltóti, *Berzencze, Somogy m., *Kálmáncsa, Somogy m., Nyr. 10 : 477. — általában a nőstényállat vulvája Vö. Möge, Megye, Megyi.

***Pillengő** — Tyúkod, Szabolcs, Nyr. 9 : 136. — l. Lebeny.

Pisó — Rétfalu, Szlavónia, Nyr. 34 : 487. — marhagyomor; lakodalom előtti vacsorára főzik. Vö. Puczor.

Plünnyög — Székelység, Tsz. — a borjú szava. Vö. Prünnyög.

Poncsos — Felsőőrvidék, Nyr. 32 : 177. — *pontyos* = hasas pl. tehén, disznó.

Pontyos — l. Poncsos.

Porzsáka — Tapolcza, Nyr. 10 : 475. — járványos marhabetegség. Vö. Lépóka.

***Pötyögő** — Kaba — l. Lebeny.

***Pötyöngő** — Tyúkod — l. Lebeny.

***Prünnyög** — Maros-Torda m. — a borjú szava. Vö. Plünnyög, Brünnyög.

Puczor — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 336. — a marhagyomor; tréfásan a megvetett emberére is mondják. Vö. *Pisó.*

Púró — Bánffyhunyad, Kalotaszeg, Nyr. 17 : 47. — bivalyborjú.

***Ráfogni** — Edvi Illés Pál — száraz takarmányról zöldre és megfordítva a szarvasmarhát és egyebet is.

Ragasztani — P.-Darócz, Nyr. 2 : 554. — befogni: odaragasztani az ökröt. Nagybánya XVI sz. jegyzőkönyvében Nyr. 15 : 323.: „szekérhez ragasztám az ökröket és ő elszakította“ = járomba fogtam és ő onnan erővel kifogta és elhajtotta.

Rédeg marha — Alsóbaranya, Nyr. 11 : 382.; Orosztony, Zala m., uo., 24 : 384. — l. Ridegmarha, mely nincs tenyésztés alatt.

***Rekeszteni** — 1715. Peselnek falu — marhát, külön helyre zárni.

Renkesz — Udvarhelyszék, Nyr. 4 : 378. — nem nagy, de erős (ökörre; emberre is) rekesz.

***Rideg** — Alföld, Halas, Nyr. 23 : 239.; Nagykunság, uo., 16 : 474.; Szepezd, Zala m., uo., 17 : 284.; Balatonell., Székelyf., Tsz. — *sem tenyésztésre, sem hízlalásra nem fogott, tehát sem csordában, sem gulyában, hanem külön falkában járó marha. Wagner: „Phraseologia“-jában (1750.) eximius, singularisnak mondja Nyr. 22 : 559. Mtsz. szerint 1. magános, páratlan (marha), 2. magánosan élő, 3. nőtlen, 4. szabad, kijáró (állat), 5. sovány. Pest m., Homokmégyen családnév is (Nyr. 32 : 238.). Budenz és P. Thewrewk Emil szerint finn, Simonyi szerint szláv eredetű, Kertész M. németből származtatja. Vö. Rédeg, Rédeg marha, Rideg bivaly, Rideg jószág, Rideg gulya, Rideg marha, Rideg ló, Rüdeg. — **Rideg** — Eglb. — a tenyésztésből kizárt mindkét ivarú szarvasmarha.

***Rideg gulya** — Peszéradacs — rideg jószágból alkotott gulya.

***Rideg jószág** — Kecskemét, Bugacz-Monostor — az a szarvasmarha, a mely sem tenyésztés, sem hízlalás alá nem jön s télen át is kijár. Vö. Rideg.

Rideg marha — általánosan, Dunántúl, Nyr. 5 : 228.; Vas m., uo., 30 : 99. — az, a melyet sem tenyésztésre, sem tejelésre, sem hízásra nem tartanak; de a melyből a mondott categoriákat választják. Vö. Rédeg marha és Rideg.

Rif — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 22 : 48. — kistarhús a marha melléből.

Rigó — Englb. — ha a darvas marha orratáján világos gyűrű van, akkor Rigó.

Risa — Somogy, Nyr. 2 : 375. — Vö. Riska.

Riska — Hajduszovát, Nyr. 26 : 189. — kicsiny fajta, kis szarvú, jó tejelő tehén ; a Hortobágyon T. M. I., MNy. VIII : 187. ; minden tarka marha. Vö. Risa, csiratehén és lásd még szarvasmarha szőre alatt is. Bugacz, T. M. I.

Rosszul tejel — l. Tejel.

***Rózsavirágon** — Tyúkod — „a marha rózsavirágon bogárzik", azaz: a mikor a rózsa virít! „Mikor a bogár dongását hallja, már indúl". L. Bogárzás.

Rög — Somogy m., Nyr. 3 : 231. — marhabetegség. Vö. Rögény, Rögzik.

Rögény — Balatonmell., Tsz. — marhabetegség (vértályog). Vö. Rög, Sárga vértálé.

***Rugott bikaborjú** — vö. Rugott borjú.

***Rugott borjú** — Tyukod, Szíhalom, Nyr. 8 : 569. ; Balatonmell., Tsz., Kreszn., Szentes, Nyr. 8 : 331. ; Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 187. — melyet a tehén már nem akar szoptatni s elelrugja a tőgyétől; különösen akkor is, ha a borjúra szegeskantárt kötnek vagy palókát alkalmaznak, hogy elválasszák. Van rugott bikaborjú, rugott üszőborjú. Vö. Szopósborjú, Szárazra marad, Kantárosborjú. — **Rugott borjú** — Bugacz, T. M. I. — a csecstől elválasztott, elrugott borjú, kétéves korig így nevezve.

Rugott ökörborjú — Dombóvári urad. rt., 1729, M. Gazd. tört. Sz. IX : 77—119., Nyr. 32 : 380. — „200 rugott ökörborjut esztendőnként fölállítsa hetedfűkoráig, úgy hogy midőn az első fölállított (200) ökörborjú, hatodfűkort ért, akkor föladatassék és más 200 helyére állíttassék". Az értelem : csecstől elválasztott ökörborjú. Vö. Rugott borjú.

***Rugott üszőborjú** — vö. Rugott borjú.

***Rüdeg** — 1744, Csíkszék — l. Rideg.

Sain — Erdővidék, Nyr. 9 : 42. — csintalan (pl. ökör).

Sallang — Göllniczvölgyi németeknél — az ökör szarváról lelógó szíj. Nyr. 25 : 299.

Sárga vértálé — Balatonmell., Tsz. — vértályog, marhabetegség.

Škira — tótosan, *csira* l. o. ; tulajdonképpen štyra.

***Sok barom** — Murm. 1533. — pécus, pecoris.

Sorda — Moldvai csángó, Mtsz. — csorda. Vö. Szorda.

***Sőre** — Heves m., Dinnyéshát; Eger, Nyr. 17 : 477.; Hajdudorog, Nyr. 32 : 156.; Kecskemét XVI. sz., uo. 156.; Kunság, uo. 10 : 329.; Nagykálló, uo. 12 : 429. ; Sima, Somogy m., uo. 19 : 381. ; Tiszadob, uo. 20 : 480. — hízó szarvasmarha. Hajdudorogon a régiségben, Takáts, Nyr. 32 : 156.: „Hízott sőre vagyon a szegegyházi földön 142 ökör; ezeknek két sőrése vagyon; az egyik Szemes István oláh, a másik Csocsándi György oláh". „Egy folt

marha már felhízott sőrének." Debreczenben 1690: veres sőre ökör; 1708: kék sőre ökör; 1711: Kecskeméti Pál rőt, busa sőreje, Nyr. 22 : 520.; 1744: 2-ik Incattus két napig volt sőrés, 10 sőrét adott az 1-ső Incattus keze alá, NyK. XXVI. 337.; Oklsz. Vö. Sőrés; b. Eötvös is ismeri: „sőréket hízlalni", Falu jegyz. 3 : 172., Nyr. 22 : 370. Vö. Gőböly, Sőregulya, Sőrére fogni.

*__Sőregulya__ — Alföld — hízóra fogott gulya. Vö. Ökörgulya.

__Sőregyűjtő__ — Oklsz., M. Gazd. tört. Sz. IX. 23. szerint — foglalkozásnév. Zoltai szerint Debreczenben 1900 körül élt Sőregyűjtő Nagy Sándor. A sőre szedésével, hízlalásával foglalkozó gazdag Jóna czívisekről is hallani: sőrét gyűjtenek. A sőregyűjtő tehát aféle marhakereskedő, a ki összeszedi a sovány jószágot és hízottan adja el. Vö. Sőrés.

*__Sőrére fogni__ — Alföld — hízlalásra fogni. L. Sőre.

__Sőrés__ — a sőrék őrzője; hízó szarvasmarhát őrző pásztor. Debreczenben, 1714-ben foglalkozásnév, Oklsz.; l. *sőre* alatt Debreczen, 1744. évi adatát. Vö. Sőregyűjtő, Sőrés legény.

__Sőrés legény__ — 1714, M. Gazd. tört. Sz. IX. 22., Oklsz., a *sőrés* (l. o.) segédje.

__Söreszemű, Sörelábú__ — Szolnok, Nyr. 34 : 383. — gúnynév.

__Spikk__ — Gömör m., Nyr. 33 : 567. — marhacsontvelő. Tót jövevényszó: špik = ua. spík = takony, spíkös = taknyos.

__Štira__ — Nyr. 33 : 569. 1. hermaphrodita; 2. meddő tehén. Tót jövevényszó: štira, skira = hermaphr. A palóczok a pendelben járó gyereket tréfásan *csira*-nak nevezik: nem tudni, fiú v. leány. Vö. Csira, Škira.

*__Sudar__ — Peszéradacs — a fark sudarja. L. Fark, Lomb, Legyező, Farkalamja, Lamb.

*__Sula__ — Székelyf., Tsz. és Mtsz. — kajla, lefittyent fülű = csula, csulya.

*__Sü__ — Bugaczmonostor — a pofán támadó daganat.

__Sünpalóka__ — M. ó., Kecskemét — borjúkantár, mikor orádzóján nem vastüske, hanem egy darab sünbőr van.

__Sűrű ökör__ — Csákberény — l. Vesés ökör.

__Svajczer__ v. angol — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 187. — minden beszármazott, nem magyar fajta szarvasmarha.

__Szájfájás__ — Hódmezővásárhely, Tud. Gyűjt. 1819, II. 57. — marhabetegség.

__Szakgatás__ — Alföld — a gulyák feloszlatása, ill. elszámolás = szétverés és beszámolás.

*__Szaladás__ — 1748, Karatna község — ha a jószág a pásztortól eliramodik és a tilalmasba szalad. A bírságkiszabásnál enyhítő körülmény.

Szálal — Borsod m., Nyr. 16 : 35.; Szatmár vid. és Szolnokdoboka m., uo. 11 : 571. — szálanként szedeget (a már jóllakott v. beteg marha). Vö. Szálalgat.

Szálalgat — Szatmár vid., Nyr. 11 : 571. — szálal.

Szálas — Oklsz. — karcsú, magas. 1669: „Egy jó fejős alföldi nagy szálas tehén 26 frt; Hizlalt meddő alföldi szálas 26 frt“.

***Szára** — Lengyeltóti, Mezőkövesd, Peszéradacs, Bükkösd — a farknak, l. o.

***Szárazra marad** — Békés — a tehén, mikor elrugta a borjút. Vö. Rugott borjú.

Szárízik — Czegléd, Nyr. 4 : 132. Kukoriczahajtásnak a marha csak a levelét eszi, a szárát otthagyja: szárízik. Vö. Izík.

Szárnya — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 91. — van a gulyának számszerint kettő: bal és jobb. „Parancsolom Jóskának, a bojtárnak: Csapja mëg a bal szárnyát a gujának.“

Szarv — Vö. Csira, Csiramarha, Csitri-csutri.

Szegy — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 428.; Beősárkány, Rábaköz, Nyr. 18 : 238., országszerte — a marha melle. Lónak *szügy*-e van.

***Szegyfej** — Csokonya — a lebeny (l. o.), szügyrésze.

***Szekerező ökör** — általánosan — herélt bika, mely negyedfű korában szekér elé fogatott. Vö. Ökör.

Szëmin való — Vas m., Nyr. 30 : 102., Göcsej, Nyr. 6 : 180. — hályog a szarvasmarha szemén.

Szénára lép — mikor szénára lépik a marha. Nagybányai oklevélben 1560 körül: ősszel, mikor a legelőről le, és jászolra száll a marha. Nyr. 12 : 363.

Szénás marha — Kecskemét, XVI. sz., T. S., Nyr. 32 : 156. — hízott marha.

***Szer** — Vö. Hopsa.

Szétverés — Bugacz — Vö. Szakgatás.

***Szétverni** — Kecskemét — „ökörcsordát szétverni“ = föloszlatni. L. Verni. M. ó., Kecskemét, a gulyát őszkor, Katalinnapkor, feloszlatni.

***Szilaj** — általánosan — az a gulya, ménes, a mely télen-nyáron a pusztán van és sohasem jön tető alá. Már leáldozóban van. Vö. Félszilaj.

***Szilaj gulya** — Bugaczmonostor, Zalaapáti, Malonyay — mely télen-nyáron a szabadban volt, még csak szárnyék sem védte; ez adta 4—5 éves korában a legkitünőbb igás jószágot. Vö. Félszilaj gulya.

Szilaj marha — Vas m. — magyar fajta, hosszú szarvú, fehér szarvasmarha. A meghatározás alighanem téves, mert alkalmasint *szilaj* állapotban élő marhát jelent. Nyr. 30 : 99.

Szokla — Lz. 46. — a pokla.

***Szopós borjú** — Kecskemét és általánosan — a melyet az

anyatehén még szoptat. Vö. Rugott borjú.

***Szoptatás** — az ifjú emlős állatot az anya emlőjén tejszívással táplálni.

Szorda — Moldvai csángó, Mtsz. — csorda. Vö. Sorda.

Szögdös — Őrség — rugdalózik, szökell a marha. Nyr. 3 : 283.

Szökeszárú — T. S. — fehér *hím tulok*. 1594, Kecskemét.

***Szüleség** — Edvi Illés Pál, 1841 — a bival kiteleléséről szólva mondja: „hitvány szüleséggel is kiteleltethető". Vas m. Kemenesalja, Tsz., téli takarmány marhák számára.

Szűz-barom — Bugacz, T. M. I. — 1—3 esztendős üszők.

Szűzguja — l. Szűzgulya.

***Szűzgulya** — Alföld — a tenyésztésre még nem bocsátott 1—3 éves üszők gulyája. Bugacz-Monostoron gyakran velejár a tinó is. A Hortobágyon, T. M., MNy. VIII : 90, szűzguja.

Táhény — Rava, Udvarhely m., J. M. — az ünő, ha már megborjazott, azaz tehén.

⁑**Tájag** — Székelyf., Tsz. — daganat a marhákon.

⁑**Tappint** — Marosszék — Vö. Rárug, Toppint.

Tarja — Rimaszombat, Gömör, Nyr. 15 : 474. — a marha tarkója. Alföld, Nyr. 15 : 280., a marha nyaka. Székelyföld, Tsz., a szarvasmarhának a lapoczkánál levő húsa. Bőny, Győr m., Nyr. 17 : 575., az állat, különösen szarvasmarha gerinczcsontja, húsával együtt, farkától kezdve úgy dereka tájáig. Vö. Virágos tarja. Disznónál: Orja, Vesepecsenyéje.

Tarkabarom — Oklsz. — Variegatus. 1558: Pecorum gregalium, tarka barom.

⁑**Tartatlan** — Göcsej, Balatonmell., Tsz. — elhanyagolt, sovány, göthös, pl. marha.

Tavaji tinó — l. Tavalyi tinó, mult évi.

Tavaji üsző — l. Tavalyi üsző, mult évi.

Tavalyi tinó — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 188. — egyéves tinó: tavalyi tinó.

Tavalyi üsző — Hortobágy, MNy. VIII : 188. — egyéves üsző.

Tehen — Sz. F. B. — Vacca. Palóczság, Nyr. 22 : 80.: Felsőőr, Vas m„ Nyr. 36 : 46.; Göcsej, Nyr. 2 : 473.; Háromszék m., Nyr.

***Tehén** — kk. — nőstény, ivarérett szarvasmarha, mely már megborjazott. Oklsz., 1428: Tehenwero. 1476: Duo pecora vulgo thehen. 1510 körül: keverthehen. 1594: Meddü tehén. Vö. Böcze, Bú, Csábali, Csetva, Csira, Csirák, Csiratehén, Diszke, Diszketehén, Döszke, Düszke, Előhasi, Elűhasi, Fejős tehén, Hasas tehen, Imelő tehén, Kravicska, Pleketor, Scsira, Skira, Stira, Táhény, Tehen, Tehénborjú, Tehény, Svájczer, Vajczer.

Tehén-Borjú — Miskolczi 123. — „Ide† tartoznak a Tehén-Borjúk is, melylyeknek húsok az ember testének táplálására, mindennémű ökör húsánál jobb és alkalmatosabb.“ Vitula.

Tehénbőr — Oklsz. — Corium vaccae. 1635: Egy bokor tehén bőrt kijártatván, bokrát 4 f. M. Gazd. tört. Sz. VIII: 483.

***Tehéncsorda** — Kecskemét — naponként ki- és hazajáró tejelő jószág. Az Erd. Érczhegység móczainál: Cĭurda de vacĭ. Nyr. 34: 151.

Tehenedni — Kemenesalja — *tehénkedni*. Győr, Tolna, Szatmár, Szilágy m., Tsz. és ⁑ Szilágysomlyó, Nyr. 16: 287., leginkább a rátehenedni formában s onnan véve, hogy a tehenek egymás hátára ugrálnak coitus formában.

Tehénhús — Oklsz. — Caro bubula. 1544: Tehen hust foytot peczeńenek. Tehenhust wetreczennek 2 fontot. 1572: Pyretani tehenhust. Vetrecennek swtny tehenhust. Kolbazt uetrecen mele swtny. 1669: Kövér ökör s tehén húsnak fontja 4 denár. M. Gazd. tört. Sz. I. 90. Sz. F. B. „tehen hus“. Gombocz Z. szerint a régi magyar nyelvben marhahús helyett használatos. MNy. I: 254.

Tehénkedni — l. Tehenedni.

***Tehény** — Gross. I. p. 120. — Firtosalyi, Nyr. 6: 325., vacca.

† „Ökör és tehén.“

***Tejel** — általánosan — jól vagy rosszul a tehén, azaz sok vagy kevés tejet ad.

***Tejelő jószág** — Kecskemét — mely reggel kijár, este hazatér; csordához tartozik.

***Tenyészet** — 1701, Kecskemét — ivadék értelmében tehénről.

Terel — Bélteky Kálmán, Nyr. 16: 11. — irányváltoztatással hajt. Vö. Hajt, Űz, Kerget, Pásztorít, Elakaszt.

Téréngetni — Marczal mell.; téringetni, Erdély, Őrség, Nyr. 2: 563. — széledező marhát összehajtani.

Téringetni — l. Téréngetni.

Térítni — Székelyf., Erdély, Tsz., Szilágy, Szatmár m. — ⁑ terelni.

***Tinó** — Lengyeltóti — szarvasmarha, hím, a melyből vagy bika, vagy ökör lesz. Ezek szerint: első-, másod-, harmad-, negyed*fű* vagy éves, azontúl *öreg*. — ***Tinó** — Hortobágy, Békés m. — a szarvasmarha hím ivadék az egyéves koron felül. T. M. I. szerint (MNy. VIII: 187.) kiherélt bikaborjú 2—6 éves koráig. Grossinger I. 119: juvencus, tenerior. Szilágy m. Nyr. 7: 382, 2 éven aluli ökörborjú (az üszőborjú 2 éven alul *kanczatinó*); Engelbrechtnél herélt, de még nem jármolt hím; Gyergyószentmiklós K. L., Rava, Udvarhely m., J. M. 1—3 éves szarvasmarha; Firtos-Váralján, J. J., a szarvasmarha

2 évestől borjazásig. Oklsz. 1528: Thyno thawaly. 1550: Juvenci thynok. Munkácsi török eredetűnek mondja (Köztörök tana, csuvas tĭnä, Nyr. 25 : 17.). Kolozsvári glossz. 1577, Nyr. 36 : 70.: thanulatlan tyno: iuvenculus indomitus; *tynoczka* : iuvenculus (iuvencula üsző). A Balatonmelléken jármozatlan ökröt, Székelyföldön egy esztendős borjút jelent. (Tsz.) Vö. Bikatinó, Bodacs, Bodács, Bogárka, Harangostinó, Hímtinó, Ökörtinó, Kanczatinó, Tinóbarom, Tinóbinó, Tinócska, Tinóökröcske, Tinótulkó, Tinótulyok, Tulok, Gyermektinó, Tinóbaromgulya, Tinóbőr, Tinóborjú, Tinógulya.

***Tinóbarom** — Kecskemét — tenyésztésre még nem bocsátott ifjú hím szarvasmarha. Az ebből álló gulya: a „tinóbarom gulya". Bugacz, T. M. I., tinókból álló gulya.

Tinóbinó — Tiszaadony, Bereg m., Nyr. 27 : 478. — Tokaj, uo. 24 : 240. — ifjú szarvasmarha 1—3 éves koráig.

Tinóborjú — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 187., *Pusztaszanda, Bugacz, T. M. I. — kiherélt bikaborjú.

Tinóbőr — Oklsz. — 1731 : Egy tinóbőrtől a vásárpénz 1 denar. M. Gazd. tört. Sz. VII. 89.

Tinócska — Oklsz. — juvenculus. 1696: Tinócskák: üsző Tinócska 5. Eökör Tinócska 5. Adalékok Zemplén vm. tört., IV. 216. 1702: Tinoczkák: Eökőr Tinó 7. Üsző Tinó 13. uo. V. 331. PPBod. m. juvenculus; ein kleiner, junger Ochs. Az üsző belé van zavarva, mert a tinó mindég hím, az üsző nőstény.

Tinófalka — Bugacz, T. M. I. — a mely nincs a gulyába beosztva.

***Tinógulya** — Debreczen — a hím szarvasmarha, a míg nincs jármolva, tinó és seregbe verve tinógulyát alkot. Bugaczmonostor — ha csupa tinóból áll.

‡**Tinóökröcske** — PPl. — *Buculus.*

Tinós — Oklsz. — juvencum habens. 1408: Georgium dictum Tinos. Zalai Okl. II. 337. 1557: Waccam barna tynos.

***Tinótulkó** — l. Tulkó.

‡**Tinótulyok** — PPBod. m. — *Bucola*; ein junges Kalb; junge Kuh.

Tisztitt — Háromszék m., Nyr. 9 : 41. — a szarvasmarha tisztítja magát félidejű hasasságára.

‡**Toppint** — Marosszék — vö. Rárug, Tappint.

***Toppogat** — Edvi Illés Pál — az üzekedni vágyó tehén = nyugtalankodik.

***Tőgy** — általánosan, az irodalomban tölgy — egy az emlővel, de leginkább a tehéné. Közmondás: „A tehén szarva közt keresi a tőgyit". A tehén tejelő, szoptató szerve. Négy szoptatója: csecs.

Tőgyel — Szentes, Nyr. 8 : 331. — a tehén, mielőtt megellik: megtelik a tőgye tejjel.

*Tőke — Bugaczmonostor — egyazon gazdának a gulyában levő jószága. Nappal együtt legel. Éjszakára „összefekszik“ (l. o.). Vö. Falkajószág.

Tőkegulya — Békés m., gr. Wenckheim urad. — az, a melyből a czifragulyát egészítik ki. Vö. Anyagulya.

*Tölgy — Edvi Illés Pál — derék és vastag tejes-erek, a jó tehén ismertető jele. L. Tőgy.

*Törek — Kiskunhalas és sok helyen — l. Izék, Izík. Nagykunságon, Nyr. 21 : 332., apróbb az izéknél.

Törköl — l. Türköl.

Törs-guja — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 90. — L. Törzsgulya.

*Törzsgulya — Debreczen — a szilajon tartott gulya, mely éven át nem kerül tető alá. L. Törsguja.

*Tőve — Lengyeltóti, Mezőkövesd, Peszér-Adacs, Bükkösd — a farknak.

Tőzeg — Alföld — a szarvasmarha lepényszerű száraz hulladéka, jó tüzelő. A lakos szedi halomba.

Trágya — Gombocz, MNy. I : 254. — bellaria, electuarium, tragemata. A régiségben nyalánkság. A régi magyar nyelvben ennyit jelentett: „trágyát is csinálj hozzá gyömbérest. Az trágyát úgy csináld, hogy két annyi legyen az nádméz, mint az fahéj vagy a gyömbér“. Szakács Tud. Szarvas Gábor szerint görög τραγήμα = nyalánkság ➣ középk. latin tragemata és tragea ➣ magyar trággya, Molnár Albert, trágya. A trágyáz szó mai jelentése még alig 250 éves. — **Trágya** — Oklsz. — laetamen. 1683: Minden ökör utan egy-egy szeker tragyával tartozik.

Trágya-hordás — Oklsz. — vectura laetaminis. 1700: Mind szüretkor a terhhordástul s mind pedig az trágyahordástul télben és tavasszal, az marhás emberek ės szekeresek képtelen fizetést szoktanak a megszorult gazdáktul venni. M. Gazd. tört. Sz. I. 84.

Trágyázat — Oklsz. — fimus. 1719: A marhának tartása máskép is hasznos, de a trágyázatja szükséges a majorságbeli földeknek kövérítésére is. M. Gazd. tört. Sz. III. 97.

Tretina tehén — Oklsz. — species tributi jobagionalis. 1594: Trethina tehennel tartoznak esztendeig 6. (Maron, Szilágysomlyó mellett). Az varhoz minden ember egi vagho tehennel tartozik, melliet eök trethina tehennek hynak. (Kerestelek, Szilágysomlyó mellett). Vö. Vágótehén. A Tretina a tót harmad.

Tujok — Gyergyószentmiklós, Kl. — 3—5 éves ökör. Vö. Tulok.

*Tulízni — némely helyen — a szarvasmarha türközése. Kiskunság, Nyr. 27 : 141., a szarvaival öklel.

*Tulkó — Kecskemét — a bugaczi gulyások így mondták: „két éves, vastagszarvú *tinó tulkó*“.

‡Tulkocska — PPBod. m. — *Juvenculus,* ein Kalb.

Tulok — Gyergyószentmiklós, Kl.; Firtos Váralja, Udvarhely m., J. J.; Rava, Udvarhely m., J. M. — 3—5 éves kiherélt hím szarvasmarha; azontúl ökör. Kort jelent, ezért Kecskemét 1597. évi jegyzők. tehénre is alkalmazza: „negyedfű tuloktehén". T. S., Nyr. 32:156. — Heves m., Nyr. 7:41 = tinó; Kemenesalja, Gömör m., Székelyföld, Tsz. 2—3éves ökörtinó. Göllniczvölgyi németeknél Nyr. 25:299.: fiatal ökör; Murm. 1533: vitulus; Schl. szój. Tuluk = Bidens, juvenculus; Gross. I:119: juvencus, adultior. PPl. 1708: juvencus; Sz. F. B.: tuliok. *Oklsz.* 1318: Tulucmezey; 1408: Octo pecora vulgo tuluk; 1503: Decem et octo Boues adhuc nondum jugum trahentes wlgariter Thwlok nuncupatos, 1549: Tawaly twlkok. 1584: Harmadfy tulyok eǵ Harmadfüre kelendő izö tyno. 1588: Az 16 thulyoknak ara az kyth a falukon kv̈ wagnak teszen. Tulok a régiségben tehát növendék marha. Vö. hímtulok (tinó), ökörtulok, tínótulyok, tujok, tulkó, tulkocska tuloktehén, tuluk, twly. — I. Ferdinánd okl. 1529. Közös pénzügyi levéltár: Oesterr. Gedenk buch 32. köt. 1529 július 15. Budweiss, T. S., Nyr. 32:156. — „de juvenco, Germanico *Terz,* Hungarico *tulok,* Slavonico *junetz* apellato" azaz *a harmadfű tinót hívták tuloknak.* Néhol azonban még a negyedfű és az ötödfű tinót is tulok néven nevezik; sőt *Kecskemét* vidékén *még a hetedfű tinó is tulok* számba ment, *ha még járomba nem fogták.* — Hajduböszörmény — öreg pásztorok: Török Sándor és Király János egykori számadó gulyások bemondása szerint a *tulok* ifjú szarvasmarhát, ivar különbség nélkül jelentette. — T. S. — a XVII. században a harminczadosok értelmében az a jószág, mely még nem hordott igát; mihelyt rátették, *marha* lett. — *Leginkább az ifjú szarvasmarha; néhol a tinóval egyértelmű. 1231-ben Gugh Comes alapítványában „*Tuuly*" általánosan a szaporulat értelmében. Az Oklevélszótár a Twlyt tavalyinak értelmezi. A régiségben „Twly" ifjú ökör, de tehén is; egyértelmű a *juvencus*-szal. L. Tulok és Tuloktehén, de leginkább szaporulat értelmében.

Tulokbőr — Oklsz. — 1387: Tulyokbőr.

Tulok pénz — Oklsz. — 1640: *Tulok penzt,* az ártánypénzzel egy okmányon.

Tuloktehén — T. S. — negyedfű, kecskeméti jegyzőkönyv, 1597. Bizonyítja, hogy a tulok kort jelent, mert itt nőstényre van alkalmazva.

Tuluk — Magyarországi oláh, Nyr. 17:69., 17:163.; Erdélyi Érczhegys. mócz, uo., 34:319. — tuluc = tulok (móczoknál két éven aluli ökör). Bszsz. bidens; Schl. sz. j. Bidens, juvencus.

Tusál — Munkács, Nyr. 27: 111. — döfköd: „a bornyú tusáli az annyát".

Tutika — Somogy — az a cső, a melyen a sót stb. a barmok szájába eresztik. Nyr. 3 : 231.

Tücski-hajcski — Alföld — lábasjószág. Nyr. 15 : 281.

Tülök — Nagykunság — marha szarvából csinált kürt. Nyr. 16 : 525.

Türköl — Nagykunság, Nyr. 16 : 525. ; Szatmár m., uo., 11 : 285. ; Sz. D. 89., 193. ; Székelyf., Tsz., döf, öklel. Vö. Törköl, Merkel.

Türkös — Csík m. — az olyan szarvasmarha, mely társaival mindig öklelődzik. Nyr. 26 : 429.

Türső — Kalotaszeg, Nyr. 20 : 468. — a béres felől fogott marha; ab túlsó. Vö. Befogás.

Türük — Ada, Bács m. — tülök. Nyr. 27 : 411.

***Tüsző** — Ünő : *Bucula* PPl. (1708.). A T. Páriz-Pápainál, sajtóhiba, helyes az Üsző.

***Twly** — 1231. — nyilván a tuloktól — junix — ered s úgylátszik olyan értelme is volt, mely mindenféle szaporulatot, a melybe a javadalom élvezője részesült. Az Oklsz. *tavalyi*nak mondja. Vö. Tulok.

Usztató — Oklsz. — Czuczor-Fogarasi szerint helyiség a tóban, folyóban, a hol a barmokat usztatni szokták. 1435 : Possessio Wzthato. 1480 : locum aquosum Vzthatho. 1548 : stagnum Wzthatho.

Ümelelő tehén — Vö. imelő tehén.

Ünő — Gyergyó, Nyr. 34 : 260. ; Gyergyószentmiklós, Kl., Rava, Udvarhely m., Moldvai csángó, Nyr. 30 : 173. ; Székelyf., Tsz. — *ünő*, moldvai csángó i. h. Bszsz. : *ynő* ; Ver. 109. ; PPl. 1708. (itt a „*Tüsző*" sajtóhiba) ; Sz. F. B. *inőh* ; Schl. sz. j. *ine*. L. Tüsző. Melius : Szt. Jób könyv. ford. Várad, 1565. p. 51., Nyr. 22 : 546. : „a hitlenek ökör-bikái megbornyúztatják az *ünőket*" ; Szelestey Miklósné végrendelete 1558. ; Nyr. 28 : 22. „Az en gyermekymnek Layosnak es Janosnak wagyon ekre üj, twlok ij, *Ine*, üj" — l. *Üsző*, azaz : nőstény szarvasmarha az első teherbeesésig. Oklsz. 1251—1281 óta ismeri. Vö. Üszőborjú, Üszőtinó, Ünyő.

***Ünőborjú** — *Vitula*, S. K., Kr. I. 49. — fiatal, nőstény szarvasmarha az első teherbeesésig. Vö. Ünőbornyú.

Ünőbornyú — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — ♀ szarvasmarha az első teherbeesésig. Vö. Ünőborjú.

Ünőtinó — Gyergyószentmiklós, Kl. — 1—3 éves ♀ borjú.

Ünyö — l. Ünyő.

Ünyő — Moldvai csángó, Nyr. 30 : 173. — üngö, l. Ünő.

Ünyölődik — Tokaj, Nyr. 24 : 240. — nyugtalankodik.

Üszék — Balaton, Zalai part, Nyr. 21 : 524. ; Veszprém vid., Nyr. 19 : 575. ; *üszéng*, Dombóvár, Tolna m., Nyr. 25 : 192. ; *üszénk*, Ibafa,

Baranya m., Nyr. 20 : 287. — L. Izék. Vö. Üzék.

Üszéng — l. Üszék.

Üszénk — l. Üszék.

*__Üsző__ — Munkácsi szerint — alán elem, régi alakja *íze, ysew*: juvenca, bucula, vitula = a tehén, mielőtt borjazott volna. — *__Üsző__ — Lengyeltóti, Pusztaszanda, Jásznagykunszolnok m. — szarvasmarha, nőstény addig, a míg teherbe nem esik; ekkor tehén lesz. (Hortobágy: egy éven túl.) Balatonmell., Pápavid., Tsz., Gömörben, Nyr. 22: 525.: *iszeő.* *Gross. I. 120. : juvenca; Schl. szój. : *ize* juvenca; Bszsz. *ysew*; Oklsz.; 1542: Vacce *iszew* vituli; 1549: negyedffy harmadffy es thawaly *izók.* Vö. Iszeő, Kanczaborjú, Rugott üszőborjú, Ünő, Üszőbarom, Üszőborjú, Üszőtinó, Tavaji üsző. *Békésben 4 éves korig a ♀.

*__Üszőbarom__ — Kecskemét — tenyésztésre még nem bocsátott ifjú nőstény szarvasmarha.

Üsző-borjú — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII: 187. — *Szandapuszta, Vitulus juvencalis. Vö üszőbornyú; fiatal nőstény szarvasmarha (Englb). Kreszn.: vitula. Sz. F. B.: *vsző boriu.* Bugacz, T. M. I.

*__Üszőbornyú__ — Mezőkövesd — az üszöborjú.

*__Üszőgulya__ — Kecskemét — üszőkből álló gulya.

*__Üszőgulyába verni__ — Kecskemét — l. Verni.

Üszőtinó — M. A., Nyr. 22: 546. — Oklsz. 1587 : harmadfűre kelendő *izo tyno*; 1597: Harmadfira menendeo *üszeo téno.* 1702: Üsző tinó. Juvenca.

Üszőtinócska — Oklsz. — juvenca parva. 1696: üsző Tinócska. Adal. Zemplén vm. tört. 10 : 216.

Üzék — Veszprém és Győr m., Nyr. 21 : 524. Vö. Üszék.

Üzekedik — l. Üzelkedik.

*__Üzelkedik__ — Edvi Illés Pál, 1841 — a szarvasmarha párosodása. L. Coitus. Vas m., Nyr. 30 : 99. *izékëdik.*

Üzőre fog — Mátyusföld, Nyr. 17 : 523. — üzőre fogja a bika a másodfű üszőt: coitálni akar vele.

*__Vadjában__ — általánosan — hágatni, ha az ivarok nem hozatnak, vagy záratnak össze, hanem természetüket önként, szabadon követik.

Vádolni — Somogy — vállalni, innen elvádolni = elvállalni, pl. a fiavesztett anyajuh más bárányt. A míveltebbeknél is így: vadúnyi formában.

Vágó barom — Oklsz. — pecora mactanda. 1559. Vago barom. Levágásra való.

Vágócska — T. S., Kecskeméti jk. 1712. — a pesti alispán Kecskeméttől vágócskát = vágómarhát kér.

*__Vágómarha__ — már a régiségben is — marha, a melyet fogyasztásra leölnek, vagy a mely erre alkalmas. Vö. Vágócska. *1727. Esztergom város.

Vágó tehén — Oklsz. — vacca ad cultrum destinata. 1518: Wagho tehenth eggyet. 1594: Az varhoz minden ember egi egi vagho tehennel tartozik, melliet eök trethina tehennek hynak. Kerestelek, Szilágysomlyó mellett. Vö. Tretina tehén.

Vájcër — Hilib, Futásfalva, Háromszék m. — svájczi tehén, ab „Svajczer". Nyr. 38:238.

Vaklics fekete tarcsa — Kecskemét, 1598., T. S.; Nyr. 32 : 159. — marha. *Ha szeme körül fekete gyűrű van.

***Vaszora** — Lengyeltóti — a bika penishüvelye.

***Vaszora szőr** — Lengyeltóti — a bika penishüvelyének bojtos szőrözete.

Vegyesgulya — Békés, gróf Wenckheim urad. — eladónak, igásnak szánt marhák gulyája.

***Vehem** — általános — a magzat, innen vemhesség = terhesség. Murm. 1533, pullus.

⁑**Veret** — Kemenesalja, Göcsej, — vedlik, szőrét változtatja a marha. Tsz. 383.

***Veretés** — Debreczen, Kecskemét — a „tinót az ökörcsordából a tinógulyába kell veretni", arra vonatkozik, hogy az összeszokott állatokat csak veréssel, hajszolással lehet elszakasztani és máshova beosztani. Vö. Verni.

***Verni** — Kecskemét — a marhábol alkotott külön seregekre nézve ilyen alkalmazásban. Üszőgulyába verni = közéereszteni. Ökörcsordát szétverni = fölosztatni. Gulyába veretni = beosztani; de egyesíteni is. Vö. Szétverni, Összeverni, Veretés. — **Verni** — XVII. század, de általánosan is — a mezőre *kiverni*, a csordához *verni* = csatolni. Nádasdi Ferencz artikulusai 1649.

Vértál — Fehér, Vas m., Tsz. — vértályog. Vö. Vértán.

Vértán — Fehér m., Vas m., Tsz. — l. Vértál.

Vesés ökör — Csákberény — erős, megtermett ökör. Nyr. 43:46.

Vetél — Kassai, 1831, Nyr. 1:379. — megvet, elvetél = abortum facit. A tehén elvetéli borját: ha korait szül.

Vezérökör — XVIII. sz. — mely a falka élén járt és nagy kolompot viselt. Vö. Harangos, Kolompos.

Vika — Apatin, Bács m., Nyr. 24:580. — vikë; Óverbász, bácskai sváb: wike. Nyr. 26:231. = bika.

⁑**Villog** — Szeged, Tsz. 386. — hirtelen ide-oda, nyugtalanul tekinteni. A szilaj marha is villog, mikor ismeretlen, veres, fekete vagy kékruhás embert lát.

Virágos tarja — Bőny, Győr m. — l. Tarja.

⁑**Vissza-bogározik** — Udvarhely m., Mtsz. I. 149. — Visszafut. „Még tehent is hármat hoztak, de mind visszabogároztak." L. Bogárzás.

Vonóbarom — Oklsz. — jumentum. 1597: Nynchen wonyo barma. 1669: Négy vonóbarom után jól megrakott szekér fa rossz uton 60, jó uton 48 denár. Két vonóbarom után 36, jó uton 24 denár. M. Gazd. tört. Sz. I. 95.

Vonómarha — Oklsz. — pecora jugalia. 1669: Télben hat vonómarha után 1 nyári szekér széna 3 frt 60 den. Nyárban 2 frt 50 den. Négy vonómarha után télben 2 frt 25 den. Nyárban 1 frt 25 den. M. Gazd. tört. Sz. I. 95. 1689: Egy Szoltisságtul adnak fel szekeret, Vono Marhat 2.

Vonóökör — Oklsz. — jumentum. 1587: Wonyo ökör.

Vonósmarha — Kolon, Nyitra vid., palócz, Nyr. 33:462. — igásmarha. L. Vonyómarha.

***Vonyómarha** — 1762, Pozsony megye stat. — igás marha. L. Vonósmarha.

Vonyóökör — T. S., K. p. ü. levt., 1679. — igás ökör; a sárvári urad. összeírása.

Vörös bika — tehén, macska és tüzes bika, a Dunántúlon a bosszúszülte felgyujtás, MNy. II: 125. — pl.: „Majd neki eresztem a házának a vörös bikát.“ „Még fölböki az asztagjukat a vörös bika“.

Wike — l. Vika.

Zabja — Tokaj, Nyr. 24:335. — van a marhának, ha a szája széle felette szálkás, mintha zabszemek csüngenének sorjában rajta.

Zesztre — „Ostorpattogással hajtják be az udvarra a Varga Erzsi hozományát, a „zesztré“-t. Négy szép fehér tulok, két fejős bivaly, tehenek és sertések lépegetnek az új lakás felé, a „hérészesek“ pedig ujjongva lepik el az udvart“. Gyarmathyné „A fiatal pap“ czímű regényében. Nyr. 16:143.

Zesztre bornyú nagyra jöjjön — Kalotaszeg Nyr. 16:143. — ? Gyarmathy Zsigáné „A fiatal pap“ czímű regénye.

Zömök szabású — Debreczeni jzők., 1688, T. S., Nyr. 32:157. — ökörről: alacsony.

Züllik — Kóvár vid., Ipolyvölgye, Nyr. 16:514. — elzüllik a tehén v. birka, elveszti a tejét. Vö. Elapad.

Tej és termékei.

Colostra — Sz. M. — első tej a borjúellés után. A népnyelvben számos változatban: gulászta, gulajsztra, gurászta stb. Vö. Fecs-tej.

‡Csőrülni — Göcsej, Mtsz. I. 354. — fejni: „Csőrűd meg a tehenet“.

Csurdít — Palóczság, Nyr. 23: 284. — megfej. Ha sok tejet ád a tehén. Ellentéte: *mëgcsëppent*. L. o.

Csúrol — Aszófő, Balatonmell., Nyr. 26:139. — „Megcsúroltad már a tehenet?“ Tolnam. tájszó.

‡Csurrant — Csallóköz, Mtsz. I. 348. — fej (tehenet): „Röktön

csurrants, mert majd kihajt a rikkants."

Fecs-tej — Háromszék m., Székelyf., Mtsz., Nyr. 26:435., Abauj m., uo. 4:477. — *fecs-téj*, Balatonmell., Tsz., colostrum. A tehén megborjazása utáni 1—2 napon át fejt tej. PP. 1708 (fetstéj) és Cz. F. szerint a gyermekágyas asszonyok előteje is. Így Ipolyságon Mtsz. Olaszban *féccia* Nyr. 26:435. Lexicon Budense nyomán, Alexics szerint Nyr. 17: 369., magyar elem az oláhban. Arany is ismeri, Nyr. 23:370. Vö. Fes-tej, Fest-tej, Feszes tej, Fesz-tej, Föcs-tej, Föcs-téj, Fösz-tej, Frecs-tej, Frőcs-tej, Gulásztra, Pec-tej.

Fej — vö. Csőrül, Csurdít, Csúrol, Csurrant, Ecselkedni, Hűvejkel, Megcseppent, Megcsurrant, Meghivejkel, Összefejni, Ükönnyi.

***Fejőszék** — Bükkösd — mint a csizmadiáé, de egylábú, kerek, kivájva, a fejőshöz szíjjal a farra csatolva.

Fes-tej — Székelyf., Nyr. 26: 435. — l. Fecs-tej.

Fest-tej — Csíkszék, Tsz. — l. Fecs-tej. Nyr. 26:435. szerint fest-tej sajtóhiba is lehet.

Feszes-tej — Ipolyság, Hont m., Nyr. 19:45. — l. Fecs-tej. Nyr. 26:425. szerint ez az alak népetymologia.

Fesz-tej — Székelyf., Mtsz., Csúza, Baranya m., Nyr. 26:435. — l. Fecs-tej.

Föcs-tej — Arács, Zala m., Nyr. 22:192., Abauj m. uo. 33:22., Baja, uo. 33:530., Szabolcs m., uo. 9:136., Sárvár, Vas m., uo. 26:192. — *föcs-téj*. Mohács, uo. 27:111., — *föccs-tej*. Répczemell., Mtsz., l. Fecs-tej.

Fös-tej — Székelyf., Mtsz., Nyr. 26:435. — *föstéj*. Kállay gyüjt. Tsz., l. Fecs-tej.

Fösz-tej — Székelyf., Mtsz., Csúza, Baranya m., Nyr. 26:435. — l. Fecs-tej.

Frecs-tej — Abauj m., Mtsz., Nyr. 26:435., 4. 477. — l. Fecs-tej.

Frőcs-tej — Baja, Nyr. 33: 530., Abauj m. uo. 33:22: — l. Fecs-tej.

Gujesztra — Tállya, Nyr. 4: 477. — l. Gurászta, Colostrum.

Gulajsztra — Nyr. 24: 176. — l. Gurászta, Colostrum.

Gulászta — Debreczen, Nyr. 7: 189.; Zilah, uo. 28: 238. — a tehén ellése után először fejt tejből készült zsendicze. Szatmár m., Nyr. 11: 284.; Érmellék, uo. 29: 334. a. m. *gurászta*, l. o. Arany is használja, Nyr. 23: 570.

Gulásztra — Szatmár, Tsz. — l. Gurászta, Colostrum. Szabolcs m., Nyr. 9: 136.

Gulesztra — Tállya, Nyr. 4: 477. v. gujesztra — l. Gurászta Colostrum.

Gurászka — Beret, Abauj m., Nyr. 3: 523. — l. Gurászta, Colostrum.

Gurászta — Beret, Abauj m., Nyr. 3 : 523.; Alsófehér m., magyar, Lz. 121.; Nagykőrös, Nyr. 36 : 382.; Szentes, uo. 8 : 187.; Szőkefalva, Kisküküllő m., uo. 15 : 336. — a tehén borjazása utáni 1—2 napon át fejt tej. Kunságban aludttej, Nyr. 10 : 329. Vö. Fecs-tej, Gujesztra, Gulajsztra, Gulászta, Gulasztra, Gulásztra, Gulesztra, Gurászka, Gurásztra, Gurásztatej, Kulajsztra; Zangura, l. Colostrum.

Gurásztatej — Forróencs, Abauj m., Nyr. 28 : 421. — l. Gurászta, Colostrum.

Gurásztra — Tokaj, Nyr. 23 : 384. — l. Gurászta, Colostrum.

Haszon — Somogy m. — a tehén haszna: tej, vaj, tejföl ad normam tyúkhaszna = tojás. Nyr. 35 : 190.

Hirnyókázik a tej — Kalotaszeg — mikor főni kezd; pillésedik. Nyr. 29 : 479.

Hűvejkel, meghívejkëli — Szentes, Csongrád m. — a tehenet *megfeji;* a fejés a hüvelykujj segítségével történik. Talán inkább pillanatnyi képzés, mint állandó szó. Nyr. 16 : 94.

Iró — Csík m., Nyr. 7 : 236., Csíkszék, Tsz. — köpült, vert tej. Schl. sz. j.: mulsum.

Jó-ja — Moldvai csángó, Nyr. 31 : 84. — a *tejnek* = föle, java.

Kószilt — Tatrang, Brassó m. — összefutott tej. Oláh elem a m. nyelvben. Nyr. 23 : 249.

‡**Köpü** — Balatonmell., Tsz. 120. — tejfelt rázó edény vajverésre.

Köpülni — általánosan — a köpülőben tejszínből vajat verni.

Köpülő — általánosan — vajverőedény és lyukasztott verője.

***Körösztvessző** — Szegedcsöngöle — # fakeret, a melyre a szűrőruha jön, melyen át a tejet szűrik.

Kulajsztra — Kassa, Nyr. 25 : 384. — a tehén borjazása után fejt, összefutó tej. Vö. Kuraszló, Kurászló, Kurászta, *Gulásztra* = Colostrum.

Kuraszló — Bukovina, Nyr. 23 : 296. — l. Kurászta, Colostrum és Nyr. 6 : 472.

Kurászta — Alsófehér m., magyar, Lz. 46. — borjazás után fejt összefutó tej. Vö. Kulajsztra, Colostrum.

Küpüllő — Csík m. — az a karcsú fenyűfaedény, melyben a tejet megköpülik, hogy a vajat kiválasszák. Nyr. 7 : 332.

***Leadni** — Edvi Illés Pál — a tejet, mikor fejik, kiengedni.

‡**Lésza** — Göcsej — vessző v. szalmakosár a túrószárításhoz. Más vidéken *kóficz*nak hívják = cserényágy, szalmanyoszolya. Kemenesalja: a „dikó“. Tsz. 240.

***Mag** — Kecskemét — cserényezés, babszemnagyságú pirított kenyérből a tarhó oltására.

Megaggasztalódik — Szentes, Mtsz. — a tej = összecsomósodik, megalszik.

Megaggik — Palóczság, Mtsz. — a tej = túróvá keményedik.

⁑**Megaludtatni** — tejet; Háromszék m. — Utsz. I. 41.

Megcseppent — Palóczság, Nyr. 23 : 284.; Háromszék m., Csík m., uo. 26 : 331. — megfej. Vö. Csurdít.

⁑**Megzűlni** — Bodrogköz — ha a tehén felszárítja a tölgyét. Megüllepedni, Vas m., Tsz. 256. = a tehén teje elapad.

Nyiret — Kalotaszeg, Nyr. 17 : 526. — leereszti a tehén a tejet.

Ótás — Kecskemét, Tsz. — fölözetlen, édes tejből készült túró.

Pec-tej — Barkóság, Nyr. 32 : 524.; Gömör m., uo., 23 : 45.; Nógrád m., uo., 4 : 142.; Palóczság, uo. 6 : 93., 22 : 78.; Rimaszombat, uo., 5 : 229., 26 : 435. és Borbás Vincze uo., 4 : 225., pëc-tej, pecz-tej = a tehén borjazása után fejt, felforraláskor (gurásztává) összefutó tej. Vö. Fecs-tej. *Colostrum = colostra: borjazás után első tej.

⁑**Pitli** — Tsz., Baracska, Fejér m. — sajtár. Tsz. 300.

⁑**Póczdeszka** — Selye, Marostorda. Vö. Sajtpócz.

Szérdéktúró — Szentes — aludttejből csinált túró. Vö. Szérdiktúró *= tehéntúró. Nyr. 8 : 332.

Szérdik — Bihar m., Nyr. 4 : 183.; Répczemellék, Sopron m., uo., 2 : 561. — aludttej. Ebből készül a szérdiktúró. L. Szérdéktúró.

Szérdiktúró — Bihar m., Nyr. 4 : 183.; Hajdunádudvar, uo., 37 : 375. — friss tehéntúró. Vö. Szérdéktúró.

Szitka — Bagota, Komárom m., Nyr. 25 : 478. — tejszűrő, lószőr szövet.

Szökrön — Sopron m., Nyr. 6 : 373. — „olan ládaforma, a kibe a tejet szoktyák tartani“.

Szurutyka — Tsz. és Kiskunhalas, MNy. I : 165. (Gombocz) — aludttej (vert aludttej). Cseh: syrovátka, tót: srvátka.

***Tarhó** — Bugaczmonostor — oltott tehéntej: pásztorok eledele. Felforralt tejet pirított kenyér*maggal* oltanak meg és hűtik. Gulyások fő eledele. Csongrád, Nyr. 9 : 90., Debreczen, uo. 3 : 563., ua. A Schl. szój.-ben: *taruh.* Később tarh, tarhó. PPBod. 1782: taroh. Cseh-tót: tvarok, orosz: tvarog. Gombocz, MNy. I : 165. Vö. *taryk.*

⁑**Taruh** — Schl. szój. — l. Tarhó.

Taryk — lefölözött és akkor „megfőzött“ aludttej, *tarhó*féle, Prżewalskij, Reisen in der Mongolei 1881, p. 345. Nyilván egy a magyar gulyások tarhó tej-eledelével, keletfelé kitünő nyom.

Té — Hajduszovát, Nyr. 26 : 189. — tej.

Téh — Hajduszovát, Nyr. 26 : 189. — tej.

Tehénfaggyú — Oklsz. — sebum bubulum. 1594; Restal az varban tehén faggiu font 119.

Tehén haszna — Légrád, Nyr. 43 : 43. — tejtermék.

Tehén haszna — Oklsz. — lac = tej. 1717: Annak utánna senki a' tehenemnek *hásznát* el nem veheti. Borsod m. jegyzők. Vö. NySz. tyúkhaszna — tojás.

Tehen sait — Sz. F. B. — Caseus bubulinus.

Tehéntúró — Oklsz. — 1669: *Juhtúró* fontja 9 denár. *Tehéntúró* fontja 6 denár. M. Gazd. tört. Sz. I. 89. Caseus vaccinus — ez a tót *twaroh,* nem azonos a *tarhó*-val, mert ez oltott, amaz nem.

Tej — lac. Sz. F. B.: tey. Hajduszováton té, téh Nyr. 26 : 189.; Ormánság, Baranya m., Tsz.: téj. Oklsz. 1351: in possessione Teyfolua. 1388: villa Teyfalu. 1413: Petro They. * Csongrád, W. J. Babona: Ki fecskefészket elpusztít, annak tehene véres tejet ad.

Tejázalék — Győr m., Tsz.; *tejázalik* uo. Nyr. 8 : 523.; *tejházalék.* Bánfa, Baranya m., Nyr. 26 : 141., tejneműek (tej, tejfel, túró).

Tejázalik — l. Tejázalék.

Tejföl — Cremor: a tej föle. Schl. szój.: teyfel. Oklsz. 1416: Ladislaum Teyfel. 1531: Lac et theyfel emi. 1544: Vöttem teyfelt beleshez.

Tejházalék — l. Tejázalék.

* **Tejpille** — Barkó szó, Tsz. 360. — tejhártya.

Tejverő dézsa — Székelyf., Tsz.; *téverő dézsa* Nagyúny, Háromszék m., Nyr. 36 : 328. — vajköpülő faedény.

Téka — Nádudvar, Hajdu m., Nyr. 8 : 234. — faszekrény, melyben a tejesedényeket szokás tartani.

Tődöklő — Sárköz, Nyr. 32 : 463. — „hosszúkás sajtár, melynek alsó részén a dongalyukba illő cső van“.

Urda — Kúvár vidék, Ipolyvölgy, Nyr. 16 : 514. — a tehénnek bornyazás után kifejt sűrű teje. Vö. Orda a *juh* alatt.

Ükönnyi — Göcsej, Nyr. 5 : 35. — fejni.

Vaj — Schl. szój., Ver. 14. — butirum. Gombocz szerint finnugor eredetű, finn: voi; mordvin: vaj; lapp: vuoj, vuj; votják: vėj, vüj; osztják: voj; vogul: vǟj, MNy. I : 164. = zsiradék, vaj; köpüléssel az aludt tejszínből készül. Kecskemét, Kada in litt. „A gulyás nem készíti“.

Vajcsepü — Erdővidék, Nyr. 9 : 42. — vajolvasztásnál a lábas fenekére lerakott csapadék v. *sonkoly.*

Vajpénz — 1492: Rakpenz (= rákpénz) aut *way penz* (D. L. 36992). Nyr. 1 : 377.

* **Vajverő** — Selye, Maros-Torda m. — lyukasztott korong, középen nyéllel.

Vert tej — Székelység, Székelyf., Tsz., Nyr. 4 : 328., *verté, vert téj*; Hétfalu, Brassóapácza vert téj, Nyr. 31 : 50. — savanyú tej (a melyből a vajat kiköpülték). *Vö. *zára*, a tót *cmar*, de *zwara* is.

‡**Véska** — Székelyf., Tsz. 384. — rostakéreg, melybe a sajtot belenyomják (sajtforma).

Vetrecze — Oklsz. — Lariolassum. 1544: Tehenhust wetreczennek 2 fontot. 1572: Vetrecenek leues kenyere. 1572: Vetrecennek swtny tehenhust. Kolbazt uetrecen mele swtny. PPBod. 1767 szerint sült szalonnaszelet.

Zangura — Hajdunádudvar, Nyr. 37 : 375. — a gurászta. L. *Colostrum.

***Zsajtár** — Kiskunhalas — az a faedény, a melybe a pásztorok fejtek. Csongrád m., Nyr. 6 : 373.; Patóháza, Szatmár m., uo. 18 : 432.; Szatmár m., Tsz., ua. Vö. Sajtár, Zsejter, Zsétár, Zséter, Zsotár; a tót Sochtár.

Szarvasmarha szőre.

***Almás** — sok helyen — a szarvasmarha színeiről is, ha kisebb, halavány foltos elosztású. Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293. (foltra vonatkozik).

Babos — tarka, foltos. Több helyen ma is használják. Vö. Mtsz. Gyöngyösinél:

„A szálkás Harpia (kopó!)
a kopár Sárcsával,
Babos Leopárdnak egyfészkű [társával“.

(Kemény János 371.) Nyr. 27 : 163. — **Babos** — Szentgyörgyvölgye, Nyr. 25 : 380. — családnév is. Szécsény, Nógrád m., Nyr. 32 : 294. Oklsz. 1594, Kecskemét, Nyr. 32 : 158., tarka. — **Babos** — a régi nyelvben a m. tarka szín. „Négy *ökör*, egyik *babos ordos*, másik rőt kajla.“ Debreczeni levélt. 1667. Nyr. 35 : 119. — **Babos** — Debreczeni levt., Széll F., Nyr. 22 : 518. — Négy ökör, egyik *babos* ordos, másik rőt kajla, harmadik kék, 1667. Barna babos ökör, 1686.

Baboskék — T. S., Nyr. 32 : 154. — ökör. XVII. sz. Debreczen.

Babos ordas — Debreczen, jzők. 1667, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Babos őszordas — T. S., Nyr. 32 : 154. — ökör. 1594, Kecskemét.

‡**Balán** — Gyergyószentmiklós, Kl. — szőke. Szarvasmarha, oláh réven vett tót = belán.

Balán — Ditró, Csík m., Nyr. 43 : 41. — szőke.

Barna — holdas, fekete, kesely, *szárlábú*. Ökörleírás, XVII. sz., Kecskemét, Nyr. 32 : 154. Szeged, Nyr. 32 : 295., Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293. — **Barna** — Oklsz. — 1349: Vnacum duabus (bobus) Zewka et *Borna* colore Muzeum Kállay. 1359; Vnum bouem *barna* coloris Forrás? 1475: Duos boues vnum nigri coloris, alterum *Barna*. Muzeum, Kállay Nr. 1160. 1475: Duas vaccas fekethe Charna et alia thompa *Barna*. Muzeum,

Kállay, Nr. 1160. 1492: Vnam vaccam que vocatur Seles*barna*. Orsz. lvt. D. 36,398. 1521: Lego duas vaccas vnam in cauda kurtha et aliam coloris *Barna*. Muzeum, Kállay. 1557: Vaccam *barna* tynos. Muzeum, Bethlen. Vnum *barna* bicat et vnam vaccam, uo. 1690: *Barna* kék tavalyi bika borju, Debreczen, Lvt. Nyr. 22 : 518.

Barnababos — T. S., Nyr. 32 : 157. — ökör színéről, 1687. Debreczen; fehér földön, barna foltokkal. 1687, Debreczen, jzők., T. S., Nyr. 32 : 157., ökör.

***Barna busa** — T. S. — ökör, XVII. század Debreczen; busa a fejről. Nyr. 32 : 154.

Barna búsa — Debreczen,jzők., 1686, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Barna holdas fekete kesely szárlábú — Kecskemét, jzők., 1594, T. S., Nyr. 32:158. — marha.

Barna kék — tavalyi bikaborjú, 1690, Debreczeni lvt., Széll F., Nyr. 22 : 518. Debreczen, jzők., 1681, T. S., Nyr. 32 : 158., ökör.

Barna kesely — Kecskemét, jzők., 1594, T. S., Nyr. 32 : 158. — marha. Debreczen, jzők., 1667, T. S., Nyr. 32 : 157., marha.

Barna kis kuklya szarvú — Debreczen, jzők., 1665, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha. A kuklya egy a kukora-val = kis, majdnem korcsszarvú.

Barnaszínű bikás forma — Debreczen, jzők., 1665, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Barnaszőrű — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295.

Barna tarcsa — T. S. — szín, 1597, Kecskemét.

Barna tarcsa bubos — T. S., Nyr. 32 : 158. — ökör, 1594, Kecskemét.

Barna tarcsa homály — Kecskemét, jzők., 1597, T. S., Nyr. 32 : 159. — tulok = rosszul herélt.

Barnya — Felsőőrvidék — 1. barnaszőrű szarvasmarha, 2. pünkösdi búcsú és népmulatság (régente), melyre ilyen színű állatot vágtak le. Alsóőr. L. Rőke. Nyr. 32 : 176.

***Bikaszemű** — H.-Hadház — szemők, mikor a szem környéke fekete.

Bodor — Barkóság — buja hajtású növény vagy *hosszúszőrű marha*. Nyr. 32 : 520.

***Bojti, bójti** — Háromszék m., Mtsz. I. 152. — bojtosszőrű tinó: olyan szarvasmarha, melynek szarvaközti homlokszőre nagyon bojtos.

Bonta — a régiségben is — kétszínű bicolor, leginkább a szarvasmarháról. — **Bonta** — Kecskemét, jzők., 1594, T. S., Nyr. 32 : 158. — marha.

Bonta tinó negyedfű — Kecskemét, jzők., 1591, T. S., Nyr. 32 : 158.

Borzderes — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295., Szilágyság, uo. — mint a borz szőre.

⁑Bölicze — Rava, Udvarhely m., J. M.

Bunta — Wagner Ferencz, Phraseologiája 1750. — szenynyes, motskos, item: tarkás, babos-tarka; bunta: maculosus; befleckt. L. Bonta. Nyr. 22:464.

Busa — Oklsz. — 1686: Busa ökör, Nyr. 22 : 518.; 1707., 1708., 1711., uo., ua. Zömök, nagyfejű.

Búsa fogatlan — Debreczen, jzők., 1678, T. S., Nyr. 32 : 158. — bika.

Búsa fogatlan bika — T. S. — XVII. század, Debreczen.

Busás-csorbás — T. S. — ökör, XVII. század, Debreczen.

Búsa szőke — Debreczen, jzők., 1686, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Buzadinnyeszőrű — (világossárga) Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295.

Csákóbarna tarcsa — Kecskemét, 1594. T. S., Nyr. 32 : 158. — marha.

Csákószőke — Debreczen, jzők., 1697, T. S., Nyr. 32 : 158. — marha.

Csarna — 1583. Borsod m., végrendelet: „Az en eczemnek hagiok ... ket boryus tehenet, az egyiket az kurtat, az masikat az barnat ... Josanak egh Boryus tehent az *Czárnat*“. 1475: Oklsz. „vnam vaccam nomine chibere *charna* coloris“, „alias vaccas fekete *charna* et aliam“. Ezt az adatot is felsőmagyarországinak tartja Melich. E szó a közszláv *černō*: *fekete* átvétele. Táji eltéréseket, l. Nyr. 29 : 271.

⁑Cseres — Rava, Udvarhely m., J. M. — rozsdaszín; marha.

Csibak — *Háromfűre kelő csibakforma,* Kecskeméti jzők., 1728, T. S., Nyr. 32 : 159. — tinó.

***Csikó-üsző** — Kiskőrös — a pirosszőrű üsző. Vasárnapi Ujság 1901. 14. sz. p. 223. Petőfi Sándor atyjának hajtó lajstromából a nyolczadik tétel.

Csillagos — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 188. — homlokán csillagforma fekete foltos szarvasmarha.

Csillapítás — Bugacz, T. M. I. — „égetett kenyérhaj szagára lecsillapszik a marha mikor neki van lódulva“ a bogárzásra vonatkozik.

Csira — J., Balatonmell. — szarvasmarhánál: színes; vörösszínű; más helyen „tarka“ jelentésű. Felsősegesd, Somogy m., Nyr. 32:293. Galambok, Zala m., Nyr. 32:293. (ált. jelzi a vörös és tarka szőrt). Fejér m., csak tehénről mondják és a. m. vörösfehér tarka. Nyr. 10 : 186.

***Csókaszem** — általánosan — lónál, bivalynál, kutyánál a kékesfehér iriszes szem.

Csonkarőt — Debreczen, jzők., 1679, T. S., Nyr. 32 : 158. — ökör.

Czakókék — T. S. — ökör. XVII. század, Debreczen.

Czakó-kék szőrű — Debreczen, jzők., 1667, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Czibak — Debreczeni lvt., Széll F. Nyr. 22 : 518. — Czibakszőke ökör 1690. Rőtczibak ökör 1706. Czibak fennálló szarvú ökör, a torka alatt egy kis fekete jegy 1709. Oklsz. 1690., Cz. ökör, Debreczen.

Czibakforma tinó — T. S. — 1728, Kecskemét. *Rőt.

Czibakszabású — Debreczeni lvt., Széll Farkas. Nyr. 22:519. — kék hegyes czibakszabású ökör. 1711.

Czibakszárú — T. S. — ökör. XVII. század, Debreczen.

Czibakszárú kék — Debreczen, jzők., 1681, T. S., Nyr. 32 : 158. — ökör.

Czibakszőke — Debreczen, jzők., 1690, T. S., Nyr. 32 : 157. — ökör.

Czifra — tarka. Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293.; Pápa, uo. (tarka).

Czigányfekete — Kevermes, Csanád, Nyr. 32 : 295.

Czirmos — *Békés (tigris).

Czirmosszőrű — tigris, macska, *Bugacz-Monostor.

Czitromszőrű — Galambok, Zala, Nyr. 32 : 293.

***Daru** — szürke mint a darumadár. Berzencze, Somogy, Csokonya, Hajduhadház.

Darus — így és nem Darvas — *Hajduhadház.

***Daruszőrű** — Kecskemét — ökör, marhaszín. Bitangjegyzőkönyv Székelyhíd, Nyr. 32 : 295. *Békés, Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294. Kevermes, Csanád m., u. o. *Lengyeltóti, *Mezőkövesd, Pápa, Nyr. 32 : 293. (sötétbarna). *Peszér-Adacs. — ***Daruszőrű** — általánosan — lóról, *szarvasmarháról,* ha alapjában fehér szőre szürkéskékesbe húz, mint a darutoll színe. Szeged, Pálfitanya, Lengyeltóti, T. S., ökör XVII. sz. Debreczen — **Daruszőrű** — már 1691-ben = daruszínű; leginkább szarvasmarháról.

Daruszőrű szőke ökör — Oklsz. — 1691. Debreczeni lvt. Széll F., Nyr. 22 : 519. 1594 Kecskemét, Nyr. 32 : 158. Pilo coloris gruini.

Darvadozik — Bugacz, T. M. I. — a marha mikor jól van lakva és széledezik.

Darvas — Kemenesalja, Nyr. 32 : 293. —*Puszta-Szanda, Szilágyság, Nyr. 32 : 295.

Egyszőrű (egyszínű) **fejérszőjke magyar marha** — T. S. M. bikaviadal — hajtatott Nürnbergbe 1713-ban.

Fakó — Oklsz. — gilvus 1708, Fakó ökör. Debreczen, Nyr. 22 : 519. Englb. a fehér szarvasmarha, ha a fehér szín kevés sárgával és szürkével van vegyülve. — ‡**Fakó** — Gyergyószentmiklós, Kl. — Szarvasmarha színe. Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295. ‡Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. szarvasmarha. ‡Rava, Udvarhely m., J. M. marha.

Fakó ökör — 1708. Debreczeni lvt. Széll. F. Nyr. 22 : 519.

Fehér — Hortobágy Turi Mészáros, MNy. VIII : 188. — szarvasmarha farkbojtjának színe. ‡Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. szarvasmarha.

Fehérkesely — T. S. — ökör, hátuljára farkascsapás 1667.

Fehér, kónyásszabású — Debreczen, jzők. 1700 : T. S., Nyr. 32 : 158., ökör. Csámpás.

Fehértarka — Kevermes, Csanád, Nyr. 32:295. — Pápa u. o.

Fejér — sok helyen — szarvasmarha színe, ha árnyalat nélkül való. *Békés, *Csokonya, Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295., *Peszér-Adacs, *Szeged, Pálfitanya, ‡Gyergyószentmiklós, Kl., szarvasmarha. ‡Rava, Udvarhely m., J. M., marha.

Fejer babos — T. S., Nyr. 32 : 158. — tulok. Kecskeméti jzők. 1594.

Fejér babosnyakú — T. S., Nyr. 32 : 158. — marha, ökör, Kecskemét 1594.

Fejér kajlós kónya — Debreczen 1690, jzők., T. S., Nyr. 32 : 157. — ökör. Kajlás járású, kónyafülű.

Fejérkesely — Debreczen, jzők. 1667., T. S., Nyr. 32 : 157. — ökör, hátulján farkascsapás. Debreczen, jzők. 1679, T. S., Nyr. 32 : 158., ökör.

Fejérsárga — horgasszarvú Debreczen, jzők. 1664, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Fejérszöjke — T. S. — ökör. Kecskeméti jzők., 1594. Nyr. 32 : 158. marha.

Fejérszőke — Debreczen, jzők. 1639, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Fejértarka — T. S. — ökör, Kecskemét, jzők. 1594. Nyr. 32: 158., marha.

Fekete — sok helyen — szarvasmarha színe is. Kurta fekete ökör, Debreczeni lvt. 1708. Széll Farkas, Nyr. 22:520. — ‡**Fekete** — Rava, Udvarhely m., J. M. — marha. Galambok Zala, Nyr. 32:293. Gyöngyös, Nyr. 32 : 294., Gyöngyöshalász, Heves uo. Marosvásárhely (uo.) Szécsény, Nógrád uo., Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., uo., Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295. ‡**Fekete** — Gyergyószentmiklós, Kl. — Szarvasmarha színe.

Feketeczifra — J., Balatonmellék — feketefehér, tarka, ha a fekete szín az uralkodó.

Feketeholdas — Nyr. 32:159. — felhajlott szarvú, T. S. ökör. 1598, Kecskemét.

Fekete kesely — T. S., Nyr. 32 : 158. — ökör, Kecskeméti jzők. 1594; feketeszínű, a csüdben fehérlábú, keselábú.

Fekete ordas — T. S., Nyr. 32 : 158. — ökör. 1594, Kecskemét. *Farkasszőrrel kevert.

Fekete tarcsa — T. S., Nyr. 32: 158. — marha, 1594, Kecskemét.

Feketetarka — Kevermes, Csanád, Nyr. 32 : 295. — Szilágyság uo.

Feketetarka vaklics — Kecskeméti jzők., 1596, T. S., Nyr. 32 :

159. — marha (*vaklith*nak van írva), szeme körül fekete.

Feketetarka vaklith — T. S. — marha 1594, Kecskemét. A szeme tája fekete.

Fótos — Szécsény, Nógrád, Nyr. 32 : 294.

Füstös — J., Balatonmellék — szarvasmarha színe, ha olyan, mintha füsttől eredne: barna elmosódva világosabb részekkel.

Galambszínű — egy a darvassal. Galambok, Zala m., Nyr. 32:293.

Galambszőrű — l. Galambszínű. *Bugaczmonostor.

Gyilán — Ditri, Csík m. — fehérszőrű. Nyr. 43 : 41.

Hammas — Kemenesalja, Nyr. 32 : 294. — hamvas.

Hamvas — Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293.; Gyöngyös, Nyr. 32 : 294.; Szill-Sárkány, Sopron m., uo.

Hattyúfehér — Gyöngyöshalász, Heves m., Nyr. 32 : 294. — tehén.

Hódos — B. Sz. D., 1784 — kecskéről. Hold a homlokán. — **Hódos** — Debreczeni lvt., Széll F. Meddő tarcza hódos tehén, 1667. L. Hódos ló. Nyr. 22 : 519.

Hódosodni — Szeged, Nyr. 35 : 120. — kopni.

Hóka — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 188. — homlokán fehér, többi testrészén feketeszőrű szarvasmarha. *Rava, Udvarhely m., J. M., szempillái s orra fehérek. Gyöngyös, Nyr. 32 : 294. — **Hóka** — S. I. 1808 = holdoska, holdka, hóka.

Holdas — az olyan marha, a melynek homlokán fehér folt van. Debr. lvt. 302. „Hagiok Mathenak ket tulkót, az czerczet és az fekete holdast. — **Holdas** — Alföld — ha barna v. fekete szín mellett homloka fehér. — **Holdas** — Oklsz. — vacca macula alba in fronte insignis. 1667 : Meddő tarcza hódos tehén. Debreczen, Nyr. 22:519.: tarcza = tarka. Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293.

Homáj — Kölesd, Tolna m. — szarvasmarha jelzője; t. i. nem tiszta magyar fajta, szemeszőre, farkaszőre, füle hosszúszőre szőkés-fehér, az orra is, az egész marha kissé halvány, vörhenyeges, szóval *ujan homáj*, mint a hogy a kölesdi ember magyarázta. Legtöbb helyen rosszul herélt hím. Tiszadob, szőke. Tehénre mondják, de emberre is. Nyr. 31 : 215. 20 : 285.

Homály — bizonytalan színű. *Peszéradacs, *Szeged, Pálfitanya (vöröses). Szilágyság, Nyr. 32 : 295. — **Homály** — Kecskemét — „homályüsző, csákószarvú". Bitangjegyzőkönyv. Néha színről, mikor bizonytalan; leginkább bikáról, ha rosszul van herélve.

Homályos szőke — T. S. — ökör. 1664, Debreczen, jzők., szín szerint bizonytalan. Nyr. 32 : 157.

Homálytulok — T. S. — 1597, Kecskemét; fiatal, rosszul herélt, bikás.

*Hőke — Marczal vidéke, Tsz. 168.; Nyr. 35 : 121. — kesely v. sárgás, fehér színbe vegyült ökör v. tehén.

*Jeges — Lengyeltóti — a marha színe, mikor fehér, jégre emlékeztető.

Kávébarna — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295. — tehén, nem népies.

***Kék** — sok helyen — a szarvasmarha fehér szőre, ha kékbe játszik; a gyengébb szín *kékes*-szürkés. — **Kék** — Oklsz. 1667: *Kék* ökör, az balczombján bilyog, Debreczen, Nyr. 22 : 519.; 1686: Két ökör, egyik *kék*, másik kukura szőke, uo., Horgas szarvú kék szőke ökör, uo.; 1688: *Kék*szőke ökör, uo.; 1706: *Kék*szőkés ökör, uo.; 1707: *Kék* kalya, keselyfarkú, hólyagosszemű ökör, uo.; 1708: *Kék* sőre ökör. — **Kék** — Debreczeni lvt., Széll F. *Kék* ökör, az bal czombján bilyog, 1607: Kékes szürke. Balog Jánosnak két ökre, egyik *kék*, másik kukura szőke, 1685: Két ökör, egyik *kék*, másik kesely, 1686: Horgas szarvú *kék* szőke ökör, 1686: Kék ökör, 1691.; *Kék*szőkés ökör, fennálló szarvú, 1706.; Nyr. 22 : 519. — **Kék** — Debreczeni lvt., Széll F. *Kék* hegyesszarvú ökör, 1707.; *Kék* kalya keselyfarkú, hólyagos szemű ökör, 1707.; *Kék* sőre ökör, 1708.; *Kék*szőke ökör, 1688.; *Kékes*-szürke. L. Kék ló. Nyr. 22 : 251. *Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.

Kék busa — Debreczen, jzők., 1681, T. S., Nyr. 32 : 158. — ökör.

Kék, busás, csorbás szarvú — Debreczen, jzők., 1693—96, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Kék, csákószarvú — Debreczen, jzők., 1693—96. T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Kék, csonkás herélt — Debreczen, jzők., 1690, T. S., Nyr. 32 : 157. — ökör.

Kékes — l. Kék.

***Kékes** — Lengyeltóti — a marha színe, ha világos hamvas. *Berzencze, Somogy m., *Csokonya, *Szeged, Pálfi-tanya.

***Kékesszőrű** — Kecskemét — marha színe. Bitangjegyzőkönyv. Szeged, Nyr. 32 : 295.

Kékforma, szőke, pörge — Kecskeméti jzők., 1689, T. S., Nyr. 32 : 158. — tehén jobb füle csipkés, hátrahajlott szarvú.

Kék hegyes ökör, ájosfülű — Debreczen, jzők., 1666, T. S., Nyr. 32 : 157.

Kékhomály — Kecskeméti jzők., 1598, T. S., Nyr. 32 : 159. — ökör.

Kékhomályos fekete — T. S. — ökör. XVII. század. Debreczen. — **Kékhomályos fekete** — Debreczen, jzők., 1667, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Kék, kajla — T. S. — ökör. Debreczen, jzők., 1667, Nyr. 32 : 157.

Kék ökör — T. S. — 1690, Debreczen.

Kékszínű, kónya, kurta — Debreczen, jzők., 1665, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Kékszőke — T. S. — ökör. Debreczen, jzők., 1681, Nyr. 32 :158.

Kékszőke, ájosfülű — Debreczen, jzők., 1681, T. S., Nyr. 32: 158. — marha.

Kékszőke szőrű barna — Debreczen, jzők., 1639, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Kékszőke villásszarvú — Debreczen, jzők., 1666, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Kékszőrű — *Bugaczmonostor.

Kékszürke, csákó — Debreczen, jzők., 1681, T. S., Nyr. 32: 158. — tulok.

Kéktarcsa — Kecskemét jzők., 1594. T. S., Nyr. 32:158. — marha.

Kék, tarcsa babos — Kecskemét, 1594, T. S., Nyr. 32 : 158. — marha.

Kék, tarcsa, daruszőrű — Kecskemét, 1594, T. S., Nyr. 32: 158. — ökör.

Kék tarcsa kajla — Kecskemét 1594, T. S., Nyr. 32:158. — marha.

Kendermagos — Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293. (Foltozatra vonatkozik.)

Kenyveres — Debreczen, jzők. 1678, T. S., Nyr. 32 : 158. — ökör.

Kergetegszürke — Kecskemét, jzők. 1594, T. S., Nyr. 32:158. — tinó.

Kese — sárgás — *Berzencze, Somogy, *Csokonya, Pápa, Nyr. 32:293. (sárgásfehér), Szill-Sárkány, Sopron m., uo. (Foltra vonatkozik).

Kesej v. kései — ló, szarvasmarha, sertés, mely sárga, fekete, pej, barna stb. egy v. mind a négy lába bokájában fehér szőrrel födött. Paal Gyula, Nyr. 5:515.

Kesely — Alföld — ha sötét szín mellett lába bokában fehér.

Kesely — Oklsz. — 1686: két ökör, egyik kék, másik *kesely.* Debreczen, Nyr. 22:519. 1707: *Kesely* farkú ökör u. o. 1708: *Kesely* busa ökör. Debreczen lvt. Széll F. 1686: Két ökör, egyik kék, másik *kesely.* 1708: *Kesely* busa ökör. Nyr. 22:519. Marosvásárhely, Nyr. 32:295. — **Kesely** — Englb. — a fehér szarvasmarha, ha a kékes marhának orrtükre világos, szemeszőre, pérája világos, a szarvak sárgásak. Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII: 188.; a szarvasmarha farkbojtjának színe.

Keselyes — T. S. — ökör, XVII. sz. Debreczeni lvt., Széll F. Oklsz., 1686, szőke ökör, a farka hegyin keselyes. Nyr. 22:519., farka hegye fehéres = kese.

Keselyfarkú ökör — 1707, Debreczeni lvt., Széll F. Nyr. 22: 519.

Keselyszabású — T. S. — ökör XVII. sz. Debreczen.

Keselyszabású daruszőrű — Debreczen, jzők., 1679, T. S., Nyr. 32 : 158. — ökör.

Keselyszőke, villásszarvú — Debreczen, jzők. 1671, T. S. Nyr. 32 : 157. — marha.

⁑**Kík** — Rava, Udvarhely m., J. M. — közel áll e szín a szürkéhez, de inkább kékbemenő. Marha. Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295. Gyergyószentmiklós, Kl., a fehér és szürke között való szín.

Kökény — kékeshamvas — Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293.

Kökényszőrű — l. Kökény. Szeged, Nyr. 32 : 295.

Lombos csákó tehén — 1685, Debreczeni lvt., Széll F., Nyr. 22 : 520.

Meghódosodni — Oklsz. 1728; Az homlokát és farkát a bikának mindnyájan megcsókolták annyira, hogy meg is hódosodott beléje. Reizner, Szeged tört., IV. 393. Hódosodni = kopni; ma is még Szegeden. Foltonként megfehéredni, *holdasodni.

Monyók — Debreczeni lvt., Széll F. Másik monyók szőke ökör, 1686.; Szemők, monyók ökör, 1710.; *rosszul herélt; Nyr. 22 : 520.

Monyók szőke — Debreczen, jzők, 1686, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha. L. Monyók.

Narancsszőrű — Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293. Nem népies.

Ordas — néha Ordos — a farkas szőréhez hasonló. T. S. Homály fejér vellas szarvú ökör, 1594, Kecskemét. Debreczeni lvt. Széll F. Két ökör, egyik szőke, másik sárga ordas 1685. Nyr. 22 : 520. — **Ordas** — Oklsz. — feketetarkás szőrű. 1334 óta személynév. 1350: Duos boues suos vnum Reuth et alium *ordas* coloris. Zichy Okmt. II. 414. 1667: Babos *ordos* ökör. Debreczen, Nyr. 22 : 520. 1685: Két ökör, egyik szőke, másik sárga, *ordas* uo.

Ordas, homály, fejér, vellás szarvú — Kecskemét, 1598, T. S., Nyr. 32 : 159. — marha.

Ordos — Debreczeni levt., Széll F., Nyr. 22 : 520. — babos ordos ökör, 1667.

Pettyes — Szécsény, Nógrád m., Nyr. 32 : 294.

⁑**Pirgán** — (oláhos), Gyergyószentmiklós, Kl. — ha a marhának szőre és farka szőke.

***Pirók** — J., Balatonmell., de másutt is — szarvasmarha szőre, vöröses. Szeged, Nyr. 32 : 295. Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293. Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294. *Miskolcz, Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293. — **Pirók** — Orosi-puszta, Bihar m. — „ha a bűr színe áttetszik". Pásztormeghatározás. Ez a helyes. Engelb. a szarvasmarha, ha a fehér szín közé sárga és piros vegyül. ⁑Tsz., Marczalmell., sárgás fehérszőrű szarvasmarha. Tsz. 298.

Pirókszőrű tehén — Szíhalom, Borsod m., Nyr. 24 : 432. — vörhenyes sz.

***Pirókszőrű** — Kecskemét — ökör színe. Bitangjegyzőkönyv.

‡**Piros** — Rava, Udvarhely m., J. M. — marha. Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295.

Pirosczifra — több helyen — szarvasmarha színe, vörösfehér tarka, ha a vörös = piros szín az uralkodó.

Pirostarka — Szilágyság, Nyr. 32 : 295.

***Piszra** — 1709, Debreczen — ha az orr a homlokig is terjedve fehér. Z. L. *mint a lónál. *Miskolcz, Szíhalom, Borsod m., Nyr. 24 : 432.

Pomájszőrű tehén — Szíhalom, Borsod m., Nyr. 24 : 432. — se nem fehér, se nem vörös. *Nyilván Homaj, l. azt. *Miskolcz.

Raczkásszőrű — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 188. — vegyesszínű szarvasmarha.

Rigó — Engelb. — a *darvas* szarvasmarha, ha a *darvasság*, (l. o.) erős, hogy az egész fej, szemkörnyék, fül, nyak feketék, kormosak, a köldök-szeméremtáj, nyakél és has világos s az orrtájon világos gyűrű van.

Rigószőrű — l. Rigó. Szilágyság, Nyr. 32 : 295.

Riska — Kiskunhalas — sárga vagy vörösszőrű tehén. Gyöngyös, Nyr. 32 : 294. *Nagy-Gécz, Szatmár (vöröses). Nyr. 15 : 380. Különben apró, kisszarvú tehén.

Rózsaszőrű — Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293.

Rozsda — Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293.

Rőke — Felsőőr, Nyr. 32 : 176. — 1. szőke tehén, 2. pünkösdi mulatság. L. Barnya.

Rőt — Oklsz. — *Rufus* — *vörös.* 1350: Duos boues suos vnum. *Reuth* et alium ordas coloris. Zichy, Okm. II. 414. Személynév is. 1667 : *Rőt,* kajla ökör, Debreczen, Nyr. 22 : 520. 1686 : *Rőt* csákó tulok ökör, uo. 1691 : *Rőt* horgas szarvú kurtás ökör, uo. Négy ökör, az egyik rőt, másik hegyes, harmadik csákó, negyedik kék, uo. 1706 : *Rőt,* czibak ökör, uo. — **Rőt** — Debreczeni lvt. Széll F. — *Rőt,* kajla ökör, 1667. *Rőt* ökör, 1686., *rőt,* csákó tulok ökör, 1686., *rőt,* horgas szarvú, kurtás ökör, 1691. Négy ökör, az egyik *rőt,* másik hegyes, harmadik csákó, negyedik kék, 1691., *rőt,* czibak ökör, 1706., *rőt,* hegyes ökör, a szarva meg vagyon fúrva, másik szőke buczko, 1708. Nyr. 22 : 520. „Pocsajban lakos Bán Tamás ismerte még itt városunkban lakos Kecskeméti Pálnak egy *rőt,* busa sőréjét, 1711". Nyr. 22 : 520.

Rőt csibak — Debreczen, jzők., 1667, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Röt, horgasszarvú, kurtás ökör — Debreczeni lvt., 1691, Széll Farkas. Nyr. 22 : 520.

Rőt, kajla — Debreczen, jzők., 1667, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Rőtös — Oklsz. — *Subruber-vöröses.* 1665 : *Rőtös* kajla hasított jobb fülű ökrét, 22 : 520.

1686: *Rőtös* ökör, uo. 1707: Egyik *rőtös* fenálló szarvú, másik kék hegyes szarvú, uo. — **Rőtös** — Debreczen, lvt., Széll Farkas. — *Rőtös* kajla hasított jobb fülű ökrét az szalárdi kutnál az hatalmas tolvajok az *elmult idén* nyomtatáskor hajtották volt el, 1665. *Rötös* ökör, 1686. Egyik *rőtös* fenálló szarvú, másik kék hegyes szarvú, 1707. Nyr. 22 : 520.

Rőtös kajla — Debreczen, jzők., 1665, T. S., Nyr. 32:157. — marha.

Rőtszabású — Debreczen, jzők., 1664, T. S., Nyr. 32 : 157. — hegyes, fennálló szarvú csákó ökör.

Rőtszabású kajla — Debreczen, jzők., 1665, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Rőtszabású, keselyes — Debreczen, jzők., 1665, T. S., Nyr. 32 : 157. ökör.

Sárga — Debreczen, lvt., Széll Farkas. *Sárga* szőke ökör, 1668. *Sárga* ökör, 1668., *sárga* tehén egy barna kék tavalyi bika bornyával együtt, 1690., *sárga* busa ökör, 1708. Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 188., a szarvasmarha farkbojtjának a színe. Nyr. 22:520.

Sárga, csomóslábú ökör rajta darulábos bélyeg — Debreczen, jzők., 1667, T. S., Nyr. 32 : 157. ⟩— darulábas bélyeg.

Sárga ordas — Debreczen, jzők., 1665, T. S., Nyr. 32:157. — marha.

Sárga páros — Debreczen, jzők., 1671, T. S., Nyr. 32:157. — ökör.

Sávolyos — Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32:293. — (foltra vonatkozik).

Sitke — Oklsz. — 1679: Csonka rőt ökör, horgas rőt ökör, kónya kurtás ökör, Debreczen, Nyr. 32: 158. 1680: *Sitke*, hegyes, csonka fülű, horgas ökör, uo.

Sitke hegyes — T. S. — horgas ökör, 1680, Debreczen.

Sitke, hegyes, csonkafülű, horgas — Debreczen, jzők., 1680, T. S., Nyr. 32 : 158. — ökör.

Szárcsafejű — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 188. — fehércsíkos homlokú szarvasmarha.

Szárlábú — Alföld — ha barna s egy vagy több lába bokán felül érve fehér, mint a lónál.

Szegfű — szőr — Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293. *Inkább név.

Széles — Oklsz. — 1492: Vnam vaccam que vocatur Zelesbarna.

Szélesorrú — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 188. — szarvasmarha jegy.

***Szemők** — általánosan — világosszínű állat, ha szemkörnyéke sötét udvarral van körülvéve. Tiszadob, Nyr. 20: 576. — **Szemők** — Oklsz. — *Oculis magnis*. 1688: Barna csákó szemők szabású ökör. Debreczen, Nyr. 22: 521. 1709: Szemők ökör, fenálló szarvú. 1710. Szemők monyók ökör. Barnás szemők ökör. Uo. Szemők, ha szemét sötét szőrözet veszi köröl. Juhoknál is. — **Sze-**

mők — Debreczen, lvt., Széll F. — szemők ökör, fenálló szarvú, a balfülében alól ki vagyon véve, 1709. Szemők, monyók ökör, 1710. Barnás szemők ökör, 1710. Nyr. 22 : 521.

Szemők szabású — Debreczeni lvt., Széll F. Nyr. 22 : 521. — Barna csákó szemők szabású ökör 1688.

Szennyes — Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293.

Szennyesfehér — Gyöngyöshalász, Heves m., Nyr. 32 : 294.

***Szőke** — sok helyen — a szarvasmarha szőre, ha világos vörösessárga. — ***Szőke** — Firtos-Váralja, Udvarhely megye; Székelyhíd, Nyr. 32 : 295.; *Berzencze, Somogy, *Bugacz-Monostor, *H.-Hadház, Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295.; *Mezőkövesd, Szill-Sárkány, Sopron megye, Nyr. 32 : 293.; *Rava, Udvarhely m. J. M. — **Szőke** — Oklsz. — *subalbus.* 1349 : Vnacum duobus bobus *Zeuke* et Borna coloris. 1371 : Vnum bouem ipsorum *Zeuke* coloris. 1594 : Fejér *szőke* marha. Kecskemét, Nyr. 32 : 158. Vas szőrű *szőjke,* uo. 1685 : *Szőke* lombos csákó tehén. Debreczen, Nyr. 22 : 521. 1686 : *Szőke* hegyes ökör, uo. 1691 : *Szőke* ökör, daruszőrű, uo. 1707 : *Szőke* busa ökör, uo. 1708 : *Szőke buczko* ökör, uo. Két ökör, egyik *szőke,* csonka, másik kék sőre, uo. — **Szőke** — Debreczeni lvt., Széll F., — *szőke,* lombos csákó tehén, 1685; *szőke* ökör, 1686; *szőke* hegyes ökör, 1686; négy ökör, mind *szőke,* egyik félcsípéjü, másik csonka, 1686; *szőke* ökör, daruszőrű, 1691; *szőke* busa ökör, 1707; *szőke* buczko ökör, 1708; két ökör, egyik *szőke* csonka, másik kék sőre, 1708. Nyr. 22 : 521.

***Szőke csákó** — kurta ökör. Kecskemét, Bitangjegyzőkönyv, Kecskeméti jzők., 1729., T. S., Nyr. 32 : 159.

Szőke csakó — Debreczen, jzők., 1667, T. S., Nyr. 32 : 157. — ökör; nyilván csákó, a szarvállásról. L. azt.

***Szőkefaglios** — T. S., Győr város levt., 1651. — tehén; a színről (?).

Szőke fennálló, merőszarvú — Debreczen, jzők., 1665, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Szőke kékes — Kecskemét — marha színe. Bitangjegyzőkönyv.

Szőke kesely — Debreczen, jzők., 1666, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Szőke, kurtásszarvú — Debreczen, jzők., 1665, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Szőke lombos csák — Debreczen, jzők., 1685, T. S., Nyr. 32 : 157. — tehén, a csák nyilván csákó, a lombos a fark bojtjára vonatkozik.

Szőkés — Oklsz. — *Subalbidus.* 1706 : Kék szőkés ökör. Debreczen, Nyr. 22 : 521. Debreczeni levt., Széll F., kék *szőkés* ökör, 1706; Nyr. 22 : 521.

Szőkeszárú, fejér hímtulok — Kecskemét, 1594, T. S., Nyr. 32 : 158.

Szőke, szépenálló szarvú — Kecskemét, jzők., 1727, T. S., Nyr. 32 : 159. — ökör.

***Szőkeszőrű** — Kecskemét — marha szőre. Bitangjegyzőkönyv. Kevermes, Csanád, Nyr. 32 : 295.

Szőketarcsa — Kecskemét, jzők., 1596, T. S., Nyr. 32 : 159. — marha.

Szőketarka — Kecskemét, 1594, T. S., Nyr. 32 : 158. — marha. A többi helyen mindig tarcsa.

***Szömők** — Szeged, Pálfitanya — szemkörnyéke fekete.

Szőr színe — Bugacz, T. M. I. — fehér, szőke, kék, kékes, pirók, vörhenyeges, iromba, kesely — ha valamije fehér —, fakó, vércseszőrű, babos, zsömle, sárgás, dara, szennyes, csillagos, homlokán fehér folt, szárcsafejű, homlokán lenyúló fehér.

‡Szürke — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — Galambok Zala m., Nyr. 32 : 293. ; Marosvásárhely, uo. ; Szilágyság, uo. ; Rava, Udvarhelym., J. M. marha; Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J., szarvasmarha.

Szürkeszőrű kövér ökör — Malonyay 2 : 27.; Balásy Dénes után — „Az erdők és tölgyek tisztásain, legelőin, szállásain legelésztek az ország és a fejedelem számára a *szürkeszőrű kövér ökrök*".

***Tarcsa** — a régiségben — tarka értelmében. — **Tarcsa** — Oklsz. — varii coloris. 1521 : Lego tres vaccas, vnam coloris belch aliam coloris varii, videlicet *tarcha.* 1557 : Vaccam rubeam et vnam viliorem *tarcha.* 1594 : Fekete *tarcsa,* kék tarcsa, csákó, barna *tarcsa,* vörös *tarcsa,* kék *tarcsa* babos, kék *tarcsa* kajla, barna *tarcsa* babos, kék *tarcsa* daruszőrű ökör. Marhák színe Kecskeméten. Nyr. 32 : 158. 1596 : Fekete *tarcsa* vaklics, szőke tarcsa uo., 159. 1597 : Barna *tarcsa,* homály tulok, uo. ; 1598 : Vaklics fekete *tarcsa,* uo. ; 1667 : Meddő, *tarcza,* hódos tehén. Debreczen, Nyr. 22 : 521. ; 1671 : *Tarcsa* ökör uo., 32 : 157. A homály tulok rosszul herélt bikástinó.

Tarcza — Debr. lvt., Széll F. Meddő tarcza, hódos tehén, 1667. Nyr. 22 : 521.

‡Tarka — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — szarvasmarha. Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294. ; Marosvásárhely, uo. ; Szécsény, Nógrád megye, uo. ; Szill-Sárkány, Sopron m., uo., (foltra vonatkozik). Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., uo., Rava, Udvarhely m., J. M. — **‡Tarka** — Gyergyószentmiklós, K. L. — Szarvasmarha szőre. Szeged, Nyr. 32 : 295., *Békés, *Bugacz-Monostor, Felső-Segesd, Somogy m., Nyr. 32 : 293., (= csira). Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293. ; Gyöngyös, Nyr. 32 : 294. ; Kemenesalja, uo.

Tejszőrű — Kevermes, Csanád, Nyr. 32 : 295.

Tiszta — Szécsény, Nógrád m., Nyr. 32 : 294.

Tubák — *Mezőkövesd.

*__Uzos, uzos-kík__ — Gyergyószentmiklós, K. L. — mikor a szürkénél csak egy árnyalattal világosabb. Szarvasmarha.

***Vadszőrű** — T. S. — ökör. XVII. sz., Debreczen, egy az ordassal. 1668: Debreczeni lvt., Széll F., Nyr. 22 : 521. — **Vadszőrű** — Oklsz. — pilo coloris ferini. 1668: Vadszőrű barna fennálló szarvú ökör. Debreczen, Nyr. 22 : 521. Alkalmasint *vasszőrű* (col. *ferini*), mint a reszelt vas — szürke lesz. Úgy látszik, hogy az összes *vad*szőrűvel így áll a dolog.

***Vadszőrű barna tulok ökör** — Debreczen, jzők., 1667., T. S., Nyr. 32 : 157.

***Vadszőrű szőke** — T. S. — ökör. 1598. Kecskemét, Nyr. 32 : 159.

Vaklics — l. Vaklit.

Vaklit vagy **Vaklics** — T. S., 1596, Kecskemét u. l. egy a *szemők*kel, l. azt.

Vaklith fekete tarcsa — T. S. — ökör. 1598: Kecskemét. A vaklith — vaklics u. l. egy a szemökkel. L. azt.

Vasszőrű — Oklsz. — pilo ferrugineo. Vö. Vadszőrű. 1668. évi adat. 1594: Vasszőrű szőjke marha. Kecskemét, Nyr. 32 : 158.

Vasszőrű szőjke — Kecskemét, jzők., 1594, T. S., Nyr. 32 : 158. — marha.

***Veres** — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — szarvasmarha. *Vërës*, Gyöngyös, Nyr. 32 : 294. *Veres*, Gyöngyöshalász, Heves m., uo; Marosvásárhely, uo.; Szécsény, Nógrád m., uo.

Vereshódas — Debreczen, jzők., 1671, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha, fehér holddal.

Veres kesely — Debreczen, jzők., 1693—96, T. S., Nyr. 32 : 157. — marha.

Veres sőre — Debreczen, jzők., 1690, T. S., Nyr. 32 : 157. — ökör.

Verestarka — Gyöngyöshalász, Heves m., Nyr. 32 : 294.

Verhengő — Komjáthy Benedek „Szt Pál levelei", 1532: Verhenyős, verhenyeges. „Az *boriuk*nak es az *keczkeknek* vyret elw̃ veuen vyzel es verhenyw̃ (verews sabaso) gyapiuual es isopual, egyszersmynd az kw̃nyuetes, es mind az egesh neepet meg hyute" p. 443. Nyr. 18 : 541.

Vörhenyeges — *Bugaczmonostor.

Vörhenyes szőrű — Szeged, Nyr. 32 : 295.

Vörös holdas — Kecskemét, jzők., 1594, T. S., Nyr. 32 : 158. — marha.

Vörös tarcsa — Kecskemét, 1594, T. S., Nyr. 32 : 158. — marha.

Vöröstarka — *Békés; Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295.; Pápa, uo.

Zsemlyeszín — Szécsény, Nógrád m., Nyr. 32 : 294.

Zsemlyeszínű — Szilágyság, Nyr. 32 : 295.

Zsemlyeszőrű — Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293.; Pápa, uo.

***Zsömle** — J. Balatonmell. — szarvasmarha szőre, sárgásfehér. Szill-Sárkány, Sopron m., Nyr. 32 : 293.

Zsömleszínű — Kemenesalja, Nyr. 32 : 293.

Zsömlyeszínű — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295.

Szarvállások.

Szarvállások — Englb. — Bivaly, Búbos, Csákó, Csutak, Kónya, Kajla, Lantos, Lapos, Pörge, Tulkos, Villás.

***Szarvállás** — Bugaczmonostor — Balog, Búbos, Csákó, Csula, Hérgas, Karikabuga, Kecskés, Pörge, Salap, Sodrópörge, Tulipánfennálló, Tulipánpörge, Táblás, Villás, Zsákbabúvó.

***Szarvállás** — Békés — Tehenek: Csákó, Villás, Kajla, Hegyes, Lant, Senye = csula, Bodor, Fönnálló, Pörge, Balcsákó, Szélescsákó, Sodró, Csobánszarvú, Kupakszarvú, Molyos (beteg), Búváros (kecskés).

⁑**Bagar** — Gyergyószentmiklós, K. L. — szarvakról, ha előre leés összeállanak. Tehén, ökör.

Bagriszarvú — Csíkszentdomokos — félköralakú szarvállás. ( )

Bajusz — Túrkeve — szarvállás, vízszintes. *Hajduhadház, *Pusztaszanda, *Pusztaszentmiklós, Bihar m.

Bajuszszarvú — Hortobágy, MNy. VIII : 188., Bugacz, T. M. I. — szétálló, hosszúszarvú.

Balcsákó — Békés m.

***Balog** — Túrkeve — szarvállás, ha feleszarva kisebb a másiknál. Bugaczmonostor, Keszthely, Peszéradacs. *Balog,* Bihar m., Nyr. 34 : 220., balkezű; félszarvú tehén. *Balog-ökör,* Heves m., Mtsz., melynek egyik szarva előre, a másik hátra áll.

Bivalyfejű — hátrahajló szarv. *Tyukod (= Kecskés).

Bodor — szarvú. *Békés, *Berzencze, Somogy m., *Hajduhadház, *Nádudvar.

***Bogár** — Gross. I. p. 143. — szarvállás formája.

***Bogárszarvú** — *Tyukod (= Cincér). ⁑Székelyf., Mtsz., I. 148. — a melynek szarvai a végükkel kifelé vannak fordulva.

Boglár — Túrkeve — szarvállás; fennálló.

Bokorbúvó — ha a szarv hátrafelé irányul. *Orosi-puszta.

Bolán — Csík m., oláh elem a magyar nyelvben — *butaszarvú,* moldvai ökörfaj. Nyr. 22 : 112. ⁑Csík m., Utsz. I. 90.

***Búbos** — J., Balatonmellék — ökrök szarvállása ill. formája,

mikor a szarvak hegye egymás felé hajlik. *Túrkeve, vö. Villás, *Bugaczmonostor, *Csokonya, *Kálmáncsa, *Lengyeltóti.

‡**Bucsak** — Székelyf., Mtsz. 186. — aprószarvú, rövidlábú, zömöktestű szarvasmarha.

***Buga** — J., Balatonmellék — szarv nélkül való marha. *Peszéradacs. — **Buga** — Munkácsi B. — kisszarvú marha, szarvatlan kos v. tehén (szegedi, göcseji és balatonmelléki szó, Tsz.);köztörök: *buga, bu-a, buka*; ált.: *puka* bika, bivaly; kún: *buga, boga*, id. E mellett a *bika* szláv úton került a magyarba(!). Nyr. 13 : 259. — **Buga** — Kiskunság — 1. növénymag tokja; 2. aprószarvú marha; 3. korlátolt elméjű ember. ‡Fertőmell., ‡Szepezd, Zala m., ‡Balatonmell., Göcsei, szarvatlan. ‡Kiskunhalas, Szeged, Mtsz., I. 190., aprószarvú. Nyr. 14 : 285., 18 : 144. — **Buga** — Bugacz, T. M. I. — karikaszerűen összeér.

‡**Bugaszarvak** — Bajmok, Bács m., Mtsz. I. 190. — egymás felé összehajló szarvak.

Bugásszarvú — Szeged, Nyr. 32 : 295. — szarva össze-vissza nőtt.

***Buta** — Gross. I. p. 143. — szarvállás formája. „Két kicsi *buta szarvú* ökre.“ Benedek Elek, Nyr. 23 : 465.

Búváros — *Békés m. (kecskés), mint a bokorbúvó.

Csabak — *Nádudvar (=Csula).

***Csákó** — Lengyeltóti — szarvállás a marhánál. A kétágú német kalapról: Csákó véve. Balatonmell., Tsz., ökörnek, tehénnek szétálló szarva. Székelyföld, Mtsz., kiálló szarvú csákó ökör. *Békés, *Berzencze, Somogy megye, *Bogács, *Bugaczmonostor, T. M. I., *Csokonya, *Hajduhadház, *Kálmáncsa, *Keszthely, *Kiskunfélegyháza, *Mezőkövesd, *Nádudvar, *Peszéradacs, *Pusztaszanda, *Pusztaszentmiklós, Bihar m., ‡Rava, Udvarhely m., Firtos-Váralja, *Grossinger I. p. 143. — **Csákó** — Debreczeni lvt., Széll F. *Csákó*, kékszőrű ökör, 1667.; *Csákó* ökör, az jobb füle ájos, 1686.; *Csákó* tulok ökör, 1686.; Barna *csákó* szemők szabású ökör, 1688.; *Csákó* ökör, 1691. Nyr. 22 : 518., 32 : 158., Oklsz. Vö. Furucsákó, Előrecsákó, Hátracsákó, Csalacsákó.

Csákó barna tarcsa — T. S. — marha 1594, Kecskemét; a csákó a szarvak formájáról.

Csákó ökör — T. S. — XVII. század, Debreczen.

***Csákós** — J., Balatonmell. — ökrök szarvállása, ill. formája. *Kaba (= Táblás).

Csákó-szarv — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 188. — „két oldalt a fejtől elállóan nő s csak bizonyos távolságra görbül befelé“ (magyar fajta marhánál).

‡**Csákószarvú** — szépen kifelé fordult szarvú marha. Somogy m., Tsz. 59.

Csákó tulok ökör — T. S. — — XVII. század, Debreczen.

Csákó tulok — Debreczen, jzők., 1681, T. S., Nyr. 32 : 158. — ökör.

Csalacsákó — *Orosi-puszta.

Csálya — *Mezőkövesd (= csula).

***Csap** — Csáklyó, Zemplén m. — a min a szarv van; erről a szarvat lerohasztják.

Cserebogár — szarvállás. *Peszéradacs.

⁑**Csitri-csutri** — Székelyföld, Mtsz., I. 333. — kurtaszarvú (marha).

Csobánszarvú — *Békés.

***Csonka** — Oklsz. — 1708: Egyik szőke *csonka*, másik kék sőre ökör. Debreczen, Nyr. 22 : 518. Pusztaszentmiklós, Bihar m.

Csopák — Beregszász — kajla. *Csopákszarvú tehén* = eltört, kajlaszarvú tehén, ökör. Tokaj, Hegyalja, kisszarvú marha. ⁑Abauj és Zemplén m., Hegyalja, Mtsz. I. 343. Galicziai kajlaszarvú marha, továbbá: Nyr. 23 : 288., 29 : 539., 30 : 299., 25 : 192., 26 : 329.

***Csula** — Kecskemét — szarvállás, „ha egyik szarva fennáll, a másik lekonyul". *Békés, *Bugacz-Monostor, *Csokonya, *Kálmáncsa (*Siska*), *Kiskunfélegyháza, *Nádudvar (= Csabak), *Orosi-puszta, *Szeged-Csöngöle, *Tyukod (= Puszta), Szeged, Nyr. 32 : 295. Vö. sulya. Gyergyószentmiklós, K. L., szarvakról, ha hiányosak v. kicsinyek: tehén, ökör. ⁑Baja, Mtsz. I. 366., aprószarvú, vézna, riska tehén. Oklsz. 1517: Michaele chwlya Leles. Conventio Bercsényiana.

⁑**Csuliga** — Háromszék m., Mtsz. I. 366. — kis, lekonyult szarvú tehén. *Csuliga-buliga*, uo., ugyanaz.

***Csulya** — Veszprém — l. Kónya; a csula a csulyával egy; inkább szarvról, ha lekonyult.

⁑**Csutak-szarvú** — Heves m., Mtsz. I. 372. — rövid és vastagszarvú.

⁑**Czapi** — Gyergyószentmiklós, K. L. — midőn mindkét szarv hátra áll a nyakra és befelé van görbülve. Tehén, ökör. *Czap* = kecskebak, tót szó. H. O.

Czifra pörge — Bugacz, T. M. I. — csavaros szarvállás.

Czifra-szarvú — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 188. — csavargós.

***Czímeres** — Bihar — a derék marha szarváról is „czímeres szarvú".

Czövekszarvú — T. S. — ökör. 1598, Kecskemét, jzők., ma fúrú. Nyr. 32 : 159.

⁑**Daru** — Firtos-Váralja, Udvarhely m. — valószínűleg a darvak vonuló rendjére vihető vissza.

⁑**Darvas** — Udvarhely m., Mtsz. I. 387. — igen nagy szarvú ökör.

Előrecsákó — *Orosi-puszta.

⁑**Facsaros** — Rava, Udvarhely m., J. M. — csavaros szarvállás.

*Fenálló — Kecskemét — szarvállás. Bitangjegyzőkönyv, fölfelé meredő. Bugacz, T. M. I.

***Fennálló** — fölfelé meredő. *Csokonya, *Peszéradacs, *Pusztaszentmiklós, Bihar m. Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 188., egyenes szarv. Vö. Tormos. *Felfelé álló, a mire a tornyos mutat.

***Fennálló pörge** — Lengyeltóti — szarvállás a marhánál; máshol tulipán és lantos.

***Fennálló villás** — Pusztaszanda, T. S. — ökör. XVII. század, Debreczen.

Fennálló villás —szarvú feketeszemű, Debreczen, jzők., 1667, T. S., Nyr. 32: 157. — ökör.

***Fönnálló** — sok helyen — ökrök szarvállása, illetve formája. *Békés, *Berzencze, Somogy m.

Furucsákó — *Hajduhadház, *Orosi-puszta.

Gajjas — Nagykunság — nagyszarvú, czímeres ökör. Nyr. 16: 285.

Gallyas — Nagykunság — nagyszarvú (ökör, tehén). Nyr. 3: 233.

Geda — kecskeszarvú. *Bogács, *Mezőkövesd (= kecskés).

Gëda — Bugacz, T. M. I. — hátraszegett szarvállás, kifelé hajló véggel.

Gëda-szarvú — Hortobágy, MNy. VIII: 188. — „az a szarvasmarha, a melyiknek szarva többször csavarodva, kunkorgósan behajlik a tarkójába“.

Gedő — *Nádudvar (= Kecskés).

Gombos — *Nádudvar.

***Guba tehen** — Heves m., Mtsz. I. 190. — összeálló kisszarvú tehén.

***Gyakás** — Rava, Udvarhely m., J. M. — „midőn a szarvak egyenest felfelé állnak“.

Gyertyás — Bugaczmonostor — minden fehér szarv, melynek hegye fekete. A hasonlat a gyertya fehérségéről és a használt bél feketeségéről van véve.

Hátracsákó — vö. Előrecsákó. *Orosi-puszta.

Hátrafordult szarvú kék — Debreczen, jzők. 1685, T. S., Nyr. 32: 157. — ökör.

Hátrahegyes — *Hajdúhadház.

Hátrapörge — Bugacz, T. M. I. — hátraszegett szarvállás, kifelé hajló véggel.

***Hegyes** — Gross. I. p. 143. — szarvállás formája. *Békés, *Bogács, *Kaba. — **Hegyes** — Debreczeni levt., Széll F. *Hegyes* szőke ökör 1686. *Hegyes* szőke ökör, kinek a balfülében kivettek, a jobb füle ájos 1686. *Hegyes* ökör 1691. Nyr. 22: 519.

Hérgas — horgos a csúcsa. *Bugaczmonostor.

Herge — Tinnye, Pest m. — a m. kajla. Kajlaszarvú a tehén v. ökör, ha egyik szarva nem ugyanazon irányban hajlik, mint a másik. Jó meghatározás. L. Hérgas.

***Horgas** — sok helyen — szarvforma. L. Hérgas. — **Horgas** — Oklsz. — 1686: *Horgas* szarvú kék szőke ökör. Debreczen, Nyr. 22 : 519. Nagy *horgas* szarvú ökör, uo. 1679, Debreczen, Nyr. 32: 158. 1680, Debreczen, Nyr. 23:158. — **Horgas** — Oklsz. — szarvú. 1691: Rőt, *horgas* szarvú *kurtás* ökör. Debreczen, Nyr. 22 : 520., (kurtás = zömök. H. O.). 1679, Debreczen, Nyr. 32:158. — **Horgas** szarvú kék szőke ökör 1686. Nagy horgasszarvú ökör 1686. Debreczeni levt. Széll F. Nyr. 22 : 519.

Horgas rőt — Debreczen, jzők., 1679, T. S., Nyr. 32 : 158. — ökör.

Horgas szőke — Debreczen, jzők., 1681, T. S., Nyr. 32 : 158. — marha.

Horgas szarvú — T. S. — ökör. XVII. sz. Debreczen. L. Hérgas.

***Kajla** — sok helyen és már a régiségben is — 1686: „Kayla verhenyős ökör", ha félszarva rendellenesen görbe, asymmetricus. Gross. I. 143. Kemenesalja, Tsz., összeálló szarvú. Pápa és Balaton Tsz., lefelé konyult. Halász, Nyr. 17 : 444., meg van mint magyar elem az északi szláv nyelvekben (tótban) is. *A tótok a magyarból vették. — **Kajla** — *Békés; *Nádudvar; *Puszta-Szanda; Bugacz, T. M. I.; Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 188. — leálló szarv. Arany:

Megsodorta bajszát, de az vissza [hajla
Mely elébb volt csákó, lett belőle [kajla.

— ‡**Kajla** — Rava, Udvarhely m., J. M. — ‡Gyergyószentmiklós, K. L. ‡Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J., ha a szarvak úgy állanak, mint a tulipán kinyílt szirmai. *Hibás, mert a kajla rendellenességet jelent. — **Kajla** — Oklsz. — név is. 1480: Georgio Kayla. 1498: Petro Kayla. 1686: Kajla verhenyős ökör. Debreczen, Nyr. 22 : 519. 1707: Kék kalya keselyfarkú, hólyagos ökör, uo. 1594: Kecskemét, Nyr. 32 : 158.

‡**Kajla tehén** — Somogy m., Tsz. 59. — melynek szarvai befordulva állanak.

Kajla verhenyős ökör — 1686, Debreczeni levt., Széll F. Nyr. 22 : 519.

Kajlós — Oklsz. — 1691: Fejér kajlós konya ökör. Debreczen. Debreczeni levt., Széll F. Fejér *kajlós*, konya ökör, 1691. Nyr. 22 : 519.

Kajlós-kónya — T. S. — ökör. 1690: Debreczen, szarvállás és forma után.

Kajsza — Szilágyság, Nyr. 9 : 563. — horgas, formátlan kajszaszarvú tehén. Kajsza tál (félrenyomott tál). Tokaj, Nyr. 24 : 48., csavaros. Kecskemét, Tsz., görbe szarvú. Bugacz, T. M. I.

‡**Kancsal** — Rava, Udvarhely m., J. M. — midőn egyik szarv előre, a másik hátra áll.

Karikabuga — *Bugaczmonostor, ha a szarv karikaformára összehajlik.

Karika szarvú — T. S. — tehén. 1724: Kecskemét, Nyr. 32 : 159. Oklsz., 1689: Konya szőke *karika* szarvú ökör, Debreczen, Nyr. 22 : 519. Debreczen, jzők., 1690, T. S., Nyr. 32 : 157., ökör.

Karószarvú — Bugacz, T. M. I. — egyenes szarv.

Karucza — Csík m., Nyr. 26 : 428. — a juh v. *tehén*, melynek szarva lefelé hajolva görbületet alkot, a juhnál majdnem egészen kört.

Katlandöfő — döfésre álló. *Kaba.

Kecske — Bugacz, T. M. I. — hátraszegett szarvállás, kifelé hajló véggel.

Kecskehegyes — *Orosi-puszta.

Kecskés — hátra és felhajló. *Bugaczmonostor (= Búváros); *Mezőkövesd (= Geda); *Nádudvar (= Gedő); *Orosi-puszta; *Tyukod (= Bivalyfejű).

***Kecskeszarvú** — Kecskemét — szarvállás. Bitangjegyzőkönyv. *Hajduhadház, *Kaba, Hortobágy, MNy. VIII : 188.

***Kiverődik** — általánosan — a szarv.

***Kondor** — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — ha a szarvak szétállanak, de csavarosak.

Konia ökör — Kolozsvári glossz. 1577, Nyr. 36 : 365. — buta, kajla. Canurus bos D_3. *Helyesen kónya.

Konya — Oklsz. — lelógó fülű, szarvú. 1426 óta személynév is. 1686: Két ökör egyik *konya* szőke, másik villásszarvú. Debreczen, Nyr. 22 : 520. 1691: Fejér kajlós *konya* ökör. Uo. 519. 1706: Az egyik ökör barna *konya*, jobbfüle ájos, balfüle hántva. Uo. 519., 520. 1679, Debreczen. Nyr. 32 : 158. — **Konya** — Debreczeni lvt., Széll F. — Fejér kajlós *konya* ökör 1691. Az egyik ökör barna *konya*, jobbfüle ájos, balfüle hántva 1706. Két ökör, egyik *konya* szőke, másik villásszarvú, aczél bilyog a bal orczáján 1686. Nyr. 22 : 520.

Kónya, kurta, szőke salapszarvú — Debreczen, jzők, 1686, T. S., Nyr. 32 : 157. — ökör.

Kónya, sitke, kurtás — Debreczen, jzők., 1679. T. S., Nyr. 32 : 158. — ökör.

Kuklya — Debreczen — a szarv, ha kicsiny, görbe.

***Kukó** — Hortobágy, MNy. VIII : 188. — az a szarv, melynek két vége majdnem összeér. *Túrkeve, *Nádudvar.

***Kukora** — sok helyen — szarvállás; hajlított halászszerszámforma, az ín lenyomására szolgál. Páros hajlítású. Túrkeve? Vö. Boglár. Nagykunság, görbe, kajla (bajusz, szarvú tehén); hitvány, apró állat. Nyr. 2 : 326.), Tsz., kukori, *Pusztaszentmiklós, Bihar m. — **Kukora** — Oklsz. — *intortus.* 1685: *Kukura* szőke ökör, Debreczen, Nyr. 22 : 520. 1688: *Kukura* szarvú szőke ökör, uo. *Nagyon egymásfelé kunkorított szarvú.

Kukora szarvú — Halas, Nyr. 23 : 142. — „pereczszarvú, kis csutkó szarvú“.

Kukora szarvú siska — Debreczen, jzők., 1688, Nyr. 32 : 157. — ökör.

Kukora szarvú szőke ökör — 1688. és 1685, Debreczeni lvt., Széll F. Nyr. 22 : 520.

***Kuli** — J., Balatonmell. — ökrök és tehenek szarvállása = kajla. Fejér m., Nyr. 10 : 187., kis, befelé görbülő szarvú tehén. Balatonmell., Tsz., rövidszarvú tehén. Kemenesalja, Tsz., nagyfülű, t. Vas m., Nyr. 30 : 99., rövid, lehajló szarvú, többnyire jól tejelő tehén (*Riska).

***Kuli szarv** — Perkáta, Fehér m. — befelé görbült szarv. Kuli tehén. Balatonmell., Körmend, Vas m., Göcsej, Fehér m., rövid befelé görbült szarvú tehén. Mtsz. I. 1244. Perkáta, Fehér m.:

Csákó pörge, kuli szarvú
Lopott marha ha volna.

Népdal, Tsz., Nyr. 2 : 519.

Kuli tehén — Körmend, Nyr. 2 : 469. — Mondóka:

A ki minket meggyaláz,
Pokuba legyen kanász,
Ott sė légyėn ėgyebe
Csak ė *kuli tehene.*

Kunkorgós — Nagybánya, Szatmár m. — többszörösen megcsavart, mint a kos szarva v. némely bajusz. Nyr. 14 : 428.

Kupakszarvú — *Békés.

Kurtaszarvú — *Orosi-puszta (= Söre).

Lant — mint a költők lantja. *Békés. Vö. Tulipán, Virág.

Lantos — Túrkeve — szarvállás. Vö. Lant és Tulipán. *Berzencze, Somogy m.

***Lapos** — Túrkeve? — szarvállás. Vö. Bajusz.

Lombár — Túrkeve — szarvállás, hatalmas mindenképpen. *Orosi-puszta.

***Megtisztul** — Edvi Illés Pál — a szarvasmarha szarva, mikor teljesen ki van fejlődve, ezután minden öt évben a szarv tövén egy-egy karika képződik.

Merő szarvú — T. S. — XVII. század, Debreczen. Vö. Villás.

Molyette szarvú — T. S. — ökör, 1700, Debreczen; betegszarvú, molyos is. Nyr. 32 : 158.

***Molyos** — sok helyen — a szarvasmarha szarváról, mikor ez mállik, töredezik = molyette. Békés.

Pergő-sodró szarvú — Kecskemét — fiastehén. Bitangjegyzőkönyv.

Pörge — sok helyen — ökrök szarvállása, ill. formája, mint a p. bajusz. *Békés, *Berzencze, Somogy m., *Bugaczmonostor, *Kálmáncsa, *Keszthely, *Peszéradacs, *Szeged-Csöngöle, *Kecskemét, „ha hátra-előre megy a szarva“.

Pörge — hátraszegezve. *Csokonya.

Pörge — kékforma szőke pörge, T. S. — tehén, 1594, Kecskemét, a pörge szarváról.

Puszta — *Tyukod (= Csula).

Rengő — Túrkeve — szarvállás, hatalmas forma.

‡**Riska** — Tsz. 88. „kukura szarvú" apró tehén = kukoraszarvú. H. O.

***Salap** — Kecskemét — „ha előre megy a szarva". Inkább lekonyuló. *Bugaczmonostor. Debreczeni lvt., Széll F. Egy szőke salapszarvú ökör, 1686. Nyr. 22: 520. — **Salap** — Oklsz. 1686: Egy szőke *salap* szarvú ökör. Debreczen, Nyr. 22 : 520. Nagyon szétálló szarvpár. A nagy karimáju kalap silapos kalap (a népdalban). *A silapos kalap nyilván a német Schlapphut.

Salapszarvú — T. S. — ökör, 1686, Debreczen.

Senye — *Békés *Orosi-puszta.

Sirült szarú — Csíkszentdomokos — csavaros szarv. Nyr. 32:328. *A *szarú* nyilván sajtóhiba.

***Siska** — Lengyeltóti — szarvállás a szarvasmarhánál, ha a félszarv rendellenesen lecsapott; máshol csula. **Siska-csula*, Kálmáncsa, Somogy m., — T. S., 1688, Debreczen — ökör, szarvállás után így nevezve.

Sodró — sodrott forma. — *Békés, *Hajduhadház, *Kaba, *Kálmáncsa, *Nádudvar, *Nagygécz, Szatmár m., *Orosi-puszta, *Peszéradacs, *Pusztaszentmiklós, Bihar m.

Sodró pörge — *Bugaczmonostor, *Kiskunfélegyháza.

Sodrós — *Mezőkövesd.

Sodró-szarvú — Hortobágy — MNy. VIII: 188. — szélylyelálló, sodrott, tekervényes szarvú marha. Bugacz, T. M. I.

***Sodrott** — Lengyeltóti — szarvállás a szarvasmarhánál, mikor a szarv csavarodó. *Keszthely.

Söre — *Orosi-puszta (= Kurtaszarvú).

Sugárszarvú — karcsú. *Hajduhadház.

‡**Suta** — országszerte — szarv nélkül való, szarvatlan.

Szarva — Csallóköz — szarv. Nyr. 16 : 140.

Szélescsákó — *Békés.

‡**Szilaj** — Rava, Udvarhely m., J. M. — midőn a szarvak hátra és széjjel állnak.

Szilaj-tulipán — *Csokonya.

***Táblás** — Lengyeltóti — szarvállás a szarvasmarhánál, ha a szarv egyenes, szétálló és tetemes. *Berzencze, Somogy m.; *Bugaczmonostor, T. M. I.; *Csokonya; *Kaba (= Csákós); *Kálmáncsa, *Szeged-Csöngöle.

Táblás ökör — Hortobágy, MNy. VIII: 188. — egyenes és szétálló szarvú.

⁑**Tekeres** — Rava, Udvarhely m., J. M. — szarvasmarha szarvállása. *Sodró.

Tormos — Hortobágy, MNy. VIII : 188. — a *fennálló* szarv. *Nyilván tornyos.

Tornyos — *Berzencze, Somogy m.

Toromszarvú — *Hajduhadház (toronyszarvú).

Tukora szarvú, Tukorodott szarvú — Halas, Nyr. 23 : 142. — pereczszarvú, kis csutkószarvú. L. Kukoraszarvú.

⁑**Tukorodottszarvú** — Kiskunhalas, Mtsz. I. 1242. — pereczszarvú, kis csutkószarvú.

***Tulipán** — Kecskemét — „fennálló szarvú csákó". Szépen kihajló véggel. *Nádudvar (= virág), *Peszéradacs.

Tulipánfennálló — *Bugaczmonostor.

Tulipánpörge — *Bugaczmonostor.

⁑**Türk** — Sz. D.: Ksz. 80 : 16. — szarv, tülök.

Vállasszarvú — T. S. — ökör. XVII. sz., Debreczen.

***Vellás** — J., Balatonmellék — villás szarvállás, ill. formájú, kivált bikáknál rendesen ilyen. *Berzencze, Somogy m.; *Kálmáncsa; *Keszthely; *Peszéradacs.

Vellásfennálló — * Csokonya.

Velláskiálló — *Csokonya.

***Villás** — Túrkeve — szarvállás. Kecskemét, Bitangjegyzőkönyv; *Békés, *Berzencze, Somogy megye; *Bogács, *Bugaczmonostor; *Hajduhadház; *Mezőkövesd; *Nagygécz, Szatmár m.; *Orosi-puszta; *Szeged-Csöngöle; *Tyukod; ⁑Gyergyószentmiklós, K. L.; ⁑Rava, Udvarhely m., J. M., mikor elé nyúlik és felfelé fordul.

Villásfennálló — *Hajduhadház.

Villásszarvú — T. S. — ökör. XVII. sz., Debreczen. — **Villásszarvú** — Oklsz. — cornibus furcillatis. 1597: Ordas homály, fejér, *vellás* szarvú marha. Kecskemét, Nyr. 32 : 159. 1686: Két ökör, egyik konya szőke, másik villás szarvú. Debreczen, Nyr. 22 : 520. ⁑Székelyf., Tsz. 385., csákószarvú. (*Nem helyes! a csákó más.)

Villásszarvú — ökör. 1686, Debr. levt., Széll F. Nyr. 22 : 521.

Virág — egy a tulipánnal. *Hajduhadház; *Mezőkövesd; *Nádudvar (=tulipán).

Zsákbabúvó — hátraszegett, egy a bokorbúvóval. *Bugaczmonostor.

Zsákos — l. Zsákbabúvó. *Nádudvar.

Szarvasmarhanevek.

Megjegyzés: A tótok és az oláhok, sokszorosan a németek is, a szarvasmarhát magyar neveken szólítják. Közvetlenül kutatták: *Moldován* G. és *Lányi* B.

Bikanevek:

***Árpád** — Békés m.

***Bársony** — Békés m.

Basa — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Bicskás — ○ Pusztadinnyésháit.

***Bognár** — Békés m.

Bujcsi — Petényi, tótos, a Bujak = bika diminutivuma.

○ **Bumbó** — Pusztadinnyésháit.

Bumbúská — Mezőszilvás — mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Csárdás — ○ Pusztadinnyésháit.

Czimer — ○ Pusztadinnyésháit.

Dallos — *Békés m.

Dombár — Petényi.

Dongó — Petényi.

***Finnyás** — Békés m.

***Gallér** — Békés.

Göndör — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ○Pusztadinnyésháit.

***Gulyás** — Békés.

Gyilkos — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Gyopár — Ormányság, Nyr. 7 : 525.

***Hunyad** — Békés.

Huszár — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Káplár — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. *Békés.

Kormos — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Laczi — Heves m., Nyr. 4 : 240.; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Legény — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

***Madár** — Békés

Matyi — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Miska — Békás, Nyr. 3 : 238.; Petényi.

Mocskos — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

***Nyerges** — Berzencze, Somogy m.

Peti — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Pista — Békás, Nyr. 3 : 238.

***Rákóczi** — Orosi-puszta, Bihar m.

Rendes — Petényi.

***Rigó** — Békés m.

Samu — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

***Sármány** — Békés m.

Simon — Békás, Nyr. 3 : 238.

Sugár — Petényi.

***Szegfű** — Orosi-puszta, Bihar m.

Szilaj — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Tigris — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. Petényi.

***Tükör** — Békés m.

***Vezér** — Békés m.

Virág — Petényi.

Vitéz — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; *Berzencze, Somogy.

Zsandár — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Zsivány — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Tehénnév.

***Arany** — Puszta-Szanda.

***Babos** = Békés m.

Baggyas — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — boglyas szőrű.

Bagoly — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Heves m., Nyr. 4 : 240.

Bagós — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — bamba, nagypofájú.

Bajor — Bugacz, T. M. I.

***Baka** — Békés.

Balog — Heves m., Nyr. 4 : 240. — a szarva félreáll.

Banka — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Bárány — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — rendes, nyugodt viseletű. Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384., 29 : 480.

Barna — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Ada, Bács m., Nyr. 29 : 480. — **Barna** — Oklsz. 1521 : Lego duas vaccas vnam in cauda *kurtha* et aliam coloris *Barna* (itt = csonka farkú). 1708 : Kurta fekete, Debreczen, Nyr. 22 : 520., zömök.

Bárson — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Bársony — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — szép szőrű és alkatú. *Berzencze, Somogy m.

***Bíbicz** — Békés.

Bimbau — Hajdu m., Nyr. 25 : 301. — oláh.

Bimbó — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Bingyó — Mezőszilvás, Nyr. 37 : 219. — mezőségi oláh.

Bogár — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384., 29 : 480. *Békés.

Bojti — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Bojtos — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543. *Nagyenyed.

Bojtos — Mezőszilvás, mezőségi oláh. Nyr. 37 : 219.

Böske — Ada, Bács m., Nyr. 29 : 480.

Buga — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384., 29 : 480.

Bukros — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Busa — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — széleshomlokú, mélynézésű. *Berzencze, Somogy.

Buzio — Bugacz, T. M. I.

Bücske — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Bütykös — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Csákó — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Ada, Bács m., Nyr. 29 : 480.; Oláh, Hajdu m., Nyr. 25 : 301.; *Kisújszállás.

Csengő — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Csinos — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Csipke — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Csonka — Heves m., Nyr. 4 : 240.; Ada, Bács m., Nyr. 29 : 480.

***Czéda** — Berzencze, Somogy m.

Czédrus — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

***Czibak** — Békés m.

Czifra — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. — tarka.

Czigány — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Czinke — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Czinkefija — Érmellék — a borjakat, a míg nevök nincs, anyjukról nevezik. Nyr. 29 : 532.

***Czirmos** — Békés m.

Czitrom — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — világossárga. Békés.

Czompó — *Berzencze, Somogy m.

Czukor — *Békés m.

Dajka — (lomha). Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Marót-puszta, Somegy m., Nyr. 26 : 480.; *Békés.

Dallos — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.; *Berzencze, Somogy m.

Dáma — Érmellék, Nyr. 29 : 532.; *Békés.

Darú — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. (daru); Marótpuszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480.; Oláh, Hajdu m., Nyr. 25 : 301.

***Dobos** — Békés.

Faka, Fako^{u}ka — csabai tót nyelvjárás. Nyr. 35 : 292., (fakó).

Fáni — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.; Marótpuszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480.

Fátyol — Heves m., Nyr. 4 : 240.; Érmellék, Nyr. 29 : 532.; *Békés.

Fekete — Ada, Bács m., Nyr. 29 : 480.

Felhő — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Ficzkó — (eleven, rugós, bökős), Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

***Filkó** — Békés m.

Füge — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Galamb — Heves m., Nyr. 4 : 240.; *Békés m.; Bugacz, T. M. I.

***Gatyás** — Békés m.

Gazsi — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

***Gólya** — Békés m.

Gombos — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Gondos — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

***Göndör** — Békés m.

Götymös — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

***Gyapár** — Békés m.

Gyémánt — Marót-puszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480.

Gyömbér — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — sárgás.

Gyöngyös — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219. *Gyöngyös* Ada, Bács m., Nyr. 29 : 480.

***Habos** — Békés m.

Hajas — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Ada, Bács m., Nyr 29 : 480.

Hattyú — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Hĕgyese — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Himpók — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — gonosz akaratú.

Holló — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

***Homály** — Békés m.

Huszár — Érmellék, Nyr. 29 : 532. — nagy.

Jáczint — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Jágĕr — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384., 29 : 480.

Jámbor — Heves m., Nyr. 4 : 240.

János — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Jĕlika — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Juczi — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.

Julcsa — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Kadét — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Kajla — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. *Békés m. *Kisújszállás.

Kajszavirág — Bugacz, T. M. I.

Kalpag — Bugacz, T. M. I.

Kapcsos — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Káplár — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

***Karcsú** — Békés m.

Karvaj — Ada, Bács m.

Kasznár — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Kata — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.

Kávé — Heves m., Nyr. 2 : 142. *Békés m.

Kedves — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Kese — Écs, Győr m., Nyr. 36:333. — színéről.

***Kesely** — Békés m.

Kesztyüs — Ada, Bács m., Nyr. 27:384.

***Kisasszony** — Puszta-Szanda.

Konytyos — Érmellék, Nyr. 29:532.

Kormos — Ada, Bács m., Nyr. 27:384.

Kökény — Heves m., Nyr. 4:240.; Écs, Győr m., Nyr. 36: 333.; Ada, Bács m., Nyr. 27: 384., 29:480. *Berzencze, Somogy m.

Kukora — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10:278.

***Kulacs** — Békés m. Bugacz, T. M. I.

Lamos — Ada, Bács m., Nyr. 27:384.

Lányasszony — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27:480.

Legyes — Ada, Bács m., Nyr. 27:384.

Lidi — Érmellék, Nyr. 29:532.

Likas — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29:543.

Lisztri — Ada, Bács m., Nyr. 27:384.

***Lombár** — Békés m.

Lucza — Petényi.

Lusta — Heves m., Nyr. 2:142.

Maczuja — Ada, Bács m., Nyr. 27:384.

Madár — Kisújszállás, Nyr. 38:287.; Marót-puszta, Somogy m., Nyr. 26:480.

Marcsa — Érmellék, Nyr. 29: 532. *Puszta-Szanda.

Margit — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Máriskó — Homoród-Almás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.

Mëggyes — Ada, Bács m. Nyr. 27 : 384., *Békés m.

Milka — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 29 : 480.

Molyos — Heves m., Nyr. 2 : 142.

***Narancs** — Békés m.

Nímët — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

***Nyalka** — Kisújszállás, Nyr. 38:287.; Érmellék, Nyr. 29:532.; *Békés m.

***Olli** — Puszta-Szanda.

***Pajkos** — Nagyenyed.

Pēndzsi — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Perecz — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Pëtyke — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. *Pëtykë,* Ada, Bács m., Nyr. 29 : 480.

***Piczi** — Nagyenyed.

Piké — Érmellék, Nyr. 29:532. — czifra.

***Piktor** — Berzencze, Somogy m.

Pillár — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Pirók — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 29 : 480. — piros. *Békés m.

Piros — Mezőszilvás, mezőségi oláh. Nyr. 37 : 219.

Piroša — Hont m., Nyr. 29 : 332. — tótos. *Piroska*, Petényi, Nógrád m.

Pittor — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

***Pompás** — Berzencze, Somogy m.

Pödrös — Ada, Bács m., Nyr. 29 : 480.

Puskás — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Rabló — Bugacz, T. M. I.

Rendes — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. *Rëndës*, Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

***Rezes** — Békés m.

***Rézi** — Békés m.

Rigó — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — nyalka. Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384., *Puszta-Szanda.

Ringyó — Heves m., Nyr. 4 : 240.

Riska — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — jámbor.

Riskə — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231.

Rizsa — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Rizsu — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Rojtos — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Róka — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.; Petényi. — vörös.

Ronda — Marót-puszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480.

Rozi — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Rózi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

***Rózsa** — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Petényi. *Békés, *Berzencze, Somogy m. — **Rózsa** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

***Rózsi** — Békés m.

***Röpke** — Békés m.

Rúzsa — Ada, Bács m., Nyr. 29 : 480.; Petényi.

Ruzsi — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Rúzsi — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Sáfrány — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — sárga.

Sámó — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Sári — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Sármány — Heves m., Nyr. 4 : 240. *Békés.

Simó — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.

Súgar — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Száros — Marót-puszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480.

***Szarvas** — Békés m.

Szegfű — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. *Szëgfü* — legénykedő, helyes. Écs, Győr m., Nyr. 36:333.

Szekfű — Érmellék, Nyr. 29 : 532. *Szëkfü*, Marót-puszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480. *Békés.

Szelidke — a régiségben, T. S., Nyr. 32 : 156.

Szemők — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543. *Szëmők*, Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. *Szëmők*, Marót-puszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480. *Békés. Szemkörnyéke sötét.

Szennyes — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Szilaj — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. *Békés.

Szílaj — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Szilvás — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Szőjke — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Szőke — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Heves m., Nyr. 4 : 240.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. Petényi.

Táblás — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Talpas — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Tarka — Nyr. 35 : 292. — Csabai tót nyelvjárás.

Téglás — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Tercsa — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Tuba — Heves m., Nyr. 4 : 240.; Marczali, Somogy m., Nyr. 27 : 480. (1874).

***Tükör** — Békés m.

Tükrös — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — nagyszarvú.

Tündér — Heves m., Nyr. 4 : 240. *Békés m.

Váka — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543. — oláhul tehén.

Vëgyës — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Véllás — Heves m., Nyr. 4:240.

Vércse — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

***Vidra** — Békés.

Villás — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Virág — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Heves m., Nyr. 4 : 240.; Mezőszilvás, mezőségi oláh. Nyr.

37 : 219.; Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.; Oláh, Hajdu m., Nyr. 25 : 301. Petényi; *Békés, *Nagyenyed, *Kisújszállás, *Berzencze, Somogy m.

***Vizsla** — Békés m.

Zöldes — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Zsófi — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Zsombó — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Zsömle — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — világossárga, jámbor. Marót-puszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480.

Zsuja — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Ökörnevek.

Agyas — Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240.

Áni — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Anis — Kriza: Vadr. 370.

Anyjok — Kriza: Vadr., 370.

Árva — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Babér — Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240.

Bábi — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Babos — Balatonmell., J.

Bábos — Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.

Badar — Pócsfalva, K.-Küküllő m., Nyr. 38 : 239.

Badár — B.-Ujváros Nyr. 9 : 143. Túrkeve, Kupa. Hantháza, Lányi B.

Bagoj — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Bagyáne — Pócsfalva, K.-Küküllő, Nyr. 38 : 239.

Bajor — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Túrkeve, Kupa. (*Dunántúl vezérürü neve.) Hantháza, Lányi B.

Bajszos — Túrkeve, Kupa.

Baka — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Érmellék, Nyr. 29 : 532. Túrkeve, Kupa.

Bákor — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. Balatonmel., J.

Baksi — Pócsfalva, K.-Küküllő m., Nyr. 38 : 239.

Bakter — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. O Pusztadinnyéshát.

Balán — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Balog — Heves m., Nyr. 2 : 142. Túrkeve, Kupa.

Bálvány — Túrkeve, Kupa.

Bánat — Túrkeve, Kupa.

Bandi — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. *Bāndi*, Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219. Kriza: Vadr. 370.

Bárán — Kis-Sziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Heves m. I. cs., Nyr. 4 : 240.

Bárány — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543. ; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. ; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. ; Marczali, Somogy m. (1874), Nyr. 27 : 480. Túrkeve, Kupa. ○ Pusztadinnyéshát; Balatonmellék, J.; Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

○ **Bari** — Pusztadinnyéshát.

Baris — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Bariske — Pócsfalva, K.-Küküllő m., Nyr. 38 : 239.

Barizs — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Barna — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. ; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. *Barnă* Erdélyi Érczhegységi móczok, Nyr. 34 : 146. Kriza : Vadr. 370., S. I. XII. — **Barna** — Ujtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Baró — Túrkeve, Kupa.

Bársony — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. Balatonmellék, J.

Bastá — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Báter — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Bátor — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240. Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. Túrkeve, Kupa; Balatonmell., J.

Bernát — Túrkeve, Kupa.

Bërta — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Betyár — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240. (Bėtyár) *Bëtyár*, Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. *Bëtyár*, Marót puszta, Somogy 1874, Nyr. 26 : 479. Túrkeve, Kupa; Balatonmell., J. — **Betyár** — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m.; Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Bibor — Túrkeve, Kupa.

Bicsi — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr., 38 : 239.

***Bicskás** — Peszéradacs, Érmellék, Nyr. 29 : 532. ; Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240. ; Békás, Nyr. 3 : 238. ; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

***Biczikli** — (Dunántúl, vezérürü neve).

Bige — S. I., XII.

Bimbó — S. I. XII., Újtelektanya, Nyiregyháza — tirpák. Nyr. 31 : 536. ; Hantháza, Lányi B.; Érmellék, Nyr. 29 : 532. ; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. ; Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. ; Écs, Győr m. Nyr. 36 : 333. ; Gölniczvölgyi németeknél, Nyr. 37 : 102. Valószínűleg *Bimbov.* Hont m., tót, Nyr. 29 : 332. ; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479. Göllniczvölgyi német, Nyr., 25 : 299. ; Marót-puszta, So-

mogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.; Túrkeve, Kupa; Petényi, Balatonmell., J. *Kiskunfélegyháza.

Bimbov — tót. Árva m., Nyr. 25 : 507.

Bimbu — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Binda — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. Kriza: Vadr. 370.

Birzsa — Dergecs, Somogy m., 3 : 567.

Bizsán — Kriza: Vadr. 370.

Bizsor — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Bobé — Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240.

Bocsi — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. — bocs.

***Bodor** — sokszorosan — göndör, ha nem is göndör a viselője. S. I. XII. — **Bodor** — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Hont m., tót, Nyr. 29 : 332.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.; Marczali, Somogy m. (1874.), Nyr. 27 : 480.; Kriza: Vadr. 370. Petényi; Balatonmell., J.; *Nagyenyed; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Bodros — Békás, Nyr. 3 : 238.

Bodza — gölniczvölgyi németeknél, Nyr. 37 : 102., 25 : 299.

Bogáncs — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Bogár — Heves m., Nyr. 2 : 142.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.; Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479., Túrkeve, Kupa, Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. S. I. XII. Hantháza, Lányi B.

Boglár — Túrkeve, Kupa.

Boglyos — Lányi B., Hantháza.

Bogyán — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Bogyín — Kriza: Vadr. 370.

Bohó — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Bojan — Kriza: Vadr. 370.

Bojtár — Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240.; Heves m., Nyr. 2 : 142., Újtelek, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Bojti — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. *Bójti*, Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. S. I. XII.

Bojtos — Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240. Kriza: Vadr. 370.

Bokor — Hantháza. Lányi B.

Bokros — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287., Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Marczali, Somogy m. 1874, Nyr. 27 : 480.; Marót-puszta, Somogy m. 1874, Nyr. 26 : 479., Túrkeve,

Kupa; Balatonmell., J., Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

Bolán — Kriza: Vadr. 370.

Bolokán — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Bori — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Boris — Marczali, Somogy m. 1874, Nyr. 27 : 480.

Boros — Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240. Békás, Nyr. 3 : 238.; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.; Marczali, Somogy m. 1874, Nyr. 27 : 480. Balatonmell., J.

Borzos — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Bömbös — Kriza: Vadr. 370.

Böske — Balatonmell., J.

Bráduj — Pócsfalva, Kis-Küküllő m., Nyr. 38 : 239., *oláhos.

Buár — Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240.

Buja — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Bujár — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.

Bukó — Túrkeve, Kupa.

Bukor — Hantháza, Lányi B.

Bukros — Heves m., Nyr. 2 : 142. O Pusztadinnyéshát.

Burkus — Túrkeve, Kupa.

***Busa** — Mezőkövesd, Ada, Bács m., Nyr. 24 : 384. Petényi.

Buta — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543. Kriza: Vadr. 370. S. I. XII.

Búvár — Érmellék, Nyr. 29 : 532., B.-Ujváros, Nyr. 9 : 143.

Buzsák — Békás, Nyr. 3 : 238.

Bürkös — Túrkeve, Kupa.

Büszke — Hantháza, Lányi B.

Cheşë — Erd. Érczhegység, móczok. Nyr. 34 : 149. = Keser.

Csajla — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

***Csákó** — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240.; Heves m., r. h. Nyr. 4 : 240.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143.; Kalotaszeg, Nyr. 27 : 233. — **Csákó** — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.; Marótpuszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.; Túrkeve, Kupa; Kriza: Vadr. 370.; Petényi; O Pusztadinnyésháť; Balatonmell., J. *Nagyenyed, (*Dunántúl vezérürü neve); Újtelek, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.; *Mezőkövesd, Hantháza, Lányi B.

Csáli — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Csalma — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.

Csámpás — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

O **Csaplár** — Pusztadinnyésháť.

Csárdás — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Túrkeve, Kupa; Balatonmell., J.

Császár — Túrkeve, Kupa.

Cselő — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Csëmpe — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Csendes — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Kriza: Vadr. 370.

Csëndës — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. *Csēndes,* Mezőszilvás, mezőségi oláh. Nyr. 37 : 219. *Csendes,* Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Csengő — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.; Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Forróencs, Nyr. 28 : 422.; Petényi; Balatonmell., J.; Újtelektanya, Nyiregyháza, tirpák. Nyr. 31 : 535.

Csiga — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Csillom — Petényi, Nógrád m.

Csinos — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Kriza: Vadr. 370.; *Nagyenyed.

Csínos — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Csipke — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Marótpuszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.

Csipkés — Hantháza, Lányi B.

Csóka — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.; Kriza: Vadr. 370.

Csollán — Békás, Nyr. 3 : 238.

Csomó — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Csonka — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Csopka — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Csopák — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Csöngő — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Marótpuszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.

Csuda — Forróencs, Nyr. 28 : 422.

Csulár — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.

Csuta — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Czédrus — Balatonmell., J.

Czibak — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Czibók — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. Kriza: Vadr. 370.

Czicza — Hantháza, Lányi B.

Czidrus — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Marótpuszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.

Czifra — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.; Újtelek, Nyir-

egyháza, Nyr. 31 : 535.; Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

Czili — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Czimer — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Turkeve, Kupa; Balatonmell., J.

Czirkos — Békás, Nyr. 3 : 238.

Czirkusz — Balatonmell., J.

Czirmos — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Heves m., Nyr. 2 : 142.

Czitrom — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240.; Balatonmell., J.; Hantháza, Lányi B.

Czitrus — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

Czukor — Balatonmell., J.

Czukros — Balatonmell., J.

Dajka — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Balatonmell., J.

Dallos — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Túrkeve, Kupa; Hantháza, Lányi B.

Dáma — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Dandár — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Darázs — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.

Daroş — Erdélyi Érczhegység, móczok (*daru(s)*). Nyr. 34 : 152.

***Daru** — Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Elepi-puszta (Debreczen), Nyr. 8 : 476.; Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Pócsfalva, Kis-küküllő m., Nyr. 38 : 239.; Túrkeve, Kupa; Kriza: Vadr. 370.; Petényi jegyz.; Balatonmell., J.; *Nagyenyed. — **Daru** — Újtelek-tanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. *Dāru*, Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; *Mezőkövesd; S. I., XII.

Darvas — Marót-puszta. Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.

Deli — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143.; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Dikó — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143.

Divat — Túrkeve, Kupa.

Dobos — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Doktor — Túrkeve, Kupa.

Dominika — vasárnap jött világra. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. Vö. Nyérkura, Zsoján.

Dongó — Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.; Balaton-mell., J.

Dorfi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Dregan — Kriza: Vadr. 370.

Drëgán — Hétfalu, Brassó m.; Nyr. 38 : 238.

Dudás — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240.; *Kisújszállás.

Duhaj — Marót-puszta, Somogy m., 1874. Nyr. 26 : 479. Balatonmell., J.

Dumána — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Éles — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Fáczán — Túrkeve, Kupa.

Fakó — Kriza: Vadr. 370.; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Fáni — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Balatonmell., J.

Fátyó — Marót-puszta, Somogy m., 1874. Nyr. 26 : 479.

Fátyol — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Túrkeve, Kupa; Balatonmell., J.

Fecske — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Fegyver — Balatonmell., J.

Fehér — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Fejér — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543. Kriza: Vadr. 370.

Fekete — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Fėstő — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Feszes — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.

Ficskó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Ficzkó — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.; Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Pócsfalva, Kis-Küküllő m., Nyr. 38 : 239.; Kriza: Vadr. 370.; Balatonmell., J.; *Nagyenyed; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. *Ficzkó* Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Fifczo — Erdélyi Érczhegység, móczok (*ficzkó*), Nyr. 34 : 251.

Financz — Túrkeve, Kupa; ○ Pusztadinnyéshát.

Flarike — Pócsfalva, Kis-Küküllő m., Nyr. 38 : 239.

Flóri — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Foacă — Erdélyi Érczhegység, móczok (*fakó*), Nyr. 34 : 251.

Fogoly — Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.; ○ Pusztadinnyéshát. *Fogoj* B.-Újváros, Nyr. 9 : 143.

Forrás — Heves m., I. h., Nyr. 240.; Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240.

Föcske — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. ; Balatonmell., J.

Fullér — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143.

Füge — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Balatonmell., J.

Fürgös — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Füstös — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Füttyös — Marótpuszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.

Fütykös — Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240. ; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. ; Balatonmell., J.

Füzes — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Gajjas — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143. Túrkeve, Kupa.

Galamb — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. ; Békás, Nyr. 3 : 238. ; Ada, Bács m., Nyr. 28:479. ; Túrkeve Kupa; Balatonmell., J.; Hantháza, Lányi B.

Galambos — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Gallér — Marót-puszta, Somogy m. 1874, Nyr. 26 : 479. ; Túrkeve, Kupa; Kisújszállás, Nyr. 38:287.

Gallyas — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ○ Pusztadinnyéshát.

Gàtjàs — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231.

Gatyás — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ; Elepi-puszta, Debreczen Nyr. 8 : 476. ; Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240. ; Écs, Győr m., Nyr. 36:333. ; Békás, Nyr. 3:238. ; Ada, Bács megye, Nyr. 27:384., 28: 479. ; Túrkeve, Kupa. — **Gatyás** Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hantháza, Lányi B.

○ **Gazdag** — Pusztadinnyéshát.

Gënicza — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Gobos — Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.

***Góla** — (Dunántúl vezérürü neve).

Gombos — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3:567. ; B.-Újváros, Nyr. 9:143. ; Békás, Nyr. 3:238. ; Árva m. tót, Nyr. 25 : 507. ; Göllniczvölgyi németek, Nyr. 25 : 299. ; Petényi ; Ballatonmell., J.

Gondos — Pusztabedeg, Tolna, Nyr. 29 : 543.

Gonosz — Heves m. Nyr. 2 : 142.

Göndör — Érmell., Nyr. 29 : 532. ; Heves m., r. h., Nyr. 4:240. ; Békás Nyr. 3 : 238. ; Túrkeve, Kupa.

Gunár — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Gyapár — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567 ; Marczali Somogy m. 1874, Nyr. 27 : 480.

Gyeges — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Gyémánt — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Túrkeve, Kupa.

Gyenge — Kriza: Vadr. 370.

Gyertyás — Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240., ○ Pusztadinnyéshát.

Gyilán — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Gyilkos — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ; Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240. ; Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Békás Nyr. 3 : 238. ; Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543. ; Hantháza, Lányi B.

Gyócsi — Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.

Gyopár — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543. ; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. ; Balatonmell., J.; Hantháza, Lányi B.

Gyömbér — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Békás, Nyr. 3 : 238.

Gyönge — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. Balatonmell., J.

Gyöngyös — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543. ; Elepi-puszta Debreczen, Nyr. 8 : 476. ; Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240. ; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. ; Pócsfalva, K.-Küküllő, Nyr. 38 : 239. ; Marczali Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480. ; Túrkeve, Kupa ; Balatonmell., J. — **Gyöngyös** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Ny. 30 : 255.

György — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Gyuri — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Gyűrű — Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240.

Habos — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Hajas — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. ; Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240. ; B.-Újváros, Nyr. 9 : 143. ; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. ; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. ; Túrkeve, Kupa ; Balatonmell., J.

Hajdár — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. ; B.-Ujváros, Nyr. 9 : 143. ; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143. ; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. ; Túrkeve, Kupa. — **Hajdár-bajdár** — Elepi-puszta (Debreczen), Nyr. 8 : 476.

Hajdu — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Hajló — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Hālə — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231. — (hála).

Halász — Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240. ; Túrkeve, Kupa.

Halkos — Kriza: Vadr. 370.

Hangos — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Hanvas — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Hanzi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Hapták — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Harmat — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Hattyu — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Hatyu — Dergecs, Somogy m., Nyr. 32 : 567.. ; Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240. ; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. ; Békás, Nyr. 3 : 238. ; Nádasd, Vas m.; Nyr. 26 : 143. Kriza : Vadr. 370. Balatonmell., J.

***Hegyes** — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ; Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476. ; Békás, Nyr. 3 : 238. ; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143. *Hëgyës*, Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. Kriza : Vadr. 370. Petényi. ○ Pusztadinnyéshát. —**Hegyes** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. *Hëgyës*, Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. S. I. XII.

Héja — Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.

Hetyke — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543. *Hètyke* — Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240. *Hëtyke*, Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.

Himes — Balatonmell., J.

Hirsli — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

Hódos — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.

Holló — Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333., Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535., — tirpák.

Homály — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Hullám — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543. ; Écs, Győr m., 36 : 333. ; Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Huros — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Derges, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Húros — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.

Huszár — Érmellék, Nyr. 29 : 532. ; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. ; Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240. ; Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. ; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. ; Túrkeve, Kupa ; Balatonmell., J. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Ingés — Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.

Jáger — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. *Jágėr*, Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

***Jámbor** — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. *Mezőkövesd. — **Jámbor** — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476. ; B.-Újváros, Nyr. 9 : 143. ; Hétfalu, Brassó m.,

Nyr. 38 : 143. Kriza: Vadr. 370. Balatonmell., J. *Nagyenyed.

Jeges — Balatonmell., J.

Jogász — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Jordány — Túrkeve, Kupa.

Juczi — Kriza: Vadr. 370.

Jula — Hétfalú, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Julcsa — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.; Balatonmell., J.

Juli — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Julis — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Jutka — Balatonmell., J.

Kádár — Túrkeve, Kupa.

Kadét — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479. O Pusztadinnyéshát.

Kádi — Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.

Kagyla — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

***Kajla** — Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.; Göllniczvölgyi németek: Nyr. 25 : 299.; Kriza: Vadr. 370. Petényi. *Nagyenyed, S. I. XII. — **Kajla** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Kalári — Kriza: Vadr. 370.

Kalmár — Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240.

Kalya — Debreczeni lvt., Széll F. — Kék *kalya* keselyfarkú, hólyagos szemű ökör, 1707. = Kajla.

Kancsi — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.

Kántor — Túrkeve, Kupa.

Káplár — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Túrkeve, Kupa; Balatonmell., J.; Hantháza, Lányi B.

Kárász — Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.

Karcsú — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Kriza: Vadr. 370.

Kardos — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Túrkeve, Kupa; Balatonmell., J.

O **Károly** — Pusztadinnyéshát.

Kártyás — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Túrkeve, Kupa.

Karval — Marót-puszta, Somogy m., 1874. Nyr. 26 : 479.

Kaszás — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Kasznár — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Kata — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Kati — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. Kriza: Vadr. 370.

○ **Katlan** — Pusztadinnyéshát.

○ **Kavás** — Pusztadinnyéshát.

Kávé — Békás, Nyr. 3:238.; Balatonmell., J.; Hantháza, Lányi B.

Kecskerágó — Újtelektanya, Nyiregyháza, 31 : 535. — tirpák.

Kedves — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Balatonmell., J.

Keller — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Hantháza, Lányi B.

Kĕllĕr — Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.

Kĕrkicza — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Kesa — Göllniczvölgyi németek, Nyr. 25 : 299. *Kese.

Kese — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.; S. I. XII.

Kėsė — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; *Keše*, Hont m., tót, Nyr. 29 : 332.; *Kese*, Halogy, Vas m., Nyr. 26 : 143.

Kesej — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.; Hantháza, Lányi B.

Kesely — Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240. Kriza: Vadr. 370. *Kesej*, Heves m., Nyr. 2 : 142.

Kezes — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Kicsi — Kriza: Vadr. 370.

Kicsin — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Kicsinya — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Kincsëm — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Kincses — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543. *Kincsės*, Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240.; Heves m., Nyr. 2 : 142.

Kisaszon — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Kócsag — Petényi.

Koczkás — Túrkeve, Kupa.

Kokas — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Kökény — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. Békás, Nyr. 3 : 238.; Túrkeve, Kupa; ○ Pusztadinnyéshát; Balatonmell., J.

Komló — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Kondor — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.; Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.; Kriza: Vadr. 370.; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Kontrás — Túrkeve, Kupa.

Kormos — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143. — fekete színű. Békás, Nyr. 3 : 238.; Pócsfalva, Kis-Küküllő m., Nyr. 38 : 239., Túrkeve, Kupa; Petényi.

Kosztra — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Kotló — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Körmös — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384., 28 : 479., Balatonmell., J. — **Körmös** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. *Kőrmös*, Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Kőrös — Marczali, Somogy m. 1874, Nyr. 27 : 480.

Kucsár — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Kúcsár — Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Heves m., Nyr. 2 : 142. (a. m. kulcsár).

Kukó — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143.; Túrkeve, Kupa.

Kukora — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Kulacs — Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240.

Kuli — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Labancz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Laczi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Ladér — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Lamos — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — Barnás szinű ökör volt, mintha mindig piszkos lett volna; azon kívül szeretett befeküdni a trágya lébe. Maga alá *lamol* = maga alá vizel. Emberre és állatra mondják. (Bőny?) Nyr. 17 : 413. — **Lamos** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Lámpás — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Lantos — Túrkeve, Kupa; Balatonmell., J.

Lányka — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Lassú — Kriza: Vadr. 370.

Lator — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.; Túrkeve, Kupa.

Látyis — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Lázár — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Leanka — Kriza: Vadr. 370.

Ledér — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Legény — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Legyes — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Lepke — Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Lina — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Liom — Lányi B., Hantháza.

Liszka — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

Litér — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Lombár — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Forróencs, Nyr. 28 : 422.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.; Túrkeve, Kupa; Kriza: Vadr. 370.; Petényi; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Lombi — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Kriza: Vadr. 370.

Lomboş — Erdélyi Érczhegység, móczok (lombos), Nyr. 31 : 256.; Kriza: Vadr. 370.

Lotti — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

Luna — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Luni — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Madár — Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Marót-puszta, Somogy m.. 1874, Nyr. 26 : 419.; Balatonmell., J.

Mancsi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Mancza — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Mandula — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Márcëlla — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Margit — Kriza: Vadr. 370.

Mári — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Márici — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 32 : 238.

Maris — Kriza: Vadr. 370.

Máris — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Mariske — Pócsfalva, K.-Küküllő, Nyr. 38 : 239.

Mạrucza — Kriza: Vadr. 370.

Márucza — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Méggyes — Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240.; *Megygyes* Balatonmell., J.

Mérges — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Balatonmell., J.

Milka — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

Millér — Túrkeve, Kupa.

***Miska** — Hétfalú, Brassó m., Nyr. 38 : 238.; — Csíkszentgyörgy, 9 : 431.; Homoród-Almás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.; *Nagy-Enyed.; *Míska,* Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Mogyer — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Molyos — ○ Pusztadinnyéshát.

Mondi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Monyók — Homoród - Almás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.; Kriza: Vadr. 370.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Monyuk — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Mozók — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

***Mozsár** — Érmellék, Nyr. 29: 532.; Pócsfalva, K.-Kükülló m., Nyr. 38:239.; Kalotaszeg, Nyr. 27:233.; Kriza: Vadr. 370.; *Nagyenyed.; Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Mucsi — Balatonmell., J.

Muki — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Balatonmell., J.

Mundrá*n*e — Pócsfalva, K.-Küküllő m., Nyr. 38 : 239.

Muszka — Balatonmell., J.

Narancs — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Balatonmell., J.

Nyakas — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Nyalka — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240.; Balatonmell., J. — **Nyalka** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Nyérkura — szerdán jött világra. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38:238. Vö. Zsoján, Dominika.

Nyulas — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Ördög — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Païcoş — Erdélyi Érczhegység, móczok (pajkos), Nyr. 34:313.

Pajkos — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.; Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Kriza: Vadr. 370.; Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Pandúr — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Panni — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Pára — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Pásztor — Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240.; Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240.; Heves m., Nyr. 2 : 142.

Patkó — Marót-puszta, Somogy 1874, Nyr. 26 : 479.

Páva — Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Túrkeve, Kupa.

Pendzsi — Kriza: Vadr. 370.

Pengő — Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.

Pénzés — Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.

Perge — Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.

Pergő — Petényi, Nógrád m.

Pétër — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.

Piczők — Szatmár, Nyr. 27 : 95.

Piktor — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.; Túrkeve, Kupa ; Balatonmell., J.;

Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535.

Pille — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29:543.; Écs, Győr m., Nyr. 36:333.

Pimbó — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26:231. = Bimbó.

Pipacs — Écs, Győr m., Nyr. 36:333.

Pipés — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3:567.

Pirók — Kisújszállás, Nyr. 38:287.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3:567.; Heves m., r. cs., Nyr. 4:240.; Heves m., Nyr. 2:142.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10: 278.; Békás, Nyr. 3:238.; Balatonmell., J.

Piros — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. *Piros*, Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Petényi, Nógrád m.; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38:238. *Píros*, Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37: 219.

Piroska — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29:543.

Pisze — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535. — tirpák.

Piszre — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535. — tirpák.

Pisztráng — Érmellék, Nyr. 29:532.

Pityer — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30:255.

Pogán — Heves m., I. cs., Nyr. 4:240.

Pógán — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37:219.

Pogány — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27:480. Hantháza, Lányi B.

Pogár — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26:231. = bogár.

Pompás — Heves m., r. h., Nyr. 4:240.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27:480.: Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26:479.; Balatonmell., J.

Pöngő — Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26:479.

***Pörge** — Sellye, Somogy m., Nyr. 26:143.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27:480.; Balatonmell., J.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m.; Göcsej, Nyr. 30: 255.

Pötyke — Hantháza, Lányi B.

Prímás — Túrkeve, Kupa, *Kisújszállás.

Puskás — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29:543.; Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8:476.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Túrkeve, Kupa.

Püge — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3:567.

Rabló — Kisújszállás, Nyr. 38:287.; Ada, Bács m., Nyr. 27:384.

Rajna — Heves m., r. h., Nyr. 4:240.

Ráró — Érmellék, Nyr. 29:532. Túrkeve, Kupa.

Rëfka — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Réka — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Rendes — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ; Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240. ; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10:278.; Békás, Nyr. 3:238.; Pócsfalva, K.-Küküllő m., Nyr. 38 : 239. ; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.; Ada, Bács m., Nyr. 28:479.; Kriza : Vadr. 370. ; Balatonmell., J.; *Nagy-Enyed, Csíkszentgyörgy, Nyr. 9:431.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — **Rëndës** FORRÓENCS, Nyr. 28 : 422.; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38:238. — **Rèndes** — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26:231. — **Rēndes** — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Rengő — Túrkeve, Kupa.

○ **Rezgő** — Pusztadinnyéshát.

Riga — (szürkeszínű), Hétfalu, Brassó m., 38 : 238.

Rigó — Érmellék, Nyr. 29:532.; Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8: 476.; Heves m., r. h., Nyr. 4:240.; Heves m., Nyr. 2:142.; Kriza: Vadr. 370.; Balatonmell., J.; Hantháza, Lányi B.

Rigu — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Ringyu — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Rojtos — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Róka — Dergecs, Somogy, Nyr. 3 : 567. ; Balatonmell., J.

Ropogán — Kriza: Vadr. 370.

Roska — Kriza : Vadr. 370.

R^a^ózsa — Érmellék, Nyr. 29: 532. ; *Rózsa*, Dergecs, Somogy m., Ny. 3:567.; Marót-puszta, Somogy, 1874, Nyr. 26 : 479. ; Túrkeve, Kupa. ; Balatonmell., J.

Rózsi — Kriza : Vadr. 370.

Röndös — Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143.

Röngő — Hantháza, Lányi B.

Rudas — Érmellék, Nyr. 29:532.

Rupi — Homoród-Almás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.

Rúzsi — Pócsfalva, K.-Küküllő m., Nyr. 38 : 239.

Sakter — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ; Túrkeve, Kupa.

Samu — Ada, Bács m., Nyr. 27:384.; Balatonmell., J.; Újtelektanya, Nyiregyháza — tirpák, Nyr. 31 : 535.

Sándor — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Sari — Kriza : Vadr. 370.

Sárkán — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Sárkány — Marót-puszta, Somogy 1874, Nyr. 26 : 479. ; Túrkeve, Kupa.

Sármán — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29:543.; B.-Újváros, Nyr.

9 : 143. (sárgaszínű); *Sármány*, Balatonmell., J.

Sarvaš — Hont m., tót, Ny. 29: 332.

Semeš — Hont m., tót, Nyr. 29 : 332.

Sipos — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.

Siska — Pócsfalva, K.-Küküllő m., Nyr. 38 : 239.

Sodró — Kisújszállás, Nyr. 38: 287.; Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; B.-Újváros Nyr. 9: 143.; Békás, Nyr. 3: 238.; Hantháza, Lányi B.

Sörös — Balatonmell., J.

Suba — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30: 255.; Marót-puszta, Somogy m. 1874, Nyr. 26 : 479.

Sudar — S. I., XII.

Sudár — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Békás, Nyr. 3: 238.; Sellye, Somogy m., Nyr. 26: 143.; Balatonmell., J.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Sugár — Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Kriza: Vadr. 370.; Pócsfalva, K.-Küküllő m., Nyr. 38 : 239.; *Şugar* Erdélyi Érczhegység, móczok (sugár), Nyr. 34: 318. *Šugár* Hont m., tót, Nyr. 29 : 332.

Súgár — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Szajkó — B.-Újváros, Nyr. 9 : 143., Balatonmell., J.; Újtelektanya, Nyiregyháza, — tirpák, Nyr. 31 : 535.

Szajku — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Szárcsa — Érmellék, Nyr. 29: 532.; Marczali, Somogy 1874, Nyr. 27 : 480.; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Szarvas — Kisujszállás, Nyr. 38 : 287.; Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.; Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143.; Árva m., tót, Nyr. 25 : 507.; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479. — **Szarvas** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák. Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — **Szarvas** — Göllniczvölgyi németek, Nyr. 25 : 299.; Kriza: Vadr. 370.; Balatonmell., J.; S. I., XII.; Hantháza, Lányi B. *Szàrvàs*, Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 37 : 219. *Szārvas*, Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219. A felsőmagyarországi tótságon szerte „Szárváš."

Szattyán — Békás, Nyr. 3 : 238.; Balatonmell., J.

Szedres — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Szégén — Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240.

Szegfű — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Békás, Nyr. 3 : 238.

Szegfü, Halogy, Vas m., Nyr. 26 : 143. — **Szegfű** — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Széjjës — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543. Kriza: Vadr. 370.

Széka — Göllniczvölgyi németek, Nyr. 25 : 299.

Szekfű — Balatonmell., J.

Szeles — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240. Kriza : Vadr. 370.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30:255.

Szemes — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.

Szemők — Kriza: Vadr. 370.; Balatonmell., J.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Szennyes — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29:543.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Écs, Győr m., Nyr. 36: 333.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Szepi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Szidi — Balatonmell., J.

Szikra — Kriza: Vadr. 370.

Szilaj — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Halogy, Vas m., Nyr. 26 : 143.; Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143.; Kalotaszeg, Nyr. 27 : 233.; Árva m., tót, Nyr. 25 : 507. — **Szilaj** — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479.; Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.; Túrkeve, Kupa. Kriza: Vadr. 370. Petényi, Nógrád m.; Balatonmell., J. — **Szilaj** — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; S. I., XII.; Hantháza, Lányi B.

Szilos — Kriza: Vadr. 370.

Szitás — Túrkeve, Kupa.

Szögfű — Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143.

***Szőke** — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.; Kriza : Vadr. 370.; Petényi, Nógrád m.; Balatonmell., J. — **Szőke** — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. *Mezőkövesd; S. I., XII.

Szökfű — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

Szömös — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Szunyog — Békás, Nyr. 3 : 238.

Szürke — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3:507.; Kriza: Vadr. 370.

Táblás — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Békás, Nyr. 3 : 238.; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479. Így nevezik az egészen szétálló szarvúakat, Marót-pusztán, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479. Túrkeve, Kupa; Balatonmell., J.

Tambur — Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.

Táncos — Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240.; Hantháza, Lányi B.

Tarka — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Tartsa — S. I. XII.

Tatár — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Balatonmell., J.

Tigris — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Hantháza, Lányi B.

Timár — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240.; Heves m., Nyr. 2:142.; Túrkeve, Kupa; Hantháza, Lányi B.

Tínó — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231.

Tirol — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Tollas — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Tolvaj — Túrkeve, Kupa.

Torkos — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Tornyas — Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.

Tornyos — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Trëszka — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

Trézsi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Trikó — Érmellék, Nyr. 29:532.

Tsakó — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231.

Tsákó — S. I. XII.

Tsèndes — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231.

Tuba — Balatonmell., J.

Túzok — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Tükrös — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Balatonmell., J.

Tündös — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Türkös — Kriza: Vadr. 370.

Tüzes — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Utas — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Vadas — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Vadász — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.; Túrkeve, Kupa.

Velàs — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231.

Vellás — Dergecs, Somogy, m., Nyr. 3 : 567. ; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143. ; *Véllás,* Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143. ; *Vĕllás,* Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. ; 28 : 479. ; Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479. ; Balatonmell., J.

Vendég — Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240.

Vendel — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Vendíg — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Vères — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231. — veres.

Vezér — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. ; Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240. ; B.-Újváros, Nyr. 9 : 143. ; Békás, Nyr. 3 : 238. ; Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.

Vidám — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543. ; Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543. Kriza: Vadr. 370. ; Balatonmell., J. — **Vidám** — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. ; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. *Vídám,* Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 219.

Vidlás — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. ; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Vidra — Dergecs, Somogy m., 3 : 567. ; Heves m., I, cs., Nyr. 4 : 240. ; Balatonmell., J. ; Hantháza, Lányi B.

Viklér — Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240.

Viktor — Érmellék, Nyr. 29 : 532. ; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. ; Pócsfalva, Kis-Küküllő m., Nyr. 38 : 239.

Villám — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. ; Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240. ; Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Békás, Nyr. 3 : 238. ; Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479. ; Balatonmell., J.

Villány — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.

***Villás** — Érmellék, Nyr. 29 : 532. ; Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240. ; Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Békás, Nyr. 3 : 238. ; Göllniczvölgyi németek, Nyr. 25 : 299. ; Túrkeve, Kupa. Petényi, Nógrád. O Pusztadinnyéshát ; S. I. XII.

Viola — Kriza : Vadr. 370.

Virág — Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567. ; Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240. ; Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240. ; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278. ; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. ; Békás, Nyr. 3 : 238. ; Pócsfalva, Kis-Küküllő m., Nyr. 38 : 239. ; Göllniczvölgyi németeknél, Nyr. 37 : 102. ; Hont m., tót, Nyr. 29 : 332. ; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143. ; Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143. ; Forróencs, Nyr. 28 : 422. ; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 479. ; Göllniczvölgyi németek, Nyr. 25 : 299. ; Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479. ; Túrkeve, Kupa. Kriza : Vadr. 370. Petényi ; Balatonmell., J. ; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535., tirpák ; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. :

Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. *Mezőkövesd; *Vírag*, Erd. Érczhegység, móczok, Nyr. 34 : 320.

Virgoncz — Érmellék, Nyr. 29 : 532.

Vitéz — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Heves m., r. cs., Nyr. 4 : 240.; Marótpuszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.; Túrkeve, Kupa.

Vizsla — Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240.; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Zeller — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240.

Zilaj — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Zsajáné — Pócsfalva, Kis-Küküllő m., Nyr. 38 : 239.

Zsandár — Érmellék, Nyr. 29 : 532.; Heves m., I. h., Nyr. 4 : 240.; Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.; Túrkeve, Kupa. ○Pusztadinnyéshát; *Kisújszállás.

Zsemle — Balatonmell., J.

Zsëra — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

***Zsidó** — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.; Marót-puszta, Somogy m., 1874, Nyr. 26 : 479.; Túrkeve Kupa; Balatonmell., J. *Kisújszállás; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Zsivány — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Zsófi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Zsoján — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. — csütörtökön jött világra. Vö. Nyérkura, Dominika.

Zsombi — Heves m., I. cs., Nyr. 4 : 240.

Zsombó — Heves m., r. h., Nyr. 4 : 240.; Békás, Nyr. 3 : 238.

Zsömle — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Dergecs, Somogy m., Nyr. 3 : 567.

Zsula — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tirpák.

Zsuzsi — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 238. Kriza: Vadr. 370.

Bivaly.

Bėal — Hetés, Zala m., Nyr. 2 : 44. — bivaly. L. o.

Behal — Háromszék m., Mtsz. — bival.

Biaj — Erdély — Bos bubalus. L. Bial.

Bial — Gross. I : 161.; Schl. sz. j., Bszsz., Bécsi C., Sz. F. B., Palóczság, moldvai csángó, Mtsz. — *Biál* — Beret vid., Abauj m., Mtsz., Bos bubalus. Vö. Biaj, Bivaly, Bian.

Bial-borjú — Kr. — l. Bivalborjú.

Bian — Palóczság — bival. Nyr. 22 : 32.

Bihâ — Szőkedencs, Somogy m., Nyr. 3 : 140.; Csurgó, Somogy m., Nyr. 21 : 47. — bival, l. o.

***Bihaj** — Balatonmell., Erdély Háromszék m., Mtsz.; Kalotaszeg, Nyr. 22 : 526.; Kis-Küküllő m., Marostorda m., Mtsz.; Zilah, Nyr. 14 : 286. — Bos bubalus. (Deésen: az álomfejtésben rossz ember, Nyr. 18 : 572.). Vö. Bivaly.

***Bihaj-bocs** — Erdély, Marosszék — l. Bivalybocs.

Bihal — Gyergyó, Nyr. 34 : 260., 34 : 82.; Angyalos, Besenyő, Gidófalva, Háromszék m., Nyr. 18 : 527.; Székelység, Nyr. 4 : 42.; Sopron m., Répcze mell., Vas m., Őrség, Göcsej, Somogy m., Szőkedencs, Bánffyhunyad, Kolozs m., Sztána, Kis-Küküllő m., Szőkefalva, Szolnokdoboka m., Domokos, Székelyföld, Udvarhely m., Száldobos, Háromszék m., Csík m., Mtsz. I : 138. — bivaly, l. o. Gyergyószentmiklós, K. L., nőstény bivaly. Vö. Bihalbika.

Bihal-bika — Gyergyószentmiklós, K. L. — hím bivaly. A nőstény: *bihal.*

Bihal-bocs — Gyergyószentmiklós, K. L. — szopós bivalyborjú.

Bihal-tinó — Gyergyószentmiklós, K. L. — 1—3 éves bivaly. A fehér szarvasmarha is tinó 1—3 éves korában, a míg nincs jármolva.

‡**Bihaly** — Thaly: Adl. I. 20. *Bubalus,* Büffel. Nyt. sz. I. 242. Vö. Bivaly.

Bihol — Ikafalva, Háromszék m., Nyr. 38 : 236.; Csík m., Mtsz. — bivaly.

Bihuo — Göcsej, Répczemell., Mtsz. I : 138. — bivaly, l. o.

Bijal, bjal — Kolozsv. glossz., 1577. *urus, bos silvester* Dd_8. Vö. Bivaly. *Wad eker vel byal,* uo. D_{11}, bubalus. Nyr. 36 : 18. Itt a bölény is tekintetbe jön, mert erre mutat az „urus“, mely Erdélyből a történeti korban halt ki. H. O.

‡**Biláj** — Beret vid., Abauj m., Mtsz. I. 138. — bivaly, l. o.

Bival — l. Bivaly.

Bival-bocs — Székelyföld — bivalyborjú, ad normam medvebocs, a melyre emlékeztet.

Bival-borjú — Kreszn. — bivalyborjú.

Bivalté — erdélyiesen — bivaltej.

Bival-tinó — Gyergyószentmiklós, K. L. — 1—3 éves bivalyborjú. Ott az 1—3 éves tinó marhát is jelent.

Bivaly — általánosan — Bubalus buffelus. L. Murm. (1533) biial. Ver. 14., biyal; Károlyi Bibl. Sz. M. A., PP., *bijal.* Miskolczi és Gross. I. 161. — bial. Szláv alakjait. L. Miklosich (Nyr. 11 : 116.), Vö. Béal, Behal, Biaj, Bial, Biàl, Bialborjú, Bian, Biha, Bihaj, Bihajbocs, Bihal, Bihalbika, Bihaltinó, Bihaly, Bihó, Bihol, Bihuo, Bijal, Biláj, Bival, Bivalbocs, Bivalborjú, Bocs, Bocsocska, Byal, Bjal, Csá-

bali, Csókaszem, Döszke, Düszke, Rédeg. A kolozsvári glossz. 1577. Nyr. 36 : 68., „wad eker vel *byal*"-nak mondja. — **Bivaly** — bömböl. Kriza.

***Bivalybetegségek** — Lengyeltóti — Hasfájás, Vérszorítás, Métöly.

Bivalyos — a cseléd, a mely a bivalyt őrzi, legelteti, hajtja.

Bivalysajt — Sz. F. B. — bial sait: caseus bubalinus

***Bivalyszem** — Lengyeltóti — — van csókaszemű is. A bivaly szeme sajátosan meredező, félelmetes.

***Bivaly testrészei** — Lengyeltóti. Részek: Zacskó, Mony, Kűdök, Farktöve, Farkszára, Farklambja, Pacsmag = fülszőr.

Bivalyvasalás — Malonyai 2 : 37., 10. sz. kép.

Bjal — Kolozsv. glossz., 1577., Nyr. 36 : 18. — urus, bos silvester Dd_8. Vö. Bijal.

Bocs — Székelyf., Nyr. 24 : 65, — a német *potsch*-ból (?). 1. bivaly, medve, borz kölyke borja. 2. bornyú. Vö. Bihaj-bocs, Bivaly és Borjú.

***Bocsocska** — Háromszék m., Mtsz. I. 143. — kis bival borjú, kis medvebocs. Vö. Bivaly.

***Hasfájás** — Lengyeltóti — bivalybetegség.

***Kontyos** — Lengyeltóti — a szarvállás a *bivaly*nál, mikor a szarvak hegyökkel egymás felé kunkorodnak s a nyak élén majdnem összeérnek. *Kálmáncsa.

***Métöly** — Lengyeltóti — bivalybetegség.

***Mony** — Lengyeltóti — a bivaly heréi. Vö. Zacskó.

***Rédeg bivaly** — Lengyeltóti — az, a mely még nincs használatba véve. Ennek nem adnak nevet. „Bivalynak nem adunk nevet", mondta a bivalyos.

***Rideg bivaly** — l. Rédeg bivaly.

***Széles** — Lengyeltóti — a *bivaly*nál a szarvállás, ha a szarvak hegye messze szétálló. Jk. Balatonmell. *Keszthely.

Vad ökör — l. Bivaly.

***Vérszorítás** — Lengyeltóti — bivalybetegség.

***Zacskó** — Lengyeltóti — a bivalynál. L. Mony.

Zagot — Bögöte, Vas m. — (izék, a mit a marha evés után a jászolban hagy. Kresznericsnél *zakot*: sövénykerítés; a székelyeknél *zakota*: össze-vissza hányt holmi. Vö. Izék.) Nyr. 16 : 93.

Bivalynevek.

Bodor — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Dobos — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Gyurka — Érmell., Nyr. 29 : 533.

Jámbor — Érmell., Nyr. 29 : 533.

Julcsa — Érmell., Nyr. 29 : 533.

Junger — Érmell., Nyr. 29 : 533.

Kálmán — Érmell., Nyr. 29 : 533

Kondor — Érmell., Nyr. 29:533.

Mirges — Érmell., Nyr. 29:533.

Miska — Érmellék, Nyr. 29:533.

Pista — Érmellék, Nyr. 29:533.

Sári — Érmellék, Nyr. 29:533.

VIII. A JUH.

A juh szótára.

A juh testrészei: Van: *feje*, ennek *teteje*, *eleje*; van: *homloka*, a kosnál *szarva*, a juhnál nem mindég; van: *füle, szeme, szemboltja, vakszeme, állkapcsa, orra* a *likakkal, szája, ajaka, torka, tarkója, nyaka, nyakoldala, pofája*; *marja, szügye, oldala, háta, horpasza, fara, fartöve, csípője, farkatöve, farka*; a juhnak: *péráj*a, a kosnak: *töke, tasakja, vesszeje*; az első lábon: *lapoczka*, felső *szára, térgye*, alsó *szára, nyigérje, boka, párta, fűkörme, csülke*, alsó *lábszára*, koncza, *csánkja* a *horgasinnal, szára, bokája, fűkörme, csülke.*

Aléttani — „Ezen juhok penig ha birkából fognak *aléttani* . . . fogja nyírni“. Az aléttani itt: valamely műveletre kiállítani, M. G. T. Sz. 9 : 77—119. Állítani különben gulyát, ménest, kondát stb. alakítani jelent. Nyr. 32 : 380.

***Annotin** — éves, rövidítve *notin*, egyéves juh jelentéssel. L. Notin. A latin annotinus.

***Anyabárány** — Békés — nőstény b.

***Anyabirka** — Békés — a nőstény juh, ha ellett, Nagyszalontán: 4 éves ♀ juh.

***Anyajuh** — Hatod, Háromszék m. — a juh, ha báránya van. Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII: 139. — a melyiknek báránya van.

***Apácza** — a juhászatban rendszerint a nőstény szűziességét jelenti, de bizonyos műveleteknél reáruházzák a hím nemre is, oly értelemben, hogy ha a herélés báránykorban történik (tehát az éretlenségkorában), apáczakosnak, apáczaürünek, sőt apáczaanyának is nevezik, utóbbit, ha a herélés a bárányozás után hajtatik végre, további fogamzás megakadályozására. (Mezőtúron, Nyr. 10 : 477., meddőt jelent.) — ***Apácza** — Ivád — a szűz ♀ juh; de már „kos alá való“. Tiszaszentimre, Kunság, Nyr. 10 : 329.; *Békés; Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 139.; másodharmadfű nőstény bárány (birkánál, juhnál), a melyik még nem volt kos alatt.

***Apáczabirka** — Nagyszalonta — 3 éves nőstény juh. Mezőtúron, Nyr. 10 : 477., meddő, nőstény juh. Vö. Apácza.

***Apáczakos** — Puszta-Szanda — vö. Apácza.

***Apáczaürü** — Békés — vö. Apácza.

***Apadék** — Gömör — a juhászoknál, a megfogyás, különösen a tejelésben.

***Apadott juh** — Toronya, Tass, Zemplén m.; Fehér m.; Csallóköz, Szentendre, Pomáz, Nyr. 17 : 221.; Dunántúl, Nyr. 17 : 271.; Szabolcs m., Nyr. 17 : 413. — tejevesztett, „elszáradt“, lesoványodott juh. „Csak úgy lézeng a za ju, anynyira megapatt“ Toronya. A Török-magyarkori emlékek I. 286—

287., a holt, ellő és fejős juhok sorában említi. Nyr. 17 : 180. Vö. Száradott juh és Elapad.

Aprólék — Hortobágy, T. M. MNy. VIII : 139. — a birka belső szervei: szív, tüdő, máj stb.

***Apró marha** — leginkább a juh. Veszprém m., MNy. I : 281., juh, de sertés is. Rendes értelme baromfi. Cz. F.

***Arábiai juh** — Edvi Illés Pál — kövérfarkú. Vö. Juhfajták.

Árvabűr — Hortobágy, T. M. I., MNy. VIII : 139. — a birka bőrének kötőszövete (stratum germinativum).

***Árvaganéj** — Nádudvar — l. *Juhporos*; de inkább a szarvasmarha hulladéka is.

‡**Árva ina kilátszik** — Heves m., Utsz. I. 56. — mondják sovány lóról, *bárányról* stb., a melynek a hátsó czombján horpadtság fut végig.

Ázsiai juh — PPBod. Moln. Compl. 68: Ovis strepsiceros, Schaf mit gewundenen Hörnern. Vö. Ovis strepsiceros. Fennálló, csavart szarvú juh. Ez a magyar ősjuh (a német Zackelschaf).

Bács — általános — számadó és gazda, a ki mindenért felelős, a fejést és sajtkészítést stb. végzi; nem cseléd, mert saját juhai is vannak. Az erdélyi részben inkább majoros.

Baran — Göllniczvölgyi tót, Nyr. 25 : 299. — Widder. A magyar bárányból. Vö. Baránal; különben kos.

Baránal — Göllniczvölgyi tót, Nyr. 25 : 299. — Lämmchen. A magyar bárányból. Vö. Baran.

***Bárány** — általánosan — Ovis aries juv. egy éves korig, nemi különbség nélkül; ‡Vacsárcsi, Csík m., vö. kosbárány; *Ivad, ifjú juh, Agnus: ivar szerint kos, v. jerkebárány; Gyergyószentmiklós, K. L.; *Hódmezővásárhely; Zalaapáti, M.; *Nagyszalonta; Sz. F. B., Agnus; ‡Márkod, Marostorda m.; Schl. szój., bárány, agnus: ‡Hatod, Háromszék m., egy éven túl *diszke* és diszkejuhacska. Vö. Bari, Barika, Bariska, Béci, Berkebárány, Birkabárány, Bittyú, Búböczcze, Bülőke, Bürge, Capf, Capp, Diszke, Esztrengabárány, Hasibárány, Jerke, Jérke, Jerkebárány, Jerkeapácza Anyabárány, Kerlány, Kertibárány, Kisbárány, Kosbárány, Kosda, Kövérfarkú bárány, Kozsda, Mióra, Möndölecske, Nőstény bárány, Notin, Nótin, Raczkabárány. Hatod, Háromszék m. — a juh születésétől, az első őszig. „de ha écczer megüti a hóharmat (a dér) a mezőt, már többet nem bárány, hanem *diszke, diszkejuhacska*, l. o. Miklosich, Nyr. 11 : 114. — agnus, aries. Tót (jahňe) lengyel: baran, litván: baronas, mordvin: boran; Hammel; *Boller* a mongol chorighannal veti egybe; a finn lammas a gót lambból való; Nyr. 35 : 36.; albán: ber = Schaf, Weidevieh. Olasz: bar, bara, barum, bar, barr. Oklsz. — Agnus. 1206—1257: Incipit itaque prima

meta de *barancuth,* Orsz. Lvt. D. 42.; 1365: Baranther; 1545: Eg germekded barant, Orsz. lvt. Nádasdyana 42. Kúnos Ignácz, Nyr. 12:108. — mint személynév Baronból alakult.

Báránybőr — Oklsz. — Pellis agnina 1522 körül. Unam subam magnam et bonam de *hazybaranber* albo, Tört. Tár. 1889:381. 1544: Eg fekete baranbőr ködment Orsz. lvt. Nádasdyana 41.; 1587: Barań bör, Orsz. lvt. Urb. et Conscr. 12. 42.

Báránycímer — Oklsz. — armus ovillus. 1552: Bárány czimőrt mondola tejjel és rizskásával . . . Az bárány czímert csak sóban főzd meg stb. Vö. Czimer bárány? Sz. F. B.: barany czemor = Armus ouillus.

Bárányfarsang — Zenta, Bács m., Nyr. 9:378. — husvét utáni idő a házasságra.

BáránYfi dézsma — Oklsz. — 1588: Nem tartoznak sem ray desmaual sem baranffy-val.

BáránVhús — Sz. F. B. — „barany hus = Caro Agnina".

Báránylopó kaláka — Csíkmadaras — ha valaki kifogyott a juhmagból, akkor kalákát csinál és mindenkitől, a ki jelen volt, egy bárányt v. juhot kap. Van még fahozó, kenderlopó, tapogató, ganyézó, takaró, arató kaláka, Nyr. 20:47.

Bárányok és a szamár — Heves m. — Egy hodályban állott a szamár a bárányokkal. A hodály tetőzete tüzet fogott, s a benne levő állatok sokat szenvedtek a keletkező hőségtől. A meleg megoldotta az állatok nyelvét. A *bárányok* szólaltak meg elősször: „Be fene meleg van, be fene meleg van". Nemsokára a szamár is rákezdte: „Íg a hodály, íg a hodály". Benkóczy, Nyr. 38:236.

Baranyos juh — Oklsz. — 1637: Masodik szkotarsagh allya maiorsagh Juh. Eöregh baranyos Juh 78.

***Bárányozás** — Hatod, Háromszék m. — Vacsárcsi, Csík m. a juhok ellése. Ez úgy mint a beregtetés a gazdák felügyelete alatt megy végbe. Karácsonykor kezdődik és Gyertyaszentelőkor már megvannak a bárányok. — **Bárányozás** — Oklsz. — 1637: Eöregh baranyozni valo juh Orsz. lvt. Urb. et Conscr. 14. 43. 1637: Ezeket (bárányokat, kecskéket stb.) mind karos volt az baranyozas miatt be haytatni Fogarasban, az Leblekj sieteös polgarok az szkotarral eggywt connumeraltak.

***Bárányozik** — Székelyföld s az Erdélyi rész; továbbá Szilágy, Szatmár, Bihar m. — ellik a juh. Vö. Ellés.

***Bárányoztatni** — általánosan — a juhot elletni, ha a hágatást intéztük.

Báránypénz — Oklsz. — 1554: Ad festum Sancti Georgii quilibet jobagio barany penz dat. Orsz. lvt. Urb. et Conscr. 45. 36. 1614: Baranj penzt adnak, uo. 1. 8. 1629: A zalai hódoltságban, az

Olláriak adója töröknek: Báránypénz fl 1., kadassiak adója: B. p. fl 3. M. Gazd. tört. Sz. XI. 365., 374.

Bárány, ránczos — a merinojuh báránya a bőrén látható ránczvetéstől.

***Bárányrovás** — színmagyarság — faragott páros alakok, leginkább háztartási eszközök, a pár fele kisebb, a másik nagyobb, az előbbi a bárány, az utóbbi az anyajuh nyakára jön madzagon. Ez arravaló, hogy kezdetben a bárányt és az anyját össze lehessen. hozni szopás, ill. szoptatás végett.

Báránytartó — Tallós, Mátyusföld, Nyr. 16:333. és 20:322. — placenta ovis. Vö. Pokla.

Bárányváltság — Oklsz. — 1619: Malom auagi barani valtsagtul hat forint. Orsz. levt. Urb et Conscr 22. 21.

Bari — Békés m., Debreczen, MNy. I: 428. — fiatal bárányka. Vö. Bárány. Nyr. 12:527. szerint = a kin jegy van.

Barika — Nyr. 34: 25. — bárány. Tót jövevényszó ex bárikà. Vö. Bariska, Bárány.

Bariska — Nógrád m., Nyr. 4:425. — bárányka. Tót gyermeknyelvben: bariška. Vö. Barika, Bárány.

Bécs — obulus, Oklsz., 1584. Minden Jwtwl (fizet) keth béchet.

Béczi — Gyönk, Tolna m. Nyr., 25:288. — kis bárány, l. o.

Béget — Kriza: Vadr., Nyr. 7: 286. — a juh, mikor fogad.

Bégetnek — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 140. — az állással szomszédos *drankába* zárt szopósbárányok. *A *dranka* a tót stranka — oldalrekesz.

Berbe — B. M. Sz. — ürü, herélt kos. Nyilván a latin vervex = ürü.

Berbec — Dunántúl, Nyr. 22: 169.; Vas m., uo. — báránybőrsüveg, fekete bársonysüveg. Az *ürükos* jelentésből fejlődött. Vö. Berbecs, Berbécs. Mtsz. I. 118.

Berbecs — Székelyföld, Tsz. 51a. L. Berbécs, Berbec.

Berbécs — már a magyar nyelv törvénye szerint is a latin *vervex*-től származik és ürüt, vagyis herélt kost jelent, szilárdabbul áll az erdélyi, mint a magyar részekben; az utóbbiban megvan a hajlandóság a hímet, tekintet nélkül arra, herélt-e vagy nem, berbécsnek nevezni, sőt a juhot is, helyesebben minden juhot a berbécs név alá foglalni. — ***Berbécs** — H. O., Nyr. 28: 131. — vervex, örü v. ürü, herélt kos, berbéts. Vervex sectarius: a' nyájat vezető berbéts, PPBod., l. Vervex = verbex, verbix, berbex, berbix, Finály: Latin ny. sz. Az erdélyi érczhegység móczainál: bërbinţa, Nyr. 34: 146.; Miskolczi 201.; ‡Csángó, Csíkgyimes, W. J.; ‡Gyergyószentmiklós, K. L.; Zilah, Nyr. 14: 286.; Kalotaszeg, Nyr. 22: 526. — kos (Kalotaszegen juh is); Szilágy m.: berbêcs, Nyr. 7: 381.; Zilah: bêrbécs, Nyr. 28: 231. (annyi is, mint karóverőfa =

kos).; ⁑Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.; ⁑Márkod, Marostorda m.; ⁑Vacsárcsi, Csík m., két éven felüli kos, l. o.; Sepsi-Uzon, Nyr. 8 : 429.; Háromszék m., Nyr. 9 : 41.; Székelyföld, Tsz., Nyr. 22 : 169.; Gyergyó, Nyr. 34 : 81. Ered az oláhból, más jelentésben az olaszból. Olaszban berbics, birbics, l. o. Bizony a latin Vervex = *ürü*, kos. *Edvi Illés Pál — juhfaj (!) ⁑Hatod, Háromszék m.; Balassa J., Nyr. 28 : 84. — nem juh, hanem herélt kos, ürü. Oláhból ered, *nem áll, mert latin vervex, *Berbécs* = vervex, Oklsz. 1423: Jacobo Berbech, Leleszi Convent Acta 48 81. 1598: Duos berbech castratos (tehát herélt kos); Orsz. Lvt. Urb. et Conscr. 36. 34.; Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 139. — a purzsabárányfajta, l. o., *herélt kosja. A bemondó öreg juhászember Kolosmonostorról ismeri; a Hortobágyon nem ismerik; Simonyi, Nyr. 28 : 131. Az oláh *berbēče* (ürü) ex vervex (Brebis do) vö. Ny. 22 : 168. Vö. Berbec, Berbecz, Berbecs, Berbécs, Berbics, Birbics, Börbecs, Börbécs, Berbe, Berbec, Berbecz, *kos*, Börbecs, Börbécs, Diszke-berbécs, fordított, Herélt-berbécs, Kerlány, Kosda, Magberbécs; Velencze-, Pádova-, Parma- és Piemontban „biribits“ nálunk is dívó játék. Nápoly- és Siciliában „biribissu“ = koczkajáték, Friaulban és Páviában kártyajáték. A *biribiss* szó az olasz berbice = kos-ra vihető vissza, mert a koczkára rajzolt figurák közt a kost illethette meg az elsőbbség, Nyr. 15 : 257. Lexicon Budense p. 31 szerint berbécs = aries, vervex, Schaafbock, Alexics magyar elemnek tartja az oláhban, Nyr. 6 : 320.; Moldován szerint oláh kölcsönszó, Alsóf. m., m. I. 2. 798.; Sáromberke, Marostorda m., Nyr. 37 : 382. — gúnynév.

Bërbécs — Gyergyó — juh; a *csűkertben* él. Vö. Berbécs, Nyr. 34 : 260. A csűkert sajtóhiba, csűrkert a helyes.

Berbécsbőr — Oklsz. 1637: Berbeczy beőr. Orsz. Lvt. Urb. et Conscr. 14. 43. 1692: Kádárnak buza cub. 6. berbécsbőr nr. 9. M. Gazd. tört. Sz. VI. 181. Berbécs v. berbecs, a latin „Vervex“-től: *Ürü* = herélt kos. PPBod. 583.

***Berbecz** — Oklsz. — már 1584-ben „Eöregh berbecz“ = vervex, = Ürü, régente Őrű is = herélt kos. Kolozsv. glossz., 1577, Dd_3. Nyr. 36 : 130., vervex.

Berbics — l. Birbics.

⁑**Bereg** — Szatmár, Székelyf., Szilágy m., Tordaaranyos m., Nyr. 17 : 137.; Udvarhely m. uo. 8 : 472.; Vacsárcsi, Csík m. — a juh = párosodik (Szentmihály naptól Szentmárton napig). Vö. Coitus.

⁑**Beregtetés** — Vacsárcsi, Csík m. — juhok párosítása. Vö. Coitus.

Bérg — Udvarhely m., Nyr. 8 : 472. — a juh párosodik. Vö. Coitus.

⁑**Berget** — Székelyf., Mtsz. I. 121. — beregtet (coire facit). Vö. Coitus.

*Berke — B. M. N. — l. Birka. Nemesebb juhfaj, finomabb gyapjúval. Vö. Juh és Juhfajták.

*Berke bárány — B. M. N., ein Lamm mit kurzen, krausen Haaren (!) Vö. Bárány és Bárányfajták. Tsz. 38., apró szőrű kis bárány. Mondják fodorszőrűnek is. Székely szó.

Berreg — Kriza: Vadr., Nyr. 7 : 286. — a juh mikor fogad.

*Berreghetnék — Gyergyószentmiklós, K. L. — a juh. Vö. Coitus.

Bilét — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. — ellés után az anyabirka és bárány nyakába akasztott egyforma *számjegy*; *mostkori formája a régi báránytovásnak. L. azt.

Birbics — Nyr. 22 : 169. — Olaszban egy játék (vö. Berbics). Innen ered a Békésgyula, Sarkad, Bihar m., *birbics* körjáték. Vö. Berbécs.

Birge — Bürge és Birka. Mint Birge: Kecskemét, Bitangjegyzőkönyv, Nagykunság, Nyr. 16 : 142.; Nógrád m., palócz, Nyr. 33 : 302.; Kiskunfélegyháza, Mtsz. I : 134.; Écs, Győr m., gyermekgúnynév, Nyr. 36 : 286. 1673: mint „oves Moravicae alias Birke vocatae, mulgibiles. T. S., orsz. lev. Urb. fasc. 42. MNy. II : 131. 1469: Blasius Birge. Orsz. lvt. D. 32 : 365. Vö. Gazd. tört. Sz. II. 335., VII : 60 és Nyr. 31 : 35. A XVII. századbeli adat utánjárást kíván.

Birgés — Rimaszombat vid. — rühes (!) Nyr. 10 : 87.

Birka — morva juh, ovis moravica, rövid, göndörszőrű, tömötten gyapjas. Első felemlítés, mint *morva juh* 1648. I. Rákóczy György rendeletében; mint birka 1750-ben szerepel Algyőn. Ezt a fajt hozták be Morvaországból az ú. n. birkások, jómódú, tanult juhtenyésztők, kik megtelepedtek, majd megmagyarosodtak, nemességet nyertek, szóval magyarokká váltak. Ilyenek a dunántúli Friedrich, Koller s más családok. Pozsony m., 1750-ben, legkorábbi feljegyzés. 1781: Algyői uradalom: Német birka és Bürge név alatt. Állítólag ezektől elbüdösödött a legelő úgy, hogy a magyar juh nem járta. Nyr. 15 : 218. szerint szláv eredetű; uo. 17 : 253., *tót*ban birka; uo. 17 : 116. és 163. *oláh*ban birkä. Budenz „Szóegyezések“ 1868. mordvin veřs, verskä (mordE. vires, veriske) „bárány (Lamm)“. A M. Ug. Szótárba már nem vette be, az egybevetést, minthogy ált. a műveltségi szókra, a melyeknek egyezése könnyen a kölcsönvétel gyanuja alá esik, kevésbbé vetett ügyet. Ahlqvist „Kulturwörter“ p. 14. a magyar „birka“ szóról így ír: „Nur das wort *barka, barika* scheint eine genuine magyarische Benennung des Schafes zu sein; . . . es ist ein Diminutiv von *bar*, welches blos Tier im allgemeinen bedeutet“. Tudjuk, hogy a *barka, barika* csak játszi diminutivuma a báránynak (Ferencz: Feri, Ferike, Ferkó) s hogy a *bar* „Tier“, melyet Ballagi szótára elavultnak hoz föl, a N. Szótár szerint is

elvont gyöke a *bárány* és *barom* szóknak. Legutóbb Vámbéry magyarázta a birka szót (Magy. eredete, p. 284:) „*kis birtok, kis barom*“-nak, „mert a szóban a *bir*, török *bar* főszótagot, mely birtokot, vagyont jelent és a kicsinyítő *ka* képzőt fedezhetjük fel“. Budenz megállapítja, hogy a *birka* szó megvan az oroszban is *byŕka*, *byrka* „Lamm, junges Schaf“, továbbá „Schaf-fell, Lammfell“. Fölhozza Oroszországból Dál szótára, mely egyúttal a *byŕ-byŕ* birkahívó szóból származtatja. Budenz, Nyr. 15 : 219. A „birka“ alakban *Ivád, Kecskemét, Komárom fordul elő. Vö. Birge, Bürge. Az Oklsz. már 1461-ből hozza fel „*Oues birca*“ meghatározással, a mi külön kutatást követel. L. Birge alatt is. Vö. Berke, Birge, Birkä, Birka-bárány, Birke, Bürge, Birkebárány, Apáczabirka, Anyabirka, *Maczabirka. Birkahajtó*, hivogató és térítő szavak, mikor a juhnyájat összeolvasás végett az állásba hajtják be. — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 140. Ne | hó || ne! Nete hó! Prrri! Poty poty! Prrrü! Haj | haj. Prrru | ha || ha! Közben a szamárnak: Ne csacsi || ne! Közbe-közbe füttyögetnek a juhászok. *Birkausztatáskor hajtószavak* — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 140. | a hang emelkedését, || továbbemelkedését jelzi. Ki-ki—ki || ki ki | te! Ne te | hé | he || he! Ne kos | ne! Ne kani—ne! Kos kos | kos! Nete | hé! Ne | hé! Ne hajna | ne || hé! Prrri | prrri || ne! Kitte | hó || ha! Ne te te | hé || ne! Halaggy | te || hé! Gyere ide | hé! Ki ne | he! Ne | haj || ne! Ki ne tokjó | ne! Ne tokjó | ne! Szalaggy na! Eriggy csak bárá^n | ne! Ha hó | te || hé || ne! Vissza | te!

Birkaállás — Hortobágy, T. M. I. — a nyáj megálló-, pihenőhelye.

Birka-bárány — „Van egy kondor birka-báránykám“. Arany Gyulai Népk. I. 69. Vö. Birka. Nyr. 22 : 545.

Birkafalkák — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 91. — Birkafalka, Anyafalka, Őrűfalka (Ürü), Bárá^{n}falka, Tokjófalka.

Birkás — általánosan — azoknak a családoknak az elnevezése, a melyek mint kitünő birkatenyésztők beszármaztak és meghonosodtak. Eredeti hazájuk Morvaország volt.

Birkasikkasztás — Kecskemét, XVII. sz., T. S., Nyr. 32 : 90. — birkalopás.

* **Birkát elhajtani** — Szeged körül — betyárszájon = ellopni.

*__Birkatetű__ — Békés m. — Melophagus ovinus. L.

*__Birke__ — Gross. I., p. 169. — „parvae oves omnino cornibus destitutae brevi“. Vö. Birka. Felső-Magyarország havasi legelőin Takáts MNy. II : 131., morvaországi birkafaj. 1673: „oves Moravicae alias Birke vocatae mulgibiles 239“. Orsz. levt. Urbar. 42. fasc. Vö. Birge, Birka. — **Birke** — Hortobágy, T. M.,

MNy. VIII : 139. — ritkán *birka* helyett. Tokaj-Hegyalja, Nyr. 23 : 240. ; Debreczen, Mátyusföldе, Mtsz. I : 134., birka, l. o. Tokaj-Hegyalja, Nyr. 23 : 240., barkavirág.

Birkebárány — Alföld, pl. Kecskemét, Nyr. 23 : 430. — bürge. L. o. Előfordul Kazinczy Figyelőjében.

Bisletni — B. M. N. — koslatni. Vö. Coitus.

Biszke — először bárányzó juh. L. o. Székely szó. Buczy Tsz. 47. Tulajdonképpen *diszke*, l. azt.

Bittyú — Barkóság, Nyr. 32 : 520. — gyenge bárány.

***Bolond juh** — Heves m., MTsz. I. 156. — kerge juh.

Bolond-tokjó — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. és VI : 278. — a melyik *„forog"*, a nyájtól elszédeleg, fejbetegségben szenved. A Coenurus polycephalus cerebralis-tól ered.

Bozsonyicza — l. Buzsënyicza.

Bőg — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 140. — a szorongatott öreg birka.

Bölicze — Miklosich, Nyr. 11 : 117. — ein weisses Schaf, székely szó, Tsz. újszlov : *bêlica* : das ei; szerb: *bjelica*: die weisse mint appositio. Ide tartozik *beleczk* is: uva nitida.

Börbecs — Székelyföld, Tsz. — ürükos. Vö. Berbécs.

Börbécs — Székelyföld, Nyr. 5 : 175.; Udvarhely m., Nyr. 4 : 227. ; Nyr. 22 : 169. — ürükos. Vö. Berbécs.

Börrög — Székelyföld, Mtsz. I : 120. — párosodik (juh). Vö. Coitus, Berreg.

Buzsënyicza — Székelyföld — füstölt kecskehús, oláh elem a m. nyelvben, Nyr. 22 : 211. Örmény ételnek, örmény neve. A székely a nevet felvette, de az étellel nem él. L. még Bozsenicza.

***Bülőke** — Nagyvárad, Mtsz. I. 208. — fiatal juh, bárány. L. o.

Bűr — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. — a birka bőre.

Bürge — birka a következő helyeken : Szeged, Kiskunhalas, Hódmezővásárhely, Rimaszombat, Nyr. 10 : 87., Klárafalva Mtsz., Kecskemét, Szentes-Klézse (Csángó). A kecskeméti Bitangjegyzőkönyvben birge- és birkebárány, Mezőtúr. T. M. I. Vö. Birge.

Coitus — juh párosodása. Synonymák : bereg, beregtetés, berg, berget, berreg, berreghetnék, bisletni, börrög, forog, koslat, űz, üzekedik, üzik.

Csáfa — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 325. — a berbécs felső hátgerinczrésze.

Csanga — Szentes, Nyr. 6 : 179. — czanga. L. o.

Csërcsëlye, csërcse — Szföld, Nyr. 22 : 249. — 1. fülbevaló, 2. apróbarmok, juh, kecske, sertés, álla v. torka alatt lelógó kinövés v. bőrfityegő. Oláh elem a m. nyelvben.

Csötör — Oklsz. — egyik jelentése: a megölt állat 1/4 része. 1665: Az bárányhúsnak *czetertit* ad den. 15 limitaltuk. Debreczen, NyK. XXVI: 337.

Csüd — Udvarhelyszék, Nyr. 4: 378. — Mikor a mészáros rossz juhot nyúz meg, s a húsát felakasztja a székbe, az ott járók látva azt, így szólnak: ugyan rossz *csüdöt* akasztott ki a mészáros.

Czáger — Komárom m., Nyr. 24: 101. — mutatóval (fekete tollal) ellátott meddő anyajuh. Német *Zeiger*-ből. Vö. Zajger.

Czajger — Komárom m., Nyr. 24: 101. — Záger.

***Czanga** — Békés — fiavesztett, fejős juh. Ivádon kivénült, kiselejtezett juh is. Feslett életű nőre is alkalmazzák; — Füzesgyarmat, Ványa, Nyr. 12: 475.; Jászkúnság, Nyr. 7:525.; Kiskunság, Nyr. 14: 383.; Nagykunkarczag, Nyr. 13: 432. — bárányától megfosztott fejős juh. Páhi-puszta Pest m., Nyr. 18:231., fejős juh; — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 139. — 1. a melyik birkának ellés után eldöglik a fia; 2. a sánta, beteg, silányabb anyabirka (tévedés); 3. olyan anyajuh, a melyiknek elhullott a báránya v. megölték bárányát és fejik; 4. *minden fejős birka* (tévedés). *Hódmezővásárhely.

Czanga-csapat — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 91.

***Czapol** — Békés — a birka, mikor halad, de nem legel.

Czemor — Sz. F. B. — armus. ? Vö. Bárány czímer.

***Czigála** — Ivád — a raczkás juh, l. azt.

Czik (juh) — Németben *Zicke* = junge Ziege. Cihać szótárában úgy szerepel, mint olyan román szó, mely magyarból való: *cik juh* = espèce de brebis d'Asie; *cik-gyapjó*: laine de ces brebis, Nyr. 24: 103.

Czímer-bárány — Oklsz. — 1544: „*Attam eg czemer baranert*" hátulsó negyed, derék rész, czímeres rész. Páriz Pápai szerint „tzimer bárányhús = armus agninus; ein viertel Lampel-Fleisch".

‡Czire — Háromszék m., MTsz. I. 240. — első bárányzású juh (Előhasi H. O.). Vö. Juh.

Czupák — Kecskemét, Nyr. 10: 380. — 1. a birka 2 hátsó lábán a térdkalács, melyen hús nincs, de némelyek nagyon szeretik a vastag ínt, mely e czupákot alkotja (*horgas ín); 2. nyomtaték, a mészáros-é. A német „Zuwag" = ráadás.

Darab birka — Debreczen, Nyr. 36: 144. — ez (a föld, birtok) jó gazdáé, mert nagy darab birkája (falkája) van.

‡Darab-joh — Felsőlok, Csík m., Csángó — kis csapat, de még 20—30 darab juh is.

***Delelés** — Kunszentmiklós — a juhok 10—11 órától d. e., d. u. 3—4-ig delelnek, azaz összeállva, lehorgasztják a fejet és nem legel-

nek. *H.-Hadház a juhoknál 9—1-ig tart.

***Dézma-juh** — az 1659. évi 54-dik t.-cz. értelmében l. G. T. Sz., IV. 2., 1897. p. 93. II. R. F., 1704.

***Diszke** — Csík m. — nőstény bárány, még szűz. ‡Gyergyószentmiklós, K. L. — előhasú ♀ juh. L. Előhasi; — Hatod, Háromszék — „Ha ecczer a hóharmat (a dér) a mezőt megüti, a juh többet már nem bárány, hanem *diszke* v. *diszke juhacska.*“ Vö. Bárány, Diszkeberbécs, Diszkejoh, Diszkejuh, Diszkejuhacska, (Diszketehén), Diszkó, Döszke, Düszke, Diszkó-juh, Üvecs.

‡**Diszkeberbécs** — Felsőlok, Csík m., csángó — még nem bergő fiatal kos is. Itt már a fiatal nőstény juh a herélt kossal van összezavarva; Vacsárcsi, Csík m. — kosocska a második évben.

‡**Diszkejoho** — Felsőlok, Csík m., csángó — fiatal, még nem ellett juh, l. o.

‡**Diszkejuh** — Vacsárcsi, Csík m. — a ♀ juh a 2-ik esztendőben. Vö. Juh.

Diszkejuhacska — Hatod, Háromszék m. — vö. Bárány.

‡**Diszkó** — Székelyf., Mtsz. I. 404. — *diszke.* L. o. „Diszkó juh“.

‡**Diszkó juh** — Székely szó — ifjú juh. (Helyesen: diszke. H. O.)

‡**Döndörc** — Kemenesalja, Tsz. 98. — magyar, juh. Vö. Juhfajták.

‡**Döszke** — Háromszék m., Mtsz. I. 404. — diszke: még nem ellett v. előhasú fiatal juh, kecske, tehén v. bival. L. Diszke.

***Dranka** — Hortobágy — bárányrekesz, az esztrenga része. A tót *stranka.*

Duduska — Hajduhadház — pondró (?) juhbetegség, talán Oestrus ovis lárvája.

Dufál — Kemenesalja, Nyr. 15 : 141. — a borgyu dufállo az annya tőgyit: mohón szopva, döfögeti, dufálja.

Düszke — Vö. Döszke, Diszke.

Elapad — Bőny, Győr m., Nyr. 17 : 413.; Fehér m., Veszprém m., Mtsz. I. 48. — a tej, juhnál.

‡**Elcsipelléresz** — Hely nélkül, Kresznerics F. Szótár I. 83., Mtsz. I. 306. — ellegelészget (szálanként csipegetve a füvet). „A marha itt (ezen a kopár mezőn) el nem élhet, de a birka elcsipelléresz.“

***Életidő** — Edvi Illés Pál — a juhok életideje a fogak alapján; az alsó állkapczában van 8 tejfog, a két középsőt $1^1/_2$, a mellette való kettőt harmadfüves, az ezek mellett levőket negyedfüves korukban hullatják el. Hatéves korban kifogzottak s egyenlők a fogak. A hetedik évben vásni és töredezni kezd a foguk s erről is lehet a korra következtetni. A fogzással összefügg a „mustra“ = a hétéves juhokat kisorolják a tenyésztésből.

***Ellik** — Edvi Illés Pál — a juh fiasítása. Bőny, Győr m., Nyr. 14 : 527. — a tehén.

*Ellint — Csík m., Mtsz. I. 481. — hirtelen ellik, egyet ellik.

Elmeddül — Vitos — a juh, ha tejét elveszti.

Előhasi — juh, mely először van teherben.

***Elválasztás** — Vacsárcsi, Csík m. — bárányok elválasztása Szt. Jakab napkor történik s attól kezdve a meddőkhöz csapva legeltetnek.

Elzáholta — a farkas a juhnyájat. Kriza, Nyr. 16 : 11.; Fejérnyikó, Udvarhely m., Nyr. 18 : 526; zahol, szëjjêzahol. L. Záhol.

Emésztőgyomor — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. — a birka kérődző gyomrának 3-ik rekesze, az omasus.

***Erdélyi juh** — 1648: I. Rákóczi György gazdasági rendelete Fábián István gyalúi provizorhoz említi a fajt.

***Ereszkedett tőgy** — J., Balatonmell. — juhnál, elapadt tölgy, mely bárányt nem táplálhat.

***Esik, elesik** — Szilágy m., Székelyf. — hull, döglik (disznó, juh, innen „esett állat" és „esett jószág" H. O.).

Esztena — székely — juhász kunyhó, hol a sajt stb. készül, külön áll az isztrongától, hol a juhot fejik. Oláhul: stina.

***Esztenafejés** — Korond, Udvarhely m. — juhállomány fejése *az esztenában = sztronga, isztronga = kerítés.

Esztena társaság — Vitos — az egy esztenához beadott juhok gazdáinak összessége.

Esztenázni — Erdélyszerte — nyáron át a juhokkal legelőről legelőre vándorolva, az esztenát felállítani.

Esztrenga — Sztronga, Sztrunga, Isztronga —, az a kerítés, a melybe a juhok fejésre záratnak. Ritkábban — ha vesszőfonás — *kosár* is, tótból: kosjariszko.

***Esztrenga bárány** — Oklsz. — 1570: „Colliguntur agni *ztrongobaran* dicti". Vö. Bárány. 1594: Szent Georgi napban az kinek barannia vagion, ha tiz vagion is eggiet fognak ezt ők „sztrengha barannak hyak". Vö. Esztrenga és Sztronga, Isztronga stb., tehát a sztronga után kivetett bárányadó.

***Esztrengál** — Rimócz, Nógrád m., Nyr. 6 : 273.; Páld, Hont m., Nyr. 14 : 575.; Nagykunság, Nyr. 16 : 237. — juhokat egyenként fejésre hajtani. Vö. Isztringál, Isztrongál, Esztrenga.

Esztrengát hajtani — Beret, Abauj m., Nyr. 3 : 523.; Pusztafalu, Mtsz. — a juhokat az esztrenga fiókból egyenként kihajtani és közbe megfejni.

***Falka** — Kecskemét — juhokról, az egy gazdáé; több gazda falkájából alakul a juhnyáj. 1773. Részeit l. Nyáj alatt. Vö. Fóka.

Falkajuhász — Alföld — a ki egy gazda juhait (falkáját) őrzi.

Falkanevek — Mezőtúr, MNy. VI : 279. — Bárányfalka, Toklyófalka, Ürüfalka, Kosfalka, Heverőfalka, Közösfalka. *Legeltetés helye szerint*: Hicczëgi falka, Csërháti falka. *Tulajdonos neve szerint*: Szöllősi-falka, Arany-falka, Búgerfalka.

‡**Farka** — válogatja — Hatod, Háromszék m. — a bárányt: „sokan eladják, kit a hogy lehet, farka válogatja. Vö. Kövérfarkú bárány.

***Fejes juh** — 1648, I. Rákóczi György gazdasági rendelete Fábián István gyalúi provizorhoz, rakonczátlan, konok.

***Fejes ürü** — túl a Dunán — akaratos, konok.

***Fejő** — Szeged-Csöngöle — l. Fiók. — ‡**Fejő** — Székelyf., Mtsz. — tejelő juhok serege. ‡Hatod, Háromszék m., a tejelő juh. Vö. Meddi, Kosár juh.

***Fejős juh** — általánosan — mely fejésre használtatik.

‡**Fekete bárány** — *Agna pulla. PPBod. (1801).

***Fekete juh** — 1648, I. Rákóczi György gazdasági rendelete Fábián István gyalúi provizorhoz.

Féléke — Fejérnyikó, Udvarhely m., Nyr. 18 : 479. — egy fajból való, egy családhoz tartozó, mint pl. egyik juh féléke a másiknak, tejtestvére, tehát egy anyától valók.

Fiók — általánosan — az a nyílás, a mely előtt a fejő juhász ül, hogy az esztrengából egyenként kilépő juhokat megfejhesse.

Fóka — Somogy m., Nyr. 9 : 283.; Bárándi-puszta, Malonyayfalka, pl. juh. Vö. Falka. *Fóka* — Tsz. — e. h. falka, Dunántúl. A' mészáros az Alföldről egy fóka marhát hajtott. Balatonmelléki szó. ‡Veszprém m., Mtsz. II. 538., nyáj, juhnyáj (?).

‡**Fordított** — Vacsárcsi, Csík m. — herélt berbécs. „Az berbécsnek nem veszik ki a tökit, hanem a tökzacskóból lassan *felfejtik, felszorítsák, felfordítsák* az ágyékába; alatta a zacskót megkötik s osztán odaforr s a berbécs nem tud többé *bergeni*; osztán már — ha jól tartsák — csak hízik.“ Vö. Herélés és Berbécs.

Forog — Hortobágy, T. M. MNy. VIII : 139. — a „bolond tokjó“ a Coenurus polycephalus cerebralis-tól, a mikor is elszédeleg a nyájtól. Szatmár m., Nyr. 19 : 382., párosodik. Vö. Koslat és Coitus.

‡**Fürtös juh** — S. I., Kr. I. 179. — *Ovis hungarica*. Vö. Juh.

Göncz — Udvarhelyszék, Nyr. 4 : 378. — Arról a juhról, a melyik télen a gyapját lehullatja, azt mondják: *rossz göncz*. „Mennyi rosz gönczöt telele ki Ferencz bá!“

‡**Gubás juh** — S. I., Kr. I. 197. — *Ovis hungarica.*

***Gudics** — Hajduhadház — juhbetegség: métely.

Gúnyajuhász — Kecskemét — az, a ki egész czókmókját szamárháton helyről helyre magával viszi. A legmozgékonyabb nomád. Vö. Nyájajuhász.

‡**Gusa** — Székelyf., Tsz. — az ember gégéjén nevekedett nagy csomó struma; a mételyes juhoknak is szokott mérges gusájok lenni, a melytől el is hullanak. Csík m., Nyr. 7 : 139. — daganat. Gusálnak: a juhok.

***Gyapjú** — Oklsz. — mint pataknevemár 1452-ben: *Gyapyw-pataka*. 1544: „Az nyerǫg ala totysnek walo gyapyat". Schl. szsz., uo., 1431: lana. Schl. sz. j., gapju. Bszsz., gepiu. — ‡**Gyapjú** — yapyu. — Ver. 110. *Vellus*. *Vellus* = lenyírott gyapjú, gyapjas bőr.

***Gyeles** — Jk., Balatonmell. — a kezes, szelíd juh, anyabirka.

‡**Gyepű** — Moldvai csángók, Nyr. 31:87. — a gyep értelmében, melyet a juhok legelnek.

Gyermekded — Oklsz. — 1545: Eǵ ǵermekded barant. A. m. fiatal.

Harangos őrű — Hortobágy. L. Vezérürü.

Három — négy-, öt-, nyolczszarvú birka. Edvi Illés Pál. L. Juhfajok.

***Hasi** — szerte — az idétlen állat, a melyet az anya hasából kimetszenek, elköltik s bőrét sokszorosan, leginkább zacskókra, porhalyasokra és kulacsokra — csikóbőrös — használnak.

***Hasi bárány** — Kecskemét, 1673. — a mely öléskor vagy elhulláskor az anyajuhból kivágatott. Dohányzacskóra, kucsmabélésre keresett portéka volt.

***Határ** — általánosan — a trágyáról, ha rakásra van gyűjtve: nagy határ juhporos v. tőzeg, trágya.

‡**Herélt berbécs** — Hatod, Háromszék m.

‡**Herélt kos** — Murm. 1533. — vervex. *Vö. Berbécs stb.

***Hevederpénz** — 1676. — Wesselényi föltételei a gömöri juhászok tizedének elengedéseért az első pontban: „tizedváltságért járó két sajtot és *hevederpénzül* 2 polturát . . . fizessenek fejenként". Talán az ott dívó széles bőröv: az „opaszok".

Hullaj — l. Tsz. Fütyelótya alatt. Nyr. 13:44. — a nyájnak hullája, mustráltja, dögrovásra menendő.

Hurít, hurigat — Palóczság, Nyr. 22:75. — a nyájat kiabálva űzi, hajtja; kiabál.

Hüttyent — Alföld, Nyr. 13 : 526. — hüttyhangot ad pl. juhász, midőn a birkákat össze akarja terelni. Ebben rendesen segítségére van egy kis kutya, mely a hüttyentést már érti és a falkát körülfutja. Ezt a kutyát azután *hütyü-kutyanak* mondják (rendes neve Puli. H. O.).

***Ideiség** — Gömör — az idei szaporulat, a juhászságnál. Vö. Tavalyiság. Növedék.

Ihasz — régibb forma. L. Juhász. Ez is családnév.

Ihkút — a juhok itatókútja — a régiségben.

‡Irha — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. — a birka bőrének irharétege (corium). Tsz. 177.

Irrengetni — Nagyszalonta, Nyr. 25 : 92. — A juhász *irrengeti* a nyájat, a. m. bundáját, két szélét felemelve rázogatja s ezzel a juhokat ijesztgeti, hogy a tilosba ne menjenek.

Ispitályos — Kunság, Nyr. 10 : 329. — beteg juh.

Isztringál — Bácska — vö. Isztrongál. L. Esztrenga stb.

Isztronga — M. ó., Kecskemét — l. Sztronga, Esztrenga stb. Juhok befogadására szolgáló rendesen rozoga alkotmány.

Isztrongál — Bács m., Nyr. 9 : 378.; Kecskemét 19 : 46.; Kiskunhalas 18 : 192. — tulajdonképpen tejgazdaságot folytat, a mikor a juhokat isztrongába fogja, feji stb.

Isztrongázott juhok — Kecskemét — a melyeket isztrongába zárva fejnek.

Isztrunga — l. Esztrenga.

***Jegy** — Kecskemét, 1773, jegyzőkönyv — a juhász jegy nélkül való juhot a falkában nem tarthatott. Ha az állat elhullott, nemcsak a jegygyel, hanem az egész bőrrel kellett beszámolni. L. Füljegy is.

***Jegyes birkák** — XVIII. sz., 1750, Pozsonymegyei statutum — ilyeneket a pásztor nem tarthat, mert a jegyet ráhamisítva a rossz birkára, evvel számol a gazdának jó helyett; a jegyes birkák tiltatnak, elkoboztatnak, az egyház javára fordíttatnak.

Jerke — Kunság, Nyr. 10 : 329.; Nádudvar, Hajdu m., Nyr. 8 : 234.; *Ivád — az anyajuh, nősténybárány (Nádudvaron: míg az egy évet be nem töltötte). — **‡Jerke** — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J., ‡Gyergyószentmiklós, K. L. — még nem fiadzott nőstény. L. Diszke.

Jérke — Zilah, Nyr. 28 : 235. — az egy évesnél fiatalabb ♀ bárány.

***Jerkeapácza** — Nagyszalonta — ellés előtt metszett nőstény bárány.

***Jerkebárány** — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. — nőstény bárány. Ivád, vö. Bárány. Sz. F. B., Agna.

***Jerketoklyó** — Békés m. — ifjú szűzjuh. = Diszke.

‡Joho — Felsőlok, Csík m. — csángó, juh.

Ju — Murm. 1533, 476. — Juh: Ovis. *Juh*, PPl., Ovis, Sz. F. B., Ouis. *Jh*, Schl. sz. j., ovis. Kállay gyűjt. Tsz., juh. *Íh*, PPl., 1708, ovis. *Yeh*, Bszsz., ovis.

Juh — általánosan — Ovis aries L., a hosszúszőrű, kevésbbé gyapjas juh. A régiségben sokszorosan *ih*, innen a juhász *ihász* s

ez nemes család neve is. Vö. Anyajuh, Aprómarha, Barika, Berke, Birke, Biszke, Bürge, Bürge juh, Czágër, Czajger, Czik juh, Czire, Czanga, Czanga juh, Csanga, Diszke, Diszke-joho, Diszke-juh, Diszke-juhacska, Diszkó, Döszke, Düszke, Fejő, - Fejősjuh, Fürtösjuh, Göncz, Gubásjuh, Gyeles, Diszkójuh, Ih, Ispitályos, Ihocska, Jerke, Jarka, Joho, Johok, Juhocska, Káptyil, Kellán, Kerlány, Killán, Kostoklyó, Mátor, Mihóra, Miora, .Mióra, Mijora, Mijóra, Millóra, Möndöle, Möndölecske, Nyivor, Oaie buccie, Öreg juh, Pleketor, Suta juh, Száradott juh, Szarvasjuh, Sztrongajuh, Üvecs, Yeh. ‡Sellye, Marostorda m., suta vagy szarvatlan. — **Juh** — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. — a hosszúszőrű, hegyes és sodrószarvú, *magyar* juh, megkülönböztetve a *birká*tól, a mely német juh és *puzzsa bárány*tól (oláh-juh). — **Juh** — Oklsz. — Ovis, *ih.* 1266 : In duabus terris que dicuntur feeyr *yhu.* 1308 : *Ih*kut. 1308 körül: Nicolaum dictum *Juh.* 1384: Vnum in loco *Ihkuth* nuncupato. 1584: Mynden *Jwtwl* fizet keth bécheth. 1597: Mykor *ihot* haytnak. 1367: Eöregh *juh.* — ‡Vacsárcsi, Csík m.; ‡Márkod, Marostorda m.; ‡Rava, Udvarhely m., J. M.; ‡Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. — két éven felüli nőstény juh. Szabó Ernő, Nyr. 23 : 252., szelídséget, türelmet, ártatlanságot, engedelmességet, ostobaságot (inkább naivságot) jelent. — **Juh** — H.-Hadház — sorrend: Bárány, Jerkebárány ♀, Kosbárány ♂, Ürü, metszett, Apácza (meddő), Czanga, fiavesztett, Kos, Anyajuh, Vezérürü. — ***Juh** — Hódmezővásárhely — kor szerint: Juh, Kos, Bárány, 1 évesig, Tokjuh, Bürge, Birka, Meddű, Czanga, fiavesztett. — ***Juh** — Kunszentmiklós — kor szerint: Bárány, Jerkebárány, Kosbárány, Toklyó, Apácza, Czanga, Ürü, Kos, Anyajuh. — ***Juh** — Csokonya — kor szerint: Magkos, a fedező, Bárány ♀, Kosbárány ♂, Toklyó, Anyabirka, Kos, Ürü, metszett. — ***Juh** — Kiskunfélegyháza — kor szerint: Kisbárány, Kos, *nőstény,* Apácza, Öreg anyajuh, Ürü, metszett.

Juhádzik — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 519. — megbékül, megenyhül. Hódmezővásárhely, Nyr. 33 : 176., megfélemlik.

Juhakol — fedett alkotmány juhok tartására. L. Juhhodály.

Juhász — Opilio — a ki a juhokat őrzi és tereli. Sokszorosan családnév is.

Juhászat — Tolna m., Ozora — számadó juhász, számadó bojtár. Ez lehet: bárányos bojtár, meddűs bojtár, ürüs bojtár. Egy éves bárány: meddű v. toklyó. Száraz meddű: öreg anyajuh, mely ebben az esztendőben nem ellett. A kétéves bárány átmegy az öreg számba s lesz v. ürü, v. anya, v. kos. A juh pottyanik: hull ha beteg. A juhokat megstemplizik, hogy tuggyák kijéje. Nyr. 4 : 567. — ‡**Juhászat** — a nyárádmenti székelységnél (Marostorda m., Nyárádmenti járás).

E vidék közgazdái az összeadott juhok gondozásával nem egy vagyon nélküli embert — tulajdonképpeni pásztort — bíznak meg, hanem egy-egy önálló birtokos közgazdát, kinek rendesen magának is vannak juhai. Ez a *majoros* alku szerinti feltételek mellett elvállalván az összeadott juhok gondozását, a pásztorolás kezdetével kiköltözik a mezei juhásztanyára, családjával együtt; magával viszi a nyaralásra legszükségesebb bútort — ágyat és ágynemüt.

Juhászdél — a juhok első delelése, d. e. 9—10 óra között. Kresznerics, ki elsőnek jegyezte fel, így definiálja: „Tempus circa horam nonam matutinam". Ebben az időben összetömörül a juhnyáj, lehorgasztja fejét, hogy a „nyáj árnyékában legyen" és megszünik legelni. Lehr Albert a MNy-ben, 1911, X. füz. alaposan megmagyarázza.

Juhászebéd — szántóebéd, kenyérebéd, Zala m. — az a kenyérből álló ebéd, a mit a juhászok és azok a szántók költenek el, kik messze kint a tagon töltik a delet, mert onnét délre haza nem jöhetnek. Reggel ették meg otthon a délre szánt főtt ételt; odakint a tagon pedig csak a tarisznyában vitt kenyeret fogyasztották el ebéd helyett: a kenyérebédet. Nyr. 30 : 598.

Juhászkunyhó — általánosan — az, a melyben a tűzhely, a forraló és sajtkészítő felszerelés van. A számadó juhász — bács— hálóhelye.

Juhászodik — Kúnos Ignácz — nem a juh szelídségéről van véve, hanem a régi nyelv szerint „belső részt jelentett" a „jonk, joh, gyuh" alapján. Nyr. 12 : 106.

Juhásztat — Makó — megbékít, lecsillapít. *Juhászkodik,* uo., indulatos kitörései után magához tér. Nyr. 9 : 377.

Juhbőr — Oklsz. — 1587 : Juh bőr. 1635 : A juh bőröket az elmult évben adtuk egyet-egyet 48 den. M. Gazd. tört. Sz. VIII : 473.

Juhfajták — berke (bölicze), bürgejuh, döndöre, arábiai juh, berbécs (Edvi Illés Pál), három— négy—öt—nyolcz-szarvú birka, (Edvi Illés Pál) magyarjuh, morva birka, czigája, raczkás, ránczosbárány, selyembirka, sokszarvúbirka, spanyol juh, tekertszarvú juh.

***Juhfalka** — Karczag — egy gazda tulajdona. L. Juhnyáj.

***Juhfalkák** — Kiskunfélegyháza — van: Anyafalka, Ürüfalka, Bárányfalka, Kosfalka.

Juhfej — Szeged vid. — Bódi birka, a czigányok gúnyneve.

***Juhhányás** — Márkod, Marostorda m. — A pásztorolás *hóleséskor* végződik a juhhányással, a mikor kinek-kinek kiadják a juhait. Ettől kezdve a köv. Szt. György napig a gazdák kezelik juhaikat.

Juhhodály — fedett alkotmány juhok tartására. Itt csak a bojtárok pihenőhelye és a kutyák vaczka van.

Juhhús — Sz. F. B. — Caro Ovina.

Juhkosár — Oviarium septum; kerített, fedetlen, fejő alkotmány. Sokszorosan vesszőfonás, innen kosár. L. Sztronga, Isztronga, Esztrenga, Sztrunga stb.

‡**Juhlegeltetés** — Hatod, Háromszék m. — Kezdődik Szent György nap után s tart Szent Mihály napig. A juhok a legeltetés kezdetétől egészen *rekedésig*. — hóleesés — a pásztorok keze alatt vannak; akkor a gazdáknak visszaadják őket.

***Juhnyáj** — Karczag — az, a mely több birtokos juhából alakulva, egy pásztor elé van adva. Vö. Juhfalka. *Kecskemét 1773: több gazda falkájából alakul; a falka egy gazdáé.

‡**Juhocska** — PPl. — *Ovicula*; *Ihocska* is.

Juhok — a kozmássi jószágban Rücsön a Mezőségen, Béldi Kelemen inventariumából 1627. Öregfejős juh 217 darab. Meddő díszkékkel együtt 86. Kos 22. Czáp 2. Kosbárány 100; nyőstény bárány 86., Nyr. 14:83.

Juhoknak számok — Rücsön, Nyr. 14:82. — a Mezőségen. Béldi Kelemen inventariumából 1627. Fejős öreg juh 91. Hete kecske. Ez idei nőstény bárány vagyon 40. Kos bárány ez idei 31. Ez inventálás előtt tíz bárányt Fehérvárra vittek. Öreg vert berbécs pénzen vött 14. Dizke vert berbécs 12. Öreg kos 3. Dizke kos 2. Öreg czáp pénzen vött. 3. Diszke czáp pénzen vött 9. Diszke kecske 8. Diszke juh 22. Meddő öreg juh 2. Deák Farkas közl.

***Juhporos** — Nádudvar — l. árvaganéj, a juhok hulladéka; kitünő tüzelőt ad.

***Juhszéle** — Karczag — a nyáj széle. *Juhszél* — Kiskunhalas, Nyr. 15:519. — város vége.

Juh-test — Barkóság, Nyr. 32: 522. — a juh czombja.

Júszemű — Zilah, Nyr. 28:185. — dülledt, nagyszemű, bámész.

***Kábaság** — Hajdúhadház — juhbetegség; a fejben vízforma hólyag van. Vö. Kergeség; a Coenurus-tól ered.

Kanca birka — Jánoshida, Nyr. 10:142. — egyedül álló.

Káptyil — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 23:102. — mételyes juh. Oláh elem a m. nyelvben.

‡**Kellán** — Rava, Udvarhely m., J. M. — 1 éves juh. Vö. Kirlán, Kerlán.

Keresztbárány — Jászság, Nyr. 29:90. — Vö. Keresztmalacz, Keresztborjú.

Kergebirka — Nagykunság, Nyr. 16:332. — beteg birka. A Coenurustól ered.

Kergekóros — megkergült: bogaras, rigolyás, szeszélyes, fel-

jön a hava. A juhok veszedelmes betegsége, melyet a galandféregnek a juhok agyában fejlődő egyik ivadéka, az ú. n. hólyagféreg okoz, midőn a juhok bódultan keringenek, támolyognak. A német is innen vette: einen Wurm im Kopfe haben, die Drehkrankheit haben. Tolnai V. Nyr. 25:499.

***Kergeség** — általánosan — a juhok fejében élő Coenurus-tól ered. *Puszta-Szanda, juhnyavalya. Vö. Kábaság.

Kergetegės — Csík m., Nyr. 7:237. — kergekórós (juh); jelenti ezt is: megkergesedett. *Kergetegës juh,* Gyergyó, Csík m., Nyr. 34 : 83. *Kergeteges bárány,* székely szó, MNy. I:60. *A Coenurus-tól ered.

***Keringős** — Ivád — a birka, „a fejibe hólyag ekzektál, a melybe víz van", mondta a matyó juhász, a Coenurus-tól ered.

‡**Kerlán** — Hétfalu, Brassó m., Kerlány, Székelyföld — kirlán. Mtsz. I. 114.

Kerlány — Székelyf., Nyr. 23 : 104. — esztendős bárány, fiatal kiherélt berbecs. Oláh elem a magyar nyelvben. Vö. Kirlán.

Kerti bárány — Oklsz. 1621: „Agnos wlgo *kerty barány*", nyílván a ház körül tartva; ma is szokásos.

Kettős bárány — Mezőtúr, MNy. VI : 279. — ikerbárány.

Keveres-fóka — M.-Zalaapáti kevert falka.

Kezes — Debreczen vid., Nyr. 23 : 286. — szelíd, pl. kezes juh.

Kikküves acskó — Kecskemét — a melyben a pásztor a gáliczot tartja.

‡**Killán** — Rava, Udvarhely m., J. M. — egyéves juh. Vö. Kirlán.

***Kimustrálás** — általánosan — a juhoknál a hétéves, némely helyen több éves juhoknak az anyanyájból való kisorolása.

***Kinyűvesedik a juh** — Kiskunfélegyháza — a nyűvet szedik, de bagólével is öldösik.

Kirlán — Marosszék; Nagyida, Kolozs m., Hétfalu, Brassó m., Nyr. 23 : 104.; ‡Sellye, Marostorda m.; ‡Márkod, Marostorda m. — egyéves nőstény juh, fiatal, kiherélt berbécs. Vö. Kellán, Killán, Kerlány, Mióra.

Kis barany — Sz. F. B. — Agnellus, nouellus.

Kocza — Kiskunfélegyháza, Nyr. 26 : 95. — anyátlan kocza bárány (kocza csikó, kocza gyerek).

Kodékhasú — Bögöte, Vas m., Nyr. 16 : 92. — nagyhasú birka.

***Kolompos** — általánosan — a nyájban, a csordában, gulyában, foltban az a kiválóbb állat, a mely a kolompot a nyakán viseli. A sereg valóban ehhez alkalmazkodik. Vö. Vezérkos, Vezérürü. „A tarnóczai bojtár" czímű, egykor országosan énekelt népdal utánzatban ez áll:

Ürü birkáim *kolompot* viselnek,
Hogy tudhassam hol és merre
[legelnek,
Sétálgatok utánok mint egy
[császár,
Teheti ezt egy bojtár.

Koppad — Miskolczi p. 214. — a' Farkas bőrők kőzé elegyített Júh bőrőket egészben szőrőktől meg-koppadni mondják.

***Koprifej** — túl a Dunán — kopaszfejű birka, behozott faj.

***Kos** — Kolozsvári glosszák, 1377 — B_3: aries, Dd_3: vervex (hibás); Murm. 1533, aries; *általánosan, az Ovis aries hímje. (Aries, Widder); Schl. sz. j.: cos = aries.

Kos — Oklsz. 1210: De ancillis Scina, Chaga, Sombotka, *Cos*, azóta személynév.

Kosár — Csíkszentmárton — juhoknál fejéskor használják. Vesszőből szövött esztrenga, l. azt. Nyr. 34 : 108.

Kosbárány — *Békés, Ivád; ⁑Vacsárcsi, Csík m.; Firtos-Váralja, Udvarhely m.; Székelyföld, Tsz. — hím v. bak bárány egyéves korig. Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139., hím bárány. Vö. Jerkebárány v. Jerketokjó.

Kosbőr — Oklsz. 1637: Kos beör. Csap beör (kecskebak).

***Kosda** — Oklsz. — 1434: egy vagy több éves kosbárány. A Székelyföldön él a szó. ⁑Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J., Márkod és Sellye, Marostorda m., egyéves kosbárány. Vö. Kozsda.

Koslatni — Sima, Somogy m., Nyr. 19 : 382. — párosodni (leginkább a kutyáról).

***Kosnyáj** — Debreczen — csupa kosból alkotott nyáj. Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 91., ua.

***Kostoklyó** — Békés m., — hím juh.

Košut — ószlovén: *košuta*: hirschkuh; újszlov., bolg., szerb, orosz: *košuta*: hirschkuh; cseh: *košut*: bock. (Miklosich). *Košut*: verschnittener bock, geiszbock; *ürü, herélt kos, berbécs.* (Bernolák). Nyr. 23 : 277.

Kozsda — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 327. — egyéves hím bárány. Vö. Kosda.

⁑**Kövérfarkú bárány** — Hatod, Háromszék m. Bárányvásárláskor a vevők, a bárány farka tövét tapogatják s a melyiket ott kövértapintatúnak találnak, azt jobban megfizetik, mint a többit. Vö. Farkaválogatja.

***Kurtafalka** — Kecskemét — az, a mely nem csatoltatott semmiféle nyájhoz, 1821. L. Kurtagulya.

Kutyafül — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. — a birka szívbillentyűi. (Valvula bi- et tricuspidalis.)

Laposfarkú juh — 1648: I. Rákóczy György gazd. rendeletében Fábián István gyalúi provizorhoz — a juhokról írván, azt sorolja fel a juhok között: „*lapos farkűt* 31, erdélyit, feketét 255, fejéret 275“ stb. Nyilván az *Ovis*

aries platyura. Leunis Synopsisa szerint I. 249. § 161., e juh farka középhosszúságú, jelentékeny zsírlerakodásoktól vastagított; Perzsiában, Kisázsiában, Északafrikában és Délafrikában. Vö. Előtanulmányok, p. 190.

Lészkázni — Hatvan vidéke — a juhokat egy kerített helyre oly czélból behajtani, hogy a sovány (szíkes) földet megtrágyázzák. A lészától származik, mely juhrekesztő vesszőfalból való. Nyr. 25 : 575. *A juhlészát helyről helyre viszik, hogy a föld végigtrágyázva legyen.

***Macza-birka**—rövidfülű birka. Kreszn. II. 31.

‡Magberbécs — Hatod, Háromszék m. — tenyésztésre szánt kos.

***Magyar birka** — Edvi Illés Pál — szarvatlan juhfaj. A birka itt helytelen, mert a magyar juh hosszú-, a birka rövidszőrű.

Magyar juh — Mezőtúr, T. M. I., MNy. VI : 278. — a hosszúszőrű, megkülönböztetésül a rövidszőrű *nímět birkától. Sever*: Tent 37 szerint : Ovis strepsiceros (Moln. Compl. 68). S. I., Kreszn. I. 281: Ovis hungarica.

Major — Székelyf. — a bács.

Majorság-juh — Oklsz. — 1637: Uadnak harom oszkortarsagh allya seregh Juhok. Elseö oszkotarsagh alatt Vagyon feyeös Juh 226. Meddeö eoregh Juh 24... Masodik szkotharsagh allya maiorsagh Juh. Eoregh baranyos Juh 78. L. „Századok“ 1904 : 1005, a mely szerint a majorságon (ez Szily K. szerint néha = allodium) termett abajduczot, rozsot, zabot, azon tenyésztett juhot, nevezték majorsága, erdő, rozs, zab, juh szőllőnek. *Bizonyos azonban az, hogy az erdélyi részekben a *majoros* ma is sokszorosan synonym a *bács*-csal és számadó juhászszal.

‡Mátor — Gyergyószentmiklós, K. L. — öreg kos.

Mëddelék — Barkóság, Nyr. 32 : 523. — meddő anyajuh. Vö. Meddő.

‡Meddi — Hatod, Háromszék m. — meddő (juh), l. o.

‡Meddi juh — Hatod, Háromszék m. — meddő juh.

Meddő — általánosan — magtalan, nem szaporító. Vö. Meddi, Meddű, Meddelék.

Meddű — *Hódmezővásárhely, Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 327. — 2 éven át nem fiadzó juh. ‡Márkod, Maros-Torda m., magtalan juh. Tsz., tehén, *juh*, mely meg nem borjazott v. bárányozott.

Megbillogozni — a lábasjószágot egyik czombján, szarván (lovat, szarvasmarhát), vagy homlokán (*juhot*) bélyegzővel jegyet sütni. Nyr. 25 : 497.

Megcsaptat — Dunántúl, Mtsz. — birkát úsztatáskor a szappangyökérrel való megmosás után magasról ömlő hideg vízzel megöblít.

Megczünűl — Jászság, Nyr. 29 : 91. — megjuhászodik.

***Megfakadni** — Békés — „a himlő a birkánál megfakad“. L. Ótómag.

Megfelezett — M. ó., Kecskemét — a juhász Dömötörkor = elszámolt.

***Meghálni** — Nagyszalonta — aratás után a gazda kívánja, hogy a birka a földjét *meghálja* = trágyázza.

‡**Megmejjed** — Székelyf., Mtsz. I. 1425. — gyapját elhullatja a juh.

Megmetsz — Oklsz. — 1669: Egy pár megmetszeni való bárány java 1 frt 50, denar, M. Gazd. tört. Sz. I. 89. Itt annyi mint megölni.

Megmotoz — Felsősomogy, Nyr. 10:190. — megkergül pl. motozott birka = kerge bika v. juh. Duna melléke, Mtsz. Ok a Coenurus. Kemenesalja, Nyr. 33:57., kergül a birka a Coenurus-tól.

Mëgmotoz a birka — Zala m., Nyr. 18:287. — ha mohón eszik a torkán akad a sok zöld fű, megmohosodik.

Megmotozik — Vas m., Balaton, Veszprém, Győr, Zala m., Mtsz. — megzabál és megdöglik „Húsz darab birkám megmotozott“.

Megrezzen — általánosan — a gulya, ménes, nyáj, konda: a megriadásnak első mozzanata. Vö. összerezzen.

Megyi — sok helyen — a juh vulvája.

Megzülni — sok helyen — a bárány megzült, mikor anyját elvesztette.

Mételу — Palóczság, Nyr. 22:77. — mételу. L. Métöly. A Distomum-tól ered. Vö. Métöly.

Mételyes — Oklsz. — Scabiosus. 1470: Vnum pratum in metheles tho. 1500: Petro Methelews. Vö. Métöly.

Metés — Gyergyó, Nyr. 34:261. — mételyes; juhbetegség. Vö. Métöly.

***Métöly** — Bugaczmonostor — „a bőrön daganat“, tehát Oestrus-tól való; máshol mételу v. métöly májbaj, melyet a Distomum hepaticum okoz. A jelentés sokszor egy helyen is ingadozó. *Csokonya — az émely. „A métölyben van a kukacz, de ez eleven féreg; *Kálmáncsa — itt émelynek a neve; „ha a borjút kiveszi, mögjavul“. Vö. Metés.

Mihóra — Székelyföld, Vadr., Mtsz. — előhasú juh, másodfűre menő juh. Vö. Mióra.

Mijora — Kreszn., Agna = Jerke; ‡Rava, Udvarhely m., J. M.; Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — nőstény juh 1—2 éves korában. Vö. Mióra. — **Mijóra** — Székelyföld, Vadr., Maros-Torda m., Mtsz. — előhasú juh, másodfűre menő juh; Udvarhely m., Torda m., Nyr. 8:473. — a még nem fiadzott (bárányzott) juh. Rumuny: mnióra, mnea = bárány. Vö. Mióra.

Milora — Miskolczi 222. — „a még esztendőre ellendő kecske“. Vö. Mióra.

Millora — Székelyföld, Mtsz. — előhasú juh, másodfűre menő juh. Vö. Mióra. — **Millóra** — Székelyf., Mtsz., u. a. Udvarhely m., Torda m., Nyr. 8 : 473. — a még nem fiadzott juh (L. Mijóra) Táncz szó:

„Három bárány hat millóra
Még sem adnak túrót rólla."

Vö. Mióra.

***Miora** — Selye és Márkod, Maros-Torda m. — egy éves nőstény juh. Vö. Kirlán és Mióra* és a magyar Diszke stb. — **Mióra** — Nyr. 23 : 438. — előhasú juh, egyéves bárány. Oláh elem a magyar nyelvben: *mi°ărg* = brebis des deu (sic!) aux; das 2-jährige Schaf. Vö. Kirlán, Mihóra, Miora, Mijora, Mijóra, Milora, Millora, Millóra. — **Mióra** — Aranyosszék, Nyr. 31. — juh. Vö. Notin, *Annotin. — **Mióra** — Udvarhely m., Vadr., Mtsz. — előhasú juh, másodfűre menő juh.

***Morva juh** — 1648 — I. Rákóczy György gazd. rendeletében. Vö. Juhfajták, *ez a birka.* *Ez az *ovis moravica* legelső felemlítése. L. Birka 1648, 1750.

***Motoz** — Kiskunfélegyháza — „Mikor a juh forgóbetegségbe esik, akkor *motoz* van a fejében (Coenurus). „Motoz van a fejiben" (birka) Heves m., Mtsz. — „Motoz van a fejiben, mint a bolond birkának" MNy. I:60. — ***Motoz** — Karczag — kergeség, a juhnál. Coenurus. Vö. Motozott és Kergeség.

Motozott birka — Pannonhalma, Nyr. 12 : 187.; Felsősomogy, Nyr. 10 : 190. — beteg, kerge birka. Coenurus. Vö. Motoz, Kergeség.

Motra — Balaton, Nyr. 31:51. — ostoba, bárgyú, kerge, pl. birka.

Möndöle — juh (ritk. népmesében), Udvarhely m., Vadr., Mtsz. I. 1487.

***Möndölecske** — Udvarhely m., Vadr., Csík m., Mtsz. I. 1487. — juhocska, bárány. Népmesében.

Mustra — általánosan — a juhot hét, néhol nyolcz évig hagyják tenyésztésben, ekkor kimustrálják, hízásra fogják és leölik. A korjelzést l.: *Füljegyek* rovatban *„Korjelzés"* alatt.

Mustrabirka — Mezőtúr, Nyr. 6 : 279. és Hortobágy, MNy. VIII : 139. — eladásra szánt öreg, 6—8 éves birka.

Nímët birka — Mezőtúr, T. M. I., MNy. VI : 278. — a rövidszőrű, megkülönböztetésül a hosszúszőrű *magyar juhtól,* *tehát birka, Ovis moravica, l. azt.

Notin — annotin — Aranyosszék, Nyr. 31 : 114., 34 : 107. — egyéves nőstény bárány, a mely még nem ellett. Vö. Mióra. Diszke stb. *Nótin* — Székelyf., Tsz. és Nyr. 23 : 442. — két éves bárány (tévedés). *Nótin* — Lázár 48 : 123. — tavalyi tehát egyéves bárány. Állítólag oláh elem: *n°ătin,* bizonyosan annotin, l. azt. Agneau, poulain, pouliche etc. d'un an; das einjährige Schaf. Teljesebb alakja: an°atin = anno-

tinus = tavali. Nyr. 23:442. — **Notin** — az annotinus — egyéves rövidítése; az éves juhra alkalmazva. L. Annotinus = éves.

‡**Nősténybárány** — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. — ♀ juh egyéves koráig.

***Növedék** — Gömör m. — a juhászságnál, a szaporulat. Vö. Ideiség, Tavalyiság.

Nyáj — Hortobágy, általános — T. M., MNy. VIII:91. — a birka és juh: kos-nyáj; de disznó is: kan-nyáj, disznó-nyáj. Ver. 43 = grex. A nyájnak és falkának a Hortobágyon van, T. M. szerint, MNy. VIII:91 — eleje, hátujja, jobb- és balszárnya, széle *és közepe, nem dereka. Vö. Falka.

Nyájról — Hortobágy, T. M., MNy. VIII:91. — szólás. Had farojjík mán a hátujja is.

Nyájajuhász — Alföld — a ki több gazdának falkájából összesített ürünyájat őriz. Ürünyáj őrzője, Kecskemét.

Nyáj széle — Hortobágy, T. M., MNy. VIII:91. — A nyáj szélin hattam (a szűrt), ereggy el érte.

***Nyigér** — Kálmáncsa — a csűd a juhnál (a nyűgtől).

***Nyírés** — Kecskemét, 1673-iki szabályzat — juhnyírás.

‡**Nyírni** — Ver. 107. — *Tondere.*

Nyislet — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 328. — koslat. Vö. Coitus.

Nyívelni — l. Nyüvelni, a nyüveket kiszedni.

Nyivor — Lz. — első bárányzó juh.

Nyüvelni — Ibafa, Baranya m., Nyr. 20:191. — nyivêni = a kosból kukacot, nyivet szedni. Vö. Kiférgez (szarvasmarháról). Vö. Nyivelni.

***Nyüvesedés** — Puszta-Szanda — juhnyavalya.

‡**Nyüvesség** — Hódmezővásárhely — juhbetegség; orvossága ennek is a rüzsír; régente a bagólé, a melyet a számadó „serczegtetett a nyüvesbe“.

Oaie buccie — oláhban, Nyr. 37:468. — nagyfejű juh.

Ótómag — Békés m. — birkák oltása evvel történik s akkor szedik a jövő évre: „mikor a birka fülén *megfakad*“ l. o.

Ovis strepsiceros — Reischer — hosszúfarkú, legszebb testarányú, jobbára fehérszálas gyapjúval fedett faj. Szarva csavart, szétálló, durva szőre 12—16 cm. hosszú. Többnyire ikret szül. Hazája Magyarország, Oláhország, Lengyelország. Vö. Ázsiai juh. *A magyar ősjuh.

‡**Öreg juh** — PP. 1708 — adasia.

***Öreg ürü** — Nagyszalonta — 4 éves herélt kos.

Örű — PPB. l. — Vervex; PPBod. m., Ein Hammel; *Őrű*, Oklsz. Vö. Berbecz; *Őrű hus*, Sz. F. B., Caro Veruecina. Hor-

tobágyon „örü“, MNy. VIII : 139. L. Ürü.

*Összedéllel — sok helyen — Vö. Delel.

*Összedillel — Bihar, Karczag — összedelel a juh, mikor félbeszakítja a legelést, lekonyítja fejét és sűrű tömeget alkotva, órákig is veszteg áll.

*Összerezzen — Karczag — a juh, ha érezte a farkast „összerezzent“ = torlódott. Vö. Megrezzen.

*Összeszoktatás — általánosan — már a bárányoknál kezdődik az aklokban és hodályokban külön rekeszekben; arra való, hogy a legelőre kihajtva, együtt tartsanak. Az összeszoktatást 10—15-ön kezdik s mind többet és többet adnak hozzá s ehhez képest tágítják a rekeszt is. A kategóriákat külön szoktatják össze.

‡Összezahol — Gagy vize mentén, Udvarhely m., J. M. — ha valaki a fejőjuhokat a meddűkkel vagy a juhokat a kecskékkel összezavarja: összezaholta.

‡Pásztorolás rendje — Selye, Marostorda m. — Szent György naptól hóleesésig; *fejés* Szent Mihály napig. — ‡Pásztorolás kezdete — Márkodon, Marostorda m. — Szent György napja, a mikor a *majoros* átveszi a gazdáktól a juhokat és a mikor kezdetét veszi a *befejés*. — ‡Pásztorolás végződik — Márkod, Marostorda m. — hóleeséskor juhhányással, l. o.

Pázsitbárány — Oklsz. 1621: Vulgo *pasyth barany* agnum wnum. Agnum vnius anni vulgo *pasith barany* vnum; a legzsengébb.

*Pecsenyét metszeni — Kecskemét, Kőrös és Halas 1673. évi juhászrendjében, l. H. O. A m. nagy ősf. Előtanulm. p. 367. — juhászoknál a bárány tilos uton való ölése (pecsenjét metszeni). Vö. Pecsenyézés.

Pecsenyézés — Kecskemét, Kőrös és Halas 1673. évi juhászrendje (l. H. O. A magyarok nagy ősf. Előtanulm. p. 367). — „pecseniézés“ = tiltott úton való hússzerzés, a jószágnak pecsenye alakjában való tilos fölprédálása. Vö. Pecsenyét metszeni. Megjegyzendő, hogy a pečeňe tótul = sült, a magyar szó innen került.

Peggyes — Lz. — a bárány bokacsontja.

‡Pleketor — Selye, Marostorda m. — olyan juh, mely elvetette a bárányát, de azért mégis tejel. ‡Márkod, Marostorda m., a juh, a melyiknek a bárányát eladták, de még tejel. — Lz. — meddő juh.

‡Pokla — Rava, Udvarhely m., J. M. — emlős állataink mindjárt a szaporítás után elvetik a *poklát*, ez a méhlepény; ezt a babonás nép a pajta hidlására rejti, mert ha eldobja, a boszorkányok elveszik a juh, a tehén, kancza sat. tejét; de az első héten, t. i. az ellés első hetében senkinek sem szabad semmit kiadni a háztól, mert az ily kérők nemcsak a tehén sat. tejét, hanem az asszonyok tejét is az első héten elviszik. Sz. D., Kreszn., az ellő juhnak mássa, másodika, poklája. Tiszadob, Nyr.

20 : 432., a tehénnek bennmaradt méhlepénye. Vö. Szokla, Báránytartó.

‡**Pornyálni** — Székelyf., Tsz. — a juhokkal lassan legeltetve előbbre menni.

‡**Pornyáltatni** — Székelyföld, Tsz. — a juhnyájat este és hajnalkor a legelőhelyeken eregélgetni; Angyalos, Besenyő, Gidófalva, Háromszék m., Nyr. 18 : 574., fejés után a juhokat legeltetni.

***Pöcse** — Kálmáncsa — van a kosnak = penis.

Purzsa-bárány — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. — rövid-, kunkorgós szarvú, fehérszőrű erdélyi v. oláh juh, öregje, fiatalja egyaránt. Megkülönböztetve a *juh* és *birká*-tól.

Purzsa-juh — erdélyi rész — oláh juh, durvaszőrű, l. Purzsabárány.

***Raczka** — Szihalom, Nyr. 8 : 569. — bárány = kutyaszőrű.

Raczkás — Ivád — hosszúszőrű juh. Vö. Czigája.

***Rambuli** — általánosan — Rambouillet-birka.

***Ránczos bárány** — Nádudvar — a merinó-birka báránya.

‡**Rárúg** — Vacsárcsi, Csík m. — „Mikor a juh valamit lát, a mitől fél, kettőt-hármat *rárúg* az első lábaival a földre s osztán, usdi, vesd el magad, futni kezd.“ Vö. Toppint, Tappint.

Rideg Juh — Kiskunfélegyháza, jzők., 1781—1801. — sem tenyésztésre, sem hízlalásra nem fogott, külön falkában járó juh.

Runa — Oklsz. — von je einem schafe gewonnener wollballen. 1705: Gyapjurul: Első nyirisből Runa 98. Második nyirisből Runa 96. stb. Adalékok Zemplén várm. tört. VI : 240.

***Rühesedés** — Pusztaszanda — juhnyavalya. Vö. Rühelés.

Rühös juh — egy rühös juh egész nyájat fertőz; rüh = scabies.

Rühszeres — M. ó., Kecskemét — a rüh ellen alkalmazott kenőcs tartója.

Sajtnyomóház — M. ó., Kecskemét — a hol a juhsajtot készítik.

Sántázni — Szilsárkány, Sopron m., Nyr. 6 : 472. — a juhok lábait tisztogatni.

Segvéghurka — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. — a birka végbele. Intestinum rectum.

Selyembirka — spanyol juh. B. M.Nsz.

‡**Sereg** — Felsőlok, Csík m., csángó, Diemár Károly Erdély = juhnyáj. Ver. 109., Turma (a juhnyáj az oláhoknál. H. O.). ‡*Sereg joho*, Felsőlok, Csík m., csángó, juhnyáj.

Seregjuh — Oklsz. — 1637: Wadnak barom oszkotarsagh allya seregh Juhok. Elseö oszkotharsagh alatt vagyon feyeös Juh 226. Meddeö eoregh Juh 24.

***Sokszarvú birka** — Edvi Illés Pál — juhfajta.

***Spanyol juh** — Edvi Illés Pál — Vö. Selyembirka.

‡**Suta juh** — Rava, Udvarhely m., J. M. — szarvatlan juh.

Ujjuju, suta juh
Megdöglött a gagyi juh
Nem kell neki több sarju.

Vö. Szarvas juh.

Szalmázni — T. S., Győr város lvt. 1713. — juhot szalmával ellátni. Vö. Szénázni.

‡**Számadás** — Vacsárcsi, Csík m. — Szent Mihály-napkor a pásztorolás befejezésekor *számadást* tartanak s ezt megint egy kis evés-ivással ünneplik meg, a „gazdák átveszik *juhikat*“ s ezzel az évi juhászat véget ér.

Száradott juh — Erdély — az olyan, melynek teje elveszett. A Török-magyarkori emlékek I:286., 287., az apadott juhot nevezi így Nyr. 17:180.

Száraz, meddő — Heves m., Mtsz.; *sz. meddrï*, Ozora, Tolna m., Mtsz. — öreg anyajuh, a mely abban az esztendőben nem ellett.

‡**Szarvas juh** — Rava. Udvarhely m., J. M. — ha *szarva* van. Vö. Suta juh.

Szénázni — T. S., Győri lvt. 1713. — juhokat szénával ellátni. Vö. Szalmázni.

Szőrbíjog — Hortobágy — l. Szőrjegy.

Szőre — Hortobágy, T. M., MNy. VIII:139. — *a juh hosszú szőre, tehát nem a gyapjú.

***Szőrén szálán elveszett juh** — Kecskemét — juhász kezén elveszett juh, melyet a juhásznak elengedni tilos volt, 1773.

Szőrjegy — Hortobágy, T. M., MNy. VIII:139. — az állat szőrén levő szám vagy betűjegy. Vö. Szőrbíjog.

Sztronga — l. Esztrenga.

Sztrongabárány — Oklsz. — als hirtensteuer geliefertes Lamm. Adóba való bárány, mely sztronga v. isztronga, esztrenga után járt.

***Sztrongajuh** — fejés alatt álló juh. II. R. F. 1704.

Sztrunga — l. Sztronga, Esztrenga stb.

***Szurkolás** — általánosan — bárányoknak olvasztott szurokkal való jegyezése drótból alakított számmal v. betűvel, v. jegygyel.

Tatavirozás — Balatonmell., — a juh korának a fülén való szúrásos-festékes jelezése, külön eszközzel. Vö. Vakjegy.

***Tavalyiság** — Gömör — a magyar juhászoknál: a mult évi szaporulat. L. Ideiség.

‡**Tekertszarvú juh** — Moln. Compl. — *Ovis strepsiceros*, *raczka juh, a fennálló csavartszarvú, hosszúszőrű juh, kivált a Hortobágyon. A magyarok ősjuha.

Tergenyésszamár — Alföld — teherhordó szamár, a juhászé.

***Tokás birka** — Puszta-Szanda — spanyol, ránczos Merino. *Juhsor:* Bárány, Anyabárány, Kos-

bárány, Anyajuh, Kos, Ürü — metszett — Toklyó, Toklyóanya 1 éves, Apáczakos (?) 1 éves, Apáczaürü (?) 2 éves, Apácza-anya 2 éves, Öreganya, Czanga, fiavesztett.

Tokjó — Nagykunság, Nyr. 16:524.; Nádudvar, Hajdu m., Nyr. 8:234. — esztendős juh, kosbárány (!) Nádudvar. Átvitt értelemben: ostoba, Nagykunság. Vö. Toklyó. — **Tokjó** — Hortobágy, bárány, T. M., MNy. VIII: 139. — 1—1½ éves (tavalyi) nőstény bárány.

Tokjó-falka — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 91. — kos alá még nem eresztett nőstények és ürük.

Tokjuh — S. I. szótárában, l. Nyr. 12:63. — egyes vidékek kiejtése is úgy tünteti fel e szót, mintha *juh* volna, utórészében l. Toklyó, *Hódmezővásárhely.

Tokló — Balatonmell., Tsz. Malonyay, Zalaapáti — esztendős bárány, tavalyi birka. Vö. Toklyó. „Melyik ló tartozik a birkák közé? A tokló. (Esztendős birka.)“ Szentgál, Veszprém m., Nyr. 7: 325.

***Toklyó** — sok helyen — *Ovis aries*, ifjú nőstény, a míg szűz. Tiszaszentimre, Kunság, Nyr. 10:239., kétéves bárány. Vö. Apácza. *Békés m., Nagyszalonta, egyéves juh. Hont m., Nyr. 5: 474. — kaszafenő tokja. — **Toklyó** — vö. Capf, Capp, Jerketoklyó, Kostoklyó, Tokjuh, Tokjó, Tokló, Toklyaó, Ürütoklyó. A capp és változatai a kecskebakra vonatkoznak.

Toklyaó — Palóczság — egy éves nőstény bárány. Vö. Toklyó. Nyr. 22: 80.

***Toszító** — Alföld — hosszú nyélre keresztbeszögezett deszkadarab, a tüzelőnek való juhhulladéknak rakásra való összetaszítására.

‡**Törkölnek** — Hatod, Háromszék m. — a berbécsek, mikor viaskodnak, öklelődznek.

Turma — Lz. — juhnyáj, sereg.

***Ůrü** — vö. Vru, Capf, Capp, Eőrů, Apáczaürü, Öreg ürü, Örü, Ürübárány, Ürütoklyó, Wrw, *Békés, herélt hím juh. Bszsz. szerint Vru, Schl. sz. j. szerint Wrw. — ***Ürü** — általánosan — az Ovis aries herélt hímje. Vervex = Berbécs. *Ivád és Edvi Illés Pál, herélt kos. Schl. sz. j., Vervex; castro (wrw). *Vervex, der Schöps. Kolozsv. glossz., 1577, Dd₃. Nyr. 36: 365., vervex (őrẘ). Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 139., herélt kos. Vö. Ürü. Sz. F. B.: Eőrů = veruex. Bszsz., boch uag vru = bak v. ürü; vervex. — **Ürü** — Oklsz. — vervex. 1517: Emi vnum ewrew: et durauit osque tres dies. Emi vnum ewrew et durauit vsque terciam feriam. *Vnum agnum castratum Ewrewth.* L. Ürü.

Ürübárány — Békés — ha a juhot mint bárány herélték. Géresi: „Károlyi család levéltára. IV. 453“. Nyr. 22: 546. „Idei ürü bárány van nyolcz“. Vö. Apácza.

Ürüfóka — M.-Zalaapáti — ürüfalka.

Ürühús — Oklsz. — caro verwecina. 1545: Vöttem wrö hust.

Ürütokjó — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 139. — kiherélt bárány.

***Ürütoklyó** — Békés — egy éves hím juh.

Üti — Veszprém m. — a kost evvel a szóval szokták ingerelni. Nyr. 5: 523.

Üti kos — Paks, Tolna m. — öklelős kos. Nyr. 22: 431.

***Üvecs** — Csík m. — egyéves diszkebárány. Székelység, Nyr. 34: 107., 31: 115., egyéves diszke, l. o. Gyergyó, Nyr. 34: 260.; Kilyénfalva, Csík m., Nyr. 9: 525., kétéves juh; a két év tévedés. — ⁑**Üvecs** — Gyergyószentmiklós — a ♀ juh egyéves koráig, ha nem lett fia — *nem szabatos: egyéves korig nem is lehetett fia.

Űz — Bélteky Kálmán, Nyr. 16: 11. — valakit vagy valamit bizonyos *helyről*. Egy bizonyos hely elhagyására kényszerít. Vö. Hajt, Kerget, Terel, Pásztorít, Elakaszt. Debreczen, Nyr. 34: 383., a juh párzik. L. Coitus.

***Üzekedés** — Kiskunfélegyháza — a juhoknál Demeterkor esik az üzekedés.

***Üzekedik** — általánosan — a juh; népies terminus szerint „Demeterkor“ = október 26-ka táján. Fejér m., Nyr. 10: 188.; Hajduszovát. L. Coitus.

Űzik — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 12: 384. — a juh párosodik. L. Coitus.

***Vakjegy** — Békés — az, a mely a fül belsejében van „tétovázva“, kívülről nem látható; Kecskeméten az, a melyet a juhász tűvel karczol a birka fülébe s pipapörjével teszi maradandóvá; ez titkos jegy, hogy lopáskor tulajdonát igazolhassa. L. Füljegyek és Tatavirozás.

Vékonyhurka — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 134. — a birka vékonybele. Intestinum tenue.

⁑**Vérhűdni** — Székelyf., Tsz. 383. — mikor a felette megkergetett juhokat és disznókat a sok futásból eredhető betegségtől úgy igyekeznek megmenteni, hogy a fülöket megvágván, vért eresztenek rajta.

Vezér — szólás a Hortobágyon. „Meg kell fogni eggyet abbul a vezérbül ni!“ Hortobágy. L. Vezérürü.

***Vezérkos** — általánosan — az, a melyen a kolomp van s a nyáj élén halad.

***Vezérürü** — általánosan — az, a mely a kolompot viseli s a nyáj élén halad. L. Kolompos.

***Vezérürü** — túl a Dunán — a nyáj élén járó kolompos ürü. Nevek: Biczikli, Meggyes, Csákó, Bajor, Góla, Pörge. — ***Vezérürü** — Nagyszalonta — a falkához (itt nyáj) kell 4 darab hároméves vezérürü, ki után a nyáj indul és igazodik, ha tűz üt ki a hodályban, előbb a vezérürüt szabadítják, a többi magától megy utána. Vö. Kolompos. Nádudvar, de általánosan is — az az ürü, a

mely kolompot visel s a nyáj élén jár. — **Vezérürü** — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. — a nyájat nyakában kolomppal vezető ürü. Vö. Harangosürü, Vezér.

Zahin — Bögöte, Vas m., Nyr. 16 : 93. — köpczös, kebles birka (Cz. F.). (Kecskeméten a régiségben gazdag polgár).

Zahol, szëjjêzahol — Fejérnyikó, Udvarhely m., Nyr. 18 : 256. — űz, szétkerget pl. a farkas a juhokat. Krizánál: záhol.

Zsebereg — Csángó, Klézse, Moldva, Nyr. 7 : 478. — tavaszszal a hideg havas esőben elázott szigorú *bárány.*

Juh szőre.

Babókás — Csík m., MNy. I : 331. — pettyes, babos. Pl. Babókás juh.

⁑**Babos pofájú** — Hatod, Háromszék m. — a juh, ha arczán apró fekete foltok vannak. Egyéb színek: fehér, szürke, fekete.

Balán — Gyergyó, Nyr. 22 : 112., 34 : 81. — szőkeszőrű juh. Oláh kölcsönszó.

Belice — Gyergyó — fehér juh, szőke bárány. Tót, a beliből = fehér. Nyr. 34 : 83., 34 : 260. Csík m., az olyan juh, melynek szeme körül semmi feketeség nincs. Nyr. 26 : 331.

⁑**Belicze** — Selye, Maros-Torda m. — ha a juh szemkörnyéke fehér — tót. Vö. Vakisa. ⁑Rava, Udvarhely m., J. M. — az egészen fehér juh. Vö. Bölicze. ⁑Gyergyószentmiklós, K. L. — tiszta fehérpofájú juh. *A tót *bjelicza.* ⁑Hatod, Háromszék m. — a fehérpofájú juh.

⁑**Bukelája** — Hatod, Háromszék m. — a feketeorczájú juh.

***Bunda** — általánosan — a juh gyapja egészében lenyírva. *Békés — az egy birkáról lenyírt gyapjú.

⁑**Csapott pofájú** — Hatod, Háromszék m. — a juh, ha az arcz egyik fele fekete, a másik fehér.

Czirmos juh — Tsz. — babos pofájú juh. Nyr. 26 : 531. ⁑Csík m., Mtsz. I. 241.

⁑**Fehér** — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.; Szeged, Nyr. 32 : 295.; Felsősegesd, Somogy m., Nyr. 32 : 293.; Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293.; Gyöngyös, Nyr. 32 : 294.; Gyöngyöshalász, Heves m., uo.; Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294.; Kemenesalja, Nyr. uo.; *Nagygécz, Szatmár m.

⁑**Fejér** — Rava, Udvarhely m., J. M.

⁑**Fekete** — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.

Hódos, hódos juh — Rava, Udvarhely m., J. M. — a szürke juh, ha fején fehér folt van. *A holdról véve.

⁑**Kormos** — Hatod, Háromszék m. — feketésarczú juh. *Berzencze, Somogy, Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294.; Szill Sárkány Sopron m., uo.

⁑**Kormospofájú** — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.

⁑**Lámpás** — Selye, Maros-Torda m. — a juh színe, ha fekete arczán nagy fehér folt van.

Lisza bárány — Halas, Nyr. 23:143. — „föcske hasú", a négy lába meg a hasaalja barnásabb, mint a többi szőre. *Nem helyes, mert éppen a hasaaljának kell világosnak lenni.

⁑**Örves, örves juh** — Rava, Udvarhely m., J. M. — ha a juh nyaka kereken fehér.

***Sömörös** — Kecskemét — „oldalú, füréseltszarvú kos". Bitangjegyzőkönyv. Sodrottan gyapjas (?).

⁑**Szemők** — Balatonmell., Göcsej, Tsz. 343. — jegyesszemű, vastagszemöldökű birka.*Ha szeme környéke fekete, l. Vakisa.

Szőnye — Marosvásárhely, Nyr. 33 : 51. és 32 : 295. — olyan juh, melynek *fakószürke* színű gyapja van. Ez a szőrnév rendesen a juhra, meg a juh hátáról lekerült gyapjúra használatos.

Szöszke — Nyr. 35 : 121. — a szösz-színű. *Szöszke*fürtű bárány át-meg-átszökdécsel a zöldhantú mesgyén. Arany J.

⁑**Szürke** — Rava, Udvarhely m., J. M. — juh.

⁑**Tarka** — Rava, Udvarhely m., J. M. — juh.

Vakisa — Gyergyó — bárány, juh, melynek szeme körül feketés a szőre. Nyr. 34 : 260., 34 : 83.; Csík m., Nyr. 26 : 429.; Homoród Almás, Nyr. 29 : 543. — ⁑**Vakisa** — Selye, Maros-Torda m. — ha a juh szemkörnyéke fekete. Vö. Belicze; ⁑Rava, Udvarhely m., J. M. — a fehér juh, ha a szeme körül fekete; ⁑Hatod, Háromszék m. — a szeme körül fekete juh; ⁑Gyergyószentmiklós, K. L. — a szeme körül feketepofájú juh; ⁑Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J: — juhszőr.

Juhnevek.

Badár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Bagoly — Szürnyeg, Nyr. 10 : 278.

Bandi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Berta — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Csókás — Homoródalmás, Nyr. 29 : 543.

Dani — Homoródalmás, Udvarhely m., Nyr. 29 : 543.

Diszke — Homoródalmás, Nyr. 29 : 543.

Fináncz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Géza — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Hàncs — Homoródalmás, Nyr. 29 : 543.

Hurda — Homoródalmás, Nyr. 29 : 543.

Hattyú — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Irma — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Juhnevek — Balatonmellék — Boris, Samu, Muczi, Sándor, Szarvas, Ránczos; az utolsó merino lehet. — Dergecs — Bokros, Bimbó, Csákó, Huszár, Pirok, Pusi, Sudár, Széles, Vezér. Nyr. 3 : 527.

Juhoknak, macskáknak — Kisújszálláson *nincs* nevük. Nyr. 38 : 287.

Julcsa — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Kati — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Kecske — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

***Kosnevek** — Balatonmell. — Baka, Csákó, Huszár, Karcsú, Pörge, Rigó, Sudár, Táblás. Ezek *„vezérkosok"*.

Malcsa — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Matyi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Milóra — Homoródalmás, Nyr. 29 : 543.

Miska — Homoródalmás, Nyr. 29 : 543.

Muszi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Nyika — Homoródalmás, Nyr. 29 : 543.

Pirók — Szürnyeg, Nyr. 10 : 278.

Pista — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Rúgós — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Rupi — Homoródalmás, Nyr. 29 : 543.

Samu — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Szemők — Szürnyeg Nyr. 10 : 278.

Szőke — Szürnyeg, Nyr. 10 : 278.

Szukszuk — Homoródalmás, Nyr. 29 : 543.

Tompos — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Vakara — Homoródalmás, Nyr. 29 : 543.

Vatyináta — Homoródalmás, Nyr. 29 : 543.

Vésze — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Vezér — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.; Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10 : 278.

Zsandár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Füljegyek.

Áj — Csallóköz, Nyr. 15 : 432. — juhok fülhegyén fecskefarkszerűen kimetszett tulajdonjegy. Szarvasmarhán is használatos (l. azt). A Csallóközön egy *ájt* füljegyül használó családot a nép *áj*-nak hívott. Vö. Ájas, Ájos és Szarvasmarha kategoriában Áj.

***Ájas** — Kriza, Vadr., Udvarhely m., Vacsárcsi, Alföldszerte — fecskefarkszerűen kimetszett jegy a juh fülehegyén; tulajdonjegy. Különben a nyíl szára tompa végén az a bemetszés, a melybe az íj *ajzáskor* = feszítéskor a húr belefekszik. Újabban a pásztorok népetymologice az A betűtől származtatják. Néhol „Ájos“.

⁑**Ájos** — Alföld, Gyergyószentmiklós, K. L. — füljegy. L. Áj, Ájas.

⁑**Bütült** — Vacsárcsi, Csík m. — *füljegy: a hegyén lecsípett; ha a füljegy kiszakadt s egyenesbe vágták. Vö. Csapott.

⁑**Csapott** — Vacsárcsi, Csík m. — füljegy, a fül levágva.

Csapottfülű — 1799 — az a sertés, de juh is, a melynek füle le van vágva annyira, hogy csalni lehessen vele, mintha az állat elhullott volna. Vö. Fül.

⁑**Csípett** — Gyergyószentmiklós, K. L. — füljegy, oldalt kicsípve.

Csipkés fül — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. — „a birka csipkésen kimetszett füle“.

***Csongora** — székely — füljegy, ha kiszakadt.

Csula — Hont m., Nyr. 14: 271. — „Az a csulafülű szép kos lesz.“ „Ne csula ne!“ A N. Szótár szerint Nógrádban és Hevesben „*apró* fülű, lefityegő fülű; utóbbi megyében nemcsak juhra, hanem disznóra, sőt tárgyakra is alkalmazzák, pl. kalap. N. Szótár szerint *csulya*.

⁑**Csuli, csulyi** — Félegyháza, Heves m., Mtsz. I. 366. — kajla, lefityegő (fül, fülü); Székelyf., Mtsz. I. 366., csonka, suta.

Csulya — Hont m., Nyr. 14: 575. — kutyákról, juhokról stb. mondják, melyeknek a füléből egy rész le van vágva. Vö. Csula.

***Előlvetni** — Rajk, Zala m. — a juhok fülének jelezésénél a bevágást az előreálló szélre tenni.

***Fecskefark** — Rajk, Keszthely — a juh füle hegyén behasítás; jegy a juh korának jelezésére. Vö. Ájos.

Felcsapott fülű — T. S., XVII. sz., Debreczen — ökör is.

⁑**Füljegy** — Hatod, Háromszék m. — a juh jobb- v. bal-, néha mindkét fülén levő rovás, jegyzőkönyv, melynél fogva minden gazda meg tudja különböztetni a maga juhait, ill. bárányait a másokétól, sőt a melynél fogva még a csávába került bőrt is felismeri. Minden gazda más-más jegyet alkalmaz a maga állatainak fülére. Egyik a juhainak jobb- a másik

a balfülére alkalmazza a jegyet, a mely állhat a fül hegyének egyenes v. ferde csonkításából, kicsípéséből v. hasításából, a fül szélének kicsípéséből v. a fül átlyukasztásából. *Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.

Gyapjúosztályozás — Kálmáncsa — füljegygyel, a finom birkánál: a fülön semmi jegy = legfinomabb; a fülön lyukasztás = finom; a fül alsó szélén egy bemetszés = elsőosztályú; két bemetszés = második; három bemetszés = harmadikosztályú.

***Hasitott** — Gyergyószentmiklós, K. L. — füljegy; Selye, Marostorda m., Vacsarcsi. Vö. Fecskefark, Áj, Ájos stb.

***Hátulvetni** — Rajk, Zala m. a juhok füljelzésénél a bevágást a hátraálló szélre tenni

Jegy — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. — *„alól vagy felül vett jegy“* a fülön.

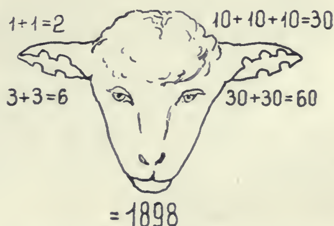
***Kerékfal** — Selye, Márkod, Marostorda m. — füljegy: a szélen kereken kimetszett.

Kijukasztott fül — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 139. — füljegy, rendesen a tulajdont jelezi. Újabban fogószerű lyukasztóval végzik.

Kivenni — Kecskemét — a fülből, metszéssel; jegyezés módja: „balfüléből alólról ki van véve“. Bitangjegyzőkönyv. Vö. Füljegyek és Kivevés. *Kálmáncsa, megszállani. L. Métöly.

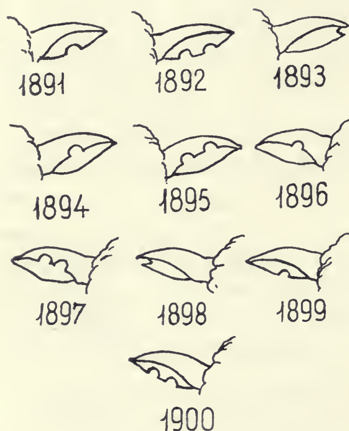
***Kivevés** — Kecskemét — a fülből mint jegy: elölről, hátulról, alulról. Bitangjegyzőkönyv. Vö. Kivenni és Füljegyek.

***Korjelezés** — a juhnál. A juh ritkán csak 6, legtöbbször 7, néha 8 éves koráig marad tenyésztőnek, ekkor kiselejtezik a nyájból: ez a *mustra* s ezentúl hizlalóra, majd levágásra kerül. A kormeghatározás ezért fontos, a mire többféle mód van; lényeg szerint különösen kettő: a füleken való bemetszésekkel vagy a születés évszámát jelezik és ettől fogva számítják az éveket, vagy minden évben alkalmaznak a fülekre egy-egy, vagy több jegyet. Az évszám bemetszése így alakul: a fül *felső* szélén való minden bemetszés = 1; az *alsó* szélén való = 2; a csúcson való kimetszés = 5; a kagylólyukasztás = 10. Példával kimutatva: fülcsúcs = 5, *felső* fülszéle = 1, *alsó* fülszéle = 2; 5 + 1 + 2 = 8, hozzáadva a folyó évszám ezresét, százasait és tizeseit, p. o. 189, ekkor az ellés éve 1898, a kimustrálás tehát hétéves forgónál 1905-ben következett be. *Bükkösdön* a *Jeszenszky*-uradalomban időmben a következő mód dívott (a magyarázat a rajz szerint):

A *jobb*fül felső szélén minden bemetszés = 1, az *alsó* szélén =

3; a *bal*fül *felső* szélén minden bemetszés = 10, az *alsó* szélén = 30; a *jobb*fül felső és alsó szélén két-két bemetszés = 8, a balfül *felső* szélén 3 = 30, *alsó* szélén 2 = 60, együtt 90, mind a két fülön együtt 98; hozzáadva az ezrest és százast, lesz az elletés éve 1898, a melyből a mustra éve kiszámítható. A második módra nézve *Biharilye* adta a jó példát. Itt a bárány az ellés évében kapta az első bemetszést, mely az évet, pl. 1891-et jelentett. Tíz évre meghatározva a jegyek a rajz szerint, mint következik, alakultak:

Ennek a módnak egyszerűsített változatai *Rajkon*, Zala megyében, a *Kollerek* birtokán is éltek. A magyar néprajzi irodalomban ezek a fülrovások is végtelen „*számsorokra*“ magyaráztattak, holott teljesen gyakorlati gazdasági czélra szolgáltak és némely ponton még ma is szolgálnak.

***Likas** — Vacsárcsi, Csík m. — füljegy. Általánosan.

Névjegy — Hortobágy, T. M., VIII: 139. — betűjegy a fülön, színesen „tetovirozva“.

⁑**Ritkos** — Gyergyószentmiklós, K. L. — füljegy. Vö. Szakás.

⁑**Rovás** — Vacsárcsi, Csík m. — füljegy.

⁑**Szakás** — Gyergyószentmiklós, K. L. — füljegy, oldalt félholdszerű kikanyarítás. Vö. Ritkos.

Juhtej termékei.

Abanyudni — Békés m., Nyr. 3: 524. — megalszik a teje.

***Aggaszt** — tejet aggaszt, túrót aggaszt. Czegléd; Mindszent, Csongrád m.; Palóczság — túrót készít úgy, hogy az aludttejet megmelegíti s azután zacskóba kötve felfüggeszti. Türje és vid., Zala m., Utsz. I. 11. A túrót retekformára összegyúrva füstre teszi. Vö. Aggasztal. (Nyilván az *akgaszt* = *akasztgat* szóból ered.)

⁑**Aggasztal** — Sajóvölgye, Gömör m., Utsz. I. 11. — aggaszt, túrót aggaszt. Vö. Aggaszt.

⁑**Aggasztó** — Czegléd, Utsz. I. 12. — vászonzacskó, melyben a túrót aggasztják.

Aggaszt túró — Nógrád m., Nyr. 21: 279. — aludttejet meleg helyen túróvá hagynak alakulni. A túrót tartalmazó hegyes vászonzacskó: *aggasztó*. Czegléd, Rimaszombat.

Aggik — palócz, Nyr. 22: 31. — „megaggik a tej“ = túróvá

keményedik. Vö. Megaggasztalódik, Megaggik.

:**Aggódik** — Nógrád m., Utsz., I. 12. — túróvá képződik (az aludttej meleg helyen).

:**Aggott-tej** — Szeged; Udvarhely m., Utsz. I. 12. — aludttej.

Aludttej — Lac coagulatum, Kolozsv. glossz. 1577: *aluttey*, alut tęÿ, Nyr. 36:70., 419. Sz. F. B. alut tey. PP., alutt-téj. Vö. Aggott tej, Posadt tej.

Bálmos — Erdélyi bányavidék, Diemár Károly — édes sajt, kukoriczaliszttel, *kedvelt eledel az erdélyi részben, urak asztalán is.

:**Be-fej** — Heves m., Mtsz. I. 558. — beszolgáltatja a fejt tejet a juhász, ha túróért és vajért ki nem bérelte a fejés hasznát.

Bemérés — Alsófehér m., Lz. — a tejmennyiség szerint, mely egy-egy gazdának juhai után jut, két Szentgyörgynap (római és oláh naptár) között *mérik be a juhokat.* A *bemérés* az egész falu juhtartó gazdáinak részvételével s kalákával történik. Leölnek néhány bárányt; összeadnak egy-két *vider lurkát* vagy *mókusvizet* (zsidó pálinka) s kimennek a pakulárhoz a sztrungába, a hol minden gazda külön megfeji a maga juhait, beleönti a tejet a négykupás (négypintes) régi tejmértékbe; a juhbíróság azután megvizsgálja, megállapítja s *rovásba szedi* az illetéket.

Bepillédzett — Gyöngyös, Nyr. 9:332. — a tej: forraláskor pillehártya képződik.

:**Berbencze** — Székelyf., Mtsz. I. 118.* — útitarisznyába való túrós faedény.

:**Birginyó** — Felsőlok, Csík m., csángó — tejverő. Vö. Briginyó.

Borító — Udvarhely m., Csík m., Mtsz. — túró, orda, háj, sótartó, kerek fadoboz. Vö. Boríttó, Boríttós.

:**Boríttó** — Lóvész, Csík m. — túrótartó fadoboz. Ebbe borítják a túrót (útra viszik). Vö. Borító. A boríttónak van tartója és fedele.

:**Boríttós** — Székelyf., Mtsz. I. 164. — borító (útraviendő turó sat. számára való fadoboz).

Borondza — Abauj m., Nyr. 33:21. — boronza, *a sajtból gyúrt turó.

***Boronza** — XVII. század — a vert vagy gyúrt túró, a tót „brindza“, a melyet a gomolyából gyúrnak, vernek. Vö. Borondza, Brindza, Brenze, Bronza, Brondza, Bronzaturó.

Brenze — Miklosich, Nyr. 11: 118. — bronza vagy brondza = caseus breznensis (Kreszn.) Cseh: brynza, tót: brindza; lengyel: bryndza; rumun: brŭnzŭ. A hazai német tájszólásban brinse = gekneteter Käse. Diefenbach német eredetű szónak s *biest*-el (colostrum, angol *beesting*, bresting, hazai német: Brieserkäs, Käse von frischgegohrener Milch) egybetartozónak gyanítja. Vö. Boronza.

A „brieser“ = breznóbányai, a melynek juhászata nagyhírű volt.

⁑**Brigigyó** — Lóvész, Csík m. — tejverő. Megaludt tejet verik ezzel; van: nyele, keresetje.

⁑**Briginyó** — Felsőlok, Csík m., csángó — tejverő. Vö. Brigigyó Birginyó, Tejverőfa.

Brindza — vö. Boronza.

Brondza — vö. Boronza.

Bronza — Oklsz. — Caseus Breznensis. 1546: Casei in vtres compositi Bronza vocati; 1549: Vtres casei vulgo bronza; 1557; Quoddam genus caseorum Brenza vasculis 5; 1564: Vtres wlgo *themlowy* 3 berenze = *tömlősajt; 1596: Egi fel zapu boronza; 1601: Casei caratini vulgo Boroncza; 1619: Boronza egy korczos vannaval; 1670: Ex larido, butiro brincza et caseis. Brinza — juhtúró. Vö. Boronza.

Bronzatúró — Oklsz. — 1569: Formagium bronzathwro in dolio. Vö. Boronza.

⁑**Budákó** — Felsőlok, Csík m., csángó, Lóvész, Csík m. — tejgyűjtő dézsa v. kád (egyik füle nagyobb és lyukas, a másik kisebb és ép). Fedeles. Vö. Tejgyűjtő budákó.

Bulz — Szucsák, Kolozs m., Nyr. 18:575., 22:208. — kis sajt, oláh elem a m. nyelvben.

Burdó — Székelyföld, Mtsz. — bwrdo. tömlő.

Burdu — Munkácsi B., Nyr. 13:259. — juhbőr, melybe a túrót töltik (Hétfalu, Nyr.); *burdó*, tömlőforma turba (Kisd. Sz.) *bordó*-síp: tömlősíp, Tsz. — a szerb *burduk* bika v. kecskebőr, melyet összevarrnak, belül degettel bekennek és folyadékok, főképp pedig bor tartására használnak = *bortömlő. Székelyföld, Hétfalu, Brassó m., Mtsz. tömlő. Vö. Burdó.

Cájtli — Komárom m., Mtsz. — fejőgatya, melyet a juhászok fejéshez kötnek fel,*nyilván német.

Csatorna — Sz. F. B. — Czatorna à saiton: lingula. Sait itt *sajtó.*

⁑**Cseber** — Málnásfürdő — Vö. Tejescseber.

⁑**Csónak** — Lóvész, Csík m. — a krinta (l. o.) csatornája. Vö. Csorgó, Csorgató.

Csóré — Mtsz., I. 346. — 1. Hont m. — összefutott tej; 2. Nógrád m. — savó; 3. Kiskunhalas — szopós gyermek szájából kibuggyanó tej; 4. Fajsz — savóból tejjel és tojással készült étel.

⁑**Csorgató** — Málnásfürdő — a *kirinta* (l. o.) csatornája. Vö. Csónak, Csorgó.

⁑**Csorgó** — Selye, Maros-Torda — a *kirinta* (l. o.) csatornája. Vö. Csorgató, Csónak.

⁑**Dézsa** — Székelyf., Mtsz. I. 398. — túrós döbönke; *a Királyhágón innen víztartó, két lyukasztottfülü faedény, mely rúdon hordozható, a Királyhágon túl Cseber, l. azt.

Döbön — Esztergom, Nyr. 3: 34. — bödön. Tsz.-ban *döbörke* „bodony túrónak" valószínűleg sajtóhiba e. h. *döbönke.*

‡**Döbörke** — bodony, túrónak való. Székely szó. Tsz. 97. = Turósbödön.

Édës sajt — Barkóság, Nyr. 32 : 521. — friss juhsajt, gomolya.

Egésztej — l. Egy egésztej.

Egy egésztej — Alsófehér m., Lz. — a kinek beméréskor négykupányi teje volt, *minden renden* (versen) kap egy egész napi (reggeli, déli, esteli) fejést, a mi pl. 600 juhról öt veder (50 kupa) tejet tesz ki. Vö. Féltej, Fertálytej, Háromfertálytej.

‡**Egy juhra való** — Hatod, Háromszék m. — 16 font sajt és 1 kupa orda. A súly egy megfelelő kő.

‡**Egy juh tej** — Selye, Marostorda m. — 14 font túró és 3 font orda. A régi font szerint számítva. Vö. Kompona.

‡**Egy kompona sajt** — Hatod, Háromszék m. — 48 font.

Egy rend — Alsófehér m., Lz. — egy kategoria; azon gazdák, kiknek négy kupányi tejük van.

Eming — Kassai szerint (2 : 79.) „Somogy és Szala vármegyei szó: *eming,* lac v. serum lactis salsum, a sajtból sajtó által kinyomatott sós savó. Ezen okból Somogyban imitt-amott mondják: sós, mint az *eming*". Nyr. 17 : 554.; Zala és Somogy m., Mtsz. I. 489., sajtból kisajtolt sós savó.

‡**Fejés tart** — Márkod, Marostorda m. — Szent János-naptól Szent Mihály napig.

***Fejőbögre** — Alföld — egy kis bögre, mely a fejővödör felett, két madzag közt függ s a mibe közvetetlenül fejnek. Így a tej kevésbbé habzik. Vö. Fejőcsupor, Fejőke, Fejőpitli, Fejővider, Fejővödör, Fejőkupa.

‡**Fejőcsupor** — Hatod, Háromszék m., Selye, Marostorda m. — kb. három deczi űrtartalmú, égetett, mázas cserépedény, a melybe fejnek. Az *ótós fogason* (l. o.) lóg. Fejéskor a fejővider madzagába csiptetik. Vö. Fejőbögre.

Fejőke — Dunántúl, Nyr. 5 : 18.; Kemenesalja, Tsz. — fejősajtár.

Fejőkosár — Márkod, Marostorda m. — a hol a juhokat fejik. Vö. Esztrenga stb.

‡**Fejőkupa** — Lóvész, Csík m. — három deczi űrtartalmú, egy darab fából faragott fejőedény. Vö. Fejőbögre.

Fejőpitli — Bőny, Győr m., Mtsz. I. 559. — fejősajtár. Vö. Fejőbögre.

‡**Fejővider** — Hatod, Háromszék m., Lóvész, Csík m., Márkod, Marostorda m., Selye, Marostorda m. — dongákból összerótt fejőedény; fogója a fülein keresztülhúzott madzag, erre csiptetik a fejőcsuprot. Vö. Vider és Fejőbögre, Fejővödör.

***Fejővödör** — Szeged-Csöngöle — abroncsos faedény, a mibe a

juhokat fejik. *Kecskemét, ua. Vö. Fejővider.

⁑Fél juhtej — Márkod, Marostorda m. — „a melyik juh féltojáshajnyinál kevesebbet ad, az után a majoros *féljuhtejet* ad a gazdának“ = 7 font túró és 1½ font orda. Ha egy gazda 5—6 juha közt van egy ilyen szűk tejelője, az is egész juhtejet kap, mert kipótolja a többi jól tejelő. Vö. Egy juhtej. Próbafejés.

Féltej — Alsófehér m., Lz. — a kinek beméréskor két kupája van, az minden második renden kap egy egész tejet. Vö. Egy egésztej, Fertálytej.

Fertálytej — Lz. — a kinek beméréskor egy kupája van, az minden negyedik renden kap egy tejet v. egy sajtot. Vö. Féltej, Egy egésztej, Háromfertálytej.

⁑Fontos-kövek — Selye, Marostorda m. — a *fontos tál-* (l. o.) hoz való kő súlymértékek a gazdák által hitelesítve.

⁑Fontos-tál—Selye, Marostorda m. — kétkarú kézi mérleg, fakarokkal, fafogóval, fanyelvvel, bükkfatálakkal és kenderkötőkkel, az orda mérésére. Vö. Fontos-kövek.

Fuka — Alsófehér m., Lz. — — kétliteres mérték.

Gajáta — l. Galáta; a tót gelata.

Galáta — Alsófehér m., Lz. — v. gajáta: juhtejes edény. Vö. Galeta.

Galeta — palócz, Tsz. — a tót *gelata* = túróbödönke, de sajt- és vajtartó is. Oklsz. 1620: Az Juhasz hazban vagion kamoraiaban saitt Niomo galita No 8. Vagion vay keopelleio gilitta. 1634: Egi üres geleta. Vö. Galáta, Gelyáta.

⁑Gazdasági kő — Vacsárcsi, Csík m. — a „gazdaság“ tagjai által hitelesített 16 fontos gyerek fejnagyságú sziklakő. Ezzel mérik az *egy juh után való sajtot* = 16 font. Vö. Kompona kő, Kompona.

Gelyáta — Szolnok-Doboka m., Nyr. 22 : 536. — fenyőfaedény, melybe a juhokat fejik. Vö. Galeta.

Gomoja — Debreczen, Nyr. 7 : 189., 11 : 189. — L. Gomolya.

***Gomolya** — a nem ő-ző vidékeken — juhsajt, illetőleg túró, jobbfajta, mert le nem fölözött tejből készül. Vö. Édës sajt. — ***Gomolya** — magyar juhászat — nagy sajt, a melyből a túrót verték és verik. L. Boronza. — **Gomolya** — Bihar m., Nyr. 4 : 444.; Palóczság, uo. 22 : 34.; Rimaszombat, uo. 10 : 88. — juhsajt. (Szentesen, Nyr. 8 : 187., juhsavó.) Oklsz. 1594: Gomoliak. 1602: Gomolya Pál stb. 1731: Juhászoktól, a kik gomolyákat vagy hrudakat hordanak a vásárpénz köznap 1 den. M. Gazd. tört. Sz. VII : 88. (Vö. Munkácsi Ethn. VIII : 19.) Vö. Gomoja, Gömeje, Gömölye, Gömöje, Édes sajt, Boronza, Homoja.

***Gomolyanyomó** — Hajduhadház — keretes, egészben véve ötszögletes deszka, kifolyással. Erre teszik a friss gomolyát, hogy a savó lefolyhasson.

Gömeje — Barkó szó, Bereg m., Nyr. 27 : 478. — l. Gomolya.

Gömöje — Csaholcz, Nyr. 19 : 335. = Gomolya.

***Gömölye** — Kecskemét és ő-ző vidékeken — l. Gomolya. Beregszász, Nyr. 36 : 431., ua.

Háromfertálytej — Lz. — a kinek beméréskor 3 kupa, azaz 3 fertály teje van, az három renden kap egy egésztejet, a negyediken nem kap. Vö. Fertálytej, Egy egésztej, Féltej.

Homalya — Oklsz., Mtsz. — talán gomolya. 1558: Vna Turba in qua est vna hamalya.

Irdos-birdos sajt — Melius, Nyr. 25 : 327. — durván, ormós felülettel készített, vékonyabbfajta juhsajt lesz, a mit ma is készítenek a Mezőségen.

Juhsajt — Sz. F. B. — caseus ovillus. Oklsz. 1544: *ih* sait. 1587: Juh sait. Juh sayth.

⁑**Juh tej** — **egy** — Márkod, Marostorda m. — 15 font túró 3 font orda. Ennyit kap minden gazda a juha után a *majoros*tól. A melyik juh legalább egy fél tojáshajnyi tejet ad a próbafejéskor, azután már *egy juhtej* jár. Vö. Féljuhtej, Próbafejés.

Juhtúró — Oklsz. — 1669: Juhturó fontja 9 denár, Tehénturó fontja 6 denár. M. Gazd. tört. Sz. I. 89.

⁑**Juh után való** — **egy** — Vacsárcsi, Csík m. — 16 font sajt + 1 kupa orda.

***Juhvaj** — XVII. sz. munkácsi utasítás — juhtejből készített vaj.

⁑**Juhvizsga** — Selye, Marostorda m. — próbafejés. Szt. János napkor van. „A mejik juh megad egy porczio (l. o.) tejet, arra megadják a túrót (t. i. az egész juhtej-illetményt), a melyik nem ád annyit, arra felet, vagy egy fertáj túrót adnak, ki a hogy adja, ki a hogy érdemli; vagy csak ordát adnak rá."

⁑**Kalán** — Lóvész, Csík m. — tejgyűjtőkalán, sajtgyűjtőkalán.

Kaskavál — Hétfalu, Zajzon, Brassó m., Nyr. 23 : 102., Udvarhely és Háromszéken *káskavalé* = havasi sajt. Gombocz szerint — MNy. I : 165. — oláh: kaškaval, ozmán-török: kaškaval, újgörög: κασκαβάλ.

Kászú — Székelyföld, Tsz. — fenyőhéjból készített túrótartó edény v. táska. Vö. Kászutúró.

Kászu-túró — Háromszék m. Székelyföld, Nyr. 23 : 151. — összegöngyölt fenyőhéjba (kászúba) tömött túró. Vö. Szemerketúró.

Kelenta — Csík m., Udvarhely m., 23 : 104. — l. Kerenta, Kirinta.

Kerenta — Székelyf. Tsz., Hatod, Háromszék, ⁑Vacsárcsi Csík — ⁑kerek fatál, melyben a sajtból a savót kinyomják. Van: ágasa

czöveke, sípja, ejteles sétára v. ordamérő kupája. Vö. Kelenta, Kilinta, Kirinta, Krenta, Krinta.

Kilinta — Háromszék m., Nyr. 23 : 104. — l. Kerenta.

‡**Kirinta** — Málnásfürdő, Selye, Marostorda m. — sajtnyomó tekenő, egyik végén csatornával = „csorgató"; van: csorgatója, csorgató nyelve, vászonból odaszögezve. Vö. Krinta, Krenta, Kerenta.

Kis sait — Sz. F. B. — Caseolus.

***Kompona** — Szabéd — sajtmennyiség, mely egy juh után jár. Egyébként mérleg. — ***Kompona** — Felsőboldogasszony — 32 fontnyi kő mint mennyiség: egy kompona túró = 32 font túró. Gazda része juhai után. — ‡**Kompona** — Vacsárcsi, Csík m. — van: *kompona rúdja, kompona tálja.* Ehhez a súlymérték egy gyermekfejnagyságú gömbölyű, hepe-hupás felületű sziklakő, ebbe vastagon van belevájva a 16-os szám. Vö. Gazdasági kő, Komponakő. — ‡**Kompona** — Selye, Maros-Torda m. — Régen ezzel mérték a túrót: 1. nagy, kétkarú famérleg, 2. bizonyos mennyiségű sajt v. túró. Ilyen értelemben: Selyén: *egy kompona* = 28 font túró. *Fél kompona* = 14 font túró. Emez teszen 1 juhtejet, vagyis egy rendesen tejelő juh után való túróilletményt, az ordabeli illetménynyel együtt. Vö. Egy juhtej. — ‡**Kompona** — Lóvész, Csík m. — kétkarú mérleg. Karja (1 m) fogója és táljai fából, a tálak kötői madzagból valók. Van: a) *nyelve,* b) *komponarúdja,* c) *komponatála.* Vö. Slág, Mázsa, Fontostál.

‡**Kompona kő** — Vacsárcsi, Csík m. — vö. Gazdasági kő.

Korittó — Székelyf., Tsz. — sajt, a tótban teknőt jelent.

‡**Krenta** — Márkod, Marostorda m. — l. Kerenta.

Krinta — Marosszék, Nyr. 23: 104.,; — ‡Lóvész, Csík m. — l. Kerenta (Lóvészen a csorgató neve *csónak*).

Kukërca — Köpecz, Háromszék m., Nyr. 34 : 105. — ordás lé.

Lapcse — Torontál, Ozora — tej, *oláh; a latin *lac*tól ered.

Megcsurrant — Baranya m., Mtsz. — megfej.

Meghivejkël — l. Hüvejkel.

Oltó — Csaholcz, Szatmár m., Nyr. 19 : 382.; Kolozsv. glossz., 1577, Nyr. 36 : 68. — otho, olthocoagulum, quod ponitur in lacte, ut coaguletur. Vö. Ótó.

***Orda** — Székelység — a sajtkészítés mellékterméke. Az oláh *Urde.* Vö. Urda. — **Orda** — Csíkmadaras — még sajttá át nem alakított édes túró; ha a friss ordát savóval összekeverve fölmelegítik, a zsëndicze nevű italt nyerik. Nyr. 20 : 144. — **Orda** — Bukovina, Nyr. 6 : 525. — édes sajt; Gerend, Aranyos m., uo. 23 : 577. juhsajt; Alsófehér m., Lz.; Erdély, Nyr. 23 : 483.; Gyer-

gyó, uo. 34 : 82.; Kalotaszeg, Kolozs m., Csík m., Brassó m., Mtsz.; Moldva csángó, Nyr. 30 : 177.; Székelyföld, Tsz.; Szucsák, Kolozs m., Nyr. 18 : 576.; Zilah, uo., 28 : 282. — édes juhtúró. Oláh : urda (Lexicon Budense, Alexics, Nyr. 17 : 374.).

⁑ **Ordafőző üst** — Márkod, Marostorda m. — veresrézből, de belül czinnezve. Hosszabb, mint széles.

⁑ **Ordakeverő** — Márkod, Marostorda m. — lapátalakú.

⁑ **Ordamérő kupa** — Hatod, Háromszék m. — egy darab fából van faragva, betett fenékkel. A *kalánosak* csinálják. Tart: $^{11}/_8$ liter.

⁑ **Ordászsák** — Hatod, Háromszék m. — Részei: *ordászsáktartó* (mogyorófa), *csiptető*, ordászsákcsiptető (hasított mogyorófa), *káva* (a csiptetőt összekötő faszirony), akasztómadzag, *akasztórúd, ordazsák, ordászsák.*

⁑ **Ordástekenő** — Hatod, Háromszék m. — csorgóval a savó lefolyatására.

* **Ótó** — általánosan — szárított borjúgyomor, főzetjével a frissfejésű tejet oltják, hogy túrót készíthessenek. *Ivád, ⁑Márkod, Marostorda m., gyógyszertárból vett oltószer. Vö. Oltó.

⁑ **Ótósbokály** — Hatod, Háromszék m. — mázos, karcsú cserépedény, melyben a tejet oltják. A latin: poculum; a német: Pokal.

⁑ **Ótóscseber** — Márkod, Marostorda m. — vasabroncsos, 25—30 literes faedény, melyben a megoltandó tejet gyűjtik.

⁑ **Ótóskád** — Vacsárcsi, Csík m. 50—60 l. űrtartalmú. Vö. Savóskád.

⁑ **Ótóskorsó** — Vacsárcsi, Csík m. — korsóforma fekete cserépedény. Ebbe teszik az *ótót* s adnak hozzá *sajtcsepegést* s ezt töltik a tejhez, hogy megaludjék.

⁑ **Ótószűrő** — Vacsárcsi, Csík m. — közönséges pléhszűrő.

Ótott túró — Szentes, Nyr. 8 : 332. — édes tejből és beoltva készül.

* **Összefejni** — általánosan — a juhászatban a próbafejés, a melynek eredményétől az egyes juh után adandó sajt- és ordamennyiség függ. Vö. Próbafejés.

⁑ **Ösztöke** — Vacsárcsi, Csík m. — ordakavaró. Van: vasa, nyele.

Parmasan — Sz. F. B. — caseus parmensis, rex caseorum; *olasz sajt.

⁑ **Porczió Egy** — Vacsárcsi, Csík m. — rendes mennyiségű tej. Vö. Próbafejés.

Posadt-tej — Rozsnyó, Nyr. 8:566. — aludttej (poshadt?)

⁑ **Próbafejés** — Márkod, Marostorda m. — a juhoknál Szent Jánosnapkor történik, feladata megállapítani, hogy melyik juh után milyen mértékű sajtilletmény jár a gazdának. Vö. Összefejni, Egy juhtej, Féljuhtej, stb. — ⁑**Próbafejés** — Vacsárcsi, Csík m. —

„*Nyíréskor* a gyengébb tejelő juhokat az összes gazdák szeme előtt maga a gazda megfeji s ha nem ad *egy porcziót* (l. o.) a meddűk közi csapják.“ Vö. Összefejni.

***Pujna** — Győr m., Tsz. 308. — zsendicze. *A sajtos savó.

Pujna túró — Fejér m. — juhtúró, birkasavóból. Nyr. 4:44.

***Rács** — Balatonmell. — a füstön álló sajt tartója. Tsz. 309.

Rend — l. Egy rend.

Sáfó — Közép-Baranya, Nyr. 3:327. — fejőke. Vö. Sajtár.

Sajt — Schl. Sz. j., Sz. F. B. — caseus. Sz. F. B.: oregi sait = caseus vetus (Melich szerint *ó, régi sajt*). Oklsz. 1368 óta ismeri a *Sajtos* személynevet. 1586: sait. 1558: sayth. Sz. F. B.: vy laǵ *sait*, vaǵ az elsȫ teynek az sauviabol czinált *sait*: caseus secundarius. (Az 1597. évi kiadás kiegészíti e szóval: sendicze). Sz. F. B.: vüonnã niomot sait caseus recens pressus.

Sajtár — Tolna m., Tsz., Zilah, Nyr. 28:232, — fejődézsa. Oklsz. 1557: Feyny walo setereketh. 1577: Egy saytar chychyry. 1597: Tejes seter. A tótságon: „šochtar“. Vö. Sétér, Sejtér, Sétár, Sitár, Sűrű, Zsajtár, Zséter.

***Sajtcsepegés** — Vacsárcsi, Csík m. — l. Ótós korsó alatt.

***Sajtfacsaró** — Selye, Marostorda m. — sajtprés. Esztergályos készítette kis kézisajtó csavarral. Részei: *kar, keresztül való fák, sróf,* a *facsaróasztal,* középen *kávatartó,* kerek bemélyedés, melynek szélén és közepén keresztben van a még mélyebb *savóárok,* ezekből egy csövön a *csapon* keresztül folyt le a préselt sajtból a savó.

***Sajtforma** — Hatod, Háromszék m. — Vö. Sajtkáva.

***Sajtgyűjtő kalán** — Lóvész, Csík m. — Vö. Kalán.

***Sajtkáva** — Hatod, Háromszék m. — vékonyra hasított szilfából összehajlított kerek *sajtforma.* Vö. Sajtforma, Sajtkéreg.

***Sajtkéreg** — Márkod, Marostorda m. — l. Sajtkáva.

Sajtnyomó tál — Oklsz. — 1558: Sayth nomo tal.

***Sajtnyomtató** — Málnásfürdő — négylábú, padalakú sajtforma. Vö. Sajtnyomtató-deszkácska.

***Sajtnyomtató-deszkácska** — Málnásfürdő — az a két deszkadarab, melyet a nyomtatóba tett sajt tetejére tesznek s rárakott kövekkel nyomtatnak a sajtra. Vö. Sajtnyomtató.

***Sajtpócz** — Selye, Marostorda m. — a koszorúgerendákra fektetett póczok. Vö. Póczdeszka. — ***Sajtpócz** — Málnásfürdő — mogyoróvesszőből van fonva, 1½ m hosszú, 80 cm széles. Áll a négy *sajtágason.*

Sajtruha — Ivád — a melyben a sajtot szikkasztják.

Sajtszárasztó cserény — Oklsz. 1597: Sayt zarazto cherenj. *Vesszőfonás.

Sajtszárító lésza — Oklsz. — 1586: Ket sait szaritó lesza. *Veszszőfonás.

***Sajtszék** — Kecskemét — fasutú, a melyben a sajtból a savót kisutúlják.

⁑**Sajtszorító** — Márkod, Marostorda m. — sajtprés. Áll egy deszkából, melynek egyik vége a deszkafalba van dugva, a másik vége a kirintába erősített vascsavarral szorítható lejjebb. Ez a krentával kombinálva képezi a sajtolót.

Satólni — satúlni, sajtolni, sutúlni. SzD. Ksz. 77:126. (sató, sajtó, sutú).

Savó — Sz. F. B., Schl. Sz. j. — serum; *a sajtkészítés után fennmaradó híg folyadék.

⁑**Savóskád** — Vacsárcsi, Csík m. — olyan alakú és nagyságú, mint az *ótóskád*. Ebbe *cseppeg* az *ordászsákból* a *savó*. ⁑Hatod, Háromszék m.

Seffel — Oklsz. — 1557: Kylencz seffewl turot = *dézsa. Ab német Schaff.

Séfő — Balaton, Tud. Gyűjt. 1839., Nyr. 34:532. — fejőkanna, sajtár. Vö. H. O. M. Hal. K. Söföb.

⁑**Sejtér** — Lóvész, Csík m. — sajtár. ⁑Felsőlok, Csík m., csángó sajtár.

Sétár — Apa-Nagyfalu, Sz. Doboka m., Nyr. 12:429. — sajtár, fejőedény. Székelyföld Tsz. ua.

Sitár — Hétfalu, Nyr. 3:373.; Bácsfalu uo. 564. — sajtár.

***Slág** — Selye, Maros-Torda — az egykarú emeltyű-mérleg; juhászoknál használatos túrómérésre.

Sós-téj — Székelyf. Tsz.; *sos tey*, Sz. F. B.; *sos tęÿ*, Kolozsvári glossz. 1577, Nyr. 36:419. — colostrum; megkeményedett aludt tej (savója le van eresztve).

Sűrű — Szilágy m., Nyr. 6:473. — sajtár.

Szemerke túró — Székelyf., Tsz.; Háromszék m., Nyr. 23: 151. — összegöngyölt fenyőhéjba (kászuba) tömött túró. Vö. Kászutúró.

Szerdek — Bszsz. serdek, Oklsz. 1429: Petrus Zerdek — lac coagulatum, seracium = *aludttej.

⁑**Szérdek** — Székelyf., Tsz. 345. — vert téj. Gömör m.: tejleves; Kemenesalja: szedett gyim-gyom eledel. Kállay-gyűjt.: becsinált neme. Vö. Serdek, Szérdik, Sztúró, Zerdek.

Szérdék — Rimaszombat, Nyr. 5:271. — a túró a savóban. Vö. Szérdek. *Ez a helyes.

⁑**Szűrő** — Málnásfürdő — ritkára szőtt gyapjúdaróczdarab, 2 keresztben álló mogyorópáczára feszítve.

***Szűrőruha** — l. Szűrő.

⁑**Tászok** — Hatod, Háromszék m. — sajtnyomtató pad. Részei: *járom*, ebben 2 *járompácza*, *sajtnyomtató* v. *sajtnyomtató déczka*, *nyomtatókő*, *sajtkáva* v. *sajtforma*

szilfából. Ebbe teszik sajtruhába gömbölyítve a kisajtolandó sajtot, *szék*, a tászok 4 lábú padja.

Tej — Udvarhely m. — egy tej, egy juh után járó egység, kb. 16 font vagy 8 kiló sajt.

***Tejescseber** — Málnásfürdő — az a nagy faedény, mely a kirinta csorgatója alatt áll; ezen helyezik el a szűrőt. Vö. Cseber.

***Tejes putina** — Hatod, Háromszék m. — *tejgyűjtő-cseber*, faedény.

***Tejgyűjtő-budákó** — Felsőlok, Csík m., csángó — tejgyűjtő-kád. Vö. Budákó.

***Tejgyűjtő-cseber** — Hatod, Háromszék m. — vö. Tejesputina.

***Tejgyűjtő-kalán** — Lóvész, Csík m. — vö. Kalán.

***Tejszűrő** — Selye, Marostorda m. — „8×6 cm nagyságú ritkaszálú gyapjúszövet, négy csúcsánál fogva két keresztben álló páczikára kifeszítve". — **Tejszűrő** — Vacsárcsi, Csík m. — 70×70 cm terjedelmű gyapjúszövet. Szögletén × alakba fektetett pálczákra feszítve.

***Tejszűrő-szita** — Lóvész, Csík m. — szűrője ma inkább rézsodrony, mint lószőr. Van közönséges konyhai pléhszűrőjük is.

***Tejverőfa** — Vacsárcsi, Csík m. — a csángóknál *briginyó*, l. o.

***Tömlő** — Székelyf., Tsz. 368. — bőrzsák, a melyben leginkább télire való túrót tesznek el. Tömlőtúró.

Tömlőtúró — Oklsz. — caseus utricularius. Szäkler Käse. 1486: Quatuor apes, vnum Themlew Thwro. 1637: Temleö turo 29.

***Turabdus** — Schl. sz. j. — túró, formagium.

Túró — caseus: gyúrt sajt. Oklsz., 1544: turo. Twrot twros eteknek. 1549: Turot sayt lenek. 1550: Caseum Thwro et butirum. 1557: Kylencz seffelwel turot. A túró szó egykorú a sajttal. Csuvasz: tóre̊χ, túre̊χ = savanyú tej. Mongol taraχ = zsendicze. Gombocz, MNy. I: 165.

Túrógyúró-teknő — Oklsz. — 1594: Thwro gjuro tekeneo.

Túrónyomtató — Oklsz. — 1586: Egi thuro nyomthato. 1636: Turó nyomtató.

Túrószárasztó — Oklsz. — 1638: Egy Turo szarasztot az Padlasban. Vö. Cz. F. Túrórács.

Túrózsák — Oklsz. — 1584: Turo sák. 1588: Vaznoth Turo sakn ak.

Veder — Háromszék m. — egy veder = 8 régi kupa, kb. 6 kiló sajt, egy juh után járó egység. L. Egy kompona, Egy tej.

Vesling — Oklsz. — caseolus. 1571: Caseum vnum veslingh vocatum. Bars m. 1592: In festo paschatis dant caseum wlgo vesling vocatum. Barsszentkereszt. *Veslingtúró alatt ugyancsak az Oklsz. azt mondja: „*fässlein* brinsenkäse," lehet a Vesling = fässlein.

Veslingcsináló szék — Oklsz. sedile ad caseolos conficiendos. 1619 : Vesling czinalo zek. Csicsva.

Vésling túró — Oklsz. — fässlein brinsenkäse. 1636: Vesling turó 20. M. Gazd. tört. Sz. I. 273. 1638 : Veslingh Turo Tarto Saroglia 2. Azokon veslingh Turo 5. 1648 : Az szolgáló jobbágy minden tartozik az várhoz 1—1 messzely vajjal, egy vesling turóval és 1 luddal. Károlyi Okl. IV. 300. PPB. 1767. Caseolus.

Vetrecze — Kőrész K. szerint édes orda. A vetreczét így készítik: *A marhahúst elvagdalják, zsírban megrántják és rántásos lével* jó hosszan *feleresztik.* Kőrész talán *zsendiczét* akart mondani; ez már édes orda savóban. Paal Gyula. Nyr. 2 : 556.

⁑**Vider** — Lóvész, Csík m. — vö. Fejővider; Hatod, Háromszék m., ua.

Zára — Hétfalu, Tatrang, Brassó m., Nyr. 22 : 94., 23 : 535. — vert tej. Gombocz Z. szerint: oláh zară-serum (vajköpülés után megmaradt sűrű savó). MNy. I: 165. a tót cmar.

Zerdek — Schl. sz. j. — l. Szérdek.

Zisztvála — Gerend, Aranyos m. — juhtejföl v. vaj. Nyr. 23 : 578.

Zséfő — Balatonmell., Tsz. — fejőkanna. Ab: Schäffel. Nyr. 24:403.

Zsejtár — Gömör m., Tsz. — l. Zsajtár.

Zsejter — Göcsej, Nyr. 12 : 47. fejőedény (Ab: osztrák-bajor sechter, soechter. Nyr. 24 : 403.)

Zsajtár — fából való fejőedény.

Zsendicze — Erdővidék, Nyr. 8 : 188. ; Palóczság, uo. 22 : 81. ; Székelyf., Gömör m., Tsz.; Tokaj, Nyr. 24 : 335. — savós orda ; felforralt juhtejsavó. Gombocz szerint rutén: žentyca, lengyel: žyntica, orosz: žentica. (MNy. I: 165.) Vö. Zsinczicza, Zsengicze, Zsongáta.

⁑**Zsendiczekevergető** — Lóvész, Csík m. — a lapátos részén levő lyuknál fogva szokták felakasztani rendes helyére.

Zsëngice — l. Zsinczicza.

○ **Zsétár** — Pusztadinnyésházt — l. Fejődézsa. A tót: Šochtár. Szentes, Nyr. 8 : 331., ua. Vö. Zséter.

Zséter — Balatonmell., Tsz., Nemesviss, Répczemellék, Nyr. 17 : 336. ; Olaszfalu, Veszprém m., uo. 17 : 47. ; Sopron m., uo. 5 : 269. ; Vas m., Kemenesalja, Tsz. ; Vas m., Nyr. 10 : 90. — Zsétár. L. Sajtár.

Zsinczicza — Ipolyság, Hont m., Nyr. 19 : 95. ; Palóczság, Tsz. — forralt juhtejből készült túrós savó. Tót: žencice (Nyr. 33 : 571. és Gombocz, MNy. I : 165.). Vö. Zsendicze.

Zsojtár — Tokaj — fejőke, sajtár. Nyr. 24 : 335.

⁑**Zsongáta** — Balatonmell., Kemenesalja — oltott birkatej savója, zsendicze. Tsz. 396.

Zsotár — Gömör m., Tsz. — l. Zsajtár.

Juh hangelemei.

Bárány.

Bárány — *mekeg, bekeg, méget, béget, bereg.* Nyr. 7 : 286.

Beget — Őrség — béget. Nyr. 12 : 380.

Bëget — Alsócsallóköz, Komárom m. — béget. Nyr. 27 : 287.

‡**Bőg** — Hatod, Háromszék m. — a juh és a bárány.

Szika, szika! — Bajmok, Bács m., Nyr. 7 : 527. — bárány hívása.

Birka.

Bekeg — a birka. Kriza.

Birka — Találós mese Veszprémben:

Uton megy a tipetopa,
Hátán viszi genyegonya.

Nyr. 2 : 468.

Birkák szava — Hódmezővásárhely — Az istennyila belecsap a *karámba* s azt felgyujtja. A tüzes lángnyelvek felhevítik a levegőt s a vén birkák ezt mondják: „Meleg van!" (mély hangon); később, mikor a lángok égetni kezdenek, a bárányok így jajgatnak: „Megégünk!" Mikor pedig a dolgot már egyáltalában nem lehet tréfára venni, a szamár is elbődül: „U-tánnam!" Nyr. 36 : 237.

Trüss ki — Szt. Gál, Nyr. 3 : 44. — birka szólítására.

Juh.

Bircsu! baris! ná bircsu ná! na bariska ná! — Szürnyeg, Nyr. 10 : 279. — juh hívására.

Bri — Gyergyó, Nyr. 34 : 260. — juhhivogatószó.

***Bri-ne!** — Marosvásárhely, Nyr. 27 : 480. — juhriasztó.

Brr! — Csíkszentmihály, Nyr. 493. — juhkergető szó.

‡**Héj né! bride-ne!** — Firtos-Váralja, Udvarhely m. — juhhajtó szó.

‡**Héj ne hé! vaj ne! bri bri** — Rava, Udvarhely m. — juhhajtó szó.

Hitt te! — Hódos, Arad m., Nyr. 26 : 239. — juhkergető szó.

Hurda! — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 326. — berbécs-hajtó szó. *Berbécs = Ürü.

‡**Hurda ne!** — Gagy vize mentén és Rava, Udvarhely m. — a berbécset riasztják vele.

Né bari, bari, bari né! — Veszprém, Nyr. 6 : 284. — juh hivogatására.

‡**Prüs-ne, szuk, szuk, szuk!** — Firtos-Váralja, Udvarhely m. juhcsalogató.

***Prüss-ne-ne! prüss ne!** — Marosvásárhely, Nyr. 27 : 480. — juhhivogató.

Pusa! pusa! pusa! vagy **bari! bari! bari!** — Hódos, Arad m., Nyr. 26 : 239. — juh hívására.

‡**Tphrűs-ne-ne!** — Rava, Udvarhely m. — juhhivogató szó.

Trücs, trücs! — Veszprém, Nyr. 6 : 284. — juh kergetésére.

ⁱÜti becsi! — Háromszék m. — a berbécset „türkölésre“ ingerlő szó.

Kecske szótára.

Bakos — Kolozsvári glossz., 1577, hircosus, fetidus. L:., Nyr. 36 : 17.

Bozsonicza — Erdélyi rész — szárított kecskehús. Örmény eledel.

Buzsenyicza — l. Bozsonicza.

Csap — Oklsz. — beör = kecskebőr. 1637: megkülönböztetve a kosbőrtől.

Czaf — Tud. gyűjt. 1848.; Nyr. 35:41.; Sopron m. — felnőtt korában kiherélt *birka*, félheréjű *ökör*, l. o. és a tót Czap = *kecskebak.*

Czap — l. Czaf.

Czapf — Vö. Czaf. Komáromban a Mtsz. szerint hibásan herélt, félig kosbárány, ürü, toklyó (!).

Czapp — Komárom. — Vö. Czaf.

Irha — kikészített kecskebőr.

Kecskefi — Oklsz. — 1588: Nem tartoznak sem kechkeffy dézsmával. Orsz. lvt. Urb.-et Conscript. 64., 35. 1637: Ezeket (bárányokat, kecskéket)...

Kecskehus — l. Bozsonicza.

Tukkol — Mohács, Nyr. 27 : 111. — öklel: „a kecskék tukkónak“.

Kecske szőre.

Bárza këcske — Csíkszentdomokos — barnás-sárga kecske. Nyr. 32 : 324.

Belán — Csíkszentdomokos — szőkeszőrű kecske; szőke. Nyr. 32 : 324.

Bonta — Halas — egyenes, símaszőrű. „Ennek a *kecskének* ojan bonta sikari szőre van, mint a *sikár*, olyan egyenes a szőre. Nyr. 23 : 47.

ⁱFehér — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J. *Pusztaszanda, Szécsény, Nógrád m., Nyr. 32:294.; Szilágyság uo. Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., M. o.

ⁱFekete — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.

Gyósa këcske — Csíkszentdomokos—fehér kecske. Nyr. 32:326.

ⁱHóka — S. I., Kr. I., 247. — *animal in capite macula notatum.* Hóka kecske, Sz. D.; uo.

Kacsulia — Székelyf., Kriza, Nyr. 23 : 100. — feketefejű fehér kecske. Oláh elem a m. nyelvben.

Këcsula — Csíkszentdomokos, Nyr. 32:327. — tarkafejű kecske.

ⁱKékes — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.

ⁱRóska — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.

ⁱSzürke — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.

ⁱTarka — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.

*Vörös — Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.; Szeged, Nyr. 32 : 295.; Felsősegesd, Somogy m., Nyr. 32 : 293.; Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293.; Kemenesalja, uo.

Kecske hangelemei.

*Czá! — Rava, Udvarhely m. — kecskehajtó szó.

*Czége, czége, czégela! — Firtos-Váralja, Udvarhely m. — kecskecsalogató szó.

Czeccz ide nye! — Csíkszentmihály, Nyr. 30 : 493. — kecske kergetése.

* **Czige czige**! — Marosvásárhely — kecskehivogató.

Czige, czige, czige! — Nyr. 27 : 480. — kecskehívó szó.

* **Czige ne**! — Marosvásárhely, Nyr. 27 : 480. — kecskeriasztó.

*Czégé, czégéla! — Rava, Udvarhely m. — kecskehivogató szó.

Gicza ne, gicza — Szentgál, Nyr. 3 : 44. — gidát hívó szó.

Kecz ki! — Szentgál, Nyr. 3 : 44. — kecske szólítása.

Uogidki — gida szólításra. Szt. Gál, Nyr. 3 : 44.

IX. A DISZNÓ.

A disznó szótára.

A disznó testrészei: Van *feje*, ennek *teteje, homloka, szeme, szemboltja, vakszeme, orra,* két *orrlyukkal* és *karimával,* vagy *czimpával,* a melylyel túr; van *füle, fületöve, szája,* ebben *nyelve, fogzata* ennek rendjében *agyara, tarkója, torka*; *tokája,* ezen rendesen *szaka* vagy *csercséje*; *nyakaéle sertével, nyakoldala, hátszéle, oldala, véknya, farka,* ennek *bojtja, szügye, hasa,* ezen *csecs,* a kannak van kettős *monya, csökje,* a koczának *péràja,* van *lapoczkája,* ezen következik a *felsőszáőr, térd, alsószár, boka, fűköröm, csüd, párta, csülkök*; hátulsó láb: a *sódar, csánk a horgasinnal, lábszár, fűköröm, csüd, párta, csülkök.*

Abál, megabál — Vilyi-puszta, Győr, Ada, Csallóköz, Nyr. 21 : 279, abâllanyi palóczság, Nyr. 22 : 31. — a disznó fejét és apró részeit főzni. L. Abalé, Abált hús. Vö. Abárol (Mtsz.). Vö. Megköveszt, Megabál.

Abalé — Czegléd, Csallóköz, Nyr. 22 : 279.; palóczság, Nyr. 22 : 31. — a megfőzött disznóaprólék leve. Vö. Abál, Abálék (Mtsz.).

Abált hús — Bácska, Zolnai, MNy. I : 91. — a disznóöléskor töltelékének főzött hús. Vö. Abál.

Agyar — Munkácsi — alán elem: a kan agyara, dens apri.

* **Ájos** — Kaba — füljegy, lásd a juhnál. Vö. Nyilas.

* **Alá fogadni** — 1750, Déva — a sertést pásztorságok alá fogadni. L. Elé adni. (Vö. A magyarok nagy ősfoglalkozása. Előtanulmányok, 236.)

Alom — palócz, Nyr. 20 : 31. — sertések nyugvóhelye, melyet maguknak a lehintett szalmában csinálnak. Innen egy alomban nevelkedett malaczok, egyalmúak. Vö. Vaczok; *Az alom maga nem jelenti a vaczkot, mert csak az aláhintett szalmát, harasztot, mely egységes jelenti, a melybe a disznó vaczkát = fekvőhelyét készíti.

Angyalbakkancs — Nagybánya, Nyr. 13 : 527. — öléskor tréfásan a leölt sertés lehúzott körme.

Anyadisznó — Mohács, Nyr. 26 : 330. — fias nősténydisznó.

***Anyakocza** — Felső-Tárkány fias nősténydisznó.

***Aper** — a régiségben — a házidisznó kanja.

***Aprómarha** — 1669, Nádasdy Ferencz rendelete (vö. Előtanulmányok 216.) — a lovon és szarvasmarhán kívül a többi négylábú jószág. Veszprém megyében, MNy. I : 281. — a sertés és juh. Czuczor Fogarasi: baromfi.

Arja — l. Disznóarja.

Ártán — l. Ártány.

Ártán-malacz — l. Ártány-malacz.

Ártán-süldő — Rava, Udvarhely m., J. M. — herélt hím disznó 2 éves koráig.

***Ártány** — *Csokonya, *Felső-Tárkány, *Kálmáncsa, *Lengyeltóti, Gyergyószentmiklós, K. L., Csongrád, W. J.; Apanagyfalu, Szolnokdoboka m., Nyr. 12:429.; Csíkmadaras, Nyr. 19 : 527.; Debreczen, Nyr. 11 : 189.; Edvi Illés Pál; *ârtâny* — Palóczság, Gömör m., Nógrád m., Nyr. 22:480.; *ártán* — Csíkmadaras, Nyr. 19 : 527.; Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.; Hétfalusi csángó, Nyr. 37 : 11.; Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 189.; Rava, Udvarhely m., J. M.; Udvarhely és Marostorda m., Nyr. 20 : 567.; Szürnyeg, Zemplén m. Nyr. 10 : 278. — herélt kandisznó. Történeti sorrendje: — **Ártány** 1247: „Dantes pro sua procuratione porcorum triennem, qui vulgo *artan* dicitur. (Vö. Előtanulmányok 133.) 1391: Rufus isti *artan* etc. Oklsz. *1510 körül*: Kewer *artan* vnum. Scrophae pingues wlgo *Arthan* Oklsz. 1524: Porcum pinguem *arthan* dictum. Oklsz. 1587; Keth *artan*. 1597: Az kew por maganak (t. i. a molnárnak) jar, mywel hogy ew tarthya hayal az molnoth, azerth nem hyzlalnak *arthant* belőle. Oklsz. (A malomporon ugyanis a molnár országszerte, sőt Németországban is, köteles volt ártányt hízlalni.) 1627: Rücs, Nyr. 14:82.; *ártány*. *Ártánd* mint helynév szerepel 1075-ben „Dedi villam, que rikachi *artand* vocatur“ (Knauz: Monum. Strigoniensis I : 25., Nyr. 23 : 326., 378.) Vö. Herman Ottó, MNy. I : 415.; A Bszsz. és a Kolozsvári gloszszák 1577: *arthan*-nak ismeri, Nyr. 36 : 17. Vö. Kanlott-*ártán* Kanos.

***Ártánymalacz** — Lengyeltóti — herélt hím disznó, ifjú korában; Rava, Udvarhely m.

***Ártány-pénz** — Oklsz. — 1437: De pecuniis scrofarum *artan penz* vocatarum. 1640: *Artanj penzt.* Az adó egy neme, melyet egy ártány után vetettek ki.

Ázalék — Szőkefalva, Kisküküllő m., Nyr. 14 : 46.; Szilágy, Szatmár m. — *disznóaprólék.

Bakló — vö. Bogjó.

Bánya — Heves m., Mtsz. I. 98. — sertésnek összetúrt fekvőhelye.

Bárzsing — 1. nyelőgége; Szeged, Csongrád m.; 2. marhabél, Balatonmell.; 3. disznóbél belső oldalán levő kövérség v. nyúlós, zsírszerű hús. Szeged, Mtsz. I. 103.

Bécs — Obulus — Oklsz. 1584. Minden Dyzonothcol keth *becheth*. Orsz. Levt. Urb. et Conscr. 56, 23. 1597: Mindenik Dyznothwl keth *bech*. Uo. 12, 42.

Bellér — Makó, Nyr. 9:377. — a paraszt disznóölő. L. Böllér.

Betegségek — vö. sertésnyavalyák és csík, bringa, disznó férgezése, férgezés, búb, bóbita, godola, gudola, nyüvek, nyüvek kivesztése, szaka, szakos, szusza, torokgyík, zapor.

Bincsillók — l. Bincsók.

Bincsók — Zilah Nyr. 28:238. — *bincsillók*: bibircsók és a sertés szőrén megszáradt sárgolyók. Vö. Csimbók, Csombók.

***Birkózik** — Lengyeltóti — a disznó, mikor szembeállva verekedik. Vö. Marakoszik.

Blizina — Rozsnyó, Nyr. 8: 564.; Felvidék, Nyr. 33:560. — a disznó lépe (a tótban brzlina = lép).

Bóbita — l. Gudola.

Bogjó — Balatonmell.; Szolgaegyháza, Fehér m., Mtsz. — boglyó, bakló, boklyó. A disznó álla alatt kétfelől lelógó szilvaalakú függelék, „boglyos disznó". L. Csercse.

Boglyó — l. bogjó.

Boklyó — l. Bogjó.

Bokor — NySz. — egy pár, azaz kettő. Hódmezővásárhelyi alföldi tanukihallgatás 1667 decz. 13. (Nyr. 26:136.) „Győn lakó Karácson Lőrincz annor. 49 Keglevicz uram ő nagysága jobbágya, hiti után vallja... Mivel hogy 4 mértföldig hajtatták vélem és az mint azokat az sertéseket megnéztem a társommal és az pásztorral együtt beszélgettünk felőlle, mert volt ollyan 50 benne, id est ötven, az ki megért volna 12 tallérokat *bokra*, az második része is pedig megért volna 10 tallérokat *bokra* stb."... NySz.: „az ágyut 150 *bokor* szarvasmarha vonta". (Vö. Molecz Béla, Nyr. 26:323.)

***Borsóshús** — Zemplén m., Mtsz. — a disznó torkaaljának laza húsa.

Böllér — Csuza, Baranya m., Nyr. 18:47. (Arany Aristophanes ford. Nyr. 23:477.); Kecskemét, Nyr. 10:380., Nyr. 4:284.; Kiskunság, Nyr. 14:285.; Rimaszombat, Nyr. 15:383.; Bőny, Győr m., Nyr. 15:383.; Somogy m., Nyr. 2:375. — disznóölő (nem tanult hentes). Németben: *Buhler*: bei den Fleischern einer, der unerlaubt schlachtet, ihnen ins Handwerk pfuscht. (Nyr. 24:66.) Vö. Disznyóbellérség, Böllérkedik.

Bölléreskedik — Bőny, Győr m., Mtsz. — disznókat öl. Vö. Böllér, Böllérkedik.

Böllérkedik — Székelyf.; Kovászna, Háromszék m., Mtsz. — csereberél, ad-vesz (marhát). Vö. Bölléreskedik, Disznyóbellérség.

Bőrös pecsenye — Csongrád, Nyr. 9:89. — disznóhús, melyen bőrös szalonnaréteg van.

Bringa — Kapnikbánya vidéke, Nyr. 22:207. — torokdaganat a sertésnél. Szinnyey oláhnak tartja. Vö. Bringás.

Bringás — Kapnikbánya vidéke, Nyr. 22:207. — a betegen leölt sertés húsa. Vö. Bringa.

Búb — l. Gudola.

Búg — *Lengyeltóti; Székelyf., Nyr. 17:137.; Tokajhegyalja, Nyr. 23:287.; Szőkefalva, Kis-Küküllő m., Nyr. 15:335. — *búgat.* Abauj m., Nyr. 33:21.; Palóczság, Gömör, Nógrád m., Nyr. 22:480., párosodik a kandisznó. *Búgat,* Abaujban a. m. sertést közösít; Gyergyószentmiklóson: búghatnék a gője (K. L.): a nőstény ébredő párzási ösztöne. Vö. Megbúg.

Burbikol — burbékuónyi palócz, Nyitra m., Nyr. 28:495. — zavarja a moslékot a vályuban (sertés).

Burrog — Háromszék m., Nyr. 4:561. — a disznó, mikor erősen búg.

Coitus a disznónál — búg, búgat, búghatnék, burrog, görög, kanoz, megbúgat, megbúg, meggörög, megistyelődzik, megház, görget, felbúg, rühet.

Csapa — Őrség, Nyr. 12:475. — nyom: „disznuk csapája“ = disznók nyoma. Vö. Mtsz. és „Ökörcsapa“ a szarvasmarha-kategoriában.

***Csapott** — Kaba — fül: a disznó füljegye. Vö. Csapottfülü.

***Csapottfülü** — 1799. — az a sertés, de juh is, a melynek füle le van vágva annyira, hogy csalni lehessen vele, mintha az állat elhullott volna. Vö. Fül.

Csaszi — Tatrangi csángó, Erdély, Nyr. 2:524. — egy volt disznókupecz csúfneve.

Csáva — Tiszadob, Nyr. 20:192.; Fajsz és Csongrád m., Mtsz. — moslék (míg a csávás hordóban van; ha a vályuba öntik már ivós). Vö. Csávás.

Csávás — 1. Rábamellék, Dunántúl, Nyr. 17:523. — moslék, disznóeleség. 2. Dunántúl, Göcsej, Ormányság, Hódmezővásárhely, Szatmár m., Mtsz.; Felsőnyék, Tolna m., Nyr. 6:274. — moslékosvályu. Vö. Csáva, Csáváshordó. Mondás: Belekerült a *csávába* = piszkos bajba.

Csáváshordó — Heves m., Mtsz. — moslékoshordó. Vö. Csávás.

***Csék** — Lengyeltóti — a kandisznó penis'e. Vö. Csög.

Cséka — Háromszék m., Udvarhely m., Mtsz.; *cséka*, Csík m., Nyr. 6:525.; *csĕka*, Csíkmadaras, Nyr. 19:527.; Székelység, Nyr. 28:94., 29:576.; *csenika*, Felső-Háromszék m., Mtsz.; *csĕnka*, Csík m., Nyr. 6:525.; *csoni*, *csonika*. Csallóköz, Mtsz, — malacz, disznó.

Csepész — Baranya m., Nyr. 35:231. — töpörtő.

Csepet-háj — l. Csepleszháj.

Cseplesz-háj — Murmelius cheples gaay, Sz. F. B., M. A., PPl. Debreczen, Mtsz., *tseplyes-háj* (Sándor I.); *csepet-háj*, Rimaszombat, Gömör m., Nyr. 17:525., 32:231. és Mtsz., *csepesz-háj*. Kulcsár-kódex, Heltai-biblia, NySz., NyK. 35:308. — disznóbélen levő kövérség. Vö. Csepsz.

Csepsz — Háromszék m., Nyr. 4:561. és 35:231., Mtsz. — a disznó nagyobbik gömböcze. Vö. Cseplesz-háj.

Csercse — Csík m., Nyr. 26:331. — a disznó emlőin a bimbó. Székelyföldön, Nyr. 25:45., szaka a disznó tokáján (juh, kecske is). Vö. Mtsz. Vö. Csöcs. L. Szoka.

Cserepes malacz — Kolozsvár, Háromszék m., Csíkgyergyó, Mtsz. — konyháról élő, kézhez szoktatott, gazdasszony nyomában futkosó, kényeztetett kis malacz.

Csicsa — Visk, Hont m., Mtsz. — malacz.

Csigër — Czegléd, Nyr. 22:375. — 1. a disznó belső részei: zsiger. 2. (csigér) még éretlen bor.

Csík — Tokajhegyalja, Nyr. 23:288. — malaczbetegség: az iny erének fekete vérrel való megtelése. Székelyföldön, Mtsz., a disznó torkában levő mirigy (?).

Csikus — Abauj m., Nyr. 33:21. — kis malacz.

Csimbók — Zilah, Nyr. 28:238.; *csombók*, uo.; l. Bincsók.

Csombók — l. Csimbók.

Csongorodott — Háromszék m., Mtsz. — a disznó füléről v. farkáról: kunkorodott, *zsugorodott.

Csoni — l. Cséka.

Csonika — l. Cséka.

***Csonka** — Kaba — füljegy.

Csorda — az oláhban čurda, Nyr. 17:163.; Hajdu m., oláh csurdĕ, Nyr. 25:301. — meghatározását l. Szarvasmarha-kategoriában. Rendesen *tehén-* és *barom-csorda*.

***Csöcs** — Lengyeltóti — a koczadisznó emlőjén a bimbó. Vö. Csercse.

Csög-háj — Kapnikbánya és vid., Mtsz. — a sertés penise körüli háj. (*Csög* rendesen a bika penise.) Vö. Csék és Csök.

Csök — általánosan — a penis, leginkább „*bikacsök*“ formában.

Csönköly — Vas m., Kemenesalja, Jánosháza, Balatonfüred, Veszprém, Mtsz.; Tolna m., Paks, Nyr. 22:430. — a disznó sonkája mellett levő körtealakú csont, a melyet a füstretétel előtt kiveszszek, hogy a sonka meg ne büdö-

södjék. H. O. szerint ez a térdkalács, a patella. (Frecskay nem ismeri.)

***Csulya fül** — Debreczen — lelógó fül. Vö. Konyafül.

***Csürhe** — Kecskemét — sok gazda összeadott sertésnyája, mely naponként hazajár. Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 91. Az Alföldön és Debreczen, Mtsz., hizlalóba még be nem fogott, fiatal sertésnyáj. Az oláhban. Nyr. 17 : 163., ćurhe. A csürhe ellentéte a *konda*, egy birtokos disznónyája.

***Csürhe-járás** — Kecskemét — a hol a naponként hazajáró sertés legel. Debreczenben tréfásan, Mtsz., *töri a csürhejárást* = töri a fejét. Röjtök, Sopron m., Nyr. 3 : 514., *„töri rajta a csürhejárást“* = gondolkozik rajta.

Cziku — Tokajhegyalja, Nyr. 23 : 287.; *czikus*, Abauj m., Nyr. 33 : 21.; Zemplén m., Nyr. 4 : 425. és 29 : 576.; *czocza*, Kiskunság, Nyr. 22 : 224., malacz. (Néhol csak a gyermeknyelvben, N. Sz.) *Czinka*, Bereg m., Mtsz., ua.; Nyr. 27 : 175. szerint tót szó: svinka = kis disznó, nőstény disznó, (süldő leány), Czinka Panna (cinka = növendék leányka; a tótban cinko, cinkó).

Czikus — l. Cziku.

***Czimpa** — Kaba — a disznó orrának az a része, a melylyel túr.

Czinka — l. Cziku.

Czocza — l. Cziku.

Damasz — l. Domasz.

Désznu — l. Disznó.

Desznyu — l. Disznó.

Desztó — l. Disznó.

Desztu — l. Disznó.

Dézsmadisznó — Oklsz. — 1692: Dobosnak hóról hóra az gyalogokkal pénz fl 4 . . . dézma diszno 1. Egy sütőnek pénze fl 5, buza cub. 5, dézma diszno 1. M. Gazd. tört. Sz. VI. 182. — porcus decumanus.

Diszna — l. Disznó.

Disznó — 1240 körül Oklsz. — Guznoov, 1267—1380, uo., *Gyznou*fertes. 1390: *Dyzno*patak. 1467: Dyznoferthehel. 1510 körül Kewer*geysno*. 1564: Öreg fyazo *dyzno*. 1584: *Dyzno*. 1632: *diszno*. Murmelius 1533; Schl. sz. j.; 1338: Anjou-okmt. Ethnogr. XI. 1900. I. 9. geyznou: *désznu*, Őrség, Nyr. 4 : 521.; *desznyu, desznyú*, Drávavidék, Baranya m., Vas m., Nagyharsány, Mtsz.; *desztó*, Bereg m., Mtsz.; *desztu*, Őrség, Vas m., Mtsz.; *diszna* (plur. *disznák*) Szlavónia, Mtsz.; *disznyó*, Székelység, Nyr. 26 : 43.; *disznu*, Őrség, Nyr. 12 : 475.; *disznú*, Göcsej, Mtsz.; *disznyó*, Csík m., Mtsz., Gyergyó, Nyr. 34 : 260.; Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.; ‡Gyergyószentmiklós, K. L.; *disztó*, *Hortobágy, *Kaba, Beregszász, Nyr. 25 : 192., ‡Bereg, ‡Bihar, Debreczen, Nyr. 7 : 188.; *disztó*, Földes, Hajdu m., Mtsz.; ‡Kalotaszeg, ‡Kraszna, Szilágy m., Nádudvar, Nyr. 36 : 144.; Szabolcs m., Nyr. 16 : 384.; Szilágy m., Nyr. 6 : 473., Nyr. 7 : 381, Tokaj, Nyr. 23 : 336.; ‡Ugocsa.

Zemplén m., Nyr. 4:425.; 1599: Oklsz. *Disztó*; *disztu*, Dobronak, Göcsej, Hetés, Vas m., Zala m., Mtsz.; Tiszadob, Nyr. 20:192.; Sus scrofa domestica Gray. Vö. Disznófajták. A disznó a szólásban tisztátalanságot stb. jelent (Nyr. 23:299.). Köztörökben toñuz; csuvaszban sŭsna. (Munkácsy B., Nyr. 25:17.) Vö. Demasz, Domasz, Cziku, Cséka, Emse, Fias disznó, Fiazó, Gyesznó, Gicza, Hízó, Hizlaló, Magló, Mankus, Musi, Pázsit disznó, Pusi, Sertés, Süldő, Siska, Verődisznó, Ziska. *Helynevekben* 1342: *Gjznody*, Anjou-okmt. Ethnogr. XI: 1. 1900. 9.; 1341: *Geznoud*, uo. (Disznód), *Gyesznódi* (Disznódi), Gyisznódi (Disznódi); 1267: Gyznowfyrtes = *Disznófertős*, Wenzel, Árpádk. új okmt., Ethnogr. XI: 1. 1900. 9.; 1263: uo. *Gyznoukwth* = Disznókút.

Disznó-arja — Rimaszombat, Gömör m., Nyr. 15:383. — a disznó orra. (Nem tévesztendő össze az órj-al, a mely a hátgerinczet jelenti.)

Disznóbarom — Oklsz., 1590: negjwen dizno *barmotth* (Borsod m.) — disznó.

***Disznófaj** — Felsőtárkány — a régi: nagyobb, mint a jenei, görbehátú, nagysertéjű, magaslábú, sárga v. szőke, nem hízott meg úgy, mint a jenei. L. Giczadisznó, Kondorszőrű, Mangalicza, Siska, Szalontai, Ugrai veres.

Disznófel — Moldvai csángó, Nyr. 30:176. — zsír, disznózsír. Vö. Fel.

Disznó-fertő hely — Oklsz. — 1467: „A quendam locum qui vocatur *Dÿznoferthehel*.“ Sáros hely = fertő, a melyben a disznók elfeküsznek. 1267: *Gyznowfyrtes* = *Disznófertős*; Wenzel, Árpádk. új okmt., Ethnogr. XI. 1., 1900. 9. Vö. Disznóhon, Disznósér.

Disznófiú — Moldvai csángó, Nyr. 31:83. — malacz.

Disznóherélő — l. Disztóherílő; a vándor miskároló. L. azt.

Disznóhon — Oklsz. — 1421: „Ad locum similiter arundinorum *Gyznohon* appellatum“. L. Disznófertő.

Disznókút — 1263, Gyznoukwth, Wenzel Árpádk. u. okmt. Ethnogr. XI. 1. 1909. 9. — helynév.

***Disznómarha** — 1667, Egri káptalan tanuvallatása — sertés-, disznófalka. Néha: *sertésmarha* is (L. A magyarok nagy ősfoglalkozása, Előtanulmányok p. 216.).

***Disznónyáj** — Lengyeltóti — az uradalom disznóserege, egy kanász alatt, egy gazdáé. Hortobágy, T. M., MNy. VIII:91. kan nélküli. *Nem tenyésztésre való.

Disznósér — gr. Sztáray-család oklt., Nyr. 22:360. — 1266: „Cadit in quendam meatum aqua e quandoque fluentem *Geznoser* vocatum“. Ér, a melyben a disznók elfeküsznek. Vö. Disznófertő.

Disznó szava — Nyr. 7: 286. — *röfög, röhög, hörg, felhersen* (Vadr.) *rirran*.

Disznótized — Zemplén m., Oklsz. — 1599: „Az *Diszto Tyzedet* a mi illeti, Arrul illyen modon vallottak. Hogy elein minden Disztótul a kyböl tyzed nem illet, nygy pynzt attak“, a disznó után fizetett adó.

Disznóváltság — Oklsz. — 1578: „az tretinat es az dizno waltsagoth megh attak mind az teöb faluk“, a disznó dézsmaváltsága. (A tretina szlávharmad. H. O.)

Disznóveret — Rétfalu, Szlavónia, Nyr. 34 : 487. — disznóölés.

Disznu — l. Disznó.

Disznú — l. Disznó.

Disznyó — l. Disznó.

Disznyó-bellérség — Bessenyő, Háromszék, Nyr. 38 : 236. — disznókereskedés. Vö. Böllérkedik.

Disztó — L. Disznó.

Disztóherílő — Érmellék, Nyr. 29 : 334. — disznóherélő. Vö. Miskároló.

Disztótized — l. Disznótized.

Disztu — l. Disznó.

Dittó — l. Disznó.

Domasz — NytSz., 1676: domosz, 1662 : damasz, domasz, 1664 : damasz — disznó.

***Durkász** — Karczag — a disznó a fődben = turkál.

Egyalmú — Alföld, Nyr. 13 : 192. — egy alomban szopott, azaz egyhasi. „Ez a tarka malacz avval a fehérrel nem egyalmú; az más alombeli.“ Vö. Alom; Egy vaszki.

Egy vaszki — Székelyföld, Mtsz. — egy vaczokból való, egy ellésű, (malacz, kutya). Vö. Egyalmú.

***Elébeadni** — általános, a régiségben is — mindennemű jószágot a pásztor elé, elejébe adni, hogy t. i. utána járjon, szemmel tartsa. Vö. Aláfogadni.

Ellik — Győr m., Nyr. 14 : 527. — fiat szül (a disznó). Vö. Ellint, Fiadzik.

Ellint — Csík m., Mtsz. — hirtelen ellik, egyet ellik. Vö. Ellik.

Előhasi — Dunántúl, Nyr. 16 : 190. — első ízben vemhes göbe. L. juh- és szarvasmarha-kategoriában. Vö. Előhasi göbe.

***Előhasi göbe** — Lengyeltóti — fiatal nőstény disznó, mely először esett teherbe. Vö. Előhasi; Göbe.

Előljáró — elüőjáruó, Répczeszentgyörgy, Vas m., Nyr. 18 : 480. — a tél elején megölt süldő.

Elüőjáruó — l. Előljáró.

Elválad — 1820, Okirat, Nyr. 35 : 342. „Midőn a magsertés szaporít, akkor igireti szerént tartozik Simon János egy téjtől *elváladot* malatzot adni“ = elválasztott malaczot.

Eme — l. Emse.

Eme-disznó — l. Emse.

Emese — l. Emse.

Emesez — l. Emse.

Emics — l. Emse.

Emse — *Abauj, fias koczadisznó; *Kálmáncsa, herélt kocza;

Gyergyóditró, Nyr. 12 : 282; Mohács, Nyr. 27 : 111; Somogy m., Nyr. 14 : 479; Balatonmell., Kemenesalja, Sopron, Tsz.; Edvi Illés Pál; Székelyföld, Mtsz.; (S. I.) Kreszn.; *eme*, Apanagyfalu, Szolnokdoboka m., Nyr. 12 : 429.; Gyergyóditró, Nyr. 12 : 282.; Zselyk, Besztercze m., Nyr. 18 : 576.; *Gyergyószentmiklós, K. L. 1391: emee, 1587: eme, Oklsz.; *emediszno*, Bszsz., eme yzno, Murm., Schl. sz. j., M. A., C. M., Kreszn., Sz. F. B., 1548: Eme dyzno, Oklsz., 1549: Ewregh eme dyznok, Oklsz.; *emese* (S. I.), Kreszn.; *emics*, Domokos, Szolnokdoboka m., Nyr. 10 : 239.; *emsediszno*, Bőny, Győr m., Nyr. 15 : 285., nősténydiszno. Vö. Kocza, Emsemalacz. Általában jelenti a nősténységet, a mit bizonyít az Oklsz., 1564: Emeh lwd, Eme tyk = gúnár és kakas párja.

Emsediszno — Bőny, Győr m., Nyr. 15 : 285. — nőstény diszno. Mielőtt hizlalni kezdenék, kimetszik, hogy ne görögjenek.

***Emsemalacz** — Csokonya — nőstény malacz egyéves koráig.

Erdei — Oklsz. — vaddiszno. 1529: erdey. 1544: erdei. 1545: erdei. 1588: erdei sẅldo. Vö. Erdei diszno.

Erdei diszno — Oklsz. 1518: Erdey dyzno, vaddiszno. Vö. Erdei, Erdei öreg, erdei kan.

Erdei kan — Oklsz. 1545: Eǵ erdeĭ kan, vaddiszno. Vö. Erdei diszno.

Erdei öreg — Oklsz. 1588: egy öregh erdeyerth, öreg vaddiszno.

***Falken** — Simplicissimus, 1669: sertésekről = *falka*, (l. A magyarok nagy ősfoglalkozása. Előtanulmányok, p. 188.).

***Fekelőzik** — Lengyeltóti — a diszno, delel, a fertő sarában heverget.

Fel — l. Disznófel.

***Felbúgni** — Felsőtárkány — coitus, „a kan beleveri a csékit a megyibe".

***Felitatni** — Hortobágy — a sertésekről, fölfrissíteni, itatással.

Feltincselni — l. Megtincselni.

Férgezés — Gömör m., Nyr. 17 : 560. — a diszno fülének a féregtől való megtisztítása.

Fiadzik — Szilágy m. — a diszno: fiat szül. Vö. Ellik.

Fiadzós — fiac-zós, Szilágy m., Nyr. 9 : 182. — malaczozó kocza.

Fias diszno — Pethe, Házi maj. 1814, 11. §. 8.* — malaczos diszno. Vö. Fias kocza.

Fias kocza — Szilágy m., Nyr. 9 : 182. — malaczos nőstény diszno. Vö. Fias diszno.

Fiazó — Oklsz. 1564: „Öreg fyazó dyzno" — ellő diszno.

Fiú — Moldvai csángó, Nyr. 31 : 83. — disznófiú = malacz.

Fonnyadó — Szilágy m., Nyr. 9 : 477. — disznóöléskor és máskor lefölözött zsiradék, a melyet azonban ételhez nem, csupán csizma-, hám- és szekérkenésre használnak.

Fölpasztermál — l. Pasztermál.

ᵹ**Fut** — Rava, Udvarhely m., J. M. — a disznó, ha sebesen halad.

***Fűköröm** — Lengyeltóti — a jószágnál és sertésnél is a kisköröm, azért mert „nem tiporja a földet, hanem csak a füvet éri". Vö. Sark.

Fül — Vö. Csapottfülű, Csongorodott, Csulya, Klasnya fül, Klepafülű, Konyafül, Lipsi malacz, Nyilas, Siska, Siskafülű, Taslafülű, Zül.

Füles — Dráva vid., Mtsz. — disznó.

Gicza — Veszprém m., Nyr. 18 : 287.; Visnye, Somogy m., Nyr. 17 : 286. — disznó, malacz. Vö. Giczadisznó, Gicze, Gicza, Giczázni. *„A ház és tája."

Giczadisznó — Sima, Somogy m., Nyr. 19 : 381., J. Balatonmell. — burgány, kurta, fehér, göndörszőrű szerbiai disznó. Vö. Disznófajták.

Gicze — Szentpál, Veszprém m., Nyr. 3 : 89. — magányos, kósza malacz. Vö. Gicza.

***Glandinatio** — XVIII. sz. — makkoltatás, a makktermő tölgyesben.

Goda — Lózsád, Hunyad m., Nyr. 23 : 96., 1586, Oklsz. — nőstény disznó. Vö. Kocza.

Godics — Csík m., Nyr. 31 : 115., 34 : 107. — malacz.

Godola, gudola — Hetés, Zala m., Nyr. 19 : 575. — a disznó nyakán támadt genyedéses daganat. Sándor J. szerint bóbita, búb. A Tsz. golyvának mondja *gogyola* alakját.

Göbe — *Kálmáncsa, *Lengyeltóti, *Edvi Illés Pál, Csúza, Baranya m., Nyr. 18 : 190.; Göcsej, Nyr. 12 : 95.; Kiskunság, Nyr. 3 : 564.; Mohács, Nyr. 26 : 330., 27 : 111.; Ordas, Kalocsa vid., Nyr. 31 : 286.; Slavonia, Nyr. 23 : 358.; Somogy m., Nyr. 14 : 479., 19 : 287. — nőstény disznó (*Kálmáncsán és az Ormánságban, Baranya m., Tsz., herélt kocza). Vö. Göde, Göje, Gölye, Gönne, Kocza, Előhasi göbe, Meddű göbe,

***Göbemalacz** — Kálmáncsa — kimetszett nőstény malacz egyéves koráig.

***Göbesor** — Lengyeltóti — kor szerint: malaczgöbe, süldőgöbe, előhasigöbe, meddűgöbe.

Göbölyös disznó — Fehér m., Nyr. 26 : 525. — hizlalóra fogott disznó. (A göböly rendesen hízómarhát jelent; disznóra alkalmazva csak ez az egy adat szól.)

Göde — Csík m., Nyr. 31 : 114., 34 : 107. — nőstény disznó. Vö. Göbe.

Gője — Apácza, Brassó m., Nyr. 31 : 50.; Csíkmadaras, Nyr. 20 : 46.; Erdővidék, Nyr. 20 : 567.; ᵹFirtos-Váralja, J. J., Hétfalu, Brassó m., Nyr. 31 : 50.; ᵹGyergyószentmiklós; Magyarlapád, Alsófehér m., Lázár (magyarság) 121.; Orbai járás, Háromszék m., Nyr. 7 : 283.; Székelyf., Mtsz.; Udvarhely m., Nyr. 20 : 567.; Sz. D.,

Kreszn. — nőstény disznó. Vö. Göbe, Göjedisznó, Göjemalacz.

Gője-disznó — Gyergyóditró, Nyr. 12 : 282. — nőstény disznó. Vö. Göje, Göbe.

Gőjemalacz — Erdővidék, Nyr. 20 : 567. — fiatal nőstény disznó. Vö. Gője, Göbe.

Gőlye — Székelyudvarhely, Nyr. 20 : 567. ; Sz. D., S. J. Kreszn. — *gölye*. Moldvai csángó, Nyr. 30 : 173. ; Udvarhely m., Nyr. 20 : 567. Apáczai Csere : Encyclopedia Nyr. 20 : 425., nőstény disznó. (A moldvai csángóknál hasas nőstény disznó.) Vö. Göbe, Gölyemalacz, Gőnye.

Gölyemalacz — Oklsz. — 1637 : Ez idei geölye malacz — fiatal nősténydisznó. Vö. Gönnemalacz, Gőlye, Göbe.

Gönne — Aranyosszék, Nyr. 31 : 114. ; ‡ Gyergyószentmiklós ; Marosvásárhely, Nyr. 9 : 428 ; Marostorda m., Nyr. 10 : 567 ; ‡Rava, Udvarhely m., J. M. ; Udvarhely m., Nyr. 6 : 272. — nőstény disznó. Vö. Gönnemalacz, Göbe, Gönnesüldő, Gőnye.

‡ **Gönnemalacz** — Rava, Udvarhely m., J. M. — egy éven alóli nőstény disznó. Vö. Gönne.

‡ **Gönnesüldő** — Rava, Udvarhely m. — egyéves nőstény disznó. (A süldő rendesen egy-, néhol kétéves kort jelent, a gönne pedig nőstény disznó.)

Gőnye — Sz. D., S. J. Kreszn. — nőstény disznó. Vö. Gőlye.

Görgés — Kemenesalja, Tsz. Edvi Illés Pál — a disznók közösülése.

***Görget** — Edvi Illés Pál — a sertés párosodása.

Görgő — S. J., Kreszn. ; Szatmár m., Mtsz. — a nőstény disznó petefészke.

Görhes — Dunántúl, Nyr. 5 : 181. — száraz, sovány (disznó).

Görög — Bőny, Győr m., Nyr. 15 : 285. ; Balatonmell., Pápa vid., Tsz., *Lengyeltóti; Vas m., Nyr. 30 : 99. Vö. Mtsz. — párosodik a disznó. A Balatonmelléken, Tsz. „a kan meggörgeti az emsét“.

Guczi — Szeged vid., Nyr. 5 : 45. — czigány név is.

Guczuli — Szeged vid., Nyr. 5 : 45. — czigány név is.

Gudola — l. Godola.

***Gyengemalacz** — Lengyeltóti — szopós, ú. n. verőmalacz. Vö. Verőmalacz.

***Gyesznó** — Ethnogr. XI. 1. 1900. p. 9. — disznó.

Gyisznaó — l. Gyisznó.

Gyisznó — Pécska, Arad m., Palóczság, Mtsz. — *gyisznaó*. Eger vid., Palóczság, Mtsz. — disznó.

Hajkorász — Zilah, Nyr. 28 : 280. — disznót terel.

Hânkódik — Baret, Abauj m., Nyr. 2 : 557. — mint à pótrâs mâlácz à gárásos kötelen.

***Hasított** — Kaba — a disznó fülén behasítás, mint tulajdonjegy.

Hentel — Gömör m., Tsz., Nyr. 35 : 91. — disznót öl. (Hentellérből lett hentellő; a hentes egy tőből fakadt. H. O.)

Hentellér — általánosan — hentes. Vö. Hentel.

Hentellő — hentes. Vö. Hentel.

Hentes — Comenius, NytSz., Gross. I : 140. — lanio plebejus, disznóölő. (Segesváron: nagy kés.) Vö. Kaszab.

Herél — általánosan — *heríl.* Dunántúl, Nyr. 16 : 190. — castrare, a hím állat (disznó) heréit kivágni, hogy ne közösülhessen; a hízásra, nem tenyésztésre szánt kanon teszik. (Nőstény állatot is „herélnek“ azaz kivágják petefészkét. Vö. Herélt kocza.) Az erdélyi Érczhegység móczainál, Nyr. 34 : 253., *hëreste.* A Mtsz. a coitus értelmében közli. Vö. Miskárol és NySz.

Herélés — általánosan — castratio, a here kivágása. Vö. Herél, Miskárolás.

Herélő — általánosan — az, a ki herél. Vö. Miskároló, Disztóherílő, Kanherílő.

Herélt disznó — Murm. 1533. — kiherélt kandisznó, vagyis ártány.

Herélt kocza — *Felsőtárkány, *Kálmáncsa — petefészkétől megfosztott nőstény disznó; csak azt a koczát „herélik“, a melyet nem tenyésztésre, hanem hízásra szántak.

Heríl — l. Herél.

Hím disznó — Bszsz. XV. század — l. Kan.

Hízlaló — 1634. Oklsz., Csúza, Baranya m., Nyr. 18 : 190. — hízó disznó. Vö. Hízó.

Hízló disztó — l. Hízó.

***Hízó** — Fejér m., Nyr. 10 : 187.; Gyergyószentmiklós, Rimaszombat, Nyr. 5 : 182., 10 : 88.; Szőllősgyörök, Somogy m., Nyr. 16 : 46. Edvi Illés Pál; *hízló disztó.* Farnas, Kalotaszeg, Nyr. 29 : 479., *hízódisznó,* Rücs, Mezőség, 1627, Nyr. 14 : 83. — Az a sertés, amely hízlalásra való, nem fiasító, tehát az ártány és a többi a maglásból már kizárt sertés. Vö. Magló, Ölő. — **Hízó** — Rimaszombat, Nyr. 5 : 182., 10 : 88.; Buzita, Abauj m., Mtsz. — hizlalóhely.

Homojogni — Székely szó, Tsz. — egymáson keresztül-kasul esve forgani; disznók zivatar idején.

Horpacs — l. Horpasz.

Horpacz — l. Horpasz.

Horpasz — *Kézdivásárhely; *horpacz.* Székelyf., Nyr. 8 : 509.; Udvarhely m., Nyr. 8 : 471.; a gyermeknyelvben *horpacs,* Nyr. 8 : 471. — tehén, ökör ló, disznó véknya, azaz a csípőcsont és utolsó borda közötti rész. Ha az állat éhes, be van esve, ezért horpasz: soványat, beesettet is jelent. Vö. Mtsz., NySz.

***Idő** — T. S., Nagyguth, 1556, mint év: „adjon ked disznót másfél idővst“ = évest.

Ivós — Apanagyfalu, Szolnok-doboka m., Nyr. 13 : 331. ; Tiszadob — moslék. Vö. Csáva.

Kaffant — Székelység, Nyr. 3 : 555. — Vö. Mtsz., a disznó, ha száját összecsapva *kaff* hangot ad.

Kam — Brassó m., Apácza, Hétfalu, Nyr. 31 : 50. — hím disznó, azaz kan. Vö. Kamzsa.

Kamsa — Gyergyószentmiklós, *kamsi*, Csikszentdomokos, Nyr 32 : 326. — fiatal, egyéves hím disznó. Diminutivuma a kam = kan szónak.

Kamzsa — Gyergyóditró, Nyr. 12 : 282. — hím disznó. Vö. Kam.

Kan — *Edvi Illés Pál, *Felsőtárkány, Gyergyószentmiklós, Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 189. ; *Kaba, *Kálmáncsa, Marostorda m., Udvarhely m., Nyr. 20 : 567. Kolozsv. glossz., 1577. Nyr. 36 : 65. ; Murm. 1533. Schl. sz. j. ; általánosan is ; *kån.* Szlavónia, Nyr. 23 : 358. 1453 : Kankwtha, 1548 : Kan Oklsz. — a hím disznó. A tótban kan, kanec (Nyr. 17 : 444.). Vö. Aper, Kam, Kamsa, Kamsi, Kamzsa, Kancsó, Kan disznó, Kandsi, Kanyi, Hím disznó, Kanzsa, Kanzsi, Magdisznó, Magló, Süldő, Veper.

Kanászodik — Székelyf., Tsz., Hódmezővásárhely, Nyr. 33 : 176. — *konászodik,* uo. lecsendesedik, megjuhászodik.

Kancsó — Hont m., Nyr. 5 : 426. ; Baranya m., Tsz. — hím disznó, azaz kan. Diminutivuma a kan szónak.

Kandisznó — PP. — l. Hím disznó. Vö. Kan.

Kandsi — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 142. — hím disznó. A kan szó diminutivuma.

Kanherílő — Dunántúl, Nyr. 16 : 190. — herélő. Vö. Miskároló.

Kanlott ártán — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 189. — öreg korában kiherélt kan disznó.

***Kan malacz** — Csokonya, Felsőtárkány, Kaba, Kálmáncsa — fiatal hím disznó egyéves koráig.

***Kannyáj** — Debreczen — csupa sertéskanból álló nyáj. Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 91.

Kanos — Drávamellék, Nyr. 5 : 472. ; *kånos,* Szlavónia, Nyr. 23 : 358. — öreg korában herélt hím disznó.

***Kanoz** — Edvi Illés Pál — a sertés párosodása.

Kanyi — Palóczság, Nyr. 22 : 76. — fiatal hím disznó. A kan diminutivuma.

Kanzsa — Gagy vidéke, Udvarhely m. ; *Rava, Udvarhely m., J. M., *kanzsi,* Firtos-Váralja hím disznó, azaz kan.

Kanzsír — Göcsej, Tsz. — disznózsír.

Karikázni — Alföld — a sertés orra „czimpáján", a melylyel túr, drótkarikát keresztülhúzni, hogy ne túrhasson. Vö. Megkarikázni.

Kaszab — Veszprém vid., Nyr. 19:574. — hentes.

Kasznár malacz — Barkóság, Nyr. 32:523. — basztard malacz.

Kel — a régiségben, 1632. Oklsz. — bizonyos számra kel = kitesz bizonyos számot. „Ha penigh valamely Jobagynak any Disznaya ninczen, hogy tizre *kelnek*, az oly ember massal vagy harmanis eöszue haitiak disznojokat, es ugy adnak tizedet, de valto penzel nem tartoznak“.

Kereszt malacz — Jászság, Nyr. 29:90. — régi szokás szerint a keresztapa felserdült keresztfiának malaczot, bárányt v. borjút ajándékoz, hogy a gyermek azt fölnevelje; ez a keresztmalacz, keresztbárány, keresztborjú értelme.

Kernyácsa — Oklsz. — disznó. 1551: Porcos decimales wlgo kernyacha, azaz disznótized.

Kernyácsapénz — Oklsz. — a kernyácsa után fizetendő pénz, a régiségben a disznótized. 1564: „Ismeg vagyon kernyácsa tized és ezen kivül kernyácsa és kuna pinz...“(Kuna, Mtsz. szerint menyét, *helyesen nyest prémje, becses.)

Kisköröm — általánosan — az a körömpár, a mely a nagy köröm felett van. Vö. Fűköröm.

***Kismalacz** — Csokonya — fiatal disznó.

Kivesztés — Edvi Illés Pál — a nyűvek kipusztítása a disznóból.

***Kivevés** — Kaba — füljegy a disznón: ékalakú kimetszés a fülkagylón.

Klasnyafülű — Fajsz, Mtsz. — lelógó fülű disznó. Vö. Klepafülű.

Klepafülű — Baja, Nyr. 33: 530. — lekonyult fülű disznó, kutya. Vö. Klasnyafülű.

***Kocza** — Bugaczmonostor — öreg nyőstény disznó, de „anyátlan állat“ is, kopottság is így: „koczacserény“. *Edvi Illés Pál, Csongrád, Göcsej, Nyr. 12 : 95.; Gyergyószentmiklós, Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 189.; *Kaba, Mátyusföld, Nyr. 20:325.; *Szilágy m., Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10:278.; Udvarhely m., Maros-torda m., Nyr. 20:567., nőstény disznó. 1367: Kochamachara = Koczamocsara. Oklsz. Jelenti az árvaságot is (Horpács, Sopron m., Csapodi, Nyr. 12:273. és Komáromban, Nyr. 4:283.); a tatrangi csángóknál mint gúnynév törvénytelen gyerekre, Nyr. 2:525. Vö. Emse, Goda, Nőstén disznó, Koczadisznó, Magló, Fiadzós, Fias kocza, Koczafalka.

Koczadisznó — Csúza, Baranya m., Nyr. 18:190.; Somogy m., Nyr. 14:479.; Zselyk, Besztercze m., Nyr. 18:576. — nőstény disznó. Vö. Kocza.

***Koczafalka** — Bihar — nőstény sertések, egy tulajdonoséi.

***Koczamalacz** — Felsőtárkány, Kaba, Puszta-Szanda — nőstény disznó egyéves koráig. A Balaton-melléken, Tsz. árva malaczot jelent.

Kólcz — Moldvai csángó, Nyr. 31:84. — disznóagyar.

Komitás — Debreczen, Mtsz. — malaczól (Komita Bánffyhunyadon, Mtsz. = mészárszék).

Konászodik — l. Kanászodik.

***Konda** — sok helyen, Rimaszombat, Nyr. 25:287. — az egy birtokos, vagy kevés birtokos egyesített disznaja. Ellentétben a *csürhével*, a mely több gazda egyesített nyája és naponta hazajár. A konda tavasztól őszig künn van. A Kaukázusban *χunta* = disznó (Munkácsi B., Nyr. 31:34.).

Kondorszőrű — általánosan — sertésfaj, Szerbiából eredve, mely az eredeti *bakonyi* fajt kiszorította. Brehm-Méhely nem ismeri.

***Konya fül** — Debreczen — lelógó, általában lekonyult fül. Csallóköz: a konyát leöljük, mert már nem eszik (Mtsz.). Arany János levele Tompához. (Nyr. 22:318.)

„Disznairól hajdanonta
Konyafülű nyájról,
De ma híres Nagy Szalonta
Az ő Aranyáról.“

Vö. Csulya fül.

Konyhási — Kölesd, Nyr. 33:228.; Tamási Mtsz. — a konyhába furakodó, ott torkoskodó malacz.

Kornyikol — Debreczen vid., Nyr. 23:286. — kornyikál; de itt a disznó hangjára mondják.

Koszmós — Szilágyság Mtsz. — varas, piszkos disznó. Schl. sz. j. kozmo = timo.

Köczölődik — Barkóság, Nyr. 32:523. — sárban heverész, a disznó.

Köpeszteni — Pápa vid., Tsz. — v. *köveszteni*: leölt disznót forrázva koppasztani.

***Köröm** — Lengyeltóti — a disznónál az a köröm, a melyen jár, tehát, a mely a földet éri. Vö. Kisköröm.

Köveszt — Göcsej, Mtsz. — kibont, „disznót köveszt“. Vö. Köpeszteni.

***Kukoriczázás** — Ivád — mondás: „Ne kukoriczázzál velem komám“ — ne csalogass. A malaczról véve, melyet kukoricza hullatással csábítanak bárhova. Általában *kötekedés.*

Lappog — általánosan és Rava, Udvarhely m., J. M. — v. *leppeg*: lassan megy, a disznó.

Lencsés — Nyr. 14:239. — a disznó húsa, ha ellepte a borsóféreg.

Leppeg — l. Lappog.

Lipsi malacz — Csúza, Baranya m., Nyr. 18:286. — lelógó fülű malacz.

Locsadék — Porcsalma, Szatmár m., Nyr. 20:191. — a disznó moslékа.

***Lyukas** — Kaba — fül: tulajdonjegy a disznó v. juh fülén.

Magdisznó — Hegyalja, Mtsz., Pannonhalma, Nyr. 12:187.; Marostorda m., Udvarhely m., Nyr. 20:567.; M. A., P. P. — tenyésztésre szolgáló, tehát nem hízó, disznó, nemre való különbség nélkül. Vö. Magló.

Magló — Fejér m., Nyr. 10: 187.; Olaszfalu, Veszprém m., Nyr. 17:46., Mtsz.; Tokaj, Nyr. 14: 96., Sz.D.Kreszn., Edvi Illés Pál — a szaporításra szánt disznó. Ellentéte a hízó. Hogy a magló nemi különbség nélkül jelenti a disznót, kitűnik Pethe: Házi M. 6. §. 3.: „ a magnak valókat együtt mindenik nemet híjuk maglónak. Oklsz. 1211: Moglón. Vö. Magdisznó, Maglódisznó, Maglósertés, Magsertés.

Maglódik — Deésakna, Mtsz. — magfajul tenyészik, disznó.

Maglódisznó — Hortobágy, T. M., MNy. VIII: 189.; Répczemellék, Sopron m., Nyr. 2:560.; *maglaó-disznó*, Palóczság, Nyr. 22: 77. — 1577: Maglo dyzno, Oklsz. tenyésztésre szánt, nem hízó disznó, nemre való különbség nélkül. Vö. Magló.

Maglók — Vas m., Nyr. 30: 99. — nem hízó marha. Vö. szarvasmarha-kategoriában: Maglók.

***Maglósertés** — Kecskemét, 1758 és 1773 — a régi statutumból. Fiadzó, szaporító sertés. Vö. Magló, Magsertés.

Magsertés — 1820. okirat, Nyr. 35:342. — szaporító sertés. Vö. Magló.

Makkló sertés — 1560 körül Nagybánya, Nyr. 12:267. — makkra hajtott sertés.

Malacz — általánosan — ifjú disznó, mely már elválasztóban van. Rendesen a kort jelzi, nemi különbség nélkül. Gyergyószentmiklóson féléves, Raván, Udvarhely m., egy éven alóli, *Kabán egy éven alóli disznó. Bszsz. malach 1333: Malachpataka. 1544: Eǵ malaczot szeledet, Oklsz. A tótban molacz (Halász I., Nyr. 17: 448.). Vö. Kanmalacz, Koczamalacz, Szopósmalacz, Malaczgöbe.

Malaczka — Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 10:278. — kis malacz.

Malaczállú — Hajduhadház, Nyr. 21:45. — gúnynév.

Malaczfisér — Győr és Veszprém, Nyr. 35:432. — malaczkereskedő. A fisér rendesen halárusító, itt az összetételben általában kereskedő.

***Malaczgöbe** — Lengyeltóti — fiatal nőstény disznó.

Malaczkuski — Kúnos Ignácz, Nyr. 12:108. — Matlaszkovszki gúnyneve, eltorzítva.

***Malaczozik** — Marosszék, Veszprém m., Nyr. 14:527.; Edvi Illés Pál, *maladzik* moldvai csángó Nyr. 30: 174. — fiat szül a disznó. Vö. Megmalaczoz.

Mancsi — Debreczen, Nyr. 23: 334.; Karczag, Nyr. 26: 333.; Szilágy m., *Szatmár m. — malacz (Karczagon a gyermeknyelvben).

***Mangali** — Lengyeltóti — a mangalicza sertésfaj, l. azt.

Mangalicza — Fehér m., Nyr. 5:36.; Kecskemét, Nyr. 10:381.; Patóháza, Szatmár m., Nyr. 18: 432.; *Kaba; Marosvásárhely, *Torda; — *mangó, mangalicza*; — Zilah, Nyr. 28:235.; *mangali* —

*Lengyeltóti; *mangalicza* — Angyalos, Besenyő, Gidófalva, Háromszék m., Nyr. 18:573. — Edvi Illés Pál — göndörszőrű, siskafülű. József nádor által behozott, nagyon hízékony szerb disznófajta, melyet Jenőn tenyésztettek először, innen „jenei“ fajta. H. O. Az idézett források szerint Pathóházán kis szopós disznót, Háromszékben hízlalásra szánt disznót jelent; de e magyarázatok tévesek. Vö. Mangó, Manka.

Mangó — Kapnikbánya vid., Szatmár m., Mtsz. — kurtalábú sertés. Vö. Mangalicza.

Mangolicza — l. Mangalicza.

Manka — Heves m., Tokaj, Mtsz. — mangalicza.

Mankus — Tokaj, Mtsz. — fekete sertés. Jókai is használja. „Az új földesúr“-ban. (Nyr. 22: 321.).

***Marokoszik** — Lengyeltóti — a kan disznó, mikor két kan szembeáll, pofát pofához vágva marakodik. Birkozásnak is mondják.

***Másfél idős** — 1556, T. S. — disznóról = másfél esztendős.

***Másodfű malacz** — Lengyeltóti — a második életévben. A fű a régiségben korjelző volt: másodfűre, harmadfűre kelni.

***Meddű göbe** — Lengyeltóti — meg nem fogantatott, vagy már kivénült, egyszóval fiat nem szült nőstény disznó.

Megabál — Sáta vid., Borsod m., palócz, Nyr. 21:328. — disznóöléskor a sertés apró részeit megfőzni. Vö. Abál.

Megbúg — Alsófehér m., Lz.; Gyergyószentmiklós, Szőkefalva, Kisküküllő m., Nyr. 15 : 335.; *megbúgat*, Palóczság, Gömör m., Nógrád m., Nyr. 22 : 480. — a disznó párosodása. Vö. Búg.

Megfiadzik — Bukovina, Nyr. 6:472. — a sertés: fiat szül.

Megfuj — Eszék vid., Mtsz. 2:93. — felfuvódik a disznó: „reggëre mëgfút a disznó“ = *megfúlt.

Meggörget — l. Meggörög.

***Meggörög** — Edvi Illés Pál — az emse, azaz párosodik. *Meggörget*, Balatonmell., Tsz., a kan = közösül a kocával.

Meggy — Lz., Alsófehér m. — nősténydisznó és tehén ivarnyílása. (Vö. Szarvasmarha-kategoriában.) Alföld: megye, megyi, möge.

***Megyi** — vulva.

***Meghági** — Csokonya — a kan a disznót, emsét, koczát, azaz közösül vele.

Meghurol — Tolna m., Nyr. 6:230. — a disznó belét a húsos alkatrésztől (ez a bélfodor) késfokával megtisztítani.

***Megindulni** — Edvi Illés Pál — a sertésről: „megindulhat a görgésre“ = azaz párosodásra kelhet.

Megistyelődzik — Moldvai csángó, Nyr. 31:85. — párosodik a disznó.

***Megkábulás** — Puszta-Szanda — disznónyavalya.

***Megkarikázni** — Kecskemét — a sertéseknél, az orruk azon részén keresztül, a melylyel túrnak, drótkarikát húzni, hogy ne túrhassanak. Vö. Karikázni.

Megköveszt — Szőllősgyörök, Somogy m., Nyr. 21 : 279. — a disznósajtot nagyjából megfőzni, hogy meg ne romoljon. Vö. Abál.

Megmalaczoz — Csúza, Baranya m., Nyr. 18 : 286. — fiat szül az anyadisznó.

Megölni — Sopron m., Nyr. 12 : 381. — disznót levágni.

Megtincselni — Csík m., Nyr. 32 : 407. — *feltincselni*, malaczot stb. apránként, szegényesen felhizlalni.

Miskár — Kassa, Abauj m., Nyr. 25 : 240., Vö. Nyr. 33 : 566. — Disznóherélő.

Miskárol — Bőny, Győr m., Nyr. 15 : 285.; Baja, Nyr. 33 : 331.; Ada, Bács m., Nyr. 31 : 287.; Palóczság, Gömör és Nógrád m., Nyr. 22 : 480. — kiherél kan disznót, vagy kimetszi a nőstény disznó petefészkét. Vö. Herél.

Miskároló — Hegyhát, Körmend, Vas m., Nyr. 27 : 96.; *miskováló*, Tokaj, Nyr. 24 : 96. — disznóherélő. Vö. Miskár, Herélő.

Miskováló — l. Miskároló.

***Mony** — Lengyeltóti — a kan disznó töke.

Musi — Hont m., Nyr. 6 : 232. gyermeknyelvben malacz, disznó.

Nevel — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 283. — a szólásban: „vöttem ëgy malaczot, majd nevel a neköm; ha meghízik 50 pöngő lössz az ára“.

Nőstén disznó — Ver. 95. — anyadisznó, nőstény.

***Nyáj** — Felsőtárkány — „régentén a disznó nyájban járt“.

***Nyilas** — Kecskemét — disznó füljegy; valószínűleg egy az „*ájos*“ jegygyel.

Nyúl — általános, Mtsz. — Frecskay szerint disznónál a bélszínhús. Tokajon, Nyr. 19 : 384. szerint a disznó keresztcsontja. 1587 : Nyulla (Oklsz., vö. Nyúlfű).

Nyúlfű — Nagybánya, Szatmár m., Mtsz. — a disznó nyúljának azaz bélszínhúsának feje: kezdő bunkós része, tehát nyúlfej, nyúlfő.

Nyüret — Felső-Csallóköz, Nyr. 9 : 282, — a malacz, midőn enni kér; hangutánzó szó.

***Nyüves** — Lengyeltóti — a disznó: férges.

***Ontozik** — Edvi Illés Pál, 1841, Vas m., Tsz. — kölykezik; olyan állatról mondják, a mely egyszerre több fiat szül.

Órgy — l. Orj.

Orj — Paks, Tolna m., Nyr. 20 : 430.; Kiskunhalas, Nyr. 15 : 333.; Hont m., Nyr. 18 : 430.; Bihar m., Nyr. 4 : 182.; Tokaj, Nyr. 23 : 384.; Kecskemét és Mtsz.; *órgy*, Kiskanizsa, Zala m.; *órj*, Tokaj, Mtsz.; 1527 : *Orya*; 1548: Zalanna *wryawal*, Oklsz.; *órrj*, Bőny, Győr m., Nyr. 17 : 575. —

a disznó hátgerincze húsostul. Vö. Vesepecsenye.

Orrj — l. Orj.

Ótá — Dunántúl — legelő. Szólásban: Ótára hajtyák a disznut, Zala m., Nyr. 2:45., legelőre hajtják. Ótá ment, Alsólendva vid., Zala m., Mtsz., legelőre ment. Ótá hajtani a malaczokat, Kercza, Vas m., Mtsz., legelészni hajtani. Ótájje járni, Zala m., Mtsz., marhákkal járni.

Ölő — Szőllősgyörök, Nyr. 16 : 46. — meghízott, leölésre szánt disznó. Vö. Hízó.

Öreg disznó — 1627, Rücs, Mezőség, Nyr. 14 : 82, 83. — idősebb, 3—4 éves disznó.

***Ösztövér** — XVII. század — 1616 = sovány disznó, mely makkon hizlalandó. Közmondás, Erdély : * „ösztövér disznó makkal álmadozik".

Pacsi — l. Paczi.

Paczi — Tokaj, Nyr. 19:432.; *pacsi*, Zemplén m., Nyr. 4:522. — malacz.

Pálanya — *pálannya*, Kiskunhalas, Nyr. 18 : 192.; *pálonya*, Alföld, Nyr. 15:94.; *polánya*, uo. — a disznó vakbele; Frecskay szerint a puczor.

Palócz — Alsó-Baranya, Nyr. 11 : 382. — disznókereskedő (valószínűleg mert palócz volt).

Pálonya — l. Pálanya.

Pasztermál — Baranya m., Drávamell., Mtsz.; Rétfalu, Szlavónia, Nyr. 34 : 487. — feldarabolni disznót, de vágómarhát és tyúkot is. Szólás: Rëggêre mëgfút a disznó, aszt vótam főpasztermalni; Eszék, Mtsz.; Mind a három désznat én pasztërmátom föl; Dráva mell., Mtsz. Vö. szarvasmarha kategoriában Pásztorma.

***Pázsit disznó** — Oklsz. — 1594: Pasit diznot eök nem adnak = fiatal.

***Péra** — Lengyeltóti — a disznónál a vulva; egyébként rendesen szarvasmarha és ló nőstényére mondják.

***Perzselni** — általános, *pörkölni*, Somogy m. — a disznó, de más állatnak is, öléskor bőréről a szőrt leégetni.

***Pillangó** — Kaba — füljegy a disznón.

***Piskolcz** — Edvi Illés Pál — sertések orvossága.

Poczi — Sopron m., 5 : 425.; Kemenesalja, Tsz. — malacz.

Polánya — l. Pálanya.

Poszka — Dombóvár, Tolna m., Nyr. 25 : 192.; Olaszfalu, Veszprém m., Nyr. 17 : 47. — betegség következtében lesoványodott malacz, de országszerte egyéb is (Mtsz.). „Poszka süldő" Dunamell., Mtsz. Békésben az a deszka, a melyen a malomkerék csap ágya van. (H. O.)

Pörkölni — l. Perzselni.

Puczella — Bátta, Tolna m., Nyr. 18 : 334.; Sárköz, Nyr. 32 : 463. — disznócsürhe.

Puicza — Őriszentpéter, Nyr. 24 : 221. — kis malacz.

Purdé malacz — Szilágy m., Mtsz. — szőrtelen malacz.

Pusa — l. Pusi.

Pusi — Rimaszombat, Gömör m., Nyr. 17 : 573.; Palóczság, Mtsz.; *pusa*: malacz. (Tót hívogató szó a puša, pušika-ból, Nyr. 27 : 176.

Radina — Csíkgyímes, Bükk, Nyr. 30 : 540. — disznótor vagy onnan hozott ajándék. Értelme általában ajándék (Mtsz.). Tótos, rodina = rokonság, atyafiság.

Rénfa — Székesfejérvár, Nyr. 7 : 188.; Szakcs, Fejér m., Baracs, MNy. VI : 431. — ágasfa, a melyre a leölt disznót akasztják, hogy felbonthassák.

Rideg — Békessy; Gyergyószentmiklós, K. L.; Nagybánya, Nyr. 20 : 480. — disznó, a mely még nincs hízóba téve. A szarvasmarhánál, lónál és Békessy szerint a disznónál is annyit tesz, hogy a tenyésztésből ki van zárva, magányos. (Nagybányán soványságot is jelent.) Őrzője a rüdeg disznópásztor.

Rideg disznópásztor — l. Rüdeg disznópásztor.

Ridzik — l. Rühedzik.

Rüdeg disznópásztor – Udvarhely m., Mtsz. — rideg disznók őrzője.

Rühedzik — Túrkeve, Nyr. 3 : 473.; *P.-Sz.-Miklós, Bihar m.; *ridzik*, Szürnyeg, Zemplén m., Nyr. 12 : 384.; *rüdzik*, Bodrogköz, Mtsz. — párosodik a disznó. Vö. Rühet.

Rühet — Szatmár vid., Mtsz.; Pethe: Házi M. 6 § 3.; *röhet*, Hétfalu, Zajzon, Mtsz.; *rühed*, Békés m., Mtsz.; *rühet*, Nagykálló, Mtsz. — párosodik a disznó. Vö. Rühedzik.

***Sark** — Kaba — a fűköröm (l. o.).

***Serte** — Edvi Illés Pál — a sertés háta élén álló hosszú, erős szőrözet. Vö. Sörtély.

Sertés — általánosan — Sus scrofa domestica Gray. 1683: sertés, Oklsz. Vö. Sertvés, Sörtélyes, Sörtélylyes marha, Sörtés marha, Sörtvélyes.

Sertéske — 1700, Oklsz. — kis sertés; a sertés diminutivuma.

***Sertésmarha** — 1635, Oklsz., XVII. század, sokszorosan — sertés, disznó. Vö. Disznómarha, Sörtélylyes marha, Sörtés marha. 1608: Sertes marha, Oklsz.

***Sertvés** — Csongrád m. 1799. — sertés, l. o.

Siska — Kemenesalja, Tsz., Mohács, Nyr. 27 : 111.; Vas m., Nyr. 30 : 99. — nagy, lelógó fülű, szálkásszőrű disznófaj. Pethe (Házi M. 8. § 5.) szerint ez a szalontai fajta. Vö. Siskafülű, Suska, Suskidisznó, Ziska.

Siskafülű — Csurgó, Somogy m., Nyr. 17 : 478.; Csúza, Baranya m., Nyr. 18 : 382.; Dombóvár, Tolna m., Nyr. 15 : 192.; Heves m., Mtsz. és általánosan — disznófaj

lekonyuló, előreálló széles fülekkel. Jankó szerint ez volna a bakonyi eredeti faj. Vö. Siska, Tasla.

Sódar — általánosan — *sóder.* Csuza, Baranya m., Nyr. 18 : 382., disznóczomb.

Sóder — l. Sódar.

***Sorpecsenye** — 1794. Enchiridion. Vö. Előtanulmányok 303. — a kondásoknál dívott; másképp *szerpecsenye* is. A kondások gazdák szerint bizonyos sorrendben — ez a szer — levágtak egy disznót elköltésre. A levágás balta hajintással történt, fültövön, úgy, hogy az állat holtan rogyott össze; ha ez nem sikerült, a kanász bírságot fizetett. Vö. Szerpecsenye.

Sörtély — Pápa vid., Tsz. — — a disznó hátán álló hosszú, erős szőr. Vö. Serte.

Sörtélyes — 1337. Oklsz. — disznó.

Sörtélylyes marha — Sárvári urad., összeír, 1679. T. S. és Oklsz. — disznó. Vö. Sörtés marha.

Sörtés marha — Dombóvári urad. rt. 1729. M. Gazd. tört. Sz. IX : 77., Nyr. 32 : 380. — disznó. Vö. Sörtélylyes marha.

Sörtvélyes — Somogy m., Nyr. 2 : 377. — disznó. Vö. Sertés.

Suska — Beregszász, Nyr. 26 : 523. — nagyszőrű disznó. Vö. Siska.

Suski disznó — Csongrád m., Mtsz. — kajlafülű disznó. Vö. Siska.

Sűdő — Gyergyó, Nyr. 34 : 260.; Gyergyószentmiklós, *Felsőtárkány, Firtos-Váralja, Udvarhely m., *Kaba, *Kálmáncsa, *Lengyeltóti. Edvi Illés Pál; — a disznó egy-, Edvi Illés Pál szerint két-, Kabán hároméves koráig, nemi különbség nélkül. Vö. Süldő.

Süge — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 381. — tréfásan: disznó.

***Süjdő** — Marczalmell., Tsz. — süldő, esztendős malacz.

Süldelék — Felsőnyáregyháza, Pest m., Heves m., Tiszaadony, Bereg m., Mtsz. — süldő disznó azaz fiatal, egy-kétéves disznó.

Süldő — *Erdély, Csongrád, W. J., *Csokonya, Hortobágy, T. M., MNy VIII : 189.; *Kaba, *Lengyeltóti, Rava, Udvarhely m., Pethe, Házi M. 6. § 3.; Schl. sz. j. és általánosan — fiatal disznó kétéves koráig. Kabán háromhónapos, Lengyeltótin és Raván egyéves koráig. Sz. F. B.: szůldő; 1240: Syldev. 1462: Duo porci minores Sildew, stb. Oklsz. Az erdélyi Érczhegység móczainál sald'ëu Nyr. 34 : 316., az oláhban šuld'eu, Nyr. 17 : 60., 163. Vö. Sűdő, Süldelék, Süldőcske, Süldődisznó, Süldőgöbe, Süjdő, Sütkő.

Süldőcske — 1684, Oklsz. — kicsiny fiatal disznó; a süldő diminutivuma.

Süldődisznó — Bszsz. XV. század — zildew dizno = fiatal disznó.

***Süldőgöbe** — Lengyeltóti — fiatal nőstény disznó.

***Sütkő** — Kiskunhalas, Nyr. 15:381. — süldő, disznóról, de nyúlról is, fiatalságot jelent.

***Szájpénz** — Kecskemét — mint bírság; a város földjén bitangoló, magló sertések után „minden szájtúl egy garas“. 1733. De a bitangoló juhfalkáknál is. 1773.

***Szak** — Felsőtárkány, Puszta-Szanda, Háromszék m., Nyr. 5:90. — sertés tokája két oldalán néha található szőrös, szilva- v. tojásalakú függő. L. Szakos, Csercse.

***Szakos** — Puszta-Szanda — az a sertés, a melynek a tokáján makk- v. szilvaalakú, szőrös kinövése van. Vö. Szak.

***Szalontai** — Bihar m. — disznófaj, erős, a vaddisznóra emlékeztető szőrözettel, tipikus faj; már csak kevés ponton. A XIX. század legvégén Atyáspusztáról *Kenyeres* gazda még egy szép törzset mutatott be a pozsonyi kiállításon. Pethe: Házi M. 8. §. 5. szerint: konya fül, hosszú fej, szőke, síma serte, hosszú láb jellemzik (?). A szalontai vörös sertésről írja ifj. br. Radvánszky Kálmán, hogy a geszti falkának egy Sajókazán levő fiafalkájában a malaczok az első vedlésig 5—6 hetes korukig nagyon halaványan *csíkosak.* A csík színe sötétebb az alapszínnél. Erről írja Arany János:

„Disznairól hajdanonta
Konya fülű nyájról
De ma híres Nagy Szalonta
Az Ő Aranyáról.“

Nyr. 22:318. Vö. Ugrai veres.

Szalontai disznóláb — Szeged vid., Nyr. 5:45. — czigánynév.

Szaszmatul — Firtosalyi, Győr vid., Nyr. 6:325. — a disznó, midőn sárban turkálva, eledelt keres.

Szegező fa — Mátyusföld, Nyr. 17:555. — az a kis pálcza, a melylyel a kolbász, hurka végét „beszegezik“, vagy a melyet a leölt disznó Achilles ina alá húznak, hogy fölakaszthassák a rénfára.

***Szer** — a régiségben — a sorrend szerint való cselekvés, pl. sorrend szerint való őrzés, a disznónak sorrend szerint való levágása. L. Szerre őrizni és Szerpecsenye. — **Szer** — Mtsz. — moslékot készít. „Disztuknak a szerüjök efogyott; nem tuok mijje szernyi“ = a disznók lisztje v. korpája elfogyott, nem tudok mivel moslékot készíteni nekik. „Émmá szertem“ = én már készítettem. (Hetés, Zala m.)

***Szer pecsenye** — Felsőtárkány — a legöregebb kanász még tudta s ez abból állott, hogy bizonyos időközökben a kanászok sor szerint levághattak egy sertést, de ez csak akkor volt az övék, ha a kanász egy csapásra terítette le a kanászbaltával, máskülönben be kellett vele számolni. A vágás fültövön történt. L. Sorpecsenye és Szer.

***Szerre őrizni** — XVIII. század, Szemerja falu törvénye — „ha a csordának pásztor nem található, vagy ha időközben meg-

szökik, a csordát *szerre* őrzik", azaz maguk a gazdák *sorrend* szerint. Vö. Szerre őrzés.

***Szerre őrzés** — 1727, Szemerja falu — mikor azok, a kik a jószágot a csordába adják, sorrend szerint őrzik. L. Series őrzés. Vö. Szerre őrizni.

Szigorú malacz — Gyergyó, Nyr. 34:260. — sovány, vézna malacz.

***Szimatolni** — Székelyf„ Tsz. — por közül a gabonaszemeket felszedegeti a malacz; szeméten vagy házanként keres; büzleget a kopó.

Szoktató — Aba-puszta, Nyr. 28:423. — a kanásznak apró malaczok kihajtásáért fizetett pénz vagy magféle, hogy hozzászoktassa őket a szabadban járáskeléshez. „Szoktatóba" adják a pénzt. Vö. Szoktató-garas.

***Szoktató-garas** — Balatonmell., Tsz. — a kanásznak a malaczok első kihajtásakor adott díj. Vö. Szoktató.

Szopósmalacz — 1636, Oklsz. — fiatal, még szopó malacz.

Szusza — Dombóvár, Tolna m., Nyr. 27:47. — náthás disznó.

Szuszka malacz — Nyr. 22:412. — azonos a szuszával.

Szülők — Beregszász, Nyr. 26:523. — anyátlan malacz. Vö. Zülle.

***Tasla** — Kecskemét — fülű disznó, melynek széles, lekonyuló füle van; egy a *siska*fülűvel.

Teknő — Kolozsv. glossz. 1577, Nyr. 36:419. — disznótekeneő = fürösztő- vagy itatóteknő.

Top — Csurgó, Somogy m., Nyr. 29:336. — a disznó első lába.

***Torokgyík** — Edvi Illés Pál — sertések nyavalyája.

***Tüdőtáncz** — 1600, Leleszi tanuvallatás — kondástáncz, a mikor a pásztor a levágott sertés tüdejét a hátára kötötte s úgy járta.

Tüssenteni — Siomntornya, Tolna m., Nyr. 5:230. — disznót lopni, mert tüss-tüss szóval hajtják.

***Ugrai veres** — Bihar m. — sertésfaj; kipusztult; nyilván egy a szalontai vörössel. Vö. Disznófajták.

Vaczkol — Szatmár m., Nyr. 11:285. — almát igazgatja a disznó, a mikor fiadzani készül.

Vaczok — általános; *vaszk*, Drávamellék, Nyr. 6:133. — alom: vigy vaszkot a disznók alá.

Vaddisznó — általános — Sus scrofa. Vö. Erdei disznó, Erdei öreg, Erdei kan.

***Választási** — Kecskeméten — a hathetes malaczról, melyet az anyatejtől elválasztanak; röviden „választási". Vö. Választási malacz.

***Választási malacz** — Lengyeltóti — a tízhetes, ekkor választják el az anyadisznótól. = Választású.

Valló — Szihalom — disznóvályu.

Vaszk — l. Vaczok.

Vén disznyó — Firtos-Váralja, Udvarhely m. — kétévesnél öregebb disznó.

Veper — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 16:575.; Tatrangi és moldvai csángó, Nyr. 2:524., 30:173. — kan disznó, nyilván a tót vepr, mely a latin apertől ered, l. azt.

***Vérhas** — Puszta-Szanda — disznónyavalya.

Verőártány — 1630, Makovicza; 1635, Sárospatak, MNy. I:315. — ölésre alkalmas herélt kan disznó, melyet megkergettek, *doronggal főbeütöttek* és ekkor vették vérét. Vö. Verődisznó.

Verődisznó — XIX. század első felében még általánosan — ölésre alkalmas disznó, melyet megkergettek, *doronggal főbeütöttek* és csak azután vették vérét. Azt tartották, hogy így ölve, a hús „porhanyóbb". Sárospatak 1635, Oklsz. és Herman Ottó, br. Radvánszky Béla, MNy. I:315., I: 414., 415. Vö. Verőártány, Verőmalacz.

Verőmalacz — sok helyen, Mtsz. és Csíkszentgyörgy, Nyr. 10: 238.; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 31:50.; Gyergyó, Nyr. 34:260.; Székelység, Nyr. 4:328. — szopósmalacz. L. Verődisznó. Újabb korban vitték át értelmét a szopósmalaczra. Vö. Gyengemalacz (L. H. O., MNy. I:414.), Verőmalaczka.

Verőmalaczka — Olasztelek, Udvarhely m., Mtsz. — szopósmalacz.

Vesepecsenye — Bőny, Győr m., Nyr. 17:575. — disznó hátgerinczhúsa a farktájtól a derékig. Vö. Orj.

Vi — Fejér m., Nyr. 10:188. — öreg disznó.

Zapor — Erd. Érczhegység, móczok, Nyr. 34:321. — zapor (himlő a disznóknál).

Zavar — Kriza, Nyr. 16:11. — kerget: a sok disznót mind fölzavarta az ólba.

***Ziska** — Edvi Illés Pál — l. Siska.

Zülle — Beregszász, Nyr. 26: 524. — anyátlan malacz. Vö. Szülők.

Zülni — sok helyen — elárvulni. L. Megzülni.

Zsódér — Somogy m., Nyr. 8 : 525. — vállcsont, melyet mint a sonkát felfüstölnek.

Disznó szőre.

Baris — Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., Nyr. 32 : 295. — igen sötétszürke, de nem fekete; *sok helyen, Tormay Bélánál sertésről, Zilah, Nyr. 28:235. *barna.* *Szilágyság, Nyr. 9 : 181. *barna.*

Barizs — Székelyhíd, Nyr. 32 : 295. — l. Baris.

Barizsdisztó — Érmellék, Nyr. 29 : 334. — piszkos barnaszínű disznó.

Barna — Oklsz., 1391: Rufus isti artan. Alius artan Albe coloris emee. Vnum porcum *barna*, Lelesz Acta 20. 10.; Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294.; Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293.; Szeged, Nyr. 32 : 295.

Barnaszőrű — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295.

Bonta — Kiskunság, Nyr. 14 : 285. — (tréfás ért.) *tarka. Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294.; *Bitangjegyzőkönyv, Kecskemét, fehér-fekete tarka.

Bonta, bunta — Nyr. 35 : 113. — tarka. „Bunta disznó", Thaly Adalékok, 2 : 41. Vö. Tsz. és Bontacsikó.

‡**Borozdás** — Rava, Udvarhely m., J. M. — disznó, ha hátán hosszában fekete csíkok vannak.

‡**Burgánmalacz** — Szatmár m., Mtsz. — kurta, fehér, göndörszőrű malacz. Nyr. 8 : 523., Szatmar vid., „aprószőrű".

Czifra — Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293. — feltünően tarka.

Deresszőrű — Szeged, Nyr. 32 : 295.

***Fecskehasú** — Kêcskemét — a fekete malacz is, ha fehér a hasa. Bitangjegyzőkönyv.

Fehér — Kemenesalja, Nyr. 32 : 293., ‡Firtos-Váralja, Udvarhely m., J. J.; Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293.; Szeged, Nyr. 32 : 295.

Fejér — ‡Rava, Udvarhely m., J. M., Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295.

Fekete — Kemenesalja, Nyr. 32 : 293.; Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294.; ‡Firtos-Váralja, Udvarhely m.; ‡Rava, Udvarhely m.; Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293.; Székelyhíd, Nyr. 32 : 295.; Zovány, Sz.-Nagyfalu, Ipp, Kémer, Szilágy m., Nyr. 32 : 295.; Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295.; *Kaba.

Feketeszőrű — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295.

Göndör-konda-szőrű — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295.

Homály — Hódmezővásárhely, Nyr. 32:294. — bizonytalan színű szőr.

Kendős — vö. Kesely.

Kese — Kemenesalja, Nyr. 32: 293.; Galambok Zala m., uo. 293.; Komárom m. tatai járás, Nyr. 32: 294. — *malacz szőre.*

Kesej v. késej — Nyr. 5 : 515. — ló, szarvasmarha, sertés, mely sárga, fekete, pej, barna stb. egy v. mind a 4 lába végén fehér szőrrel födött. Vö. Kese.

‡**Kesej** — Rava, Udvarhely m., J. M. — disznó, midőn a farán vagy oldalán más színű. Ez a *kesejség* megtalálható nemcsak a disznónál, hanem ló, bival és szarvasmarháknál is. Hibás, mert a lábra vonatkozik.

Kesely v. kendős — Marosvásárhely Nyr. 32 : 295.

***Manka, mankus** — Heves m., Névtelen 1840.; ⁑Tokaj, Mtsz. I. 1396—97. — (fekete) sertés, mangalicza. Nyr. 24 : 96.

***Ordas** — Kaba — vörösessárga.

Ritkaszőrű — Szeged Nyr. 32 : 295.

⁑**Rozsdaszín** — Firtos-Váralja, Udvarhely m.

Sikárszőrű — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32:295. — Egyenesszálú sörtével (a sikár fűről véve).

Szőke — Hódmezővásárhely, Nyr. 32:294.; ⁑Firtos-Váralja Udvarhely m.; Szeged Nyr. 32:295.; Székelyhíd uo. Zovány, Sz. Nagyfalu, Ipp, Kémer Szilágy m., Nyr. 32 : 295.; *Kaba. Világossárgás.

***Szőke-bodor** — Kecskemét — malacz. Bitangjegyzőkönyv.

Szőkeszőrű — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295. — l. Szőke.

***Szürke** — Kecskemét — disznórólis. Bitangjegyzőkönyv, ⁑Rava, Udvarhely m., Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293.

Tarka — Kemenesalja, Nyr. 32 : 293.; ⁑Firtos-Váralja, Udvarhely m., ⁑Rava Udvarhely m., Szeged, Nyr. 32 : 295.; Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295.

Tarkaszőrű — Kevermes, Csanád m., Nyr. 32 : 295.

⁑**Tarkis** — Szilágyság — tarka (disznó vagy kutya).

Vadas, vadók — Tokaj, Nyr. 24 : 240. — barnaszőrű sertés. L. Vadszőrű.

***Vadszőrű** — Kecskemét — disznó színe, mely a vaddisznóhoz hasonlít. Bitangjegyzőkönyv.

***Veres** — Kecskemét — disznószín. Bitangjegyzőkönyv. ⁑Rava, Udvarhely m., ⁑Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295. Az egykoron híres „szalontai veres“ faj szőre színe.

⁑**Vörös** — Firtos-Váralja, Udvarhely m.

Disznónevek.

Agár — Újtelektanya Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Ángol — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Badár — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

○**Bagoly** — Pusztadinnyéshát, *Nagyszalonta (kocza).

Baka — Balatonmell., J.

Baklós — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Balázs — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Bandi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

***Bárány** — Nagyszalonta.

Barna — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Dergecs, Nyr. 3 : 527.; Balatonmell., J.

Bátor — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Betyár — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

○ **Bimbó** — Pusztadinnyéshát.

Bimbu — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Bodor — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Érmellék, Nyr. 29 : 533.; Balatonmell., J.

Bodris — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Bogár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

○ **Boglyas** — Pusztadinnyéshát.

○ **Bogrács** — Pusztadinnyéshát.

Bojtár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

○ **Bojtos** — Pusztadinnyéshát.

Bokros — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Dergecs, Nyr. 3 : 527.; ○ Pusztadinnyéshát.

○ **Bolygó** — Pusztadinnyéshát.

Budris — Dergecs, Nyr. 3:527.

Bukfencz — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Buksi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Bunczi — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334.

○ **Bundás** — Pusztadinnyéshát.

○ **Butykos** — Pusztadinnyéshát.

○ **Búvár** — Pusztadinnyéshát.

Büszke — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Csákó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák. Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.; Dergecs, Nyr. 3 : 527.; *Nagyszalonta.

Csárdás — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.; Dergecs, Nyr. 3:527.; *Nagyszalonta.

Csobán — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

○ **Csonka** — Pusztadinnyéshát.

○ **Csorba** — Pusztadinnyéshát.

Csóré — Szürnyeg, Felső Zemplén m., Tisza vid., Nyr. 10 : 278.

Csömi — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334.

Csömök — (csömcsögésről). — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334.

Csuta — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Csügér — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334.

○ **Czicza** — Pusztadinnyéshát.

Czígány — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák. *Cigán*, Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Kisujszállás, Nyr, 38 : 287.

Czitrom — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Czunczi — Dergecs, Nyr. 3:527.

Dallos — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Dáma — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m,, Göcsej, Nyr. 30 : 255.

○ **Daru** — Pusztadinnyéshát.

Dranka — Érmellék, Nyr. 29 : 533. — juhász mesterszó.

Drugán — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

○ **Fáczány** — Pusztadinnyéshát.

○ **Fakó** — Pusztadinnyéshát.

Farkas — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

○ **Fátyol** — Pusztadinnyéshát.

Fecske — Kisujszállás, Nyr. 38 : 287. ; *Nagyszalonta.

Fegyver — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Fenyves — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Ficzkó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

***Fogoly** — Nagyszalonta.

○ **Fosós** — Pusztadinnyéshát.

Füge — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Gabór — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231.

○ **Gellér** — Pusztadinnyéshát.

Gezdes — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

○ **Gicza** — Pusztadinnyéshát.

○ **Gólya** — Pusztadinnyéshát.

Göndör — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák. Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Görbe — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Gyémánt — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Gyilkos — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Gyömbér — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; ○ Pusztadinnyéshát.

***Hajas** — Balatonmellék, J. Nagyszalonta.

○ **Hajdár** — Pusztadinnyéshát.

○ **Hajló** — Pusztadinnyéshát.

○ **Hajnal** — Pusztadinnyéshát.

○ **Halas** — Pusztadinnyéshát.

○ **Halász** — Pusztadinnyéshát.

Hatos — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Hegyes — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

○ **Héja** — Pusztadinnyéshát.

○ **Homály** — Pusztadinnyéshát.

Huszár — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Balatonmell., J.

Iczig — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

○ **Jámbor** — Pusztadinnyéshát.

○ **Jordán** — Pusztadinnyéshát.

Juszka — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

○ **Kacsa** — Pusztadinnyéshát.

Kajla — Szürnyeg, Felsőzemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10 : 278.

○ **Kakas** — Pusztadinnyéshát.

Kandi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Kaplár — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231. — **Kaplár** — Balatonmell., J.

○ **Karcsú** — Pusztadinnyéshát.

Kardos — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; ○ Pusztadinnyéshát; Balatonmell., J.

○ **Kártyás** — Pusztadinnyéshát.

Katicza — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Kedves — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

○ **Kerek** — Pusztadinnyéshát.

Kesej — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476. — **Kese** — Dergecs, Nyr. 3 : 527. ; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334.; Balatonmell., J.

○ **Kesely** — Pusztadinnyéshát.

○ **Kicsi** — Pusztadinnyéshát.

Kicsin — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — **Kicsiny** — Dergecs, Nyr. 3 : 527.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334.

Kígyó — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Kis kani — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Kondor — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334.

Konytyos — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

○ **Korbács** — Pusztadinnyéshát.

Kúcsár — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

○ **Kulacs** — Pusztadinnyéshát.

○ **Kulcsár** — Pusztadinnyéshát.

Kurta — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ; ○ Pusztadinnyéshát.

Kuszafarkú — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Labancz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Laczi — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ; Balatonmell., J.

Ladány — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Lángos — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Lécses — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Léczi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Lispás — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30:255.

Liszka — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Lompos — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 16:536. — tirpák. O Pusztadinnyéshát.

O **Madár** — Pusztadinnyéshát.

Makkos — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Mancsa — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:536. — tirpák.

Manczi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Matyi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:536. — tirpák.

Miklus — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Miska — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

O **Mókus** — Pusztadinnyéshát.

O **Mózses** — Pusztadinnyéshát.

O **Muszáj** — Pusztadinnyéshát.

O **Muzsla** — Pusztadinnyéshát.

Nagyfejű — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8:476.

Nagy kani — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8:476.

Nagy kocza — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8:476.

Nëdáj — Ada, Bács, m., Nyr. 27:384. Tót: „Ne adj".

***Nyalka** — Nagyszalonta.

O **Nyeles** — Pusztadinnyéshát.

O **Nyilas** — Pusztadinnyéshát.

Ordas — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

O **Páva** — Pusztadinnyéshát.

O **Peczek** — Pusztadinnyéshát.

Peczkes — Érmellék, Nyr. 29: 533.

Pësztër — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

O **Pikét** — Pusztadinnyéshát.

O **Pisze** — Pusztadinnyéshát.

Pöszöre — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

O **Pulyka** — Pusztadinnyéshát.

Radics — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Rajkó — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Rendes — Dergecs, Nyr. 3:527.

Rigó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák. Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10 : 278.; O Pusztadinnyéshát.

O **Ringyó** — Pusztadinnyéshát.

O **Rojtos** — Pusztadinnyéshát.

O **Rózsa** — Pusztadinnyéshát.

Rózsi — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10:278.

Sala — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

○ **Sallang** — Pusztadinnyéshát.

Sanyi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Sárga — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Sárgó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

○ **Sárkány** — Pusztadinnyéshát.

○ **Sármány** — Pusztadinnyéshát. *Nagyszalonta.

Sáska — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Sima — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Sipos — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Siska — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Balatonmell., J.

○ **Sivár** — Pusztadinnyéshát.

Suba — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Sudár — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Balatonmell., J.

Sugár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák. Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. ; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

○ **Szajkó** — Pusztadinnyéshát.

Szákás — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

○ **Szálló** — Pusztadinnyéshát.

Szedres — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Szëdrës — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Széka — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Szemes — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Szemők — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

○ **Szilaj** — Pusztadinnyéshát.

○ **Szóló** — Pusztadinnyéshát.

Szőke — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. : Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ; Szürnyeg, felső Zemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10 : 278. ○ Pusztadinnyéshát.

○ **Szőrös** — Pusztadinnyéshát.

Szuszka — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Szürke — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, 30 : 255.

Tambur — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334.

Tarka — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák. Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Tarkis — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Taro — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Tatár — Ujtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák.

Tigris — Dergecs, Nyr. 3:527. — ○ Pusztadinnyésbát.

Tollas — Érmellék, Nyr. 29:533.

○ **Túzok** — Pusztadinnyéshát.

Tzifra — Óverbász bácskai sváb, Nyr. 26 : 231.

Vadas — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:536. — tirpák. Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ○ Pusztadinnyéshát.

○ **Vadász** — Pusztadinnyéshát.

○ **Vaksi** — Pusztadinnyéshát.

Vén kani — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Veres róka — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

○ **Vezér** — Pusztadinnyéshát.

Vicza — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

○ **Vidám** — Pusztadinnyéshát.

○ **Vidra** — Pusztadinnyéshát, Balatonmell., J.

Villás — Érmellék, Nyr. 29: 533.

Viola — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Virág — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák. Érmellék, Nyr. 29 : 533. ○ Pusztadinnyéshát.

Vitéz — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Zsuska — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Zsáma — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Zsámár — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Zsandár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536. — tirpák. Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

○ **Zsidó** — Pusztadinnyéshát.

Zsiga — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

○ **Zsomba** — Pusztadinnyéshát.

Zsuzsika — Elepi-puszta, Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Disznókergető.

* **Adszasza brr**! — Karczag — disznóterelő szó. A nyáj felriad és rohanni kezd.

Brikk! — Barkóság, Nyr. 32 : 521. — disznóűző.

* **Csëka nyē**! — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 325.; Csíkszentmihály, Nyr. 30 : 493. — disznót hajtó szó.

Czi! ne, czi! — Barkóság, Nyr. 32 : 521. — disznóűző.

Háccz — Szolnokdoboka m., Nyr. 17 : 382. — disznóűző.

Hëccs el nye! — Csíkszentmihály, Nyr. 30 : 493. — disznókergető.

Heccs, heccs el, heccs ki, heccs ki ne — Udvarhely m., Nyr. 12 : 477. — malacz- és disznóűzés.

*__Heccz! heccs!__ — Rava, Udvarhely m. — malaczűző.

Hecs — Csík m., Nyr. 7 : 140. — disznóhajtó indulatszó, pl. Hecsbé! Hecski! Hecskám! (Ez inkább kérkedés.)

Hecsé húj! — Udvarhelyszék, Nyr. 4 : 33. — disznóűző.

Heczi huj! — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 143. — disznóűző.

Hecz ki, hecz ki! — Marosvásárhely, Nyr. 27 : 480. — malaczkergető.

*__Hecz bé, hecz bé te, heczcze bé, hecz bé ne!__ — Nyárádmente, Marosszék — disznóhajtó.

*__Hecz ki!__ — Marosvásárhely — malaczriasztó.

*__Hecz ki, heczcze ki, heczki te!__ — Marosszék — disznóhajtó.

Höcze nye! — Csíkszentmihály, Nyr. 30 : 493. — disznyókergető.

*__Hucs ki, kôsel ki!__ — Kállay gyűjt. Tsz. — disznót elűző szó.

Huj bé, huj bé, te! — Erdély — disznóhajtó.

Hújj el nye! — Csikszentmihály — Nyr. 30 : 493. — disznókergető.

Hujj-el-te! — Mezőtúr, Nyr. 8 : 144. — disznóűző.

Hujj! Hujj! — Rava, Udvarhely m., — nagy disznókra.

Huj ki, huj ki ne! — Erdély — disznóhajtó.

Huj ki, huj ne! — Szolnokdoboka m., Nyr. 17 : 382. — disznóűző.

*__Huj-ki-né!__ — Marosvásárhely — disznóriasztó.

Huj ki ne, huj ne! — Marosvásárhely, Nyr. 27 : 480. — disznókergető.

Huj ki, nye! — Gyergyó, Nyr, 34 : 260. — disznóriasztó.

Húj ne! — Hódos, Arad m. Nyr. 26 : 239. — disznókergető.

Húj nye! — Csíkszentmihály, Nyr. 30 : 493. — disznókergető.

Husa te! — Hódos, Arad m., Nyr. 26 : 239. — disznókergető.

Hutám utána! — Göcsej, Nyr. 2 : 474. — azt mondja a *sertéskergető* lány e. h. hücs utána.

Hü be! — Szentgál, Nyr. 3 : 44. — disznó szólítása.

Hüccs! Csí ne! — Vas m., Nyr. 3 : 99. — disznóűző.

Hüccs ki ne! — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334. — disznóhajtó (a hidasból).

*__Hüccs-csi ne__ — Vas m., Nyr. 30 : 99. — disznóterelő.

Hüccs ki! — Veszprém, Nyr. 6 : 284. — sertéskergetés.

Hücs — Tolna m., Nyr. 6 : 274. — disznóhajtó szó.

Hücs ki! — Szentgál Nyr. 3 : 44. — disznó szólítása.

Hücs ki, hücs ki te! — Bia, Pest m. — disznóhajtó.

***Hű ne!** – Lengyeltóti – disznóterelő szólás.

***Hű ne! nye he!** — Lengyeltóti — disznóterelő szó.

Kuczú, kuczú, kuczú! — Érmellék, Nyr. 29:334. — disznóűző.

***Kur! kur! kur!** — Nagyszalonta, disznóterelő.

***Kuski!** — Kisújszállás — sertésterelés; kuski te! a csürhés mondja (a kutyának is).

Kus-kus! = hücs! — Hajduszovát, Nyr. 24:478. — malaczkergető szó.

Kuss! — Nagybánya. Szatmár m., Nyr. 14:383. — a sertést e szóval szokták valahonnan kihajtani, kikergetni; Erdélyben Marosszéken pedig az ebet kergetik ki e szóval: „*Kussti te!*" *A franczia coucher = feküdj! A tanítás során jött és terjedt el.

‡**Kuss bé, kuss bé ne!** — Szilágy m. — disznóhajtó.

Kuss be te! — Zenta, Nyr. 38:140. — disznót behajtó kifejezés.

Kuss el te! — Mezőtúr, Nyr. 8:144. — disznóűző.

Kuss ki, kuss ki ne, kuss ki te! — Szilágy m. — disznóhajtó.

Ne të! — Écs Győr m., Nyr. 36:334. — disznócsorda megindítása.

***Nye he!** — Lengyeltóti — disznóterelő szólás.

***Prücs ki!** — Marosvásárhely — képletes beszédben: „nálam se prücski, se hajtski" azt teszi, hogy nincs lábas jószág, a miért a cselédnek korán kellene kelni; cselédfogadáskor.

‡**Ptrukk!** — Kállay gyűjt. Tsz. — két kant egymásra biztató szó.

Süge nê! — Kölesd, Tolna m., Nyr. 32:347. — disznóhajtó szó.

Disznó hívása.

Ccci-ccci — Mezőtúr, Nyr. 8:143. — disznóhívó.

Cséka, cséka — Csík m. — disznóhívó.

Cséka, cséka! Cénika ne! Húj ki! — Háromszék m., Orbai járás, Nyr. 7:190. — sertés szólítgatása.

Csëka-csëka-csëka, cska-cska-cska, maczi-maczi-maczi — Csíkszentmihály, Nyr. 30:493. disznóhívó.

Csëka! Csëni; Csënika! — Székelység, Nyr. 28:94. — sertéshívó v. hajtó: Csëka me! Csëni bé! Hó me! Csëkacska me!

Cseka cskü — Háromszék m., Nyr. 37:47. — disznóhivogató.

Csëka me! csëka, csëka, csëka! — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38:143. — disznóhívó.

Csenka, csenka, csenka! — Szernye, Bereg m., Nyr. 30:301. — sertéshivogató.

***Csika, csika!** — Marosszék — disznóhívó.

***Csika-csika-csika!** — Marosvásárhely — disznóhivogató. *Rava, Udvarhely m., J. M., Marosvásárhely, Nyr. 27 : 480.

Csikka, csikka, csikka! — Szürnyeg, Nyr. 10 : 279. — disznóhívó.

Cska, cska! — Gyergyó, Nyr. 34 : 260. — disznócsalogató.

Cskő, cskő! — Nyárádmente — disznóhívó.

Cskő-cskő-cskő! — Rava, Udvarhely m., J. M. — disznókra.

Csö, csö! — Tiszántúl, Nyr. 29 : 576. — öreg disznó előhívása.

Cső, cső, cső! — Szilágy m. — disznóhívó.

Csü ne, csü ne! — Szent Gál, Nyr. 3 : 44. — disznóhívó.

Cza, k(o)cza — Bajmok, Bács m., Nyr. 7 : 527. — disznóhívó.

***Czigi, czigi!** — Berettyómente, Szilágy m. — disznóhívó.

Czi ide te! — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 189. — disznónak mondva = állj meg.

Czika, czika! czën, czën, czën! grűj! — Tiszántúl, Nyr. 29 : 516. — fiatal malacz előhívása.

Cziku, cziku, cziku! — Szürnyeg, Nyr. 10:279. — disznóhívó.

Cziku, czikuska, czikka, czikcsi, csikka, csikuska, giczi, czikuska ná(h) ná(h) ná(h)! Szürnyeg, Nyr. 10 : 279. — disznóhívó.

Czine! czű! czű ne! — Szürnyeg, Nyr. 10:279. — disznóhívó.

***Czuga-czuga!** — Marosvásárhely — malaczhivogató.

Czuga, czuga, czuga — Marosvásárhely, Nyr. 27:480. — malacz hívása.

Czuga, czugucza — Háromszék m., Nyr. 37:47. — disznóhivogató.

Disztó, disztó, disztó! — Érmellék, Nyr. 29 : 334. — disznóhívó.

Giczi! giczi, giczi! — Szürnyeg, Nyr. 10:279. — disznóhívó.

Húj, húj ki! — Szürnyeg, Nyr. 10 : 279. — disznó hívása.

Hű misz të! — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334. — a nyájtól félre tévelygő disznók hívó szava (hová mész). Vö. Ne czoczi ne, ne!

Kocza-kocza! — Mezőtúr, Nyr. 8 : 143. — disznóhívó.

Kocza ne, kocza, kocza! — Szentgál, Nyr. 3:44. — malaczhívó.

Kucza, kucza, kucza! — Hódos, Arad m., Nyr. 26:239. — disznóhívó.

Kuczu! — Tokaj, Nyr. 24:48. sertéshivogató szó.

Kuczú! — Tolna m., Nyr. 6 : 274. — disznóhívó.

Kuss! kuss ki! — Szürnyeg, Nyr. 10 : 279. — disznó hívása. Sokszorosan előfordul, hogy az űző szó hivogató is.

Mancsi-mancsi! — Mezőtúr, Nyr. 8 : 143. — disznóhívó.

Né czocza, né, né! — Veszprém, Nyr. 6 : 284. — sertés hivogatása.

Ne czoci ne, ne! — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334. — Vö. Hű misz te!

Pacsiccsa, papiccsa! — Zemplén m., Nyr. 4 : 522. — malaczhívó.

***Piczikém ne!** — Somogy — malaczhivogató.

***Pocsi, pocsi!** — Marosszék — disznóhívó.

Pocsika, Pocsika! — Marosszék — disznóhívó.

Poczi — Sopron m., Nyr. 5 : 425. — malaczhívó.

***Poczi, pocsi, pocsika!** — Erdély — a malacz kényeztető és hivogató neve.

***Poczi, poczi, csöknye!** — Kállay-gyűjt., Tsz. — sertést hivogató.

Poczi, poczi! poczi ne! ne, ne! — Bia, Pest m. — disznóhivogató.

Disznómondókák.

Csemcseg — Hont m., Nyr. 6 : 181. — né csemcségj, mint a malacz!

Disznó a szólásban — Alföld, Nyr. 1 : 370. — Hallgat, mint a hugyó disznó (a buzában. H. O.).

Disznó és kocsi — Halas, Nyr. 20 : 576. — *kocsit a kanásznak, kocsit, kocst, kocsit!* Malacz szava.

Disznó hangja — felherren (= felgerdül); hörg, röfög, röhög, virran. Kriza: Vadr., Nyr. 7 : 286.; Görnicsöl, Kővár vid., Ipolyvölgy, Nyr. 16 : 476.; röfög, visít, Szürnyeg, Nyr. 10 : 279.

Disznók beszélgetése — Szíhalom, Borsod m., Nyr. 9 : 335. — Kocza: Micsoda az a veres? Kan: Vadmák, vadmák. Kocza: Jaj be jó! *Disznók a válúnál:* Nincs dara, nincs dara.

Disznók és ludak beszélgetése — Hódmezővásárhely, Nyr. 9 : 94. — mikor a disznók a csürhéről mennek hazafelé, az üres válú körül sivalkodnak s azt mondják a gazdasszonynak: „Rōssz gazdasszony! Rōssz gazdasszony!“ A ludak meg a disznók körül ezt mondják: „Az az az, az az az!“

Disznók hazafelé — Szatmár m., Nyr. 14 : 475. — mikor a kondás az esőben hazafelé hajtja őket, így beszélnek (ha az eső éri. H. O.): Az öreg: Ha én eztet tudtam vóna, köpenyeget vettem vóna! A kicsinyek: Én is, én is, én is. Este, mikor éhesen rohannak hazafelé a csürhéről, valamennyi ezt visítja: Áprillillis. áprillillis, áprillillis!

Disznók nyájról jövet — Szíhalom, Borsod m., Nyr. 9 : 335. — Öreg disznó: Ha én aztat tudtam volna, házat építettem volna. Kisebb malacz: Én is, én is stb. Nagyobb malacz: Gróf, gróf stb. *Disznók a vállónál:* Nincs dara, nincs dara. Uo.

Disznó szava — Hódmezővásárhely, Nyr. 36 : 236. — „Mikor ad

disznók acs csürhérűl mönnek hazafele, a z-üres vájú körül sivalkonnak, oszt aszonygyák ag gazdasszonynak: „Rossz gazdaszszony! rossz gazdasszony!“ Al lúdak mög ad disznók körül aszonygyák: „A z-a z-az! a-z-a-z-az!“ — **Disznó szava** — Halas, Nyr. 20 : 375. — Eressz be kanász, garast adok. Ha beereszti: Farkam alatt a garas, farkam alatt a garas!

⁑**Disznó szólása** — Rava, Udvarhely m., J. M. — mikor a mezőről jönnek haza s hideg, sár, szél sanyargatják a disznókat. *A nagy disznó* (elől jön s mondogatja): Köpenyeg, -nyeg, -nyeg! köpenyeg,-nyeg,-nyeg! *A malaczok* (rá kiáltják): Ha nincs! ha nincs! ha nincs!

***Disznovány** — Nyárádmente, Marostorda m. — kuttya disznovány teremtette! (Káromkodás.)

Görnicsöl — Ipolyvölgy, Kóvár vidéke. Nyr. 16 : 476. — röfög (disznó).

Öreg disznó szava — Halas, Nyr. 20 : 576. — taliga is jólesik, taliga is jólesik.

Röhög — Miskolczi Gásp. pg. 154. — röfög (disznó); Szabófalva, moldvai csángó, Nyr. 30 : 175. — gyisznó röhög, embër kaczag.

X. SZAMÁR ÉS ÖSZVÉR.

Szamár és öszvér szótára.

Csődör szamár — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 141. — hím.

Kancza csikó — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 141. — fiatal nőstény szamár.

Kancza szamár — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 141. — az a mi Mezőtúron: nőstény szamár.

Kulán — O. Sz. — 1552: „Duo *kwlanth* et unum nemez“. 1558: „Mantice, *kwlan*, instratum equi expilo“. Tulajdonképpen a nyerget kötő heveder, de *Kulán* az ázsiai vadszamár — *Equus Onager* — kirgiz neve.

Lószamár — S. I., Kr. II. 20. — *Mulus* = öszvér.

***Öszvér** — Edvi Illés Pál — a kanczaszamár és ménló ivadéka. Ismeri Schl. sz. j., Murm. 1533, Sz. F. B., PP. 1708, Gáti I. H. 132, F. 86.

Szamár — Equus asinus L. Oklsz. Equus asinus 1269, Zamaroth, azóta gyakori helynevekben. Nádudvaron anonym. — ⁑**Szamár** — miben különbözik a generális a szamártól? (Egyik a hátán, a másik a mellén visel keresztet.) Népk. Gy. III. p. 298., 32.

⁑**Szamárfi** — Murm. 1533. — pullus asininus.

Szamárkölyök — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 141. — fiatal hím.

***Szaporít** — Edvi Illés Pál — az öszvér nem szaporít = nem fiasít.

Szamár szőre.

***Egérszőrű** — Kecskemét — szamár. Bitangjegyzőkönyv, Ma-

rosvásárhelyen is. Nyr. 32 : 295., szürke.

Fecske — több helyen — ha sötét szőr mellett hasa világos.

Fekete — Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295. — a szamár szőréről.

Pej — Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295. — a szamár szőréről.

*__Szőke__ — Kecskemét — szamár, a színről, ha albinismus felé hajlik. Bitangjegyzőkönyv.

Szamár neve.

*__András__ — Karczag.

*__Badár__ — Szegedcsöngöle.

*__Bertalan__ — Kiskunhalas, Pusztabojár — a szamár tréfás neve. Csúfolódó mondás: „A poszogó juhászkoma főkap a Bertalanra."

*__Betyár__ — Balatonmell., J.

*__Csacsi__ — l. Szamár.

Csinos — Balatonmell., J.

Czéda — Balatonmell., J.

*__Czifra__ — Karczag.

*__Fakó__ — Karczag.

*__Fecskehasú__ — Kecskemét — a szamár, ha fekete és a hasa fehér. Bitangjegyzőkönyv. De akkor is, ha színe szürke, de a hasa élesen határolva fehér. Malaczról is.

*__Gazsi__ — Kisújszállás.

*__Kani__ — Karczag.

Lujza — Balatonmellék.

*__Madár__ — Lelle, Somogy m., Szegedcsöngöle, Balatonmellék.

Maga — Veszprém m., Nyr. 19 : 479. — szamár: „A vásárban voltam s két magát vettem". Kötekedés vagy a szláv *magaracz* = szamár.

*__Magár__ — Moldvai csángók, Nyr. 31 : 85.

*__Marczi__ — Puszta-Szanda.

*__Muki__ — Lelle, Somogy m.

Szamár — Veresegyháza, Nyr. 15 : 520.

Szürke — Marosvásárhely, Nyr. 32 : 295. — a szamár szőréről.

Vizsla — Balatonmellék.

A szamárról. Vegyes.

Átalvető — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 141. — a szamár hátán kettős zsák.

Fara hegyin — ül a juhász a szamárnak. Mezőtúr, MNy. VI : 280.

*__Hátalni__ — Puszta-Szanda — a szamarat megülni — lovagolni értelmében.

*__Szamár járása__ — Edvi Illés Pál — „ha nyakának negyedik forgócsontjánál kulcsvéggel csiklandozza a rajtülő, tüstént futásnak indul".

Szamárnyereg — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 141.

Szamáros — Oklsz. — 1453: Dyonisio Zamarus.

Tergenye — Alföld — szamárnyereg, nem ülésre, hanem terhelésre szolgál.

Tergenyés szamár — Hortohágy, T. M., MNy. VIII : 141. — teherhordó szamár átalvetővel és szamárnyereggel.

Tergënyés szamár — Mezőtúr, MNy. VI : 280. — a teherhordó szamár. Hátán zsák van általvetve; ennek a két végében hordozza, viszi a szamár a juhász czókmókját, eleségét, l. Tergenye.

XI. ÉLŐSDIEK.

A lónál.

Babócs — Dunántúl — l. Lóbagócs.

Bagólégy — Gastrophilus equi F. — l. Lóbagócs.

Bangócs — Rábamellék, Dununtúl, Nyr. 6 : 523. — l. Lóbagócs.

Csavaros fonalféreg — Spiroptera megastoma Rud., a lógyomor nyálkás hártyájában, bab-, néha mogyorónagyságú bütyköket alkotva, nn.

Fegyveres karóféreg — Sclerostomum equinum Müll., 20—30 mm hosszú; kerek szájnyílása kétsoros fogzattal. A kólika okozója, nn.

Hegyesfarkú féreg — Oxyuris curvula Rud., leginkább a ló vakbelében, nn.

Kurta szőrféreg — Strongylus micrurus Mehl. A lovak, szamarak s a szarvasmarhának gégéjében és hörgjeiben, nn.

Kutyalégy = ló tetűlegye.

Lóbagócs — Gastrophilus equi Fabr., a kifejlődött légy. Petéit a ló szőrére tapasztja, a kikelt lárvákat a ló lenyalja a szőrözetről s ezek így kerülnek lassanként a gyomorba, a honnan mint lárvák — a *rozsféreg* — a lovat a végbélen át elhagyják, a lárvák a földre hullva, ebbe befurakodnak, hogy majd megérve, mint legyek újból kezdjék a körfolyamot. Vö. Rozsféreg, Lóbögöly, Bagólégy.

Lóbögöly — Gastrophilus equi F. — l. Lóbagócs.

Lógiliszta — Ascaris megalocephala Cloqu., 40 mm-nél is hosszabb; a ló vékonybelében sokszor oly tömegesen, hogy a bél bedugul s a ló elpusztul, nn.

Ló lapostetve — Haematopinus macrocephalus Nitzsch., nn.

Ló szőrtetve — Trichodectes pilosa Nitzsch., nn.

Ló-tetűlégy — Hippobosca equina Latr. — lapos, kemény, a szőr közé óldalgó, megtapadó légy.

Métely — Distomum hepaticum L., *a máj pióczája a kérődzők májának epejárataiban él, különösen a juhnál; de a lónál, sőt az embernél is. Okozója a májrothadásnak.

Rozsféreg — a Gastrophilus equi F. érett lárvája. L. Lóbagócs.

Szemölcsös fonalféreg — Filaria papillosa Rud., 80 mm-ig, testvége csavarszerü. A ló hasüregében, nn.

A szarvasmarhánál.

Bogárzás — általánosan — l. Marhabögöly.

Borjúgiliszta — Ascaris vitulorum De Geer — a borjak belében, nn.

Borjútetű — Haematopinus vituli L. — a szarvasmarha tetve.

Döglégy — Calliphora vomitoria L. — Kupa in litt. Azt tartják Túrkevén, hogy a mely beteg marhát megszállja, az a következő éjszaka megdöglik.

Fíreg — Hortobágy — a bogároztatott Hypoderma bovis L. Vö. Bogárzás.

***Gizsó** — általánosan — az imely okozta daganat. A Hypoderma bovis De Geer lárvája, mely a bőrön daganatot okoz. Ez szüli a *bogárzást*. L. azt és itt a Marhabögölyt.

***Ime** — Szilágyság — szarvasmarhák, különösen egyéves borjak hátán levő kidudorodások, melyekben a Hypoderma bovis lárvái élnek. „Az a jószág jó, a miiknek sok iméje van". L. Marhabögöly.

***Imej** — Szilágyság — ime, Hypoderma bovis De Geer L. Gizsó és Marhabögöly.

Iméj — Csík m. — marhabögöly. Gyergyóban: imé és imecs. Nyr. 7 : 140. L. Gizsó, Ime és Marhabögöly.

Iméj — Kisborosnyó, Háromszék m., Nyr. 16 : 47. — apró daganat a tulok hátán. *L. Gizsó, Ime, Marhabögöly.

***Imely** — sok helyen — a marhánál daganat a bőrön. L. Gizsó, Marhabögöly. — **Imely** — csángó szó, Klézse, Moldva, Nyr. 7 : 478. — „bőr alatt lappangó hernyó, ember (!) vagy barom testében". (!) L. *Gizsó, Marhabögöly.

Istállólégy — Stomoxys calcitrans L. A szobalégyhez hasonló, hegyes szipókája vízszintesen tolul ki szájából. A marhát és a lovat a lábán szúrja meg. nn.

Kosz atka — Dermatocoptes comm. var. bovis. Raill. nem okoz rühöt, hanem okozza a bőr és szőr koszosságát, nn.

Kúpos szívóféreg — Amphistomum conicum Rud. A marha bendőjében. nn.

Marhabögöly — Hypoderma bovis De Geer. Ez okozza a gulyák *bogarzását*. Az anyalégy a szarvasmarha szőrére rakja petéjét, a melyből a nyüv kikel, a bőrre szállva befurakodik, ott daganatot okoz, a melynek váladékából táplálkozik. Megérve, kifurakodik, a földre esve, abba befurakodva, bebábozódik s időt érve, mint légy kikel és megkezdi az új körfolyamot. A marha a légy dongását hallva, fölemelt farkkal

esze nélkül eliramodik. Vö. Vargalégy, Gizsó, Ime, Imely stb.

Marhapöcsök — Tabanus bovinus Lw., feketésen barna, nagyszemű, tetemesebb légy; hossza 20—24 mm; vérszívó; legelőkön, utak mentén; verőfényt kedvelő, a földben átalakuló.

Ostorféreg — Trichocephalus affinis Rud., a szarvasmarha vastag- és vakbelében, nn.

Száraz hólyagféreg — Cysticercus taeniae saginatae Goez. Az emberben is élő galandféreg egyik fejlődési alakja, mely a szarvasmarhával együtt jár.

Szőrrágó — Trichodectes scalaris Nitzsch. A marha szőrét rontva, nn.

Vargalégy — Hypoderma bovis De Geer. L. Marhabögöly és Bogarzás.

A juhnál.

Csavaros szőrféreg — Strongylus contortus Rud. Tömeges megjelenésével gyomorbajt okoz, nn.

Dongólégy — Calliphora vomitoria L. Ez „köpi" be legtöbbször a sebes helyeket, pl. a kosok szarva tövét, a mely a türköléstől kisebesedik. A kikelő pondrókat a seregélymadár szedegeti ki.

Galandféreg — általában — Taenia.

Gyapjúkosz — Trichodectes sphaerocephalus Nitzsch. A juh gyapját rontja.

Hármas galandféreg — Echinococcus (Taenia) Sieb., nn.

Hólyagféreg — a juhé: Coenurus cerebralis Rud., okozza a juh *kergeségét* vagy *megkergülését.* Ered a galandféreg petéitől, a melyeket a juh föllegel; a kikelt férgek az agyvelőbe haladnak s kifejlődve okozzák a megkergülést. A juh ekkor folyton kering s végül elpusztul. Ivádon a juhász pontosan elmondta: „A juh fejében hólyag egzektál".

Juhbögöly — Oestrus ovis L. Ez a légy a juh orralyukába rakja le petéit; a kikelő lárvák felkapaszkodnak a juh fejének és állkapcsainak üregeibe, hol a váladékból élnek. Hét, nyolcz nyüv már betegséget, „Motozt" okoz, mely a „kergeséghez" hasonlít. Kilencz hónap alatt megnő a nyüv s a juh tüsszögéssel veti ki az orrán. A földbe kerülve, bebábozódik s átlag kéthónapos nyugvás után kikel a bábból a kész légy. L. Motoz.

Juhkergekórság — l. Hólyagféreg.

Juhkullancs — Ixodes ricinus L. Sokszor kis-mogyorónagyságra nő.

Juhtetű — Melophagus ovinus L. Szárnyatlan, igen apró légy.

Kergeség — *Coenurus cerebralis Rud. MNy. VI: 279., T. M. I., hibásan magyarázza. L. Hólyagféreg.

Kergülés — Alföld — az okozó a Coenurus cerebralis Rud. L. Hólyagféreg.

Kolláncs — Répczemell., Balatonmell., Mtsz. I. 1246. — kullancs. (Ixodes ricinus L.) L. Juhkullancs.

Kopicz — Ormányság, Baranya m., Mtsz. I. 1169. — kullancs. Die Zecke, Schafzecke. BMN. (1881.) *Ixodes ricinus L. L. Juhkullancs.

Kosz-atka — a juhon, Dermatocoptes communis var. ovis Pall. A juh bőrén nem okoz rühöt, mert nem váj járatokat a bőrbe; de koszossá teszi a bőrt.

Körmölés — Alföld — a juhok körmeinek megmetszése, hogy ne vegyen erőt rajtuk a „büdös sántaság". L. azt.

Kuprecz — Balatonmell., Jánosháza, Vas m., Mtsz. I. 1251. — rüh, kosz. **Rühatka*: Sarcoptes squamiferus Fürst.

Lándzsamétely — Distomum lanceolatum Mehlis; az epeerekben; lapos féreg, lándzsavasalakú. A szarvasmarhánál és a sertésnél is, többnyire a Distomum hepaticummal együtt jár, nn.

Májmétely — Distomum hepaticum L. Lapos széles féreg. A szarvasmarhánál és a sertésnél is. L. Lándzsamétely is.

Megkergülés — l. Hólyagféreg.

Megmotozott — a juh. L. Motoz.

Motoz — a juhbögölynek, Oestrus ovis, lárvája, nyüve vagy pondrója, mikor a juh fejében megnő és a *kergeséghez* hasonló bajt okoz. Ismertetőjele az, hogy az állat az orrát folytonosan földre szegzi. A baj neve: *megmotozás*. L. Juhbögöly.

Óriás galandféreg — Taenia expansa Rud. A juh belében. A szarvasmarhában is.

Patusa — Székelyföld — juhtetű = Melophagus ovinus L., l. Juhtetű.

Rějä — Alexics, Nyr. 17:20. — oláh: rüh, *Sarcoptes squamiferus Fürst, l. azt Rüh alatt.

***Rühelő** — Nagyszalonta — l. Rühelő szerszám.

***Rühelő szerszám** — Szeged-Csöngöle — unguentum tartó.

***Rühzsiros Kupa** — Nagyszalonta — A juhász szava: „A kupa a legfőbb, mer ha a rühelést hanyagoljuk, jobb ha világgá megyünk". *Békés, l. Rühelő szerszám.

***Rühzsiros tülök** — Puszta-Szanda — l. Rühelő szerszám.

Szőrféreg — Strongylus filaria Rud. — a vékony forma, leginkább a juh légzőcsövében és roppant mennyiségben él. Az állat pamatokban kiköhögi.

Tokosféreg — Echinococcus polymorphus Sieb. — a májban, de más szervekben is, nn.

A disznónál.

Borsóka — Cysticercus cellulosae Rud., tulajdonképpen a galandféreg egyik fejlődési alakja, mely a sertés izomzatában tömegesen él s a nyers hússal az emberbe jutva, galandféreggé fejlődik.

Giliszta — Ascaris lumbricoides L., sok szervezettel — az emberrel is — közös féreg.

Kaparóféreg — Echinorrhynchus gigas Goez. Orrmánya hat sorban keresztben állva nyolcz-nyolcz horoggal. A sertés belében.

***Nyüvedző** — Puszta-Szanda — kis, lapos tompánhegyes fácska, melylyel a kanász a nyüveket piszkálja ki, nn.

Ostorféreg — Trichocephalus dispar Rud., a bélben élősködik.

Sertésrüh — Sarcoptes scabiei var. suis Raill., a sertésnek sajátos atkája, mely a bőrben meneteket váj, így a rühöt okozza.

Sertéstetű — Haematopinus suis L., különösen a hátulsó czombokon él.

Tokosféreg — Echinococcus polymorphus Sieb. A kutyával egész Európában elterjedve. nn.

Trichina — Trichina spiralis Ow., az ember vékonybelében él (béltrichina), sertésbe jutva, innen kezdi vándorlását el az izomzatba s nagy tömegével veszedelmes betegséget okoz. Az emberbe nyers sertéshús élvezete útján kerül.

A kutyánál.

Fűrészes galandféreg — Taenia serrata Göze. 60—100 cm hosszú. Fején 38—42 horoggal. A kutya vékonybelében, nn.

Kosz-atka — Demodex canis Leyd. A kutya irhájában; nagyon viszkető kiütést okoz.

Kullancs — Ixodes ricinus L., oly helyre bekapaszkodva, a honnan a kutya nem kaparhatja le, kis mogyoró nagyságra is megnő.

Kutyabolha — Ceratopsyllus canis Dug., barna, fejehátulján és a hát elején tüskés. Alkalmilag átmegy az emberre.

Kutyagalandféreg — Taenia coenurus Sieb., 40 cm-ig. A kutya vékonybelében él. Egyik fejlődési alakja a Hólyagféreg, mely a juhba jutva a kergeséget okozza, nn.

Kutyagiliszta — Ascaris mystax Zed. 6 cm hosszú.

Kutyakosz — Trichodectes latus (Nitzsch.) Burm. A kutya fején és nyakán. Szőrpusztító.

Kutyarüh — Sarcoptes scabiei var. canis, Raill. A kutya igazi rühatkája.

Kutyatetű — Haematopinus piliferus Burm., potroha sárgásszürke vagy világossárga.

Rüh — Sarcoptes squamiferus Fürst, az igazi rühatka különösen

a kutyán, disznón, kecskén és juhon él.

Szájféreg — Pentastomum taenioides Rud. A kutya szája- és orraüregében, nn.

Szegett galandféreg — Taenia marginata Batsch. Hossza 3, ritkán 5 méter, a kutya belében. Fejlődési alakja a Cysticercus tenuicollis, mely a háziállatok közül a juh, szarvasmarha, sertés és vadakban is él. A kutya legnagyobb élősdije, nn.

Tokosféreg — Taenia echinococcus Sieb. Hossza 4—5 mm. A kutya sajátos férge s evvel az egész világon elterjedt. Veszedelmes, mert átszármazik az emberre is, nn.

Tökmagféreg — Taenia cucumerina Rud. Igen gyakori a kutya belében s kivált gyermekekre származik át.

Élősdiek népies felfogásban.

Nyűirtás — Békés m. — A napfeljötte előtt a juhász visszafelé kezdi a számlálást a 9-nél, vagyis: 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1, háromszor egymás után. Minden olvasás végeztével egy marék port szór a nyüves jószág után. A nyű kihull.

Nyüvek kiirtása — Békés m. — Százig páratlan számot kell olvasni, pl.: 1—3, 1—5, 1—7, 1—9; „ha nem esik ebbe hiba százig, akkor abba' az órába' kihullik a nyű". (A számadó kanásztól.) — **Nyüvek kiirtása** — Békés m. — Mikor a hajnal szőkéllik s a disznó elmén a vaczokból, a vaczok földjéről, a hol a disznó nyüvesse feküdt, három marék almot vagy port kell fölkapni s a nyüves részre hányni, a nyű menten kihullik. (A vén Mogyorósitól való.)

Pondróirtás — Mezőkövesd — A pondrós jószág farkaszőréből vágni s azt az ajtófélfába befúrni. „Elmén a pásztor a *fődibodzához* s ott azt mondja: abból a tarka, vagy daruszőrű, vagy a milyen borjúból a pondró hulljon ki!" — **Pondróirtás** — Felsőtárkány. —Van sokféle kiolvasás, mondókás is, de ő — a pásztor — csak egyfélét gyakorolt: megfőzte a *lóhunyort* — Helleborus sp. — s a seprűjét hajnalban visszájára szórta el. — **Pondróirtás** — Hadház, — Kiolvasás: kilencz pondróval reggel kezdődik, juhnál így: Kilencz, nem kilencz, de nyolcz; nem nyolcz, de hét; nem hét, de hat; nem hat, de öt; nem öt, de négy; nem négy, de három; nem három, de kettő; nem kettő, de egy; nem egy, de semmi. Erre mind kihull a pondró.

Pondrókiolvasás — Mezőkövesd — van hetvenkilenczféle is, többek között: Visszájára olvasni 9-től 1-ig. Kilencz, nem kilencz, de nyolcz; nyolcz, nem nyolcz, de hét; hét, nem hét stb.

Pondrót — Mezőkövesd — kutyából nem szabad kiolvasni,

mert ettől a pásztor „elbecstelenedik“ s akkor többé ki nem olvashat semmit.

XII. A KUTYA.

Kutya szótára.

A kutya testrészei. Van: *feje*, ennek *teteje, eleje, homloka, füle, szeme, orra a likakkal, száj lebenynyel* és *zúggal, állkapocs;* van *tarkója, nyaka,* ennek *éle,* van *oldala, háta, melle, szügye, törzse, horpasza, fara, csípője, hasa, tokja, hímvesszeje,* a szukánál *p..ája, farka* — visszájára felkunkorítva — alatta *s.gge; válla, lapoczkája,* felső, alsó *lábszára, ujja, talpa, horgasina,* néha farkas-karma.

Agár — Bszsz., Nyr. 22:181.; Kolozsv. glossz. 1577, Nyr. 36: 128.; velter, canis veltris, canis militeus (?) a zsolnai tótoknál, Nyr. 26:423., *agar.* Vö, Horth. Sz. F. B., nyulászó eb, agár: canis, venaticus, meliteus, leporarius. Kreszn.: nyúlfogó. Canis familiaris grajus v. leporarius.

Bagzik — Palóczság, Nyr. 22: 31. — a kutya közösül. Vö. Tügzik-bagzik.

Bagzóhónap — Nagykálló, Nyr. 12:430. — a kutya közösülési ideje, tavaszkor.

Bak — általában — hím. Raván, Udvarhely m., J. M.: bakk. Csíkgyímes csángóinál, W. J.: bak kutya.

Bakk — l. Bak.

Bak kutya — l. Bak.

Bangat — Dunántúl, Mtsz. — a kutya: vonít. Vö. Bankol.

Bankol — Csík m., Mtsz., baunkol. Csík m., Nyr. 6:471., Udvarhely m. — a kutya: vonít.

Baris — Szilágyság, Nyr. 9: 181. — barna disznó v. kutya.

Baunkol — l. Bankol.

Benga — Kiskunhalas, Nyr. 23:47., szólás: „Benne van a benga = a kutya.

Bërgetni — Szilágyság — bosszantani, leginkább kutyáról. (A juhoknál közösülést jelent.) Vö. Berran, Berreg, Berrog.

Berran — Hetés, Zala m., Mtsz. — a kutya: mordul. Vö. Bergetni.

Berreg — Nyr. 7:286., Győr m., Mtsz., Hetés, Zala m. — berrog a kutya: mordul, morog. Vö. Bergetni.

Berrog — l. Berreg.

Beste — Bars m., Nyr. 18: 384. — kutya.

Betegségek — golyvás kutya, zsigora.

Bundas — Zsolna, tót, Nyr. 26:423. — bundás kutya.

***Csaffog** — Somogy — a kutya, hangfestő.

Csahít — Hetés, Zala m., Nyr. 19:142. — a kutya (és a róka) ugat.

Csahol — általában — l. Nyr. 7:286., a kutya tartós ugatása; *helyesen szólva: hajt vadat, v.

egyáltalában állatot. A hang ekkor vékonyabb, sajátos.

Csandargat — Székelyf., Nyr. 25 : 45. — csóvál : kutya a farkát, kocsis az ostort csandargatja.

Csavira — Nyr. 17 : 269. szerint talán ebecskét jelent.

Csobán — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 22 : 295. ; Csík m., uo. 6 : 370. ; Gyergyó, uo. 34 : 81. ; Udvarhely m., Vadr. : 1. Juhászbojtár, 2. juhászkutya. Az oláhban — a honnan a juhászattal együtt ered — čobān : schäfer, perzsa : šubānból török čobān, majd oláh szó lett.

Csobány — vö. Csobán.

***Csókaszem** — általánosan — lónál, bivalynál, kutyánál a kékesfehér iriszes szem.

⁑**Csontevő** — Veszprém m., Mtsz. I : 342. (tréfás) kutya. „Eszt bizon még a csontevő is megteszi!“

⁑**Csömbők** — Somogy m., Tsz. 78. — sárból való göcsök a kutya farkán.

Csöngettyű — Hódmezővásárhely, MNy. II : 93. — élesen ugató kis kutya.

Csulya — Hont m., Nyr. 14 : 575. — levágott fülű kutya, juh stb.

Csunyét kutya — Ormánság, Nyr. 2 : 278. — veszett kutya.

Czenk — Moldvai csángó, Nyr. 31 : 83. ; *czenke* uo. 30 : 173. ; *czenk-kutya,* Székelyf., Mtsz. — kis kutya ; a Székelyföldön pumikutya. A *czenk* szót *turper* értelemben a beszterczei szószedet is ismeri. Nyr. 22 : 181.

Czenke — l. Czenk.

Czenk kutya — l. Czenk.

Czucczantani — Bárándipuszta, Zala m., Malonyay — a kutyát összecsücsörített szájjal és nyelvcsettintéssel szólítani.

Dsukel — Jászság, Nyr. 29 : 47. — kutya.

Dúdul — Csurgó, Fejér m. Nyr. 10 : 185. — vonít a kutya. L. Tutúl.

***Eb** — Oklsz. — 1297 : mint canis = kutya. Bszsz., Sz. F. B. stb.-nél canis.

Ebecske — Sz. F. B. — ebeczke : caniculus ; az eb diminutivuma.

Ëbënlógó — Mátyusföld? — Nyr. 20 : 323. Vö. talán Csömbők.

⁑**Egy vaszki** — Székelyf., Mtsz. I. 464. — egy vaczokból való, egyvetésű kutya, malacz.

Éjjeli bátor — Csík m., Nyr. 31 : 140. — tréfásan a. m. kutya.

Erreget — Nyr. 7 : 286. — a kutya hangja. Vö. Herreget.

Feketelábú eb — Sz. F. B. — Melampus, canis actaeonis, ab μελας h. e. niger et ποῦς pes.

Felszuklat — Szihalom, Borsod m., Nyr. 24 : 432. — fölzaklat ; fölszuklatja a kutya a nyulat.

*Forog — Edvi Illés Pál, 1841. — az eb párosodása. Vö. Megforog.

*Gabanczos — Gvadányi — kutya. L. Gubancsos.

Egy jó erős juhász, két jó bojtár-[jával,
Hat erős, gabanczos örvös kutyá-[jával
Őrzé ezen nyájat fokos baltájával.
Fal. Nót. 11.

Gárda — Kalotaszeg, Nyr. 29: 479. — szeges örv a juhászkutya nyakán, farkas ellen.

Golyvás kutya — Fehér m., Nyr. 26 : 525. — sebesnyakú kutya.

*Gubanczos — Alföld — hoszszúszőrű, fehér komondor, melynek szőre nemezszerűen összecsapszik. L. Gabanczos.

Háskaugró — Csepreg, Nyr. 2 : 372. — a kutya „tiszteletbeli" neve. Háska = kerítés, palánk (Tsz. 1838 = háskó).

Hazőrző eb — Sz. F. B. — Canis domesticus.

Hereg — Apanagyfalu, Szolnokdoboka m., Nyr. 14 : 525., *herreg*, S. I. Sz. D., Kr. — a kutya: morog. Rokon a hörög szóval.

Herreg — l. Hereg.

Hím — l. Kan.

Hiliptolni — Rozsnyó, Nyr. 8 : 565. — vizet habzsolva inni; a kutya módja. Tót eredetije: chlipat' = szürcsölni, Nyr. 27 : 176.; chlipat' uo. 33 : 564.

Hoderkutya — Kassa vidék, Nyr. 17 : 238. — gazdátlan, csavargó kutya.

Hoppász — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 46. — nagy kutya.

Horgol — Nyr. 7 : 286. — a kutya hangja, *mely hergelés.

‡Horth — Bszsz. — agár (szláv nyelven = *chrt*).

‡Huszítni — Kr. — uszítni, concitare canem ad latrandum, vel ad agrediendum. Vö. Uszítani.

Hütyű — Alföld — kisfajta kutya.

Hütyü kutya — Alföld, Nyr. 13 : 526. — a juhász kis kutyája, a mely megérti a hüttyentést és a falkát körülfutja. Vö. Hüttyentés (szarvasmarha) és Pulizni

Ihászkutya — Kemenesalja, Tsz. — juhászkutya.

Itekra† tanított eb — Sz. F. B.

Juhászeb — Sz. F. B. — Canis pastoralis.

Juhászkomondor — Miskolczi G. Egy jeles Vadkert, Lőcse 1702. p. 182. — (Canis familiaris domesticus pannonicus Hanák.) Vö. Komondor.

Juhászkutya — Lz. — erős, bundásszőrű. Vö. Ihászkutya. (Canis familiari domesticus pannonicus Hanák.)

‡Kaffant — felugató hangot ad a kutya. Vö. Kohant.

† Sajtóhiba e. h. Játékra. Melich J.

Kaffog — Palóczság, Nyr. 22 : 75.; Sárköz uo. 32 : 462.; *kaffogat*, Sorokmelléke, Vas m., uo. 22 : 144. — a kutya, ha a legyek után kapkod.

Kaffogat — l. Kaffog.

Kamasz — Bszsz., Nyr. 22 : 181. — silens (kutya).

Kan — általánosan — hím. tehát hím kutya. Vö. Bak, Bakk, Bak kutya, Kuvasz.

Kanczakölyök — szopóskutya.

Kérmentő — Sirok, Heves m., Nyr. 26 : 332. — szájkosár. „Kármentőt tégy a kutya orrára.“

Keczel — Székelyf., Nyr. 23 : 103. — kutyakölyök (oláh eredetű).

⁑Kis eb — Bszsz. — caniculus.

Kofó — Ormánság, Nyr. 3 : 183. — kopókutya.

Kohant — Alföld, Nyr. 14 : 191 — a kutya : felugat. Vö. Kaffant.

***Koloncz** — Alföld — keresztfa, a mit a pásztoreb nyakára kötnek, hogy lábát ütögetve, akadályozza a szabad mozgásban; de l. Kút is. Vö. Kölöncz.

Komender — l. Komondór.

***Komondór** — általánosan — a nagy nyájak és gulyák körül nem terelő, hanem őrző és védő kutyák; fehérek, néha nagyon lompos szőrűek. Bátor, sokszor orozva maró állatok. Gömörben: koméndër, Nyr. 22 : 526.; Északi szláv nyelvekben magyar elem. Vö. Zsolna, Nyr. 26 : 423; Halász I., uo. 17 : 445.; 18 : 214.; 33 : 572. Maga az állat kiveszőben van. Kresznerits szerint: „házat őrző kutya“. Vö. Juhászkomondor. A fehér, lekonyított fülű komondor megvan a kirgizeknél, honnan jó képét dr. Tuzson János botanikus hozta haza. — ***Komondór** — Kiskunfélegyháza — a mult század elején nagy hamvasszürke komondórok voltak. Rábaköz, Tsz.

***Komondor jellemzés** — Karczag — az öreg *Szilágyi* juhász így jellemezte egykori, *Vajda* nevű kutyáját: „Azt oda lehet írni akárhova, mert olyan állatot nem teremtett többet az Isten. Veres farka volt, mint a farkasé; de nem is félt a farkastól“.

Komondorozás — Orbán B., A Székelyföld stb. — A czinteremben szokásos halottakkal való beszélgetést, komondorozást és vajdagatást megtiltja (9. Katona J.) 4 : 212., Nyr. 37 : 92.

Kopó — Zsolnai tót: kopow, Nyr. 26 : 423.; magyar elem a tótban, Halász I., Nyr. 17 : 446. Erdélyi Érczhegység móczainál: căpăŭ, uo. 34 : 148. Kresznerits szerint nyúl v. őzfogó. Vö. Kofó.

Kopov — l. Kopó.

Kornyasz — Gömör m., Nyr. 22 : 526. — sovány kutya.

Koslat — Fejér m., Nyr. 10 : 187.; Székelyföld, uo. 17 : 137.; Szürnyeg, Zemplén m., uo. 12 : 384.; ⁑Csongrád, W. J.; Rava, Udvarhely m., J. M., koslathatnék, uo. — párosodik a kutya.

Kölök — Sz. F. B.: kȍlȍk, kȍlikeczke — catellus, catulus.

Kölöncz — Felső-Somogy, Nyr. 10 : 190. — l. Koloncz.

Kölykedzik — l. Kölykezik.

Kölykezik — Edvi Illés Pál, Veszprém m., Nyr. 14 : 527.; *Kölykedzik*, Rava, Udvarhely m., J. M. — az ebszuka fiat szül. Vö. Megkölykedzik, Ontoz.

Kölyök — kutya addig, a míg fogat nem változtatott. — ***Kölyök** — Ver. 17. *Catulus*; dalm. Sckyene.

Kuasz — Marczalmellék, Tsz. — kuvasz.

Kurta kutya — Dunántúl, Mtsz. I. 1254. — olyan, a melynek le van vágva a farka.

Kuss! kusti! — országos, sőt nemzetközi rászólás az ebre. Ered a franczia *coucher*-től, tulajdonképpen tehát a vaczokba, *aludni* parancsolja a kutyát; nyilván francziáskodó főurak rendén származott a peczérekre, ezektől a nép szájára, az összes nemzetiségekre értve, az oláhra is. A magyarságnál sokszorosan kiutasító indulatszó, ily alakban: *kuss ti ki*, a *ti* a német *dich*-től származva; de bekergető szó is: *kuss ti be*. Átvitt értelemben, az alvásról a hallgatásra s ekkor mint indulatszó „*kuss*“ = hallgass, fogd be a szádat, az emberre sértő szándékkal alkalmazva, az ebre parancsolva. A németnél is *Kusch! Maul halten* = fogd be a szádat, stb. Kusti kutya, ne ugass. Ne ugasd a gyzsajást, t. i. a fonóba jövő legényt. Rava, Udvarhely m., József Mihály tanítótól való. Vö. Simonyi Zsigmond, „Magyar Nyelv“ I. 125. 1889.

Kuszi — Baja, Nyr. 33 : 530., Kr. — kis kutya; parvus caniculus.

Kutya — Canis familiaris. L. Kresznerits szerint nemei: komondor, kuvasz, melák, agár, vizsla, kopó, pulya. Vö. Benga, Beste, Agár, Czenk, Csibakutya, Csobán, Csöngettyű, Csontevő, Csunyétkutya, Csukel, Eb, Ebecske, Éjjeli bátor, Gabanczos, Gubanczos, Háskaugró, Házőrző eb, Hoderkutya, Hoppász, Horth, Hütyü kutya, Ihászkutya, Juhászeb, Juhászkomondor, Juhászkutya, Lampos, Kuasz, Kamasz, Keczel, Kiseb, Komonder, Komondor, Kofó, Kopó, Kopov, Kornyasz, Kuszi, Kutyó, Kutyu, Kutyú, Kutyúsz, Kuvasz, Majorban őrző eb, Ordas, Paraczkóeb, Puli, Pulikutya, Puliszuka, Pumi, Szelendek, Szelendek eb, Taczkó, Vesnek, Vizsla; Kan és Szuka.

Kutya hangja — bangat, bankol, baunkol, berran, berreg, berrog, csaffog, csahít, csahol, dúdul, erreget, hereg, herreg, horgol, kaffog, kaffogat, kohant, kaffant, megvakkan, mörmöl, nyüszkül, nyüszög, orgonál, szűkönget, szükül, tutúl, ugat, uvít, vacsog, vajdul, vakkant, vonyít, zsennyeg, bakkant.

Kutyakaparó — Petőfi — elhagyott csárda neve.

Kutyatelek — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 429. — az a hely, a hová a kutyák ganajozni járnak.

Kutyika — Eszék vid., Mtsz. I. 1263. — kutyácska. *Kutyka* — Tolmács, Nógrád m., Vácz, Mtsz. 1264. — kis kutya.

Kutyó — Szlavónia, Nyr. 23: 358. — kutya.

Kutyú — Nyitra, palócz, Nyr. 28:496.; *kutyú*, Mátyusföld uo. 17:479., 20:326.

Kutyu — l. Kutyu.

Kutyuska — kis kutya; Heves m., kutyusz: kis kutya; Szőkedencs, Somogy m., Mtsz. I. 1265.

Kutyúsz — Somogy m., Nyr. 3:181. — kis kutya.

***Kuvasz** — általánosan Balatonmell., Tsz. Csíkszentmárton, Nyr. 34:108. — nagy kutya, kan. Avar guaži, Nyr. 31:34. Kresznerits szerint barmot őrző kutya; megfelel a német Köternek, melynek se szeme, se foga. — **Kuvasz** Méhely szerint (Magyar Brehm, Emlősök, II. köt., 156.) egy a komondorral, tehát Canis familiaris domesticus. Vö. Kuasz.

Lafatol — Hont m., Nyr. 6: 232. — a kutya: vizet iszik, nyelvével habzsolva.

***Lampos** — a farkashoz igen hasonló kutya, Pápa vid. Innét Baranyában a farkast *mezei lamposnak* hívják. Tsz. 232.

Leffentyű — sok helyen — a kutyánál az oldalt lecsüngő sokszorosan habos ajak; a — Tsz. 1838. — szerint lelógó, lecsüggő p. o. a kalpag bársony leffentyűje. Tiszamelléki szó.

Lompos kutya — Debreczen, Nyr. 7:477. — „a méknek nagy szőre, farka van".

Majorban őrző eb — Sz. F. B. — villaticus.

Megforog — Székelység, Nyr. 28:94. a kopó: párosodik. Vö. Forog.

Megkoslat — Rava, Udvarhely m., J. M. — párosodik.

Megkölykezik — Rava, Udvarhely m., J. M. — a kutya, macska fiat szül.

Megvaccsan — Csíkszentdomokos, Nyr. 32:329. — a kutya: megvakkan.

Megvakkan — a kutya = vakkanásszerű hangot ad. Vö. Megvaccsan.

***Melák-kutya** — különösen széles és tátongó szájú mészároskutya. Marczalmell., Temesköz, Mtsz. I. 1423. (L. Cz. F. IV. 429.) Kresznerits „baromfogó". *A német Fleischerhund.

Mörmöl — Nagybégány, Nyr. 36:431. — a kutya: morog.

***Nemen yáró** — Bszsz. — nyomon járó, malossus. Kutya.

Nőstény — l. Szuka.

***Nyakörv** — Karczag — tüskés vasörv a komondór nyakára való, hogy a farkas meg ne fojthassa; sokszor remekbejáró kovácsolás. Vö. Örv. Kiveszőben van.

Nyulászó eb, agár — Sz. F. B. — Canis venaticus, meliteus

leporarius. Vö. Agár; *egy a kopóval.

Nyüszkül — Fehér m., Nyr. 26 : 525. — a kutya. L. Nyüszög, *Vö. Szűköl.

***Nyüszög** — Somogy m. — szűköl a kutya. Vö. Nyüszkül.

Ogár — Moldvai csángók, Nyr. 31 : 87. — agár.

***Ontoz** — Bg. — kölykez, catulos parit. Vö. Kölykezik.

Ordas — Alföld, Nyr. 15:94. — komondor, farkasszőrű nagy eb. Szólás: „Te Pista, hívd magaddal az ordast".

***Orgonál** — Erdély — a kutya, farkas: vonít.

Orozba maró kutya — Székelység, Nyr. 14 : 335.; Zilah, uo. 28: 284. — az alattomosan támadó.

Orozva — l. Orozba maró. *Megjegyzendő, hogy a népies alak az orozba maró.

Ölv — l. Örv.

Öly — l. Örv.

Örü — l. Örv.

Örv — Balatonmell., Tsz.; *ölv* székelység, Tsz.; *ölyv* Orbán B., Székelyföld 1 : 152. (Nyr. 37 : 93.); *örü* Beregszász, Nyr. 26 : 523. — a nyakörv.

Paraczko eb — Sz. F. B. — Canis sagax, hajtó eb. Vö. Kopó.

Párosodás — Rava, Udvarhely m., J. M. — A kutyáról, ha rájut a párosulás azt mondják: *koslathatnék*; míg ez idő tart: *koslat*; ha bevégződött: *megkoslatott*. Vö. Bagzik, Forog, Megforog, Tügzik-Bagzik.

Piszlye — Fülek, Karancs vidék, Nyr. 22 : 95. — a kutya orra: ha fehér. Szarvasmarhánál piszre, lónál piszra.

Póráz — az kin az agart vezetik. Kolozsv. glossz., Nyr. 36: 366. — 1577: Copula F.[3] (*Úri vadászoknál a tótból véve: *czvorka* felföldi kerülőktől való); a póráz különben a tót *kötél* = povraz.

***Puli** — l. a külön Puli-szakaszban.

Pulya — Kreszn. — borzfogó kutya *(?).

Slid — Ung m. — rusznyák parasztvadászoknál a vérnyom, vad nyoma. L. Szeléndek.

Szelendek — Sz. F. B. — Canis sagax sanguinarius anglorum, a német Bluthund, a mai magyar véreb. Canis familiaris sagax, sanguinarius.

Szeléndek — canis investigator, spürhund, ex szlad *slédnik, boh. slidnik*; *sled* in omnibus slav. dialectis est vestigium, die Spur. *Leschkâ.* Munkácsi B. a szanszkrit *çvan*, zend, *span*-ból magyarázza. L. Slid. Nyr. 23 : 185.

Szelendek eb — Kolozsv. glossz. 1577, Nyr. 36 : 173. — molosus, magnus canis. P_7, velter, canis venaticus. Dd.[2]

Szemény — a perzsa sekban = kutyaőrző (?). Nyr. 25 : 271.

△**Szőrféreg** — Eb agja. Nyr. 17 : 559.

Szuka — ⁑Csíkgyimes, W. J., csángó; Csíkszentmárton, Nyr. 34 : 108.; Hajduszovát, uo. 24: 587.; ⁑Rava, Udvarhely m., J. M. és általában — nőstény kutya. *A puli nőstényét Kabán puliszukának mondják.

Szűkönget — a kutya. Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 329. — szűköl, vonít.

Szülés — a kutyánál kölykedzik, kölykezik, megkölykedzik, ontoz.

Taczko, fûreszô eb† — Sz. F. B. — Canis vestigiator. (?)

Tutúl — Csuza, Baranya m., Nyr. 18 : 383. — a kutya: vonít.

Tügzik-bagzik — l. Bagzik.

Ugat — Nyr. 7 : 286. — a kutya rendes hangadása.

Uszítani — általános — a kutyát valakire: szólítással, biztatással ráingerelni. Vö. Huszítni.

Uvít — Garamvölgy, Nyr. 14: 287.; Kóvár vidék, Ipolyvölgy, uo. 16 : 414.; Palóczság, uo. 22 — a kutya: vonít.

Vacsog — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 329. — vonít a kutya, ha megütik.

† Értsd *fürjésző* eb; Melich János. De a fürjező eb sohasem tacskó, mert ez „kotormányokban" vadászó eb. H. O., a neve „Dachshund" = borzeb, tehát föld alatt vadászó eb.

***Vaczok** — Karczagi karámok — a kutyáé: gödör, ráhányt náddal fedve = kutya vaczka.

Vajdúl — Barkászó, Bereg m., Nyr. 34 : 383. — a kutya: ha vau hangot ad.

Vakkant — Alföld, Nyr. 2: 426. — a kutya: rövid hangot ad. (Az ember bakkant, ha véletlenül titkot mond el.)

Véreb — l. Szelendek.

⁑**Vesnek** — Bszsz. — vezéreb, investigator.

***Veszettség** — Rava, Udvarhely m., J. M. — (Hydrophobia). A kutyáknak legtöbb esetben folyók, folyamok nevét adják, mert így, a nép hite szerint nem vesznek meg.

⁑**Vizsla** — Bszsz. — clacula, odori ferarius, odori fetus, lyscitus. Az erdélyi Érczhegység móczainál: vijla. Nyr. 34 : 320. Kreszn. fürjfogónak mondja. *Canis familiaris sagax avicularius.

Vonyít — Nyr. 7 : 286. — a kutya, l. Tutúl.

Zsennyeg — Hanva és Runya, Gömör m., Nyr. 27 : 524., 22 : 287. — a kölyökkutya: dohog.

⁑**Zsigora** — Székelyf., Tsz. 395. — kutyák nyavalyája.

Kutya szőre.

***Avét** — Alföld — sötét, fehér szőrökkel elegyes, mintegy őszbecsavarodott. Puli szőre.

Baris — Szilágyság, Nyr. 9: 181. — barna, disznó v. kutya.

Czifra — Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293. — nagyon tarka.

Fehér — Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294. ; Szécsény, Nógrád m., uo. ; Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293. ; Gyöngyös, Nyr. 32 : 294. Komondor szőre.

Fekete — Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294. ; Szécsény uo., Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293. ; Gyöngyös, Nyr. 32 : 294.

Fótos — Szécsény, Nógrád m., 32 : 294.

Gabanczos — Gvadányi F. Not. — kutya. L. Gubanczos.

Gubanczos — Alföld — hosszúszőrű, fehér komondor, melynek szőre nemezszerűen összecsapzik. L. Gabanczos.

Hamuszőrű eb — 1728, Oklsz. Nyr. 35 : 118.

Homály — Hódmezővásárhely — nem fényes, bizonytalan.

Kormos — Szécsény, Nyr. 32: 294. ; Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293.

Ordas — Somogy és Zala m. — farkasszőrű, l. Zërna.

Rókaszőrű — Hódmezővásárhely — vöröses.

Szennyes — Szécsény, Nógrád m., Nyr. 32:294.

Szürke — Szécsény, Nógrád m., Nyr. 32:294.; Galambok, Zala m. Nyr. 32:293. — szürkés.

Tarka — Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294. ; Szécsény, Nógrád m. uo.; Galambok, Zala m., Nyr. 32: 293.; Gyöngyös, Nyr. 32:294. Vö. Czifra.

Vërës — Alföld — rókaszínű. *Mondóka:

„Veres kutya, veres ló,
veres ember egy se jó".

Szécsény, Nógrád m., Nyr. 32:294.; Gyöngyös uo.

Vörös — Hódmezővásárhely — Nyr. 32 : 294. ; Galambok, Zala m., Nyr. 32 : 293.

Zërna — Somogy és Zala m., Nyr. 17 : 171. — se nem szürke, se nem barnaszínű kutya. *Ordasnak* is hívják. Hadházon *zöld kutyá*nak mondják s gyakran farkasnak nézik.

Ződ — Hódmezővásárhely, Nyr. 32 : 294. — l. Zërna és Ordas.

A kutya szólása.

A farkas – és a kutya. Szilágyság:

Farkas, a hegyen:
Ki a bíró-óóóóó ?
Kutya, az udvaron:
Én; én, én, én, én, én, én!
Farkas, közeledve:
Ki a bíró-óóóóó ?
Kutya, az udvaron:
Hát-hát-hát én, én, én!
Farkas, beugrik a kerítésen:
Ki a bíró-óóóóó ?
Kutya, megriadva:
Nem tom, nem tom, nem nem!

Adós — Szíhalom, Borsod m., Nyr. 9 : 335.

Nagy kutya: nem adós, nem adós!
Kis kutya: meg kell adni!

Favég — ha bottal oldalba sújtják a kutyát, azt hajtja: Favég! favég! Nyr. 20 : 576. Vö. Favíg!

Favíg — Győr m., Nyr. 7 : 141. — vö. Favég.

Hagyok — Alföld. Kutyák a tálnál.

Az evő:
Hagyok-hagyok-hagyok!
A néző:
Fene rrrrágjon meg!

Herrr — Háromszék. Kutyák a sövényen innen és túl.

Első kutya:
Hé-rrrr! ki kutyája vagy te-rrr?
A másik:
Hát te, hát te, hát te?

Heverő kutya.

Ha felkelek, ha, ha, ha!
Ha felkelek, ha, ha, ha!
Szilágyság.

Sógorr — Háromszék.

Hol jártál sógorrr?
Csontérrr!
Hány fontérrr?
Ekkor összemarakodnak.

Sopronban, Nyr. 4 : 88. így szól a két kutya, ha találkozik:

Sógorr! sógorr!
Mikor összemarakodnak:
Akár sógor, akár nem!

Kutyaszólítás.

Kutyaszólítás — Szürnyegen: Kimenny! csiba! netú! nettu ne! ki! kite! usz! uszusz! uszte! rajta! csipd meg! fogd meg! aló! utána te! rajta te! elibe! elibe ne! A kutya ugat, vonít, vakkant, ordít, morog, mormog. Nyr. 10 : 279. — Mezőtúr: a hun-na, harab még te . . . fog- még te. Nyr. 8 : 144. — Hétfalu, Brassó m.: *czújde! czújde ki! cziba ki! kusti ki!* *A kusti a franczia *coucher*ből ered, kutyaidomitók révén jutott a nép szájára. Nyr. 38 : 143. — Csíkszentmihály hivogatás: Csobán: nye v. kusz-kusz-kusz. Kergetés: Kusti nye! Nyr. 30 : 493. — Bajmok, Bács m. Kutya: ne, róka, bodri ne. Nyr. 7 : 527. — Écs, Győr m.: gyerejjde; kergetés: nëm mísz! uszítás: fogd mëg. Nyr. 36 : 334.

Ahuni!! — Jászság, Nyr. 29 : 47. — a. m. czoki! csiba! sipircz. Ebkergető szó: *Ahun ni!*-ból. *Nem egy a czoki, csiba, sipirczczel, hanem uszító, figyelmeztető; az előbbiek elkergetők.

A hun-na! — Mezőtúr, Nyr. 8 : 144. — hajtó, *uszító, figyelmeztető.

Aló! Utána te! Rajta te! — Szürnyeg, Nyr. 10 : 279. — *a franczia „alons“-ból idegen vadászszemélyzettől származik az „alómars“-sal együtt.

Bujsz, innen — l. Kühűne.

Csibá — Nógrád, palócz — kutyakergető szó. Nyr. 23 : 333.; Kunság, Nyr. 14 : 526.; Abaúj m., 3 : 522.; Szürnyeg, 10 : 279.

Csiba ki! — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38:143.; ○ Heves m., Dinnyéshát — kutyariasztó.

Csiba kutya — Mátyusföld, Tsz. — czoki kutya. Csiba, csiba te! szólítással illetik a kutyát. L. kutya szólítása kategoriában. *Ez ki- vagy elutasító.

Csípd meg — l. Rajta.

Csobán nye — Csíkszentmihály, Nyr. 30:493. — hívó.

Cziba el! — Rava, Udvarhely m. — hajtó szó.

Cziba ki! — Rava, Udvarhely m. — hajtó szó.

Czogat — Nyr. 16:11. — czogatni az ebet = elűzni.

Czoki — Tolna m., Nyr. 6: 274. — a kutyák kihajtására szolgáló kifejezés: takarodj; pl.: czoki a szobából. Német *zocke, zogen*-ből. *Nem valószínű. Nyr. 24:105.

Czu el! Rava, Udvarhely m. — hajtó szó.

Czújde! — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38:143. — kutyaűző.

Czújde ki! — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38:143. — kutyaűző.

Czu ki! — Rava, Udvarhely m. — hajtó szó.

Elibe! elibe ne! — Szürnyeg, Nyr. 10:279. — *mikor a jószág szökik, általános.

Fogd meg — l. Rajta.

Fogd mëg — Écs, Győr m., Nyr. 23:334. — kutyauszító.

Fog-még te! — Mezőtúr, Nyr. 8 : 144. — hajtó, *uszító.

Gyerejjde — Écs, Győr m., Nyr. 36:334. — kutyahívó.

Harab még te — Mezőtúr, Nyr. 8:144. — hajtó, *uszító.

Híjad-nyē — Csíkszentdomokos, Nyr. 32:326. — kutyát kergetnek vele (?).

Hudó — Székelység, Nyr. 8: 474. — az ebnek mondják Háromszéken, mikor uszítják.

***Iszki** — Kállay-gyűjt., Tsz. 178 — czoki, czuki! komondort elűző szó.

Juhoz v. juhosz ki te! — Kiskunhalas, Nyr. 19:334. — kutyának mondják. L. Juhoz ki nê!

Juhoz ki nê! — Szeged vidékén, Nyr. 3 : 30. — a pásztorok e mondással csitítják kutyáikat.

Keccz-nyē! — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 327. — kutya riasztó szó; kergető szó.

Ki à fáre — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37:221. — kutyakergető. Tantologia.

Ki! kite! — Szürnyeg, Nyr. 10:279. — kergető.

Kimenny! — Szürnyeg, Nyr. 10:279. — kiutasító.

***Ki! ne!** — Szilágyság — kergető szó a kutyának, ha ki akarják hajtani.

Kucsu-më! — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 327. — kutyát hínak vele.

Kuczika ne! — Háromszék m., Orbai járás, Nyr. 7 : 190. — kutya szólítása.

***Kuczu, kuczu!** — Székelyf., Tsz. 123. — kis kutyát hivogató szó. **Kuszu, kuszu!* — Marosszéken.

Kus! Kusti! — NySz., Nyr. 24 : 301. — német *kusch! kusch dich!*-ból. Vö. Simonyi, MNy. I : 125. *Nem áll! L. Kusti ki.

Kuss ti te! — Marosszék, Erdély, Nyr. 14 : 383. — ebkergető szó. L. Kuss ki te.

Kusti — Veszprém, Nyr. 6 : 284. — kutyakergető. *L. Kus ti ki! Rava, Udvarhely m.

Kus ti ki! — Szentgál, Nyr. 3 : 44. — kutyaűző. *A franczia *coucher* = aludni a németen át — Kusch dich — a magyarba származott. Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 143. Átment az oláhok szájára, Mezőség, Nyr. 37 : 221.

Kusti nye! — Csíkszentmihály, Nyr. 30 : 493. — kergető. L. Kus ti ki!

Kuszi! — Vasmegye, Nyr. 30 : 99. — kis kutya hivogató.

***Kuszi le** — Vas m., Nyr. 30 : 99. — kutyafektető.

Kusz-kusz-kusz — Csíkszentmihály, Nyr. 30 : 493. — hívó (?). *Általános uszító. Zilah, Nyr. 28: 331. — kis kutyát hívó szó (?).

Kuszu, kuszu ne! — Rava, Udvarhely m. — hivogató szó.

Kutyú ne! — Fejér m., Nyr. 10 : 187. — így hívják a kisebb kutyát.

Kühűne! — Fehér m., Nyr. 26 : 525. — kutyahajtó szó.

Kühüsz innen — l. Kühüne.

Kühűű — Szegszárd, Nyr. 28 : 430. — kutyaűző szó.

Le! — Szigetköz, Győr m., Nyr. 19 : 190. — kutyát szólító szó, e. h.: *ne.*

Ne kuczu ne! — Rava, Udvarhely m. hivogató szó.

Nëm mísz? — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334. — kutyakergető.

Ne psz, psz, psz! — Veszprém, Nyr. 6 : 284. — kis kutya hívó.

Ne, róka, bodri ne! — Bajmok, Bács m., Nyr. 17 : 527. — kutyahívó.

Netú! nettu ne! — Szürnyeg, Nyr. 10 : 279. — hívó.

Noszít — Pápai Páriz I. kiad., Nyr. 31 : 30. — noszítani az ebeket: hortari canes.

Puccz meg! — Abaúj m., Nyr. 33 : 24. — kutyauszító mondás. *Tulajdonképen: Puccz *weg*! űzd, tisztítsd el. Német.

Puj! — Baja, Nyr. 33 : 531. — kutyauszító szó.

Rajta! — Szürnyeg, Nyr. 10: 297.

Stort! — Nagykúnság. Nyr. 16: 475. *ostort* neki! Kutyariasztó szó.

Stort ki — Hajduszovát, Nyr. 26 : 189. — kutyakergető szó. * = ostort ki!

Szuszú ne! — Fejér m., Nyr. 10 : 187. — így hívják a kutyakölykét.

Ta né, né ta — Veszprém, Nyr. 6 : 284. — nagykutyahívó.

Ta-ta! — Szentgál, Nyr. 3:44. — kutyahívó.

Usz! uszusz! uszte! — Szürnyeg, Nyr. 10 : 279. — uszító.

Ühü — Veszprém m., Nyr. 6: 284. — kutyakergető.

Puli.

A puli eredete.

III-ik tábla.

***Puli** — Alföld — a legnevezetesebb terelő pásztoreb, nyilván a magyarok középázsiai őskutyája; faj szerint megvan ma is Tibetben, Lhasszában, honnan az angolok utolsó, sikeres benyomulásuk után elhozták, l. leírását: *„British Dogs* etc.“ *by W. D. Drury.* Third edition. Pag. 630. Fig. 132, a tarka változat. Erről az öreg pásztorok hite az, hogy már az ősök hozták magokkal. A pásztorok a fajt gondosan tisztán tartják, mint a kabai öreg juhász mondta: „mer csak az az igazi puli, a kit a kanpuli puliszukán épített“. A kiváló tulajdonságok átöröklődnek s ezt a pásztorok jól tudják. Leginkább juhászok használják, mert elsőrangú nyájterelő. Harapós és hogy kárt ne tegyen a jószágban, ragadozófogait lereszelik, néha harapófogóval lecsípik. Ezt a tibetiek is gyakorolják s egy angol gentleman a letördelt fogakat betegeknek nézte. A czélt a magyar pásztorok, ősi soron lehozva, mutatták meg.

A Puli jegyei: — kisebb kutya, bozontos szőrözetű, feje egészben kerek; farka, füle hosszúszőrű, az utóbbi felállítható; *lába bozontosan szőrös, hogy a szőr körmeit is elborítja, ez jellemző.*

Méretei: hossza 66 cm; fejehossza 18 cm; fark (csonka) 13 cm. Vállmagasság 43·5 cm.

A Puli szőre — Hortobágy, T. M., MNy. VIII : 140. — hamvasveres, fehér, szürke, fekete, hamuszínű, szürkés-zöldes (?). *A legigazibb szőre az *„avét“* fekete, belevegyített fehérrel, mintha őszbecsavarodott volna — egészben kopott benyomást tesz. Bozontos szőre hosszan összecsapzik s akkor földig érve takarószerűen borítja az ebet s ez még rekkenő nyári melegben sem alkalmatlan az állatnak. A képen bemutatott puli a budapesti állatkert tulajdona, lereszelt fogú, avétszőrű, Szolnok tájáról való. Egészben magasabb a mostkori tibeti alaknál, melyet az angolok származási helye után „Lhassa terriernek“ neveztek el. A magasabb alakot a magyar puli nyilván a síkságon való vágtatva tereléstől kapta.

Pulizni — Alföldszerte — Pulival a juhokat terelni. A régi betyárvilágban a pulikutyát sokszorosan uszították, mert félelmetes támadó; ezt mondták *„rápulizás“-nak.* A szegedi betyárperek-

A PULI.

A MAGYAROK ŐSI TERELŐKUTYÁJA.

AZ 596-IK OLDALHOZ.

ben a „rápulizás“ mindig szerepel. „Az uraság nem szereti a pulizást, mer nagyon töri a jószágot“ mondta a békési számadó.

Terelés.

***Puli** — Békés — Gulyás a bikáknál:

Bogár!
Erigy ára hé!
Emere!
Jól van mán!

A bika engedett.

***Puli** — Békés — a bikáknál:

Brittyi!
Erigy az elejibe!

A többi mint a Bogár. Elhozza az eldobott botot. A pásztornál kettő van, hogy az egyik mindég kéznél legyen.

***Puli** — Békés — Terelés:

Szárcsa!
Erigy arra hé! emerre!
Jó van mán!

A juhász fejjel mutogat.

***Puli** — Juhász, Balaton-Fenék.

Czipész!
Erigy, fordíts!

A többit jelre: fejjel intés.

***Puli** — Juhász, Ivád — neve Mudi. Terelés:

Erigy!
Innen csapd meg!
Jobban hajtsad!
Jól van!

vagy: *Divat*: Hő-ő-hő az elejét fordítsd! vissza!

Puli — Hortobágy, T. M. I. — Nagy fűben vagy gazosban:

Szárcsa! Nézz körül!

Az eb felágaskodik, körülnéz és aszerint cselekszik.

A puli szótára.

Csahol — Hortobágy, T. M., MNy. VIII:140. — *tehát nem ugat, a csaholás emlékeztet a kopóéra, a mikor vadat hajt.

Kapatás — Hortobágy, T. M., MNy. VIII:140. — a pulit szoktatni, tanítani jövendőbeli teendőire.

Arany:

Mint a juhászbojtár, a mikor ka-
[patja.
A komondor kölyköt, végigsimo-
[gatja.

—

Arany:

Én kapattam egykor fegyvert fogni
[csatán.

Pulinevek.

***Anika** — Orosi puszta, Bihar.

***Bagoly** — Orosi puszta, Bihar.

***Bogár** — Békes.

Bojtár — Mezőtúr, MNy. VI:280.

***Brittyi** — Békés m.

***Buksi** — Pusztaangyalháza, Pusztaszentmiklós. Az utóbbi helyen erre terelt az eb:

Erígy csak amárúl!
Még amárább!

A többi fejintésre történt. A kampó fölemelésére visszajött az eb.

***Czipész** — Keszthely, Pusztaszentmiklós, Bihar m.

***Czitrom** — Kiskunfélegyháza. Nem terel, a juhász nehéz ustort használ.

***Darázs** — Őszöd.

***Daru** — Pusztaangyalháza.

***Divat** — Ivád.

***Duczi** — Szeged, Csöngöle, Hajduhadház.

***Ficzkó** — Szeged, Csöngöle, Nagyszalonta, Mezőtúr, Karczag, Pusztaangyalháza; a szalontai erre terelt:

Ficzkó!
Ere nem amára
Eleibe teee!

A felemelt kampó visszahívta.

***Figaur** — Kisújszállás.

***Figura** — Karczag.

***Fürge** — Kaba.

***Fürgencs** — Kecskemét.

***Gavallér** — Karczag, Puszta-Szanda.

***Grigu** — Kunszentmiklós.

***Hattyú** — Hortobágy.

Híják — Bugacz, T. M. I.

***Huszár** — Karczag.

***Kesely** — Karczag.

Kurrens — Mezőtúr, MNy. VI: 280.

***Legény** — Kaba.

***Madár** — Nagygécz, Szatmár, Pusztabojár:

Madár! Erigy aára!
Erigy amára!
Takarogyj ide!

Majzi — Kecskemét.

***Mudi** — Szeged, Csöngöle, Ivád.

***Pattancs** — Kecskemét.

***Pikher** — Kisújszállás.

***Pilé** — Pusztaszentmiklós. Terelés:

Pilé! Erigy csak fordítsd meg!
Takarogyj!

Erre visszajött.

***Piszkos** — Karczag.

***Ringyó** — Nagyszalonta. — Kanász, sertésnyáját terelt.

***Stégli** — Kecskemét.

***Studencz** — Kecskemét.

***Szádi** — Pusztaangyalháza.

***Számi** — Hortobágy.

***Szárcsa** — Pusztaangyalháza, Hortobágy, Karczag. Az eb gyönyörűen terelt.

Teee! erígy ára hátra tee!
Erígy csak amára teee!
Tee takarogyj teee!

Néha:

Gyer elő teee!

***Szolga** — Kecskemét, Puszta-Szanda, Szeged, Csöngöle.

***Takaros** — Kecskemét.

***Tunika** — Kaba.

Tücsök — Mezőtúr, MNy. VI: 280.

***Vajda** — Karczag.

***Vígyíl** — Karczag.

***Viklér** — Pusztaangyalháza.

***Vitéz** — Hortobágy.

***Zombor** — Karczag.

***Zsali** — Kaba.

Bajszi puli — Alföld — bajuszos vállfaj, egy a „**Pincs**" kutyával, magyar értelemben.

A pumi.

A pumi eredete.

Pumi — a túladunai rész terelő pásztorebe, sokszorosan, de hibásan az alföldi pulival viszonyítva. A pumi természetrajzi jegyei szerint kissé degenerált *pomeraniai spitz,* mely nyugatról Németország felől került magyar földre. Tudományos neve: *Canis pomeranus*; német neve: *der Pommer,* innen: das *Pommerl'* és innen das Pummerl, mely utóbbitól a *pumi* magyarosítás ered. Nyilván a középkorban a behozott juhfajokkal került hozzánk.

Pumijegyek — A pulinál valamivel termetesebb; feje *hosszúkás, hegyesedő orral.* Lábai zászlósan, hátrafelé bozontosak; a tulajdonképpeni lábrész *nem bozontos, ezért a körmök szabadok.* A fark kunkorodott, lombos. Sokszínű.

***Pumiterelés** — Lengyeltóti — Ne te! erigy! — fogdmeg, hózd; A kutya azonnal nekivágott egy közelben levő disznónak s a farkánál fogva czibálta a pásztor felé! A pásztor azt mondta kérdésemre: „A kutya a maga eszitűl tanulja a terelést."

***Pumiterelés** — Csokonya — egy a Pulival. Erigy! Erigy eléje hé! Megeszi!! ha kárba mén a birka. Erre a puli ugyancsak nekirugtat.

Puminevek.

Bogár — Balatonmell., J.

***Czipő** — Túl a Dunán.

***Figura** — Csokonya.

Friczi — Balatonmell., J.

Gonosz — Balatonmell., J.

Komót — Balatonmell., J.

Pille — Balatonmell., J.

Piszi — Balatonmell., J.

Serzi — Balatonmell., J.

Kutyanevek

Affi — Balatonmell., J., *a német Aff' (majom) diminutivuma, a német úrirendnél is gyakori.

Akármi — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Ali — Balatonmell., J.

Ami — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29:543.; Abaúj m., Nyr. 3:43., Balatonmell., J., *Amiczi,* Balatonmell., J. *Franczia eredet.

Amidor — Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.; Balatonmell., J. Franczia eredetű: ami d'or.

Amina — Dergecs, Nyr. 3 : 478. — szukanév.

Amor — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.; Heves m., Nyr. 4 : 240.;

Marczalli, Somogy m., 1874. Nyr. 27 : 480. Nn.

Annika — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Anti — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 239.

Apré — Balatonmell., J. Nn., a franczia : aprés.

Arany — Heves m., Nyr. 4:240.

Arczos — Heves m., Nyr. 4:240.

Asztalos — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Azór — Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Abaúj m., Nyr. 3 : 43. Idegen.

Azur — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Idegen.

Bagó — Dergecs, Nyr. 3 : 478. ; Bárándi pusztán pumikutya neve. L. még Brilla és Radi Malonyaytárcza. Ada, Bács m. Nyr. 28 : 480.

Bajczi — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Bajczos — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Bajszi — Balatonmell., J. — *nem a német harapósságra, hanem a bajuszra vonatkozik.

Bajusz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Bakancsos — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

***Balán** — Selye, Marostorda m. — juhászkutya, oláhos.

Bandi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Abauj m., Nyr. 3 : 43.

Bankó — Debreczen, Nyr. 25 : 333. *Családnév is.

Bánom — Heves m., Nyr. 2 : 142. — Egy ispán nevezte Bánomnak és Kengyelnek két kutyáját, mert *bánta,* hogy *Kengyel* pusztájára jutott.

Bárány — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Barát — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Barna — Ada, Bács m. Nyr. 28 : 480.

Báró — Dergecs, Nyr. 3 : 478. Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — nagy urak.

Bársi — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Bársony — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Érmellék, Nyr. 29 : 533. — símaszőrű. Debreczen, Nyr. 25 : 333. Balatonmell., J., * Orosi-puszta.

Basa — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543. ; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. ; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143. ; Balatonmell., J. *Harta, Pest m.

Bátor — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ; Balatonmell., J.

Bazsa — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Béla — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Belák — Hatod, Háromszék m., *szláv eredetű = fehéres.

Bella — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543. Nn.

Berettyó — Újtelektanya, Nyiregyháza. Nyr. 31 : 535.

Berkes — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. Családnév is.

Betyár — Gyergyó, Nyr. 34 : 261.; Szürnyeg, Felső Zemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10 : 278.; Abaúj m., Nyr. 3 : 43.; Halogy, Vas m., Nyr. 26 : 143. Vadászeb neve. S. I. XII. *Bétyár*, Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Bíbicz — Forróencs, Abaúj m., Nyr. 28 : 422.

Bígle — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Biki — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

Bikszli — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. *Voltaképen : pikszli, különben a német Büchse diminutivuma.

Bimbó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Bíró — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Biszi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. *Német eredetű.

Blakk — Heves m., Nyr. 4 : 240. Angol eredetű, de sokszor fehér ebnek adva, magyar kiejtéssel.

Bleck — Balatonmellék, J. *Német.

Bocskor — Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.

Bod — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Bodré — Debreczen, Nyr. 25 : 333. — ritkán.

Bodri — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 239.; Hont m., tót, Nyr. 29 : 332.; Szürnyeg, Felső Zemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10 : 278.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Debreczen, Nyr. 25 : 333.; Hanthazán, Lányi B. Nyr. 36 : 429.; Kreszn. 1831. Juhászeb neve, S. I., XII.; Balatonmell., J.

Bodris — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Bodrog — Szürnyeg, Felső Zemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10 : 278.

Bodros — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — kenderszőrű.

Bogár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.; Heves m., Nyr. 4 : 240.; Balatonmell., J.

Bohó — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.

Bojtár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Heves m., Nyr. 2 : 142. *Puszta-Szanda.

Bojtos — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480. *Kisújszállás.

Bokhél — Dergecs, Nyr. 3: 478.

Bokos — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Bokrász — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.

*Bolán — Vacsárcsi, Csík m. — oláhos.

Bóni — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Borzas — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.; Kresznerics, 1831 : juhászeb neve. S. I. XII.

Boszora — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Brandi — Dergecs, Nyr. 3 : 478. — németes.

Brikk — Balatonmell., J. — németes.

Brilla — Bárándi-pusztán — pumikutya neve. Lásd még Bagó és Radi. Malonyay-tárcza.

Bugár — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

Bugyusz — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Buhti — Újtelektanya, Nyiregyháza, Ny. 31 : 535.

Buhto — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Buksi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Abaúj m., Nyr. 3 : 43.; *Pusztaangyalháza — puli. *Mezőkövesd — komondor.

Bukszli — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. Vö. Bikszli.

Bundás — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239. — székely; Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — tömöttszőrű. Göllniczvölgyi németeknél, Nyr. 37 : 102.; Uo. Nyr. 25 : 299.; Árvamegyei tótoknál, Nyr. 25 : 507.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.; Kisujszállás, Nyr. 38 : 287.; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.; Kresznerics, 1831 : juhászeb neve.; S. I. XII.; Balatonmell., J. — **Bundaš** — Erd. Érczhegység, móczok, Nyr. 34 : 148.; Hont m., tót, Nyr. 29 : 332. — **Bundàs** — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231.

Bundi — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.; Balatonmell., J.

Bundsi — Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143.

***Bunkó** — Pusztaangyalháza, — puli.

Burcsi — Gyönk, Tolna m., Nyr. 25 : 288.

Burkus — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Gyergyó, Nyr. 34 : 261.; Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 239.; Debreczen, Nyr. 8 : 476.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10 : 278.; Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Abaúj m., Nyr. 3 : 43.; Ada, Bács

m., Nyr. 28 : 480. ; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.

Buro — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Busa — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Buszor — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Czepedli — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — tréfás. *Gyakori volt, mikor a „Zepperl Polka“ nevű táncz dívott.

Cézár — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543. ; Balatonmell., J.

Ciprus — Érmellék, Nyr. 29 : 533.

Csákó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Csárdás — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Écs, Győr m. (*Czepedli* [l. o.] mintájára, tánczról), Nyr. 36 : 333. ; Abaúj m., Nyr. 3 : 43. ; Heves m., Nyr. 4 : 240. ; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.

Császár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Csatro — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Csemege — Debreczen, Nyr. 25 : 333.

Csendőr — Újtelektanya, Nyiregyháza 31 : 535.

Csésze — Újtelektanya, Nyiregyháza, 31 : 535.

Cseszku — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Csicsa — Balatonmell., J. *Czigány.

Csípd meg — Szürnyeg, Felső-Zemplén. Tiszavidék, Nyr. 10 : 278. — **Csípd mëg** — Écs, Győr m. (L. még Fogd mëg és Szaggasz szijjë. Mindhárom egy emberé volt.) Nyr. 36 : 333.

Csiszi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Csizmár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. Tót = csizmadia.

Csobán — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239. ; ⁑Selye, Marostorda m., juhászkutya; ⁑Hatod, Háromszék m.

Csonka — l. Tsonka.

Csontos — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

Csordás — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Csősz — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

⁑**Csuli** — Vacsárcsi, Csík m.

***Csurukló** — Hortobágy.

Csuti — Balatonmell., J.

Czicza — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543. — Különben macska szólítása.

Czifra — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543. Morvaország. Valószínűleg kóbor oláh pásztorok útján. Nyr. 37 : 102. Heves m., Nyr. 4 : 240. ; Sellye, Somogy m., Nyr. 26 : 143.

Czigán — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Czigány — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 239.; Écs, Győr m. (fekete), Nyr. 36 : 333.; Heves m., Nyr. 4 : 240.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.; Balatonmell., J.; *Karczag.

Czili — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38:239. *Inkább macskanév.

Czingi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — inkább macskanév.

Czinke — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Balatonmell., J.

Czipő — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Czirmos — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239. — *inkább macskanév.

Czitrom — Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Czitron — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Czuki — Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480. *Németes a czukor diminutivuma.

Czukor — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Czukrász — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

***Czurhó** — Bugaczmonostor — egy a ringyóval.

Danák — Halogy Vas m., Nyr. 26 : 143.

Darázs — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.; *Somogyöszöd — pulinév.

***Daru** — Pusztaangyalháza — puli.

Dervet — Kresznerics, 1831, S. I., XII.

Dezső — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Diánna — Dergecs, Nyr. 3 : 478. Nn.

Didó — Abauj m., Nyr. 3 : 43. *Nn.

Dili — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Divat — Heves m., Nyr. 2 : 142.; *Puszta-Szanda — puli.

Dobos — vadászeb neve. S. I. XII.

Dobsi — Abaúj m., Nyr. 3:43.

Dodi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

***Doktor** — Kisújszállás.

Dolfi — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

***Dolyván** — Selye, Marostorda m. — juhászkutya.

Dominó — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

Don — Érmellék, Nyr. 29 : 533. *Nn.

Dongó — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Dráva — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. ; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480., 30 : 532.

Dreifus — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Újabban, *a hírhedt franczia perből véve.

Drúnyó — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Dudás — Dergecs, Nyr. 3 : 478. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Abaúj m., Nyr. 3 : 43. Vadászeb neve, S. I., XII.

Duna — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. ; Dergecs, Nyr. 3 : 478. ; Écs, Győr m. (folyó), Nyr. 36 : 333. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Abaúj m., Nyr. 3 : 43. ; Gölniczvölgyi németeknél, Nyr. 37 : 102. uo. Nyr. 25 : 299. ; Debreczen, Nyr. 25 : 333. ; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480. ; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480. ; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. Kresznerics, 1831. Juhászeb neve, S. I., XII., Nyr. 30 : 532.

Duncsi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Abaúj, Nyr. 3 : 43.

Duni — Debreczen, Nyr. 8 : 476. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Ezüst — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Facsar — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — tréfás.

Fakó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Fanikó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Fari — Kresznerics, 1831, S. I., XII. Juhászeb neve.

Farkas — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Dergecs, Nyr. 3 : 478. ; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ; Kreszn. 1831, Juhászeb neve. S. I., XII.

***Favég** — Hatod, Háromszék m. — hangelem is.

Fecske — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Fényes — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Ficzi — Dergecs, Nyr. 3 : 478. ; Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

***Ficzkó** — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Debreczen, Nyr. 8 : 476. ; Ada Bács m., Nyr. 28 : 480. *Pusztaangyalháza, puli. Hantháza, Lányi B., Nyr. 36 : 429.

Fidél — Marczali, Somogy m., 1874. Nyr. 27 : 480. Nn.

Fider — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Fidi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Balatonmell., J. Nn., a latin fidestől véve.

Fige — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Figura — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Filkó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Fillér — Balatonmell., J.

Filokszer — Balatonmell., J. *A filloxeravész óta.

Fináncz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. Balatonmell., J.

Fincsi — Újtelektanya, Nyiregyháza, 31 : 535.

Findsa — Debreczen, Nyr. 25 : 333. — kicsiny alakjáról.

Fini — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Finom — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Firász — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Fircz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Firdik — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — Fridrik helyett.

Fisák — Csíkszentgyörgy. Nyr. 9 : 431.

Fitying — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Fityor — Balatonmell., J.

***Flóra** — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.; Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Abaúj m., Nyr. 3 : 43. Felszedett, nn.

Fodmek! — Morvaország — valószínűleg kóbor oláh pásztorok útján. Nyr. 37 : 102. L. Fogdmeg.

Fogas — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

Fogdmeg — Szürnyeg, Zemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10 : 278. — **Fogd mëg** — Écs, Győr m. (L. még Csípd mëg és Szaggasz szijjë. Mindhárom egy emberé volt). Nyr. 36 : 333. — **Fogd még** — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

Foglász — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Fogsz — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

Fordiccs — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Forint — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Fortuna — Abauj m., Nyr. 3 : 43. Felszedett név.

Fótos — Heves m., Nyr. 4 : 240.

Friczi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Frufrú — Dergecs, Nyr. 3 : 478. — felszedett név; nyilván az egykor divatos Fru-fru hajviselet után.

Fujú — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Furáki — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Furoja — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tulajdonképen a tót *Fujora.*

Futykora — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Füles — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — nagyfülű. Balatonmell., J.

Fülők — Debreczen, Nyr. 25 : 333. — nagy füléről kapta.

Fűrész — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Fürge — Érmellék, Nyr. 29: 533.; Debreczen, Nyr. 8:476.; Abaúj m., Nyr. 3:43.; Kisújszállás, Nyr. 38:287., Balatonmellék, J.

Fürgencz — Dergecs, Nyr. 3: 478.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30: 255.

Füstös — Dergecs, Nyr. 3:478.

Füttyencs — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Tiszavidék. Nyr. 10: 278.; Écs, Győr m., Nyr. 36:333. — tréfás.

Fütyöri — Debreczen, Nyr. 25 : 333.

***Gallér** — Békés — fehér komondor.

Garajczár — Debreczen, Nyr. 25:333. — a német Kreuzerből.

Garas — Érmellék, Nyr. 29:533.

Gatyás — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535.

Gavallér — Heves m., Nyr. 2:142.; Kisújszállás, Nyr. 38:287.

Gigedli — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29:543. — felszedett, a német Gigerl gúnynévből.

Gitár — Debreczen, Nyr. 8: 476.; Dergecs, Nyr. 3:478. — Valamikor, a zongora előtti időben széles körben kedvelt hangszer.

Gitni — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30:255.

Gojó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535.

Gojtán — Ada, Bács m., Nyr. 28:480.

Gonosz — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29:543.

Gróf — Dergecs, Nyr. 3:478.

Göndör — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535.

Gyanakszi — Dergecs, Nyr. 3:478.

Gyikos — Dergecs, Nyr. 3:478.

Gyilkos — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535.; Debreczen, Nyr. 25 : 333.: *Mándok, Szabolcs m.

Gyöngyös — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29:543.; Dergecs, Nyr. 3:478.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30:255.; Nádasd, Vas m., Nyr. 26:143.; Vadászeb, S. I., XII.; Balatonmellék, J.; *Vacsárcsi, Csík m.

Gyönyörű — Lányi B., Hantháza, Nyr. 36:429.

Győztes — Dergecs, Nyr. 3: 478. — aligha népies.

Gyugel — Ada, Bács m., Nyr. 28:480.

Gyugó — Ada, Bács m., Nyr. 27:384.

Gyűszű — Écs, Győr m., Nyr. 36:333. — apró.

Hajdu — Abaúj m., Nyr. 3:43.

Hajós — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535.

Hālgas — Árva m. tót, Nyr. 25:507.

Hallodé — Dergecs. Nyr. 3:478.

Hangász — Abaúj m., Nyr. 3:43; Dunántúl Malonyai. „Mer' hogy mindegyre muzsikál."

Harczos — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Harmat — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Hatos — Halogy, Vas m., Nyr. 26 : 143.

Hattyú — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535.; Érmellék, Nyr. 29 : 533.; Abaúj m., Nyr. 3: 43.; Debreczen, Nyr. 25 : 333.; Marczali, Somogy m., 1874., Nyr. 27 : 480.; Sellye, Somogy, Nyr. 26 : 143. — Balatonmell., J. *Pusztaszentmiklós, Bihar m., komondor, *Hortobágy.

Héjas — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Héki — Dergecs, Nyr. 3 : 478. — a Hektor kicsinyített alakja.

Hektor — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.; Dergecs, Nyr. 3 : 478.; *Hèktor* Écs, Győr m. (?), Nyr. 36 : 333.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Marczali, Somogy m., 1874., Nyr. 27: 480.; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Balatonmell., J.

Helló — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Helyës — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Herkules — Abaúj m., Nyr. 3 : 43. — Nn.

Hésó — Dergecs, Nyr. 3:478.

Hicsár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Hogyélsz — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Holahó — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Holló — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Heves m., Nyr. 2 : 142. — (tiszta fehérszínű kutya neve). Néphumor.

Horgàs — Heves m., Nyr. 2:142.

Hundi — Debreczen, Nyr. 8: 476. — A német Hund kicsinyítője.

Húpász — Debreczen, Nyr. 25 : 333.

Hurka — Hantháza, Nyr. 36 : 429.; Lányi B.

Huszár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Debreczen, Nyr. 8 : 476.; Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Abaúj m., Nyr. 3 : 43.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Debreczen, Nyr. 25 : 333. (erős volt); Marczali, Somogy m. 1874., Nyr. 27 : 480.

Ijeszsz — Dergecs, Nyr. 3:478.

Ikszli — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — felszedett.

Imre — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Indiccs — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Iri — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.

Jedző — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Jegyző — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Jogász — Balatonmell., J.

Juno — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

Kabát — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.

Kabilku — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. *tót = Kobilka = kis kancza.

Kaczabány — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480. Tulajdonképen „kaczabojka," felöltő a mult század első felében; női viselet.

Kaczi — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Kadarcs — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Kadarka — Balatonmell., J. — szőlőfaj.

Kadét — Hantháza, Nyr. 36 : 429., Lányi B.

Kakuk — Balatonmell., J.

Kalács — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Kálmán — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Kamilla — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480. — felszedett név.

Kánész — Érmellék, Nyr. 29 : 533. — gúnyolódó.

***Kántor** — Kisújszállás.

Kánya — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Kaprál — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — *Káplár, a kaprol a tót forma. Különben a latin-német Corporaltól ered.

Kardos — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Káró — Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Balatonmell., J.

Kasztor — Abauj, Nyr. 3 : 43. — felszedett név.

Katisz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535,

Katona — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Katyicza — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Kávé — Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Debreczen, Nyr. 25 : 333.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

***Kebek** — Bugaczmonostor — ab „Geh' weg"; reminiszcenczia az elnyomatás idejéből.

Kecská — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. *Kecske, tótosan; tót neve *Koza.*

Kecske — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Kehes — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Kengyel — Heves m., Nyr. 2 : 142. L. a Bánom kutyanévhez fűzött jegyzetet.

Kesej — Debreczen, Nyr. 8 : 476.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Kesely — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Kiaz — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Kicsiny — Balatonmell., J.

Kikérdi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Kirolin — Debreczen, Nyr. 25 : 333. Helyesen: „Krinolin“, a második franczia császárság alatt dívott. Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Kivagy — Kriza: Vadr. 391.

***Kivigyáz** — Karczag.

Klak — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Klapecz — Balatonmell., J. — *A tót „chlapecz“ = fiú.

Kóbi — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480. — Balatonmell., J.

Kocsma — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Kójó — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Kokett — Dergecs, Nyr. 3 : 478. Balatonmell., J.

Kolbász — Hantháza, Lányi B., Nyr. 36 : 429.

Komondor — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Kondász — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.

Kondor — Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Kopó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Korhel — Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Kormány — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Kormos — Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Écs, Győr m. (feketés), Nyr. 36 : 333.; Kresznerics, 1831, juhászeb neve, S. I., XII.; Balatonmell., J.; *Kisújszállás.

Korti — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Kosár — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Köri — Debreczen, Nyr. 25 : 333.

Kőrös — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Hantháza, Lányi B., Nyr. 36 : 429.

Krampusz — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Kuhár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tót = szakács.

Kulú — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Kumindás — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Kurázs — Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.

Kurencz — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Kurta — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — vadászeb, S. I., XII.

Kurtás — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Kurva — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 239.

Kuszi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Kut'a — Morvaország, Nyr. 37 : 102. — valószínűleg kóbor oláh pásztorok útján került oda.

Kuti — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Kutler — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Kutra — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Kutyus — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Kürtös — Dergecs, Nyr. 3 : 478. — vadászeb, S. I., XII.

Labancz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Laksi — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

Láló — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.

Lantos — S. I., XII. — vadászeb neve.

Lapadúr — Bugacz, T. M. I. — komondor.

Lapaj — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tót = fogjad.

Lappancs — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10 : 278.

Lapsi — Gyönk, Tolna m., Nyr. 25 : 288.

Ledi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — angol eredetű: Lady. Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Legény — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. *Karczag.

Lengenád — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Lengyel — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Lepka — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — * tótosan a lepke.

Lepke — Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Forróencs, Abaúj m., Nyr. 28 : 422.

Lepsi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Lézsák — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Libincs — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Lili — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. — nn.

Linda — Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Abaúj m., Nyr. 3 : 43.; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. — nn.

‡ **Linka** — Selye, Maros-Torda m.

Lion — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Balatonmell., J. — felszedett név.

Liter — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr.

30 : 255.; Balatonmell., J. — újkeletű, a mióta a liter törvényes mérték.

Lityko — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Livona — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

***Lobán** — Hatod, Háromszék m.

Lompos — S. I., XII.

Lord — Balatonmell., J. — nn.

Lotyó — Heves m., Nyr. 4 : 240.

Lucskos — Debreczen, Nyr. 25 : 333.

Luki — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — ismeretlen szó, tréfás is.

***Luklencz** — Karczag.

Lulus — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Lump — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Lüktör — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Madár — Dunántúl — Malonyay.

Magra — Nyr. 30 : 532. — Olaszországban, folyó. Katonasoron juthatott.

Magyaró — Hantháza, Lányi B., Nyr. 36 : 429.

Majom — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Makszi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Debreczen, Nyr. 25 : 333.; Balatonmell., J.; *Mezőkövesd — komondor. Gúnyolódó.

Maros — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 239. és 30 : 532.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Kresznerics, 1831. — juhászeb neve. S. I., XII. Hantháza, Lányi B., Nyr. 36 : 429.

Marus — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480. — Maros.

Massz — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Maszinó — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Matrecz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Mátrèsz — Dergecs, Nyr. 3 : 478. — Maitresse, felszedett név.

Mazurka — Forróencs, Abaúj Nyr. 28 : 422. — Lengyeles táncz, a mult század derekán.

Mécses — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Medve — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — Kreszn. 1831. Juhászeb neve, S. I., XII.

Mëglész — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Melák — Akad Tsz., Nyr. 28 : 444—447. — kutyafaj, Pethő Gyula szerint: 1. franczia szó Mélac generálisról; a rajnamenti Pfalziak gyűlöletéből ered. 2. pusztán *kutyanév* stb.

Mënyecske — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Mérges — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

Miaz — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Miczi — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Mi gongya rá — Debreczen, Nyr. 25 : 333.

Miklós — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Mindegy — Balatonmell., J.

Minevë — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Mingyá még lësz — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Mira — Dergecs, Nyr. 3:478. — nn.

Mirád — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Mirza — Balatonmell., J.

Misi — Abaúj m., Nyr. 3 : 43. Balatonmell., J.

Miska — Abaúj m., Nyr. 3:43.

Misz — Dergecs, Nyr. 3:478.

Miszili — Écs, Győr m. (ismeretlen ; tréfás ért.), Nyr. 36 : 333.

Miszler — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38:239. — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Mitér — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Mitlát — Hol ?, Nyr. 7 : 441. ; Dergecs, Nyr. 3:478. — **Mitlátsz** — Kriza, Vadr. 391.

Mitvisz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535. — **Mitvissz** — Kriza, Vadr. 391., Balatonmell., J.

Mivelélsz — Kriza, Vadr. 391.

Mizörög — Hol?, Nyr. 7 : 441., Dergecs, Nyr. 3 : 478. — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Mocskos — Debreczen, Nyr. 25 : 333. ; Ada, Bács m., Nyr. 27: 384. ; Kreszn. 1831. — juhászeb neve, S. I., XII. Pusztahantháza. Nyr. 36 : 429.

Móczér — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Módi — Heves m., Nyr. 2:142.

Mókus — Heves m., Nyr. 4:240.

Mopsz — Abaúj, Nyr. 3:43. — felszedett név.

Morva — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Abaúj, Nyr. 3 : 43.

Morzsa — Heves m., Nyr. 2 : 142. — kis kutya neve. — **Morsa** — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231.

Mozók — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. — *Hatod, Háromszék m.

Muki — Debreczen, Nyr. 25: 333. — Nepomuki Szt. János beczézője.

Murczi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Muszka — Gyergyó, Nyr. 34: 261. ; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 239.

Narancs — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Dergecs, Nyr. 3:478. ; Heves m., Nyr. 4:240.

Nëgro — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

Negró — Abaúj, Nyr. 3:43.

Nëm az — Écs, Győr m. — Tréfás. Az ilyennek gazdája kérkedni szokott, találják ki kutyája nevét, s a találgatókat letromfolja mindig evvel: *Nëm az*! Nyr. 36: 333. — **Nemaz** — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30:255.; Balatonmell., J.

Nemulass — Hantháza, Lányi B., Nyr. 36:429.

Nero — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30:255.; Abaúj, Nyr. 3:43.; Heves m., Nyr. 4:240.; Balatonmell., J.

Nevess — Dergecs, Nyr. 3:478.

Nincs más — Écs, Győr m. (tréfás), Nyr. 36:333.

Nitu — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30:255.

Nossza — Dergecs, Nyr. 3:478.

Nyikkancs — Szürnyeg, felső Zemplén, Tiszavidék, Nyr. 10:278.

Nyitag-Inag — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535. — gulyás kutyája.

Nyitra — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Ordas — Debreczen, Nyr. 25: 333. Kreszn. 1831. — juhászeb neve. S. I. XII.

Oszkár — Marczali, Somogy m., 1874. Nyr. 27:480. — felszedett név.

Ölves — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Pagát — Abaúj m., Nyr. 3 : 43. — A tarokk-kártya egyese.

Palotás — Marczali, Somogy m., 1874. Nyr. 27:480.

Pandár — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Pandúr — Abauj m., Nyr. 3 : 43.

Panni — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Parádé — Balatonmell., J.

Parányi — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Paraszt — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Parázs — Balatonmell., J.

Parisli — Marczali, Somogy m., 1874. Nyr. 27:480.

Parni — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535.

Paulina — Marczali, Somogy m., 1874. Nyr. 27 : 480.

Pender — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — *pendel.

Pengő — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Pepesz — Balatonmell., J.

Peres — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535.

Pésza — Dergecs, Nyr. 3:487.

Peszku — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30:255. — *a tót pes = kutya diminutivuma.

Péták — Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Ada, Bács m., Nyr. 28:480.

Péter — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535.

Petyko — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Piczi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Érmellék, Nyr. 29 : 533. ; Heves m., Nyr. 2 : 142. ; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480. ; Hantháza, Lányi B., Nyr. 36 : 429.

Piczin — Dunántúl, Malonyay. — **Picziny** — Balatonmell., J.

Piczula — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 239. — Az erdélyi részben a „hatos“ utóbb 10 krajczár, most 20 fillér.

Pikk — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543., nn.

Piksi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Piktor — Debreczen, Nyr. 8 : 476. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Pille — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Pincsi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29:543. ; Dergecs, Nyr. 3 :478. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — A faj.

Pincze — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Pinczér — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Pindsi — Heves m., Nyr. 4:240.

Pinzsi — Marczali, Somogy m., 1874. Nyr. 27 : 480.

Pirczi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Piri — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Pista — Forróencs, Abaúj m., Nyr. 28 : 422.

Piszi — Marczali, Somogy m., 1874. Nyr. 27 : 480.

Piszkos — Kreszn. 1831. — Juhászeb neve. S. I. XII.

Piszli — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480. — A német : Bisschen.

Piszpirádé — Debreczen, Nyr. 8 : 476.

Pisztoly — Heves m., Nyr. 2 : 142.

Plevna — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — Az orosz-török háború híres vára.

Plimi — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.

Plutó — Marczali, Somogy m., 1874. Nyr. 27 : 480. — Felszedett. **Plútó** — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. — Felszedett.

Polluksz — Abaúj m., Nyr. 3 : 43. Felszedett.

Pompás — Heves m., Nyr. 4 : 240.

Pongő — Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.

Portás — Balatonmell., J.

Prezent — Dergecs, Nyr. 3 : 478. — Felszedett név.

Puczi — Hantháza, Nyr. 36 : 429., Lányi B. — **Puccz** — Balatonmell., J. — Uszító szó.

Pudel — Nyr. 30:532. — Felszedett név.

Pujdi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535.

Puli — Debreczen, Nyr. 8: 476.; Kisújszállás, Nyr. 38:287. — ha nem is faj szerint Puli. Vö. Puli. Hantháza, Lányi B., Nyr. 36:429.

Pumi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30:255.; Marczali, Somogy m., 1874. Nyr. 27:480. — Ha nem is faj szerint az. Vö. Pumi.

Puni — Debreczen, Nyr. 8: 476. — *tótos változat.

Punyëc — Ada, Bács m., Nyr. 27:384.

Purczli — Abaúj m., Nyr. 3: 43. — A bukfenczező galamb után.

Purdé — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38:239.; Kisújszállás, Nyr. 38:287.

Putra — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535.

Pücsök — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30:255.

Rabló — Abaúj m., Nyr. 3: 43. — *Mándok, Szabolcs m.

Radi — Bárándi pusztán pumikutya neve. L. még Brilla és Bagó. Radi *Ratibor*ból rövidítve. Egy herczeg neve volt, meg olvasmányban is látta Tüttő Gyuri. „Komótos nevet kerestem nekijök (t. i. Bagó, Brilla és Radi), hogy röviden kajáthassam, de minden jött-ment ne tanulhassa el oly könnyen.“ Malonyay-tárcza.

Rajkó — Dergecs, Nyr. 3:478.; Forróencs, Abaúj m., Nyr. 28: 422.

Rajna — Debreczen, Nyr. 8: 476.; Dergecs, Nyr. 3:478.; Abaúj m., Nyr. 3:43.; Balatonmell. J., Nyr. 30:532.

Rajta — Dergecs, Nyr. 3:478., Morvaország.—Valószínűleg kóbor oláh pásztorok útján. Nyr. 37: 102.; Abaúj m., Nyr. 3:43. *Karczag.

Rencs — Dergecs, Nyr. 3: 478.

Reno — Nyr. 30:532. — Olaszországban (folyó).

Revolva — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535. — tótosan revolver helyett.

Rigó — Ada, Bács m., Nyr. 27:384.

Rigú — Ada, Bács m., Nyr. 28:480.

Rika — Kisújszállás, Nyr. 38: 287.

Rikkancs — Pócsfalva, Kisküküllő, Nyr. 38:239.; Szürnyeg, Felső Zemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10:278.

Ripitus — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38:239.

Róka — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31:535.; Nádasd, Vas m., Nyr, 26:143.

Rókus — Balatonmell., J.

Rózsa — Dergecs, Nyr. 3:478.

Röppencs — Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.

Rütyű — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Sajó — Nyr. 30 : 532. ; Kreszn. 1831., juhászeb neve. S. I., XII. ; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Szürnyeg, Felső Zemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10 : 278. ; Balatonmell., J. ; Écs, Győr m., (folyó), Nyr. 36 : 333. ; Debreczen, Nyr. 25 : 333. — **Saró** — Óverbász, bácskai sváb. Nyr. 26 : 231. — Sajó helyett.

Samu — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Sándor — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Heves m., Nyr. 4 : 240.

Sántás — Újtelektanya, Nyiregyháza, 31 : 535.

Sanyi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Sárgo — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — tótos.

Sárkány — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Sebes — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

Selyėm — Heves m., Nyr. 4 : 240.

Sember — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m. Göcsej, Nyr. 30 : 255.

***Sibugyli** — Orosi-puszta.

Sintér — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Sió — Balatonmell., J.

Sipos — vadászeb neve. S. I· XII.

Sipsz — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Sityú — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Slézinger — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Slifik — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Son — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Strom — Nyr. 30 : 532. *Csak a tót fa = Strom lehet.

Struczi — Abauj m. 3 : 43.

Subri — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Balatonmell., J.

Sudár — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

***Sugár** — Orosi-puszta.

Suhaj — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Suhancz — Balatonmell., J.

Suszter — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

***Suttyó** — Karczag.

Sündöri — Nyr. 25 : 333., Debreczen — mivel mindég az ember mellett sündörög, gazdája mellé húzódik.

***Sürgöny** — Puszta-Szanda — új magyar.

Szabó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Dergecs, Nyr. 3 : 478.

***Szádi** — Pusztaangyalháza — kutyanév = „bámészkodó, hogy az álla is leesik". Pulinév.

Szaggasz szijjé — Écs, Győr m. (L. még Csípd mëg és Fogd mëg. Mindhárom egy emberé volt.) Nyr. 36 : 333.

Szagó — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Szálkás — vadászeb neve. S. I. XII.

***Számi** — Hortobágy.

Szamos — Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10 : 278.; Kreszn., 1831 : juhászeb neve. S. I. XII.; Nyr. 30 : 532.

Szára — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

***Szárcsa** — Pusztaangyalháza — puli. *Hortobágy.

Szarvas — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. *Kisújszállás.

Száva — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Szürnyeg, FelsőZemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10 : 278. és 30 : 532.

Szegfű — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.

Szellő — Forróencs, Abaúj m., Nyr. 28 : 422.; Balatonmell., J.

Szelma — Balatonmell., J.

***Szikra** — Selye, Marostorda m. — juhászkutya.

Szikszó — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Szippancs — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Szitok — Balatonmell., J.

Szivar — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

***Szokolan** — Selye, Marostorda m. — juhászkutya.

Szolga — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Szomszéd — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384.

Szotyka — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Szultán — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — nagy úr. Marczali, Somogy m., 1874., Nyr. 27 : 480. Felszedett név.

Szulya — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Szulyka — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Szuntyi — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — tréfás.

Szutykos — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Szvengáli — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. — felszedett.

Tábla — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Taki — Újtelektanya, Nyiregyháza, 31 : 535. — „olyan“, tót.

Taláddé — Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543. — találd el!

Taládi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Talát — Marczali, Somogy m., 1874., Nyr. 27 : 480.

Tallér — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.

Talpas — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Abauj m., Nyr. 3 : 43.; Heves m., Nyr. 4 : 240.; Debreczen, Nyr. 25 : 333.; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480. — juhászeb. S. I. XII.

Tambur — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Marót-puszta, Somogy m., Nyr. 26 : 480. — katonaságtól.

Tamfli — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.

Tanár — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Tanti — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — a német néni = Tante.

Tányér — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Tara — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Tarka — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Hont m., tót, Nyr. 29 : 332.; Debreczen, Nyr. 25 : 333.

Tatár — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Tatros — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.

Tebro — Nyr. 30 : 532. — Olaszországban folyó.

Tékla — Dergecs, Nyr. 3 : 478. felszedett.

Tenger — Balatonmell., J.

Tengér — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Terno — Pusztabedeg, Tolna m., Nyr. 29 : 543.

Tiglicz — Dergecs, Nyr. 3 : 478. — a német Stiegliz; magyaros csonkítas.

Tigris — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 239.; Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.; Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Écs, Győr m. (erős), Nyr. 36 : 333.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Abaúj m., Nyr. 3 : 43.; Marczali, Somogy m., 1874, Nyr. 27 : 480.; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.

Tirág — Balatonmell., J.

Tisza — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Gyergyó, Nyr. 34 : 261.; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 239.; Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431.; Szürnyeg, Felső-Zemplén m., Tiszavidék, Nyr. 10 : 278.; Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Heves m., Nyr. 2 : 142.; Göllniczvölgyi németeknél, Nyr. 37 : 102.; Uo., Nyr. 25 : 299.; Ada, Bács m., Nyr. 28 : 240.; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Nádasd, Vas m., Nyr. 26 : 143.; Selye, Somogy m., Nyr. 26 : 143.; Hantháza, Lányi B., Nyr. 36 : 429.; Kreszn., 1831 : juhászeb neve. S. I. XII., vadászeb, uo.; Balatonmell., J.; Nyr. 30 : 532.; *Vacsárcsi, Csík m.

Tiszi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — a Tisza diminutivuma, de tótul „te vagy“ is.

Tócsa — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Tolyik — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Torzas — Kreszn. 1831. — juhászeb neve. S. I. XII., juhászeb neve.

***Tömös** — Kisújszállás.

Töpörtyű — Hantháza, Lányi B., Nyr. 36 : 429.

Török — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. — nagy úr.

Trézi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Trilby — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. — *újabban felszedve.

Trinó — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Tsonka — vadászeb neve. S. I. XII.

Tubák — Debreczen, Nyr. 25 : 333.

Tuczi — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Túczka — Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Tukszi — Pócsfalva, Kisküküllő m.. Nyr. 38 : 239. ; Uri, Pest m. Vevér E. szób. közl.

Tunika — Heves m., Nyr. 4 : 240. — Női öltözet része a XIX. században.

***Turkuj** — Selye, Marostorda m. — juhászkutya, oláhos név.

Tutyi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Tüske — vadászeb neve. S. I. XII.

Tvityi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Tyirajs — Hantháza, Lányi B., Nyr. 36 : 429. L. Tyras.

Tyras — Nyr. 30 : 532. — A Dnyeper régi orosz neve. Bismarck óriási kutyájának neve, melynek nagy híre volt.

***Tyukherr** — Mándok, Szabolcs m.

Úrfi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Vadas — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Debreczen, Nyr. 8 : 476.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Balatonmell., J.

Vadász — Dergecs, Nyr. 3 : 478.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Abaúj m., Nyr. 3 : 43.; Árva m., tót, Nyr. 25 : 507.; *Bugaczmonostor.

***Vajda** — Karczag — komondor neve.

Valami — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Valdi — Balatonmell., J. — a német Waldmann kicsinyítője.

Valdman — Balatonmell., J. — német. Vö. Valdi.

Váttma — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. — Waldmann, rontva.

Veddrád — Marczali, Somogy m., 1874. Nyr. 27 : 480.

Verbin — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Verbunk — Balatonmell., J.

Veres — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Vezér — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Szabolcs, Baranya m., Nyr. 29 : 543.; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.; Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

Vezír — Árva m., Nyr. 25 : 507. — tót.

Vicze — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Vidra — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 239.; Abaúj, Nyr. 3 : 43.; Kreszn. 1831 — juhászeb neve. S. I., XII.

Vigécz — Balatonmell., J. — különösen a kereskedelmi utazók nyomán vált fogalommá és terjedt el országszerte, mert első kérdés náluk: Wie geht's?

Vigyázz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.; Debreczen, Nyr. 25 : 333.; Göllniczvölgyi *németeknél*, Nyr. 25 : 299. *Vitjász*, Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231.; juhászeb S. I., XII.; *Mándok, Szabolcs m.; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 239.; Szürnyeg, Felső-Zemplén m.; Tiszavidék, Nyr. 10 : 278.; Göllniczvölgyi németeknél, Nyr. 37 : 102. — **Vigyáz** — Kreszn. 1831 — juhászeb neve. Dergecs, Nyr. 3 : 478.

Viki — Balatonmell., J. — Viktor és Viktória kicsinyítője.

Viktor — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Vildon — Marczali, Somogy m., 1874., Nyr. 27 : 480. — felszedett.

Villám — Heves m., Nyr. 4 : 240.

Viloja — Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. — betűátvetéssel Viola.

Vindics — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Virág — Újtelektanya, Nyiregyháza, 31 : 535.

Virgoncz — Heves m., Nyr. 4 : 240. ; Ada, Bács m., Nyr. 27 : 384. és 28 : 480.

***Visegrad** — Orosi-puszta.

Vitéz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. ; Hétfalu, Brassó m., Nyr. 38 : 239. ; Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255. ; Debreczen, Nyr. 25 : 333. ; *Hortobágy; Árva m., tót, Nyr. 25 : 507.; Vadászeb, S. I. XII.; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. ; Balatonmell., J. — **Vitész** — Óverbász, bácskai sváb, Nyr. 26 : 231.

Vitíz — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333.

Vizsla — Csíkszentgyörgy, Nyr. 9 : 431. ; Marczali, Somogy, 1874. Nyr. 27 : 480.

Vőfény — Balatonmell., J. = Vőfély.

Vulkán — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

Wasser — Nyr. 30 : 532. — Németországból való.

***Wikler** — Pusztaangyalháza — pulinév, a „Biedermayer-kor"-ban meleg, téli női felső.

Zádor — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.; Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Zámbó — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 333. *Családnév.

Zangár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — zsandár helyett.

Zimpó — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.

Ziri — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.

Zóka — Pócsfalva, Kisküküllő m., Nyr. 38 : 239.

Zongor — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. A régiségben vadászsólyom.

Ződi — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Zsakter — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535. — Sakter helyett; tótos.

Zsandár — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.; Balatonmell., J. *Karczag.

Zsarnok — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287.

Zsibsz — Abaúj m., Nyr. 3 : 43.

Zsidó — Ada, Bács m., Nyr. 28 : 480.; Balatonmell., J.

Zsidu — Kissziget, Ortaháza, Hernyék, Zala m., Göcsej, Nyr. 30 : 255.

Zsobri — Pócsfalva, Kisküküllő, Nyr. 38 : 239.

Zsófi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 535.

Zsoli — Kisújszállás, Nyr. 38 : 287. — A fanczia joli, úri soron jött a nép szájára.

Zsubri — Ipolyság, csúfnév is. Hont m., Nyr. 19 : 95.; Abaúj, Nyr. 3 : 43.

XIII. A MACSKA.

Macskanevek.

Anicsa — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Bandi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Bolha — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Bungoráncz — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Czedrus — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Czicza — Dergecs, Nyr. 3 : 527.; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Czili — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Czimori — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Czirkusz — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Czirmos — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Cziróna — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Dedus — Dergecs, Nyr. 3:527.

Drótos — Dergecs, Nyr. 3:527.

Ejzon — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Gërnya — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334.

Géza — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Gyuri — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Hándzi — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Hicsár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Hófehérko — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Ila — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Ilus — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Jani — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Juczi — Dergecs, Nyr. 3 : 527. ; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Juczika — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Julcsa — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Kandi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Kandúr — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Kata — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Katicza — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Kolompos — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Krédi — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Laczi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Laczo — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Marczi — Dergecs, Nyr. 3 : 527. ; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Margita — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Mérkó — Dergecs, Nyr. 3:527.

Miczi — Dergecs, Nyr. 3 : 527. ; Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Miczuri — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Mili — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334.

Milics — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Milus — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334.

Miska — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Mókuska — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Muhák — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Nándor — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Néma — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Nyulacska — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Péter — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Picziny — Écs, Győr m., Nyr. 36 : 334.

Pipkár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Piroska — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Pista — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Pudri — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Rozi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Sándor — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Uczki — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Vándor — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Vicza — Dergecs, Nyr. 3 : 527.

Zerna — Felső-Somogy m., Nyr. 27 : 525. — zöldes(?) szürke, pl. bizonyos szín a macskánál.

Ziza — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Zuza — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Zsandár — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

Zsófi — Újtelektanya, Nyiregyháza, Nyr. 31 : 536.

XIV. ISMERET.

Pásztor-csillagászat.

Ághegyen ül — Gyöngyös mentén, Vas m., Nyr. 30 : 598. — a Nap = dél van. Mert a Nap a fa ágának hegye fölött tűz. Vö. Fészeken ül, Fahegy tájban.

Alúrú — Felsősegesd, Somogy m., Nyr. 30 : 585. — délfelől (alulrúl). Vö. Olának.

***Aranyhajú csillag** — Herczeg Ferencz: „Pogányok“. Kandra Kabos Mythologiájából, nn.

***Arvaleány pillantása csillag** — Herczeg Ferencz : „Pogányok“. Kandra Kabos Mythologiájából.

***Béres** — Hajduhadház — a gönczölszekere rúdjának középső csillaga mellett látható kis csillag; *kisbéres* is.

Béresszekér — Alsósima-puszta, Szabolcs m., Nyr. 30 : 199. — valószínűleg a gönczölszekér.

Búdosó csillag — Sz. F. B. — az Üstökös.

Csibéstyúk — Fűr, Komárom m., Nyr. 20 : 479. — a fiastyúk, Plejadok csillagzata.

Csillagok — Hortobágy, T. M. I. — Reggeli hajnalcsillag, Esteli hajnalcsillag, Országútja — tejút — ezen ment keresztül valamikor Bíró Nagy Sándor debreczeni hős vitéz . . .

Fölnézett az égre, az *országutjára*
Keservesen gondolt bujdosó vol-
[tára.
Arany: Toldi.

A hold — a Hortobágyon nemcsak világít, hanem *süt* is. Mint Arany mondja:

Szépen *süt* le a hold Nagyfalu [tornyára,
Gyepszélen fehérlik Toldi Lőrincz [háza.

***Csillagjárás** — általánosan — után igazodik éjjel derűs időben a pásztor. (Borús időben a jószág állapota után.)

Csillagok — Bugacz, T. M. I. — Legeltető, Kaszás, Sántalány, Gönczölszekér, Fiastyúk.

Csillagos ég — Czegléd, Nyr. 1 : 185. — találós mese: *bikabőrön babot borogatnak.*

Czigányok útja — Kibéd, Maros-Torda m., Nyr. 30 : 199. — a tejút: a néphit szerint a czigányok szórták végig szalmával, mikor Egyptomba vonultak téglát verni. Vö. Szómás út.

***Darvak vezére csillag** — Herczeg Ferencz: „Pogányok". Kandra Kabos Mythologiájából, nn.

***Dönczölszekér** — Lengyeltóti, Somogy m.; *dönczőszekér,* Bocsár, Kölesd, Tolna m., Nyr. 30 : 199.; *dönczölszekere,* Kistelek, Csongrád m., Nyr. 30 : 393. — a gönczölszekér. Vö. Gönczölszekér.

Dönczőszekér — l. Dönczölszekér.

Ebcsillag — Kreszn. 1831 — Syrius, canicula, canis erigoneius. S. I., Sz. D.

Egész kenyér — Lz. — ? Vö. *Félkenyér.

Ég útja — Lz. — a tejút.

***Esteli csillag** — Pusztaszentmiklós — Bihar m. — az esti Vénusz.

Esthajnalcsillag — l. Esthajnali csillag.

***Esthajnali csillag** v. *esthajnalcsillag* — országszerte — az esti Vénusz. Másképpen vacsoracsillag, vadlegeltető. A hajnali Vénusz a hajnalcsillag.

Esti csillag — szerte, 1577, kolozsvári glosszák, Nyr. 36 : 133 : esti chillag — az esteli Vénusz.

Est tájéka — Makó, Nyr. 30: 586. — Napnyugat égtája.

Fahegytájban — Gyöngyös mentén, Vas m., Nyr. 30 : 598.; Tiszamellék, Heves m., Nyr. 18 : 232. — déltájban, a mikor t. i. a Nap a fa hegyének táján van. Vö. Ághegyen ül, Fészken ül.

***Fejérköz csillag** — Herczeg Ferencz: „Pogányok". Kandra Kabos Mythologiájából, nn.

***Félkenyér** — Hajduhadház; Alsósima-puszta, Szabolcs m., Nyr. 30 : 199.; Alsófehér m. magyarsága, Lázár 101; Hantháza, Csongrád m., Nyr. 30 : 199. (félkinyér csillag); Nyr. 30 : 199. (Gyalu) szerint a Szent Péter pálczája közelében álló 3 fényes csillag. Vö. Egész kenyér.

***Fényes csillag** — Pusztaangyalháza — „A gönczöl után következik; mikor fenn van, akkor

van éjfél". Tóth Samu számadó csikóstól való. Nádudvaron: a Jupiter.

Fészeken ül — Gyöngyös mentén, Vas m., Nyr. 30:598. — a Nap = dél van, mert egyenesen rátűz a fészekre. Vö. Fahegy tájban, Ághegyen ül.

* **Fiascsillag** — Kölesd, Tolna m., Nyr. 30:199.; Lengyeltóti, Somogy m.; Alsófehér m. magyarsága, Lázár 101. — a fiastyúk, vagyis a Plejad csillagzat.

* **Fiastyúk** — országszerte, *fiastik*; Vép, Vas m., Nyr. 30:199.; Bálfa, Kemenesalja, Nyr. 30:534.; *fias* Keszthely — a Plejadok csillagzata. Tóth Samu pusztaangyalházai számadó csikós szerint „július augusztusban jár"; Peszér Adacson „feljár szeptemberben". Vö. Kottafias, Fiascsillag, Vadgalambfót, Hetevény, Csibéstyúk.

Fölűrű — Felsősegesd, Somogy m., Nyr. 30:585. — északfelől (felülről).

Főnek — Felsősegesd, Somogy m., Nyr. 30:585. — északfelé.

* **Fúrúcsillag** — Bocsár, Pusztaszentmiklós, Bihar m., Pusztaangyalháza; Kistelek, Csongrád m., Nyr. 30:386.; Hantháza; Csongrád m., Nyr. 30:199.; Nagy Lózs, Sopron m., Nyr. 30:199. — a sarkcsillag, st. Polaris. (Nyr. tévesen definiálja). Tóth Samu pusztaangyalházai számadó csikós szerint: „a gönczöl hátulsó kerekeitől egyenesbe; mindég áll" — helyes!

* **Gönczölszekér** — általánosan — csillagzat = Ursa maior, pásztorember éjjeli órája. Sok helyen *gönczölszekere*; Csokonya, Kálmáncsa, Keszthely, Kiskúnfélegyháza, Nagy-Gécz (Szatmár m.), Pusztaszentmiklóson *gönczöl*; Alsósima-puszta (Szabolcs m.), Nyr. 30:199. és Alsófehér m. magyarsága, Lázár 101.: *gönczi szekér*; Kibéd (Maros-Torda m.), Nyr. 30: 199. és Bánffyhunyad, Nyr. 30: 200: *göncziszekere*; Drégelypalánk, Hont m., Nyr. 30:199. *göncző*; Szilágy m., Nyr. 30:199.: *gönczömszekér*. Kisújszállás, Nyr. 30:199.: *gönczör*. A régiségben 1577 kolozsvári glosszák, Nyr. 36:179. *gőntsőn szekere*. Hajdúhadházán „a gönczölszekerének hat ökre és egy bérese van"; a hat *ökör* a szekér 4, a rúd 2 csillaga; a *béres* a rúd második csillaga melletti kis csillag. Pusztaangyalházán Tóth Samu öreg csikósszámadó szerint a gönczölszekér „mindig fenn van; tavaszkor, mikor a rúdja lefelé konyúl, éjfél van". Ugyanezt mondja a saári — Heves m. — karácsonyi mysterium pásztordala (Nyr. 5: 38.) „a gönczölszekér is êfê felé jár". Gönczöl a németben Günzel, Künzel (Nyr. 17:433., 21: 276., 24:248.). Vö. Dönczölszekér, Kincseőszekeri, Nagyszekér, Jancsikaszekere.

Hadakuta — Lugossy — a tejút. (hadak útja), nn.

Hadak útja — szerte — a tejút. A monda szerint ezen ment Csaba királyfi hadával. *Arany* használja.

***Hajnalcsillag** v. **hajnalicsillag** — országszerte — a hajnali Vénusz. (Néhol ökörkereső). Az esti Vénusz az esthajnalicsillag v. vacsoracsillag. A régiségben 1577. kolozsvári glosszák, Nyr. 36:133.: hainal chillag.

***Hármas levelű csillag** — Herczeg Ferencz „Pogányok". Kandra Kabos Mythologiájából, nn.

***Hetevény** — Lugossy, Gerénd, Aranyos m., Nyr. 28:577.; Ormányság, Ny. 11:137.; Orosháza, Nyr. 30:199.; Istensegíts, Bukovina, Nyr. 30:200. — a fiastyúk, azaz: Plejadok.

Hold — vasmegyei néphit szerint a holdban tüskét vágnak. (Ez látszik a hold lapján.) Nyr. 30:599. — Kibéden, Maros-Torda m., Nyr. 30:200.: a hold foltjaiban botjára támaszkodó juhászt látnak, a ki az előtte levő bokorra kiterített kapczája megszáradását várja. A juhászt azért ragadta magához a Hold, mert egy eső után a juhász kiterítette bocskorát és kapczáját egy bokorra, hogy a Hold megszárítsa. De mivel nem száradt meg, szidta.

Hugy — Nyr. 12:527.; 21:331. — a régiségben csillagzat, például: a kaszáshugy, l. Kaszahúgy.

***Inzsellér pózna** — Nagykőrös — l. Pásztorbot.

Istenkalácsa — Somogy m., Nyr. 30:199. — a Hold.

Jákob botja — l. Pásztorbot.

Jancsika szekere — Csíkszentdomokos, Nyr. 32:326. — a gönczölszekere.

***Járócsillag** — Pusztaszentmiklós, Bihar m. — a csillagok járásuk szerint egymást követve jelzik a pásztornak az órát, az tehát, a mely után éppen igazodik: a „Csillag, a ki jár".

***Juhászbot** — Bocsár; Bugaczmonostor, T. M. I. — három csillag, a harmadik félreáll a sorból, ez a juhászbot, *kampófa. Alsósima-puszta, Szabolcs m., Nyr. 30:199. — csillagkép? talán a *pásztorbot* (l. o.).

Kaszahúgy — Palóczság, Nyr. 22:75.; Nagy Mihály, Borsod m., Nyr. 21:285.; *kaszahóggya*, Kibéd, Marostorda m., Nyr. 30:199.; Kalotaszentkirály, Nyr. 30:200. — a kaszáscsillag, Orion csillagzat egy része. A régiségben, 1577, kolozsvári glosszák, Nyr. 36:229. kaza hugÿ, kaza húgja.

***Kaszás** — országszerte — *kaszáscsillag*, általánosan; *háromkaszás*, Mátraalja, Felső-Borsod m., Nyr. 30:199.; 30:198., az Orion három csillaga. Utánuk pislog a *Sánta Kata* (l. o.), a ki ételt visz a kaszásoknak. Bocsáron az Orion csillagkép három egy sorban álló csillaga a *marokverő* (*de melyik akkor a kaszás?)

***Kaszáscsillag** — országosan az *Orion* három csillaga, a *kaszás*. A kaszáscsillagnak viszi az ebédet *sántakata*, ez a *Sirius*. Tóth Samu pusztaangyalházai számadó

csikós szerint: „Mikor a kaszás csillag feljött, már akkor indul a gulya“.

***Keresztbe néző csillag** — Herczeg Ferencz: „Pogányok“. Kandra Kabos Mythologiájából, nn.

***Keresztcsillag** — Felsőtárkány, Pusztaangyalháza, Nagylózs, Sopron m., Nyr. 30 : 199; Alsósimapuszta, Szabolcs m., Nyr. 30 : 199.; *kereszt*, Lugossy; Alsófehér m. magyarsága, Lázár 101.; *köröszt*, Csokonya; *körösztcsillag*, Békés m., a *Hattyú* = *Cygnus*. Tóth Samu pusztaangyalházai számadó csikós szerint „mindég feljár és mindég az országút mentén halad“ — helyes.

***Kilencz csillag** — Pusztaangyalháza — „Mikor tavaszkor leszáll, akkor tizenegy az óra“, Tóth Samu számadó csikóstól való. Nincs meghatározva.

Kincseőszekeri — Mátraalja, Felsőborsod, Nyr. 30 : 199. — a gönczölszekere.

Kisbéres — Felső-Tiszamente, Szatmár m., Nyr. 30 : 199. — a gönczöl szekere rúdjának második csillaga mellett pislogó, avval szinte összefolyó kis, hatodrendű csillag.

Kisdél — Ada, Nyr. 27 : 277. — délelőtt 11 óra. (Analogonja kis tél = a tél vége, enyhe része.)

Kismedve — Nagylózs, Sopron m., Nyr. 30 : 199. — Ursa minor.

Koszorú — Alsófehér m., magyarsága, Lázár 101. — ?

Kottafias — Kibéd, Maros-Torda m., Nyr. 30 : 199. — a fiastyúk, azaz a Plejadok csillagzata.

***Köröszt** — általánosan — vagy keresztcsillagzat = Hattyú, Cygnus; pásztorok éjjeli órája. Vö. Keresztcsillag.

***Kulancs (sic) csillag** — Herczeg Ferencz „Pogányok“. Kandra Kabos Mythologiájából?

***Leányszemű csillag** — Herczeg Ferencz „Pogányok“. Kandra Kabos Mythologiájából?

Magyarok csillaga — Herczeg Ferencz „Pogányok“. Kandra Kabos Mythologiájából.

***Marokverő** — Bocsár — az Orion csillagképben a három egy sorban álló csillag. Vö. Kaszás. Hibás elnevezés, mert a három egy sorban álló csillag a három kaszás, ez felel meg a magyar népies felfogásnak.

Nagymedve — Nagylózs, Sopron m., Nyr. 30 : 199. — gönczöl szekere. Német eredetre vall.

Nagyszekér — Moldva, Nyr. 30 : 200. — a gönczölszekér.

Nap — vasmegyei szólás szerint, Nyr. 30 : 599. — „rózsát hint a nap“. *Szegedi pásztorszájon tréfásan „tarhonyaszárító“.

Napkelte — Felsősegesd, Somogy m., Nyr. 30 : 585. — Napkelet égtája.

Napnyugta — Felsősegesd, Somogy m., Nyr. 30 : 585. — Nyugat égtája.

Nap országa — Makó, Nyr. 30:586. — Kelet égtája.

***Nehézlábú csillag** — Herczeg Ferencz „Pogányok“. Kandra Kabos Mythologiájából.

Oláhtáncz — Lz. — csillagcsoport, a melynek apró csillagai egymás után pislognak, egyszer egyik, másszor másik tünik fel. *Fiastyúk — Plejadok, jól jellemző elnevezés.

Olának — Felsősegesd, Somogy m., Nyr. 30 : 585. — délfelé (t. i. aláfelé). Vö. Alúrú.

***Országút** — Bocsár, Kistelek, Csongrád m., Nyr. 30 : 393. — a tejút; Bugacz, T. M. I. — „Jézuskának az útja.“ A pásztorság hite szerint két ága úgy keletkezett, hogy Jézus kitért egy részeg ember elől. Vö. Országútja.

***Országútja** — Békés m., Hajduhadház, Orosháza, Nyr. 30 : 199. — a tejút.

***Ökör** — Hajduhadház. — A gönczölszekerének hat ökre és egy bérese van : a hat ökör = a szekér négy és a rúd két csillaga ; a béres a rúd második csillaga mellett pislogó kis csillag.

***Ökörkereső** — Békés m., Puszta-Szanda, Kiskunfélegyháza — a hajnali Vénusz. Vö. Hajnalcsillag : akkor keresi össze a pásztor az elbódorgott ökröket.

***Ötevény** — Lugossy — l. Hetevény.

***Pásztorbot** — csillagzat az Orion csillagképben = Jákob botja. Nagykőrösön „Inzsellérpózna“. Vö. Juhászbot. — **Pásztorbot** — Pózna, Püspökpálcza. „Nem messze jár a Kaszás (Orion) után kelet felől, a kaszással kb. egy magasságban ; de ez az Inzsellérpózna is ; közel keletről hozza, négy csillagból — kettőkettő egymással átellenben négyszögben = Inzselléraszta1. A Pózna három csillag egy sorban mintha egymást takaró három Pózna volna.“ Az utóbbi kép világosan bizonyítja, hogy a Kaszásról = Orion csillagzat — egy rendben álló (kaszások rendje) — három csillagról van szó. A magyarázat Tót Samu számadó csikóstól való, Pusztaangyalháza.

***Püspökpálcza** — Bugacz-Monostor — l. Pásztorbot.

Rabok útja — moldvai csángó, Nyr. 30 : 177., 30 : 200. — robokuttya = tejút.

Rendcsillag — Lz. — három áll egy renden. L. Kaszás.

Részeg ember útja — Arács, Zala m., Nyr. 22 : 239., *részegek útja ;* Csúza Baranya m., Nyr. 18 : 382. — a tejút, mert kanyarog.

***Rétszagoló csillag** — Herczeg Ferencz „Pogányok“. Kandra Kabos Mythologiájából.

Róma útja — Vép, Vas m., Nyr. 30 : 199. — talán a tejút. Nem lehet népies.

***Rónaőrző csillag** — Herczeg Ferencz „Pogányok“. Kandra Kabos Mythologiájából.

***Rózsáskert** — Hantháza, Csongrád m., Nyr. 30 : 199., *rúzsás' kert*; Bocsár, Kistelek, Csongrád m., Nyr. 30 : 393., ?; Bocsáron „a nyári nap után járó csillagzat“. Nyr. 30 : 393. szerint Corona borealis. Vö. Rózsás kis kert.

Rózsás kis kert — Alsósimapuszta, Szabolcs m., Nyr. 30 : 199. — a *rózsáskert.*

Ruhaszárító csillag — Arács, Zala m., Nyr. 22 : 239. — a Nap, mert melege ruhát szárít. Vö. Tarhonyaszárító.

Rúzsáskert — l. Rózsáskert.

Sánta — l. Sánta Kata.

***Sánta Kata** — általánosan — a *Sirius,* az Orion három egy sorban álló csillagához számítják — ezek a kaszások, a sántaság abból van merítve, hogy a Sirius mély állásánál fogva nagyon pislog, sántít. A nép és a pásztorok felfogása szerint ez viszi a kaszásoknak — Orion — az ebédet. Pusztaszandán egyszerűen *Sánta*; Kiskunfélegyházán, Hajduhadházon és Mátraalján, Felsőborsod, Nyr. 30 : 199. — *Sántalány, sántalyány.* — Szilágy m., Nyr. 30:199., *Sántakati.* Szólás: Kiskunhalas, Nyr. 25 : 334., *sánta* azért: „mer ujan billegve mén az égön, mintha sántitna“. „Viszi mán a sánta Kata az êtêt az ő kaszássa után.“

Sánta lány – Kistelek, Csongrád m., Nyr. 30 : 393. — a Nyr. tévesen definiálja Canis majornak, mert a sántalány = *Sirius.* L. Sánta Kata.

Sarkcsillag — Nyr. 30 : 198. — a Stella polaris. Vö. Fúrúcsillag.

***Sebforradás** — Lugossy — ?

Szalmás út — l. Szómás út.

***Szent Ilona keresztje** — Peszéradacs — ? Nincs meghatározva.

Szent Péter pálczája — Gyalu, Kolozs m., Nyr. 30 : 199., Lz. — Gyalun: nyári estéken a délkeleti égbolton rézsut irányban látható 4—5-tagú csillagcsoport. Vö. Úrpálczája, Püspökpálcza, l. Pásztorbot.

***Szilkehordó csillag** — Herczeg Ferencz „Pogányok“. Kandra Kabos Mythologiájából. Nyilván a Sánta Kata, a ki a kaszásoknak szilkében ételt hord, tehát a Sirius.

Szómás út — Fűz, Komárom m., Nyr. 20 : 479. — szalmás út = tejút. Vö. a Czigányok útja alatt közölt néphittel.

Tarhonyaszárító csillag — Szeged körül — tréfásan: a Nap.

***Tatárdúlás** — Lugossy — Berenicze.

Tavaszjelentő csillag — Sz. F. B. — tauasz ielẽtő czillag = Vergiliae.

Tejút — országszerte — a Via lactea. A régiségben már Komáromi Csipkés György ismeri 1665. Nyr. 30 : 329. Egyéb nevei: ég

útja, országútja, hadakuta (hadak útja), rabok útja (és talán Róma útja), czigányok útja, részeg ember útja.

Úrpálczája — Hantháza, Csongrád m., Nyr. 30 : 199. — valószínűleg a *Szent Péter pálczája*, l. o. Vö. Pásztorbot.

Üstökös v. üstökös csillag — általánosan — Cometa, l. Búdosó csillag.

Vacsoracsillag — szerte — az esti Vénusz. Vö. Esthajnali csillag.

Vadgalambfót — Lugossy — a fiastyúk, azaz a Plejadok csillagzata; fót = folt = kis csapat.

***Vadlegeltető csillag** — Csokonya, Kálmáncsa, Lengyeltóti — a Vénusz, mikor esti csillag. A mikor láthatóvá válik, fölkel a vad s legelni indul.

***Vérszemű csillag** — Herczeg Ferencz: „Pogányok". Kandra Kabos Mythologiájából.

***Zsidócsillag** — általánosan — a Vénusz, a mikor esteli csillag; különben az a csillag, a mely alkonyatkor elsőnek látható s a mely szerint a zsidóság igazodik.

Tájékozás.

Alkonyodik — Hortobágy, T. M. I. — a nap *meghajlik*; *esteledik:* a nap lemenőben van; *naplemente* felé; napnyugat.

Délelőtt — Hortobágy, T. M. I. — tart délig.

Délután — Hortobágy, T. M. I. — tart 4—5 óráig.

Esőjárás — Hortobágy, T. M. I. Annyárúl gyön az eső : délről. Apjáról gyön az eső: északról.

Esthajnal — Hortobágy, T. M. I. — naplemente után: „feljött már az esthajnalcsillag". Piros az esthajnal. Elment az esthajnal.

Felleg van — Hortobágy, T. M. I. — a hajnalon.

Fényes díl — Hortobágy, T. M. I. — kellő dél.

Íczaka — Hortobágy, T. M. I. — 9—12 óra között.

Ífél felé — Hortobágy, T. M. I. — jár az idő. Ifél tart *szőkülésig.*

***Jeladás** — Alföld, Hortobágy, T. M. I. is.

1. Lebocsátva látom a kútgémet:
Elment már a csárdából a német;
Csaplárosné nyissa ki az ajtót,
Kilencz jerkét hajtottam meg [tokjót.
Még kilencz lesz hónap écczа- [kára:
Le lesz róva az én borom ára.
Pásztornóta.

Az elnyomatás korában különösen a kútgémmel való jelezés szerte dívott. Nappali telegraf. 2. Mélyen a földbe vert czölöpre fejsze fokával ütötték a jeleket, a melyeket a föld messze elszállította. Ez a telegraf és telefon kombinálása volt.

Juhász hajnal — Hortobágy, T. M. I. — ha nap felkelte előtt gulyát lát a pásztor.

Kijukadt — Hortobágy, T. M. I. — a hajnal.

Meghajnallik — Hortobágy, T. M. I. — felkelik a hajnal. Felhasadt a hajnal. Mëghasadt a hajnal.

Napkeltekor — Hortobágy, T. M. I. — reggel, korán.

Napszakok — Hortobágy, T. M. I. — reggeli hajnal. Nyár közepére eső napon. Ífél után: 2 óra tájban.

Pitymallik — Hortobágy, T. M. I. — a hajnal. Hajnallik. Piros a reggeli hajnal: 3 óra tájban.

Reggel — Hortobágy, T. M. I. — mikor már a nap felkelt, reggel 7-ig.

***Sötét hajnal** — Hortobágy — mikor még nem pirkad; sertésnyájak kihajtási ideje.

Szőkül — Hortobágy, T. M. I. — az ég ajja: 2 óra után világosodik.

Tájékozás — Hortobágy, T. M. I. — Napkeletre, Napnyugatra, Dílre, Északra. Alólrúl: nyugatról derül; Felülről: keletről derül; Kunságról: borul; Dunáról: borul.

Világosodik — Hortobágy, T. M. I. — ekkor már szerte lehet látni a rónán.

Világtájak — Hortobágy, T. M. I. — Kelet, Nyugat, Észak, Díl, Napkelet, Napnyugat, Nyári napkelet, Nyári napnyugat, Téli napkelet, Téli napnyugat.

Virradóra — Hortobágy, T. M. I. — hajnalkor. Virradatkor, Hajnalhasadása, Hajnalhasadtakor.

Pásztor-időjárás és időjóslás.

***Alszél** — Alföld — déli szél; Hegyfoky szerint, T. T. K. 1897, 336, p. 419. Rendesen Ószél'-nek ejtve.

Bábák fêrgetëge — Zilah, Nyr. 28:185. — nagy zivatar.

***Babotán** — Pusztaangyalháza — a legmaróbb szél; északnyugatról származtatták. Úgy látszik innen veszi a „Mátraszárnyék“ nevét, a melybe az állatot nem terelik.

***Báránymosó-hó** — Mátra vid., Mtsz. I. 99. — kései tavaszi hó, mely a már legelőre kihajtott bárányokat éri a mezőn.

Bárondos fölhüő — Beő-Sárkány, Rábaköz, Nyr. 18 : 47. — bárányfelhő.

Boszorkányszél — Gyergyó, Nyr. 34:262. — forgószél.

***Bőjti szél** — Jásznagykunszolnok m., Hegyfoky, TTK. 336. p. 420. — szárító, erős szél.

Bőved-este — Mohács, Nyr. 27 : 112. — karácsony este.

***Büdös szél** — Pusztaangyalháza — hideg, maró, északkeleti szél.

Csákány-förgeteg — Hódmezővásárhely, Nyr. 2 : 93. — rút idő. L. Bábák förgetege.

Csapós eső — Alföld — a rézsuntosan vágó eső.

Délről derül — M. ó., Kecskemét — bocskor merül. Időjóslás.

Esős nyár — M. ó., Kecskemét — lesz, ha a béka Szt. György nap előtt megszólal.

* **Fergeteg** — Karczag körül — a hulló hó.

***Fölszél** — Alföld, Hegyfoky, T. T. K. 1897. 336. p. 419 — északi szél.

***Fűhegyön** — Kiskunhalas — mint északjelölés, mikor a fű kibúvik, högyén jár a jószág.

Füőszié' — Fejér m., Nyikó, Udvarhely m., Nyr. 18 : 526. — északi szél.

* **Gyukszél** — Fertő — bizonytalan irányú, de mégis leginkább déli szél. Vö. Juhszél.

Halpikkelyes fölyhő — Bőny, Győr m., Nyr. 17 : 574. — bárányfelhő.

Időjárás — Hortobágy, T. M. I. — Szép időjárás van. Rossz, csunya időjárás van. Zivataros az idő. Szigorú az időjárás. Szigorú vót a tavasz. Zűrzavaros vót az idő. Szeles eső, mely széllel jár. Forgószél, melyik fölmegy az égig. Jégeső. Tormodzik a felhő, azután zörög, csattog, morog, gyön a jégeső. Kun eső, a mely a Kunság felől jön. Borulás van. Sivatag szél, erős, hideg. Alpári eső — kis csendes.

Sivatag fújja testemet
Csak a szűröm takar be engemet.
Pásztor népdal.

Időjóslás — Időt jósol Edvi Illés Pál, 1841. szerint, a levelizöld-béka brekegéssel; a csikhal, felszállással; a pók, hálókötéssel; Luczanap körüli időjárás; Hagyma sóval. — *Karczag — pásztorok szerint: Ha a ló nagyon prüszköl: eső lesz. Ha az ugatás, harangszó délkeletről hallik: eső lesz. Ha a szamár elhagyja a juhokat és a karám mellé húzódik: nagy eső lesz. Ha északról hangzik a harang s a vadlúd délre vonul: hideg lesz. Ha a fecske az emberhez közel röpdes: eső lesz. Ha a tehén télen a körmiről a sarat rázza: nagy hideg leszen. Ha sűrűn vannak a csillagok: eső lesz. Ha a csillagok futtosnak: szél lesz. Ha a Dunáról nagy füst száll föl s délnek húzódik: nagy eső, förgeteg vagy hó lesz. Ha a levelibéka *hápog*: eső lesz. (Ugy *rekeg* a szava, mint a ruczáé.) Ha a darú kiált: eső lesz. Ha a lengyelludak — Anser albifrons — délfelé mennek: förgeteges, havas idő leszen. Ha felfelé — északnak — mennek: elvész a tél. Ha a hold vörös: szél leszen. Ha sűrűn vannak a csillagok: szél lesz. Ha a vadliba északnak száll: meglágyul az idő; Nádudvar, Békés, Hadház, Szanda. Ha a vadliba délnek száll: kemény hideg következik; Nádudvar, Szanda, Hadház. Ha a vadliba alant száll:

eső lészen; Békés. Ha a birka Szt. Mihály éjszakáján rakásra fekszik: nagy szél lesz; Békés. Ha a szamár farral északnak fordul s a szőre borzas: hideg lesz; Békés. Ha a gőzös nagyon zörög: eső lészen; Békés. — J. Balatonmell. — pásztoroknál: ha sűrű a csillag, ha a Balaton vize magától megzavarodik és habzik, ha őszszel a hegyek pipálnak: *eső lesz.* Ha a tihanyi partok két vége felválik, ha a vasút zöreje Almádi felől hallik (visszhang), ha a marha bogaras, ha a harangos tinó állásközben megrázza a fejét: *szél lesz.* — Lz. — Eső lesz: ha a zöldleveli béka szól; ha a fecske alant jár; ha a veréb porban fürdik; ha a kakas este korán szól; ha a berbécsek összekoczódnak; ha a légy a marhát bujja. Hideg lesz: ha a barom tánczol; ha a varjak napfeljötte előtt kárognak; ha a macska télen a szobában ugrándozva játszik. Lágy idő: ha a macska a tűz felé mosakodik; ha a sárgarigó bemegy a faluba. — Nagyszalonta — Ha *szélnek* — szél ellen — hallik a zaj: változik az idő. — Nádudvar — Ha a nap véresen nyugszik le: szeles, vagy esős idő lesz. Ha a jószág *bőköl* (játszik): szeles idő lesz. — Ha a holdnak telekalja — udvara — van: szeles-esős idő lesz. — Szolnok, Szanda — Ha veres az égalja, virradatkor: szél lesz. Ha a napnak czimborája van, ha a holdnak udvara van: eső lesz. Ha a harangszó Börvely felől hallik: eső lesz. Ha a birka ugrál és öklelőzik: szél lészen. Ha a keszegek a vízben ugrálnak: áradás lesz. Ha a kaszáscsillag ködösen kél: eső lészen. — Hadház — Ha a jószág éjszaka csöndesen nyugszik: szép idő lesz. Ha a jószágot nagyon lepi a légy: rossz idő következik. Ha a jószág éjszaka felkel: rossz idő lesz. Ha a holdnak *udvara* van: eső lesz. Ha a napnak *czimborája* van: rossz idő következik. (Melléknap). — Hortobágy, T. M. I. — Ha felülről — keletről — derül: eső lesz. Ha alulról — nyugatról — derül: nem lesz eső. Ha jókor vót a hajnal: esőt várhatunk. Ha borulásba ment le a nap: esőt jelent. Ha nagy udvara van a holdnak: szél lesz. Piroslik a reggeli hajnal: eső lesz. Piros az ég alja: alighanem szél lesz.

Jász eső — Bugacz, T. M. I. — portverő szél, eső nélkül. M. ó., Kecskemét — sebes eső, mely a homokot felveri; ezt hozza a mátrai szél.

Juhszél — Trencsényi Lajos — azt állítja Nyr. 17:171., hogy Somogyban a *juhszél* nem annyi mint „déli szél“, hanem: „a falu vége, falu széle, szabad hely“. Hogy a *juhszél,* mely Hegykő és Saród halászainál dívó szó, csakugyan déli szelet jelent én is bizonyíthatom. A M. h. k. Mesterszótárában ez áll: gyukszél, viharos déli szél. (A szónak ez alakja már volt közölve a Nyr. 3:504. lapján s ugyancsak Sopron m., *kukszél* formája is járatos. Nyr. 4:77. Szerk.). Nyr. 17:406. — **Juszél** — *Kitették a juszélre*:

a város vagy falu végére, Isten háta mögé. Borul vagy derül a Dunáról, Tiszáról, Mátra felől. Gyön má' az eső szele a palóczok felől, a Dunáról stb. Gyöngyös. Nyr. 30 : 585.

Kabarcz — Abaúj-Torna m. — a közeledő égiháború.

Kataliktya dagad — Győr és Veszprém m., Nyr. 35 : 436. — jön a felhő nyugat vagy északnyugat felől.

***Kis tél** — Kiskunhalas — a májusi depresszió: fagyosszentek, Pongrácz, Szervácz, Bonifácz és még Orbán napja is.

Kukszél — Sorokmelléke, Vas m., Nyr. 22 : 144. — tavaszfelé fújni szokott déli szél, mely a havat elolvasztja. Vö. Gyukszél.

Lajhóeső — M. ó., Kecskemét — kiadós, csöndes eső.

***Mátraszél** — Alföld északi része, kivált a Kunság — északnyugati hideg szél. A szárnyékokon van ehhez képest: napkeleti, napnyugati, anya és Mátraszárnyék rész.

Medve — Kaba vidéke, Nyr. 25 : 426. — eső ; „medvét fognak" nyáron a szérűn a nyomtatók, ha esőt kapnak.

Menyecskeszemű csillagok — M. ó., Kecskemét — ha a májusi szél után a csillagok nagyon ragyognak, akkor fagy következik.

Napfëjjötrül (-nyugatrúl) — fútt a szíl. Gyula vidéke, Nyr. 30 : 586.

Nekizuborkodik — Zilah, Nyr. 28 : 287. — a szél erősen kezd fújni.

***Nemere** — Székelyf. — északkeleti szél, mely tavaszi napéjegyenlőség táján fú, hideg, maró.

Német szél — Altorja, Háromszék m., Nyr. 36 : 192. — nyugati szél.

Ószié — Répczeszentgyörgy, Vas m., Nyr. 18 : 574. — déli szél = *alszél.

***Öcsödi szél** — Kunszentmárton, Hegyfoky, T. T. K. 326., p. 419. — északi szél, mely Öcsöd felől fú.

Posztátra esik — Zsujta, Abaúj-Torna m. — pásztáseső. — **Posztátra kapál** — uo. — fordulatokkal kapál. Nyr. 33 : 184.

***Rohadt sarok** — Kunság, Hajduság — az az égtáj, a honnan az eső jár, még inkább a förgeteg.

Sebes essõ — Sz. F. B. — Nimbus.

Szaladó eső — Makó, Csanád m., Nyr. 23 : 578. — futózápor.

***Szél** — Nagyszalonta, Orosipuszta — Váradi szél, Árpádi szél, Debreczeni szél.

***Szelek** — Karczag — az anyjáról fúvó szél, büdös szél = maróhideg, déli szél, dunai szél, nyárnyugati szél.

Tarjagosulnak a fölhők — Bőny, Győr m., Nyr. 17 : 575. — gyülekeznek a felhők.

Tatorján — M. ó. — Kecskemét — viharos szél. Vö. Vakmeleg.

Tátoss v. tátossembër — moldvai csángó, Nyr. 30 : 171. — időjós, fellegűző.

Vakmeleg — M. ó., Kecskemét — a rekkenő meleg, mely után délután Tatorján szél következik.

Ver — Csík m., Nyr. 26 : 429. — „A szél északról vert.“

Viheder — Nyr. 24 : 402. — bányaszél; osztrák-bajor: wêder, wetter.

***Világos idő** — Karczag — nagyon meleg, verőfényes idő.

Pásztor-állattan.

***Barombogár** — B. M. Sz. — Tabanus bovinus L.

***Baromkergető bogár** — PP. 1708. — Hypoderma bovis De Geer.

***Baromkergető fenebogár** — M. A. (1621) — ugyanígy, Comenius Jan. Hypoderma bovis De Geer.

***Baromlégy** — Mttp., Pr. L. § 99. — Tabanus bovinus L.; Viehbremse.

***Barom pöcsik** — F. 354, 1 — Tabanus bovinus L.; die Ochsenbreme.

***Bögöly** — M. A. (1611), PP. 1708. — Tabanus bovinus L.

Csebogár — Palóczság, Nyr. 23 : 238. — cserebogár, Melolontha vulgaris Fabr.

Csiri — Moldvai csángók, Nyr. 31 : 87. — cserebogár. Melolontha vulgaris Fabr.

Csuk — Moldvai csángók, Nyr. 31 : 85. — tyúk, Gallina.

Czirokszer — Terpes, Mátravidék, Nyr. 24 : 288. — fillokszera, Phylloxera vastatrix Pl.

Emlős állatok — Felsőtárkány, — kanásztól egy szuszra: Borz-Egér-Farkas-Giriny-Gözü, Menétke, Mókus, Nyest, Nyúl, Őz-Poczok, Róka-Szarvas-Vaddisznó-Vidra.

Énekös hal — Kecskemét, Nyr. 19:46. — teknősbéka. Emys europaea Gray.

***Eső pöcsik** — F. 355. 2. — *Tabanus pluvialis* = Haematopota pluvialis L.; die Regenbreme.

***Farkas** — Murm. 1533. — lupus. Canis lupus L.

***Fenebogar** — P. P. m., M. A. 162. — Hypoderma bovis De Geer.

***Filesz** — Moldvai csángók, Nyr. 31 : 85. — nyúl. Lepus timidus L.

Fus kata — fuskata. Nagy-Kőrös, Mtsz. I. 660. — Coccinella septempunctata L.

Füskata — Csúza, Baranya m., Mtsz. I. 660. — Coccinella.

Galettu — Nyr. 26 : 238. — pancsovai sváb Bombyx mori L.

Galita — Dautova, Bács m. — selyemhernyógubó.

Gunczi — Nagykúnság, Nyr. 2:233. — gúnár lúd. Anser ♂.

Gyepü — Moldvai csángók, Nyr. 31:87. — gyapjú.

‡**Hétpöttös böde** — Balatonmellék — Coccinella septempunctata L. Vö. Kispétörke, Füskata.

***Imé** — l. Imely.

***Imely** — általánosan — a Hypoderma bovis De Geer lárvája; a légy a *bogárzás* okozója.

***Imély** — l. Imely.

***Imő** — l. Imely.

Isten lova — Zemplén m., Nyr. 4:425. — szamár.

‡**Juhpöcsik** — Fáb. 207., 211. Oestrus ovis L.

Kaczor — Kandur, Kolozsvár, Mtsz. I. 1147. — kocur. *tót. Felis domestica Briss. ♂.

‡**Kanta** — Kisborosnyó, Háromszék m., Nyr. 16:47. — kullancs Ixodes ricinus L.

Katyós — Székelyf., Háromszék m. — kotlós. **Kotyos** — Somogy m., Baranya m. (tyúkról), Mtsz. I. 1191. — kotlós.

‡**Kégyó** — Arács, Zala m.; Kővágóörs, Somogy m.; Pécska, Arad m., Székelyf.; Udvarhely m., Mtsz. I. 1128. — kígyó. Serpens.

Kégyópásztor — Székelyf., Mtsz. I. 1129. — kígyópásztor: szitakötő (Libellula).

‡**Kelk** — Bszsz. — kölyök, catulus.

‡**Kényó** — Szeged és vid., Torontál m., Mtsz. I. 1128. — kígyó. Serpens.

‡**Keszi** — Terbeléd, Nógrád m., Mtsz. I. 1116. — csótány, svábbogár. Blatta.

‡**Kigyupásztor** — Alsólendva, Zala m., Mtsz. I. 1129. — kígyópásztor: szitakötő (Libellula).

‡**Kijó** — Sümeg, Veszprém m., Jankovácz, Bács m.; Érsekújvár, Hont m.; Ipolyvölgye, Kovár vid. Szolnok-Doboka m.; Nógrád m., Mtsz. I. 1128. — kígyó. Serpens.

Kijő — Gyömrő, Monor vid., Pest m., Mtsz. I. 1128. — kígyó. Serpens.

‡**Kikircze** — Gyergyó, Csík m., Mtsz. I. 1129. — juhtetű. *Melophagus ovinus* L. (Fauna R. Hung.)

‡**Kiloféreg** — Rozsnyó vid., Mtsz. I. 1134. — (népetymologia) fillokszera. Phylloxera vastatrix Pl.

‡**Kinyő** — Újkígyós, Békés m.; Apácza., Csanád m., Mtsz. I. 1128. — kígyó. Serpens.

‡**Kisfarkas** — Murm. 1533 — lupulus.

‡**Kis-Péterke** — Balatonmell., Arács, Zala m., Mtsz. I. 1136. — hétpöttös böde. Coccinella septempunctata L.

‡**Kloczán** — Hétfalu, Brassó m., Mtsz. I. 1142. — patkány. Mus decumanus Pall.

Kocsány — Debreczen, Mtsz. I. 1147. — toll szára.

⁑**Koczur** — Zeliz, Bars m., Mtsz. I. 1147. — kandur. *Tót. Felis domestica Briss, ♂

⁑**Konta** — Nagybánya, Szatmár vid., Szatmár m., Mtsz. I. 1164. — farkatlan, kurtafarkú (tyúk). *Sutatyúk, sok helyen.

⁑**Kopasz latya** — Hajduhadház, Mtsz. I. 1168. — csupasz madár.

⁑**Korászó-féreg** — Mtsz. I. 1174.; Wolf. BMN. (1881) — farkas. (Hol?) Canis lupus L.

⁑**Korpaféreg** — (hol? Tsz.), Mtsz. I. 1182. — a szilva levelét pusztító féreg. Die Blattlaus: BMN. (1881). Aphis pruni Fabr.

⁑**Koskata** — Czegléd, Mtsz. I. 1184. — katalinkabogár. *Coccinella septempunctata L.

⁑**Kotók** — Hétfalu, Brassó m., Mtsz. I. 1191. — kandúr. Talán az oláh „motok"-ból lett.

⁑**Kőkiverő** — Mátra vid.; Terpes, Heves m., Mtsz. I. 1200. — apró vörös bogárka, mely kora tavaszszal a falak tövéből, kőrakások közül a nap melegére előbúvik. *Pyrrhocorris apterus Burm.* Horváth Géza művében a Bodobacsfélék magánrajza (1875) népies nevei még: bodobács, bodobáncs, boda, bodabácsi, bödebácsi, bödecske, vörösbogár, ordinánczbogár, verőkölő, papbogár, misemondóbogár, misésbogár, halálfő.

⁑**Köplégy** — Kiskunhalas, Mtsz. I. 1210. — az olyan légy, a mely a húst, a sebet beköpi. *Musca vomitoria L.

Körmös csuka — Baja, Nyr. 33:530. — tréfásan béka. Rana.

⁑**Kukó** — Vas m., Palóczság, Nógrád, Gömör m., Szürnyeg, Zemplén m., Mtsz. I. 1240. — tojás, kis tojás.

⁑**Kukú** — Kemenesalja; Őrség, Mtsz., I. 1240. — tojás.

***Kullancs** — Gross. I. p. 154. — marha, különösen juh élősdije. Ixodes ricinus L.

⁑**Kuna** — Léva és vid., Bars m., Mtsz. I. 1247. — menyét. *Tót név. Mustella foina Briss.

⁑**Kunka** — Palóczság, Mtsz. I. 1249. — kis fekete béka. Bombinator igneus L.

⁑**Kupraj** — Fülek, Karancsvidék, Nyr. 22:95. és Mtsz. I. 1251. — tetű. Pediculus capitis L.

⁑**Kura** — Furta, Bihar m., Mtsz. I. 1252. — farkatlan tyúk. *Kura a tyúk tót neve; a farkatlan, a suta, a mesében a: „kurta, furcsa, *suta* tyuk".

⁑**Kuracz** — Bátta, Tolna m., Mtsz. I. 1252. — giliszta. Lumbricus.

⁑**Kurnyasz** — Rozsnyó, Mtsz. I. 1254. — vaddisznó. A tót kandisznó.

⁑**Kusza** — Tiszamell., Szeged, Bánság, Ungvár, Mtsz. I. 1258. — megcsonkított farkú, farkatlan (tyúk, veréb, macska).

⁑**Kutyúka** — Alföld, Mtsz. I. 1264. — békaporonty. Rana juv.

⁑Lapatèr — Kelecsény, Nyitra m., Mtsz. I. 1291. — denevér. Vespertilio. Pográny és vid., Nyitra m.,, Mtsz. I. 1291., lepke. Papilio.

⁑Lepe — Palóczság, Sajókaza, Borsod m., Gömör m., Jászság, Mtsz. I. 1324. — lepke. Papilio.

⁑Lepencs — Győr m., Csallóköz, Mtsz. I. 1325. — lepke. Papilio.

⁑Lepiczke — Kraszna-Horka, Gömör m., Mtsz. I. 1325. Papilio.

⁑Lepite — Gyergyó, Csík m., Mtsz. I. 1325. — lepke. Papilio.

⁑Lesbeteg — Székelyf. — farkas; ⁑Csík m., Mtsz. I. 1327: macska. Vö. Éjjeli lesbeteg.

⁑Liliák — Tatrang, Brassó m., Mtsz, I. 1340. — denevér. Vespertilio.

⁑Lipe — Heves m., Eger és vid., Mátraalja, Kishegyes — lepke. — **Lípe** — Jászság, Mtsz. I., 1324 lepke. Papilio.

⁑Lóbagócs - Gastrophilus equi L.

***Lóbogár** — Makó vid. — Gryllotalpa vulgaris Latr.

⁑Ló-here — Csuza,. Baranya m., Mtsz. I. 1347 — lótetű. Gryllotalpa vulgaris Latr.

⁑Lohos — Csongrád m., Szeged, Tiszaroff, Heves m. — vedlésben levő. — **Lohosodik** — Tiszamell., Mtsz. I. 1356. — vedlik.

⁑Lólégy — M. A. *Antus*. PP. *Asilus*.

⁑Lópöcsik — Fáb. 207., 211. — Gastrophilus haemorrhoidalis L.

***Lótetű** — országszerte — Gryllotalpa vulgaris Latr.

⁑Lőding — Felsőőr, Vas m., Mtsz. I. 1360. — lepke. Papilio.

Lúd tikmony — Dunántúl, Mtsz. I. 1368. — lúdtojás.

⁑Lud tyukmony — Mátyusföld e, Somogy m., Mtsz.. 1368. — lúdtojás.

Magár — Moldvai csángók, Nyr. 31 : 85. Oláh szó — szamár.

⁑Makkgyöngy — Balatonmell., Mtsz. I. 1388. — a Cynips quercus folii Htg. gubacsa.

⁑Malomféreg — Székelyf.; Háromszék m., Mtsz. I. 1393. — patkány. Mus decumanus Pall.

***Marhabögöly** — Tabanus bovinus L.

⁑Marhacsípő — Grossing, H. Ph. IV. 321. Tabanus bovinus L.

⁑Marhalégy — S. I. Kr. II. 37.

⁑Marhapöcsik — Fáb. 207. Hypoderma bovis De Geer.

⁑Máriskóbogár — Udvarhely m., Mtsz. I. 1404. Coccinella septempunctata L.

⁑Maska — Szilágy m. — macska. Felis.

⁑Măska — Kalotaszeg, Mtsz. I. 1376. — macska.

⁑Massa — Palóczság, Mtsz. I. 1376. — macska.

⁑Máté — Székelyf., Mtsz. I. 1413. — medve, maczkó. Ursus arctos L.

Mávus — Háromszék m., Mtsz. I. 1415. — macska. Mávuska: kis macska.

‡**Megkotol** — Moldvai csángók, Nyr. 31 : 84. — kikölt tojást. *Ova incubare.*

‡**Megvetkezés** — *Gergelyfi* Technologiája, 1809. — vedlés.

‡**Méhfarkas** — Hegyalja, Mtsz. I. 1423. — boszorkánylepke (Phalaena cerella). Galleria mellonella L.

‡**Menyét-asszony** — Zala m., Somogy m., Mtsz. I. 1433. — menyét. Mustela erminea Briss.

***Métely** — legtöbb helyen — a májban, Distomum hepaticum. Ivád, Grossinger, I. 153.

‡**Miska** — Felsőszakony, Sopron m., Szatmár m., Nagybánya, Mtsz. I. 1465. — (tréf.) gyümölcsféreg ?

‡**Mócza** — Háromszék m., Mtsz. I. 1466. — macska. Oláhul: mucze.

‡**Mógó** — Gyöngyösoroszi, Heves m., Mtsz. I. 1469. — tetű. Pediculus capitis Deg.

‡**Mohol** — betűző szú. Szentgyörgyvölgye, Zala m., Mtsz. I. 1470. — Bostrichus typographus L.

‡**Monicca** — Moldvai csángók, Nyr. 31 : 85. — majom. Simia.

‡**Monyi** — 1. nagymonyú (ökör), Háromszék m.; 2. ménló, Háromszék m., Mtsz. I. 1475. *Monyas, Equus emissarius.

‡**Moslicza** — (muslicza) Zovány, Szilágy m., Mtsz. I. 1494. — Dipteron.

‡**Mönyed-asszony** — Zala m., Mtsz. I. 1433. — menyét-asszony. Mustela erminea Deg.

‡**Muczka** — Érsekújvár, Mtsz. I. 1488. — tengerinyúl. Cavia cobaya Schreb.

‡**Mukucs** — Őrség, Vas m., Mtsz. I. 1472 ; talán egész Dunántúl — mókus. Sciurus vulgaris L.

‡**Mula** — Esztergom és Veszprém m., Csúza, Baranya m., Kiskunhalas, Mtsz. I. 1491. — muja = öszvér. Mulus.

‡**Murcsi** — (Hol ? Nyr. 23 : 509.) Mtsz. I. 1492. — házinyúl „szapora, mint a murcsi“. Lepus domesticus L.

‡**Muska** — Érsekújvár, Nyitra m., Dudvág és Feketevíz között. Mtsz. I. 1494. — muszka, lencseféreg. ‡Gömör m., Mtsz. I. 1494. — apróbb légy. *Tót a Mucha diminutivuma.

‡**Muslicz** — Bellye, Baranya m., Mtsz. I. 1494. — muslicza. Dipteron.

‡**Muslicza** — Göcsej, Kalotaszeg, Zsobok, Kolozs m., Szolnokdoboka m., Székelyföld, Mtsz. I. 1494. — rajonként járó, igen apró légy, mely a borosedényeket ellepi, borbogár. Dipteron. Tót.

Muslincza — Kemenesalja, Vas m., Nagykőrös. Mtsz. I. 1494. — muslicza. Dipteron.

Muszka — Gömör m., Mtsz. I. 1494. — szunyog.

Muszlicza — Balatonmell.; Pápa; Közép-Baranya, Mtsz. I. 1494. — muslicza.

Muzslicza — Tolna m., Mtsz. I. 1494. — muslicza.

Nedve — Perkáta, Fehér m.; Palóczság; Gyöngyös vid., Mtsz. I. 1418. — medve. Ursus arctos L.

Nőstény farkas — Murm. 1533 — lupa.

Nyivog — Székelyf. — nyí, nyivákol (kis macska), (a nyúl, hol?). Nagybánya, Szatmár m. — nyávog, nyivákol. Mtsz. I. 1554.

Nyivorkál — Tasnád, Szilágy m., Mtsz. I. 1554. — nyávog (macska).

Nyól — Bereg m., Derczen, Mtsz. I. 1561. — nyúl. Lepus timidus L.

Nyőstén — Rábaköz; Göcsej, Nagylengyel; Torontál m., Székelyf.; Mtsz. I. 1526. — nőstény. — **Nyőstény** — Abaúj, Borsod, Gömör, Heves, Bács, Udvarhely, Csík, Háromszék megyék, Komárom m., Mtsz. I. 1527. — nőstény.

Nyúka — Palóczság, Vácz, Mtsz. I. 1562. — nyúlka, nyulacska.

Nyulacs — Somogy m., Mtsz. I. 1562. — nyulacska.

***Nyuszika** — diminutivum: kis nyúl.

Nyuszka — Somogy m., Baranya m., Drávamell., Kopács, Mtsz. I. 1563. — nyúl.

Nyuzga — Csúza, Baranya m., Mtsz. I. 1563. — tengerinyúl.

***Nyüv** — Herény — a nyű a lábatlan lárva, álcza.

Öke — Barkóság, Nyr. 32: 524. — anyalúd. Anser domesticus L.

Ökörlégy — Bor. V. 50.

***Ökörnyál** — Gross. I. p. 146. — röpülő pókfonál.

Ökörtyúk — Decs, Sárköz, Nyr. 37: 47. — kappan.

Őszi nyál — Paks, Tolna m., Nyr. 19: 479. — bikanyál, ökörnyál. *A pókok röpülő fonalai.

***Paklincs** — Puszta-Szanda, Dunántúl, Nyr. 5: 182. — kullancs = Ixodes ricinus. Kiskunhalas, Nyr. 19: 335.

Palaczka — Esztergom, Nyr. 25: 576. — poloska. Acanthia lectularia L.

Palazsnak — Háromszék m., Nyr. 31: 114. — csalótojás. *Tót elem.

Pánkáló — Moldvai csángók, Nyr. 31: 87. — pókháló.

Patusa — Kilyénfalva, Csík m., Nyr. 9: 525.; Gyergyó, Nyr. 12: 189. — juhtetű; Homoródfürdő, Udvarhely m. = *Melophagus ovinus* L. Ide tartozik még Nyr. 9: 525.

Pécsek — Zilah, Nyr. 28 : 235. — bőgöly, nagy mezei légy, pőcsik. Tabanus bovinus L.

‡**Pecsik** — Com. Jan. 42., 221. Tabanus bovinus L.

***Pécsi légy** — Pusztaszentmiklós, Bihar m. — Tabanus bovinus L.

‡**Pöcsik** — F. 354., Sztgy. 279. — Tabanus bovinus L.

‡**Pöcsök** — F. 354., 72. Nem. — Tabanus bovinus L.

***Pötsök** — Gross. I. p. 154. — marha rovara. Tabanus bovinus L.

Pubdenevér — Schl. sz. j. — Denevér. Vespertilio.

***Rezsda** — Bocsár — a marhákat bántó „bogár“, alkalmasint Tabanus bovinus.

***Rozsféreg** — Kálmáncsa — a Gastrophilus álczái. Tokaj, a ló végbelibe ragadt kukacz. Gastrus, Nyr. 24 : 192.

***Segg-szú** — Kraszna, Szilágy m. — *Gastrophilus equi* Fbr. lárvája.

‡**Sertéstetű** — Letenyei : Kárt. Áll., p. 33. § 20. — *Pediculus porci.*

‡**Siribogár** — Moldvai csángók. Nyr. 31 : 87. — cserebogár.

‡**Szarvasmarha-tetű** — Letenyei : Kárt. Áll., 33. § 20. — *Pediculus bovis.*

***Szőrféreg** — általánosan — Strongylus filaria.

Tasó, tasóka — Barkóság, Nyr. 32 : 325. — kis kacsa.

Téstál — Hajdú m., Nyr. 7 : 235. — az állat, midőn dögleni készül.

‡**Tevepárd** — *Camelopardalis :* Kameêlparcter. S. I., 386. Zsiraf. Camelopardalis giraffa Schreb.

Tikfi — Csallóköz, Nyr. 1 : 332. — csibe, csirke.

***Tökmagféreg** — Distomum hepaticum L.

‡**Tyúkközlet** — Bősárkány, Rábaköz, Mtsz. I. 1230. — minden második nap tojik.

Vadócz, rimócz — Szeged vidék, Nyr. 1 : 426. — annak a galambnak a neve, melynek fejetolla síma s nem kering, midőn száll.

Vakarcsos — Csallóköz, Nyr. 1 : 333. — p. o. béka, varacskos.

***Vaklégy** — Hajduhadház — két pásztor egyformán mondta, hogy ettől ered az *émely,* tehát : Hypoderma bovis, hozzátette az egyik : az erős marhának nincsen émelye. Gross. I. 154., marha rovara. Hypoderma. — ‡Gross. IV. 323. — Hippobosca equina Latr., Viehbreme. Tót : Howadnice.

Vatyog és vattyant — Csallóköz, Nyr. 1 : 333. — kotyog, mint a kotlós tyúk. Vattyants egyet! Tsz.

Vicsok — Nagyszalonta. Bihar m., Bogdándy S. — Patkány. *Mus decumanus* Pall. (?)

*Vízimónár — Baja — Limnobates stagnorum L.

Zëra — Barkóság, Nyr. 32 : 525. — kis őz, őzgida.

Pásztor-madártan.

Madárismeret.

Pásztoroktól, halászoktól és részben úri emberektől való.

Kutatott pontok szerint.

I.

Balatonmellék, halásztól. *Nyárilúd.* Őrgúnár az, a mely őrködik, a míg a tömeg pihen.

Békés, az öreg *Csuta* révésztől. Madárnevek: Barázdabillegető, Bibicz, Búvár, Feketefú, Feketegém, Feketerigó, Gődény, Hajastelepi, Herkály, Isnef, Jégfú, Kanalasgém, Kékgém, Kékküllő, Kerczerucza, Lilik, Lószemű sirály, Nagysas, Ökörszem, Oláhpap, Orsórucza, Pallagisas, Pintlivöcsök, Pintyőke, Sárgarigó, Sármány, Sivófú, Szarbabuk, Tőcsér, Vadliba, Vércse, Vízibika, Vöcsök.

Bihar-Udvari, úriemberektől is. Madárnevek: Bábaszarka, Bakcsó, Barázdabillegető, Bibicz, Bőjtirucza, Búbosvöcsök, Büdösbanka, Csaláncsattogtató, Csíz, Csóka, Csülök, Czigányrucza, Czinke, Daru, Fecskefarkú récze, Feketególya, Feketevarjú, Fogoly, Fürj, Füstifecske, Galambsneff, Gerlicze, Gődény, Gólya, Halkapó, Haris, Héja, Holló, Jegesrucza, Jégmadár, Kanalasgém, Kanalasrucza, Kánya, Kékvarjú, Kenderike, Kendermagos récze, Kerczerucza, Királyvöcsök, Kiskócsag, Kölessneff, Kútiveréb, Lappantyú, Lilik, Lószemű sirály, Mátyás, Nádiveréb, Nagykócsag, Ökörszem, Oláhpap, Ölyü, Orsórucza, Pacsirta, Pallagsas, Partifecske, Pinty, Polyák, Purzsavöcsök, Rétirigó, Sárgarigó, Sármány, Sármászó rucza, Sáska, Seregély, Szankó, Szárcsa, Szaricsóka, Szarka, Székisirály, Szénczinka, Szürkegém, Vadgalamb, Vadlúd, Vakvarjú, Vércse, Veréb, Veresbegy, Veresgém, Veresgérrucza, Villásrucza, Vízibika, Vízicsirke.

Bocsár, Bibicz. Pásztorkutya: mikor megszólal, jön valaki, innen: Ugat a pásztorkutya = szól a bibicz.

Csokonya. Madarak: Aranymálinkó, Barázdabillegető, Bugybóka, Cseregőrécze, Csóka, Czinege, Feketerigó, Galambozókánya, Holló, Húrosrigó, Karvaj, Küllő, Vadrucza, Varjú, Vércse.

Csúza, Baranya m. Sárjánka, Szacskó.

Felsőtárkány, öreg pásztortól. Madárnevek: Bagoly, Csuszka, Czinege, Feketerigó, Fülemüle, Fülesbagoly, Harkály, Héja, Húrosrigó, Kánya, Macskabagoly, Ökörszem, Pintyőke, Sárgarigó, Sármány, Szőkerigó, Vércse, Zsóna.

Hajduhadház, Hajdu m. *Tarvarjú.* A kopaszra nyírott gyereket társai így csúfolják:

„Kopaszi-kákó *Tarvarjú* —
víziborjú, vaktetű!"

Él még Hajduszoboszlón és Kunhegyesen. Dr. Nagy Sándor közlése nyomán találta Simon Károly tanító Hajduhadházon. Ez a Comatibis eremita élő nyoma. Kerczerucza, Kanálosgém, Libucz.

Ivád, Heves m., pásztoroktól. Madárnevek: Barázdabillegető, Baták, Bibicz, Csíz, Csóka, Csuvik, Czinege, Fogoly, Fülemüle, Fülesbagó, Fürj, Füstifecske, Gillemadár, Kaba, Kakuk, Kazárifecske, Nyúlverőkánya, Ökörszem, Pacsirta, Pinty, Pipiske, Sármány, Serege, Snyeff, Stiglincz, Szajkó, Szarka, Szarkagébics, Székács, Vadgalamb, Varjú — fekete és tarka —, Veréb, Verébgébics (L. collurio), Zsóna.

Karczag, Jásznagykunszolnok m. Teősteős madár. Tréfásan: pisze, olyformán, mint a muszkatövis = gyengénszúró. Lilik.

Kecskemét, pásztoroktól. Madárnevek: Babutyka, Barázdabillegető, Bibicz, Csacsogórigó, Csörgőrucza, Czigányrucza, Feketególya, Feketerigó, Fülemüle, Fülesbagoly, Gólya, Gojzer, Harkász, Homokityúk, Húrosrigó, Jegeskacsa, Kanalasrucza, Kékvércse, Pipiske, Reznek, Sárgarigó, Serege, Snyeff, Szőriszarka, Sugárkacsa, Surgyi, Tarkanyakú vércse, Túzok, Vadgerlicze, Vasvarnyú, Vörösvércse, Zöldfejű rucza.

Kisújszállás, úriemberektől is. Madárnevek: Bábaszarka, Barázdabillegető, Büdösbanka, Cséja, Csire, Csörgőrucza, Czigányrucza, Czinke, Dobosgém, Feketególya, Feketerigó, Feketesneff, Fogoly, Fülemüle, Fülesbagó, Fürj, Galambsneff, Gelicze, Gojzer, Gólya, Haris, Harkály, Héja, Jegesrucza, Kánya, Kanalasgém, Kékgém, Kékvarjú, Kendermagos rucza, Kerczerucza, Kútiveréb, Kuvik, Lappantyú, Lilik, Lúszemű sirály, Mátyás, Nádiveréb, Nagy vadlúd, Ökörszem, Ölyü, Orsófarkú rucza, Örvössneff, Pacsirta, Parlagisas, Pipiske, Reznek, Sárgarigó, Seregi, Szalonka, Szárcsa, Szaricsóka, Szürkegém, Szürkevércse, Töcsmadár, Tőkerucza, Túzok, Vadgalamb, Veréb, Veresbegy, Veresvércse, Villásfecske, Vízicsirke, Vízityúk, Vöcsök.

Lengyeltóti, Somogy m., pásztoroktól. Bazsar = madár, Berkikánya, Bölömbika, Csörgőrécze, Dunairécze, Fosgém, Kaláncsorrú madár, Kiszvágó, Sárcza, Sárgyóka, Seregény, Tikhordó kánya, Tökös-fiamadár, Vércse. *Sargyóka:* „A hol a bival a berek szélén a sarat tiporja, ez a madár a friss tiprásokon keresgél“.

Máramaros (Huszt), Vasharkály.

Mezőtúr, uraktól is. Madárnevek: Bábaszarka, Banka, Barázdabillegető, Czankócsirke, Csörgőrucza, Fogoly, Fülemüle, Fürj, Galambsirály, Gerle, Godahujtó, Gólya, Gyöngyvér, Harkály, Héja, Húrosrigó, Kálomista v., Kanálosgém, Kanálos r., Kánya, Kendermagos r., Kerczerucza, Lappantyú, Lilik, Lószemű sirály, Mezei ve-

réb, Nádiveréb, Nyilfarkú r., Ölyü, Ökörszem, Pacsirta, Pápistavarjú, Pipiske, Pinty, Reznek, Rozsdagém, Sárgarigó, Sas, Seregély, Szárcsa, Szaricsóka, Székicsér, Szélkiáltó, Tőkerucza, Tövisszúró, Túzok, Vadlúd, Veréb, Vízicsirke, Vörösbegy.

Nádudvar, uraktól is. Madárnevek: Aranyossneff, Bibicz, Búvár, Búzasneff, Csörgőrucza, Daru, Darugém, Dögsas, Feketególya, Feketekér, Feketeliba, Galambsneff, Gojzer, Gólya, Hattyú, Héja, Jegeskér, Kanálosgém, Kékgém, Kendermagos r., Kercze r., Kócsag, Lapátos r., Lengyelliba, Lotyogóliba, Lovaskócsag, Lúszemű sirály, Mólsneff, Nádiveréb, Orsófarkú r., Pallagisas, Partisirály, Sirály, Szárcsa, Sziki sirály, Szőkeliba, Vakvarjú, Veresgém, Vereskér, Vízibika, Vöcsök, Ződfejű rucza.

Orosi-puszta, Bihar m., csak pásztoroktól. Madárnevek: Daru, Feketefú, Feketególya, Jégfú, Kanálosgém, Kanáloskacsa, Kékgém, Kerczekacsa, Kócsag, Lúszemű sirály, Maró, Nádiveréb, Oláhpap,Pallagsas, Szárcsa,Tarkagólya, Terepű, Tőcsér, Tőkekacsa, Vércse,Veresgém,Vízibika,Vöcsök.

Pusztaszentmiklós, Bihar megye, csak pásztoroktól. Madárnevek: Bábaszarka, Barázdabillegető, Csóka, Daru, Fecske, Fejérgém, Feketegém, Feketevarjú, Fülemüle, Gém, Gerlicze, Gólya, Kakuk, Kékgém, Kerczerucza, Keselyű, Kontyosbanka, Libocz, Nádiveréb, Ölyü, Pacsirta, Pipiske, Sas, Serege, Szárcsa, Szarka, Túzok, Vadgalamb, Vércse, Vízityúk.

Rétköz, Szabolcs m., a szabályozás előtt. Ibrányi Zsigmond régi úri vadásztól. Madárnevek: Bibicz, Búbosvöcsök, Császársneff = Gojzer, Csőre, Csörgőkacsa, Dankacsüre, Daru, Fecskefarkú rucza, Gödény, Gólyasneff, Gyalogkócsag, Halászka, Halkaptató, Haris, Jegeskacsa, Kanalasgém, Kanalaskacsa, Kárakatna, Lovaskócsag, Nádiveréb, Szárcsa, Szürkegém, Tőkéskacsa, Vadlúd, Vakvarjú, Veresgém, Villásfarkú k., Vízibika, Vízityúk.

Révkomárom, Süske = Alauda cristata.

Sárrét, Bihar m., Büdibanka.

Túrkeve, uraktól is. Madárnevek, Bábaszarka, Barázdabillegető, Bibicz, Búbospacsirta, Csér, Csiremadár, Czankócsirke, Czigányvarju, Daru, Dobosgém, Feketególya, Feketerigó, Fürj, Galambsneff, Gallérosvöcsök, Gébics, Gerle, Gödény, Gojzer, Gólya, Jegeskacsa, Kanálosgém, Kárakatna, Kaszásfecske, Kékgém, Kékvércse, Kendermagos r., Kerczerucza, Keselyű, Lilik, Lúszemű sirály, Magyar varjú, Mátyás, Mezei veréb, Mórsneff, Nádiveréb, Ökörszem, Oláhpap, Ölyv, Orsófarkú r., Pacsirta, Parlagisas, Partifecske, Pettyesharkály, Pipiske, Polyikmadár, Reznek, Sárgarigó, Seregély, Sirály, Sírókacsa, Szárcsa, Szaricsóka, Székisirály,

Tankócsirke, Tarkaharkály, Túzok, Vadlúd, Veréb, Villásfecske, Vízibika, Vízicsirke, Vízityúk, Vörösgém, Vörösvércse, Zöldharkály.

Tyúkod, a csikásznál. Madárnevek: Báránybégető—Gallinago, Barázdabillegető, fehér és sárga, Búárrucza, Daru, Faszkagém, Feketegém, Feketerigó, Feketerucza, Fige, Gyöngyvér, Halfarkas, Hammosrucza (Hamvas), Kanálosgém, Kanálosrucza, Kárakatna, Kékgém, Kerekszárnyú sas, Keselyhéja, Keselysas, Kesely, Kócsag, Liba, Libucz, Nádgém, Nádiveréb, Orsófarkú rucza, Pergőrucza, Pinty, Rétifecske, Sárgarigó, Sípolórucza, Sorigály (nagy, középes, kicsi), Stiglincz, Szárcsa, Szaricsóka, Tiszarucza, Tőkerucza, Túzok, Tyúkgém, Tyúkölő, Vakvarjú, Vasgém, Veréb, Verébölő, Vicsotka, Vízibika, Vízityúk.

Vaja, Szabolcs m., úrtól. Sorjáng, Tőkéslúd, Vízigyöngy.

Vasmegye — Nyr. 30 : 99. — Pityer, Poszátó.

Veszprém, Keresztveréb.

Madár-szótár.

Almár — Göcsej, Mtsz. — Oriolus galbula L.

Arammáj — Zilah, Szilágy m., MNy. I : 281. — Oriolus galbula L., t. i. aranymell; Sopron m., Mtsz. arammáluó.

Arammálingó — Szepezd, Zala m., Mtsz. — Oriolus galbula L.

Aranmáringó — Szőke-Dencs, Somogy m., Mtsz. — Oriolus galbula. L.

Aranymálingó — Dunántúl, Mtsz. — Oriolus galbula L.

Aranymálinkó — Oriolus galbula L. A mál = mell. Vö. Málonfekvő.

Aranymáringó — Őrség, Vas m., Mtsz. — Oriolus galbula L.

Aranyossneff — Nádudvar — Charadrius pluvialis L.

Bábaszarka — Biharudvari, Túrkeve — Lanius excubitor L.

Babuka — sok helyen — Upupa epops L.

Babutyka — sok helyen — Upupa epops L.

Bagoly — Felsőtárkány — az öreg kanász azt mondta: „a hajnalt a bagoly is megjelenti". — **Bagoly** — Alsólendván, Nyr. 26 : 559. — baguó; pluralisa: baguk, bagvak. Strix sp.? Máramarosban, Nyr. 26 : 140., *bogoj.*

Bakcsó — Nycticorax nycticorax L.; l. Vakvarjú.

Banka — Túrkeve, majdnem általános — Upupa epops L.

Báránybégető — Tyukod — csikász. Gallinago gallinago L. A mekegő hangjától; a német: „Kätschschnepfe".

Barázdabillegető — Túrkeve, általánosan is. — Motacilla alba L.

Baták — Ivád — Upupa epops L.

Bazsar — Lengyeltóti — a madár; leginkább fiókaveréb.

Bébicz — bíbicz — Vanellus cristatus L.

***Bekekecske** — Nyr. 2 : 227. — Gallinago gallinago L.; hangutánzó.

Berkibagoly — Asio accipitrinus Pall.

Berkikánya — Milvus migrans Bodd.

Bíbicz — Túrkeve — Vanellus cristatus L. Szólás. Bocsáron: *Ugat a pásztorkutya* = szól a bíbicz.

Bőjtirucza — Anas querquedula L.

Bölömbika — Botaurus stellaris L.

Buárrucza — Mergus merganser L. — Búvárrucza, téli.

Búbor — Nyitra m., palócz, Nyr. 28: 145. — Alauda cristata L.

Búbospacsirta — Alauda cristata L.

Búbosvöcsök — Colymbus cristatus L.

Bugybóka — Upupa epops L.

Buhú — Lz. — bagoly. Bubo bubo L.

Bulikol — Gyöngyösinél, Nyr. 27 : 163. — burukkol („az örvös galamb is hagyta buliklását").

Búvár — Colymbus sp.?

Búzasneff — Pavoncella pugnax L. A nyelvrontók „Bajnok bibicze".

Büdibanka — Upupa epops L.

Büdös Babuk — Gyöngyösi, Nyr. 27 : 163. — Upupa epops L.

Büdösbanka — Upupa epops L. Országos névjegyzék: Babuka, Babutyka, Banka, Baták, Büdibanka, Büdösbabuk, Büdösbanka, Büdösdod, Bugybóka, Daduk, Dutka, Huputa, Kontyos banka, Mututka, Szarbabuk, Ututka.

Csacsogórigó — kóborló — Pastor roseus L.

Csaláncsattogató — Pratincola rubicola L.

Császársneff — Numenius arcuatus L.

***Csattogó** — Karczag — gébics: Lanius collurio L. *Csettegető* jobban fest.

Cséja — Hydrochelidon nigra L.

Csér — Túrkeve — Sterna hirundo L.

Cseregőrécze — Csokonya — Anas crecca L.

Cseregőrucza — Anas crecca L.

***Csettegető** — Lanius collurio L.

Csincsarara — Nógrád, tótság, Nyr. 24 : 95. — czinke.

Csira — Szíhalom, Borsod m., Nyr. 24 : 432. — sirály. Larus.

***Csire** — Hydrochelidon nigra L.

***Csiremadár** — Túrkeve — Hydrochelidon nigra L.

***Csiriglyo** — Gömör, czigány, Nyr. 24 : 96. — madár.

Csíz — Chrysomitris spinus L.

Csóka — Corvus monedula L.

Csőre — Rétköz, Szabolcs m.

Csörgőkacsa — Anas crecca L.

Csörgőrucza — Anas crecca L.

Csuli, csulimadár — Fehér m., Nyr. 26:524., Lázár 121 — Passer domesticus L.

Csúri — Csallóköz, Pápa, Mtsz. — Passer domesticus L.

Csuszka — Sitta europaea L.

Csuvik — Glaucidium noctuum Retz.

***Csülök** — Numenius arcuatus L.

Csűri madár — Lázár 36 — csuli (veréb). Passer domesticus L.

Czakó — Tiszaadony, Bereg m., Nyr. 26:476. — a gólya. Ciconia ciconia L.

***Czankócsirke** — Túrkeve, Mezőtúr — Ortygometra porzana L.; L. Tankócsirke.

Czigánykacsa — Túrkeve — Fuligula nyroca Güld.

Czigányrucza — Biharudvari — Fuligula nyroca Güld.

***Czigányvarjú** — Karczag — Corvus frugilegus L.

Czinege — sok helyen — Parus sp.

Czinke — Técső, Nyr. 26:140. — Visk.: czinkő. Parus sp.

Czinkő — l. Czinke.

Dankacsüre — Larus ridibundus L.

Daru — Túrkeve — Grus cinerea L.

Darugém — Ardea cinerea L.

Diómadár — Pest m., Nyr. 26:187. — az ökörszem. Troglodytes troglodytes L.

***Dobosgém** — Túrkeve — Botaurus stellaris L.

Dögsas — Vultur monachus L.

Dunarécze — Anas boschas L.

Dunairécze — Anas boschas L.

Dutka — tótság, Nyr. 27:175. — búbosbanka. Upupa epops L. A tótban: dudek, dudok.

Éjjelifecske — Baranyabaksa — Caprimulgus europaeus L.

Égi bárány — Ürbő-puszta, Pest m. — Gallinago gallinago L.

Emeletesveréb — Farmos — a gólya. Ciconia ciconia L. Azért, mert a kéményre rakott nagy fészke oldalaiban a veréb fészkel — tehát földszínt.

Fágutukirály — Szentgyörgyvölgy, Zala m., Nyr. 2:279. — ökörszem vagy királyka (fágutu = favágó törzs). Troglodytes sive Regulus.

Farczinyamadár — Hegyhát, Körmend, Vas m., Nyr. 27:96. — Ruticilla tithys L.

Faszgógó — Kopács, Drávamell., Csúza, Baranya m., Mtsz. — Nycticorax nycticorax L.

Faszkagém — Ardetta minuta L.

Favágó — Pest m., Nyr. 26:187. — (harkály). Dendrocopus major L.

Fecske — Hirundo rustica L.

Fecskefarkú rucza — Dafila acuta L.

Fehér barázdabillegető — Motacilla alba L.

Fejérgém — Ardea alba L.

***Feketefű** — Békés — Oedemia fusca L.

***Feketegém** — Békés — Ardea purpurea L.

***Feketególya** — Túrkeve — Ciconia nigra L.

***Feketekér** — Oedemia fusca L.

Feketeliba — Anser fabalis L.

Feketerigó — Túrkeve — Turdus merula L.

Feketerucza - Oedemia fusca L.

Feketesneff — Ibis falcinellus L.

Fekete tar variu — Sz. F. B. — Cornix nigricans. Elfogadható, hogy ez a kiveszett Geronticus eremita emléke: él mondókában Hajdúszoboszlón, Kunhegyesen.

Feketevarjú — Corvus frugilegus L., népiesen pápista varjú.

Fészek fentő — Veszprém m., Nyr. 25 : 474. — fészekben a legifjabb fióka, á. é. emberre is: f. gyerek = utolsó gyermeke egy házaspárnak.

Fige — Aegithalus pendulinus L.

Fogoly — Túrkeve — Perdix perdix L. A Nyr. 24 : 209. a német Vogelből származtatja ! ! !

Fosgém — Ardea cinerea L.

Fostosgém — Ardea cinerea L.

Fülemüle — Túrkeve — Luscinia luscinia L.

***Fülesbagoly** — Sok helyen: Fülesbagó. — Asio otus L.

Fürj — Túrkeve — Coturnix coturnix L.

Füstifecske — Hirundo rustica L.

Gagó — Beregszász, Nyr. 26: 329.; 27 : 95.; Bereg m., Székelyföld, Mtsz. — gólya, Ciconia ciconia L.

Galambászókánya — Astur palumbarius L.

Galambozókánya — Csokonya — Astur palumbarius L.

Galambsirály — Larus ridibundus L.

***Galambsneff** — Túrkeve, Biharudvari — Pavoncella pugnax L.

***Galléros vöcsök** — Túrkeve — Colymbus cristatus L.

***Gébics** — Túrkeve — Lanius collurio L.

Gelicze — Turtur turtur L.

Gém — Ardea cinerea L.

Gemecs — Csongrád és Tiszaújfalu, Nyr. 28 : 144. — Ardea cinerea L. Halászszerszám is.

Gerle — Turtur turtur L.

Gerlicze — Túrkeve — Turtur turtur L.

***Gillemadár** — Ivád, Heves m. — Turtur turtur L.

***Gillimadár** — Turtur turtur L.

Gimpli — Nyr. 24:248. — Pyrrhula pyrrhula L. A német gimpel, osztrák-bajor gimpl.

Godahujtó — Numenius arcuatus L.

***Gojzer** — Túrkeve — Numenius arquatus L. A német *Kaiser* (Schnepfe.)

Gólasneff — Himantopus himantopus L.

Gólya — Túrkeve — Ciconia alba L.

***Gődény** — Túrkeve — Pelecanus onocr. L., már elmaradt.

***Gődin** — Karczag — gődény, Pelecanus onocr. L. a negyvenes években — XIX. század — még volt; csőrének felső kávájából merítőkanalakat csináltak. L. Nagybögyű.

Gúnár — Nyr. 24 : 249. — a ludfélék hímje. Szepesi szászban: goner; német: ganner.

***Guvat** — Túrkeve — Rallus aquaticus L.

Gyalogkócsag — Ardea garzetta L.

Gyöngyvér — Anser albifrons Scop.

***Hajastelepi** — Békés m. — Ardea ralloides Scop.

Halászka — Sterna sp.

Halászpéter — Larus argentatus Brünn.

Halfarkas — Phalacrocorax carbo L.

Halkapó — Larus sp.

Halkaptató — Larus argentatus Brünn.

Hammosrucza — Fuligula ferina L. — Hamvasrucza.

Hamvasvércse — Cerchneis vespertinus L.

Haris — Nyr. 27 : 508. — Szólás: A harist maga szaván fogják meg. Crex pratensis Bechst.

Harkály — Picus maior L.

Harkán — Picus maior L.

Harukály — Gyimes, Csík m., Nyr. 28 : 142. — harkály. Picus.

Hattyú — Cygnus musicus L.

Hegedőss — Moldvai csángó, Nyr. 31 : 84. — varjú.

Héja — Astur palumbarius L.

Hërká — Nyitra, palócz, Nyr. 28 : 496. — Picus sp.

***Herkály** — Békés — Picus maior L.

Hërkvány — Nyitra, palócz, Nyr. 28 : 496. — Picus.

Holló — Corvus corax L.

Homoki tyúk — Oedicnemus crepitans Temm.

Húrosmadár — Turdus viscivorus L.

Húrosrigó — Turdus viscivorus L.

Hülü — Nagykőrös, Nyr. 24 : 335. — ölyü, ölyv. Buteo buteo L.

***Isnef** — Békés — Scolopax rusticola L.

Istiglincz — Carduelis carduelis L.

***Jegeskacsa** — Túrkeve — Fuligula clangula L.

Jegeskér — Fuligula clangula L.

Jegesrucza — Fuligula clangula L.

***Jégfú** — Békés — Fuligula clangula L.

Jégmadár — Alcedo ispida L.

Jenige — Zsögöd — Ampelis garrula. L. Szemere László szerint székely neve a madárnak.

Kaba — Falco subbuteo L.

Kakuk — Cuculus canorus L.

Kaláncsőrű rucza — Spatula clypeata L.

Kálomista varjú — Corvus cornix L. L. Kálvinista varjú.

Kálvinista varjú — országosan — a Corvus cornix L. Mert megszállja a dögöt, tehát nem böjtöl, szemben a *pápista varjúval*, L. Magyar varjú, Kálomista varjú.

Kanalasgém — Platalea leucorodia L.

Kanalaskacsa — Spatula clypeata L.

Kanalasrucza — Biharudvari — Spatula clypeata L.

***Kanálosgém** — Túrkeve — Platalea leucorodia L.

Kanáloskacsa — Spatula clypeata L.

Kanálosrucza — Spatula clypeata L.

Kánya — Buteo buteo L. De téves, mert a Buteo = ölyv; kánya pedig Milvus.

Kappan — Nyr. 24:269. — herélt hím madár. Német: kapphahn; osztrák-bajor: kaphan. *Közönségesen: „Kapaun, Kapauner“.

Kárakatna — Phalacrocorax carbo L.

***Kárakatona** — Túrkeve — Phalacrocorax carbo L.

Karoj — Szihalom, Borsod m., Nyr. 24:432. — a karvaly, Accipiter nisus L.

Karvaj — Accipiter nisus L.

***Kaszásfecske** — Túrkeve — Cypselus apus Illig.

Kazári fecske — Borsod m. — Cypselus apus Illig.

Kékgém — Túrkeve, Békés — Ardea cinerea L.

Kékküllő — Békés — Sitta europaea L.

Kékvarjú — Coracias garrula L.

***Kékvércse** — Túrkeve — Cerchneis vespertinus L.

Kenderike — Fringilla cannabina L.

***Kendermagos rucza** — Túrkeve — Anas strepera L.

Kerczekácsa — Fuligula clangula L.

***Kerczerucza** — Túrkeve, Békés m. — Fuligula clangula L.

Kerekszárnyú sas — Tyukod — Buteo buteo L.

Keresztveréb — Monticola saxatilis L. Veszprém.

Kesely — Vultur.

Keselysas — Vultur.

***Keselyű** — Túrkeve — Vultur monachus L.

Kétkés – Crex pratensis Bechst., a madár szava s innen hars, haris is.

Királyvöcsök — Colymbus cristatus L.

Kiskócsag — Ardea garzetta L.

Kiszvágó — Sterna hirundo L. Küszvágó.

***Kócsag** — Túrkeve — Ardea alba L. Már elmaradt.

Kontyosbanka — Upupa epops. L.

***Kótyag** — Somogy m. — kócsag, Ardea alba L.

Kölessneff — Pavoncella pugnax L.

***Kutiveréb** — Pratincola rubicola L. A síki kutak kávájának gerendázatában is fészkel.

Kuvik — Glaucidium noctuum Retz.

Küllő — Nyr. 28:185. — Picus viridis L. Zilahon „ács" a gúnyneve. *Miért volna gúnynév, mikor a madár valósággal ácsolva keresi eledelét.

Küszvágó — Sterna hirundo L.

***Kvakvarjú** — Túrkeve — Nycticorax nycticorax L.

Lábaskócsag — Ardea alba L.

Lapátorrú rucza — Spatula clypeata L.

Lapátosrucza — Nádudvar — Spatula clypeata L.

Lappantyú — Nyr. 28 : 566. — Caprimulgus europaeus L.

Lébucz — Beregszász, Nyr. 26 : 382. — Vanellus cristatus L. Nyr. tévesen definiálja halászmadárnak. Vö. Libocz.

Lengyelliba — Anser albifrons Scop.

Liba — Anser cinereus Mey.

Libocz — Libucz. Vanellus cristatus L.

Libucz — Vanellus cristatus L.

Lilik — Túrkeve, Békés m. — Anser albifrons Scop. Szilágyi Bálint karczagi öreg juhász szerint „nem magyarul szól".

Lószemű sirály — Békés m. — Larus argentatus Brünn.

Lotyogóliba — Nádudvar — Anser sp.

Lovaskócsag — Ardea alba L.

***Lúszemű sirály** — Túrkeve — Larus argentatus Brünn.

Macskabagoly — Syrnium aluco L.

Madarak királya — Gyimes, Csík, Nyr. 28:142. — Csak Regulus lehet.

***Magyar rucza** — Karczag — tőkés. Anas boschas. Szilágyi Bálint öreg juhász így értelmezte szavát: Ádám-Gáspár-Pál-Pál-Pál! (bis). Kitünő.

Magyar varjú — Túrkeve, Karczag — Corvus cornix L., majdnem országosan „kálvinista v." mert megszállja a dögöt, tehát nem bőjtöl.

Málonfekvö — Caprimulgus europaeus L. Mál = mell. Vö. Aranymálinkó.

Maró — Falco peregrinus Tunst.

Martifecske — Clivicola riparia L.

***Mátyás** — Túrkeve és sok helyen — Garrulus glandarius L. Szavával a nevét mondja.

Mezei pacsirta — Alauda arvensis L.

Mezei veréb — Túrkeve — Passer montanus L.

Mólsneff — Gallinago gallinago L. — Mórsneff.

***Mórsneff** — Túrkeve — Gallinago gallinago L.

Muszka veréb — Székelység Ampelis garrula L. Téli vendég l. Jenige.

Mututka — Nyitrai palócz, Nyr. 28:496. — Upupa epops L.

Nádgém — Ardetta minuta L.

Nádibika — kolozsvári glosszák 1577. (ekewr bika helyébe írva) Nyr. 36:18. — a bölömbika, Botaurus stellaris L.

***Nádiveréb** — Túrkeve — Acrocephalus turdoides Mey, de egyszersmind Emberiza schoeniclus L. (nem jó). *A madár lármájára vonatkozik: „zsinatol, mint a nádiveréb", ez csak az A. turdoides lehet.

***Nagybögyű** — Karczag — l. Gődin, azaz Pelecanus onocrotalus L.

Nagykócsag — Ardea alba L.

Nagylúd — vadlúd — Anser cinereus Mey.

Nagysas — Békés — Aquila chrysaetus L.

Nagyvadlúd — Anser cinereus Mey.

Nyárilúd — Anser cinereus Mey — A sárréti nép, Osv. p. 19., falkaszámra (50—100 drb.) nevelte házánál; a pákászok ladikszámra szedték a tojást, fogták tőrrel a madarat. A rétséggel tünedezik.

Nyílfarku rucza — Dafila acuta L.

Nyulászukánya — Őrség, Vas m., Mtsz. — Milvus regalis Pall.

Nyúlverőkánya — Milvus regalis Pall.

Nyuszka — Nógrád m., Mtsz. csupasz madárfióka.

***Olápap** — Túrkeve, Békés — Nycticorax nycticorax L.

Olomári — Őrség, Vas m., Mtsz. — Oriolus galbula L. (azaz aranymálú).

***Orsófarkú kacsa** — Túrkeve — Dafila acuta L.

Orsófarkú rucza — Dafila acuta L.

***Orsórucza** — Békés, Biharudvari — Dafila acuta L.

Öklömbujár — Colymbus minor Gm.

Ökörszem — Túrkeve — Troglodytes troglodytes L.

Ölyű — Buteo buteo L.

***Ölyv** — Túrkeve — Astur palumbarius L.

***Őrgúnár** — Balatonmell. — a nyári ludak — Anser cinereus Mey — között az, a mely őrködik, a míg a tömeg pihen.

Örvössneff — Pavoncella pugnax L.

Pacsirta — Alauda arvensis L.

***Pallagisas** — Békés — Circus, rendesen az aeruginosus L.

Pallagsas — Circus aeruginosus L.

Pápistavarjú — Corvus frugilegus L.; azért így, mert nem jár dögre, tehát bőjtöl; szemben a kálvinistavarjúval.

Paprécze — Fuligula ferina L.

Parlagisas — Túrkeve — Circus aeruginosus L.

***Partifecske** — Túrkeve — Clivicola riparia L.

Partisirály — Hydrochelidon sp.

***Pásztorkutya** — Bocsár — a bíbicz — Vanellus cristatus — mert ha megszólal, biztosra vehető, hogy ember vagy kutya van közelben. Szólás: „ugat a pásztorkutya“ = szól a bíbicz.

Pergőrucza — Anas querquedula L.

Pettyegesharkály — Picus maior L.

Pintlivöcsök — Békés — Colymbus minor Gm.

Pinty — Túrkeve — Fringilla coelebs L.

Pintyőke — Fringilla coelebs L.

Pióka csalogató — MNy. II: 39. — halászmadár v. sirály (e. h. pióczacsalogató).

Pipiske — Túrkeve — Alauda cristata. L. — Bojtárok tréfája: hányat tojik a pipiske? Ha a kérdezett számot vetett hozzá s találgatta, a lefőzés ez: hun többet, hun kevesebbet. Tótban: pipiška. Nyr. 27:176. A név a madár szavától ered.

***Pisze** — Kisújszállás — tréfásan a hosszúcsőrű gojzer = Numenius arcuatus L.

Pityer — Orosztony, Zala m., Nyr. 24:384. — Anthus sp.?

***Polyikmadár** — Túrkeve — Numenius arcuatus L. A kiáltástól.

Poszáta — Sylvia sylvia L.

Poszató — Vas m., Nyr. 30:99.

Purzsavöcsök — Colymbus minor Gm.

Rabecz — Nyr. 27:176. — veréb. Passer domesticus. A tót: *vrabecz.*

Ráró — nyitrai palóczoknál, pluralis: ráruók, Nyr. 28:497. — talán a kerecsensólyom.

Rétifecske — Tyukod — Sterna nigra L.

Rétirigó — Acrocephalus turdoides Mey.

Reznek — Túrkeve — Otis tetrax. L. Ritka. Egykor közönséges volt.

Rozsdagém — Ardea purpurea L.

***Röpösmadár** — Csúza, Baranya m. — szárnyra kelő madárfiú.

Sárcza — Fulica atra L. Somogyi pákászok így nevezik; tényleg a sarak (stagnum) madara.

Sárga barázdabillegető — Motacilla flava L.

Sárgarigó — Túrkeve — Oriolus galbula L. Mondóka: Itt a dió, fiú, fiú! vagy: Kell-e dió fiú?

Sárgyóka — Motacilla flava. L. Lengyeltóti: „A hol a bival a berek szélén a sarat tiporja, ez a madár a friss tiprásokon keresgél".

Sárjánka — Emberiza citrinella L.

Sármány — Emberiza citrinella L.

Sármászó rucza — Anas querquedula L.

Sas — Aquila sp.

Saska — Ibis falcinellus L. — a hajlott csőrére czéloz.

Serege — Sturnus vulgaris L.

Seregély — Túrkeve — Sturnus vulgaris L.

Seregény — Sturnus vulgaris L.

Sipolórucza — Anas penelope L.

***Sirály** — Túrkeve — Larus általában; Munkácsi török, Gombocz vogul eredetűnek tartja: širä, sirrä, MNy. I : 421.; Nyr. 20 : 68. Vö. Pungur, MNy. II : 114—118.

Siska — Nyitra m., palócz, Nyr. 28 : 495. — Alauda cristata L.

***Sivófúvó** — Karczag — kacsa, „fényesfejű", kicsint, tehát Anas crecca L.

***Sivókacsa** — Túrkeve — Anas crecca L.

Sneff — Nyr. 24 : 396. — Scolopax rusticola L. Német Schnepfe.

Snyef — Scolopax rusticola L.

Sórigály — Larus ridibundus L.

Sorjáng — Hydrochelidon nigra L. Sterna sp.?

Sorjázik — Csapodi, Nyr. 26 : 517. — a madár egymásután való vonulása.

Stiglincz — Carduelis carduelis L.

Sugárkacsa — Dafila acuta L.

Surgyi — Emberiza calandra L.

Süske — Révkomárom — Alauda cristata L.

Szacskó — Fulica atra L.

Sza-icsóka — Túrkeve — Caracias garrula L.

Szajkó — Garrulus glandarius L.

Szalonka — Scolopax rusticola L., nn., de terjed.

Szankó — Totanus totanus L.

Szántóka — Gyimes, Csík m., Nyr. 28:142. — Alauda arvensis L.

Szarbabuk — Upupa epops L.

Szárcsa — Túrkeve és szerte — Fulica atra L.

Szarka — Pica pica L.

Szarkagábor — Lanius excubitor L.

Szarkagébics — Lanius excubitor L.

Székács — Columba palumbus L.

Székicsér — Glareola torquata Briss.

Széki sirály — Túrkeve — Glareola pratincola L. = torquata Briss.

Székiszarka — Himantopus himantopus L.

Szélbaszó — Cerchneis tinnunculus L.

Szélkiáltó — Numenius arcuatus L.

Szénczinke — Parus maior L., nn.

Szikisirály — Glareola torquata Briss.

Szőkeliba — Nádudvar — Anser anser Auct.

***Szőkerigó** — Felsőtárkány — Turdus musicus L.

Szőriszarka — Lanius excubitor L.

Szürkegém — Ardea cinerea L.

Szürkevércse — Cerchneis vespertinus L.

Tankó csirke — Túrkeve — l. Czankó csirke. Totanus totanus L.

Tarkagólya — Ciconia alba L.

Tarkaharkály — Túrkeve — Picus major L.

Tarkanyakú vércse — Falco subbuteo L.

Tarkavarjú — Ivád, Heves m. — Corvus cornix L.

Tarvarjú — Geronticus eremita L. Vö. Fekete tar variu.

***Teős-teős madár** — Karczag — gojzer. Numenius arcuatus L.

Terepű — Erismatura leucocephala Scop.

Tikhordókánya — Astur palumbarius L.

Tiszarucza — Anas boschas L.

Torkosgém — Ardea cinerea L.

Tőcsér — Numenius arcuatus L.

Töcsmadár — Numenius arcuatus L.

Tőkekacsa — Anas boschas L.

Tőkerucza — Tyukod — Anas boschas L.

Tőkéskacsa — Túrkeve — Anas boschas L.

Tőkéslúd — Anser cinereus Mey.

Töklincz — nyitrai palócz, Nyr. 28:497. — Carduelis carduelis L.

Tökös — Lengyeltóti — a fiamadár, fiaveréb.

Törtöly — Ismeretlen helyről, Kimnach Ödön, Nyr. 27:141. —

gerlicze. (Talán a német Turteltaube-ből. A szó hazáját nem ismerem). Turtur turtur L. ?

Tövisbujó — Troglodytes troglodytes L.; de Somogyban minden bokorlakó kismadár.

Tövisszúró — Lanius collurio L.

Tuba, tubicza — Nyr. 24 : 401. — a német: Taube.

***Túzok** — Túrkeve — Otis tarda L. A sárréti pákászok — Osv. p. 19. — télen ólmoseső idején „behajtották". *A Tisza mentén lovas pásztorok nagyon gyakorolták a beterelést.

Tüskebujkáló — Orosztony, Zala m., Nyr. 24:384. — Troglodytes troglodytes L. L. Tövisbújó is.

Tyúkgém — Ardea ralloides Scop.

Tyúkölő — nyitrai palócz, Nyr. 28:497. — tyúkörüő madár. Astur palumbarius L.

Ututka — nyitrai palócz, Nyr. 28:496. — Upupa epops L.

Ükő — Csallóköz, Nyr. 1:333. — tikölő. *Astur palumbarius L.

Ülü — Gyimes, Csík m., Nyr. 28:142. — ölyv. Buteo buteo L.

Vadgalamb — Columba oenas L.

Vadgerlicze — Turtur turtur L.

Vadkecske — Börvely, Ecsedi láp — Gallinago gallinago L. Mekegő hangjáról.

Vadliba — Anser fabalis Lath.

***Vadlúd** — Túrkeve — Anser segetum Gm. Anser fabalis Lath. *Karczag — Szilágyi Bálint öreg pásztor szerint ezt mondja: Kis-Gál — Gáspár (bis).

Vadpáva — Gyimes, Csík m., Nyr. 28 : 142. — Tetrao urogallus L.

Vadrucza — Anas boschas L.

Vakvarjú — Nycticorax nycticorax L.

Varjú — Corvus. — Örményben: vari, vori, Nyr. 27 : 57.; nyitrai palócz: varja, Nyr. 28 : 497.

Vasgém — Ardea cinerea L. juv.

Vasharkály — Dryocopus martius L. (Huszt).

Vasvarjú — Coracias garrula L. — néhol Vasvarnyú.

Vasvarnyú — Coracias garrula L.

Vércse — Cerchneis tinnunculus L.

Veréb — Túrkeve és országosan — Passer domesticus L.

Verébgébics — Lanius collurio L.

Verébölő — Accipiter nisus L.

Veresbegy — Erithacus rubecula L.

Veresgém — Túrkeve — Ardea purpurea L.

Veresgérrucza — Biharudvari — Fuligula ferina L.

Vereskér — Fuligula ferina L.

Veresvércse — Cerchneis tinnunculus L.

Vicsotka — Colymbus minor Gm.

Villásfarkú — Dafila acuta L.

***Villásfecske** — Túrkeve — Hirundo rustica L.

Villásrucza — Dafila acuta L.

Vízibika — Túrkeve — Botaurus stellaris L. L. Dobosgém.

Vízicsirke — Túrkeve — Ortygometra porzana L.

Vízigyöngy — Vaja, Szabolcs m. — Larus ridibundus L.

Vízityúk — Túrkeve — Gallinula chloropus L.

Vöcsök — Colymbus sp.

Vörösbegy — Túrkeve — Erithacus rubecula L.

Vöröshátú gébics — Királyhalom, Csongrád m. — Lanius collurio L.

Vörösrécze — Fuligula ferina L.

Vörösvércse — Túrkeve — Cerchneis tinnunculus L.

Zöldfejű rucza — Anas boschas L.

Zöldharkály — Túrkeve — Picus viridis L.

Zöldkánya — Coracias garrula L.

Zsidómadár — Ibis falcinellus L.

Zsóna — Picus viridis L. A tót Žlna.

Madár-névrendszer.

Magyar-latin.

II.

Pásztorok, halászok és urak madárismerete.

Nomenclatura.

***Aranymálinkó** — Oriolus galbula L.

Bábaszarka — Lanius excubitor L.

***Babuka** — Upupa epops L.

***Babutyka** — Upupa epops L.

Bagoly — Strix spec.

***Bakcsó** — Nycticorax nycticorax L.

***Banka** — Upupa epops L.

Báránybégető — Gallinago gallinago L.

Barázdabillegető — Motacilla alba L.

***Baták** — Upupa epops L.

Bazsar — Avis.

***Bébicz** — Bibicz — Vanellus cristatus L.

Bekekecske — Gallinago gallinago L.

Berkibagoly — Asio accipitrinus Pall.

Berkikánya — Milvus migrans Bodd.

***Bibicz** — Vanellus cristatus L.

***Bőjtirucza** — Anas querquedula L.

***Bölömbika** — Botaurus stellaris L.

Buárrucza — Mergus merganser L.

***Búbospacsirta** — Alauda cristata L.

***Búbosvöcsök** — Colymbus cristatus L.

***Bugybóka** — Upupa epops L.

Búvár — Colymbus sp.

***Búzasneff** — Pavoncella pugnax L.

***Büdösbanka** — Upupa epops L.

Csacsogó rigó — Pastor roseus L.

***Csaláncsattogató** — Pratincola rubicola L.

***Császársneff** — Numenius arcuatus L.

***Cséja** — Hydrochelidon nigra L.

***Csér** — Sterna hirundo L.

***Cseregőrucza** — Anas crecca L.

***Csire** — Hydrochelidon nigra L.

Csíz — Chrysomitris spinus L.

Csóka — Corvus monedula L.

***Csörgőkacsa** — Anas crecca L.

***Csörgőrucza** — Anas crecca L.

***Csuszka** — Sitta europaea L.

***Csuvik** — Glaucidium noctuum Retz.

***Csülök** — Numenius arcuatus L.

***Czankócsirke** — Ortygometra porzana L.

***Czigánykacsa** — Fuligula nyroca Güld.

***Czigányvarjú** — Corvus frugilegus L.

Czinege — Parus sp.

Czinke — Parus sp.

***Dankacsüre** — Larus ridibundus L.

Daru — Grus cinerea L.

***Darugém** — Ardea cinerea L.

***Dobosgém** — Botaurus stellaris L.

Dögsas — Vultur monachus L.

***Dunarécze** — Anas boschas L.

Égi bárány — Gallinago gallinago L.

Faszkagém — Ardetta minuta L.

***Fecske** — Hirundo rustica L.

***Fecskefarkú rucza** — Dafila acuta L.

***Fejérgém** — Ardea alba L.

***Feketefú** — Oedemia fusca L.

***Feketegém** — Ardea purpurea L.

Feketególya — Ciconia nigra L.

***Feketekér** — Oedemia fusca L.

***Feketeliba** — Anser fabalis L.

Feketerigó — Turdus merula L.

***Feketerucza** — Oedemia fusca L.

***Feketesneff** — Ibis falcinellus L.

***Feketevarjú** — Corvus frugilegus L.

Fige — Aegithalus pendulinus L.

Fogoly — Perdix perdix L.

***Fosgém** — Ardea cinerea L.

***Fostosgém** — Ardea cinerea L.

Fülemüle — Luscinia luscinia L.

Fülesbagoly — Asio otus L.

Fürj — Coturnix coturnix L.

***Füstifecske** — Hirundo rustica L.

***Galambászókánya** — Astur palumbarius L.

***Galambsirály** — Larus ridibundus L.

***Galambsneff** — Pavoncella pugnax L.

***Galléros vöcsök** — Colymbus cristatus L.

Gébics — Lanius sp.

***Gelicze** — Turtur turtur L.

***Gém** — Ardea cinerea L.

***Gerle** — Turtur turtur L.

***Gerlicze** — Turtur turtur L.

***Gillimadár** — Turtur turtur L.

***Godahujtó** — Numenius arcuatus L.

***Gojzer** — Numenius arcuatus L.

Gólasneff — Himantopus himantopus L.

***Gólya** — Ciconia ciconia L.

Gödény — Pelecanus onocrotalus L.

***Gyalogkócsag** — Ardea garzetta L.

Gyöngyvér — Anser albifrons Scop.

***Hajastelepi** — Ardea ralloides Scop.

Halászka — Sterna sp.

***Halászpéter** — Larus argentatus Brünn.

***Halfarkas** — Phalacrocorax carbo L.

Halkapó — Larus sp.

***Halkaptató** — Larus argentatus Brünn.

***Hammosrucza** — Fuligula ferina L.

Haris — Crex pratensis Bechst.

***Harkály** — Picus maior L.

***Harkán** — Picus maior L.

Hattyú — Cygnus musicus Bechst.

***Héja** — Astur palumbarius L.

***Herkály** — Picus maior L.

Holló — Corvus corax L.

Homoki tyúk — Oedicnemus crepitans Temm.

Húrosrigó — Turdus viscivorus L.

***Isnef** — Scolopax rusticula L.

***Jegeskácsa** — Fuligula clangula L.

***Jegeskér** — Fuligula clangula L.

***Jegesrucza** — Fuligula clangula L.

***Jégfú** — Fuligula clangula L.

Jégmadár — Alcedo ispida L.

***Kaba** — Falco subbuteo L.

Kakuk — Cuculus canorus L.

***Kaláncsőrű rucza (madár)** — Spatula clypeata L.

***Kálomista varjú** — Corvus cornix L.

***Kanalasgém** — Platalea leucorodia L.

***Kanalaskacsa** — Spatula clypeata L.

***Kanálosgém** — Platalea leucorodia L.

***Kanálosrucza** — Spatula clypeata L.

***Kánya** — Buteo buteo L.

***Kárakatna** — Phalacrocorax carbo L.

***Karvaj** — Accipiter nisus L.

***Kaszásfecske** — Cypselus apus Illig.

***Kazárifecske** — Cypselus apus Illig.

***Kékgém** — Ardea cinerea L.

***Kékküllő** — Sitta europaea L.

***Kékvarjú** — Coracias garrula L.

***Kékvércse** — Cerchneis vespertinus L.

Kenderike — Fringilla cannabina L.

Kendermagos rucza — Anas strepera L.

***Kerczekácsa** — Fuligula clangula L.

***Kerczerucza** — Fuligula clangula L.

Keresztveréb — Monticola saxatilis L.

***Kesely** — Vultur.

***Keselyhéja** — Vultur.

***Keselysas** — Vultur.

***Keselyű** — Vultur.

Királyvöcsök — Colymbus cristatus L.

Kiskócsag — Ardea garzetta L.

***Kiszvágó** — Sterna hirundo L.

Kontyosbanka — Upupa epops L.

***Kócsag** — Ardea alba L.

***Kótyag** — Ardea alba L.

***Kőlessneff** — Pavoncella pugnax L.

Küllő — Picus viridis L.

***Küszvágó** — Sterna hirundo L.

Kutiveréb — Pratincola rubicola L.

Kuvik — Glaucidium noctuum Retz.

***Lapátorrú rucza** — Spatula clypeata L.

Lappantyú — Caprimulgus europaeus L.

***Lengyelliba** — Anser albifrons Scop.

***Liba** — Anser cinereus Mey.

***Libocz (Libucz)** — Vanellus cristatus L.

***Lilik** — Anser albifrons Scop.

***Lovaskócsag** — Ardea alba L.

***Lúszemű sirály** — Larus argentatus Brünn.

Macskabagoly — Syrnium aluco L.

Magyarvarjú — Corvus cornix L.

Maró — Falco peregrinus Tunst.

***Mátyás** — Garrulus glandarius L.

Mezei veréb — Passer montanus L.

***Mólsneff** — Gallinago gallinago L.

***Mórsneff** — Gallinago gallinago L.

***Nádgém** — Ardetta minuta L.

Nádiveréb — hangra: Acrocephalus turdoides L.; szemre: Emberiza schoeniclus L.

***Nagykócsag** — Ardea alba L.

***Nagylúd** — Anser cinereus Mey.

Nagysas — Aquila chrysaëtus L.

***Nagyvadlúd** — Anser cinereus Mey.

Nyárilúd — Anser cinereus Mey.

***Nyílfarkú rucza** — Dafila acuta L.

Nyúlverő kánya — Milvus regalis Pall.

***Oláhpap** — Nycticorax nycticorax L.

***Orsófarkú rucza** — Dafila acuta L.

***Orsórucza** — Dafila acuta L.

Ökörszem — Troglodytes troglodytes L.

***Ölyü** — Buteo buteo L.

Pacsirta — Alauda arvensis L.

Pallagsas — Circus aeruginosus L.

***Pápistavarjú** — Corvus frugilegus L.

***Paprécze** — Fuligula ferina L.

Partifecske — Clivicola riparia L.

Partisirály — Hydrochelidon sp.

Pergőrucza — Anas querquedula L.

Pettyesharkály — Picus maior L.

Pintlivöcsök — Colymbus minor Gm.

***Pinty** — Fringilla coelebs L.

***Pintyőke** — Fringilla coelebs L.

Pipiske — Alauda cristata L.

Pityër — Alauda arvensis L.

***Polyik** — Numenius arcuatus L.

***Polyikmadár** — Numenius arcuatus L.

Poszáto — Sylvia sylvia L.

Purzsavöcsök — Colymbus minor Gm.

Rétirigó — Acrocephalus turdoides Mey.

Reznek — Otis tetrax L.

***Rozsdagém** — Ardea purpurea L.

***Sárcza** — Fulica atra L.

***Sárgarigó** — Oriolus galbula L.

Sargyóka — Motacilla flava L.

Sármány — Emberiza citrinella L.

Sármászórucza — Anas querquedula L.

Sas — Aquila sp.

***Saska** — Ibis falcinellus L.

***Serege** — Sturnus vulgaris L.

***Seregély** (Seregény) — Sturnus vulgaris L.

***Seregény** — Sturnus vulgaris L.

***Sípolórucza** — Anas penelope L.

***Sirály** — Larus.

***Sivófú** — Anas crecca L.

***Sivókacsa** — Anas crecca L.

***Snyef** — Scolopax rusticola L.

***Sorigály** — Larus ridibundus L.

Sorjáng — Hydrochelidon nigra L.

Stiglincz — Carduelis carduelis L.

Sugárkacsa — Dafila acuta L.

Surgyi — Emberiza calandra L.

Süske — Alauda cristata L.

***Szajkó** — Garrulus glandarius L.

***Szalonka** — Scolopax rusticola L.

Szankó — Totanus sp.

***Szarbabuk** — Upupa epops L.

***Szárcsa** — Fulica atra L.

***Szaricsóka** — Coracius garrula L.

Szarka — Pica pica L.

***Szarkagébics** — Lanius excubitor L.

Székács — Columba palumbus L.

***Székicsér** — Glareola torquata Briss.

***Székisirály** — Glareola torquata Briss.

***Szélkiáltó** — Numenius arcuatus L.

Szénczinke — Parus maior L.

***Szikisirály** — Glareola torquata Briss.

Szőriszarka — Lanius minor Gm.

***Szürkegém** — Ardea cinerea L.

Szürkevércse — Cerchneis vespertina L.

Tankócsirke — Totanus totanus L.

***Tarkagólya** — Ciconia ciconia L.

***Tarkaharkály** — Picus maior L.

***Tarkanyakú vércse** — Falco subbuteo L.

Tarvarjú — Geronticus eremita L.

***Teős** — teősmadár — Numenius arcuatus L.

Terepű — Erismatura leucocephala Scop.

Tikhordókánya — Astur palumbarius L.

* **Tiszarucza** — Anas boschas L.

* **Torkosgém** — Ardea cinerea L.

* **Tőcsér** — Numenius arcuatus L.

* **Töcsmadár** — Numenius arcuatus L.

* **Tőkekacsa** — Anas boschas L.

* **Tőkéskacsa** — Anas boschas L.

* **Tőkéslúd** — Anser cinereus Mey.

* **Tökös** — Fiamadár.

Tövisbujó — Troglodytes troglodytes L.

* **Tövisszúró** — Lanius collurio L.

Túzok — Otis tarda L.

* **Tyúkgém** — Ardea ralloides Scop.

* **Tyúkölő** — Astur palumbarius L.

Vadgalamb — Columba oenas L.

* **Vadgerlicze** — Turtur turtur L.

* **Vadliba** — Anser fabalis L.

* **Vadlúd** — Anser fabalis L.

* **Vadrucza** — Anas boschas L.

* **Vakvarjú** — Nycticorax nycticorax L.

* **Vasgém** — Ardea cinerea L. ifjabb.

Vasharkály — Dryocopus martius L.

* **Vasvarjú** — Coracias garrula L.

Vércse — Cerchneis tinnunculus L.

Veréb — Passer domesticus L.

Verébgébics — Lanius collurio L.

* **Verébölő** — Accipiter nisus L.

Veresbegy — Erithacus rubecula L.

* **Veresgém** — Ardea purpurea L.

* **Veresgér** — Fuligula ferina L.

* **Vereskér** — Fuligula ferina L.

* **Veresvércse** — Cerchneis tinnunculus L.

Vicsotka — Colymbus minor Gm.

* **Villásfarkú** — Dafila acuta L.

Villásfecske — Hirundo rustica L.

* **Villásrucza** — Dafila acuta L.

* **Vízibika** — Botaurus stellaris L.

* **Vízicsirke** — Ortygometra porzana L.

* **Vízigyöngy** — Larus ridibundus L.

Vízityúk — Gallinula chloropus L.

Vöcsök — Colymbus sp.

* **Vörösrécze** — Fuligula ferina L.

***Zöldfejű rucza** — Anas boschas L.

***Zöldharkály** — Picus viridis L.

***Zöldkánya** — Coracias garrula L.

***Zsidómadár** — Ibis falcinellus L.

***Zsóna** — Picus viridis L.

Fa- és bokorismeret.

A somogyi adatok mind Kálmáncsáról valók.

Afonya — erdélyiesen havasi eper v. kukojczą — Vaccinium, leginkább a V. Myrtillus L. A románban afina, Nyr. 2 : 536. Borbás szerint a magyarországi oláhságtól kölcsönvétel (Pallas Lexikon I.)

Akasztófa — Nyr. 7 : 415. — 1291. évi okmányban: „arbor platani, que dicitur akaztofa“.

Ákicza — Pálfa, Vas m., Nyr. 26:45. — Robinia pseudoacacia L.

Aranypár alma — Körmend, Vas m., Nyr. 27 : 96. — angol arany parmén.

Árpánérő alma — Székelykeresztúr, MNy. I : 281. — korai, az árpával egy időben érő alma. Vö. Árpári alma.

Árpári alma — Moldva, Klézse Mtsz. — aratáskor érő almafaj. Vö. Árpánérő alma.

***Aszúfa** — T. S. K. p. ü. 1632 — száraz fa.

Átányfa — Barkóság, Nyr. 32 : 520. — szerint Tamarix.

Bacsó-körte — Badacson, Pereseny, Szilágysomlyó, MNy. I:331. — apró és zamatos ízű, július elején érő körtefaj.

Bagrena — Ada, Bács m., Nyr. 31 : 286. — bagrenafa = akáczfa, Bagrenát sodorni = hosszú nádszállal a fáról az akáczfavirágot leszakítani.

Bakbűzű körte — Nyr. 8:550. — 1300. évi okmány: arbor pirique vulgo diciturbogbwzw. Nagy Gyula szerint a muskotálykörtét helyenként a nép ma is *bakbűzűnek* nevezi.

***Barkócza** — Somogy m. — Sorbus torminalis Crantz.

Bédó — Sima, Somogy m., Nyr. 19 : 380. — a nyírfa haja, a melyből a pásztorok sótartót is készítenek.

***Berekfa** — Somogy m. — Alnus glutinosa L. Gaertn. — **Berökfa** — Sima, Somogy m., Nyr. 19 : 380.; Göcsej, Mtsz. — Alnus glutinosa.

Berekönyefa — 1304, 1270, Nyr. 7 : 317. — az okmányban „berekunefa“ és „berekuna“ aliam „*tulg*“, nyilván „tölgy“, de így hibás, mert ez Quercus, holott a B. *Sorbus*. A tót Brekiňa.

***Berkenye** — Somogy m. — Sorbus domestica L.

Berökfa — l. Berekfa.

Birs — Cydonia vulgaris Willd. *bisalma*, Klézse, Moldva; *bisóma* Somogy és Tolna m.; *bizsalma* Szürnyeg, Zemplén m., Mtsz.; *bizskörté*, Szürnyeg, Zemplén m., Mtsz.;

biskörtélyfa, Csernahó, Zemplén m., Nyr. 15 : 431.

***Bodzafa** — Somogy m. — Sambucus nigra L. Gerencsér, Nyitra m. palócz, Nyr. 33 : 461. — bojzëng.

Borfa — Ghymes, Nyitra m. palócz, Nyr. 33 : 464.; fenyőfa; a régiségben 1269: *borfa,* Nyr. 7 : 317. — Vö. Búrfa.

Borocz — Tolna m., Nyr. 27 : 140. — baraczk.

Boronatüske — Sárköz, Nyr. 32 : 461. — a Kökényfa: Prunus spinosa.

Borza — Sárköz, Nyr. 32:461.; Lz. — Sambucus (bodza). — **Borzék** — Palócz vid., Nyr. 26 : 383. — ua.

Bozfa — 1256. évi okmány, Nyr. 7 : 317. — Sambucus.

Burafa — Esztergom vid., Mtsz. — fenyőféle. Vö. Burfa.

Burcolcha — Nyr. 7 : 317. — 1257. évi okmányban?

Búrfa — Mátyusföld, Nyr. 20 : 323.; Ipolyság, Hont m., Mtsz.; Esztergom vid., Mtsz., Nyr. szerint Pinus strobus. Vö. Borfa, Burafa, Búrfenyű. Losoncz vidékén, Nyr. 30 : 301. — búros = búrfenyves.

Búrfenyű — Mátyusföld, Nyr. 20 : 323. — Nyr. szerint Pinus strobus. Vö. Búrfa.

Búros — Losoncz vidék, Nyr. 30 : 301. — búrfenyves.

***Bükkfa** — Somogy m. — Fagus silvatica L. A régiségben: 1193: bikfa (Nyr. 23 : 327.); 1260: bik (uo.); 1263: zeles byk (Nyr. 7 : 317); 1302: byk tuke (uo.); 1301—1321: hangasbyk (Nyr. 8 : 78); 1335: bykerdeu (Nyr. 22 : 360.); 1336: bykerdev (uo.); 1357: bikfa (uo.). Az ószlovénban: buky; németben: buche (Miklosich, Nyr. 11 : 118); tótul: buk.

Csenkafa — Erdővidék, Nyr. 8 : 142. — a juharfa. Acer pseudoplatanus.

Csepe — Hetés, Zala m., Nyr. 19 : 142.; Szentgyörgyvölgye, Zala m. és Göcsej, Mtsz. — fiatal tölgyfa. — **Csepeles** — Szentgyörgyvölgye, Zala m., Göcsej, Mtsz. — tölgyes.

Cserefa — Székelység, Mtsz. — Quercus cerris L.

Cserés — Mánd, Nyr. 19 : 335.; Palóczság, Nyr. 23 : 285. — Quercus cerris erdő.

Cseresznye — Prunus cerasus. L. 1302. okmányban: „cheresnefa“. Nyr. 8 : 550.

***Cserfa** — Somogy m. — Quercus Cerris L. A régiségben: 1270: *cher* (Nyr. 7 : 137); 1295: *cher,* que arbor Zalauch faia vocatur (uo.); XIV. század: *czerfa* (Ferencz-legenda, p. 40., Nyr. 1 : 218.); ószlovénben: *cerŭ*; szerbben: *cer* (Miklosich, Nyr. 11 : 119.).

Csete — Dombóvár, Tolna m., Nyr. 25 : 192. — a földi bodza gyümölcse.

Csórmány — Mátyusföld, Nyr. 20 : 323. — Prunus padus.

Csögbökfa — Szőllősgyörök, Somogy m., Nyr. 16 : 45. — meddő, terméketlen gyümölcsfa.

Cziczabere — Malonyay B. H. 1908 aug. 29.; *cziczaberke*, Tsz.; *cziczamacza*, Tsz. — a fűz- és nyárfa barkája.

Disznókörti tüskefa — Felső-Őrvidék, Nyr. 32 : 176. — galagonyafa. Crataegus Oxyacantha L.

Dob — Nyr. 7 : 317. — 1228 az okmányban: „doob" ?

Durmoszka — Hétfalu, Brassó m., Nyr. 22 : 392. — somfa. Cornus mas. Oláh elem a m. nyelvben. Oláhban: *drimoz*, de Sambucus-t v. Viburnum-ot jelent.

Égerfa — Alnus glutinosa. 1260. okmányban: „arbor ikrusegurfa", Nyr. 7 : 317.; 1335: „Egruserdeu"; gróf Sztáray család oklt., Nyr. 22 : 361.; 1337: „egwrfa", „Egrestow" uo.; 1454: „eggres" uo. — **Egërség** — Gelencze, Háromszék m., Nyr. 38 : 236. — égerfás hely (patak mentén).

Faanya — 1272, az okm., Nyr. 7 : 415. — „meta exit ad lignum ffaanya (?) vocatum".

Fehér nyárfa — Halas, Nyr. 23 : 239. — Populus alba: fejjér nyárfa.

***Fejérfenyő** — Somogy — Abies alba Mill.

Fekete nyár — Halas, Nyr. 23 : 239. — Populus tremula.

Fenyőfa — Nyr. 7 : 317. — Pinus, Abies? 1269. okmányban: „feneufa"; 1297. okmányban: „fenwfa".

***Fűzfa** — Somogy — Salix alba. L. 1228, 1295, 1252, 1297-ik évi okmányokban „kalanda-fyze", „meghefywz", „surkfiz", „silicem† scomorou" (szomorú fűzfa), „zylfyz" Salix. Nyr. 7 : 318.

***Galagonya** — Somogy — Crataegus Oxyacantha L.

Giligán — Hilib, Háromszék m., Nyr. 38 : 236.

Giligán-csüpke — uo.

Grébenes — Rábaköz, Nyr. 3 : 380. — a levélen levő középső, legvastagabb ideg.

***Gyertyánfa** — Somogy — Carpinus Betulus L.; 1301—1321. évi okmányban: „gertanfa". Nyr. 8 : 78.

***Gyurkafa** — Somogy — Lycium vulgare Dun.

Gyümölcsény — 1277. okmányban: „gymulchen". Nyr. 8 : 550. 1301—1321. okmányban: „gyumulchen", „gemulchyn", „langasgemelche". Nyr. 80 : 78.

***Gyűrűcske** — Somogy m. — Acer tataricum L.

Haraszt — Nógrád m., Borbás V., Nyr. 3 : 544. — a lehulló falevelek. 1232, 1249, 1296, 1260, 1258, 1279. évi okmányokban: „harast", „hotharasth", veresharazth", „horost". Nyr. 7 : 318.

† Talán *salicem?*

***Hársfa** — Somogy m. — Tilia grandifolia L. 1270. évi okmányban: „haas“; 1282. évi okmányban: „tylie siue haas“. Nyr. 7:318.

Herélni — Csongrád, Nyr. 9:90. — pl. fát a sorból gyökeresen kivágni; krumplit, ha a bokor alól a szár kiszakítása nélkül krumplit kivesznek. Erdélyben: monyazni.

***Iharfa** — Somogy — Acer Pseudoplatanus L. 1251. okmányban: ihor; 1296. okmányban: „ihorfa, hyhor“. Nyr. 7:318.; 1337. okmányban: „jwharfa, ioharfa“. Gróf Sztáray-család oklt., Nyr. 22:361. Vö. Kokastara-fa.

Iva-fa — Nyr. 7:318. — 1264. okmányban: „iwafa“.

Jágerfa — M. — bárándi pusztán az égerfa. Alnus glutinosa.

Jámborfa — Csúza, Baranya m., Nyr. 18:236. — jávorfa. *Acer.

***Jászfenyő** — Tamarix germanica L.

Jávor — Nyr. 7:318. — 1265. okmányban: „jawor“. Acer.

Jegenye — Nyr. 7:318. — 1364, 1270. okmányokban „jegenye“, „ygunefa“ (igönye, igenyes, egyenes). *Populus pyramidalis.

Jégerfa — Bátony, Heves m., Borbás, Nyr. 3:543. — égerfa.

Jegy-fa — 1224, Nyr. 7:415. — az okmányban „meta progreditur super jegfa et de ligno prefato vadit“.

Juna — 1251, Nyr. 7:318. — az okmányban „juna“.

***Kányacseresnye** — Somogy m. — Viburnum Opulus L.

Kátyó — Sima, Somogy m., Nyr. 19:382. — Kotyka. Továbbá az a □ mély vágás, melyet a nyírfán tesznek, hogy *nyírvizet* igyanak.

Kikinfa — Mátravidék, Nyr. 24:431. — kökényfa. Prunus spinosa L.

Kokastara-fa — Körmend, Vas m., Nyr. 27:96. — iharfa. Acer.

Koricza — Nyitra, palócz, Nyr. 33:467. — fahéj. Tótból ered, a hol: *škorica.* Cinnamomum ceylonicum kérge.

Kökény — 1255, Nyr. 7:318. — az okmányban „kuken“. Prunus spinosa L.

Kőrösfa — 1270, Nyr. 7:318. — az okmányban „kwerusfa“, „keethkeurus“. Fraxinus excelsior L.

***Körösztfenyő** — Somogy m. — Pinus nigra Arn.

Körtvély — 1301, 1321, Nyr. 8:78. — az okmányban „sarkwrthwel.“ *Pirus communis. 1229: „kurtuel buquur“, 1300: „vrs kurthuel“ = örs körtvély, Nyr. 7:317.

Kruspán — Nyr. 28:316. — puszpángfa. Lipp. P. Kert. 1:34. *Buxus sempervirens L.

Lány-fűzfa — Ipolylitke, Borbás, Nyr. 3:543. — Salix caprea.

Lasponya — Nyr. 8 : 351. — 1272 : Naspolya.

***Lucsifenyő** — Somogy m. — Juniperus communis L.

Lúczfenyő — 1255, Nyr. 8 : 551. — az okmányban „luchfenew. Abies excelsa.

Ludláb-fa — Körmend, Vas m., Nyr. 27 : 96. — jávor-iharfa. Acer.

Magyal-fa — 1320, 1240, Nyr. 7 : 318. — az okmányban „magyalpha", „mogol". Ilex aquifolium Lath.

Magyaró — Tolna m., Nyr. 27 : 140.

***Magyarófa** — Somogy m. — Corylus Avellana L.

Marczelné diaja — 1288, Nyr. 8 : 551., — az okmányban: „marcelneygyaya". Juglans.

Musdály — Szatmár m. — Quercus sessiliflora Sm. A debreczeni füvészkönyvben „kocsántalan T." „Quercus Robur". Kritikai meghatározását l. Pallas Lexikon 12. köt. 188 Magyar tölgy alatt, meghatározta *Borbás* V. És vö. 16. köt. 306.

***Muzsdályfa** — XVIII. század, 1788. — Quercus sessiliflora.

***Növedékeny** — 1781. — növendék, sarj-erdő.

***Növevény-fák** — 1774, Debreczen — az erdő ifjú fái. Diószegi és Fazekas a füvészkönyvben a plántát mondták „növevény"-nek ; ma növény.

Nyáraófa — Nógrád m., Nyr. 26 : 478. — Nyárfa. 1270. okmányban : nyarfa ; 1297. okmányban : kerek*nayr* ; 1274. okmányban : lapusnyar. Populus, Nyr. 7 : 318. Vö. Fehér és Fekete nyár.

Nyárfa, nyírfa — Nyr. 32 : 511. — szófejtése. Borbás. Populus et Betula.

***Nyírfa** — Somogy m. — Betula alba. 1301—1321. okmányban. Nyr. 8 : 78.

Nyírvíz — Balaton, Tud. gyűjt. 1839. — nyírfa nedve ; isszák. Nyr. 34 : 532.

Nyósztanyi — Hetés, Nyr. 2 : 45. — a fát sértegetni.

***Ostorményfa** — Borsod — Viburnum opulus L.

Paczétka — ? Nyr. 27 : 45. — Prunus padus.

Pálmafa — Halas, Nyr. 23 : 239. ; Kecskemét, Nyr. 12 : 283. ; Mátyusföld, Nyr. 12 : 528. — Populus pyramidalis. Vö. Plop.

Plop — Lozsád, Hunyad m., Nyr. 23 : 143. és 485. — Populus pyramidalis. Oláh elem.

Potyószilva — Nagykőrös, Nyr. 26 : 188. — aprószemű, korai, vöröses szilva. Prunus sp.

Purzsa — Répczemellék, Sopron m., Nyr. 2 : 561. — a fának pudvása, melyet tapló gyanánt szoktak használni.

Rakattya — Nyr. 8 : 79. — 1301—1321. okmányban : „rakathia", „requetya". Genista.

***Rekettye** — Somogy m. — Genista tinctoria L.

Somvad — Nógrád m., Nyr. 3:544. — a dió. Vö. Suhad. Borbás.

***Sörgyefa** — Somogy m. — Acer tataricum L.

Suhad — Vö. Suvad, Somvad. A székelységnél: *suvasztott magyaró,* mikor a mogyoró bele még gyenge, kérge, héja lehántható. Vö. Suhad, Suvad. A jól kifejlett mogyoró, midőn már teljesen meg van érve, csekély érintésre, avagy éppen magától könynyedén *kisuvad* (= *suhad*) a tokjából s lehull a fájáról. Szatmár m. Ez *suhadozott m.*, a melyet a székely *suvadt* v. *csóré* mogyorónak nevez. Vö. Somvad. Nyr. 15 : 29.

Száldob — a hársfa régi neve. A mai csángó, székely és szatmári *száldop-fa, száldok-fa, zádogfa.* Munkácsi a magyar *szál* és szláv *dub* „fa, tölgy" szó összetételének magyarázza. Simonyi szerint a száldob összetartozik a hársfának vogul *saľt-pḁ* nevével; így a *b* megfelel a pḁ szónak. *Tilia.* Nyr. 31 : 39.

Szëmërcze-fa — Barkóság, Nyr. 32 : 525. — vörösfenyő. Pinus larix.

Szil — Nyr. 8 : 79. — 1301—1321: az okmányban „zyl bukur". Ulmus campestris L.

Sziszfa — Szigetvidék, Baranya, Nyr. 35 : 183. — fűzfa. Etymologia. Salix sp.

Sziva — Tolna m., Nyr. 27 : 140. — szilva. Prunus.

Szódok, szódokfa — Szilágyság, Nyr. 27 : 324. — hársfa. Vö. Száldok, Szádokfa, Záldokfa, Száldob. *Tilia.*

Taksony — Dombóvár, Tolna m., Nyr. 25 : 192. — a Gleditschia triacanthos, tüskéslepény, „krisztustövis" hüvelyes termése.

Tebe — Hétfalu, Bácsfalu, Nyr. 3 : 564. — a fa koronája.

Telebő körtve — Nyr. 8 : 551. — 1300: az okmban „Arbor piri antiqua que dicitur telebew".

Tetszín — Debreczen, Nyr. 28 : 123. — *tetszín* körte: egy pirosas faj.

Tidó — Csíkszentdomokos, Nyr. 32 : 329. — a nyírfa külső héja. *Halászok mesterszava a Székelységen; nyírfakéregből göngyölt rövid fáklya, mely az éjjeli halászatnál szolgál. *Kriza* hozzávetett, mikor *mécsesnek* mondja. T. Nagy Imre — Nyr. 32 : 406. — tévedt, a mikor *doboznak* magyarázta.

Topoja — Abauj m., Nyr. 33 : 24. — jegenyefa, Populus pyramidalis. A tótságon *Topol.*

Tőgyênek a fák — Tapolcza és Raposka, Zala m., Nyr. 37 : 486. — fakad a bimbajuk.

***Tölgyfa** — Somogy m. — Quercus, a cserfán kívül a többi. 1301—1321: az okmányban „*teulg* fa," „tul-zeckfa—kistul" mondva; 1302—1277: „tul-fyotol," „mogoltul"; 1364—1268: „twlfa, mo-

goltul, sunth tuulgfa". Vö. Nyr. 7 : 318.

Ükli — Zilah, Nyr. 14 : 431. — a fának az a része, hol a törzse ágakra oszlik. Ökle.

***Vadalma** — Somogy — Pyrus Malus L.

***Vadcseresnye** — Somogy m. — Prunus avium L.

***Vadkörte** — Somogy m. — Pyrus communis L.

***Vadnyárfa** — Somogy m. — Populus alba L.

***Virics** — Háromszék m., Nyr. 3 : 374. — a hárs- és nyírfa héjának megfúrásával nyert kitóduló nedv, *viricseresztés*. *Virics* még pálinkafőzésnél a hűtő rézcsöveiből eleinte hulló cseppek is.

***Vörösfenyő** — Somogy m. — Pinus larix L. = Larix decidua Mill.

Záldokfa — Nyr. 6 : 469. — hársfa. Lexicon Budense. M. elem az oláhban.

Pásztorfüvészet.

***Aczat** — Alföld, Nyr. 29 : 119. — Cirsium arvense L. L. Aszat.

Aczintos — Zilah, Nyr. 28 : 232. — talp v. búza, a. m. edzett, kemény.

Alacs — Hegyalja, l. Vidrafű.

Alivor — Gyimes, Csík m., Nyr. 28 : 142. — Farkasboroszlán, Daphne Mezereum. Levelével a juhok lábbaját gyógyítgatják, a halászatnál kábítószerül használják.

***Anyafű** — Pusztaszentmiklós, Bihar m. — Polygonum amphibium L. vagy P. Bistorta L. Jó fű.

***Aranyvessző** — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Solidago Virgaurea L.

Armurár — Kapnikbánya és vid., Nyr. 22 : 73. — oláh elem a m. nyelvben; marhatályog és az azt gyógyító növény.

***Aszat** — Erdélyi részek. — L. Aczat.

Àszàt — Ipolyság, Hont m., Nyr. 19 : 45. — szántóföldeken élősködő tüskésnövény. Vö. Aczat.

***Aszott** — Vas m., Nyr. 30 : 99. — Cirsium arvense; Hortobágy, T. M. I. — L. Aszat, Aczat.

***Átkozott szamár** — Pusztaszentmiklós. Onopordon.

***Atraczé** — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Anchusa officinalis. L.

***Avas nád** — általánosan — a mult évi vagy több évi s leginkább tüzelőre való nád.

Azsag — Fejérnyikó, Udvarhely m., Nyr. 18 : 479. — ördögszekér; Eryngium campestre.

Bábaguzsaly — Nyr. 25 : 287. — Gömör- és hevesréti fű, nem szereti se a marha, se a juh.

Bábásodás, megbábásodás — Nógrád m., Borbás, Nyr. 3 : 543. — a növények szárának pl. a káposztapalántának kövérföldokozta felpuffadása v. ellaposodása.

Bagifana — Nagykőrös Nyr. 26 : 187. aprótüskéjű kemény mag a búza közt. Keserűvé teszi a lisztet.

***Bagolyfű** — Hadház — Glaux maritima L.

Bakacs — Aszófő, Balatonmell., Nyr. 26 : 139. — növény a Balaton szélén. Kemény, tokos magját őszszel a sertések nagy mohón ropogtatják.

***Bakszakál** — általános — Tragopogon major Jacq. v. pratensis L.

Bakszoka — Háromszék m., Nyr. 25 : 383. — „réti kecskedísz“ nevű növény. *Nyilván a Bakszakál, l. azt.

***Ballangó** — Alföld — Salsola Kali L. Hajduhadház az Eryngium campestre L. Hortobágy, T. M. I. L. Szélhordta fű.

Ballangófű — l. Ballangó.

***Bandzalgó** — Békés — ördögszekér, ballangó részben, l. azokat.

***Báránypirosító** — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Rubia tinctorum L.

***Barcsik** — Karczag — a „muszkatövis“. Xanthium spinosum tüskés magja.

Barlango — l. Ballangó.

Békalencse — Alföld, Nyr. 19 : 18. — Lepidium perfoliatum. Helyesen: *Lemna* polyrrhiza v. Lemna minor L.

Békanyál — Ipolylitke, Borbás, Nyr. 3 : 544. — moszat.

***Békarokka** — Vas m., Nyr. 30 : 99. — Equisetum palustre v. E. arvense L. L. Csikófark.

Békatutaj — Szabolcs m., Nyr. 3 : 544. — Hydrocharis.

***Belindek** — Alföld — Hyosciamus niger L.

***Belindek, tölcséres** — Alföld — Datura stramonium L.

***Bicske** — Somogy m. — csipke, a csipkerózsa gyümölcse.

Bihalsás — J., Balatonmell. — valószínűleg Carex faj: a birka nem eszi.

Bikavirág — Erdővidék, Nyr. 9 : 41. — vad lóhere.

Bilindek — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Hyosciamus niger.

Bilindek-tölcséres — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Datura Stramonium.

Billing — Ipolylitke — Vinca minor.

Birtyóka — Székelykeresztúr, Nyr. 22 : 335. — az idejekorán a földre hullott s megfeketedett szilva.

Bodor — Barkóság, Nyr. 32 : 520. — buja hajtású növény.

***Bodorka** — Trifolium repens, lóhere; jófű. Pusztaszentmiklós, Pusztaszanda, Hajduhadház, Kiskunfélegyháza, Békés, Nádudvar, Bugaczmonostor, Nagykőrös. — ***Bodorka** — Alföld — Trifolium angulatum W. K. is.

Bodormályva — Alföld — Malva rotundifolia. Nyr. 29 : 19.

Bogácskóré — Hortobágy, T. M. I. Carduus acanthoides L.

***Bogáncs** — Alföld — Carduus nutans L.; Alföld, Nyr. 29 : 19. — Lappa minor.

Bogárzó fű — Körmend, Hegyhát, Vas m., Nyr. 29 : 383 — kühücs (füvésznevét nem tudom; akkor virágzik, mikor a marhákat nehéz legeltetni, mert igen bogárzanak) *t. i. mikor a Hypoderma bovis kikél.

Boldogasszony csepegtette fű — Eger, Borbás, Nyr. 3 : 543. — sebekre jó. Cerinthe minor.

Boldogasszony szíve?

***Boldogasszony tenyere** — Alföld — Lupinus angustifolius L.

***Bondor** — Kaba — ördögszekere. L. azt.

Borsos szaka — Alföld, Nyr. 29 : 18. — Sedum acre L.

Borzag — Nógrád m., Borbás, Nyr. 3 : 544. — Sambucus ebulus; a *Borzaglekvár* ebből készül.

Böndő — Karczag — a „gyíkíny böndője“ a gyökér fölött a zsenge rész: „Mikor lekapott rá a disznó, három-négy ujjnyi szalonnára hízott“. Emberek is ették; lisztes, jóízű.

Bördő — Tiszadob, Nyr. 20 : 192. — a növények üres szára. A csodafa (Datura), a bürök bördője.

Bőrminy — Tolna m., Nyr. 27 : 140. — örökzöld. Hedera L.

Bőrök — Nógrád m., Borbás, Nyr. 3 : 543. — Conium maculatum. L. Bürök.

Bubosbajusz?

Burhány — Háromszék m., Nyr. 25 : 383. — burján.

***Búzalevelű fű** — Ecsedi láp — Agropyron repens (L.) R. de B.

***Búzavirág** — általános — Centaurea cyanus L.

Büdös székfűvirág — Alföld, Nyr. 29 : 17. — Anthemis cotula L. Ebkapor. (?)

Bürök — Alföld, Nyr. 29 : 18. — Conium maculatum L.

Csabaire — Nyr. 22 : 249. — Pimpinella; Poterium sanguisorba; Sanguisorba off. (NSzót.); oláhban: *čabāre, čcbāre.* Oláh elem a m. nyelvben. L. Szarvas G. Nyr. 22 : 150.

***Csábaire** — Alföld — Sanguisorba officinalis L.

Csaba irem v. csaba irme — Borbás, Nyr. 25 : 533—554.

***Csalány** — sok helyen — l. Csanál.

***Csaná** — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Urtica urens L.

***Csanál** — általános — Urtica urens L.

Csanyá — Vas m. — Urtica urens L.

Csarapfű, vadzán (?) — Körmend, Vas m., Nyr. 27 : 96. — Erica (?).

Császárszakál — Alföld, Nyr. 29 : 18. — Saponaria officinalis L.

Csáté — Nógrád m., Borbás, Nyr. 3 : 544. — Carex.

Csávig — Nyr. 27 : 175., tót jöv. — a sóska ehető szára. Csehben : štovik (Šťava = sóska). Rumex pratensis M. et K.

Csëán — Sárfalva, Háromszék m., Nyr. 38 : 236. — csalán.

Csenkesz — XVIII. század — Festuca ovina L. Az eredeti forrásban „csenkeszbozót“ is.

Csenkeszbozót — T. S., XVIII. század, Ecsedi láp — termését gyűjtötte a nép. Festuca arundinacea L.

***Csepőte** — Somogy m. — bozót, innen csepűtés = bozótos.

Csermëlle — Vas m. — apró búza. Vö. Csurmâja, Csermulya.

Csermelye — Sárköz, Nyr. 32 : 461. — a tarróvirág (Melampyrum arvense) magva.

Csermelye, csörmöly — Nyr. 27 : 175. — tót jöv. Melampyrum arvense. Tótban : čermel ua. Vö. Csermulya.

Csërmoglya — Palóczság — a búzavirágok egy neme ; borsókás termetű növény. Gömör m. Vö. Csermulya.

***Csermulya** — Alföld, Nyr. 29: 17. — Ajuga Chamaepitys Schreb.

Csetkáka — ? — l. Csuhé (Dr. Dégen Árpád.)

Cséve — Rimaszombat — sóska, Rumex acetosella. L. Sóska.

Csiatag — Somogy m., Nyr. 3 : 543. — levél köréből eredő v. egészen egyszerű tőhajtás.

Csicskura — Kiskunhalas, Nyr. 19 : 334. — kúdústetű (bógáncs) Xanthium strumarium magja.

***Csikófark** — Alföld — Equisetum arvense L. L. Békarokka.

***Csiksás** — Lengyeltóti — Glyceria aquatica L. Whlb. Edvi Illés Pál: „ártalmas a vemhes tehénnek“.

Csima — Ormánság — kukoriczaszár, Nyr. 1 : 424. Káposztatorzsa 3 : 544.

Csipkebokor — 1246, 1291, Nyr. 7 : 317. — az okmányban „chypkebokor“ Rosa canina L.

Csohán — csalán, Nógrád m. Urtica urens L.

Csohány — Nógrád m. — l. Csanál. Alsófehér megyében is.

Csomborka — Alföld, Nyr. 29 : 18. — Mentha pulegium L.

***Csomorika** — P.-Angyalháza — Cicuta virosa L. „Legmérgesebb fű, olyan fű, a melynek gubóját a pók összeszövi“ (ez már nem áll).

Csónár — Mezővári, Bereg m., Nyr. 27 : 523. — l. Csalán.

***Csontvirág** — Lengyeltóti — Achillea millefolium, a pásztorsótartókon stb. stilizálva; kedves dísz.

***Csorbóka** — Kaba — Sonchus arvensis L. v. palustris L.

Csovány — Nógrád m., egyéni — l. Csanál.

***Csuhé** — Alföld — Scirpus lacustris L.

***Csuhi** — l. Csuhé.

***Csuhu** — Lengyeltóti — l. Csuhé.

Csurmâja — Alsófehér m., magyar, Lázár 121. — apró búza.

Czap — Zilah, Nyr. 28 : 235. — a hímkecske és a *hagyma* magtermő szára.

***Czéklafű** — Nagyszalonta —?

***Cziczafarok** — Nagyszalonta — Achillea millefolium L.

Cziczamacza — Vas megye, Nyr. 30 : 99. — fűz vagy nyár barkája.

***Cziczfark** — Lengyeltóti — Achillea millefolium L.

Cziczkafark — P.-Angyalháza — jó fű.

Cziczkafarka — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Achillea millefolium L.

***Cziczkafarok** — Nagyszalonta, Bugacz-Monostor — Achillea millefolium; jó fű.

***Czigánybúza** — Hadház, Szanda-puszta, Pusztaszentmiklós — Hordeum Gussonearum Parl.; jó fű.

Czigánymogyoró – Ipoly-Litke, Borbás, Nyr. 3 : 543. — Xanthium spinosum.

***Czindrót** — Equisetum. Zsenge korában a lovaknak jó fű. Kecskemét. Equisetum ramosissimum Desf. v. E. hiemale, Bugacz-Monostor.

Czirók — Alföld — Holcus lanatus L.

Czötke — Hódmezővásárhely, Nyr. 8 : 92. — Butomus umbellatus.

Czötkény — Völked, Baranya m., Nyr. 27 : 141., 33 : 422. — kutyatej. Euphorbia. Mohácson Czetkény is.

Czukër — Nagyajta, Háromszék m., Nyr. 34 : 104. — marha számára való gazdasági répa.

Daruháj — Alföld, Nyr. 29 : 18. — Sonchus oleraceus: „malacznak, báránynak kedves eledele“. Sonchus laevis (L.) Vill.

Disznó — Szucsák, Kolozs m., Nyr. 18 : 576. — a pukkantó (Datura stramonium) termése. Baja, Nyr. 33 : 295.

Disznóbürök — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Xanthium spinosum L.

***Disznópáré** — Alföld, Nyr. 29 : 19. = Atriplex patula.

***Disznóparej** — Alföld — Amaranthus retroflexus L.

***Disznótök** — Vas m., Nyr. 30 : 99. — Cucurbita verrucosa L.

Eb-fű — Kreszn. — Triticum repens. Hundsgras. Sándor István: Kutyapörje. A kutya gyógyító füve.

Ebír — Vas m. — Dactylis glomerata L.

Ebszőlő — Félegyháza, Nyr. 29 : 19. — Solanum nigrum L.

Ebviola — Hortobágy, T. M. I. — Viola canina L. Erdőn terem.

Ecsetpázsit — Alföld — Alopecurus pratensis L.

Egérfark — Hadház — Achillea millefolium L. Nem szereti a jószág. L. Cziczkafark. Máshol jófű.

Egérfarkkóré — Pusztaszentmiklós — l. Cziczfarok és Cziczkafarka.

***Egérfarkkóró** — Hadház, sok helyen, Pusztaszentmiklós — Achillea millefolium L. Jófű.

Elecske — Hegyalja — l. Vidrafű.

Élőfű — l. Borsos szaka. Sedum acre L.

Emberszívfű — Leonorus cardiaca L. Úgy látszik, hogy az emberszív maga volt a középkori kuruzslók gyógyszere.

Farkasalma — Jakobi-puszta, Nyr. 29 : 19. Echinops ruthenicus M. B.

Faszolya — Erdély, Nyr. 22 : 437. — paszuly. Oláh elem a m. nyelvben.

Fátyor — Bölön, Hszm., Nyr. 34 : 104. — bizonyos rózsafaj.

Fecskefonal — Beregszász, Nyr. 27 : 95. — a lóherét kiölő „aranka“.

Fecskesárfű — Alföld — Erysimum diffusum Ehrh. L. Vadkáposzta.

Fédelencz — Kapnik, Nyr. 2 : 183. — orgonafa, „a latin hederahoz hasonló“.

***Fejér mályva** — Alföld — Althea officinalis var. parviflora Wiesb. Ugyanez, Nyr. 29 : 19.

Fekete gyopár — Ipolylitke, Borbás, Nyr. 3 : 543. — Symphytum officinale L.

Fekete nadálylapu — Tyukod — Symphytum officinale L.

Fekete nadár — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Symphytum officinale L.

Felnőni — T. S. K. p. ü. 1700. — fölverte helyett: „A nád felnőtte a csikászó helyeket“. Urbarium. Ecsed.

Fentő — Csallóköz, Nyr. 1 : 278. — kötés, koszorú (hajma). *Halász mesterszó.

Fenyer — Sárköz, Nyr. 32 : 462. — lóhere, luczerna. Trifolium.

Fenyér — Pusztaszentmiklós — Andropogon Ischaemum L. Jófű.

***Fodorminta** — Tyukod — Mentha crispa L.

***Fodorsás** — Alföld — Poa annua L. Jófű.

***Folyófű** — Alföld, Nyr. 29 : 18. — Convolvulus arvensis.

***Folyóka** — Puszta-Szanda — Convolvulus arvensis L.

Forgótövis — Pusztaszentmiklós — Eringium planum L. Ördögszekér stb.

Fődibodza — Tyukod — Sambucus Ebulus L.

***Főgyibodza** — Pusztaszentmiklós — Sambucus Ebulus L.

***Főgyimogyoró** — Alföld — Lathyrus tuberosus L.

Földimogyoró — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Lathyrus tuberosus, a gumóról.

Futóbab — Zsujta, Abaujtorna m., Nyr. 33 : 183. — karóbab. *Gyalogbab* — uo. — törökbab.

Futófű — Ecsedi láp — Carex sp.

Fű — Hortobágy, T. M. I. — „minden növény, a mely a legelőkön terem".

***Fűalja** — Karczag — nádzsupp vagy kukoriczaszár rövidre vágva és nyalábba kötve, mint párna = fejalja. Vö. Ülőszék, Lókoponya. Tulajdonképpen fő (fej) alja.

Fűbogó mag — Pusztaszentmiklós.

Fűlencse — Beregszász, Nyr. 27 : 95. — békalencse.

Fülfű — Sempervirum sp. (Diószegi-Fazekas, p. 287.)

Galagonya — általánosan — Crataegus oxyacantha L. Debreczen körül Gelegonya.

Gerencsfű, gerényfű — Nyr. 28 : 315. — Cuscuta, Aranka, Fecskefonál, Köszvényfű, Görényfű, NytSz. 1 : 1022.

Géva-gomba — Dombóvár, Tolna m., Nyr. 27 : 47. Hydnum repandum. Kanyargós gerben. Van földi és fa-géva. *Talán „golyva".

***Gombatapló** — Ivád — a Polyporus gombából való, közönségesen „zsidóbűr".

Gubancs — Kapnik, Nyr. 2 : 183. — kopáncs, gyümölcstok, tokhéj; „a gesztenyét szőrös gubancsától megkoválni". Másképp: Gubancz, Guba, Gubó.

Gumós lednek — Tud. Gyűjt. 1817, Nyr. 34 : 484. Orobus tuberosus.

Gurdé — Szilágyság, Nyr. 9 : 477. — tömött, nagyra nőtt kórós burján.

Gyabokor — Nyr. 7 : 318. 1276: az okmányban „gyabukur".

***Gyékény** — Tyukod — Typha latifolia L.; helyesen *T. angustifolia*, mert ebből szövik a gyékényt. Hadház.

Gyengénszúró — Pusztaszentmiklós, Karczag — Xanthium spinosum L. Muszkatövis is. A „Gyengénszúró" néphumor, mert nagyon is szúr. L. Szúránytövis. Hortobágy, T. M. I.

Gyepű — Gyöngyös, Borbás, Nyr. 3 : 543. — bokros helyek.

Gyermekláncz — Heves m., Borbás, Nyr. 3 : 543. — Taraxacum officinale L.

***Gyopár** — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Gnaphalium luteo album L.

Gyurkafa — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Lycium europaeum L.

Hadigyékény — Tyukod — Typha angustifolia L. A Debreczeni füvészkönyv szerint *Hati* gy.

Hajdina — a XV. sz. elején ismeretes. 1. *hajdina*, Ozymum, o. cereale panicum. M. A:; haydyna 1495, haydyn 1500(?), haydyna 1503, Mtsz. szerint dunán-

túli szó. 2. *tatárka,* Panicum, C. M. A.; tatár-búza, tatárka-kása, Gömör m., Hegyalja. Szatmár, Bereg és Máramaros m. 3. *pohánka,* 1494. 4. *haricska,* 1637, Erdély. Mind a négy szó *szláv* eredetű; *hajdina* ≻ szlovén hajdina ≻ német haidekorn. *Pohánka* ≻ cseh pohanka; *tatárka* ≻ cseh kisorosz tatarka. *Haricska* ≻ oláh ≻ szláv. Gombocz, MNy. I : 257. *Sokszorosan pásztorétel.

Harangláb — Nógrád m., Borbás, Nyr. 3 : 544. — Aquilegia vulgaris.

Haricska — Erdély, Nyr. 23 : 5 — pohánka, tatárka, hajdina. Tót elem a magyar nyelvben.

***Harmatkása** — Tyukod — Glyceria fluitans (L.) R. Br.

***Harmattartófű** — Tyukod — Agrostis Spica venti (L.) R. Br.

***Háromélű sás** — Lengyeltóti — Carex vulpina L.

***Hatigyékény** — l. Hadigyékény.

***Hejafű** — Lengyeltóti — Bromus hordeaceus L.

Héjakút — Borsod m. — Dipsacus fullonum L.

Héjjafű — Bromus-fajok. Jó füvek, Kecskeméten; Bugacz-Monostoron: nem jó fű.

Hinár — Tyukod — Najas monosperma W. v. minor L. Más, mint csínár, mely csalánt jelent. Nyr. 29 : 271.

Hódikó — Körmend, Vas m., Nyr. 27 : 96. — sásféle. A marha felfuvódik tőle.

Homoki seprő — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Kochia arvensis (arenaria L.).

Hőle — Edvi Illés Pál 1841, p. 256. — a tehénnek ártalmas növevény. Bromus L. Hőlye. — **Hőle** — Szigetköz, Győr m., Nyr. 19 : 190. — a babhüvelyben levő fehér hártya.

Hőlye — Edvi Illés Pál, 1841 — Bromus hordeaceus L. (Illés szerint *Hőle.*)

***Húnyor** — Pusztaangyalháza — Helleborus niger. Rossz fű.

***Húnyorfű** — Lengyeltóti — mérges. L. Húnyor.

***Iglicze** — Alföld — Ononis spinosa L.

Ikerbokor — Nyr. 8 : 550. — 1086 az okmányban: „ikirbukur". ?

***Ispiláng.** — Átvétel a németből. Német gyermekek:

I'spiel an',
I'spiel an',
I'spiel ani Rose!

Magyar gyermekek:

Ispiláng,
Ispiláng,
Ispilángi rózsa!

Istenfa — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Artemisia Abrotanum L. L. Mirha, Üröm.

Istentácska — Csúza, Baranya m., Nyr. 18 : 190. — pásztortáska. Capsella bursa pastoris L.

Iszalag — Clematis vitalba L.

Juhszalag — Kiskunhalas, Nyr. 15 : 519. — L. Iszalag.

***Kacskanyak** — Alföld — Ajuga Chamaepitys L.

Kacsko-bab — Nógrád m., Borbás, Nyr. 3:544. — Phaseolus multiflorus gyümölcse.

***Káka** — Tyukod, Hadház — Scirpus lacustris L.

Kákics — Rábaköz, Marczalháza, Komárom m., Nyr. 26:321. — mákhoz hasonló növény. Malaczok szeretik. — **Kákics** — Hont m. — kénsárga, fészkes növény. Egynyári, dudvanemű. Levelei ülők, erősen fogazottak, szélükön kissé tüskések, finoman erezettek és símák. 50—60 cm. magasra nő, de mint gyomot, libának dobják, mert minden más nyári takarmánynál mohóbban kapnak rajta. Belányi Tivadar. — **Kákics** — Hosszúfalu, Nyitra m. — gyomféle növény. Nyr. 26: 184. és 29:239.

Kaláha — Tapolcza, Zala m., Nyr. 25:478. — a gabna bökős része.

***Kalakány** — Tyukod — Stratiotes aloides L. Marhának méreg; a disznó eszi.

Kalakócz kalakócs — Hosszúfalu, Nyitra m., Nyr. 26:184. — Staphylea pinnata = Paternoster strauch; magyar neve árj. szerint mogyorós hályogfa. Tót neve *klkocs* v. *klokocs.*

***Kalanfű** — Pusztaszentmiklós — Cochlearia officinalis L. ?.

Kalánlopó — Nyr. 33:295. — pásztortáska. Ez Baján sunkalopó. Capsella bursa pastoris.

Kalina — Ipolylitke, Borbás, Nyr. 3:543.— Solanum Dulcamara.

***Kalincza** — Alföld — l. Kacskanyak.

Kalinka — Jászság, Nyr. 29: 19. — Solanum Dulcamara L.

***Kampocz** — Hadház — Eryngium campestre L. Ördögszekérborda, oldal; rakolya, keringő, átkozott szamár, macska- százfejű-, fejér-mezei-tövis.

Kanálfű — Pusztaszentmiklós — jó fű. Cochlearia.

Kanállopó — Bátony, Heves m., Borbás, Nyr. 3:543.— Draba verna.

Kangyékény — Ecsedi láp — Typha sp. ?

Káposztaharaszt — Nógrád m., Borbás, Nyr. 3:544. — a káposzta nagy levelei.

Karakacz — Beregszász, Nyr. 30:300. — sárga virág. Somogyban: kenyérbél. Helianthemum.

Kásafű — Alföld, Nyr. 29:18. — Lepidium campestre (L.) R. B.

Kasika — Zabar, Gömör m., Borbás, Nyr. 3:543. — Juncus effusus.

Kaszanyüg — Alföld, Nyr. 29: 17. — Vicia villosa Roth.

***Katáng** — l. Katángkóró.

***Katángkóró** — Alföld — Cichorium intybus L. L. Pattankóró is.

***Kattankóró** — Ecseg-puszta — Cichorium intybus, pásztorseprőt kötnek belőle; l. Tüsökseprő. *Tyukod.

Kecskeharapta fű — Körmend, Vas m., Nyr. 27:96. — hasonló a vérfűhöz.

Kecskerágító — Répczeszentgyörgy, Nyr. 18 : 327. — Evonymus europeus.

Kecskerágó — Hortobágy, T. M. I. — Evonymus europaeus L.

Piroslik a kecskerágó
Szőlő árka mellett.
Petőfi.

***Kerti seprő** — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Kochia scoparia L.

Keserű lapu — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Lappa maior.

***Keskeny gyékény** — Lengyeltóti — Typha angustifolia.

Kígyóhagyma — Alföld, Nyr. 29 : 20. — Muscari comosum Mill.

Kígyóharapta fű — Tyukod — Plantago arenaria L.

***Kikeri** — Lengyeltóti — Colchicum autumnale L. Mérges.

Kikirics — Balatonmell. — l. Kikeri.

Kirákannya — Csallóköz, Nyr. 1 : 279. — van a búzában : karakány. Riedgras.

Királydárda.

***Királydinnye** — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Tribulus terrestris.

Kisasszony papucsa — Cypripedium calceolus L.

***Kisasszony tenyere** — Alföld — Lupinus angustifolius L. L. Szépasszony tenyere, Boldogasszony tenyere.

Koldustetű — Alföld és általánosan, Nyr. 29 : 19. — Xanthium strumarium. Ipolylitke, Nyr. 3 : 543., Bidens tripartita Borbás.

Kolokány — l. Kalakány.

Komló — szó eredete, Pápay József, Nyr. 24 : 465—468. — Humulus lupulus L.

***Komócsin** — Alföld— Phleum pratense L. Jófű.

***Konkoly** — Alföld, általánosan — Agrostema githago L. Kiskunfélegyházán van szelíd és vad, az utóbbi Lychnis vespertina. Vö. Nyr. 29 : 17.

***Kopotnyak** — Gross. I. p. 158. — „folia Asari; vomitorium". Asarum europaeum L.

***Korpafű** — Nagyszalonta, Békés, Hadház, Pusztaszentmiklós — Lycopodium L. Jó fű.

Kotú — Karczag — nád töve. Vö. Kotús föld (földcsoportban).

Kökörcsin — Hortobágy, T. M. I. — Colchicum autumnale L.

Körmicze — Eger, Borbás, Nyr. 3 : 543. — Calendula officinalis.

Körömvirág — Ipolylitke, Borbás, Nyr. 3 : 543. — Calendula officinalis.

Kötővessző — Oklsz. — már 1493-ban. Leginkább fűzvessző, nádkunyhók, vasalók, nádtutajok kötésére. Előbb leforrázzák. Most már a drót kiszorítja az ősi kötést.

Kucserácska — tót jöv., Nyr. 27 : 176. — fodormenta. Tót: kučeračka (kučeravi = göndör). Mentha crispa L.

Kukicska — Beregszász, Nyr. 27 : 95. — őszi kikirics (Somogyban: zsibavirág). Colchicum autumnale L. Kikirics.

***Kutyaszőlő** — Tyukod — Solanum dulcamara L.

***Kutyatej** — Alföld, Nyr. 29: 19. — Euphorbia, de Taraxacum is. Sonchus-fajok is. Pusztaszentmiklós. Euph. peplus L. Rossz fű.

Lapinta — Beregszász, Nyr. 27:95. — tavirózsa. Nymphaea alba. L. Vízitök.

Lednek — l. Gumós lednek.

Libatippan — Hortobágy, T. M. I. — Potentilla anserina L.

***Libavirág** — Nagyszalonta, általános — Potentilla anserina L.

Likhën — Recsenyéd, Udvarhely m., Nyr. 34:105. — izlandi moh. Cetraria islandica Ach.

***Lóher** — Felsőtárkány — Trifolium.

***Lóhere** — Alföld, Nyr. 29:19. — Trifolium, de Medicago is.

Lómenta — Ecsedi láp — Mentha sylvestris.

***Lósáska** — Alföld, Nyr. 29: 19. — Rumex Hydrolapathum.

Löböstök — Nyr. 24 : 304. — Ligusticum officinal. K. Német: *liebstock, liebstöckel*ből (hol ?).

***Macskatövis** — Hajduhadház — Ononis spinosa L. L. Iglicze.

***Macskatüsök** — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Ononis spinosa L. Kecskemét. L. Iglicze.

Madárhúr — Cerastium.

Magyarófű — Vas m., Nyr. 30:99. — Lathyrus tuberosus L.

Mályvarózsa — Alföld, Nyr. 29:19. — Althea rosea L.

***Mancsifű** — Karczag — jó fű. Zsenge, Taraczk.

Marmancs — Losoncz vidék, Nyr. 30:301. — széki fű. A tót *marmancsik*ből. *Még tótosabb a „Marmančok", mint ilyent Mikszáth Kálmán sokszor alkalmazott kedves virága, mert azt hitte, hogy ez a Chrysanthemum leucanthemum, a *csillagvirág* magyar neve, holott a kellemetlen szagú vad Chamomilla virágát jelenti. H. O.

Maszlagos nadragulya — l. Belindek, Tölcséres.

***Medvetalp** — Felsőtárkány — Heracleum Sphondylium L.

Mételytorpa — Ecsedi láp — helyesen Mételytorzsa = Cicuta virosa L.

***Métölysás** — Kálmáncsa — „Ha ezt a marha mögeszi, fölpuffad és mögdöglik, sp. ?

Misegyertya — Verbascum blattaria L.

Misling — Sirok, Heves m., Nyr. 27:43. — csalamádé, azaz sűrűn vetett s nem magnak, hanem takarmánynak szánt tengeri. Német szó, elegyest jelent.

Mogyoró-alja — Gross. I. p. 159. — Asarum europaeum L. L. Kopotnyak.

***Mogyorógyékény** — Tyukod — Typha angustifolia L. Onnan, hogy zsenge tövét a szegénység eszi és mogyoróízűnek vallja.

A sertés felhízik rajta. L. Hadigyékény.

Morvánleves — Sárköz, Nyr. 32:463. — egy növény. (?)

***Muha** — Hadház — v. muhar: Panicum sp. P. glaucum L.

***Muhar** — Pusztaszentmiklós, Puszta-Szanda — Panicum glaucum L. Jófű.

Muzsdályfa — Borbás, Nyr. 30:529. — Quercus sessiliflora és Qu. conferta.

Nácza — Beregszász, Nyr. 30:300. — a gyékény buzogánya.

***Nád** — általános, Lengyeltóti, Tyukod — Arundo Phragmitis L.

***Nadálytő** — Ecsedi láp — Symphitum officinale L.

Nádtorzs — Hortobágy, T. M. I. — a nád — Arundo — kiszáradt töve.

Nádtorzs lőn az ágya, zsombok [a párnája.
Arany.

Nyakfű, Nyakó — Diószegi-Fazekas, 1807, p. 156. — Lycopsis.

***Nyári hérics** — Alföld, Nyr. 29:17. — Adonis aestivalis L.

Ökörfark — Gross. I. p. 146. — kóró = Verbascum thapsus.

Ökörfarkkóré — Alföld, Nyr. 29:18. — Verbascum thapsus.

Ördögmotolla — Pusztaszentmiklós — Eryngium planum L. Ördögszekér stb. is.

Ördögszekere — Alföld — Eryngium [campestre L. P. nalajtorja.

Pákászmadár — Alföld, Nyr. 29:17. — Symphitum officinale L.

***Palaczfű** — Tótszentpál — Capsella bursa Pastoris L. Vö. Nyr. 34:106. és „Palaczkféregvirág“ formában. Nyr. 18:574.

***Pallagi sás** — Ecsedi láp — Carex sp.?

Papancz — Nyr. 27:176. — kúszó, fölfutó gyom. Convolvulus. Tótból: pupenec.

Paploncz — Nógrád m., Borbás, Nyr. 3:544. — Convolvulus arvensis.

Paponya, páponya — Diószegi-Fazekas, 1807, p. 175. Physalis, altató P. Ph. somnifera piros P. Ph. Alkekengi.

Papsajt — Vas m. Nyr. 30:99. — Malva rotundifolia. Alföld, Nyr. 29 : 19., Malva vulgaris. Általános, Malva neglecta Walr. Nógrád m., Nyr. 3 : 544.

***Papvirág** — Ecsedi láp — Chrysanthemum leucanthemum L.

Parély — Pusztaszentmiklós, általános — Spinacia oleracea L. Jófű.

Pásztortáska — l. Palaczfű.

***Pattankóró** — Pusztaszentmiklós — Cichorium Intybus L., l. Katángkoró, Jófű.

***Perje** — Pusztaangyalháza, Hadház, Hortobágy, T. M. I. és általánosan — Poa annua. Jófű.

Pernyefű — Alföld, Nyr. 29 : 18. — Poa annua L.

***Pimpó** — Felsőtárkány — Potentilla-nemzetség (valószínűleg Anserina L.) Békés m.

Pi . afű — Tyukod — Chenopodium vulvaria L. (?)

Pi . . lajtorja — Eryngium campestre. Jófű, zsenge korában; Kecskemét. Ballangó, Ördögszekere, Pusztaangyalháza, jófű. Bugaczmonostor.

***Pintérező gyékény** — Lengyeltóti — Typha latifolia.

Pipacs — Alföld — Papaver Rhoeas L.

Pipitér — Vas m., Nyr. 30 : 99. — székfű = Chamomilla.

Pipompápom — Ipolylitke, Borbás, Nyr. 3 : 543. — Taraxacum officinale.

Pipörefű — Mohács, Nyr. 27 : 111. — szíkfű.

***Pírgalni** — Somogy m. — fejteni a hüvelyesveteményt.

***Porcsfű** — Portulacca oleracea L., mint *Porcsín*: Hajduhadház, Kisújszállás, Lengyeltóti, Pusztaszentmiklós, Puszta-Szanda és sok helyen.

Porczfű — Alföld, Nyr. 29 : 18. — Portulacca oleracea L. Porcsin.

***Pörje** — Békés m., Bugaczmonostor — Poa. Jófű.

Pukkantó — Pusztaszentmiklós — Datura Stramonium L. Rossz fű.

***Ragadancs** — Ivád — Arctium Lappa — a bojtorján feje.

***Ragadófű** — Békés m., Pusztaszentmiklós — Setaria verticillata.

Rakottya — Hortobágy, T. M. I. — rekettyefűz.

***Rekettye** — Salix sp.? korczvessző, kötésre való; de Genista is.

***Revetapló** — Bihar m. — az, a mely nem a bükkfa gombájából, hanem a bükkfa *redvesedéséből* ered. Ugyanígy Ivádon is.

Ricze — Vas m., Nyr. 33 : 99. — vadrepcze. Sinapis arvensis L.

Rigya — Dunántúl, Mtsz. — barkás növények barkája.

***Rókahátú fű** — J., Balatonmellék — ha Alopecurus, akkor a feljegyzés, hogy a birka nem eszi, hibás, mert kitünő takarmány és legelőfű.

***Rozsanya** — Alföld — Claviceps purpurea Tul.

***Rozsda** — Alföld — Puccinia sp.

***Sárga gyujtovány** — Alföld — Linaria vulgaris L.

Sárga gyútoványfű — Alföld, Nyr. 19 : 17. — Linaria arvensis.

Sárga kikirics — Alföld, Nyr. 29 : 18. — Ranunculus. Anemone ranunculoides L.

Sárga liliom — Alföld, Nyr. 29 : 17. — Iris pseudacorus L.

***Sárkelep** — Pusztaszentmiklós, Hadház, Puszta-Szanda, Hortobágy, T. M. I. — Medicago falcata; Sárkerep is. Jófű.

***Sárkerék** — Bugacz-Monostor — jófű, l. Sárkerep.

Sárkerep — Alföld, Nyr. 29 : 18. — Lotus corniculatus. Nádudvar, Alföld. Medicago falcata L.

***Sárkerép** — Kecskeméten és sok helyen. — Medicago falcata. Jófű.

Sás — Ecsedi láp — Carex nem.

Sásika — Nógrád m., Borbás, Nyr. 3 : 544. Hemerocallis.

***Selyem** — Biharudvari — a gyékény lehántott hámja.

Siérüődött fű — Körmend, Vas m., Nyr. 27 : 96. — Lathyrus sylvestris. „A sérült ember bajárúl használ.“

Sikárfű — Alföld, Kecskemét — Andropogon Ischaemum L. *Jófű.* Bugacz-Monostor. Nem jó fű. Vö. Nyr. 3 : 543.

***Siklófű** — Lengyeltóti — l. Sikárfű.

Sityonfa — Nagydobrony, Bereg m., Nyr. 34 : 221. — rossz fa.

Somkóró — Tyukod — Melilothus officinalis L.

***Sóska** — Hadház és általánosan — Rumex pratensis M. és K.

Sóslórium — Tyukod — Rumex acutus L. (Acetosa L.) Sóslórom. Lósóska.

Sóspóré — Hortobágy, T. M. I.

Spinát — Nyr. 24 : 397. — spenót. Spinacia. Ném. Spinat.

Sudar sás — Ecsedi láp — Carex stricta Good.

Sulyom — XVIII. sz., Ecsedi láp — Trapa natans L.; fekete, tüskés, mogyorója a szegénység csemegéje.

Sunkalopó — Baja, Nyr. 33 : 531. — pásztortáska; Capsella bursa pastoris.

Sústyé — Bagota, Komárom m., Nyr. 25 : 478. — a kukoriczacsövet burkoló levelek.

Szalagsík — Csallóköz, Nyr. 1 : 332. — sikároló fű. Andropogon Ischaemum.

***Szamártövis** — Pusztaszentmiklós, Hortobágy, T. M. I. — Onopordon Acanthium L.

***Szarkaláb** — Felsőtárkány. — Delphinium consolida L.

***Szarvasnyelv** — Tyúkod — Scolopendrium vulgare Sym.

Szécsényi gyökér — Zabar, Gömör m., Borbás, Nyr. 3 : 543. — Glyceria spectabilis.

***Székfű** — Pusztaszentmiklós. — Matricaria Chamomilla.

Székfűvirág — Alföld, Nyr. 29 : 17. — Chrisanthemum, Anthemis, Matricaria. Nádudvar, Matricaria Chamomilla L.

***Székifű** — Nádudvar, Kiskunfélegyháza. L. Szekfűvirág.

***Széki káposzta** — Alföld — Salsola Kali. L., l. Széki saláta.

Széki saláta — Alföld, Hortobágy, T. M. I., Nyr. 29 : 19. — Statice Gmelini Wild.

***Szelencze** — Somogy — orgonavirág.

Szélhajtó kóré — Hortobágy, T. M. I. — l. Szélhordta fű.

Szélhordta fű — Hortobágy, T. M. I. — Eryngium campestre L.

Szelicze — Tiszadob, Nyr. 27 : 45. — Lycium.

Szengyörvirág — Sárköz, Nyr. 32 : 463. — gyöngyvirág. Convallaria majalis.

Szentgyörgy-virág — Mohács, Nyr. 27 : 112. — gyöngyvirág. Convallaria majalis; Csúza, Baranya m., Nyr. 18 : 382.

***Szépasszony tenyere** — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Lupinus angustifolius. L.; l. Boldogasszony tenyere.

Szerbián tövisk — Zabar, Gömör m., Borbás, Nyr. 3 : 543. — Xanthium spinosum.

Szerecsën-búza — Nyr. 22 : 404. Wagner F. Phraseologia 1750. — „pohánka, hajdina, tatárka, haritska = szeretseny-búza". L. Hajdina.

Szikfű — Pusztaszentmiklós — Matricaria svaveoleus L. (Chamomilla. L.) Pusztaangyalháza, jó fű.

***Szikifű** — Pusztaszentmiklós — rossz fű. Matricaria chamomilla.

***Szikivirág** — Békés — Matricaria chamomilla.

Szilid konkoly — l. Konkoly (szilíd).

Szittyó — Somogy m., Borbás, Nyr. 3 : 543. — Juncus effusus.

Szövőke — Ipolylitke, Borbás, Nyr. 3 : 543. — Juncus effusus. Süveget fonnak belőle a libapásztorok.

Sztokrásza — tót jöv. Nyr. 27 : 177. — százszorszép. (Bellis perennis?) Tót: *stokrâsa,* sto = száz, krása = gyönyörűség = százszorszép.

Szunyadó — Körmend, Vas m., Nyr. 27 : 96. — Galanthus nivalis.

***Szúrán-tövis** — Karczag — muszka tövis = Xanthium spinosum. Szilágyi Sándor öreg juhász 1893-ban mondta, hogy ez a növény 1842-ben a Zádorgáton ütötte fel először a fejét.

Talák — Vaiszló, Nyr. 37 : 374. — a búza bajusza.

Tálmosó fű — J., Balatonmell. — fű faja, melyet a birka eszik. L. Sikár fű.

***Talpas muha** — Hadház — Digitaria sanguinalis (L.) Scop.

***Tányérbél virág** — Somogy m. — napraforgó, Helianthus annuus. Sok helyen Tányéricza, l. azt.

***Tányéricza** — Szeged, Pálfitanya — a napforgó. Helianthus annuus.

***Tapló** — Alföld — az igazi pásztortapló nem a „zsidóbűr" = taplógomba, hanem a „kákabuzogány"—Typha latifolia és angustifolia — szárnyas magva; Szeged táján a „mezei gyopár" = Gna-

phalium arvense — bolyhos virága is az.

***Taraczk** — Kecskemét, Lengyeltóti? — Agropogon repens (L.) R. B., Triticum repens. Jó fű. Bugacz-Monostor. Nem jó fű. Karczagon ifjan ez a *Mancsifű.*

Taraczkos sás — Ecsedi láp — Carex sp.

***Tejes fű** — Kecskemét, Bugacz-Monostor — Euphorbia sp.? L. Kutyatej.

Tejoltó Szt. István söprűje — Monostori-puszta, Nyr. 29 : 19. — Galium verum Scop.

***Tippan** — Puszta-Szanda és általánosan — Agrostis sp.; „jó fű". Hajdúhadház, Felsőtárkány, Kiskunfélegyháza, Békés, Nádudvar, Nagyszalonta, Kaba, Bugacz-Monostor.

***Tisztesfű** — Kecskemét, Puszta-Szanda és általánosan — Stachys recta L. Bugacz-Monostor. Jó fű.

Torzs — Hortobágy, T. M. I. — Carex csökvények.

Ég a napmelegtől a kopár szík [sarja,
Nincs egy árva fűszál a torzs közt [kelőben.
Arany.

Tölcséres belindek — Alföld, Nyr. 29 : 19. — Datura stramonium L.

Töviskes kökény — általános — Prunus spinosa L.

***Tüsök seprő** — Bugacz-Monostor — Igliczéből, Ononis spinosa, kötött derékseprő, a cserény és környéke tisztántartására. A Nagykunságon farkkóró, Verbascum blattaria, némely helyen a katángkóró, Cichorium intybus adja a seprőt. A kún pásztorok *kattankórónak* mondják.

***Tyukszem** — Pusztaszentmiklós — Anagallis arvensis L.; jó fű.

***Tyúkvakító** — Pusztaszentmiklós — Adonis aestivalis L. L. Nyári hérics.

Uborkabagzó — Alföld? Nyr. 29 : 19. — Trifolium arvense L.

***Ürgefarok** — l. Czigánybúza.

Üröm — Nádudvar — Artemisia vulgaris L. Gyapját ledörgölve a régiek tapló gyanánt használták. Artemisia monogyna W. K.?

Üszög — Alföld — Ustilago.

Vadborsó — Alföld — Vitia villosa L. L. Kaszanyüg.

Vadkáposzta — Alföld, Nyr. 29 : 17. — Erysinum canescens. Eryngium diffusum, Erh.

Vadkapor — Alföld, Nyr. 29 : 18. — Oenanthe pimpinelloides L. Aquatica. L.

Vadkonkoly — l. Konkoly (vad).

***Vadlóhere** — Kiskunfélegyháza.

Vadnefelejts — Hortobágy, T. M. I. — Myosotis caespitosa Schulz?

***Vadócz** — Bugacz-Monostor — Lolium pratense. Nem jó fű.

***Vadrepcze** — Alföld — Sinapis arvensis L.

***Vadsás** — Lengyeltóti — Carex, sp.?

***Vadzab** — Alföld — Lolium temulentum L.

Vadzsálya — Hortobágy, T. M. I.

***Vajfű** — Alföld — Orobanche sp.

Varnyúháj — Hegyalja, Nyr. 1:379. — Sedum Telephium v. varjúbab. Kassai J. szókönyve 1831.

Varnyúkikircs — Gyöngyös, Nyr. 1:349. — Colchicum autumnale. Kassai 1831.

***Vasfű** — Alföld — Verbena officinalis L.

***Vasvirág** — Alföld — Xeranthemum annuum L.

***Vehicse** — Somogy m. — venyige.

Venyű — Lozsád, Nyr. 23:144. — vad venyige. Clematis vitalba.

***Veresnadrág** — Békés m. — perjefajta. Phalaris phleoides.

Vérfű — Szeged — Sanguisorba officinalis.

Vidrafű — Kassai 1831, Nyr. 1:379. — Trifolium fibrinum alias Menyanthes trifoliata. A Hegyalján *Eletske* v. *Alats* a neve.

Villáskáka — Hol? Tud. Gyüjt. 1817, Nyr. 34:487. — Scirpus maritimus.

Vityéz — Moldva, Nyr. 4:143. — l. Szarkaláb.

Vizi liliom — Hortobágy, T. M. I. — Nymphaea alba. L. a népnél inkább vízitök.

Vízitök — általánosan — Nymphaea alba L., l. Tavirózsa.

***Zab** — Ver. 122. — dalmat. Zoob.

***Zsidóbűr** — országosan — a Polyporus-gombából készült tapló, bőrszerűen szétlapítva; a pásztorok leginkább zsidó házalóktól vették.

Zsidócseresznye — Nyr. 29:19. — Physalis Alkekengi L.

Zsombok — Hortobágy, T. M. I. — Carex-fajok alkotta kúpok.

Vegyes.

Állás — Hortobágy, T. M. I. — falazattal bíró nagy fészer, osztatlan belvilággal; két végén nagy kapu, a csordafelőli oldalán ajtó. Szekerek beállítására, etetőhely a nyájak összeszámlálására is szolgál. *Ólmos eső idejében, mikor a túzok szárnya összefagy, a csikósok beterelik a madarakat.

Avas szőr — Hortobágy, T. M. I. — a mi télről marad meg az állaton. Vö. Avét.

Bakacsin — Hortobágy, T. M. I. — szép fekete.

Bekoppant — Hortobágy, T. M. I. — annyi neki bekoppantani egy bárányt, mint a semmit.

Bogjos — Hortobágy, T. M. I. — kuszált, nagyszőrű.

Bokréta — Hortobágy, T. M. I. — a tengeri, Zea mays, szárán a kalász.

Csóva — Hortobágy, T. M. I. — a legelő határának megjelölésére felhányt, kupaczok. Ez kivételes elnevezés, mert rendesen hasított vesszőbe fogott növény, mint szalma-, szénacsutak. A művelet: *kicsóvázni.*

Csuhaj — E. I., Hortobágy — elhalt növények maradéka.

Csűdzik — Hortobágy, T. M. I. — a tengeri, mikor kezdi a zsenge cső kihányni a selymét.

Czégér — általános, T. M. I. — a német Zeiger.

Van éccsarda túl az erdőn, ott [magán
Száraz ágbúl *czégér* lóg az oldalán.
Pásztornóta.

Czimbora — M. ó., Kecskemét — osztályos, földbirtok nélküli, de marhás ember.

Délel — Balmazújváros, T. M. I. — delel.

Díj — Hortobágy, T. M. I. — 1. ár, pl. négy birka az ára a jó pulinak, 2. sors, 3. állapot. Mondások: az apja díjára jutott = tönkrement, mint az apja. Tavaji díján van még mindig = olyan beteg most is, mint tavaly volt.

Dögrovás — M. ó., Kecskemét — a melyre a pásztor az esett jószág számát felrótta.

Éghetetlen — Hortobágy, T. M. I. — nagyon nagy, pl. Éghetetlen nagy szél vót.

Egyes-egyedül — Balmazújváros, T. M. I. — egymagában. *Különben általános.

Elfázik — Hortobágy, T. M. I. úgy elfázott a kutya, hogy belé döglött.

Elnapolás — M. ó., Kecskemét — fényes nappal való elkötés, ellopás, pásztorszó.

Elő — Hortobágy T. M. I. — „a juh még nem vót elő, azaz: „a magyar juhot még nem hajtották elő összeírásra“.

Elterül — Hortobágy, T. M. I. — elterült a ménes, nagyon elterült a guja = nagy helyen legel.

Farkapénz — Légrád — áldomás, eladott jószág után jár.

Fej — Hortobágy, T. M. I. — a tengeri feje, kalásza.

Fenkő — Hortobágy, T. M. I. — a kaszát élesítő kő.

Fín-tok — Hortobágy, T. M. I. — a fentő tokja. Érdekes, hogy a kő-fenkő, tokja pedig *fín*-tok.

Fót — Hortobágy, T. M. I. — folt. „Olyan jánt keress, a melyiknek nagy fót van a pendelén = nagy a hozománya.“ „Nem píz kell nekem, hanem ján.“ *Nem ismerik a fótot, a melyet a jószág a legelőn alkot.

Gubanczos — Hortobágy, T. M. I. — összecsapzott, nagyszőrű kutya.

Gusztustalan — Hortobágy, T. M. I. — pl. a piszkos abrosz.

Gyanuba esett — M. ó., Kecskemét — ugyanannyi mint: rásült, rávilágosodott a lopás.

Hidi vásár — Hortobágy, T. M. I. — a hortobágyi híd mellett tartott állatvásár.

Hókony — Hortobágy, T. M. I. — „Mingyán hókonyon taszítalak!“ = fejbeütlek.

Igen — Hortobágy, T. M. I. — nagyon, p. o. „igen köszönöm szépen“.

Ittas — Hortobágy, T. M. I. — félrészeg.

Jószág — Hortobágy, T. M. I. — állat. Csak egy jószága van pl. tehene, borja.

Juhporos — Alföld, általánosan — a juh hulladéka, megszáradva igen jó tüzelő.

Juk — Hortobágy, T. M. I. — nyílás, kilencz jukú a hortobágyi híd.

Kácsing — E. I., Hortobágy — kacsint helyett.

Kacskaringó — Hortobágy, T. M. I. — étel. L. Szamárkötél.

Kaczag — Hortobágy, T. M. I. — a ló; általánosan: nyerít.

Kanczabetyár — a kinél mindig asszony van a dologban. (Lehr) M. N. X. 90.

Kapczabetyár — Alföld — gyalogos, legalsóbb fajta.

Karingó — Nádudvar, T. M. I. — l. Kacskaringó.

Kijózanodik — Hortobágy, T. M. I. — magához tér.

Kikeríteni — M. ó., Kecskemét — verekedéskor.

Kikurvanyázni — általánosan — nagyon kacskaringósan kidiszíteni.

Kis kocsis — Hortobágy, T. M. I. — jobbmódú birtokosnál szolgáló, még gyereksorban levő kocsis.

Kiteremtettézni — általánosan — kiczifrázni.

Kiverni — Hortobágy. T. M. I. — Tavasszal kiverik a jószágot a legelőre.

Környetlenkörül — Hortobágy, T. M. I. — köröskörül.

Köszköpüködik — Hortobágy, T. M. I. — haszontalankodik.

Köt — Hortobágy, T. M. I. — „A kolompér akkor *köt,* mikor virágzik“ = akkor kezdenek fejlődni a gumók.

Liget — Hortobágy, T. M. I. — tisztások az erdőben.

Lovasbetyár — Alföld — ki lovon jár, a betyárság eleje.

Lustán — Hortobágy, T. M. I. — az eséssel kapcsolatban: nagyot estem.

Marj — Hortobágy, T. M. I. — a ló *marja,* a két lapoczka köze.

Megcsap — Hortobágy, T. M. I. — terel, visszaterel.

Parancsolom Jóskának a bojtárnak:
Csapja meg a balszárnyát a gujának.
Pásztornóta.

Megcsigáz — Hortobágy, T. M. I. — elgyengít, elbágyaszt. Szólás: níha megcsigázza a birkát az úsztatón. Különösen ha úsztatás után rosszra fordul az idő.

Megczüvekelni — M. ó., Kecskemét — keményen megverni.

Megfiál — Hortobágy, T. M. I. — megfájja a tengerit: alsó mellékhajtásait letöri.

Meglippen — Hortobágy, T. M. I. — meglapul.

Meleg dél van itt kinn a mezőben,
Rakja a nap a tüzet erősen.
Meleg dél van, *meglippen* a madár
A fáradt eb kiöltött nyelvvel jár.
Petőfi.

Megterül — Hortobágy, T. M. I.

Jaj de keske^{n} ez a kilenczes ajja,
Sok a ménes, nem *terülhet meg* [rajta.
Pásztornóta.

Megtör — Hortobágy, T. M. I. — meghervaszt. Szólás: megtörte a gyepet a dér.

Menős — Zala — járó, járkáló betyár. (Lehr.) MNy. X: 90.

Motyó — Hortobágy, T. M. I. — a palócz és a pápista.

Nehéz sor — általánosan — nagy baj a hatósággal szemben, pásztorszó.

Nyelvrontás — Hortobágy — *Dranka* = stranka, tót; *gusztátalan* = nem kívánatos; *kekség* = a német *Keckheit* = szemtelenség; *Keleráj* = söntés; *kurtirozni* = rövidíteni; *nudli* = laska; *pampuska* = fánk, tót; *Platz* = a lóistállóban hely; *siflileves* = hitvány l.; *silép* = szorulat, a tót *žleb*; *strájfa* = a német Streuholz, elválasztó rúd, alomhatár. Többnyire csikósok száján a katonáskodás hatása. *Lepakol* = lerakodik. — Kebli író, Ecsedy, szava.

Nyilas — Hortobágy, T. M. I. — „Egy nyilas föd öt kataszträlis hód és ezer négyszög öl."

Nyúgodalmas — Hortobágy, T. M. I. — Szólás: nyúgodalmas j^{a}o iczakát kívánok.

Nyugvóhely — Hortobágy, T. M. I.

Fínyes dílbe ha rám írik az álom,
Babám karján *nyugvóhelyem* ta- [nálom.
Pásztornóta.

Nyüvezőfa — M. ó., Kecskemét. — L. Nyüvedző.

Olvasódik — Hortobágy, T. M. I. — a birka, azaz megszámláltatik.

Örvös kutya — Hortobágy, T. M. I. — a melynek vasörve van.

Összetérít — Hortobágy, T. M. I. — összehajt.

Pásztorít — Hortobágy, T. M. I. — terel, térít nyájat, gulyát stb. képletesen: bort is iváskor.

Perdül — Hortobágy. T. M. I. — beperdül az ajtón, a csónakba stb.

Süvegmocsok — Hortobágy, T. M. I. — a sokat hordott kalapon képződő, portól, zsírtól származó kéreg.

Mint a zöld Hortobágy kövér [mezejében
A tsintalan Betyár ha a szél- [mentében
Süvegmocskot éget a szalmán vagy [pipán,
Maga meg odébb áll gyalog vagy [paripán ;
Hijába hangicsál a duda, furolya,
Összebőg a marha, megszalad a [gulya ;
Tehén, üsző egyre szalad a cse- [rénynek
Van baja, van mérge a szegény [legénynek.

Csokonai, Dorottya III.

*Csokonai itt nyilván a bogárzást festi s megtudjuk, hogy annak idején a süvegmocsok égetéssel próbálta a pásztorság a bajnak elejét venni.

Szakgat — Hortobágy, T. M. I. — a gulyából, ménesből egy részt kiszakít, elhajt.

Szercsegős — Hortobágy, T. M. I. — „Borzasztó jó, szercsegős dohánya van a tekintetes úrnak". *általánosan *serczegős.*

Szőr-abrakos tarisznya — Rákóczy Ferencz udvari számadásai 1701. „Pro canestriis vulgo szőrabrakos tarisznyákért N. 50 fl. 15." Nyr. 43 : 83.

Talló — E. I. Hortobágy — a birka jól megszórja a tallót = jól megtrágyázza.

Taszít — Hortobágy, T. M. I. — üt, vág. Vö. Hókony.

Tormodzik — Hortobágy, T. M. I. — a felhő = tornyosodik.

Tőtis — Hortobágy, T. M. I. — útközepén, folyóviz két partján.

... posványon csinált töltés.
Gvadányi.

Túlnet — Balmazújváros, T. M. I. — túl, túlnét.

***Tutajbajusz** — Tiszamente — a vastag, sűrűn összeálló szőrözetű.

Tűszeres — M. ó. Kecskemét — tűtartó.

Válcság — Hortobágy, T. M. I.

Szegín Palkó elaludt a határba,
Tizenkilencz forint lett a válcsága.
Pásztornóta.

Bebitangolt a jószág, kárt csinált.

***Virgódni** — Somogy m. — vergődni.

Zsendít — Hortobágy, T. M. I. — A tavaszi mező meg*zsendíti* a sovány jószágot.

FÜGGELÉKEK

FÜGGELÉKEK.

I. FÜGGELÉK.

Tót anyag.

Pétényi Salamon irataiból.

Bikák.

Biczkó — bikanév.

Bujak — bikanév és neme is.

Bujkō — bikanév.

Kurja — bikanév.

Ökrök.

Bela — ökörnév.

Busa — ökörnév.

Kajla — ökörnév.

Rjanka — ökörnév.

Szilaj — magyar.

Tehenek.

Belana — tehén.

Brna — barna.

Brnuša — barna.

Černusa — fekete.

Riška — tehénfajta.

Siwana — szürke.

Tót elemek.

Liptómegyei juhászat. Istvánffy Gy tanár gyűjtése.

Bača — bács, oláh is.

Črpāk — merítő.

Gelata — sajtár, máshol döbön. Vö. Sochtar = sajtár.

Hruda — gomolya, rög.

Klog — oltó.

Koliba — kalyiba, megvan az oláhban is.

Kŏlŏwrăt — sirító, fonalnak való.

Kōnčjar — hegyes juhászkés; itt koňec = hegyes.

Košjar — kosár, vesszőből fonott esztrenga.

Kōtāl — üst.

Puťera — bödön, nyilván a német butterfas.

Šaflik — a német Schaff.

Salaš — a magyar szállás.

Trepačka — verő, kavaró.

Wălăch — a Balkánon βλαχος — juhász.

Žinťica — savó.

Lónevek.

Lányi Béla tanár gyűjtése.
Rózsahegy vidéke.

Bŏităr — teljesen a magyar bojtár.

Bŭcō — magyar halfaj: Aspro vulgaris.

Čilāk — a magyar csillag.

Dĕrĕš — teljesen magyar ló szőre.

Fukso — a német Fuchs = sárga.

Hanro — ?

Kĕdvĕs — teljesen magyar.

Lŭcă — magyar.

Pājtăs — a magyar pajtás.

Pĕjkō — a magyar pej; a tót kicsinyítő alak. Arany János Toldijában a ló neve. Különben *pej.*

Šărgă — a magyar sárga.

Šimlō — a német schimmel.

Villăn — a magyar villám.

Ökörnevek.

Bĕlă — Béla.

Brări — tót.

Brnă — barna.

Jĕlĕn — tót = szarvas.

Kese — a magyar kese.

Lăsŏn — tót.

Plăvi — tót, sárgás; a rigóról: plăvi drozd = sárgarigó.

Rohač — szarvas, tót.

Siroň — szirony.

Tŭrŏn — tót.

Tehénnevek.

Belana — tót = fejérke.

Brnula — barna.

Čjerna — tót = fekete.

Kalina — tót = Viburnum opulus.

Kesa — a magyar kese.

Malina — tót = Rubus.

Mazula — tót.

Risula — tót.

Sivula — tót.

Kutyák.

Akoťi — tréfás, jelenti: „a mint te". A tréfa az, hogy arra a kérdésre: mi a kutya neve? az a felelet: „akoťi" mint téged, vagy mint te stb.

Belko — fehér.

Cigan — czigány.

Cimbal — hangszer.

Cukrik — tót = czukorka.

Dolesza — az erdőbe.

Dolina — völgy.

Dunaj = a Duna tót neve.

Dunčo — tót.

Hădaj — „találd ki“, ez is tréfás.

Kăro — felszedett.

Lábos — magyar.

Pamina — idegen név.

Piko — felszedett.

Sajó — magyar folyónév.

Strihaj — nyírjál.

Suba — suba.

Talpaš — talpas.

Tarko — tarka.

Taro — ?

Tupŏn — ?

Vădăs — vadász.

Vitíz — vitéz.

Zahraj — húzd rá!

Vegyes.

Lányi Béla tanár. Rózsahegy, Zólyom.

Baranča — bárányka.

Bík — tinó.

Birki — birkák.

Bivol — bivaly.

Črjeda — csorda.

Jalowica — üsző, Zólyomban.

Krawa — diminutiv: Krawička, tehén.

Marha — czímeres jószág: to je marha.

Ťela — borjú, Zólyomban.

II. FÜGGELÉK.

Oláh anyag.

Lónevek.

Lónevek — Alsófehér m., Moldován 45. — románoknál inkább magyar nevek élnek.

Breaz — Alsófehér m., Moldován 45.

Brează — Alsófehér m., Moldován 45.

Lila — Alsófehér m., Moldován 45.

Miska — Alsófehér m., Moldován 45.

Muced — Alsófehér m., Moldován 45.

Murgu — Alsófehér m., Moldován 45.

Pnitinog — Alsófehér m., Moldován 45.

Pujka — Alsófehér m., Moldován 45.

Şargă — Alsófehér m., Moldován 97. — sárga (lószínből lónév).

Sarga — Alsófehér m., Moldován 45.

Sură — Alsófehér m., Moldován 45.

Suru — Alsófehér m., Moldován 45.

Szürke — Alsófehér m., Moldován 45.

Ökörnevek.

Ökörnév — Alsófehér, Moldován 45. — Minden ismert magyar ökörnév szerepel a románság között is havasban.

Baksi — Alsófehér m.

Bandi — Alsófehér m.

Bingyá — Alsófehér m. — Bimbó.

Bódor — Alsófehér m.

Codalb — Alsófehér m., Moldován 45.

Csendes — Alsófehér m., Moldován 45.

Csengye — Alsófehér m. — Csendes.

Csinos — Alsófehér m.

Dăru — Alsófehér m., Moldován 45.

Dāru — Alsófehér m.

Fiszku — Alsófehér m. — Ficzkó.

Hegyá — Alsófehér m. = Hegyes.

Kájlá — Alsófehér m.

Kermes — Alsófehér m. — Körmös.

Kormos — Alsófehér m.

Miská — Alsófehér m. — Miska.

Mozsár — Alsófehér m.

Pajkas — Alsófehér m. — Pajkos.

Pajkos — Alsófehér m., Moldován 45.

Rengya — Alsófehér m. — Rendes.

Sugar — Alsófehér m., Moldován 45.

Suran — Alsófehér m., Moldován 45.

Szejtyá — Alsófehér m. — Szőke.

Szemik — Alsófehér m. — Szemők.

Toian — Alsófehér m., Moldován 45.

Vidám — Alsófehér m.

Vînăt — Alsófehér m., Moldován 45.

Virag — Alsófehér m.

Tehénnevek.

Tehénnevek — Alsófehér m., Moldován 45. — minden juhnév egyúttal tehénnévnek is használtatik. Ezeken kívül van:

Barnă — Alsófehér m., Moldován 45. — barna.

Caila — Alsófehér m., Moldován 45. — kajla.

Cheşă — Alsófehér m., Moldován 45. — kesely.

Seitea — Alsófehér m., Moldován 45.

Silaş — Alsófehér m., Moldován 45. — szilas.

Silo — Alsófehér m., Moldován 45. — szilaj.

Şiŭta — Alsófehér m., Moldován 45. — suta.

Vírag — Alsófehér m., Moldován 45. — virág.

Juhnevek.

Albă — Alsófehér m., Moldován 45. — fehér. (Latin H. O.)

Albeană — Alsófehér m., Moldován 45. — fehéres.

Băluţă — Alsófehér m., Moldován 45. — Bălan = fehér és sárga színbe játszó; marháknál inkább fehérbe menő színű állatot jelent. (Nyilván a *bjela*-ból eredve. H. O.)

***Beală** — Alsófehér m., Moldován 45. — fehér. (A tót *bjela*, H. O.)

Budeană — Alsófehér m., Moldován 45.

Bujoară — Alsófehér m., Moldován 45. — egy szép kerti virág.

Căiluţă — Alsófehér m., Moldován 45. — kajla.

Capră — Alsófehér m., Moldován 45. — kecske. (Latin: kecske. H. O.)

Codalbă — Alsófehér m., Moldován 45. — coadă albă = fehérfarkú. (Ab *coda* = *cauda* = farok és *alba*. H. O.)

Corbiţă — Alsófehér m., Moldován 45. — hollócska. (Ab *corvus* H. O.)

Crişană — Alsófehér m., Moldován 45. — kőrösi.

Dormică — Alsófehér m.. Moldován 45. — aluszékony. (Latin *dormire*. H. O.)

Dumană, Dumaiă — Alsófehér m., Moldován 45. — vasárnapi.

Floare — Alsófehér m., Moldován 45. — virág. (Ab *flos* innen *Flora*. H. O.)

Joiană — Alsófehér m., Moldován 45. — csütörtöki.

Laiă — Alsófehér m., Moldován 45. — kóborló, elkalandozó.

Lebădă — Alsófehér m., Moldován 45. — hattyú. (Ab *Labuť*, tót, H. O.)

Leucă — Alsófehér m., Moldován 45. — gyengefejű (a görög λευκος. H. O.)

Lunae — Alsófehér m., Moldován 45. — hétfői.

Mandrolea — Alsófehér, Moldován 45. — szép.

Mărgăriţă — Alsófehér m., Moldován 45. — (A *gyöngy* H. O.)

Marţue — Alsófehér m., Moldován 45. — keddi.

Mercuţă — Alsófehér m., Moldován 45. — szerdai.

Micuţă — Alsófehér m., Moldován 45. — kicsinyke. (A *minor* enyelgő, tótos diminutivuma H. O.)

Mioră, Mioriţă — Alsófehér m., Moldován 45. — esztendős bárány. (A latin *minor*-ból, *minora*, H. O.)

Murguţă — Alsófehér m., Moldován — a *balan*-nal egyjelentésű.

Ocară — Alsófehér m., Moldován 45. — Gyalázat, nagy szégyen.

Ocheană — Alsófehér m., Moldován 45. — szemes. (Ab. *oculus,* szem. H. O.)

Pădureană — Alsófehér m., Moldován 45. — erdei.

Porumbă — Alsófehér m., Moldován 45. — galamb. (Ab *Palumba* H. O.)

Priană — Alsófehér m., Moldován 45. — foltos.

Rosă — Alsófehér m., Moldován 45. — rózsa.

Rosuţă — Alsófebér m., Moldován 45. — vöröses. (A latin *rosea* = rószaszínűből. H. O.)

Rujeţă — Alsófehér m., Moldován 45. — rózsácska. (A tót ruža-ból. H. O.)

Sămbolică — Alsófehér m., Moldován 45. — szombati.

Seină — Alsófehér m., Moldován 45. — kékes.

Steluţă — Alsófehér m., Moldován 45. (Ab *stella,* diminutivum. H. O.)

Strugureană — Alsófehér m., Moldován 45. — gerezdes.

Valeană — Alsófehér m., Moldován 45. — völgyi.

Vinae — Alsófehér m., Moldován 45. — péntek.

Kecskenév.

Kecskenevek — Alsófehér m., Moldován 45. A juhnevek nagy része kecskenév is. Ezeken kívül van:

Breşicea — Alsófehér m., Moldován 45.

Brumană — Alsófehér m., Moldován 45. — deres.

Cărămidă — Alsófehér m., Moldován 45.

Neniţoncă — Alsófehér m., Moldován 45.

Kutyanév.

Kutyanevek — Alsófehér m., Moldován 45. — vegyesen magyar és oláh nevek.

Andris — Alsófehér m., Moldován 45.

Bălan — Alsófehér m., Moldován 45.

Burkus — Alsófehér m., Moldován 45.

Cartu — Alsófehér m., Moldován 45.

Cesar — Alsófehér m., Moldován 45.

Ciuciă — Alsófehér m., Moldován 45.

Czifrás — Alsófehér m., Moldován 45.

Dobidă — Alsófehér m., Moldován 45.

Duna — Alsófehér m., Moldován 45.

Elekes — Alsófehér m., Moldován 45.

Flore — Alsófehér m., Moldován 45.

Grosu — Alsófehér m., Moldován 45.

Gruia — Alsófehér m., Moldován 45.

Herman — Alsófehér m., Moldován 45.

Hoț — Alsófehér m., Moldován 45.

Ion — Alsófehér m., Moldován 45.

Lina — Alsófehér m., Moldován 45.

Lombos — Alsófehér m., Moldován 45.

Modrean — Alsófehér m., Moldován 45.

Murĕş — Alsófehér m., Moldován 45.

Murgu — Alsófehér m., Moldován 45.

Nelbu — Alsófehér m., Moldován 45.

Romant — Alsófehér m., Moldován 45.

Tisza — Alsófehér m., Moldován 45.

Tocu — Alsófehér m., Moldován 45.

Ureu — Alsófehér m., Moldován 45.

Vidră — Alsófehér m., Moldován 45.

Voda — Alsófehér m., Moldován 45. — a tót: víz.

Voinic — Alsófehér m., Moldován 45.

Zălan — Alsófehér m., Moldován 45.

Vegyesek.

Afonya, áfonya — Alsófehér m., magyar, Moldován 78. — román: *afină.* Vaccinium myrtillus L.

Aie — Ozora, Torontál m. — anyajuh, oláh.

Alău, (halău) — Alsófehér m., román. Moldován 89. — háló.

Aǐmnar — Čihač — igniarium = tűzkő.

Árdéj — Alsófehér m., magyar, Moldován 78. — paprika. Oláh: *ardeiu. Ard* = ég igéből.

Ármurár — Alsófehér m., magyar, Moldován 78. — ex oláh: armurar. 1. marhatályog; 2. marhatályogot gyógyító növény.

Bács — Alsófehér m., magyar, Moldován 78. — juhász; számadó juhász. Exromán: *baciu.*

Balán — Alsófehér m., magyar, Moldován 78. — szőkeszőrű juh. Exromán: *bălan* (blond).

Bálmos — Alsófehér m., magyar, Moldován 78. — kukoricza-

lisztből sajtlével készített étel. Ex-román: *balmoş*. Mokányétel.

Berbeče — Cihac — vervex; berkice = ürü.

Berbécs — Alsófehér m., magyar, Moldován 78. — kos, ürü (vervex; Hammel). Ex-román: *berbece* (kos).

Berbek — Torontálozora — kos.

Berbek lai — Ozora, Torontál m. — fekete kos.

Berbencze — Alsófehér m., magyar, Moldován 78. — vedernagyságú kis hordó. Ex oláh: *berbinţă* (átalag, doliolum, Fässchen) Budai Lex.

Bic — Alsófehér m., oláh, Moldován 89. — bika.

Bicău — Alsófehér m., oláh, Moldován 89. — békó.

Bindeu — Alsófehér m., oláh, Moldován 89. — bendő.

Biriş — Alsófehér m., oláh, Moldován 90. — béres.

Bisziok — Alsófehér m., magyar, Moldován 78. — Ocimum basilicum. Ex-román: *biesnioc*.

Bivol — Alsófehér m., oláh, Moldován, 89. — bivaly.

Bó — Alsófehér m., oláh — ökör.

Boc — Alsófehér m., román, Moldován 90. — bak, a honnan a lovakat hajtják és a melyen a fát fűrészelik.

Boitare — Ozora, Torontál m. — juhászbojtár.

Bosztán — Alsófehér m., magyar, Moldován 79. — tök; disznótök. Oláh: *bostan*.

Botorog — Alsófehér m., oláh, Moldován 146. — hengeralakú faedény a vajveréshez.

Bou — Cihac — bos; bue = ökör.

Brenze — Ozora, Torontál m. — friss túró, besózott állapotban, tót.

Buha — Alsófehér m., magyar, Moldován 79. — borzos. Román: *buhă* = bagoly.

Bulz — Alsófehér m., magyar, Moldován 79. — sajtocska. Ex román: *bulz* (sajtdarab).

Buzsenyicza — Alsófehér m., magyar, Moldován 79. — füstölt kecskehús. Exoláh: *bujenită*. (Az örménység étele. H. O.).

Căldara — Moldován 146. — üst; ebben főzik ki a savót, a miből az ordát készítik.

Cârlig — Alsófehér m., oláh, Moldován, 140. — nagy horog.

Casă — Alsófehér m., oláh, Moldován 111. — latinból; sövényfalakkal épített, nád- vagy szalmafedéllel ellátott ház (parasztház). Ma: minden ház. *Curte* udvarház, földesúri lakás, udvar. Kőből vagy téglából. *Corturari* sátoros czigányok.

Căzan — Alsófehér m., oláh, Moldován 146. — féltekealakú üst.

Ceun — Alsófehér m., oláh, Moldován 146. — féltekealakú üst. Vö. Căzan.

Cheheş — Alsófehér m., oláh, Moldován 90. — kehe(s).

Chiag — Alsófehér m., oláh, Moldován 146., oltó.

Cioban — Alsófehér m., oláh, Moldován 147. — juhász. Vö. Păkurar.

Ciocă — Alsófehér m., oláh, Moldován 91. — csóka.

Ciubĕr — Moldován 146. — nagyobb *cseber*, melyben a tejet altatják.

Ciumăfaiă — Alsófehér m., oláh, Moldován 91. — csodafa.

Ciupărcă — Alsófehér m., oláh, Moldován 91. csiperke.

Ciurbirău — Alsófehér m., oláh, Moldován, 91. — csűrbíró.

Ciurdaş — Alsófehér m., oláh, Moldován 91. — csordás. *Ciurdă*, csorda.

Clacă — Moldován p. 54. — a havasban robotos, jobbágyi szolgálmányt jelent. Innen *kaláka*. Szláv hatás, a melyet az oláhság hozott a magyarok közé. Szlávban: tlaka, bolgár: tluku.

Coasă — Alsófehér m., román, Moldován 91. — kasza. *Cosălesc*, kaszál.

Cocie — Alsófehér m., oláh, Moldován 91. — kocsi. *Cociş*, kocsis.

Cocoş — Alsófehér m., oláh, Moldován 91. — kakas.

Colceag — Alsófehér m., román, Moldován 91. — kolcsag.

Comin̦tău — Alsófehér m., román, Moldován 91. — konvenczió.

Coş — Alsófehér m., oláh, Moldován 140. — kas.

Crintă — Moldován 146. — szitaalakú edény, melyben a sajtanyagból a savót kisajtolják (zĕr).

Cupă — Vö. Strungăreaţă.

Csápa — Alsófehér m., magyar, Moldován 80. — hagyma. Exoláh *ceapă*.

Csimpolya — Alsófehér m., magyar, Moldován 79. — duda, furulya. Oláh: *cimpoaiă*.

Csobán — Alsófehér m., magyar, Moldován 79. — juhász. Exoláh: *cioban*. (Lapos víztartóedény a magyaroknál. H. O.)

Czáp — Alsófehér m., magyar, Moldován 79. Ex-oláh: *ţap*, bakkecske.

Dalmáczia — Réthy, p. 74. — vagy Deljminium pásztorországot jelent az illyrek maradékainak, az albánoknak nyelvén: *deljine* = juh, *Deljmuar* = pásztor.

Deljme — Albán nyelven — juh. Vö. Réthy, p. 74. Vö. Dalmáczia, Deljminium, Deljmuar.

Deljminium — Réthy, p. 74. — pásztorország albán nyelven. Vö. Dalmáczia, Deljme, Deljmuar.

Deljmuar — Réthy, p. 74. — albán nyelven: *pásztor*. Vö. Deljme, Dalmáczia, Deljminium. Réthy, p. 76., hegyi pásztornépek. A Dinár-

alpesek között; Narona, Salonae, Dioclea, Staneclum vidékén éltek. Ilyen pásztornépek az oláhok ősei. Olasz anyagot beszéltek, de a nyelv szellemébe nem hatoltak be, hanem a faji és műveltségi különbség korlátai között abba az *illyr nyelv egész rendszerét vitték be.*

Dipleu — Alsófehér m., oláh, Moldován 91. — gyeplő.

Ertaş — Alsófehér m., oláh, Moldován 92. — irtás.

Eseag — Ozora, Torontál m. — oltó, a melylyel a tejet túróvá oltják.

Esengyere — Torontál m., Ozora — bogrács.

Esztena — Alsófehér m., magyar, Moldován 80. — juhakol. Ex oláh: *stînă, istină.* (A tót *stena,* fal, az *istina* magyar, illetőleg székely alak. H. O.)

Fărtai — Alsófehér m., román, Moldován 91. — fertály.

Fărtălesc — Alsófehér m., román, Moldován 92. — fartól.

Fataró — Alsófehér m., Moldován 80. — magyar: hermaphrodita. Exoláh: *fătărău.*

Felcherţ — Alsófehér m., oláh, Moldován 91. — felhércz.

Fele — Alsófehér m., oláh, Moldován 92. — félkupa.

Fidiles — Alsófehér m., oláh, Moldován 146. — fedeles víztartó.

Fitău — Alsófehér m., oláh, Moldován 92. — fejtő.

Formătring — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 220. — farmatring.

Găjină — Cihac — gallina = tyúk.

Galáta — Alsófehér m., magyar, Moldován 80. — faedény; nyáron a juhokat fejik belé. Ex oláh: *găleată* (fejőveder, mulctra, mulctrum Bud. Lex.).

Găleata — Moldován 146. — sajtár; kis, cseberalakú faedény, magasabban kiálló két szemben levő dongával, melyek két kis lyukon át zsineggel vannak összekötve; ennél a zsinegnél fogva viszik a sajtárt a juhakoltól az isztinára. Vö. Strungăreăţa cupă.

Gămăliă — Alsófehér m., oláh, Moldován 92. — gomolya.

Gárgya — Alsófehér m., magyar, Moldován 80. — kútgárgya, kerítése. Ex oláh : *gard,* kerítés.

Geleate — Ozora, Torontál m. — fejőcsöbör.

Gelyáta — Alsófehér m., magyar, Moldován 80. — fenyőedény a juhok fejésére. Ex oláh: *gălătă.*

Gunoiu — Alsófehér m., oláh, Moldován 92. — ganaj, a tót: „unoj“.

Guzsba — Alsófehér m., magyar, Moldován 80. — üstrúd, üsthorog. Ex oláh : *gujbă.*

Gyeplau — Hajdu m., oláh, Nyr. 25 : 300. — gyeplő.

Gyeplēj — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 221. — gyeplő.

Hagău — Alsófehér m., oláh, Moldován 92. — hágó.

Hăicer — Alsófehér m., oláh, Moldován 93. — hajcsár.

Hăitaş — hajtás.

Haitău — Alsófehér m., oláh, Moldován 92. — hajtó.

Hăituesc — hajt.

Hăizaş — Alsófehér m., oláh, Moldován 92. — héjazás (hiú).

Hajmă — Alsófehér m., oláh, Moldován 93. — hagyma.

Hălaştău — Alsófehér m., oláh, Moldován 93. — halastó.

Halău — Alsófehér m., oláh, Moldován 140., 93. — háló. Vö. Rociu.

Hám — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 221. — hám.

Hamfă — Alsófehér m. oláh, Moldován 93. — hámfa.

Hamfăŭ — Erd. Érczhegység, móczok, Nyr. 34 : 252. — hámfa (a kocsié).

Haricska — Alsófehér m., magyar, Moldován 81. — tatárka, pohánka. Ex oláh: hirişcă.

Herelesc — Alsófehér m., oláh, Moldován 93. — herél.

Hiriba — Alsófehér m., magyar, Moldován 81. — gomba. Ex oláh: *hribă.* Hiribi-gomba. (A tót *hriba,* de huba is. H. O.)

Hoda — Alsófehér m. magyar, Moldován 81. — guvatféle; Oláh: *hodă* (a szárcsa, Fulica atra L. a homlokon a fehér, holdalakú pajzsról, tehát a hold összevonása.)

Hodáj — Alsófehér m., magyar, Moldován 81. — Külső birtokon levő cselédház. Oláh: *odaiă hodaiă* (szoba, lakrész) (a magyarságnál fedett juhállás. H. O.).

Huruba — Alsófehér m., magyar, Moldován 81. — vityilló, putri, viskó. Oláh: *hurubă* leginkább a czigányok földbevájt lakóhelyét jelenti (a szláv *hrob* = sír).

Iapă — Cihac — equa = kancza. Oláh.

Icră — Alsófehér m., oláh, Moldován 93. — ikra.

Igaş — Alsófehér m., oláh, Moldován 93. — igás.

Interezén — Ozora, Torontál m., — egyéves kos.

Iosag — Alsófehér m., oláh, Moldován 93. — jószág.

Irhă — Alsófehér m., oláh, Moldován 93. — irha.

Istrang (streang) — Alsófehér m., oláh, Moldován 93. — istráng.

Jireblă — Alsófehér m., oláh, Moldován 94. — gereblye.

Jup — Alsófehér m., oláh, Moldován 94. — zsup.

Kal — Cihac — caballus; cavallolo. Oláh.

Kaliba — Alsófehér m., magyar, Moldován 81. — kajba,

kajiba. Román: *colibă,* cabane, chaumiere; ószlovén: koliba, tugurium. Az újszláv nyelvekben általános.

Kăntár — Mezőszilvás, mezőségi oláh, Nyr. 37 : 221. — kantár.

Kaprä — Cihac — capra = kecske. Oláh.

Kapuczán — Alsófehér m., magyar, Moldován 81. — kötőfék, szájfék. Oláh: căpuţan. Ex *căpuţ, capucin* = fejkötő.

Karucza — Alsófehér m., magyar, Moldován 81. — kis szekér. Oláh: *căruţă,* ökörszekér: *car,* lószekér căruţă (nőnemű diminutiv).

Kas — Ozora, Torontál m. — friss túró sózatlan állapotban.

Kaš — Cihac — caseus; cascio = sajt. Oláh.

Këne — Cihac — canis; cane = kutya. Oláh.

Kirlán — Alsófehér m., magyar, Moldován 81. — az anyától elválasztott bárány, nemszopó bárány. Oláh: *cârlan.* Jelent egyéves csikót is.

Klisurä — Réthy, p. 79. — szoros. Oláh.

Kolinda > koleda > koldus — Moldován, p. 55.

Komárnyik — Alsófehér m., magyar, Moldován 81. — „az a hely, a hol a juhokat fejik". Oláh: *comarnic*; ex-szláv: *kumaninŭ.* Helynév: Comana, Comarnic (oláh).

Kompona — Alsófehér m., magyar, Moldován 82. — mérőserpenyő. Oláh: *cumpănă.*

Korn — Cihac, Réthy, p. 20. — szarv. Ex-cornu. Oláh.

Kotyecz — Alsófehér m., magyar, Moldován 82. — disznóól. Oláh: coteţ.

Kozsok — Alsófehér m., magyar, Moldován 82. — juhbőr ködmön. Oláh: *cojoc.* — **Kozsokár** — kozsokkészítő mester. Oláh: *cojocar.* Tótul: Kožuh.

Kurászta (gurászta) — Alsófehér m., magyar, Moldován 82. — összement tej; a megborjazás után fejt tehéntej összemegy és s ezt hívják oláhul *corastă*-nak.

Kusztura — Alsófehér m., magyar, Moldován — rossz kés. Oláh: *custură.*

Kutkusa — Alsófehér m., magyar, Moldován 82. — szopóbárány-bélből készült étel. Oláh: *cutcuşă.*

Lanţ — Alsófehér m., oláh, Moldován 94. — láncz.

Lapte — Cihac — lac-te = tej Oláh.

Laşcă — Alsófehér m., oláh, Moldován 94. — laska.

Lënä — Cihac — lana = gyapjú. Oláh.

Liba! Liba! — Alsófehér m., oláh, Moldován 94. — libahivogató.

Liliom — Alsófehér m. oláh, Moldován 94. — liliom.

Lingură — Moldován 146. — kétliteresnél nagyobb kalán; evvel teszik be az oltót (chiag) és szedik össze a sajtanyagot a cseberből.

Loĭtră — Erdélyi Érczhegység, móczok, Nyr. 34 : 256. — létra, lajtra. Alsófehér m., oláh, Moldován 94. — létra.

Lojtră — oláh, Nyr. 17 : 129. — lajtra, lajtorja.

Luţernă — Alsófehér m., oláh, Moldován 94. — luczerna.

Macseu — Ozora, Torontál m. — ½—1 éves kosbárány.

Macseue — Ozora, Torontál m. — ½—1 éves anyajuh (♀ bárány).

Macsuka — Alsófehér m., magyar, Moldován 82. — bütykös bot. oláh: *măciucă.*

Magar — Ozora, Torontál m. — hím szamár. *Magarice,* ♀ szamár. *Pui do magar,* szamárcsikó. *Szemár,* szamárnyereg.

Mânzari — Alsófehér m., oláh, Moldován 147. — báránynélküli juhok. Vö. Plecători és Oie menzare (T.-Ozora).

Marhă — Alsófehér m., oláh, Moldován 94. — marha.

Meringya (miringya) — Alsófehér m., magyar, Moldován 83. — útravaló étel. Oláh: *merinde.* — **Meringyár** — uo. — asztalkendő, a melyre teszik. Oláh: *merindar.*

Meştergrindă — Alsófehér m., oláh, Moldován 94. — mestergerenda.

Minore — Ozora, Torontál m. — egyéves anyajuh.

Misarăş — Alsófehér m., oláh, Moldován 94. — mészáros.

Mocăneaşca — Moldován 145 — a mokánok afféle szilajbetyár táncza.

Molombirău — malombíró. *Molomeşter* Alsófehér m., oláh, Moldován 94. — malommester.

Mulg — Cihac — mulgeo = fej. Oláh.

Munte — Réthy, p. 79. — hegy (mons). Oláh.

Nadă — Alsófehér m., oláh, Moldován 95. — nád.

Nakläŭ — oláhban, Nyr. 17 : 13. — nyakló.

Nilă — Alsófehér m., oláh, Moldován 95. — nyil.

Nyiristye — Alsófehér m., magyar, Moldován 83. — tarló. Oláh: *mirişte.*

Oaje — Cihac — ovis = juh. Oláh.

Ocol — Alsófehér m., oláh, Moldován 95. — akol.

Ogar — Alsófehér m. oláh, Moldován 95. — agár.

Oie — Ozora, Torontál m. — juh (általában.)

Oie laje — Ozora, Torontál m. — fekete juh.

Oie menzare — Torontál m., Ozora — fejős juh. Vö. Plecători Alsófehér m. Mânzari, Alsófehér m.

Oie starpe — Torontál m., Ozora — meddő juh.

Olá — Nyr. 10:123. — lopton-lop = folytonosan cseneget. Nagybánya város jegyzőkönyvéből v. okleveleiből 1663.

Oláh — Miklosich, Nyr. 11:360. — valachus; *olasz*: italus, ószlovén: *vlah* italus; szerb: *valachus.*

Oláj — Zenta, Nyr. 38:141. — oláh.

Oltoan — Alsófehér m., oláh, Moldován 95. — oltovány.

Orbalţ — Alsófehér m., oláh, Moldován 95. — orbáncza.

Orda — Alsófehér m. magyar, Moldován 83. — édestúró-féle. Oláh: *urdă.*

Oţel — Alsófehér m., oláh, Moldován 95. — aczél.

Pădure — Réthy p. 79. — erdő. oláh.

Pakulár — Alsófehér m., magyar, Moldován 83. — juhász. Oláh: *păcular.*

Păkurar — Alsófehér m., oláh, Moldován 147. —juhász. Vö. Cioban.

Păkure — Cihac — pecus. pecure-szarvasmarha.

Pălanc — Alsófehér m., oláh, Moldován 95. — palánk.

Panusa — Alsófehér m., magyar, Moldován 83. — kukoricza-kóré. Oláh: *pànuşă.*

Păstărnag — Alsófehér m. oláh, Moldován 95. — paszternák.

Păstravi — Alsófehér m., oláh, Moldován 140. — pisztráng.

Păstrug — Alsófehér m., oláh, Moldován 95. — pisztráng.

Păsulă — Alsófehér m., oláh, Moldován 95. — pászuly.

Pazsura — Erdély, Moldován 83. — sas. Haliaëtus albicilla; Aquila (Čihać). Oláh: *pajură* (Az osztrák kétfejű sas is.)

Peiu — Alsófehér m., oláh, Moldován 95. — pej (ló).

Pekurari — Ozora, Torontál m. — juhász.

Pescar — Alsófehér m., oláh, Moldován 140. — halász.

Pešče — Čihać — piscis; pesce-hal. Oláh.

Picigus — Alsófehér m., magyar, Moldován 84. — czinege. Oláh: piţiguş.

Picsóka — Alsófehér m., magyar, Moldován 84. — Helianthus tuberosus. Földalatti gyümölcsét eszik. Oláh *picioică.*

Pintiu — Alsófehér m., oláh, Moldován 96. — pinty.

Pişălău — Alsófehér m., oláh. Moldován 96. — piselő (istállóban a lovak padozata).

Pitpalugă — Alsófehér m., oláh, Moldován 96. — pitypalatty.

Plecători — Alsófehér m., oláh, Moldován 147. — báránynélküli juhok. Vö. *mânzari* és Oie menzare (Ozora).

Plop — Alsófehér m., magyar, Moldován 84. — jegenyefa. Oláh *plop*.

Poján — Alsófehér m., magyar, Moldován 84. — erdőközi tisztás, mező. Oláh *poiană*.

Popricaş — Alsófehér m., oláh, Moldován 96. — paprikás.

Pork — Čihač — porcus; porco = sertés. Oláh.

Poszkona — Alsófehér m., magyar, Moldován 83. — patkoncza; nem teljes virág, poskona szegfű. Oláh *boscona*. Vö. Moldován i. h.

Potang — Alsófehér m., oláh, Moldován 96. — pating.

Pujkucza — Alsófehér m., magyar, Moldován 84. — jércze. Oláh puicuţă.

Pupura — Alsófehér m., magyar, Moldován 84. — búbos banka. Oláh *pupăză*.

Pustă — Alsófehér m., oláh, Moldován 96. — puszta.

Rac — Alsófehér m., oláh, Moldován 96. — rák.

Răntaş — Alsófehér m., oláh, Moldován 96. — rántás.

Rastău — Alsófehér m., oláh, Moldován 96. — eresztő (járomnál).

Răvaş — Alsófehér m., oláh, Moldován 96. — rovás.

Rezsnyicze — Alsófehér m., magyar, Moldován 85. — só- és kukoriczaőrlő. Oláh râşniţă.

Rigău — Alsófehér m., oláh, Moldován 96. — rigó.

Rinkács — Alsófehér m., oláh — komor (állapot).

Rociu = Alsófehér m., oláh, Moldován 140. — háló. Vö. halău.

Rujă — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — rózsa.

Ruţa, ruţa! — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — ruczahivogató.

Sacfiu — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — szekfű.

Şaică — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — sajka.

Şaitău — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — sajtó.

Şăitalec — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — sajtol.

Şăitar — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — sajtár.

Şălaş — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — szállás.

Sămădaş — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — számadás.

Sâmădău — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — számadó.

Sămălesc — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — számol.

Samtartău — Alsófehér megye, oláh, Moldován 97. — számtartó.

Satră — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — sátor.

Secheres — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — szekeres.

Şimitău — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — simító.

Şireglă — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — saroglya.

Şitău — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — sajtó

Skopacz — Ozora, Torontál m. — herélt kos.

Şoim — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — sólyom.

Şontorog — Alsőfehér m., oláh, Moldován 97. — csontorogfa.

Stina — Alsófehér m., oláh, Moldován 111. — Tisztán juhnyájak számára felállított kerítés v. strunga.

Streghiaţă — Alsófehér m., oláh, Moldován 147. — édes sajt.

Streminore — Ozora, Torontál m. — kétéves anyajuh.

Strungă — Alsófehér m., oláh, Moldován 111. —juh-, marhaakol; bekerített hely, a hová fejés végett v. éjszakára a szabadon legelő marhacsapatokat beterelik. Egyik végéhez fedett fejőhely van csatolva, a hol a pásztor is meghúzza magát. A kerítés: sövény (juhoké) vagy vastag fadarabok (szarvasmarháé). Ha a legelő elfogyott, a kerítést felszedték és másutt állították fel. Vö. Stina. Latin: *stringo*: köt; magyar: *esztrenga*; albán: *stroungĕ*; szerb: *struga*. Mind oláh hatás. Cihac: 267. „parc pur traire les berbis“.

Strungăreaţă — Moldován 146. — fejés alatt a sajtár közepén zsinegen függő *kis csupor*. Ebbe fejik a tejet, innen foly be a sajtárba. A kis csuporral azt érik el, hogy a tej fejés közben habzik, a mitől a sajt jobb. Vö. Găleata' Cupă.

Súgár — Alsófehér m. — oláh ökörnév.

Şuldeu (şoldan) — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — süldő.

Şură — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — csűr.

Sustár — Alsófehér m., magyar, Moldován 85. — fejősajtár. Oláh: şuştar.

Sut(a) — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — suta.

Szíla — Alsófehér m., — oláh ökörnév, a. m. Szilaj.

Szopornicza — Alsófehér m., magyar, Moldován 85. — lóbetegség. Oláh: soporniţă.

Sztrunga — Alsófehér m., magyar, Moldován 85. — hordható vesszőtáblákkal bekerített juh fejőhely. Oláh: *strungă*. (Budai Lex. estrunga.)

Tarcă (surcă) — Alsófehér m., oláh, Moldován 98. — szarka.

Tătarcă — Alsófehér m., oláh, Moldován 97. — tatárka.

Taur v. **Bike** — Alsófehér m., oláh — bika.

Ţeh — Alsófehér m., oláh, Moldován 98. — czéh.

Teleagă — Alsófehér m., oláh, Moldován 98. — taliga.

Tézsola — Alsófehér m., magyar, Moldován 85. — négyökrös

fogat első két ökrének rúdja. Olah: *tănjală* temo anterior, elöljáró rúd (Bud. Lex.).

Țuleap — Alsófehér m., oláh, Moldován 98. — czölöp.

Tuluc — Alsófehér m., oláh, Moldován 98. — tulok.

Turma — Alsófehér m., magyar, Moldován 86. — nyáj. Oláh: *turmă*. Leginkább juhnyáj.

Turma de oi — Moldován 146. — juhnyáj. A havasokon kívüli részekben ugaron legel. Vö. Strungă, Țarc, Ocol.

Unghiță — Alsófehér m., oláh, Moldován 140. — kis horog.

Urluesc — Alsófehér m., oláh, Moldován 99. — őröl.

Vaiog — Alsófehér m., oláh, Moldován 99. — vályog.

Váka — Alsófehér m., oláh — tehén.

Vakă — Čihać — vacca = tehén. Oláh.

Valău — Alsófehér m., oláh, Moldován 99. — válú.

Varşă — Alsófehér m., oláh, Moldován 99. — varsa.

Vaşalău — Alsófehér m., oláh, Moldován 99. — vasaló.

Vicăl — Cihac — vitulus = borjú. Oláh.

Vierel — Alsófehér m., oláh — borjú.

Vierel de Taur — Alsófehér m., oláh — bikaborjú.

Vijla — Alsófehér m., oláh, Moldován 99. — vizsla.

Vită — Cihac — vita, vitula = állat (borjú). Oláh.

***Walach** — már a régiségben is — βλαχός = pásztor, némelyek szerint szolga. Petz Vilmos szerint βλαχός kóbor, pásztorkodó nép = oláh a walach, a ki pásztorkodik. Lipót király 1700-ban a nyílt parancsban: Wallach.

Zăbălă — Alsófehér m., oláh, Moldován 99. — zabola.

Zára — Alsófehér m., magyar, Moldován 86. — vajveréskor maradt híg savó. Oláh: *zară*.

Zĕr — Alsófehér m., oláh, Moldován 146—147. — savó. L. Jintița alatt.

Žug — Čihać — jugum, giogo = iga. Oláh.

Zsenticze — Alsófehér m., magyar, Moldován 86. — felforralt sajtlé. Oláh: *jintiță*.

Zsintujăla — Alsófehér m., magyar, Moldován 86. — juhtejfel, a miből a bálmost készítik. Oláh: *jintuială*.

Zsuninka — Alsófehér m., oláh — üsző.

Zsunk — Alsófehér m., oláh — tulok, tinó.

III. FÜGGELÉK.

Halászat.

***Ablak** — Szörcse, Sztripszky — a turbukon a két külső, nagyszemű háló = a regyina v. tükörháló.

***Abrakhal** — Oklsz. — cselédeknek kijáró selejtesebb hal. — A régiségben — Szénásfalu Barsmegyében a Garamban űzött halászat után minden szombat napon Revistye urának abrakhalat tartozott adni. Boleman „Vihnye“ II. kiad. 1895. p. 14.

Abroncs — Sch., Vajai rét — a varsa abroncsa.

Abroncsos hal — Félegyháza, Nyr. 25:185. — olyan halról mondják, a melyen a bordát képező szálkák erős kidomborodással öszszeérnek. Nagyon abroncsos halat vettem: sok szálka van benne.

***Ádorgó hal** — Keszegfalva, B. Zs. — ácsorgó hal.

Áglék — J., Balaton — az *ág*on levő lékek neve.

Ajtó — J., Tihany — A vejsze fejének a nyílása. *Nem áll, mert a vejsze *fejének* a nyílása a vörcsök.

***Akadka** — Rév-Komárom — a víz fenekén az akadály, a melyben a háló megakad. A Balaton körül *Akadó.*

Akol — Sch., Vajai rét — Az a hely, a melyet a csapatháló varsái és ezek szárnyai körülzárnak.

Áldozó-keszeg — J., Balaton — Abramis Brama.

Alszél — J., Balatonfőkajár — délkelet felől eső és nagy meleg, *Kővágóörsön: Somogy felől, rövid esőt hoz. Siófokon: télen hideget hoz.

***Általháló** — Onodi Urbarium 1689. — a halászó vizet átfogó őshálό, a melylyel az egyes birtokosok részét elrekesztették s a melyet bónéhálóval — keczével kihalásztak.

***Alvó ponty** — Kardos uram. Keszthely — a ponty verőfénykor felszáll az átmelegedett vízbe és alszik; ekkor közelíti meg a szigonyos halász és megdobja.

Apacsina — Csík m., Zolnai, MNy. I: 140. — tutajkormányzó; a rúdjának *apacsina-nyél* és *apacsina-rúd* a neve. Vö. Mtsz. *apacsin* alatt Gyergyóból. *Apacsol* = letorkol. Játék neve *ipics apacs* Tiszazug.

Apacsol — Nagykőrös, Nyr. 36:382. — a humóban a játékos a megtaláltat leapacsolja; tenyerével pl. a falra csapdos.

***Apróhal** — Oklsz. — vegyes fajok.

***Aradmány** — Adony — a folyó által lerakott fövenyes.

Árenda — J., Balaton — Szerszámok után: Öregháló 1 frt., Kis- vagy gyalogháló 1 frt, Kalitka 15 garas, Czigony 15 garas.

***Articulus** — Balaton. — A halászbokrok parancsai.

***Ásott hal** — régi rétségekben — leginkább a csík, mely nagy szárazságban a földalatti fenekekbe vonult. A pákászok ezeket a helyeket jól ismerték, felásták és szűrővel szedték a benszorúlt haltömeget. A csík innen „fossilis“ Linné, azaz ásott.

Aszúhal — Oklsz. — szárított, már a régiségben is.

Átal — J., Balaton — szájmadzag a gyékényesen.

Átkötőhorgászat — Sch., Vajai rét. — Csak hallomás útján leírva. 20--30 méter távolságban két karó van leütve és zsineggel átkötve, erre teszik kb. méteres távolságban a horgokat.

Átkötő horog — J., Vörs. — Két vízbevert czövekre feszítik az inat, a melyre kétölenként jönnek a másfélsukkos cserkék = horgok.

Babotás keszeg — Keszthely, MNy. I : 133. — fekete bőrszemölcsökkel tarkázott, ezüstös balin, Blicca argyroleuca.

***Bakalló** — Debreczen — szaka, a horog, szigony szakja.

Balaska — J., Balaton — közönséges fejsze, a mivel a vejsze jegit tisztogatják.

***Balint** — Feketeügy, Mikes H. — balin, baing stb. Aspius rapax.

***Banda** — Mindszent — halászbokor, 6 emberből állott.

Beadta magát — J., Keszthely — belépett a czéhbe.

Bedöntő fej — J., Tihany — *belső fej.*

Bél — Szörcse, Sztripszky — a turbukhálón a két regyina közötti lehérháló.

Belsőfej — J., Akali, Tihany — a vonyónak a parttól el felé eső része.

Belsőkereszt — J., Kenese — *belső fej.*

Belső szeglékek — J., Balaton — a belsőfejben levő szeglékek.

Belszél — J., Tihany — Keszthely felől, olyan mint a főszél. — **Belszél v. Tihanyi szél** — J., Siófok — esőt hoz. — **Belszél, belsőszél v. nyugoti szél** — J., Kővágóörs — langyos idő.

Beszolgáló halász — J., Kenese — saját hálójával halászik. A beszolgáltatott halnak egész árát kapja.

Bicska-kasza — Velenczei tó, Fehér m., Nyr. 17 : 430. — kisebb nádvágó.

Bikagyékény — J., Balaton — *a gyékényesen* = bikagyékény a parás hálón. *Bikatutaj.

***Bitó** — Nádudvar, Kösi vize — villásszárú, vaskampó, a vezérrúd tologatására és fordítására. Jegeshalászat.

Boczka — J., Balaton — a hal a *boczkán* végzi összejövetelét: kemény agyagpad a fenéken.

***Boczkás** — Balaton — a tó feneke, a hol halmoz; nyilván egy a buczkással.

Bodon — J., Balaton — *egy fatörzsből vájt hajó; tipikus forma.

Bodonhajó — J., Balaton — a kis halászat szerszáma. J. Zalavár: mint rekesztő halászszerszám szolgált. A Zalát egy „*lészával*" elzárták s a lésza mellé egy vagy két bodonhajót állítottak. A „*friss víz elejibe*" a Zalába fölmenő ponty átugrotta a lészát s beleesett a bodonba,

a honnan nem tudott kimenni, mert a bodon keresztmetszete körtealakú.

***Bokorkő** — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp — több kőre járó pokolmalom.

***Bokrászóháló** — Uzon, Sztripszky — bokorháló.

***Boldogasszonyhal** — Oklsz. — Alburnus lucidus Heck.

Bolondul — Bereczk, Sztripszky — a hal, mikor nagy hidegek idején a víz hirtelen felmelegszik, hajnalba a hal mintegy öntudatot vesztve, könnyen szigonyozható.

Borító — J., Balaton — H. O. leírása szerint.

Borsózik — J., Balaton. — Ha b. a Balaton, szelet jelent.

Borzsóka — J., Akali — Acernia. *Barsóka.

Bozók — Sch., Vajai rét. — Acerina Schrajtzeri; csak a lecsapolás óta.

Börczre vetni — J., Balaton. — Hálókötésnél *börczre vetik* a fonalat.

***Brázsa** — Uzon, Mikes H. — egy a marázsa szóval, de itt szárnyas varsát jelent.

Brudszki — J., Berek — tót: = vörcsök.

Brúgó — Sch., Vajai rét. — A csapathálóban az a varsa, a mely az ellenző végén s ennek egy irányban van felállítva.

Bucsér — J., Tihany. — Őr.

***Budrihal** — Feketeügy, Mikes H. — csak tavakban „a Pozsárhoz" hasonló, talán kárász, mely név nem fordul elő a Feketeügy halászainál (?).

Buffanik vagy **buffan** — J., Tihany, Kővágóőrs. Buffanik a Balaton akkor, ha szelet érez.

Bugany — J., Berek — tót: dobvarsa.

Bukálólik — J., Balaton. — Az *ajtó* előtt levő lék a *bukáló* számára.

***Buklórúd** — Balaton. — A turbukhálóhoz alkalmazott hajtórúd.

Buktató — J., Balaton. — A kosztos horgon.

Bukulló — J., Boglár, Lelle — bukáló.

Burétó — J., Balaton — borító.

Burító — J., Balaton — borító.

Burogató — J., Balaton — borító.

***Buzgó-lápkút** — T. S., XVIII. sz. Ecsedi láp — erősen, buzogva kitörő forrás a lápon.

***Csáklyás** — Keszthely — kettő, téli bokor.

Csapatháló — Sch., Vajai rét — hat vagy négy varsából alakított rekesztő szerszám. Húsz m hosszú ellenző végeire vagy háromhárom vagy három-egy varsa kerül.

Csapó — J., Balaton — az evedző rúdjának külső és belső

csapója. *Nem igaz, mert a belső „fogóvég“.

Csatt — Keszegfalva, B. Zs. — a hurok, a melylyel az „emécsűhálót“ a hajtásokra vetik = kötik, vagy hurkolják.

Csehsüllő — J., Fonyód — Lucioperca volgensis.

Csereőn — Balaton — Aspius rapax = Balin.

Cseretláp — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp — az, a mely erős náddal volt keresztülnőve, a melyet tépni kellett.

Csetres — J., Somogy m. — cserkész.

***Csigolya-lesdü** — Nagynyujtód, Sztripszky — ha a marázsák csigolyából — vörösfűzvesszőből — vannak fonva; helytálló szerkezet, középen kapuval, l. Télilesdű.

Csigolya varsa — Feketeügy, Mikes H. — egy a vesszőből font csík kassal.

Csigony — J., Kövesd, 1815 — szigony.

Csikadó — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp. A csíkászó rétek után a jobbágyok fejenként egy veder csíkot adtak az uraságnak.

Csikászó varsa — Ürmös, Sztripszky — csigolyából, szádja harangszerű, tömlöcze gömbölyű, vörcsöktája nyakszerűen szűkített.

Csíkvöntör — Keszegfalva, B. Zs. — u. l. egy az ecsedi csíkputtonynyal.

Csilincsánk — J., Kenese — lógós.

***Csiszárhal** — Feketeügy, Mikes H. — u. l. buczó = Aspro vulgaris.

Csokrosodik — Balaton — a küszhal, l. „Mózba áll“. Szekérszámra lehetett ilyenkor küszhalat fogni.

Csónak (chonok) — Ver. 56. *Linter.* Német: Schifflein. Dalmat: Lagdicza.

Cső — Nádudvar, Kösi — a szárnyasvarsa vörcsöke.

Csubukolni — Sztripszky, Hatolyka — halról = ivásközben csapkodni.

Csukázó szigony — J., Balaton — partról kezelték.

Csuklyás szűr — J., Tihany — a bérlő által adott ruha.

Csutakos — Sztripszky, Hatolyka és másutt — hely = gazos, hol a háló elakad.

Czápkeszeg — J., Balatonfüred, Tihany, Siófok, Kenese — Abramis Lapa.

Czéhartikulusok — J., Keszthely megkerült.

Czéhczimer — J., Keszthely — megkerült a Cz.

Czéhes halászat — J., Balatonberény — első nyomai.

***Czéhház** — Balaton.

Czéhkorsó — J., Keszthely.

Czéhláda — J., Balatonszentgyörgy — megkerült a czéhláda.

***Czéhmester** — Keszthely — a halásztársulat feje.

Czéhtábla — J., Keszthely — fából faragott ponty, híradásra szolgált.

Czéhzászló — J., Keszthely.

***Czeklen** — Békés — pávafarú hajó peremén a szíjhurok — czeklen — beakasztására, a mely a keczézésnél az evedző nyelét tartja.

Czeláslik — J., Balaton — az ajtóléktől jobbra és balra levő második lék, a hol a *czélát* lesik.

Czibék — J., Balaton. — A húzókötél húzását végzik ennek a segítségével.

Czigányhal — Sch., Vajai rét. — Tinca fluviatilis.

Cziráde — J., Balaton. — A bérlőtől kapott halászruha.

***Czófalvi varsa** — Feketeügy, Sztripszky — öthagyású, hosszába kötött vesszővarsa, tölcséresen járó vörcsökrészszel.

Czölömp — J., Balaton. — „A czölömpkunyhó kilencz czölömpen áll“ = oszlop.

Czölömpös kunyhó — J., Balatonszentgyörgy — halászkunyhó.

***Czuczorog** — Balaton — l. Czuppog.

***Czuppan** — Balaton — l. Czuppog.

***Dágvány** — Tiszamente — a mocsarak szélén a sáros, süppedékes hely.

***Darabudvar** — Keszthely — a vejszének kisebbik, mellékudvara.

Derékkő — J., Balaton. — Két *vég*nek az összekötési helyén levő kövellő.

Derékon huzó — J., Siófok. — Nyári bokor két tagja.

Deszka — J., Balaton — a mely alatt az *orr*ban a kenyér és gunyapakkolóhely volt. A kormányos helye a deszkahajón.

Dévérkeszeg — J., Balaton. — Abramis Brama.

Dirib — J., Balaton. — Két lék közötti távolság.

Dobháló — J., Vörs — dobvarsa.

***Dögláp** — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp — sötétszínű sár, mely alatt nem volt víz.

***Döglött láp** — Ecsed — mely kiszáradt = élettelen.

***Dunahajó** — Mindszent — halászhajó „a Dunáról kelt eredete“ elbírt 105—120 bécsi mázsát.

Dunai szél — J., Tihany — Telekiről, télen havat hoz.

Dvor — J., Tótszentpál — tót = udvar (vejsze).

***Ebédhal** — Oklsz. — egy a szerhallal. 1492: „Soluent pro pecuniis rakpenz et *ebedhal.* 1654: „Az nagy ernek penig halászatjából *ebedhalat* vittek Pálfára a Török famíliának minden pénteken.“

***Égerállú hal** — Oklsz. — halfaj. 1544: „Pisztrangot, semlinget, köniet, koczot, *eger álló halat*, karászt, herenget, bódogasszon halat es stokfiset", Nádasdynál; úgy látszik a paducz.

Egész csapat — Sch., Vajai rét — a csapatháló akkor egész, ha az ellenző mindkét végén 3 varsa van fölállítva.

Egrifogó varsa — Háromszék m., Sztripszky — nagyhasú, kisvörcsökű, csigolyából tömötten kötött varsa cselle — Phoxinus — fogásra.

Egyágú szigony — J., Balaton — volt, ma már nincs.

Egyes horog — J., Balaton — kosztoshorog.

Egyszárnyú hálóvarsa — J., Kenese — egyvörcsökű 3 abroncsos alak.

Egyszobás varsa — Sch., Vajai rét — egyvörcsökös varsa; csak magában használják.

***Ehes** — Keszthely — a monoxylon hajó, mely nem tart egyensúlyt.

Éjjeli szigonyozás — Sch., Vajai rét — csolnakról űzi 3 ember. Egyik evez, a másik tartja az égő nádcsutakot, a harmadik a szigonyt kezeli. Hallomás után ismertetve.

Él — J., Balaton — a gyalázka éle.

Eleresztő fej — J., Boglár, Lelle — *belsőfej.*

Eleresztő lék — J., Boglár, Lelle — *bedöntő.*

***Eleven czége** — Nyárádszentmártonban — hasonlít a Szlaniczán gyakorolthoz, de férfiak űzik. Sztripszky nem jól írja le. Ethnogr., 1902, 9 füz., p. 176. 177.

Ellenző — Sch., Vajai rét — 20 m hosszú, 1—1½ széles lepedőalakú háló, a mely karókkal van letűzve s ellenzi a hal továbbhaladását. (Csapatháló.)

***Emécső** — Sárköz — emelőháló.

***Emécsű** — Keszegfalva, B. Zs. — ághegyháló, emelőháló stb.

Emécsűzni — Keszegfalva, B. Zs. — ághegyhálóval halászni = emeltyűzni.

Emelőháló — J., Balaton — A Balatonon magán nem használják, csak a Zala és Sió torkolatában.

Eplény — J., Balaton — a lábakat köti össze a szánkónál.

Eregetőháló — J., Balaton — eresztőháló.

Északi v. **Kenesei szél** — J., Siófok — tisztítja a levegőt.

Evező — J., Bad. Tomaj — Kettő; nyári bokor; kis hajós.

***Evezős** — Ver. — *Remex*; Ruder-Knecht. Ver. 89.

Evőhártya — Feketeügy, Mikes H. — a hal torokfoga.

Faczipő — J., Balaton — Hogy nádlás közben a nád ne vágja a lábat.

Fakutya — J., Keszthelytől Badacsony-Tomajig — Székes szán; a rajta ülő vasszegben végződő bottal hajtja maga alatt.

***Fapálhák** — Nádudvar, Kösi vize — gyalom usztatói a fapálhák, a torkát a torokpálha tartja nyitva.

***Farkalökő** — Békés m. — a vasaskecze farkához kötve.

Farkasköröm — J., Balaton — egy kötésmód; a cserkék a véghorog inára farkaskörömmel vannak ráhurkolva.

Farszakolás — Feketeűgy, Mikes H. — a farszékkal való éjjeli halászat.

Farszák vék — Feketeűgy, Mikes H. — a melybe a téli hajtóhalászatnál a farszákot állítják be, l. Tódó.

Fasz — J., Balaton — gyel.

***Fehérhal** — O. Sz. — leginkább a keszegfélék.

Fehérpénzü — J., Balatonfőkajár — Aspius rapax.

Fejsze — J., Vörs — A bodonhajóhoz szükséges fa levágására, s a külső alak megadására. — J., Balaton — a jeget lékelik vele.

Félcsapat — Sch., Vajai rét — A csapatháló akkor *fél*, ha az ellenző egyik végén csak a brugó van.

Feles halász — J., Kenese — A hálót a bérlőtől s az összes hal árának a felét kapja.

***Feleskereset** — Mindszent — ha a halászlegénység a gazdával megfelezte a fogott halat.

Felfágyni — J., Balaton — felfágyják a hálót, felszedni.

Felhajtás — Feketeűgy, Mikes H. — a versők alsó része, vagyis feneke.

Felturalnak — J., Balaton — a meghasadt jégtáblák.

Felvevő = **felvevőlik** — J., Tihanytól Szepezdig — *ajtó.*

***Felugrom** — XVI. század, Bánffy Kata leveleiből — a pisztrángos tónál lépcsőzet, hogy a hal a tóba felhatolhasson. E levelekben van a Rekken is; l. M. H. Könyve. I. p. 110.

Felvondozni — J., Meszes-Györök — felfágyni.

***Fenék** — Ecsedi láp — azok a földalatti gödrök, a melyekből a víz sohasem szárad ki s a hova szárazság idején a keményéletű halak: csík, czompó, kárász és pócz bevonulnak. L. Ásott hal.

Fészek — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp — meder: „a víz fészket nem verhetett magának.“

Filling — Orosi-puszta táján — l. Toroklésza.

Fióknád — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp — tulajdonképpen zsenge gyökere, mely lisztes táplálékot ad. Sertéshizlaló.

Fogasháló — J., Balaton — Tízes czérnából, háromczolos szemekkel készült eresztőháló fogasfogáshoz.

Foglalókő — J., Balaton — derékkő.

Foglalólik — J., Balaton — az ajtó és bukálólik közötti lék, a melybe kétágú csáklyát vagy két *összevéső czöveket* dugnak be, leszorítják a fenékig, úgy hogy a két szárny kötele e mögött kereszteződjék.

Fokászháló — Sztripszky, Makkfalva — régi, tizenkét m hosszú, hatvan cm magas háló; alkalmazása vagy járása homályos.

Fonott varsa — Sztripszky, Mezőség — fűzvesszőből fonott, begyűrt vörcsökös varsa.

Fordulás — Sztripszky, Hatolyka — a hal járása, hogy néha van, máskor nyoma sincs.

***Forr** — Balaton — a küszhal. L. Téli állás.

Födöző = **födöződeszka** — J., Balaton — a rakonczaszegek és eplények közé rakják. (Szánkó.)

Főszél — J., Tihany — Veszprém és Győr felől: „ha nagy föjhőt hajt maga előtt, vihar lesz".

Fuát — J., Balaton — téli nagy szél.

***Fut** — Balaton — a ponty, mikor a hálóból kiugrik és a felszinen még néhány méternyire tovasuhit.

***Fű** — Balaton — a hinár.

Fülesvarsa — J., Balaton.

Fürdés — J., Balaton — ívás.

***Füvek** — Nádudvar — Geliczetövis, Üröm, Sás, Bikatór, Gyékény, Káka, Békalencse, Hinár.

Gágó — Hatvan vidéke, Nyr. 27 : 44. — nádvágó eszköz, olyanforma, mint a régi kasza volt.

Gagucs — Tokaj, Nyr. 23 : 336. — nádvágó, kaszaforma nyeles eszköz.

Gardaháló — J., Balaton — negyvenes czérnából, czolos szemekkel készült eresztőháló, gardafogáshoz.

Gardaküsz — J., Siófok — ?

Gátháló — J., Balaton — gyaloghálό, a mivel a folyóvizet zárják el.

***Gazda** — Kenese — a bokor eleje.

Gazdag — J., Bad. Tomaj — a Hámos-bokor csúfneve.

***Gelej** — Nádudvar, Kösi — vágószerszám, a melylyel a nádban a csapásokat tisztogatják.

Gemcse = **gemicse** — J., Kővágóőrs, Salföld — gemics.

Gémcséllő — J., Szántó, Fonyód — a vezérrudakra ügyel, ha elvesznek, megkeresi a gemicscsel. Téli bokor.

Gerenda — J., Balaton — a czölömpkunyhó kilencz czölömpét három gerenda köti össze.

***Gerendás** — Balaton — a tó feneke, ha terraszos.

Gerendő — J., Balaton — a csiga *g. . . je*, a melyre a kötél pereg.

Gombba fujtani — J., Balaton — a zsákkötésnél minden szemet *gombba fujtanak.*

Goroncz — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp — apró, szilárd szigetek.

Gübű-butyikós — Feketeügy, Mikes H. — a téli halászatnál hajtórúd alsó, vízbejáró vége bunkós.

Gübűlik-jegelő — Feketeügy, Mikes H. — háromszögű, hegyes, köpüs vagy makkos erősítésű szerszám, a téli hajtóhalászatnál; a jég kilyukasztására való. Bekezdő szerszám, l. Vékjegelő.

Gübürúd — S., Szentivány, Sztripszky — fejes és kereszttalpas.

Gübű-tákos — Feketeügy, Mikes H., — a téli hajtóhalászatnál hajtórúd, alsó, vízbejáró végén keresztbe felszegezett, elálló bőrdarabokkal.

Gyalogornyó — J., Balatonberény — gyalogháló.

Gyalogszánkó=köteles szánkó — J., Balaton — a téli halászathoz használt kisebb szánkó, a kötelek és rudak számára.

Gyalogtápló — S., Szentivány, Sztripszky — hosszú kecze, bonéfa nélkül való.

***Gyalom** — Nádudvar, Kösi vize — kátás, kétszárnyú háló, a jegeshalászatra.

Gyékény — J., Balaton. — Minden két kövellő közt középen, a véghorgon. — **Gyékényes** — J., Balaton — a Balaton törzsökös nyári kerítőhálója.

Gyékény láp — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp — a melyen a gyékény = Typha, tömegesebben nőtt.

Gyékénymadzag — J. Balaton — a gyékények cserkéi (véghorog).

Gyékénynyaláb — J., Balaton — para.

Gyékénypóta — J., Balaton — *buktató.*

Gyel — J., Balaton. — A nagy hálóra alkalmazott három lógós között a középső.

Gyelpóta — J., Kenese — *Czéla.*

Gyeplő — Szörcse, Sztripszky — a turbuk szőrkötelének — vezér — folytatása.

Gyeplővonó — Feketeügy, Mikes H. — Az a halász, a ki a gyalogtápló hálórúdját kötélnél fogva vonja.

Habval — Oltvize, Sztripszky — halászni; a XVIII. században.

Habzó Balaton — J., Balaton — habzó a hullám taraja, ha a hullám *maráson* megy át.

Hajtó — J., Balaton — a csigán.

Hajts! — Feketeügy, Mikes H. — a téli hajtóhalászáskor erre a szóra kezdenek a hajtók a gübülikakban gübülni.

***Halak** — Fonyód, Balaton — Fogas, Kősüllő, Fehérsüllő, Csuka, Harcsa, Ponty, Barnaponty, Sárgaponty, Kárász, Czompó, Varsinta, Sigér, Őn, Keszeg, Konczér, Konczér pirosszárnyú, Konczér fehérszárnyú, Menyhal, Küsz, Angolna (újabban), P . navágó, Fejérhéj-

jaskeszeg, Szápakeszeg, Jegeskeszeg, Márna, Garda; Nádudvar, Kösi vize: Harcsa, Csuka, Süllő, Potyka, Czigányhal, Kárász, Dobér (Acerina), Keszeg, Divérkeszeg, Jászkeszeg, Balinkeszeg, Vereszárnyú keszeg, Csámkeszeg (karika); Orosi-puszta táján: Potyka, Csuka, Laposkeszeg, Dévérkeszeg, Tarkóskeszeg, Tumolykó, Sebespisztráng, Süllő, Kecsege, Márna, Harcsa, Fúrókeszeg, Orsó-hal, Kardkeszeg, Sigér, Kárász, Csík.

***Halak**—Békés—Kecsege, Harcsa, Potyka, Süllő, Kárász, Czompó, Buczó, Márna, Orsóhal, Laposkeszeg, Sigér, Tokmó, Buksi, Csuka, Fejérkeszeg, Dévér, Menyhal, Csík, Muszkasüllő, Baráthőrőt fogtunk anyámasszonynak (Hőrő = penis); Hódmezővásárhely: Tok, Viza, Kecsege, Sőreg, Potyka, Csuka, Süllő, Kerekkeszeg, Szápakeszeg, Dévérkeszeg, Baráthal, Csík, Czingli, Buczó; Tyukod: Csuka, Czigányhal, Jáz, Potyka, Sügér, Menyhal, Kárász, Keszeg, Harcsa, Pocshal, Csikkirály (sárga), Palatinus (ezüstszürke).

Halászlegény — J., Siófok — a nyári bokor két tagja.

***Halászó víz** — Ónodi Urbarium, 1689 — a Tisza vize Kesznyéten, híres vizahalászatáról.

Halásztanya — J., veszprémi egyház, tihanyi apátság. (H. O., Történeti rész.)

Halásztömlöcz — J., Kiliti — négy nádfallal körülzárt nyílt vízfelület, melybe a vejszéből kifogott halat dobálták.

Halfogó horog — Oklsz. — 1547: „*Halfogó horgot*". Nádasdynál: „*inó*".

***Halhasító kunyhó** — Mindszent — egy-egy falu határában hatvan is állott „egymás sorjában".

Halkos — Oklsz. — egy a vesszőbárkával. Már 1590-ben.

Hálókövek — J., Balaton.

Hálósszánkó — J., Balaton — téli halászatnál a nagyobb szánkó, a melyre a hálót rakják.

Hálószárny — J., Balaton — (gyalom).

Halovány — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp — kihalt ér, a mely csak áradáskor telt meg vízzel.

Hálóvék — Feketeügy, Mikes H. — a téli hajtóhalászatnál a hálóbetevő lék, tehát = bedöntő, vagy ajtólék.

Hálózsák — J., Balaton — káta.

***Halszer** — Oklsz. — 1416: „Tenentur soluere pro piscibus quod wlgo vocatur *halcser* ammatim omni feria sexta per unum solidum = haladó.

***Haltartó kas** — a Pusztaszentmiklósról, Apahidáról való tömött csigolyafonás, répaalakú; a bitói ritka hosszantikötésű., Sztripszky.

Haltestrészek nevei — J., Balatonfüred, Tihany, Balatonfőkajár, Kenese, Kővágóörs — *Fej*; ezen van: szája, álla, viszája, kopétója, alatta szilványa, aztán pofája, bajusza, szemebogara és szemekupája, a kiben a szem

lakik. *Hát*; ezen van: sörénye (a pontynál fűrésze) és ezen a csákánya. *Fark*; ezen van: kormánya (alsó és felső fark, ha csak egyik feléről beszél). *Has*; ezen van: evedzője, hasaszárnya, köldöke és seggi vezetője. *Héjj- vagy halpénz*. *Belsejében* van: bél, máj, epe, ikra, hólag v. pattantyú, szűv, hátagerincze, oldalcsont, tüske.

Halvenni — T. S., Kecskemét, 1638 — a bírák *halvenni* voltak.

Harcsasüllő — J., Balaton — közepes nagyságú. Lucioperca S.

Harcsázó szigony — J., Balaton — Úrnap hetiben használták, csolnakról, nádas helyeken.

Háromágú szigony — J., Balaton.

Harsa — Sztripszky, Ágostonfalva — varsa; egyébként hasonlít a Czófalvi varsához.

***Hasítóra** szánt hal — Mindszent — azaz szárításra.

Hát — J., Balaton — a *gyalázka* háta.

Hatágú szigony — J., Balaton — nincs.

Hétágú szigony — J., Balaton.

Hód — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp — Castor fiber L. Jelenléte okmányilag bizonyítva van s rávallanak a „hódász, hódos-hódas part“ nevű részek is, *melyek nem vonatkoznak az erdélyrészi *hód*ára = Fulica atra L.

Homokkűsz — J., Siófok.

Horgászat — J., Balaton — H. O., külön nem emlékezik meg róla.

***Horog** — Oklsz. — hamus, 1587: „*Horgot* az halaznak es ahoz walo *polja* mazagot“. „Varsakath es hal fogny walo *horgokat*“. „*Horagra* walo chykot“. „Ket meritő zakot *Lanczos horgot*.“

***Horoghal** — a régiségben — a mit a jobbágyság horoggal fogott s mint szerhalat beszolgáltatott, de húsz denárral meg is válthatott (1519).

***Horogpénz** — a régiségben — a horoggal fogott szerhalnak megváltása (1506).

Hosszú szél v. **Zalai szél** — J., Kővágóőrs — Belszél.

Húzás — Sztripszky, Mezőség — l. Nyil.

Húzókarika — J., Balaton — lásd Húzópánt.

Húzókötél — Sch., Vajai rét — a gyalom húzókötele.

Húzólegény — J., Balatonfőkajár a bokornak az evező tagjai 4-en.

Húzólik — J., Balaton — Az a lék, a melyen a húzókötelet $^3/_4$ részéig kihúzzák és azután visszaeresztik; minden 5-ik lék.

Húzószák — Keszegfalva, B. Zs. — talán Kaparó-háló? Van „nyila“ is. Homályos.

Iga — J., Vörs — „Azt a gyékénykötést, mely a toroklészát, pelőczét és udvart úgy köti össze,

hogy a halat beengedi. de az onnan vissza nem tud jönni *„igá-nak“* nevezik.

Inas — J., Siófok — a nyári bokor két tagja.

Ivat — Oklsz. — soboles, progenies. 1533: „Ad piscinam *iva-toth* ex ferthew presertim de poatfy“ = Pontyivadék.

Jártatóin – Sztripszky Oltvidék — a rokkolyaháló szegőina, a melyre az ólmok vannak verve.

Jászolygát — Mezőség, Wass György naplója Sztripszky — nyilván karózatokkal erősített gát.

Jazi — Felföldi statutumokban már a XVI. században Sztripszky — sövényczégék, a tót „wjazi, wjazki“-ból. Kol. és Ov. Corp. Statutorum. IV.

Jégbirbicz — J., Tihany — fejsze.

Jegelő üsztöke — O. Sz. — 1638: *„Jegezeö eszteke“*. Az eke inatökéhez hasonló, de nagyobb vas-jégvágó. Halászszerszám.

***Jegezni** — Ónodi Urbarium 1689 — a halászati tilalomról „mind addigh míg hideg ősszel a víz nem *jegezik*“, az az: be nem fagy.

Jelelő fejsze — J., Balaton — a gazda fejszéje, a melylyel a lékeket kijelezte.

Jupiter — J., Siófok — Acerina.

***Kaczor** — sok helyen — a *kasza orrá*-ból készült nyélbe ütött vágószerszám; e nevezet leginkább a kertészkéshez és a szőlőmíveléshez valóra vonatkozik; l. Kaszúr. Ecsedi láp = nádvágó szerszám.

***Kaffanik** — Balaton — a harcsa, mikor prédáját bekapja.

***Kalakányláp** — T. S., XVIII. sz. Ecsedi láp — a melyen a kolokány = Stratiotes L. növény uralkodott.

Kalán — Sztripszky, Mezőség — sekély de öblös szák; a vejszéhez való, más neve a meregygyű“.

Kalicza — J., Balatonfüred — vejsze.

Kaliczka — J., Tördemicz — haltartó.

***Kalitka** — Balaton — nem volt vejsze, hanem tapogató, borító „fűzvesszőből mint a csirkeborító katrocz“. Csertán Károly Zalamegye alispánja levélben.

Kanczavejsze — J., Balatonberény, Meszesgyörök (?) — oly vejsze, melynek csak feje és toroklészája van.

Kankósrúd — Sztripszky, Olt, Feketeügy — csáklya.

Kanonokvarsa — Sztripszky, Nyujtód — dongavesszőkre és abroncskávákra feszített hálóból való; vörcsökös része tölcsér-alakú, a tömlöczből kijáró. Neve innen: „Ojan potroha vagyon, akár a kanonoknak“.

Kapa — J., Balaton — a macska négy kapája.

Kapaháló — Sztripszky, Komollón — l. Kaparóháló.

Kapocs — J., Balaton — szakáll.

Kappagtató — Sztripszky, Olt vize — ismeretlen halászási mód a XVII. században.

Kapu — Sch., Vajai rét — a csapathálónál az a kis nyílás, a mely az ellenző vége és a varsák szárnyainak a vége között marad.

Kárgya — Sztripszky, Mezőség, Czegei Wass György naplója, nyilván gárdja.

***Kas** — Karczag — az öregek, a kik még a mocsarak idejére emlékeztek, azt mondták: „Annyi csík vaót, hogy kas se kellett, csak meregygyü", azaz: csíkkas és merítő szák.

***Kastély** — Nádudvar — a kösi halasvize mentén a halászkunyhók neve kastély. „Földje", hol a tűz ég, be van mélyedve, egyik oldalon földből a vaczok, a másikon a padka. A haladottakban már pléhkályha van.

Kaszúr — Ecsedi láp körül — a kaszapengének orrfelőli része kurta nyélre verve; nádvágó szerszám, régente a csikász szerszáma, de fegyvere is. L. Kaczor.

***Katyér** — Keszthely — gyékény szálából kötve, félláb hosszú volt s minden harmadik horog után következett (t. i. szárhorgon).

Kebel — Mikes H., Feketeügy — a háló bemélyedése, a melyben a hal fogva marad.

Kecskerák — J., Balaton — a folyami rák egy fehérszínű varietása. *Astacus leptodactylus.

Kecze — Oklsz. — 1279: Jacobi filii *Keche;* 1331: Quoddam predium *Keche*teleke uocatum; 1363: Possessionis *Kechehorga* vocate. Tehát személy- és helynév is.

Keleti szél — J., Balatonfőkajár — szárít.

Kemenczeháló — J., Vörs — hegyesfarkú, hosszú hálózsák, félköralakú nyílással. A nyílás alsó egyenes inától hosszú rúd indul ki, a mely a félköralakú abroncshoz és a hálózsák csúcsához van kötve.

Kengyel — J., Balaton — keresztkötél.

Kerekvarsa — Sztripszky, Apahida — czitromalakú, egyik vörcsökös végén behorpasztott, tömötten kötött csigolyavarsa.

Keresztín — J., Balaton — kétoldalt az eresztőhálón.

Keresztkő — J., Balatonfüred — torokólom.

Keresztkötél — J., Balaton — keresztín.

Kerítés — J., Balaton — l. Vonyó.

Keszegháló — J., Balaton — kicsivel öregebbszemű, mint a pontyháló.

Kétágú szigony — J., Balaton — makkos, hegyes szakás; párja H. O. tihanyi kétágú szigonyának. J. szerint ma is él, de máshonnan került oda.

Kétszárnyú varsa — J., Balaton — a Balatonra a szegedi halászok hozták.

Kétszobás varsa — Sch., Vajai rét — a kétvörcsökös varsa; a csapathálóhoz használják.

Kibolondul — Mikes H., Feketeügy — a megmaszlagozott hal, ha nem döglik meg, hanem kijózanodik.

Kihúzó fej — J., Balaton — külső fej.

Kihúzó fejlék — J., Kővágóőrs — ajtó.

Kis hajósok — J., Kenese — a bokor azon a csónakján levők, a melyen a kormányos van. Négyen vannak.

Kis halászat — J., Balaton — egyes ember halászata.

***Kiskahurok** — Abaúj m. — vejsze.

Kiskerék = Csillag — J., Balaton — a csigán.

Kis lésza — J., Balatonederics — vejszénél = szárnyterelő (?).

***Kisszeres** — Sztripszky, Ecsedi láp — csíkász, a ki csak kevés csíkkast állított alkalmatos helyre. L. Nagyszeres.

***Kita** — Ónodi Urbarium 1689. — bizonyos mennyisége a kendernek; egy vizafogó hálóra rάment 12 Kita kender, a melyet a falu megfont és meg is kötött.

Kivágás — J., Kővágóőrs — dirib.

***Koczódik** — Balaton — a szák a hajóhoz = ütődik.

Kódisok — J., Badacsonytomaj — a keresztesek bokrának csúfneve.

Kolonczszeg — J., Balaton — húzószeg.

Kompánia — J., Balaton — l. Bokor.

***Kopolya** — Alföld — az áradás után állóvíz, néha halas is; sokszor a vályogvetés után maradó mélyedésben gyülekező és megmaradó víz. Azonkívül ásott kút.

Korczoshorog — J., Balaton — kosztoshorog.

Kormányos — J., Balaton — a bokor feje.

Kormányszeg — J., Balaton — egy bevésés a fartökén a kötél számára. Deszkahajó.

Kosorrú ponty — J., Balaton — nagyobb, fekete, tompább orrú. Cyprinus carpio.

***Koszúr** — Dárda — kaczor, kaszúr = venyigevágó kés; az Ecsedi lápon kasza orrarésze, elég hosszú nyélen nádvágásra.

Kótázás — J., Tihany — a „látott hal“ megfogása gyalommal.

***Kotyolni** — Balaton — kotolni, a harcsáról, mely gödörben ívik s az ikrát őrzi, l. Túr.

Köbölék — J., Kenese — a vejsze feje.

Köpűs szigony — J., Balaton — Szigligettől Tihany-Siófokon át Fonyódig.

Kötéldeszka = **Kötelek padja** — J., Balaton — a dereglyén a húzókötelek vannak rajta karikába fejtve.

Kötélvezető — J., Balaton — bevésés a fartőkén a kötél számára (deszkahajó.)

Kötyke — J., Kövágóőrs — Leuciscus rutilus.

Kövek — J., Balaton — a Balaton fenekén levő úgynevezett köveket szerették az eresztőhálóval meghalászni.

***Köveskecze** — Békés m. — a bónéfáján kövekkel felszerelve.

Közfa — Sztripszky, Olt, Fekete-űgy — a csónakban rekesztődeszka.

***Közhely** — Tisza mente — a rétségnek szabad helyei, hol mindenki pákászkodhatott.

Kukora — Sch., Vajai rét — 2 méteres villásan elágazó faág, melynek ágai a kukoratehén szarvaihoz hasonlóan vannak hátra, az ághoz visszahajlítva és ott megkötözve. A gyalom két alinának összeszorítására használják.

Kutas láp — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp — a mely alatt nagy mélységek akadtak. A legveszedelmesebb.

Kű — J., Balaton — likacsos fenék. A hal a „küen" végzi a fürdést.

Külső fej — J., Balaton — a vonyónak part felé eső része.

Külső kereszt — J., Balaton — külső fej.

Külső lésza — J., Balatonszentgyörgy.

Külső saroklék — J., Balaton.

Külszél = *keleti szél* = *fonyódi szél* = *somogyi szél* — J., Kövágóőrs — hideget vagy hűvös, hosszú esőt hoz.

Kűmadzag — J., Balaton — a kövellők cserkéi (véghorog.)

Lábról való szigony — J., Balaton — csukázó szigony.

Láda = **Supredla** — J., Balaton — a dereglyén a kifogott halak számára.

***Lágya** — Adony — a folyó lágya, a hol a part *meneteles,* a víz nem szakgat, lassú folyású.

Laj — Sztripszky, Lövéte — a kőczége kapuja, a melybe a bocskorvarsa beállíttatik.

Lajtos hal — Oklsz. — lajtokban tartott keményebb életű halak.

Lámpatartó = *Ábrocz* = *Őrfa* — J., Balaton — a csigán. *az Ábrocz = Árbocz.

Laposkóta — J., Tihany — kazsér.

Lazacs — J., Kővágóőrs — Trutta Salar.

Lécza — J., Tótszentpál — tót = pelőcze.

Léhésdeszka — J., Balaton — a hajónak az a része, melyen a hálót fágyják össze. Az ülődeszka után következik. A far felé eső részre a háló van felfágyva, az orr felé eső részre a kötél van felfejve. (Deszkahajó.)

Lélegző — Mikes H., Feketeügy — a hálóvék partfelőli végén a be nem fagyott víz, melyet a téli hajtóhalászatnál külön kell biztosítani, hogy a hal ne szökhessen. A biztosítás paskolással történik.

Lemhényi varsa — Sztripszky, Lemhény — kisebb kanonokvarsa, l. azt.

Lentahajó — J., Balatonfüred — deszkahajó, ellentétben a bodonhajóval.

Lepedősvarsa — Sch., Vajairét — szárnyasvarsa.

Lesdű — Sztripszky, Nagynyujtód — l. Marázsa.

Loptos — B. Zs., Keszegfalva — halász = orvhalász.

Lotacshal — Oklsz. — ?

Lovasháló — J., Fonyód — kisebb gyalom, négy ember kezeli; J., Lelle: kisebb fajta gyalom, öt ember kezeli, negyvenöles.

Macskalánez = macskakötél — J., Balaton — a macska m . . . a.

Macskás — J., Badacsonytomaj — a vasmacskát kezeli. Nagyhajós. Nyári bokor.

Maghal — Oklsz. — apró hal a halastavak benépesítésére.

Makkos szigony — J., Balaton, Szigligettől Keszthelyen át Fonyódig mindenütt.

***Malák** — Hódmezővásárhely — háló neme.

Marás — J., Balaton — a parttal párhuzamos víz alatti belső zátony.

Marázsa — Sztripszky, Réty, Uzon — tulajdonképen rudakon álló rekesztőháló. L. Merezse, Mrázsa, Brazsa, Lesdű.

Márnaszigony — Sztripszky, Uzon — kereszt- és félköralakú renddel.

***Marokvarsa** — 1638, Kecskemét — fülesvarsa = ansa; T. S., Kecskemét, 1638. — „a bírók vettek marokvarsákat" (?) talán marokvasakat a szekerekhez.

***Matuka** — Keszthely — kaszából készült nádvágó szerszám; rokon a velenczei tavon dívó nyesellővel; J.. Balaton, gyalázka.

Mázsapénz — J., Kenese — a hal métermázsája után járó bizonyos összeg.

Meddő kasza — J., Balaton — gyalázka.

Megfürdeni — Balaton — a gyökércsomót = ráívni.

Meghalazni — Keszthely — pellével = kiszszel felhalazni a horgot.

Megtérül — Mikes H., Feketeügy — a hal = visszafordul; a téli hajtóhalászatnál a zobotvetéskor visszaszökik a hal.

***Meneteles** — Adony — a folyónak az a partja, a melyen a víz lassan folyik.

Menyhalvarsa — Sztripszky, Sajószentivány — homokórára emlékeztető alakú.

***Meregygyű** — Nádudvar, Kösi vize — van: hajtoványa, ágasa, nyele.

Merezse — Mikes H., Fekete-ügy — szárnyasvarsa.

Mete — Sztripszky, Mezőség — gyökérvágó, köpűs, félholdalakú, nyeles vágószerszám.

Moréj — J., Kövesd — a jég durrogása, ha az első rianásra hideg éj áll be.

***Mózba áll** — Balaton — a hal, a mikor a víz lehűlésekor tömegbe verődik.

Mrázsa — Sztripszky, Fekete-ügy — l. Merezse és Brázsa; Marázsa.

Muka — Mikes H., Fekete-ügy — paducz = Chondostroma eledele.

Nádhegyi ponty — J., Balaton — kisebb, sárga. Cyprinus carpio.

Nagyhajósok — J., Kenese — a bokor azon csónakján levők, a melyen a hálóvezető van. Öten vannak.

Nagyhalászat — J., Balaton — több ember kell hozzá.

Nagykerék — J., Balaton — a csigán.

Nagyszeres — Sztripszky, Ecsedi láp — nagy csíkász, a ki csíkgáttal rekesztett és sok varsát vagy kast állított be az átszálló csíkra. Már a régiségben így. L. Kisszeres.

Négyágú szigony — J., Balaton.

Notarius — J., Keszthely — a czéh írásbeli ügyeit végezte.

Nyári keleti szél — J., Tihany — Kajár felől, mint a *téli keleti szél.*

Nyeklecz — J., Balaton — a *Kelevízz*el felszerelt czibék.

Nyeklencz — J., Kenese — lógós.

Nyelő — J., Szárszó — vörcsök.

Nyelőke — J., Balatonederics — vörcsök.

Nyelvesszigony — Sztripszky, Mezőség — mely köpű vagy makk helyett nyelvnél fogva van a rúdhoz szegezve.

Nyelves varsa — J., Berek — egy hosszú szárnynyal, két vörcsökű, öt abroncscsal.

Nyíl — Sztripszky, Mezőség — a halászatban is. A mezőmadarasi tónál az alsó nyilak az uráságéi, a felsők a közbirtokosságéi. A nyilakat a tó partjára egymással szemben ültetett fák jelezték. A kinek a földje a tó partjáig ért, a föld szélességének megfelelő folytatást kapott a vízben, ennek neve *húzás* volt.

Nyilas — T. S., XVIII. század, Ecsedi láp — ez után egy öl szénát fizettek.

Nyugoti szél — J., Balaton — esőt hoz.

Orr — J., Balaton — a szánkó orra.

Orradzó = **húzófa** — J., Balaton — a szánkó húzókötelét erre erősítik.

Orrtőke — J., Balaton — a hajón a derékonhúzók padja után következik.

Öbölhalászat — Szénásfalu, Bars m. — a régiségben, a vizet galyakkal vagy deszkákkal elrekesztették és úgy halásztak hálóval. Állítottak „Zegiet“ is. Ezektől is abrakhallal tartoztak Revistyének. Zegie = czége.

Ökleszák — B. Zs., Keszegfalva — billegháló felhalazásra szolgáló ökle fogására való.

Önháló — J., Balaton — kicsivel öregebbszemű a pontyhálónál = *Balinháló.

Örökös — J., Balaton — A csölömp kunyhó nádját leszorító tölgyfacsaptató.

Összeverő czövek — J., Balaton — l. Foglalólék.

Összevesz — Keszthely — öszszekúszálódik a szárhorog, ha közel áll egymáshoz. L. In.

Ötágú szigony — J., Balaton.

Padócz — Sztripszky, Felsőrákos — paducz = Chondrostoma nasus.

***Páklya** — Ecsedi láp — a gyékény buzogányából, magvából készült tapló; pákászok és pásztorok gyujtója.

***Palafa** — Nádudvar, Kösi vize — a bécze, a mely szerint a hálószem nagyságát kötik.

Pallózás — J., Balaton — a czölömpkunyhó pallózása = *padlózása.

***Palonya** — Ónodi Urbárium 1689 — nyilván Ághegyháló: „meliben csak apró halat, keszeget szoktak fogni, mivel azon háló nem öregh halhoz való“.

Pántlikáshal — Mikes H., Feketeügy — Phoxinus?

Parás — J., Balaton — a bokor azon tagja, a ki a felínt rakja rendbe.

Parásháló — J., Balaton — gyalom.

Pávafarú — Békés m. — monoxylon a Kőrösön, 4 czeklennel, négy emberre.

***Pĕcaló** — Baja, Nyr. 31:109. — halászszerszám. (Kosztos horog.)

Peczkelők — Sch., vajai rét — villásan elágazó fácskák a tiltónak a fenékhez való szorítására (csapatháló.)

Péntekhal — 1572, T. S. — pénteken szerben adott hal: „Piscator . . . tenetur pisces péntökhal vocatas portare“. Itt nem a fajra, hanem a terminusra esik a súly; a péntek bőjt napja. — Oklsz. — szerhal, a melyet pénteken (bőjtkor) szolgáltattak.

Perpencze — Mikes H., Feketeügy — a téli hajtóhalászat kereszthálóján, a rúdon keresztbeálló darab, a melyhez a háló káváit kötik.

P . . . avágóhal — J., Balaton — Acerina, *nem igaz, mert Cobitis taenia.

Pirittylik — J., Boglárlelle — soroslék.

Pirosszárnyú hal — J., Tihany Scardinius erythrophtalmus.

Pirosszárnyú keszeg — Sch., Vajai rét — Leuciscus rutilus.

Pisztrángháló — Sztripszky E., Oláhfalu — olyan berendezésű, mint a Mezőség húzóhálója, csak hogy kisebb szemű.

Platikahal — Mikes H., Feketeűgy — keszegfaj, Abramis. A Mezőségen Platyicza = Abramis brama.

Pogácsás — J., Badacsonytomaj — a Szenka bokor csúfneve.

Pokol — Sch., Vajai rét — a gyalom szárnyain és a kátában egy helyre csomósodott hínár és sárkeverék.

Pokolmalom — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp — a melynek hajtóvizét csak úgy kieresztették a folyóból s nem vezették tova.

Pontyháló — J., Balaton — 20-as czérnából 2 czolos, szemekkel készült eresztőháló, pontyfogáshoz.

Porondszeg — Sztripszky, Hatolyka — sekély, porondos, ívásra alkalmas hely.

Pöczkösverő — J., Badacsontomaj — vese.

Pörgőhorog — J., Kiliti — J. nem látta. A felcsalizott horog ina kétágú fácskára volt csavarva. Bekapta egy kisebb csuka, azt a halász nem rántotta ki, hanem utána pergette az inat, míg a kisebb csukát bekapta egy nagyobb csuka.

Pörpöncze — Sztripszky, Lemhény — a kaparóhálón a rúdkötő keresztfa.

Pörs — J., Kenese, Tihany — pős.

Presznya — J., Balaton — nagyobb törmelékjég a lékekben.

Putunkavarsa — Sztripszky, Uzon — csigolyából tömötten fonva; hegyes kúpalakú szűk versikkel.

Rácsásvarsa — Sztripszky, Lövéte — *hálóvarsa.

Rákászat — J., Balaton.

Rakonczaszeg — J., Balaton — a lábaknak az eplény fölé nyúló része (szánkó).

Rántóin — B. Zs., Keszegfalva.

Rejtő — J., Vörs — haltartó.

Rekeszték — J., Kiliti — vejsze, „az egésznek van két rekesztéke“.

***Rétikasza** — Nádudvar, Kösi vize. Van: Orra, Ormója, Lanája, Sarka, Kaszacsapója, Csapómadzagja, Csapója, Nyele, Kacscsa, Öle, Nyaka, Makkja, Örve, Ékje.

Rétyitápló — Mikes H., Feketeűgy — l. Gyalogtápló.

Ribicza — J., Kővágóörs — *tót, Leuciscus rutilus.

Ricskó — J., Meszesgyörök — szánkó.

Rohadtsarokszél — J., Balaton — Somogyból a R . . . ból jó, esőt hoz.

Röjtök — J., Tördemicz — haltartó.

Rötő — J., Balatonszentgyörgy — haltartó.

Rudas halász — Mikes H., Feketeügy — az a halász, a ki a gyalogtápló háló rúdját tartja.

Rúdhajtólik — J., Balaton — az a lék, a melyen a húzókötelet nem húzzák ki.

Rúdhajtószeg — J., Balaton — a vezér derekán átütött faszeg a vezér irányítására.

Rücső — J., Balaton — Alburnus lucidus.

Sajtláp — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp — vastag iszapréteg.

***Sánta** — Keszthely — a monoxylon, mely a vizen féloldalra biczczen.

Sásláp — T. S., XVIII. sz., Ecsedi Láp — a mely a taraczkos sásból alakult.

Sasóka — J., Balaton — a czibék köpüjéhez forrasztott vaskarika.

***Sebje** — Adony — a folyónak sebes folyású része: „a víz sebje azon az oldalon van, a melynek a víz nekimegyen, iramodik, a melyet mos. A folyó sebje viszi a hordalékot.

Sejmék — J,, Balaton — léhés.

Serke Paducz — Mikes H., Feketeügy — Chondrostoma nasus, évszaki változat.

***Siol** — Balaton — a halász, mikor a ladikot félkézzel óvatosan előretolja.

Sirbak — J., Vörs — a rejtő kis teteje. A német Schildwache.

Sötéttöltés — J., Kövesd — nyelv.

Sövegfa — J., Balaton — szemöldökfa (czölömp-kunyhó).

***Suhít** — Balaton — az ívó küsz, mikor íváskor a vizet pocskolja.

Sujta — J., Balaton — kosztoshorog.

Sujtálló — J., Balaton — kosztos horog.

***Sujtóhorog** — Keszthely — az, a melyet egyesben bevetettek.

Süllőháló — J., Balaton — Harminczas czérnából egy és fél czolos szemekkel készült eresztőháló, süllőfogáshoz.

Szabadfoglalás — J., Keszthely — el nem foglalt halászterület elfoglalása.

Szabadhalászat — J., Balaton — a nép állítása szerint lett volna a hatvanas évekig. J. szerint nem volt egyáltalában.

Szabadii szél — J., Siófok — télen-nyáron hideg.

Szabadító — J., Balaton — kereső.

Szaggató — J., Balaton — a káta hegye.

Szájmadzag — J., Balaton — a gyékényesen.

Szakasztózsák — J., Balaton — káta.

Szalaszél — J., Tihany — délnyugat felől, eső lesz.

Szalú — J., Vörs — a bodonhajó belsejének első durva kivésésére.

Számhal — Oklsz. — tetemesebb, melyet számláltak; az aprót mérték.

Szán — Nádudvar, Kösi vize — van: talpa, eplénye, óradzója, rámája. Jegeshalászat.

Szánkódeszka — J., Balaton — a deszkahajó fenekére szegelt deszkák, hogy partrahúzáskor a föld fel ne törje a fenekét.

***Szárhorog** — Keszthely — olyan, mint a Tisza—Duna fenékhorga, de nem sülyedt a tó fenekére, hanem csak a „víz derekára", hol a „katyérok" és „küellők" tartották meg.

Szárnylésza — J., Balatonszentgyörgy.

Szarv — J., Balaton — a csiga négy sz... a, a melyekkel a csigát tekerik.

Szarvazat — Mikes H., Feketeügy — egy a ráklábbal = kétvégű madzag a fogó táskák tartója a pendelyhálónál.

Szegefenyő — J., Balaton — A deszkahajó külső és belső peremét tartja.

Szeglék — J., Balaton — két nagyobb lék a többi között.

Szegletlik — J., Balaton — szeglék.

***Szégye** — Ónodi Urbarium 1689. — a vizafogó készülék: „a Szegeigh", „a Szegyen", a „Szegye", egy a czégével; az Urbarium szerint fából épült s volt kapuja, a melyet nappalra betettek.

Szélhajó — J., Tihany — Yacht. H. O.

Széllesztő — J., Meszesgyörök — bedöntő.

Szemfény — Mikes H., Feketeügy — a halnál a szem bogara, pupilla.

Szemfénytartó — Mikes H., Fekete-ügy — a szivárványhártya, írisz.

Szentháromság-keszeg — J., Balaton — Abramis Brama.

Szíkany — Sztripszky, Olt vize — a szigony régi neve, a XVII. században.

Szoba — Sch., Vajai rét — vörcsök.

Szul — B. Zs., Keszegfalva — — szú: „az ősszel vágott fa nem kap szult".

Tábértus — J., Lelle — vörcsök.

Tabi szél — J., Siófok — esőt hoz.

Tagyvágó — J., Vörs — A „tagy" a csolnak belsejében keresztbe fekvő rész, kivágására.

Táplóháló — Sztripszky, Réty 6—10 m hosszú, 3 m széles húzóháló; két rúd közt jár.

***Tapogató** — Nádudvar, Kösi vize — kávás, kétkötésű; van: kávája, szövése, kötése, fogólyuka.

Teknősbékafogás — J., Endréd 1826.

***Téli állás** — Balaton — a küszhalnak téli nyugovó helye, melyet a felszínen a víz mozgása árult el, l. Forr.

Téli horgászat — Sch., Vajai rét — csak hallomás után leírva. A lékekre egy darab fát tesznek, s erre keresztben egy másikat, a jelzőkészüléket, ha a hal megrántja a horgot a jelzőkészülék fölbillen.

Téli keleti szél — J., Tihany — Zamárdi felől, hideget hoz, jó fogásra van kilátás.

Télilesdű — Sztripszky — l. Csigolyalesdű.

***Tenyér** — Keszthely — az a kerek deszka, a melyet a peczek a Rütő szádjára szorít, hogy a hal ne szökhessen.

Terelőszárnyak — J., Kenese.

Tiltó — Sch., Vajai rét — ellenző.

***Tincs** — erdélyi rész — a világló, a mely az éjjeli szigonyozásnál szolgál.

Tintahal — Oklsz. — Chondrostoma nasus. L.

Tobhás — J., Kővágóörs — Eplény a szánkón.

Tódó — Mikes H., Feketeügy — a téli hajtóhalászat hálóvékjének toldaléka — partfelől — a farszák beállítására.

***Toroklésza** — Keszthely — az a terelő lésza, mely a szabadvíz felől jőve, a torok garatját is kétfelé osztja. — J., Vörs.

Torokólom — J., Balaton — alul tartja nyitva a káta száját, J. szerint nem fordul elő, egyszer találta Balatonfőkajáron.

Többágú szigony — J., Balaton.

Tökmaghal — Mikes H., Feketeügy — u. l. egy a Rhodeus amarus-fajjal = szivárványos ökle.

Tölfacsónak — J., Vörs — Bodonhajó.

Törökgyékény — J., Balaton — torokgyékény.

Túr — Balaton — a harcsa, gödröt, a hova ikráját rakja.

Turbukbot — Sztripszky, Szörcse — rúd, a melyre a turbukháló 9 kávával akasztva van.

Tutaj — J., Balaton — jó darab fa, mely felül tartja nyitva a káta száját; J. szerint nem fordul elő.

Tüzőháló — J., Badacsonytomaj és Tördemicz. J. nem látta, szerinte olyanforma lehetett, mint a marázsaháló.

***Új hajó** — Tihany — deszkahajó.

Urmó — J., Balaton — hát = *ormó.

Úrnapi keszeg — J., Balaton — Abramis Brama.

Úszóhártya — Feketeügy, Mikes H. — úszószárny.

Úsztató — Sch., Vajai rét — a gyalom felinára kötött úszó tárgyak; szalmacsutak, nádcsutak.

Uzsó — J., Boglárlelle — czéla.

Vacsorahal — J., Kenese — a feles és beszolgáló halászoknak jár naponta.

Vájkós — J., Akali, Kővágóőrs — az ajtólék alakja; a hosszabb „téglány“ külső oldalán kisebb „téglány“ van még kivágva.

Vállháló — Sch., Vajai rét — a csapathálóban az a két varsa, a mely az ellenző végén erre merőlegesen áll. *1261 Béla király privilegiumában: „in Waagh eciam piscari possunt cum tali instrumento quod vulgariter *vaall* dicitur, quod uno pede videlicet duci potest“. (Wenzel: Árpádkori új okmánytár XI, 509.)

***Való** — Somogy m. — „huszig való kacsát láttam“; pákász kifejezés.

Vargagyal — J., Kenese — czéla.

Vargáslik — J., Akali — czéláslik.

Vas — J., Balaton — a gyalázka vasa.

Vasaskecze — Békés — az ínján turbukvasakkal; máshol hosszúkecze.

Vashegy — J., Balaton — a czibék vashegye.

Vasinta v. varsinta — J., Kenesétől, Kővágóőrsig; Kenesétől Fonyódig. Acerina cernua.

Vaskó — J., Fonyódtól és Kővágóőrstől Keszthelyig. Acerina cernua.

Vaskota — J., Tihany — Acerina.

Vasláncz — J., Balaton — a Sasókán lógó 2 sukkos vasláncz.

Vastengely — J., Balaton — a csiga vastengelye.

Vedreshal — Oklsz. — apró hal, a melyet verderrel mértek.

Vejsz — Nádudvar, Kösi vize — van: feje, lészája, hímje, csője.

Vékjegellők — Sztripszky, Sajószentivány — köpüsök, kaszúr és lapátalakúak.

Vékjegelő — Mikes H., Feketeügy — vésőalakú, köpüs jégvágó szerszám.

Verseny — Sztripszky, Mezőség — a fonalból kötött dobvarsa.

Versök — Sztripszky, Mezőség — a vésza torka.

Versöke — Mikes H., Feketeügy — vörcsök.

Vese — J., Badacsonytomaj — Egy; Nagyhajós. Nyári bokor = Pöczkösverő.

Vésza — Sztripszky, Mezőség — vész, vejsze.

Vészkötő asztal — Sztripszky, Sajószentivány — rácsszerű.

Vészkötő szegek — Sztripszky, Sajószentivány — lyukasztó és szétfeszítő fatőrökök.

Véterháló — J., Fonyódtól Vörsig — nyelves varsa.

Vető — J., Boglár, Lelle — téli és nyári vonyó. J., Akali: nyári vonyó.

Vezérhajtó — J., Kenese — rúdhajtó.

Vezérkeszeg — J., Fonyód — Aspius rapax.

***Vígni** — Sztripszky, Hatolyka halról = ívni. Mikes H., Feketeűgy — a halról = ívni; innen vígik = ívik.

Világ — Mikes H., Feketeűgy — világló, az éjjeli szigonyozásnál: egy marék szalma meggyujtva, közönségesen *tincs*.

Vívást — Sztripszky, Felsőrákos — hajtani = ívni; ilyen formában: „Szt. György hetében *hajtsa a vívást* a Szt. György Padócz“. Vívás = Ivás.

Vízsípja — Mikes H., Feketeűgy — az egyik part felé eső mélyebb, sodrába eső víz.

***Vízvető** — XVIII. sz., Ecsedi láp — a mai vízvédelmi gát.

***Vonás** — Czegei Wass György naplója, Sztripszky — a háló kihúzása.

***Vonó vékek** — Czegei Wass György naplója, Sztripszky — a jeges halászathoz vágott vékek.

Vörösszemű hal — J., Balaton — Scardinius eythrophthalmus.

Vörsik — J., Kiliti — vörcsök.

Vörsök — J., Zamárdi — vörcsök.

Zanócz — J., Tihany — füves hely.

Zanóczos hely — B. Zs., Keszegfalva — giz-gazos hely a vízben, a hol emécsivel halásznak.

Zobot neki! — Mikes H., Feketeűgy — a téli hajtóhalászatnál dívó kiáltás, mikor a hajtás vége felé közeledik, egyértelmű a szoríts! kiáltással.

Zobot vetni — Mikes H., Feketeűgy — a téii hajtóhalászatnál a szakaszt hajtással bevégezni.

Zoj — J., Balaton — apróbb törmelékjég a lékekben.

Zuhog — Balaton — az őnhal, mikor a vízből kiugorva kap a préda után.

Zsalló — T. S., XVIII. sz., Ecsedi láp — ? a rekeszekkel említve.

Csíkászat.

***Bocskorcsíkász** — Tyukod — van: orrszíja, kantárszíja.

***Bocskorvarsa** — Tyukod — fűzvesszőből készült halfogó szerszám.

***Csák** — Tyukod — kurta villásvégű rúd, a nádhajó tolására.

***Csíkgát** — Tyukod és Szernye — karóval és vesszőfonással oldalt megerősített, keskeny, iszapból és gazból rakott hosszú gát, közökkel, a melyekbe a száddal ide-oda álló csíkkasokat befektették, peczkelővel és leakasztó vesszővel lekötötték, hogy az átszálló csíkot elfogják.

***Csíkitató** — Tyukod — kis dézsa, keresztfával és nyéllel, merítésre alkalmas.

***Csíkkaskötő** — Tyukod — hegyes fapeczek.

***Csíkputtony** — Tyukod — urnaszerűen, szépen kötött, kétkarú, fedeles tartó, sok csík elszállítására való. A csíkász a hátán hordozza.

Csíkszűrő — fél lopótökből készült mély kanál, lyukasztással, hogy a víz elfolyhasson.

***Csíktök** — Tyukod — rövidnyakú lopótök, kasornyában, kismennyiségű csík szállítására.

***Csillagok** — Tyukod — Gönczöl, Fiastyúk, Kereszt, Hajnal, Kaszás. (Kata nélkül, ezt a csíkászok nem ismerték.)

***Eres víz** — Tyukod — bővebben folyó, többfelől jövő víz.

***Gáticsíkász** — Tyukod — a ki gáttal rekeszt s az átszálló csíkot fogja.

***Gorzsa** — Tyukod — a kaszúr = a kasza orrarészéről készült, rövidnyelű vágószerszám.

***Ingóláp** — Tyukod — mely helytmaradt, ingott; de elbírta az embert.

***Jégpatkó** — Tyukod — négy körömmel.

***Lápmetsző** — Tyukod — félholdalakú, köpüs, domború élével vágó lápi eszköz.

***Lapoczkaszopoly** — Tyukod — kurta, sulyokszerű lapát, a víznek a csónakból való kihányására.

***Leakasztó** — Tyukod — hajlékony vessző, mely a csíkkas nyakát lefogja s egyik végével a peczkelőbe szolgál.

***Leragadt láp** — Tyukod — melynek gyökérzete fenékig ért s azért ez a láp kevéssé ingott.

***Meregygyű** — Tyukod — csíkok kiszedésére; van: ágasnyele, merítőkassa.

***Nadályozó** — Tyukod — kurta, villásvégű bot, hogy a lápba be ne szakadjon.

***Ördögláp** — Tyukod — az volt, a mely úszott és helyet változtatott. Tompa: „Vándorláp".

***Övedző** — Tyukod — keskeny lapátalakú, mankóval.

***Peczkelő** — Tyukod — horgas v. kampós ág a csikkas leakasztójának becsapására.

***Tolókasza**—Tyukod—részei: tolórúd, tolókáva, tolóvas, nádtartó, keresztfa, köpü, vendéggúzs, ellengúzs.

***Vesszőbarka** — Keszthely — l. Rütő. Van: szádja, tenyere, nyaka, szövése, dereka, fara, peczke.

***Villa** — Tyukod — háromágú favilla; az ágak szétfeszítésére két △ forma fácska szolgál, ez a villatőke.

HELYREIGAZÍTÁSOK.

Pag. 70. **Gicza** — Kemenesalja, Tsz. 137. — cserka- vagy bongyorfajú. Ebben az összetételben új.
A **Disznó**-kategóriába tartozik (48. fejezet).

Pag. 216. **Lel be!** — Heves m., NyFüz. 16. sz., 50. — a tyúkokat e szavakkal terelik az ólba.
A **Pásztortanya**-kategóriába tartozik (19. fejezet).

Pag. 217. ***Sikolyáz** — Somogy — sikoltoz.
A **Hangok**-kategóriába tartozik (27. fejezet).

Pag. 217. ***Soláta** — Somogy — saláta.
A **Pásztorkonyha**-kategóriába tartozik (22. fejezet).

Pag. 218. ***Tavalidén** -- Somogy — tavaly ilyenkor.
A **Tájékozódás**-kategóriába tartozik (72. fejezet).

Pag. 225. **Borjútömlő** — Hortobágy, T. M. I. — egészben lenyúzott gyenge borjú bőréből készült tömlő, ruhaneműre, dohányra.
Az **Eszköz, ruha**-kategóriába tartozik (20. fejezet).

Pag. 226. **Csobán** — Hortobágy, T. M. I. — l. csobolyó.
Az **Edény**-kategóriába tartozik (24. fejezet).

Pag. 230. **Sósszelencze** — M. ó., Kecskemét — pásztorsótartó; szinonimjai: sóskupa, sósbödön, sóstülök, sósgurgulya.
Az **Edény**-kategóriába tartozik (24. fejezet).

Pag. 230. **Sótartó** — Hortobágy, T. M. I. — elnyűtt csizmaszárból csinált tömlő.
Az **Edény**-kategóriába tartozik (24. fejezet).

Pag. 231. ***Vasásó** — Bugaczmonostor — a szolgafának hegyes vasalása.
A **Tűzhely**-kategóriába tartozik (23. fejezet).

Pag. 231. **Vizesbádog** — Hortobágy, T. M. I. — bádog ivóedény, újkori, a régi cserépedény helyett.
Az **Edény**-kategóriába tartozik (24. fejezet).

Pag. 232. **Kondér** — Oklsz. 1594 — „Eǵh eoregh vas fazek *konder*", nagy bogrács, üst.
Az **Edény**-kategóriába tartozik (24. fejezet).

Pag. 463. **Barna** — Oklsz. 1521 — „Lego duas vaccas vnam in cauda kurtha et aliam coloris *Barna*" (itt = csonkafarkú). 1708 : Kurta, fekete, Debreczen, Nyr. 22 : 520., zömök.

A **Szarvasmarha szótára**-kategóriába tartozik (36. fejezet), a czímszó pedig : **Kurta.**

SZÓMUTATÓ

SZÓMUTATÓ.

A szó mellett álló szám a könyv oldalát jelenti, a melyen az illető szó található.

GOTTERMAYER MŰINTÉZET
BUDAPEST